

Ahi Evran Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dergisi

Cilt 11, Filistin Özel Sayısı, 2025

SUNUŞ

İlk kiblemiz olan Kudüs Hz. Ömer'in döneminden itibaren Müslüman diyarı olmuş ve bütün Filistin coğrafyası adaletin ve huzurun hüküm sürdüğü bir beldeye dönüşmüştür. Kısa süren Haçlı idaresi sonrası, 1187'de Kudüs fâtihi Selahaddin Eyyubi ile Filistin ebede değin Müslüman yurdu olarak tescillenmiştir. Osmanlı Devleti döneminde padişahından çiftçisine kadar Kudüs ilk kible, Mirac-ı Nebi'nin ilk basamağı, Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın namusu olarak telakki edilmiş, hamiliği ve bakımı üst seviyede sürdürülmüştür. Bu idrak millî ve manevî bir miras olarak bugün de devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere bütün devlet ricali ve milletimiz Kudüs şehri nezdinde bütün Filistin'e ve Gazze'ye en üst seviyede destek olmaktadır.

Bununla birlikte millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un;

“Yâ Râb, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?

Mahşerde mi bîçârelerin, yoksa felâhı!” dediği bir dönemden geçmekteyiz. Ancak zulümle âbâd olunamaması şaşmayan bir hakikattir. Kabil'den bugüne hiçbir zalim tuğyanında daim olamamıştır. Zulümlerinin baki olacağını zannedenlerin sonlarının hüsrân olduğunu gözler görmüş, kulaklar işitmiş ve tarih defalarca yazmıştır. Muhakkak Hak yerini bulacak, “Allah nurunu tamamlayacaktır.”

Nitekim bugün dünyanın pek çok yerinde hangi inanca sahip olursa olsun milyonlarca insan Filistin ve hususen Gazze'de yaşanan katliama kayıtsız kalmayıp tepki göstermektedir. Biz de Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi olarak soykırım seviyesine ulaşan Gazze katliamına karşı akademik bir tepki, bir karşı duruş sergileme adına Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin bu sayısını “Filistin Özel Sayısı” olarak yayımlamaya karar verdik. Dergimizin bu özel sayısına akademik çevreden ilim adamları büyük ilgi gösterdi. “Filistin Özel Sayısı”nda siyaset biliminden sosyolojiye, tarihten edebiyata, uluslararası ilişkilerden ekonomiye pek çok alanın odağında Filistin olan 30'u aşkın makale yer almaktadır. Bu özel sayıya bilimsel makaleleri ile katkı sağlayıp desteklerini esirgemeyen bilim adamlarına, yayımlanma sürecine emek veren akademisyenlere teşekkür eder, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi “Filistin Özel Sayısı”nın dünden bugüne her açıdan Filistin gerçeğine bilimsel anlamda kaynak olmasını ve daha adil bir dünya kurulmasına katkı sağlayacak bir akademik duyarlık örneği olmasını temenni ederim.

Prof. Dr. Mustafa Kasım KARAHOCAGİL

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörü

**AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Sahibi

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına

Prof. Dr. Cemalettin İPEK (Enstitü Müdürü)

Editör

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN

Özel Sayı Editörü

Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ

Alan Editörleri

Prof. Dr. Abdulkерim KARADENİZ (Türkçe Eğitimi)

Prof. Dr. Ahmet Cem ERKMAN (Antropoloji)

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Sınıf Öğretmenliği Eğitimi/Türkçe ve İlk Okuma Yazma Öğretimi)

Prof. Dr. Fazıl YOZGAT (Kamu Yönetimi)

Prof. Dr. Hande KILIÇARSLAN (Geleneksel Türk El Sanatları)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Eğitim Tarihi)

Prof. Dr. Menderes ÜNAL (İngilizce)

Prof. Dr. Musa ÖZATA (İşletme)

Prof. Dr. Remzi CAN (Türkçe Eğitimi)

Prof. Dr. Veli ÜNSAL (Tarih)

Prof. Dr. Yurdal DİKMENLİ (Coğrafya Eğitimi)

Doç. Dr. Davut AYDIN (Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)

Doç. Dr. Gül ÖZÜDOĞRU (Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi)

Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ (Türk Dili ve Edebiyatı)

Doç. Dr. Yusuf Ziya OLPAK (Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi)

Dr. Öğr. Üyesi Işık Adak ADIBELLİ (Arkeoloji)

Akademik Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet AY (Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Akmatı ALİMBEKOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/Kırgızistan)

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Camgırbek BÖKÖŞOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/ Kırgızistan)

Prof. Dr. Douglas K. HARTMAN (Michigan State Üniversitesi, ABD)

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Bakü Müzik Akademisi, Azerbaycan)

Prof. Dr. Halil İbrahim YALIN (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)

Prof. Dr. Hayati AKYOL (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Kadyralı KONKOBÆV (Türk Akademisi Başkan Yardımcısı)

Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Niginahon Arslonovna ŞERMUHAMEDOVA (Özbekistan Milli Üniversitesi, Özbekistan)

Prof. Dr. Refik BALAY (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Sema ETİKAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Tahira ALLAHYAROVA (Sosyal Araştırma Merkezi Azerbaycan/Bakü)
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel KABAPINAR (Marmara Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri
Cilt 11, Özel Sayı, 2025

Dr. Ahmet Cem ERKMAN
Dr. Ahmet DOĞAN
Dr. Ahmet YAYLA
Dr. Ali Kemal ŞAŞ
Dr. Ali Ulvi ÖZDEMİR
Dr. Ayfer ŞAHİN
Dr. Ayşe ATAŞ
Dr. Ayşe Yaşar ÜMÜTLÜ
Dr. Barış ŞENTUNA
Dr. Beyhan KANTER
Dr. Bilsen Şerife ÖZDEMİR
Dr. Burulkan PALA
Dr. Cem TUNA
Dr. Ceren Oğuz KABADAYI
Dr. Cihat TANIŞ
Dr. Duygu Kamacı GENCER
Dr. Emin Efecan AKTAŞ
Dr. Emine ŞENER
Dr. Ender KORKMAZ
Dr. Engin KIRLI
Dr. Esra YILMAZ
Dr. Fatih DİNÇER
Dr. Fazıl YOZGAT
Dr. Fatma Hümeysra YÜCEL
Dr. Ferhat KORKMAZ
Dr. Gökçen SEVİM
Dr. Gülçin CEBECİOĞLU
Dr. Hakan UZUN
Dr. Hasan KARAKÖSE
Dr. Haydar KARAMAN
Dr. Işık Adak ADIBELLİ
Dr. İlker TÜRKMEN
Dr. Kadir Can DİLBER
Dr. Maksut YİĞİTBAŞ
Dr. Mehmet ÇAKIR

Dr. Mehmet GÜNEŞ
Dr. Muhammed MARUF
Dr. Mustafa ÇABUK
Dr. Mustafa KOCAOĞLU
Dr. Mustafa Tolga ÇIRAK
Dr. Murat ALANDAĞLI
Dr. Numan RAKİPOĞLU
Dr. Nur ÇETİN
Dr. Nurullah Haydar YURTSEVEN
Dr. Oktay YIVLİ
Dr. Osman DÜZGÜN
Dr. Ömer UZUNEL
Dr. Rahman AKALIN
Dr. Rezzan UÇAR
Dr. Recep ŞEHİTOĞLU
Dr. Safa Demir SARI
Dr. Safinur ÇELİK
Dr. Salim DURUKOĞLU
Dr. Seçil HİRİK
Dr. Seçil SAĞIR
Dr. Sefa Demir SARI
Dr. Selda Songur DAĞLI
Dr. Sema ETİKAN
Dr. Sema TAĞI
Dr. Serap Ejder APAY
Dr. Seyfullah KORKMAZ
Dr. Sultan Selen KULA
Dr. Tahsin HAZIRBULAN
Dr. Tarık BAŞAR
Dr. Tercan YILDIRIM
Dr. Yarenkür ALKAN
Dr. Yener BEKTAŞ
Dr. Zeynep AĞDEMİR
Dr. Zeynep EKMEKÇİ

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN (Editör) 0 (386) 280 43 01

Arş. Gör. Fatma Cahide ÖZÇELİK (Sekretarya)

Arş. Gör. Dr. Dildar ÖZASLAN (Sekretarya)

Arş. Gör. Dr. Semra OMAK (Sekretarya)

Arş. Gör. Zeynep Neveser KIZILÇİM (Dizgi)

Doç. Dr. Maksut YİĞİTBAŞ (Özel Sayı Editörü)

Dr. Öğr. Üyesi Hilal MERT (Özel Sayı Sekretaryası)

Arş. Gör. Derya KARATAŞ (Özel Sayı Sekretaryası)

Arş. Gör. Büşra ERDOĞAN (Özel Sayı Dizgi Sorumlusu)

e-posta: sbed@ahievran.edu.tr

Dergi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün resmi yayın organıdır ve uluslararası, akademik, hakemli bir dergidir.

Dergi yılda üç kez (Mart, Temmuz ve Kasım aylarında) yayımlanır.

Dergide, Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır.

Dergimiz ULAKBİM TR Dizin, Türk Eğitim İndeksi (TEİ), İslami Araştırmalar Merkezi Dizini (İSAM), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD), ASOS ve Google Akademik'te taranmaktadır.

Dergimizde yayımlanan tüm eserler Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.

**AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt 11, Özel Sayı, 2025

Araştırma Makalesi

Fatih TEKİN

Siyonizmden Günümüze Filistin Meselesi: İşgal, direniş ve müzakere.....1-20

Araştırma Makalesi

Umut Murat DOĞAN

Doğu Akdeniz’de Pelesetlerden Filistinlilere Bir Kültür Harmanı.....21-33

Araştırma Makalesi

Muhammet YILDIZ

İsrail Dış Politikasının Temel Dinamikleri: Tarihsel Süreç Üzerinden Genel Bir Değerlendirme.....34-53

Araştırma Makalesi

Hatice DURAN OKUR

Instagram’da Bireysel Direniş Taktikleri: Filistin Yanlısı Paylaşımlar Üzerinden Nitel İçerik Analizi.....54-73

Araştırma Makalesi

Nebi SEREN

The Impact of Feeling Safe on Marketable Education Activities: The Case of Palestine.....74-86

Araştırma Makalesi

Mehmet KART

Filistinli Çocukların Eğitim Haklarının Sistemik İhlali: Askeri Müdahaleler, Yerleşim Politikaları ve Eğitim Altyapısının Tahribatı87-105

Araştırma Makalesi

Zeynep EKMEKÇİ

Dijital Çağda Kadının Gücü: Boykot ve Satın Alma Kararında Çevrim İçi Sosyal Karşılaştırmanın Rolü.....106-124

Araştırma Makalesi

Mustafa KARABULUT

M.Akif İnan'ın "Mescid-i Aksa" Şiiri Üzerine Bir İnceleme.....125-134

Araştırma Makalesi

Samet GÜVEN

The Representation of War Trauma on Palestinian Families in Susan Abulhawa's Mornings in Jenin.....135-149

Derleme Makale

Fatma ERGÜN & Demirel ERGÜN

Savaş Kaynaklı Çevresel Tahribat: Farklı Silah Sistemlerinin Ekolojik Etkileri.....150-162

Araştırma Makalesi

İbrahim YILDIZ

Sosyal Medyada Dijital Dezenformasyon: İletişim Başkanlığı Filistin Özel Bülteni Üzerine Bir Analiz.....163-182

Araştırma Makalesi

Mücahit TANRIBUYURDU & Mohammad BONJA

Filistinli ve Müslüman-Arap Şairlerin Vicdanında Filistin Meselesi.....183-202

Araştırma Makalesi

Oktay AKTÜRK

Filistin ve Gazze Bağlamında Osmanlı ve Kapitalist İktisat Paradigmalarının Orta Doğu'ya Yansımaları.....203-222

Derleme Makale

Halime AYDEMİR & İlkay ÜNAL

Filistin’de Kadın Olmak: Savaşın İçinde Gebeliği Yaşamak.....223-236

Araştırma Makalesi

Aysun TOPALOĞLU UZUNEL

Filistin'in Kültürel Mirasının Sistematik Yıkımı: 07 Ekim 2023 ve Sonrası.....237-255

Araştırma Makalesi

Seher DOĞANCI

Filistin Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme.....256-275

Araştırma Makalesi

Faruk DÜNDAR

Miray Kuş Kudüs Semalarında Adli Hikâyedeki Ötekilik Kavramının İmgebilimsel Bir Analizi.....276-290

Araştırma Makalesi

Ceyhun UÇUK

Filistin Halkının Zor Sınavı: Geçmişten Bugüne Gıdaya Erişim Zorlukları.....291-307

Araştırma Makalesi

Serkan AYÇİL

Filistin Konulu Filatelik Tasarımlar Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Örneği.....308-321

Araştırma Makalesi

Gülfıdan AYTAŞ

Postkolonyal Çeviri ve Algı Yönetimi: Filistin Sorunu Örneği.....322-341

Araştırma Makalesi

Tarık ÇELİK & Ahmet Hüsrev ÇELİK

Bilgi Kiplikleri Çerçevesinde Dil Bilimsel Söylem Analizi: Türkiye'nin Filistin Politikası Örneği.....342-360

Araştırma Makalesi

Elif Fatma ERBİL & Zekeriyya KURŞUN

19. Yüzyıl Osmanlı Kudüs'ünde Yabancıların Mülk Edinmesi: Babü'l-Hıttı ve Babü'l-Halil Örneği.....361-380

Araştırma Makalesi

Fikrullah ÇAKMAK

Seçilmişlik Doktrini ve Kişiselleştirilmiş Tanrı Anlayışı: Yahudi Teolojisinin Sosyal ve Siyasi Etkileri.....381-399

Araştırma Makalesi

Cemalettin İPEK

İsrail Soykırımı Altında Ayakta Kalmaya Çabalayan Bir Eğitim Sistemi: Filistin Eğitim Sistemi.....400-419

Araştırma Makalesi

İbrahim KARAASLAN

The Impact of Foreign Direct Investments and Economic Growth on Employment: The Case of Palestine.....420-436

Araştırma Makalesi

Melih COŞGUN & Ali Davut ALKAN

Genç Seçmenlerin Filistin Meselesine Bakışı ve Seçmen Davranışı Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma.....437-456

Araştırma Makalesi

Damla TAŞDEMİR KADERLİ

İsrail'in Filistinli Liderlere Yönelik Suikast Politikasının Filistin Direnişine Etkileri...457-476

Araştırma Makalesi

Ahmet ELNUR

Kadın Aktivizminin Dönüştürücü Gücü: Ahed Tamimi Örneği.....477-496

Araştırma Makalesi

Fatma TURNA

Filistin - İsrail Savaşı: Vergisel ve Ekonomik Yaptırımlar.....497-516

Araştırma Makalesi

Nur ÇETİN & Sultan ASLAN ÖZCAN

Çatışma Çözümü Bağlamında Orta Doğu Devletleri: Filistin- İsrail Savaşı Örneği.....517-536

Araştırma Makalesi

İsa ABİDOĞLU

Kolektif Hafızanın Karanlık Yüzü: İsrail'in Filistin Sorunu Karşısındaki Mağduriyet Siyaseti.....537-556

Araştırma Makalesi

Emine CANLI

İsrail- Filistin Sorunu Adlandırmasına Yönelik Felsefi Bir İnceleme.....557-571

Araştırma Makalesi

Maksut YİĞİTBAŞ & Hüseyin ÖZDEMİR

Modern Türk Şiirinde Filistin Duyarlığı.....572-587

Siyonizmden Günümüze Filistin Meselesi: İşgal, Direniş ve Müzakere

Fatih TEKİN
İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
fatihtekin@inonu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2227-0784

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1559576
Geliş Tarihi: 01.10.2024	Kabul Tarihi:12.01.2025
Revize Tarihi: 24.12.2024	

Atıf Bilgisi

Tekin, F. (2025). Siyonizmden günümüze Filistin meselesi: İşgal, direniş ve müzakere. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 1-20.

ÖZ

İsrail-Filistin çatışması, modern dönemin en uzun süren ve çözümü en zor sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makale, Filistin meselesinin tarihsel gelişimini Siyonizm hareketinin doğuşundan başlayarak günümüze kadar olan süreçte ele almaktadır. Makale, Yahudi göçlerinin Filistin topraklarına olan etkilerini, Siyonist yerleşimlerin artışı ve bu yerleşimlerin Filistin halkı üzerindeki sosyo-politik sonuçlarını derinlemesine incelemektedir. Filistin meselesi, sadece bölgesel bir sorun olmanın ötesinde hem bölgesel hem de küresel politikaların önemli bir parçası hâline gelmiştir. Siyonizm'in yükselişi ve İsrail Devleti'nin kurulması, Filistin halkının sosyo-politik yapısını nasıl etkilemiştir? Araştırma bu soruya yanıt ararken, özellikle Yahudi yerleşim politikalarının Filistin halkı üzerindeki etkilerini analiz etmekte ve Arap-İsrail savaşlarının sonuçlarını tarihsel bağlamda değerlendirmektedir. Çalışma, nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiş olup tarihsel analiz ve doküman incelemesi yoluyla yürütülmüştür. Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşimlerinin artışı, İsrail'in kuruluş süreci ve bu süreçte Filistin halkının karşılaştığı zorluklar incelenmiştir. Bulgular, İsrail'in 1948'deki kuruluşunun Filistinlilerin büyük bir kısmının yerinden edilmesine, mülteci krizinin doğmasına ve İsrail'in genişlemeci politikaları ile Filistin kimliğinin marjinalleşmesine yol açtığını göstermektedir. Ayrıca, uluslararası toplumun barış süreçlerindeki yetersiz müdahaleleri, Filistin halkının direniş hareketleri ve bu hareketlerin uzun vadeli etkileri çalışmada ele alınmıştır. Sonuç olarak, makale, Filistin meselesinin hem tarihsel kökenlerini hem de günümüzdeki yansımalarını anlamaya yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmakta, uluslararası barış çabalarının başarısızlıklarını ve Filistinlilerin sosyo-politik mücadelesini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Filistin meselesi, Siyonizm, İsrail devleti, Arap-İsrail savaşları.

The Palestine Question from Zionism to the Present: Occupation, Resistance and Negotiation

ABSTRACT

The Israeli-Palestinian conflict stands as one of the longest-lasting and most complex issues of the modern era. This article examines the historical development of the Palestinian question, tracing it from the emergence of the Zionist movement to the present day. It offers an in-depth analysis of the impact of Jewish immigration on Palestinian lands, the increase in Zionist settlements, and the socio-political consequences of these settlements on the Palestinian people. The Palestinian issue, beyond being a regional problem, has become a significant part of both regional and global politics. How did the rise of Zionism and the establishment of the State of Israel affect the socio-political structure of the Palestinian people? In seeking to answer this question, the research analyzes the impact of Jewish settlement policies on the Palestinian population and evaluates the outcomes of the Arab-Israeli wars within a historical context. The study was conducted using qualitative research methods, relying on historical analysis and document review. It explores the increase in Jewish settlements in Palestinian territories, the process of Israel's establishment, and the challenges faced by the Palestinian people during this period. The findings reveal that Israel's establishment in 1948 led to the displacement of a significant portion of the Palestinian population, the emergence of a refugee crisis, and the marginalization of Palestinian identity due to Israel's expansionist policies. Moreover, the insufficient interventions of the international community in peace processes, the resistance movements of the Palestinian people, and the long-term impacts of these movements are addressed in this study. In conclusion, the article provides a comprehensive framework for understanding both the historical roots and contemporary reflections of the Palestinian issue, highlighting the failures of international peace efforts and the socio-political struggle of the Palestinian people.

Keywords: Palestine question, Zionism, State of Israel, Arab-Israeli wars.

Giriş

Orta Doğu, Akdeniz'in doğusu ve güneyindeki ülkeleri ve İran Körfezi'ne kıyısı olan ülkeleri içine alan bir coğrafyayı ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu bölgede Türkiye, İran, Irak, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Umman ve Kuzey Afrika boyunca Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas yer almaktadır. Bir başka tanım ise dar anlamıyla bölgeyi yorumlamaktadır. Bu dar tanıma göre Mısır'ın batısındaki ülkeler Kuzey Afrika kavramı ile ifade edilir ve Afganistan ve Pakistan'ın bulunduğu bölge ise Güneybatı Asya kavramı ile ifade edilir. Bu dar tanım daha çok Arap ülkelerini ve Orta Doğu'nun Arap olmayan unsuru olan İsrail, İran ve Türkiye'yi içermektedir (Arı, 2014, s. 19).

Orta Doğu, çeşitli dinler ve kültürlerin birleşim noktasıdır ve bu çeşitlilik tarih boyunca birçok savaş ve çatışmaya yol açmıştır. Bölgenin petrol kaynakları da uluslararası toplumun Orta Doğu'ya olan ilgisini artırmıştır. Tarihsel olarak, bu bölge pek çok zorlu meseleyle yüzleşmiş ve sayısız sorunla boğuşmuştur. Özellikle Arap Baharı olarak bilinen halk hareketleri, Orta Doğu'daki sorunların, çatışmaların ve şiddetin sürekli bir sorun olarak devam edeceğini gözler önüne sermektedir. Bölgenin en karmaşık ve derin sorunlarından biri ise kuşkusuz İsrail-Filistin anlaşmazlığıdır (Akçapa, 2021, s. 34). Günümüz Orta Doğu haritası büyük oranda Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu iki ülke bölgeyi bu dönemde işgal etmiş ve doğal kaynakların paylaşımını esas alarak taksim etmişlerdir. 16 Mayıs 1916'daki Sykes-Picot Antlaşması'yla Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşacaklardır. Bu bölümde Fransa; Suriye Lübnan ve Kilikya'yı ele geçirirken İngiltere ise Irak, Ürdün, Kuzey Filistin topraklarını ele geçirmiştir (Ayata, 2018, s. 392). 16. yüzyılda Orta Doğu olarak adlandırılan bölgeyi hâkimiyeti altına alan Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'yla dağılmış ve bölgede manda rejimleri ve Arap ulus devletleri kurulmaya başlamıştır (Ayata, 2018, s. 395). Bölge, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan anlaşmalarla şekillendirilmiş ve bu süreçte sınırlar, bölgesel güç dengeleri ve uluslararası çıkarlar yeniden düzenlenmiştir. Bu yeniden yapılanmanın en önemli sonuçlarından biri, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Filistin topraklarında ortaya çıkan siyasi belirsizlik olmuştur. Bu belirsizlik, aynı zamanda bölgenin en karmaşık meselelerinden biri olan Filistin-İsrail çatışmasının kökenini oluşturmaktadır.

İsrail-Filistin çatışması, toprak, kimlik ve egemenlik meselelerinin derin bir şekilde birbirine geçtiği, modern dönemin en uzun süreli ve en çekişmeli jeopolitik ihtilaflarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çatışmanın merkezinde, toprak ve devlet kurma taleplerinin sıklıkla dinî anlatılar ve tarihî yorumlarla desteklendiği, karşıt milliyetçi hedefler bulunmaktadır. Bu anlaşmazlık, esasen siyasi ideolojilerle dinî kimliklerin karmaşık etkileşimini içerir ve hem İsrailli hem de Filistinli toplulukların perspektiflerini ve eylemlerini şekillendiren güçlü bir etken olmaya devam etmektedir (Hamdy, 2024, s. 4).

Filistin meselesi, sadece bölgesel bir sorun değil, aynı zamanda küresel güç dengelerinin de şekillendiği bir alan hâline gelmiştir. Yahudilerin Filistin'e göç etmesi ve bölgedeki Arap nüfusla yaşanan çatışmalar, 20. yüzyıl boyunca devam eden bir soruna dönüşmüştür. Bu çatışmalar, İsrail Devleti'nin 1948'de kurulmasıyla yeni bir boyut kazanmış ve özellikle Arap-İsrail savaşları ile daha da derinleşmiştir. Filistinlilerin yaşadığı işgal, yerinden edilme, mülteci sorunu ve Arap dünyasının İsrail'e karşı aldığı tutum, bu meselenin uluslararası arenada tartışılan en önemli konularından biri hâline gelmiştir. Cleveland ve Bunton'un da (2009, s. 240) belirttiği gibi Filistin meselesinin kökeninde Siyonistlerin Filistinli Arapların yaşadıkları topraklar üzerinde hak iddia etmeleri yatmaktadır.

İsrail-Filistin çatışmasının tarihsel arka planının araştırılması, bölgeyi uzun süredir etkisi altına alan derin gerilimlere dair kritik bir kavrayış sunmaktadır. Bu tarihsel perspektif, çatışmanın sürekliliğine katkıda bulunan toprak ihtilafları, karşıt ulusal söylemler ve tarihsel kırılganlıkların nasıl evrildiğini anlamak için önemli bir çerçeve sağlar. Bu çalışmada Filistin meselesinin tarihsel kökenleri, İsrail Devleti'nin kuruluş süreci ve bu sürecin Filistin halkı üzerindeki etkileri incelenecektir. Ayrıca, İsrail'in kurulmasından sonra bölgedeki gelişmeler ve Filistin halkının direniş

hareketleri detaylandırılacaktır. Çalışmanın temel amacı, İsrail ve Filistin arasındaki çatışmaların tarihsel arka planını analiz ederek, günümüzdeki çatışma dinamiklerini anlamaya katkı sunmaktır.

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve Filistin meselesinin tarihsel kökenleri, İsrail'in kuruluş süreci ve sonrasında yaşanan olaylar analiz edilmiştir. Nitel araştırma yöntemi, özellikle toplumsal ve tarihsel süreçlerin daha derinlemesine incelenmesini sağladığı için bu çalışmada uygun görülmüştür. Araştırma sürecinde ikincil kaynaklardan faydalanılmış; kitaplar ve makaleler incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ile tarihsel belgelerin ve akademik çalışmaların derinlemesine incelenmesi yoluyla, Filistin meselesinin tarihsel boyutu ve İsrail Devleti'nin kuruluşunun Filistin halkı üzerindeki etkileri ortaya konmuştur.

Araştırma Etiği

Bu makalede kullanılan araştırma yöntemleri nitel araştırma yaklaşımlarına dayanmaktadır. Araştırma kapsamında kitaplar ve makaleler gibi kamuya açık kaynaklar incelenmiş olup, insan veya hayvan denekleri üzerinde herhangi bir deneysel çalışma ya da bireylerden anket, mülakat veya odak grup çalışması gibi yöntemlerle veri toplanmamıştır. Bu nedenle, araştırmanın yürütülmesi için etik kurul onayı gerekmemektedir. Bununla birlikte, makale boyunca araştırma ve yayın etiğine tam uyum sağlanmış olup, tüm kaynakların etik kurallara uygun biçimde referans gösterildiği belirtilmelidir.

Filistin Meselesinin Tarihsel Arka Planı

Modern dönemdeki Filistin meselesinin kökenlerine geçmeden önce Filistin'in modern döneme kadar tarihinden kısaca bahsetmek Yahudiler açısından Filistin coğrafyasının neden önemli olduğunun ve neden Filistin'de devlet kurmak istediklerinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü Arjantin veya Uganda gibi seçenekleri tercih etselerdi günümüzde Filistin Meselesi gibi bir konu tartışılmayacaktı. Yahudilerin Filistin ile bağları esasında Tevrat'a dayanır. Tevrat'ın yaratılış konularını işleyen kitabı Genesis'e göre Yahudi kavminin başlangıcı İbrahim (Abraham) peygambere dayanmaktadır. İbrahim bu anlatıya göre Nuh peygamberin soyundan gelmektedir. Mezopotomya'dan Kenan diyarına göç eden İbrahim'in ailesinin başına önce oğlu İshak sonra onun oğlu Yakup (İsrail) geçmiştir. Yakup'un on iki oğlu İsrailoğullarının on iki kabilesini teşkil eder. Milattan önce 17. yüzyılda Yusuf'un liderliğinde Mısır'daki Nil deltasına yerleşen Yahudiler bu dönemde sayıca çoğalmışlardır. Mısır Firavunları döneminde takriben milattan önce 1400'lü yıllarda Mısır'daki zulümlerden kaçan Yahudiler Musa liderliğinde 40 yıl çöllerde yaşamıştır. Yahudileri Filistin'e gitmeleri konusunda Musa'nın yardımcılarından Yeşu (Joshua) yönlendirmiş ve kendi aralarındaki çeşitli çatışmaların nihayetinde Davut'u kral seçen Yahudiler tarihteki ilk Yahudi devletini kurmuştur (Armaoğlu, 1994, s. 6-8).

Takriben MÖ 1000'li yıllarda Davut ve onun oğlu Süleyman dönemlerinde Kudüs, Yahudilerin başkenti olmuştur ve Yahudiler bu dönemde ilk Yahudi tapınağını inşa etmişlerdir. Süleyman'ın ölümünden sonra Yahudi Krallığı ikiye bölünmüştür. Filistin'in kuzeyinde başkenti Samiriye (Samaria) olan İsrail Krallığı yaklaşık 200 yıl hayatta kalmış ve MÖ 722'de Asurluların istilasına uğramıştır. Filistin'in güneyinde yer alan ve başkenti Kudüs olan Yahuda Krallığı MÖ 586'ya kadar varlığını sürdürmüştür ancak Yahuda Krallığı da Babil istilasıyla ortadan kalkmıştır. 470 yıl boyunca Yahudilerin kutsal tapınağı olan Süleyman Mabedi Babiller tarafından yıkılmış ve Kudüs tahrip edilmiştir. Tevrat'taki pek çok efsanenin 70 yıl kadar süren Babil esareti döneminde ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Perslerin Kudüs'ü Babillilerden almasından sonra Yahudilerin özerk bir statüde yaşama imkânı oluşmuş ve Pers hükümdarlarından II. Dara (Darius) döneminde Yahudiler Süleyman Mabedi'ni yeniden inşa etmişlerdir. Ancak Makedonya Kralı Büyük İskender'in MÖ 331'de Fırat Nehri'nden Mısır'a kadar olan toprakları ele geçirmesiyle bu coğrafyadaki Pers hâkimiyeti son bulmuştur. Yahudiler Filistin'de Helenizm'i yerleştirmek isteyen Makedonya Krallığı'na karşı isyan ederek MÖ 141'de yeniden Yahudi devletini kurmuştur ancak 70 yıl ayakta kalan bu devlet Roma istilasıyla yıkılmıştır. Roma idaresi altında yaşayan Yahudiler, MS 66'da

ayaklanmış ve Roma İmparatoru Vespasianus'un oğlu Titus komutasındaki Roma ordusu Yahudileri kılıçtan geçirmiş ve Süleyman Mabedi'ni yıkmıştır. Bu isyanın bastırılmasından sonra Roma zulmünden kaçabilen Yahudiler, Dünya'nın çeşitli coğrafyalarına dağılmışlardır ki buna 'diaspora' denilmektedir (Armaoğlu, 1994, s. 8-9; Taylor, 1971, s. 10).

Hiz. Ömer'in halifeliği döneminde İslam orduları 638 yılında Yermük Savaşı'nda Bizans'ı mağlup etmesiyle Filistin coğrafyası Müslümanların egemenliğine girmiştir (Armaoğlu, 1994, s. 10). 1099'da Birinci Haçlı Seferi sırasında Kudüs, Haçlı orduları tarafından işgal edilmiş ve burada Kudüs Krallığı adıyla bir Haçlı devleti kurulmuştur. Şehir, yaklaşık 88 yıl boyunca Haçlıların kontrolünde kalmış, ancak 1187 tarihinde Selahaddin Eyyubi'nin liderliğindeki Eyyubiler tarafından geri alınmıştır (Çiftçi, 2019, s. 99-103). Kısa bir dönem Haçlı işgali hariç Kudüs, 1300 yıl boyunca İslam ülkelerinin idaresinde yönetilmiştir (Armaoğlu, 1994, s. 10).

En az iki bin yıl boyunca Yahudilerin büyük bir çoğunluğu ne Kudüs'te yaşamıştır ne de İbranice bilmektedir. Yahudiler uzun bir dönem boyunca Orta Doğu'nun çeşitli coğrafyalarında ve ağırlıklı olarak Avrupa'da azınlık olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Goldschmidt ve Davidson, 2006, s. 272). Avrupa'da ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla ve 19. yüzyılda tüm kıtada ulus devletlerin kurulmaya başlamasıyla antisemitizm kıtada yükselişe geçmiştir. Yahudilerin bu dönemlerde inşa edilen uluslara entegre edilememesi sorunu bu antisemitizmin kıtada yeniden dirilmesinin nedenlerinden biridir. Bu dönemde Yahudileri dışlayıcı pratikler, asimilasyonun gerçekleşmesini mümkün kılmamıştır (Keleşoğlu, 2014, s. 421).

Filistin Meselesi, tarihsel açıdan üç döneme ayrılabilir. Birinci dönem, modern bir ideoloji olarak ortaya çıkan Siyonizm ile birlikte 1882 yılından itibaren Filistin'e Yahudi göçleriyle başlamıştır. Bu göç zaman içerisinde tırmanarak artmış ve birinci dönem 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması ve Filistinlilerin vatanlarından sürülmesine kadar sürmüştür. İkinci dönem, Arap ülkelerinin yeni kurulan İsrail'i yok etmek amacıyla saldırıya geçmesiyle başlamaktadır. Arap ülkelerinin saldırıları Filistin meselesini iki halk arasındaki bir anlaşmazlıktan egemen devletler arasındaki bir çatışmaya dönüştürmüştür. Bu nedenle uluslararası toplumun ilgisi savaşı taraflar arasında sulhu tesis etmeye yönelmiştir. Yani İsrail ile onun komşu devletlerinin ilişkilerinin normalleştirilmesine odaklanılmıştır. Filistin Meselesi, pek çok kaynakta Arap-İsrail Çatışması olarak ele alınsa da bu ifade sadece ikinci dönem için geçerli bir ifadedir. Çünkü Filistin Meselesi, İsrail ile Arap devletlerinin sorunu değil İsrailliler ile yurtlarından edilen Filistinlilerin sorunudur. Filistinliler ile İsrailliler arasındaki doğrudan müzakerelerin başlangıcını oluşturan 1993 yılındaki Oslo Anlaşması ile Filistin meselesinin üçüncü dönemi başlamıştır (Gelvin, 2011, s. 217-218).

Alman Yahudisi sosyalist Moses Hess, 1862'de "Roma ve Kudüs" adlı bir kitap yayımlamış ve Yahudilerin İsrail ülkesinde sosyalist bir ulus devlet kurmaları gerektiğini savunmuştur. Siyonist bir Yahudi olan Leon Pinkser 1882'de "Kendini Özgürleştirmek" isimli bir kitap kaleme almış ve Rusya'da ciddi etkiler yaratmıştır. Bu dönemlerde Çarlık Rusya, Yahudilere karşı bir dizi baskılayıcı uygulama yürütmektedir. Pinkser, kitabında Yahudilerin kendilerine ait bir vatanları olmadığı için antisemitizm karşısında güçsüz kaldıklarını belirtmektedir. Pinkser'in kitabı Rus Yahudilerine Siyonist kulüpler ve araştırma grupları kurmak konusunda ilham kaynağı olmuştur. İbranice "Hovevei Zion" ya da "Hibbat Zion" olarak ifade edilen Sion Sevenler adlı federasyon da bu dönemde kurulmuş ve Rusya'dan diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Bu dönemde BILU (Beit Ya'cov ichu vnelcha-Yakup'un evine git biz de peşinden geleceğiz) hareketi Filistin'e genç Yahudi grupları yollamaya başlamıştır. Bu iki hareketteki göçmen Yahudiler "birinci aliya" olarak adlandırılan olguyu oluşturur. Aliya İbranicede yükseliş anlamına gelmektedir ve İsrail ülkesine gitmek anlamını ihtiva eder. Göç ederek Filistin bölgesine gidenler olim (yükselenler) olarak adlandırılır (Goldschmidt ve Davidson, 2006, s. 274-275). 1870'lerde Filistin'deki Yahudi sayısı 15 bini bulmazken bölgenin Arapça konuşan yerli nüfusu 450 bin civarındadır (McCarthy, 1990, s. 10).

Viyanalı bir Yahudi olan gazeteci Theodor Herzl 1896'da Yahudi Devleti isimli kitabı yayımlamış ve Siyonizm'in savunmasını yaparak Yahudilerin kendilerine ait bir devleti olması gerektiğini anlatmıştır. Herzl, 1897'de Birinci Uluslararası Siyonist Kongresi'ni toplamayı başarmıştır.

Bu kongrede Yahudilerin Filistin’de bir devletin olmasının gerektiği, bu amaca ulaşmak için Filistin’e göçler, Yahudi örgütlenmeleri, Yahudilik bilincinin güçlendirilmesi ve devletlerden destek alınması kararları alınmıştır. Theodor Herzl; zengin Yahudilerin ve Avrupa’nın çeşitli devletlerinin desteğini alabilmek için aralıksız bir mücadele sergilemiştir. Herzl’in yaşamı, mücadelesi ve öğretileri politik Siyonizm’i pekiştiren birinci olgudur. İkincisi ise 1905 yılındaki Rusya’daki başarısız devrim sonrası bazı idealist Yahudilerin Filistin’e göç etmesidir. İkinci aliya olarak adlandırılan bu göç dalgasından (1905-1914) sonra gelen yerleşimciler, Filistin’de okullar, tiyatrolar, gazeteler, sendikalar, işçilerin mülkiyetinde fabrikalar kurarak gelecekteki kurumların ilk adımını atmışlardır (Goldschmidt ve Davidson, 2006, s. 275-276).

Theodor Herzl’in 1905 yılında ölmesinin ardından Chaim Weizmann, Siyonist hareketin en önemli liderlerinden biri olmuştur. Weizmann’a göre Filistin’de bir Yahudi yurdunun oluşması İngiltere’nin hamiliğinde gerçekleştirilebilirdi. Bu nedenle D. Lloyd George, Arthur J. Balfour ve Sir Herbert Samuel gibi İngiliz liderlerle yakın dostluklar kurmuştur. Weizmann’ın İngiliz liderlere yönelik çabaları sonuç vermeye başlamış ve 1 Kasım 1917 tarihinde İngiliz hükümeti Balfour Deklarasyonu olarak anılan mektup ile Yahudi devletin kurulması noktasında yardımlarda bulunacağını belirtmiştir (Cleveland ve Bunton, 2009, s. 244; Balcı, 2010, s. 103).

Yahudileri Filistin’e göç ettirmek için büyük bir çaba harcayan Siyonist hareket açısından Birinci Dünya Savaşı önemli fırsatlar yaratmıştır. Bu dönemde başat güç olan İngiltere’nin dış işleri bakanı olarak görev yapan Lord Arthur James Balfour, 1917 yılında İngiltere Siyonist Dernekleri Başkanı Lord Walter Rothschild’a hitaben bir mektup kaleme almıştır. Balfour Deklarasyonu olarak ifade edilen metinde Britanya, Yahudilerin Filistin’de bir yurt elde edebileceğini vaat ediyordu ve bu metin Siyonistlerin bugüne kadar elde ettiği en önemli somut siyasi başarıydı (Keleşoğlu, 2014, s. 422). Bu deklarasyon yalnızca İngiliz yöneticileri etkileyerek elde edilmemiştir. Rusya ve ABD’deki Yahudi cemaatlerinin yönetimler üzerinde oluşturdıkları baskının yanı sıra Weizmann’ın Birinci Dünya Savaşı şartlarında Siyonistlerin Almanları destekleyebileceği ihtimalini dile getirmesi ve bir nevi savaş şartlarında Yahudi sermayesini tehdit unsuru olarak göstermesi de etkili olmuştur (Ataov, 1970, s. 41; Balcı, 2010, s. 103; Keleşoğlu, 2014, s. 423).

Balfour Deklarasyonu’nun önemi Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Filistin’de İngiltere’nin Manda Yönetimi kurmasıyla daha da belirginleşecektir. 1919 yılındaki Paris Barış Konferansı’na katılan Siyonist delegeler savaş sonrası düzenlemelere yönelik beklentilerini ortaya koymuşlardır. Bu beklentiler; (I) Balfour Deklarasyonu’nun anlaşmaya dâhil edilmesi, (II) Filistin bölgesinde (Yahudiler nüfusun %10’unu oluşturduğu için) kendi kaderini tayin hakkının (self-determinasyonun) göz ardı edilmesi, (III) Filistin’de İngiltere’nin mandasının kurulması, (IV) Filistin bölgesine yönelik Yahudi göçünün sınırlandırılmaması ve (V) Yahudileri temsil eden, yasal statüye ve önemli yetkilere sahip bir Filistin Yahudi Konseyi kurulmasıdır (Khoury, 1971, s. 11).

Paris Barış Konferansı’nda (18 Ocak 1919- 21 Ocak 1920) Siyonistler tüm taleplerini elde edemediler, ancak Filistin Mandası’nın kurulmasıyla daha büyük başarılar elde etmek için güçlü bir konumda yer aldılar. Arapların durumu şu şekilde özetlenebilir: Araplar, Yahudilere göre Filistin üzerinde daha geçerli bir hakka sahipti. Filistin’in yedinci yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar neredeyse kesintisiz olarak Arapların kontrolünde olması, iki bin yıl önce sona eren kısa bir Yahudi yerleşimine dayanan tarihî hakka göre daha güçlü bir argüman oluşturuyordu. Eğer her grup, bir zamanlar atalarının sahip olduğu topraklar üzerinde hak iddia ederse, dünya yasal ve siyasi olarak kaosa sürüklenecekti. Din temelinde yapılan iddialar geçerli olsaydı, Hristiyanlar ve Müslümanlar da Filistin üzerinde hak iddia edebilirlerdi. Dahası, dinî inançlara dayalı vaatler, bir grup tarafından başka bir gruba hukuki veya ahlaki olarak bağlayıcı olamazdı. İnsani açıdan bakıldığında, Hristiyan dünyası, Hristiyan hoşgörüsüzlüğünün yarattığı olumsuz durumu düzeltmeye çalışıyordu, ancak bu yalnızca Araplar pahasına gerçekleşiyordu. Araplar, Yahudilere dinî bir grup olarak karşı değillerdi ve Yahudilerin Filistin’e siyasi amaç taşımadan göç etmelerine itiraz etmezlerdi. Bununla birlikte, azınlık bir grubun, çoğunluğun çıkarlarını ve isteklerini yok sayması adil veya demokratik değildi. Balfour Deklarasyonu, bir İngiliz yetkilinin özel bir İngiliz vatandaşa verdiği bir sözden ibaretti ve bu nedenle uluslararası hukukta yasal bir bağlayıcılığı yoktu (Khoury, 1971, s. 11-12). Balfour Deklarasyonu’ndan

sonra 1920’de San Remo Konferansı’nda Filistin bölgesinde Britanya Manda Yönetimi kurulması kararlaştırılmıştır. Milletler Cemiyeti’nin 24 Temmuz 1922’deki Filistin Mandası kararı ile manda yönetimi hukuken ortaya çıkmıştır.

Birinci aliya yani Filistin bölgesine Avrupa’dan ilk Yahudi göçü başlamadan önce bölgedeki Yahudiler nüfusun %4’ünü bile oluşturmamaktadır. Bu dönemde Filistin’deki Yahudi nüfusun sayısı 15 bin civarındayken Müslümanlar 403 bin ve Hristiyanlar ise 44 bin civarındadır (McCarty, 1990, s. 10). Ancak 1922 yılına gelindiğinde bölgede toplamda 740 bin civarındaki nüfusun yaklaşık 84 bini Yahudilerden oluşurken Müslüman nüfus yaklaşık 574 bindir. Yani 1922 yılına gelindiğinde bölgedeki toplam nüfusa oranla Yahudiler %12’ye yaklaşmıştır (McCarthy, 1990, s. 30). 1922 yılında Manda Yönetimi’nin kurulmasından 1947 yılına kadar bölgeye Yahudi göçü ciddi oranda artmış ve bölgede Yahudi nüfusu 602 bini geçmiştir. Bu dönemde Müslümanlar 1 milyon 175 bin civarındayken Hristiyanlar ise 149 bin civarındadır. Yahudi nüfus 1946 yılı itibarıyla toplam nüfusun %31’ini oluşturmaya başlamıştır (McCarty, 1990, s. 37). Yahudiler 1922’de Filistin topraklarının %3’üne tekabül eden 751.192 dönüme sahipken, 1947’de Yahudilerin sahip olduğu toplam alan 1,73 milyon dönüme ulaşmıştır ve bu da ekilebilir arazinin yaklaşık yüzde 24’üne ve Filistin’in toplam yüz ölçümünün yüzde 7’sine tekabül etmektedir (Farsoun ve Zacharia, 1997, s. 80).

İki savaş arası dönem boyunca bölgeye Yahudi göçünün ciddi oranda yükselmesi İngiliz Manda Yönetimi’ne karşı Arap isyanlarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve Filistin milliyetçiliğinin oluşmasında önemli rol oynamıştır. İngilizler İkinci Dünya Savaşı’nın da etkisiyle bölgede Arapları karşılarına alacak politikalar izlediklerini beyan eder nitelikte 1939 yılında Beyaz Bildiri açıklamışlar ve Yahudi göçünü sınırlandıracaklarını, 10 yıl içinde bağımsız bir Filistin devleti kurulacağını belirtmişlerdir. Bunun üzerine Siyonistler Amerika Birleşik Devletleri’nin dostluğunu ve koruyuculuğun kazanmaya yönelik politikalar izlemeye başlamışlardır. İngilizler İkinci Dünya Savaşı’nın ekonomiye verdiği zararın da neticesinde dünyadaki manda ve kolonilerden çekilmeye başlamış ve 2 Nisan 1947 tarihinde Filistin sorununu Birleşmiş Milletler’e devretmişlerdir (Balcı, 2010, s. 105-106).

İsrail Devleti’nin kuruluşuna ve varlığını pekiştirmesine yol açan gelişmeler üç kritik aşamadan oluşmaktaydı. İlk aşama, 1945’ten 1947’ye kadar Filistin’deki Yahudi yerleşimcilerin, İngiliz yönetimine karşı yürüttüğü sistematik sabotaj ve direniş hareketiydi. Bu dönemde Yahudi gruplar, İngiliz mandasını zayıflatmak ve bağımsızlık taleplerini güçlendirmek için çeşitli saldırılar gerçekleştirdiler. İkinci aşama, 1947-1948 yılları arasında, Filistin’deki Arap ve Yahudi toplumları arasında patlak veren kısa ama şiddetli iç çatışmalarla şekillenmiştir. Bu dönemde her iki taraf da kendi bağımsız devletlerini kurma arayışındaydı ve bu çaba, iki toplum arasında derinleşen çatışmalara neden oldu. Üçüncü aşama ise, 1948’de İsrail’in bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, İsrail ile komşu Arap devletlerinin orduları arasında gerçekleşen geniş çaplı savaştı. Bu savaş, İsrail’in varlığını pekiştirmesi açısından belirleyici oldu. Bu üç aşama boyunca, uluslararası diplomatik çabalar, hem Araplar hem de Yahudiler için kabul edilebilir bir çözüm bulmakta sürekli başarısız oldu. Diplomatik girişimlerin yetersiz kalması, bölgedeki gerginlikleri daha da artırmış ve nihayetinde İsrail’in bağımsızlığının kalıcı hâle gelmesine ve Arap dünyası ile olan çatışmaların uzun yıllar boyunca devam etmesine neden olmuştur (Cleveland ve Bunton, 2009, s. 262).

Manda bölgesinin geleceğinden sorumlu olan Birleşmiş Milletler, 29 Kasım 1947 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından alınan kararla bir Yahudi devleti, bir Arap devleti ve Kudüs şehrinin uluslararası gözetimde olacağı ayrı bir birim (corpus seperatum) olmak üzere Filistin bölgesinin üçe bölünmesi kararını almıştır (Lewis, 1995, s. 363). Bu dönemde Yahudi nüfusu Filistin’in yaklaşık %31’ini oluştururken ve toprakların %7’sine sahipken, önerilen Yahudi devleti, tarihi Filistin topraklarının yaklaşık %56’sını kapsıyor ve içinde %45 oranında kayda değer bir Filistinli Arap azınlık barındırıyordu. Buna karşılık, önerilen Filistinli Arap devleti, Filistin topraklarının %44’ünü alıyor ve içinde önemsiz bir Yahudi azınlığı içeriyordu. Kudüs ve Beytüllahim ise uluslararası denetim altında ayrı bölgeler olarak planlanmıştı. Filistinliler ve diğer Araplar bu karara öfkeyle karşı çıkıp BM’nin kararını reddetti ve kısa sürede Yahudi Siyonist güçlerle Filistinliler arasında çatışmalar patlak verdi (Farsoun ve Zacharia, 1997, s. 111).

17 Aralık 1947’de Arap Birliği Konseyi bu bölünmeye gerekirse zor kullanarak dahi olsa karşı çıkacağını bildirmiştir. Yahudiler, BM Genel Kurulu’nun kararını kabul ederken Filistinli Araplar silahlı direnişe geçti. Yahudiler, mandanın son bulacağı gün olan 14 Mayıs 1948’de İsrail Devleti’nin kurulduğunu ilan etmişlerdir. Filistinli Araplar, komşu Arap devletlerinden destek almaya başlamıştı ve komşu Arap devletlerinin silahlı müdahaleleri sonrasında mesele uluslararası bir boyut kazandı ve Arap-İsrail savaşına dönüştü (Lewis, 1995, s. 363).

1940’lı yıllar, Orta Doğu’da devletlerarası ilişkilerde köklü değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu on yıl, İsrail’in kuruluşuyla birlikte bölgede büyük bir dönüşüm başlatmış, yüz binlerce Filistinlinin mülteci durumuna düşmesine ve evlerini terk etmek zorunda kalmasına yol açmıştır. Aynı dönemde, Arap Birliği’nin kurulması, Arap dünyasında siyasi ve ekonomik birliğin temellerini atma girişimi olurken Mısır, Suriye, Lübnan ve Irak gibi Arap devletlerinin bağımsızlıklarını kazanması, bölgedeki güç dengelerini yeniden şekillendirmiştir. İngiltere ve Fransa gibi eski sömürgeci güçlerin bölgedeki etkisi hızla azalırken, ABD ve Sovyetler Birliği, dünya sahnesinde yeni süper güçler olarak yükselmiş ve Orta Doğu üzerindeki etkilerini artırmışlardır. Bu gelişmeler, bölgenin uluslararası ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcını simgelemiş, bölgeyi büyük güçlerin jeopolitik rekabet alanına dönüştürmüştür (Cleveland ve Bunton, 2009, s. 270).

İsrail Devleti’nin Kurulmasından Sonra Filistin Meselesi

14 Mayıs 1948’de İsrail bağımsızlığını ilan ettikten hemen sonraki gün, ortak bir liderlikten ve güçlü bir politikadan yoksun olan Araplar, yeni kurulan devlete karşı saldırıya geçtiler. Savaş üç aşamada gerçekleşti. İlk aşamada, Araplar 11 Haziran 1948’de Birleşmiş Milletler temsilcisi Kont Folke Bernadotte’nin önerdiği ateşkese kadar, İsrail’e bırakılması planlanan Negev bölgesini ele geçirerek önemli bir zafer kazandılar. Ancak, bu ateşkes uzun sürmedi ve taraflar 8 Temmuz 1948’de çatışmalara yeniden başladı. Bu süreçte İsrail, Çekoslovakya ve Fransa’dan aldıkları silahlarla güçlenirken, Arap cephesi Ürdün’ün Doğu Şeria’yı ilhak etmesini tartışıyordu. Savaşın ikinci aşamasında, İsrail kuvvetleri, Filistin’e tahsis edilen Galile ve Tel Aviv-Kudüs koridorunu ele geçirdi, ancak Negev’i geri alamadı. 19 Temmuz 1948’den 15 Eylül 1948’e kadar süren ateşkesin ardından savaşın üçüncü ve son aşaması başladı. Arabuluculuk görevini yürüten Bernadotte’nin Yahudi militanlar tarafından öldürülmesiyle Siyonist kuvvetler politik olarak zorlansa da askerî açıdan güçlenerek Araplara karşı zafer kazandılar. Savaş sona erdiğinde, İsrail, Filistin topraklarının %80’ini kontrol altına almış ve yaklaşık 700.000 bin ile 800.000 Filistinli mülteci konumuna düşmüştü. Bu mülteciler, Lübnan ve Ürdün’e yerleşerek bu ülkelerin politikalarını şekillendirirken, Mısır ve Suriye’ye yerleşenler İsrail’e karşı saldırılar düzenleyerek 1967 savaşının zeminini hazırladılar (Balcı, 2010, s. 108-109; Cleveland ve Bunton, 2009, s. 268).

1949’da sona eren ilk Arap-İsrail savaşı, İsrail ile Arap komşuları arasında ateşkes anlaşmalarıyla son buldu, ancak çatışmanın temel sorunlarını çözmek yerine yeni problemler yarattı. Savaşın net olmayan sonuçları, İsrail’i tanınma ve güvenlik arayışına yöneltti ve bu da onu misilleme, önleyici saldırı ve stratejik derinliğini genişletmeye dayalı agresif bir savunma politikası benimsemeye sevk etti. Filistinliler ise silahlı mücadele ile vatanlarını savunmayı tek çıkış yolu olarak gördüler. İsrail, Arap ülkeleri ve uluslararası toplum tarafından toprakları elinden alınan Filistinliler, bağımsızlık mücadelesinde silahlı direnişe ve gerilla savaşına başvurdular. Aynı zamanda, Arap devletlerinin ardına yaşadığı yenilgiler, toprak kayıpları ve uğradıkları aşağılamalar, Arap dünyasında istikrarsızlık ve meşruiyet sorunlarına yol açtı (Best vd., 2008, s. 429).

1948 savaşındaki zafer, İsrail’e ulus ve devlet inşası sürecine odaklanmak için yaklaşık on yıl kazandırdı. Bu dönemde, Başbakan David Ben Gurion liderliğindeki Mapai Partisi, İsrail iç politikasında egemenliğini güçlü bir şekilde sürdürdü ve diğer küçük sağcı, dinî ve Marksist partilerin varlığına rağmen siyasi sahneyi neredeyse tamamen kontrol etti. Politikanın ana hedefleri arasında daha fazla Yahudi göçmeninin ülkeye entegrasyonu, ekonomik bağımsızlığın sağlanması ve hem sivil hem de savunma sanayisi için gerekli silah ve teknoloji desteğinin sağlanması bulunuyordu (Best vd., 2008, s. 430).

Yenilgiye uğrayan Arap devletleri de içe dönerek ulus ve devlet inşası sürecine odaklandılar. Suriye, 1949'da yaşadığı üç askerî darbe ile büyük bir istikrarsızlık yaşadı; Ürdün Kralı Abdullah 1951'de suikaste uğrayarak yerine önce Talal bin Abdullah, ardından 1952'te Hüseyin bin Talal geçti. En önemli değişiklikler ise Mısır'da yaşandı. 23 Temmuz 1952'de, Mısır Kralı Faruk, Hür Subaylar Darbesi ile devrilerek sürgüne gönderildi. Bu darbeci subaylar, geride kalan monarşiyi, güçlü bir orduya, sosyal eşitliğe, sömürgeciliğin sona erdirilmesine, hızlı ekonomik kalkınmaya ve ücretsiz evrensel eğitime dayalı ilerici bir cumhuriyetle değiştirmeyi hedeflediler. Yeni başkan Muhammed Necib ve yardımcısı Cemal Abdünnasır, köklü sosyo-ekonomik reformlar gerçekleştirdiler. Ekim 1954'te Abdünnasır, Necib'in yerine geçti. Nasır, bağılantısızlık politikası, Arap birliği ve Arap sosyalizmi politikaları sayesinde Mısır'ı Orta Doğu'da ve yeni sömürgecilikten kurtulmuş devletler arasında etkili bir konuma taşıdı. Bu gelişmeler, İsrail'in ve süper güçler ABD ile Sovyetler Birliği'nin dikkatini çekti. İsrail, Mısır'daki değişiklikleri barış arayışında bir fırsat olarak değerlendirdi ve dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Moshe Sharett aracılığıyla Paris üzerinden gizli müzakerelere başladı. Sharett, kalıcı bir barışın yalnızca müzakerelerle sağlanabileceğini düşünüyordu. 1953'te Ben Gurion'un emekliliğiyle Sharett başbakanlık görevine geldi ve Mısır ile bir ilerleme sağlama umutları arttı. Ancak, Sharett'in çabaları, Araplarla sadece askerî güç diliyle anlaşılabilirliğini düşünen ve bu yüzden Sharett'i yanlış yönlendirilmiş gören Ben Gurion tarafından engellendi (Best vd., 2008, s. 430).

İsraili liderler, Mısır'ın giderek artan gücünün İsrail için bir tehdit hâline gelmeden önce zayıflatılması gerektiğine inanıyorlardı. Ayrıca, 1948 savaşının ardından belirlenen sınırların İsrail için yeterli olmadığını düşünüyorlardı. Bu doğrultuda, dönemin İsrail Başbakanı David Ben Gurion, İngiliz ve Fransız hükümetleriyle yaptığı görüşmelerde, 1956 Savaşı'na ilişkin pazarlıklar çerçevesinde, bölge sınırlarını yeniden şekillendirecek bir plan önerdi. Bu plana göre, Ürdün toprakları İsrail ve Irak arasında paylaştırılacak, Lübnan'ın güneyi ve Sina Yarımadası ise İsrail'e dâhil edilecekti. İsrail'in amacı, "önleyici" ve "genişlemeci" hedeflerinin yanı sıra, 1948'den beri Arap ülkeleri ve Filistinli gruplarla süregelen ve İsrail'in hareket alanını sınırlayan sınır çatışmalarını da sona erdirmektir. 29 Ekim 1956'da İsrail'in ani saldırısıyla başlayan Süveyş Krizi, ABD ve SSCB'nin müdahalesi sonucu 7 Kasım 1956'da ilan edilen ateşkesle son buldu. Savaş sırasında İsrail, Sina Yarımadası'nın büyük bir bölümünü ve Sharm El-Şeyh'in büyük bir bölümünü işgal etti, ancak ABD'nin baskısıyla sınır çatışmalarının durdurulması ve Akabe Körfezi'nin geri bırakılması gibi koşullar kabul edildi (Balcı, 2010, s. 111).

5 Haziran 1967'de sabahın erken saatlerinde İsrail'in başlattığı ve "Altı Gün Savaşı" olarak bilinen çatışma, Mısır tarafından ancak üç saat sonra fark edilebilmiştir. Fakat bu aşamada, Mısır'ın ne İsrail'e karşı koyabilecek ne de İsrail hedeflerine saldırı gerçekleştirebilecek bir hava kuvveti kalmıştı. Mısır'ın hava gücü henüz havalanamadan etkisiz hâle getirilip saf dışı bırakılmıştı. Bu durum, kara harekâtının, hava desteği olmaksızın ve İsrail saldırılarına karşı savunmasız bir şekilde yürütülmesi anlamına geliyordu. Özellikle stratejik olarak savunmanın zor olduğu Sina gibi bölgelerde, bu durum Mısır kuvvetlerinin ağır kayıplar vererek geri çekilmesine yol açtı. Mısır hava kuvvetlerinin büyük ölçüde zarar gördüğünden Suriye, Irak ve Ürdün başlangıçta habersizdi. Ancak İsrail'in bu başarısında ABD ve İngiltere'nin desteği de önemli bir rol oynamıştı. Savaş öncesinde ve sırasında İsrail'e bu ülkeler tarafından yoğun destek verilmişti. Mısır'ın askerî istihbaratı ve radar sistemleri saldırıdan önce devre dışı bırakılmıştı. Savaşın ilk gününde, Mısır'a ait 360 uçağın 300 kadarı, Suriye'nin 50 ve Ürdün'ün 20 uçağı yerde imha edilmişti. İsrail'in 1967 Savaşı'nı önceden hazırlanmış bir plan doğrultusunda yürüttüğü oldukça açıktı. İsrail Hava Kuvvetleri Komutanı Mordeçay Hod da bu planın savaş öncesinde geliştirilmiş olduğunu doğrulamıştı. Savaşın ilk günü itibarıyla, İsrail Mısır ve diğer Arap ülkelerine ait 25 havaalanına saldırmış, ardından Sina'ya karadan ilerlemiş ve 9 Haziran'da Sina, Batı Şeria ve Golan Tepeleri'ni kontrol altına alarak iki cepheli harekâtını sonlandırmıştır (Ari, 2014, s. 294).

1967 yılında İsrail altı gün içinde Mısır, Ürdün, Suriye ordularını ve bir Irak birliğini yenilgiye uğratmıştır. Bu savaşın sonucunda İsrail; Ürdün Irmağı'nın batısını, Sina Yarımadası'nı ve Suriye'ye ait olan Golan Tepeleri'ni ele geçirmiştir. 1979 yılındaki İsrail-Mısır Barış Antlaşması'na kadar İsrail Sina Yarımadası'nı elinde tutacaktır (Lewis, 1995, s. 365). 1967 Altı Gün Savaşı, Arap orduları için

ağır bir yenilgiyle sonuçlandı ve bölgedeki güç dengesini köklü bir şekilde değiştirdi. Savaşın sonunda İsrail, Kudüs'ün tamamını, Batı Şeria'yı, Sina Yarımadası'nı, Gazze Şeridi'ni ve Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ni işgal etti. Bu zafer, Arap-İsrail çatışmasının doğasını temelden dönüştürdü. Savaştan önce, hem İsrail hem de Arap devletleri için temel mesele, İsrail'in varlığı ve meşruiyeti üzerineydi. Ancak savaşın ardından, Arap devletleri için en önemli konu, işgal edilen toprakların geri alınması hâline geldi. İsrail ise bu toprakların iadesi karşılığında barış ve tanınma talep etti. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarında ifade edilen "barış karşılığında toprak" ilkesi, İsrail ile Arap devletleri arasında ilerleyen dönemdeki tüm barış görüşmelerinin temelini oluşturdu. Bu prensip doğrultusunda, 1978 Camp David Anlaşması'nda İsrail, Mısır tarafından tanınma ve barış karşılığında Sina Yarımadası'ndan çekildi (Yale Law School, 2008, avalon.law.yale.edu). Savaşın sonuçları, Orta Doğu'daki siyasi ve diplomatik süreçleri derinden etkilemiş ve uzun yıllar sürecek barış görüşmelerinin zeminini hazırlamıştır (Gelvin, 2011, s. 285).

1960'lı yıllarda Filistin Meselesi konusunda Filistin Kurtuluş Örgütü adıyla yeni bir aktör ortaya çıkmıştır. 28 Mayıs 1964 yılında Ahmed El-Şukeiri'nin öncülüğünde gerçekleştirilen bir toplantıyla Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) resmen kurulmuştur (Balcı, 2010, s. 112; Arı, 2014, s. 307). FKÖ'nün temeli 1959 yılında Yaser Arafat tarafından kurulan El-Fetih'tir. 6 Gün Savaşı'nda Mısır, Suriye ve Ürdün'ün İsrail karşısında mağlup olmasının ardından Arafat, Şeria Nehri boyunca üsler kurarak gerilla savaşını yönetmiştir ve 1969 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün başkanlığını üstlenmiştir (Arı, 2014, s. 308). Filistin Kurtuluş Örgütü uzun bir dönem boyunca propaganda yöntemi kullanmış ve eylemleri diğer ülkelerdeki İsraillilere ve başka hedeflere yönelik olmuştur. 1980'lerin sonlarında ise mücadele işgal edilmiş Filistin topraklarına taşınmıştır. Bu dönemden itibaren intifada adı verilen direniş dönemi başlamıştır. İntifada yabancı ülkelerdeki tarafsız hedefler yerine Filistin'deki işgalci askerleri hedef almıştır. Böylece intifadadaki temel amaç işgale dikkat çekmek yerine işgalci güçlerin motivasyonunu ve cesaretini kırmaktır (Lewis, 1995, s. 366).

1967 Arap-İsrail Savaşı'nın sonuçları, Arap dünyasında köklü değişimlere yol açtı. Bu savaş, Arap birliğinin başarısızlığını ortaya koyarak yerel milliyetçiliklerin güçlenmesine neden oldu. Siyasal hayal kırıklıkları, savaş sonrası yaygın ekonomik sorunlarla birleşince, ideolojik bir yeniden yönelime zemin hazırladı. Bir yandan siyasal İslam yükselirken, diğer yandan ekonomik ve siyasal liberalleşme eğilimleri, kapitalizme ve sınırlı bir demokrasiye geçiş süreçleri başladı. Arap devletlerinin İsrail'e karşı verdikleri tepkiler ise üç ana yol izledi: Mısır gibi ülkeler diplomasiyle çözüm arayışına girerken, Suriye daha fazla askerî güçlenme yolunu seçti. Üçüncü bir grup ise, Ürdün ve Lübnan örneklerinde olduğu gibi, çatışmadan fiilen uzak durarak, Filistin'in kurtuluşu retorikine sadık kalmayı tercih etti. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, 1970'te Abdünnasır'ın ölümünden sonra iktidara geldiğinde, İsrail ile barış yapma arayışına girdi. Sedat, Mısır'ın ekonomik durumunu iyileştirmek ve Abdünnasır'ın izlediği Sovyet yanlısı dış politikadan uzaklaşarak Batı ile daha yakın ilişkiler kurmak istiyordu. 1971'de İsrail'e barış teklifinde bulunarak bir çözüm önerdi, ancak İsrail bu teklifi reddetti. Bunun üzerine Sedat, İsrail'i barışa zorlamak amacıyla yeni bir savaş planladı. 1972'de bu planı hayata geçirmeye karar vererek, Suriye ile ittifak kurdu ve 1973'teki Yom Kippur Savaşı'nın hazırlıklarını başlattı (Best vd., 2008, s. 434-438).

6 Ekim 1973 tarihinde Suriye ve Mısır ortak bir plan doğrultusunda İsrail'e iki cepheden sürpriz bir saldırıya geçtiler. Savaşın ilk dört gününde İsrail önemli kayıplar verdi ve 1967 savaşında kazandığı toprakların bir kısmını kaybetti. Ancak 10 Ekim 1973'ten sonra İsrail hava üstünlüğünü ele geçirmiş ve karadan ilerleyerek Golan Tepeleri'ni yeniden ele geçirmiştir. 13 Ekim 1973'te Mısır cephesine yönelen İsrail, Ariel Şaron komutasındaki askerî kuvvetlerle 16 Ekim 1973'te Sina'nın kuzeyinden ilerlemiş ve Süveyş'in batı yakasına geçmeyi başarak güneye yönelmiş ve Mısır Üçüncü Ordusu'nun Kahire ile bağlantısını kesmiştir. Enver Sedat, İsrail'in Sina'da ilerlemesi ve Süveyş Kanalı'nı ele geçirmesinin ardından 16 Ekim 1973'te İsrail'in 1967'deki 6 Gün Savaşı ile ele geçirdiği topraklardan geri çekilmesi karşılığında ateşkese hazır olduğunu ve savaşın sona ermesi hâlinde Arap ülkeleriyle İsrail arasında görüşmelerin başlaması için gayret göstereceğini belirten bir açıklamada bulunmuştur (Arı, 2014, s. 318-319). 14 Ekim 1973'ten itibaren ABD'nin İsrail'e olan desteğini artırmaya üzerine 16 Ekim 1973'te Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi Arap devletlerinin, İsrail'e destek veren Batı ülkelerine yönelik petrol ambargosu başlamıştır (Arı, 2014, s. 319; Best vd.,

2008, s. 327). Krizin temel nedeni, Batılı ülkelerin İsrail'e askerî ve ekonomik yardımlarına tepki olarak Arap ülkelerinin petrol ihracatını durdurmaları ve petrol fiyatlarını radikal biçimde artırmalarıdır. Bu ambargo, Batı dünyasında ciddi bir enerji krizi doğurmuş, petrol fiyatlarında ani artışa neden olmuş ve küresel ekonomiyi derinden sarsmıştır. 26 Ekim 1973'te savaş sona erdiğinde hem İsrail cephesi hem de Araplar açık bir zafer kazanamamıştır. Hafız Esad, Mısır'ın 8 Ekim'de İsrail'e yönelik ilerleyen saldırıları durdurması nedeniyle İsrail'in pozisyonunun güçlendiğini belirterek Enver Sedat'ın savaş planına uymadığını ve İsrail ile ateşkesi kabul etmesini eleştirmiştir (Arı, 2014, s. 321-322).

17 Ocak 1974'te, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in arabuluculuğunda İsrail ve Mısır arasında ilk önemli anlaşma yapıldı. Bu anlaşma ile İsrail, Süveyş Kanalı'nın 20 mil doğusuna çekilmeyi kabul ederken, bölgeye sınırlı sayıda Mısır askerinin yerleşmesine izin verildi. Bunu takip eden ikinci anlaşma, 4 Eylül 1975'te imzalandı ve bu kez İsrail, Sina Yarımadası'nın daha iç bölgelerine, 50 mil doğusuna kadar geri çekildi. Aynı zamanda Mısır, askerî olmayan İsrail kargo gemilerinin Süveyş Kanalı'nı kullanmasına izin verdi. Bu dönemde İsrail'de iktidara gelen Likud hükümeti, Batı Şeria'yı ilhak etme planları doğrultusunda ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile daha rahat mücadele edebilmek için Mısır ile bir anlaşma yapmaya olumlu yaklaşıyordu. Aynı şekilde, Mısır'ın giderek kötüleşen ekonomisi ve dış borçları nedeniyle ABD'den gelecek yardımlara duyduğu ihtiyaç, İsrail ile barışa yönelik isteğini artırdı. Bu iki gelişme, Kissinger'in arabuluculuğundaki barış görüşmelerine hız kazandırarak nihayet 1978 yılında Camp David Anlaşması'nın imzalanmasına olanak tanıdı (Balcı, 2010, s. 117).

Mısır Arap Cumhuriyeti Başkanı Muhammed Enver Sedat ve İsrail Başbakanı Menahem Begin, 5-17 Eylül 1978 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Jimmy Carter ile Camp David'de bir araya gelerek Mısır ve İsrail arasındaki ilişkileri düzenlemekteydi. Bu kapsamda İsrail, Sina Yarımadası'ndan tamamen çekilmeyi kabul etti. Anlaşmanın en dikkat çekici sonucu ise, ilk kez bir Arap devleti olan Mısır'ın, İsrail'in varlığını resmen tanımasıydı. Bu, bölgedeki Arap-İsrail çatışmaları açısından önemli bir dönüm noktası teşkil ediyordu. Anlaşma ile birlikte Mısır ve İsrail arasında diplomatik ilişkilerin başlaması, Orta Doğu'da barış umutlarını artırırken, aynı zamanda Mısır'ın ABD ile daha yakın bir iş birliği içine girmesini sağladı (Balcı, 2010, s. 117).

Jimmy Carter, 1979'da Camp David Anlaşması'nda İsrail ve Mısır arasında oynadığı arabuluculuk rolüyle büyük övgüler toplasa da bu anlaşmanın uzun vadede beklenmedik sonuçları ortaya çıktı. Anlaşma, Mısır'ın Arap dünyasında dışlanmasına neden oldu ve Mısır, Arap Birliği'nden ihraç edildi. Bu gelişme, Araplar arasındaki güç dengesini değiştirerek, Irak'ın bölgedeki etkisini artırdı. Birçok siyaset bilimci, Irak'ın bu yeni durumu kullanarak Körfez'de hegemonik bir pozisyon elde etmek amacıyla 1980 yılında İran'a savaş ilan ettiğini savunmaktadır. Aynı şekilde, bazı akademisyenler İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgalini de Camp David Anlaşması'na bağlar. Anlaşma çerçevesinde Filistin sorununa dair maddeler zayıf ve etkisiz kalmıştı; bu durum, İsrail'in Filistinlilere kendi tek taraflı çözümünü dayatmak istemesine yol açtı. İsrail, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Lübnan'daki varlığını bir engel olarak görerek Lübnan'ı işgal etti. Bu işgalin amacı, FKÖ'yü yok etmek ve Batı Şeria ile Gazze Şeridi'nde tek taraflı bir çözümü uygulamaktı. İsrail'in bu stratejik adımı atmasında, Mısır'ın imzaladığı barış anlaşmasına sadık kalacağına ve güneyden İsrail'i tehdit etmeyeceğine olan güveni de etkili oldu. Camp David Anlaşması'nın dolaylı sonuçlarından biri de Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın suikasta uğramasıdır; Sedat, İslamcı gruplar tarafından İsrail'le yapılan barış anlaşması nedeniyle hedef alınmıştır (Gelvin, 2011, s. 275-276).

Batı Şeria'da FKÖ'nün gücünü kırmayı isteyen İsrail yönetimi bu doğrultuda Lübnan'a yönelik bir operasyon ile FKÖ'nün bölgeyi terk etmesini sağlamaya çalıştı. Ancak FKÖ, ABD arabuluculuğunda 1981 yılındaki FKÖ-İsrail ateşkesini bozmamak için eylemlerden kaçınmıştı. İsrail aradığı bahaneyi 3 Haziran 1982'de İsrail'in İngiltere Büyükelçisi Sholomo Argov'a yönelik gerçekleştirilen başarısız suikast girişiminde buldu. Bu suikast girişimini FKÖ hiçbir zaman üstlenmese de İsrail, Lübnan'ın güneyinden işgal harekâtı başlattı. 12 Ağustos 1982'de FKÖ, Lübnan'ı terk etmeyi kabul etti (Balcı, 2010, s. 119-120). İsrail'in Lübnan'dan FKÖ'yü uzaklaştırma hamlesi, İsrail'in beklediği sonuçları doğurmadı. FKÖ'nün boşalttığı alanı, İran'ın desteğiyle güçlenen

Hizbullah ve Emel gibi daha radikal gruplar doldururken, Batı Şeria’da Filistinlilerle İsrail askerleri arasındaki gerilim devam etti ve 1987’de İntifada’ya yol açtı. İsrail’in uyguladığı artan baskı politikaları, bölgedeki Yahudi yerleşimlerinin genişlemesi ve yerel Filistinlilerin su kaynaklarına erişimde yaşadıkları zorluklar, Filistin halkının yaşam koşullarını büyük ölçüde kötüleştirmişti. 9 Aralık 1987’de, bir İsrail askerî aracının dört Filistinliyi öldürmesiyle başlayan gençlerin protestosu, hızla tüm işgal altındaki bölgelere yayıldı. İsrail’in aldığı sert önlemler, hareketi daha da güçlendirdiği gibi dünya kamuoyunun Filistinlilere olan desteğini de artırdı. Özellikle, İsrail askerlerinin iki Filistinli gencin kemiklerini taşlarla kırması ve ağır silahlı askerlerin taş atan Filistinli çocuklara karşı görüntülerinin medya organlarında sıkça yer alması, Batı dünyasında Filistinlilere yönelik sempatiyi artırdı. 1990’da Save the Children tarafından hazırlanan bir raporda, İntifada’nın ilk iki yılında İsrail askerlerinin çocuklara uyguladığı şiddetin boyutları açıkça ortaya kondu. Raporda, 25.000’den fazla çocuğun yaralanarak tıbbi tedavi aldığı, bunların önemli bir kısmının ağır hasarlar yaşadığı ve bu çocukların büyük bir bölümünün 10 yaşın altında olduğu belirtildi. Bu olaylar sonucunda, Batı kamuoyunda uzun süre “terörist” olarak görülen Filistinliler, kısa sürede “masum siviller” olarak algılanmaya başlandı (Balcı, 2010, s. 120-122).

İntifada tüm şiddetiyle devam ederken Filistin sorununun geleceğini şekillendiren iki önemli gelişme daha yaşandı. İlk olarak, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle küresel dengeler değişti ve Amerika’nın gözünde İsrail’in stratejik önemi azaldı. Bu durum, ABD’nin İsrail’e barış süreci konusunda baskı yapabilmesinin yolunu açtı. Nitekim George Bush yönetimi, İsrail’in eski Sovyet coğrafyasından gelen yüz binlerce Yahudi’yi entegre etmek için ihtiyaç duyduğu 10 milyar dolarlık krediyi barış sürecinin başlatılması şartına bağlayarak İsrail’i zor bir duruma soktu. İkinci önemli gelişme, Körfez Krizi’nin Filistin meselesine olan etkisiydi. FKÖ’nün, Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak’ı desteklemesi, Körfez ülkelerinden gelen ekonomik yardımın kesilmesine neden oldu ve bu durum FKÖ’yü barış görüşmelerinde daha tavizkâr bir tutum takınmaya zorladı. Ayrıca, Körfez Savaşı, ABD’yi Arap müttefiklerine karşı sorumlu hâle getirmişti ve Washington, barış girişimine öncülük ederek bu borcunu ödemek istiyordu. Bunun yanı sıra, Orta Doğu’da kurulması planlanan ve petrol akışının güvenliğini sağlayacak serbest pazar düzeninin sürdürülebilirliği, Filistin sorununun çözümüne bağlıydı (Balcı, 2010, s. 122).

1988 yılında, Filistin Ulusal Konseyi, Filistin’in bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu ilan, Filistin Devleti’nin uluslararası tanınması için önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Özkoç, 2009, s.174). 1988’in sonlarına doğru ve 1989’un başında, İntifada’nın etkileri, Amerikan yönetiminin diplomatik baskıları ve İsrail toplumunda Filistinlilerle barış yönünde artan kamuoyu talepleri, İsrail hükümetini müzakereler konusunda adım atmaya zorladı. Kamuoyu araştırmalarına göre, İsraililerin yarısına yakını Filistinlilerle masaya oturulmasını destekliyordu. Bu atmosferde, Likud ve İşçi Partisi’nden oluşan Ulusal Birlik hükümeti, kabine içindeki muhalefete rağmen barış görüşmelerine başlama zorunluluğunu kabul etti. Nihayetinde, 1989 yılının Mayıs ayında, Başbakan İzak Şamir liderliğindeki hükümet, Camp David Anlaşması’nı temel alarak, Filistinlilere özerklik sağlanması için görüşmelere başlanabileceğini açıkladı. Ancak, Şamir yönetimi, müzakerelere yalnızca Batı Şeria ve Gazze Şeridi dışındaki Filistinlilerin FKÖ tarafından temsil edilmemesi koşuluyla devam edilmesini kabul etti. Bu şartın benimsenmesiyle birlikte, 1991 yılının Ekim ayında Madrid Konferansı başlatıldı. 1992 seçimlerinde İşçi Partisi’nin zaferiyle, İzak Rabin (Yitzhak Rabin) önderliğindeki yeni hükümet, barış sürecine hem bölgesel hem de küresel koşulların yardımıyla yeni bir ivme kazandırdı. 1993 yılında başlayan Oslo Süreci’nde, İşçi Partisi’nden Yossi Beilin ve Filistin Kurtuluş Örgütü’nün (FKÖ) üst düzey isimlerinden Mahmud Abbas, barış görüşmelerine önemli katkılarda bulundu ve sürecin ilerlemesine öncülük etti. Oslo görüşmeleri, Filistin-İsrail anlaşmazlığının çözümü için tarihi bir adım olarak kabul edildi ve bu süreç, iki taraf arasında kalıcı bir barış için umut doğurdu (Best vd., 2008, s. 443; Arı, 2014, s. 344). 1993 yılında FKÖ ve İsrail hükümeti görüşmelere başlama ve birbirlerini tanıma kararı almışlardır. Bu görüşmeler neticesinde İsrail kolluk güçlerinin Gazze ve Batı Şeria’daki otoritelerini Filistinlilere devretme yönünde geçici anlaşmalar yapılmıştır (Lewis, 1995, s. 366).

Sürecin ilk adımı, 13 Eylül 1993’te imzalanan ve İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü’nün (FKÖ) karşılıklı olarak birbirlerini tanımasını öngören anlaşmadır. Bu anlaşma, FKÖ’nün şiddet

kullanımından vazgeçmesi ve Gazze ile Eriha'da geçici bir özerk yönetim oluşturulmasını içermektedir. Sürecin ikinci aşaması ise 1994 yılının Mayıs ayında imzalanan bir başka anlaşmayla tamamlanmıştır. Bu anlaşma, Batı Şeria'da kademeli olarak bir Filistin Özerk Yönetimi'nin kurulmasını ve beş yıl içinde bağımsız bir Filistin devletinin oluşumunu hedeflemekteydi. Sürecin bir diğer önemli adımı ise 25 Eylül'de FKÖ Yürütme Kurulu ve 27 Eylül'de İsrail hükümeti tarafından onaylanan, "Oslo II" ya da "Geçici Anlaşma" olarak bilinen ve 28 Eylül 1995'te Washington'da Yaser Arafat, İzak Rabin, Bill Clinton, Hüsnü Mübarek ve Kral Hüseyin'in imzalarıyla hayata geçen yeni anlaşmadır. Bu aşamada, İsrail Batı Şeria'nın bazı kasabalarından çekilmiştir. Takip eden görüşmeler sonucunda, İsrail 1995'in Kasım ayında Cenin'den, aynı yılın Aralık ayında ise Nablus, Tulkarim, Beytüllahim ve Ramallah'tan geri çekilmiştir (Arı, 2014, s. 345).

İzak Rabin'in 1995'te Yahudi bir fanatik tarafından suikast sonucu öldürülmesi ve 1996'da Likud Partisi lideri Benjamin Netanyahu'nun başbakan olarak seçilmesi, İsrail ile Filistin arasındaki barış sürecini büyük ölçüde sekteye uğrattı. Aynı zamanda İsrail'in Suriye ile yürüttüğü müzakereler ve Ürdün ile normalleşme çabaları da ciddi şekilde zarar gördü. Netanyahu, ABD'nin baskısıyla Filistinlilerle iki önemli anlaşmaya daha imza atmış olsa da 1997'deki Hebron Anlaşması kısmen uygulandı, 1998'deki Wye Anlaşması ise neredeyse hiç hayata geçirilmedi. Bu süreçte, Filistinliler 1996 seçimlerinde Yaser Arafat'ın Filistin Yönetimi liderliğini onayladılar, ancak İsrail ile ilişkiler kötüleştikçe Arafat'a yönelik eleştiriler de arttı. Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC), Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi (FDKC) gibi solcu grupların yanı sıra Hamas gibi İslamcı gruplar, Arafat ve Filistin Yönetimi'ni siyasi satılmışlıkla suçladılar. Bu eleştiriler, Filistin Yönetimi'ndeki yaygın yolsuzluk iddialarıyla daha da arttı ve hem liderliklerine hem de genel olarak barış sürecine yönelik büyük bir hayal kırıklığına yol açtı (Best vd., 2008, s. 444).

Barak, müzakereleri yeniden başlatmak için önceliği Suriye'ye vermeyi seçti. Ancak, 4 Haziran 1967 sınırlarına tam olarak çekilmeye yanaşmaması, Rabin'in daha önce bu konuda verdiği taahhüdü kabul etmesine rağmen Suriye tarafında İsrail'in ciddiyetsiz olduğu ve iyi niyet göstermediği algısını yarattı. Barak, daha sonra Filistinlilerle nihai statü müzakerelerine yöneldi ve İsrail'in "benzeri görülmemiş" olarak tanımladığı bir teklif sundu. Ancak bu teklif, Filistinliler açısından yeterli değildi; zira Kudüs'ün statüsü, İsrail yerleşimlerinin geleceği, Filistinli mültecilerin durumu ve yaşayabilir bir Filistin devleti gibi temel konularda taleplerini karşılamadı. Bu teklif aslında ABD'nin bir uzlaşma önerisiydi ve Camp David Zirvesi sırasında Barak'ın zayıf insan ilişkileri de müzakerelerin gidişatını olumsuz etkiledi. 2000 yılında Camp David'de İsrail Başbakanı Ehud Barak ve Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat arasında yapılan görüşmeler, Kudüs'ün statüsü nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı. Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa'ya yaptığı provokatif ziyaret, yeni bir intifadayı tetikleyerek İsrail ve Filistin arasında düşük yoğunluklu bir savaşa dönüştü. Bu durum, barış müzakerelerini sekteye uğrattı ve İsrail'in odağını iç güvenliğe kaydırıldı. Bu stratejik hata, Filistinlilerin ikinci intifadayı başlatmasıyla daha da ağırlaştı (Peretz, 2001, s. 24; Best vd., 2008, s. 444).

6 Şubat 2001'de yapılan başbakanlık seçimlerini Likud'un lideri Ariel Şaron, oyların %62,3'ünü alarak kazandı. Şaron, bağımsızlık savaşının bitmediğine inanıyordu ve hükümeti kurduktan sonra sistemli bir şekilde barış sürecini, Filistin kurumlarını ve liderliğini ortadan kaldırmayı amaçladı. Filistinli intihar saldırıları ve ABD'deki 11 Eylül 2001 Saldırıları Şaron'a gerekçe sağladı. Şubat 2002'de İsrail, Filistin topraklarına yönelik işgal operasyonlarına başladı. Şaron, Amerika ile İsrail'in aynı "teröre karşı savaş" içinde olduklarını vurguladı ve bu söylemle Filistin'e yönelik operasyonlarını meşrulaştırmaya yöneldi. Mart 2002'de başlatılan "Savunma Kalkanı Operasyonu" altı ay sürdü; bu süreçte İsrail, Arafat'ın karargâhını kuşatarak onu etkisiz hâle getirirken, Filistin'in kamu kurumlarına ve altyapısına ciddi zarar verdi. Artan gerginlik, uluslararası kamuoyunun dikkatini tekrar bölgeye çekti. 2002 yazında ABD, AB, Rusya ve BM'den oluşan "Dörtlü" bir barış planı hazırladı; ancak plan 30 Nisan 2003'te açıklandı. Üç aşamalı olan planın ilk aşamasında, Filistin'in şiddeti durdurup anayasa ve siyasi reformlara yönelmesi, İsrail'in ise işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve yerleşim faaliyetlerini dondurması öngörülmüyordu. İkinci aşamada, geçici sınırlarla bir Filistin devleti kurulması hedefleniyordu. Son aşamada ise, İsrail'in 1967 sınırlarına çekilmesi ve mülteciler sorununun çözümü planlanıyordu. Kudüs konusunda ise her iki tarafın dinî ve politik hassasiyetleri göz önünde bulundurulacaktı. Plan her iki tarafça kabul gördü,

Arafat Mahmud Abbas'ı başbakan olarak atadı, ancak Arafat'ın güvenlik kontrolünü Abbas'a devretmemesi nedeniyle süreç aksadı. Abbas, radikal grupların şiddetini durduramayarak Kasım 2003'te istifa etti. Bu arada, Şaron yönetimi Batı Şeria ile İsrail'i ayıran ve önemli Filistin topraklarını İsrail tarafında bırakan "ayrım duvarı" inşa etmeye başladı. Yahudi yerleşimlerinin genişlemeye devam etmesi ve Filistinli intihar saldırılarının artması, 2004'te barış planına dair umutlar zayıfladı. Refah mülteci kampına yönelik İsrail askerî operasyonları, barış planının tamamen rafa kaldırılmasına yol açtı (Balcı, 2010, s. 128-129).

Yaser Arafat'ın 11 Kasım 2004'te ölümü ve Mahmud Abbas'ın 9 Ocak 2005'te FKÖ başkanlığına seçilmesi, barış planını yeniden gündeme getirdi. Abbas ve İsrail Başbakanı Ariel Şaron, 8 Şubat 2005'te Şarm El-Şeyh'te bir araya gelerek çatışmaların durdurulması ve barış görüşmelerinin başlaması konusunda mutabakata vardılar. Ancak, İsrail'in tek taraflı eylemleri ve Abbas'ın Filistin'deki şiddeti kontrol edememesi gerginliği artırdı. Ağustos 2005'te İsrail, Gazze Şeridi'nden çekilme planını uygulamaya koyduğunu belirtse de her yaşanan hadiseyi bahane olarak sunmaya ve bölgeye saldırılar düzenlemeye devam etti. 25 Haziran 2006'da Hamas'ın bir İsrail askerini kaırması, İsrail'in geniş çaplı bir askerî operasyon başlatmasına ve bu süreçte 250'ye yakın Filistinli sivilin ölmesine yol açtı. Ocak 2006'daki parlamento seçimlerini Hamas'ın kazanması, Filistin'in uluslararası imajını olumsuz etkiledi. Washington, İsrail'i tanımadığı sürece Hamas hükümetini kabul etmeyeceğini açıkladı, Avrupa Birliği ise ekonomik yardımları kesti. Bu durum Filistin'de ekonomik bir krizi tetikledi ve ardından FKÖ ile Hamas arasında politik gerilimler arttı (Balcı, 2010, s. 129-130).

İsrail-Filistin çatışması derin bir çıkmaz içinde sıkışıp kalmıştır. 2003 yılında oluşturulan yol haritası, 2005 yılı sonuna kadar bir Filistin Devleti'nin kurulmasını hedefliyordu, ancak bu plan hayata geçirilemedi. İsrail, Batı Şeria'daki yerleşim faaliyetlerini sürdürdü ve Filistin yönetimi de Hamas ile el-Fetih arasında yaşanan bölünmeyi çözmekte zorlandı. 3 Mayıs 2011'de imzalanan uzlaşma anlaşması, iki grup arasındaki tüm görüş ayrılıklarını gidermekte yetersiz kaldı. Gazze'de kontrolü 2007'den itibaren elinde bulunduran Hamas, İsrail'in uyguladığı ablukaya karşılık olarak, abluka kaldırılmadığı sürece ateşkesi yenilemeye gerek duymadı. Bu durum, 20 Aralık 2008'de, Hamas'ın ateşkesi reddetmesiyle daha da kötüleşti. İsrail'e yönelik roket ve havan saldırılarının ardından İsrail Ordusu, 27 Aralık 2008 ile 17 Ocak 2009 tarihleri arasında Gazze'ye "Dökme Kurşun" Operasyonu'nu başlattı. Bu operasyon, dünya genelinde büyük tepki çekti ve İsrail'in imajı zarar görürken, Tel Aviv-Ankara ilişkileri de olumsuz etkilendi.

2008 yılında Gazze'ye yapılan İsrail saldırısı sırasında, dünya genelinde Filistinlilere duyulan sempati artarken, İsrail'de askerî operasyonlara büyük destek verilmiştir. Bu operasyonlar, İsrail halkı tarafından meşru müdafaa olarak görülmüştür. Aynı dönemde, İsrail solunun, işgalin sona erdirilmesi talepleri doğrultusunda giderek daha fazla güç kaybettiği gözlemlenmiştir. 2009 yılında yapılan seçimler, İsrail tarihinin en sağcı hükümetinin kurulmasına neden olmuş ve Başbakan Benjamin Netanyahu, güçlü yerleşimci lobisinin desteğiyle seleflerinin barış girişimlerini reddetmiştir. Netanyahu, Batı Şeria'daki yerleşimlerin genişletilmesi ve Doğu Kudüs'teki yerleşim faaliyetlerinin artırılmasıyla "Büyük İsrail" idealini sürdürmüştür. Bu tavizsiz politika, Netanyahu'nun tekrar tekrar seçim zaferleri kazanmasını sağlamıştır (Scott-Bauman, 2021, s. 127).

Mart 2011'de ise Gazze ile Güney İsrail arasında yeniden ateş açılması, daha geniş çaplı bir çatışma endişesini artıran bir krizin fitilini ateşledi. Amerika Birleşik Devletleri'nin arabuluculuk çabalarının başarıya ulaşma olasılığı düşük görünüyordu. Obama yönetimi, iki devletli çözüm, Batı Şeria'daki yerleşimlerin durdurulması ve Filistinlilerle müzakerelerin yeniden başlatılması çağrılarını yapsa da İsrail, Batı Şeria'daki yerleşim faaliyetlerine dair moratoryumu uzatmayı reddetti ve doğrudan görüşmeler de sonuçsuz kaldı. Bu dönemde Filistin lideri Mahmud Abbas, hem Hamas ile olan ilişkilerinde hem de İsrail hükümetiyle görüşmelerinde büyük bir çıkmaz yaşamaktaydı. Bu nedenle, Abbas, Birleşmiş Milletler'e başvurarak uluslararası destek aramaya devam etti. 31 Ekim 2012'de Filistin, UNESCO'ya üye olarak kabul edilirken, 29 Kasım 2012'de Birleşmiş Milletler'de gözlemci devlet statüsü kazandı. Bu diplomatik başarı, sahadaki gerçekleri değiştirmemiş, aksine Netanyahu, Batı Şeria'yı ikiye bölecek yeni yerleşim projeleri başlatma kararı almıştır. Aynı yılın Kasım ayında, İsrail, "Savunma Sütunu Operasyonu" çerçevesinde Gazze'ye hava saldırıları

düzenleyerek İsraili sivillere yönelik roket saldırılarını azaltmayı hedefledi. Mart 2013'te Obama'nın İsrail ve Filistin'i kapsayan ziyareti ise yalnızca sınırlı sonuçlar doğurdu. Amerika'nın İsrail üzerinde baskı uygulamaması, kalıcı bir çözüme ulaşma umudunu oldukça zayıflattı (Vaïsse, 2024, s.412-413; Scott-Bauman, 2021, s. 128).

ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin arabuluculuğuyla 2013 yılında barış görüşmeleri yeniden başlatılmış olsa da, Netanyahu, yerleşim faaliyetlerini dondurmaya reddetmiş ve bu durum, Filistinliler tarafından İsrail'in zaman kazanma taktiği olarak yorumlanmıştır. Bu dönemde İsrail'deki emekli askerî ve güvenlik uzmanları tarafından hazırlanan bir rapor, yerleşim projelerinin İsrail'in güvenliğine katkı sağlamadığını, aksine güvenliği artıranın ordu olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, barış müzakerelerine rağmen, 2014 yılı itibarıyla İsrail'in yerleşim faaliyetleri dört kat artmış, özellikle Doğu Kudüs'teki Yahudi yerleşimlerinin genişlemesi, iki devletli çözüm umutlarını tamamen zayıflatmıştır (Scott-Bauman, 2021, s. 128).

2014 yılının Haziran ayında, Fetih ve Hamas, Fetih'in egemen olduğu bir hükümet kurulması konusunda uzlaşmaya varmıştır. Hamas'tan tek bir üye bile hükümete dâhil edilmemesine rağmen, İsrail Başbakanı Netanyahu, Mahmud Abbas'ı "teröristlerle" iş birliği yapmakla suçlamış ve Filistin Yönetimi'ne gümrük gelirlerinin transferini durdurmuştur. Aynı ay içinde, Batı Şeria'daki bir yerleşim biriminden üç İsraili genç kaçırılarak öldürülmüş ve İsrail, cinayet emrinin Hamas tarafından verilmemiş olmasına rağmen örgütü sorumlu tutmuştur. Bu olayın ardından, Batı Şeria'da 350'den fazla Hamas destekçisi İsrail güçlerince tutuklanıp hapsedilmiştir. Krizin tırmanışı, Doğu Kudüs'te bir Filistinli gencin kaçırılarak yakılmasıyla devam etmiş ve Gazze'den İsrail'e roket saldırıları başlamıştır. İsrail, bu saldırılara hava saldırıları ve büyük çaplı bir kara harekâtıyla yanıt vermiştir. Yedi hafta süren bu savaşta, İsrail 6.000'den fazla hava saldırısı düzenlemiş ve Gazze'ye geniş çaplı bir kara operasyonu başlatmıştır. Çatışmalar sırasında, mahalleler tamamen yıkılmış, su ve elektrik altyapıları büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Filistinlilerin roketleri, önceki çatışmalara göre daha uzak mesafelere ulaşarak Tel Aviv yakınlarına kadar inmiştir; ancak bu roketlerin çoğu, İsrail'in etkili Demir Kubbe füze savunma sistemi tarafından engellenmiştir (Scott-Bauman, 2021, s. 129).

Savaş süresince, İsraili insan hakları grubu B'Tselem'e göre 2.000'den fazla Filistinli yaşamını yitirmiştir ve ölenlerin büyük çoğunluğu savaş dışı sivillerden oluşmaktadır. İsrail tarafında ise 67 asker ve 5 sivil hayatını kaybetmiştir. Uluslararası toplumda özellikle çocuk ölümleri ve yaralanmaları büyük yankı uyandırmış olsa da, çatışmalar sona erdiğinde bu mesele dünya gündeminden düşmüştür. ABD ve Avrupa müttefikleri, İsrail'in kendini savunma hakkını desteklerken, Hamas ise direnişin zaferini ilan etmiş ancak İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ablukayı kaldırmayı başaramamıştır. Aksine, abluka daha da sıkılaştırılarak Gazze'ye giren gıda maddelerine kısıtlamalar getirilmiş ve bölgedeki ekonomik durum daha da kötüleştirilmiştir. Netanyahu, Gazze'ye açılan tünellerin büyük bir kısmının yok edilmesini askerî bir başarı olarak sunmuştur; ancak bu durum, silah kaçakçılığının devam etmesini engelleyememiştir. Hamas, askerî ve siyasi bir güç olarak varlığını sürdürmüş, ancak İsrail hükümeti, Hamas'ın askerî olarak zayıflatıldığını ve çatışmaların ardından iki yıl boyunca Gazze'den gelen roket saldırılarındaki düşüşün bu caydırıcılığın bir kanıtı olduğunu savunmuştur. İsraililerin büyük çoğunluğu bu askerî kampanyayı desteklemiş ve 2015'te Netanyahu'yu, aşırı sağcı Yahudi Evi Partisi'nin üyelerini içeren bir koalisyon hükümetiyle yeniden seçmişlerdir (Scott-Bauman, 2021, s. 130).

El Cezire, 7 Ekim 2023 Cumartesi günü sabah saatlerinden itibaren son dakika haberlerini yayımlamaya başlamıştı ve sabah 6.35 civarında İsrail'in orta ve güney bölgelerine yönelik roket saldırıları hakkında ilk siren uyarılarıyla durumu gözler önüne sermişti. Bu, Hamas'ın Tel Aviv ve Kudüs gibi büyük şehirleri de hedef alarak binlerce roket fırlattığı "El Aksa Tufanı" adlı geniş çaplı saldırısının başlangıcını oluşturuyordu. Bu saldırılar, İsrail tarihinde en ölümcül gün olarak nitelendirilmiş ve bu saldırılar, Holokost'tan ve İsrail'in 1948'de devletleşmesinden bu yana Yahudilere karşı gerçekleştirilen en büyük toplu katliam olarak tanımlanmıştır (Oluwashakin ve Aboyade, 2024, s. 102). Bu saldırıya "İsrail'in 11 Eylül'ü" denmesinin nedenleri oldukça açıktır. Hamas'ın İsrail'e yönelik benzeri görülmemiş çapta bir saldırı başlatması, Holokost'tan bu yana bir günde en fazla Yahudi'nin öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. Ayrıca, bu saldırı, İsrail'in istihbarat

servisleri ve savunma güçlerinin, halkı silahlanmış militanlara karşı korumada yetersiz kalmasını gözler önüne sermiştir. Bu olay, hem güvenlik açıklarını hem de ülkenin güvenlik stratejilerindeki zayıflıkları ortaya koyarak İsrail tarihindeki en yıkıcı günlerden biri olarak tarihe geçmiştir (O'Grady, 2023).

Gazze'deki İsrail-Hamas çatışması bağlamında Dördüncü Nesil Savaş (4GW) teorisi oldukça uygun bir açıklama sunar. Bu teori, devlet dışı aktörlerin, yani isyancı gruplar veya terör örgütlerinin, geleneksel askerî kapasiteye sahip devletlerle girdikleri asimetrik savaş türünü tanımlar. Dördüncü Nesil Savaş'ta, muhاریpler ile sivil unsurlar arasındaki ayrım belirsizleşir ve devlet dışı aktörler, konvansiyonel savaş stratejilerinden farklı, daha esnek ve kural dışı yöntemlerle mücadele ederler. Bu savaş türünde medyanın, psikolojik savaşın ve sivil toplumun etkisi belirleyici olabilir. Hamas'ın taktikleri, Dördüncü Nesil Savaşın özelliklerini yansıtarak, konvansiyonel askerî güce sahip İsrail'e karşı, gerilla savaşı ve sivil nüfusun dâhil olduğu hibrit stratejilerle hareket etmektedir (Oluwashakin ve Aboyade, 2024, s. 103-104).

Bulgular

Makalede elde edilen bulgular, İsrail-Filistin çatışmasının, temelinde Siyonizm'in Filistin toprakları üzerindeki hak iddiasına dayanan bir ideoloji olduğunu ve bu ideolojinin, yerel halkların haklarının gasp edilmesine ve bölgede Yahudi işgaline zemin hazırladığını ortaya koymaktadır. Siyonizm, Yahudilerin tarihsel olarak zulme uğramış bir halk olduğu gerçeğinden hareketle, Filistin topraklarında bir devlet kurma arzusunu meşrulaştırmaya çalışmış, ancak bu süreç Filistinlilerin topraklarından zorla çıkarılmasına ve yerlerinden edilmesine neden olmuştur. Bu durum, sadece tarihsel bir haksızlık değil, aynı zamanda bugün de süregelen insan hakları ihlallerinin temelini oluşturmuştur. Bulgular, Siyonist ideolojinin Filistin halkının varlığını ve haklarını göz ardı eden, ayrımcı ve kolonici bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Bir diğer önemli bulgu, İsrail'in devlet politikalarının, sistematik bir şekilde insan hakları ihlallerine yol açtığıdır. Özellikle 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra, Filistinlilere yönelik zorunlu göçler, mülksüzleştirme politikaları ve askerî baskılar, uluslararası insan hakları hukukuna aykırı bir şekilde devam etmektedir. İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında yürüttüğü yerleşim politikaları, uluslararası hukuka aykırı olarak değerlendirilmekte ve bu yerleşimler, Filistin halkının yaşam koşullarını ağırlaştıran ve insan onuruna aykırı uygulamaların temelini oluşturmaktadır. Makale, İsrail'in Gazze ve Batı Şeria'da gerçekleştirdiği askerî operasyonların, sivil halka karşı orantısız güç kullanımı ve savaş suçu boyutuna ulaşan insan hakları ihlalleri içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, sivillere yönelik yapılan saldırılar, uluslararası hukuka göre savaş suçu olarak tanımlanabilecek düzeydedir.

Bulgular ayrıca, İsrail'in bu politikalarının uluslararası toplum tarafından kınanmasına rağmen, etkili bir yaptırım mekanizması oluşturulmadığını ve bu durumun Filistin halkının mağduriyetini derinleştirdiğini göstermektedir. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlar, insan hakları ihlallerini dile getirip kınamış olsa da İsrail'in işlediği suçları durdurmaya yönelik somut adımlar atılamamıştır. Özellikle büyük güçlerin (ABD ve AB) İsrail'e yönelik eleştirilerinde dahi sınırlı kaldığı, uluslararası sistemin yapısal dengesizliklerinin bu durumu daha da pekiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Uluslararası toplumun bu konudaki etkisizliği, Filistinlilerin adalet taleplerinin karşılanmamasına neden olmuş ve bölgede barışın sağlanmasını engellemiştir.

Son olarak, bulgular İsrail'in bu süreçte Filistin halkının kültürel ve sosyal haklarını da ihlal ettiğini, Filistinlilerin eğitim, sağlık ve barınma gibi temel insani haklarının sürekli olarak kısıtlandığını göstermektedir. İsrail, bu kısıtlamalar yoluyla Filistin halkını kendi topraklarında marjinalleştirme ve demografik üstünlük sağlama amacı gütmektedir. Bu durum, sadece siyasi bir çatışma değil, aynı zamanda bir insan hakları krizi olarak değerlendirilmeli ve uluslararası toplum bu konuda daha etkin rol almalıdır.

Sonuç

Bu çalışmada, Filistin meselesinin tarihsel kökenleri ve İsrail'in kuruluşu ile birlikte Filistin halkı üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Özellikle, Yahudilerin Filistin topraklarına göç süreçleri, Siyonizm hareketinin yükselişi ve İsrail Devleti'nin kuruluşunun yarattığı siyasi ve toplumsal etkiler kapsamlı olarak ortaya konulmuştur. İsrail'in kuruluşunun ardından Arap dünyasıyla yaşanan çatışmalar ve bu süreçte uluslararası toplumun müdahale çabaları, Filistin halkının tarihsel olarak karşılaştığı zorlukların derinleşmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda, Filistin meselesinin sadece bölgesel bir anlaşmazlık değil, aynı zamanda küresel güç dengelerinin şekillendiği bir alan olduğu bir kez daha vurgulanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Filistin'deki Yahudi göçlerinin hızlanması ve Siyonist hareketin bölge üzerindeki etkilerinin artması, Filistinlilerin yerinden edilmesi ve mülteci sorunlarının doğmasına yol açmıştır. İsrail'in 1948'deki bağımsızlık ilanı, Arap-İsrail savaşlarıyla birlikte bölgede kalıcı bir çatışma ortamı oluşturmuştur. Bu çalışmada, özellikle Arap-İsrail savaşlarının Filistin halkı üzerindeki yıkıcı etkileri ve Filistin topraklarının büyük bir kısmının İsrail tarafından işgal edilmesi, tarihsel bağlam içinde değerlendirilmiştir. İsrail'in Filistin topraklarındaki yerleşim politikaları ve bu politikalara karşı Filistinlilerin gösterdiği direniş hareketleri, bölgenin siyasi ve sosyal yapısının nasıl dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Filistin meselesi, yalnızca İsrail ve Filistin arasındaki bir toprak anlaşmazlığı olmanın ötesinde, Arap dünyasının ve uluslararası toplumun ilgi odağında bir sorun hâline gelmiştir. Özellikle, İsrail'in kurulduğu günden bu yana Batı dünyasıyla kurduğu ilişkiler ve ABD'nin İsrail'e sağladığı siyasi ve askerî destek, Filistin sorununun uluslararası bir meseleye dönüşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, makalede, İsrail'in bölgedeki genişlemeci politikaları ve Batı'nın bu politikalar karşısındaki tutumu da detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Uluslararası toplumun bu meseleyi çözme konusundaki başarısızlıkları ve Filistin halkının yaşadığı insani dramlar, Filistin meselesinin çözülmesinin neden bu kadar zor olduğunu açıklamaktadır.

Çalışma kapsamında ulaşılan bir diğer önemli sonuç, Filistin-İsrail çatışmasının yalnızca askerî bir mücadele değil, aynı zamanda bir kimlik mücadelesi olduğudur. Yahudi devletinin kurulmasıyla birlikte Filistin halkının kimlik, toprak ve egemenlik talepleri geri plana itilmiştir. Bu süreçte, Filistin halkı yalnızca topraklarından sürülmekle kalmamış, aynı zamanda siyasi ve ekonomik olarak da ciddi bir baskı altına alınmıştır. Bu durum, Filistinlilerin yalnızca fiziksel olarak değil, aynı zamanda kültürel ve kimliksel olarak da marjinalleşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, bu çalışmada İsrail-Filistin çatışmasının, milliyetçilik ve kimlik mücadelesi çerçevesinde nasıl derinleştiği ortaya konulmuştur.

Son olarak, Filistin meselesi günümüzde de devam eden bir insan hakları sorunu olarak karşımızda durmaktadır. Filistin halkının maruz kaldığı yerinden edilme, mülteci olma ve ayrımcılık gibi sorunlar, uluslararası hukukun ihlal edildiği alanlar olarak öne çıkmaktadır. İsrail'in işgal altındaki topraklarda yürüttüğü yerleşim politikaları ve Filistinlilerin kendi topraklarında bile ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmesi, bu çatışmanın çözümünü zorlaştıran başlıca etkenlerden biridir. Bu nedenle, Filistin meselesinin çözümünde yalnızca diplomatik müzakerelerin değil, aynı zamanda insan hakları ve uluslararası hukukun temel ilkelerine dayalı bir çözüm geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu çalışmanın sunduğu tarihsel perspektif, İsrail-Filistin çatışmasının kökenlerine dair daha geniş bir anlayış geliştirmeye katkı sunmaktadır. Filistin meselesinin çözümü, yalnızca bölgesel güçlerin değil, aynı zamanda küresel aktörlerin de sorumluluğundadır. Bu nedenle, gelecekteki çalışmaların Filistin meselesine daha geniş bir perspektiften bakarak, çatışmanın çözümüne yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmesi gerektiği öngörülmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmada yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Araştırmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Akçapa, M. (2021). Arap Baharı öncesi Filistin'in içsel dinamikleri bağlamında Türkiye'nin Filistin meselesine yaklaşımı. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 4(1), 33-45.
- Arı, T. (2014). *Geçmişten günümüze Orta Doğu: siyaset, savaş ve diplomasi*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (1994). *Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988)*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ataov, T. (1970). Filistin sorununun ardındaki gerçek: İsrail'in kuruluşuna kadar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 25(03), 29-66. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001240.
- Ayata, A. (2018). Türkiye'nin Ortadoğu politikasının dün ve bugün. M. Ercan (Ed.). *21. yüzyılda küresel ve bölgesel aktörler bağlamında Türk dış politikası* içinde (ss. 389-412). İstanbul: Efe Akademi.
- Balcı, A. (2010). İsrail sorunu: Ortadoğu'nun Gordion düğümü. K. İnât, B. Duran ve M. Ataman (Ed.). *Dünya çatışmaları: çatışma bölgeleri ve konuları cilt 1* içinde (ss. 99-163). Ankara: Nobel.
- Best, A., Hanhimaki, J. M., Maiolo, J.A. ve Schulze, E. K. (2008). *International history of the twentieth century and beyond*. New York: Routledge.
- Cleveland, W. L. ve Bunton, M. (2009). *A history of the Modern Middle East*. Boulder: Westview Press.
- Çiftçi, M. (2019). Haçlı seferlerinin düzenlenmesinde Kudüs'ün önemi. *Yeni Fikir Dergisi*, 11(22), 92-104.
- Farsoun, S. K. ve Zacharia, C. E. (1997). *Palestine and the Palestinians*. Boulder: Westview Press.
- Gelvin, J. (2011). *The modern Middle East a history*. New York: Oxford University Press.
- Goldschmidt, A. ve Davidson, L. (2006). *A concise history of the Middle East*. Boulder: Westview Press.
- Hamdy, Z. (2024). Religious nationalism in The Israel-Palestine conflict: examining the role of religion. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 6(7), 4-7.
- Keleşoğlu, E. (2014). İsrail'in dış politikası. F. Sönmezoğlu ve Ö. Erler Bayır (Ed.). *Dış politika karşılaştırmalı bir bakış* içinde (ss. 421-463). İstanbul: Der Yayınları.
- Khoury, F. J. (1971). *The Arab-Israeli dilemma*. New York: Syracuse University Press.
- Lewis, B. (1995). *The Middle East: a brief history of the last 2000 years*. New York: Scribner.
- McCarthy, J. (1990). *The population of Palestine: population history and statistics of the late Ottoman period and the mandate*. New York: Columbia University Press.

- O'Grady, S. (2023). *If this is Israel's 9/11, it must not fall into the Osama bin Laden trap*. Retrieved from <https://www.independent.co.uk/voices/israel-9-11-george-w-bush-hamas-palestinians-b2427181.html> in 10.08.2024.
- Oluwashakin, A. ve Aboyade, A. S. (2024). A critical assessment of Israel-Hamas war in the Israel-Palestine conflict. *Journal of Contemporary International Relations and Diplomacy (JCIRD)*, 5(1), 102-120. <https://doi.org/10.53982/jcird.2024.0501.07-j>.
- Özkoç, Ö. (2009). Savaş ve barış: doksanlı yıllarda Filistin- İsrail sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(03), 167-195. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002117.
- Peretz, D. (2001). Barak's Israel. *Current History*, 100(642), 21–26. <https://doi.org/10.1525/curh.2001.100.642.21>.
- Scott-Bauman, M. (2021). *Palestinians and Israelis: a short history of conflict*. Cornwall: The History Press.
- Taylor, A. R. (1971). Vision and intent in Zionist thought. Ibrahim Abu-Lughod (Ed.). *The transformation of Palestine essays on the origin and development of the Arab-Israeli conflict* içinde (ss. 9-26). Evanston: Northwestern University Press.
- Vaïsse, M. (2024). *1945'ten günümüze uluslararası ilişkiler*. (Çev. Ayşe Meral). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yale Law School, The Avalon Project. (2008). Camp David Accords; September 17, 1978. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/campdav.asp adresinden 14.12.2024 tarihinde erişilmiştir.

Extended Abstract

Introduction

The Palestinian issue remains one of the most intricate and profound challenges in modern history, consistently occupying a central place in international relations. Emerging with the rise of the Zionist movement, this issue gradually evolved into a conflict involving fundamental matters such as national identity, territorial disputes, and sovereignty. The demographic shifts brought about by Jewish migrations to Palestinian territories led to the displacement of Palestinians and the disruption of their societal structures. This process not only impacted regional dynamics but also shaped global power balances, making the resolution of the issue a persistent challenge. The geopolitical significance of Palestine and the establishment of the State of Israel have introduced a series of historical, political, and social complexities that continue to hinder peace efforts.

This study delves into the historical roots of the Palestinian question, focusing on the establishment of the State of Israel and its implications for the Palestinian people. The research examines the regional consequences of Jewish migrations, the expansion of Zionist settlements, and the socio-political repercussions of these developments on Arab society. Particularly, the declaration of the State of Israel in 1948 marked the beginning of a protracted conflict, characterized by refugee crises, the ineffectiveness of international peace initiatives, and the resistance movements of the Palestinian people. Central themes of this research include the political and ideological foundations of Zionism, as well as the processes of economic, cultural, and political marginalization faced by the Palestinian population. Furthermore, the study analyzes the influence of the Palestinian issue on international actors and organizations.

The origins of the conflict hold critical importance not only as a historical phenomenon but also for understanding the contemporary political dynamics of the Middle East. In this context, the article provides a comprehensive historical analysis, ranging from land disputes in Palestinian territories to the Sykes-Picot Agreement, the 1947 United Nations partition plan, and the Oslo Peace Process. The Palestinian issue has been a persistent source of tension not only between Israel and the Arab world but also among Western powers, international organizations, and regional stakeholders. The aim of this study is to foster a deeper understanding of the Israeli-Palestinian conflict within this historical framework and to explore the dynamics of the ongoing dispute through potential solutions.

Method

This research was conducted using a qualitative approach, employing a historical analysis method. The historical roots of the Palestinian issue, the establishment process of Israel, and subsequent events were thoroughly examined. Primary and secondary sources were utilized, including historical documents, international agreements, academic articles, and books. Through the analysis of historical processes, the dynamics of the conflict were assessed, and how the Israeli-Palestinian issue has evolved to the present was explored. The study addresses topics such as the displacement of Palestinians, Israel's settlement policies, and the outcomes of international interventions.

Findings

The findings of this study underscore the multi-layered and persistent nature of the Israeli-Palestinian conflict, which has evolved from a localized dispute into a global political issue. The analysis reveals that the establishment of the State of Israel in 1948 was a pivotal moment that reshaped the geopolitical landscape of the Middle East. This event led to the mass displacement of Palestinians, the emergence of a protracted refugee crisis, and the marginalization of Palestinian identity under Israeli expansionist policies. The consequences of these developments have extended far beyond the region, influencing global political discourse and the policies of international organizations.

The study highlights that the displacement of Palestinian populations and the appropriation of their lands were not isolated incidents but part of a broader strategy to consolidate Israeli statehood. The socio-political repercussions of these policies are evident in the enduring struggles faced by Palestinians in maintaining their cultural, economic, and political presence. Furthermore, the resistance movements that emerged in response to these policies have not only shaped Palestinian national identity but also served as a means of globalizing the Palestinian cause. The findings also indicate that international actors, including the United Nations and major global powers, have been largely ineffective in mediating a sustainable resolution. Instead, their interventions often exacerbated existing tensions by failing to address the asymmetry of power between the two sides.

Another critical insight from the research is the role of historical narratives and ideological foundations in perpetuating the conflict. The Zionist movement's ideological emphasis on reclaiming a Jewish homeland in Palestine, coupled with the international community's inconsistent responses, has entrenched divisions between Israelis and Palestinians. The findings reveal that while efforts such as the Oslo Accords aimed to create pathways for peace, they often fell short due to a lack of trust, unequal power dynamics, and the absence of genuine commitment from key stakeholders. Additionally, the study demonstrates how the socio-political struggles of Palestinians have been compounded by economic hardships, restrictions on mobility, and systemic discrimination, further deepening the humanitarian crisis in the region.

Ultimately, the findings shed light on the enduring complexity of the Israeli-Palestinian conflict, emphasizing the need for a comprehensive and equitable approach to address its historical, political, and social dimensions. The research underscores that without addressing the root causes of displacement, inequality, and marginalization, achieving a sustainable resolution will remain elusive. This study contributes to the broader understanding of the conflict by offering a nuanced analysis of its historical evolution and the challenges faced by contemporary peace initiatives.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In light of these findings, it can be said that the Palestinian issue is not just a local conflict but a global problem. Since the establishment of Israel, the Palestinian people have lost their lands, become refugees, and failed to receive the expected support from the international community. The study highlights that the political and military support provided by the Western world to Israel has placed significant pressure on the Palestinian people and has made resolving the issue more difficult. Israel's settlement policies in Palestinian territories and the fact that Palestinians are treated as second-class citizens in their own land are seen as major obstacles to resolving the conflict. Moreover, the marginalization of the Palestinian people culturally and in terms of identity has profoundly impacted the social structure. It is emphasized that the Israeli-Palestinian conflict should be addressed not only as a territorial dispute but also as a struggle for identity and nationalism.

Based on the findings of this study, several recommendations can be made for resolving the Palestinian issue: The international community, particularly the West, must adopt a more balanced approach to the Israeli-Palestinian conflict. The study suggests that the two-state solution is still possible and that this solution, which protects the rights of both peoples, should be brought back to the agenda. The human rights violations faced by the Palestinian people should be addressed more effectively in international courts, and a clear stance should be taken against Israel's settlement policies. Palestinians must be more actively involved in the peace process, and their political rights should be guaranteed. Both sides' demands must be considered in peace negotiations.

In conclusion, this study demonstrates that the Palestinian issue plays a crucial role not only in historical contexts but also in contemporary international relations. The humanitarian problems faced by the Palestinian people underline the need for the international community to take more decisive steps towards resolving this issue.

Doğu Akdeniz’de Pelesetlerden Filistinlilere Bir Kültür Harmanı

Umut Murat DOĞAN
Edirne Müze Müdürlüğü
arkmud@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1519-1551

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1565672

Geliş Tarihi: 11.10.2024

Revize Tarihi: 13.11.2024

Kabul Tarihi: 06.01.2025

Atıf Bilgisi

Doğan, U. M. (2025). Doğu Akdeniz’de Pelesetlerden Filistinlilere bir kültür harmanı. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 21-33.

ÖZ

Ulus devlet anlayışında bir millet, içinde barındırdığı birden çok etnik kimliği geride bırakacak şekilde tanımlanır. Orta Doğu’nun genelinde olduğu gibi coğrafi açıdan son derece stratejik bir konumda olduğu için tarih boyunca birçok halka ev sahipliği yapan Filistin-İsrail topraklarında bugün var olan ulusların da tek bir etnik kimlikle anılması mümkün değildir. Geç Tunç Çağı’nda yaşanan Deniz Kavimleri Göçü ile birlikte Güney Avrupa’dan Doğu Akdeniz kıyılarına göç eden Pelesetler, modern Eski Çağ tarihi literatüründe bugünkü Filistinlilerin atası olarak kabul edilir. Mısır’daki Medinet Habu Tapınağı’nın duvarlarına kazınmış olan yazıt ve betimlerde sözü edilen bu göç sürecinde bölgeye gelen birçok savaşçı halktan biri olan Pelesetlerin söylendiği gibi bugünkü Filistinlilerin atası diye anılması doğru mu? Bu göçebe halk büyük kiteler hâlindeki öncü savaşçı gruplar hâlinde bölgeye gelip burada bir siyasal otorite kurmuş ve zamanla yörenin birçok halkı arasında asimile olarak kaynaşmış olmalıdır. Pelesetlerin yerleştikleri bölgeye verdikleri toponomik isimlendirme zamanla bu yöreye yerleşen her türden etnik kimliğe sahip halk gruplarına belirli bir dil birliği içinde Filistinliler denilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla tarihî Pelesetlerin bugünkü Filistinler kadar İsrail Devleti sınırları içinde yaşayan halkın da etnik köklerinde izinin olması hiç şaşırtıcı olmayacaktır. Bilimin iz verdiği bu bakış açısı, bugünkü dünyanın en yakıcı sorunlarından biri olan İsrail-Filistin savaşının esasında, kökleri tarihin derin kuyusuna inen bir kardeş kavgası olduğu gerçeğini göz önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Pelesetler, Doğu Akdeniz, Deniz Kavimleri Göçü, Geç Tunç Çağı.

A Cultural Blend From Pelesets to Philistines in the Eastern Mediterranean

ABSTRACT

In the nation-state understanding, a nation is defined in a way that leaves behind the multiple ethnic identities it harbours. In the Palestinian-Israeli territories, which have been home to many peoples throughout history due to its geographically highly strategic location, as is the case in the Middle East in general, it is not possible to recognise the nations that exist today with a single ethnic identity. The Pelesetes, who migrated from southern Europe to the eastern Mediterranean coasts with the Migration of Sea Tribes in the Late Bronze Age, are considered the ancestors of today's Palestinians in modern Ancient History literature. Is it correct that the Pelesetes, one of the many warrior peoples who came to the region during this migration process mentioned in the inscriptions and depictions carved on the walls of the Temple of Medinet Habu in Egypt, are referred to as the ancestors of today's Palestinians? This nomadic people must have come to the region not in large masses, but in pioneer warrior groups, established a political authority here, and in time assimilated and fused with the many peoples of the region. The toponomic nomenclature that the Pelesetes gave to the region they settled in led to the linguistic unity of the groups of people of all ethnic identities who settled in this region to be called Palestinians. Therefore, it would not be surprising that the historical Pelesets have traces in the ethnic roots of the people living within the borders of the State of Israel as well as the Palestinians today. This scientific perspective reveals the fact that the Israeli-Palestinian war, one of the most burning problems of today's world, is in fact a fratricidal conflict whose roots go down to the deep well of history.

Keywords: Palastine, Pelesets, East Mediterranean, See People Migration, Late Bronze Age.

Giriş

19. yüzyılda gelişen ulus-devlet olgusu kaçınılmaz olarak siyasetin ve sosyolojinin dilini de etkilemiştir. Uluslar, Fransız Devrimi’nin belirlediği sosyal milliyetçi perspektiften tanımlanarak etnik kimlikler bu çerçevenin altına, arka plana saklanmıştır. Bask, Bröton, Katalan gibi birçok etnisiteden oluşan Fransa halklarının Fransız ulusu olarak sosyolojik ve hukuksal literatüre girmesi bunun en çarpıcı örneğidir. Günümüzde Filistin denilen halk da genel olarak Arap kimliği ile açıklansa da

içerisinde birden çok tarihi ya da yaşayan etnik kimliği barındırdığını düşünmek yanlış olmaz. Dolayısıyla günümüzün Batı Asya coğrafyasındaki en yakıcı sorunlarından biri olan İsrail-Filistin savaşını iki etnik yapının çatışması olarak görmek ne derece doğrudur? Dinî çerçevesi gereği kendini “bozulmamış bir ırkın temsilcisi” olarak tanımlayan bugünkü İsrail halkının bu iddiası tarihin derinliklerinde saklı olan bilgiler ölçeğinde bakıldığında acaba ne denli doğrudur?

İsrail-Filistin çatışmalarının coğrafi sahnesi olan topraklar erken tarihî çağlardan itibaren birçok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmış, son derece zengin ve stratejik bir alandır. Tarihin ana hatlarını çizen Mısır, Hitit, Asur ve Babil gibi büyük uygarlıkların mücadele alanı içinde olan böylesi bir coğrafyada bugün yaşanan kanlı ve acı dolu savaşın yarattığı ajitasyon ikliminin biraz dışına çıkıp bakıldığında tarihî seyir içinde kültürel iletişimin, fetihlerin, göçlerin ve çoğu zaman da savaşların birbirine hemhâl ettiği bir halklar harmanı karşımıza çıkar. Bu çalışma ile Eski Çağ tarihinin yüzyılı aşkındır sofrasına koyduğu bir kabul olan “*Pelesetlerin bugünkü Filistinlilerin atası olduğu*” düşüncesi tartışılacak, bu önerideki hem haklı olan hem de sorunlu olan yönler irdelenerek bilimin günlük siyasetten uzak durabilen bakış açısı ile değerlendirme yapılmaya gayret edilecektir.

Bilindiği üzere modern literatüre konu olan ilk Filistin intifadası 1987 yılında gerçekleşmiştir. Bu ilk eylem aslında 1980’lere gelen süreçte Mısır’ın İsrail’i tanınması sonucunda bölgede yalnızlaşan Filistin hareketinin İsrail’e karşı bir sivil direniş yaratma çabasının bir karşılığıdır (Yıldırım, 2021, s. 3853; Baycan ve Atar, 2021, s. 574). Tam bu noktada, çalışmamızın amacını özetleyen şu soruyu sormak sanırız yanlış olmayacaktır: Tunç Çağlarının sonlarında yaşanan “Deniz Kavimleri Göçü”, Filistinlilerin tarihte yaşanan ilk intifada hareketi olarak kabul edilebilir mi, yoksa görünenin ardında bambaşka bir olay, bambaşka bir etnolojik dizilim mi saklı?

Yöntem

Bu çalışma ile Geç Tunç Çağı’nda Doğu Akdeniz coğrafyasının genel siyasi yapısı, dönem sonunda yaşanan kaotik olaylar ve bu olayların bir parçası olan Deniz Kavimleri Göçü üzerinde durulacaktır. Çok katmanlı bir sosyal hareketliliği ifade eden Deniz Kavimleri Göçü’nün en yıkıcı olan son evresinde adı geçen bir halkın, Pelesetlerin bugünkü Filistinliler ile olan bağı irdelenecektir. Pelesetlerin kimliği, kökeni ve sosyal yapısı ile göçler sırasında beraber hareket ettikleri Deniz Kavimleri’nin kültürel bağlantılarının ortaya konulacağı bu çalışmada, yaklaşık yüz yıldır Eski Çağ tarihi sahasında yer edinmiş olan bu konu hakkındaki başlıca kaynaklar referans alınacaktır. Bu bağlamda çalışma bugün adına Filistinliler dediğimiz ve bin yıllar içinde birçok etnik yapının harmanlanması ile şekillenen bir etnolojik yapıya sahip olan halkın tarihte bilinen ilk ataları tanıtılacak, bu halkın kültür kökleri açıklanmaya çalışılacak ve Pelesetlerin Doğu Akdeniz coğrafyasının etnik biçimlenişindeki olası payları üzerine öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

Araştırma Etiği

Verilere dokümantasyon üzerinden ulaşılması nedeniyle bu makale, içeriği açısından etik kurul onayı gerektirmez.

Bulgular

Geç Tunç Çağı’nda Doğu Akdeniz’in Kültür Coğrafyası

Tunç Çağlarının geç evresini temsil eden MÖ 2. binyılın ikinci yarısında Anadolu’da bölge tarihinin ilk merkezî devleti olan Hititler, Ege Denizi ve Kıta Yunanistan’da Myken Uygarlığı, Akdeniz’in güneyinde kadim Mısır Krallığı ve Doğu Akdeniz/Mezopotamya topraklarında ise Asur Krallığı hâkim güçtü. Bu ana güçler ile onlara bağlı ya da bağımsız yaşayan birçok yerel ya da bölgesel siyasi yapı arasında yoğun bir diplomasi, kültür ve ticaret ilişkisi yaşandığını arkeolojik kayıtlar bize sunmaktadır. Ege ve Akdeniz üretimi olduğu anlaşılan çeşitli madeni savaş aletlerinin bu

dönemde Karadeniz'in kuzeyindeki bölgelerde bile bulunuyor olması ticari ve kültürel bağlantının gücünü anlatan önemli bir detaydır (Klochko, 1993, s. 101; Harding, 1984, s. 127).

Tunç Çağlarının sonunda yani MÖ 2. binyılın sonuna doğru Doğu Akdeniz'in birçok bölümünde belirgin bir siyasi ve kültürel değişim yaşanmaya başlandığı görülür. Neredeyse aynı anda Hitit İmparatorluğu dağılmış, Myken Uygarlığı'nı yaratan kent devletlerinde yüksek saray sistemi çökmüş, kentler yıkılmış, Kıbrıs'ta, Doğu Akdeniz'in kıyıya yakın bölümlerindeki yerleşimlerde büyük çaplı yangınlar, tahribatlar kendini göstermiştir. Yaşanan yıkım süreci Ege'de Myken Saraylar Çağı'nın sosyo-ekonomisini çökertmiş, yıkım tabakalarının ardından köklü bir kültürel değişim yaşanmıştır (Dickonson, 1996, s. 24; Bintliff, 2012, s. 211). Tüm bu yıkım ve tahribat sürecini E. Cline yaklaşık olarak MÖ. 1225-1175 yılları arasına tarihlendirir (2018, ss. 89-123).

Doğu Akdeniz'in yüksek yazılı kültürlerini büyük ölçüde yıkan bu tahribat yıllarına giden süreçte yaşananlar âdeta gelen tehlikenin habercisi olmuştur. Yıkımların başlamasından hemen önce yani MÖ 13. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'nun o güne kadar tartışmasız en kudretli siyasi yapısı olan Hitit İmparatorluğu'nun büyük bir kıtlık, kuraklık ve yoklukla mücadele ettiği anlaşılmaktadır. İmparatorluk merkezinin güneydeki Mısır ve Ugarit Krallıkları'na gönderdiği mektuplar yaşanan krizin açık ifadelerini içerir. Çivi yazılı tabletler şeklindeki mektuplarda Hitit kralı acil şekilde yiyecek maddesine ve yardıma ihtiyacı olduğunu dile getirir. Öte yandan Hitit başkenti Hattuşa'nın görkemli tapınaklardan oluşan mahallesinin tam da bu yıllarda günlük ihtiyaçlara dönük hububatın saklandığı basit depolama alanına dönüştürülmüş olması mektuplarda dile getirilen ekonomik darboğazın açık kanıtıdır (Ünal, 1977, s. 437; Özkan, 1998, s. 71-72; Miller, 2020, s. 240).

Hitit Krallığı'nı yardım çağrısına zorlayan kuraklık ve kıtlığın sebebi yaşanan bölgesel iklim kriziydi. Kuraklık sorununun Mezopotamya'dan Avrupa Kıtası'na kadar geniş bir alanı etki altına aldığı anlaşılmaktadır (Neumann ve Parpola, 1987, ss. 162-163; Kaniewski vd. 2010, ss. 207-215). Son dönem yapılan birçok polen analizi bazı araştırmalar Kıbrıs'ta (Kaniewski, 2013, s. 6; Langgut vd. 2013; Cline, 2018, ss. 175-182), Doğu Akdeniz'deki Tell Tweini, Tell Breda ve Ras El-Ain ile Ölü Deniz çevresinde (Litt vd. 2012, ss. 95-105; Langgu vd. 2013; Cline, 2018, ss. 175-183) kuraklık yaşandığını, bölgedeki büyük nehirlerin su miktarında belirgin düşüşler olduğunu (Neumann ve Parpola, 1987, ss. 161-182; Kaniewski, 2013, s. 6; Knapp ve Manning, 2016, s. 102) göstermiştir. Doğu Akdeniz'in neredeyse iki ucundan, Kuzey İsrail'deki Soreq Mağarası ile Batı Yunanistan'daki Voulkaria Gölü'nden alınan karbon izotoplarında aynı yakıcı iklim değişikliğinin izleri tespit edilmiştir (Langgut vd. 2013; Cline, 2018, s. 181).

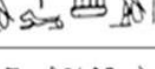
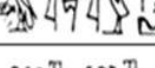
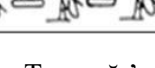
Yaşanan köklü iklim değişikliği kuraklığı, kuraklık ise geniş yoksulluğu getirmiş, bu süreci yönetemeyen siyasal yapılar da yerel ve çevresel faktörler tarafından ortaya çıkan karışıklıklar ile teker teker yıkılmış gibi görünmektedir. Yani bir başka deyişle yoksulluk kıskacındaki geniş halk kitlelerinin endişe içinde harekete geçtiği anlaşılmaktadır. Araştırmalar bu yıkımların sebebinin tek yönlü açıklanamayacağını ortaya koymuştur. Örneğin son yıllarda yapılan arkeo-sismoloji araştırmaları MÖ 13. yüzyılda yaşanan yıkımların hemen öncesinde ve bazen de onlarla eşzamanlı olarak şiddetli depremler yaşandığına da işaret etmektedir (Nur, 1998, s. 140, 144-145; Nur ve Cline, 2000, s. 61; Vanschoonwinkel, 2002, s. 124; Nur, 2009; Maran, 2009, s. 242; Knapp ve Manning, 2016, s. 112-113; Cline, 2018, ss. 158-172.).

Tüm bu karmaşa yıllarını Doğu Akdeniz'deki birçok yerleşimde yapılan kazılardan elde edilen arkeolojik veriler net bir şekilde anlatmaktadır. Buna rağmen yaşanan korkunç yıkımın en dramatik şekilde tanımlandığı veriler Mısır'da tespit edilen çeşitli yazılı ve görsel vesikalardır. Mısır'da MÖ 14. yüzyılda kaleme alınmış bazı metinlerde Mısır Krallığı ile çeşitli şekillerde iletişim kuran yabancı halklardan söz ediliyordu. Metinlerde bu halklar için “deniz halkları”, “denizin ortasından gelenler”, “denizin ortasında yaşayanlar”, “kuzeyden gelen halklar”, “gemilerde yaşayanlar” gibi sıfatlar kullanılıyordu. Bu halklar modern bilim literatüründe *Deniz Kavimleri* adı ile anılmaktadır (Woudhuizen, 2006, 35; Gür, 2012, s. 43; Killebrew ve Lehmann, 2013, s. 1).

MÖ 14. yüzyıldan kalan bu erken kaynaklarda sözü edilen halklar tek başına ya da gruplar hâlinde bölgede ticaret yapan denizci tüccarlar, paralı askerler veya korsan grupları olarak tanımlanmıştır (Matić ve Franković, 2020, s. 158). Bu döneme ait *Amarna Mektupları*, *Karnak Tapınağı yazıtları*, *Harris Papirüsü* gibi metinlerde *Karkisa*, *Pidesa*, *Masa*, *Arzawa*, *Dardani*, *Kizzuwatna*, *Karkemiş*, *Şardana*, *Weşes*, *Eqweş*, *Şekeleş* halklarının adı anılmaktadır (Adams ve Cohen, 2013; Killebrew ve Lehmann, 2013, s. 1; Van de Moortel, 2020, s. 314-315).

Deniz Kavimleri olarak anılan halkların son yıkıcı faaliyeti ise Mısır’da Firavun III. Ramses’in iktidar yıllarında yaşanmıştır. III. Ramses’in beşinci (MÖ. 1179) ve sekizinci (MÖ. 1176) iktidar yıllarında bir yandan karadan bir yandan ise denizden Mısır topraklarına yönelen saldırılar Mısır’daki Medinet Habu Tapınağı’nın duvarlarında hem hiyeroglif yazılar hem de detaylı kabartma resimlerle tasvir edilmiştir. Tasvirler kuzeyden gelen bir grup halkın her yeri kasıp kavurarak Mısır’a doğru ilerlediğinden bahseder. Metinde firavunun, gelenler için “*bir ateş topu gibi ilerliyorlardı*” tabirini kullanması, saldıranların yıkım gücünü anlatması açısından son derece önemlidir (Sherratt, 1998; Woudhuizen 2006; Gilboa, 2007; Kaniewski vd. 2011; Adams ve Cohen, 2013; Cline, 2018; Gür, 2019). Aynı saldırıların anlatıldığı bir diğer metin olan Harris Papirüsü’nde Ramses’in, bu saldırganların yüz binlercesini tutsak ettiğinden söz etmesi (Cline, 2018, s. 8) saldırıların basit birer çapulcu isyanından çok ötede büyük bir kitlesel kalkışma olduğuna işaret eder.

Medinet Habu Tapınağı’nda ve Harris Papirüsü’nde anlatılan III. Ramses devri saldırılarında adı geçen Deniz Kavimleri arasında, daha önceki kaynaklarda sözü edilmeyen yeni halklar vardır (Adams ve Cohen, 2013). Tjekker/Sikila, Denyen ve Weşes halkları yanında ilk defa bölge kaynaklarında adı geçen bir diğer halk ise Pelesetlerdi. Bu halkların her biri hakkında birçok yorum, tanımlama ve etimolojik analiz yapılsa da bunlar arasında en çok dikkat çekenlerin başında Peleset adı geliyordu. Çünkü bu isim, hemen hemen aynı dönemlerde yazıldığı bilinen Yahudi kaynaklarında ve bu kaynaklardan etkilenen Hristiyan kaynaklarında da geçmektedir. 19. yüzyılın ilk yarısında, Peleset adını etimolojik ölçekte ve dinî kaynaklarda anlatılan öyküler çerçevesinde inceleyen François Champollion bu halkın bugünkü Filistinlerin atası olduğunu ilk defa dile getirmişti (Woudhouzin, 2006, s. 35).

	<i>rkw</i>	Lukka
	<i>twrš3</i>	Teresh
	<i>prwst</i>	Peleset
	<i>l3k3r</i>	Tjekker
	<i>š3krš3</i>	Shekelesh
	<i>d3iniw</i>	Denyen
	<i>wššš3</i>	Weshesh

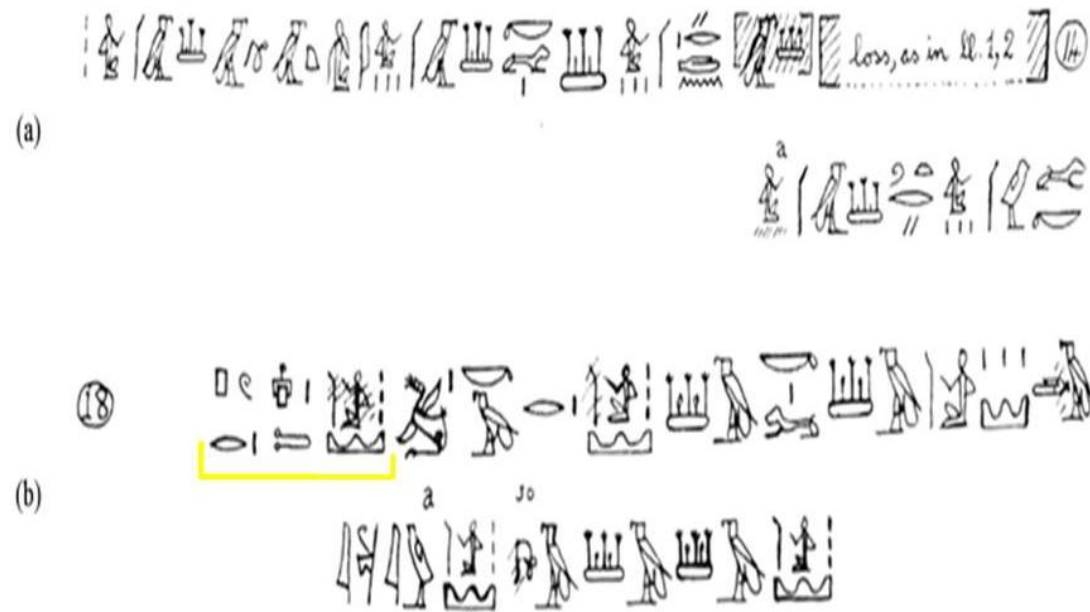
Fotoğraf 1: Medinet Habu Tapınağı’nın duvarlarında yazan hiyeroglif yazılarda deniz kavimlerinin adı (Woudhouzin, 2016, s. 36)

Medinet Habu Tapınağı’nın duvarlarında işlenen kabartmalarda Pelesetler öküz arabalarına yerleştirilmiş kadınlı, erkekli bir kafile olarak, kara yolu ile bölgeye gelmiş ve Amik Ovası’nın güney kesiminde kamp kurmuş görünmektedir (Banyai, 2021, s. 12). Tasvirlerden anlaşıldığı kadarıyla Pelesetler bu bölgeye kara yoluyla gelmişlerdi. Bilim dünyasının uzun süre gündeminde olan bu

halkın, Pelesetlerin ana vatanı neresiydi? Arkeologlar, dilbilimciler ve Eski Çağ tarihi araştırmacıları yıllardır bu soruya cevap aramaktadır. Şimdiye kadar elde edilen bulgular, Pelesetlerin Ege'den bölgeye geldiklerine işaret eder.

Pelesetlerin, Ege dünyasının Antik Çağ öncesindeki en yaygın etnik yapılarından biri olan Pelasgoslar ile aynı halk olduğu da iddialar arasında yerini almıştır (Chabas, 1873, ss. 289-291; Woudhouzin, 2016, ss. 95-107; Van de Moortel, 2020, s. 315-316). Erken Hellen kaynaklarında “Plestoi” şeklinde telaffuz edilen bu halkın MÖ 6. yüzyılda Atina’da “Pelesgoi” şekline dönüştüğüne dair iddia (Banyai, 2021, s. 19) Pelasgos halkının Mısır kaynaklarında sözü edilen Pelesetler ile aynı halk olduğu düşüncesini güçlü kılar.

Antik kaynaklarda neredeyse bir efsanevi halk gibi Ege coğrafyasının birçok bölümünde adından bahsedilen Pelasgos halkının öz yurdu Homeros’ta (İlyada 2.840) Kuzey Yunanistan’daki Teselya Bölgesi ve Kuzeybatı Anadolu’daki Troas olarak anlatılırken ozan bir diğer destanında (Odysseia, 19.177) Girit’te yaşayan Tanrısal Pelasgoslardan söz eder. Homeros ile aynı çağlarda kalem oynatmış bir diğer antik yazar olan Hesiodos ise Pelasgos halkının yurdu olarak Girit Adası’nı, Güneybatı Yunanistan’daki Dodona kutsal alanını ve Yunanistan’ın Peloponnessos Yarımadası’nda yer alan Arkadia şehrini işaret eder (McInerney, 2014, s. 28; Lambright, 2022, s. 4.). Hemen hemen çağdaş iki antik kaynağın verdiği bu en eski bilgiler Pelasgos halkının Ege’deki yayılım sahasının ne denli geniş olduğunu göstermektedir.

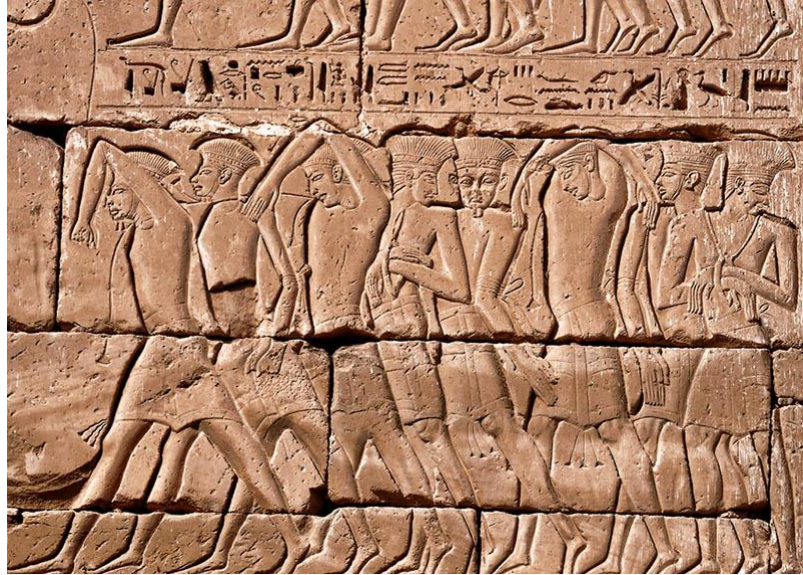
Fotograf 2: Karnak Tapınağı'nın duvarlarında yazan hiyeroglif yazılarda deniz kavimlerinin adı. Altı çizili olan kelime: “Peleset” (Woudhouzin, 2016, s. 36)

Medinet Habu Tapınağı'ndaki kabartmalarda görülen bazı detaylar Pelesetlerin Ege'den göç ettiklerine dair izler barındırır. Bu betimlerde Pelesetleri tasvir eden savaşçıların taktığı kuş tüyü şeklinde başlığa sahip olan miğferler, yuvarlak kalkanlar Girit'te bulunan Minos Dönemi'ne ait Phaistos diskinde de karşımıza çıkar (Gatgounis, 1997, s. 375). Keza aynı kabartmalarda Peleset savaşçılarının giydiği elbiselerin benzerine Kıbrıs'taki Enkomi yerleşiminde bulunan fildişi kutunun oyma süslemelerinde de rastlanılması son derece dikkat çekicidir (Lee, 2017, s. 16-17).

Diğer taraftan Deniz Kavimlerinden biri olan Pelesetlerin kökenini Anadolu’ya bağlamak isteyen M. Banyai, Hitit metinlerinde geçen *Pa/Wa-lasatini* adına dikkat çeker. Pala ülkesini tanımlayan bu isim daha sonraki dönemlerde Kastamonu çevresini kapsayan Paphlagonia Bölgesi’ne de isim kaynağı olmuştur. *Pa/Wa-lasatini* adını etimolojik olarak Palastine adıyla eşleştiren araştırmacı Doğu Akdeniz şehirlerinde Deniz Kavimleri Göçlerinin hemen ardından yaşanan kültür tabakalarındaki Anadolu kökenli seramiklere vurgu yaparak Peleset halkının ana yurdunun Anadolu olması gerektiğini savunur (Banyai, 2021, s. 19-21).

Pelesetlerin göç ettiği ana yurtlarının Girit Adası olduğu düşüncesi İbranice yazılmış dinî kroniklere dayandırılmıştır (Gatgounis, 1997; Niesiołowski Spanò, 2014, s. 90; Tomezzoli ve Stein, 2016, s. 45-46). Buna rağmen kimi araştırmacılar Peleset halkının ana vatanının Batı Balkanlar’daki İlyria olduğunu, Girit’in, Doğu Akdeniz kıyılarına ulaşan göç yolundaki bir ara durak olduğu için dinî kayıtlara yanlışlıkla ana vatan olarak girdiğini önermektedir (Maspero’dan aktaran Woudhouzen, 2016, s. 37). Hristiyan ve Yahudi dinî kaynaklar Filistin halkının MÖ. 605 yılına kadar süren göç dalgasıyla Girit’ten Levant bölgesine geldiğini kaydeder (Gatgounis, 1997, s. 373-374; Niesiołowski Spanò, 2014, s. 90; Tomezzoli ve Stein, 2016, s. 45-46).

Medinet Habu Tapınağı’ndaki kabartmalarda Pelesetleri tasvir eden kuş tüyü başlıklı miğferler ile yuvarlak kalkanları kullanan asker betimlerinin Minos Dönemi’ne ait Phaistos diskinde de karşımıza çıkması, Peleset halkının öz yurdu konusundaki Girit önerisini güçlendiren bir detay olarak kabul edilir (Gatgounis, 1997, s. 375). Bunun yanında Kıbrıs’taki Enkomi yerleşiminde bulunan fildişi oyma desenli oyun kutusunda betimlenen savaşçı figürlerin de Peleset askerlerini andırması dikkat çekicidir (Lee, 2017, s. 16-17). Akad dilinde yazılmış Asur kaynaklarında Filistinlileri tanımlamak için kullanılan *pilistu* ve *palastu* şeklindeki kelimelerin de semitik değil Hint-Avrupa dil grubuna ait sözcükler olduğu önerilir (Gatgounis, 1997, s. 374). Deniz Kavimleri Göçü’yle Doğu Akdeniz’e gelen Pelesetlerin *Ashkelon*, *Gaza*, *Ashdod*, *Gath* ve *Ekron* gibi beş ana kent etrafından şekillenen bir yerleşim kurduğu ve bu yerleşimin de Mısır gibi dönemin bölgesel gücünün onayı ile gerçekleştiği düşünülmektedir (Gatgounis, 1997, s. 377-378).

Fotoğraf 3: Medinet Habu Tapınağı’nın duvarlarında esir düşen deniz kavimlerinin tasvir edildiği kabartma (Knapp, 2021, s. 26)

Değerlendirme

Tüm bu tarihsel ve arkeolojik veriler çerçevesinden bakıldığında Deniz Kavimleri Göçü’nde, yaşanan küresel açlık ve yoksulluğa bir çare bulmak amacıyla dönemin büyük siyasi gücü olan Mısır

Krallığı'na saldıran Kuzeyli halklar arasında yer alan Pelesetlerin Doğu Akdeniz'e Tunç Çağı'nın sonundaki göçlerle gelip yerleştiği görülmektedir. Bu halkın Girit bağlantısı hem Yahudi din kaynaklarına hem de bazı arkeolojik verilere dayandırılrsa da buraya da Balkanlardan gelen bir göçer budun oldukları düşüncesi de göz ardı edilmemelidir. Öte yandan Pelesetlerin Kuzey Anadolu'nun Pala halkıyla eşleştirilme önerisi yeterli veriyle desteklenememektedir. Doğu Akdeniz'deki Peleset kentlerinin Deniz Kavimleri sonrasındaki tabakalarında görülen Anadolu monokrom seramiği, Pala=Peleset eşleştirmesi için yeterli kanıt değildir. Zira söz konusu tabakalarda Anadolu seramiği yanında Myken dünyasına atfedilen GH IIIC kronolojik evresine ait seramikler ile Balkan kökenli seramikler de tespit edilmiştir.

Tarihsel veriler açısından tartışılması gereken bir diğer husus ise Hint-Avrupa dillerinde *Palestine*, İbranicede *Pəlišṭī* (פלשתי)/*Pəleşeth* [פלשת] (<https://brewminate.com/a-history-of-the-philistines-in-ancient-canaan/> adresinden 10.10.2024 tarihinde erişilmiştir.) kelimelerine olan etimolojik benzerliği nedeniyle Mısır'ın Eski Çağ kaynaklarında sözü edilen Peleset halkının bugünkü Filistinler ile aynı halk olarak görülmesidir. Bu indirgemeci bakış açısı kimi zaman günlük politikanın da konusu yapılmaktadır. 20. ve 21. yüzyılın kangren bağlamış bir yarası olan Filistin-İsrail çatışmalarının fikrî alt yapısına kaynak olarak kullanılmaktadır.

Benjamin Netanyahu'nun geçtiğimiz yıllarda attığı bir tweet tarihsel verilerin günlük politik çıkarlar için araç yapılmasının izlerini taşır. 7 Temmuz 2019 tarihli Jerusalem Post Gazetesi'nde yayımlanan habere göre, Deniz Kavimlerinden biri olan Pelesetlerin yerleştiği antik Ashkelon şehrinde (Bugünkü Aşkelon) yapılan arkeolojik kazılardan alınan DNA sonuçlarını değerlendiren kamuoyuna attığı iki tweette şöyle demektedir:

"A new study of DNA recovered from an ancient Philistine site in the Israeli city of Ashkelon confirms what we know from the Bible – that the origin of the Philistines is in southern Europe,"

"There's no connection between the ancient Philistines & the modern Palestinians, whose ancestors came from the Arabian Peninsula to the Land of Israel thousands of years later"

Twitter iletisinde Netanyahu, Aşkelon kazılarından bulunan Pelesetlere ait mezarlardan elde edilen DNA örneklerine göre bu halkın güney Avrupalı olduğu ve bugünkü Filistin halkıyla bağının olmadığına anlaşıldığını beyan etmektedir. İsrail Devlet Başkanı'nın bu beyanatının bilimsel çalışmalara duyulan ilginin bir karşılığı olmadığı kesindir. Bu iletide, bir yandan Peleset-Filistin bağı koparılarak İsrail Devleti'nin düşmanlık ettiği halkın batı dünyasıyla olan tarihsel ilişkisi yok edilmeye ve bu sayede olası batı desteğinin önüne geçilmesi hedeflenirken bir yandan da yörenin farklı kültürlerden beslenen bir halklar harmanı olduğu gerçeğini öteleyip karşısına kolay alt edebileceği salt Arap milliyetçiliğini koymaya gayret ediyor.

Deniz Kavimleri Göçü ile gelen kuzeyli halklar ile Mısır Krallığı'nın karada karşılaştığı topraklar Anadolu- Suriye hattından Bugünkü Mısır'a doğru inen kıyı bölgesidir. Burası tarihin hemen her devrinde stratejik konumu sebebiyle halkların, medeniyetlerin ve kültürlerin harman olduğu bir yerdir. Eski Mısır kayıtlarında anlatılan göçler çerçevesinde bu bölgeye gelen savaşçı kavimlerden Pelesetlerin kaç kişilik bir kabile ile bölgeye geldiğini bilmek imkânsızdır. Öte yandan, Deniz Kavimleri Göçü'nün hemen ardından aynı bölgede Ege kökenli Geç Hellas IIIC evresi seramiklerinin ve diğer kültür objelerinin görünmesi Doğu Akdeniz kıyılarına binleri, milyonları bulan bir Ege göçü yaşandığının kanıtı olamaz.

Bu bölgedeki yerleşimlerinin aynı dönem tabakalarında İtalya'dan, Balkanlar'dan ve Anadolu'dan da kültür objeleri görülmektedir. Bunlar, göçler neticesinde yaşanan durgunluk ile yeniden başlayan ticari iletişimin izleri de olabilir. Dolayısıyla, Deniz Kavimleri Göçleri ile bölgeye gelen Pelesetlerin göç sonrasında yerli halklarla kaynaştığı, savaşçı karakteri nedeniyle bölgede yer ediniş bugünkü İsrail-Filistin topraklarında yaşayan kabileleri hakimiyet altına alarak siyasi güç oluşturduğu düşüncesi son derece akla yakındır.

Yahudi dininin ana kaynakları titizlikle incelendiğinde bile Pelesetlerin göç sonrasında yurt edindikleri Doğu Akdeniz kıyı hattının etnolojik olarak son derece kozmopolit bir kimliğe sahip olduğu görülür. Nitekim kaynaklar da buna işaret edecek bilgilere sahiptir. Eski Ahit, Tekvin Bap 15’te Hz. İbrahim’e kabilesini Babil’deki Ur şehrinden Kenan ülkesine göç ettirmesini söyleyen Yehova (Tanrı)’nın “*Mısır Nehri’nden büyük nehir olan Fırat’a kadar Kenaniler, Keniziler, Kadmoniler, Hettiler, Perizziler, Refailer, Amoriler, Girgaziler ve Jebusilerin memleketini senin nesline veriyorum*” diye seslenmesi bunu kanıtlar.

Deniz Kavimleri Göçü ile Doğu Akdeniz coğrafyasında harmanlanan doğu ve batı halkları bundan sonraki dönemlerde de birbirine karışmış ve kökleri tarihin derinliklerine inen kardeşlik bağları kurmuştur. Yine Yahudi dini kaynaklarında, dinî bakış açısıyla Pelesetlerin İsrailoğulları ile savaşlar yaptığından söz edilse de bilim, bu bölgesel çatışmaların doğal olarak yöredeki hemen her etnik, dinî ya da sosyal grup arasında yaşandığını, güç elde etmek ve otorite sağlamak için yapılan çatışmaların özellikle göçebe/yarı yerleşik sosyal gruplar arasında sıklıkla görüldüğünü ortaya koyar niteliktedir. Tüm bu kaotik yerel güç çatışmalarının MÖ 605 yılında Yeni Babil İmparatorluğu’nun kralı Nebukadnezar tarafından sonlandırıldığı, bölgenin en güçlü iki siyasi figürü olan Pelesetler ile İsrailoğulları kabilelerinin Mezopotamya’nın iç bölgelerindeki Babil kentine sürgün edildiğini tarihi vesikalardan öğreniyoruz (Gatgounis, 1997, s. 384).

Sosyolojik bakış açısı ile incelendiğinde, Nebukadnezar’ın bu sürgün politikasının, siyasi otoriteyi sarsacak çatışmalar yaşayan Pelesetler ile İsrailoğulları’na ait tüm nüfusun değil sadece elebaşı niteliğindeki grupları kapsamış olduğu anlaşılabacaktır. Dolayısıyla daha MÖ 7. yüzyılda bile yaşanan göç ve sürgünlerle Pelesetlerin de dinî kayıtlarda adına İsrailoğulları denilen halkın da etnolojik homojenliğini kaybettiğini söylemek mümkündür.

Eski Ahid’in farklı yerlerinde İsrailoğulları eleştirilirken “*Yahve’yi bırakıp Baal ve Molok gibi ilâhlara*” taptığının söylenmesi (Çıkış, 32/1-6; Hâkimler, 3/7, 4/1, 10/6; I. Samuel, 7/3-4), din kaynaklarının “Tanrı’nın seçilmiş halkı”, “aynı soydan gelen homojen etnisite” diye göstermeye çalıştığı İsrailoğulları’nın kendi tarihi içinde yer yer Pelesetlerin inandığı tanrılara ibadet ettiğini gösterir. Bu açık bir kültürel kaynaşma göstergesidir. İşte tam bu noktada da Netanyahu’nun attığı tweetteki yanışı ortaya çıkar. Geç Tunç Çağı’nın halkı Pelesetler bugünkü Filistinlilerin direkt atası olmasa da bugün Doğu Akdeniz kıyısında var olan birçok etnolojik yapıda pay sahibi olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Buna bugünkü Filistin ve İsrail halkları da dâhildir.

Sonuç

Hem dinî kaynakta açıklıkla dile getirilen hem de arkeolojik verilerle sabit olan bu denli yoğun kültür coğrafyasında Pelesetlerin göç yoluyla gelip bugüne kadar soyunu sürdürerek yaklaşık üç bin yıl sonraki Filistin halkını oluşturması bilimsel çıkarıma uygun olmayacağı gibi İsrailoğulları’nın da bir soy sürekliliği gösterdiğini düşünmek mantıklı değildir. Pelesetlerin Tunç Çağı sonunda bölgede kurduğu kabile düzenli siyasal sistem sayesinde yöreye Palastia/Filistin ismini verdikleri anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle Peleset ismi zamanla bir yörenin toponomik adı olarak Filistin’e dönüşmüştür. Zaman içinde bu coğrafyaya yerleşen tüm hakların da bu coğrafi isimlendirme ile anılarak Filistinliler dediğimiz ulusu yarattıkları anlaşılmaktadır. Eğer siyasette bilim referans alınır, “seçilmiş ve tek soydan gelen halk” gibi dinî argümanlar bir tarafa bırakılır, bir kültür potası olan Doğu Akdeniz’deki birçok halk gibi bugünkü Filistin ve İsrail topraklarının insanlarının da kadim geçmişten gelen birer kardeş halk olduğu anlaşılmış olur. Bu da yüzyıla yakındır yeniden alevlenen İsrail-Filistin savaşının da özünde bir kardeş ya da en azından bir kuzen kavgası olduğu gerçeğini insanlığın yüzüne vuracaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100’dür.

Çıkar Çatışması

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Adams, M. J. and Cohen, M. E. (2013). The ‘sea peoples’ in primary sources. A. E. Killebrew and G. Lehmann (Ed.). *The Philistines and Other “Sea Peoples” in Text and Archaeology* in (pp. 645-737). Georgia: Society of Biblical Literature Atlanta.
- Banyai, M. (2021). The Northern Philistines reconsidered. *Jeol*, 48, 9-27.
- Baycan, H. ve Atar, E. (2021). Birinci İntifadanın İsrail ekonomisine etkilerinin analizi. *İmgelem*, 5(9), 565-578.
- Bintliff, J. (2012). *The complete archaeology of Greece, from Hunter-Gatherers to the Twentieth Century AD*. Oxford-New York: Blackwell-Wiley.
- Chabas, F. (1873). *Études sur l’antiquité historique d’après les sources Égyptiennes et les monuments réputés préhistoriques*. Paris: Kessinger Publishing.
- Cline, E. H. (2018). *M.Ö. 1177: Medeniyet’in çöktüğü yıl*. A. Kuglin (Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Dickinson, O. (2006). *The Aegean from Bronze Age to Iron Age: Continuity and change between the twelfth and eighth centuries BC*. London: Routledge.
- Gatgounis, J. G. (1997). The role of the Philistines in the Hebrew Bible. *Teresianum*, 48, 373-385.
- Gilboa, A. (2007). Fragmenting the Sea Peoples. With an emphasis on Cyprus, Syria and Egypt: A Tel Dor perspective. *SCRIPTA MEDITERRANEA*, XXVII–XXVIII, 209-244.
- Gür, B. (2012). *Tunç Çağı’nı sona erdiren halklar Deniz Kavimleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Gür, B. (2019). Geç Tunç Çağı’nın sonunda Yakın Doğu’da yıkım: iklimsel değişiklikler, kuraklık ve Deniz Kavimleri Göçü. *Aktüel Arkeoloji*, 68, 59-65.
- Handing, A. F. (1984). *The Mycenaeans and Europe*. London: Academic Press.
- Homerios (2019). *İlyada*. S. Sandalcı (Çev.). Edirne: Yapada Yayınları.
- Homerios (2019). *Odysseia*. S. Sandalcı (Çev.). Edirne: Yapada Yayınları.
- Kaniewski, D., Paulissen, E., Van Campo, E., Weiss, H., Otto, T., Bretschneider, J. and Van Lerberghe, K. (2010). Late second–early first millennium BC abrupt climate changes in coastal Syria and their possible significance for the history of the Eastern Mediterranean, *Quaternary Research*, 74(2), 207-215.
- Kaniewski, D., Van Campo, E., Van Lerberghe, K., Boiy, T., Vansteenhuyse, K., Jans, G., Nys, K., Weiss, H., Morhange, C., Otto, T. and Bretschneider, J. (2011). The Sea Peoples, from Cuneiform Tablets to Carbon Dating. *PLOS ONE*, 6(6), 1-7.
- Kaniewski, D., Van Campo, E., Guiot, J., Le Burel, S., Otto, T. and Baeteman, C. (2013). Environmental roots of the Late Bronze Age crisis. *PLOS ONE*, 8(8), 1-10.

- Killebrew, E. A. and Lehmann G. (2013). Introduction: The world of the Philistines and other Sea Peoples. A.E. Killebrew and G. Lehmann (Ed.). *The Philistines and Other “Sea Peoples, Text and Archaeology* in (pp. 1-17). Georgia: Atlanta. Society of Biblical Literature.
- Klochko, V. I. (1993). *Weapons of the tribes of the Northern-Pontic zone in the 16th-10th centuries B.C.* Poznan: Baltic-Pontic studies.
- Knapp, A. B. (2021). *Migration myths and the end of the Bronze Age in the Eastern Mediterranean*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knapp A. B. ve Manning, S. W. (2016). Crisis in context: the end of the Late Bronze Age in the Eastern Mediterranean. *American Journal of Archaeology* 120, 99-149.
- Lambright, T. (2022). *In search of the Pelasgians: discursive strategies and Greek identities from the archaic period to the Roman Imperial Era* identities from the archaic period to the Roman Imperial Era, Lambright, Tristn, "In Search of the Pelasgians: Discursive Strategies and Greek Identities from the Archaic Period to the Roman Imperial Era. Master’s Thesis, Jacksonville State University, Partial.
- Langgut, D., Finkelstein, I. and Litt, T. (2013). Climate and the Late Bronze collapse: new evidence from the Southern Levant. *Tel Aviv*, 40, 149–175.
- Lee, M. O. (1960). *The myth of Orpheus and Eurydice in Western literature*. Doctoral Dissertation, The University of British, Columbia.
- Litt, T., Ohlwein, C., Neumann, F. H., Hense, A. and Stein, M. (2012). Holocene climate variability in the Levant from the Dead Sea pollen record. *Quaternary Science Reviews*, 49, 95-105.
- Maran, J. (2009). The crisis years? reflections on signs of instability in the last decades of the Mycenaean Palaces. *Scienze dell’antichità Storia Archeologia Antropologia*, 15, 241-262.
- Matić, U. ve Franković, F. (2020). Sea Peoples and the discourse of “Balkanism” in Late Bronze Age archaeology. M. Gavranović, D. Heilmann, A. Kapuran and M. Verčik (Ed.). *Spheres of Interaction Contacts and Relationships between the Balkans and Adjacent Regions in the Late Bronze / Iron Age (13th–5th Centuries BCE)*, *Proceedings of the Conference held at the Institute of Archaeology* in (pp. 155-177). 15–17 September 2017. Belgrade.
- McInerney, J. (2014). Pelasgians and Leleges: using the past to understand the Present, C. Pieper and J. Ker (Ed.), *Valuing the Past in the Greco-Roman World: Proceedings from the Penn-Leiden Colloquia on Ancient Values VII* in (pp. 25–55), Leiden: Brill.
- Miller, L. J. (2020). Are there signs of the decline of the Late Hittite State in the textual documentation from Hattuša?. S. de Martino (Ed.), *EOTHEN: Anatolia Between The 13th And the 12th century BCE*. in (pp. 237-255). Firenze: Logisma editore.
- Neumann, J. and Parpola, S. (1987). Climatic change and the eleventh-tenth-century eclipse of Assyria and Babylonia. *Journal of Near Eastern Studies*, 46, 161–182.
- Niesiołowski S. L. (2014). The Philistines as intermediaries between the Aegean and the Near East. L. Thompson and P. Wajdenbaum (Ed.), *The Bible and Hellenism. Greek Influence on Jewish and Early Christian Literature* in (pp. 89-101). Durham: Routledge.
- Nur, A. (1998). The collapse of ancient societies by great earthquakes. B. J. Peiser ve diğerleri (Ed.), Chişinău *Natural Catastrophes during Bronze Age Civilisations. Archaeological, geological,*

- astronomical and cultural perspectives* in (pp. 140-147). Oxford: British Archaeological Reports.
- Nur, A. (2009). Earthquake and the catastrophic end of the Late Bronze Age in the Eastern Mediterranean. *The General Assembly 2009 of the European Geosciences Union (EGU) is held at the Austria Center Vienna (ACV) in Vienna* in (pp. 3280-3281). 19-24 April 2009. Vienna.
- Nur, A. and Cline, E. H. (2000). Poseidon's horses: plate tectonics and earthquake storms in the Late Bronze Age Aegean and Eastern Mediterranean. *Journal of Archaeological Science*, 27, 43-63
- Özkan, S. (1998). Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışında küçük krallıkların rolü. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XII, 71-81.
- Sherratt, E.S. (1998). Sea Peoples and the economic structure of the Late Second Millennium in the Eastern Mediterranean. S. Gitin, A. Mazar, and E. Stern (Ed.), *Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE*. in (pp. 292-313). Jerusalem: Israel Exploration Society.
- Tomezzoli, G. T. and Reinhardt, S. S. (2016). The Philistine inscription 4.5 from Ashkelon (Israel). *Advances in Anthropology*, 6, 45-50
- Ünal, A. (1977). MÖ. II. binyıl Anadolu'sunda doğal afetler. *Belleten*, XLI(163), 423-446.
- Vanschoonwinkel, J. (2002). Earthquakes and the end of the Mycenaean palaces. *Les Études Classiques*, 70, 123-137.
- Van de Moortel, A. (2020). Sea Peoples from the Aegean: identity, socio-political context, and antecedents. A. Gilboa and A. Yasur-Landau (Ed.), *Nomads of the Mediterranean: Trade and Contact in the Bronze and Iron Ages* in (pp. 318-335). Leiden: Brill.
- Woudhuizen F. C. (2006). *The ethnicity of the Sea Peoples/De Etniciteit van de Zeevolken*. Doctoral Dissertation. Erasmus University, Rotterdam.
- Yıldırım, Y. (2021). İsrail-Filistin sorununda iki devletli çözüm arayışları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(41), 3841-3884.

Extented Abstract

Introduction

In the modern era, when a nation is defined, it is known to harbour many different ethnicities. In the nation-state understanding that emerged in the 19th century, a nation is defined in a way that leaves behind the multiple ethnic identities it harbours. The most striking example of this is the definition of the people who made the French Revolution, in which the idea of nationalism emerged, as a single nation, the Nation of the French. The same phenomenon applies to the nations of the Middle East as it does to many modern nations of the world. Do the nations of Israel and Palestine, the two main elements of the ancient conflict in the Middle East, which today also harbours ethnic nationalism, have an identity free from the modern concept of nation? In other words, contrary to the post-Enlightenment understanding of nationalism, has today's nation of Israel, which attributes its national roots to the narrative in the basic sources of the Jewish religion and claims to be descended from the pure race of the Israelites, really been able to maintain its homogeneity throughout history. It is contrary to the logic of historical sociology that Palestine and the nation of Israel, which have historically occupied a geographically very strategic location, have reached today with a homogeneous ethnological structure from the blend of so many cultures and civilisations. In other words, it is not possible for the nations that exist today in the Palestinian-Israel territories, which have been home to many different ethnic peoples throughout history, to be associated with a single ethnic identity.

This study attempts to shed light on the last few centuries of the Bronze Age, a special period of the Eastern Mediterranean geography. The settlement process of the Peleset people, who migrated here from another region during this period, is discussed and the connection of the Peleset people with the Palestinians of today is questioned.

Method

In this study, the place, importance and cultural identity of the Sea Tribes Migration in the Late Bronze Age world are briefly mentioned, and then the Peleset people, who were part of this migration, are emphasised.

The study is based on a survey of selected sources, including texts on the cultural history of the Late Bronze Age and especially on the migration of the Sea Tribes, and a critical evaluation of these sources.

Although the basis of the subject is the events that took place in ancient history, this study, which examines the reflections of the migrations of peoples in history, also examines selected sources related to the political events of the modern period in the Eastern Mediterranean world.

Findings

In the Late Bronze Age, i.e. in the 12th century BC, the Eastern Mediterranean was characterised by a wave of migrations both by land and by sea. These migrations are described in detail in the relief and hieroglyphic inscriptions on the walls of the Medinet Habu Temple built for Pharaoh Ramses III in Egypt and in the inscriptions of the Karnak Temple in Egypt. Since the aggressive tribes are referred to as ‘people from the north’ and ‘warriors from the north’ in the narratives, these peoples are called ‘Sea Tribes’ in modern historical research, and these migrations are called ‘Migration of Sea Tribes’. The Migration of Sea Tribes, which took place at the end of the 2nd millennium BC, attacked the Eastern Mediterranean coasts and the lands of the Egyptian Empire with the concern of finding a homeland and getting rid of the famine experienced by many warrior peoples from the vast geography in the north, Continental Greece, Aegean Islands, Anatolia, Balkans and Italy. A warrior people among the Sea Tribes, who are said to have come towards the Egyptian Empire in the form of a fireball and were stopped by the armies of Pharaoh Ramses III in Canaan, is extremely remarkable: The Pelesetes.

Since the 19th century, many scholars of Eastern Mediterranean cultures have analysed the word Palastine in modern Indo-European languages for Palestinians, and the words Pəlišṭî and

Pəleşeth in Hebrew Jewish sources, and found that the inscriptions and images carved on the walls of the Temple of Medinet Habu in Egypt refer to the Pelesetes as the ancestors of today's Palestinians.

Conclusion and Discussion

Based on etymological and archaeological investigations, researchers have put forward theses suggesting that the homeland of the Pelesetes was Southern Europe or Anatolia. The similarity of the headdress worn by the figures depicting the Peleset warriors in the reliefs in the Temple of Medinet Habu to the Minoan civilisation wall paintings in Crete has led to the prominence of Crete as the homeland of this people. Jewish and Christian sources also support this view by stating that the Palestinians were Cretan immigrants. Nevertheless, some researchers, based on etymological details, suggest that the original homeland of the Pelesetes was the Balkans, and that Crete could only be a part of the migration route.

The fact that similarities are also found in some archaeological records in Cyprus justifies the suggestion that there was a migration route extending to the Eastern Mediterranean coasts through the Crete-Cyprus line. Apart from this, some researchers, on the other hand, believe that the people named Pala in the Luwian language points to the Pelesetes and that their homeland was Anatolia. This theory has been supported by the presence of Anatolian monochrome ceramics found in the archaeological excavations in the cities where the Pelesetes settled on the eastern Mediterranean coast, in layers dating back to the years immediately following the Migration of the Sea Tribes. However, Mycenaean GH IIIC phase ceramics and cultural items of Aegean origin were also found in the same levels. This shows that the post-migration cultural items cannot be analysed for their origin. It is much more probable that the cultural items in question were brought by the trade and cultural relations that developed after the migration chaos.

In the Eastern Mediterranean geography, where many civilisations and ethnological identities have found a place throughout history, it is a highly reductionist historical analysis to attribute a people living today to a buddha in history simply because of its etymological unity. This nomadic people must have come to the region not in large masses, but in pioneer warrior groups, established a political authority here, and in time assimilated and fused with the many peoples of the region. The toponomic nomenclature that the Pelesetes gave to the region they settled in led to the linguistic unity of the groups of people of all ethnic identities who settled in this region to be called Palestinians. Therefore, it would not be surprising that the historical Pelesetians have traces in the ethnic roots of the people living within the borders of the State of Israel, as well as the present-day Palestinians. Therefore, the Pelesetians cannot be described as the ancestors of today's Palestinians on the one hand, but on the other hand, they are one of the ancestors of many ethnicities in that region, as well as of the nation today called Palestinians. When this logic is understood, it will become clear that the idea of Arab Nationalism, which Israel antagonises, is unwarranted. This scientific perspective reveals the fact that the Israeli-Palestinian war, one of the most burning problems of today's world, is in fact a fratricidal quarrel whose roots go deep into the well of history.

İsrail Dış Politikasının Temel Dinamikleri: Tarihsel Süreç Üzerinden Genel Bir Değerlendirme

Muhammet YILDIZ
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
muhammet.yildiz@erdogan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1340-0818

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1580980

Geliş Tarihi: 07.11.2024

Revize Tarihi: 10.01.2025

Kabul Tarihi: 27.01.2025

Atıf Bilgisi

Yıldız, M. (2025). İsrail dış politikasının temel dinamikleri: Tarihsel süreç üzerinden genel bir değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 34-53.

ÖZ

Dış politika, bir devletin sınırları dışında, kendini savunma veya hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla ortaya koyduğu genel politikalar bütünüdür. Bu anlayışın sınırları, coğrafyanın önemine binaen sert ve yumuşak güç kavramları üzerinden yürütülebilir. Güvenlik, enerji, tarih veya dinî idealler gibi birçok parametreler üzerinden ortaya konan stratejik kavramlar, dış politikanın temel unsurları olarak değerlendirilebilmektedir. İsrail'in kuruluşuna kadar yaşanan devletleşme çabalarında da belirtilen başlıkların olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim Siyonizm fikriyle başlayan Filistin'de Yahudi devleti kurma hareketi, 1948 yılına kadar aşamalı olarak bu esaslar üzerinden gelişmiştir. Tarihsel perspektiften değerlendirildiğinde, ortaya çıkan tabloda, İsrail'in kuruluş sürecinde yaşanan faaliyetler ve ideallerin İsrail politikalarına yansıdığı açıkça görülmektedir. Bunda, birbirini besleyen dinî ve tarihî kökler bulunduğu gibi gelecek kaygısı, güvenlik ve enerji kaynaklarının olduğu da açıktır. Orta Doğu'da yaşanan krizin özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle yaşanan asayişsizlik ve İngiliz politikalarıyla gerçekleştiği bilinmektedir. Balfour Deklarasyonu'yla birlikte daha da derinleşen bu süreç, Filistin'de Arap-Yahudi çatışmasını körüklediği gibi İsrail devletinin kurulmasını da beraberinde getirmiştir. 1948'de bağımsız bir devlet olarak kurulan İsrail, yaşanan bu genel olaylar üzerinden siyasal faaliyetlerini geliştirmiş ve öncelikli politikasını, varlığını koruma üzerinden şekillendirmiştir. Esasında başta değinilen kuruluş sürecindeki tarihsel zemin, İsrail dış politikasının örtülü veya açık bir şekilde ana gövdesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla ortaya konan bu çalışmada, tarihsel süreç ve konjonktürel gelişmeler üzerinden inşa edilen İsrail dış politikasındaki temel anlayış incelenmeye çalışılmıştır. Konu bütünlüğü içinde genel bir değerlendirme üzerinden hazırlanan bu makalede başta Siyonizm ve bu akımın temsilcilerinin faaliyetleri, İsrail'in kuruluş sürecinde yaşanan tarihsel hadiseler ve devletleşme süreci ele alındığı gibi; Yahudi devletinin kurulmasındaki itici faktörler açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, dış politika, tarih, Siyonizm.

Basic Dynamics of Israeli Foreign Policy: A General Evaluation of the Historical Process

ABSTRACT

Foreign policy is a set of general policies that a state puts forward outside its borders for the purpose of self-defense or the realization of its objectives. This concept can be analyzed through the frameworks of hard and soft power, influenced by geography. Strategic elements like security, energy, historical, or religious ideals are fundamental components of foreign policy. The state-building efforts leading up to the establishment of Israel also reflect these elements. The Zionist movement, aimed at creating a Jewish state in Palestine, gradually developed based on these principles until 1948. Historically, the activities and ideals during Israel's founding process are clearly seen in its foreign policy, shaped by intertwined religious, historical, and security concerns, as well as energy resources. The Middle Eastern crisis, particularly after World War I when the Ottoman Empire withdrew, resulted in instability and was exacerbated by British policies. The Balfour Declaration deepened this process, intensifying the Arab-Jewish conflict and eventually leading to Israel's establishment. Founded as an independent state in 1948, Israel's political actions evolved from these events, with its primary foreign policy focused on safeguarding its existence. The historical context of its founding forms the backbone of Israel's foreign policy, both overtly and covertly. This article examines the core principles of Israeli foreign policy by investigating historical developments, focusing on the Zionist movement, the actions of its leaders, the key events in Israel's founding, and the driving forces behind the creation of the Jewish state.

Keywords: Israel, foreign policy, history, Zionism.

Giriş

İsrail'in uyguladığı uluslararası politika, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Kuruluş öncesi yapılan uluslaşma politikaları ve devletin resmî ilanı ile başlayan süreç dâhil İsrail'in

uygulamaya çalıştığı makro politikalar, bölgesel ve küresel düzeyde önemle takip edilen hususlardır. Merak uyandıran meselenin başında ise genişleme politikası ve Yahudi milliyetçiliğinin mevcut süreçteki yeri gelmektedir. Temelde barış odaklı bir politika talep edilse de pratikte bu söylemin dışında uygulamalar geliştiren İsrail, başta Filistin toprakları olmak üzere Orta Doğu coğrafyasının bütününde istikrarsızlığın oluşmasına neden olmaktadır. Bu durumun en kritik sebebi, İsrail'in yayımlacı faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Tarihi ve ideolojik bir sistem üzerinden yürütülen bu hedefler, İsrail devletinin kuruluş sürecinde görülmektedir. Siyonizm kavramı üzerinden günümüze ulaşan bu anlayışın temelini, 19. yüzyıla kadar götürmek mümkündür.

Fransız İhtilali ile birlikte meydana gelen milliyetçilik akımları ve fikrîsel gelişmeler, bünyesinde birçok etnik grubu barındıran Avrupa'da önemli olayların çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Rusya, Orta ve Doğu Avrupa'da şiddetlenen antisemitist hareketler (Herzl, 2007, ss. 31-33; Turan, 2019, s. 44), Yahudi milliyetçiliğini organize bir hâle dönüştürmüştür. Özellikle Fransa'da cereyan eden "Dreyfuss Olayı" kırılma noktası teşkil etmiş ve Yahudilerin siyasi bir yapılanmaya girişmesinde itici bir güç olmuştur. Fransız ordusunda görevli Yahudi kökenli Yüzbaşı Alfred Dreyfus'un; 1894'te yapmadığı hâlde Fransa'ya ait belgeleri Almanya'ya sızdırmak ve orduya ihanet etmek ithamıyla yargılanarak hapse mahkûm edilmesi, Yahudilerin ciddi bir ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığını gösteren önemli bir olaydır. Nitekim sonrasında suçsuz olduğu anlaşılan ve serbest bırakılan Dreyfus, Fransız ordusunda çalışmaya devam ederek, 1. Dünya Savaşı sürecinde görev almıştır (Baysan, 2002, ss. 181-195). Bu gelişmeler, peşi sıra genel bir Yahudi aydınlanmasına dönüşmüş ve 19. yüzyıl sonlarında örgütlenme çabasına bürünmüştür.

İsrail Devleti'nin felsefi, siyasi ve ideolojik yapılanmasında önemli bir figür olarak görülen Theodor Herzl, kuruluş aşaması ve sonrası dâhil Siyonist programın ilham kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu ideolojiyi kuran ve kavramsallaşmasında önemli bir isim olan Herzl; 1860'ta Macaristan'ın Budapeşte şehrinde doğmuş ve ilk öğrenimini Yahudi ilkokulunda tamamlamıştır. Liberal ve aydınlanmacı bir eğitim almış, 1878'de klasik liseden mezun olarak Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptırmıştır. 1881'de evlenerek 3 çocuk sahibi olmuş, 1891-1895 yılları arasında Viyana "Neue Freie Presse" gazetesinde muhabirlik görevinde bulunmuştur. Paris muhabiri olarak çalıştığı dönemde ise "Dreyfus" davasını takip etmiştir. (Herzl, 2007, s. 1). Theodor Herzl'in öncülüğünde cemiyetleşme temelli ilerleyen Siyonizm (Herzl, 2007, ss. 38-39), konjonktürel gelişmelerle daha etkin bir hâl almıştır. I. Dünya Savaşı sonucunda ortaya çıkan tabloda bir denge üzerinden yürütülen Siyonist hareketlenme, devletleşme sürecine kadar aşamalı bir şekilde ilerlemiştir (Murat, 2019, ss. 450-451). Herzl'in 1896'da başlattığı sistematik çalışmalar, 1874'te Çarlık Rusya'ya bağlı Belarus bölgesi Pinsk'te dünyaya gelen ve Yahudi bir aileye mensup olan Chaim Weizmann öncülüğünde hızlanmıştır. 1916-1919 yılları arasında İngiltere Deniz Kuvvetleri laboratuvar yöneticisi olan, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerle güçlü ilişkiler kurmayı başaran Weizmann, Herzl'den sonra Siyonist akımın yürütücülüğünü yapan en önemli figür olarak görülmektedir (Renton, 2012, ss. 27-50). Uluslararası alanda Batılı devletlerin kendi aralarında yaptığı politik mücadelelere rağmen, bu önemli şahısların gayretleriyle Yahudiler genel bir destek bulmuş ve Filistin topraklarında bir devlet kurma fikri, konjonktürel süreçlere bağlı olarak gelişmiştir. I. Dünya Savaşı sürecinde, İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un 2 Kasım 1917'de Siyonist liderlerden Lord Rothschild'a gönderdiği mektupta, Filistin topraklarında Yahudiler için millî bir vatan kurulması hususunda gereken desteğin verileceği deklarasyonu, arz edilen gelişmelerin en somut örneklerindendir (Şenel, 2014, ss. 161-162). İcra edilen göç politikaları ve siyasi atılımlar neticesinde yeterli zemini oluşturulan bu sürecin sonunda, İsrail'in temelleri atılmıştır.

Yahudi devleti kurma ve bu doğrultuda katı politikalar sergileme anlayışı, Filistin topraklarında çatışma ortamını derinleştirdiği gibi Batılı devletlerin desteğiyle kurulan İsrail'i yine Batıya endekslemiştir. İsrail'in koşulsuz aldığı askerî, siyasi ve iktisadi desteğin, tarihi ve doğal bir ittifak gereği olduğu muhakkaktır. İsrail, oluşturulan bu kapsamlı ittifakın muhtevasını, gerek ABD ve Avrupa'da bulunan Yahudi diasporasının desteği, gerekse modern devlet yapısının getirdiği güvenceyle ilerletmektedir. Ancak uygulanan politikalar, her ne kadar Ürdün, Mısır ve Suudi Arabistan gibi Arap ülkeleriyle geliştirilen birtakım ticari ilişkiler olsa da İsrail'i bölgesel yalnızlık ve çıkmaza sürüklemektedir. İsrail hattında, kısa vadede kazançlı bir süreç geçirildiği düşüncesi hâkim olsa da

uzun vadede ciddi tehditlerin oluştuğu aşikârdır. Öyle ki çatışma odaklı anlayışın bölgesel yalnızlığı körükleyeceği birçok göstergenin olduğu bilinmektedir. Bölgede İsrail’le iktisadi faaliyetler üzerinden politika üretmeye çalışan devletlerin ikili ilişkilerdeki tutumu, güven esaslı bir yapıda yürümediği gibi esasında çıkar odaklı sürmektedir. Bu, gelecekte İsrail’in yeni politikalar üretmesini elzem kılabilceği gibi bölgesel istikrarsızlığın boyutunun genişleme ihtimalini de yükseltmektedir.

İsrail Dış Politikasının Temel Dinamikleri etrafında hazırlanan bu makalede, tarihsel süreçten gelen yaklaşımlar bugünkü perspektif doğrultusunda analiz edilmeye çalışılmıştır. Yöntem kısmında belirtilen bilimsel anlayış doğrultusunda ortaya koyulan araştırmanın farklı çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

“İsrail Dış Politikasının Temel Dinamikleri: Tarihsel Süreç Üzerinden Genel Bir Değerlendirme” adlı bu çalışmayla mevcut bilgilerin toplanarak tarihsel bir bakış açısıyla incelenmesi düşünülmüş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma, bilimsel bir araştırma anlayışından sapılmadan nitel araştırma metodu üzerinden; kaynak tarama ve dokümantasyon yöntemiyle gerçekleştirilerek gerekli okumalar yapılmaya çalışılmıştır. Literatür taraması üzerinden izlenen yol, arşiv kaynakları ve araştırma eserlerin incelenmesiyle belli bir zemine oturtularak oluşturulmuştur. Tarihsel sürecin ele alındığı kısımlarda, ilgili konular arşiv belgeleriyle mukayese edilmiş ve ortaya çıkan verilerin sağlaması yapılmıştır. Konuyla ilgili tarihsel boyut, belge analizi metoduyla detaylandırılarak tetkik eserlerle desteklenmiş ve bütüncül bir değerlendirme ortaya koyulmuştur. Elde edilen veriler genel bir incelemeyle analiz edilerek metnin olgunlaşması sağlanmıştır. Bilhassa Cumhurbaşkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivlerinden alınan vesikaların konu bütünlüğü ve tarihsel sürecin ortaya konulması açısından sağladığı imkân, bu doğrultuda oluşmuştur. Ayrıca konuyla ilgili önemli eserler, kaynak tarama yöntemiyle değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Metin içinde yer alan her bir başlığın ayrı bir makale konusu olduğu muhakkaktır. Ancak bu çalışma, genel bakış açısı kazanabilme ve meselenin içeriğinden kopmadan bütüncül bir değerlendirme ortaya koyabilmek adına hazırlanmıştır.

Çalışma Grubu

Bu çalışmada, Siyonizm hareketinin başlangıcı, tarihsel süreci ve yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. İsrail’in kuruluş sürecine kadar meydana gelen önemli olaylar, genel bir değerlendirmeye tabi tutularak devletleşme süreci ve sonrasında yaşananlar incelenmiş, özellikle İsrail dış politikasının dayandığı temel nedenler üzerinde durulmuştur. Kuruluş süreci ve tarihsel gelişmeler hususunda yapılan değerlendirmeler sonrasında, İsrail’in uyguladığı dış politika anlayışı, izah edilmeye çalışılmıştır. Buna mukabil, devletleşme çabalarında oluşan sert ve keskin politikaların, günümüzde aynı mahiyette uygulanmasının altyapısında oluşan tarihsel süreç açıklanmış ve 21. yüzyılda gelişen iktisadi ve siyasi gelişmelerle bağlantılı bir dış politika anlayışının sebepleri belirtilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bilimsel çalışmaların önemli unsurlarından olan veri toplama metodu kapsamında, mevcut araştırmanın kaynak tarama sistemi içerisinde yoğun olarak arşiv belgeleri ve araştırma eserlerden yararlanılarak hazırlandığı ifade edilebilir. Nitekim bu anlayış tertibinde, mukayeseli bir inceleme yapılmış, verilerin sağlamasında objektif bir değerlendirme ortaya konulmuştur. Bu bakımdan Cumhurbaşkanlığı Arşivi’nden elde edilen vesikaların tasnifi ve konuyla ilgili alanlarda temellendirilerek metnin uygun yerlerde değerlendirilmesi, araştırmanın özgünlüğünü destekleyen önemli parametrelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu hususta ortaya konan anlayış, makalenin sadece arşiv belgeleri üzerinden değerlendirilmesini değil aynı zamanda araştırma-inceleme eserlerle birlikte genel bir bakış açısı sunmasına imkân tanımıştır. Çalışmanın bütününde uygulanan bu metod, sağlıklı bir veri analizi oluşturulmasına da önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Nitel araştırma metoduyla hazırlanan çalışmada, arşiv belgeleri dâhil bütün kaynakların analizi yapılmıştır. Esasında arşiv belgelerinin içeriği ile ilgili metin içerisinde ve ekler kısmında gerekli belgeler sunulmuştur. Bunun yanında konuyla ilgili toplanan araştırma eserlerle alakalı okumalar yapılmış ve metnin oluşturulmasında analiz sağlaması yapılmıştır.

Araştırma Etiği

Bu makalede etik kurul izni gerektiren herhangi bir yöntem kullanılmamıştır. Dolayısıyla etik kurul kararı gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

Bulgular

Araştırma etiği ve nitel araştırma yöntemine dikkat edilerek hazırlanan bu çalışmada, İsrail dış politikasındaki genel ilkeler açıklanmaya çalışılmış, bu bağlamda araştırmanın önemli bulgular ortaya koyduğu görülmüştür. Nitekim bugünkü süreci anlamak için tarihsel kodların önemini açıklayan makale, İsrail'in devlet prensiplerinde de bu anlayışı özümlediğini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle siyasi ve askerî faaliyetlerinde kuruluş etkenlerinin önemli bir rol oynadığı ve bu tarihsel sürecin, İsrail'in keskin politikalarındaki netliği ortada olan bir gerçek olduğu belirtilmiştir. Dinî idealler yanında toplumsal kabullerin de katı politikalarındaki nedeni açıklanmıştır. Ayrıca bölgesel krizlerin oluşmasında önemli bir yer tutan bu anlayışın, neden-sonuç bağlamındaki değerlendirmeleri de araştırmanın önemli bulguları çerçevesinde detaylandırılmıştır.

Siyonizm'in Gelişimi Faaliyetleri ve Theodor Herzl

Siyonizm, Filistin topraklarında Yahudi devletinin kurulmasını savunan bir akımdır. 19. yüzyılda Avrupa'da yaygınlaşan antisemitist olaylar nedeniyle ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Çarkçı, 2021, s. 135). Belli bir fikrî aşamadan geçerek ilerleyen bu akım, zaman içerisinde kavramsal bir derinlik kazandığı gibi farklı görüşleri de peşinden sürüklemiştir. Dinî, politik ve revizyonist Siyonizm olarak ifade edilen ve farklı yaklaşımlar içinde gelişim gösteren hareketin genel karakteri, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasıdır (Karahan, 2019, s. 96). Esasında hedef bütünlüğü içerisinde Yahudilerin Filistin topraklarına dönerek siyasi gücünü arttırması ve dünyadaki Yahudi nüfusun bu topraklara göçü şeklinde birleştirilmiş bir kabul ve kanı, Siyonizm'in genel talebi olarak görülmektedir.

Göç, yerleşim, iktisadi ve siyasi politikalar dâhil Siyonist harekete güçlü katkı veren Theodor Herzl, devlet kurma programı içinde farklı mesajlar vererek meselenin meşrulaştırılmasında öncü olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya koyduğu faaliyetlerle, Yahudilere uygulanan baskının devlet kurularak çözüleceğine işaret etmiş ve bu akımın ulusal bir dava olduğunu açıklamıştır (Kocabaş, 1987, s. 145). Genel olarak Yahudilerin siyasi birlik oluşturmalarını gündemde tutmuş ve "Siyonist Dünya Örgütü'nün" kurulmasını sağlamıştır (Arslan, 2006, ss. 1-50). Uluslaşma çabalarına yön veren Herzl, siyasi bir yapılanmanın gerekli olduğu fikriyle hareket etmiştir. Taleplerinde ısrarcı bir söylem kullanarak, Filistin topraklarının Yahudilerin tarihî evi olduğu ve bu topraklara geri dönülmesi gerektiğini dile getirmiştir (Herzl, 2007, s. 40).

Theodor Herzl'in öncülüğünde kurulan ve sistematik hâle getirilen Siyonist ideoloji, ilk olarak 27 Ağustos 1897'de İsviçre Basel'de, en çok Rusya'dan olmakla beraber farklı ülkelerden gelen yaklaşık iki yüz delegenin katıldığı Büyük Sion Kongresi'nde tanıtılsa da Yahudilerin Filistin'e yerleşme ve devlet kurma hedefleri daha önceki yıllarda başlamış ve uygulanmaya konulmuştur (Kızıloğlu, 2012, s. 47). Kongrede, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın kurulmasıyla birlikte resmî bir temele oturtularak iddialı ve güçlü bir şekilde ilerleyen bu ideoloji, "Yahudiler bir millettir ve devletleri olmalıdır." sloganıyla gelişerek, maruz kalınan asimilasyon tehdidi içerisinde hak arama meselesine evrilmiştir (Kızıloğlu, 2012, ss. 46-47). Bugünkü İsrail Devleti'nin kurucusu ve fikir babası olarak

kabul edilen Herzl, erken yaşta vefat etmesine rağmen bu akımın gelişmesi ve literatüre yerleşmesinde en etkin kişi olarak ön plana çıkmaktadır. 1896'da yayınlanan *Der Judenstaat* (Yahudi Devleti) kitabında fikrîsel alt yapısını ifade eden ve organize edilen toplantılarda söz konusu akımın detaylarını anlatan Herzl, bu girişimlerinde oldukça ilerleme kaydetmiştir (Öke, 2002, s. 42). Yahudi kökenli zenginlerden alınan yardımlarla yapılan ciddi teşebbüsler, Herzl liderliğinde Filistin topraklarında kurulmak istenen siyasi yapılanmaya önemli bir mesafe aldırılmıştır. 1898'den itibaren yoğun bir kampanya ve algıyla Avrupa'da sürdürülen bu çalışmalar, meselenin belli bir zemin bulmasında önemli bir yer teşkil etmiş ve Filistin'de Yahudi devleti kurma faaliyetleri hızlanmıştır (BOA. Y.PRK.MYD.24.14.1.1. 1903). Yahudilere Filistin'de devlet kurma söylemlerinin devam ettiği yıllarda bölgeye hâkim olan Osmanlı Devleti, bu konuyla açık bir şekilde II. Abdülhamid döneminde tanışmıştır. Herzl, II. Abdülhamid dâhil Osmanlı yetkilileri ile yaptığı görüşmelerde bu konuyu sık sık işlemeye çalışmış (Engin, 2015, ss. 61-62), o dönem Osmanlı Devleti'yle yakın ilişki içerisinde olan Alman İmparatoru II. Wilhelm ile de bağlantı kurmuştur (Karacagil, 2014, ss. 75-145). İmparatorun Kudüs bölgesine gezi düzenlemesi ve bölgeye Yahudi göçlerini desteklemesi ise farklı bir durum ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti, o dönem denge anlayışı gereği, Almanya ile kurduğu ilişki nedeniyle esnek bir politika sergilese de Filistin'de Yahudi politikasının olgunlaşması engellenmeye çalışılmış ve Avrupa'daki olaylardan kaçarak Osmanlı topraklarına gelen Yahudiler, İzmir, Aydın gibi Anadolu'nun muhtelif yerlerine yerleştirilmiştir (BOA. Y.PRK.TŞF.6-72. 1903). 19. yüzyılın sonlarına doğru Rusya'da şiddetlenen Yahudi karşıtı olaylara rağmen II. Abdülhamid liderliğindeki Osmanlı yönetiminin bu konudaki tavrı ve konuyla alakalı gelişmeler, uluslararası basın tarafından da neşredilmiştir. Nitekim o dönem yayınlanan *The New York Times* gazetesinin 7 Mayıs 1882 tarihli nüshasının 3. sayfasında bu mesele, "Filistin'e Yeni Bir Göç" başlığıyla ele alınmış ve Sultanın bu göçlere karşı çıktığı aktarılmıştır (BOA. HR.SYS.57.42.3.1. 1882).

Osmanlı Hükümeti, Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine yanaşmadığı gibi, konuyla ilgili birçok zorluk çıkararak buna mâni olmaya çalışmıştır (Kutluay, 1973, s. 258). Theodor Herzl, "Yahudi Devleti" adlı eserinde, bu konu hakkında şunları ifade etmektedir: "*Filistin'i mi, yoksa Arjantin'i mi seçmeliyiz? Biz, bize verileni ve Yahudi halkının seçtiğini seçmeliyiz. Dernek her iki noktayı da göz önünde bulundurmalı. Arjantin, geniş arazileri olan, seyrek bir nüfusun yaşadığı, ılıman iklime sahip, yaşamak için en elverişli ülke. Arjantin Cumhuriyeti, arazisinin bir kısmını bize bırakırsa saygın bir kazanç elde eder. Ancak kesinlikle Yahudilerin bu bölgeye sızması bazı hoşnutsuzluklar doğurur ve bizim yeni hareketimizin farklı özü hakkında Arjantin Cumhuriyetinin bilgilendirilmesi gerekebilir. Filistin bizim her zaman hatırlayacağımız tarihî evimiz. Filistin ismi halkımıza olağanüstü bir kuvvetle çekici görünebilir. Eğer Sultan Hazretleri bize Filistin'i verseydi, biz Türkiye'nin bütün maliyesini yeni baştan düzenleme görevini üstlenebilirdik. Biz Türkiye'de Asya'dan gelen barbarlığa karşı koyan bir sınır karakolu, bir kale oluşturabilirdik*" (Herzl, 2007, ss. 40-41).

Ziyaret amaçlı geziler haricinde, bölgede Yahudi ikametini reddederek konuyla alakalı gerekli tedbirler almaya çalışan Osmanlı Devleti, engelleyici politikalar uygulamaktan çekinmemiştir (BOA. DH.MKT.2250.22.1.1 1901). Bilhassa hükümetin ortaya koyduğu yasal çerçevede düzenlenen seyahat süreleriyle, süreç disiplinli bir şekilde yürütülmüştür. Kudüs ve civarına 1 ve 3 ay şeklinde değişiklik gösteren ikamet süreleri, alınan önlemler doğrultusunda tanzim edilmiştir (BOA. HR.SFR.3/346.62.1.1. 1888; BOA. HR.SFR.3/346.13.1.1. 1888). Avrupa ülkelerinden gezi amaçlı bölgeye giden Yahudilerin Filistin'de kalma amaçlı teşebbüsleri, uygulanan yasal kanunlar çerçevesinde, gerektiğinde sert tedbirlerle engellendiği gibi (BOA. DH.MKT.1471.101.1. 1889) İngiltere, Amerika, Almanya, Fransa ve Rusya gibi bazı ülkelerin bu konudaki hassasiyetine karşılık, konsolosluk düzeyinde gerekli bilgilendirmeler de yapılmıştır (BOA. DH.MKT.1505.53.1. 1889). Ayrıca Yahudilerin bölgede yapacağı ticaret ve mülk edinme çalışmaları konusunda düzenlemeler yapılarak yeni tedbirler yürürlüğe konulmuştur (BOA. HR.İD.836.28.1.1. 1893).

Osmanlı yönetiminin uyguladığı engelleyici politikalara rağmen, varlıklı şahıslar öncülüğünde kişisel inisiyatif alınarak toprak satımı hadisesi ve bölgeye göçlerin gerçekleştirildiği aşikârdır (Polat, 2017, ss. 8-11). Özellikle Siyonist ideallere öncülük eden bazı zenginlerin kişisel faaliyetleri doğrultusunda, Kudüs civarında satın aldığı toprakları Yahudi ailelere devretmeleri (BOA. HR.TH.130.11.1. 1893) ve bölgede görevli memurların rüşvet karşılığıyla alınan tedbirleri aksatması

gibi nedenlerden ötürü, Filistin’de Yahudi yapılanması devam etmiştir. İsimsiz olarak gönderilen bazı istihbarat raporlarında bu yönde oluşan ciddi iddialar bulunmaktadır. Özellikle doğrudan padişaha yazılan bir ihbarnamede, kişi kendisinin Akka Sancağı’nda bir memur olduğunu açıkladıktan sonra, Hayfa’da yaşanan gelişmelerle ilgili bilgi vereceğini bildirmiştir. Nitekim belge içeriğinde geçen ifadelerde, Akka ve Hayfa taraflarında Yahudilere mülk satışı, padişah fermanıyla yasaklanmış olmasına rağmen özellikle Rusya tebaasından olan Yahudilerin burada mülk ve arazi almaya çalıştıkları, bazı kişilerin kişisel menfaatleri icabı, kimilerinin de bölgede fesat çıkarmak amacıyla bunlara arazi sattıkları belirtilmiştir. Geriye doğru sahte belgeler üretilerek, Yahudilerin yerleştikleri araziler kadim bir köy gibi gösterilmiş ve kendilerinin öteden beri vergi ödediklerine dair uydurma evraklar düzenlenmiştir. Bu konuda verilen bilgilerin Nablus ve Kudüs Mutasarrıflıklarından sorularak teyit edilebileceği de aktarılmıştır (BOA. Y.PRK.AZJ.27.39.1. 1895). Bu tip yasa dışı faaliyetlerle Filistin’e yerleşmeye çalışan Yahudilerin ısrarlı girişimlerine rağmen hükümetin sıkı uygulamaları sürmüş, I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında da bu genel politikadan vazgeçilmemiştir. Nitekim ordu kumandanlıklarına gönderilen resmî yazılarda, Siyonist hareketin Filistin’de güçlenmemesi ve bölgeye yapılacak herhangi bir Yahudi göçüne müsaade edilmemesi hususunda aynı irade devam etmiştir (BOA. DH.ŞFR.465.19.1.1. 1915). Osmanlı Devleti’nin Yahudi göçlerinde uyguladığı sıkı politikanın güçlü tesirleri olduğu muhakkaktır. Ancak alınan tedbirlerin sahadaki uygulamasında birtakım aksaklıkların olduğu da görülmektedir.

İsrail’in Kuruluş Sürecine Genel Bir Bakış

Filistin’de Yahudilere toprak verilmesi amacıyla, Suriye ve Anadolu’da planlanan ekonomik girişimler için üstün gayret sergileyen Herzl, Osmanlı Devleti’nden iktisadi girişimler dâhil birçok imtiyaz talep etmiştir. 18 Haziran 1901’de Londra’dan gönderilen bir belgenin detayında bu talepler açıklanmıştır. Vesikanın tanıtım kısmında, Theodor Herzl’in girişimi olarak belirtilse de isimsiz gönderilen bu belgenin içeriğinde, “*Anadolu’da ve arz-ı Filistin ve Suriye’de ziraat ve sanayi ve ticaret velhasıl hayat-ı iktisâdiyenin terakkî ve teâlîsi hususuna hizmetten ibarettir*” ifadesi geçmekte ve Yahudilerin üretim işleriyle uğraşarak Osmanlı Devleti’ne destek olacağı, bunun yanında farklı bir faaliyete girişmeyeceği ifade edilmektedir. Para desteğinin de talep edildiği bu girişim içerisinde, gerektiğinde iktisadi çalışmaların yapıldığı bölgelerde, camilerin açılması ve vergi tahsilatına önem verileceği açıklanmıştır. Ayrıca izah edilen taleplerin ve yapılacak çalışmaların sadece Yahudi halkının tanıtımına ve varlığına işaret edilmekten başka bir niyet taşımadığı belirtilmiştir (BOA. Y.PRK.TŞF.6.50.1.2. 1903). 1904’te 44 yaşında vefat eden Theodor Herzl, ciddi uğraş verdiği bu iskân meselesinin birçok aşamasını görememiştir. Siyonizm’in kurucusu Herzl’in ölümü sonrasında Siyonist akımın öncülüğünü Chaim Weizmann yürütmüştür. Weizmann, 1919’da Irak Kralı Faysal ile Arap-Yahudi ilişkilerini düzenleyen bir antlaşma organizasyonuna katılarak bu sürecin neticelenmesinde önemli çalışmalar yapmıştır (Deveci, 2020, ss. 142-149). İsrail’in ilk Cumhurbaşkanı olan Weizmann, İngiltere’yle birlikte Solomon ve Rothschild gibi etkili bankerlerin desteğini alarak bu yapının devletleşme çabasında aktif bir rol üstlenmiştir (Kızıloğlu, 2012, ss. 48-50).

I. Dünya Savaşı süreci ve sonrasında İngiltere’nin desteğiyle ilerleyen Yahudi devleti kurma çalışmaları, Dışişleri Bakanı Arthur Balfour’un bilinen deklarasyonuyla yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Lord Rothschild’a sunulan metinle birlikte Filistin’de organizasyonu yapılacak devlet kurma planı, bölgede söz sahibi olan Şerif Hüseyin’le sağlanan görüşmeler neticesinde ilerlemiştir (Yıldız, 2023, ss. 113-114). Kasım 1917’de ortaya konan deklarasyon sonrası, 17 Mayıs 1918’de İsviçre’de yapılan Siyonist toplantıda yeni bir karar alınmıştır. Delegelerin sunduğu rapora göre Filistin’de Yahudi devletinin kuruluşu için gerekli çalışmaların başlatılması uygun görülmüştür. İsviçre’de yayımlanan Lozan gazetesinde, (Gazette de Lausanne) bu kongre dolayısıyla paylaşılan bir habere göre; Siyonist Kongresi üyelerinin aldığı karar aktarılırken, Avrupa ve Amerika’nın bu teşebbüse destek olacağı temenni edilmiştir. Ayrıca tarihî bir dava olan Filistin’de Yahudi vatani kurma hedefinin Avrupa’nın işine yarayacağı, dolayısıyla bu devletlerin Siyonist faaliyetlere aracılık etmelerinin makbul olacağı vurgulanmıştır (BOA. HR.SYS.2334.39.2. 1918). Batılı devletlerle birlikte özellikle İngilizlerin verdiği bu aktif desteğin itici gücü, şüphesiz I. Dünya Savaşı’nda Siyonistlerin gösterdiği yararlılıklardır. Özellikle Ukrayna’da dünyaya gelen ve asıl mesleği gazetecilik olan Vlademir Jabotinsky’nin “Revizyonist Siyonizm” taraftarlığına büründükten sonra (Taşkın, 2020, s. 1557);

1915'te Çanakkale'de 500 asker, 750 katır, 20 subaydan oluşan Siyon Katır Alayı'nı kurarak İtilaf Devletleri'nin yanında yer alması ve müttefiklere genellikle askerî teçhizat üzerinden ciddi destekler vermesi, bu konuda önemli bir ayrıntı olarak dikkat çekmektedir (Öke, 1987, ss. 411-412; Ağdemir, 2015, ss. 47-58). Yine Romanya doğumlu bir botanik uzmanı olan ve Siyonist akımın etkileriyle yetişen Aaron Aaronsohn'un 1915'te kurduğu "NİLİ" casusluk örgütünün, Suriye ve Filistin cephelerinde İngiltere adına istihbarat faaliyetlerinde bulunması, Balfour Deklarasyonu'na giden sürecin temelini oluşturmaktadır (Bozkurt, 2014, ss. 89-114).

I. Dünya Savaşı devam ederken Filistin Cephesi'nde yaşanan Türk-İngiliz muharebelerinde Edmund Allenby komutasındaki güçlerin bölgeye girmesi ve farklı cephelerde yaşanan gelişmelerle birlikte Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştı. 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleriyle imzalanan anlaşma, 16. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Filistin ve civarına yaklaşık 400 yıl hâkim olan Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesine neden olmuştur (Bostancı, 2014, ss. 3-20). Gerek Şerif Hüseyin ve yönetiminin İngilizlerle ittifakı, gerekse Kahire Yüksek Komiseri McMahon'un çalışmalarıyla savaş sonunda oluşturulan antlaşmalar yürürlüğe konulmuş ve günümüze ulaşan Filistin meselesi başlamıştır (Polat, 2020, ss. 145-157). Siyonistlerin Chaim Weizmann ve Rothschild gibi liderler öncülüğünde İngiliz geçici manda hükümeti ile birlikte bölgede faaliyetlere başlaması ve Filistin topraklarına akın akın vadedilmiş toprak felsefesini içselleştirmiş Yahudileri yerleştirme süreci hızlanmıştır. Siyonist cemiyetler, okullar ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte bağımsız bir İsrail hedefi doğrultusunda yoğun bir kampanya faaliyeti yürütülmüştür. Esasında İngiliz mandaterliğinde yapılan Yahudi propagandası, Türkiye'ye gelen Kudüs konsolosluk raporlarında da işaret edilmekte, bu konuda Türkiye'den yardım istenildiği anlaşılmaktadır (BCA. 490.1/607.102.13.1.2. 1936). 1947 yılına kadar uygulanan Yahudi politikalarının bütününde, uluslaşma ve bağımsızlaşma hareketi organize edilmiştir. Bu organizasyonun temelinde, göç politikası başta olmak üzere iktisadi çalışmalar ve tutucu bir politika güdüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Siyonizm'in temelinde yer alan bu kavramlar, I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni denge üzerinden sistematik bir şekilde uygulanabilme ortamına erişmiştir.

II. Dünya Savaşı'nda Alman saldırıları ve savaş sonrası oluşan düzende Rus tehdidine karşı ABD'nin etkinliği karşısında pasifleşen İngiliz politikaları, Orta Doğu'nun yeniden şekillenmesine sebep olmuştur. Özellikle Birleşmiş Milletlerin sorunlu bölgelerde uyguladığı aktif politika ve ABD'nin bu politikalar üzerindeki savunuculuğu, Filistin meselesine yön vermiştir. BM'nin 1947'de aldığı kararla Filistin'de biri Yahudi, diğeri Arap olmak üzere iki devletin kurulmasına imkân tanıyan yasayı kabul etmesiyle bölgede tansiyon yükselmiştir. Türkiye dâhil birçok ülke, karar aleyhinde oy kullanmasına rağmen (BCA. 30.10/266.793.49.1. 1947) süreç, Filistin topraklarının bölünmesi doğrultusunda işletilmiştir. Yahudilere Filistin'in yaklaşık %56'sını veren BM kararını kabul etmeyen muhalif yapılar, bu konuda katı bir tutum sergilemekten çekinmemişlerdir. Ayrıca bölgede çıkan bazı olaylarda birçok Filistinlinin katledilmesi sonrasında, çeşitli gösteriler düzenlenmiştir. Bu konuda en ciddi söylem ise; bölgedeki aşiret ve parti liderlerinden oluşturularak 1936'da kurulan ve faaliyetlerine bu süreçte de devam eden Arap Birliği Siyasi Komitesi'nden gelmiştir. Alınan karara karşı önemli bir refleks geliştirerek ciddi tepki gösteren ve protesto bildirisi yayınlayan komite, BM'nin ortaya koyduğu mevcut tabloya karşı net bir duruş sergilemeye çalışmıştır (BCA. 490.1/607.102.22.1.2. 1948).

Kudüs ve civarına uluslararası statü verilmesi ve geri kalan toprakların Araplara bırakılması meselesi, 14 Mayıs 1948'de İsrail'in kurulmasıyla daha da netleşmiştir. Ancak resmî olarak kuruluşu gerçekleşen İsrail devleti bölgede bulunan Mısır, Lübnan gibi devletler tarafından reddedilmiş ve çatışmalar başlamıştır. Süreç, genel olarak bölgesel kriz şeklinde devam etmiş, her ne kadar farklı müzakere çalışmaları yapılsa da çözülememiştir. Arap-İsrail savaşları şeklinde günümüze kadar gelen bu sorun, siyasi, toplumsal, ekonomik ve dinî birçok faktör üzerinden ilerlemiştir. İsrail'in özellikle ideolojik olarak bölgede uyguladığı çatışma odaklı politikalar, sorunların giderek daha karmaşık bir yapıya evrilmesi ve büyümesine yol açtığı gibi insani olayların meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu minvalde kriz odaklı gelişen siyasi yapılanma süreci, bölgesel açıdan genel bir probleme dönüştüğü gibi yaşanan çatışmaların yansımaları uluslararası alanda gündem de kalmaya devam etmiştir (Kızıloğlu, 2012, ss. 52-60).

İsrail'in Dış Politikasında Etkili Faktörler

1948'den günümüze kadar tutucu bir refleksle siyasi dinamiklerini oluşturan İsrail, dış politikada gösterdiği etkin anlayışla varlığını birçok faktör üzerinden yürütmeye çalışmaktadır. Kimlik ve Siyonist anlayış temelinden hareketle politikalarını belirleyen İsrail yönetimi, devletin bir Yahudi yapılanması olduğunu ispatlarken, dünyada yaşayan Yahudilerin ülkeye göçünü sistematik bir şekilde desteklemektedir. Nüfus meselesi, İsrail dış politikasının önemli öğelerinden biridir. Askerî varlık ve yerleşim planlaması açısından özel bir yer teşkil eden bu strateji, bölgede varlığını sürdürmek isteyen devletin güvenliği açısından son derece kıymetlidir. Yaklaşık 9 milyonluk bir nüfusla bölgesel strateji belirleyen İsrail'in bu anlayışı, sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir. Yeterli genç nüfus ve ekonomik kalkınma entegrasyonu sebebiyle göç politikasının durumu, esasında İsrail devletinin geleceğiyle paralellik arz etmektedir (Efegil, 2013, ss. 53-67). Ayrıca II. Dünya Savaşı sürecinde yaşanan "Holokost" meselesi de devletleşme ve askerî politikalarda dikkate alınan önemli bir payı oluşturmaktadır (Turhan, 2021, ss. 20-51).

Yahudi kimliği ve siyasi hedeflerin gerçekleşmesi doğrultusunda yapılan sistematik planlamalarda ön plana çıkan en önemli unsurlardan biri de dış politika anlayışının komşu ülkelerdeki kabulüdür. Özellikle tarihî ideolojik saplantıların Filistin'le yaşanan krizde etkili olması, İsrail dış politikasını sekteye uğratan nedenlerin başında gelmektedir. Nitekim İsrail'in bölgenin Kudüs merkezli bir Yahudi yerleşim yeri olduğunu savunarak talepkâr olması ve iki devletli çözüme karşı çıkması, sürecin çatışma alanına dönüşmesine sebep olmakta, bu politikanın esasını ise İsrail Hükümeti'nde söz sahibi olan radikal ve Siyonist yapıların oluşturduğu anlaşılmaktadır. İdeolojik karakterin devlet politikasına yansımaları, İsrail dış politikasındaki çıkmazlardan biridir. Filistin topraklarında, genel olarak Arapların çoğunluk oluşturduğu bölgede talep edilen bu politika, devletin bölgesel faaliyetlerini de kısıtlamaktadır (Duyar, 2023).

Orta Doğu'nun demografik yapısı ve Filistin meselesi etrafında değerlendirildiğinde, genel olarak 1948'den günümüze kadar yaşanan süreçte İsrail'in bölgesel yalnızlığı, dış politikasındaki diğer bir problemlidir. Güvenlik odaklı bir sürece evrilebilen bu durum, İsrail'i saldırgan bir tavır sergilemeye itmektedir. Nitekim kuruluş sonrası Arap devletleri arasında kalan ve dolayısıyla müttefik arayan İsrail, ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin siyasi desteği ve Yahudi diasporasının girişimleriyle farklı platformlarda bulunabilme gücüne erişmiştir. Ancak bölgesel yalnızlığını geliştirdiği ticari girişimlerle aşmaya çalışsa da ideolojik hedeflerin getirdiği zorlamalar nedeniyle yeterli bir atılım gösterememiştir. Özellikle bölgede İran ve Türkiye gibi etkin devletlerin belirleyici rol aldığı süreçlerde, dış politika anlayışının keskinliğinde ciddi problemler yaşamıştır. Barışçıl bir politika isteği uluslararası düzlemde gündeme gelse de devletin dış politika anlayışındaki esaslar, bölgede kronik problemler çıkarmıştır. İsrail, dış politikasını güvenlik doktrini üzerinde oluşturarak bölgede yaşanan krizlere odaklı yapılandırmıştır. Ancak devletin varlığını devam ettirebilmesi için bölgesel barışın olması elzemdir. Filistin meselesi dâhil enerji ve ekonomik süreçlerin temellendirilmesi, bu süreci zorlayan en önemli unsurlar olarak anlaşılmaktadır (Hayali, 2023, ss. 364-394).

Orta Doğu'da güvenlik esaslı bir dış politikanın sürdürülmesi en zor süreçlerden biridir. Dinî, mezhepsel, etnik ve sosyolojik farklılıkların siyasi ayrışmalara evrilmesi, diplomasinin ikinci plana atılmasının önemli nedenlerindendir. İsrail, gelişen süreçte dış politika anlayışını komşu ülkelerden ziyade bölgeye uzak ülkelerle sürdürdüğü güvenlik ve ekonomi odaklı politikalar üzerinden yürütmeye çalışmaktadır. ABD ve Avrupa ülkeleriyle geliştirdiği siyasi, askerî ve ticari faaliyetler bunun önemli sacayaklarını oluşturmaktadır. Bölgesel yalnızlıktan küresel ilişkilere evrilen bu aktif politika, son zamanlarda ABD öncülüğünde İsrail-BAE, Bahreyn, Fas ve sonrasında Sudan'ın da imzacı olarak katıldığı "İbrahim Antlaşmaları" üzerinden belli bir düzene getirilmeye çalışılmışsa da İsrail'in Arap ülkeleriyle olan ilişkileri yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Tarihî süreçte Orta Doğu'da yaşanan gerginliğe karşın 2020'de imzalanan bu antlaşmanın esası, İsrail'in barışçıl bir politika sergilediğini göstermek olsa da imzacı ülkeler dâhil bu konuda yeterli bir güven ortamı oluşamamıştır. Zira her ne kadar bölge ülkeleri, İsrail'in Filistin politikasında yeterli düzeyde karşı bir refleks geliştiremeseler de bu antlaşma süreci, İsrail politikalarını destekler bir mahiyet taşımamaktadır.

Ancak konjonktürel durum ve güç dengesi üzerinden yürütülen bölgesel faaliyetler, İsrail lehine gelişen bir anlayışı körüklemekte, esasında bölgeyi yapay bir gündeme doğru sürüklemektedir (Başak, 2023, ss. 1-17).

Stratejik hedefler doğrultusunda yeraltı kaynakları ve bölgesel kalkınma projelerinde ileri karakol görevi üstlenen İsrail, Batılı devletler için vazgeçilmez bir müttefik olarak kabul edilmektedir. Bu durum, İsrail'in güvenlik algısını karşılarsa da beraberinde bağımlı bir dış politika anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Ürdün, Birleşik Arap Emirliği (BAE) ve Mısır gibi birtakım ülkeler üzerinden yapılan ticari faaliyetler hâricinde, bölgesel iletişimde genel olarak zayıf olan İsrail diplomasisi, Batılı ülkeler nezdinde geliştirilmiştir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile kurulan stratejik ortaklık ve karşılıklı genel çalışma prensibi her alana yansımış, İsrail'in siyasi ve askerî anlamda ilerlemesine katkı sağlamıştır (Efegil, 2013, ss. 53-67). Kuruluş sürecinden günümüze kadar devam eden tutucu İsrail politikaları, Orta Doğu'da yapısal problemleri beraberinde getirmiştir. Devlet yönetiminin iddia ettiği ve uygulamaya koyduğu politikanın ana unsuru, askerî güç ve yayılmacı anlayış olarak yürütülmüştür. Ancak ortaya konan dış politika refleksinin kısa vadede getirisi olsa da uzun vadede İsrail'in güvenliği açısından önemli bir risk taşıdığı güçlü bir ihtimal dâhilindedir.

Genişleme Politikasının Esasları

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan düzende Orta Doğu, İsrail'in kuruluşu ile yeni siyasi başlangıçları beraberinde getirmiştir. Filistin topraklarında başlayan mücadelenin seyri, konjonktürel olarak değişkenlik göstermiş ve bölgenin çatışma alanına evrilmesine sebep olmuştur. Genel olarak bölgede yaşayan nüfusun İsrail devletinin kuruluşu ve gelişimine verdiği büyük tepki çerçevesinde gelişen olaylar, siyasi açmazlara yol açmıştır. Sovyetler Birliği-ABD arasında yaşanan soğuk savaş ve iki kutuplu dünyada doğu-batı arasında kurulan denge, Orta Doğu'ya da yansımıştır. Sovyetlerin dağılmasıyla başlayan süreçte, ABD'nin İsrail'le geliştirdiği politikalar ise 21. yüzyılın arifesinde oluşan en önemli ittifaklardan biri olmuştur (Pirinççi, 2010, ss. 354-374).

İsrail, tarihî ve dinî kabuller üzerinden yürüttüğü faaliyetlerle, bulunduğu bölgede net bir genişleme politikası izlemektedir. Bu politikanın içeriğinde siyasi, iktisadi, dinî ve toplumsal birçok neden bulunmaktadır. Özellikle İsrail'in askerî alandaki teknoloji kapasitesinin gelişimi, dünyada meydana gelen küresel finans krizleri ve enerji faktörü bunun en önemli nedenlerini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra siyasi kırılmaların genişlemesi çerçevesinde oluşan ortam da farklı gelişmeleri beraberinde getirmiş ve yeni ticaret projelerinin oluşmasına imkân sağlamıştır. 21. yüzyılın en önemli girişimleri, ulaşım ve yeni ticaret güzergâhı planlamaları olarak görülmektedir. Bu doğrultuda, Çin Halk Cumhuriyeti'nin "Kuşak Yol Girişimi" ile eski İpek Yolu'nu modern teknoloji perspektifinden geliştirme projesi, en ciddi atılımlardan biridir. Kara, demir ve deniz güzergâhları çerçevesinde Asya'dan Avrupa'ya yeni bir iktisadi ağ kurmaya çalışan Çin, esasında bir dış politika girişi (Wolf, 2016, ss. 1-13) olan bu stratejiyle, ABD'nin kurduğu küresel hâkimiyete karşı bir atılım başlatmıştır. 2013 yılında ilan edilen projenin detaylarında dikkat çeken bir husus, deniz ticaret güzergâhının Arap coğrafyası üzerinden Süveyş, Akdeniz ve Avrupa'ya uzanmasıdır (Yıldız, 2018, ss. 1-24). Bu, ABD'nin bölgede kurduğu siyasi hatta karşı yeni bir yatırım olarak görülmektedir. ABD, Çin devletinin bu yatırımını durdurma veya sekteye uğratma amacıyla bölgede yeni planlamalar dizayn etmeye çalıştığı gibi müttefiki İsrail üzerinden birçok yeni strateji oluşturmuştur. Çin Kuşak Yolu'na karşı IMEC (Hindistan-Orta Doğu-Avrupa Ekonomik Koridoru) girişimi, bu stratejinin bir parçasıdır. Hindistan'ın Mumbai şehrinden başlayarak Riyad, Dubai, Ürdün ve oradan da İsrail'in liman şehri olan Hayfa'ya ulaşan bu koridor, ABD-Hindistan-İsrail arasında kurulan en önemli kalkınma paktlarından biri olarak görülmektedir. Çin deniz yolu projesini engelleme veya ona alternatif oluşturma amacıyla ortaya konan bu girişimin Orta Doğu coğrafyasındaki yansıması çok farklı gelişmiştir (Tamer, 2023).

Filistin topraklarında başlayan krizin en önemli sebeplerinden biri de bölgede planlanan kalkınma projeleridir. 7 Ekim 2023'te başlayan ve sonrasında Gazze operasyonu ile derin bir krize dönüşen Filistin meselesi, İsrail'e genişleme fırsatı sağlamıştır. Esasında Çin-ABD arasındaki rekabetin bölgeye yansımasıyla daha da netleşen bu durum, İsrail'in gelecek planlamalarıyla yakından

ilişkili olduğu muhtemeldir. Zira IMEC gibi yeni projeler üzerinden hâkimiyet alanı oluşturma hedefiyle Filistin topraklarını işgal eden İsrail, uyguladığı katliam politikasıyla, savaş hukukunu dahi görmezden gelmektedir. Bölgeden geçecek olan yeni kalkınma projeleri nedeniyle Hayfa'dan Gazze'ye ulaşan deniz hattını kontrol altına almak amacıyla, Gazze dâhil geniş bir alana ihtiyaç duyan İsrail (Göknel, 2010, ss. 35-45), genişleme stratejisine bu yönde devam etmektedir. Hükümet içinde etkin Siyonist yapının istekleriyle örtüşen bu girişim, dinî ve sosyolojik yayılmayı da tamamlamaktadır. Siyonizm hedefleri doğrultusunda ilerleyen devlet yönetimi, toplumsal taban ve siyasi erk içerisinde, "Arz-ı Mev'ud" ve "Mesihî" gibi inanç temelli yapıların desteğini de alarak hareket etmekte ve yayılmacı politikasını sürdürmeye çalışmaktadır.

Örtüşen hedefler doğrultusunda genel bir karakter kazanan İsrail politikasının yayılma stratejisindeki diğer bir konu, korku politikasıdır. İsrail Hükümeti'nde etkin olan Savunma Bakanlığı, mevcut coğrafyada var olunabilmesi için savunma kültüründen ziyade saldırı kültürünü işletmektedir (Efegil, 2013, ss. 53-67). Bu politikanın psikolojik boyutunda, korku unsuru bulunmaktadır. İsrail ordusunun yaptığı katliamlardan anlaşılan, bu minvalde gelişen bir metodu doğrulamaktadır. Etrafındaki devletleri düşman olarak gören ve bölgesel bir kuşatmaya maruz kaldıklarını içselleştiren İsrail, topraklarını jeopolitik olarak zengin bölgelere doğru genişletme çabasını sergilemektedir.

Filistin topraklarında dar bir bölgede hedeflenen stratejilerin gerçekleştirilme imkânını zayıf gören İsrail'in, ABD başta olmak üzere Batılı devletlerle kurduğu ortaklıklar ve Yahudi diasporasının etkin gücünden faydalanarak Fırat ve Dicle arasındaki sahaya doğru ilerleme düşüncesi, alansal genişlemenin diğer bir kolu olarak düşünülebilir. İsrail iç dinamiklerinde güvenlik odaklı bir politikanın gerekliliği olarak anlaşılan bu stratejinin içeriğinde, jeopolitik ve dinî bir karakter bulunmaktadır. Özellikle Suriye bölgesinde kurulmak istenen PYD-YPG terör yapılanması, bu stratejinin bir parçasını oluşturmaktadır. Tam olarak istikrarın henüz sağlanamadığı Suriye'de farklı yapıların faaliyet gütmesi ve bütüncül bir Suriye'nin oluşmasına engel teşkil etmesi, İsrail genişleme politikasının ürünü olarak görülmektedir. ABD'nin desteğiyle Türkiye'nin güneyinde faal olan bu sistematik çalışmalar, Tel Aviv-Ankara hattındaki önemli krizlerin başında gelmektedir. Yayılmacı politikalarla büyük İsrail devletinin kurulmasındaki en önemli bağlantı olan Suriye doğusundaki PYD-YPG varlığı, İsrail açısından son derece kıymetli bir güzergâhtır. Nitekim Filistin ve Lübnan kıyılarında kurulabilecek hakimiyet otoritesi, ilerleyen safhada bu bölge için bir zemin oluşturabilmektedir. Ancak Türkiye'nin icra ettiği El Bab, Afrin ve Barış Pınarı hârekatlarıyla bölgedeki varlığı ve askerî faaliyetlerini genişletme durumu, İsrail'in gelecek planlaması açısından risk faktörüdür. Zira Irak-Suriye çizgisinde Türk ordusunun net duruşu, İsrail'in bu konudaki en kritik açmazlarıdır (Çiçekçi, 2019).

1967'de Altı Gün Savaşları'yla birlikte Suriye'nin başkenti Şam'a yaklaşık 30 kilometrelik uzaklıkta bulunan Golan Tepeleri'nin İsrail işgaline uğraması ve günümüzde geliştirilen genişleme stratejisinin önemli bir ayağını oluşturmaları, bölgesel çatışmaların farklı bir yönünü ortaya çıkarmaktadır. Su kaynakları açısından özel bir bölge olan bu platonun bölgesel politikadaki durumu ve belirsizliği, sadece Şam-Tel Aviv arasında gelişen ilişkilerle sınırlı değil aynı zamanda Suriye iç krizinin ortaya çıkardığı bölgesel okuma ile de değerlendirilmektedir. Genişleme politikasında İsrail'in özel bir alansal zorunluluğu olan bu saha, meselenin jeopolitik uzantılarını derinleştirmektedir. Filistin, Lübnan ve Golan meselelerinin İsrail hattında çözümü Irak, Türkiye gibi ülkelerin göstereceği refleksler ile bütünleşmekte, yeni bir bölgesel çatışma riskini ortaya çıkarmaktadır. Suriye'de ABD'nin meşrulaştırmaya çalıştığı PYD-YPG organizasyonunun İsrail genişleme politikalarıyla paralellik arz etmesi, bu riski öne çıkaran en önemli unsur olarak görülebilir (Çınar, 2022, ss. 19-36).

İsrail'in bölgesel yayılma stratejisinde örtülü bir politika yürüttüğü aşikârdır. Filistin savaşında ortaya konan iddiaların en başında HAMAS'ın (İslami Direniş Hareketi) faaliyetleri ifade edilse de bu sebep, yıllara dayanan bir süreci barındırmaktadır. Esasında İsrail'in alansal genişleme politikasındaki reel durum, iktisadi nedenlerle örtüşen siyasi ve Siyonist hedeflerdir. Kökleri kuruluş felsefesine dayanan bu düşünce, konjonktürel gelişmelerin ortaya çıkardığı denklemle birlikte anlaşılmaktadır. Nitekim bu konuda, ABD-ÇİN rekabetinin Kuşak Yol-IMEC üzerinden bölgesel yansımaları, Doğru

Akdeniz rezervleri ve güvenlik politikaları, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde İsrail politikalarının esaslarını açıklayan önemli veriler olarak anlaşılmaktadır.

Sonuç

Siyonizm'in gelişmeye başladığı süreçle beraber siyasi bir etkinlik kazanan ve devletleşme çabası gösteren Yahudi kimliği, I. Dünya Savaşı sonrasında aradığı fırsatı bulmuştur. İmparatorlukların yıkılmasıyla oluşan buhran, yeni bir düzen kurma mesaisinde farklı dinamiklerin gelişmesine sebep olmuştur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun son bulmasıyla Balkanlar ve Avrupa'da oluşan yeni dengenin bir benzeri, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Orta Doğu'da yaşanmıştır. Osmanlı coğrafyasının parçalanmasıyla ortaya çıkan tabloda, Filistin meselesinin ve bölgedeki siyasi faaliyetlerin hızla ilerlemesi neticesinde yeni bir konjonktür meydana gelmiştir. Nitekim bölgedeki hakimiyetin farklı erklerle geçmesiyle, zemini daha öncesinde oluşturulan Yahudi devletini kurma süreci başlamıştır.

İngilizlerin I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği ortamda bir deklarasyonla ilan ettiği, Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulma hedefi, ilk olarak bölgede yapılan demografik hareketlerle icra edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi, siyasi bir otorite boşluğu yaratmış ve yapılmak istenen göç hareketinin de önü açılmıştır. Esasında Osmanlı Hükümeti'nin engelleyici politikalarına rağmen Yahudilerin sistematik olarak Filistin'e yerleşme çalışmaları, daha önce başlamıştır. Ancak I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan otorite boşluğu, iskân çalışmalarının hızlanmasına yol açmıştır. II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar istikrarsız bir süreç yaşansa da sistematik bir Yahudi-Siyonist faaliyetinin ilerleme kaydettiği belirgindir. İngiliz mandasının 1948 mayısında son bulmasıyla BM kontrolünde ilerleyen süreç, İsrail Devleti'nin kurulmasını beraberinde getirmiştir. Temelleri 19. yüzyıla dayanan ve iki büyük savaş seyrinde önemli bir politika geliştiren Siyonist yapı Yahudi devletinden ziyade Siyonist bir yapılanma ile ilerlemiştir. Nihayete erdirilen devlet kurma süreci, Batılı devletler kontrolünde ilerlemiş ve devletin devamlılığı yine bu destek üzere varlığını sürdürmüştür. İngiltere'nin 1948'e kadar yürüttüğü bölgesel faaliyetler, sonrasında ABD ve Avrupa'nın egemenliğinde devam etmektedir.

İsrail'in ABD kontrolü başta olmak üzere geliştirdiği saldırgan hamlelerle varlığını sürdürmeye çalışması, bağımsız ve barışçıl bir dış politika icra etmesine engel teşkil etmektedir. Siyasi, mezhepsel ve sivil toplum kuruluşları üzerinden iç içe geçmiş İsrail-Batı ittifakı ve karşılıklı kabuller, bölgedeki İsrail politikalarını desteklemek üzere yapılandırılmıştır. Bu durum, İsrail için güven tesis etse de bölgesel yalnızlığı peşinde sürüklemiştir. Esasında İsrail-Batı ittifakı, karşılıklı çıkarlara dayalı bir ittifaktır. Enerji kaynakları ve dış politikadaki reflekslerin uygulanabilirliği açısından İsrail'in varlığı özel bir yer teşkil etmektedir. Bu şekliyle ileri karakol vaziyeti gören İsrail, yapmış olduğu ticari faaliyetlerle de bölgede oluşabilecek herhangi bir karşı ittifakı engellemektedir. Dolayısıyla karşılıklı güven ve kabul anlayışına dayanan bu ittifak, tarihî ve sağlam bir zeminde sürmektedir. Ancak bu durum İsrail dış politikasında önemli risk unsuru olma ihtimalini taşımaktadır. "İbrahim Antlaşmaları" ile ABD kontrolünde yeni bir barış esaslı açılım ortaya konulsa da karşılıklı güven problemi yaşanmaya devam etmektedir. İsrail tarafından meselenin bölgesel yalnızlık politikasına evrilmesi bir tarafa, diğer ülkelerin farklı bir ittifaka yönelmesiyle ileride oluşabilecek ciddi bir tehdidin varlığı ortadadır. Özellikle Batılı devletlerin verdiği desteği, genişleme politikasıyla başta Filistin olmak üzere komşu ülkelerin topraklarında uygulayan İsrail, bu tehdidin en önemli parametrelerini oluşturmaktadır.

Tarihsel süreçte yaşanan antisemitist olayların ortaya çıkardığı korku psikolojisi, İsrail'in barış odaklı bir refleks geliştirebilmesindeki en önemli engellerden biridir. Orta Doğu'da oluşan çatışma odaklı iklimde, bu anlayış ve tarihî isteklerin vücut bulduğu aşikârdır. Nitekim İsrail saldırganlığının önemli bir nedenini de bu durum izah etmektedir. İdeolojik bakış açısı, hükümet politikalarındaki ön yargısal yaklaşım, Batılı devletlerin yönlendirme faaliyetleri, komşu ülkelerle gelişen güven bunalımı ve iktisadi isteklerin uygulanma çabası, İsrail devletinin dış politikasındaki sorunlu alanlar olarak dikkat çekmektedir. İç politikada sağlanan demokratik anlayışın aksine dış politikadaki antidemokratik uygulamalar ve uluslararası hukukun görmezden gelinerek hareket edilmesi, İsrail'i açıklayan en

önemli parametrelerdir. Bölgede yaşanan krizleri açıklayan ve çatışma odaklı bir yönelimi körükleyen bu politikalar, komşu ülkeler için tehdit oluştursa da İsrail açısından da güvenli bir seçenek olduğu tartışmalıdır. Zira yaşanan bölgesel bir kriz veya geniş çaplı bir savaşta İsrail'in etkilenme olasılığı yüksek bir ihtimal olarak anlaşılmaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırma tek yazarlı olduğu için katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Araştırmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS), 57.42.3.1. (20.06.1882).

BOA. Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD), 24.14.1.1. (22.02.1903).

BOA. Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), 2250.22.1.1. (18.05.1901).

BOA. Hariciye Nezareti Belgrat Sefareti (HR.SFR.3), 346.62.1.1. (23.10.1888).

BOA. Hariciye Nezareti Belgrat Sefareti (HR.SFR.3), 346.13.1.1. (16.02.1888).

BOA. Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), 1471.101.1. (10.04.1889).

BOA. Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), 1505.53.1. (20.08.1889).

BOA. Hariciye Nezareti İdare (HR.İD), 836.28.1.1. (25.01.1893).

BOA. Haritalar (HR.TH), 130.11.1. (22.05.1893).

BOA. Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ), 27.39.1. (02.02.1895).

BOA. Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR), 465.19.1.1. (02.01.1915).

BOA. Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS), 2334.39.2. (08.06.1918).

BOA. Yıldız Perakende Evrakı Teşrifat-ı Umumiye Dairesi (Y.PRK.TŞF), 6.50.1.2. (01.03.1903).

BOA. Yıldız Perakende Evrakı Teşrifat-ı Umumiye Dairesi (Y.PRK.TŞF), 6.72.1.1. (10.11.1903).

TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA. Muamelat Genel Müdürlüğü, 30.10/266.793.49.1. (08.12.1947).

BCA. Cumhuriyet Halk Partisi, 490.1/607.102.22.1.2. (14.04.1948).

BCA. Cumhuriyet Halk Partisi, 490.1/607.102.13.1.2. (12.10.1936).

Araştırma-İnceleme Eserler

Ağdemir, A. M. (2015). Zion mule corps in the Gallipoli war. *Turkish Studies*, 10(1), 47-58. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7791>.

Arslan, A. (2006). *Avrupa'dan Türkiye'ye ikinci Yahudi göçü*. İstanbul: Truva Yayınları.

Başak, K. (2023). İbrahim anlaşmaları'nın Ortadoğu bölgesel barışına etkileri. *Orta Doğu ve Orta Asya-Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3(2), 1-17.

Baysan, T. G. (2002). Dreyfus davası: Gerçek ve adalet savaşçısı Zola. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 181-195.

Bostancı, M. (2014). I. dünya savaşında Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da hâkimiyet mücadelesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 7(14), 3-20. <https://doi.org/10.19060/gav.46190>.

Bozkurt, C. (2014). I. dünya savaşında Filistin Suriye cephesi'nde Nili casusluk örgütünün faaliyetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30(88), 89-114.

Çarkçı, A. (2021). Roger Garaudy'nin siyasi siyonizm hakkındaki görüş ve düşünceleri. *Ortadoğu ve Göç*, 11(1), 133-158. <https://doi.org/10.31834/ortadoguvegoc.938112>.

Çınar, M. (2022). Coğrafi ve jeopolitik açıdan Golan tepeleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 19-36. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.974706>.

Çiçekçi, C. (2019, Ekim 22). *İsrail, Kürtler ve PYD: Ortak tehditler ve ayna ittifaklar*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/israil-kurtler-ve-pyd-ortak-tehditler-ve-ayna-ittifaklar/1622396> adresinden 01.09.2024 tarihinde erişilmiştir.

Deveci, C. (2020). Paris barış konferansı öncesinde Haim Weizmann-Şerif Faysal görüşmeleri ve Faysal'ın konferansta Filistin hakkındaki talepleri. *Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10, 140-156. <https://doi.org/10.38060/kare.844192>.

Duyar, M. (2023, Ekim 18). *İsrail hükümetinin sistematik baskı politikası: "Apartheid" rejiminin sonuçları*. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM). https://tasam.org/trTR/Icerik/72439/israil_huk%C3%BBmetinin_sistematik_baski_politikasi_apartheid_rejiminin_sonuc_lari adresinden 03.09.2024 tarihinde erişilmiştir.

Efegil, E. (2013). İsrail'in dış politikasının belirleyicileri. *Ortadoğu Analiz*, 5(49), 53-67.

Engin, V. (2015). *Pazarlık (Negotiation)*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Göknel, M. (2010). Enerji güvenliği ve Ortadoğu. *Ortadoğu Analiz*, 2(22), 35-45.

Herzl, T. (2007). *Yahudi devleti*. S. Demir, (Çev.). İstanbul: Ataç Yayınları.

Karacagil, Ö. K. (2014). II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu ziyareti ve mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın günlüğü (1898). *Türkiyat Mecmuası*, 24(2), 75-97. <https://doi.org/10.18345/tm.52503>.

Karahan, S. (2019). *Siyonizmin teolojik temelleri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kızıloğlu, S. (2012). İsrail devleti'nin kuruluşuna kadar geçen süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in gelişimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 35-64.
- Kocabaş, S. (1987). *Vaat edilmiş toprak Filistin için mücadele Türkiye ve Siyonizm*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Kutluay, Y. (1973). *Siyonizm ve Türkiye (Zionism and Turkey)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Murat, T. (2019). İsrail devletinin kuruluşu ve Türk basınına yansımaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 449-468. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.560342>.
- Öke, M. K. (2002). Siyonizm'den uygarlık çatışmasına Filistin sorunu. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Öke, M. (1987). Çanakkale savaşlarında Siyonist alayı'nın faaliyeti. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43, 403-414.
- Pirinççi, F. (2010). İsrail'in silahlanmasında ABD'nin rolü ve ABD-İsrail stratejik ilişkisinin başlaması (1956-1973). *History Studies*, (Ortadoğu Özel Sayısı), 354-374. <https://doi.org/10.9737/hist-167>.
- Polat, Ü. G. (2020). Türk-Arap ilişkileri eski eyaletler yeni komşulara dönüşürken. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Polat, Z. (2017). Yahudilerin II. Abdülhamid döneminde Filistin'e göç girişimleri ve Oliphant'ın Siyonist koloni talebi. *Journal of Islamicjerusalem Studies*, 17(1), 1-20.
- Renton, J. (2012). Yad Chaim Weizmann and the westernness of Israel. *Jewish Historical Studies*, 44, 27-50.
- Şenel, B. (2014). İsrail devleti'nin kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i tanıma süreci. *Akademik Ortadoğu*, 9(1), 157-178.
- Şekerci Hayali, A. S. (2023). Caydırıcılık teorisi kapsamında İsrail'in güvenliği, dış politikası ve kullandığı araçlar. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 364-394.
- Tamer, C. (2023, Ekim 9). *Hindistan'ın IMEC projesi Çin'e rakip olabilir mi?* Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi. <https://www.ankasam.org/hindistanin-imec-projesi-cine-rakip-olabilirmi/> adresinden 05.09.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Taşkın, F. (2020). Vladimir Jabotinsky'den İngiltere başbakanına mektup: İngiltere hükümetine hizmet etmek istiyoruz. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(4), 1555-1564. <https://doi.org/10.21551/jhf.841255>.
- Turan, R. (2019). Çarlık Rusya'sı ve Sovyet Birliği'nde Gürcü Yahudileri. *İsrailiyat*, (5), 40-56.
- Turhan, H. N. (2021). *İsrail devleti güvenlik algısının iç ve dış politikaya yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Wolf, P. (2016). China's 'Belt and Road' initiative-challenges and opportunities. *Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE)*, 1-13.
- Yıldız, M. (2018). Ortadoğu'dan Kafkasya'ya yeni dünya düzeni ve Türkiye. *Takvim-i Vekayi*, 6(2), 1-24.
- Yıldız, M. (2023). *Mondros (Anadolu'nun işgal planı)*. İstanbul: Kriter Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

In this study, the establishment process of Israel and its foreign policy approach in the historical process are discussed. In this direction, the concept of Zionism, which pioneered the establishment of Israel before it became an independent state, and the general developments through this concept stand out as the first issues examined in the research. This method is used because the political policies implemented by the Israel are linked to the social and political events that occurred during the establishment of the state. Subsequently, the reasons for the political reflexes implemented by the Israeli government are emphasized and the diplomatic aspects of these policies are analyzed.

Method

The method applied in the preparation of the research article, which is briefly titled The Basic Dynamics of Israeli Foreign Policy, is based on literature review and documentation data study within the scope of qualitative research method. As a matter of fact, in this context, first of all, a literature review was conducted to identify the studies that directly and indirectly concern the article. A certain ground has been formed on the basis of the data obtained through the identified works and the contents revealed by these data. Subsequently, the relevant documents were obtained through the scanning method applied in the Presidential Ottoman Archive. The data obtained from the archival documents were compared with the research works and this situation enabled new evaluations to emerge. With this systematic method, the links between Israel's historical perspective and its current political understanding were explained.

Findings

The findings of the study can be summarized as follows: The foundations of the political structure of the Zionist movement were laid with the first Zionist Congress convened in Basel, Switzerland in 1897. This process progressed with association and establishment efforts. The migration movements that started with the impact of the events in Europe accelerated Zionism's aim of establishing a Jewish state in Palestine. The economic and political support provided by influential bankers and Western states played an important role in strengthening this movement. In the late 19th and early 20th centuries, states such as Germany and Britain, while competing with each other in the global balance, adopted common ideas on Jewish immigration policy and supported the process of establishing a state in Palestine. While it is known that wealthy businessmen and intellectuals like Herzl, as well as many Jewish bankers, played an important role in the maturation of this political goal, it is also seen that a social ideology was also effective in accelerating the issue. As Herzl emphasizes on pages 33-42 of his book "The Jewish State", there is a certain belief and ideological approach to this project. The Ottoman Empire, under the leadership of Abdul Hamid II, tried to manage the Zionist movement that developed with the aim of establishing a Jewish state in Palestine; however, it took serious measures to prevent the systematic increase of the Jewish population. After World War II, the State of Israel was established on May 14, 1948. The influential work of Jews and Western states played a major role in this process. However, the ideological approaches developed in the pre-establishment period were reflected in Israel's regional policies. In particular, the opposition of Arab countries to these policies and the Palestinian problem in the region led to the emergence of a conflict-based environment. On the other hand, the aggressive and expansionist foreign policy of the Israel made the issue more deep-rooted. The transformation of post-Jewish independence developments into an Arab-Jewish conflict has created an agenda that has always carried the risk of a regional war. This risk continues today and necessitates a new geopolitical situation. Indeed, Israeli foreign policy is based on expansionism shaped by religious, political and economic objectives. It is clear that this approach will create regional instability and expand areas of conflict. This reflex, which

prevents the formulation of an effective and peaceful policy, has the potential to lead to serious risks in the Middle East geography.

Conclusion and Discussion

The Zionist movement's process of establishing a Jewish state in Palestine gained momentum from the late 19th century onwards and reached a concrete conclusion with the establishment of the State of Israel in the mid-20th century. This process was not only limited to the Jewish community's goal of establishing an established state, but also profoundly affected regional geopolitical dynamics. The ideological underpinnings of Zionism, combined with the economic and political support of Western states, led to an increase in the Jewish population in Palestine and the eventual establishment of Israel. However, these developments led to the deepening of regional conflicts due to the opposing attitudes of Arab countries and the lack of a solution to the Palestinian question. Since the establishment of Israel in 1948, the Jewish state has been both criticized and supported internationally due to its conflicts with other states in the region and its expansionist policies. Israel's foreign policy has been built on an expansionism shaped by religious, political and economic objectives, and this has been one of the main causes of instability in the Middle East. This expansionist attitude has further fueled conflicts in the region and made the search for peaceful solutions difficult. The process of the establishment of Israel cannot be considered only as a people's struggle for independence. It is also a chain of events shaped by the intervention of great powers, regional balances of power and international politics. In particular, Western states' support for the Jewish state can be understood not only for ethical or humanitarian reasons, but also as a strategic move in pursuit of their own interests. The Zionist movement's relationship with the Western powers was reinforced by Germany and Britain's support for Jewish immigration to Palestine. However, the most important issue that was ignored in this process was the rights of the Palestinian people. Arabs living in the Palestinian territories, feeling excluded and expelled from their lands, developed a resistance against the existence of Israel. This laid the foundation for the conflicts in the region, which are still an ongoing problem today. Israel's aggressive policies have created tensions not only with Arab countries but also with many states around the world. This has further complicated Israel's internal political divisions and its external policies.

Ekler

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü
Şube II.
U. No. 110533
H. No. 524
Lef: _____

432
18
Ankara, 8 Aralık 1947
Halden Filistin'in taksimi aleyhinde rey vermemiz münasebetiyle alınan telgraflar h.

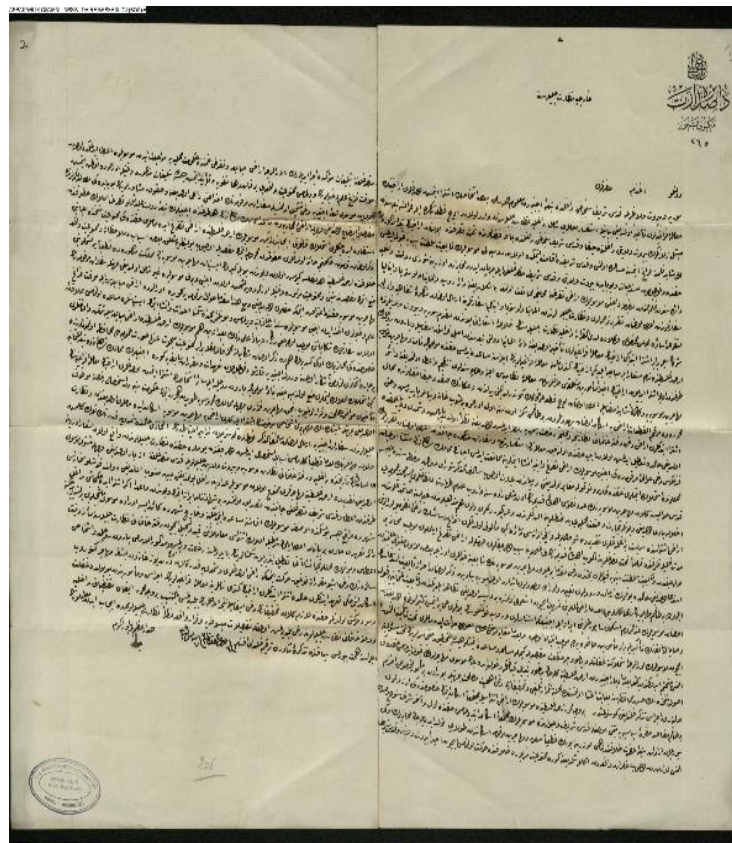
Yüksek Başbakanlığa

Birleşmiş Milletler Filistin Komitesi ve Heyeti Umumiyesi önünde Filistin'in taksimi aleyhinde rey vermemiz münasebetiyle muhtelif Arap devletlerinden teşekkür telgrafları alınmaktadır. Birleşmiş Milletlerdeki Delegasyonumuzdan alınan bir telgrafta, Lübnan, Suudi Arabistan, Suriye, Yemen, Irak ve Mısır Delegelerinin Delegasyonumuza müstareken gönderdikleri bir mektupla, Filistin davasında Arap devletlerine müzahir hareketimize hararetle teşekkür ettikleri ve bu hareketimizin ebediyen minnettarlıkla anılacağını tebarüz ettikleri bildirilmektedir. Irak Dışişleri Vezirliğinden Bakanlığımıza gelen bir telgrafta, Birleşmiş Milletler'de her türlü demokrasi ve insanîyet prensiplerine aykırı olarak verilen Filistin'in taksimi kararı aleyhinde oyunu kullanmakla Türk Delegasyonunun göstermiş olduğu metin ve asil hatta hareketten Irak milleti ve Hükümetinin fevkalâde mütehasis ve minnettar oldukları, bu hareketimizin arap milletlerince hiç bir zaman unutulmayacağı ifade edilmektedir. Suudi Arabistan Dışişleri Veziri vekili Yusuf Yasin'den bu münasebetle alınan bir telgrafta, Filistin hakkında verilen bu adaletsiz ve tecavüzkar karara karşı Birleşmiş Milletler'de Türk Delegasyonunun şerefli hareket tarzının dolayı Suudi Arabistan Hükümetinin şükranlarının Hükümetimize ibrâğı rica edilmekte ve hak ve adaleti desteklemek hususundaki bu asil

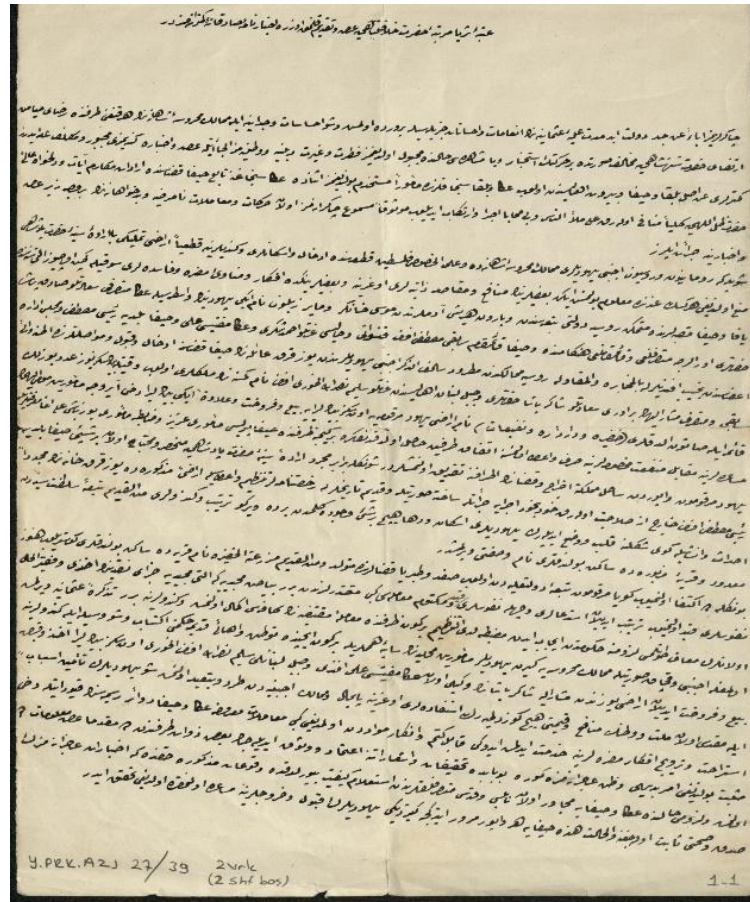
2

030 10 266 793 19

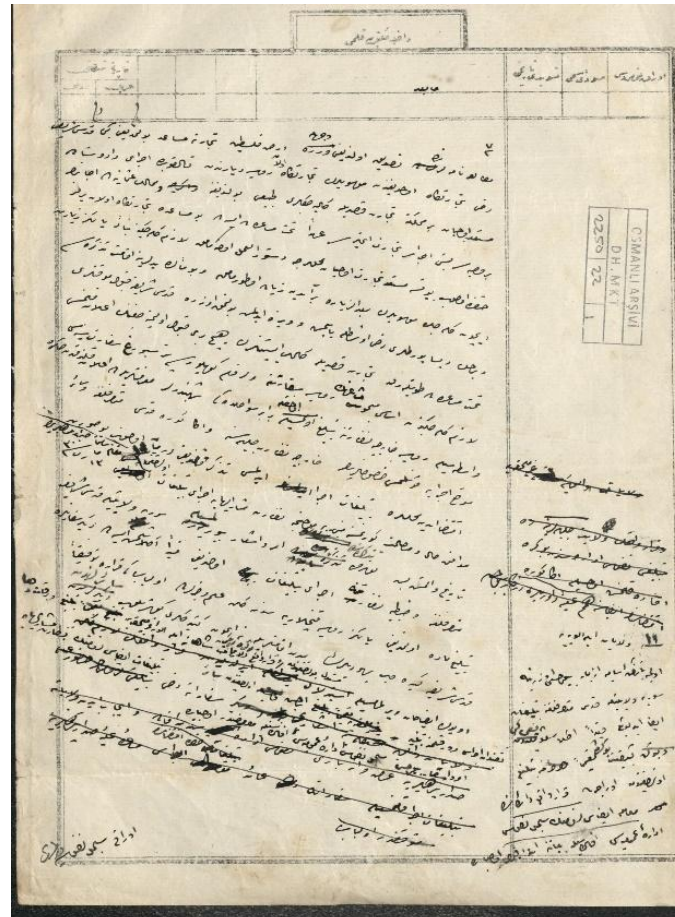
Ek 1. 1947'de Filistin'in bölünmesiyle ilgili yapılan BM toplantısında ret kararı veren Türkiye'ye bazı Arap ülkelerinden gelen teşekkür mektubu; BCA. 30.10/266.793.49.1 (08.12.1947).

Ek 2. Baron Rothschild ve bazı yabancıların Kudüs'te satın aldığı toprakları Yahudilere devretmesi hususunda önlem alınması gerektiği ile ilgili belge; BOA. HR.TH.130.11.1.2 (22.05.1893).

Ek 3. Belediye Reisi, Müftü, Mutasarrıf gibi üst düzey yetkililerin Yahudi iskânını kesin olarak yasaklayan-İrade-i Seniyye'ye rağmen Rüşvet karşılığında Filistin'de Rusya ve Romanya'dan gelen Yahudilerin iskânını sağladıklarıyla ilgili iddia edilen belge; BOA. Y.PRK.AZJ.27.39.1 (02.02.1895).

Ek 4. Bir aylık seyahat hâricinde yerleşim veya ticaret maksatlı Yahudi yerleşimine izin verilmeyeceği ile ilgili belge; BOA. DH.MKT.2250.22.1.1 (18.05.1901).

Instagram’da Bireysel Direniş Taktikleri: Filistin Yanlısı Paylaşımlar Üzerinden Nitel İçerik Analizi

Hatice DURAN OKUR
Gümüşhane Üniversitesi
haticeduranokur@gumushane.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5899-2407

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1589513
Geliş Tarihi: 22.11.2024	Kabul Tarihi: 20.01.2025
Revize Tarihi: 13.01.2025	

Atıf Bilgisi

Duran Okur, H. (2025). Instagram’da bireysel direniş taktikleri: filistin yanlısı paylaşımlar üzerinden nitel içerik analizi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 54-73.

ÖZ

Sosyal medya platformlarının bireyin gündelik hayatına her geçen gün daha fazla nüfuz etmesi, bu mecraların algoritmik denetim mekanizmalarıyla bireyler üzerinde çeşitli etkilere sahip olması, onun bir “güç”, “otorite” olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Sosyal medya platformlarının algoritma düzeni karşısında kullanıcılarının konumu nedir? Bu güç karşısında kullanıcılarının direniş pratikleri nelerdir? Çalışma bu soruların cevabını, gündelik hayat içinde otoritenin karşısında duran, sıradan bireyin yaratıcı pratiklerine odaklanan Michel de Certeau’nun kavramlarından yola çıkarak, Instagram kullanıcılarının algoritmalara karşı geliştirdikleri yaratıcı taktiklerini, Instagram’da Filistin’i destekleyen içerikler üzerinden anlama ve taktiklerin bir repertuarını oluşturma amacını taşımaktadır. Nitel araştırma ile desenlenen çalışmada veriler 18-24 Temmuz 2024 tarihlerinde Instagram’da herkese açık paylaşım yapan 20 hesabın hikâye paylaşımlarından elde edilmiştir. Veriler nitel içerik analiziyle, tümevarımsal ve tümdengelsel metodların birlikte kullanılmasıyla çözümlenmiştir. Instagram’ın Filistin yanlısı içeriklere uyguladığı algoritmik denetleme stratejilerine karşı kullanıcıların “içeriği güçlendirme”, “algoritmadan saklanma” ve “algoritmayı ele geçirme” gibi bireysel direniş taktiklerinin olduğu görülmüştür. Sonuç olarak sanal alan günümüzde bireye özgürlük alanı olarak sunulsa da otoritenin denetim ve gözetim mekanizmalarını farklı boyutlara taşımakla birlikte, diğer yandan bireyin de otoriteye direnişini farklılaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Strateji, taktik, algoritma, sosyal medya, Instagram.

Individual Resistance Tactics on Instagram: A Qualitative Content Analysis of Pro-Palestinian Posts

ABSTRACT

The increasing penetration of social media platforms into the daily lives of individuals and the fact that these platforms have various effects on individuals through algorithmic control mechanisms have caused them to be evaluated as a “power” and “authority”. What is the position of users in the face of the algorithmic order of social media platforms? What are the resistance practices of users against this power? The study aims to answer these questions based on the concepts of Michel de Certeau, who focuses on the creative practices of the ordinary individual who stands against authority in everyday life, and to understand the creative tactics of Instagram users against algorithms through the content supporting Palestine on Instagram and to create a repertoire of tactics. In the study, which was designed with a qualitative research design, data were obtained from the story posts of 20 accounts that shared publicly on Instagram between July 18-24, 2024. The data were analyzed through qualitative content analysis, using both inductive and deductive methods. It has been observed that users have individual resistance tactics such as “strengthening the content”, “hiding from the algorithm” and “taking over the algorithm” against the algorithmic moderation strategies applied by Instagram to pro-Palestinian content. As a result, although virtual space is presented as a space of freedom for the individual today, it carries the control and surveillance mechanisms of the authority to different dimensions.

Keywords: Strategy, tactics, algorithm, social media, Instagram.

Giriş

Gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelen sanal alan ve bu alan üzerindeki sosyal medya platformları kullanıcılarına iletişim, haberleşme ve sosyalleşme imkânı sağlayan, özgürlük, eşitlik, çoğulculuk temelinde düşünce ve fikirlerini ifade edebilecekleri bir kamusal alan olarak sunulmaktadır. Fakat bu platformların kendilerine özgü kullanım şartları, topluluk kuralları, denetim mekanizmaları vardır. Bireyler bu platformlara giriş yaparken, sunulan kuralları ve uyulması beklenen

davranışları kabul etmektedirler. Bu anlamda aslında bireylerin özgürlüğü platformların belirlediği sınırlar içerisinde.

Sosyal medya platformlarının denetim mekanizmaları; genel olarak nefret söylemi, zorbalık, taciz, pornografi gibi zararlı içeriklerin bildirilmesine, tespit edilmesine ve kaldırılmasına yönelik olarak kullanılmaktadır. Denetim süreçleri bireyler tarafından gerçekleştirilebildiği gibi yapay zekâ temelli otomatik algoritmik düzenlemeler yoluyla da yaygın ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Cobbe (2021) teknoloji geliştikçe ve sosyal medya şirketleri mega şirketlere dönüştükçe, içerik denetleme araçlarının da geliştiğini, bu doğrultuda içerik denetleme süreçlerinde yapay zekâ kullanımının büyük ölçüde arttığını vurgulamaktadır. Cobbe (2021, ss. 745-749) denetlemelerin bireylerden çok yapay zekâ temelli otomatik olarak gerçekleştirilen algoritmalarla yapılmasının; daha aktif, hızlı ve müdahaleci bir kontrol biçimini aldığını ve bu durumun da sosyal medya platformlarının bireyler üzerinde daha önce hiçbir ticari aktörün sahip olmadığı bir güç kazandırma potansiyeli olduğunu ileri sürmektedir. Aynı şekilde Bucher (2018) da sosyal medya platformlarının içeriği filtreleyen, veri akışlarını ve etkileşimleri hiyerarşik olarak sıralayan algoritmik bir yapıya sahip olduğunu ve böylece algoritmaların, platformların gücünün önemli bir parçası haline geldiğini belirtmektedir.

Sosyal medya platformlarının algoritmik denetim mekanizmalarının, nefret söylemini yasaklamak ve pornografiyi sansürlemek için kullandığı kadar aynı zamanda bu araçların duymamız gereken konuları da susturabildiği, sansürleyebildiği göz ardı edilmemesi gereken bir durum olduğuna işaret eden Gillespie (2018), platformların algoritmik denetim mekanizmalarının toplumsal normları ve kamu söylemini şekillendirdiği, kültürel üretim ve toplumun yapısı üzerinde çeşitli sonuçlar yarattığı halde çok az denetime tabii olduğunu da vurgulamaktadır. Bu nedenle, sosyal medya platformlarının bireyler üzerindeki denetim süreçleri ve bu süreç içerisinde zararlı olarak belirlediği içerikler tartışma konusu olabilmektedir. Özellikle bu platformlarda uygulanan yapay zekâ temelli algoritmalar aracılığıyla bireylerin platform üzerindeki etkileşimlerinin gözetime tabi tutularak, haber akışlarının önceliklendirilmesi, sınıflandırılması ve filtrelenmesi gibi uygulamalarla kişiselleştirilmesi, veri mahremiyeti başta olmak üzere, dünya algımızı şekillendirmenin bir yolu olan filtre balonlarının (Pariser, 2011) ve filtremeler sonucunda bireylerin iletişim evrenleri üzerinde tam kontrole sahip olunmasıyla oluşan yankı odalarının (Sunstein, 2009; Bruns, 2017) oluşması gibi tartışmaları gündeme getirmekle birlikte, bu mecraların kullanıcılarını taraflı ve tek tip bilgi akışına maruz bıraktığı söylenebilir. Ayrıca platform kullanıcıları fikirlerini paylaşıırken algoritmik denetim mekanizmalarının engellerine takılabilmekte, kullanıcıların paylaşımlarına ve/veya hesaplarına yönelik çeşitli sınırlandırmalar getirilmekte, etkileşimleri düşürülmekte, hesapları kapatılabilmektedir.

Günümüz dünyasında bireyler kendilerinin ya da başkalarının yaşadıkları haksızlıkları, toplumsal bir sorunu dile getirmek, gündeme taşımak, kamuoyu oluşturmak için küresel çapta bilgi akışını sağlayan sosyal medya platformlarını kullanma, bu platformlarla ilişki kurma mecburiyeti içerisinde. Platformların kullanım yaygınlığı ve bu platformlarda geçirilen zaman dikkate alındığında bireyin gündelik hayatına her geçen gün daha fazla nüfuz etmesi, bu mecraların algoritmik denetim mekanizmalarıyla, bireyler üzerinde çeşitli etkilere sahip olması, onun bir “otorite/güç” olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Fakat platformların temelindeki denetimden ve şeffaflıktan uzak olan problemli algoritmik işleyiş küresel çapta özgür, eşit ve çoğulcu bilgi akışını sekteye uğratmakta, sosyal medya platformlarını bir konuda kamuoyu ve/veya gündem oluşturmak, bir eşitsizliği dile getirmek isteyenler için elverişli bir ortam olmaktan uzaklaştırmaktadır. Bu doğrultuda günümüzde sosyal medya platformları algoritma düzeniyle, denetim ve gözetim mekanizmalarını farklı boyutlara taşıırken, bireylerin bu otorite/güç karşısında konumunun ve direniş pratiklerinin neler olduğunun bilinmesi gerekliliği, araştırmanın gerekçesini oluşturmaktadır.

Son yıllarda pek çok araştırmacı Google, Amozon, Meta gibi teknoloji şirketlerinin yapay zekâ temelli algoritma alt yapılarının merkezi konumunu ele alarak, sosyal medya, tüketim tercihleri, web araması gibi alanlarda belli amaçlara ve faaliyet alanlarına sahip olduklarını ve bu anlamda dünya genelindeki sosyal, kültürel, maddi, politik etkisi ve gücü ile ilgili araştırmalara yönelmiştir (Plantin & Punathambekar, 2019). Min'e (2019) göre algoritmaların karar verici ve gerçeğin hakemi olarak rolleri ve gücü ilgi odağı haline gelmiş olsa da algoritmalara direnen ve meydan okuyan sıradan bireylerin

rollerinin ve gücünün de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Benzer şekilde Treré ve Bonini’ye (2024) göre sadece algoritmaların gücünü ele alan yaklaşımlar bireyi pasifize eden, tek yönlü bir bakış açısı sunmakta, bireylerin veya grupların failliğini gölgeleme riskini taşımaktadır. Bu nedenle çalışmanın, sıradan bireylerin sosyal medyayı “yukarıdan” belirlenen sınırlara göre değil, “aşağıdan” yaratıcı bireysel direniş taktikleriyle belirlenen, sınırlardan sızarak, kendi amaçları doğrultusunda bu platformları aktif olarak kullanabildiğini göstermek açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Literatüre bakıldığında Velkova ve Kaun (2021, s. 525) çalışmalarında bireylerin sanal ortamdaki algoritmalarla dayanan adaletsiz bir görünmezlik biçimi olduğunu düşündükleri konularda, bu durumu düzeltmek için alternatif kullanımlar yoluyla direnç taktikleri geliştirebildiğini ve algoritmik gücü yeniden kullanabildiklerini göstermektedir. Kant (2020, s. 215) çalışmasında bireylerin sanal ortamda algoritmik bir beklenti/öngörü içinde olduklarını belirterek, platformların geliştirdikleri algoritmaya karşı ve algoritma aracılığıyla çeşitli manevralar yapan kullanıcıları “algoritmik taktikçiler” olarak tanımlamaktadır. Cotter (2019) çalışmasında algoritmaların kullanıcı davranışlarını şekillendirdiğini fakat kullanıcıların da algoritmik işleyişi öğrenerek, taktikler geliştirerek bunu kendi çıkarları için kullandıklarını, algoritmalarla karşı görünürlüklerini artırmak için “görünürlük oyunu” oynadıklarını belirtmektedir.

Literatürde sosyal medya platformlarının algoritmik düzenlemelerine karşı mücadele eden aşı karşıtı gruplar (Moran, Grasso ve Koltai, 2022; Johns, Bailo, Booth ve Rizoiu, 2024), yeme bozukluğu yanlısı topluluklar (Chancellor, Pater, Clear, Gilbert ve Choudhury, 2016 ; Gerrard, 2018) ve aşırı sağ hareketler (Bhat ve Klein, 2020) gibi çeşitli gruplar üzerinde yapılan araştırmaların olduğu da görülmektedir. Bu gruplar üzerinde yapılan çalışmalarda, incelenen grupları eleştiren bir bakış açısıyla, yani zararlı içerik üreten gruplar olarak ele alındığı görülmektedir. Bu çalışma ise eleştirel bir bakış açısıyla sosyal medya platformlarının algoritmalarla dayanan denetim stratejilerinin yanlı ve haksız uygulamalarının bir örneğini sunmaktır. Bu doğrultuda literatürde sosyal medya platformlarının algoritma düzeni karşısında bireylerin direniş pratiklerini ele almaya yönelik yapılan araştırmaların yeterli düzeyde olmadığı saptanmıştır. Konuyu sosyal medya platformlarının Filistin yanlısı içeriklere uygulanan çifte standardına karşı bireysel direniş biçimlerine yönelik herhangi bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Bu bağlamda çalışma, sıradan bireylerin birer aktör olarak oynadıkları etkin ve öncü role dikkat çekmek ve İsrail’in işlediği savaş suçunun, sosyal medya platformlarının haksız sansür uygulamalarına rağmen, uluslararası arenada görünür olma ve kamuoyu oluşturma çabalarının görünürlüğüne artırmak niyetiyle yapılarak, alandaki eksikliğin giderilmesine katkı sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada gündelik hayat içinde otoritenin karşısında duran, sıradan bireyin yaratıcı pratiklerine odaklanan Michel de Certeau’nun kavramlarından yola çıkarak, sıradan sosyal medya kullanıcılarının Instagram’da Filistin’i destekleyen hikâye içerikleri üzerinden, algoritmik denetim stratejilerine karşı alternatif kullanımlar geliştirmek yoluyla geliştirmiş oldukları yaratıcı taktiklerinin bir tipolojisini sunma ve anlama amacını taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. 18-24 Temmuz 2024 tarihlerinde Instagram üzerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle, en az 1000 takipçisi olan ve Instagram’ın Filistin’le ilgili içeriklere uyguladığı sansüre karşı aktif olarak direniş örneği teşkil eden içerikler paylaşan, 20 açık hesap üzerinden elde edilen 200 içerik, nitel içerik analizi yöntemiyle, tümdengelimli ve tümevarımlı metodun birlikte kullanılmasıyla çözümlenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın amacına yönelik olarak aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Filistin yanlısı paylaşım yapan Instagram kullanıcıları içerikleri yaygınlaştırmak için hangi taktikleri geliştirmektedir?
2. Filistin yanlısı paylaşım yapan Instagram kullanıcıları içerik denetiminden kaçınmak için hangi taktikleri kullanmaktadır?

Makalede öncelikle kuramsal temeli oluşturan Michel de Certeau’nun kavramlarına dair kısa bir değerlendirmeden sonra, Filistin’i destekleyici içeriklere Instagram’ın uyguladığı haksız sansürden bahsedilmiş ardından araştırma süreci ve araştırmada kullanılan yöntem üzerinde detaylı bir şekilde

durulmuştur. Bulguların değerlendirilmesi başlığında sahadan elde edilen veriler araştırma soruları temelinde ele alınarak Instagram'ın Filistin yanlısı içeriklere uyguladığı algoritmik denetleme stratejilerine karşı, kullanıcıların geliştirdikleri direniş taktiklerinin bir tipolojisi sunulmaya çalışılmıştır.

Kuramsal Temel: Michel De Certeau'da Sıradan Bireyin Direniş Pratikleri

Gündelik hayatı direniş alanı olarak tanımlayan M. De Certeau (2009), “Gündelik Hayatın Keşfi” adlı eserinde sıradan bireyin kullanım ya da tüketimlerini yeniden bir üretim olarak analiz eder. Bireyin bu üretimini gizli bir yaratıcılık olarak ele alır; “bu üretim, kurnazdır, dağınıktır ancak her yere sızar, sessizdir ve neredeyse görünmezdir, çünkü bu üretim kendini, kendisine ait ürünlerle belli etmez; kendini, egemen ekonomik düzen tarafından dayatılan ürünleri kullanma biçimleriyle ortaya koyar” (De Certeau, 2009, s. 45). Bir anlamda De Certeau, tahakküm ilişkilerinin hâkim olduğu gündelik hayatta, otoritenin belirlediği sınırları aşmanın, koyduğu kurallara direnmenin mümkün olduğunu, bireyin boyun eğmek yerine, aktif bir eyleyen olarak direniş biçimi sergilediğini vurgulamaktadır. “Günlük yaşam, düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani işini kendince yürütmek için herkese binlerce yol yordam sunar insana” (De Certeau, 2009, s. 44). Ona göre egemen düzeni benimsemiş gibi gözükken bireyler, kendilerine dayatılanları farklı bir biçimde uygulayarak, farklı hedeflere yönelik olarak kullanarak ve farklı uygulamalara tabi tutarak, diğer bir deyişle otoriteyle oyun oynayarak derin bir dönüşüme uğratmışlardır. Bu şekilde kendilerini sindirmeye, baskılamaya, denetim altında tutmaya çalışan egemen düzeni terk etmeden, düzen dışına çıkmadan onu kendi amaçları doğrultusunda farklı bir biçime sokarak yeniden üretmişler ve sistem içerisinde öteki olmayı başarmışlardır (De Certeau, 2009, s. 46).

De Certeau bireyin gündelik hayattaki otorite karşısında gerçekleştirdiği direnişini, “operasyonlar” adını verdiği “eylem, uygulama ve üretim tarzlarını”, “strateji” ve “taktik” kavramlarıyla çözümlemeye çalışmıştır. Strateji bir erk öznesinin belirli bir alanda/mekânda, kendisi dışındakilerle kurmuş olduğu ilişkileri yönlendirebileceği hesaplama ya da manipülasyondur (De Certeau, 2009, ss. 54-112). De Certeau'ya göre stratejiler, otoritenin güçleriyle sıradan bireylerin gündelik hayattaki konumunu sınırlandırabilmek ve disipline edebilmek için, tahakkümün “üssü” olarak hizmet görecektir. Diğer bir deyişle otorite çeşitli stratejilerle mekân hakimiyetini sağlar (Gardiner, 2016, s. 234). Strateji kısaca belirli bir alanda otorite konumunda olanların, bu konumlarını korumak ve devam ettirmek adına koydukları kuralların tümünü kapsamaktadır (Diker ve Karan, 2021, s. 286).

Güçlünün stratejileri karşısında zayıfın direniş sanatı olarak betimlediği taktik ise; otorite tarafından kuralları belirlenen, denetlenen bir uzam içinde gerçekleşen bir harekettir. Kendine ait bir uzamı olmadığı için otoritenin uzamı içinde, bulduğu her fırsatı değerlendirerek, gözden kaçan çatlaklardan kurnazlıkla sızarak sanatını gerçekleştirir (De Certeau, 2009, ss. 113-114). De Certeau'ya (2009: 55) göre günlük hayattaki sıradan bireyin pek çok alışkanlığı, tutum ve uygulamaları taktik türündendir ve ‘zayıf olanın’, ‘güçlü olana’ karşı başarıları, dolap dümen çevirme, çeşitli oyunlar oynama, hileler yapma, tuzaklar kurma, el çabukluğu gibi eylemlerin hepsi taktiktir. İktidarın görünür dışavurumları olan stratejiler, tanımlanabilir fiziksel bir mekâna sahipken; gayri resmi ya da marjinal pratikler olarak tanımlanan taktikler, sabit bir mekândan yoksundur (Gardiner, 2016, s. 229). Bu nedenle zayıf olan sıradan birey, otoritenin mekânında kendi çıkarına kullanabileceği olasılıkları yakalamak, fırsatları kollamak ve kendi çıkarına çevirmek için sürekli tetiktedir (De Certeau, 2009, ss. 54-55). Bu anlamda taktikler, otorite konumunda olanların dayattığı kurallara karşı, güçsüz konumda olanların mekândaki boşlukları kollayıp, çıkarları doğrultusunda fırsatları değerlendirmek adına, gerçekleştirdikleri, çaktırmadan yapılan önceden planlanmamış, çeşitli kurnazlık, hilelik gibi eylemlerin tümü şeklinde ifade edilebilir (Diker ve Karan, 2021, s. 286). De Certeau bu anlatılarla, otorite tarafından tahakküm ilişkileriyle belirlenmiş gündelik hayatta, sıradan bireylerin hareket alanı ciddi oranda kısıtlanmış olsa da kendini ifade etmenin gizli uğraklarını ortaya çıkarmak adına, ellerindeki mevcut kaynaklardan bir sürü yenilikçi ve yaratıcı biçimde faydalanabilme ve otorite yapılarını altüst edebilme potansiyelinin olduğunu dile getirmektedir (Gardiner, 2016, s. 231).

De Certeau'nun geliştirdiği kavramlar çalışmanın amacı doğrultusunda uyarlanmıştır. De Certeau'nun gündelik hayattaki tahakküm ilişkilerini iktidar aygıtları ile ilişkilendirerek ele aldığı

strateji kavramı bu çalışmada, sosyal medya platformu Instagram ele alındığından, Instagram kullanıcılarının maruz kaldığı algoritmik denetim mekanizmaları gibi tahakküm pratiklerini kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Çalışma sanal alanda otorite konumundakiler olarak belirtilen ticari sosyal medya platformlarının, kendi mekânlarında, çeşitli stratejiler olarak kullanıcılarına bazı kuralları, sözleşmeleri ve denetim mekanizmalarını dayatırken, sıradan kullanıcıların da çeşitli yaratıcı taktiklerle bu kuralları farklı biçimlere sokarak kendi çıkarları doğrultusunda yeniden ürettiklerini, diğer bir deyişle sanal alandaki otoritenin uyguladığı tahakküme karşı sıradan bireyin direnişine odaklanmaktadır. Sosyal medya platformlarında kullanıcılar otoritenin uyguladığı disipline edici, gözetime ve denetime dayalı algoritmik stratejilerle kuşatılmışlardır. Bu tahakküm ağı karşısında sıradan kullanıcılar direnişlerini platform üzerinden yani otoritenin mekânını terk etmeden, algoritmaların çatlaklarından sızmaya çalışan taktiklerle, bu düzende var olmaya, seslerini yükseltmeye çalışmaktadır. Bu anlamda kendi düşüncelerini özgür bir şekilde ifade edebilmek ve başkalarıyla paylaşmak için algoritmaların denetiminden kaçabileceği bir alan yaratmak amacıyla, karşılaştıkları kısıtlamalara yani hâkim stratejiye karşı çeşitli taktikler geliştirmektedirler.

Filistin’e Destek Veren Paylaşımlara Instagram’ın Uyguladığı Haksız Sansür

76 yılı aşkın süredir İsrail’in Filistin topraklarında gerçekleştirdiği sistematik baskı, 7 Ekim 2023 tarihinden sonra daha da derinleşmiş ve internet tabanlı iletişim araçları ile tüm dünyanın canlı olarak takip ettiği bir soykırım düzeyine ulaşmıştır (Yazar ve Günay, 2024, s. 499). İsrail’in saldırıları 29 Aralık 2023’te, 1948 tarihli Birleşmiş Milletler Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’ni ihlal ettiği gerekçesiyle açılan davaya rağmen devam etmektedir (Avşar ve Koyuncu, 2024, s. 364). 40 bini aşkın sivilin katledildiği ve dünyanın gözü önünde gerçekleştirilen bu soykırıma karşı halklar, insan hakları temelinde kendi devlet yetkililerinden ve dış politikalarından bağımsız olarak çeşitli eylemlerle tepkilerini dile getirmeye çalışmaktadır (Yazar ve Günay, 2024, s. 505). Bu tepkiler özellikle zaman ve mekân kısıtlamalarını aşarak, küresel çapta anlık interaktif iletişim kolaylığı sağlayan sosyal medya platformlarından, yaşananları daha çok kişinin duymasını sağlayarak konuyu gündemde tutmaya, kamuoyu oluşturmaya çalışan bireysel kullanıcıların veya aktivist toplulukların çeşitli paylaşımlarıyla gerçekleştirilmektedir. Ancak bu süreçte çok sayıda birey, Filistin yanlısı içeriklerinin sosyal medya platformlarında kaldırılmasından ya da platformun etkileşimlerini kısıtlamaya yönelik çeşitli yaptırımlarından şikayetçi olmuştur. Sosyal medya platformlarının Filistin yanlısı içerikleri hassas ve rahatsız edici içerik kategorisine alarak, bu tarz içerikleri paylaşan kullanıcılarına “nefret söylemini yaydığı”, “platformun kullanım şartlarını ihlal ettiği” gibi gerekçelerle uyguladığı bu haksız ve yanlı stratejiler yeni değildir ve bu durum pek çok haberde, çalışmada ve raporda yer almıştır (Uddin, 2021; Hammad, 2022; Supriyanto, Pratiwi, Kamilah ve Hidayat, 2022, Albaik, 2022; HRW, 2022).

Sosyal medya platformları, Filistinlilerin yaşadıkları vahşeti tüm dünyanın gözleri önüne serebilmek ve İsrail’in işlediği savaş suçunun, soykırıma varan uygulamalarının adeta dijital bir belgesi haline getirebilmek için kullandıkları önemli bir araç haline gelmiştir. Anaakım medyanın önyargılı ideolojisinin, kamuoyunun çarpıtılmasına ve yanlış bilgilerin yayılmasına neden olduğu için Filistinliler, sosyal medya platformlarında ve özellikle Instagram’da yaşananların kişisel bir anlatısını sunarak, bu vahşeti tüm dünyaya duyurmak, uluslararası kamuoyunu harekete geçirmek için kullanmaktadırlar (Abushbak, 2022). Birçok çalışma hem Filistinlilerin hem de Filistin yanlısı birey, aktivist ve gazatecilerin, çatışmaların şiddetlendiği dönemlerde sosyal medya platformlarına başvurdıklarını belirtmektedir (Asthana, 2017, Hazboun ve Maoz, 2018, Abushbak ve Majeed, 2020; Digital Rights Incident Report, 2021; Abushbak, Majeed, Sinha, 2023; Hayes, 2023; Shehadeh, 2023; Maharani, 2024).

7 Ekim 2023 tarihinden sonra İsrail’in Filistin’e karşı artan saldırıları, sosyal medya platformlarında artan tepkilere yol açmış ve bu durum beraberinde platformların Filistin yanlısı içeriklere olan haksız ve yanlı denetim mekanizmalarını artırmasıyla sonuçlanmıştır. Bu ayrımcılık yaratan uygulamalar özellikle Meta şirketinin sosyal medya platformları olan Instagram ve Facebook’ta görülmüştür. İnsan Hakları İzleme Örgütü 60’tan fazla ülkeden, 1.050 sansür vakasını analiz ederek altı temel haksız sansür modeli belirlemiştir. Bunlar; platformdan gönderi, hikâye ve yorum gibi içeriklerin kaldırılması; hesapların silinmesi veya belli bir süre askıya alınması; hikâyeleri beğenme, yorum yapma,

paylaşma ve yeniden yayınlama gibi içerik etkileşimine yönelik kısıtlamalar; diğer hesapları takip etme veya etiketlemeye yönelik kısıtlamalar; canlı yayın, hesapların takipçi olmayanlara önerilmesi gibi belirli özelliklerin kullanımına yönelik kısıtlamalar ve bir kişinin gönderilerinin, hikâyelerinin veya hesabının görünürlüğünün, içeriğin dağıtımında veya erişiminde bir azalma veya hesaplar için aramaların devre dışı bırakılması nedeniyle bildirim yapılmaksızın önemli ölçüde azalmasına yönelik olarak uygulanan gölge yasağı. Bu durum İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yayınladığı raporda, Meta'nın içerik denetleme politikaları ve algoritmik sistemlerinin Instagram ve Facebook'ta Filistin'i destekleyen içeriklere usulsüz bir şekilde sansür uyguladığını ortaya konmuştur. Raporda Filistin'i destekleyen barışçıl ifadeler ve Filistinlilerin insan haklarıyla ilgili ifadelerin usulsüz bir şekilde kaldırıldığı ve seslerinin bastırıldığı belirtilmiştir (HRW, 2023). Instagram ve Facebook'ta uygulanan bu ayrımcı, haksız ve usulsüz olan algoritmik denetim uygulamaları amacının dışında kullanılarak, bu platformların eşitlik ve özgür düşünce temelinde paylaşımların yapılmasını engellemektedir. Kullanıcılar Filistin yanlısı içerik paylaşanların çeşitli yaptırımlarla seslerinin kısılmaya çalışılmasına karşılık, yapılan bu haksız uygulamaları duyurmaya, ifşa etmeye ve sistemin uyguladığı tahakküm biçimini çeşitli yaratıcı taktiklerle aşmaya çalışmaktadırlar.

Yöntem

Bu bölümde araştırma deseni, araştırma alanı, veri toplama süreçleriyle birlikte örneklemin belirlenmesi ve verilerin analizi ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ayrıca araştırmanın sınırlılıkları, araştırma etiği ve araştırmanın geçerlik güvenirliği hakkında detaylı bilgiler sunulmuştur.

Araştırma Deseni

Bu çalışma, Instagram'da Filistin yanlısı paylaşım yapan kullanıcıların, platformun Filistin'e dair içeriklere uyguladığı algoritmik denetim stratejilerine yani deneyimledikleri tahakküme karşı geliştirdikleri bireysel direniş pratiklerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Filistin yanlısı paylaşım yapan Instagram kullanıcıları içerikleri yaygınlaştırmak için hangi taktikleri geliştirmektedir? Filistin yanlısı paylaşım yapan Instagram kullanıcıları içerik denetiminden kaçınmak için hangi taktikleri kullanmaktadır? Araştırmanın temel sorularını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda araştırma, hermeneutik bir yaklaşımla nitel araştırma yöntemi ile desenlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2013, s. 45) nitel araştırmayı, "algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak" tanımlamıştır. Nitel araştırmalarda "araştırmacının esnek olmasını, toplanan verilere göre araştırma sürecini yeniden biçimlendirmesini ve gerek araştırma deseninin oluşmasında gerekse toplanan verilerin analizinde tümevarıma dayalı bir yaklaşım izlemesini gerektirir" (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 46). Araştırma bu temellerden yola çıkarak popüler sosyal medya platformlarından biri olan Instagram üzerinden yapılmıştır. Araştırmanın Instagram'da yapılmasının nedeni, dünya çapında en popüler sosyal medya platformlarından biri olması, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (HRW, 2022; HRW, 2023) raporlarında belirtilen Filistin yanlısı içeriklere uygulanan haksız sansür uygulamaları ve bu doğrultuda kullanıcıların yaptırıma maruz kalmalarını platform üzerinden ifşa edip çeşitli direniş biçimleri sergilemesidir.

Veri Toplama Süreci ve Örneklem Seçimi

Nitel araştırmalarda araştırmacının, araştırma yapılacak alanı tanınması önemlidir. Bu nedenle araştırmacı veri toplamadan önce, alanla ilgili ön bilgi edinmek ve alanı yakından tanımak amacıyla kullanıcıların Instagram'da Filistin'le ilgili içerikleri nasıl paylaştıklarını ve bunlarla nasıl etkileşime girdiklerini anlamak için öncelikle araştırmaya adanmış bir Instagram hesabı kullanarak araştırmanın amacına yönelik, yaygın olarak bilinen aktif Filistin yanlısı, herkese açık içerik paylaşan gazeteci ve insani yardım kuruluşları çalışanları olan hesapları takip etmeye başlamıştır. Sonrasında Filistin'e dair aktif paylaşım yapan bireysel hesaplara ulaşabilmek için bu kişilerin paylaşımlarına yapılan beğeni ve yorumlardan diğer kullanıcılara ulaşmaya çalışmış ve toplamda 90 hesabı Aralık 2023 tarihinden itibaren takip ederek gözlemlemiştir. Araştırmacının rolü, katılımcı olmayan gözlemcidir. Yani araştırmacı alanda bulunmakla birlikte "uzaktan izleyen ve alan notları tutan, çalışma grubunun dışında

bir kimsedir. Etkinliklerle ya da insanlarla doğrudan ilişki kurmadan veri kaydedebilir” (Creswell, 2019, s. 121). Takip edilen tüm hesaplar kamuya açık olarak içerik paylaşan hesaplardır.

Araştırmanın verileri 18-24 Temmuz 2024 tarihleri arasında toplanmıştır. Verilerin toplanmasında amaçlı örnekleme yönteminden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yönteminde araştırmacı önceden oluşturulmuş ölçütlerden yararlanabildiği gibi, araştırma konusunun odağına yönelik olarak kendisi de ölçütler belirleyebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 140). Araştırmada ölçüt olarak; takipçi sayısı en az 1000 olan ve Instagram’ın Filistin’le ilgili içeriklere uyguladığı sansüre karşı aktif olarak direniş örneği teşkil eden hikâye (story) paylaşımı yapması olarak belirlenmiştir. Bu ölçütlere göre 20 hesabın paylaştığı Filistin yanlısı hikâyeleri ve bu hesapların İsrail ve Filistin arasındaki çatışmaların başladığı tarih olan 7 Ekim 2023’ten itibaren Instagram sayfasında daha önceden paylaşıp öne çıkanlar klasörüne sabitlemiş oldukları hikâye içerikleri araştırmanın verilerini oluşturmaktadır. Öne çıkanlar klasöründe paylaşılan içeriklerin verilere dahil edilmesinin nedeni, araştırmanın amacına yönelik çatışmanın başlangıcından itibaren bireylerin uyguladıkları taktiklere dair bütüncül bakış açısı kazanmaya yardımcı olması ve süreç içerisinde taktiklerin değişimine dair bilgi vermesidir. Ayrıca analiz birimi olarak Instagram’daki hikâyelerin tercih edilmesinin nedeni, profildeki gönderilerin kalıcı içerikler olması nedeniyle algoritma engellerine takılma olasılığının daha fazla olması dolayısıyla, bireylerin genellikle paylaşılmasından 24 saat içinde kendiliğinden silinen, geçici özellikteki hikâyeleri paylaşmayı tercih etmeleridir.

Takip edilen herkese açık paylaşım yapan 20 hesap her gün kontrol edilerek gözlemlenmiş, Filistin’le ilgili yapılan görsel nitelikteki hikâye paylaşımları hiçbir müdahalede bulunulmadan ekran görüntüsü alınarak bilgisayarda depolanmıştır. Nitel araştırmalarda açık uçlu veriler olarak ele alınan görsel veriler, gündelik yaşamımızın ve ilişki kurma biçimlerimizin önemli bir parçasıdır. Ayrıca araştırmacıya geriye bakmak için gerçek olayların güçlü kayıtlarını sunmaktadır (Creswell, 2019, s. 167). Araştırmacının veri toplama sürecinde ulaştığı görsel temelli içerikler bu doğrultuda araştırmanın sorularına yönelik önemli veriler sunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmacı 18-24 Temmuz 2024 tarihleri arasında 651 adet görsel içeriğe ulaşmıştır. Ulaşılan bu içeriklerden 200 tanesi nitel içerik analizine tabi tutulmuştur. Analize tabi tutulan içeriğin 200 ile sınırlandırılmasının nedeni; elde edilen içeriklerin aynı türden içerikler olması ve aynı direniş taktiklerinin kullanılması dolayısıyla veri doyumuna ulaşılmış olmasıdır. Elde edilen veriler, araştırmacının daha önceki çalışmalarında kullanıp, deneyim ve tecrübe sahibi olduğu nitel araştırma yazılımı olan Maxqda 20 kullanılarak, nitel içerik analiz tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde öncelikle elde edilen verilerin kavramsallaştırılmasıyla başlayan süreç, sonrasında ortaya çıkan kavramların mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması ile devam etmektedir. Buradaki temel amaç, elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 259). Araştırmacı verilerin analizinde, çalışmanın amacı doğrultusunda anlam ifade eden ve benzeşen verileri tümevarımsal ve tümdengelsel metodları birlikte kullanarak sistematik bir biçimde belirli kategorilerle bir araya getirip yorumlamıştır. Diğer bir deyişle kodlamalar verilerden hareketle oluşturulmuş, tematik çerçevenin oluşturulmasında literatürden yararlanılmıştır. Araştırmacı kaydedilen görsel verileri ortaya çıkan taktikler açısından inceleyerek, bir taktik repertuarı oluşturmaya çalışmıştır. Sosyal medya içerikleri yapısı gereği multimedya özelliğine sahip olduğu için, görsel nitelikli Instagram hikâyelerinin analiz sürecinde içeriklerin metin, resim, mem ve dış bağlantılar dahil olmak üzere multimedya biçimlerine dikkat edilmiştir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Nitel araştırmalar genellenebilir sonuçlar ortaya koyma çabasında değildir. “Sosyal olgular bağlı oldukları ortama göre biçimlendikleri için, araştırma sonuçları ancak bu ortam içerisinde anlam kazanır ve başka ortamlara doğrudan genelleme yapmak mümkün değildir” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 48). Bu doğrultuda araştırma sonuçları genellenebilir nitelikte olmayıp, araştırmanın yapıldığı sosyal medya platformu olan Instagram ile sınırlıdır. Ayrıca veriler Instagram üzerindeki hikâye paylaşımlarıyla

sınırlandırılmıştır. Bunun nedeni profilde yer alan gönderilerin kalıcı olması, algoritma engellerine takılma olasılığını artırması dolayısıyla, bireylerin geçici özellikteki hikâyeleri paylaşmayı tercih etmeleridir. Diğer bir deyişle profilde kalıcı içerikler olan gönderilere göre, hikâyelerin 24 saat içerisinde kendiliğinden silinebilir, geçici nitelikte olması algoritmik denetleme mekanizmaları tarafından daha zor tespit edilebilmesi nedeniyle bireylerin direniş taktiklerinde bir avantaj olarak işlevsel olarak kullanılmalarıdır.

Araştırma Etiği, Araştırmanın Güvenirliği ve Geçerliği

Yapılan araştırmada, araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Herkese açık olan sosyal medya verileri kamusal paylaşım olarak değerlendirildiği için, yapılan araştırma etik kurul kararı gerektirmemektedir. Ayrıca çalışmada bulgularla ilgili örneklere yer verilirken, paylaşımlar kamuya açık olsa dahi, araştırma etiği açısından kişilerin hesap adları ve diğer tanımlanabilir özellikleri anonim hale getirilerek kişisel gizliliğe önem verilmiştir.

Nitel araştırmalarda araştırma güvenirliliği ve geçerliği konusu oldukça önemlidir. Araştırmacı bu hususta çeşitli yöntemler izleyerek araştırmanın güvenirlilik ve geçerliğini artırmaya çalışmıştır. Öncelikle araştırmacı araştırmanın geçerliğini artırmak için alanda uzun süre vakit harcamış, araştırma sürecine ait; veri toplama, örneklem seçimi, veri analizi ve sonucunda ulaşılan temalar dahil olmak üzere tüm basamaklara ilişkin açık, net ve ayrıntılı açıklamalar yapmıştır. Ayrıca çalışmada alandan elde edilen görsel içeriklere yer verilmiş, araştırma sonucunda ulaşılan temalar örneklendirilerek desteklenmiştir.

Nitel araştırmalarda verilerin çözümlenmesinde bilgisayar destekli programları kullanmak, araştırmalara düzen, verim ve titizlik katarak araştırmanın temellerini ve güvenirliliğini sağlamlaştırmaktadır (Creswell, 2019, s. 188). Bu nedenle görüşmelerden elde edilen verilerin araştırmacı tarafından tekrar tekrar kodlanarak çözümlenmesinde nitel veri analizi yazılımı olan Maxqda 20 programı kullanılmıştır.

Nitel araştırmalarda yorumların doğruluğunu ve güvenirliliğini artırmak için başka bir kodlayıcıya kontrol ettirmek için kodlayıcılar arası uzlaşmayı kullanmayı öneren Creswell (2019) bu yöntemin araştırmacılar arasındaki tutarlılığı kontrol etmek için iyi bir imkân olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda araştırmacı, kodlama sürecini tamamladığında, öncelikle Creswell'in (2019) önerdiği kod çizelgesini örnek olarak bir kod çizelgesi oluşturmuş ve ikinci kodlayıcı ile paylaşmıştır. Rastgele seçilmiş toplam verinin %25'ine tekabül eden 50 içerik çalışmanın dışında olan nitel araştırma yöntemleri dersini almış, Maxqda programını kullanabilen bir sosyolog tarafından kodlanmıştır. Her iki kodlayıcının kodladıkları belgeler Maxqda 20 programında birleştirilerek kodlayıcılar arası uzlaşma analizleri uygulanmıştır.

Maxqda 20 üç farklı şekilde kodlayıcılar arası uzlaşma analizi gerçekleştirmektedir. Araştırmada “belgede kod varlığı” ve “belgede kod frekansı” analizleri yapılmıştır. Ancak araştırmanın belgeleri düz metin yerine görsel içerikler olduğu için, iki kodlayıcının aynı alana kod atamasıyla ilgili olan “bölümlerdeki kod çakışması” analizi uygulanamamıştır. Diğer bir deyişle belgelerin görsel içerdiklerden oluşması nedeniyle Kappa testini Maxqda 20 programında yapmak mümkün olmamıştır.

Tablo 1

Kodlayıcılar Arası Uzlaşma Analiz Sonuçları

Analiz Türü	İlişkili	İlişkisiz	Toplam	Yüzde
Belgede kod varlığı	86	2	88	97,73
Belgede kod frekansı	86	2	88	97,73

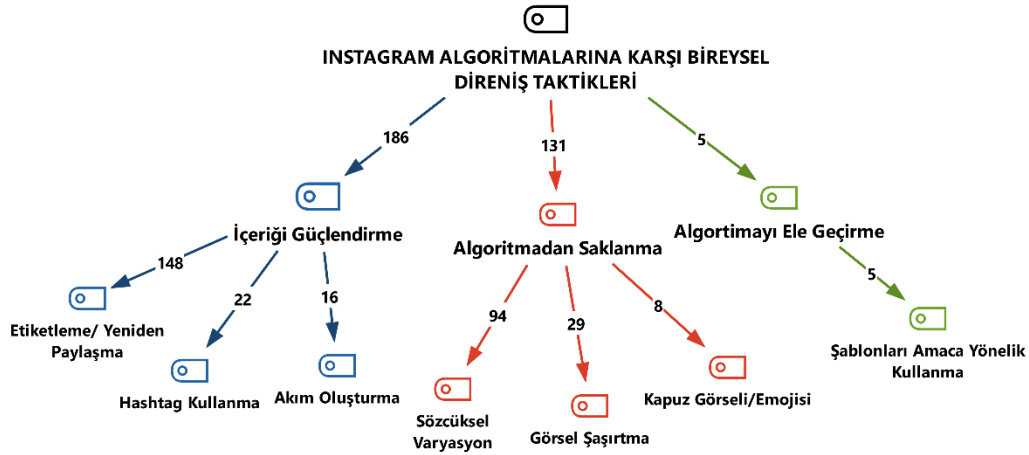
İki kodlayıcıya ait tüm kodların incelenerek uzun tablolar halinde gösterildiği analiz sonuçlarına ait uzlaşma değerleri, araştırmacı tarafından oluşturulan Tablo 1’de gösterilmiştir. Buna göre belgede kod varlığı ve belgede kod frekansı analiz sonuçlarına bakıldığında, iki kodlayıcı arası uzlaşmanın %97,73

oranında olduğu görülmektedir. Analizlerde 88 koddan sadece 2 kodda görsel içeriklerden kaynaklı kod varlığı ve frekansında bir uyumsuzluk söz konusu olmuştur.

Bulgular

Bulgular bölümünde, araştırma soruları doğrultusunda verilerin çözümlemesiyle ortaya çıkan taktikler açıklanmaktadır. Araştırmada veri setinden elde edilen bulgulara göre, Instagram'da Filistin'i destekleyici aktif olarak içerik paylaşan bireylerin, Filistin'e dair içeriği yaymak ve algoritmik denetimden kaçınmak için algoritmalarla karşı geliştirmiş oldukları 3 ana taktik (tema) türünün ortaya çıktığı görülmektedir. Aşağıda bu üç ana taktik ve alt kategorileri detaylı bir şekilde açıklanmakta ve bunlar, verilerden hareketle görsel temelli birincil kaynaklarla örneklendirilerek desteklenmektedir.

Filistin İçeriklerine Uygulanan Sansüre Karşı Instagram'da Bireysel Direniş Taktikleri

Şekil 1. Instagram'da Bireysel Direniş Taktiklerine İlişkin Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

İçeriği Güçlendirme Taktikleri

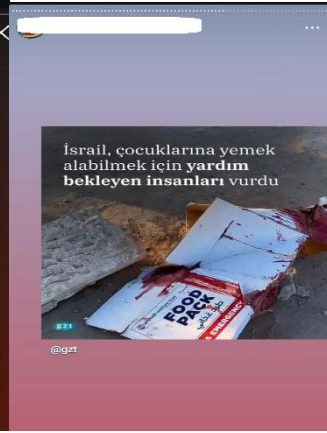
Sosyal medya platformları temel olarak görünürlük üzerinden işleyen bir yapıya sahiptir ve bu platformlarda görünür olmak, istenen bir durumdur. Sosyal medya platformlarında algoritmalar içeriklerin beğeni, yorum ve yeniden paylaşma gibi çeşitli etkileşim oranlarına bakarak görünürlüğü belirlemektedir. Diğer bir deyişle içeriğin etkileşim oranı ne kadar çoksa, algoritmaların bu içeriği takipçilerin akışlarında önceliklendirmesi söz konusudur. Hatta bu etkileşim oranı popülerlik düzeyine ulaştığında, içerik keşfet alanına düşerek, içeriğin takipçileri haricinde yeni bir kitleye görünür kılmasını sağlamaktadır. Bireylerin ya da paylaşılan içeriklerin etkileşim aldığı oranda daha fazla kişi tarafından görülmesi, daha geniş bir kitleye hitap edebilmeleri ve böylelikle de varlıklarının kanıtlanması ve seslerinin duyurulması anlamına gelmektedir.

Yapılan araştırmada sahadan elde edilen gözlem ve hikâye paylaşımları doğrultusunda, bireylerin Instagram stratejilerine karşı uyguladıkları en yaygın taktiğin içeriği güçlendirme taktiği olduğu belirlenmiştir. Bireylerin, öncelikle Instagram'ın Filistin'e dair içeriklere uyguladığı algoritmik denetim mekanizmalarının haksız yaptırımlarını yine Instagram üzerinden ifşa etmeye ve Filistin'de yaşanan insanlık dramını tüm dünyaya duyurmaya çalıştıkları görülmüştür. Bu doğrultuda Instagram algoritmaları etkileşim temeli üzerinden hareket ettiği için, Filistinliler ya da Filistin destekçisi bireyler, deneyimledikleri haksız yaptırımlara karşı takipçilerinden paylaşımları için daha fazla beğeni, yorum ve etiketleyerek yeniden paylaşma gibi Instagram'ın kullanıcılarına sunduğu yapısal özellikleri kullanarak, çeşitli etkileşim temelli destekleri istemektedirler. Elde edilen verilerden hareketle bireyler Instagram'da görünür olmak için otoritenin mekânını ve algoritmik işleyişini kullanarak, özellikle Filistin'e dair içeriklerin, içeriği paylaşan hesabı belirtmek amacını taşıyan etiketleme yoluyla ya da etiketlenmeden içeriğin yeniden paylaşılmasıyla güçlendirmeye çalışmaktadır. Görsel 1, 2 ve 3 Instagram kullanıcılarının Filistin'e dair içerikleri güçlendirmek için başka hesapların paylaştıkları görsel temelli

içerikleri etiketleyerek, kendi hikâyelerinde yeniden paylaştıklarına ve takipçilerinin de bu içeriğe ulaşmasını sağlamasına örnek teşkil etmektedir. Bireyler yaptıkları bu tür paylaşımlarla hem paylaşım yapan hesaba destek olmakta hem de içeriğin daha fazla kişiye ulaşmasını sağlamaktadır.

Görsel 1

Görsel 2

Görsel 3

İçeriği güçlendirme taktiğinin ikincisi ise, Filistin destekçileri tarafından belirlenen ilgili konu başlıklarını ilişkilendirme ve bir araya toplayıp görünür kılma amacını taşıyan hashtag'lerin kullanılmasıdır. Hashtag kampanyaları Twitter gibi sosyal medya platformlarında daha yaygın olarak kullanılsa da Instagram'da da özellikle gündeme gelmesi ve/veya kamuoyu oluşturulmak istenen bir konu için de işlevsel olarak kullanılmaktadır. Bu doğrultuda Instagram kullanıcıları İsrail karşıtı ve Filistin yanlısı çeşitli hashtag'leri belirleyerek ve bu hashtag'leri içeren çeşitli paylaşımlarla algoritmalara karşı görünürlük mücadelesi vererek içeriği güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Hashtag kampanyalarında Türkçe hashtag'ler kullanıldığı gibi daha çok İngilizce hashtag'lerin paylaşıldığı görülmüştür. Bunun nedeni görünürlük derecesini küresel çapta yaygınlaştırmak istenmesidir. Görsel 4, 5 ve 6 Instagram kullanıcılarının “#FreePalestine #stopwar, #Starlinkforgaza” gibi belirlenen hashtag'ler doğrultusunda yaptıkları paylaşımlarına dair örneklerdir. Bu tür paylaşımlarda birden fazla hashtag'in birlikte kullanıldığı, hashtag'lerin İngilizce, kısa ve öz nitelikte oldukları görülmektedir.

Görsel 4

Görsel 5

Görsel 6

İçeriği güçlendirme taktiğinin üçüncüsü ise, akım oluşturmaktır. Sosyal medya platformlarında oldukça popüler olan akımlar, bireylerin daha fazla izlenme oranına sahip olmak için dikkat çekmeye yönelik başlattıkları paylaşımlardır. Akımlar belirlenmiş bir konu hakkında önceden hazırlanmış şablonlarla ya da bireylerin yaratıcılığına bırakılmış çeşitli görsel ya da video içeriklerinin pek çok kişi tarafından paylaşılmasıyla oluşturulan içeriklerdir. Instagram'da İsrail karşıtı ve Filistin yanlısı çeşitli akımların oluşturulup içerikler üzerinde “sen de katıl” butonuyla daha fazla kişinin kolaylıkla bu hazır içerikleri paylaşması sağlanırken, konuyu daha fazla görünür kılıp gündemde tutmaya çalışılmaktadır. Görsel 7, 8 ve 9 Instagram kullanıcılarının Filistin için önceden oluşturulmuş hazır şablonları kullanarak katıldıkları akımlara birer örnektir.

Görsel 7

Görsel 8

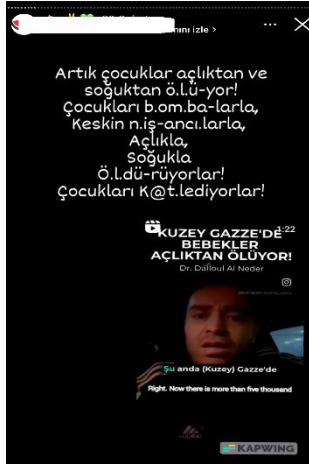
Görsel 9

Algoritmadan Saklanma Taktikleri

Bireylerin seslerini duyurmak için Instagram’ın algoritmik denetim mekanizmalarına karşı geliştirdiği bir diğer taktik ise, algoritmadan saklanmadır. Bireyler algoritmik denetime takılacağı öngörülen paylaşımları için, genellikle Instagram profillerinde kalıcı olan, takipçilerinin akışlarında görünen paylaşımlardan ziyade, 24 saat sonra kendiliğinden silinen hikâyelerde içerik üretmektedirler. Bunun nedeni hikâyelerin geçici özellikte olması dolayısıyla Filistin’e destek veren içeriklerin “istenmeyen” içerik olarak algılayan ve çeşitli kısıtlamalarla yaptırım uygulayan algoritmaların, bu tür içerikleri algılamasını ve denetime tabi tutmasını zorlaştırmasıdır. Ayrıca gözlemlerden elde edilen verilere göre, bireyler hem Instagram profillerinde hem de hikâyelerinde güzel görüntülerini, hayatlarına dair mutlu anlarını, anılarını paylaşmaya devam ederken diğer yandan gündelik hayatlarına dair olan hikâye paylaşımlarının aralarına Filistin’le ilgili haberleri, Filistin’e yönelik destek paylaşımlarını yapmaktadırlar.

Instagram kullanıcılarının algoritmik denetleme mekanizmalarından saklanma taktiklerinde en çok kullandıkları taktik sözcüksel varyasyondur. Bireyler kısıtlamaları aşmak için algoritma denetimine takıldığı keşfedilen ya da takılacağını düşündükleri kelimelerin farklı şekillerde kodlanmış, standart dışı sözcüksel varyasyonlarını kullanmaktadırlar. Verilerden hareketle bireyler en çok “İsrail, Filistin, Gazze, soykırım, katliam, bomba” gibi sözcükleri farklı şekillerde kodlayarak, şifreleyerek, kelimeler arasına noktalama işaretleri, rakamlar ya da çeşitli simgeler koyarak algoritmalarından saklanmaya çalışmaktadırlar. Görsel 10, 11 ve 12’de Instagram kullanıcılarının paylaşımlarında kullandıkları algoritmalar için sakıncalı sözcükleri ne şekilde farklılaştırdıkları görülmektedir.

Sözcüklerin varyasyonlarının oluşturulmasında belirli bir standart söz konusu değildir. Bireyler neredeyse her paylaşımlarında sözcüklerin farklı varyasyonlarını üretmektedirler. Algoritmalarından saklanma amacı taşıyan sözcüklerin varyasyonu zaman içerisinde de değişiklik göstermekte, kapsamı genişlemektedir. Çünkü algoritmaların sürekli güncellenerek bu tarz sözcüksel varyasyonlardan, içeriğin Filistin’le ilgili olduğunu anlamaya başlayıp kısıtlamaları artırmasıyla, bireylerin de zamanla kullandıkları sözcüklerin hem varyasyonunda hem de daha fazla sözcükte değişiklikler yapmaya çalıştıkları görülmüştür. Diğer bir deyişle sürekli kendini yenileyen algoritmalara karşı bireyler de taktiklerini sürekli güncelleyerek denetimden korunmakta, aktif bir şekilde paylaşımlarına devam edebilmektedirler.

Görsel 10

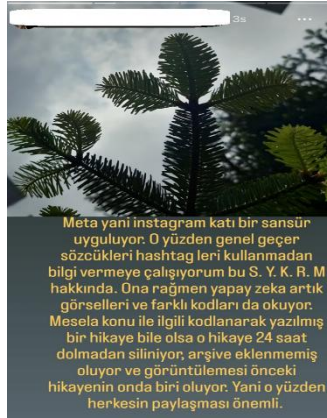

Görsel 11

Görsel 12

Instagram'ın algoritmik denetim mekanizmalarından saklanmada kullandıkları ikinci taktik türü ise, görsel şaşırtmadır. Genel olarak sosyal medya platformları özel olarak da Instagram yapısı gereği görselliğin ön planda olduğu mecralardır. Algoritmik denetim mekanizmaları platform üzerinde paylaşılan içeriklerde sadece metinleri değil görselleri de denetim altında tutmaktadır. Bu doğrultuda Instagram üzerinde Filistin'le ilgili paylaşılan görseller algoritmalara takılmakta ve bireylere yaptırımlar uygulanabilmektedir. Bu tahakküme karşılık bireyler de paylaşımlarında Filistin içerikleri ile ilgili olmayan görseller paylaşarak, algoritmaları şaşırtmaya çalışmaktadır. Görsel 13, 14 ve 15 Instagram kullanıcılarının algoritmalarından saklanmak için kullandıkları görsel şaşırtma taktiklerine örnekleri teşkil etmektedir. Bu görsellerde de görüldüğü gibi, bireyler Filistin'le ilgisi olmayan görüntüleri paylaşımlarının arkasına ya da zeminine koyarak diğer taktiklerle de desteklediği metin bazlı içeriklerini oluşturmaktadırlar.

Görsel 13

Görsel 14

Görsel 15

Bireylerin algoritmadan saklanmada kullandıkları diğer taktik türü ise, paylaşımlarda karpuz emojiğini ve/veya görselini sembol olarak kullanmalarıdır. Bilindiği gibi semboller kendilerinden başka bir anlama işaret ederler, temsil ettikleri şeyin yerine geçerler. Bu anlamda karpuz sembolü Filistin'in, Filistin bayrağının bir temsili olarak paylaşımlarda kullanılmaktadır. Karpuzun Filistin'in sembolü olarak kullanılması yeni değildir. İlk olarak 1967'de Altı Gün Savaşı olarak bilinen Arap-İsrail savaşı'ndan sonra, Batı Şeria ve Gazze'yi ele geçiren İsrail hükümetinin bu bölgelerde Filistin bayrağının kamusal alanda gösterilmesini suç haline getirmesiyle, Filistin'liler protesto biçimi olarak karpuz dilimini kullanmaya başlamışlardır (www.tuicakademi.org, 11.01.24). Karpuz, kırmızı, siyah, beyaz ve yeşil renkleri itibarıyla Filistin bayraklarının renginde olduğu için, Filistin'i temsilen içeriklerde kullanılarak adeta Filistin dayanışmasının ve direnişinin bir sembolü olmuştur. Görsel 16, 17 ve 18'de Instagram kullanıcılarının hikâye içeriklerinde kullandıkları karpuz sembolleri yer almaktadır. Gözlemler sonucunda karpuz sembolünün sadece hikâye paylaşımlarında değil, bireylerin profil

fotoğraflarında, profillerinde kendilerini tanıtıcı biyografi alanlarında, profillerinde gönderi olarak paylaşılan içeriklerin yorumlarında içeriğe destek vermek amacıyla çok kez kullanıldığı belirlenmiştir.

Görsel 16

Görsel 17

Görsel 18

Algortimayı Ele Geçirme Taktikleri

Instagram algoritmaları bireylerin ilgileri doğrultusunda ve etkileşimi fazla olan ‘trend’ içerikleri platform akışında önceliklendirmektedir. Bu nedenle görünmenin amaç olduğu bu mecralarda bireyler daha fazla kişinin ilgisini çekmek için popüler olan içerikler üretmek zorundadır. Instagram’da hazır şablonlar halinde paylaşılarak akım olan içerikler, genellikle bireylerin daha fazla görüntülenme oranına sahip olarak, popülerlik kazanmak veya keşfete düşmek için yaptıkları paylaşımlardır. Fakat bazı durumlarda bireyler bu akımları kendilerine göre değiştirerek, üzerinde oynamalar yaparak asıl amacından saptırmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda Instagram’da Filistin destekçisi bireylerin popüler şablonları direniş amaçlı kullanarak ele geçirmeye çalıştıkları görülmektedir.

Aşağıda görsellerde yer alan şablon, dünya çapında ünlü moda dergisi olan Vogue’in kapak tasarımı olarak hazırlanmış bir Instagram şablonudur. Bireyler bu hazır şablonu kullanarak kendilerinin en güzel halini bir kapak kıyımış gibi ya da ailesiyle olan tatil anılarını dergi kapağıymış gibi paylaşarak bu akıma katılmaktadırlar. Fakat Görsel 19, 20 ve 21’de görüldüğü gibi Filistin destekçisi bireyler Instagram’ın popüler kültüre yönelik olan bu şablonunu kullanarak, Filistin’e destek vermek ve/veya İsrail’in işlediği savaş suçunu gözler önüne sermek için kullanmakta, bu şekilde algortimayı ele geçirmektedirler.

Görsel 19

Görsel 20

Görsel 21

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sosyal medya platformlarının hayatımıza girmesiyle yaygınlaşan kişiselleştirilmiş algoritmalar ve algoritmik denetim mekanizmaları bireyin hangi içerikleri görüp göremeyeceğinin ya da hangi konularda paylaşım yapıp yapamayacağını kararını belirlemekte, bu anlamda bireyleri disipline etmeye, belli bir kalıba sokmaya çalışmaktadır. Buradaki sorun, sosyal medya platformlarındaki

algoritmik denetleme mekanizmalarının varlığı değil, ticari amaçlı özel platform şirketlerinin denetim uygulamalarını amacının dışında kullanarak, kullanıcıları için belirledikleri kuralların ve içeriklerin paylaşmaya “uygun” ya da “uygun değil” olarak tanımlamalarında kullandıkları kriterlerin tek taraflı, ayrımcılık yaratıcı, belirli ideolojileri gözetecek şekilde olmasıdır. Bireyler, platformlardaki denetleme mekanizmalarının demokratik olmayan ve şeffaflıktan yoksun haksız sansür uygulamalarıyla, kullanıcıları üzerinde kurmaya çalıştıkları tahakküm biçimlerine her zaman boyun eğmemekte ve otoritenin mekânını kullanarak, onun algoritmalarını ters yüz ederek bazı direniş pratikleri gerçekleştirmektedirler.

Bu araştırma sıradan sosyal medya kullanıcılarının, bir otorite olarak sosyal medya platformlarının algoritmik denetleme mekanizmalarına karşı geliştirdiği açık ya da örtük direniş biçimlerini De Certeau’un strateji ve taktik kavramlarından yola çıkarak anlamaya ve açıklamaya yönelik bir girişimdir. Araştırmanın odak noktası, bireylerin Filistin’e destek vermeye yönelik paylaşımlarından dolayı Instagram’ın denetleme mekanizmalarına takılarak, uğradıkları haksız sansür uygulamalarına yani otoritenin stratejilerine karşı geliştirdikleri yaratıcı taktikleri, Instagram hikâye paylaşımları üzerinden ele alarak, taktiklerin bir tipolojisini sunması ve otoriteye rağmen düşüncelerini özgürce dile getirmek ve başkalarına duyurmak için bireysel direniş sergileyen sıradan bireyin kuralları altüst eden, oyunbozan rolünü açığa çıkarmasıdır. Bu doğrultuda araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. 18-24 Temmuz 2024 tarihlerinde Instagram üzerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle, en az 1000 takipçisi olan ve Instagram’ın Filistin’le ilgili içeriklere uyguladığı sansüre karşı aktif olarak direniş örneği teşkil eden içerikler paylaşan, 20 açık hesap üzerinden elde edilen 200 içerik, nitel içerik analizi yöntemiyle, tımdengelimli ve tümevarımlı metodun birlikte kullanılmasıyla çözümlenmiştir.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, Instagram’da Filistin’i destekleyici içerik paylaşan bireylerin, algoritmalara karşı geliştirmiş oldukları taktikler “içeriği güçlendirme”, “algoritmadan saklanma” ve “algoritmayı ele geçirme” olarak 3 ana tema altında gruplandırılmıştır. Bu üç ana taktik türünden en fazla içeriği güçlendirme taktiği kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bireyler “etiketleme/yeniden paylaşma”, “hashtag kullanma” ve “akım oluşturma” gibi etkileşim artırıcı pratiklerle Filistin’i destekleyen içeriklerini algoritmalara karşı güçlendirmeye ve görünürlüğünü artırmaya çalışmaktadırlar. En çok kullanılan ikinci taktik türü ise, algoritmadan saklanmadır. Bireyler “sözcüksel varyasyonlar”, “görsel şaşırtma” ve “karpuz görseli/emojisi” kullanarak Instagram’ın algoritmik denetleme mekanizmalarından saklanmaya çalışmaktadırlar. Üçüncü taktik türü ise Instagram algoritmalarını ele geçirmeye yöneliktir. Bireyler özellikle Instagram üzerinde hazırlanmış, akım haline gelme amacı taşıyan popüler kültür şablonlarını, “amaca yönelik kullanarak” Filistin’e destek vermek ve/veya İsrail’in işlediği savaş suçunu gözler önüne sermek için kullanmakta, bu şekilde algoritmayı ele geçirmektedir. Araştırma sonucunda bireylerin geliştirdikleri 3 ana tema altındaki taktiklerin oldukça esnek, uyarlanabilir, güncellenebilir olduğu, belirlenmiş bir standardının olmadığı görülmüştür. Bunun nedeni algoritmaların sürekli yenilenmesine karşılık, bireylerin de taktiklerini sürekli güncelleyerek denetim mekanizmalarına karşı mücadele vermeye çalışmasıdır. Ayrıca paylaşılan içerikler üzerinde bireyler genellikle birden fazla taktiği aynı anda kullanarak seslerini duyurmaya çalışmaktadır.

Araştırmadan elde edilen taktik repertuarı literatürle benzerlik göstermektedir. Örneğin Treré ve Bonini’nin (2024) heterojen bir örneklem kümesinden oluşan kendi çalışmalarına ek olarak, 250 makaleyi analiz ettikleri çalışmalarında, farklı grupların siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için algoritmalar karşısında verdikleri direniş biçimlerinde algoritmik güçlendirme, kaçınma ve kaçırma olarak tanımladıkları üç dinamikten oluşan algoritmik aktivizm tipolojisine ulaşmışlardır. Moran vd.’nin (2022) Instagram’da aşı karşıtı kullanıcıların, platformun denetim stratejilerine rağmen içeriklerini nasıl paylaştıklarını araştırdığı çalışmalarında, bazı anahtar sözcüklerin çeşitli şekillerde kodlanmasıyla, aşıyla ilgili içerikleri doğa ve yemek fotoğrafları gibi normal içerikler arasında geçiş yaparak denetimden kaçınma ve aşı karşıtı içeriği geçici Instagram hikâyeleri üzerinden ve takipçilerinin içerikleri yeniden paylaşması yoluyla içeriği yayma girişimlerinde kullandıkları sonuçlarına ulaşmışlardır. Johns vd.’nin (2024) Facebook üzerinden aşı karşıtı gruplar üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında da denetimden kaçmak için kodlanmış dil, bilerek yapılan yazım hataları ve emojiler kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Chancellor vd.’nin (2016) çalışmalarında yeme

bozukluğu yanlısı toplulukların, Instagram’ın kısıtlamalarını aşmak için oluşturdukları hashtag’lerde sözcüksel varyasyonları kullandığını ve bu varyasyonların zamanla daha da karmaşıklaşarak denetimden kaçınmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Instagram’ın algoritmik denetim mekanizmalarının çifte standardını, İsrail’in Filistin’e karşı uyguladığı insan hakları ihlallerini duyurmak ve durdurmak isteyen bireylerin, platformun yaptırımlarına karşı sistemin içinde kalarak geliştirdiği bu tür yaratıcı ve esnek taktikler, bu mecrayı yararlı hale getirmeye hizmet etmektedir. Sonuç olarak gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olarak görülen demokrasinin, eşitliğin ve ifade özgürlüğünün temel alındığı bir alan olarak sunulan sosyal medya platformları, günümüzde otoritenin denetim ve gözetim mekanizmalarını farklı boyutlara taşımakla birlikte, diğer yandan bireyin de otoriteye direnişini farklılaştırmaktadır.

Bu araştırma kolektif eylemler yerine bireysel direniş biçimlerine odaklanmaktadır. Gelecek araştırmalar aktivist topluluklar üzerinden yapılabilir. Ayrıca her platformun yapısında bulunan kullanıcılarına sunduğu farklı özellikleri gereği, bireylerin geliştirdikleri direniş pratikleri de farklılık gösterebilir. Bu nedenle gelecek araştırmalar farklı platformlarda yapılarak elde edilen taktikler geliştirilebilir ve karşılaştırılabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlıdır. Dolayısıyla katkı oranı %100’dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Açıklama

Bu çalışma 26-28 Temmuz 2024 tarihlerinde gerçekleştirilen ICSAS 1. Uluslararası Sosyoloji Kongresi’nde sunulan “Sosyal Medya Kullanıcılarının Algoritmalara Karşı Taktikleri” isimli özet bildirinin alan araştırması eklenerek genişletilmiş halidir.

Kaynaklar

- Abushbak, A. M. and Majeed, T. (2020). The role of social media in mobilizing crowd protest – A case study of Palestinian anger against Israel’s military measures at Al-Aqsa compound on Instagram. *Studies in Indian Place Names*, 40(10), 1–15.
- Abushbak, A. M., (2022). Digitalization of the conflict: Palestinians in east jerusalem resorting to Instagram during the conflict escalation, S. K. Kanishka (Ed.), *Emerging Trends in Development Communication and Journalism* in (pp. 203-223). India: Kanishka publishers.
- Abushbak, A. M., Majeed, T. and Sinha, A. (2023). Instagram, censorship and civilian activism: The digital presence of the Israel-Palestine conflict narratives. *NIU International Journal of Human Rights*, 10(1), 162-171.
- Albaik, Z. (2022). Beytülmağdis meselesinde “İsrail” perspektifi karşısında Filistinlilerin perspektifinin desteklenmesi konusunda sosyal medyanın rolü. *Journal Of Islamicjerusalem Studies*, 22(1), 31-46. <https://doi.org/10.31456/beytulmakdis.1125860>.
- Asthana, S. (2017). Youth, self, other: A study of Ibdaa’s digital media practices in the West Bank, Palestine. *International Journal of Cultural Studies*, 20(1), 100-117. <https://doi.org/10.1177/1367877915600546>.

- Avşar, Z. ve Koyuncu, S. (2024). 7 Ekim sonrası Gazze'ye İsrail saldırıları ve dezenformasyon. *Mbudsman Akademik*, Özel Sayı 2, Gazze, 363-404.
- Bhat, P. and Klein, O. (2020). Covert hate speech: White nationalists and dog whistle communication on Twitter, G. Bouvier and J. E. Rosenbaum (Ed.), *Twitter, The Public Sphere, And The Chaos Of Online Deliberation* in (pp. 151–172). London: Palgrave Macmillan.
- Bruns, A. (2017, 14-15 Sep.). *Echo chamber? What echo chamber? Reviewing the evidence*. 6th Biennial Future of Journalism Conference, e (FOJ17), 1-11. UK: Cardiff. Retrieved from <https://eprints.qut.edu.au/113937/> in 29.05.24.
- Bucher, T. (2018). *If...then: Algorithmic power and politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Chancellor, S., Pater, J., Clear, T., Gilbert, E. and De Choudhury, M. (2016). #thyghgapp: Instagram content moderation and lexical variation in pro-eating disorder communities. D. Gergle and M. R. Morris (Ed.), *Proceedings of the 19th ACM Conference on Computer-Supported Cooperative Work & Social Computing (CSCW '16)* in (pp. 1201–1213). New York: Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/2818048.2819963>.
- Cobbe, J. (2021). Algorithmic censorship by social platforms: power and resistance. *Philosophy & Technology*, 34, 739–766. <https://doi.org/10.1007/s13347-020-00429-0>.
- Cotter, K. (2019). Playing the visibility game: How digital influencers and algorithms negotiate influence on Instagram. *New Media & Society*, 21(4), 895-913. <https://doi.org/10.1177/1461444818815684>.
- Creswell, J. W. (2019). *Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri*. (H. Özcan, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik hayatın keşfi –I: Eylem, uygulama, üretim sanatları*. (L. Arslan Özcan, Çev.), Ankara: Dost Kitabevi.
- Diker, N.P. ve Karan, O. (2021). Suriyeli mültecilerin karşılaştıkları sosyal dışlanma ve geliştirdikleri direniş taktikleri: Ankara örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 281-321.
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik hayat eleştirileri*, (D. Özçetin, B. Taşdemir ve B. Özçetin Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Gerrard, Y. (2018). Beyond the hashtag: Circumventing content moderation on social media. *New Media & Society*, 20(12), 4492–4511. <https://doi.org/10.1177/1461444818776611>.
- Gillespie, T. (2018). *Custodians of the Internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. London: Yale University Press.
- Hammad, H. (2022, May 9). *Towards a digital media discourse for Jerusalem*, Retrieved from <https://annahjaddimocrati.org/ar/9219> in 25.06.24.
- Hayes, J. (2023). *Palestinian solidarity on social media: The distribution of images of occupation on Twitter, Facebook, and Instagram by advocacy organisations*. PhD Thesis, University of Sheffield, United Kingdom.
- Hazboun, I. and Maoz, I. (2018). Palestinian journalists turn to social media: Experiences and practices of covering the asymmetrical conflict in Jerusalem. *Conflict & Communication*, 17(2), 1–8.

- Human Rights Watch (2022). *Israel and Palestine Events of 2021*, Retrieved from <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/israel-and-palestine> in 08.05.24.
- Human Rights Watch (2023). *Meta’s Broken Promises Systemic Censorship of Palestine Content on Instagram and Facebook*, Retrieved from https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2023/12/ip_meta1223%20web.pdf in 10.05.24.
- Johns, A., Bailo, F., Booth, E. and Rizoiu, M. A. (2024). Labelling, shadow bans and community resistance: did meta’s strategy to suppress rather than remove COVID misinformation and conspiracy theory on Facebook slow the spread? *Media International Australia*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/1329878X241236984>.
- Kant, T. (2020). *Making it personal: Algorithmic personalization, identity, and everyday life*. Oxford: Oxford University Press.
- Maharani, N. A. M. (2024). Social media as a primary source of information: Exploring its role in disseminating the current situation in Palestine. *Gema Wiralodra*, 15(1), 275–281. <https://doi.org/10.31943/gw.v15i1.628>.
- Min, S. J. (2019). From algorithmic disengagement to algorithmic activism: social media users’ responses to news filtering algorithms. *Telematics and Informatics*, 43, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2019.101251>.
- Moran, R. E., Grasso, I. and Koltai, K. (2022). Folk theories of avoiding content moderation: How vaccine-opposed influencers amplify vaccine opposition on Instagram. *Social Media + Society*, 8(4). <https://doi.org/10.1177/20563051221144252>.
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the internet is hiding from you*. New York: The Penguin Press.
- Plantin, J. C. and Punathambekar, A. (2019). Digital media infrastructures: Pipes, platforms, and politics. *Media, Culture & Society*, 41(2), 163–174. <https://doi.org/10.1177/0163443718818376>.
- Shehadeh, H. (2023). Palestine in the cloud: The construction of a digital floating homeland. *Humanities*, 12(75), 2-18. <https://doi.org/10.3390/h12040075>.
- Sunstein, C. R. (2009). *Republic.com 2.0*. NJ: Princeton University Press.
- Supriyanto, N. S., Pratiwi, M. I., Kamilah, F. and Hidayat, Z. (2022). The resistance of social media activists in the struggle for freedom of expression on Instagram towards Israel’s occupation in Palestine. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 22(100), 6576-6590.
- Tréré, E. and Bonini, T. (2024). Amplification, evasion, hijacking: algorithms as repertoire for social movements and the struggle for visibility, *Social Movement Studies*, 3(23), 303-319. <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2143345>.
- Tuicakademi, (2024). Karpuz nasıl Filistin dayanışmasının sembolü oldu? <https://www.tuicakademi.org/filistin-dayanismasi/11> Ocak 2024 adresinden 13.06.24 tarihinde erişilmiştir.
- Uddin, R. (2021, May 21). *Israel-Palestine: How Social Media Was Used and Abused*. Middle East Eye. Retrieved from <https://www.middleeasteye.net/news/israel-palestine-social-media-used-abused-disinformation-manipulation-censorship> in 18.07.24.

- Velkova, J. and Kaun, A. (2021). Algorithmic resistance: media practices and the politics of repair. *Information, Communication & Society*, 24(4), 523–540. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2019.1657162>.
- Yazar, E. ve Günay, S. (2024). Bir meşruiyet aracı olarak dehümanizasyon: Oryantalist ve siyonist bakış açısıyla Filistin'deki soykırıma dair bir değerlendirme. *Ombudsman Akademik, Kamu Denetçiliği Kurumu*, Özel Sayı 2, Gazze, 488-510.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Introduction

In today's world, individuals are obliged to use social media platforms in order to voice a social problem, bring it to the agenda and form public opinion. The fact that these platforms are increasingly penetrating the daily lives of individuals and that these channels create various effects on individuals through algorithmic control mechanisms has led to them being considered as an "authority/power". However, the problematic algorithmic functioning of the platforms, which is far from control and transparency, disrupts the flow of free, equal and pluralistic information on a global scale, and makes social media platforms far from being a favorable environment for those who want to create public opinion and/or agenda on an issue and voice an inequality. Accordingly, while today's social media platforms carry the mechanisms of control and surveillance to different dimensions with the algorithm order, the necessity to know the position of individuals and their resistance practices against this authority/power constitutes the rationale for the research.

This research aims to present an example of the biased and unfair practices of social media platforms' control strategies based on algorithms from a critical perspective. Based on the concepts of Michel de Certeau, who focuses on the creative practices of the ordinary individual who stands against authority in everyday life, the research aims to present and understand a typology of the creative tactics developed by ordinary social media users through the content of stories supporting Palestine on Instagram by developing alternative uses against discriminatory algorithmic control strategies. In line with this purpose, the following research questions were sought for the purpose of the study:

1. What tactics do pro-Palestinian Instagram users develop to popularize their content?
2. What tactics do pro-Palestinian Instagram users use to avoid content moderation?

Method

This research, which was designed with qualitative research method, was conducted on Instagram, one of the popular social media platforms. The data of the study were collected between July 18-24, 2024. Criterion sampling from the purposeful sampling method was used to collect the data. The criterion in the research was determined as sharing stories that have at least 1000 followers and actively set an example of resistance against the censorship applied by Instagram to Palestine-related content. According to these criteria, 20 accounts that were followed and shared publicly were checked and observed every day, and 200 of the content accessed were subjected to qualitative content analysis. The data obtained were analyzed with the qualitative content analysis technique using Maxqda 20. The researcher used inductive and deductive methods together in the analysis of the data, analyzed the data in terms of emerging tactics and tried to create a repertoire of tactics. The research complied with research and publication ethics.

Findings

According to the findings of the study, 3 main types of tactics (themes) emerged that individuals who actively share content in support of Palestine on Instagram have developed against algorithms in order to spread Palestinian content and avoid algorithmic control. The first of the main tactics is content amplification. In order to be visible on Instagram, individuals use the space and algorithmic functioning of the authority to amplify content, mostly through tagging and reposting. The second content amplification tactic is the use of hashtags. Individuals try to strengthen the content by fighting for visibility against algorithms with posts containing various hashtags. In hashtag campaigns, it has been observed that Turkish hashtags are used, but mostly English hashtags are shared. The third content amplification tactic is trend creation. By creating various anti-Israel and pro-Palestinian trends on Instagram and enabling more people to easily share these ready-made content through the “join” button on the content, the aim is to make the issue more visible and keep it on the agenda.

Another main tactic that individuals have developed is hiding from the algorithm. In order to hide from the algorithms, individuals mostly use non-standard lexical variations of words that are coded in different ways, which are discovered to be or are thought to be caught in algorithm control. Individuals mostly try to hide from algorithms by encoding and encrypting words such as “Israel, Palestine, Gaza, genocide” in different ways. There is no specific standard for creating variations of words. Individuals produce different variations of words in almost every post. Individuals also use visual obfuscation tactics to hide from the algorithm. Since algorithmic control mechanisms also control the visuals on the platform, individuals try to confuse the algorithms by sharing visuals that are not related to Palestine. Another tactic used by individuals to hide from the algorithm is to use the watermelon emoji and/or image as a symbol in their posts. Since watermelon is the color of Palestinian flags in terms of red, black, white and green, it is used in content representing Palestine and has become a symbol of Palestinian solidarity and resistance.

Another main tactic developed by individuals is to hijack the algorithm. Popular culture-oriented content, which is shared as ready-made templates on Instagram, is usually shared by individuals in order to gain popularity or be discovered. Pro-Palestinian individuals try to hijack such templates by modifying them for their own purposes.

Conclusion, Discussion and Recommendations

According to the results obtained in the study, the tactics developed by individuals who share content supporting Palestine on Instagram against algorithms are grouped under 3 main themes as “strengthening content”, “hiding from the algorithm” and “capturing the algorithm”. Individuals try to strengthen their content supporting Palestine against algorithms and increase its visibility through interaction-enhancing practices such as “tagging/re-sharing”, “using hashtags” and “creating a trend”. Individuals try to hide from Instagram's algorithmic moderation mechanisms by using “lexical variations”, “visual obfuscation” and “watermelon image/emojis”. In particular, individuals use popular culture templates prepared on Instagram, which are intended to become a trend, “purposefully” to support Palestine and/or to reveal the war crimes committed by Israel, and in this way, they try to capture the algorithm. As a result of the research, it was observed that the tactics developed by individuals under 3 main themes were quite flexible, adaptable, updatable, and did not have a set standard. In addition, individuals often use more than one tactic on shared content at the same time, trying to infiltrate through the cracks of algorithms and make their voices heard in this way.

The repertoire of tactics obtained from the research is similar to the literature. For example, Velkova and Kaun (2021) made an important contribution to the literature by demonstrating the existence of three types of activism, namely algorithmic empowerment, hijacking, and capture, in the forms of resistance that different groups use against algorithms to realize their political goals. Moran et al. (2022) investigated how anti-vaccine users on Instagram share their content despite the platform's moderation strategies, and found that by coding some keywords in various ways, they used vaccine-related content to avoid moderation by switching between normal content such as nature and food photos, and to disseminate anti-vaccine content through temporary Instagram stories and through followers' re-sharing of content. Johns et al.'s (2024) study of anti-vaccine groups on Facebook also found that coded language, intentional misspellings and emojis were used to evade moderation.

This research focuses on individual forms of resistance rather than collective actions. Future research could focus on activist groups. In addition, due to the different features that each platform offers to its users, the resistance practices developed by individuals may also differ. For this reason, future research can be conducted on different platforms to develop and compare the tactics obtained.

The Impact of Feeling Safe on Marketable Education Activities: The Case of Palestine

Nebi SEREN
Bursa Uludag University
nebiseren@uludag.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4080-4823

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1580203

Geliş Tarihi: 06.11.2024

Revize Tarihi: 31.12.2024

Kabul Tarihi: 09.01.2025

Atıf Bilgisi

Seren, N. (2025). The impact of feeling safe on marketable education activities: The case of Palestine. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 74-86.

ABSTRACT

Feeling safe stands out as one of the most important needs for individuals to continue their daily activities. From a marketing perspective, feeling safe is important both for businesses that carry out marketing activities and for consumers to whom they will market their products. The aim of this study is to reveal how the feeling of security affects educational activities and marketing in Palestine. In the study, the correlation between the performance in the field of science in the Programme for International Student Assessment (PISA) announced by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) for the year 2022 and the Global Peace Index (GPI) data in the OECD data is determined. For this purpose, countries with very high and very low PISA science performance and Palestine, on the one hand and on the other hand, countries ranked at the top and bottom of the Global Peace Index and Palestine are included in the data in question, and the interaction of the Global Peace Index and PISA science performance is shown using the Bivariate Correlation procedure on SPSS. Based on this result, PISA science performance, GPI, and Feeling Safe on the Street data are presented in the study as a separate comparison table within a separate data set that includes the top 10 countries in the GPI list and Palestine. These data sets are created from the data shared by the OECD in the organization's final documents. The study analyzes how educational activities are affected by feelings of safety and shows the impact of the situation in Palestine on marketable educational activities. These findings serve as a source of guidance for policymakers and businesses by clarifying the impact of feelings of security on educational activities.

Keywords: Education marketing, sense of security, palestine, pisa, oecd.

Güvende Hissetme Duygusunun Pazarlanabilir Eğitim Faaliyetlerine Etkisi: Filistin Örneği

ÖZ

Güvende hissetmek, bireyler açısından gündelik faaliyetlerini sürdürme noktasında en önemli ihtiyaçlardan biri olarak göze çarpmaktadır. Pazarlama açısından bakıldığında ise gerek pazarlama faaliyetlerini gerçekleştiren işletmeler açısından, gerekse ürünlerini pazarlayacakları tüketiciler açısından güvende hissetme duygusu önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, Filistin’de güvende hissetme duygusunun, eğitim faaliyetlerini ve pazarlanmasını ne şekilde etkilediğini ortaya koyabilmektir. Çalışmada Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development [OECD]), tarafından 2022 yılı için açıklanan Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (Programme for International Student Assessment [PISA]) bilim alanı performansı üzerinden yine OECD verilerinde yer alan Küresel Barış Endeksi (Global Peace Index [GPI]) verileri arasındaki korelasyon tespit edilmektedir. Bu amaçla söz konusu verilere PISA bilim alanı performansı çok yüksek olan ve çok düşük olan ülkeler ile Filistin ve diğer taraftan Küresel Barış Endeksi’nde en üst sıralarda ve en alt sıralarda yer alan ülkeler ve Filistin dahil edilerek SPSS üzerinde Bivariate Korelasyon yordamı kullanılarak Küresel Barış Endeksi ve PISA bilim alanı performansının etkileşimi gösterilmektedir. Bu sonuçtan yola çıkarak GPI listesinde yer alan en iyi 10 ülke ve Filistin’in dahil edildiği ayrı bir veri setinin içerisinde PISA bilim alanı performansı, GPI ve Sokakta Güvende Hissetme verileri de ayrı bir kıyaslama tablosu olarak çalışma içerisinde sunulmaktadır. Söz konusu veri setleri OECD tarafından kurumun sonuç belgelerinde paylaşılan verilerden oluşturulmaktadır. Çalışmada yapılan analizler neticesinde eğitim faaliyetlerinin güvende hissetme duygusundan nasıl etkilendiği ortaya konarak, Filistin’deki durumun pazarlanabilir eğitim faaliyetleri üzerindeki etkisi gösterilmektedir. Bu bulgular politika geliştiriciler ve işletmeler için güvende hissetme duygusunun eğitim faaliyetleri üzerindeki etkisini netleştirerek yol gösteren bir kaynak olma niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim pazarlaması, güvende hissetme, filistin, pisa, oecd.

Introduction

Feeling safe is one of the most basic human needs, and its effects on human life from different perspectives have recently been studied in various fields of science. The aim of this study is to reveal how the level of educational achievement and, therefore, marketable educational activities in Palestine are affected by the regional situation. In the case of Palestine, which constitutes the main axis of the study, the effect of feeling safe on educational achievement and, from this point of view, to show how marketable educational activities are affected by the conflict climate of the region. The data used shows how the insecure environment in the region affects educational achievement through the correlation between them. Among the sub-objectives of the study are to examine the psychological reflections of feeling safe and to reveal the interaction of the results of the feeling safe on the street survey, another OECD data, with the PISA science results. In this context, the study examines education in Palestine from different perspectives on the security axis.

Conceptual Framework

As the effects of feelings of security on educational activities are examined, it can be suggested that this is one of the reasons for success or failure in the marketing of these activities. In order to reveal the relationship between a detected failure and the decline in feelings of security, this study tries to reveal the connection between the PISA science test results announced in the OECD reports on Palestine and the Global Peace Index. The conceptual framework of the study is based on three main points. First, new studies on the physiological and psychological effects of feeling safe in terms of human health are examined in detail. Then, the parts of the study are brought together by looking at how the concept of feeling safe has been discussed in the literature from its earliest structure to the present day. Finally, to explain why the Global Peace Index was chosen for this study, the framework boundaries and structure of the study are described by mentioning the details of the Global Peace Index.

In the literature, education and marketable educational activities have been widely discussed, and the environmental conditions affecting educational activities have been investigated from different perspectives. One of the most prominent approaches from different perspectives is socio-economic status. Jiang emphasizes that higher socio-economic status is associated with increased parental involvement in children's education, which in turn improves academic performance. Parents from affluent families tend to participate more effectively in their children's learning, which increases children's academic achievement by reducing absenteeism and risky behaviors that can hinder academic success (Jiang, 2021). Munir et al. emphasize that efforts to reduce educational inequalities should take into account the impact of socioeconomic status on academic achievement and that understanding these dynamics is critical for policymakers (Munir et al., 2023). Islam and Khan show that socioeconomic status significantly impacts academic achievement among upper secondary school students, noting that students from low socioeconomic status backgrounds face more challenges in their educational endeavors (Islam & Khan, 2017). In many studies, family is cited as an important factor in educational achievement. Ishiguro's study of primary schools in Cambodia reveals that family-related factors have a greater impact on educational achievement than school-related factors and suggests that the home environment is a determinant of academic achievement (Ishiguro, 2017). Another study shows that parental education levels have a direct impact on children's academic expectations and achievement (Indrahadi et al., 2020). Liu finds that family cultural structures and socioeconomic status are increasingly influencing educational achievement in China, especially after educational policy changes (Liu, 2023).

Physiological and Psychological Effects of Feeling Safe

Numerous studies have examined the phenomenon of feeling safe in terms of human health and psychology. Fiore's study shows that effective risk perception that is institutionally supported increases personal health and well-being among employees. This approach suggests that when businesses prioritize safety, they create a safer work environment, positively contributing to the mental

and physical health of the workforce (Fiore, 2023). Okros and Vîrgă state that workplace safety is directly linked to employee well-being, and a negative correlation between safety concerns and health complaints is observed. Their findings reinforce the idea that safety is integral to employee satisfaction and health, highlighting that environments characterized by harassment and resource scarcity lead to increased health problems (Okros & Vîrgă, 2022). In the healthcare sector, the study by Lu et al. discusses how patient safety culture serves as a resource that benefits both patient outcomes and staff well-being. With a focus on safety and health, the study comments on its impact on meeting patient care standards while addressing feelings of burnout among healthcare workers (Lu et al., 2022). Valley and Stallones' research on mindfulness interventions for care workers suggests that increasing safety engagement through mindfulness can positively impact health (Valley & Stallones, 2021). The role of leadership in promoting a safe environment is also a factor to consider. Leduc's research shows that leadership behaviors can significantly influence the mental health of public safety communicators. A positive leadership influence can create a culture of safety by encouraging open communication about mental health and creating a supportive environment (Leduc, 2023). In another study, the importance of an open organizational culture in improving patient safety and quality of care is emphasized (Malik et al., 2021). The concept of psychological safety discussed by Akhimien and Kadiri emphasizes that employees should feel safe to express their concerns without fear of negative consequences. Psychological safety can be enhanced through perceived institutional support, which can lead to better engagement and performance in public organizations (Akhimien & Kadiri, 2022).

Effects of Feeling Safe on Training Activities

In addition to studies in health and psychology, the effects of feeling safe on educational activities have been studied for many years. A safe environment increases the effectiveness of learning and supports students' mental and social development. Trust in education can be understood through various theoretical frameworks, such as Maslow's Hierarchy of Needs. In Maslow's Hierarchy of Needs, physiological needs such as food, drink, and shelter are at the lowest level. After these needs are met, individuals move on to the next level of needs in the hierarchy, which includes personal security, financial security, health, and well-being (Bilici, 2024). Maslow (1943) argues that security is a basic need for higher levels of cognitive and emotional development. Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory also emphasizes the importance of environmental factors that shape individual development and suggests that a safe learning environment is essential for effective learning (Bronfenbrenner, 1979). A safe learning environment requires a combination of physical safety, emotional safety, and a sense of belonging. Studies show that students who perceive their school environment as safe are more likely to engage in learning activities and exhibit positive academic outcomes (Thompson et al., 2016). In contrast, environments where bullying, discrimination, or violence are present can lead to increased anxiety and disengagement from educational activities (Smith et al., 2004). Many studies have investigated the relationship between trust and educational outcomes. For example, a study by the National Center for Education Statistics (NCES, 2018) found that students who felt safe at school had higher GPAs and lower absenteeism rates compared to their peers who did not feel safe. A meta-analysis conducted by Wang and Degol (2016) emphasizes that school climate, including the perception of trust, significantly increases students' academic motivation and engagement.

Global Peace Index

In order to support the place of feeling secure in the literature and in this study and to explain why the Global Peace Index is used in this study, it is necessary to examine the main elements of this index. The Global Peace Index uses three main themes to measure comprehensively. These three main themes can be summarized as social security (safety), militarization and political stability, and the degree of participation in conflict. Each of these themes is an important factor in assessing the overall peace of nations and regions. First, societal safety and security are assessed through indicators such as crime rates, the presence of organized crime, and the likelihood of civil unrest. Research shows that countries with lower crime rates and higher levels of social security score better on the GPI. For example, the GPI reflects that countries such as Oman, which have implemented effective governance

and social security measures, rank high in peace due to their stable social environment (Al'Abri et al., 2022). The relationship between social security and peace is emphasized in studies on social integration and trust among citizens as key elements in maintaining peace (Kalinichenko & Novikova, 2019). Second, the theme of militarization assesses how countries prioritize military spending and the presence of armed forces. High levels of militarization can negatively affect peace. This is because country resources are directed towards military capabilities instead of social welfare. The GPI shows that countries with lower military spending relative to GDP tend to promote a more peaceful environment. For example, Nordic countries that focus on disarmament and reducing militarization generally achieve higher peace rankings (Pratt & Liu, 2015). This is supported by findings from a different study showing a direct correlation between reduced militarization and improved social conditions (Soysa, 2015). Finally, political stability and the absence of conflict are critical components of the GPI. Political instability, government corruption, lack of political participation, and civil unrest significantly affect a nation's peace score. Studies show that countries with strong democratic institutions and active civic participation generally experience lower levels of conflict and higher levels of peace (Bayer, 2010). In a different study, Portugal, one of the countries with strong democratic practices, has maintained its high ranking in the Global Peace Index list due to its stable political environment and effective governance (Marujo et al., 2021). The interaction between political stability and social equality is important, as egalitarian societies are less prone to conflict and more likely to foster peaceful coexistence (Estes, 2023).

Methodology

In line with the aim of the study, correlation analysis was conducted to determine the relationship between the sense of security and educational achievement between Palestine and other countries. Since the study is designed to compare the 21 countries selected as a sample over two different variables by using the quantitative research method, the correlational research model, which is expected to serve the purpose of the research, was preferred. Bivariate analysis was chosen especially to understand the effect of the Global Peace Index variable on the educational achievement variable and to reveal possible relationships between the two variables. In the literature, correlational models are defined as models used to examine relationships between variables without establishing a cause-and-effect relationship. These studies can be found in many different fields of science. Medical research (Zayeri & Kazemnejad, 2006), social sciences (Comulada et al., 2010), health and environmental impact (Papanikos et al., 2022), natural disaster risks in engineering (Nandi & Shakoor, 2010) are examples of studies in different fields where bivariate analysis is used.

The preparation process for this article did not require the ethics committee decision.

Research Model/Design

In this study, the correlational research model was preferred to examine the relationship between the Global Peace Index and PISA Science Results. This model is frequently used in research to understand the degree of relationship between variables (Kutsamba, 2024; Nnebue et al., 2022; Momtaz et al., 2010). In the literature, correlational models are accepted as models that provide data for further studies by focusing on determining the relationship between variables. The graph expresses the expected effect of the two variables associated with the study in Figure 1.

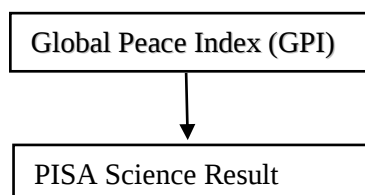

Figure 1. Research Model

Study Group/Population and Sample

The population of the study is the data set consisting of PISA exam results and Global Peace Index results included in OECD data. The population of this study is used by selecting a sample whose data can be obtained and which can represent low and high levels due to the fact that the PISA science results of some relevant countries are not disclosed. This sample consists of 21 countries, including Palestine's data, and three different data sets from this sample.

Data Collection Tools

The first of the two different data sets used in the study is the feeling of security data presented in the OECD reports on Palestine and the countries to be studied. The other data set includes PISA exam results. The data sets consisting of these results include the PISA science test results presented by the OECD. The main purpose of including 21 countries in the data set is to include the top 10 and bottom ten countries for which Global Peace Index and PISA science results are available and to create a comparative table that can be studied by including Palestine. The reason for not including all countries is that the PISA data of some countries for which Global Peace Index data are available or the Global Peace Index data of some countries with PISA data have not been measured and published. At this point, the bottom ten countries and the top 10 countries whose data were available were included in the data set.

Data Collection and Analysis

In this study, the data on Jordan, El Salvador, Guatemala, Paraguay, Morocco, Dominican Republic, Kosovo, Philippines, Uzbekistan, Cambodia, Iceland, New Zealand, Ireland, Denmark, Austria, Portugal, Slovenia, Czech Republic, Singapore, Japan and the Palestinian Authority, which is the center of the research, were obtained from OECD reports. On the other hand, SPSS program Version 21 was used for the bivariate analysis in the study, and the relationship between feeling safe and the success achieved in educational activities was revealed through the bivariate analysis. In the study, secondary data were utilized; therefore, no ethics committee approval was required.

Findings

This study analyzes how feelings of security affect educational activities in Palestine compared to other countries. Table 1 presents the data that allows us to observe the results of Palestine's Global Peace Index and PISA science field results, with the ten countries ranked at the top and the 10 countries at the bottom in the Global Peace Index values, which constitute our research samples. Within these values, having a lower score on the Global Peace Index indicates a more peaceful country, so a negative correlation was found at the end of the research. The negative correlation here does not indicate an inverse relationship between them but only a negative value due to the scoring structure. A country with a low Global Peace Index score is characterized as more peaceful. Likewise, a country with a high Global Peace Index score is characterized as a non-peaceful country, so a country with high PISA science scores is expected to have a low Global Peace Index score. Table 1 summarizes the situation in the sample in terms of comparing these values.

Table 1
PISA Science Results for Palestine and 20 Other Countries in GPI Data

Country	Global Peace Index	PISA Science Result
Jordan	1.849	375
El Salvador	2.231	374
Guatemala	2.139	373
Palestinian Authority	2.552	369
Paraguay	1.976	368
Morocco	1.969	365

Dominican Republic	1,99	360
Kosovo	1.938	357
Philippines	2.339	356
Uzbekistan	2.001	355
Cambodia	1.882	347
Iceland	1.107	447
New Zealand	1.269	504
Ireland	1.288	504
Denmark	1.296	494
Austria	1,3	491
Portugal	1.301	484
Slovenia	1.316	500
Czech Republic	1.318	498
Singapore	1.326	561
Japan	1.336	547

On the other hand, the data on feeling safe on the street, which is not included in the OECD data in aggregate but which is possible to access in the reports presented on a country basis, was added to the previous table, and Table 2 was obtained, in which it can be observed that the value of feeling safe on the street is presented in a form comparable to the PISA science results. While creating this table, instead of using the 20 countries in the previous structure, Palestine was included together with the ten countries with the highest PISA science results. Thus, the value of feeling safe on the street in countries with very high PISA science results is presented in a format comparable to Palestine's PISA science results and the value of feeling safe on the street.

Table 2:

Top 10 Countries in the Global Peace Index and Palestine's Feeling Safe on the Street Data

Country	Global Peace Index	PISA Science Result	Feeling Safety at Street
Iceland	1.107	447	85
New Zealand	1.269	504	66
Ireland	1.288	504	76
Denmark	1.296	494	85
Austria	1,3	491	85
Portugal	1.301	484	82
Slovenia	1.316	500	90
Czech Republic	1.318	498	77
Singapore	1.326	561	77
Japan	1.336	547	76
Palestinian Authority	2.552	369	62

Finally, the Pearson correlation value was obtained at -0.505 with the last analysis. In short, it was revealed that there is a moderate correlation between the Global Peace Index and the PISA science results. On the other hand, since the Sig value was obtained as 0.02, it seems possible to say that this connection is statistically strongly significant. As explained in the previous sections, the negative Pearson correlation value does not indicate an inverse relationship. In the Global Peace Index scoring system, countries with low scores are characterized as more peaceful countries, while countries with high scores are characterized as less peaceful countries. Due to this scoring structure, the correlation value of the PISA science score and the Global Peace Index is observed to be negative. Therefore, there is a linear correlation between the results of the Global Peace Index and PISA science.

		Global Peace Index	PISA Science Result
Global Peace Index	Pearson Correlation	1	-0,505
	Sig(2-tailed)		0,02
	N	21	21
PISA Science Result	Pearson Correlation	-0,505	1
	Sig(2-tailed)	0,02	
	N	21	21

Figure 2. SPSS Result (Bivariate Analysis)

Figure 3 presents a linear regression model showing the relationship between the Global Peace Index and PISA Science Results. The line of the model reflects the general trend of the data points and emphasizes the negative relationship between the two variables. This model supports the relationship between countries' PISA results according to their GPI levels.

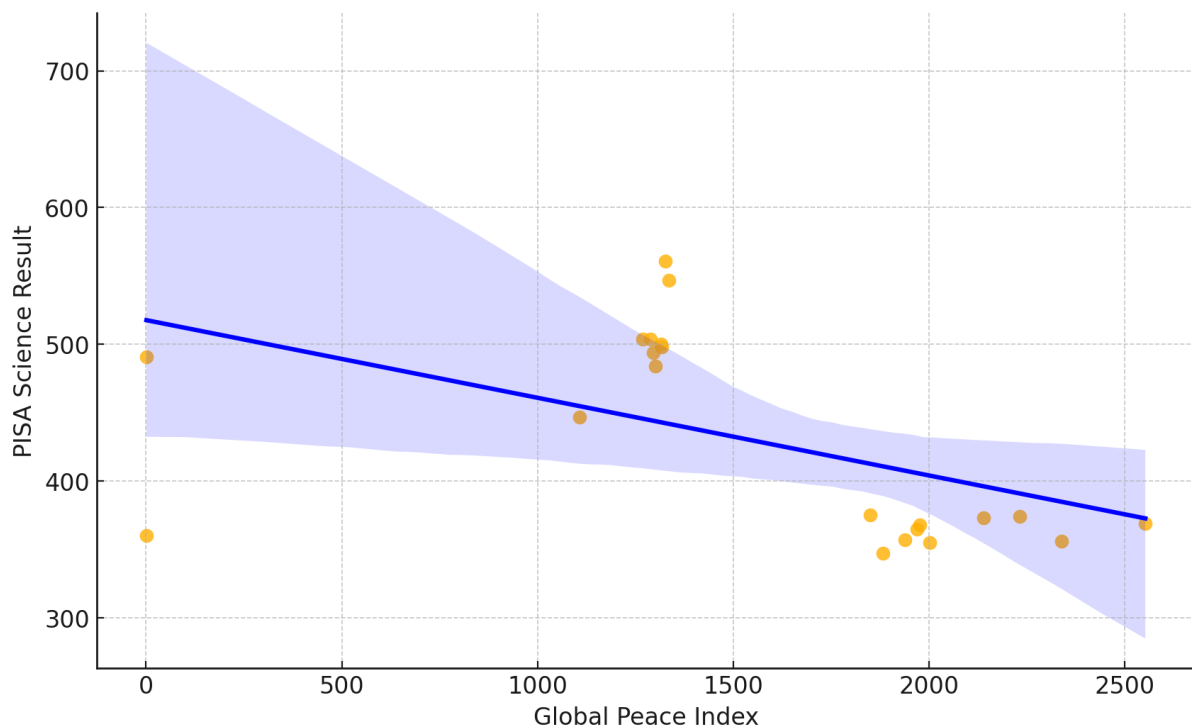

Figure 3. Linear Regression Model Showing the Relationship between Global Peace Index and PISA Science Results

Conclusion, Discussion, and Recommendations

This study demonstrates how marketable educational activities are affected by the sense of security in Palestine by revealing its effects on educational activities. These findings have important implications for developing educational policies and enhancing security measures. As a result, it is revealed that there is a correlation between the Global Peace Index used in the study and the results of PISA science exams. In addition to this correlation, the data on feeling safe on the street presented on a country basis in OECD documents are also in line with the Global Peace Index and PISA science results (See Table 2). To summarize, feeling safe is an essential topic in the field of education and in sustaining marketable educational activities. At this point, it seems possible to say that the current position of Palestine and the conflict environment that has been going on for many years have negatively affected educational activities.

While Palestine's relatively low PISA science results can be based on many different factors, in this study, an evaluation was made based on the feeling of being safe. In addition to variables such as curriculum, instructor success, education system, etc., which have a place in the literature in terms of success in education, the feeling of feeling safe is presented as a phenomenon that supports success or failure. In terms of marketable educational activities, it is clearly observed how this feeling of security can have negative effects on attracting foreign students to the region. As a result of this study, it can be shown that the concept of feeling safe has an important place in addition to all the factors underlying the level of success in education and the ability to achieve economic contributions by using marketable educational activities more effectively. In a study examining the effects of a sense of security and a sense of belonging on academic life, it is shown that being in a safe environment increases students' academic performance (Nunes, 2024). A study examining higher education students' perceptions of campus security shows that security plans and training positively affect students' academic achievement by increasing their sense of security (Campbell et al., 2022). There are studies on the effects of not only feeling physically safe but also feeling psychologically safe. A study emphasizing the importance of students' psychological safety in the distance education process shows that a safe learning environment has a positive effect on students' academic achievement (Avanesyan et al., 2022).

Although the overall study supports the relationship between feeling safe and educational achievement, there are countries that are excluded from the generalization due to very special circumstances, countries that are ranked lower in the Global Peace Index for various reasons but are observed to rank higher in the PISA exam results. One of the best examples of these countries is Turkey, which was not included in the data set of the study. Although Turkey ranks low in the Global Peace Index due to the expenditures made due to the armament and terrorism measures that seem to be compulsory in terms of preventing regional conflict, its position in the peace index does not seem to be in harmony with the PISA exam results in a way that supports the study. However, this situation can be explained by special reasons and constitutes a topic that needs to be examined in detail enough to be the subject of a new study.

In terms of advancing the study, re-measuring the success status by subjecting it to different studies with the current position, which includes more complex security problems that have emerged in the region, especially in the last two years, may reveal a study that can contribute to the literature. Since this study uses data for the year 2022 and considering the recent increase in security problems in the region, repeating the study with 2024 data may yield results that support this study. In addition, conducting a study on the data of all countries instead of the ten most successful and ten most unsuccessful countries sampled in this study may provide developmental benefits. Again, a limitation of this study is that only PISA science exams were used. Repeating the study with different field results presented by PISA has the potential to provide useful results. In addition, if the achievement results of universities and secondary education institutions can be obtained locally on the dates of regional changes and used in similar studies, results that can observe changes over time can be revealed.

Contribution Rate of Researchers

The author's contribution rate in the study is 100%.

Conflict of Interest

There is no conflict of interest in the research.

References

- Akhimien, L., & Kadiri, A. (2022). Psychological safety in the workplace: The necessity for employees to express concerns without fear of negative consequences. *International Journal of Public Administration*, 45(2), 123-135. <https://doi.org/10.1080/01900692.2021.1880987>

- Al'Abri, A., Al-Mandhari, A., & Al-Balushi, A. (2022). The impact of effective governance and social security measures on the Global Peace Index: A case study of Oman. *International Journal of Peace Studies*, 27(1), 15-30. <https://doi.org/10.5555/1079-5121.27.1.15>
- Avanesyan, A., Petrosyan, A., & Grigoryan, A. (2022). The importance of psychological safety in online education: The impact of a secure learning environment on academic success. *International Journal of Educational Research*, 112, 101-115. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2021.101115>
- Bayer, R. (2010). Peaceful transitions and democracy: The role of democratic institutions in reducing conflict. *Journal of Peace Research*, 47(5), 567–580. <https://doi.org/10.1177/0022343310370102>
- Bilici, F., (2024). *Tüketim psikolojisi ve pazarlama; Güncel trendler*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Campbell, R., Smith, J., & Johnson, L. (2022). Perceptions of campus safety among higher education students: The impact of security plans and training on academic success. *Journal of Higher Education Security*, 15(3), 245–260. <https://doi.org/10.1080/15377903.2022.1234567>
- Comulada, W. S., Smith, J. A., & Johnson, R. (2010). Social science research methodologies: A bivariate analysis approach. *Journal of Social Science Research*, 5(2), 123-135. <https://doi.org/10.1080/01488376.2010.1234567>
- Estes, R. (2023). The interaction between political stability and social equity: Implications for peacebuilding. *Global Studies Quarterly*, 8(2), 123–139. <https://doi.org/10.1093/isq/squad123>
- Fiore, A. (2023). The impact of prioritizing safety in the workplace on employee mental and physical health. *Journal of Occupational Health Psychology*, 28(1), 45–58. <https://doi.org/10.1037/ocp0000301>
- Indrahadi, I., Sari, D. R., & Hidayati, N. (2020). The direct effect of parental education on children's academic expectations and achievements. *International Journal of Educational Research Review*, 5(3), 456-463. <https://doi.org/10.24331/ijere.628279>
- Ishiguro, K. (2017). Determinants of learning achievements: empirical analysis of seven schools in cambodian primary school. *Journal of Education and Learning*, 7(2), 174. <https://doi.org/10.5539/jel.v7n2p174>
- Islam, R. and Khan, Z. N. (2017). Impact of socio-economic status on academic achievement among the senior secondary school students. *Educational Quest- An International Journal of Education and Applied Social Sciences*, 8(3), 643. <https://doi.org/10.5958/2230-7311.2017.00064.1>
- Jiang, Y. (2021, May). How socio-economic status affects academic performance. In *7th International Conference on Humanities and Social Science Research (ICHSSR 2021)* (pp. 1299-1310). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.210519.255>
- Kalinichenko, S., & Novikova, M. (2019). Social integration and trust as fundamental elements of peace maintenance. *Journal of Social Issues*, 75(3), 567-582. <https://doi.org/10.1111/josi.12345>
- Kutsamba, M. B. J., Kamanga, M., & Selemani, C. M. (2024). *Assessing the Prevalence and Determinants of Post Abortion Contraceptive Use among Post Abortion Clients of Reproductive Age in Neno District, Malawi*. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3933202/v1>

- Leduc, C. (2023). Positive leadership and its role in fostering a supportive atmosphere for mental health communication: Reducing stigma and promoting a culture of safety. *Journal of Leadership Studies*, 17(1), 45–58. <https://doi.org/10.1002/jls.21701>
- Liu, X. (2023). The increasing impact of socioeconomic factors on educational success in China. *Journal of Educational Research*, 118(2), 123–135. <https://doi.org/10.1080/00220671.2023.1234567>
- Lu, Y., Zhang, L., & Wang, X. (2022). The impact of safety and well-being focus on burnout among healthcare workers and its effect on patient care standards. *International Journal of Health Services*, 52(4), 567–580. <https://doi.org/10.1177/00207314221123456>
- Malik, M., Smith, J., & Johnson, R. (2021). The importance of an open organizational culture in enhancing patient safety and quality of care. *Journal of Healthcare Management*, 66(4), 245–258. <https://doi.org/10.1097/JHM.0000000000001234>
- Marujo, H., Silva, A., & Costa, J. (2021). The role of strong democratic practices in maintaining high peace rankings: The case of Portugal. *European Journal of Political Research*, 60(4), 789-805. <https://doi.org/10.1111/ejpr.12345>
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Momtaz, Y. A., Ibrahim, R., Hamid, T. A., & Yahaya, N. (2010). Mediating effects of social and personal religiosity on the psychological well being of widowed elderly people. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 61(2), 145-162. <https://doi.org/10.2190/OM.61.2.d>
- Munir, J., Faiza, M. S., Jamal, B., Daud, S., & Iqbal, K. (2023). The impact of socio-economic status on academic achievement. *Journal of Social Sciences Review*, 3(2), 695-705. <https://doi.org/10.54183/jssr.v3i2.308>
- Nandi, A., & Shakoor, A. (2010). Bivariate analysis of factors affecting landslide susceptibility. *Natural Hazards*, 54(2), 367-379. <https://doi.org/10.1007/s11069-009-9478-2>
- National Center for Education Statistics (NCES). (2018). Students' reports of feeling safe at school. *Condition of Education 2018*. U.S. Department of Education. <https://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2018144>
- Nnebue, C. C., Ehigie, J. O., Enaboifo, L. O., Ejeta-Obi, E. O., & Emenalo, U. J. (2022). Socio-demographics, social support, and adherence: a cross-sectional descriptive perspective of users of antiretroviral therapy in a Nigerian secondary health facility. *Asian Journal of Research in Infectious Diseases*, 18-29. <https://doi.org/10.9734/ajrid/2022/v10i230284>
- Nunes, J. (2024). The impact of safety perception and sense of belonging on academic success: A study in educational environments. *Journal of Educational Psychology*, 116(2), 150–165. <https://doi.org/10.1037/edu0000678>
- Okros, A., & Vîrgă, D. (2022). The impact of harassment and resource scarcity on health issues: Strengthening the notion that safety is integral to employee satisfaction and well-being. *Journal of Workplace Safety and Health*, 15(3), 201-215. <https://doi.org/10.24837/pru.v20i1.502>
- Papanikos, G., Smith, R., & Johnson, T. (2022). Health and environmental impact: A comprehensive analysis of interrelations. *Environmental Health Perspectives*, 130(4), 045001. <https://doi.org/10.1289/EHP12345>

- Pratt, S., & Liu, Y. (2015). The relationship between military expenditure and peace: Evidence from Scandinavian countries. *Journal of Conflict Resolution*, 59(4), 678-700. <https://doi.org/10.1177/0022002714561234>
- Smith, P. K., Cowie, H., Olafsson, R. F., & Liefhoghe, A. P. (2004). Definitions of bullying: A comparison of terms used, and age and gender differences, in a four-country survey. *Aggressive Behavior*, 30(1), 1-12. <https://doi.org/10.1002/ab.20000>
- Soyas, I. (2015). The resource curse and the new wars: A look at the relationship between militarization and societal conditions. *Development Studies Research*, 2(1), 45-60. <https://doi.org/10.1080/21665095.2015.1082432>
- Thompson, G., Kahn, K., & McMahon, S. (2016). The impact of a safe school environment on student engagement and academic outcomes. *Journal of Educational Psychology*, 108(5), 675-688. <https://doi.org/10.1037/edu0000123>
- Valley, J. D., & Stallones, L. (2021). Awareness interventions for care workers: Enhancing safety participation and well-being. *Journal of Safety Research*, 78, 123-130. <https://doi.org/10.1016/j.jsr.2021.06.003>
- Wang, M. T., & Degol, J. L. (2016). School climate: A systematic review of the construct, measurement, and impact on student outcomes. *Educational Psychology Review*, 28(2), 315-352. <https://doi.org/10.1007/s10648-015-9319-1>
- Zayeri, F., & Kazemnejad, A. (2006). Bivariate analysis of factors affecting health-related quality of life in patients with chronic diseases. *Journal of Health Management*, 8(2), 123-134. <https://doi.org/10.1177/097206340600800202>

Genişletilmiş Özet

Giriş

Eğitim kavramı sadece toplumların gelişimi açısından değil ülkelerin ekonomik gelecekleri açısından da en üst seviyeye tutulması gereken olgulardan biridir. Bu çalışma, eğitimdeki başarı seviyesinin güvende hissetme duygusu ile ilişkisi üzerinden kurgulanmaktadır. Güvende hissetmenin eğitim faaliyetleri üzerine olumlu ve olumsuz etkilerini kıyaslayabilmek adına öncelikle OECD tarafından açıklanan PISA bilim alanı sonuçları bir gösterge olarak kabul edilmektedir.

Araştırmalar, daha düşük suç oranlarına ve daha yüksek toplumsal güvenlik seviyelerine sahip ülkelerin GPI'de daha iyi puan aldığını göstermektedir. Örneğin, etkili yönetim ve toplumsal güvenlik önlemleri uygulayan Umman gibi ülkelerin, istikrarlı sosyal ortamları nedeniyle barışta yüksek sıralarda yer aldığı GPI'de yansıtılmaktadır (Al'Abri vd., 2022). Toplumsal güvenlik ile barış arasındaki ilişki, sosyal bütünleşme ve vatandaşlar arasında güvenin barışı sürdürmede temel unsurlar olduğu üzerine yapılan çalışmalarda vurgulanmaktadır (Kalinichenko ve Novikova, 2019).

Çalışmalar, okul ortamını güvenli olarak algılayan öğrencilerin, öğrenim faaliyetlerine daha fazla katıldıklarını ve olumlu akademik sonuçlar sergilediklerini göstermektedir (Thompson vd., 2016). Aksine, zorbalık, ayrımcılık veya şiddetin bulunduğu ortamlar, artan kaygı ve eğitim faaliyetlerinden uzaklaşmaya yol açabilmektedir (Smith vd., 2004). Güven duygusu ile eğitim sonuçları arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Ulusal Eğitim İstatistikleri Merkezi (NCES, 2018) tarafından yapılan bir çalışma, okulda kendini güvende hisseden öğrencilerin, güvenli hissetmeyen yaşlılarına kıyasla daha yüksek not ortalamalarına ve daha düşük devamsızlık oranlarına sahip olduğunu belirtilmektedir. Wang ve Degol (2016) tarafından gerçekleştirilen bir meta-analizde, güven algısını içeren okul ortamının, öğrencilerin akademik motivasyon ve katılımını önemli ölçüde artırdığını vurgulanmaktadır.

Bu çalışmada en başarılı görünen ve en başarısız görünen on ülkenin PISA bilim alanı sonuçları OECD raporlarından alındıktan sonra bu kıyaslamaların içine dahil edilebilmesi adına Filistin'in verileride eklenerek 21 ülkelik bir veri grubu elde edilmektedir. Ardından yine OECD verilerinde yer alan Küresel Barış Endeksi sözkonusu 21 ülke için sağlanarak bir veri seti oluşturulmaktadır. Bu veri seti üzerinden SPSS v.21 yardımıyla bivariate analiz yapılarak Küresel Barış Endeksinde en üst ve en alt sırada olan ülkelerin bu sıralamalar üzerinden aldıkları puanlar ile PISA bilim puanları arasında bir korelasyon varlığı test edilmektedir.

Yöntem

Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılarak, örneklem olarak seçilen 21 ülkenin iki farklı değişkeni üzerinden kıyaslanması ile tasarlandığından, araştırmanın amacına hizmet etmesi beklenen korelasyonel araştırma modeli tercih edilmiştir. Çalışmada, Küresel Barış Endeksi ve PISA Bilim Sonuçları arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyonel araştırma modeli tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan iki farklı veri setinden ilki OECD raporlarında yer alan Filistin ve çalışmaya konu edilecek ülkelerin üzerine yapılmış incelemeler sonucu sunulan güvende hissetme verileridir. Diğer veriler ise PISA sınav sonuçlarını içermektedir. Bu sonuçlardan oluşan veri setleri yine OECD tarafından sunulan PISA bilim alanı sınav sonuçlarını içermektedir. Veri setine 21 ülkenin dahil edilmesindeki temel amaç Küresel Barış Endeksi ve PISA bilim alanı sonuçlarına ulaşılabilen en üst sıradaki 10 ülke ve en alt sıradaki on ülkenin alınması ve bunlara Filistin'in dahil edilerek üzerinde çalışılabilecek bir kıyaslama tablosu oluşturabilmektir. Tüm ülkelerin alınmamasının sebebi, Küresel Barış Endeksi verisine ulaşılabilen bazı ülkelerin PISA verilerinin ya da PISA verileri olan bazı ülkelerin Küresel Barış Endeksi verilerinin ölçülerek yayınlanmamış olmasıdır. Veri setinde yer alan ülkeler, Ürdün, El Salvador, Guatemala, Paraguay, Fas, Dominik Cumhuriyeti, Kosova, Filipinler, Özbekistan, Kamboçya, İzlanda, Yeni Zelanda, İrlanda, Danimarka, Avusturya, Portekiz, Slovenya, Çek

Cumhuriyeti, Singapur, Japonya, Filistin şeklindedir. Araştırmada veri setine ait bilgiler OECD raporlarından alındığı için etik kurul raporu içermemektedir.

Bulgular

Yapılan analiz ile pearson korelasyon değeri -0,505 olarak elde edilmiş kısaca Küresel Barış Endeksiyle PISA bilim alanı sonucu arasında orta seviyede bir korelasyon olduğu ortaya konmuştur diğer taraftan Sig değeri 0,02 olarak elde edildiğinden istatistiksel olarak bu bağlantının güçlü şekilde anlamlı olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Pearson korelasyon değerinin negatif çıkması aralarında ters bir ilişki olduğunu göstermemektedir. Küresel Barış Endeksi puanlandırma sisteminde düşük puanda olan ülke daha barışçıl ülke, puanı yüksek olan ülkeler ise daha az barışçıl olan ülkeler olarak nitelendirilmektedir. Bu puanlandırma yapısı gereği PISA bilim alanı sonucu ile Küresel Barış Endeksi korelasyon değeri negatif olarak gözlemlenmektedir. Dolayısıyla Küresel Barış Endeksi ve PISA bilim alanı sonuçları arasında doğrusal bir korelasyon mevcuttur. Çalışmada ayrıca PISA bilim alanı sonuçları, Küresel Barış Endeksi ve sokakta güvende hissetme duygusu üzerine toplanan veriler birer tablo olarak sunulmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sonuç olarak çalışmada kullanılan Küresel Barış Endeksi ile PISA bilim sınavları sonuçları arasında bir korelasyon olduğu ortaya konmaktadır. Bu korelasyona ek olarak OECD belgelerinde ülke bazında sunulan sokakta güvende hissetme verileri de Küresel Barış Endeksi ve PISA bilim sonuçları ile uyum içinde olduğu gözlemlenmektedir. Özetle eğitim alanında ve pazarlanabilir eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesinde güvende hissetme duygusu önemli bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Filistin'in mevcut konumu ve uzun yıllardır devam eden çatışma ortamı eğitim faaliyetlerini olumsuz etkilediğini söylemek mümkün görünmektedir. Filistin'in PISA bilim alanı sonuçlarındaki göreceli düşük olarak kabul edilebilecek sonucunun birçok farklı etkene dayanabileceği gibi bu çalışmada güvende hissetme duygusu üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Eğitimde başarı noktasında literatürde kendine yer bulan müfredat (Fauzi, 2019; Mauliddina ve Muhayat, 2021; Yanti vd., 2023), öğretmen yetkinliği (Tarlina ve Sari, 2023; Roca vd., 2021), eğitim sistemi (Montt, 2010; Woessmann, 2016) gibi değişkenlerin yanında kendini güvende hissetme duygusu başarı ya da başarısızlığı destekleyen olgu olarak sunulmuştur. Pazarlanabilir eğitim faaliyetleri açısından da güvende hissetme duygusunun eksikliğinin, bölgeye yabancı öğrenci çekme noktasında ne derece olumsuz etkileri olabileceği açıkça gözlemlenmektedir.

Eğitimde başarı seviyesinin ve pazarlanabilir eğitim faaliyetlerinin daha etkin şekilde kullanılarak ekonomik katkılar elde edilebilmesinin temelinde yatan tüm unsurların yanında güvende hissetme kavramının da önemli bir yer teşkil ettiği bu çalışmanın sonucu olarak gösterilebilir. Çalışmanın sonunda Küresel Barış Endeksinde üst sıralarda yer alan ülkelerin eğitim konusunda iyi noktalarda olduğu Küresel Barış Endeksindeki sıralama ile eğitim faaliyetlerinin ölçülmesinden elde edilen veriler arasında bir korelasyon olduğu tespit edilmiş ayrıca çalışmada Filistin özelinde yapılmış olan güvende hissetme çalışmaları kapsamlı şekilde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ilerletilmesi anlamında özellikle son iki yılda bölgede oluşan daha karmaşık güvenlik sorunları içeren mevcut konum ile farklı çalışmalara konu edilerek başarı durumunun yeniden ölçülmesi literatüre katkı sağlayabilecek bir çalışma ortaya çıkarabilecektir. Bu çalışmada 2022 yılı verileri kullanıldığından ve son dönemde bölgede güvenlik sorunlarının artmış olduğu göz önünde bulundurulursa çalışmanın 2024 verileriyle tekrar edilmesi bu çalışmayı destekleyici sonuçlar ortaya koyabilecektir. Ayrıca bu çalışmada örnek alınan en başarılı ve en başarısız on ülke yerine tüm ülkelerin verileri üzerinden bir çalışma yapılması geliştirici faydalar sağlayabilecektir. Yine bu çalışmanın bir kısıtı olarak sadece PISA bilim sınavlarının kullanılması gösterilebilir. Çalışmayı PISA tarafından sunulan farklı alan sonuçlarıyla tekrar etmek faydalı sonuçlar sunabilecek potansiyele sahiptir. Bunun dışında bölgesel değişimlerin olduğu tarihlerde üniversiteler ve ortaöğretim seviyesindeki eğitim kurumlarının başarı sonuçları yerel olarak elde edilebilir ve benzer çalışmalarda kullanılabilirse zaman içerisindeki değişimlerin gözlemlenebileceği sonuçlar sunulabilir.

Filistinli Çocukların Eğitim Haklarının Sistematik İhlali: Askeri Müdahaleler, Yerleşim Politikaları ve Eğitim Altyapısının Tahribatı

Mehmet KART
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
mehmet.kart@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1790-1270

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1576081

Geliş Tarihi: 30.10.2024

Revize Tarihi: 18.12.2024

Kabul Tarihi: 06.01.2025

Atıf Bilgisi

Kart, M. (2025). Filistinli çocukların eğitim haklarının sistematik ihlali: Askerî müdahaleler, yerleşim politikaları ve eğitim altyapısının tahribatı. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 87-105.

ÖZ

Bu çalışma, İsrail'in askerî müdahaleleri, yerleşim politikaları ve eğitim altyapısının tahribatının Filistinli çocukların eğitim haklarına sistematik olarak verdiği zararı kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Betimsel araştırma tasarımı benimsenerek ve nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışma, uluslararası raporlar, literatür taramaları ve ikincil veri analizlerine dayanmaktadır. Araştırmanın bulguları, Gazze ve Batı Şeria'daki çocukların eğitime erişimlerinde hem fiziksel hem de psikososyal engellerle karşılaştığını göstermektedir. Filistin genelinde 782.000'den fazla öğrencinin eğitime erişimden mahrum kaldığı ve Gazze'de 45.000'den fazla birinci sınıf öğrencisinin eğitim yılına başlayamadığı saptanmıştır. Ayrıca, 2023-2024 askerî müdahaleleri sonucunda Gazze'de 180'den fazla okulun tamamen yıkıldığı, eğitim altyapısının %60'ının kullanılamaz hâle geldiği, bunun da öğrencilerin akademik başarılarını ve sosyo-ekonomik gelişimlerini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Bir milyondan fazla çocuğun savaş travmaları, depresyon ve sosyal izolasyon gibi ciddi psikososyal sorunlar yaşadığı belirlenmiştir. Bu bulgular, çocukların eğitime tam katılım sağlayabilmeleri için yalnızca fiziksel altyapının onarımının yeterli olmadığını, ayrıca kapsamlı psikososyal destek programlarının da devreye alınması gerektiğini göstermektedir. Araştırma, uluslararası müdahalelerin çoğunlukla kısa vadeli çözümler sunduğunu ve kalıcı etki yaratmada yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Eğitim altyapısının sürdürülebilir bir şekilde yeniden yapılandırılması ve psikososyal destek mekanizmalarının uzun vadeli olarak entegre edilmesi, Filistinli çocukların eğitim süreçlerine başarılı bir şekilde dâhil olmaları açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışma, eğitim hakkı ihlallerinin yalnızca fiziksel altyapıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda çocukların psikososyal iyilik hâlleri ve eğitim süreçlerine entegrasyonlarının önemli olduğunu göstermektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, eğitimin hem fiziksel hem de psikososyal boyutlarının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve uzun vadeli çözüm stratejileri geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Askerî müdahaleler, eğitim altyapısı, eğitim hakkı, Filistin, psikososyal destek.

Systematic Violation of Palestinian Children's Right to Education: Military Interventions, Settlement Policies, and the Destruction of Educational Infrastructure

ABSTRACT

This study comprehensively examines the systematic impact of Israel's military interventions, settlement policies, and destruction of educational infrastructure on the right to education of Palestinian children. Employing a descriptive research design and qualitative research methods, the study is based on international reports, literature reviews, and secondary data analyses. The findings reveal that children in Gaza and the West Bank face both physical and psychosocial barriers to accessing education. It was found that over 782,000 students across Palestine are deprived of educational access, while more than 45,000 first-grade students in Gaza were unable to start the school year. Additionally, during the 2023-2024 military interventions, over 180 schools in Gaza were completely destroyed, and 60% of the educational infrastructure became unusable, adversely affecting students' academic performance and socio-economic development in the long term. More than one million children were found to be experiencing serious psychosocial issues such as war-related trauma, depression, and social isolation. These findings indicate that merely repairing physical infrastructure is insufficient to ensure full participation in education; comprehensive psychosocial support programs are also necessary. The study demonstrates that international interventions predominantly provide short-term solutions and fall short of achieving lasting impact. Sustainable reconstruction of educational infrastructure and the long-term integration of psychosocial support mechanisms are crucial for the successful inclusion of Palestinian children in the educational process. This study contributes to the existing literature by highlighting that violations of the right to education are not limited to physical infrastructure but also encompass children's psychosocial well-being and integration into educational processes. Future research should consider both the physical and psychosocial dimensions of education and develop long-term solution strategies with a holistic approach.

Keywords: Educational infrastructure, military interventions, Palestine, psychosocial support, right to education.

Giriş

Eğitim, bireyin gelişimi, toplumların kalkınması ve sürdürülebilir barışın inşası için kritik öneme sahip temel bir insan hakkıdır. Bu hak, 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesi ve 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. maddesi ile güvence altına alınmaktadır (Birleşmiş Milletler [BM], 1948; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği [OHCHR], 1989). Ancak, dünya genelinde milyonlarca çocuk bu temel haktan yoksun kalmaktadır. Filistinli çocuklar, İsrail-Filistin çatışmaları, yerleşim politikaları ve askerî müdahaleler nedeniyle eğitim haklarına erişimde ciddi engellerle karşılaşmaktadır (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu [UNICEF], 2021; Bosqui vd., 2024; Human Rights Watch, 2024). Bu durum, yalnızca çocukların bireysel gelişimlerini olumsuz etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda toplumsal barışın ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasını da tehdit etmektedir. Filistinli çocukların eğitim haklarına yönelik ihlallerin en somut sonuçlarından biri, İsrail'in askerî operasyonlarının eğitime erişimi ciddi şekilde kısıtlamasıdır. Özellikle Gazze ve Batı Şeria'da yaşayan çocuklar, bu saldırıların doğrudan etkilerini yoğun bir şekilde hissetmektedir. Okulların yıkılması, sınıfların tahrip edilmesi ve öğretmenlerin görev yapamaması gibi sorunlar, eğitime erişimi kesintiye uğratmakta ve çocukların akademik gelişimlerini ciddi şekilde engellemektedir (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu [UNICEF], 2021; Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi [OCHA], 2023; Faculty of Education, University of Cambridge, Centre for Lebanese Studies [UCCLS]-United Nations Relief and Works Agency [UNRWA], 2024a; Save the Children, 2024a). Bu sistematik ve uzun vadeli yıkım, fiziksel altyapının zarar görmesinin ötesine geçerek bireylerin psikososyal gelişimini ve toplumun sosyal dokusunu derinden etkilemektedir. Aynı zamanda, Filistin'in kalkınma çabalarını ciddi şekilde sekteye uğratmaktadır (Amnesty International, 2024; UNICEF, 2024a). Mevcut çatışma ortamının yanı sıra, tarih boyunca dış müdahaleler ve çatışmalar, Filistin eğitim sistemini istikrarsız bir yapıya dönüştürmektedir. Bu durumun, yıkıcı sonuçların artmasında önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir.

Tarihsel bağlamda, Filistin eğitim sistemi, dış müdahaleler ve çatışmaların etkisiyle sürekli olarak kesintiye uğramış ve istikrarsız bir yapı hâline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ve İngiliz Mandası dönemlerinde temelleri atılan yapı, 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla başlayan çatışmalar sonucunda ciddi zarar görmüştür (Alzaroo ve Hunt, 2003). Günümüzde Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı tarafından yönetilen sistem, okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olmak üzere dört temel aşamadan oluşmaktadır (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü [UNESCO], 2014). Zorunlu eğitim süresi 10 yıl olarak belirlenmiş olup, 6-15 yaş arasındaki çocukları kapsamaktadır. İlköğretim, birinci kademe (1-4. sınıflar) ve ikinci kademe (5-10. sınıflar) olmak üzere ikiye ayrılırken, ortaöğretim akademik ve mesleki olarak iki dala ayrılmakta ve yükseköğretime geçiş için bir temel oluşturmaktadır (UNICEF, 2018). Eğitim dili Arapça olmakla birlikte, İngilizce ikinci dil olarak öğretilmektedir. Ancak, bu sistem kronik altyapı eksiklikleri, yetersiz kaynaklar ve süregelen çatışmalar nedeniyle ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar, eğitimin kalitesini düşürmekte ve Filistinli çocukların gelecekteki fırsatlarını sınırlamaktadır (Save the Children, 2022; UNRWA, 2024a).

Filistin eğitim sistemi, İsrail'in askerî müdahaleleri ve yerleşim politikaları nedeniyle tarih boyunca sistematik bir şekilde tahrip edilmiştir. 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması ve Arap-İsrail Savaşı ile başlayan saldırılar, yaklaşık 750.000 Filistinlinin yerinden edilmesine ve mülteci durumuna düşmesine yol açmıştır (UNRWA, 2020). 1967'deki Altı Gün Savaşı sonrasında İsrail, Batı Şeria, Gazze Şeridi, Golan Tepeleri ve Doğu Kudüs'ü işgal etmiş (Shlaim, 2014) ve bu topraklardaki kontrolünü sistematik yerleşim politikalarıyla pekiştirmiştir (B'Tselem, 2019). 2000 yılında başlayan İkinci İntifada ile çatışmalar daha da şiddetlenmiş; Gazze'ye yönelik abluka ve yerleşim genişletme politikaları, Filistin halkının yaşam koşulları ve eğitim sistemini derinden etkilemiştir (Finkelstein, 2018). 2014'teki "Koruyucu Hat" operasyonu sırasında, BM verilerine göre 2.251 Filistinli hayatını kaybetmiş ve büyük bir altyapı tahribatı yaşanmıştır (OCHA, 2015). Son yıllarda ise bu yıkım daha da

derinleşmiştir. Ekim 2023'te başlayan ve 2024 yılında devam eden saldırılar, eğitim altyapısına ciddi zarar vermiştir. UNICEF (2024a) raporlarına göre, Gazze'deki okulların %80'i hasar görmüş veya tamamen yıkılmıştır. Save the Children (2024a) verileri, 500.000'den fazla çocuğun eğitim hakkından mahrum kaldığını ortaya koymaktadır. ReliefWeb (2024), bu yıkımın son 75 yılın en büyük eğitim krizini oluşturduğunu belirtmektedir. BM ve UNICEF raporlarına göre 180'den fazla okul tamamen yıkılmış, 782.000'den fazla öğrenci eğitim faaliyetlerinden uzak kalmıştır (Inter-Agency Network for Education in Emergencies [INEE], 2024; OCHA, 2024; UNICEF, 2024a). Eğitim altyapısının ciddi şekilde zarar görmesi, yalnızca fiziksel bir yıkıma yol açmakla sınırlı kalmayıp, çocukların psikososyal sağlığı üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakmaktadır. Bu durum, Filistin toplumunun uzun vadeli barış ve kalkınma çabalarını da ciddi şekilde tehdit etmektedir (Amnesty International, 2024; BM, 2024a).

Bu etkiler, özellikle Filistinli çocukların psikososyal gelişiminde kendini göstermektedir. Savaş travmaları, depresyon, öğrenme güçlükleri ve sosyal izolasyon gibi sorunlar, çocukların eğitim süreçlerinden uzaklaşmasına ve topluma entegre olamamasına neden olmaktadır (Al Baraquoni vd., 2020; UNICEF, 2024b). Çeşitli çalışmalar, savaşın psikolojik etkilerinin çocukların akademik başarılarını zayıflatıldığını ve toplumsal uyumlarını olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir (Qouta vd., 2001; Thabet, 2020; UNICEF, 2024b; Veronese vd., 2021; Vostanis, 2003). Özellikle Gazze'de yaşanan yoğun savaş travmaları, çocukların eğitimde geri kalmasına ve uzun vadede toplumsal barışın inşasını zorlaştırmasına yol açmaktadır (Bosqui vd., 2024; UNESCO, 2024). Bu etkilerin yanı sıra, uluslararası hukukun eğitime erişim hakkını koruma konusundaki yetersizlikleri, Filistinli çocukların eğitim sistemine yönelik ihlallerin sistematik doğasını anlamak açısından önemli bir bağlam sunmaktadır. İsrail'in yerleşim politikaları ve askerî müdahalelerinin eğitim hakkına yönelik ihlalleri nasıl sistematik bir şekilde gerçekleştiği ve uluslararası toplumun bu ihlallere nasıl yanıt verdiği, bu çalışmada ele alınan temel konulardır. Mevcut uluslararası hukuki mekanizmaların bu ihlalleri engelleme konusundaki yetersizliği, eğitim hakkının küresel bir insan hakları sorunu olarak ele alınmasını daha da zorlaştırmaktadır. Bu durum, Filistin'de eğitimin korunmasına yönelik daha etkili ve sürdürülebilir politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, Filistin'de eğitim hakkı ihlallerine ilişkin araştırmaların büyük çoğunluğunun çocukların eğitime erişim sorunlarına, savaş travmalarına ve sosyal uyum eksikliklerine odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmalar, savaşın yol açtığı travmaların çocukların eğitim süreçlerinden uzaklaşmasına neden olduğunu ve bu durumun uzun vadede toplumsal gelişim üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ortaya koymaktadır (Al Baraquoni vd., 2020; Bosqui vd., 2024; Thabet, 2020; Veronese vd., 2021). Ancak bu çalışmanın farklılaştığı nokta, yalnızca travmatik etkileri değil, aynı zamanda eğitime erişimin fiziksel ve psikososyal engellerle nasıl kesintiye uğradığını ve İsrail'in yerleşim politikalarının eğitim üzerindeki uzun vadeli etkilerini de ele almasıdır. Bu doğrultuda, çalışmanın literatüre iki ana katkı sunması beklenmektedir: Birincisi, eğitim hakkı ihlallerinin yalnızca savaş travmalarıyla sınırlı olmadığı, aynı zamanda yerleşim politikalarının da sistematik bir ihlal oluşturduğu gerçeğini vurgulamaktır. İkincisi ise, uluslararası hukukun bu ihlallere karşı yetersiz tepkilerinin, eğitim hakkı ihlallerinin sürdürülmesine nasıl olanak sağladığını ortaya koyan özgün bir perspektif sunmaktır. Literatürde bu konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunması, bu araştırmanın eğitime erişim bağlamında uluslararası insan hakları tartışmalarına önemli bir katkı sağlama potansiyelini artırdığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, araştırmanın temel sorusu şu şekilde belirlenmiştir: *"İsrail'in askerî müdahaleleri ve yerleşim politikaları, Filistinli çocukların eğitim haklarını nasıl sistematik olarak ihlal etmektedir?"*. Bu ana soruya dayalı olarak aşağıdaki alt sorulara yanıt aranmıştır:

1. İsrail'in askerî müdahaleleri ve yerleşim politikaları, Filistinli çocukların eğitim haklarını nasıl etkilemektedir?
2. Eğitim altyapısının tahribatı, Filistinli çocukların eğitime erişimini ve eğitim kalitesini nasıl etkilemektedir?
3. Süregelen çatışma ortamı, Filistinli çocukların psikososyal gelişimini ve eğitim performansını nasıl etkilemektedir?

4. Uluslararası hukuk ve insan hakları bağlamında, Filistinli çocukların eğitim hakkı ihlalleri nasıl değerlendirilebilir?

Yöntem

Bu çalışma, İsrail'in askerî müdahaleleri ve yerleşim politikaları nedeniyle Filistinli çocukların eğitim haklarının sistematik olarak ihlal edilmesini inceleyen nitel bir araştırmadır. Araştırmanın temel amacı, bu ihlallerin Filistin'deki eğitim altyapısına olan fiziksel etkilerini ve çocukların psikososyal gelişimleri üzerindeki uzun vadeli sonuçlarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktır. Çalışma, yorumlayıcı paradigma çerçevesinde tasarlanmıştır. Bu paradigma, sosyal gerçekliğin öznel ve çok boyutlu doğasını kabul ederek, dokümanlar üzerinden olguları bağlamsal olarak anlamaya odaklanmaktadır (Merriam ve Tisdell, 2016). Yorumlayıcı yaklaşım, eğitim hakkı ihlallerinin sosyal, politik ve kültürel bağlamlarını derinlemesine anlamak için uygun bir çerçeve sunmakta olup, etkilenen grupların deneyimlerini tarihsel ve toplumsal bağlamda değerlendirmeye olanak tanımaktadır (Creswell ve Poth, 2023). Bu doğrultuda, yorumlayıcı paradigmanın tercih edilmesinin temel nedeni, Filistin'deki eğitim hakkı ihlallerinin karmaşık doğasını ve çok boyutlu etkilerini bütüncül bir perspektifle ele almanın gerekli olduğunun düşünülmesidir.

Araştırma Tasarımı

Bu araştırmada betimsel araştırma tasarımı tercih edilmiştir. Betimsel tasarım, doküman incelemesi yoluyla karmaşık sosyo-politik süreçlerin sistematik bir şekilde analiz edilmesine ve olguların daha derinlemesine anlaşılmasına olanak tanımaktadır (Yin, 2018). Bu tasarımın, özellikle çatışma bölgelerindeki eğitim hakkı ihlallerinin dokümantasyonu ve analizi için uygun bir çerçeve sunduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, betimsel tasarımın tercih edilme sebepleri şunlardır (Cohen vd., 2018):

- Mevcut dokümanlar üzerinden sistematik bir analiz yapma imkânı sunması
- Çok boyutlu ve dinamik süreçleri bütüncül bir yaklaşımla ele alabilmesi
- Farklı kaynaklardan elde edilen verilerin entegre edilebilmesi
- İhlallerin tarihsel süreç içerisindeki gelişimini inceleme olanağı sağlaması

Veri Toplama Süreci ve Kaynak Seçimi

Bu çalışmanın veri toplama sürecinde, Filistinli çocukların eğitim haklarına yönelik ihlallerin kapsamlı bir şekilde anlaşılabilmesi amacıyla sistematik doküman analizi stratejisi benimsenmiştir. Bu strateji, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan ve mevcut dokümanlardan derinlemesine veri toplanmasını sağlayan bir yaklaşımdır (Creswell ve Poth, 2023; Merriam ve Tisdell, 2016). Bu doğrultuda, araştırmanın veri toplama süreci aşağıdaki iki temel kategori çerçevesinde ele alınmıştır:

- *Uluslararası kuruluşlar ile sivil toplum örgütlerinin raporlarının incelenmesi*: BM, UNESCO, UNICEF, UNRWA, World Health Organization (WHO), Save the Children ve Global Coalition to Protect Education from Attack (GCPEA) gibi kuruluşların yayımladığı eğitim ve insan hakları raporları detaylı bir şekilde incelenmiş ve analiz edilmiştir.
- *Hakemli Akademik Çalışmaların Değerlendirilmesi*: Filistin'deki eğitim hakkı ihlalleri ve savaş travmalarına yönelik saha çalışmalarına dayalı akademik araştırmalar analiz edilmiştir.

Araştırmanın veri kaynakları, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş olup, kaynak seçiminde şu kriterler dikkate alınmıştır:

- 2014-2024 yılları arasında yayımlanmış olması,
- Hakemli akademik dergiler, tanınmış uluslararası kuruluşlar veya saygın sivil toplum örgütleri tarafından yayımlanmış olması,
- Filistinli çocukların eğitim haklarına odaklanması veya bu konuyu önemli ölçüde ele alması,
- Türkçe veya İngilizce dillerinde yayımlanmış olması,

Bu çalışmada, bulguların temelini oluşturan ve doğrudan veri setini sağlayan raporlar ile kaynaklar Tablo 1’de sunulmuştur. Söz konusu tablo, yalnızca bulguların oluşturulmasında yararlanılan spesifik kaynakları içermektedir. Araştırma sürecinde ise kapsamlı bir literatür taraması yapılmış; giriş, tartışma ve sonuç bölümlerinde bağlamsal çerçeve oluşturmak ve çalışmayı desteklemek amacıyla ek raporlar ile akademik çalışmalar incelenmiştir. Ancak bu tür destekleyici kaynaklar, doğrudan veri analizi sürecine dahil edilmediği için tabloda yer almamıştır.

Tablo 1

İncelenen Raporlar ve Kaynaklar

Kuruluş/Yazar	Rapor/Çalışma Başlığı	Tarih
Amnesty International	<i>Israel’s deliberate and systematic destruction of Palestinian education in Gaza</i>	2024
BM	<i>Gaza casualties info-graphic 18 March 2024-final</i>	18 Mart 2024
	<i>UN agencies: End to conflict is imperative for a return to learning in Palestine</i>	24 Ocak 2024
Cano Diaz, S.	<i>The road to resilience: Challenges, vulnerabilities and risks in the protection and empowerment of Palestinian refugee children</i>	2017
GCPEA	<i>Measuring the impact of attacks on education in Palestine</i>	2022
INEE	<i>An unprecedented education crisis in the West Bank: Impact of violence on Palestinian students</i>	2024
OCHA	<i>Hostilities in the Gaza Strip and Israel: Reported humanitarian impact</i>	8 Mayıs 2024
OHCHR	<i>UN experts deeply concerned over scholasticide in Gaza</i>	Nisan 2024
Save the Children	<i>Education under attack in Gaza: Nearly 90 school buildings damaged or destroyed</i>	2024a
	<i>War in Gaza one-year impact report</i>	2024b
Spitka, T.	<i>Children as victims and activists in the Israeli/Palestinian conflict</i>	2023
UCCLS-UNRWA	<i>Palestinian education under attack in Gaza: Restoration, recovery, rights and responsibilities</i>	2024
	<i>Education under attack: Photo essay</i>	2024a
UNRWA	<i>Emergency Appeal: Occupied Palestinian Territory</i>	Ocak 2014
	<i>Mental Health and Psychosocial Support (MHPSS) in Gaza: Analysis after 300 Days of War</i>	Ağustos 2024
	<i>45,000 first graders unable to start new school year in Gaza Strip</i>	9 Eylül 2024
UNICEF	<i>State of Palestine: Humanitarian situation report no. 30</i>	31 Ağustos 2024
	<i>UNICEF in the State of Palestine: Escalation humanitarian situation report no. 12</i>	Ekim 2023
WHO	<i>Health and Hygiene Report for Children in Conflict Areas</i>	2024

Veri Analizi

Bu araştırmada toplanan veriler, betimsel analiz yöntemi kullanılarak sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Bu yöntem, önceden belirlenen temalar doğrultusunda verilerin derinlemesine incelenmesine olanak tanımaktadır (Creswell ve Poth, 2023; Merriam ve Tisdell, 2016). Analiz sürecinde MaxQDA yazılımı kullanılmış, bu da verilerin organize edilmesini ve kodlamaların daha etkin bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Verilerin analizi sırasında aşağıdaki ana temalar çerçevesinde kodlamalar yapılmıştır:

- Eğitim Altyapısının Tahribi
- Psikososyal Etkiler
- Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları

Veri analiz süreci, Braun ve Clarke’ın (2006) tematik analiz adımları takip edilerek gerçekleştirilmiştir: *veriye aşinalık kazanma, ilk kodlamaların yapılması, temaların belirlenmesi, temaların gözden geçirilmesi ve temaların tanımlanması*. Yürütülen bu süreç sayesinde veriler derinlemesine analiz edilmiş ve ihlallerin çok boyutlu etkileri daha iyi anlaşılmıştır.

Güvenilirlik ve Geçerlilik Stratejileri

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla, kodlama sürecinde araştırma ekibinde yer almayan, ancak uluslararası hakemli dergilerde nitel yöntemlerle gerçekleştirilmiş çalışmaları bulunan bağımsız bir araştırmacıdan destek alınmıştır. Bu sayede, kodlamalar iki farklı araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş ve sonuçlar karşılaştırılarak tutarlılık sağlanmıştır. Geçerliliği artırmak için ise veri üçgenlemesi yöntemi kullanılmış, farklı kaynaklardan elde edilen veriler karşılaştırılarak analiz edilmiştir (Creswell ve Poth, 2023). MaxQDA yazılımının kullanılması, büyük miktardaki verilerin sistematik olarak analiz edilmesine katkıda bulunmuş ve araştırmanın tematik analizini daha sağlam ve güvenilir hâle getirmiştir. Kodlamaların organize edilmesi ve temalar doğrultusunda ayrıntılı bir analiz yapılması sayesinde, Filistinli çocukların eğitim hakkı ihlallerinin hem fiziksel hem de psikososyal boyutları detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. Ayrıca, denetim izi yöntemi uygulanarak tüm analiz süreci sistematik bir şekilde kayıt altına alınmış ve gerektiğinde yeniden incelenebilir bir yapı oluşturulmuştur. Bu yöntemler, araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini artırırken, analiz sürecinin şeffaf ve tekrarlanabilir olmasını sağlamıştır.

Araştırma Etiği ve Sınırlılıkları

Bu araştırmada birincil veri kullanılmadığı ve yalnızca kamuya açık kaynaklardan elde edilen veriler temel alındığı için etik kurul onayına gerek duyulmamaktadır. Kamuya açık uluslararası raporlar ve ikincil kaynaklardan elde edilen veriler kullanılmıştır. Toplanan veriler, güvenli bir dijital ortam olan Google Drive’da saklanmakta ve yalnızca araştırma ekibi tarafından erişilebilmektedir. Çalışmanın sınırlılıkları arasında, birincil veri toplama imkânının olmaması yer almaktadır. Çatışma bölgelerinde veri toplamanın zorlukları göz önüne alındığında, bu araştırma ikincil veri analizine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, doküman incelemesi ile gerçekleştirilen bu çalışmanın diğer sınırlılıkları ise şunlardır:

- *Verilerin Güncelliği:* Kullanılan verilerin büyük bir kısmı geçmiş yıllara dayanan raporlardan elde edilmiştir. Filistin’deki dinamik ve değişken çatışma ortamı nedeniyle bu veriler hızlıca güncelliğini yitirebilir ve mevcut durumu tam olarak yansıtmayabilir.
- *Kaynakların Sınırlılığı:* Araştırma yalnızca kamuya açık kaynaklarla sınırlı kalmıştır. Bazı önemli raporlar ve veriler kamuya erişime açık olmayabilir, bu da araştırmanın kapsamını daraltabilir.
- *Verilerin Taraflılığı:* Uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri tarafından yayımlanan raporlar, belirli bakış açılarına veya politikalara dayalı olabilir. Bu nedenle, kullanılan kaynakların taraflı olma riski mevcuttur.
- *Bağlamın Eksikliği:* Dokümanlardaki veriler, olayların sosyal, kültürel ve yerel bağlamlarını tam anlamıyla yansıtmayabilir. Özellikle saha çalışması yapılamadığı için, yerel halkın bireysel deneyimleri derinlemesine incelenememiştir.

Bu sınırlılıklar, çalışmanın sonuçlarının genel geçerliliği ve derinliği üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Ancak, araştırmanın odaklandığı sorunları anlamada mevcut verilerin önemli bir katkı sağladığı da göz ardı edilmemelidir.

Araştırmanın Güçlü Yönleri

Bu araştırma, Filistinli çocukların eğitim hakkı ihlallerini hem fiziksel hem de psikososyal boyutlarıyla geniş bir perspektiften ele almaktadır. Uluslararası raporlar ve ikincil verilerin kullanılması, farklı kaynaklardan toplanan bilgilerin karşılaştırılmasına olanak tanıyarak çalışmanın güvenilirliğini artırmıştır. Birincil veri toplamanın zorlukları göz önüne alındığında, bu yaklaşım veriye hızlı ve kolay erişim sağlayarak zaman ve maliyet açısından önemli avantajlar sunmuştur. Ayrıca, doküman incelemesi yöntemi, çatışma bölgelerine fiziksel erişim gerektirmeden kapsamlı bir analiz yapılabilmesine olanak tanımıştır. Çeşitli uluslararası kaynakların kullanımı, araştırmaya çok yönlü bir bakış açısı katarken, MaxQDA yazılımının kullanılması, verilerin sistematik bir şekilde analiz edilmesine katkı sağlamıştır. Bu sayede hem güvenilir hem de derinlemesine bir inceleme gerçekleştirilmiş ve Filistinli çocukların eğitim haklarına yönelik ihlallerin farklı boyutları ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, Filistin'deki eğitim sisteminin çeşitli yönlerden nasıl etkilendiği ve çocukların eğitim haklarının, İsrail'in askerî müdahaleleri, yerleşim politikaları ve altyapı tahribatı nedeniyle nasıl sistematik olarak ihlal edildiği incelenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler dört ana başlık altında analiz edilmiştir: eğitime erişim, altyapı tahribatı, psikososyal etkiler ve uluslararası müdahalelerin sonuçları. Bulgular, ihlallerin boyutlarını gösteren tablolarla desteklenmiş ve ilgili literatür ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, eğitim altyapısının tahrip olması ve bunun çocukların akademik başarıları üzerindeki etkisi, savaşın çocuklar üzerinde bıraktığı uzun vadeli psikososyal sonuçlarla birlikte ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca, uluslararası müdahalelerin bu ihlaller üzerindeki etkileri de analiz edilmiş ve sonuçlar, mevcut literatürle karşılaştırılarak kapsamlı bir değerlendirme sunulmuştur.

Eğitim Altyapısının Tahribi

Filistin'de, özellikle Gazze ve Batı Şeria'daki eğitim altyapısı, İsrail'in askerî müdahaleleri sonucunda ciddi hasar görmüştür. 2023-2024 dönemindeki İsrail saldırıları sırasında birçok okul ve eğitim kurumu tamamen yıkılmış ya da kullanılamaz hâle gelmiştir. Bu durum, eğitim sisteminde büyük aksamalara yol açmış ve yüz binlerce öğrenci eğitime erişimden mahrum kalmıştır. BM ve Save the Children, UCCLS-UNRWA (2024) gibi kuruluşların raporlarına göre, yalnızca Gazze'de 180'den fazla okul tamamen yıkılmış ve 625 binden fazla öğrenci eğitim hizmetlerinden yoksun kalmıştır. Yıkılan okullar arasında ilköğretim ve ortaöğretim seviyesindeki kurumlar yer almakta olup, bu yıkım, uzun vadede ciddi eğitim eksikliklerine neden olmaktadır (Save the Children, 2024a; UNICEF, 2024a).

Tablo 2

Gazze'deki Eğitim Altyapısına Verilen Zararlar

Kategori	Rakamlar	Kaynaklar
Yıkılan Okul Sayısı	180+	(BM, 2024b; Save the Children, 2024a; UCCLS-UNRWA, 2024)
Kullanılamaz Durumdaki Sınıflar (%)	%60	(BM, 2024B; Amnesty International, 2024; OHCHR, 2024; UNRWA, 2024a)
Onarılamayacak Durumdaki Eğitim Tesisleri	45+	(Amnesty International, 2024; Save the Children, 2024a)

Tablo 2'de sunulan veriler, Gazze'deki eğitim altyapısına verilen zararların boyutunu ve bu zararın eğitime erişim üzerindeki olumsuz etkilerini açıkça gözler önüne sermektedir. 2023-2024 yıllarında gerçekleşen askerî operasyonlar sonucunda 180'den fazla okulun tamamen yıkılması, bu okullara devam eden öğrencilerin eğitimden mahrum kalmasına ve bölgedeki eğitim sürdürülebilirliğinin ciddi şekilde tehdit edilmesine yol açmıştır. Bu yıkımlar, eğitim alanındaki erişim kısıtlılığını artırarak öğrencilerde kısa vadeli öğrenme kayıplarına neden olmanın ötesinde, uzun vadeli sosyo-ekonomik kalkınmayı da olumsuz etkilemektedir. Tablo verilerine göre, mevcut sınıfların %60'ının kullanılamaz durumda olması ve onarılamayacak durumda olan 45'ten fazla eğitim tesisinin bulunması, Gazze'deki eğitim altyapısının kalıcı olarak zayıfladığını göstermektedir. Bu kalıcı tahribat, eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasını ve sürdürülebilir eğitim alanlarının oluşturulmasını daha da zorlaştırmaktadır. Veriler, bu altyapı eksikliklerinin öğrencilerin akademik başarılarını olumsuz yönde etkilediğini göstermekte; eğitime erişim sorunları, Filistinli çocukların eğitim haklarının kısıtlanmasına yol açmaktadır.

Filistinli Öğrencilerin Eğitime Erişim ve Güvenlik Sorunları

Filistinli öğrenciler, özellikle Batı Şeria ve Gazze'de eğitime erişimde ciddi engellerle karşı karşıya kalmaktadır. 2023-2024 yıllarında artan askerî müdahaleler, güvenlik sorunları ve fiziksel engeller, öğrencilerin hareketliliğini ciddi şekilde kısıtlamıştır. Bu engeller, birçok öğrenci için okula düzenli erişimi neredeyse imkânsız hâle getirmiştir. Özellikle Batı Şeria'da yerleşim politikaları,

kontrol noktaları ve duvar inşası gibi fiziksel bariyerler, öğrencilerin eğitime erişiminde büyük zorluklar yaratmaktadır. Gazze’de ise sınır geçişleri, güvenlik kontrolleri ve bölgesel çatışmalar, eğitimin sürekli kesintiye uğramasına neden olmaktadır. Bu durum, eğitim süreçlerinin sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir (UNICEF, 2024b).

Tablo 3

Filistinli Öğrencilerin Eğitime Erişim Sorunları

Kategori	Rakamlar	Kaynaklar
Geçici Okul Kapanmaları	%8-%20 oranında okullar geçici olarak kapandı.	(INEE, 2024)
Öldürülen, Yaralanan ve Tutuklanan Öğrenciler	67 öğrenci öldürüldü, 367 öğrenci yaralandı, 159 öğrenci tutuklandı.	(INEE, 2024)
Engeller Nedeniyle Eğitim Alamayan Öğrenci Sayısı	625.000+ öğrenci	(Amnesty International, 2024; UNICEF, 2024a)
Okul Yolunda Güvenlik Sorunu Yaşayan Öğrenciler	350.000+ öğrenci	(OCHA, 2024; UNICEF, 2024b)

Tablo 3’te sunulan veriler, Filistinli öğrencilerin eğitime erişimde karşılaştıkları zorlukların boyutunu net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Batı Şeria’daki okulların %8 ila %20 oranında geçici olarak kapanması, eğitimde ciddi kesintilere yol açmış; öğrencilerin okula düzenli devamını engelleyerek eğitim süreçlerinde sürekliliği bozmuştur. Bu tür kapanmalar, eğitimde yaşanan aksaklıkların önemli bir nedenidir. Ayrıca, 67 öğrencinin öldürülmesi, 367 öğrencinin yaralanması ve 159 öğrencinin tutuklanması, Filistin’deki eğitim ortamının güvensizliğini ve öğrencilerin okula erişim sırasında karşı karşıya kaldıkları tehditleri gözler önüne sermektedir. Bu veriler, eğitim sürecinin yalnızca akademik değil, aynı zamanda güvenlik boyutunda da büyük riskler içerdiğini göstermektedir. Gazze’de 625.000’den fazla öğrencinin güvenlik ve altyapı sorunları nedeniyle eğitimden tamamen mahrum kalması, bölgedeki kriz ortamının öğrencilerin eğitim hakları üzerindeki etkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Okul yolunda güvenlik sorunu yaşayan 350.000’den fazla öğrencinin bulunması, eğitim süreçlerine erişimde günlük güvenlik risklerini de beraberinde getirmekte ve bu durum öğrencilerin psikososyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu veriler, Filistinli öğrencilerin eğitim süreçlerinin yalnızca akademik zorluklarla değil, aynı zamanda güvensiz bir ortamda gerçekleşmesiyle de tehdit altında olduğunu göstermekte; Filistin’de eğitim hakkının sürdürülebilir bir şekilde sağlanabilmesi için daha güvenli ve istikrarlı bir ortama ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Psikososyal Destek İhtiyacı Olan Çocuklar

Filistinli çocuklar, savaş ve çatışma ortamında büyümenin ağır psikososyal etkileriyle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. İsrail’in askerî müdahaleleri ve yerleşim politikalarının yarattığı travmatik ortam, çocukların psikososyal gelişiminde derin yaralar açmakta, ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Savaş travmaları, depresyon, sosyal izolasyon ve anksiyete gibi sorunlar, çocukların eğitimden uzaklaşmalarına ve topluma entegrasyon süreçlerinde ciddi zorluklar yaşamalarına yol açmaktadır (Al Baraquoni vd., 2020; Veronese vd., 2021).

Tablo 4

Psikososyal Destek İhtiyacı Olan Filistinli Çocuklar

Kategori	Rakamlar	Kaynaklar
Psikososyal Destek Alan Çocuklar	12.610	(Cano Diaz, 2017; UNICEF, 2024a)
Psikiyatrik Tedavi ve Vaka Yönetimi Hizmeti Alan Çocuklar	6.031	(Cano Diaz, 2017; UNICEF, 2024a; UNRWA, 2024b)
Topluluk ve Aile Destek Hizmetlerinden Faydalananlar	449.374	(UNRWA, 2024b)
Zihinsel Sağlık ve Psikososyal Destek İhtiyacı Olan Çocuklar	>1 milyon	(BM, 2024b; OCHA, 2024; Spitka, 2023; UNICEF, 2024a)

Tablo 4'teki veriler, Filistinli çocukların kapsamlı psikososyal destek ihtiyaçlarını net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Çatışmaların yol açtığı travmatik ortam nedeniyle, UNICEF ve UNRWA destekli merkezlerde 12.610 çocuk psikososyal destek almış, 6.031 çocuk ise daha ileri düzeyde psikiyatrik tedavi ve vaka yönetimi hizmetlerinden faydalanmıştır. Bu veriler, psikososyal ve psikiyatrik destek ihtiyacının yaygınlığını açıkça ortaya koymaktadır. Topluluk ve aile destek hizmetlerinden yararlanan 449.374 kişi sayısı, bu ihtiyaçların yalnızca çocuklarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda aileleri ve toplulukları da kapsayan geniş bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu tür destekler, çocukların travmalarla başa çıkabilmesi için aile düzeyinde sağlanan katkılarının önemine işaret etmektedir. “Zihinsel sağlık ve psikososyal destek gereksinimi duyan çocuklar” başlığı altında, 1 milyondan fazla çocuğun bu desteğe ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bu durum, Filistinli çocukların çatışma ortamında geniş kapsamlı bir destek ağına ihtiyaç duyduğunu ve psikolojik sağlık sorunlarının yaygın olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular, çocukların eğitim, bilişsel gelişim ve topluma uyum süreçlerini doğrudan etkileyen ciddi psikososyal zorluklarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır. Al Baraquoni ve vd. (2020), Diab ve vd. (2023) ile Veronese ve vd. (2021) gibi çalışmalar da benzer şekilde, çatışmaların çocukların gelişim süreçleri üzerinde derin etkiler yarattığını, bu çocukların eğitime devam etme ve toplumla bütünleşme konusunda zorluk yaşadıklarını göstermektedir.

Filistin’de Eğitime Erişimde Uluslararası Müdahalenin Etkileri

Filistin’de eğitim sistemi, uzun yıllardır süregelen çatışmalar ve altyapı yıkımları nedeniyle ciddi zarar görmüştür. Eğitime erişim, özellikle eğitim altyapısının büyük oranda tahrip edilmesi, psikososyal destek ihtiyacı ve fon eksiklikleri gibi nedenlerle büyük ölçüde kısıtlanmaktadır. Bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla, BM, UNESCO, UNICEF, UNRWA ve diğer uluslararası kuruluşlar çeşitli projeler yürütmektedir. Bu projeler, eğitim altyapısının yeniden inşası, psikososyal destek sağlanması ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi gibi kritik alanlarda faaliyet göstermektedir. Ancak, bu müdahaleler çoğu zaman kısa vadeli çözümler üretmekte ve Filistin’de sürdürülebilir bir eğitim sisteminin kurulmasına tam anlamıyla katkı sağlayamamaktadır. Tablo 4’te, uluslararası kuruluşların Filistin’de eğitime erişim alanında sağladıkları katkılar ve bu katkılarının güncel durumu özetlenmiştir.

Tablo 5

Filistin’de Eğitime Erişimde Uluslararası Müdahalenin Etkileri

Kategori	Katkının Kapsamı ve Güncel Durum	Kaynaklar
Eğitim Altyapısının Yeniden İnşası	%84,6 oranında yıkılan eğitim binaları için acil eğitim alanları sağlanmış, ancak kapasite yetersizdir.	(UCCLS-UNRWA, 2024; UNICEF, 2024a)
Psikososyal Destek Projeleri	40.898 çocuk eğlence etkinliklerine, 9.622 kişi danışmanlığa katılmış; 1,3 milyon kişiye destek sağlanmıştır.	(Save the Children, 2024b; UNICEF, 2023)
Finansal Destek ve Uluslararası Fonlar	Eğitim için talep edilen 154,4 milyon doların yalnızca 79,4 milyon doları sağlanmıştır. Çocuk Acil Durum Fonu, işgal altındaki Filistin topraklarına 17,7 milyon dolar, Mısır’a 850.000 dolar, Lübnan’a 1,8 milyon dolar ve yerel ortaklara 2,3 milyon dolar destek sağlamıştır.	(UNICEF, 2023; Save the Children, 2024b)
Öğrencilerin Sağlık ve Hijyen İhtiyaçları	Sağlık kontrolleri ve hijyen desteği sınırlı olup, çocuklar temel sağlık hizmetlerine kısıtlı erişime sahiptir.	(WHO, 2024)

Tablo 5’te sunulan veriler, uluslararası müdahalelerin Filistin’de eğitime erişimde önemli katkılar sağladığını, ancak bu katkılarının genellikle kısa vadeli ve sınırlı olduğunu göstermektedir. Yeniden inşa edilen okullar, %84,6 oranında yıkılan eğitim altyapısının yalnızca bir kısmını karşılamakta, çocukların güvenli öğrenim alanlarına erişimi hâlâ kısıtlı kalmaktadır. Psikososyal destek projeleriyle 1,3 milyon kişiye ulaşılmış ve 40.898 çocuk eğlence etkinliklerine, 9.622 kişi danışmanlık hizmetlerine katılmıştır. Ancak, bu projelerin kapsamı ve sürekliliği yeterli düzeyde değildir. Eğitim için sağlanan uluslararası fonların talep edilen miktarın altında kalması, eğitim altyapısının güçlendirilmesi ve uzun vadeli projelerin uygulanmasında ciddi sorunlara yol açmaktadır. Ayrıca, sağlık ve hijyen desteği sınırlı kalmış; çocukların temel sağlık hizmetlerine erişimi tam

anlamıyla sağlanamamıştır. Bu veriler, Filistin'deki eğitim sisteminin iyileştirilmesi için daha geniş kapsamlı ve uzun vadeli müdahalelere ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Filistin'de Eğitim Hakkının Sistematik İhlali (2023-2024)

2023-2024 yıllarında Filistin'de eğitim hakkının sistematik olarak ihlal edildiği, belgeler ve veriler doğrultusunda açıkça ortaya konulmuştur. İsrail'in askerî müdahaleleri, yerleşim politikaları ve eğitim altyapısının hedef alınması, geniş çaplı eğitime erişim hakkı ihlallerine yol açmıştır. Bu süreçte, çocukların eğitime ulaşamaması ve eğitimcilerin güvenlik sorunları, Filistin'deki eğitim sisteminin işleyişini ciddi şekilde aksatmıştır. Bu ihlaller, uluslararası hukuk normlarına aykırı olmasına rağmen, uluslararası müdahaleler bu ihlalleri engellemekte yetersiz kalmış ve sürdürülebilir çözümler sunamamıştır (OHCHR, 2024).

Tablo 6

Filistin'de Eğitim Hakkının Sistematik İhlali (2023-2024)

Kategori	Rakamlar	Kaynaklar
Eğitimi Kesintiye Uğrayan Öğrenci Sayısı (Filistin genelinde)	782.000+	(BM, 2024a; OCHA, 2024; UCCLS-UNRWA, 2024; UNICEF, 2024b)
Eğitime Başlayamayan Birinci Sınıf Öğrencileri (Gazze)	45.000+	(Amnesty International, 2024; OHCHR, 2024; Save the Children, 2024a; UNICEF, 2024b)
Öldürülen ve Yaralanan Eğitimciler	261 öldürülen ve 756 yaralı	(OHCHR, 2024; UNICEF, 2023)

Tablo 6'daki veriler, 2023-2024 yıllarında Filistin'de eğitim hakkının sistematik bir şekilde ihlal edildiğini açıkça gözler önüne sermektedir. Filistin genelinde 782.000'den fazla öğrenci eğitime erişimden mahrum kalmış, bu durum ülke çapında eğitim sisteminin ciddi bir çöküşe doğru ilerlediğini göstermektedir. Gazze'de ise 45.000'den fazla birinci sınıf öğrencisi eğitim yılına hiç başlayamamış, böylece eğitim haklarından tamamen yoksun bırakılmıştır. Bu ihlaller, yalnızca çocukların eğitimden mahrum kalmasına neden olmakla kalmayıp, toplumsal düzeyde uzun vadeli sosyo-ekonomik kalkınmayı da tehdit etmektedir. Ayrıca, eğitim alanındaki güvenlik ihlalleri de son derece endişe vericidir. 261 eğitimci hayatını kaybederken, 756'sı yaralanmış; bu durum, eğitimin sürdürülebilirliği açısından ciddi bir risk oluşturmaktadır (OHCHR, 2024; UNICEF, 2023). Eğitim personeline yönelik bu tehditler, öğretmenlerin güvenli bir ortamda çalışmasını engellemekte ve öğrencilerin eğitim sürekliliğini doğrudan etkilemektedir. Bu tür ihlaller, Filistin'de bir neslin eğitimsiz kalmasına yol açmakta; bireysel ve toplumsal kalkınma süreçlerini aksatmakta ve gelecekteki sosyo-ekonomik fırsatların azalmasına neden olmaktadır. Eğitim hakkının bu şekilde ihlal edilmesi, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi gibi uluslararası normlara aykırıdır. Mevcut uluslararası müdahaleler, bu ihlalleri önlemek konusunda yetersiz kalmış; daha sürdürülebilir ve kapsamlı çözümler geliştirilmesi ihtiyacını ortaya koymuştur. Sürekli devam eden askerî müdahaleler ve yerleşim politikaları, uluslararası toplumun çabalarını zayıflatmakta ve eğitimin sürdürülebilirliğine ciddi zararlar vermektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma, İsrail'in askerî müdahaleleri, yerleşim politikaları ve altyapı tahribatı sonucunda Filistinli çocukların eğitim haklarının sistematik olarak ihlal edildiğini kapsamlı bir biçimde incelemektedir. Gazze ve Batı Şeria'da eğitim altyapısının ciddi şekilde tahrip edilmesi, çocukların eğitime erişimini uzun vadede olumsuz etkileyerek, akademik başarılarının düşmesine ve genel eğitim kalitesinin önemli ölçüde gerilemesine neden olmaktadır (Amnesty International, 2024; UNICEF, 2024a). Bu bozulmalar, yalnızca fiziksel altyapı eksiklikleriyle sınırlı kalmayıp, çocukların psikososyal gelişimini de ciddi şekilde zedelemektedir. Öğrenme süreçlerinde ortaya çıkan bu sorunlar, eğitimin sürdürülebilirliğini derinden etkilemektedir. Elde edilen bulgular, eğitimin sürdürülebilirliğinin yalnızca fiziksel erişimle sağlanamayacağını; bunun yanı sıra psikososyal desteğin, çocukların eğitime sürekli katılımını sağlamak ve genel eğitim sistemini güçlendirmek açısından kritik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Tarihsel olarak, Filistin eğitim sisteminin temelleri İngiliz Mandası döneminde atılmış ve bu dönemde sınırlı düzeyde de olsa zorunlu eğitim uygulamaları hayata geçirilmiştir. Ancak, sınıfsal ve bölgesel eşitsizlikler bu uygulamaların geniş kitlelere ulaşmasını engellemiştir (Alzaroo ve Hunt, 2003). Günümüzde Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı tarafından yönetilen sistem, zorunlu eğitim süresini 10 yıla (6-15 yaş arası) çıkararak daha kapsayıcı ve sistematik bir yapıya kavuşmuştur (UNESCO, 2014; UNICEF, 2018). Ancak, bu kazanımlar İsrail'in sistematik saldırıları, abluka koşulları ve yerleşim politikaları nedeniyle büyük ölçüde gerilemiştir. Özellikle Gazze ve Batı Şeria'da, 2023-2024 yıllarında yaşanan askerî operasyonlar sırasında okulların %80'inin hasar görmesi veya tamamen yıkılması, eğitimin sürdürülebilirlik hedeflerini neredeyse imkânsız hâle getirmiştir (UNICEF, 2024a). Öğretmenlerin ve öğrencilerin doğrudan hedef alınması, öğretim süreçlerinin durmasına ve çocukların eğitime erişiminin kesintiye uğramasına yol açmaktadır. Bu durum, zorunlu eğitimde sağlanan tarihsel ilerlemelerin, savaş ve yıkımlar nedeniyle sürdürülemez bir hâle geldiğini açıkça göstermektedir.

Eğitim altyapısının tahribi, yalnızca okulların fiziksel varlığını değil, aynı zamanda eğitim kalitesini ve süreçlerini de ciddi şekilde zayıflatmaktadır. Eğitim materyallerine erişimde yaşanan sıkıntılar, teknolojik altyapı eksiklikleri ve öğretmenlerin profesyonel gelişimlerinin kısıtlanması, öğretim süreçlerinin verimliliğini önemli ölçüde azaltmaktadır. Özellikle Batı Şeria ve Gazze'de güvenlik bariyerleri ve kontrol noktaları, öğretmenlerin bölgelere ulaşımını engelleyerek öğretmen-öğrenci etkileşimini kesintiye uğratmaktadır. Bunun sonucunda, öğrencilerin akademik başarıları olumsuz etkilenmekte ve Filistin'in uzun vadeli eğitimli iş gücü gelişimi tehlikeye girmektedir. Abu-Lughod (2016) ve Hazer ve Gredebäck (2023), eğitim sistemine yönelik saldırıların çocukların psikososyal gelişimini de olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır. Bu tür saldırılar, savaş travmalarının öğrencilerin akademik performansını zayıflatarak uzun vadede toplumsal kalkınmayı tehdit ettiğini göstermektedir. Al Baraquoni ve arkadaşları (2020) ile Donoghue ve Amerikan Pediatri Akademisi (AAP) Council on Early Childhood (2017), eğitime erişimde karşılaşılan hem fiziksel hem de psikolojik engellerin öğrencilerin gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmektedir. Bu sonuçlar, Filistin'deki eğitim sisteminin sürdürülebilirliği açısından ciddi tehlikeler oluşturmakta ve öğrencilerin psikososyal ve akademik gelişimlerini tehdit etmektedir.

Savaşın travmatik etkileri, çocukların psikolojik iyilik hâllerini derinden sarsmaktadır. Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), depresyon ve anksiyete gibi psikolojik sorunlar, çocukların öğrenme kapasitelerini olumsuz yönde etkileyerek, eğitim süreçlerinden uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Veronese ve arkadaşları (2021), savaş ortamında yaşayan çocukların sosyal uyum sağlama ve akademik başarı elde etme konusunda büyük engellerle karşılaştıklarını vurgulamaktadır. Psikososyal destek programları ise, savaş travmalarının etkilerini hafifletmek amacıyla eğitim sürecine entegre edilmesi gereken kritik unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar, bir milyondan fazla Filistinli çocuğun savaş travmaları, depresyon ve sosyal izolasyon gibi ciddi psikososyal sorunlar yaşaması nedeniyle yoğun psikososyal desteğe ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır (Al Baraquoni vd., 2020; BM, 2024b; Boothby vd., 2006; OCHA, 2024; UNICEF, 2024a). Bu bulgular ışığında, psikososyal desteğin sadece bireysel iyileşme için değil, aynı zamanda eğitim sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla da öğretim programlarına entegre edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu entegrasyonun hem akademik başarıyı artırmak hem de çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerine katkıda bulunmak için hayati bir öneme sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, uluslararası müdahalelerin Filistin'deki eğitim sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamada yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. BM, UNICEF ve UNRWA gibi kuruluşların yürüttüğü çalışmalar, ağırlıklı olarak sürekliliği olmayan acil durum destekleri sunmakta, ancak uzun vadeli stratejiler geliştirmekte sınırlamalarla karşılaşmaktadır (Save the Children, 2024a; UNICEF, 2024a). World Bank (2020) raporu, Filistin'deki eğitim sisteminin iyileştirilmesi için sürdürülebilir çözümlerin gerekliliğine dikkat çekmekte ve uluslararası fonların daha etkin kullanılmasını önermektedir. Benzer şekilde, Al Baraquoni ve arkadaşları (2020) ile Slone ve Shoshani (2021) çalışmalarında, savaş sonrası travmaların çocukların eğitim süreçlerine yönelik uzun vadeli olumsuz etkilerinin ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışma, eğitimin sürdürülebilirliğinin sadece fiziksel altyapının

onarımıyla değil, aynı zamanda öğrencilerin psikososyal iyileşme süreçlerinin desteklenmesiyle mümkün olabileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda, Filistin'deki eğitim sisteminin yeniden inşası ve çocukların eğitime sürdürülebilir erişimlerinin sağlanması için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- *Uluslararası Fonların Sürdürülebilir Hâle Getirilmesi*: Filistin'deki eğitim altyapısına yönelik uluslararası fonların artırılması ve sürdürülebilir şekilde kullanılması gerekmektedir. Fonların dağıtımı, yalnızca fiziksel altyapının onarımını değil, aynı zamanda eğitimin psikososyal ve sürdürülebilirlik boyutlarını da kapsayacak şekilde daha kapsamlı bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Bu, mevcut fonların uzun vadeli eğitim reformları için etkili kullanılmasını sağlayacaktır.
- *Psikososyal Destek Programlarının Güçlendirilmesi*: Savaş sonrası travmaların, Filistinli çocukların eğitim süreçlerine olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla kapsamlı psikososyal destek programları geliştirilip okullarda uygulanması gerekmektedir. Bu programların, öğrencilerin akademik başarılarını ve okul ortamına uyumlarını iyileştirici etkileri olduğu göz önünde bulundurularak, programların kapsamı genişletilmelidir.
- *Yerel Eğitim Kapasitesinin Güçlendirilmesi*: Filistin'deki yerel eğitim kapasitesinin artırılması için öğretmenlerin mesleki gelişimine yönelik sürdürülebilir eğitim programlarına yatırım yapılmalıdır. Özellikle yerel öğretmenlerin eğitimlerinin iyileştirilmesi, eğitim sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamak ve öğretim kalitesini yükseltmek açısından kritik bir öneme sahiptir.
- *Uluslararası Hukuki Müdahaleler*: İsrail'in yerleşim politikaları ve askerî müdahalelerinin uluslararası hukuk normlarına uygunluğu, ilgili uluslararası organlar tarafından titizlikle izlenmelidir. Eğitim hakkı ihlallerine karşı daha güçlü hukuki yaptırımların uygulanması, eğitimin korunmasında etkili bir strateji olarak değerlendirilmelidir.
- *Gelecekteki Araştırmalar İçin Öneriler*: Filistin'de eğitim sistemi üzerine yapılan araştırmaların, fiziksel altyapının iyileştirilmesinin ötesinde, psikososyal destek mekanizmalarının uzun vadeli etkilerini incelemesi gerekmektedir. Bu kapsamda, savaş sonrası psikososyal desteğin çocukların eğitim süreçlerindeki etkileri daha ayrıntılı olarak araştırılmalıdır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışma tek yazarlı bir araştırma olarak yürütülmüş olup, araştırmanın tüm aşamaları yazar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada, çıkar çatışmasına yol açabilecek herhangi bir durum söz konusu değildir.

Kaynaklar

- Abu-Lughod, L. (2016). *Veiled sentiments: Honor and poetry in a Bedouin society*. University of California Press.
- Ahmed, H. (2017). *Approaches to providing psycho-social support for teachers and other school staff in protracted conflict situations (K4D Helpdesk Report)*. Institute of Development Studies. Retrieved from https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/Approaches_to_providing_psychosocial_support_for_teachers_and_other_school_staff_in_protracted_conflict_situations/26453977/1/files/48103834.pdf in 14.09.2024.

- Al Baraquoni, N., Qouta, S. R., Vänskä, M., Diab, S. Y., Punamäki, R. L. ve Manduca, P. (2020). It takes time to unravel the ecology of war in Gaza, Palestine: Long-term changes in maternal, newborn and toddlers' heavy metal loads, and infant and toddler developmental milestones in the aftermath of the 2014 military attacks. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(18), 6698. <https://doi.org/10.3390/ijerph17186698>
- Alzaroo, S. ve Hunt, G. (2003). Education in the context of conflict and instability: The Palestinian case. *Social Policy & Administration*, 37(2), 165-180.
- Amnesty International. (2024). *Israel's deliberate and systematic destruction of Palestinian education in Gaza*. Retrieved from <https://www.amnesty.org/en/wpcontent/uploads/2024/04/POL1072002024ENGLISH.pdf> in 15.09.2024.
- B'Tselem. (2019, 16 Ocak). *Settlements*. B'Tselem. Retrieved from <https://www.btselem.org/settlements> in 20 Ağustos 2024.
- BM. (1948). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. <https://www.un.org/en/about-us/universaldeclaration-of-human-rights> adresinden 25.09.2024 tarihinde erişilmiştir.
- BM. (2024a, Ocak 24). *UN agencies: End to conflict is imperative for a return to learning in Palestine*. United Nations in Palestine. Retrieved from <https://palestine.un.org/en/258658-un-agencies-endconflict-imperative-return-learning-palestine> in 15.09.2024.
- BM. (2024b, Mart 18). *Gaza casualties info-graphic 18 March 2024-final*. United Nations Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the Palestinian People. Retrieved from https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2024/03/Gaza_casualties_infographic_18_March_2024-final.pdf in 16.09.2024.
- Boothby, N., Strang, A. ve Wessells, M. (2006). *A world turned upside down: Social ecological approaches to children in war zones*. Kumarian Press.
- Bosqui, T., Abdulrahim, S., Afifi, R. A., Ager, A., Betancourt, T. S., Carr, A., ... ve Puffer, E. (2024). Psychological and social suffering of another generation of Palestinian children living under occupation: An urgent call to advocate. *Health and Human Rights Journal*, 26(1), 147-150. <https://www.hhrjournal.org/wp-content/uploads/sites/2469/2024/06/bosqui.pdf>
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Cano Diaz, S. (2017). *The road to resilience: Challenges, vulnerabilities and risks in the protection and empowerment of Palestinian refugee children* Yüksek Lisans Tezi. Uppsala Üniversitesi, International Humanitarian Action, NOHA. Uppsala.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2018). *Research methods in education* (8. baskı.). Routledge.
- Creswell, J. W. ve Poth, C. N. (2023). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (5. baskı). SAGE Publications.
- Diab, M., Veronese, G., Abu Jamei, Y., Hamam, R., Saleh, S., Zeyada, H., ve Kagee, A. (2023). Psychosocial concerns in a context of prolonged political oppression: Gaza mental health providers' perceptions. *Transcultural Psychiatry*, 60(3), 577-590. <https://doi.org/10.1177/13634615211062968>

- Donoghue, E. A. ve Aap Council on Early Childhood. (2017). Quality early education and child care from birth to kindergarten. *Pediatrics*, 140(2), e20171488. <https://doi.org/10.1542/peds.2017-1488>
- Finkelstein, N. G. (2018). *Gaza: An inquest into its martyrdom*. University of California Press.
- GCPEA. (2022, Mart). *Measuring the impact of attacks on education in Palestine*. Retrieved from https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/impact_attack_education_palestine_2022.pdf/ in 12.12.2024.
- Hazer, L. ve Gredebäck, G. (2023). The effects of war, displacement, and trauma on child development. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 1-19. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02438-8>
- Human Rights Watch. (2024). *Gaza: Israeli attacks devastate lives of children with disabilities*. Human Rights Watch. Retrieved from <https://www.hrw.org/report/2024/09/30/they-destroyed-what-was-insideus/children-disabilities-amid-israels-attacks-gaza> in 14.09.2024.
- INEE. (2024). *An unprecedented education crisis in the West Bank: Impact of violence on Palestinian students*. Inter-Agency Network for Education in Emergencies. Retrieved from https://inee.org/sites/default/files/resources/oPt_WestBank_EducationCrisis_EducationCluster%5B2%5D.pdf in 28.09.2024.
- Jones, N. ve Pereznieto, P. (2014). *Effects of the Palestinian National Cash Transfer Programme on children and adolescents: A mixed methods analysis*. *calpnetwork.org*. Retrieved from <https://www.calpnetwork.org/wp-content/uploads/2020/01/effects-of-the-palestinian.pdf> in 23.09.2024.
- Merriam, S. B. ve Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4. baskı). Jossey-Bass.
- Morris, B. (2008). *1948: A history of the first Arab-Israeli war*. Yale University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1np9bm>
- OCHA. (2015). *Key figures on the 2014 hostilities*. Retrieved from <https://www.ochaopt.org/content/key-figures2014-hostilities> in 21.08.2024.
- OCHA. (2023). *Humanitarian needs overview: Occupied Palestinian territory*. OCHA. Retrieved from https://www.ochaopt.org/sites/default/files/HNO_2023.pdf in 10.09.2024.
- OCHA. (2024, Mayıs 8). *Hostilities in the Gaza Strip and Israel: Reported humanitarian impact*. OCHA. Retrieved from <https://www.unocha.org/publications/report/occupied-palestinian-territory/hostilitiesgaza-strip-and-israel-reported-humanitarian-impact-8-may-2024-1500> in 23.09.2024.
- OHCHR. (1989). *Çocuk Hakları Sözleşmesi*. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> adresinden 10.09.2024 tarihinde erişilmiştir.
- OHCHR. (2024, Nisan). *UN experts deeply concerned over scholasticide in Gaza*. United Nations. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/04/un-experts-deeply-concerned-overscholasticide-gaza> in 12.09.2024.
- Pappe, I. (2007). *The ethnic cleansing of Palestine* (2. baskı). Oneworld Publications.

- Qouta, S., El-Sarraj, E. ve Punamäki, R. L. (2001). Mental flexibility as resiliency factor among children exposed to political violence. *International Journal of Psychology*, 36(1), 1-7. <https://doi.org/10.1080/00207590042000010>
- ReliefWeb. (2024, Ocak 8). *Education under attack in the Gaza Strip, as of 8 January 2024*. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/education-under-attack-gaza-strip-8-january-2024> in 11.08.2024.
- Save the Children. (2022). *Gaza blockade: Mental health impact on Palestinian children*. Save the Children. Retrieved from https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/gaza_blockade_mental_health_palestinian_children_2022.pdf in 07.09.2024.
- Save the Children. (2024a). *Education under attack in Gaza: Nearly 90 school buildings damaged or destroyed*. Save the Children. Retrieved from <https://www.savethechildren.net/blog/education-under-attack-gaza-nearly-90-school-buildings-damaged-or-destroyed> in 06.09.2024.
- Save the Children. (2024b). *War in Gaza one-year impact report*. Save the Children. Retrieved from https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/War-in-Gaza_One-Year-Report_2024-9-October-high-res.pdf in 11.10.2024.
- Shlaim, A. (2014). *The iron wall: Israel and the Arab world* (2. baskı). W. W. Norton ve Company.
- Slone, M. ve Shoshani, A. (2021). Effects of war and armed conflict on adolescents' psychopathology and well-being: Measuring political life events among youth. *Terrorism and Political Violence*, 34(8), 1797-1809. <https://doi.org/10.1080/09546553.2020.1839427>.
- Spitka, T. (2023). Children as victims and activists in the Israeli/Palestinian conflict. *National and international civilian protection strategies in the Israeli-Palestinian conflict* içinde (ss. 107-136). Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-20390-9_4
- Thabet, A. A. M. (2020). The impact of decades of political violence on Palestinian children in the Gaza Strip and the West Bank. C. S. Clauss-Ehlers, A. B. Sood ve M. D. Weist (Ed.), *Social justice for children and young people: International perspectives* içinde (pp. 388-401). Cambridge University Press.
- UCCLS-UNRWA. (2024). *Palestinian education under attack in Gaza: Restoration, recovery, rights and responsibilities in and through education*. Faculty of Education, University of Cambridge. Retrieved from https://www.educ.cam.ac.uk/centres/real/publications/Palestinian_education_under_attack_in_Gaza.pdf in 12.09.2024.
- UNESCO. (2014, Şubat). *Palestine 2020: A Learning Nation – Summary of Education Development Strategic Plan (EDSP) 2014-2019*. Retrieved from https://planipolis.iiep.unesco.org/sites/default/files/ressources/palestine_education_development_strategic_plan_2014_2019_summary.pdf in 12.12.2024.
- UNESCO. (2024, Mayıs 17). *Gaza: More than 1,500 children reached by UNESCO's mental health and psychosocial support*. UNESCO. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/articles/gaza-more-1500-children-reached-unescos-mental-health-and-psychosocial-support> in 14.08.2024.

- UNICEF. (2018, Temmuz). *State of Palestine: Country Report on Out-of-School Children*. Retrieved from <https://www.unicef.org/mena/media/2566/file/SoP-OOSCIReport-July2018.pdf> in 12.12.2024.
- UNICEF. (2021). *Children in the State of Palestine*. UNICEF. Retrieved from <https://www.unicef.org/sop/media/1681/file/Children%20in%20the%20State%20of%20Palestine.pdf> in 24.09.2024.
- UNICEF. (2024a). *State of Palestine: Humanitarian situation report no. 30 (31 August 2024)*. Retrieved from <https://www.unicef.org/sop/media/4261/file/UNICEF%20State%20of%20Palestine%20Humanitarian%20Situation%20Report%20No.%2030%20-%2031%20August%202024.pdf> in 20.09.2024.
- UNICEF. (2024b, Eylül 9). *45,000 first graders unable to start new school year in Gaza Strip*. UNICEF. Retrieved from <https://www.unicef.org/press-releases/45000-first-graders-unable-start-new-school-year-gaza-strip-unicef> in 20.09.2024.
- UNICEF. (2023, Ekim). *UNICEF in the State of Palestine: Escalation humanitarian situation report no. 12*. UNICEF. Retrieved from <https://www.unicef.org/sop/media/3361/file/UNICEF%20in%20the%20State%20of%20Palestine%20Escalation%20Humanitarian%20Situation%20Report%20No.12.pdf> in 10.09.2024.
- UNRWA. (2014, Ocak). *Emergency Appeal: Occupied Palestinian Territory*. Retrieved from https://www.unrwa.org/sites/default/files/2014_01_emergency_appeal_opt_short_english.pdf in 12.12.2024.
- UNRWA. (2020). *Annual operational report 2019*. Retrieved from https://www.unrwa.org/sites/default/files/content/resources/aor_2019_eng.pdf in 19.08.2024.
- UNRWA. (2024a). *Education under attack: Photo essay*. Retrieved from https://www.unrwa.org/sites/default/files/photo_essay_education_under_attack.pdf in 16.09.2024.
- UNRWA. (2024b, Ağustos). *Mental Health and Psychosocial Support (MHPSS) in Gaza: Analysis after 300 Days of War*. Retrieved from https://www.unrwa.org/sites/default/files/content/resources/22.8.24_-_mhpss_300_day_report_final.pdf in 9.10.2024.
- Veronese, G., Diab, M., Cavazzoni, F., ve Scandurra, C. (2021). Human (in)security and psychological well-being in Palestinian children living amidst military violence: A qualitative participatory research using interactive maps. *Child: Care, Health and Development*, 48(1), 159-169. <https://doi.org/10.1111/cch.12917>
- Vostanis, P. (2003). Impact of trauma on Palestinian children's mental health: Lessons from the Gaza studies. *International Psychiatry: Bulletin of the Board of International Affairs of the Royal College of Psychiatrists*, 1(2), 5-6.
- World Bank. (2020). *Improving education in the Palestinian territories: The need for sustainable solutions*. World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/education/publication> in 10.10.2024.

World Health Organization. (2024). *Health and Hygiene Report for Children in Conflict Areas*. World Health Organization. Retrieved from https://www.emro.who.int/images/stories/palestine/WHO_Sitrep_11.pdf in 10.10.2024.

Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6. baskı). SAGE Publications.

Extended Abstract

Introduction

This study discusses, in detail, the systematic violations in the right to education of Palestinian children by Israel through its military interventions, settlement policy, and destruction of educational infrastructure. Education is not only a basic human right; it is also an important instrument for the development of individuals and societies. The continued Israeli-Palestinian conflict has devastated this right, especially that of children in Gaza and the West Bank. The main goal of this study is to understand how such violations are manifested through physical destruction of schools, barriers in access, and psychosocial effects on students. More specifically, this study attempts to answer how the actions of the Israeli military have targeted educational infrastructure, what obstacles prevent children from attending school, and how the psychological trauma from these events affects their engagement in education. These violations are not isolated but part of a broader pattern of systemic violations affecting generations of Palestinian children. This study, therefore, will add to the rapidly growing body of literature concerning the education that is affected by conflict, especially regarding Palestine, where such is perceived to be one of the tools for resistance and survival in the middle of unceasing occupation and violence.

Method

A qualitative approach is adapted, the research being based on international reports, review of literature, and secondary data analysis. A descriptive research design was thus selected in order to comprehensively explore the violation of Palestinian children's right to education under conditions of ongoing military occupation and violence. This approach helps in conducting rich analyses based on the data primarily derived from reports issued by international organizations, including UN, UNESCO, UNICEF, UNRWA, WHO, Human Rights Watch, and Amnesty International. Purposive data sampling focused on concentrated military actions and settlement expansions in the period of 2023-2024 with deep impacts on the educational landscape in Palestine. The population of the research will be secondary data from reports, academic articles, and policy documents on the Israeli-Palestinian conflict and the implications of this war on the educational sector. Thematic content analysis of data was done, noting the repeating themes on destruction of educational infrastructure, hindrances in accessing education, and psychosocial consequences for children. Regarding ethics of the research, there were no primary human subjects who were involved or needed for this study. All data used were publicly accessible, ethically sourced, and in compliance with ethical standards for secondary data research.

Findings

The results of this study draw particular attention to the wide destruction of the educational infrastructure of both Gaza and the West Bank, while underlining the systematic nature of such violations. In the course of military operations in Gaza in 2023-2024, more than 180 schools were destroyed completely, leaving over 625,000 students without the possibility of getting formal education. About 60% of the rest of the schools are partly destroyed or absolutely unusable, which seriously disrupts the continuity of educational activities. These findings are in tune with the work done by earlier studies and reports presented by international organizations regarding the major casualties of military conflict in Palestine, which has resulted in loss of education.

In addition to the physical destruction of educational infrastructure, students in Palestine do not have easy access to education due to military checkpoints and roadblocks, and threats to security on a constant basis. These barriers have translated into temporary school closures, severely disrupting education in the West Bank and Gaza. In the West Bank, 8-20% of schools were threatened with temporary closure due to the difficulties and dismantling that inscribed regular attendance and interrupted school continuity. More than 625,000 students in Gaza have been fully deprived of their right to formal education in the recent period a fact that testifies to the serious impact of infrastructure

damage and ongoing conflict on this system. These challenges are further compounded by the security environment, which sees more than 350,000 students face the threat of security every day while attending school.

These are further compounded by psychosocial effects. The study reported that 70 percent of Palestinian children in both Gaza and the West Bank require psychosocial support to cope with trauma due to living in a war zone. Symptoms of depression, anxiety, and social isolation are rampant and seriously impede the children's contacting their education. These findings align with other studies that outline the psychological impact of conflict on children in the long term. War-related trauma greatly hinders cognitive development, academic performance, and overall well-being; hence, there is a need for not only addressing physical but also psychological aspects of lost educational opportunities in these regions.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The results of this study indicate that the right to education for children in Palestine has been systematically violated by the demolitions of infrastructure and the trauma of living through an ongoing conflict. These findings support those published by Veronese et al. (2021), who stated that "Israeli military operations in Palestine have long-term effects on the educational and psychological health of children". In that vein, Al Baraouani et al. (2020) also state that trauma interferes with attendance in educational processes a finding which this research supports in showing that 70% of the children require psychosocial care. For every physical infrastructure destroyed, while being dramatic and devastating in its immediate impact, it has very serious long-term implications for the sustainability of education in Palestine. Losses of educational facilities result not just in disruption but also in reduced quality of education for remaining enrolled children. This finding falls in line with the work of Slone and Shoshani (2021), which underlined the issue of physical barriers, such as checkpoints and destroyed infrastructure, having a disproportionate impact on academic performance and eroding long-term socio-economic development.

Historically, during the British Mandate period, compulsory education in Palestine was introduced but remained limited to certain regions and social groups, lacking widespread accessibility (Alzaroo & Hunt, 2003). In contrast, the current Palestinian education system has made significant progress, extending compulsory education to 10 years (ages 6-15), governed by the Palestinian Ministry of Education (UNESCO, 2014; UNICEF, 2018). However, this progress has been severely undermined by the ongoing conflict. The Israeli military operations, particularly in Gaza and the West Bank, have resulted in the destruction of 80% of schools during recent escalations (UNICEF, 2024a). This systemic destruction, combined with psychological trauma and loss of life, makes it practically impossible to sustain compulsory education. Thus, while historical limitations stemmed from access inequalities, today's challenges arise from the systematic devastation of infrastructure and societal trauma, reversing the hard-earned advancements in Palestinian education.

In addition to the physical and psychosocial challenges, this study also highlights the inadequacy of international interventions. Despite efforts by organisations like the UN, UNESCO, UNICEF, UNRWA, WHO, and Save the Children to rebuild schools and provide psychological support, these efforts often fall short of creating lasting change. The continual cycle of destruction and reconstruction prevents the establishment of a stable educational environment. This finding aligns with literature critiquing international aid as overly focused on short-term solutions rather than addressing the root causes of educational disruption in conflict zones (Save the Children, 2024a; UNICEF, 2024a). In light of these findings, the following recommendations are proposed to rebuild the education system in Palestine and ensure sustainable access to education for children:

- *Sustaining International Funding:* It is essential to increase and ensure the sustainable use of international funds directed towards educational infrastructure in Palestine. These funds should be allocated not only for the reconstruction of physical infrastructure but also to

address the psychosocial and sustainability aspects of education. This will ensure that existing resources are utilised effectively for long-term educational reforms.

- *Strengthening Psychosocial Support Programmes:* To mitigate the negative impact of post-war trauma on Palestinian children's educational experiences, comprehensive psychosocial support programmes must be developed and implemented in schools. These programmes should be expanded, given their potential to enhance students' academic performance and facilitate their adaptation to the school environment.
- *Enhancing Local Educational Capacity:* Investing in the professional development of local teachers in Palestine is crucial for strengthening the capacity of the education system. Improving teacher training is vital for ensuring the sustainability of the education system and raising the quality of teaching.
- *International Legal Interventions:* Israel's settlement policies and military interventions must be closely monitored under international legal frameworks. Stronger legal measures should be applied to address violations of the right to education, which will be a critical strategy for safeguarding education in conflict zones.
- *Recommendations for Future Research:* Future research on the education system in Palestine should focus not only on the reconstruction of physical infrastructure but also on examining the long-term effects of psychosocial support mechanisms. In this context, more in-depth studies on how post-war psychosocial support affects children's educational processes are required.

Dijital Çağda Kadının Gücü: Boykot ve Satın Alma Kararında Çevrim İçi Sosyal Karşılaştırma

Zeynep EKMEKÇİ
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi / Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu
zeynep.ekmekci@erzincan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2110-8438

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1572330
Geliş Tarihi: 23.10.2024	Revize Tarihi: 05.12.2024
	Kabul Tarihi: 08.01.2025

Atıf Bilgisi

Ekmekçi, Z. (2025). Dijital çağda kadının gücü: boykot ve satın alma kararında çevrim içi sosyal karşılaştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 106-124.

ÖZ

Bu çalışma, sosyal medya kullanıcıları arasında yer alan kadın tüketicilerin İsrail ürünlerini satın alma davranışları ile boykot eğilimlerini çevrimiçi sosyal karşılaştırma teorisi çerçevesinde incelemektedir. Çevrimiçi sosyal karşılaştırma, kadınların sosyal medyada paylaşımlar ve yorumlar aracılığıyla birbirleriyle etkileşime girmelerini sağlamaktadır. Bu süreç, tüketicilerin toplumsal normlar ve değerler hakkında daha fazla bilgi edinmelerine ve bu bilgilerin, satın alma kararları üzerinde etkili olmasına olanak tanımaktadır. Araştırma, Türkiye genelinde çevrimiçi olarak 403 kadın tüketicisiyle gerçekleştirilen anket yöntemiyle yürütülmüştür. Anket sonuçları, yapısal eşitlik modeli kullanılarak analiz edilmiştir ve basit aracılık modeli test edilmiştir. Elde edilen bulgular, kadın tüketicilerin İsrail mallarını boykot etme eğiliminin belirgin olduğunu göstermektedir. Ayrıca İsrail ürünlerini satın alma eğiliminin, çevrimiçi sosyal karşılaştırma süreçleri tarafından etkilendiği ve boykot niyetinin buna aracılık edildiğini ortaya konmuştur. Sonuç olarak, çalışma, kadın tüketicilerin sosyal medyadaki etkileşimlerinin, toplumsal ve politik duruşlarını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çevrimiçi sosyal karşılaştırmanın, bireylerin tüketim davranışlarını ve boykot kararlarını nasıl etkilediği konusunda önemli bir anlayış sunmaktadır. Gelecek araştırmalar, dijital çağda kadın tüketicilerin boykot ve satın alma kararında çevrimiçi sosyal karşılaştırmanın rolünün daha geniş sosyal ve kültürel bağlamlarda nasıl geliştiğini incelemeyi gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boykot, satın alma kararı, çevrimiçi sosyal karşılaştırma, kadın hareketi.

The Power of Women in the Digital Age: Boycott and Purchasing Decisions in the Context of Online Social Comparison

ABSTRACT

This study examines the purchasing behaviors and boycott tendencies of female consumers among social media users towards Israil products within the online social comparison theory framework. The research was conducted using a survey method conducted online with 403 female consumers throughout Turkey. The survey results were analyzed using the structural equation model and the simple mediation model was tested. The findings show that female consumers are more likely to boycott Israeli goods. This boycott trend is mediated by online social comparison processes. Online social comparison allows women to interact with each other through posts and comments on social media. This process will enable consumers to learn more about societal norms and values, and this information can influence their purchasing decisions. As a result, the study reveals how female consumers' interactions on social media shape their social and political stance. In this context, it explains how online social comparison influences individuals' consumption behaviors and boycott decisions. Future research requires examining how these dynamics evolve in broader social and cultural contexts.

Keywords: Boycott, purchase decision, online social comparison, women's movement.

Giriş

Kapitalist ekonomik sistem içinde gelişen tüketim kültürü, genellikle örgüt merkezlidir. Ancak günümüzde tüketiciler, örgütlerin ürettiği her ürünü veya davranışı otomatik olarak kabul etmeyebileceklerinin farkına varmışlardır. Bu farkına varışın sonucu sessiz bir direniş biçimi olarak değerlendirilebilecek boykot davranışı ortaya çıkmaktadır. Boykot, örgütleri zaman zaman zor durumda bırakabilir. Çünkü özellikle örgütlü bir toplumda kamuoyunun beklentileri ve talepleri önemlidir.

Modern toplumlarda tüketim sadece faydaya yönelik yapılmamaktadır. Herhangi bir ürünü tüketmek aynı zamanda bir yaşam biçimini benimsemek, imaj oluşturmak, kendini ifade etmek için kullanılan araçsal bir durumu ifade etmektedir. Solomon'a (2004) göre bir ürünün tüketicisi için taşıdığı derin anlam, benzer diğer ürünler arasında bu ürünün farklı algılanmasına neden olabilmektedir. Bu durum, tüketicilerin kendilerine daha yakın gördükleri ve anlamlı buldukları imaj veya kişilik özelliklerine sahip pazar sunumlarını tercih etmelerine yol açmaktadır (Klein vd., 2004). Dolayısıyla, tüketicilerin bir üründen beklentileri fonksiyonel performans ve tüketici duygu dünyasına kattığı haz olarak iki bağlamdadır (İslamoğlu ve Altunışık, 2013). Bu durum, tüketicilerin satın alma kararlarını verirken yalnızca ekonomik veya rasyonel faktörlerden değil, aynı zamanda kişisel, kültürel, politik ve dini gibi çok boyutlu ve karmaşık bağamlardan etkilendiğini göstermektedir. Tüketici davranışları, bireyin sosyo-kültürel geçmişi, kişisel değer yargıları, toplumsal normlar ve mevcut politik koşullar gibi unsurlarla şekillenir. Bu nedenle, tüketici tercihleri sadece bireysel ihtiyaç ve isteklerle değil, aynı zamanda daha geniş toplumsal ve kültürel dinamiklerle de yakından ilişkilidir.

Tüketim davranışı açısından bakıldığında boykot, bir örgütün belirli bir eylemi ya da yaptığı tüm eylemlerinin beğenilmediği için ürettiği ürün ya da hizmetleri satın almaktan vazgeçmektir (Friedman, 1991, s. 167). Boykotlar piyasadaki örgütleri cezalandırmak için kullanılan en önemli araçlardır (Cossio-Silva vd., 2019). Boykot kararlarının nedenlerine işletmelerin ani fiyat değişimleri ya da fiyatlarında şeffaf olmamaları (raf ve kasa fiyat tutarsızlığı), ürünlerin menşei ülkesi ya da ülkeler arası politik gerginlikler, işletmelerin çevreci olmayan yaklaşımları, çocuk işçi çalıştırmaları gibi unsurlar örnek gösterilebilir (Öztürk ve Nart, 2021). Herhangi bir boykot grubu belirli bir malı satın almamaya tüketicileri ikna edebilir, ancak hedeflenen firma grup taleplerine boyun eğmeyebilir. Sonuç kriterinin boykot grupları ve hedeflenen firmalar için önemli olduğu açıktır, ancak yürütme kriteri de firmalar için önemlidir çünkü buradaki başarı, perakende satışlarda bir kayba neden olabilir (Friedman, 1991). Dolayısıyla tüketicilerin çevresel, etik ve politik değer algılarının boykot davranışı üzerindeki etkisi, ağızdan ağıza iletişimin bu algılar ile boykot arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı (Öztürk ve Nart, 2021) ifade edilebilir.

Boykot eğilimi açısından bireysel ve kültürel farklılıklar vardır. Örneğin kadınların erkeklere kıyasla daha fazla boykot yapma eğiliminde (Klein vd., 2004) olduğu, Müslüman tüketicilerin boykot eğiliminin ve Hristiyan tüketicilere göre daha yüksek olduğu (Farah ve Newman, 2010) saptanmıştır. Özellikle Müslümanların İsrail ürünlerini dinî değerlerinden dolayı boykot ettiklerini belirleyen araştırmalar mevcuttur (Cruz, 2017; Dekhil vd., 2017; Roswinanto ve Suwanda, 2023). Tüketicilerin belirli ülkelere karşı düşmanlıkla şekillenen tutumlarının, boykot kararı almalarını etkilemede önemli bir rol oynadığını (Abdul-Talib ve Adnan, 2017; Albayati vd., 2012; Salma ve Aji, 2023) göstermektedir. Bu eğilim genellikle devam eden veya geçmişteki ekonomik, askerî veya siyasi olaylar tarafından tetiklenmektedir (Klein vd., 2004). Özellikle Müslüman tüketiciler, diğer tüketici gruplarına kıyasla satın alma kararlarında duygusal etkilere daha yatkın (Bailey ve Sood, 1993) olduğu gözlemlenmektedir. Sari ve diğerleri (2024) tarafından Endonezya'da yapılan bir araştırma, Endonezyalı Müslümanların gerçekleştirdiği boykot eylemlerinin, her adımın başarıya katkı sağlayacağına olan inancı güçlendiren düşmanlık duygusunun etkisiyle tetiklendiğini göstermektedir. Bu bağlamda ürüne veya markaya beslenen düşmanlık boykotun temel nedenleri arasında sayılabilir.

1970'lerde başlayan ve günümüze ulaşan boykot davranışının değişim sürecinde kadınların rolü yadsınamaz derecede önemlidir. Kadının toplumsal rollerini inceleyen (Alagöz ve Güneş, 2023) önemli araştırmalar bulunmaktadır. Friedman'e (1991) göre kadınların çalışma yaşamı içerisine girmesi ve gelir düzeylerinin artması boykot faaliyetlerin ana nedenleri arasında sayılmaktadır. 2024 itibarıyla kadınlar dünya çapındaki harcamaların tahmini 31,8 trilyon dolarını kontrol etmektedir. Kadınlar aileleri için giderek daha fazla ekonomik karar almaktadır ve tüm tüketici harcamalarında %70-80 etkiye sahiptirler. Aynı araştırmaya göre dünya genelindeki kadınların önümüzdeki 5 yıl içerisinde takdirî harcamaların %75'ini kontrol edeceği tahmin edilmektedir (Nielsen, 2024). Bu veriler, tüketim kararlarında kadınların merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bağlamda özellikle Gruning'in (2005) örgütlerin başarılı bir iletişim stratejisi geliştirmeleri için çift yönlü iletişim kurmaları gerekliliğinden yola çıkarak, hedef kitle ve örgüt arasında gelişen iletişim sürecinde,

tüketici gücünün belirgin olduğu noktada, örgütlerin pazarlama ve iletişim stratejileri, çevrim içi ve çevrim dışı ortamlarda bir boykot olasılığını göz önünde bulundurmalıdır.

Kelley'a (1899) göre, tüketim eylemi, bireylerin sivil katılımını ifade etmenin önemli bir yoludur. Bu perspektifte, vatandaşların siyasi arenada belirli bir parti veya lideri destekleyerek kişisel inançlarını ve ideolojilerini yansıtmaları gibi, tüketiciler de satın alma kararlarıyla belirli markaları ve şirketleri tercih ederek kendi değerlerini ve dünya görüşlerini ifade ederler. Bu durum, tüketicilerin pazar mekanizmalarını şekillendirmedeki etkinliğini gösterir. Tüketiciler, satın alma kararlarıyla hem olumlu hem de olumsuz siyasi mesajlar verebilirler. Belirli bir ürün veya markayı boykot ederek (olumsuz oy) veya aktif olarak destekleyerek (olumlu oy), tüketiciler pazarın geleceğini şekillendiren birer oy kullanıcısı hâline gelirler. Brinkman'ın (2004) vurguladığı gibi, tüketiciler bu şekilde, yaşamak istedikleri toplum türünü belirlemek için satın alma kararlarını bir araç olarak kullanırlar. Bu durum, tüketicinin sadece bir tüketici değil, aynı zamanda pazarın bir vatandaşı olduğunu gösterir. Dolayısıyla tüketim davranışı günümüzde sadece bir ekonomik faaliyet değil, aynı zamanda bireylerin siyasi ve sosyal değerlerini ifade ettikleri bir alan hâline gelmiştir. Tüketicilerin satın alma kararları, şirketlerin davranışlarını etkileyerek pazarın daha adil, sürdürülebilir ve demokratik bir hâle gelmesine katkı sağlayan bir durumu ifade edebilmektedir.

İsrail mallarının boykot edilmesi yeni bir olgu olmamakla birlikte, 7 Ekim 2023'te Gazze merkezli İslami Direniş Hareketi'nin (Hamas) silahlı kolu olan İzzettin Kassam Tugayları ve diğer Filistinli silahlı grupların İsrail'e yönelik hava, kara ve deniz saldırıları, bölgesel ve küresel düzeyde büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Bu saldırılar, meydana getirdiği yıkım ve kayıplar açısından İsrail'in "11 Eylül'ü" olarak tanımlanmış, ardından gelişen süreç ise bölgedeki güvenlik durumunu daha da kötüleştirme potansiyeli taşımaktadır. Saldırıların sonucunda yaklaşık 1.500 İsrailli hayatını kaybetmiş ve yüzlerce kişi evsiz kalmıştır. İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, bu saldırılara karşılık olarak topyekûn savaş ilan etmiş ve Gazze'ye yönelik geniş çaplı hava saldırıları başlatmıştır. Netanyahu'nun "İsrail artık bir savaşta" açıklamasının ardından gerçekleştirilen bu hava saldırılarında, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu binlerce sivil yaşamını yitirmiştir. Bu durum, çatışmaların neden olduğu insani krizi gözler önüne sermiştir. İnsan hakları aktivistleri, İsrail'in saldırılarını uluslararası hukukun ve insan haklarının ihlali olarak değerlendirirken, bazı uzmanlar İsrail'in bu eylemlerini "soykırım" olarak nitelendirmiştir (Telci, 2023). Bu saldırıların sonucunda hem Dünya kamuoyunda hem de Türk kamuoyunda İsraile yardım eden ya da kendi kimliğini İsrail'le bir şekilde ilişkilendiren örgütlere (işletmeler ve STK) yönelik boykot hareketleri ortaya çıkmıştır. Boykot hareketleri devamlılığı örneğin Türkiye pazarında birçok firmanın iletişim stratejilerini değiştirmesine ve tüketimi artırmak için fiyat indirimi, promosyon çalışmalarına yöneltmiştir. Hatta bazı firmalar boykotu kırmak için isim değişikliğine bile gitmiştir. Medyada aylardır BurgerKing firmasının boykot edilmesiyle birlikte Türkiye piyasasındaki ismini yerel bir kimlik kazandırmak için, için Türkçe Börgir olarak değiştirmesi bir şekilde boykotu delmek için yeni bir kimlik çabası olarak görülebilir (www.hürriyet.com, 2024).

Boykot Kararı

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre boykot, bir işi, bir davranışı yapmama kararı alma ya da bir kimse, bir topluluk veya bir ülkeyle amaca ulaşmak için her türlü ilişkiyi kesme (TDK, 2023) olarak tanımlanmaktadır. Cambridge Sözlük ise kavramı insanların bir şeyi onaylamadıkları için satın almayı, kullanmayı veya yapmayı reddetmeleri durumu (Cambridge Sözlük, 2023) olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla her iki tanımdan yola çıkarak tüketicilerin örgütlerin onaylamadıkları bir davranış ya da üretimi karşısında herhangi bir ürün ya da hizmeti tüketmeyi reddettikleri davranış boykot olarak tanımlanmaktadır.

Friedman (1991) boykot davranışını kullanılan araç ve hedeflere göre medya odaklı, piyasa odaklı ve doğrudan, dolaylı boykot olmak üzere 4 kategoriye ayırmaktadır.

Tablo 1

Çeşitli araçsal boykot türleri için öngörülen stratejiler

Boykot Yönelimi	Hedef Dolaylı	Doğrudan
Medya Odaklı Boykot	Hedef firmanın imajına olumsuz etkiler, hedef firmanın davranışlarında istenen değişikliğe yol açar.	Hedef firmanın imajına olumsuz etkiler, hedef firmanın suçlu taraf üzerinde baskı uygulamasına yol açar, bu da suçlu tarafın davranışında istenen değişikliğe neden olur.
Piyasa Odaklı Boykot	Hedef firmanın imajına ve satışlarına olumsuz etkiler, hedef firmanın davranışlarında istenen değişikliğe yol açar.	Hedef firmanın imajına ve satışlarına olumsuz etkiler, hedef firmanın davranışlarında istenen değişikliğe yol açar.

Kaynak: (Friedman, 1991, s. 158).

Medya odaklı boykotta temel amaç örgütün medya aracılığıyla imajının olumsuz etkilenmesini sağlamak böylelikle itibar kaybına neden olmaktır. Medya odaklı boykotlar, genellikle içerik boykotları ve reklam boykotları olmak üzere iki ana başlık altında tartışılmaktadır. İçerik boykotları, belirli bir medya kuruluşunun yayınladığı içeriklerin tarafsız olmadığı veya belirli toplumsal grupları olumsuz etkilediği gerekçesiyle, o kuruluşun tüketici kitlesi tarafından izlenmemesi ya da takip edilmemesi olarak tanımlanabilir (King, 2008). Reklam boykotları ise bir şirketin reklamlarını belirli bir medya organında yayımlatması nedeniyle, o şirkete karşı tüketici tepkisinin ortaya konulması ve dolayısıyla şirketin medya kuruluşu üzerindeki etkisi aracılığıyla içeriğin değiştirilmesinin hedeflenmesidir (Pruitt ve Friedman, 1986). Bu tür boykotların temel amacı, medya kuruluşlarını veya reklam veren şirketleri, toplumsal ve politik bağlamda daha duyarlı hâle getirmektir. Bu bağlamda medya odaklı boykotlar, bir tür “kültürel mücadele” olarak değerlendirilebilir ve genellikle geniş bir toplumsal kesimin desteğini alarak etkili hâle gelir (Friedman, 1999). Zira tüketim toplumunda tüketicinin işlevsel yönü yanı sıra politik ve kültürel anlamları vardır. Tüketicinin kendini ifade etme biçimlerinden biri de tüketim seçimleriyle.

Medya odaklı boykotların etkisi, (1) boykotun toplumsal meşruiyeti, (2) hedef alınan medya kuruluşunun boykot karşısındaki tepkisi ve (3) boykotun yaygınlığı ve süresi (King, 2011) olmak üzere 3 bağlamda değerlendirilmektedir. Toplumsal meşruiyet, boykotun temelinde yatan gerekçelerin toplum tarafından ne kadar kabul gördüğünü ifade etmektedir. Eğer boykot, geniş bir toplumsal kesim tarafından destekleniyorsa, medya kuruluşları ve reklam veren şirketler üzerinde daha güçlü bir baskı unsuru haline gelmektedir. Öte yandan, boykotun yaygınlığı ve süresi de önemlidir. Kısa süreli ve sınırlı katılımlı boykotlar genellikle etkisiz kalırken, uzun süreli ve geniş katılımlı boykotlar, medya kuruluşlarının içerik politikalarını değiştirmesine yol açmaktadır (Friedman, 1999). Örgütlerin toplumsal meşruiyeti halkla ilişkilerin bir konusudur. Bu bağlamda boykot hareketleri örgütlerin imajı bağlamında önemli bir konuya dönüşmektedir.

Boykotlar her zaman kurumun kendi davranışlarından kaynaklanmayabilir. Zaman zaman dinî ve politik sorunların motive ettiği konular sektör ve firma gruplarını kolektif olarak etkileyebilir. Bu bağlamda özellikle siyasi konular arasında ürünün menşei konusu önemli bir unsur olmaktadır (Cossío-Silva vd., 2019). Boykota katılım sadece davranış değişikliği için kolektif bir çabadan ibaret değildir, aynı zamanda her katılımcının bireyselliğinin karmaşık bir ifadesi olarak görülmektedir. Bir kişinin öfkesini ifade etme ihtiyacı, öz saygıyı koruma veya hatta artırma motivasyonu boykota katılımını tetikleyebilir (Farah ve Newman, 2010; Sari vd., 2024). Herhangi bir ürün tercihinde etik, çevresel ve politik değerlere öncelik veren tüketiciler, bu değerlere uygun tüketim kararları alarak işletmeleri ödüllendirme veya cezalandırma yoluna gitmektedir. Bu bağlamda, tüketicilerin satın alma tercihleri, yalnızca ürünlerin fonksiyonel veya estetik özellikleriyle değil, aynı zamanda işletmelerin

bu değerlerle uyumlu olup olmamasıyla da yakından ilişkilidir (Öztürk ve Nart, 2021). Örneğin Çin aşısının kullanılmasına yönelik yapılan bir çalışmada, düşmanlığın tüketici boykotunu olumlu yönde etkilediği ve marka imajını ise olumsuz şekilde etkilediği saptanmıştır. Ayrıca tüketici boykotu, marka imajı ve ürün değerlendirmesinin aşı alma niyetini önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir (Suhuda ve Allanb, 2021). Dolayısıyla tüketicinin bir ürünü boykot etme ya da satın alma kararını vermesi çok yönlü parametrelerle irdelenmesi gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Satın Alma Kararı

Satın alma kararı bir tüketicinin veya işletmenin belirli bir ürün veya hizmeti satın alma sürecinde verdiği karardır. Bu karar, genellikle belirli bir ihtiyacı karşılamak amacıyla alınır ve çeşitli aşamaları içermektedir (Kotler ve Armstrong, 2017). Tüketicinin davranışını açıklamaya yönelik satın alma sürecinde geçirdiği aşamalar, bir ihtiyacın duyulması, alternatiflerin belirlenmesi, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararının verilmesi ve satın alma sonrası değerlendirme (Mucuk, 2004) olarak ifade edilmektedir.

Modern kapitalist ekonomik sistemlerde satın alma niyetini etkileyici birtakım ortamlar vardır. Bunların başında reklam, pazarlama, halkla ilişkiler faaliyetlerinin gösterildiği geleneksel medya araçları olan gazete, radyo, televizyon ve sinema gibi araçlar gelmektedir. Ancak modern sonrası toplumun ortaya çıkan yeni bir gelişme olan internetin doğuşu ve yaygınlaşması bu faaliyetlerin tamamını dijital ortama taşımıştır. Dolayısıyla tüketimi etkileyici belki de birincil mecraanın sosyal medya olabileceği söylenebilir. Sosyal medyanın tüketiciyi satın alma kararını etkilediğine dair (Ahuja vd., 2003; Özcan, 2010; Taş vd., 2019) pek çok çalışma bulunmaktadır.

Bireylerin sosyal medya platformları ve diğer çevrim içi alanlarda, benzer durumdaki diğer bireylerle kıyaslama yaparak hem tüketim alışkanlıklarını hem de toplumsal davranışlarını nasıl şekillendirdiğini anlamaya yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın temel kavramlarının, İsrail mallarını boykot ve satın alma kararlarının çevrim içi sosyal karşılaştırma teorisi çerçevesinde açıklanabileceği yazar tarafından önerilmektedir.

İnsan, toplumsal bir varlık olarak hayatın her alanında kendisini başkalarıyla karşılaştırma eğilimindedir. Toplumsal yaşamın her alanında bu karşılaştırmayla davranışı mevcuttur. Örneğin iş yaşamında bireylerin öğrenme süreçlerinin diğer çalışanlarla iletişim kurarak geliştiği düşünülmektedir (Gül ve Güneş, 2024). Bu süreç, çalışanların kendi yetkinliklerini ve performanslarını diğerleri üzerinden değerlendirdikleri sosyal karşılaştırma teorisi ile açıklanabilir. Bu teori, bireylerin kendilerini çevrelerindeki kişilerle kıyaslayarak benlik algılarını şekillendirdiği ve öğrenme süreçlerini yönlendirdiği bir çerçeve sunmaktadır.

Çevrim İçi Sosyal Karşılaştırma Teorisi

Sosyal karşılaştırma teorisine göre (Festinger, 1954) insanlar kendilerini değerlendirmek için yetenek ve becerilerini diğer insanlarla karşılaştırmaya ihtiyaç duymaktadır. Buna göre, objektif bir ölçüt eksikliği nedeniyle insanlar, kendilerini benzer özelliklere sahip kişilerle kendilerinden daha iyi veya daha kötü durumda olan kişilerle veya kendilerinden tamamen farklı kişilerle (farklılık karşılaştırması) karşılaştırarak kendi değerlerini ve becerilerini anlamlandırmaya çalışmaktadır (Huguette vd., 2001). Sosyal karşılaştırma, bireylerin duygusal ve davranışsal süreçlerini ve çevrelerindeki olayları anlamalarına yardımcı olan temel bir mekanizmadır (Gibbons, 1986). Ancak bu süreç, insanları zaman zaman kendilerini yetersiz hissettirebilecek olumsuz sonuçlara da neden olabilir. Özellikle insanlar, kendilerinden daha iyi durumda olan diğer bireylerle karşılaştıklarında bu durum depresyon, kaygı ve özgüven eksikliği gibi psikolojik zorluklara yol açabilir (McCarthy ve Morina, 2020). Çalışma özellikle kadın tüketicilerin satın alma davranışının ve bir ürüne yakın veya uzaklığının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Sosyal medya, bu karşılaştırma sürecini daha erişilebilir hâle getiren bir platform olarak öne çıkmaktadır. Sosyal medya platformları, kullanıcıların dünya çapında diğer insanlarla bağlantı kurmasını ve onların yaşamlarını gözlemlemesini mümkün kılmaktadır. Ancak bu durum, insanların

kendilerini diğerleriyle karşılaştırmalarını ve bu yolla olumlu veya olumsuz duygular geliştirmelerini kolaylaştırmaktadır. Buradan hareketle aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H₁: Çevrim içi sosyal karşılaştırmanın boykot ürünleri satın alma üzerinde anlamlı ve negatif etkisi vardır.

H₂: Çevrim içi sosyal karşılaştırmanın boykot niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi vardır.

H₃: Boykot niyetinin boykot ürünleri satın alma üzerinde anlamlı ve negatif etkisi vardır.

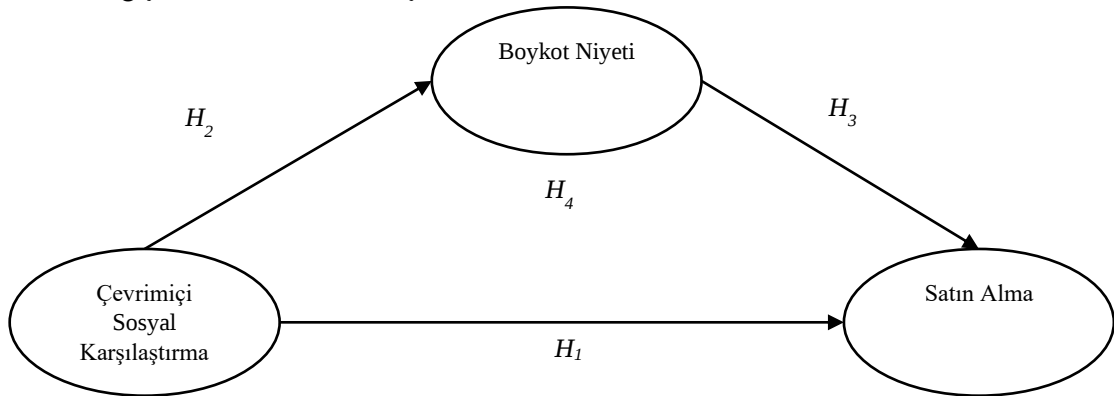
H₄: Çevrim içi sosyal karşılaştırmanın boykot ürünleri satın alma üzerindeki etkisinde boykot niyetinin aracılık rolü vardır.

Yöntem

Çalışma nicel, ilişkisel ve kesitsel bir çalışma olarak yapısal eşitlik modelleme yöntemi ile kurgulanmıştır. Araştırma kapsamında inşa edilen model yapısal eşit modellemesi (YEM) olan basit aracılı yapısal eşitlik modelidir. Artık günümüz bilimsel dünyasında bir değişken ile başka bir değişken arasındaki ilişkiyi sadece neden sonuç ilişkisi ile açıklamak yeterli değildir. Bu değişkenler arasındaki ilişkinin meydana geldiği bağlam önemlidir. Bu bağlamda aracılık ilişkisi önem arz etmektedir. Aracılık modeli, X ile Y değişkeni arasındaki ilişkinin nasıl bir sosyolojik, psikolojik, biyolojik bir aracı mekanizmasını anlamaya yönelik yapılan istatistiksel bir yöntemdir. Aracı değişken (mediator) bağımsız (tahmini değişken) değişkenle bağımlı (sonuç değişkeni) değişken arasında yer alan değişken olarak tanımlanır (Hayes, 2018). Bağımsız değişken, bir duruma etki eden değişkendir. Başka bir değişle açıklanmak ya da tahmin edilmek istenen bir olayın oluşumunu etkileyen faktördür. Bağımlı değişken ise başka bir değişkene bağlı olan, yani etkilenen değişkendir (Saldamlı, 2016).

Araştırma Modeli/Deseni

Araştırmada kullanılan model, boykot niyetinin, çevrim içi sosyal karşılaştırma ve boykot ürünlerini satın alma davranışı arasındaki ilişkide aracılık rolü üzerine kurgulanmıştır. Modelde; çevrim içi sosyal karşılaştırma bağımsız değişken, satın alma davranışı bağımlı değişken ve boykot niyeti ise aracı değişken olarak belirlenmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Çalışma Grubu/Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Türkiye'deki sosyal medya kullanıcısı kadınlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda toplamda 506 kadın sosyal medya kullanıcısına ulaşılmıştır. Verilerin sağlıklı olmayanları ayıklanarak 403 sosyal medya kullanıcısı kadının cevapları analize dâhil edilmiştir.

Tablo 2

Demografik bulgular

Yaş	n	%	Gelir	n	%
-----	---	---	-------	---	---

18-27 yaş arası	43	10,7	Asgari Ücret	112	27,8
28-43 yaş arası	288	71,5	17.004 TL-25.000 TL	64	15,9
44-59 yaş arası	72	17,9	25.001 TL-35.000 TL	57	14,2
Toplam	403	100	35.001 TL-45.000 TL	86	21,3
Öğrenim Düzeyi	n	%	45.001 TL- 55.000 TL	36	8,9
İlkokul	16	4,0	55.001 TL-65.000 TL	20	5,0
Ortaokul	16	4,0	65.001 TL ve üzeri	28	6,9
Lise	80	19,9	Toplam	403	100
Üniversite	235	58,3			
Lisansüstü	56	13,9			
Toplam	403	100			

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin elde edilmesinde kullanılan ölçeklerden biri olan Çevrim içi Sosyal Karşılaştırma Ölçeği, Gibbons ve Buunk, (1999); Steers vd., (2014); Latif vd., (2021) tarafından geliştirilmiştir. Tek boyuttan oluşan ölçek sosyal medyada hareket ederken kullanıcıların kendilerini başkalarıyla karşılaştırma davranışlarını ölçmektedir. Bu çalışmada, aracı değişken olarak Boykot Niyeti Ölçeği kullanılmıştır. Söz konusu ölçek, Cossío-Silva ve arkadaşları (2019) tarafından geliştirilmiş olup, İsrail ürünlerini boykot etme eğilimini ölçmeye yönelik 3 maddeden oluşmaktadır. Çalışmanın bağımlı değişkenini ölçmek için ise Satın Alma Niyeti Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, Sudarsono ve arkadaşları (2021) tarafından geliştirilmiş olup, bireylerin belirli ürünleri satın alma niyetini değerlendirmek amacıyla hazırlanmış 3 maddeden oluşmaktadır. Çalışma anketinin son bölümü ise demografik sorulardan oluşmaktadır. Çalışmada cevaplar 5'likert halinde 'tamamen katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum ve tamamen katılıyorum' olarak ölçülmüştür.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada 506 sosyal medya kullanıcı kadın tüketiciye ulaşılmıştır. Araştırmaya ilişkin anket çalışması, Google Formlar aracılığıyla hazırlanmış ve katılımcılara sosyal medya platformu Instagram üzerinden iletilmiştir. Bu yöntem, katılımcılara hızlı ve kolay erişim sağlamak amacıyla tercih edilmiştir. Bu çalışmada kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmaya katılım için katılımcıların belirli iki kriteri karşılaması şartı aranmıştır. Bunlardan ilki sosyal medya kullanıcısı olmaları ikincisi ise kadın tüketici olmalarıdır. Verilerin temizlenmesi ve ayıklanmasının ardından, analiz için 406 geçerli ve güvenilir veri kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler SPSS 24 programı ve Amos programı ile %95 güven düzeyinde analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin ölçüm özelliğini test etmek amacı ile geçerlilik güvenirlik analizleri yapılmıştır. Geçerlilik güvenirlik aşamasında ilk önce ölçeklere ait maddelerin problemli olup olmadığını belirlemek için madde analizleri, madde toplam korelasyon analizleri ve maddelerin iç tutarlılıkların belirlenmesi için Cronbach's Alpha güvenirlik analizi yapılmıştır. Ölçek maddelerinde problem olmadığı belirlendikten sonra ölçeklerin faktör yapısı için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklanan faktör yapısının doğrulanması için verilere Lisrel programı yardımı ile doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmış DFA sonucu ölçekler doğrulanarak ölçeklerin geçerlilik güvenirlik düzeyleri saptanmıştır. Katılımcıların demografik dağılımlarının incelenmesi için ise frekans ve yüzde analizi, ölçeklerden elde edilen maddelere ait katılım düzeyleri için betimsel istatistikler gerçekleştirilmiştir. Hipotezlere (varsayımlara) ilişkin analiz sonuçlarının belirlenmesi için öncelikle merkezi eğilim ölçümleri ile

verilerin dağılımına bakılmış, verilerinin dağılımın normal olması sonucunda hipotez testleri gerçekleştirilmiş. Araştırmanın modeli sonucunda bulguların test edilmesinde ise yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır.

Araştırma Etiği

Çalışma herhangi bir yayın etik ihlali bulunmamaktadır. Katılımcılar çalışmaya gönüllülük esasıyla katılmışlardır. Bu bağlamda katılımcıların kişisel bilgileri talep edilmemiş yalnızca çevrim içi sosyal karşılaştırmanın satın alma eyleminde boykot niyetinin aracı etkisine dair görüşleri anonim olarak belirtmeleri talep edilmiştir. Çalışma kapsamında ırk, cinsiyet, milliyet gibi herhangi bir konuda dışlayıcı davranılmamış bu minvalde herhangi bir soru yöneltilmemiştir. Anket çalışmasına katılanlara Aydınlatılmış Onam formu sunulmuş çalışma hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmaya Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Araştırmaları Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun **25 Nisan 2024** tarihli ve **04** sayılı oturumunda alınan 04/07 sayı ile Nicel- İlişki arayıcı araştırma olarak etik uygunluk alınmıştır.

Bulgular

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3

Açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları

AFA				DFA		
Çevrim içi Sosyal Karşılaştırma	Faktör Yüğü	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Standardize Faktör Yüğü	t-Değeri	Cronbach Alpha
CSK1	0,785	3,183	63,663	0,667	-	0,856
CSK2	0,735			0,630	12,441	
CSK3	0,781			0,705	12,223	
CSK4	0,861			0,852	14,010	
CSK5	0,821			0,830	13,746	
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğı: 0,816 Barlett testi:894,585; df:10; p:0,000						
Boykot Niyeti	Faktör Yüğü	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Standardize Faktör Yüğü	t-Değeri	Cronbach Alpha
BN1	0,755	1,722	57,441	0,510	-	0,616
BN2	0,796			0,573	7,249	
BN3	0,720			0,685	7,738	
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğı: 0,638 Barlett testi:145,062; df:3; p:0,000						
Satın Alma	Faktör Yüğü	Öz Değer	Açıklanan Varyans	Standardize Faktör Yüğü	t-Değeri	Cronbach Alpha
SA1	0,767	1,824	60,784	0,792	-	0,647
SA2	0,873			0,686	9,498	
SA3	0,688			0,637	8,683	
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğı: 0,575 Barlett testi:225,243; df:3; p:0,000						

p<0,01

Tablo 4

Doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliğı değerleri

Uyum Ölçüsü	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Uyum Değerleri	Uyum
-------------	----------	-----------------------	----------------	------

X2/sd	$0 \leq X2/sd \leq 2$	$2 \leq X2/sd \leq 3$	1,828	İyi Uyum
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,045	İyi Uyum
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1,00$	$0,90 \leq CFI \leq 0,95$	0,978	İyi Uyum
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	0,969	İyi Uyum
AGFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	0,946	İyi Uyum
SRMR	$<0,05$	$<0,08$	0,038	İyi Uyum
NFI	$>0,95$	$>0,90$	0,953	İyi Uyum
TLI	$>0,95$	$>0,90$	0,968	İyi Uyum

Kaynak: Byrne, 2016; Hu ve Bentler, 1999.

Yapı geçerliliğini test etmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) test edilmiş ve DFA sonuçlarına göre ölçek yapı geçerliliği uyum iyiliği değerleri incelenmiştir (Tablo 3). Bu incelemeye göre X2/sd değerinin $2 \leq X2/sd \leq 3$ arasında olması, RMSEA değerinin $0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$ olması, GFI değerinin 0,89-0,85 arası olması ve AGFI değerinin 0,89-0,85 arasında olması kabul edilebilir uyumu gösterirken, CFI değerinin $0,95 \leq CFI \leq 1,00$ arası olması ve SRMR değerinin $<0,05$ olması iyi uyumu göstermektedir (Byrne, 2016; Hu ve Bentler, 1999). Gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçüm modelinin uyum iyiliği değerlerinin; olarak tüm değerlerin iyi uyum ve kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5 araştırmanın değişkenlerine ait ortalamalar, standart sapma ve korelasyon katsayıları yer almaktadır. Ayrıca boyutların aritmetik ortalamalarına bakıldığında boykot niyetinin en yüksek aritmetik ortalamaya ($\bar{x}=4,82$) sahip iken, çevrim içi sosyal karşılaştırma boyutu ($\bar{x}= 2,49$) ortalamaya sahiptir. Satın alma niyeti boyutunun ise diğer boyutlara nazaran daha düşük bir düzeyde ($\bar{x}= 1,20$) ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 5

Ortalamalar ve değişkenler arası korelasyon katsayıları

	$\bar{X}$	Std. Sapma	CSK	BN	SA
CSK	2,49	0,29	-		
BN	4,82	0,77	0,207**	-	
SA	1,20	0,33	-0,235**	-0,514**	-

** = $p < 0,01$

CSK: Çevrim İçi Sosyal Karşılaştırma, BN: Boykot Niyeti, SA: Satın Alma

CSK ile SA arasında %99 anlamlılık düzeyinde negatif ilişki ($r=-0,235$; $p= 0,000$); CSK ile BN arasında %99 anlamlılık düzeyinde pozitif ilişki ($r = 0,207$; $p = 0,000$) ve BN ile SA arasında %99 anlamlılık düzeyinde negatif ilişki ($r =-0.514$; $p = 0,000$) olduğu görülmektedir (Durmuş ve diğerleri, 2016) Bu bulgulara göre H₁, H₂ ve H₃ hipotezlerinin desteklendiği görülmektedir.

Ölçüm Modelleri

Tek bir veri toplama yönteminin kullanılması, ortak yöntem yanlılığı riskini artırabilmektedir. (Kock, 2015). Ortak Yöntem Yanlılığı, özellikle tutum-davranış, inanç-davranış ve algı-davranış ilişkilerini inceleyen görgül çalışmalarda, verilerin aynı kişilerden, aynı zaman diliminde ve aynı yöntemle toplanması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Araştırmada yer alan ölçeklere ilişkin Ortak Yöntem Yanlılığı (CMB) kontrolü, Harman'ın Tek Faktör Testi (Harman, 1976) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Podsakoff ve diğerlerine (2011) göre, hiçbir tek bileşenin toplam varyansın %50'sinden fazlasını açıklamaması gerekmektedir. Mevcut çalışmada Harman'ın tek faktör analizinin sonuçlarına göre, ilk faktör toplam varyansın %33,669'unu açıklamış olup bu da verilerde ortak yöntem yanlılığının bulunmadığını göstermektedir.

Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Bir değişkenin aracı değişken olabilmesi için belirli koşulları sağlaması gerekmektedir. Öncelikle, bağımsız değişkenden meydana gelen değişikliklerin, aracı olduğu düşünülen değişkendeki farklılaşmaları anlamlı bir şekilde açıklaması gerekmektedir. Ayrıca, aracı değişkendeki değişikliklerin, bağımlı değişkendeki değişimi anlamlı bir biçimde açıklaması beklenir. Son olarak, güçlü bir aracılık ilişkisi sonucunda, bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişki azalmalı veya anlamlı olmaktan çıkmalıdır (Baron ve Kenny, 1982). Bu bağlamda çalışmada basit aracılık model ile kadın tüketicilerin çevrim içi sosyal karşılaştırmalarının (bağımsız değişken) satın alma kararını vermede (bağımlı değişken) boykot niyetinin (aracı değişken) aracı olduğu önerilmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde araştırmanın H_1 hipotezinde sosyal karşılaştırmaların boykot ürünleri satın alma üzerinde anlamlı ve negatif etkisi olup olmadığı sorgulanmıştır. Elde edilen analiz sonucunda çevrim içi sosyal karşılaştırmaların satın alma üzerinde anlamlı ve negatif etkisi ortaya çıkmıştır ($\beta=-0,058$; $p=0,00$). Elde edilen bu sonuçla H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Araştırmanın ikinci hipotezi olan H_2 'de ise çevrim içi sosyal karşılaştırmaların boykot niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi sorgulanmış ve anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır ($\beta=0,080$ $p=0,00$). Elde edilen bu sonuç H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Araştırmada, boykot niyetinin satın alma üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olup olmadığı test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda boykot niyetinin satın almayı anlamlı ve negatif yönde etkilediği ($\beta=-0,541$; $p=0,00$) görülmüştür. H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6

Aracılık etkisine ilişkin regresyon analizi sonuçları

Boykot Niyeti						
Değişkenler	β	SH	t	p	EDGA	EYGA
CSK	0,080	0,02	4,23	0,00	0,04	0,12
Satın Alma						
Değişkenler	β	SH	t	p	EDGA	EYGA
Boykot Niyeti	-0,541	0,05	-11,22	0,00	-0,64	-0,45
CSK (Direkt Etki)	-0,058	0,02	-3,10	0,00	-0,09	-0,02
CSK (Toplam Etki)	-0,101	0,02	-4,84	0,00	-0,14	-0,06
			β	SH	EDGA	EYGA
Aracı Etki			-0,043	0,01	-0,07	-0,02

EDGA: En düşük güven aralığı, EYGA: En yüksek güven aralığı

Çevrim içi sosyal karşılaştırmaların satın alma üzerindeki etkisinde boykot niyetinin aracılık rolünün bulunup bulunmadığını test etmek için Bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Çevrim içi sosyal karşılaştırmaların satın alma üzerindeki etkisinde boykot niyetinin ($\beta=-0,043$) aracılık rolünün olduğu saptanmış ve bu etkinin anlamlı olduğu (EDGA: -0,07, EYGA: -0,02) görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda H_4 hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Modern kapitalist toplumlarda tüketim, yalnızca belirli bir ihtiyacı karşılamakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bireylerin ekonomik, siyasal ve sosyal kimliklerini inşa ettikleri önemli bir araç haline gelmiştir. Tüketim alışkanlıkları, bireylerin yaşam tarzlarını şekillendirirken bu bağlamda tüketici davranışları da siyasal bir anlam kazanır. Günümüzde, bir ürün ya da hizmeti satın alma ya da satın almaktan vazgeçme kararı, bireylerin toplumsal ve politik duruşlarını ifade etmenin bir yolu olarak öne çıkmaktadır. Bu durum boykot hareketlerinin artışı beraberinde getirmiştir. Buradan hareketle çevrim içi sosyal karşılaştırmaların boykot niyetini artırdığı, boykot niyetinin boykot ürünleri satın alma üzerinde anlamlı etkisi olduğu, çevrim içi sosyal karşılaştırmaların boykot ürünleri satın alma üzerindeki etkisinde boykot niyetinin aracılık rolü olduğu gibi hipotezlerle yola çıkılmıştır. Bu

bağlamda, çevrim içi sosyal karşılaştırmanın boykot niyeti ve boykot edilen ürünleri satın alma davranışı üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik hipotezler geliştirilmiştir.

H₁ kapsamında, çevrim içi sosyal karşılaştırmanın boykot edilen ürünleri satın alma davranışı üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin bulunduğu varsayılmıştır. Sosyal karşılaştırma, bireylerin çevrim içi platformlar aracılığıyla başkalarının davranışlarını ve tutumlarını gözlemlemeleri sonucunda kendi tüketim alışkanlıklarını yeniden değerlendirmelerine neden olabilir. Bu durum, boykot edilen ürünlerin satın alınmasında azalma ile sonuçlanabilir. Sosyal medya, doğası gereği, sosyal karşılaştırma sürecini daha kolay hâle getirmiştir. Sosyal medya platformları, insanların dünyanın dört bir yanındaki diğer insanlarla bağlantı kurmasına ve onların hayatlarını görmesine olanak tanır. Bu, insanların kendilerini daha iyi veya daha kötü durumda olan insanlarla karşılaştırma olasılığını artırır (Güneş ve Ekmekçi, 2024). Literatürde, bireylerin sosyal normlara uyum sağlamayı hedefleyen davranışlarının, bu tür sosyal karşılaştırma süreçlerinden etkilendiği belirtilmektedir (Buunk ve Gibbons, 2007; Cialdini ve Trost, 1998; Festinger, 1954). H₂ hipotezi, çevrim içi sosyal karşılaştırmanın boykot niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğunu öne sürmektedir. Çevrim içi platformlarda paylaşılan içerikler, bireylerin farkındalığını artırarak boykot gibi kolektif hareketlere katılım niyetini güçlendirebilir. Bu hipotez, bireylerin sosyal çevrelerinden edindikleri bilgiler ve sosyal karşılaştırma yoluyla oluşan tutumların, boykot davranışına yönelik eğilimlerini artırabileceğini savunan çalışmalardan destek bulmaktadır (Kaplan ve Haenlein, 2010; Xie vd., 2019; Smith vd., 2012; Bennett ve Segerberg, 2012). H₃ ise, boykot niyetinin boykot edilen ürünleri satın alma davranışı üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Boykot niyeti, bireylerin belirli bir markayı veya ürünü bilinçli bir şekilde reddetme kararını yansıtır. Bu tür niyetlerin, satın alma davranışını doğrudan etkileyerek boykot edilen ürünlerin talebinde azalmaya yol açması beklenir. Mevcut literatürde, niyetin davranış üzerindeki belirleyici rolü sıklıkla vurgulanmaktadır (Braunsberger ve Buckler, 2011; Becker-Olsen vd. 2006; Friedman, 1999). Son olarak, H₄ hipotezi, çevrim içi sosyal karşılaştırmanın boykot edilen ürünleri satın alma üzerindeki etkisinde boykot niyetinin bir aracılık rolü üstlendiğini öne sürmektedir. Bu hipotez, sosyal karşılaştırma süreçlerinin bireylerin boykot niyetlerini şekillendirdiğini ve bu niyetlerin de nihai satın alma davranışlarını etkilediğini ifade etmektedir. Literatür, aracılık etkilerinin, bireylerin sosyal çevrelerinden edindikleri etkilerin davranışlarına olan yansımalarını daha ayrıntılı bir şekilde anlamaya olanak sağladığını göstermektedir (Bar-Anan vd. 2006; MacInnis ve Folkes 2017; Muthukrishnan ve Bandyopadhyay, 2020).

Boykotların artışında, tüketici gücündeki artış, sivil toplum kuruluşlarının güçlenmesi ve pazarın demokratikleşmesine yönelik eğilimler etkili olmaktadır. Bu durum, geleneksel olarak üretici merkezli olan pazar yapısının, tüketici odaklı bir yapıya doğru evrilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla, tüketicilerin satın alma kararları giderek daha belirleyici bir rol oynamaktadır. Tüketicilerin bir ürün, hizmet veya marka hakkında sahip oldukları düşünceler ve duygular, pazardaki dinamikleri önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca, tüketiciler, satın alma kararları aracılığıyla sivil toplumun sesini pazarlara taşımakta, böylece şirketlerin sosyal sorumluluklarını artırmalarını ve daha sürdürülebilir üretim yöntemlerine yönelmelerini teşvik etmektedir. Bu bağlamda, tüketicilerin pazardaki rolü, ekonomik sistemin daha demokratik bir yapıya dönüşmesine katkıda bulunmakta ve aynı zamanda tüketici ihtiyaç ve beklentilerinin daha etkin bir şekilde karşılanmasını sağlamaktadır. Bu dönüşüm, tüketici davranışlarının sadece ekonomik bir etkileşim değil, aynı zamanda toplumsal değişim dinamiklerinin de bir parçası haline geldiğini göstermektedir.

Bu çalışma, özellikle kadın tüketicilerin son dönemdeki gelişmeler doğrultusunda İsrail mallarına yönelik tutumlarını ve boykot eğilimlerini incelemektedir. Kadın tüketicilerin çevrim içi alışveriş alışkanlıkları, sosyal karşılaştırmalar, etik değerler ve dijital etkileşim gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Niemeyer ve Woitke (2020), kadınların çevrim içi alışverişte kolaylık, güvenlik ve sosyal etkileşim unsurlarına daha fazla önem verdiklerini vurgulamaktadır. Kadınlar, dijital platformlarda ürün incelemeleri, kullanıcı yorumları ve sosyal medyada önerilen ürünlere duyarlı olurlar, bu da satın alma kararlarını etkileyen önemli unsurlardır. Fardouly vd. (2015) ise kadınların çevrim içi sosyal medya platformlarında sıkça sosyal karşılaştırmalar yaptığını ve bu karşılaştırmaların, özellikle beden algısı ve tüketici davranışları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu

göstermektedir. Tiggemann ve Slater (2001) de bu eğilimi destekleyerek, kadınların güzellik ve moda gibi alanlarda sosyal karşılaştırma yapma eğilimlerinin yüksek olduğunu belirtmektedirler. Bu sosyal karşılaştırmalar, kadınların tüketici davranışlarını şekillendirerek markaların hedef kitlesine ulaşma stratejilerini etkileyebilir. Ayrıca, White vd. (2019) kadın tüketicilerin çevresel sorumluluk ve sürdürülebilirlik konularında daha duyarlı olduklarını ve bu duyarlılığın alışveriş alışkanlıklarını yönlendirdiğini ortaya koymuştur. Kadınlar, etik tedarik zincirleri ve çevresel sürdürülebilirlik gibi faktörlere değer vererek, bu kriterlere dayalı satın alma kararları almayı tercih etmektedirler. Bu bulgular, kadın tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarını anlamada sosyal etkileşim, çevresel duyarlılık ve dijital etkileşimlerin rolünü önemli bir şekilde ortaya koymaktadır. Sosyal medya kullanıcıları arasında gerçekleştirilen araştırma, kadın tüketicilerin İsrail ürünlerine yönelik belirgin bir boykot eğiliminin mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Bu eğilimin, çevrim içi sosyal etkileşimlerin satın alma üzerinde etkisi olduğu ve boykot niyetinin bu bağlamda önemli bir aracılık rolü üstlendiği sonucuna varılmıştır.

Araştırma bulguları, kadınların sosyal medya platformları aracılığıyla bilgi paylaşımı ve tartışma ortamları oluşturarak, kolektif bir bilinç geliştirdiklerini ve bu süreçte, satın alma kararlarını etkileyen normatif değerlerin güçlendiğini göstermektedir. Bu durum, kadın tüketicilerin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde bir etki yaratma çabası içinde olduklarını da ifade etmektedir. Sonuç olarak, sosyal medyanın sağladığı etkileşim alanları, tüketici davranışlarını şekillendiren önemli dinamikler haline gelmiş ve kadınların boykot kararlarının sosyal ve politik bağlamda anlam kazanmasına katkıda bulunmuştur. Bu çalışma, kadın tüketicilerin siyasi duruşlarını ve sosyal sorumluluklarını ifade etme biçimlerine ışık tutarak, tüketim alışkanlıklarının toplumsal değişim süreçleri üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Boykot edilen pek çok firma ile ilgili zarar açıklamaları, bayilik kapatmaları ekonomik olarak küçülmeye gitmeleri, başarısız olduğu düşünülen boykot edilen markalardan biri olan Starbucks yönetiminin ve Müslüman ülkelerdeki tepkiyi azaltmak için reklamlarında daha fazla yerel unsurlara yer vermeleri boykotların başarılı olabildiğine dair küçük ipuçları vermektedir. Boykotun ekonomik olarak firmalarda yarattığı kriz başka bir çalışmanın konusudur. Bu çalışma, boykotların toplumsal ve ekonomik etkilerini anlamaya yönelik gelecekteki araştırmalar için önemli bir zemin sunmaktadır.

Gelecekteki araştırmalarda, kadınların boykot eğilimlerinin altında yatan psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve siyasal faktörlerin derinlemesine incelenmesi önerilmektedir. Bu bağlamda, söz konusu eğilimlerin dinamiklerini anlamak, toplumsal cinsiyet perspektifi açısından önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca, bu çalışma, son dönemde itibar kaybına uğrayan firmalar için sorgulanması gereken kritik durumları gündeme getirmektedir. Her ne kadar kapitalist ekonomik sistem örgütlerin ve hissedarların çıkarlarının korunmasını öncelese de günümüz örgütlerinin diğer paydaşların beklentilerini gözönüne almaları gerekliliği kaçınılmazdır. Zira bu bağlamda özellikle halkla ilişkiler alanında kullanılan paydaş yaklaşımı örgütlere bunu salık vermektedir. Firmaların, kadın tüketicilerin beklentilerini ve sosyal sorumluluk anlayışlarını nasıl karşılayacaklarına dair stratejik yaklaşımlar geliştirmeleri gerektiği, bu bağlamda vurgulanmaktadır. Bu tür araştırmalar hem akademik literatüre hem de pratik uygulamalara önemli katkılarda bulunarak, tüketici davranışlarının daha iyi anlaşılmasına olanak tanıyacaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğundan yazarın katkı oranı %100 dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur.

Kaynaklar

- Abdul-Talib, A.-N. and Adnan, M. M. (2017). Determinants of consumer's willingness to boycott surrogate products. *Journal Of Islamic Marketing*, 8(7), 1-23. <https://doi.org/10.1108/JIMA-08-2015-0065>.
- Ahuja, M., Gupta, B. and Raman, P. (2003). An empirical investigation of online consumer purchasing behavior. *Communications of the Acm*, 46(12), 145-151.
- Alagöz, G. and Güneş, E. (2023). Cinsiyet ayrımcılığı ve meslek aşkının mesleki bağlılık ve mesleği bırakma niyeti üzerine etkisi: açıcılık öğrencileri üzerine bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 745-759. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1358383>.
- Albayati, M. S., Mat, N. K., Musibah, A. S., Aldhaafri, H. S. and Al-Matari, E. M. (2012). Participate in boycott activities toward Danish products from the perspective of Muslim consumers. *American Journal of Economics* (Special Issue), 120-124. <https://doi.org/10.5923/j.economics.20120001.27>.
- Bar-Anan, Y., Wilson, T. D. and Gilbert, D. T. (2006). The role of affective feelings in the context of social comparison. *Journal Of Personality and Social Psychology*, 91(5), 927-937.
- Baron, M. and Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal Of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bailey, J. M. and Sood, J. (1993). The effects of religious affiliation on consumer behavior: a preliminary investigation. *Journal of Managerial Issues*, 5(3), 328-352.
- Becker-Olsen, K. L., Cudmore, B. A., and Hill, R. P. (2006). The impact of perceived corporate social responsibility on consumer behavior. *Journal of Business Research*, 59(1), 46-53.
- Bennett, W. L., and Segerberg, A. (2012). The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739-768.
- Braunsberger, K., and Buckler, B. (2011). What motivates consumers to participate in boycotts: Lessons from the ongoing Canadian seafood boycott. *Journal of Business Research*, 64(1), 96-102.
- Brinkmann, J. (2004). Looking at consumer behavior in a moral perspective. *Journal of Business Ethics* 5, 51, 129-141.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. Routledge/Taylor & Francis.
- Cambridge Sözlük (2023, Mart 11). *Boycott*. Cambridge Sözlük Boycott. <https://dictionary.cambridge.org/tr/> adresinden 11.03.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Cossío-Silva, F.-J., Revilla-Camacho, M.-Á., Palacios-Florencio, B. and Benítez, D. G. (2019). How to face a political boycott: the relevance of entrepreneurs' awareness. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 19, 321-339. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s11365-019-00579-4>
- Cruz, B. (2017). Social boycott. *Revista Brasileira De Gestao De Negocios Review of Business Management*, 19(63), 5-29. <https://doi.org/DOI: 10.7819/rbgn.v0i0.2868>

- Dekhil, F., Jridi, H., and Farhat, H. (2017). Effect of religiosity on the decision to participate in a boycott: the moderating effect of brand loyalty- the case of Coca-Cola. *Journal of Islamic Marketing*, 8(2), 1-23. <https://doi.org/doi: 10.1108/JIMA-01-2013-0008>
- Dhir, A., Talwar, S., Kaur, P., Budhiraja, S. and Islam, N. (2021). The dark side of social media: Stalking, online self-disclosure and problematic sleep. *International Journal of Consumer Studies*, 1373- 1391. <https://doi.org/> <https://doi.org/10.1111/ijcs.12659>
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. ve Çinko, M. (2016). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi*. Beta.
- Farah, M. F. and Newman, A. J. (2010). Exploring consumer boycott intelligence using a socio-cognitive approach. *Journal of Business Research*, 63(4), 347-355. <https://doi.org/> <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2009.03.019>.
- Fardouly, J., Diedrichs, P., Vartanian, L. and Halliwell, E. (2015). Social comparisons on social media: The impact of Facebook on young women's body image concerns and mood. *Body Image*, 13, 38-45.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 117-140. <https://doi.org/DOI: 10.1177/001872675400700202>
- Friedman, M. (1991). Consumer boycotts: a conceptual framework. *Journal of Social Issues*, 47(1), 149-168.
- Friedman, M. (1991). Consumer boycotts: A conceptual framework and research agenda. *Journal of Social Issues*, 47(1), 149-168. <https://doi.org/doi:10.1111/j.1540-4560.1991.tb01817.x>
- Friedman, M. (1999). *Consumer boycotts: effecting change through the marketplace and the media*. Routledge. <https://doi.org/> <https://doi.org/10.4324/9780203900406>
- Gibbons, F. X. (1986). Social comparison and depression: Company's effect on misery. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(1), 140-148.
- Gibbons, F. X. and Buunk, B. P. (1999). Individual differences in social comparison: Development of a scale of social comparison orientation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(1), 129-142. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.76.1.129>.
- Gül, A. and Güneş, E. (2024). Algılanan örgütsel destek ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide işte kendini yetiştirmenin aracı rolü. *Tourism and Recreation*, 6(1), 1-12. <https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1426052>.
- Güneş, E. and Ekmekçi, Z. (2024). The relationship between fear of missing out and depression among tourism students: A serial mediating roles of social media addiction and anxiety. *Yükseköğretim Dergisi*, 14(3), 161-173. <https://doi.org/10.53478/yuksekogretim.1494222>
- Gruning, J. E. (2005). *Halkla ilişkiler ve iletişim yönetiminde mükemmellik*. İstanbul: Rota Yayınları.
- Harman, H. H. (1976). *Modern factor analysis*. University of Chicago Press.
- Hayes, A. F. (2018). Partial, conditional, and moderated moderated mediation: Quantification, inference, and interpretation. *Communication Monographs*, 85(1), 4-40.
- Hu, L.-T. and Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>

- Huguet, P., Dumas, F., Monteil, J. M. and Genestoux, N. (2001). Social comparison choices in the classroom: further evidence for students' upward comparison tendency and its beneficial impact on performance. *European Journal of Social Psychology*, 31, 557-578. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/ejsp.81>
- İslamoğlu, A. H. and Altunışık, R. (2013). *Tüketici davranışları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kaplan, A. M., and Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Kelley, F. (1899). Aims and principles the consumers. *The American Journal of Sociology*, 5(3), 289-304.
- King, B. G. (2008). A political mediation model of corporate response to social movement activism. *Administrative Science Quarterly*, 53(3), 395-421. <https://doi.org/https://doi.org/10.2189/asqu.53.3.395>
- King, B. G. (2011). The tactical disruptiveness of social movements: sources of market and mediated disruption. *Social Problems*, 58(4), 491-517.
- Klein, J. G., Smith, N. C. and John, A. (2004). Why we boycott: consumer motivations for boycott participation. *Journal of Marketing*, 68(3), 92-109. <https://doi.org/doi:10.1509/jmkg.68.3.92.34770>
- Klein, J. G., Smith, N. C. and John, A. (2004). Why we boycott: Consumer motivations for boycott participation. *American Marketing Association*, 68(3), 92-109.
- Kock, N. (2015). Common method bias in PLS-SEM: A full collinearity assessment approach. *International Journal of E-collaboration*, 11(4), 1-10. <https://doi.org/10.4018/IJEC.2015100101>
- Kotler, P. and Armstrong, G. (2017). *Principles of Marketing*. London: Pearson.
- Latif, K., Weng, Q., Pitafi, A. H., Ali, A., Siddiqui, A. W., Malik, M. Y. and Latif, Z. (2021). Social comparison as a double-edged sword on social media: The role of envy type and online social identity. *Telematics and Informatics*, 56, 101470.
- MacInnis, D. J., and Folkes, V. S. (2017). The role of social comparison in consumer decision making. *Journal of Consumer Psychology*, 27(4), 458-468.
- McCarthy, P. A. and Morina, N. (2020). Exploring the association of social comparison with depression and anxiety: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 27, 640-671. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/cpp.2452>
- Mucuk, İ. (2004). *Pazarlama İlkeleri*. Türkmen Kitabevi.
- Muthukrishnan, A. V. and Bandyopadhyay, T. (2020). The role of social comparison in shaping purchase intentions and consumer behavior. *Journal of Business Research*, 118, 453-460.
- Nielsen. (2024). *Women's spending power grows as values shift*. <https://nielseniq.com/global/en/insights/analysis/2024/shaping-success-a-deep-dive-into-womens-impact-on-the-cpg-landscape/>

- Özcan, S. O. (2010). İnternetin pazarlama faaliyetlerinde tüketici satın alma karar süreci. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 1(2), 29-39.
- Öztürk, A. and Nart, S. (2021). Tüketici boykot davranışının belirleyicileri üzerine bir araştırma: Ağızdan ağıza iletişimin aracılık rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78): 660-687, 20(78), 660-687.
- Podsakoff, P. M., and Organ, D. W. (1986). Self-reports in organizational research: Problems and prospects. *Journal of Management*, 12(4), 531-544.
- Pruitt, S. W. and Friedman, M. (1986). Determining the effectiveness of consumer boycotts: A stock price analysis of their impact on corporate targets. *Journal of Consumer Policy*, 9, 375-387.
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R. and Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computer in Human Behavior*, 29, 1841-1848. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>
- Roswinanto, W. and Suwanda, S. N. (2023). Religious boycott in Indonesia: investigation of antecedents and the effect of religiosity dimensions. *Journal of Islamic Marketing*, 14(1), 174-195. <https://doi.org/10.1108/JIMA-08-2020-0246>
- Saldamlı, A. (2016). *Bilimsel araştırma ve sunum teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Salma, S. Y., and Aji, H. M. (2023). What drives Muslims to boycott French brands? the moderating role of brand judgment and counterargument. *Journal of Islamic Marketing*, 14, 1346-1368. <https://doi.org/10.1108/JIMA-04-2021-0128>.
- Sari, D. K. and Games, D. (2024). Investigating young consumer's boycott behavior in an emerging market. *Cogent Business & Management*, 11(1), 2362444. <https://doi.org/doi.org/10.1080/23311975.2024.2362444>.
- Smith, A., Fischer, E., and Chen, Y. (2012). How does brand-related user-generated content differ across YouTube, Facebook, and Twitter? *Journal of Interactive Marketing*, 26(2), 102-113.
- Steers, M.L.N., Wickham, R.E. and Acitelli, L.K., (2014). Seeing everyone else's highlight reels: how Facebook usage is linked to depressive symptoms. *Journal Social Clinic Psychology*, 33(8), 701-731. <https://doi.org/10.1521/jscp.2014.33.8.701>.
- Sudarsono, H., Saddam Ash Shidiqie, J. and Karina Tumewang, Y. (2021). The impact of religiosity and knowledge on the intention of the young Muslim generation toward Halal tourism in Indonesia. *Tourism and Hospitality Management*, 27(2), 255-272.
- Suhuda, U. and Allanb, M. (2021). The impact of animosity, brand image, consumer boycott, and product judgment on made-in-China COVID-19 vaccination intention. *Health Marketing Quarterly*, 38(2), 150-167. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/07359683.2021.1987010>.
- Taş, M., Ünal, A. and Zengin, B. (2019). Sosyal medyanın turistlerin satın alma kararları üzerindeki etkisi: Erzincan-Kemaliye örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(3), 2226-2250. <https://doi.org/DOI:10.21325/jotags.2019.469>.
- Tiggemann, M., and Slater, A. (2001). NetGirls: The Internet, Facebook, and body image concern in adolescent girls. *International Journal of Eating Disorders*, 44(6), 563-571.
- TDK. (2023, Şubat 11). *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 11.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

- Telci, İ. N. (2023, Eylül). 7 Ekim saldırıları ve Hamas- İsrail çatışmasının anatomisi. *ORSAM (Ortadoğu Araştırmaları Merkezi)*, 14(129), 7-11. ORSAM (Ortadoğu Araştırmaları Merkezi) adresinden alındı.
- White, K., Rishad, H., and Hardisty, (2019). The influence of ethical concerns on consumer behavior: The role of trust in corporate social responsibility initiatives. *Journal of Business Ethics*, 154(2), 371-383.
- Xie, X., Bagozzi, R. P., and Grønhaug, K. (2019). The impact of social media on consumer brand awareness and purchase intention: Mediating roles of self-congruity and social comparison. *Journal of Business Research*, 96, 10-19.

Extended Abstract

Introduction

The consumer culture that develops within the capitalist economic system is often organization-centered; Recently, however, consumers have become aware that they may not automatically accept every product or behavior that organizations produce. As a result of this realization, boycott behavior, which can be considered a form of silent resistance, can put organizations in a difficult situation from time to time. Because the expectations and demands of the public are important, especially in an organized society.

From the point of view of consumption behavior, a boycott is the refusal of an organization to buy the products or services it produces because a particular action or all of the actions of an organization are not liked (Friedman, 1991, p. 167). Boycotts are the most important tools used to punish organizations in the market (Cossío-Silva et al., 2019). Any boycott group can persuade consumers not to buy a particular good, but the targeted firm may not give in to the group's demands. The outcome criterion is important for boycott groups and targeted firms, but the execution criterion is also important for firms because success here indicates a loss in retail sales (Friedman, 1991).

The role of women in the change process of the boycott behavior, which started in the 1970s and has survived to the present day, is undeniably important. There are important studies examining the social roles of women in society (Alagöz and Güneş, 2023). According to Friedman (1991), women's entry into working life and the increase in their income levels are among the main reasons for boycott activities. As of 2024, women control an estimated \$31.8 trillion of worldwide spending. Women are increasingly making economic decisions for their families and have a 70-80% impact on all consumer spending. According to the same study, it is estimated that women around the world will control 75% of discretionary spending in the next 5 years (Nielsen, 2024). Therefore, it is possible to say that women are the main factor in making the consumption decision.

The boycott of Israeli goods is not a new issue. However, on October 7, 2023, the Izz al-Din al-Qassam Brigades, the armed branch of the Gaza-based Islamic Resistance Movement (Hamas), and other Palestinian armed groups launched large-scale attacks on various points of Israel by air, land, and sea on October 7, which caused a regional and global shock. While the attacks are described as Israel's "September 11" in terms of their consequences and casualties, the process that followed has the potential to pave the way for a much worsening of the security situation in the region, especially in Israel. Nearly fifteen hundred Israelis were killed during the attacks, and hundreds were left homeless. In the following process, Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu declared an all-out war in response to the attacks and announced that air strikes had begun on Gaza, where the relevant armed actors were sheltering. Thousands of civilians, including women and children, lost their lives in the airstrikes launched after Netanyahu's statement that "Israel is now at war", and the picture that emerged after the bombings revealed the humanitarian crisis dimension of the conflict. So much so that human rights activists interpreted these attacks by Israel as a violation of human rights and international law, while experts claimed that Israel committed the crime of "genocide" (Telci, 2023). As a result of these attacks, boycott movements have emerged against organizations (businesses and NGOs) that help Israel or associate their identity with Israel in some way, both in the world public opinion and in the Turkish public opinion. Boycott movements have led many companies to change their communication strategies in the Turkish market, for example, and to reduce prices and promotions to increase consumption. Some companies have even changed their names to break the boycott. The study reveals how important the purchasing behavior of female consumers and their proximity or distance to a product are.

Method

The study was designed with structural equation modeling. The model built within the scope of the research is a simple mediated structural equation model with structural equal modeling (YEM). The model used in the study is based on the mediating role of boycott intention in the relationship between online social comparison and purchasing behavior of boycott products. Model; Online social comparison was determined as the independent variable, purchasing behavior as the dependent variable, and boycott intention as the mediating variable.

Findings

As a result of the confirmatory factor analysis, the goodness of fit values of the measurement model; It has been determined that all values have good fit and acceptable goodness of fit values.

The means, standard deviation, and correlation coefficients of the research variables are included. In addition, when the arithmetic mean of the dimensions is examined, the boycott intention has the highest arithmetic mean ($\bar{x}=4.82$), while the online social comparison dimension has the average ($\bar{x}=2.49$). It is seen that the purchase intention dimension has a lower average level ($\bar{x}=1.20$) compared to the other dimensions.

A negative correlation between CSK and SA at the 99% significance level ($r=-0.235$; $p=0.000$); It is seen that there is a positive relationship between CSK and BN at the 99% significance level ($r=0.207$; $p=0.000$) and a negative relationship between BN and SA at the 99% significance level ($r=-0.514$; $p=0.000$) (Durmuş et al., 2016) According to these findings, it is seen that the H₁, H₂ and H₃ hypotheses are supported.

Conclusion, Discussion and Recommendations

In modern capitalist societies, consumption is not only limited to satisfying a specific need. Still, it has also become an important tool through which individuals build their economic, political, and social identities. While consumption habits shape the lifestyles of individuals, consumer behaviour also gains a political meaning in this context. Today, the decision to buy or abandon a product or service stands out to express the social and political stances of individuals; This has led to an increase in boycott movements.

The increase in boycotts is driven by the increase in consumer power, the strengthening of non-governmental organizations and the tendencies towards the democratization of the market. This situation enables the market structure, which has traditionally been producer-centred, to evolve towards a consumer-oriented structure. Thus, consumers' purchasing decisions play an increasingly decisive role. Consumers' thoughts and feelings about a product, service, or brand significantly affect the dynamics in the market.

This study examines the perspectives of female consumers towards Israeli goods in line with recent developments. Research conducted among social media users revealed that female consumers have a significant tendency to boycott Israeli products. It has been concluded that this trend has an impact on online social interactions on procurement and that the intention to boycott plays an important mediating role in this context.

The findings of the research show that women develop a collective consciousness by creating information-sharing and discussion environments through social media platforms, and in this process, normative values that affect purchasing decisions are strengthened. This situation also expresses that female consumers are to make an impact not only individually but also at the social level. As a result, the interaction areas provided by social media have become important dynamics shaping consumer behaviour and contributed to the meaning of women's boycott decisions in the social and political context. This study sheds light on the way women consumers express their political stances and social responsibilities, emphasizing the impact of consumption habits on social change processes.

M. Akif İnan'ın "Mescid-i Aksa" Şiiri Üzerine Bir İnceleme

Mustafa KARABULUT
Adıyaman Üniversitesi
mkarabulut@adiyaman.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-6259-0868

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1571331

Geliş Tarihi: 21.11.2024

Revize Tarihi: 06.12.2024

Kabul Tarihi: 06.01.2025

Atıf Bilgisi

Karabulut, M. (2025). M. Akif İnan'ın "Mescid-i Aksa" şiiri üzerine bir inceleme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 125-134.

ÖZ

Kudüs, İslam dünyasında Mekke ve Medine ile beraber üç kutsal kentten biridir. Bu üç şehir de tarih boyunca birçok peygamberin yaşadığı ve bir süre kaldığı mekânlardır. Mekke, İslam âleminin en kutsal kenti sayılmakla beraber, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğduğu yerdir. Ayrıca Beytullah olarak bilinen Kâbe de bu şehirde yer alır. Medine ise Mescid-i Nebevi olarak bilinir ve Muhammed'in kabrini içerisinde barındırır. Medine, İslam dünyasının en önemli ikinci kenti olarak bilinir ve "Peygamber Şehri" olarak da tanınır. Kudüs ise birçok din tarafından kutsal kabul edilen bir kenttir. Özellikle Müslümanların ilk kıblesi olması, İsrâ ve Mirâç mucizesinin yaşandığı yer olması ve Mescid-i Aksâ'yı bulundurması bakımlarından büyük öneme sahiptir. Kudüs ve Mescid-i Aksa Türk şiirinde birçok şair tarafından konu olarak irdelenmiştir. Klasik Türk şiirinde genel olarak Mirâç hadisesi öne çıkarken modern Türk şiirinde daha çok siyasi, tarihî ve İslami bağlamda değerlendirilir. Sezai Karakoç, Necip Fazıl Kısakürek, Cahit Zarifoğlu, Nuri Pakdil ve Arif Ay gibi şairlerden başka Mehmet Akif İnan da bu konuda şiirler kaleme almıştır. Hatta kendisi *Kudüs Şairi* diye anılır. Bu bağlamda en bilinen şiiri "Mescid-i Aksa"dır. Şiire, "Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde / Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu" dizeleriyle başlayan şair, bu kutsal mekânı ailesinden ayrılmış bir çocuğa benzetir. Buranın Müslümanların ilk kıblesi olduğunu da belirten İnan, "İslam birliği" hayali kurar. Bu makalede amaç, Akif İnan'ın "Mescid-i Aksa" adlı şiirini tahlil etmektir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif İnan, Mescid-i Aksa şiiri, Kudüs, Filistin, mirâç.

A Study on Mehmet Akif İnan's Poem "Mescid-i Aksa"

ABSTRACT

Jerusalem is one of the three holy cities in the Islamic world, along with Mecca and Medina. All three cities have been places where many prophets lived and stayed for a while throughout history. Mecca is considered the holiest city in the Islamic world and is the birthplace of Hz. Muhammad (pbuh). The Kaaba, also known as the House of Allah, is also located in this city. Medina is known as the Masjid an-Nabawi and contains the tomb of Muhammad. Medina is known as the second most important city in the Islamic world and is also known as the "City of the Prophet". Jerusalem is a city considered sacred by many religions. It is of great importance, especially in terms of being the first qibla of Muslims, being the place where the miracles of Isra and Miraj took place and containing the Masjid al-Aqsa. Jerusalem and the Masjid al-Aqsa have been examined as subjects by many poets in Turkish poetry. While the Miraj event is generally prominent in classical Turkish poetry, it is evaluated more in a political, historical and Islamic context in modern Turkish poetry. In addition to poets such as Sezai Karakoç, Necip Fazıl Kısakürek, Cahit Zarifoğlu, Nuri Pakdil ve Arif Ay, Mehmet Akif İnan has also written poems on this subject. He is even known as the *Poet of Jerusalem*. In this context, his most well-known poem is "Mescid-i Aksa". The poet, who begins the poem with the lines "I saw Mescid-i Aksa in my dream / It was like a child and it was crying", compares this sacred place to a child separated from its family. İnan, who also states that this is the first qibla of Muslims, dreams of "Islamic unity". The aim of this article is to analyze Akif İnan's poem "Mescid-i Aksa".

Keywords: Mehmet Akif İnan, poem of Masjid al-Aqsa, Jerusalem, Palestine, ascension.

Giriş

Arapça asıllı kelime olan Aksâ; uzak, en uzak, en uç ve nihai anlamlarına gelir. Bu sözcük Kabe'ye üç önemli camiden en uzak olanı anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerim'de İsrâ suresi 1. ayetinde el-Mescidü'l-Aksâ denilen bölgenin Beytü'l Makdis olduğu ve çevresinin kutsal kılındığı görüşü İslam âleminde kabul görür. Allah'a ibadet yapılması için Mescid-i Harâm'dan sonra inşa edilmiş ikinci mabettir. Her iki mekân da İslam dünyasının simgesel değerlerindendir. Müslümanların yüzlerce yıl boyunca üzerinde titrediği Kudüs, İsrâ ve Mirâç mucizesinin yaşandığı yer olması ve Mescid-i Aksâ'yı

bulundurması bakımlarından daha da öneme sahiptir. Bu kutsal mirasın İslam'ın ruhunu yaşaması ve yaşatması Müslümanların görevidir. Kudüs ve Mescid-i Aksa, Türk şiirinde birçok şaire ilham kaynağı olur. Klasik Türk şiirinde genel olarak Miraç hadisesi etrafında ele alınan bu husus, Neşati, Hüsamzâde Feyzî, Medhî, Nesîmî vb. şairlerin divanlarında kendine yer bulur. Modern Türk şiirinde Kudüs özellikle 1960'lardan sonra daha çok ele alınmaya başlanır. Bu temada yazılan şiirler genel olarak İsrail'in Filistin topraklarını işgali ve Mescid-i Aksa'nın uğradığı felaketlerle ilgilidir. Daha çok İslami duyarlılıkla irdelenen bu konu bir "Filistin davası"na dönüşür. Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu, Necip Fazıl Kısakürek, Arif Ay, Nuri Pakdil, Mustafa Miyasoğlu ve Mehmet Akif İnan Filistin temalı şiirler kaleme alırlar.

12 Temmuz 1940'ta Şanlıurfa'da dünyaya gelen Mehmet Akif İnan, Türk edebiyatının önemli isimlerindendir. Kendisi, Yedi Güzel Adam topluluğunun sanatçılarından biridir. Diğerleri ise Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt, Ali Kutlay, Rasim Özdenören, Alâeddin Özdenören ve Nuri Pakdil'dir. Şair, Kahramanmaraş'ta 1960 yılında Necip Fazıl Kısakürek ile tanışır. "Necip Fazıl 1950 sonrası dinî duyarlık taşıyan şairler üzerinde etkili olur. Onu 'Üstat' olarak benimseyen Sezai Karakoç başta olmak üzere Yedi Güzel Adam (Mavera şairleri)" (Yiğitbaş, 2023, s. 299). gibi şairler, manevi değerleri tematik bağlamda şiirlerinde işlerler. Akif İnan'da bunun izleri açıkça görülür. İnan, zamanla kendi üslubunu da bulur ve birçok eser kaleme alır. 1972'de ilk yapıtı olan *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*'yi yayımlar. 1974'te ilk şiir kitabı olan *Hicret*'i çıkarır. İnan, 1970'li yıllarda Edebiyat Mecmuası ve Mavera dergisinde birçok yazı ve şiir yayımlar. Şiirlerinde genel olarak din, tasavvuf, medeniyet, tarih, aşk, modernizm vb. konuları işler. Onun en önemli yönlerinden birisi de *Kudüs Şairi* olarak tanınmasıdır. Şair, 6 Ocak 2000 tarihinde Şanlıurfa'da vefat eder.

Mehmet Akif İnan'ın "Mescid-i Aksa" şiiri, Kudüs ve Mescid-i Aksa üzerine yazılmış en ünlü şiirlerdendir. Şiirde Mescid-i-Aksa'yı rüyasında gördüğünü söyleyen şair, Peygamberimizin düşünde Mekke'nin fethini görmesi hadisesini hatırlatır. Bu kutsal mekâna gitme imkânı bulamayan İnan, ona olan hasretini rüyasında gidermeye çalışır. Şair düşünde burayı ağlayan bir çocuğa benzetir. Anlatıcı, âdeta Mescid-i Aksa ile dertleşmektedir. Kardeşlerinden ayrı kalan bu kutsal yer, Müslümanları birlik olmaya davet eder. Şair, buranın Miraç'a giden yol ve Müslümanların ilk kiblesi olduğunu dile getirir. Şiir boyunca mahzun ve yetim bir çocuk gibi tasvir edilen Mescid-i Aksa, İslam'ın kendisini kucaklamasını ister.

Yöntem

Bilimsel çalışmalarda yöntem büyük önem taşır. Her bilim dalının kendine özgü yöntemleri olmakla beraber, müşterek kullandıkları hususlar da vardır.

Araştırma Modeli

Araştırma modelleri içerisinde doküman inceleme yöntemi, kültür analizi (etnografya), olgubilim (fenomenoloji), kuram oluşturma (durum çalışması), tarama araştırmaları, nedensel karşılaştırmalı araştırmalar, korelasyonel araştırmaları, tek denekli araştırmalar, meta analizi, deneysel araştırmalar, vb. yer alır. Bu çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda Mehmet Akif İnan, Kudüs, Mescid-i Aksa ve Filistin üzerine birçok kaynak/belge analizi yapılmıştır.

Örneklem

Bu çalışmanın örnekleme, Mehmet Akif İnan'ın *Tenhâ Sözlere* adlı kitabı, Mescid-i-Aksa şiiri ve konu ile ilgili kitaplar, tezler ve makalelerdir. Çalışma için veri toplama aşamasında Türk edebiyatında Kudüs ve Mescid-i Aksa ile ilgili kaleme alınmış bazı şiirlere de müracaat edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırma ile ilgili doküman incelemesi ve veri toplama faaliyetleri sistemli bir şekilde yapılmıştır. Mescid-i Aksa ile ilgili kaynaklar analiz edilirken Kudüs ve Filistin ile ilgili verilerden de

yararlanılmıştır. Çalışmada verilerin analizi için içerik analizi kullanılmıştır. Bu şekilde diğer materyallerden de çıkarımlar yapılmıştır.

Araştırma Etiği

Çalışma ile ilgili verilere kitaplar, makaleler, tezler ve dokümanlar üzerinden ulaşılabildiği için etik kurul izni gerekmemektedir.

Bulgular

Bu kısımda Mehmet Akif İnan'ın kaleme aldığı "Mescid-i Aksa" şiiri irdelenirken bu şiirle ve şairi ile ilgili veriler yapılan çalışmalar ve Mescid-i Aksa, Kudüs ve Filistin ile ilgili elde edilmiş bulgular ele alınmıştır. Elde edilen bulgular içerisinde dikkat çeken husus, Mescid-i Aksa'nın eskisi kadar Müslümanlar tarafından ziyaret edilmemesidir. Bu kutsal mekân âdeta yetim kalmış bir çocuk gibidir. Birçok peygamberin ayak izlerini taşıyan Kudüs, etrafı çevrelendiği için Müslümanların giremediği artık yer hâline gelmiştir. İslami duyarlılıkla yazılmış bu şiir, "Filistin davası"nı da hatırlatması bakımından önemlidir.

Üç Kutsal Kent: Mekke, Medine ve Kudüs

İslam dünyasında Mekke, Medine ve Kudüs'ün ayrı bir önemi vardır. Mekke, bünyesinde Kâbe'yi de bulundurması bakımından büyük öneme sahiptir. Mekke-i Mükerreme, İslam'ın en önemli mekânlarından biri olup Kâbe'yi içerisinde barındırır. Kuran'ı Kerim'de, "Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, 'Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin' diyorlardı." (Bakara, 2/127) denilerek Kâbe'nin kurulduğu zamana gönderme yapar.

Medine veya diğer adıyla Medine-i Münevvere (eski adı: Yesrib), Suudi Arabistan'ın Hicaz bölgesinde, Mekke'nin kuzeyinde bulunan bir kenttir. Bu şehir, Mescid-i Nebevi'yi ve Muhammed'in kabrini içerisinde barındırır. Medine, İslam dünyasının en önemli ikinci kenti olarak bilinir. Bu şehir, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) 622 yılında Mekke'den hicret ettiği ve hayatının bir kısmını geçirdiği yerdir. Medine, "Peygamber Şehri" olarak da tanınır.

"Beytü'l- Mukaddes" adıyla da anılan Kudüs ise İslam âleminin çok değer verdiği bir başka şehirdir. Dünyanın en eski şehirlerinden biri olarak bütün insanlık tarihine tanıklık etmiştir. Peygamberimizin hicretten önce Kâbe'yi de önüne alarak Kudüs'e yönelerek namaz kılmıştır. Bundan on altı, on yedi ay sonra kible Kâbe'ye çevrilmiştir. Kudüs, bu bağlamda Mekke ve Medine ile İslam âleminin kutsal merkezlerinden biri olmuştur. Kudüs; Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar tarafından mukaddes kabul edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, A'raf, Mâide, Enbiyâ ve Meryem surelerinde, bu şehirle ilgili ayetler yer alır.

Modern Türk Şiirinde Kudüs ve Mescid-i Aksa

Modern Türk şiirinde Kudüs genel olarak 1960'lerden sonra ciddi biçimde işlenmeye başlar. 1967'deki Arap-İsrail Savaşı bu ilgiyi artırır. Bu yıllarda Filistin daha çok dikkat çekmeye başlar. Arap-İsrail Savaşı'nın meydana geldiği yıllarda Türkiye'de İslamî duyarlılık daha da artar. Büyük Doğu dergisi ile Necip Fazıl, Diriliş ile Sezai Karakoç; Edebiyat dergisi ile Nuri Pakdil, Maveria ile Cahit Zarifoğlu İslami değerleri işlemişlerdir. Şairler Kudüs'ü genel olarak ölüm, ağıt, direniş ve umut temaları ile birlikte ele alırlar.

Sezai Karakoç, "Ey Yahudi" adlı şiirde Yahudilerin 1969'da Mescid-i Aksa'yı yakmasına tepki gösterir. Diriliş dergisinde "Ey Yahudi" adlı bir şiirini çıkarır. Şair, Kudüs'ü Modern Türk şiirinde ele alan ilk sanatçı olur. Karakoç, Yahudilerin Mescid-i Aksa'yı yakmalarından dolayı büyük üzüntü duyar:

"Nihayet Mescid-i Aksa'yı da yaktın

ey Yahudi! ...
Asırlardır insanlığın ruhunu yaktığın gibi
ey Yahudi! ...” (Karakoç, 1969, s. 49).

Şair daha sonra Peygamberimizin Miraç'a çıktığı yeri Yahudilerin yaktığını söyler. Karakoç, özellikle *Alınyazısı Saati* adlı yapıtında bulunan şiirlerinde Kudüs ve Filistin'le beraber Müslümanların birçok beldesindeki acılara tercüman olur.

Cahit Zarifoğlu da Kudüs ve Filistin ile ilgili söz söyleyen bir sanatçıdır. “Kudüs’ün yanı başında Beyrut ve Filistin’de yapılan katliama bir tepki olarak yazdığı şiiri, onun bu konudaki içsel tepkilerinin âdeta bir dışavurumudur.” (Öztürk, 2017, s. 52). “Daralan Vakitler” şiirinde, “*Paletlerle ezilmiş babaları / Yahudi doğramış analarını / Binlerce çocuk topların betonların altında*” (Zarifoğlu, 2004, s. 383) diyen şair, bölgedeki zulmü ortaya koyar. O, İslami hassasiyetle mücadele azmini bırakmaz ve Beyrut’ta yapılan zulümlere kayıtsız kalmaz. Ayrıca Kudüs’ün yanında yer alan bölge için Müslümanların kayıtsız kalmamasını istemektedir.

Nuri Pakdil’in bazı şiirlerinde Kudüs ile ilgili izler bulunur. Pakdil, Kudüs’ü İslami bir duyarlılıkla ele alır ve bu kenti içtenlikle sevmek gerektiğini dile getirir. O, insanlığın en önemli görevlerinden birinin Kudüs’ü sevmek ve savunmak olduğunu ifade eder. Şair, Kudüs ve Filistin’e kalpten bağlanarak eserlerinde yer verir. Orta Doğu’ya büyük bir önem veren şair için Filistin ve Kudüs’ün önemi büyüktür.

Kudüs’ün Pakdil’in şiirinde imgesel görünüşü “Anneler ve Kudüsler” şiirinde açıkça görülür. 1972’de yayınlanan bu şiir, Arap-İsrail mücadelesinin olduğu zamanlarda kaleme alınmıştır. Şiirde yaşanan felaketler trajik biçimde irdelenir. Anne ve Kudüs imgesel bakımdan acıyı ve gözyaşını hatırlatır. “Acı ve keder, şiire yansıyan en önemli hislerdir.” (Korkmaz, 2018: s. 252). Bu izlekler anne ve Kudüs ile iç içe kullanılmıştır. Annenin kutsallığı ve hassasiyeti ile Kudüs’ün kutsallığı arasında yakınlık kurulmuştur. Bir çocuktan bir Kudüs yapan anne, geleceğin de teminatıdır:

“Tûr Dağı’nı yaşa
Ki bilesin nerde Kudüs
Ben Kudüs’ü kol saati gibi taşıyorum
Ayarlanmadan Kudüs’e” (Pakdil, 2014, s.14)

Şiirin devamında, bir annenin bir çocuktan Kudüs yapacağını söyleyen şair, kişinin ayaklarında Kudüs gücünün olması gerektiğini ifade eder. Pakdil, Kudüs’ün sürekli insanın aklında olması gerektiğini söyler. O, Kudüs’ün maneviyatını insanların hissetmesi gerektiğini ifade etmek ister. Şair, İslam âleminin içine düştüğü feci durumdan kurtulmak için umutlu olmasını ve direniş içinde bulunması gerektiğini ifade eder.

Yukarıdaki isimlerden başka, Arif Ay, Mustafa Miyasoğlu, Kemal Sayar, Metin Önal Mengüşoğlu, Seyfettin Ünlü, Mustafa Yürekli, Cevat Akkanat ve Özcan Ünlü gibi pek çok sanatçı da Kudüs ile ilgili yapıtlar ortaya koymuşlardır.

Mehmet Akif İnan’ın “Mescid-i-Aksa” Şiiri Üzerine

İslami algıyla birçok şiir kaleme alan Mehmet Akif İnan, “Mescid-i Aksa” şiiri ile Filistin, Kudüs ve Mescid-i Aksa ile ilgili duyarlılığın artmasına vesile olur. Sezai Karakoç’un hassasiyetle yaklaştığı “Filistin davası”na İnan da büyük katkıda bulunur. Bu şiir önce 4 Ekim 1979’da Akıncılar dergisinin beşinci sayısında yayımlanır. Altı dörtlükten oluşan “Mescid-i Aksa”, Âkif İnan’ın en çok tanınan şiirlerindendir. Şair, Kudüs’e gidememiş ve Mescid-i Aksa’yı görememiştir. “Bu şiir,

Müslümanların içinde bulundukları durumu Mescid-i Aksa'nın şahsında gözler önüne serer.” (Karakaya, 2014, s. 117-118). Şair, Mescid-i Aksa'ya olan sevgisini ve özlemini ortaya koyar.

Şiirin anlatıcısı, “Mescid-i-Aksa”nın ilk dörtlüğünde bu kutsal mekânı rüyasında gördüğünü ve onun bir çocuk gibi ağladığını söyler. Buradaki rüya imgesi, Peygamberimizin Mekke'nin fethi ile ilgili gördüğü düşe bir anımsatmadır. Akif İnan da şiirin ilk dizesinde böyle bir düştten söz eder:

*“Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu
Varıp eşiğine alnımı koydum
Sanki bir yer altı nehr çağlıyordu”* (İnan, 2012, s. 29).

Şiirin ilk dörtlüğünde anlatıcı şairdir. O, Mescid-i Aksa'yı sevdiklerinden ayrılmak zorunda kalan bir çocuğa benzetir ve o Müslümanlardan ayrı kaldığından devamlı gözyaşı dökmektedir. Düşünde Mescid-i Aksa'yı gören şair, alnını onun eşiğine koyarak âdeta bir hasret giderir. Onu canlı bir varlık gibi algılayan anlatıcı, hayal dünyasında ona insani özellik verir. Anlatıcı, âdeta bu mekânla özdeşleşmiş gibidir. Şairin rüyasında bir çocuk gibi ağlayan Mescid-i Aksa, hüznü bir yapı gösterir. Anlatıcı, gidip onun eşiğine alnını koyar ve sanki bir o sırada bir yeraltı ırmağının çağıltısını duyar. Bu, aslında Mescid-i Aksa'nın sesidir.

İkinci dörtlükte şair, “Nerde kardeşlerin” diye bir ses duyduğunu söyler. Mescid-i Aksa, kişileştirilerek kardeşlerini aradığı ifade edilir. Müslümanlar, Mescid-i Aksa'dan biraz uzak kalmışlardır. Şairin düşünce dünyasında Mescid-i-Aksa'nın ayrı bir yeri vardır. “Nerde kardeşlerin” ifadesi Müslümanları birlik olmaya davet eder. Şair, İslam birliği mefkuresini arzular:

*“Gözlerim yollarda bekler dururum
Nerde kardeşlerin diyordu bir ses
İlk Kiblesi benim ulu Nebi'nin
Unuttu mu bunu acaba herkes”* (İnan, 2012, s. 29).

Akif İnan, yukarıdaki dörtlükte bu kutsal mekânın Müslümanların ilk kiblesi olduğunu söyler. Anlatıcı, bunun unutulup unutulmadığını sorar. Hicret'ten önce Müslümanlar Kudüs'e dönerek ibadet ederken daha sonra Kabe'ye yönelirler. Müslümanların ilk kiblesi olan Kudüs, âdeta önemli bir kenttir. Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık için değerli olan Kudüs, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammet ve daha birçok peygamberin yaşadığı şehirdir. Hz. Peygamber'e özlem duyan Mescid-i Aksa'nın bir başka önemli yönü Miraç hadisesidir. Üçüncü dörtlükte bu hadiseden söz edilir. Bu kutsal mekânda daha sonra, yöresinde Burak'ın dolandığını, Miraç'a yol veren hız üssü olduğunu, kutsallığının kentin adından anlaşıldığını ve nur saçan bir kürsü olduğunu söyler. Kürsü ifadesi, hem Mescid-i Aksa'nın aydınlatılması hem de bu bölgenin merkez olması anlamlarını içerir. Burak, *berk* (şimşek) kökünden gelir ve Peygamberimizin çok hızlı bir şekilde bu yolculuğu yaptığını gösterir:

*“Burak dolanırdı yörelerimde
Miraca yol veren hız üssü idim
Kutsallığım belli şehir ismimden
Her yana nur saçan bir kürsü idim”* (İnan, 2012, s. 29).

Şair, Mescid-i Aksa'nın Miraç için âdeta bir *hız üssü* olduğunu söyler. Miraç kelimesi yükseğe çıkmak anlamına gelen “uruc”tan gelmektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v) Allah'ın katına kabul edilişi hadisesi olarak bilinir. Bu terim, Hz. Muhammed'in Cebail'in yanında gelen Burak adlı bineğin üzerinde önce Mekke'deki Mescid-i Haram'a sonra Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya gidişini, daha sonra ise göğe yükselişini anlatır. Gece meydana gelen bu olaydan dolayı “gece yolculuğu” manasına gelen “İsra” sözcüğüyle de anılır. Bu olay, Kur'an-ı Kerim'deki “İsra” suresinde de ifade edilir.

Dördüncü dörtlükte Mescid-i Aksa, bir zamanlar birçok Müslüman'ın tek yürek hâlinde kendisine koştuğunu, birçok peygamberle de hemşehri olduğunu söyler. Mescid-i Aksa, Müslümanların ilk kıblesi olmasından dolayı yüzlerce yıl ziyaret edilmiştir. İslamiyet'in çok iyi yaşandığı dönemlerde bu mekân da değerinin zirvesindedir. Müslümanlara yapılan eziyetler ve bu kutsal yerin kuşatılması, burada müninlerin azalmasına sebep olmuştur. Müslümanlar eskiden tek yürek buraya gelirken artık birlik ve beraberliğin zayıflamaya başladığı da söylenmek istenir.

*"Hani o günler ki binlerce mü'min
Tek yürek halinde bana koşardı
Hemşehrim nebiler hatırı için
Cevaba erişen dualar vardı"* (İnan, 2012, s. 29).

Kudüs, yüzlerce yıl birçok peygambere ev sahipliği yapmıştır. Peygamberlerin izlerini taşıyan bu kutsal kent, İslam dünyasının da gözbebeğidir. Buna rağmen İslamiyet'in ağırlığı son yıllarda azalmaya başlamıştır. Mescid-i Aksa, burada yaşayan peygamberleri "hemşehri" olarak ifade eder. Bu bakımdan peygamberlerin hatırına burada yapılan duaların da kabul edildiğini belirtir.

Beşinci dörtlükte artık yanına kimsenin gelmediğinden yakınan Mescid-i Aksa, Müslümanlardan da uzak kaldığını, tek ve تنها olduğunu söyler. Yalnızlık, ayrılık ve kimsesizlik içerisindeki Mescid-i Aksa kendisini terk edilmiş hisseder. Bu bakımdan gözleri de yaşlıdır. Etrafı çevrilmiş olan Mescid-i Aksa, rüzgârın bile gözyaşlarını silmeye gücünün yetmeyeceğini söyler:

*"Şimdi kimsecikler varmaz yanıma
Mü'minden yoksunum tek ve tenhayım
Rüzgarlar silemez gözyaşlarımı
Çöllerde kayıp bir yetim vâhayım"* (İnan, 2012, s. 29).

İnan, ilk dörtlükte "*Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu*", ikinci dörtlükte "*Gözlerim yollarda bekler dururum*" ve yukarıdaki beşinci dörtlükte "*Rüzgarlar silemez gözyaşlarımı*" dizelerde ve göz ile ilgili anlatımlar kullanır. Göz sözcüğü imgesel bağlamda Mescid-i Aksa için duyulan üzüntüyü belirtmek için kullanılmıştır. Şiirin bu kısımlarda "Gözün veya görme duyusunun insandan bağımsızlaşarak" (Korkmaz, 2012, s. 1780) bireyin üzüntülü hâlini yansıttığı görülür. Şair, Mescid-i Aksa'nın Müslümanlar için kaybolmuş vaha olduğunu belirtir. Vaha, çöllerde görülen, yer altı sularının yüzeye çıkmasından oluşan tarım alanlarına denir. Çölde vaha bulmak çok zor olmakla beraber hayati bir nitelik taşır. Vahalar nasıl ki çöllerde suyun ve yeşilliğin olduğu yerlerse Mescid-i Aksa da bu durumdadır. Şair, lirik unsurlara da önemli ölçüde yer vererek duygu yönü güçlü bir şiir kaleme almıştır. "Etkisini lirik söylem ve nihayetinde yaşanan hayat sahnesinden alan" (Yiğitbaş, 2021, s. 407) bu şiir, bir direnişin ve haykırışın sembolü gibidir.

Altıncı dörtlükte, ilk dörtlükte olduğu gibi anlatıcı tekrar şairdir. Mescid-i Aksa'yı düşünce gören anlatıcı, buranın kendisinden Müslümanlara selam götürmesini istemektedir. Burada trajik olan husus, bu kutsal mekânın Müslümanlara hasret kalmasıdır. Müslümanların kendisine az ilgi göstermesinden dolayı üzülen Mescid-i Aksa, İslam'ın kendisini kucaklamasını ister:

*"Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Götür Müslümana selam diyordu
Dayanamıyorum bu ayrılığa
Kucaklasın beni İslâm diyordu"* (İnan, 2012, s. 29).

İslamiyet'in önemli merkezlerinden olan Mescid-i Aksa, Müslümanların burada daha az görülmesinden dolayı, "Dayanamıyorum bu ayrılığa" der. Miraç olayının gerçekleştiği bu mekânın her tarafı çevrilmiştir. İslâm dünyası, Mescid-i Aksa'nın etrafının çevrilmiş olması karşısında elinin kolunun âdeta bağlandığını belirtir. "Şiirin karamsarlıkla örülü duygu dünyası" vardır. (Durukoğlu, 2021, s. 87). Bunun sebebi Filistin'de Müslümanların çektiği acılardır. Mehmet Akif İnan, bu şiiri yıllarca Kudüs'e yapılan saldırılar karşısında duyduğu üzüntüyü belirtmek için kaleme almıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Kudüs, Müslümanlar tarafından Mekke ve Medine ile birlikte üç mukaddes kentten biri olarak kabul edilir. Bu kentin İslamiyet'in ilk kıblesi olması değeri daha da artırır. Birçok peygamberin bulunduğu bu kent, dünyanın ilgi odaklarından biri olur. İsrail'in topraklarını özellikle Filistin aleyhine genişletmesi ve Kudüs'ü tamamen ele geçirme isteği, Filistin halkının büyük acılar içinde kalmasına sebep olur. Uzun yıllarca devam eden savaşlar Filistin'in topraklarının çoğunun elden çıkmasına, Kudüs'ün büyük bölümünün İsrail'in kontrolüne geçmesine ve binlerce Müslüman'ın da ölümüne/şehit olmasına yol açar. Bu, artık bir "Filistin davası"na dönüşür. Artık işgal altında bir Filistin söz konusudur. Filistin, Kudüs ve Mescid-i Aksa birçok şair ve yazarın da ilgi alanına girer. Modern Türk şiirinde Mescid-i Aksa ve Kudüs genel olarak Filistin ve Kudüs'te yapılan zulümleri anlatmak için ele alınmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından, özellikle 1960'lardan sonra Filistin, Kudüs ve Mescid-i Aksa daha çok siyasi, dinî ve ideolojik bağlamda irdelenir. Türk edebiyatının önemli isimlerinden Sezai Karakoç, Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Akif İnan, Cahit Zarifoğlu, Nuri Pakdil ve Arif Ay gibi isimler, Filistin'in işgal edilmesine tepki göstererek birçok eser kaleme alır. Mehmet Akif İnan, "Filistin davası"na oldukça hassas yaklaşır. Müslüman Filistin halkının, Kudüs'ün ve Mescid-i Aksa'nın özgürlüğe kavuşması için kalemiyle hizmet etmiştir. O, düşünde Mescid-i Aksa'yı gördüğünü söyleyerek Muhammed'in Mekke'nin fethinden önce gördüğü rüyaya gönderme yapar. Şair, dolayısıyla Kudüs'ün de tamamen Müslümanların şehri olmasını ister. Ayrıca, bu kutsal mekânın Müslümanların ilk kıblesi olduğunun da unutulmaması gerektiğini belirtir. O, Müslümanlar için birlik çağrısı yaparak ancak bu şekilde İslam'ın daha da yükseleceğini anlatmak ister. İnan, bu şiirde "Miraç" hadisesinden söz eder ve Mescid-i Aksa, Kudüs ve Miraç arasında anlam ilişkisi kurar.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Eserin yazarı %100 katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Durukoğlu, S. (2021). Şiir şairini takdim eder: bir şiirin izinde şair Cumali Ünalı Hasannebioğlu. *Hece Taşları*, 7(74), 84-88.
- İnan, A. (2012). *Tenha sözler*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları.
- Karakaya, Z. (2014). *Mehmet Akif İnan hayatı, sanatı, eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karakoç, S. (1969). Ey Yahudi. *Diriliş Dergisi*, 3(1).
- Korkmaz, F. (2012). Edip Cansever'in şiirlerinde göz imgesi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (7/3), 1777-1789.
- Korkmaz, F. (2018). *Başlangıcından Cumhuriyet'e yeni Türk şiirinde melankoli*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim, Bakara Sûresi, 2/127.
- Öztürk, M. (2017). Türk edebiyatında Kudüs teması. *Journal of Islamicjerusalem Studies*, 17(2), 39-57.

- Yiğitbaş, M. (2021). Mehmed Âkif Ersoy ve lirik gerçeklik. M. Tuğrul ve N. Salık (Ed.). *100. yılında İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif* içinde. Ankara: TBMM Başkanlığı İdari Teşkilatı.
- Yiğitbaş, M. (2023). 1950 sonrası Türk şiirinde geleneğin yansımaları. *Türk Dili*, Ekim 2023, 72(862), 294-306.
- Zarifoglu, C. (2004). *Şiirler*. Bütün Eserleri 1, 5. Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

The word of Arabic origin, Aqsa, means far, the most distant, the most extreme and the final. This word means the farthest of the three important mosques to the Kaaba. This place is the second oldest temple built for people to worship Allah after the Masjid al-Haram. “Today, just as the Kaaba and its surroundings are called the Masjid al-Haram, the Masjid al-Aqsa and its surroundings are called the Haram al-Sharif”. Both places are among the symbolic values of the Islamic world. Jerusalem, which Muslims have been concerned about for hundreds of years, is even more important in terms of being the place where the miracles of Isra and Miraj took place and the fact that it contains the Al-Aqsa Mosque. “Jerusalem, whose sanctity is registered and honored by the Quran (Maida, 5/21), and which Allah introduced as ‘a good and beautiful place’ (Yunus, 10/93), is a sacred heritage that has been given to Muslims.” It is the duty of Muslims to ensure that this sacred heritage lives and sustains the spirit of Islam. Jerusalem and the Al-Aqsa Mosque inspire many poets in Turkish poetry. This issue, which is generally addressed around the Miraj event in classical Turkish poetry, finds its place in the divans of poets such as Neşati, Hüsamzâde Feyzî, Medhî, Nesîmî, etc. In modern Turkish poetry, Jerusalem began to be addressed more, especially after the 1960s. The poems written on this theme are generally related to the Israeli occupation of Palestinian lands and the disasters that the Al-Aqsa Mosque suffered. This issue, which is examined with more Islamic sensitivity, turns into a “Palestine cause”. Mehmet Akif İnan, is one of the Seven Beautiful Men. The others are Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt, Ali Kutlay, Rasim Özdenören, Alaeddin Özdenören and Nuri Pakdil. The poet was exiled from Urfa High School to Maraş High School in 1958. He met Necip Fazıl Kısakürek in Kahramanmaraş in 1960. In 1972, he published his first book, Edebiyat ve Medeniyet Üzerine. In 1974, he published his first book of poetry, Hicret. İnan published many articles and poems in Edebiyat Mecmuası and Mavera magazines in the 1970s. His poems generally deal with subjects such as religion, Sufism, civilization, history, love, modernism, etc. One of his most important aspects is that he is known as the Jerusalem Poet. Mehmet Akif İnan's poem "Al-Aqsa Mosque" is one of the most famous poems written about Jerusalem and Al-Aqsa Mosque. In the poem, the poet, who says that he saw Al-Aqsa Mosque in his dream, reminds us of the incident of our Prophet seeing the conquest of Mecca in his dream. İnan, who could not find the opportunity to go to this holy place, tries to relieve his longing for it in his dream. The poet compares this place to a crying child in his dream. The narrator is almost sharing his troubles with Al-Aqsa Mosque. This holy place, which is separated from its brothers, invites Muslims to unite. The poet expresses that this place is the path to Miraj and the first Qiblah of Muslims. Masjid al-Aqsa, which is depicted as a sad and orphaned child throughout the poem, wants Islam to embrace it.

Method

In scientific studies, method is of great importance. Although each branch of science has its own methods, there are also common issues that they use. Research models include document review method, cultural analysis (ethnography), phenomenology, theory formation (case study), survey research, causal comparative research, correlational research, single-subject research, meta-analysis, experimental research, etc. The document review method was used in this study. In this context, many source/document analyses were conducted on Mehmet Akif İnan, Jerusalem, Masjid al-Aqsa and Palestine. The sample of this study is Mehmet Akif İnan's book *Tenha Sözler*, the poem *Masjid al-Aqsa* and books, theses and articles related to the subject. During the data collection phase for the study, some poems written in Turkish literature about Jerusalem and Masjid al-Aqsa were also consulted. Document review and data collection activities related to this research were carried out systematically. While analyzing the sources related to Al-Aqsa Mosque, data related to Jerusalem and Palestine were also used. Content analysis was used to analyze the data in the study. In this way, inferences were made from other materials.

Findings

In this section, while examining Mehmet Akif İnan's poem "Al-Aqsa Mosque", data on this poem and its poet, studies conducted and findings obtained regarding Al-Aqsa Mosque, Jerusalem and Palestine are discussed. The striking point among the findings obtained is that Al-Aqsa Mosque is not visited by Muslims as much as it used to be. This holy place is like an orphaned child. Jerusalem, which bears the footprints of many prophets, has become a place that Muslims cannot enter because it is surrounded. This poem, written with Islamic sensitivity, is important in terms of reminding us of the "Palestine cause."

Conclusion, Discussion and Recommendations

Jerusalem is considered by Muslims to be one of the three holy cities, along with Mecca and Medina. The fact that this city is the first qibla of Islam further increases its value. This city, where many prophets were located, becomes one of the centers of attention of the world. Israel's expansion of its territory, especially against Palestine, and its desire to completely seize Jerusalem cause great suffering for the Palestinian people. The wars that continued for many years lead to the loss of most of Palestine's lands, the majority of Jerusalem coming under Israeli control, and the death/martyrdom of thousands of Muslims. This now turns into the "Palestine cause". There is now a Palestine under occupation. Palestine, Jerusalem and the Al-Aqsa Mosque are also of interest to many poets and writers. Although the Al-Aqsa Mosque and Jerusalem are mostly discussed in the context of the "Miraç" event in classical Turkish poetry, the tragic situation caused by the occupations is revealed in modern Turkish poetry. Mehmet Akif İnan has a very sensitive approach to the "Palestine cause". He has served with his pen for the liberation of the Muslim Palestinian people, Jerusalem and the Al-Aqsa Mosque. In his poem "Al-Aqsa Mosque", he examines the "Palestine cause" by using this holy place imaginatively. In the first lines of the poem, the poet says, "I saw the Al-Aqsa Mosque in my dream / It was like a child and it was crying" and compares the Al-Aqsa Mosque to a child left alone/motherless. Akif İnan says that he sees the Al-Aqsa Mosque in his dream. He refers to the dream that Muhammad had before the conquest of Mecca. Therefore, the poet wants Jerusalem to be a city that belongs entirely to Muslims. He states that the Al-Aqsa Mosque is the first qibla of Muslims and that no one should forget this. The phrase "Where are my brothers" in the poem is a call for unity for Muslims. İnan refers to the Miraj event in the lines "The burak used to roam around my regions / I was the speed base that paved the way for the Miraj". Akif İnan gives the message of Islamic unity with the phrase "Let Islam embrace me" in the last line.

The Representation of War Trauma on Palestinian Families in Susan Abulhawa's *Mornings in Jenin*

Samet GÜVEN
Karabük University
sametguven@karabuk.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6883-5109>

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1572653

Geliş Tarihi: 23.10.2024

Revize Tarihi: 11.12.2024

Kabul Tarihi: 03.01.2025

Atıf Bilgisi

Güven, S. (2025). The representation of war trauma on Palestinian families in Susan Abulhawa's *Mornings in Jenin*. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 135-149.

ABSTRACT

Susan Abulhawa's *Mornings in Jenin* describes the war trauma experienced by Palestinian families. The novel deals with individual histories by focusing on historical events, and it depicts how trauma is inherited and transformed from one generation to another as time flows. The effect of war trauma shows itself in a variety of ways, such as physical and mental health problems, disordered family dynamics, and the attempt to maintain cultural identity despite external factors. In other words, Abulhawa's work discovers the intergenerational effects of conflict, displacement, and loss on Palestinian societies and offers a distressing depiction of how war extends into every aspect of life. This study examines the psychological, emotional, and cultural consequences of trauma experienced by characters, especially women and children, in terms of continuing political violence. It also analyzes the novels' narrative techniques, character development, and thematic concerns, and examines how Abulhawa expresses the lasting legacy of trauma, resilience, and the search for identity in the face of seemingly undefeatable harsh conditions. Moreover, Abulhawa benefits from the perception of exile to find out the psychological dimensions of war trauma since the characters' displacement from their hometown produces a deep sense of displacement and alienation, which increases their trauma. From this perspective, the study aims to demonstrate how Abulhawa illuminates the complexities of war trauma of Palestinian families by highlighting the resilience, dignity, and enduring hope of those who live through it in her *Mornings in Jenin*.

Keywords: Palestinian, trauma, displacement, war, violence.

Susan Abulhawa'nın *Cenin'de Sabahlar* Adlı Romanındaki Savaş Travmasının Filistinli Aileler Üzerindeki Yansıması

ÖZ

Susan Abulhawa'nın *Cenin'de Sabahlar* adlı eseri, Filistinli ailelerin yaşadığı savaş travmasını anlatmaktadır. Roman, bireysel hikayelere odaklanarak tarihi olayları ele alır ve travmanın zaman içinde nesilden nesile nasıl aktarıldığını ve dönüştüğünü tasvir eder. Savaş travmasının etkileri, fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları, bozulmuş aile dinamikleri ve dış etkenlere rağmen kültürel kimliği sürdürme çabası gibi çeşitli şekillerde kendini gösterir. Diğer bir deyişle, Abulhawa'nın eseri, çatışma, yerinden edilme ve kaybın Filistin toplumları üzerindeki kuşaklar arası etkilerini anlatır ve savaşın yaşamın her yönüne nasıl yayıldığını iç burkan bir şekilde gözler önüne serer. Bu çalışma, özellikle kadınlar ve çocuklar üzerinden karakterlerin yaşadığı travmanın psikolojik, duygusal ve kültürel sonuçlarını, devam eden siyasi şiddet bağlamında incelemektedir. Ayrıca, romanın anlatı tekniklerini, karakter gelişimini ve tematik kaygılarını analiz ederek, Abulhawa'nın travmanın kalıcı etkilerini, direnci ve kimlik arayışını, yenilmesi neredeyse imkânsız görünen zor koşullar karşısında nasıl ifade ettiğini tartışır. Bunun yanı sıra, Abulhawa, sürgün olma algısından yararlanarak savaş travmasının psikolojik boyutlarını keşfeder; çünkü karakterlerin memleketlerinden zorla uzaklaştırılması, onların derin bir yerinden edilmişlik ve yabancılaşma duygusu yaşamasına yol açar ve bu da travmalarını artırır. Bu perspektiften bakıldığında, çalışmanın amacı, Abulhawa'nın *Cenin'de Sabahlar* eserinde savaş travmasının karmaşıklıklarını, bu travmayı yaşayanların gösterdiği direnç, onur ve bitmeyen umutla nasıl aydınlatıldığını göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Filistinli, travma, yerinden etme, savaş, şiddet.

Introduction

Susan Abulhawa is a Palestinian-American novelist, poet, and human rights activist known for narrating the Palestinian experience and the Middle Eastern socio-political landscape. Abulhawa, like many of her predecessors, has taken it upon herself to "bear witness to an unspeakable past, something which dominant History has been bent on silencing" (Hamdi, 2011, p.23). Born in 1970 to Palestinian

refugee parents, Abulhawa's life experiences have deeply affected her writing style and allowed her to expertise in terms of displacement, loss, and resilience. Besides fiction, her novels are deeply interested in the ongoing struggles of the Palestinian people to emphasize their sufferings in front of the world.

Abulhawa's novels deal with complex portrayals of Palestinian sufferings by incorporating different contexts and historical periods. In this respect, *Mornings in Jenin* (2010) investigates the lasting agony of the Nakba. At the same time, her second novel, *The Blue Between Sky and Water* (2015), deepens this painful exploration by revealing the challenges of families, particularly women in Gaza. Likewise, her latest novel, *Against the Loveless World* (2020), presents a more personalized perspective since it discusses the experiences of a political woman exposed to exile and imprisonment. Each novel plays an important role in creating worldly awareness on the realities of Palestinian life. In other words, they illuminate the illegal invasion of Palestine by revealing the political dimension of the war. Among her novels which are about the war in Palestine, *Mornings in Jenin* reflects the complexities of identity and endurance in a more detailed way. This sophisticated novel proves Abulhawa's position as the voice of those people in Nakba since she expresses the unfair conditions of war, which leads to systematic trauma for the victims.

One of the most important characteristics of Abulhawa's novels is her ability to get the resilience of the human spirit. Her female characters are depicted with a deep analysis that goes beyond the stereotypes and enables a complicated understanding of Palestinian identity. These women are not merely victims of their harsh conditions, in that, they are active actors who fight with courage and determination against the injustices they are exposed to. Through their unjust stories, the author touches upon the themes of powerful resistance, survival, and the enduring power of hope. Moreover, the way she uses language creates vivid descriptions of place and emotion. In this way, she draws readers into her characters' world. This is the reason why her novels have been widely recognized and praised throughout the world. Furthermore, Abulhawa presents a counter-narrative to often politicized depictions of the Palestinian struggle with her representations of life in refugee camps, the harsh realities of occupation, and the persistent longing for a lost homeland. However, Abulhawa's descriptions of the continuity of life during destruction pinpoint a theme of resilience that pervades the novel. Despite the devastating effects of war and displacement, her characters find ways to highlight their humanity and preserve cultural and familial ties. No matter how devastating it can be, Abulhawa shows how trauma can also be a source of strength that encourages acts of resistance and survival through her stories.

War trauma deeply impacts individuals and communities by leaving enduring scars that transcend generations. Susan Abulhawa's *Mornings in Jenin* centers around the experiences of Palestinian families after war, displacement, and loss. In *Mornings in Jenin*, Abulhawa reports the journey of the Abulheja family across four generations, which began with the Nakba in 1948 when “[t]he British left Palestine and Jewish refugees who had been pouring in proclaimed themselves a Jewish state, changing the name of the land from Palestine to Israel” (Abulhawa, 2010, p.22). As a result, the Palestinians begin to suffer trauma because Israeli soldiers invade the village of Ein Hod. In this context, the novel examines how the loss of home, the fragmentation of family, and the relentless violence in refugee camps contribute to a collective and individual sense of trauma. Abulhawa presents a more intimate portrayal of the emotional and psychological wounds inflicted by war by focusing on the intergenerational transmission of trauma and the struggle for survival through her trauma novels which are described as follows:

The trauma novel provides a picture of the individual that suffers but paints it in such a way as to suggest that this protagonist is an "everyperson" figure. Indeed, a significant purpose of the protagonist is often to reference a historical period in which a group of people or a particular culture, race, or gender, have collectively experienced massive trauma (Balaev, 2008, p.155).

Abulhawa's use of setting plays a crucial role in her depiction of trauma. As portrayed in the novels, the landscapes of Jenin and Gaza are not just physical locations but are filled with symbolic

significance. They represent the continuity and burst of Palestinian life, which serve as sites of memory, loss, and resistance. In *Mornings in Jenin*, the village of Ein Hod, from which the Abulheja family is expelled, becomes a powerful symbol of the homeland. The refugee camp in Jenin, where the family seeks refuge, embodies the gap between displacement and the hope of return. She explains why she decides to choose Jenin as her setting in her notes at the end of the novel with the following words: “The horrors I witnessed there gave me the urgency to tell this story. The steadfastness, courage, and humanity of the people of Jenin were my inspiration” (Abulhawa, 2010, p.251). The setting is connected to the characters' experiences and emotional landscapes, which reflect the deep connection between place, memory, and identity. Abulhawa's exploration of the psychological impact of war on children provides some clues on the long-term consequences of conflict. Amal, who grows up in the shadow of war, exemplifies the deep scars left on those who experience violence from a young age. The children, shaped by their violent circumstances, demonstrate how trauma can distort childhood and influence the formation of identity. The other important point of Abulhawa's novel is her depiction of the resilience of Palestinian women. As a matter of fact, the novel portrays women as keepers of memory and bearers of cultural and familial permanence. The female characters perform extraordinary strength and determination despite great loss and trauma. Their stories emphasize the position of women in enduring the erasure of their past, and they are regarded as a bridge for the next generations to show their respect in the novel.

As a result, this study will reveal how Abulhawa's depiction of trauma is both universal and specifically Palestinian. On the one hand, her characters' fights with loss, displacement, identity, and painful experiences are shared by various societies around the world that have already suffered from war and exile. On the other hand, the unique cultural and historical context of the Palestinian experience makes these stories distinctive to emphasize the grim realities of war trauma and suffering. From this perspective, the article aims to demonstrate how Abulhawa reveals the traumatic conflict on Palestinian families to increase awareness of the hazardous cost of war in her *Mornings in Jenin*.

Method

Trauma Theory

Trauma, as a concept and a lived experience, has long been a subject of literary exploration. However, its emergence as a literary theory marks a significant development in understanding how literature reflects, represents, and influences the experiences of trauma. Trauma theory in literature draws from various disciplines, including psychology, history, and cultural studies, to analyze how traumatic experiences are depicted and understood in literary texts. The term “trauma” itself originates from the Greek word for “wound,” and in the psychological sense, it refers to a deeply distressing or disturbing experience.

Shoshana Felman (2002) states, “the twentieth century can be defined as a century of trauma” (p.171). Concerning this, trauma theory explores the profound impact of traumatic experiences on individuals and societies by emphasizing how these experiences are represented, processed, and understood in literature, especially in the contemporary era. Cathy Caruth has highlighted how literature is a crucial medium for expressing and processing trauma, which allows for personal and collective testimonies. She defines trauma as “an overwhelming experience of a sudden or catastrophic event” (Caruth, 1996, p.11), which leads to the constant emergence of hallucinations. Trauma theory sheds light on the limitations and possibilities of narration in transmitting the essence of trauma by focusing on how characters and their stories deal with devastating experiences.

A fundamental concept in trauma theory is the notion of testimony and bearing witness, in that, literature functions as a space in which traumatic experiences are described. This side of trauma theory stresses the role of literature in forming a mutual space for empathy as readers are also involved in the disordered realities of traumatized characters. According to Ruth Lens (2000), victims of trauma are “unable to recollect and integrate the hurtful experience in normal consciousness; instead, s/he is haunted or possessed by intrusive traumatic memories” (p.2). Trauma theory discloses how stories act

as a medium for people to understand the sufferings of individuals via literary testimonies. For this reason, witnessing becomes an indispensable part of therapy and the formation of collective memory.

Furthermore, trauma theory examines how trauma affects identity and memory by revealing the profound impact of traumatic events on both individual and collective identities. From this perspective, literature often portrays the disintegration and reconstruction of identity as characters navigate after trauma. Memory plays a crucial role in this process through the characters who grapple with reconstructing their pasts and the implications for their current condition. Ernst Van Alphen (1998) asserts, "[w]hereas a memory is clearly distinct from the event being remembered – it is the memory of something – in the case of trauma, reality, and representation are inseparable" (p.36). Trauma theory, therefore, offers a framework for understanding how literature engages with the interplay between memory, identity, and the enduring effects of trauma by contributing to a detailed comprehension of the human experience.

Trauma theory also interrogates the role of language and narrative structure in representing trauma which is known as a "sudden, unexpected, overwhelming emotional blow or a series of blows that assault the person from outside" (Terr, 1990, p.8). The difficulty of articulating traumatic experiences often leads to fragmented, disjointed, or non-linear narration in literature. This narrative fragmentation mirrors the disruption caused by trauma by reflecting how traumatic memories can be fragmented and obscure. As a matter of fact, traumatized people often exceed the limits of verbal expression, which leads to fragmented, nonlinear, or incomplete representations in literature. This notion of unrepresentability highlights the inherent challenges in depicting trauma and how literature faces these challenges. Trauma theory reveals the complex interplay between trauma and narrative form, emphasizing the struggle to articulate experiences that resist coherent representation by exploring silences, gaps, and repetitions within texts.

Trauma is a personal experience that can reflect wider historical and cultural narratives. Literature is associated with this collective dimension by depicting the impact of social events such as wars, genocides, or systemic oppression on individuals and communities. This relates to sovereign power in direct contact with the subject's body. It marks, tortures, and shatters the body apart to make individuals aware of its existence. Therefore, sovereign power "produces and is itself produced by trauma: it provokes wars, genocides, and famines" (Edkins, 2003, p.xv). Trauma theory, therefore, provides a picture for understanding how literature reflects and comments on historical and cultural traumas by offering a means for societies to confront and process their collective pasts. This perspective also highlights how literary texts can serve as sites for social and political analysis by addressing justice, memory, and reconciliation issues. War trauma leaves profound and often long-lasting effects on those who experience it since it extends far beyond the battlefield. The psychological and emotional scars can appear in numerous ways, such as post-traumatic stress disorder, depression, and anxiety. Individuals who have been in war zones often relive their traumatic experiences through flashbacks and nightmares, which can disrupt their daily lives and relationships. Judith Herman (1997) pinpoints in her *Trauma and Recovery*:

Traumatized people feel utterly abandoned, utterly alone, cast out of the human and divine systems of care and protection that sustain life. Thereafter, a sense of alienation, of disconnection, pervades every relationship [...] When trust is lost, traumatized people feel they belong more to the dead than to the living (p.52).

These challenges are personal and social, as they influence family dynamics and community interactions. The impact of war trauma also extends to the families of those who have served. Beloved ones may struggle to understand the changes in behavior, and this leads to feelings of isolation and frustration. Children, in particular, can be deeply affected by a parent's trauma. This can lead to a cycle of trauma, where the stress and anxiety experienced by the older ones are indirectly passed down to the next generation. The basic family unit, regarded as a source of stability and support, can turn into fracture under the weight of unaddressed collective war trauma, which can be described as "a blow to

the basic tissues of social life that damages the bonds attaching people together and impairs the prevailing sense of communality” (Erikson, 1976, p.154).

Trauma theory also discusses the idea of “wounded” or “survivor” identities, which is essential to comprehend in what way people direct their post-traumatic lives. Literature depicts characters struggling with their sense of self after trauma and discovers the profound effect on their identities. These narratives can show how trauma disorders a person's sense of normality and leads to a reformation of new social identities. This may reveal how trauma reforms individuals' insights into their relationships with others and their own inner sides. By focusing on these wounded identities, trauma theory underlines the complexities of living with trauma and the ongoing struggle to find meaning in one's life. Concerning this, Cathy Caruth (1996) states that “the survival of trauma is not the fortunate passage beyond a violent event, a passage that is accidentally interrupted by reminders of it, but rather the endless inherent necessity of repetition” (p.62). Moreover, the effects of war trauma are not confined to the immediate conflict. They can persist for decades by influencing those directly involved in the fighting and future generations. For this reason, intergenerational trauma is a hazardous circumstance since the children and even grandchildren of war survivors may experience psychological difficulties related to the unresolved trauma of their ancestors.

Thus, trauma theory presents a significant point for understanding the deep and enduring impacts of war on individuals, families, and societies. It highlights the complex ways in which the past interferes with the present by examining how war trauma disrupts the psyche and shatters identities. It also emphasizes the importance of addressing both the psychological scars of the sufferers and the lasting social results of the whole community. In this way, trauma theory not only enables the opportunity to draw vivid pictures of war but also presents some solutions to rebuild peaceful lives, especially for the Palestinians.

Research Ethics

Ethical Approval is not required for this study.

Findings

The Realities of Palestinian Victimhood in *Mornings in Jenin*

Mornings in Jenin was first published in 2006 under the title "The Scar of David" and later republished with its current title in 2010. This novel is commonly known for its influential description of the Palestinian experience, mostly through the eyes of the Abulhejas family over several generations. The novel revolves around this family whose lives are shattered by the foundation of Israel in 1948. As they are taken from their land and transported to the Jenin refugee camp by force, the story continues across four generations and reveals the lasting impact of loss, identity, and survival on each member of the family. Susan Abulhawa becomes the voice of numerous silenced Palestinians who are exposed to violent and dehumanizing attitudes by Israeli forces.

The novel is about Amal, who has faced the difficult realities of the refugee camp since childhood. Her life reveals the Palestinian struggle as she directs the struggle of displacement, identity search, and the trauma of a dispatched family. The writer takes the readers on a journey to discover the emotional scars of victims through Amal's eyes. The novel begins with the displacement of the Abulheja family from their village of Ein Hod, which is violently taken over by Israeli forces. This initial displacement marks the beginning of a series of traumatic events that will follow the family through generations. Abulhawa vividly portrays the emotional and psychological toll of this upheaval. The characters grapple with losing their homeland, homes, and loved ones, setting the stage for a deep exploration of how these experiences change their lives and identities. Thus, they suffer from the severe effects of trauma which is known as “any event that leads the individual who experiences it to feel weak and defenseless” (Alayarian, 2011, p.62). From this angle, the novel offers a clear depiction

of the Palestinian-Israeli conflict and serves as a bridge on the universal themes of love, justice, and dignity.

The psychological scars left by the initial displacement are vividly portrayed through the experiences of the novel's characters, as in the case of *The Blue Between Sky and Water*. Amal, the protagonist, embodies the generational trauma that follows the Abulheja family from one conflict to the next. The first traumatic event in Amal's life goes back to her childhood when she was only twelve years old and the Six-Day War (El-Naksa) took place. Amal and her friend Huda are asked by Dalia to take refuge in an underground kitchen hole to escape the Israeli bombings. They can hear "the expulsion and the panic above", (Abulhawa, 2010, p.68). Her life is a constant struggle between her inherited trauma and her longing for personal and political resolution. Her personal suffering is related to the collective grief of her family by highlighting how trauma extends beyond individual experiences to affect familial and cultural dynamics. The violent events Amal witnessed "overwhelm consciousness' ability to capture it in its entirety" (Caruth, 1996, p.4). The narrative portrays how the constant threat of violence, coupled with the dislocation from their homeland, leads to profound emotional disturbances. This portrayal underscores the novel's exploration of how trauma disrupts individual lives, familial relationships, and cultural continuity. In other words, the novel illustrates how the effects of war trauma extend beyond the individual. The frequent depiction of suffering, loss, and violence creates a sense of pervasive instability and insecurity. This emotional landscape is characterized by grief, fear, and a longing for justice.

Moreover, *Mornings in Jenin* explores the theme of intergenerational trauma by demonstrating how the effects of war and displacement are transmitted from one generation to the next in Palestinian families. Michelle Balaev (2012) states that traumatic experiences are "repetitious, timeless, and unspeakable" (p.151). This means that the effects of war and displacement are not confined to the individuals who experience them directly but are passed down to subsequent generations since the novel tells the history of the sufferings of four generations of an ordinary Palestinian family struggling to survive under the Palestine-Israeli conflict that lasted for more than 60 years. This phenomenon is vividly illustrated through the lives of the Abulheja family's descendants, who inherit the psychological burdens of their families. Abulhawa's narrative demonstrates how trauma becomes embedded in familial and cultural memory. The younger generation, including Amal's children, carries the weight of their ancestors' suffering. Abulhawa states that "forty generations of living, now stolen (Abulhawa, 2010, p. 35). She prefers to highlight the problem of Palestinians who "were slowly being erased from the world" (Abulhawa, 2010, pp.48-49). This generational transmission of trauma highlights the enduring nature of conflict and its capacity to shape identities and relationships.

Mornings in Jenin is also an indication of the resilience and resistance of the Palestinian people despite the overwhelming existence of trauma. While deeply affected by their experiences, the characters perform remarkable strength and determination as "the traumatic loss of homeland strengthens the connections of refugees" (Abulhawa, 2010, p.50). Their stories of resistance against oppression and their efforts to maintain their cultural identity offer a counter-narrative to the despair. Abulhawa presents resilience as a form of resistance, where preserving cultural practices, familial bonds, and personal dignity becomes a means of defying the forces of displacement and violence. The novel's portrayal of these themes underlines the capacity of individuals and communities to endure and resist. This depiction of resistance emphasizes the resilience and determination of the Palestinian people to assert their identity and rights despite the oppressive circumstances they face. Furthermore, the characters' acts of defiance and their efforts to preserve their cultural heritage and personal dignity are central to their resilience. For example, Yusef left his sister to be part of the Palestinian army, although he is the only remaining member of his family. Before his departure in 1968, he wrote a touching letter to Amal in which he says:

It is unbearable to think of our future as nullified, condemned to an eternal refugee's life of subjugation and shackles. The resistance is forming and eventually we will take back what is rightfully ours. You were born a refugee, but I promise I will die, if I must, so you do not die a refugee (Abulhawa, 2010, p.120).

Yousef wants to take revenge on those who killed his family, and therefore, he must sacrifice himself and become “Jenin’s own Fedayee” (Abulhawa, 2010, p. 122). Despite the dehumanizing effects of conflict and displacement, the characters’ resistance to losing their sense of self and their agency reflects their struggle to reclaim their humanity. Abulhawa’s portrayal of these acts of resistance features the importance of maintaining one’s identity. Additionally, memory and silence are crucial themes in Abulhawa’s novel since they reflect key concepts in trauma theory. The fragmented and often silenced nature of traumatic memories is depicted through the character’s internal struggles and their interactions with one another. Trauma theory emphasizes that traumatic memories defy coherent narration and are marked by silence or distortion. *Mornings in Jenin* demonstrates this through the characters’ efforts to reconcile their personal experiences. The novel portrays the difficulty of articulating trauma and how individuals and communities cope with the burden of unspoken pain. The silence surrounding traumatic experiences, coupled with the struggle to communicate and memorialize these experiences, underlines the profound impact of trauma. To illustrate, Amal expresses the death of his husband, Majid, with painful memories:

The children we would have, the places we would go, the home we would build, the laughter we’d share and the songs we’d sing, the life we’d live, the love . . . oh the love we would love, danced like ring-around-the-rosy, around the reality that Majid was dead. Killed. Ashes, ashes, all fall down (Abulhawa, 2010, pp.175-176).

All her dreams for the future are forever buried with her husband. Furthermore, the novel portrays how traumatic memories are fragmented and difficult to articulate. The traumatized person tries to resist remembering and prefers silence because he cannot find words to describe his fatal experience. Painful memories haunt his life, and he cannot survive normally because these memories still exist in his mind. Characters in this novel frequently confront the challenge of processing and expressing their pain, which is compounded by the cultural and political context of ongoing conflict. Therefore, Amal “wanted to be an American. I wanted to pack away my baggage of past and tragedy” (Abulhawa, 2010, p.186) to forget her painful memories. The silences and gaps in her narratives also reflect the pervasive nature of trauma, where certain experiences remain unspoken or distorted. This portrayal presents how trauma disrupts the ability to create coherent narratives by leaving individuals and communities struggling to make sense of their past and its impact on their present and future.

The novel also explores the theme of hope and the possibility of redemption in the cycle of trauma. Abulhawa provides glimpses of hope and healing potential despite the whole suffering. The resilience demonstrated by the Abulheja family members, their efforts to rebuild their lives, and their continued resistance against oppression reflect a profound sense of hope and determination. The characters’ dreams and aspirations further develop the theme of hope and resilience. Even the characters’ names show the possible hope of Palestinians, as in Amal’s case. Her father explains to her why he gave her this name with the following words: “We named you Amal with a long vowel because the short vowel means just one hope, one wish, my father had once said. You are so much more than that” (Abulhawa, 2010, p. 72). Despite the pervasive challenges, the characters continue to hold onto their dreams of a better future. Abulhawa portrays their aspirations as a driving force that motivates them to persevere and seek change. This theme underscores the idea that there is a possibility for renewal.

Abulhawa’s depiction of the role of women in the novel provides a lens through which to explore gender dynamics within the context of conflict. The experiences of female characters such as Amal reveal how women resist the personal and social challenges imposed by conflict, like Nahr in her *Against the Loveless World*. For Amal in this novel, the horror she witnessed in the 1967 war enabled her to be a strong woman, but she looked like her mother, who would tell her every time she had trouble that “whatever you feel, keep it inside” (Abulhawa, 2010, p.39). This affects Amal’s character and makes her thoughts like an adult. The mother has no feelings for her daughter, who needs emotion. The trauma she suffered as a child makes her adulthood powerful, but she has no particular care for her child. From this perspective, the novel portrays women not only as victims of

war but also as active agents of resistance and leadership within their communities since they “were seen as vital in passing on Palestinian traditions and instilling political consciousness” (Sherwell, 1996, p.295). They were expected to give birth to more Palestinians to increase the number of future fighters for their nation. Their stories reflect the struggles of Palestinian women who bear the burden of domestic and political turmoil. Abulhawa emphasizes the critical role of women in both the survival and resistance narratives within conflict zones by explaining their experiences.

The representation of trauma is closely tied to the experience of displacement and loss by reflecting trauma theory's emphasis on how such experiences can lead to profound psychological impacts. This emotional displacement is marked by a persistent sense of alienation, not only from their homeland but also from their own sense of self. The characters face a fractured identity, as conflict and displacement continually disrupt their sense of belonging and continuity. Abulhawa vividly depicts the personal and collective upheaval caused by the forced expulsion of Palestinians from their homes. The author states how they are affected by the war they experience: “[W]ar changed us, mama, most of all. It withered Mama” (Abulhawa, 2010, p.86). Amal also expresses the trauma of Dalia (her mother) after the death of her son with the following words:

Following the occupation and the loss of my brother and father, Mama hardly left the prayer mat. She had no desire for food and refused even the paltry ration that arrived on the charity truck. The cotton of her gown grew dark with the stench of her sunbathed body, and her breath soured (86).

This detachment also affects her relationship with her daughter Amal, born in the camp. As a mother, she fails to establish a secure bond with Amal or express her love except during the child's sleep. Dalia's quiet detachment can be interpreted as a “reaction to the loss of a loved one or to the loss of some abstraction which has taken the place of one, such as one's country, liberty, and ideal, and so on” (Freud, 1957, p.243). Additionally, this indifference is not merely a change of location but an upheaval that affects every aspect of the characters' lives. Trauma theory highlights how such dislocations disrupt a person's sense of place and identity by leading to a persistent sense of alienation. The novel's portrayal of characters struggling to reconstruct their lives in refugee camps and in exile stresses how displacement fragments their community.

Additionally, the novel's portrayal of the refugee camps, particularly Jenin, as both a physical and symbolic space, plays an important role. The novel describes these camps as follows: ‘One square mile, where the United Nations subsidizes forty-five thousand residents, four generations of refugees, lived, vertically packed’ (Abulhawa, 2010, p.225). The camps are depicted as sites of physical displacement and resistance due to the Israeli attack in 2002. However, Abulhawa illustrates how these camps become centers of community solidarity and resilience. Abulhawa's main purpose while writing the novel is to show the miserable conditions of Palestinian people who unexpectedly became homeless. The difficulties of their lives in the refugee camps are expressed as follows: “If we must be refugees, we will not live like dogs” (2010, p. 49). The depiction of life in the camps reflects the complex interplay between survival, resistance, and the search for dignity in the face of ongoing war. By highlighting these conditions, Abulhawa draws attention to the systemic neglect and marginalization faced by refugees.

Abulhawa's novel also explores the role of trauma in shaping identity and belonging. Trauma theory suggests that traumatic experiences can deeply impact an individual's sense of identity and their connection to a larger community. Throughout *Mornings in Jenin*, the characters fight with questions of identity and belonging in addition to displacement. For example, Sara tells her mother she wants to learn her roots: “Mom, I'm going to Palestine. I want you to come too. [...] I want to know who I am” (Abulhawa, 2010, p.281), Sara said. This shows the novel explores how the loss of homeland and cultural heritage affects the characters' connections to their roots. Their struggle for identity is portrayed as a personal and collective journey by reflecting Palestinians' challenge in maintaining their cultural and national identity. For the functions of collective trauma, Shnabel and Nadler (2008) state that “[c]ollective trauma may threaten collective identity; it may raise questions

about the significance of the group, and about core belief systems for both victims and perpetrators” (p.118). The novel illustrates how the Abu Raya family's trauma from displacement and conflict leads to a detailed questioning of their identity and sense of belonging. The characters deal with their displaced status and the loss of their homeland. To illustrate, Amal struggles with her search for belonging in the upheaval of her family's experiences. This exploration underscores how trauma can lead to a re-establishment of personal and collective identity. Moreover, the trauma of war distorts the identity of Ismael as well. The kidnapped son Ismael becomes a Jewish man, David, who fights against the people from his original homeland. This is clear in Amal's first meeting with him. She called him David since “he had not been Ismael for fifty-three years” (Abulhawa, 2010, p.163). That means, it has been fifty-three years since Ismael became a “Jew” with the name David, and it also marks that Israel's occupation of Palestine is also fifty-three years.

Besides, the novel highlights how Palestinians living in the nostalgia maintain their connection to their homeland and contribute to the struggle for justice. This means that “memory and identity are connected: Both are bound to historical contexts and have to be seen as constructions” (Hammer, 2005, p.40). Characters forced to leave their homeland continue to deal with their sense of belonging and the responsibility to support their people back home. Abulhawa effectively portrays how nostalgia bridges the displaced and their homeland by facilitating cultural and political engagement continuity despite geographical separation. In addition to the diaspora, Abulhawa uses the homecoming motif to explore themes of belonging and identity. As characters strive to return to their homeland or rebuild their lives, home symbolizes lost dreams and unattainable goals. The novel's portrayal of homecoming is combined with both hope and despair. To illustrate, Yehya Abulheja's return to Ein Hod symbolizes all Palestinians' wish to return to their country. To set the irony here, Abulhawa introduces the imagery of peace against that of death: “When the family cleaned Yehya's body for burial, they found three olives and some figs in his pockets” (Abulhawa, 2010, p. 48). Those olives and figs are put in front of the powerful ammunition of the Israeli army, which kills him. His death is associated with the land loss of Palestinians. These motifs highlight the emotional weight of displacement.

Structurally, the novel's use of symbolism and imagery contributes to exploring its themes. For instance, Abulhawa uses the imagery of the olive tree, a symbol of peace and endurance, to represent the resilience of the Palestinian people. It is stated in the novel that “[t]he sons worked on opposite sides of each tree as their mothers trailed them, hauling away blankets of fresh olives to be pressed later that day” (Abulhawa, 2010, p.4). This symbolism emphasizes the deep connection between the people and their land and their hope for peace. The repetitive use of such symbols enriches the plot. Besides, the narrative structure mirrors the fragmented nature of traumatic memory in *Mornings in Jenin*. Trauma theory discusses how trauma disrupts linear narratives and leads to non-linear memories. Abulhawa's shifting perspectives and fragmented timelines reflect the characters' disordered experiences and memories. The novel's non-chronological events allow readers to experience the chaos of trauma together with the characters.

Abulhawa investigates the role of communal and familial bonds in the context of trauma. The relationships among the members of families play a crucial role in their ability to endure and process their trauma in *Mornings in Jenin*. The novel depicts the strength of familial ties as the Abu Raya family directs their collective sufferings. The characters' interactions reveal how trauma can unite and divide families. To exemplify, Amal attempts to reconcile the trauma of psychological by reuniting with her long-lost Israeli brother David (Ismael) to find his identity. Rhetorically, Ismael's kidnapping is a metaphor for land kidnapping. The change of his name from Arabic to Jewish also represents the real situation in the streets and cities of Palestine. When David asks Amal if she still regards him as “abstract”, she thinks silently: “No...You and I are the remains of an unfulfilled legacy, heirs to a kingdom of stolen identities” (Abulhawa, 2010, p.270). David asks Amal and her daughter Sara to accompany him back to the Middle East. He is tormented by “that ache of not belonging and the shakiness of an inverted identity” (p.283). During Amal's visit to Jenin in 2002, which was her final journey there, she ended her life. She tries to protect her daughter Sara from Israeli soldiers' shooting, and she feels pity for her killer at the end of the novel: “Sad for the boy bound to the killer. I am sad

for the youth betrayed by their leaders for symbols and flags and war and power” (pp.305-306) These dynamics illustrate how trauma can reinforce connections within families to resist against the unfair war.

Finally, *Mornings in Jenin* contributes to the discourse on human rights and social justice by providing a detailed portrayal of the Palestinian war. Abulhawa's work encourages readers to reflect on the systemic injustices imposed on Palestinians. The novel's examination of themes such as justice, resistance, and cultural preservation serves as a call to action for greater awareness in addressing the humanitarian and political challenges. In this way, the novel presents a deep and multidimensional exploration of war trauma, displacement, and resistance. Shortly, it delivers a comprehensive understanding of the Palestinian sufferings by examining personal and collective identity, gender dynamics, symbolism, loss, and call for human rights to stop unjust war.

Conclusion, Discussion, and Recommendations

The Israeli-Palestinian wars, which are described through the unpromising landmarks of 1948, 1967, and, more currently, 2024, are wars with unpredictable outcomes on the lives of the characters and on the Palestinian society. From this perspective, *Mornings in Jenin* dramatizes the eternal expulsion of Palestinians after the Jewish invasion of the Middle East in 1947. The novel makes sense because of its intimate portrayal of various mental, social, and cultural deprivations that paralyzed the Palestinian community for years and left a collective trauma on all of them. Obviously, it was the massacre in Jenin in 2002 that inspired Abulhawa to write the novel. The writer was a witness to these tragic events. She sympathized with the people of her motherland and expressed her feelings through literary works. The whole novel fully embodies the themes of war, deprivation, trauma, nostalgia, and dislocation. In addition, the Palestinians' lifestyle, culture, and traditions are the key elements of this plot. Abulhawa also successfully portrayed the suffering and trauma of the Palestinian people under Israeli occupation.

The depiction of multigenerational trauma in *Mornings in Jenin* is evidence of the detrimental effects of displacement and violence. The novel's structure, spanning decades and generations, demonstrates how trauma is transmitted and spread within families. This way of narration emphasized the resisting nature of clashes and the continuous challenge for the healing process. The characters' challenges to recover their lost identity and past are symbols of the Palestinian longing for permanent peace. Besides, the displacement and dispersal of family units cause important changes in the affairs among family members. The novel discovers how the unbearable trauma of leaving their homeland badly affects the family members. Abulhawa reflects the scattering of family institutions due to external factors such as lack of confidence, internal disagreements, displacement, and violence. The characters' struggle to come together again and support each other during the ongoing war proves the importance of solidarity among the family members.

Abulhawa's novel also deals with memory as a key element of the search for identity. Remembering previous experiences becomes vital to reforming and comprehending one's identity. Their memories, which include loss, resilience, and displacement, play an important role in identifying themselves. Abulhawa's emphasis on memory as a medium for identity formation features the significance of informing past sufferings to show consistent personal development. Moreover, Abulhawa's novels touch upon the theme of hope in the search for identity. The characters' determination to protect cultural heritage and establish a better future emphasizes the prospective hope for development. The novelist's focus on hope and reestablishment compensates for the depiction of trauma since it suggests that the search for identity is limited to suffering and the probability of positive improvements for the next generations.

Besides, Abulhawa's discussion on family dynamics is also important in terms of progress. The experiences of younger and older generations clash in complicated ways, which show different aspects of the past and future. For example, the younger generation's attempt to resolve their transmitted trauma with their hopes leads to tensions with the older ones, who may have contradictory

ideas on how to cope with the mutual past. The novelist employs the symbol of home to stress the concept of survival and adjustment into a family unit since “[h]ome is a place geographically situated and proximally close, yet uninhabitable, thereby creating perceptions of the self and world that feel at times discordant” (Balaev, 2012, p.100) for the characters. In this respect, the characters' adaptation to new conditions and support of each other against the exposure to displacement proves their strength and solidarity. Abulhawa's interpretation of these adaptations solidifies the significance of familial bonds in defeating the difficulties of war.

As a result, Susan Abulhawa's *Mornings in Jenin* emphasizes the exploration of war trauma, irresistible sufferings, and the longing for peace in Palestine. Abulhawa reveals the destruction of Palestinian identity, and the deep sensitive scars caused by displacement, loss of families, and the inner struggles of individuals due to ongoing violence. She portrays the complex experiences by highlighting the significance of resistance against the Israelian forces throughout the novel by revealing the human cost of war that the people turn their eyes blind and their ears deaf in the world. Lastly, it should be kept in mind that “the forgotten genocide is repeated,” as Aliya Izetbegovic stated, and therefore, we as human beings should always call the authorities into duty to end this unfair war and remind them of the grim facts of genocide as Susan Abulhawa does in her novel.

The Contribution of Researchers

The contribution of the researcher to this study is 100%.

Conflict of Interest

There is no conflict of interest in this study.

References

- Abulhawa, S. (2010). *Mornings in Jenin*. New York: Bloomsbury Publishing.
- Alayarian, A. (2011). *Trauma, torture, and dissociation: A psychoanalytic view*. Oxfordshire: Routledge Publishing.
- Balaev, M. (2008). Trends in literary trauma theory. *Mosaic: A Journal for the Interdisciplinary Study of Literature*, 41(2),149-166.
- Balaev, M. (2012). *The nature of trauma in American novels*. Illinois: Northwestern UP.
- Caruth, C. (1996). *Unclaimed experience: Trauma, narrative, and history*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Edkins, J. (2003). *Trauma and the memory of politics*. Cambridge: Cambridge UP.
- Erikson K. T. (1976). *Everything in its path*. New York: Simon and Schuster.
- Felman, S. and Thomas E.D. (2002). *The juridical unconscious: Trials and traumas in the twentieth century*. Cambridge: Harvard UP.
- Freud, S. (1957). Mourning and melancholia. *The complete psychological works of Sigmund Freud*. J. Strachey(trans). London: The Hogarth Press.
- Hamdi, T. (2011). Bearing witness in Palestinian resistance literature. *Race and Class*, 52(3),21-42.

- Hammer, J. (2005). *Palestinians born in exile: Diaspora and the search for the homeland*. Austin: University of Texas Press.
- Herman, J. L. (1997). *Trauma and recovery: The aftermath of violence--from domestic abuse to political terror*. New York: Basic Books.
- Leys, R. (2000). *Trauma: A genealogy*. Chicago: U of Chicago P.
- Sherwell, T. (1996). Palestinian costume, the intifada and the gendering of nationalist discourse. *Journal of Gender Studies*, 5 (3),203-303.
- Shnabel N., Nadler A. (2007). A need-based model of reconciliation: Satisfying the differential emotional needs victim of reconciliation perpetrator as a key to promoting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(1),116-32.
- Terr, L. (1990). *Too scared to cry: Psychic trauma in childhood*. New York: Harper&Row.
- Van Alphen, E. (1997). *Caught by history: Holocaust effects in contemporary art, literature, and theory*. Stanford, CA: Stanford UP.

Genişletilmiş Özet

Giriş

Susan Abulhawa'nın *Cenin'de Sabahlar* (*Mornings in Jenin*) adlı romanı, Filistin'deki savaşın ve İsrail-Filistin çatışmasının acımasız sonuçlarını konu almaktadır. Roman, bir Filistin ailesinin birkaç kuşak boyunca yaşadığı travmaların derinlemesine bir portresini sunmaktadır. Bu çerçevede, savaşın bireyler ve aileler üzerindeki yıkıcı etkileri ayrıntılı bir şekilde işlenmektedir. Roman, özellikle Filistinli ailelerin yaşadığı zorunlu göç, kayıp, ölüm ve şiddetin psikolojik yansımalarını derinlemesine incelemektedir. Romanın merkezinde Abulheja ailesi yer alır ve onların 1948'den itibaren başlayan mültecilik süreci anlatılmaktadır. Yıkıcı savaşın ve işgalin getirdiği travmalar, ailenin her bir ferdi farklı şekillerde etkiler. Anne ve babalar, evlerini ve topraklarını kaybetmenin acısıyla mücadele ederken, çocuklar bu belirsizlik ortamında büyümek zorunda kalmaktadır. Bu durum, çocukların kimlikleri, aidiyetleri ve yaşamları üzerinde derin bir iz bırakırken nesiller boyu süren travmanın, savaşın bitmediği bir bölgede nasıl aktarıldığını göstermektedir.

Makale, bu ailevi ve bireysel travmanın temel unsurlarını ele alırken, aynı zamanda savaşın sadece fiziksel bir yıkım olmadığını, duygusal ve psikolojik boyutlarının da en az onun kadar derin olduğunu vurgulamayı amaçlamaktadır. Abulhawa'nın karakterleri, sevdiklerini kaybetmenin, köksüz kalmanın ve sürekli bir güvensizlik içinde yaşamının acısını taşıırken, bu travmalar kuşaktan kuşağa aktarılır. Savaşın, aile yapısına nasıl zarar verdiği, aile içindeki rollerin değişimi ve bireylerin bu yeni düzene ayak uydurma çabaları romanda sıkça işlenen temalardır. Bu bağlamda makale, Abulhawa'nın karakterleri üzerinden savaşın travmatik etkilerinin Filistinli aileler üzerindeki yansımalarını detaylandırarak tartışır. Özellikle, travmanın sadece bireylerin ruh sağlığını değil, aynı zamanda aile içi ilişkileri ve toplumsal yapıları da derinden etkilediği üzerinde durulur. Abulhawa, savaşın ve işgalin sıradan insanların yaşamlarında yarattığı tahribatı gözler önüne sererken, okuyucuyu bu derin insani trajediye tanıklık etmeye yönlendirmektedir.

Yöntem

Bu makale, Susan Abulhawa'nın *Cenin'de Sabahlar* adlı romanında yer alan savaş travmalarının Filistinli aileler üzerindeki etkilerini analiz etmek amacıyla nitel bir edebi inceleme yöntemi kullanmaktadır. Makalenin temel yöntemi, metin temelli içerik analizi olup, romanın tematik yapıları, karakter gelişimi, sembolizm ve anlatı yapıları üzerinden savaş travmasının bireyler ve aileler üzerindeki yansımalarını ortaya koymayı hedeflemektedir. İlk olarak, eserdeki temel karakterlerin yaşadığı travmatik olaylar metin içindeki pasajlar aracılığıyla analiz edilmiş ve bu olayların karakterlerin ruhsal durumları, aile içi ilişkileri ve toplumsal bağlamdaki yerlerine olan etkileri değerlendirilmiştir. İkinci aşamada, romanda yer alan travmatik olayların kuşaklar arası aktarım süreçleri ve bu aktarımın psikolojik ve sosyolojik etkileri üzerine derinlemesine bir çözümleme yapılmıştır.

Bu çalışmada, literatürdeki travma kuramı kaynaklarından hareketle, savaşın bireyler ve aileler üzerindeki etkileri çok boyutlu bir yaklaşımla incelenmiştir. Özellikle Cathy Caruth'un travmanın dil yoluyla ifade edilme zorluğu ve savaş sonrası psikolojik etkiler üzerine yaptığı çalışmalar, Abulhawa'nın romanında karakterlerin travmatik deneyimlerinin anlatı yoluyla nasıl yansıtıldığına ışık tutmaktadır. Romanın tarihsel ve sosyo-politik bağlamı da makalenin yöntemi içinde önemli bir yer tutmaktadır. Filistin'in 20. yüzyıl boyunca yaşadığı zorunlu göç, işgal ve şiddet ortamı, karakterlerin yaşadığı travmaların anlaşılmasında kritik bir arka plan sağlamaktadır. Son olarak, bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi doğrultusunda metin çözümlemesine dayalı bir yaklaşımla yürütülmüştür. Romanın belirli bölümleri, karakterlerin yaşadığı travmatik deneyimlerin yansıtılması ve bu deneyimlerin aile yapısına olan etkileri bakımından incelenerek, savaşın sadece bireysel düzeyde değil, ailevi ve toplumsal düzeyde de nasıl bir yıkıma yol açtığı travma teorisi kullanılarak tartışılmıştır.

Bulgular

Savaş, yalnızca fiziki yıkımlara neden olmakla kalmayıp, aynı zamanda bireylerin ve toplumların ruhsal yapısında derin yaralar açan bir olgudur. Özellikle İsrail-Filistin çatışması gibi uzun süredir devam eden ve geniş çapta bir nüfusu etkileyen savaşlar, nesiller boyu süren travmatik deneyimlere yol açmaktadır. Bu bağlamda edebiyat, savaşın yarattığı bireysel ve toplumsal travmaların anlaşılması ve aktarılması için önemli bir araç olarak öne çıkar. Filistinli yazar Susan Abulhawa'nın *Cenin'de Sabahlar* (*Mornings in Jenin*) adlı romanı, Filistin halkının maruz kaldığı savaşın ve çatışmanın, bireyler ve aileler üzerindeki etkilerini çarpıcı bir şekilde ele alır.

Roman, Filistin'de yaşanan zorunlu göç ve mülteciliğin aileler üzerindeki derin travmatik etkilerini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. 1948'de Nakba (Büyük Felaket) ile başlayan süreçte Abulheja ailesi, vatanlarını kaybetmek zorunda bırakılır ve bu travma, ailenin her bir bireyinin yaşamını geri dönülemez bir biçimde etkiler. Aile fertleri, köklerinden kopmanın yarattığı kimlik kaybı, aidiyetsizlik ve belirsizlik duygularıyla baş etmeye çalışırken, zorunlu göçün yarattığı psikolojik yük, kuşaklar boyunca aktarılır. Ebeveynler evlerini kaybetmenin ve mülteci statüsünde yaşamının acısını derinden hissederken, çocuklar bu acıların gölgesinde büyüyerek kendi kimlik ve aidiyet sorunlarıyla yüzleşmek zorunda kalır. Bu durum, kuşaktan kuşağa aktarılan bir travma döngüsüne yol açmaktadır. Aynı zamanda, roman boyunca savaşın ve işgalin, sadece bireylerin psikolojik durumlarını değil, aynı zamanda aile yapısını da bozduğu görülmektedir. Abulheja ailesi, sürekli olarak kayıp, ölüm ve şiddetle yüzleşmek zorunda kalır. Bu kayıplar, aile fertleri arasında derin bir duygusal mesafeye ve güven eksikliğine neden olur. Anne ve babalar, çocuklarını koruma güdüsüyle hareket ederken, aynı zamanda kendileri de savaşın getirdiği travmalarla başa çıkmaya çalışır. Bu süreçte, aile içi rollerin değişmesi, bireylerin travma ile baş etme biçimlerini ve ilişkilerini olumsuz etkiler. Özellikle ebeveyn-çocuk ilişkilerinde ortaya çıkan gerilimler, savaşın aile yapısına verdiği zararın en belirgin yansımalarından biridir.

Roman, savaş travmasının bir nesilden diğerine nasıl aktarıldığını derinlemesine işler. Abulheja ailesinin fertleri, savaşa ve işgale doğrudan tanıklık eden bireyler olarak, kendi travmatik deneyimlerini çocuklarına aktarır. Bu aktarım, hem bilinçli hem de bilinçdışı bir şekilde gerçekleşir. Ebeveynler, kendi travmalarını tam anlamıyla işleyemedikleri için çocuklarına da bu travmayı miras bırakır. Roman, özellikle Filistin toplumunda savaşın süregeldiği bir ortamda büyüyen çocukların, anne ve babalarının yaşadığı travmaların gölgesinde büyüdüğünü ve bu travmaların onların yaşamlarına nasıl nüfuz ettiğini gösterir. Romanın bir diğer önemli bulgusu, savaşın bireylerin kimlik ve aidiyet duyguları üzerindeki yıkıcı etkisidir. Abulheja ailesi, mülteci olarak yaşamaya zorlandıkları için kendilerini hem fiziksel hem de kültürel anlamda köksüz hissederek. Bu durum, ailenin genç üyelerinde belirgin bir kimlik bunalımına yol açar. Filistin'e, kültürlerine ve tarihsel miraslarına bağlı kalmaya çalışan karakterler, aynı zamanda savaşın ve işgalin yarattığı parçalanmışlık hissiyle mücadele eder. Kimliklerinin ve aidiyetlerinin sürekli tehdit altında olması, onların kendi iç dünyalarında derin bir çatışma yaşamasına neden olur. Son olarak Abulheja ailesi fertleri, savaşın ve işgalin getirdiği sürekli kaygı, korku ve güvensizlik içinde yaşamaktadır. Bu psikolojik yük, onların gündelik yaşamlarını ve sosyal ilişkilerini derinden etkiler. Roman, karakterlerin travmatik deneyimlerini psikolojik bir perspektiften ele alarak, savaşın insan ruhunda açtığı yaraları gözler önüne serer. Bu bağlamda, savaşın yalnızca bir zaman dilimiyle sınırlı olmadığını, bireylerin hayatlarını ve zihinlerini kalıcı olarak şekillendirdiğini gösterir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Susan Abulhawa'nın *Cenin'de Sabahlar* adlı romanı, Filistin'deki savaşın ve İsrail-Filistin çatışmasının, bireyler ve aileler üzerinde bıraktığı derin ve kalıcı travmatik etkileri edebi bir dille gözler önüne sermektedir. Roman, savaşın yalnızca fiziksel yıkımla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda psikolojik, duygusal ve toplumsal boyutlarda da büyük tahribata neden olduğunu vurgular. Abulheja ailesi üzerinden işlenen bu travmatik süreç, kuşaklar arası bir boyut kazanarak, savaşın etkilerinin nesilden nesile nasıl aktarıldığını ortaya koyar. Aile yapısındaki bozulmalar, zorunlu göç, aidiyet ve

kimlik sorunları ile sürekli belirsizlik içinde yaşamın getirdiği psikolojik yükler, savaşın travmatik etkilerinin başlıca unsurları olarak öne çıkmaktadır. Abulhawa, karakterlerinin yaşadığı acılar ve kayıplar üzerinden, savaşın sıradan insanların yaşamlarında açtığı derin yaraları detaylandırarak, bu travmanın toplumsal ve kültürel yapıdaki yankılarını gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak, *Cenin’de Sabahlar* romanı, savaşın sadece bir çatışma alanında değil, bireylerin zihinlerinde ve kalplerinde de sürdüğünü ve bu travmanın aile yapılarında, toplumsal ilişkilerde ve kişisel kimliklerde uzun vadeli etkiler yarattığını güçlü bir şekilde göstermektedir. Bu çalışma, savaşın bireyler üzerindeki yıkıcı etkilerini derinlemesine anlayabilmek adına, edebi anlatının ve travma kuramının sağladığı içgörülerle savaşın daha geniş ve çok boyutlu sonuçlarını ele almıştır.

Savaş Kaynaklı Çevresel Tahribat: Farklı Silah Sistemlerinin Ekolojik Etkileri

Fatma ERGÜN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
fatma.ergun@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5587-1581

Demirel ERGÜN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Tıp Fakültesi
demirel.ergun@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-4047-0512

Derleme Makale	DOI: 10.31592/aeusbed.1596151
Geliş Tarihi: 04.12.2024	Revize Tarihi: 03.01.2025
	Kabul Tarihi: 08.01.2025

Atıf Bilgisi

Ergün, F., ve Ergün, D. (2025). Savaş kaynaklı çevresel tahribat: Farklı silah sistemlerinin ekolojik etkileri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (Özel Sayı), 150-162.

ÖZ

Savaş olgusunun etkileri, yalnızca doğrudan insan kayıpları ile sınırlı kalmayıp, çok boyutlu ve katmanlı bir tahribat sürecini ifade etmektedir. Savaşların ekolojik ve sosyoekonomik etkileri, çatışmanın süresine, kullanılan silah sistemlerinin (konvansiyonel, biyolojik, kimyasal veya nükleer) niteliğine, yoğunluğuna ve uygulama biçimlerine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Savaş dinamikleri, yalnızca doğrudan çatışan tarafları değil, bölgesel ve küresel ölçekte jeopolitik gerilim alanları oluşturarak tüm uluslararası sistemin dengelerini etkilemektedir. Çatışma sonrasında ortaya çıkan çevresel tahribat ve ekonomik yıkım, temel insani ihtiyaçların karşılanmasında ciddi yapısal sorunlara neden olmaktadır. Yoğun çatışma süreçlerinde açığa çıkan hava kirliliği ve sera gazı emisyonları, yalnızca atmosferik sistemleri değil, aynı zamanda biyolojik ekosistemlerin yapısal bütünlüğünü de tehdit etmektedir. Habitat tahribatı, biyoçeşitlilik üzerinde geri dönüşümü olmayan yıkıcı etkiler meydana getirmektedir. Altyapı sistemlerindeki çökme ve su kaynaklarının kirlenmesi unsurlarla kontaminasyonu, çevresel yıkımın derinliğini artıran kritik faktörler olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, küresel barış ve ekolojik sürdürülebilirlik açısından birtakım stratejik yaklaşımlar zorunluluk arz etmektedir. Öncelikle uluslararası çatışmaların derhal sonlandırılması gerekmekte olup, toplumlar arası anlaşmazlıkların diplomatik müzakere süreçleriyle çözülmesi büyük önem taşımaktadır. Savaşların neden olduğu tahribatın onarımı, yalnızca fiziksel altyapının yeniden inşası ile sınırlı kalmamalı, aynı zamanda toplumsal travmaların iyileştirilmesini, sosyoekonomik sistemlerin yeniden yapılandırılmasını ve psikolojik rehabilitasyon süreçlerini de kapsamalıdır. Bu bağlamda, çok boyutlu ve disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmelidir. Bununla birlikte, bozulan ekolojik sistemlerin yeniden inşasına odaklı çevresel restorasyon projelerinin bilimsel ve teknolojik yöntemler kullanılarak uygulamaya konulması da kritik öneme sahiptir. Bu stratejik yaklaşımlar, insanlığın ortak geleceği için vazgeçilmez bir zorunluluk olarak görülmeli ve küresel ölçekte koordineli bir şekilde hayata geçirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, ekolojik etki, biyolojik silahlar, çevresel tahribat.

Environmental Devastation Induced by Warfare: Ecological Implications of Diverse Weapon Systems

ABSTRACT

The phenomenon of war transcends direct human casualties, representing a multifaceted and layered process of destruction. The ecological and socio-economic impacts of warfare demonstrate significant variability, contingent upon conflict duration, weaponry systems employed (conventional, biological, chemical, or nuclear), their intensity, and modalities of implementation. War dynamics generate geopolitical tension zones that systematically destabilize international equilibriums, extending far beyond immediate combatant territories. Post-conflict environmental devastation and economic deconstruction precipitate profound structural impediments to fundamental human necessities. Intensive conflict processes generate atmospheric pollution and greenhouse gas emissions that critically undermined not only atmospheric systems but also the structural integrity of biological ecosystems. Habitat destruction induces irreversible, catastrophic impacts on biodiversity. Infrastructure system collapses and water resource contamination emerge as critical factors amplifying environmental devastation's profound depth. Within this context, strategic approaches become imperative for global peace and ecological sustainability. Immediate cessation of international conflicts and resolving inter-societal disputes through diplomatic negotiation processes represent fundamental prerequisites. War-induced damage restoration must transcend physical infrastructure reconstruction, encompassing societal trauma rehabilitation, socio-economic system reconfiguration, and psychological recovery mechanisms. A multidisciplinary, comprehensive approach necessitates implementing environmental restoration projects utilizing advanced scientific and technological methodologies. These

strategic interventions must be perceived as indispensable for humanity's collective future, requiring coordinated global implementation.

Keywords: War, ecological impact, biological weapons, environmental destruction.

Giriş

Dünya nüfusundaki hızlı ve kontrolsüz artış yeryüzünde sınırlı olan kaynakların kullanımı konusunda toplumlar arasında çeşitli anlaşmazlıkların oluşmasına neden olmuştur. Bunların pek çoğu tarihte diplomatik olarak çözüme kavuşturulmuş olsa da, birçoğu büyük yıkımlara sebep olan savaşlarla sonuçlanmıştır. Savaş kavramı daha çok devlet veya uluslararası anlaşmazlıklara bağlı oluşan ve siyasal güçler arasında gerçekleşen silahlı çatışmaları ifade etmek için kullanılmaktadır (Sidel ve Levy, 2008). İnsanlık tarihinde büyük savaşlara bakıldığında sebeplerinin çok basit olduğu görülmektedir. Çünkü insanoğlunun fitratında var olan sahip olma ve hükmedebilme duygusu hırs ile birleşince çok tehlikeli bir hal almakta ve insanoğlunun canavarlaşmasına neden olmaktadır. Tarih boyunca kontrol edilemeyen bu duygular bilhassa I. ve II. dünya savaşlarında kendini göstermiş ve insanoğlunun nesline karşı çok şiddetli bir şekilde canavarlaştığını ortaya koymuştur. İnsanlarda oluşan bu duygu savaş sırasında diğer canlı varlıklara ve tabiata karşı daha acımasız davranılmasına neden olmaktadır. Bu duygunun artması oluşan tahribat ve yıkımın derecesini de artırmaktadır. Dünya çapında savaşların sıklığı son 50 yılda önemli ölçüde artmıştır (Collier, 2000). Son savaşların çoğu, farklı ulus devletler arasındaki uluslararası askeri çatışmalardan ziyade, ülkeler içindeki siyasi veya etnik gruplar arasındaki iç çatışmaları içermektedir (Kane ve Peterson, 1995).

Bu çalışmada yayınlanmış literatürdeki kanıtlar kullanılarak yeryüzünde ve insanlık tarihinde çok büyük yıkım ve travmalara sebep olan savaşların çevre ve canlı varlıklar üzerindeki etkilerin açıklanması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada bazı büyük savaşlarda ortaya çıkan veriler ve literatür verileri kullanılarak konu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, savaşların ekolojik etkilerini ve neden olduğu çevresel tahribatı kapsamlı bir şekilde incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen dokümanları; ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri, akademik kitaplar ve kitap bölümleri, konferans bildirilerinden oluşan akademik kaynaklar oluşturmaktadır. Kapsamlı ve detaylı bir araştırma olması açısından tarih aralığı geniş tutulmuştur.

Araştırma Etiği

Çalışma derleme makalesi olduğundan etik kurul kararı gerekmemektedir.

Savaş Silahları

Konvansiyonel Silahlar

Bu silah grubunun içinde küçük ve hafif silahlar, çeşitli boyutlarda patlayıcılar, ağır toplar ve bombalar, yangın çıkarıcı silahlar bulunmaktadır. Konvansiyonel silahlar içerisinde yer alan tabancalar, tüfekler, makineli tüfekler ve diğer elde taşınabilen silahlar savaşlarda en sık kullanılan silahlardır. Bu tür silahların yarattığı ölüm oranı diğerlerinden çok daha fazladır. Ayrıca savaştan kaynaklanan olumsuz çevresel sonuçların ezici çoğunluğu da bu silahlara aittir (Cukier ve Sidel, 2006). Bu grup içerisinde yer alan anti personel kara mayınları çok önemlidir. Şu anda değişik dünya ülkelerinde yaklaşık 80 milyon kara mayını konuşlandırılmıştır. Genellikle kırsal alanlara yerleştirilen bu mayınlar bölgede yaşayan insanlar başta olmak evcil ve yabani hayvanlar için büyük tehlike arz etmektedir. Bu mayınlar geniş alanlara konuşlandırıldıklarından bu arazilerin kullanılmasını engellemektedir. Ayrıca uzun yıllar yerlerinde özelliklerini kaybetmeden kaldıklarından oluşturdukları tehlikenin nesiller arasında taşınmasına neden olmaktadır.

Nükleer Silahlar

Atom çekirdeğinin fizyon (nükleer bölünme) ve/veya füzyon (nükleer kaynaşma) reaksiyonları sonucunda meydana gelen termonükleer süreçlerde, kütle-enerji dönüşümü prensibine dayalı olarak açığa çıkan muazzam büyüklükteki enerji salınımı sonucunda geliştirilmiş stratejik caydırıcı silah sistemlerine nükleer silahlar adı verilmektedir. Bu silahlar ilk olarak atom bombası diye isimlendirilmiştir. Nükleer silahların tahrip edici büyük patlama ve termal radyasyon gibi ani etkileri ile radyoaktif serpinti, nötron, iyonize radyasyon gibi gecikmiş etkileri vardır. Nükleer silahlar 1940'larda geliştirilmelerinden bu yana giderek yaygınlaşmıştır. Şu anda en az sekiz ülke bu tür silahlara sahiptir. II. dünya Savaşı sırasında Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan nükleer bombaların patlaması, çoğunluğu sivillerden oluşan yaklaşık 200.000 kişinin anında ölümüne, ayrıca birçok kişinin kalıcı yaralanmasına ve daha sonra ölümüne ve bu iki şehirdeki çevrenin büyük bir yıkıma uğramasına ve yaygın radyoaktif kirlenmeye yol açmıştır (Henderson, 1998, Yılmaz ve Tatar 2024).

Biyolojik Silahlar

Biyolojik silahlar, çeşitli biyolojik organizmalar (virüs, bakteri, böcek vb.) ve bu organizmalardan elde edilen toksinlerin (*botulinum*, *risin* vb.) insanlara zarar vermek amacıyla silah olarak kullanılmak üzere geliştirilmiş formları olarak tanımlanmaktadır (Atlas, 1998). Biyolojik silahlar, kullanımı ve depolanması bakımından son derece tehlikeli silah sistemleridir. Bu silahlar sadece insan yaşamı ve geçim kaynakları için değil, aynı zamanda yaban hayatı ve biyoçeşitlilik için de ciddi tehdit oluşturmaktadır. Günümüzde insanlara, evcil hayvanlara, faydalı bitkilere ve hatta cansız materyallere zarar verebilecek 43 potansiyel biyolojik ajan (15 bakteri, 24 virüs, 2 mantar ve 2 parazit) tespit edilmiştir (Kılıç, 2006). Bu silahlar, hızlı yayılım özellikleri, üretim kolaylığı ve kullanıcının tespit edilmesindeki güçlükler nedeniyle taktiksel açıdan avantajlı kabul edilmektedir. II. Dünya Savaşı sürecinde şarbon, veba, tularemi ve ruam gibi hastalık etkenleri biyolojik silah olarak kullanılmış ve önemli sayıda can kaybına neden olmuştur (Frischknecht, 2003).

Kimyasal Silahlar

Kimyasal silahların keşfiyle birlikte başta insanoğlu olmak üzere bütün canlılar büyük bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Bu silahlar kitle imha silahları olarak da adlandırılmakta ve kullanıldıkları bölgede kitlesel canlı ölümlerine sebebiyet vermektedir. I. ve II. Dünya savaşında kimyasal silah kullanımına bağlı olarak çok sayıda insan ve canlı hayatını kaybetmiştir. Kimyasal silah olarak kullanılan kimyasal ajanlar daha çok aerosol ya da buhar yoluyla kullanılmaktadır (İlbasım Tamer ve Erdoğan Orhan, 2024). İlk kez Almanlar savaşlarda kimyasal silah olarak Klor (Cl_2) gazını kullanmışlardır. Kısa süre sonra Fransızlar ise Fosgen ($COCl_2$) gazını kullanmışlardır. Kimyasal silah tarihinde önemli bir yere sahip olan Hardal gazı ($C_4H_8Cl_2S$) 1917'de keşfedilmiş olup, kolay buharlaşma ve genişleme özelliğine sahip Sarin gazı ($C_4H_{10}FO_2P$) ise 1930'larda Alman bilim insanları tarafından bulunmuştur (Schmaltz, 2006). İngiliz araştırmacılar V serisi ajanları, Amerikalı bilim insanları ise VX serisi ajanları 1950'li yıllarda geliştirmiştir. Günümüz teknolojisindeki ilerlemeler, iki farklı kimyasal bileşiğin etkileşimine dayalı kimyasal silahların üretimine imkân sağlamıştır (Özdemir, vd., 2001). Kimyasal silah olarak kullanılan ajanlar, etki mekanizmalarına göre dört ana kategoride sınıflandırılmaktadır:

1. Asetilkolinesteraz enzimini inhibe ederek sinir iletimini engelleyen ve nörolojik hiperaktivite veya paralizye neden olan Sarin gibi sinir ajanları,
2. DNA, RNA ve proteinlerin irreversibl alkilasyonu yoluyla hücre ölümüne sebebiyet veren Kükürt Hardal gibi vezikan (kabarcık oluşturucu) ajanlar,
3. Primer olarak solunum sistemini etkileyen ve pulmoner irritasyona yol açan Klor gibi boğucu ajanlar,
4. Eritrositlere etki ederek oksijen transportunu inhibe eden Arsin gibi kan ajanları (Brown ve Brix, 1998; Ganesan, Raza ve Vijayaraghavan, 2010; Jones, Wills ve Kang, 2010).

İnhalasyon yoluyla maruz kalınan bu ajanlar, pulmoner ödeme neden olarak birkaç saat içerisinde ölüme yol açmaktadır. Doz-yanıt ilişkisine bağlı olarak gözde yanma, burun akıntısı, anksiyete, huzursuzluk, tremor, bellek bozukluğu, baş ağrısı, kas seğirmesi ve kas spazmları gibi semptomlar görülmektedir. Yüksek doz maruziyetinde kardiyovasküler disfonksiyon, yüzeysel solunum ve konuşma bozuklukları gibi patolojik belirtiler ortaya çıkmaktadır. Kontamine gıdaların tüketimi durumunda ise gastrointestinal semptomlar öncelikli olarak gözlenmektedir (Erkekoğlu ve Koçer-Gümüşel, 2018). Bu silahların yüksek tahrip gücü, uluslararası düzeyde önleyici tedbirlerin alınması gerekliliğini ortaya koymuş ve devletlerarası müzakereler neticesinde Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'nin (Chemical Weapons Convention) hazırlanması ve yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır (Gordon, 1989). Bu sözleşme kapsamında, kimyasal silah üretiminde kullanılan maddelerin geliştirilmesi, üretimi, depolanması ve transferine yönelik kapsamlı önlem ve tedbirler alınmıştır.

Savaşın Kalıcı Etkileri

İnsanlar Üzerindeki Etkisi

Savaş, insan varlığına yöneltmiş en yıkıcı eylemlerden biri olup, ölüm, yaralanma, sakatlık, alıkonulma ve psikolojik etkiler gibi birçok olumsuz sonuç doğurmaktadır (Snoubar ve Karataş, 2015). Dünya tarihi boyunca çeşitli anlaşmazlıklar nedeniyle pek çok savaş meydana gelmiş ve bu savaşlar milyonlarca asker ve sivilin ölümüne yol açmıştır. Ölümünün büyük bir kısmı doğrudan silahlardan kaynaklanmakla birlikte, ağır yaşam koşulları, hijyen eksiklikleri, beslenme yetersizliği ve enfeksiyon hastalıkları gibi etkenler de ölüm oranlarını artıran önemli faktörlerdir. Savaşlarda kullanılan kimyasal silahların, bu silahların kullanıldığı bölgelerde yaşayan bireylerde kronik hastalıklar, özellikle kanser, gibi sağlık sorunlarının ortaya çıkma oranını artırdığı bildirilmiştir (Ekzayez vd., 2020). Örneğin, Irak'ın Halepçe bölgesinde gerçekleştirilen bir çalışmada, kimyasal silahların yol açtığı sağlık bozukluklarına karşı genç bireylerin, yetişkinlere kıyasla daha fazla duyarlılık gösterdiği tespit edilmiştir (Alwaely, vd., 2015; Talabani vd., 2018). Diğer bir çalışmada ise kimyasal saldırıdan kurtulan bireylerin, solunum, oftalmik ve dermatolojik sorunlar ile konjenital malformasyonlar gibi sağlık şikayetlerinden muzdarip oldukları ve bu şikayetlerin kanserle ilişkili artış gösterdiği rapor edilmiştir (Hama, Al-Jaff ve Mahmud, 2009). Ayrıca, çeşitli savaşlarda ortaya çıkan grip, menenjit, kızamık, tifo ve dizanteri gibi salgın hastalıklar, binlerce asker ve sivilin ölümüne neden olmuştur. Savaş sırasında hem askerler hem de savaş bölgesinde yaşayan sivillerde salgınlara yol açan paraziter etkenler arasında Epidemik tifüs (*Rickettsia prowazekii*), Siper ateşi (*Rickettsia quintana*), Şistozomiyaz (*Schistosoma japonicum*), Leptospiroz (*Leptospira interrogans*) ve Leşmanyaz (*Leishmania tropica*) gibi patojenler öne çıkmaktadır (Bulut, vd., 2017).

Savaşlar, yalnızca ölümlerle değil, aynı zamanda çok sayıda insanın yaralanması ve sakatlanmasıyla da sonuçlanmaktadır. Yaralanmaların neticesinde ortaya çıkan ruhsal ve toplumsal rehabilitasyon gereksinimi ile uzun süreli tıbbi bakım, önemli bir çaba ve ekonomik kaynak gerektirmektedir. Ayrıca, savaş süresince ve sonrasında ortaya çıkan belirsizlikler, başta çocuklar olmak üzere bölgedeki insanları ihmal, istismar, eğitim eksikliği, gıda yetersizliği ve mülteci kamplarında yaşam gibi ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Savaşın acımasızlığı, kuralsızlığı, şiddetinin artışı ve süresinin uzaması gibi faktörler, savaş bölgelerinde yaşayan sivillerin göç etmesine neden olmaktadır. İnsanlık tarihinin büyük bir kısmını göçler oluşturmakta olup, bu göçlerin nedenleri arasında savaşlar, sürgünler ve doğal afetler gibi çeşitli etkenler bulunmaktadır. Göreceli olarak uzak coğrafyalara göç etme isteği, insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, burada ele alınan konu, savaşlara bağlı olarak şekillenen göç olgusudur. Küresel ve bölgesel düzeyde meydana gelen büyük savaşlar, etnik ve dinsel çatışmalar, iç çatışmalar ve iç savaşlar, göç olgusunun tarihsel olarak dramatik bir şekilde insanlığın önüne çıkmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda, ülkelerini terk eden insanlar, gittikleri ülkelerde "mülteci" veya "sığınmacı" olarak ayrı bir göçmen grubunu oluşturmaktadır. Göç etmek zorunda kalan bireyler, göç öncesi ve sonrasında çeşitli eziyetlere, fiziksel ve ruhsal travmalara, ayrıca baskılara maruz kalmaktadırlar. Bu durum, anksiyete gibi çeşitli psikolojik bozuklukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Göç süreci ve sonrasında

yaşanan bu olumsuzluklardan çocuklar ve kadınlar, özellikle daha fazla etkilenmektedir (Akıllı ve Dirikoç, 2015; Baş, vd., 2017).

Yakın tarihte komşu ve çevre ülkelerde meydana gelen savaşlar sonucunda büyük ölçekli göçler yaşanmıştır. Özellikle Afganistan'da yaşanan iç savaşlar ve dış müdahale neticesinde, bu bölgede yaşayan yaklaşık 3 milyon Afgan komşu ülke olan Pakistan'a göç etmiştir. 2020 yılı itibarıyla, bölgedeki istikrarsızlığın devam etmesi nedeniyle Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 298 bin Afgan, 145 bin Pakistanlı ve 143 bin İranlı mülteciye ulaşmıştır. Ayrıca, Körfez Savaşı sırasında savaş baskısı ve zulümden kaçan 600 bin kişi Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Suriye iç savaşının etkileriyle birlikte, Türkiye'de 2020 verilerine göre kayıtlı 3,7 milyon Suriyeli mülteci bulunmaktadır (Bakkaloğlu, 2021). Göç etmek zorunda kalan toplumlar, geldikleri bölgelerde çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların en önemlilerinden biri, yerel halk ile uyum ve entegrasyon meselesidir. Entegrasyon, bireysel ve toplumsal kabul edilme sürecini ifade etmektedir. Bu sorunun ortaya çıkmasında toplumsal farklılıkların yanı sıra kültürel ve eğitimsel farklılıklar ile savaşın ne zaman sona ereceğine dair belirsizlik önemli bir rol oynamaktadır. Yaşanan uyum sorunları, yerel ve merkezi yönetimlerin koordineli bir şekilde çalışması ve eğitim yoluyla çözülebilir. Çünkü göçmenlerin uyum sağlaması için temel bileşen eğitimidir ve entegrasyon ancak eğitimle mümkün olmaktadır (Dere ve Demirci, 2023). Göç olgusu ve mülteci sorunu, komşu ülkelerin siyasi istikrarı üzerinde de olumsuz etkilere yol açmakta; bu durum, eş zamanlı savaşlar ve iç savaşların ortaya çıkma olasılığını artırmaktadır.

Fauna Üzerindeki Etkiler

Savaşların fauna ve yabani hayat üzerindeki olumsuz etkileri, kullanılan mühimmat ve kimyasalların yanı sıra sosyo-politik mekanizmanın tahribatıyla yakından ilişkilidir (Hanson vd., 2009). Bozulan ekosistem dinamikleri ve çeşitli mühimmat türleri hem karasal hem de sucul sistemlerde akut ve kronik popülasyon düşüşlerine ve biyolojik çeşitlilik kaybına neden olmaktadır (Lawrence, vd., 2015). Uganda'da 1979 yılındaki savaşta, bölgedeki fil popülasyonları başta olmak üzere büyük memeli türleri ciddi demografik düşüşlerle karşı karşıya kalmıştır (Eltringham ve Malpas, 1993). Benzer şekilde, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki iç savaş dönemlerinde, bonoboların (*Pan paniscus*) ve goril popülasyonlarının kaçak avcılık nedeniyle önemli ölçüde azaldığı tespit edilmiştir (Plumptre, vd., 2000). Vietnam, Afganistan, İran-Irak ve Irak savaşlarında kimyasal ve konvansiyonel silahların kullanımı, yabani yaşam üzerinde yıkıcı ekolojik tahribatlara yol açmıştır (Henderson, 1999). Özellikle Vietnam Savaşı'nda, mühimmat taşıyan fillerin hava saldırılarına maruz bırakılması ve bitki örtüsüne yaprak dökücü kimyasalların uygulanması, başta fil ve büyük otçul türler olmak üzere geniş bir yelpazede hayvan popülasyonlarının azalmasına ve sağ kalan bireylerde genetik anomalilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Westing, 1984; Chadwick, 1992). Afganistan'daki iç ve dış savaş süreçleri, et, kürk ve diğer ticari yan ürünler için etobur ve toynaklı hayvanların aşırı avcılığını tetiklemiş, bu durum yaban hayatı popülasyonlarını ciddi şekilde olumsuz etkilemiştir (Formoli, 1995). Savaş malzemelerinin çevrede kalması, bazı vakalarda yaban hayatı üzerinde kalıcı ekolojik tahribatlara neden olmaktadır. Irak Savaşı sırasında Basra Körfezi bölgesindeki yüzlerce petrol kuyusunun kasıtlı olarak ateşe verilmesi, deniz ekosisteminde geniş çaplı tahribata yol açmıştır. Benzer şekilde, II. Dünya Savaşı sonrasında, binlerce ton yüksek derecede toksik kimyasal savaş ajanı (CWA), Baltık Denizi'nin Bornholm Havzası'ndaki ana döküm sahasına bırakılmıştır. Bu bölgede yapılan bir araştırmada, söz konusu kimyasalların midye popülasyonları üzerinde önemli çevresel stres faktörleri oluşturduğu tespit edilmiştir (Lastumäki vd., 2020). Gazze'de kullanılan fosfor bombalarının, bölge halkının temel besin kaynağı olan balık popülasyonları üzerinde ciddi olumsuz etkiler meydana getirdiği belirlenmiştir (Mojabi, vd., 2010). Savaş dönemlerinde kullanılan biyolojik ajanlar ve salgın hastalıklarla mücadeledeki yetersizlikler, kuduz ve şarbon gibi zoonoz hastalıkların artmasına ve evcil hayvan popülasyonlarının yanı sıra yabani hayvan türlerinin de ciddi oranda azalmasına neden olmuştur. İran-Irak Savaşı ve Arap Körfezi Savaşı süreçlerinde, sığır vebası gibi hayvan sağlığını tehdit eden salgın hastalıkların bölgesel yayılımında önemli artışlar gözlemlenmiştir (Gerges, 1993).

Bazı nadir vakalarda, savaş süreçlerinde oluşturulan askeri yasaklı bölgeler, kasıtsız olarak da olsa, yaban hayatın korunmasına ve devamlılığına katkı sağlayabilmektedir. Nitekim, Çin ordusu

tarafından Kinmen Adaları'nda uygulanan askeri stratejiler ve alan kısıtlamaları, nesli tükenmekte olan Reeves kaplumbağası (*Mauremys reevesii*) popülasyonunun korunmasında kritik bir rol oynamış ve türün devamlılığının sağlanmasına önemli katkılar sunmuştur (Lin, vd., 2015).

Flora Üzerindeki Etkiler

Savaş teknolojilerinde kullanılan silah sistemleri, doğrudan veya dolaylı olarak ekosistemlere kalıcı hasarlar vermektedir. Bilhassa flora üzerinde nükleer ve kimyasal silahların tahribat potansiyeli oldukça yüksektir. Tarihte ilk nükleer silah 1942 yılında geliştirilmiş ve 1945 yılında Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerinde insanlık tarihinin en yıkıcı silah uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu stratejik saldırı, binlerce insanın anında ölümüne, çok sayıda bireyin kalıcı sakatlığına ve müteakip nesillerde genetik mutasyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu eylem, çağdaş dönemde kayıtlara geçmiş en kapsamlı çevresel tahribat örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Nükleer patlama sonucunda nötron, gama ışınları, alfa ve beta parçacıkları açığa çıkmakta ve yoğun radyasyon etkisi oluşmaktadır. Radyasyon, hücresel düzeyde kromozomların parçalanmasına ve ödemlerin oluşumuna neden olmaktadır. Radyasyona maruz kalan hücreler, yapısal bütünlüklerini kaybederek yok olmaktadır. Radyoaktif parçacıkların yayılım dinamikleri kompleks bir süreç izlemektedir. Bazı radyoaktif maddeler, patlamayı takiben kısa bir süre içerisinde dikey doğrultuda yükselmekte ve ardından yerçekimi etkisiyle çökmektedirler. Bu süreç, radyoaktif serpentinin geniş bir alana yayılmasını sağlamaktadır. Atmosferin üst katmanlarına yükselen parçacıklar ise rüzgâr sistemleri aracılığıyla çok daha geniş coğrafyalara taşınmaktadır. En tehlikeli radyoaktif serpintiler, geniş alanlara yayılan parçacıklardır. Bu parçacıklar çevre, su kaynakları ve besin zincirini kirleterek, insan, hayvan ve bitki ekosistemleri üzerinde kalıcı ve yıkıcı etkiler meydana getirmektedirler (Xu ve Dodt, 2023).

Nükleer silahların yıkıcı potansiyeli ve çevrede bıraktığı kalıcı etkilerin gelecek nesiller üzerindeki muhtemel tahribatı, bu silah sistemlerinin kullanımını uluslararası düzeyde sınırlandıran antlaşmaların zeminini oluşturmuştur. Bazı araştırmacılar, Irak Savaşı'nda ABD askeri personelince kullanılan tanksavar roketlerinin de nükleer silah kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Arda, 2006). Bu iddianın temelinde, söz konusu roketlerin tank zırhını delmek amacıyla azaltılmış nükleer madde içermesi yatmaktadır. Düşük miktarda olmasına karşın, kullanıldığı bölgelerde kanserojenik etki oluşturma potansiyeli bilimsel çevrelerce tartışılmaktadır.

Savaş teknolojilerinde kullanılan kimyasal silahların çevresel etkileri, silahın içeriğine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu bağlamda, en yaygın kullanılan kimyasal maddelerden biri olan beyaz fosforun, uygulandığı alanlarda kapsamlı bir çevre kirliliğine neden olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu kimyasal maddenin su, toprak ve atmosfer sistemlerinde geniş çaplı tahribata yol açtığı, su kaynaklarındaki kirlenmenin nehirleri, tarımsal alanları ve sucul ekosistemleri olumsuz etkilediği bilimsel çalışmalarla ortaya konulmuştur (Mojabi vd., 2010).

Konvansiyonel silah sistemleri, nükleer silahlara kıyasla savaş süreçlerinde daha yaygın kullanıldığından, çevresel tahribat açısından daha fazla risk oluşturmaktadırlar. Son dönem teknolojik gelişmeler, bu silah sistemlerinin etki ve yıkım kapasitelerinin artmasına neden olmuştur, bu durum ekolojik sistemler üzerindeki olumsuz etkilerin yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı örneğinde, Norveç'te milyonlarca dönüm tarımsal alan, orman ekosistemi ve yaban hayat habitatı konvansiyonel silahlar nedeniyle tamamen tahrip edilmiştir (Swintek, 2006). Almanya'nın Ruhr vadisindeki tarımsal arazilerin yok olması ve Fransa'daki bombardıman kaynaklı kraterlerin tarımsal faaliyetleri engellemesi, savaş teknolojilerinin çevresel tahribat potansiyelini açıkça göstermektedir (Lawrence vd., 2015).

Bitki örtüsünün zayıf olduğu coğrafi alanlarda gerçekleşen savaş hareketleri, vejetasyon dokusunun tamamen yok olmasına ve ciddi erozyon risklerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Oliver, 1945). Çevresel tahribat yalnızca karasal ekosistemlerle sınırlı kalmamış, deniz ve okyanus ekosistemleri de bu süreçten yoğun şekilde etkilenmiştir. Gerçekleştirilen yoğun bombardımanlar,

deniz suyunun kimyasal ve fiziksel kirlilik parametrelerini değiştirmiş, mercan resiflerinin, nadir deniz türlerinin ve bunların oluşturduğu hassas ekolojik sistemlerin bozulmasına yol açmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İnsanlık tarihinin en yıkıcı olgusu olan savaş, nedeninden bağımsız olarak, geride bıraktığı yıkımın dehşetiyle insanlığın ortak hafızasına kazınmıştır. Savaşların etkileri, yalnızca anlık tahribatla sınırlı kalmayıp, kuşaklar boyu süren travmatik bir miras bırakmaktadır. İnsani, sosyal ve ekolojik tahribat, ulusların varoluşsal dokusunu derinden sarstığı gibi, gelecek nesillerin umutlarını da yok etmektedir.

Günümüzde devam eden savaşlar, dünya ekosistemi için adeta yavaş bir ölüm fermanıdır. Her çatışma, atmosfere salınan sera gazları, tahrip edilen biyoçeşitlilik, kirlenen su kaynakları ve yok edilen tarım alanlarıyla gezegenimizin geleceğine kastetmektedir. İklim krizi ve ekolojik yıkım, savaşların görünmez ama en tahripkâr sonuçları olarak karşımızda durmaktadır.

Emperyalist çıkarlar uğruna sürdürülen bu yıkım politikaları, insanlığın ortak yaşam alanı olan dünyamızı geri dönülmez bir yola sokmaktadır. Yakın tarihte yaşadığımız pandemi, savaşların ne denli anlamsız olduğunu ve dünya üzerindeki tüm canlıların ortak bir kaderi paylaştığını acı bir şekilde hatırlatmıştır. Bugün, barış ve yaşam için sesimizi yükseltmek, insanlık onurunun ve gezegen sağlığının korunması için vazgeçilmez bir zorunluluktur. Savaşı bir dünya, yalnızca bir hayal değil, ortak geleceğimize duyduğumuz inancın somut bir tezahürüdür. Barış, insanlığın en yüce erdemidir; onu savunmak, var olmanın en kutsal görevidir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makaleye yazarların eşit oranda katkısı vardır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Akıllı, H. ve Dirikoç, A. (2015). Uydu kent Nevşehir’de göç çocukları. *İdealkent*, 6, 17, 252-269.
- Alwaely, A. A., Al-qaralocy, H. N., Al-Asadi, K. A., Chaichan, M. T. ve Kazem, H. A. (2015). The environmental aftermath resulted from chemical bombardment of Halabja Territory for the period 1988-2014. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 6, 9, 40-44.
- Arda, C. (2006). Nükleer silahlar ve radyasyon. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 63, 1, 139-144.
- Atlas, R. M. (1998). The medical threat of biological weapons. *Critical Reviews in Microbiology*, 24, 3, 157-168. doi: 10.1080/10408419891294280.
- Bakkaloğlu, A. (2021). Uluslararası göç yönetim ve entegrasyonu, Türkiye örneklemesi. *The Journal of International Scientific Researches*, 6, 2, 204-217.
- Baş, M., Molu, B., Tuna, H. İ. ve Baş, İ. (2017). Göç eden ailelerin sosyo-kültürel ve ekonomik değişiminin kadın ve çocuk yaşamına etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6, 3, 1680-1693.
- Brown, M. A. ve Brix, K. A. (1998). Review of health consequences from high-, intermediate-and low-level exposure to organophosphorus nerve agents. *Journal of Applied Toxicology*, 18, 6,

393-408.[https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1263\(199811/12\)18:6<393::AID-JAT528>3.0.CO;2-0](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1263(199811/12)18:6<393::AID-JAT528>3.0.CO;2-0).

- Bulut, E., Bulut, A., Yıldız, P. A ve Yıldız, A. (2017). Savaş içinde savaş; Tifüsle gelen ölüm. N. Kahraman, M. Turan, Ç. Dürüst, ve T. Yılmaz (Eds.). *Uluslararası Savaş ve Kültür Sempozyumu Kongre Kitabı* (s. 15-25). Amasya: KIBATEK Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu.
- Collier, P. (1999). On the economic consequences of civil war. *Oxford economic papers*, 51,1, 168-183.
- Collier, P. (2000). Economic causes of civil conflict and their implications for policy.
- Dere, İ. ve Demirci, E. (2023). Türkiye’de göçmen öğrencilerin eğitimde karşılaştıkları sorunlar. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, INCSOS VIII özel sayısı, 108-135. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1239654>.
- Ekzayez, A., Flecknoe, M. D., Lillywhite, L., Patel, P., Papamichail, A. ve Elbahtimy, H. (2020). Chemical weapons and public health: assessing impact and responses. *Journal of Public Health*, 42, 3, e334-e342. <https://doi.org/10.1093/pubmed/fdz145>.
- Eltringham, S. K. ve Malpas, R. C. (1993). The conservation status of Uganda's game and forest reserves in 1982 and 1983. *African Journal of Ecology*, 31, 2, 91-105. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2028.1993.tb00524.x>.
- Erkekoğlu, P., ve Koçer-Gümüşel, B. (2018). Kimyasal savaş ajanları: tarihçeleri, toksisiteleri, saptanmaları ve hazırlıklı olma. *Hacettepe University Journal of the Faculty of Pharmacy*, 38, 1, 24-38.
- Formoli, T. A. (1995). Impacts of the Afghan–Soviet war on Afghanistan's environment. *Environmental Conservation*, 22, 1, 66-69. <https://doi.org/10.1017/S0376892900034093>.
- Frischknecht, F. (2003). The history of biological warfare. Human experimentation, modern nightmares and lone madmen in the twentieth century. *EMBO Reports*, 4, 1, 47-52. <https://doi.org/10.1038/sj.embor.embor849>.
- Ganesan, K., Raza, S. K. ve Vijayaraghavan, R. (2010). Chemical warfare agents. *Journal of Pharmacy and Bio Allied Sciences*, 2, 3, 166-178. doi: 10.4103/0975-7406.68498.
- Gerges, M. A. (1993). On the impacts of the 1991 Gulf War on the environment of the region: General observations. *Marine Pollution Bulletin*, 27, 305-314. [https://doi.org/10.1016/0025-326X\(93\)90038-L](https://doi.org/10.1016/0025-326X(93)90038-L).
- Gordon, M. R. (1989). Paris conference condemns the use of chemical arms. *The New York Times*, 12.
- Hama, S. A., Al-Jaff, B. M. ve Mahmud, B. M. (2009). Common health complains among chemical bombardment survivors in Halabja. *The 2nd Kurdistan Conference on Biological Sciences*, 12, 1, 312-316.
- Hanson, T., Brooks, T. M., Da Fonseca, G. A., Hoffmann, M., Lamoreux, J. F., Machlis, G., ... ve Pilgrim, J. D. (2009). Warfare in biodiversity hotspots. *Conservation Biology*, 23, 3, 578-587. <https://doi.org/10.1111/j.1523-1739.2009.01166.x>.

- Henderson, D. A. (1998). War and Public Health. Barry S. Levy and Victor W. Sidel, eds. New York: Oxford University Press, *Politics and the Life Sciences*, 17, 1, 84-85. <https://doi.org/10.1017/S0730938400025429>.
- Henderson, D. A. (1999). The looming threat of bioterrorism. *Science*, 283, 5406, 1279-1282. doi: 10.1126/science.283.5406.12
- İlbasmış Tamer, S. ve Erdoğan Orhan, İ. (2024). Kimyasal silahlara ve biyoteröre karşı tedavide kullanılan uygulamalar. *Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 48, 2, 672-695. doi: 10.33483/jfpau.1363452.
- Jones, R., Wills, B. ve Kang, C. (2010). Chlorine gas: an evolving hazardous material threat and unconventional weapon. *Western Journal of Emergency Medicine*, 11, 2, 151-156
- Kane, H., ve Peterson, J. A. (1995). The hour of departure: forces that create refugees and migrants 125, Washington, DC: Worldwatch Institute.
- Kılıç, S., (2006). Biyolojik silah olarak toksinler. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 63, 1, 85-106.
- Lastumäki, A., Turja, R., Brenner, M., Vanninen, P., Niemikoski, H., Butrimavičienė, L., ... ve Lehtonen, K. K. (2020). Biological effects of dumped chemical weapons in the Baltic Sea: a multi-biomarker study using caged mussels at the Bornholm main dumping site. *Marine Environmental Research*, 161, 105036. <https://doi.org/10.1016/j.marenvres.2020.105036>.
- Lawrence, M. J., Stemberger, H. L., Zolderdo, A. J., Struthers, D. P. ve Cooke, S. J. (2015). The effects of modern war and military activities on biodiversity and the environment. *Environmental Reviews*, 23, 4, 443-460. <https://doi.org/10.1139/er-2015-0039>.
- Lin, S. M., Lee, Y., Chen, T. H. ve Lin, J. W. (2015). Habitat preference and management of a Chinese pond turtle population protected by the demilitarized Kinmen Islands. *Journal of Herpetology*, 49, 3, 399-404. <https://doi.org/10.1670/14-012>.
- Mojabi, S. M., Navazi, A., Feizi, F. ve Ghourchi, M. (2010, September). Environmental impact of white phosphorus weapons on urban areas. *International Conference on Environmental Engineering and Applications*, 112-116. doi: 10.1109/ICEEA.2010.5596102.
- Oliver, F. W. (1945). Dust-Storms in Egypt and Their Relation to the War Period, as Noted in Maryut, 1939-45. *The Geographical Journal*, 106, 1/2, 26-49. <https://doi.org/10.2307/1790101>.
- Özdemir, Ç., Bozbıyık, A. ve Hancı, İ. H. (2001). Kimyasal silahlar: etkileri, korunma yolları. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 10, 298-300.
- Plumptre, A., Hart, T., Vedder, A. ve Robinson, J. (2000). Support for Congolese conservationists. *Science*, 288, 5466, 617-617. doi: 10.1126/science.288.5466.617.
- Schmaltz, F. (2006). Neurosciences and research on chemical weapons of mass destruction in Nazi Germany. *Journal of the History of the Neurosciences*, 15, 3, 186-209. <https://doi.org/10.1080/09647040600658229>.
- Sidel, V. W. ve Levy, B. S. (2008). The health impact of war. *International Journal of Injury Control and Safety Promotion*, 15, 4, 189-195. <https://doi.org/10.1080/17457300802404935>.
- Snoubat, Y. ve Karataş, K. (2015). Bir Sakatlık Nedeni Olarak Savaş, Çatışmalar ve Engelli Çocukların Hakları: Filistin Örneği. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 14, 1, 1-14.

Swintek, P. (2006). The Environmental effects of war. *Student theses*, 71, 1-17.

Talabani, J. M., Ali, A. I., Kadir, A. M., Rashid, R., Samin, F., Greenwood, D., ve Hay, A. W. M. (2018). Long-term health effects of chemical warfare agents on children following a single heavy exposure. *Human & Experimental Toxicology*, 37, 8, 836-847. <https://doi.org/10.1177/0960327117734620>.

Westing, A. H. (1984). Herbicides in war: the long-term ecological and human consequences.

Xu, S., ve Dodt, A. (2023). Nuclear bomb and public health. *Journal of Public Health Policy*, 44, 3, 348-359. doi: 10.1057/s41271-023-00420-x.

Yılmaz, A. G. ve Tatar, V. (2024). Nükleer silahların caydırıcılık gücü bağlamında Rusya-Ukrayna krizinin analizi. *Journal of Interdisciplinary Innovation Studies*, 4, 2, 200-209. <https://doi.org/10.56723/dyad.1408023>.

Extended Abstract

Introduction

The rapid and uncontrolled increase in world population has caused various disputes among societies regarding the use of limited resources on earth. While many of these have been diplomatically resolved in history, numerous have resulted in wars causing massive destruction. When examining major wars in human history, their causes appear remarkably simple. This is because the inherent human emotions of possession and domination, when combined with ambition, transform into a dangerous state that can dehumanize human beings. These emotions lead to more ruthless treatment of other living entities and nature during warfare. The intensification of such emotions correspondingly increases the degree of destruction and devastation. Most recent wars have primarily involved internal conflicts between political or ethnic groups within countries, rather than international military confrontations between different nation-states.

Method

In this study, document analysis, one of the qualitative research methods, was used to comprehensively examine the ecological effects of wars and the resulting environmental destruction. The documents reviewed in the research include academic sources such as articles published in national and international peer-reviewed journals, master's and doctoral theses, academic books and book chapters, and conference papers. To ensure a comprehensive and detailed investigation, a wide date range was maintained.

Weapons Used in Wars and Their Effects

The conventional weapons group includes small and light weapons, explosives of various sizes, heavy artillery and bombs, and incendiary weapons. Pistols, rifles, machine guns, and other handheld weapons within the conventional weapons category are the most frequently used weapons in wars. These types of weapons create a much higher mortality rate. Mines, typically deployed in rural areas, are also part of this group. These mines pose significant dangers to local populations, domestic and wild animals. Since they are deployed across extensive areas, they prevent the use of these territories. Moreover, they remain effective for many years, causing their threat to be transmitted across generations.

Nuclear weapons have immediate destructive effects such as massive explosions and thermal radiation, as well as delayed effects like radioactive fallout, neutron, and ionized radiation. Nuclear weapons have become increasingly prevalent since their development in the 1940s. Currently, at least eight countries possess such weapons. The nuclear bomb explosions in Hiroshima and Nagasaki during World War II caused the immediate death of approximately 200,000 people, mostly civilians.

Biological weapons are defined as developed forms of various biological organisms (viruses, bacteria, insects, etc.) and toxins derived from these organisms (botulinum, ricin, etc.) intended to be used as weapons to harm humans. Today, 43 potential biological agents (15 bacteria, 24 viruses, 2 fungi, and 2 parasites) have been identified that can harm humans, domestic animals, beneficial plants, and even inanimate materials. These weapons are considered tactically advantageous due to their rapid spread, ease of production, and difficulty in detecting the user.

Chemical agents used as weapons are primarily utilized through aerosol or vapor. Germans first used chlorine gas as a chemical weapon in wars. Shortly after, the French used phosgene gas. Mustard gas, which holds a significant place in chemical weapon history, was discovered in 1917, and sarin gas, with its easy vaporization and expansion properties, was found by German scientists in the 1930s. Chemical agents used as weapons are classified into four main categories based on their mechanism of action: nerve agents, vesicant (blister-causing) agents, choking agents, and blood

agents. These agents, exposed through inhalation, cause pulmonary edema, leading to death within a few hours. The high destructive power of these weapons necessitated preventive measures at an international level, resulting in negotiations that led to the preparation and implementation of the Chemical Weapons Convention.

Throughout world history, numerous wars have occurred due to various conflicts, leading to the deaths of millions of soldiers and civilians. While a significant portion of these deaths is caused directly by weapons, factors such as harsh living conditions, lack of hygiene, nutritional deficiencies, and infectious diseases also play a crucial role in increasing mortality rates. It has been reported that chemical weapons used in wars increase the incidence of chronic diseases, particularly cancer, among individuals living in affected areas. A study conducted in the Halabja region of Iraq found that young individuals are more sensitive to health issues caused by chemical weapons compared to adults. Epidemic diseases such as influenza, meningitis, measles, typhoid, and dysentery that emerged during various wars have caused the deaths of thousands of soldiers and civilians. During wars, both soldiers and civilians in conflict zones are affected by parasitic agents that lead to epidemics, including pathogens such as Epidemic typhus (*Rickettsia prowazekii*), Trench fever (*Rickettsia quintana*), Schistosomiasis (*Schistosoma japonicum*), Leptospirosis (*Leptospira interrogans*), and Leishmaniasis (*Leishmania tropica*).

The uncertainties arising during and after wars expose the local population, especially children, to serious issues such as neglect, abuse, lack of education, food shortages, and living in refugee camps. The brutality of war, its lawlessness, increasing violence, and prolonged duration lead to the migration of civilians living in war zones. A significant part of human history has been shaped by migrations, driven by various factors including wars, exiles, and natural disasters. Recently, large-scale migrations have occurred due to wars in neighboring and surrounding countries. Societies forced to migrate face various challenges in their new locations. One of the most significant issues is the matter of integration and harmony with the local population. Integration refers to the process of individual and societal acceptance.

The negative effects of wars on fauna and wildlife are closely related to the destruction of socio-political mechanisms as well as the munitions and chemicals used. Disrupted ecosystem dynamics and various types of munitions lead to acute and chronic population declines and biodiversity loss in both terrestrial and aquatic systems. The use of biological agents during wartime and inadequacies in combating epidemic diseases have resulted in an increase in zoonotic diseases such as rabies and anthrax, significantly reducing both domestic animal populations and wildlife species.

The weapon systems used in war technologies cause permanent damage to ecosystems, directly or indirectly. In particular, the destructive potential of nuclear and chemical weapons on flora is quite high. Following a nuclear explosion, neutrons, gamma rays, alpha, and beta particles are released, resulting in intense radiation effects. The dynamics of radioactive particle dispersion follow a complex process. Some radioactive materials rise vertically shortly after the explosion and then settle due to gravity, allowing radioactive fallout to spread over a wide area. The environmental effects of chemical weapons used in warfare vary depending on the weapon's composition. Conventional weapon systems pose a greater risk in terms of environmental damage due to their more frequent use in warfare compared to nuclear weapons. Environmental destruction has not only been limited to terrestrial ecosystems; marine and oceanic ecosystems have also been heavily impacted by this process. Intensive bombings have changed the chemical and physical pollution parameters of seawater, leading to the degradation of coral reefs, rare marine species, and the sensitive ecological systems they create.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The effects of wars are not limited to immediate destruction but leave a traumatic legacy that lasts for generations. The humanitarian, social, and ecological devastation deeply shakes the existential

fabric of nations and destroys the hopes of future generations. Each ongoing war today threatens the future of our planet with greenhouse gases released into the atmosphere, destroyed biodiversity, polluted water sources, and devastated agricultural lands. A world without war is not just a dream; it is a concrete manifestation of our belief in a shared future. Peace is humanity's highest virtue; defending it is the most sacred duty of existence.

Sosyal Medyada Dijital Dezenformasyon: İletişim Başkanlığı Filistin Özel Bülteni Üzerine Bir Analiz

İbrahim YILDIZ

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

ibrahim.yildiz@devletarsivleri.gov.tr

0000-0002-2542-389X

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1595546

Geliş Tarihi: 03.12.2024

Revize Tarihi: 10.01.2025

Kabul Tarihi: 16.01.2025

Atıf Bilgisi

Yıldız, İ. (2025). Sosyal medyada dijital dezenformasyon: İletişim Başkanlığı Filistin özel bülteni üzerine bir analiz. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 163-182.

ÖZ

Sosyal medyanın erişim kolaylığı, yaygın kullanımı ve düşük maliyetli dağıtım kanalı olması bir yandan haber paylaşımını kolaylaştırırken diğer taraftan burada paylaşılan haberlerin doğruluğu ile ilgili sorunları gündeme getirmektedir. Sosyal medyanın haber paylaşımında sunduğu imkânlar aynı zamanda dezenformasyona hizmet eden bir araç haline gelmesine sebep olmaktadır. Stratejik bir amaç doğrultusunda kamuoyunu yönlendirmek için bilginin kasıtlı olarak değiştirilmesini ifade eden dezenformasyon, günümüz dünyasında propaganda ve ideolojik manipülasyonun oluşturulması için sosyal medya aracılığı ile yaygın olarak kullanılmaktadır. Savaşlar, küresel krizler, doğal afetler, seçimler gibi olağanüstü dönemler dezenformasyon içeriklerinin daha fazla yayıldığı dönemler olarak öne çıkmaktadır. Bu makale, 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan İsrail-Filistin Savaşı sırasında sahte haber içeriklerinin sosyal medyada yaygın şekilde paylaşılmasıyla dezenformasyon faaliyetlerinin hangi boyutta gerçekleştiği problemine odaklanmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın amacı İsrail-Filistin savaşında paylaşılan dezenformasyon içeriklerinin boyutlarının ortaya konulmasıdır. Çalışmada İletişim Başkanlığı tarafından savaşın birinci yıldönümünde yayınlanan Filistin Özel Bülteni'deki 177 paylaşım içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre dezenformasyon içeriklerinin toplumu yönlendirme amacı taşıyan yanlış içerikler olduğu tespit edilmiştir. Uydurma, hatalı ilişkilendirme ve manipülasyonun ön planda olduğu içeriklerin paylaşılmasında İsrail'in resmî makamları ve yetkililerinin yanı sıra diğer aktörlerin de faaliyette bulunduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital iletişim, dezenformasyon, sosyal medya, Filistin, İletişim Başkanlığı.

Digital Disinformation in Social Media: An Analysis of Special Bulletin on Palestine by Communications Directorate

ABSTRACT

The ease of access, widespread use and low-cost distribution channel of social media facilitate the sharing of news. However, this also raises problems regarding the accuracy of the news shared on these platforms. The opportunities afforded by social media for the dissemination of news also render it a conduit for the propagation of disinformation. Disinformation, defined as the deliberate manipulation of information for the purpose of influencing public opinion, is pervasively employed through social media to advance propaganda and ideological manipulation in the contemporary era. Periods of exceptional significance, such as wars, global crises, natural disasters, and elections, are particularly conducive to the proliferation of disinformation. This article examines the extent to which disinformation activities were conducted through the pervasive dissemination of fake news content on social media during the Israeli-Palestinian conflict that commenced on 7 October 2023. The objective of this study is to ascertain the extent and nature of the disinformation disseminated during the Israeli-Palestinian conflict. In the study, 177 posts in the Palestine Special Bulletin published by the Directorate of Communication on the first anniversary of the war were subjected to content analysis. The results of the research indicated that the disinformation content was false and aimed at influencing public opinion. In addition to the official authorities and officials of Israel, it was determined that other actors were also active in the sharing of content that was fabricated, presented false information, and employed manipulation.

Keywords: Digital communication, disinformation, social media, Palestine, Directorate of Communications.

Giriş

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde bilgi paylaşımı zamansal ve mekânsal sınırlamaların dışına çıkmış, bilgi ihtiyaç duyulan her an ulaşılabilir, saklanabilir ve paylaşılabılır bir duruma gelmiştir. Bilgi paylaşımının yeni ve kolay yolu paylaşımların içeriklerini de etkilemiştir. Günümüzde dijital mecralarda yaşanan en önemli sorunlardan birisi yayılan bilginin doğruluğu ve güvenilirliği meselesidir. Dijital mecralarda ve özellikle sosyal medyada paylaşılan içeriklerin

propaganda amaçlı sahte içerikler olarak düzenlenmesi kamuoyunun algısını istenen yöne çekmek için bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Sosyal medyanın kişiselleşmiş kullanımının yanında bir takipçi kitlesi olması haberin paylaşımında dezenformasyona hizmet eden bir araç olarak kullanılmasına neden olmuştur. Sosyal medyanın yaygınlaşması, kullanıcı sayısının katlanarak artmasına ve bilginin çoğalmasına yol açarak bilginin doğruluğu sorununun büyümesine katkıda bulunmuştur.

Kasıtlı veya kasıtsız olarak üretilen yanlış bilginin hızla yayıldığı “sahte haberlerin çağı” olarak tanımlanan bu dönemde bilginin üretilme niyeti önem kazanmaktadır. Yanlış bilgi (misinformation), zarar verme niyeti olmadan paylaşılan yanlış içeriklerdir. Dezenformasyon (disinformation) ise, stratejik amaçlara hizmet etmek ve toplumsal etki yaratmak için kasıtlı şekilde yanlış oluşturulmuş bilgiyi ifade eden bir kavramdır. Dezenformasyon, hedef kitleyi kasıtlı olarak yanıltmak ve mesajı gönderenin beklediği varsayımları takip etmeye ikna etmek için iletilir. Bu açıdan dezenformasyon ile yanlış bilgi niyet ve yayılma biçimi bakımından farklılık göstermektedir. Yanlış bilgiden farklı olarak dezenformasyon, kötü niyetle oluşturulan içeriğin hedef kitleyi yanıltmak için yayılmasıdır (Humprecht, 2018; Wang, Mckee, Torbica ve Stuckler, 2019; Załoga, 2022). Dolayısıyla dezenformasyonda bilginin çarpıtılması ve hedef kitlenin gerçek bilgidен kasıtlı olarak uzaklaştırılması söz konusudur.

Medya tüketicileri son yıllarda “sahte haberler”, “yanlış bilgilendirme”, “dezenformasyon”, “medya manipülasyonu” gibi çeşitli kavramlarla tanımlanan içeriklere maruz kalmaktadır. Bu içerikler günümüz için yeni olmamakla birlikte iletişim teknolojilerindeki gelişmeler neticesinde yeni bir şekilde ve yeni mecralarda sunulmaktadır. Bu doğrultuda dijital iletişim ortamları ve özellikle sosyal medya, dezenformasyon içeriklerinin oluşturulmasını ve sistematik dağıtımını kolaylaştıran araçlardan biri olarak kullanılmaktadır (Freelon ve Wells, 2020; Weikmann ve Lecheler, 2023). Dijital teknoloji temeline dayanan yeni yöntemler dezenformasyon içeriklerinin dağıtım biçiminde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Sosyal medya botları, siber ve sahte hesaplar dezenformasyonun yayılmasına eşlik eden dijital teknoloji temelli yeni yöntemlerin örnekleri olarak devreye girmektedir (Skarzauskiene, Maciuliene, ve Ramasauskaite, 2020, s. 74). Dolayısıyla dezenformasyonla ilgili faaliyetler kasıtlı şekilde yanıltıcı amaçla üretilmesi bakımından sosyal medya gibi operasyon alanları ve bilgi savaşları ortamında toplumlar için bir tehdit oluşturmaktadır (Arcos, Gertrudix, Arribas ve Cardarilli, 2022).

Öte yandan iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle bağlantılı olarak haberin dijitalleşmesi, çevrimiçi platformlar ve gazeteci olmayan kişilerin de haber paylaşımına dahil olmasını sağlamış ve bilgi bozukluğunun yaygınlaşmasına farklı bir boyut kazandırmıştır. Önceleri sadece blog yazarlığı ile bilgi paylaşımı yapan vatandaşlar sosyal medyanın devreye girmesi ile daha geniş bir platforma sahip olmuşlardır. Örneğin, X platformu bireylerin “son dakika haberleri” gibi bilgileri gerçek zamanlı olarak profesyonel gazetecilerin filtreleme veya eşik bekçiliği sürecine dahil olmadan yaymalarını sağlamaktadır. Buna ilaveten sosyal medyada her gönderiye popülerlik derecelendirmeleri eşlik ettiği için, kullanıcılar kendi inancı veya fikri ne olursa olsun yapılan paylaşımları benimseme eğiliminde olmaktadır. Nitekim bir gönderinin görünürlüğü, çok sayıda beğeni, yorum ve paylaşım aldığı anda artmaktadır. Böylece sosyal medyadaki içeriklerin popülerliği, doğrulanmamış bilginin yayılmasını kolaylaştıran ve kendi kendini gerçekleştiren bir döngü meydana getirmektedir (Birkland, 2019; Tandoc, Lim, ve Ling, 2018, s. 139). Dolayısıyla sahte haberlerin veya dezenformasyon içeriklerinin hızlıca dağıtımını yapan aktörlerin sayısı artmıştır. Bu durum bilginin paylaşımında dezenformasyon sürecini yaygınlaştıran ve hızlandıran bir faktör olmaktadır.

Günümüzde dezenformasyon, düşmanca bir propaganda veya ideolojik bir yönlendirme amacıyla dijital mecralarda ve sosyal medyada yaşanan tartışmaların kötü niyetli olarak yönetildiği bir forma bürünmüştür. Dezenformasyon hedeflerine ulaşmak için genellikle ülkelerin, toplumların ve belirli hedef grupların özelliklerine göre uyarlanmış, gerçeği çarpıtmayı, güvensizliği beslemeyi ve şüphe yaratmayı amaçlayan araçlar kullanır (Załoga, 2022, s. 44). Dezenformasyon içeriklerinin paylaşılmasında krizler, savaşlar, küresel salgınlar, doğal afetler veya seçim süreçleri gibi bazı dönemlerde internet ve sosyal medya önemli bir rol oynamaktadır (Geneş ve Taydaş, 2024; Golovchenko, Hartmann ve Adler-Nissen, 2018; Grynko ve Baeriswyl, 2023; Koçyiğit, 2023; Łukasik-Turecka ve Malužinas, 2023). Günlük olağan yaşamın dışında önemli toplumsal olaylar veya sonuçlar doğuran bu dönemler dezenformasyona elverişli ortamlardır.

Savaş ortamları gerek psikolojik üstünlük gerekse de toplumsal algının yönetimi açısından dezenformasyon içeriklerinin stratejik olarak yoğun kullanıldığı dönemlerdir. Nitekim 7 Ekim 2023 tarihinde İsrail ile Hamas arasında başlayan ve süreç içerisinde diğer ülkelerin de katılımı ile genişleyerek bölgeye yayılan savaşta çok sayıda dezenformasyon içeriği özellikle sosyal medyada yoğun bir şekilde paylaşılmıştır. Savaş zamanlarında dezenformasyon ve manipülasyonun artan kullanımı bilimsel çalışmalara konu olmaktadır. Bu kapsamda T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından İsrail-Filistin savaşının birinci yıldönümünde yayınlanan Dezenformasyon Bülteni Filistin Özel Sayısı (7 Ekim 2023 – 7 Ekim 2024) bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın temel amacı savaş ortamında yapılan dezenformasyonun boyutlarının ortaya konulmasıdır.

1. Dezenformasyon içeriklerinin paylaşılmasında hangi mecralar ön plana çıkmaktadır?
2. Dezenformasyon içerikleri hangi kaynaklar tarafından dağıtılmaktadır?
3. Dezenformasyon içeriklerinde hangi konular öne çıkmaktadır?
4. Paylaşımlarda öne çıkan dezenformasyon türleri nelerdir?
5. Dezenformasyon içeriklerinde hangi kelimeler daha sık kullanılmaktadır?

Bu çerçevede dezenformasyon olarak ne tür paylaşımlar yapıldığı ve hangi konuların ön plana çıktığı belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarının, İsrail-Filistin savaşında yaşanan dezenformasyonun boyutlarını göstermesi bakımından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Dijital Dezenformasyon Kavramı

Dezenformasyon kavramı, felsefe, iletişim, siyaset bilimi ve bilgisayar bilimi gibi farklı alanlarda kavramsal açıdan ele alınmıştır (Fallis, 2015; Wardle ve Derakshan, 2017; Zhou ve Zafrani, 2018). Saez-Trumper (2019) dezenformasyon kavramı ile ilgili literatürde yer alan yaklaşımları değerlendirerek kavramla ilgili ortak noktanın bilgi içeriğine dair kötü niyet olduğunu vurgulamıştır. Nitekim dezenformasyon kavramı ile bağlantılı diğer bilgi türleri (misinformation ve malinformation) arasındaki farklılıkları da içeren üç genel tanıma ulaşmıştır. Buna göre disinformation, yanlış inançlar yaratma olasılığı olan, kazara olmayan yanıltıcı bilgidir. Misinformation zarar verme amacı güdülmeden yanlış bilginin paylaşılmasıdır. Malinformation ise özel kalması amaçlanan gerçek bilginin kamusal alana taşınarak zarara yol açmak için paylaşılmasını ifade eder. Dezenformasyon kavramının açıklanmasında üç unsur ön plana çıkmaktadır. Buna göre dezenformasyonda bilgi süreci kusurludur, kaynak doğasının farkındadır ve bilgi kasıtlı şekilde yanıltmak için iletilmiştir. Son yıllarda küresel ölçekte yaşanan ve iletişim sürecini derinden etkileyen en önemli gelişme dijitalleşmedir. Hayatın hemen her alanı dijital bağlantı, dijital yaratım, dijital yayılma, dijital tüketim ve dijital yardım dünyasıdır. Ancak ne yazık ki, tüm bu dijitalleşmenin zararlı etkileri olan gri alanları da vardır. Bu gri alanlar, dezenformasyonun üretilmesi, yayılması ve tüketilmesini içerir (Ali, 2024, s. 801; Al-Zaman, 2019, s. 68).

Dijital dezenformasyonla ilgili söylem yüksek düzeyde değişkenlik gösterir ve covid-19 salgını, Rusya-Ukrayna savaşı, 2023'te Türkiye ve Suriye'deki depremler ve 2023 İsrail-Filistin savaşı gibi hâkim konulara hızla uyum sağlama yeteneği ile karakterize edilir. Bu tür dezenformasyonun yayılması, yeni teknolojilerin sürekli geliştirilmesi ve yeni kalıpların ortaya çıkmasıyla daha da kolaylaşmaktadır. Üretken yapay zekanın ortaya çıkışı, çürütülmesi giderek zorlaşan ses klipleri, deepfake ve manipüle edilmiş medya gibi karmaşık sahte haber biçimlerinin yaygınlaşmasına yol açmıştır (Shahi, 2024, s. 19). Yapay zekâ destekli medya teknolojilerinin hızlı evrimi, dezenformasyonun erişimini ve etkisini önemli ölçüde artırmış ve böylece dünya genelinde karmaşık zorluklar çıkarmıştır. Yapay zekâ, karmaşık algoritmalar ve derin sahtecilik yetenekleri aracılığıyla yanıltıcı bilgilerin üretilmesine ve yayılmasına katkıda bulunurken, gelişmiş tespit ve düzenleyici uygulama araçları sayesinde bu tür sorunlarla mücadele etme potansiyeline de sahiptir (Ali, 2024, s. 804).

Dijital dezenformasyon genellikle herhangi bir düzenleme veya hesap verebilirlik çerçevesinin dışında gerçekleşir. Dezenformasyon failinin kimliğinin genellikle bilinmez olması yasal düzenlemelerin olduğu yerlerde bile hesap verebilirliği son derece zorlaştırmaktadır (Roberts ve Karekwaivanane, 2024: 8). Dolayısıyla dijital dezenformasyon kampanyaları, askeri gücün ulaşamadığı

yerlerde bile istikrarsızlaştırıcı etkiyi genişleterek bu tür savaşları yürütmenin merkezi bir aracı olarak kabul edilmektedir. Bazı analistler dijital dezenformasyon gibi askeri olmayan araçların birincil tehdit haline geldiğini öne sürmektedir (Maschmeyer, 2021). Dezenformasyona yönelik bu seviyede bir tehdit algısı dijital iletişim teknolojileri ve sosyal medya gibi araçların yaygın kullanımı ile ilişkilidir. Nitekim milyonlarca insan anonim şekilde çevrimiçi kalabalıklara bağlanarak bir bilginin doğruluğunu, o bilgiyi tekrarlayan insan sayısının çokluğuyla ölçmektedir. Dijital yaşamda sosyal medyanın bu gerçekliği dezenformasyonla sosyal medya arasındaki ilişkiye odaklanmayı gerekli kılmaktadır.

Sosyal Medya ve Dezenformasyon

Sosyal medya günlük yaşamda kullanımı her geçen gün daha fazla yaygınlaşan bir mecra olarak milyonlarca kullanıcı için yerel veya küresel ölçekte her türden haberlerin muazzam bir kaynağı haline gelmiştir. İletişim sınırlarını kaldıran ve haberlere anında erişim sağlayan yapısı ile sosyal medya birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Büyük miktarda bilgi ve haber akışına sahip sosyal medyada yaşanan en önemli sorunlardan biri paylaşılan içeriklerin doğru olup olmadığı konusudur. Bu iletişim ortamında, kasıtlı olarak aldatmaya yönelik oluşturulan yanlış bilgilerin dolaşımı en önemli sorunlar arasında yer almaktadır (Aïmeur, Amri ve Brassard, 2023). Dijital iletişim ortamları ve özellikle sosyal medya, bir içeriğin milyonlarca kişiye son derece hızlı biçimde ulaşmasını sağlayan özelliği ile tehlikeli bir dezenformasyon ve manipülasyon aracına dönüşmüştür (Jowett ve O'Donnell, 2014, s. 394). Önemsiz veya yanlış bir içeriğin sosyal medya platformlarında hızla yayılması, sosyal medyada kullanılan botlar aracılığı ile toplumu manipüle edici içeriklerin paylaşılması bu sorunun bazı boyutlarını yansıtmaktadır. Sosyal medya şirketlerinin çalışma biçiminin şeffaflıktan yoksun olması dezenformasyona sebep olan durumu düzenleyici müdahaleleri zorlaştırmaktadır (Bradshaw ve Howard, 2018). Sosyal medyanın sağladığı teknik imkânlar ve çok sayıdaki kullanıcı tarafından paylaşılan bilginin miktarı bu mecraanın kontrol edilebilir olmaktan çıkmasına ve sonuç olarak her şeye açık bir hale gelmesine neden olmaktadır.

İnternet ve sosyal medyanın yerel veya küresel ölçekte toplumu ve dünyayı ilgilendiren insan hakları, iklim değişikliği, ekonomik durum, yeni teknolojik gelişmeler gibi konularda farkındalık yaratma ve bilinçlendirme faaliyetlerine katkı sağlaması bireylerin erişebildiği bu bilgilerin gerçek olduğu ve yanıltıcı bilgi içermediği varsayımına dayanmaktadır. Ancak sosyal medya sadece meşru haberler ve faydalı bilgiler yaymak için değil, toplumu yanıltıcı veya manipüle edici şekilde içeriklerin de paylaşıldığı bir mecra olarak kullanılmaktadır (Martens, Aguiar, Gomez-Herrera ve Mueller-Langer, 2018; Shu vd., 2020, s. 3). Dolayısıyla sosyal medya, popülizmin yayılması, dijital dezenformasyon, yanlış bilgi ve sahte haberlerin hızla dolaşımının yapıldığı bir iletişim ortamına dönüşmüştür. Özellikle 2010'lardan sonra politikacılar, siyasi partiler ve seçmenler tarafından benimsenmesi ile propaganda amaçlı kullanımlara açık hale gelerek politik alanla iç içe geçmiştir (Iosifidis ve Nicoli, 2020, s. 27). Dijital mecralar politik, ekonomik, sosyal, kültürel vb. pek çok alanda yaşam pratiklerini ve bilgi paylaşımını dönüştürerek kamusal alanda yeni bir iletişim biçimi ortaya çıkarmıştır. Bu yeni iletişim biçiminde kamuoyunu etkilemek amacıyla kişiler veya kurumlar çeşitli motivasyonlarla harekete geçmektedir. Allcott ve Gentzkow (2017) sosyal medyanın dezenformasyona elverişli olmasının üç nedeni olduğunu öne sürmüştür. Birincisi sosyal medyada içerik üretme maliyetinin çok düşük olmasıdır. Geleneksel medyanın aksine sosyal medya bireysel kullanıcıların rahatlıkla ve hızlıca içerik üretebildiği bir ortam sağlar. İkincisi sosyal medyanın biçiminin bir içeriğin doğruluğunu değerlendirmeyi zorlaştırmasıdır. Üçüncüsü ise sosyal medyada kullanıcıların arkadaş ağlarının ideolojik olarak ayrılmasıdır. Nitekim sosyal medya kullanıcılarının ideolojik konumlarıyla uyumlu haber içeriklerini okuma ve paylaşma olasılıkları önemli ölçüde yüksektir. Bu nedenle kullanıcılar ideolojik olarak kendileri ile uyumlu ancak yanlış bir hikâyenin gerçek durumu hakkında kanıt alma olasılıklarını düşürmektedir. Esasen sosyal medyanın dezenformasyon amaçlı kullanımında ağ bağlantılı kişilerin ortak beklentiye göre gruplanmış olması etkili olmaktadır.

Haberlerin kasıtlı olarak sahteciliği için 'dezenformasyon' terimi kullanılmaktadır (Marsden, Meyer ve Brown, 2020). Dezenformasyon genel olarak, "hedeflenen bir kişiye, gruba veya ülkeye iletilen yanlış, eksik veya yanıltıcı bilgidir" (Shultz ve Goodson, 1984, s. 41). Avrupa Komisyonu'nun Çevrimiçi Dezenformasyonla Mücadele Bildirisi'nde dezenformasyon, "ekonomik kazanç sağlamak

veya kasıtlı olarak aldatmak ve her durumda kamuoyuna zarar vermek için oluşturulan, sunulan ve yayılan açıkça yanlış veya yanıltıcı bilgi” olarak tanımlanmıştır (Martens vd., 2018). Bennet ve Livingston’a (2018) göre dezenformasyon, “siyasi hedefleri ilerletmek için haber hikayeleri veya taklit edilmiş belgesel formatlar olarak yayılan kasıtlı yalanlardır”. Dezenformasyonun tanımlarındaki ortak nokta yanıltıcı veya yanlış bilginin kasıtlı olarak oluşturulması ve toplum içerisinde yayılmasıdır. Dolayısıyla dezenformasyon, bilginin toplumun yararına sunulması değil, paylaşanının amacına hizmet etmesini ifade eder. Jowett ve O'Donnell (2014) dezenformasyon teriminin Soğuk Savaş dönemine dayandığını öne sürer. Buna göre, Soğuk Savaş döneminde KGB'nin dezinformatsia olarak bilinen bir bölümü, başka bir Rusça kelime olan dezinformatsiya'dan, yabancı ülkeleri etkilemek için gizli teknikler uygulamak amacıyla kurulduğunu belirtir. Bu nedenle dezenformasyon terimini gizlenmiş doğası ve yanlış bilgi kullanımı nedeniyle kara propaganda ile ilişkilendirir. Dolayısıyla dezenformasyon, muhalifleri zayıflatmak amacıyla kasıtlı olarak tasarlanan ve medya aracılığı ile sunulan haber hikayelerinden oluşan bir iletişim sürecidir. Dezenformasyonun başarısı için gereken koşul ise hikâyenin gerçek gibi algılanması ve sunulan kaynağın güvenilir bulunmasıdır. Burada önemli olan, hikâyenin gerçek olması değil, gerçek gibi algılanmasıdır. Yine benzer şekilde kaynağın güvenilir olması değil, bilgiye maruz kalan kişilerin kaynağı güvenilir kabul etmesidir.

Yanlış bilgi, literatürde hatalı veya yanıltıcı bilgi olarak tanımlanır ve “dürüst bir hata” olarak kabul edilir. Buna karşın dezenformasyon yanlış bir bilgi olmasının yanı sıra kasıtlı olarak yanıltma ve aldatma amacı taşıması nedeniyle diğer bilgi türlerinden ayrılır. Sahte haberler de yanlış ve aldatıcı haber içerikleri olarak dezenformasyonun bir örneğidir (Shu vd., 2020, s. 2). Sahte haber, yanlış içerik veya haber kuruluşlarından gelen gerçek makalelerin görünümünü taklit etmek için tasarlanmış kasıtlı olarak yanıltıcı makalelerdir (Guess ve Lyons, 2020, ss. 10-11). Sahte haberler biçimsel açıdan haber medyasının içerikleri ile örtüşen ancak örgütsel süreç veya amaç olarak bunun dışında olan uydurma bilgilerdir. Sahte haber üreten kuruluşlar ise içeriğin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamak için gerekli olan haber medyası editoryal normlarından ve süreçlerinden yoksundur (Lazer vd., 2018, s. 1094). Dolayısıyla, yanlış bilginin veya manipüle edilmiş içeriğin üretilmesi daha kolay hale gelirken, tespit edilmesi zorlaşmıştır.

Shu vd. (2020) dezenformasyonu tespit etmenin zorluklarını içerikle ve kullanıcı ile ilgili olmak üzere iki kategoriye ayırır ve bunda sosyal medyanın etkilerine vurgu yapar. Buna göre dezenformasyon içerikleri genellikle okuyucuları etkilemek için yoğun duygular kullanılarak oluşturulan sansasyonel içerikler olması bakımından daha fazla etkileşime girer. Dolayısıyla sosyal medyada bu tür içerikler hızla “viral” ve “trend” olur. Öte yandan sosyal medya platformlarının öneri sistemlerinin bir sonucu olarak filtre baloncukları ve yankı odaları bu süreçte önemli ölçüde etkilidir. Çevrimiçi ortamlardaki farklı türden çok sayıdaki bilgi içerisinden kullanıcıların kendileriyle en alakalı içeriği görüntülemelerine ve etkileşime girmelerine olanak tanır. Bu durum kullanıcıların kendi inançları ve bakış açıları ile uyumlu içeriklere maruz kalarak kendi düşüncelerinin güçlenmesi, karşıt bilgiler ve inançlardan habersiz kalması anlamına gelmektedir. Bu nedenle filtre baloncukları veya yankı odaları yanlış bilginin tespit edilmesi ve azaltılmasını zorlaştırır. Aynı bakış açısına sürekli maruz kalmak kullanıcıların mevcut düşüncelerini güçlendireceği için gerçek bilgi kanıtlanırsa bile düşüncelerini değiştirmeye direnirler. Sosyal medya kullanıcılarının doğrulama yanlılığı ve motive edilmiş akıl yürütme olarak tanımlanan bu tutumu, kendi dünya görüşlerini doğrulayan bilgilere inanmalarına yol açar. İnsanlar gerçekliğin tek doğru algısının kendi algıları olduğuna inanmaya yönelir (Cook, Lewandowsky ve Ecker, 2017; Humprecht, 2018). Teknolojik imkânların sağladığı manipülasyon gücü, dijital dünyada yaşanan dezenformasyonla ilgili sosyal medya kullanıcılarını gerçek bilgi ile yanlış bilgi arasında ayırım yapamayacak konuma getirmiştir (Cabañes, 2020). Nitekim sosyal medya kullanıcıları, kendi değerleri ya da inançlarıyla tutarlı olan şeylerle karşılaştıklarında yanlışlığı tespit etmekten yoksun olmaktadır. Dezenformasyon içeriğini üreten aktörler ise bu durumu kullanarak sosyal medyada kendi amaçları doğrultusunda yanıltıcı içerikleri paylaşmaktadır.

Dijital dünyada dezenformasyonla ilgili paylaşılan bilginin bozukluğuna ilişkin kullanılan çeşitli kavramlar vardır. Wardle ve Derakshan (2017) bilgi bozukluğuna ilişkin kavramsal çerçevenin üç bileşenden oluştuğunu ve her bir bileşenin üç bölüme ayrıldığını öne sürer. Buna göre ilk unsur bilgi bozukluğu türleridir ve üç tür bilgi bozukluğu vardır. Dis-information; bir kişiye, sosyal gruba,

organizasyona veya ülkeye zarar vermek için kasıtlı olarak paylaşılan yanlış bilgidir. Mis-information; zarar verme niyetiyle oluşturulmayan yanlış bilgidir. Mal-information ise, gerçekliğe dayanan, bir kişiye, organizasyona veya ülkeye zarar vermek için kullanılan bilgidir. Bu terimlerin bazıları (disinformation, malinformation) açıkça sahte haberleri ifade etmek ve zarar vermek için kullanılırken, bazıları (misinformation) ise bu amaçlarla kullanılmaz (Aïmeur vd., 2023). Dezenformasyon ile yanlış bilgi arasındaki temel fark, içeriğin üretilmesinde kasıtlı olarak aldatıcı bilginin kullanılmasıdır. Dezenformasyon aldatmayı amaçlarken, yanlış bilgi kasıtsız veya istemsiz olabilir (Guess ve Lyons, 2020; La Cour, 2020). Bu nedenle dezenformasyon, zarar verme amacıyla kamuoyunu bilinçli olarak ve sistemli şekilde yanıltmaya yönelik bir faaliyeti ifade eder.

Wardle ve Derakshan (2017) bilgi bozukluğunun üç aşamada meydana geldiğini belirtir. Buna göre ilk aşama mesajın oluşturulma aşamasıdır. İkinci aşama mesajın bir medya ürününe dönüştürüldüğü üretim aşamasıdır. Üçüncü aşama ise üretilen medya ürününün kamuya açık hale getirileceği dağıtım aşamasıdır. Dolaşıma sokulan bilgi bozukluğunun temsilci, mesaj ve yorumlayıcı olmak üzere üç unsuru bulunmaktadır. Temsilciler bilgi bozukluğunun her aşamasında yer alır. Çeşitli motivasyonlara sahip bu kişi ya da kurumların özellikleri her aşamaya göre değişebilir. Mesajlar, araçlar tarafından şahsen (dedikodu, konuşmalar, vb.), metin yoluyla (gazete makaleleri vb.) veya ses/görüntü materyali (videolar, hareketli grafikler, düzenlenmiş ses klipleri vb.) olarak iletilebilir. Dağıtılan mesajda üçüncü unsur yorumlayıcılarıdır. Buna göre mesaj birisi tarafından alındığında, mesajı nasıl yorumladığı ve hangi eylemi gerçekleştirdiğine ilişkin durumu ifade eder. Mesajın muhatapları bilgiyi kendi sosyo-kültürel statüsüne, siyasi pozisyonuna ve kişisel deneyimine göre yorumlayan birçok bireyden oluşur.

La Cour (2020) uluslararası dijital dezenformasyonda üç prototip bulunduğunu ve uluslararası ilişkilerde kullanılan çok sayıda yöntem olduğunu dile getirirken, dezenformasyonun kaynağı olarak faillerin çeşitlilik gösterdiğini belirtir. Buna göre çevrimiçi ortamlarda tıklama tuzağı ile kâr elde etmeye çalışan özel kişiler veya kuruluşlar, diğer ülkelerdeki kamuoyu tartışmalarını etkilemeye çalışan bir sivil toplum örgütü veya devlet aktörü, bir devlet aktörü gibi diğer aktörler adına hareket eden veya etmeyen özel şirketler de olabilir. Dezenformasyonun üretilip dağıtılması da birçok şekilde gerçekleşebilir. Bir içerik yabancı bir bilgi alanına yerleştirilen tek bir yanlış haber hikayesi olabileceği gibi belirli bir olayla bağlantılı olarak yabancı bir ülkede birden fazla yanlış hikâye yayan tutarlı bir kampanya da olabilir.

Dezenformasyon içerikleri amacına göre farklı biçimlerde oluşturulabilmektedir. Wardle ve Derakshan (2017) dezenformasyonun yedi farklı türü olduğunu belirttiği bir sınıflandırma yapmıştır:

- *Parodi/Hiciv*: Zarar verme niyeti olmayan ama kandırma potansiyeli olan içeriklerdir.
- *Sahte/Taklit*: Gerçek kaynakların taklit edildiği içeriklerdir.
- *Uydurma*: Aldatma ve zarar verme amacıyla tamamen yanlış olarak üretilmiş içeriklerdir.
- *Hatalı İlişkilendirme*: Başlıklar, görseller veya altyazıların bilgiyle örtüşmediği içeriklerdir.
- *Bağlamdan Koparma*: Gerçek içeriğin sahte bağlamsal bilgilerle paylaşıldığı içeriklerdir.
- *Çarpıtma*: Bir konuyu veya kişiyi çerçevelemek (suçlamak, iftira atmak) için bilgilerin yanıltıcı şekilde kullanıldığı içeriklerdir.
- *Manipülasyon*: Gerçek bilgi veya görsellerin aldatıcı şekilde değiştirilerek düzenlendiği içeriklerdir.

Günümüz dijital dünyasında ve özellikle sosyal medyada doğru bilginin ve gerçek haber içeriklerinin hangileri olduğuna yönelik son derece belirsiz bir ortam vardır. Dijital dezenformasyon üzerine yapılan çalışmalar dezenformasyon kampanyalarının küresel ölçekteki boyutu ve yaygınlığını ortaya koymaktadır (Cabañes, 2020). Dijital dünyada yaşanan dezenformasyon ve manipülasyonun giderek artan rolü önemli bir araştırma alanı olarak birçok bilim insanı ve iletişim uzmanı tarafından bilimsel çalışmalara konu olmaktadır (Skarzauskiene vd., 2020, s. 74). Bilgi paylaşımının büyük oranda dijital mecralarda yapıldığı günümüz dünyasında giderek daha fazla önem kazanan bir konu olarak dezenformasyonla ilgili yapılan akademik çalışmalar sosyal medyada yaşanan dezenformasyona odaklanmaktadır.

Savaş Dönemlerinde Dezenformasyon

Savaş dönemleri başta sosyal medya olmak üzere dijital iletişim ortamlarında dezenformasyon içeriklerinin yoğun olarak paylaşıldığı dönemlerdir. Sosyal medyanın yalnızca bilgi aktarmanın bir yolu olmadığını, aynı zamanda ideolojik ve fikir çatışmalarının yaşandığı bir alan olduğunu belirtmek önemlidir. Sosyal medyanın seferberlik ve kolektif eylemi tetikleme yeteneği de dezenformasyon sürecinin dinamikleri için önemlidir. Bir boykot veya destek faaliyeti için yapılan çevrimiçi kampanyalar kamuoyunda gerçek bir etki oluşturabilir. Bu durum dezenformasyon sürecindeki taraflar üzerinde ek bir baskı oluşturarak sosyal medyanın olayların akışını yönlendirmede rolü olduğunu gösterir (Maharani, 2024, s. 276). Savaş dönemleri gibi olağanüstü dönemlerde dezenformasyonun kendiliğinden oluştuğunu düşünmek yerinde bir yaklaşım değildir. Bu dönemlerde taraflar haber medyasını dezenformasyon sürecine dahil ederek içerik üretiminde aktif rol almaya yönlendirir (Birkland, 2019). Dezenformasyon sürecine aktif katılım açısından haber medyasının yanı sıra farklı aktörler de dahil edilir veya bu aktörler kendileri rol alabilirler. Örneğin Rusya-Ukrayna savaşında Malezya uçağının düşürülmesi ile ilgili paylaşımlarda vatandaşlar hükümet mesajlarının sosyal medyada yayılmasında etkin rol oynamışlardır (Golovchenko vd., 2018).

Dezenformasyon, askeri veya ekonomik bir avantaj elde etmek için bir tehdit olarak değerlendirilir ve genellikle büyük ölçekte kullanılır. Örneğin, bir ülkenin başka bir ülkeye yönelik dezenformasyon kampanyasını ifade edebilir ve siyasi sonuçlar elde etmek amacıyla ülkenin hükümeti veya istihbarat kuruluşları tarafından o ülkenin askeri yetenekleri ve niyetleri hakkında yanlış bilgilerin yayılması şeklinde gerçekleşebilir. Dolayısıyla kamu güvenliğini ve bütünlüğünü bozabileceği gibi hükümet ve diğer kurumlara güveni de sarsabilir (Załoga, 2022). Savaş ortamlarında kamuoyunu etkilemek için çatışmadaki hükümetlerle onların dışındaki ülkeler bilgi savaşına girerler. Gerçekler, dezenformasyon içeriklerinin yoğun şekilde paylaşıldığı dönemlerde daha az önemli hale gelmeye başlar. Nitekim jeopolitik gerginliğin odak noktası olarak İsrail ile Filistin arasında bir yılı aşkın süredir devam eden savaşta da sahte haberler hızla yayılmaktadır (Sunvy ve Reza, 2023, ss. 96-97).

Dijital iletişim teknolojilerinin bir ürünü olarak sosyal medya, İsrail-Filistin savaşının anlatısına katılan ve tanıklık eden bir araç haline gelmiştir. Filistin'deki çatışma bağlamında sosyal medya son koşulların hızla ve geniş bir şekilde yayılmasını sağlayan ana bilgi kaynağı olmuştur. Savaşın ilk günlerinde Gazze'ye yönelik İsrail saldırılarında, Filistinliler ve Filistin yanlısı aktivistler anlatılarını iletmek için sosyal medyayı kullanmıştır. Olay yerinden fotoğraflar ve videolar savaşın etkisinin derinlemesine anlaşılmasının bir yolunu sağlamıştır. Öte yandan, İsrail tarafı da sosyal medyayı kullanarak karmaşık bir bilgi dinamiği yaratmıştır. Sosyal medyanın sınırları aşan iletişim gücü savaş ortamlarındaki bilgi paylaşımına küresel toplumun aktif katılımını da içerir. Bu kapsamda dayanışma ve destek kampanyaları sosyal medya aracılığı ile yayılır. Bu açıdan sosyal medya sadece yerel bir bilgi kaynağı olmanın ötesine geçerek dünyadaki bireyleri ve grupları diyalog ve dayanışma hareketlerinde birbirine bağlayan sanal bir köprü vazifesi görür. Sosyal medyanın savaş ortamlarında bilgi yaymadaki rolü, bilgiyi paylaşanların kendi bakış açısına göre şekillendirebilmesi nedeniyle gerçeğin anlaşılmasında ilave zorluklar ortaya çıkarır (Maharani, 2024, ss. 275-276). Savaş ortamlarında yaşanan dezenformasyonda gerçeğin anlaşılmasına yönelik zorluklar İsrail-Filistin savaşı için de geçerlidir. Diğer ülkelerin de katılımı ile bölgeye yayılan savaşta dezenformasyon ortamını genişleten aktörlerin sayısı da artmaktadır. Küresel ölçekte ilginin yoğun olduğu İsrail-Filistin savaşı ile ilgili dezenformasyonun boyutlarının belirlenmesi bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmacının amacı, önemi, sınırlılıkları ve yöntemine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yaşadığımız dijital çağda dezenformasyon dinamiklerinin anlaşılması önem kazanmıştır. Bu kapsamda iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak dijital dünyada giderek artan

dezenformasyon bilimsel araştırmalara konu olmaktadır. Küresel krizler, savaşlar, seçimler dezenformasyonun yaşandığı dönemler olarak öne çıkmaktadır (Golovchenko vd., 2018; Grynko ve Baeriswyl, 2023; Łukasik-Turecka ve Malužinas, 2023; Skarzauskiene vd., 2020). İsrail-Filistin savaşı, küresel ölçekte ilginin olduğu ve yoğun dezenformasyon sürecinin yaşandığı bir konu olarak önemli hale gelmiştir. Savaş sürecinde dijital medyada dezenformasyon içeriklerinin paylaşılması bir strateji olarak devreye girmiş ve savaşın tarafları açısından propagandaya yönelik ayrı bir problemi ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma dijital dezenformasyon konusunda İsrail ile Filistin arasında yaşanan ve bölgeye yayılan savaş dönemindeki dezenformasyon içeriklerine ilişkin probleme odaklanmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın amacı toplumsal algılar ve kamuoyunu yönlendirme bakımından sosyal medyada dijital dezenformasyonun boyutlarını belirlemek için Filistin’de yaşanan savaşla ilgili içeriklerin analiz edilmesidir. Çalışma amacına uygun olarak şu sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Dezenformasyon içeriklerinin paylaşılmasında hangi mecralar ön plana çıkmaktadır?
2. Dezenformasyon içerikleri hangi kaynaklar tarafından dağıtılmaktadır?
3. Dezenformasyon içeriklerinde hangi konular öne çıkmaktadır?
4. Paylaşımlarda öne çıkan dezenformasyon türleri nelerdir?
5. Dezenformasyon içeriklerinde hangi kelimeler daha sık kullanılmaktadır?

Dezenformasyon konusunda Filistin ile ilgili literatürde çeşitli çalışmalar olmasına karşın bu çalışmalar doğrulama platformları içeriklerini veya İsrail-Filistin savaşının ilk dönemlerinde kısa zaman aralıklarını kapsamaktadır (Geneş ve Taydaş, 2024; Gölcü ve Demirata, 2024; Şentuna, Han ve Kılınç Olgaç, 2023; Uzun, 2024). İsrail-Filistin savaşının bölgeye yayılarak diğer ülkelerin de dahil olması ile uluslararası boyutu önem kazanmış, dezenformasyonun süresi ve kapsamı da bu doğrultuda genişlemiştir. Bu çalışma İsrail-Filistin savaşının birinci yıldönümünde İletişim Başkanlığı Dezenformasyonla Mücadele Merkezi tarafından savaş sürecindeki tüm dezenformasyon içeriklerinin yer aldığı Filistin Özel Sayısını incelemesi bakımından bütüncül bir bakış sağlayan kapsamlı bir analiz içermektedir. Çalışma ayrıca savaşın bir yıllık sürecinde dezenformasyonun boyutlarının geldiği noktanın ortaya konulması bakımından alana katkı sunmaktadır. Araştırmanın sonuçları itibari ile konuya ilgisi olan tüm çevreler için akademik düzeyde bir perspektif sağlamasının yanında literatürdeki alanı genişletmesi beklenmektedir.

Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

İsrail-Filistin savaşına ilişkin içeriklerin dezenformasyon sürecine odaklanan bu çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, metinlerden veya diğer anlamlı içeriklerden kullanım bağlamlarına ilişkin geçerli çıkarımlar yapmaya yönelik bir araştırma tekniğidir (Krippendorff, 2018, s. 24). Karma desen kullanılan araştırmada veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Dezenformasyonla Mücadele Merkezi’nin yayınlamış olduğu Dezenformasyon Bülteni Filistin Özel Sayısı (7 Ekim 2023 – 7 Ekim 2024) oluşturmaktadır. Çalışmada dezenformasyon içeriklerinin belirlenmesi ve doğrulanmasında devletin resmi bir kurumu olması bakımından İletişim Başkanlığı tercih edilmiştir. Ayrıca dezenformasyon içeriklerinin bütüncül bir şekilde ele alınabilmesi için savaşın birinci yıldönümü nedeniyle yayınlanan Filistin özel bülteni araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen özel bültende yer alan toplam 177 dezenformasyon içeriği nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir.

Araştırma Etiği

Bu çalışma T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından yayınlanan Filistin Özel Bülteninde yer alan içerikler üzerinden gerçekleştirildiği için etik kurul izni gerektirmemektedir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırma kapsamında incelenen 177 dezenformasyon içeriği ile ilgili yapılan analize dair bulgular yer almaktadır.

Tablo 1

Dezenformasyon İçeriklerinin Yayınlandığı Mecralara Göre Dağılımı

Mecra	n	Yüzde (%)
Sosyal Medya	148	83,62
Sosyal Medya ve Geleneksel Medya	22	12,43
Geleneksel Medya	6	3,39
Belirsiz	1	0,56
Toplam	177	100,00

Tablo 1’de DMM bülteninde yer alan dezenformasyon içeriklerinin yayınlandıkları mecralara göre dağılımı yer almaktadır. Buna göre dezenformasyon içeriklerinin %83,62’si sosyal medyada yayınlanırken, %12,43’ü hem sosyal medyada hem de geleneksel medyada yayınlamıştır. Sadece geleneksel medyada yayınlanan içerikler %3,39 olurken, yayınlandığı mecra belirsiz olan içeriklerin oranı %0,56’dır. Buna göre geleneksel medyayla beraber yayınlanan içerikler de dikkate alındığında dezenformasyon içeriklerinin tamamına yakınının sosyal medyada paylaşıldığı görülmektedir. Sosyal medya, dezenformasyon içeriklerin paylaşılmasında en etkili mecra olarak kullanılmıştır.

Tablo 2

Dezenformasyon İçeriklerini Paylaşan Kaynakların Dağılımı

Kaynak	n	Yüzde (%)
Belirsiz	91	51,41
Propaganda Hesapları	30	16,95
Resmi Makamlar (Hükümet, Bakanlık, Ordu vs.)	27	15,25
Resmi Görevliler (Cumhurbaşkanı, Bakan, Sözcü vs.)	15	8,47
Medya Kuruluşu (Gazete, TV, Haber Sitesi vs.)	9	5,08
Medya Mensubu Kişiler (Gazeteci, Muhabir vs.)	5	2,82
Toplam	177	100,00

Dezenformasyon içeriklerinin hangi kaynaklardan paylaşıldığı dezenformasyonu başlatan kişi ya da kurumu belirtmesi açısından önemlidir. Bir anlamda dezenformasyon sürecinin ilk aktörü olarak algı oluşturma ve toplumu yönlendirmede içeriğin paylaşımına girmesini sağlamaktadır. Tablo 2’de dezenformasyon içeriklerini paylaşan kaynakların dağılımına bakıldığında en yüksek oran %51,41 ile belirsiz kaynaklardır. Diğer bir ifade ile dezenformasyon içeriklerinin yarısı belirsiz kaynaklardan yayınlanmıştır. Dezenformasyonun amaçları dikkate alındığında belirsiz kaynakların en yüksek orana sahip olması beklenen bir durumdur. Daha sonra en fazla dezenformasyon içeriği paylaşan kaynaklar %16,95 oranla propaganda hesapları, %15,25 ile resmi makamlar ve %8,47 ile ülkelerin resmi görevlileridir. Buna göre devletin resmi makamları ve görevlileri dezenformasyon sürecinde bizzat rol almaktadır. Dezenformasyon içeriklerini paylaşan kaynaklar içerisinde medya kuruluşları ve medya mensupları da yer almaktadır. Dezenformasyon içeriklerinin %5,08’i medya kuruluşları tarafından paylaşılırken, %2,82’si ise medya mensuplarının kişisel hesaplarından paylaşılmıştır.

Tablo 3

Dezenformasyon İçeriğinin Konularına Göre Dağılımı

Konu	n	Yüzde (%)
Savaş / Askeri	74	41,81
Toplum / İnsan	42	23,73
Siyaset / Dış Politika	27	15,25
Medya	15	8,47

İnsani Yardım	14	7,91
Ekonomi / Ticaret	5	2,82
Toplam	177	100,00

Dezenformasyon içeriklerinin hangi konular üzerinde yapıldığı incelendiğinde Tablo 3'e göre en fazla savaş/askeri konular (%41,81) olduğu görülmektedir. Savaş/askeri konulardan sonra sırasıyla toplum/insan (%23,73), siyaset/dış politika (%15,25), medya (%8,47), insani yardım (%7,91) ve ekonomi/ticaret (%2,82) konuları gelmektedir. Savaş/askeri konuların dezenformasyona en fazla konu olması normal bir durum olarak görülebilir. Ancak savaş ortamında sivil unsurların, toplumsal ve insani konuların dezenformasyon içeriklerindeki oranının dikkat çekici düzeyde olduğu söylenebilir. Yine benzer şekilde siyaset/dış politika konuları da dezenformasyonda öne çıkan konular arasında yer almaktadır. Diğer konulara oranla daha düşük düzeyde olmasına karşın insani yardım konularının da dezenformasyona konu olduğu görülmektedir. İnsani yardım konularının dezenformasyona konu olması tarafların kendini haklı çıkarma gayretlerinin sınırlarına dair bir gösterge olarak okunabilir. Son olarak ekonomi/ticaret konularının savaş ortamında dezenformasyon için geri planda kalan konular olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4
Dezenformasyon Türlerine Göre Dağılımı

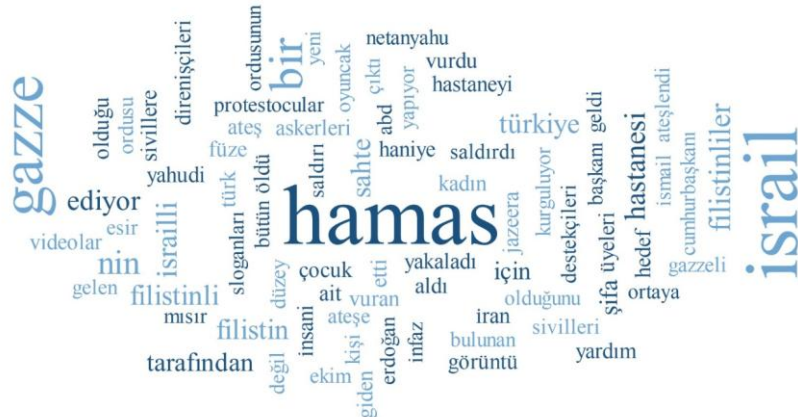
Dezenformasyon Türü	n	Yüzde (%)
Uydurma	45	25,42
Hatalı İlişkilendirme	41	23,16
Manipülasyon	36	20,34
Çarpıtma	34	19,21
Bağlamdan Koparma	21	11,86
Toplam	177	100,00

Tablo 4'te araştırma kapsamında analiz edilen 177 dezenformasyon içeriğinin türlerine göre dağılımı bulunmaktadır. Buna göre 177 dezenformasyon içeriğinin 45'i uydurma, 41'i hatalı ilişkilendirme, 36'sı manipülasyon, 34'ü çarpıtma ve 21'i bağlamdan koparma olduğu tespit edilmiştir. En fazla dezenformasyonun uydurma (%25,42) kategorisinde yapıldığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile dezenformasyonda en fazla uydurma içeriklere başvurulduğu anlaşılmaktadır. Buna en yakın oranda dezenformasyon içeriği ise hatalı ilişkilendirme (%23,16) kategorisinde yapılmıştır. Manipülasyon (%20,34) ve çarpıtma (%19,21) içerikler birbirine yakın oranda kullanılırken, bağlamdan koparma (%11,86) en az başvurulmuş dezenformasyon türü olmuştur. Dezenformasyon içeriklerinde parodi ve taklit içeriğe rastlanmamıştır. İsrail-Filistin savaşında parodi ve taklit içerikler haricinde diğer tüm türlerde önemli oranda dezenformasyona yer verildiği görülmektedir. Dezenformasyon dinamikleri açısından bakıldığında sistematik bir kampanyanın yürütüldüğü söylenebilir.

Tablo 5
Dezenformasyon Türlerinin İlişkin Olduğu Konulara Göre Dağılımı

İçerik Türü	Ekonomi / Ticaret	İnsani Yardım	Medya	Savaş / Askeri	Siyaset / Dış Politika	Toplum / İnsan	Toplam
Bağlamdan Koparma	2	3		7	4	5	21
Çarpıtma		5	2	9	6	12	34
Hatalı İlişkilendirme			6	21	2	12	41
Manipülasyon	2	2	5	16	6	5	36
Uydurma	1	4	2	21	9	8	45
Toplam	5	14	15	74	27	42	177

Tablo 5'te 177 dezenformasyon türlerinin ilişkin olduğu konuları gösteren veriler bulunmaktadır. Buna göre en fazla dezenformasyon yapılan savaş/askeri konularda hatalı ilişkilendirme (n=21) ve uydurma (n=21) en fazla kullanılan dezenformasyon türü olarak öne çıkmaktadır. Bunu manipülasyon (n=16), çarpıtma (n=9) ve bağlamdan koparma (n=7) takip etmektedir. Toplum/insan konularında hatalı ilişkilendirme (n=12) ve çarpıtma (n=12) en fazla kullanılan dezenformasyon türü olmuştur. Siyaset/dış politika konularında ise en fazla uydurma (n=9) türündeki içerikler yer alırken, ondan sonra çarpıtma (n=6) ve manipülasyon (n=6) türündeki içerikler gelmektedir. Medya konulu dezenformasyonlarda hatalı ilişkilendirme (n=6) ön plana çıkarken, insani yardım konulu dezenformasyonda çarpıtma (n=5) ilk sıradadır. Ekonomi/ticaret konulu dezenformasyonda manipülasyon (n=2) ve bağlamdan koparma (n=2) türlerinin kullanıldığı görülmektedir.

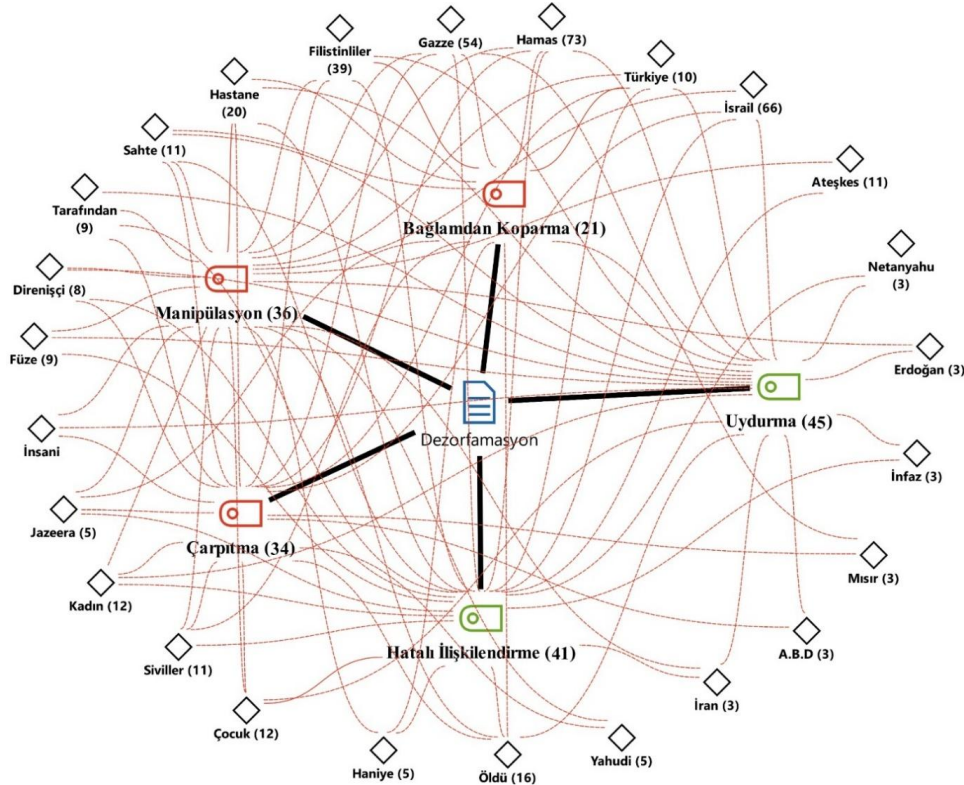
Şekil 1. Dezenformasyon İçeriklerinin Kelime Bulutu

Araştırma kapsamında incelenen dezenformasyon içeriklerinde bazı kelimeler ön plana çıkmaktadır. Şekil 1'de dezenformasyon içeriklerinde en sık kullanılan kelimelerden oluşturulmuş kelime bulutu bulunmaktadır. Buna göre içeriklerde en fazla geçen kelimeler "Hamas", "İsrail" ve "Gazze" kelimeleridir. Bu kelimelerden sonra "Filistinliler", "Hastanesi", "İsrailli", "Ediyor", "Filistin", "Sahte", "Filistinli", "Türkiye", "Taraftından", "Şifa", "Aldı" ve "Askerleri" gibi kelimelerin geldiği görülmektedir. Savaşın gerçekleştiği bölge ve tarafları olarak dezenformasyon içeriklerinde en fazla geçen kelimeler arasında Hamas, İsrail ve Gazze'nin olması normal bir durum olarak kabul edilebilir. Burada "Hastane", "Sahte" ve "Şifa" gibi kelimeler dezenformasyonun hangi konularda yoğunlaştığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Kelime bulutu verilerine göre savaş ortamında insani durumların göz ardı edildiği ve dezenformasyona konu olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6
Dezenformasyon İçeriklerinin Kelime Bulutu Sıklık Tablosu

Kelime	Sıklık
Hamas	73
İsrail	66
Gazze	48
Filistinliler	14
Hastanesi	12
İsrailli	12
Ediyor	11
Filistin	11
Sahte	11
Filistinli	10

Tablo 6’da dezenformasyon içeriklerinin kelime bulutu sıklık tablosuna ait veriler yer almaktadır. Buna göre Hamas (n=73), İsrail (n=66) ve Gazze (n=48) kelimeleri diğer kelimelere göre oldukça fazla kullanılmıştır. Diğer kelimelere bakıldığında ise yine savaşın tarafları ve bölgesi ile ilişkili kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Sıklık tablosu incelendiğinde savaşın taraflarının dezenformasyon içeriklerinde sıklıkla kullanıldığı anlaşılmaktadır. En sık kullanılan kelimeler arasında “hastanesi” kelimesinin bulunması savaş ortamında dezenformasyonun insani konulara kadar uzanabildiğini göstermektedir.

Şekil 2. Dezenformasyon Türlerinin Bağlantılı Olduğu Kelimeler

Şekil 2’de dezenformasyon türleri ile hangi kelimelerin bağlantılı olduğunu belirleyen harita yer almaktadır. Verilere bakıldığında bağlamdan koparma türündeki içeriklerde “Gazze”, “Filistinliler”, “Hastane”, “Sahte”, “Jazeera”, “Türkiye”, “Haniye”, “Öldü” ve “Mısır” kelimelerinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Buna göre Gazze ve Filistinlilerle ilgili hastane gibi insani durumların bağlamdan koparılıp aktarıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Mısır ve Türkiye gibi bazı ülkelerle ilgili içeriklerin de farklı bağlamlarda ele alındığı söylenebilir. Manipülasyon türündeki içeriklerde “İnsani”, “Jazeera”, “Kadın”, “Siviller”, “Çocuk”, “Haniye”, “Öldü”, “Yahudi”, “İran” ve “Erdoğan” gibi kelimelerin ilişkilendirildiği görülmektedir. Özellikle “Kadın”, “Siviller”, “Çocuk” ve “Öldü” kelimelerinin öne çıktığı, bu anlamda insani konular üzerinden manipülasyona başvurulduğu gözlenmektedir. Manipülasyonla ilişkili diğer kelimeler de dikkate alındığında dini, siyasi ve medya gibi pek çok konuda manipülasyon yapıldığı anlaşılmaktadır. Çarpıtma türündeki içeriklerde “Kadın”, “Siviller”, “Çocuk”, “Öldü”, “Yahudi” ve “ABD” kelimelerinin öne çıkması insani konuların çarpıtmaya fazlaca konu edildiğini göstermektedir. Hatalı ilişkilendirme içeriklerinde “Çocuk”, “Siviller”, “Kadın”, “Jazeera”, “Füze”, “Direnişçi”, “Taraftından”, “Hastane”, “Filistinliler”, “Haniye”, “Hamas”, “Gazze”, “Türkiye”, “İsrail”, “Ateşkes”, “Netanyahu”, “İnfaz” ve “İran” kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan kelimelere bakıldığında hemen her konuda hatalı ilişkilendirme yapılan içerikler olduğu anlaşılmaktadır. Uydurma türü içeriklerde yine benzer şekilde “Çocuk”, “Kadın”, “Jazeera”, “İnsani” “Füze”, “Direnişçi”, “Taraftından”, “Sahte”, “Hastane”, “Filistinliler”, “Hamas”, “Gazze”, “Türkiye”, “İsrail”, “ABD”, “İran”, “Netanyahu”, “Erdoğan”, “İnfaz” ve “Öldü” kelimelerinin kullanıldığı dolayısıyla her konuda uydurma haberler üretildiği belirlenmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak haberlerin ve içeriklerin yayılma hızı, bilginin doğruluğu konusunda önemli bir zorluk ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, dezenformasyon olgusu şu anda internetin karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Dezenformasyonun en fazla yapıldığı dönemlerden biri de savaş dönemleridir. Bu çalışmada 7 Ekim 2023'te başlayan İsrail-Filistin savaşında yayınlanan dezenformasyon içerikleri analiz edilmiştir. Araştırmada dezenformasyon içeriklerinin çok büyük bir kısmının sosyal medya kanalından yapıldığı tespit edilmiştir. Sosyal medyanın merkezi olmayan yapısı bireylere ve gruplara anlatıyı şekillendirme gücü vermesi bakımından dezenformasyona uygun bir ortam hazırlamaktadır (Maharani, 2024). Öte yandan dezenformasyon sürecinde sosyal medyaya geleneksel medyanın eşlik ettiği görülmüştür. Sosyal medyada dezenformasyonun yapılması beklenen bir sonuç olsa da haberin doğruluğu konusunda bir sorumluluk ve ilkelere sahip olan geleneksel medyanın dezenformasyona dahil olması savaş dönemindeki stratejik eylemlerle açıklanabilir. Sosyal medya kaynaklarının kullanımı diğer çalışmalarda da benzer şekilde sonuçlar vermiştir (Avşar ve Koyuncu, 2024; Brautovic, 2024; Maharani, 2024, Oguejiofor, 2024; Sunvy ve Reza, 2023). Söz konusu çalışmalarda sosyal medyanın savaş ortamlarında önemli bir dezenformasyon aracı olarak rolünün yadsınamaz bir gerçek olduğu vurgulanmaktadır ve çıkan sonuçlar bu çalışma ile örtüşür niteliktedir. Sosyal medyanın dezenformasyonda etkinliği konusunda farklı sonuçlar da vardır. Maschmeyer (2021) yapılan bir araştırmada, dijital medyanın dezenformasyon anlatılarını yaymada geleneksel medyaya kıyasla önemli ölçüde daha az etkili olduğunu ortaya koyduğunu belirtmiştir. Dezenformasyon kampanyalarının büyüklük ve potansiyel kitle açısından sınırlı olduğunu öne sürmüştür.

Araştırmadaki bir diğer sonuç ise dezenformasyon paylaşımlarının hangi kaynaklardan yapıldığı ile ilgilidir. Bu içeriklerin yaklaşık yarısının belirsiz kaynaklardan yapılmış olduğu belirlenmiştir. Dezenformasyon içeriklerinin paylaşımında belirsiz kaynakların devreye girmesi beklenen bir durum olarak değerlendirilebilir. Belirsiz kaynaklardan sonra en fazla paylaşımın propaganda hesaplarından yapılması yine bu sürece uygun aktörler olarak kabul edilebilir. Belirsiz kaynaklar ve propaganda hesaplarının ilk sırada yer alması dezenformasyonun yapılaş amacına uygun düşen bir eylem olarak beklenen bir sonuç olmasının yanı sıra dezenformasyon sürecindeki en etkili aktörleri de yansıtmaktadır. Öte yandan İsrail resmi makamları ve resmi yetkililerinin dezenformasyon içeriklerinin paylaşımına aktif olarak katıldıkları tespit edilmiştir. Savaş ortamında bir iletişim stratejisi olarak resmî kurumların ve yetkililerin sürece dahil olması dezenformasyonun boyutlarını göstermesi açısından dikkat çekici bir sonuçtur. İsrail resmi makamlarının ve resmi yetkililerinin dezenformasyon sürecinde aktif rol aldıkları ve kamuoyunu istenen yönde etkilemek için çaba sarf ettikleri belirlenmiştir. Benzer yönde tespitler İsrail-Filistin savaşında dezenformasyon süreçlerini farklı açılardan inceleyen diğer çalışmalarda da yapılmıştır (Avşar ve Koyuncu, 2024; Gölcü ve Demirata 2024). Roberts ve Karekwaivanane (2024) Brexit referandumunda ve Trump seçimlerinde Rusya'nın dijital dezenformasyondaki rolüne vurgu yapmış ve tüm uluslardaki güçlü grupların özellikle olağanüstü durumlarda, savaş ve fetih zamanlarında dezenformasyon yaptığını belirtmiştir. Savaş gibi düşük güven ortamlarında siyasi aktörler daha sık çevrimiçi dezenformasyon kaynağı olarak hareket edebilmektedir. Siyasi aktörler düşmanlarına saldırarak tartışmaları körüklerken buna bağlı olarak hükümet üyeleri sıklıkla çevrimiçi dezenformasyonun hedefi haline gelmektedir (Humprecht, 2018). Diğer aktörlere göre daha geri planda olsa da bazı medya kuruluşları ve medya mensuplarının da dezenformasyon sürecinde aktif rol aldığı tespit edilmiştir. Benzer bir sonuç Sunvy ve Reza (2023) tarafından yanlış bilginin biçimleri ve temalarını inceledikleri çalışmada da görülmektedir. Ana akım medya kuruluşlarının özellikle sosyal medya aracılığı ile yanıltıcı içerikleri yaydıkları ve hükümet dışı güçler olarak dezenformasyonda güçlü araçlar haline geldiklerini vurgulamıştır. Şentuna, Han ve Olgaç (2023) ise İsrail-Filistin savaşında uluslararası medya kuruluşlarının haber içeriklerinde yanıltıcı içeriklere yer verdiklerini belirlemişlerdir. Tüm içeriklerin medya aracılığı ile iletilmesi dezenformasyon sürecinde medyanın oynadığı teknik rolü yansıtırken, medya kuruluşlarının ve mensuplarının dezenformasyon içeriklerinin dağıtılmasında bizzat kaynak olarak rol alması sürecin aktörleri olarak devreye girmelerini ifade eder.

Araştırmada elde edilen bir başka sonuç ise dezenformasyonun hangi konularda yapıldığı ile ilgilidir. Burada savaş/askeri konuların ilk sırada çıkması normal bir sonuç olarak kabul edilebilir.

Savaş/askeri içerikli konulardan sonra toplumsal konuların gelmesi dezenformasyon sürecinde toplumu yönlendirme ve manipüle etme konusundaki gayretlerle açıklanabilir. Öte yandan siyaset/dış politika konularının da bu süreçte önemli bir payı olduğu görülmüştür. Nitekim savaşlar uluslararası boyutları olan olağanüstü dönemlerdir. Bu nedenle siyaset ve dış politika açısından dezenformasyonun bir parçası olabilmektedir. Öte yandan savaş, siyasi kararlarla ilerleyen bir süreç olması bakımından dezenformasyonun siyaset/dış politika bağlamında bir strateji olarak kullanılması normal bir sonuç olarak okunabilir. Medyanın dezenformasyona konu olması ise bu sürecin aktörleri açısından bir anlam ifade etmektedir. Medya bu araştırma kapsamında incelenen içeriklerde diğer konulara göre geri planda olsa da dezenformasyonun hem kaynağı hem de konusu olmaktan kurtulamamıştır. Dezenformasyonda ekonomi ve ticaret konularının Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri çerçevesinde konu edildiği ve ulusal düzeyde sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Araştırmada incelenen içeriklerde dezenformasyonun her türüne başvurulduğu görülmüştür. Uydurma ve hatalı ilişkilendirme yapılan içeriklerin ön planda olduğu tespit edilmiştir. Benzer bir sonuç Aydın (2024) tarafından İsrail-Filistin savaşı ile ilgili haberlerin teyit.org sitesi üzerinden yaptığı çalışmada da çıkmış ve incelenen 109 içeriğin 79'unun hatalı ilişkilendirme olduğu tespit edilmiştir. Koçyiğit (2024) de çalışmasında uydurma, yanıltıcı ve sahte içeriklerin ön planda olduğunu tespit etmiştir. Araştırmadaki en önemli sonuçlardan biri savaş/askeri konularda yapılan dezenformasyonun en fazla uydurma ve hatalı ilişkilendirme içerikler olduğudur. Yine bu konuda manipülasyon içeriklerinin de fazla olduğu görülmüştür. Uzun (2024) İsrail-Filistin savaşı ile ilgili haberleri teyit.org sitesi üzerinden incelediği çalışmada benzer sonuçlara ulaşmış, hatalı ilişkilendirme ve manipülasyon içeren çok sayıda haber olduğunu tespit etmiştir. Çarpıtma içeriklerinde toplumsal konuların öne çıkması kamuoyunu yönlendirme çabalarının bir sonucu olarak okunabilir. Siyaset ve dış politika konularında uydurma haberlerin yoğun olarak oluşturulması uluslararası toplumu etkileme çabası içinde değerlendirilebilir. İçeriklerin dezenformasyon türleri ve konularına bir arada bakıldığında farklı oranlarda olsa da her türlü dezenformasyonun tüm konularda yapılmaya çalışıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu durum dezenformasyonun her alanda etkin bir şekilde yürütüldüğüne işaret etmektedir.

Dezenformasyon içeriklerinde en fazla kullanılan kelimelerde savaşın aktörleri ön planda yer almaktadır. Savaşın aktörlerinden sonra "hastane", "toplumsal" ve "insani" unsurların ön plana çıkması savaş ortamında dezenformasyonun herhangi bir sınır tanımadan yapıldığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Hastane ve Filistinli insanlarla ilgili içeriklerin bağlamdan kopararak kullanılması insani konuların farklı yönleri çekilerek aktarılmasını göstermektedir. Yine benzer şekilde insani konuların manipülasyon içeriklerinde kullanılmasının yanında siyasiler ve devletler de manipülasyon içeriklerine konu olmuştur. Özellikle Türkiye'nin dezenformasyona konu olan ülkeler arasında ön planda olmasının bölgesel güçlü bir aktör olarak aktif rolü ile ilişkili olması muhtemeldir. Manipülasyonla ilgili diğer kelimeler göz önüne alındığında manipülasyonun din, siyaset, medya gibi pek çok alanda karşımıza çıkan bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Hatalı ilişkilendirme ve uydurma içeriklerde her konuya ilişkin kelimelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmanın amaç soruları bağlamında bütüncül olarak değerlendirmesi yapıldığında dezenformasyon içeriklerinin en çok sosyal medya aracılığı ile paylaşıldığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar sosyal medyanın dezenformasyon sürecinin hızlanmasında önemli bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. İçeriklerin paylaşılmasında belirsiz hesaplarla propaganda hesapları en önde yer alsa da resmi makamlar ve yetkililerin de yadsınamaz bir payı olduğu belirlenmiştir. Dezenformasyonda en fazla savaş/askeri konuların işlendiği görülmüştür. Dezenformasyon içeriklerinde en fazla uydurma ve hatalı ilişkilendirme türünün kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu içeriklerde savaş/askeri konular en fazla kullanılan konular olmakla birlikte toplumsal ve insani konuların önemli oranda kullanıldığı anlaşılmıştır. Dezenformasyon içeriklerinde savaşın taraflarını ifade eden kelimeler ön plana çıkarken bunun ardından insani durumları ifade eden kelimelerin gelmesi dezenformasyonun yönünü göstermesi bakımından önemli bir sonuçtur.

Analiz sonuçlarına göre İsrail-Filistin savaşının bir yıllık sürecinde paylaşılan içeriklerin İletişim Başkanlığı tarafından yanlış içerikler olduğu net bir şekilde açıklanmıştır. Bu içeriklerin paylaşılmasında İsrail'in hem resmî makamlar yoluyla hem de diğer aktörleri devreye alarak faaliyette bulunduğu anlaşılmıştır. Savaş dönemlerinin yanı sıra küresel salgın ve Kahramanmaraş depremi gibi

diğer olağanüstü dönemlerde de benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır (Koçyiğit, 2023, Shahi, 2024). Dolayısıyla bu dönemlerde dezenformasyonun ortaya çıkarttığı ciddi sorunlarla mücadele etmek ve buna karşı gerekli önlemleri almak toplumun doğru bir şekilde bilgilendirilmesinde önem kazanmaktadır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında dezenformasyonun sadece teknolojiye dayalı bir gerçeklik olmanın ötesinde, devletin resmî kurumları ve diğer aktörler tarafından bilinçli bir şekilde organize edildiğini göstermektedir. Dezenformasyonla mücadelede gönüllü platformlar ve resmi makamların çabasından daha fazlasına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Dijital iletişim teknolojilerinin gelişen yapısı, potansiyel faydaları değerlendirirken zorlukları da azaltmak için stratejilerin sürekli olarak incelenmesini, geliştirilmesini ve uyarlanmasını gerekli kılmaktadır (Maharani, 2024). Bu çerçevede dijital dezenformasyonla mücadele kapsamında bazı öneriler sıralanabilir. Literatürde vurgulandığı gibi alınacak ilk tedbir dijital medya okuryazarlığı konusunda bir farkındalık oluşturularak bu yönde eğitimler vermek olmalıdır. İletişim dinamiklerinin kapsamlı sonuçlarını kabul eden ve kullanıcı güvenliği, kültürel gelişim ve tüm insanlığın evrensel refahı üzerindeki potansiyel zararlı etkilerini dikkate alan kapsamlı bir çerçeve oluşturulmalıdır. Bu doğrultuda bireylere özellikle dijital mecralarda bilgi kaynaklarını eleştirel olarak nasıl değerlendirecekleri, yanlış bilgileri ve dezenformasyonu nasıl tespit edeceklerine ilişkin beceriler kazandırılmalıdır (Aydın, 2024; Alsubari, Alhiba, Enan, Aldawla ve Alsurori, 2024; Koçyiğit, 2024; Oguejiofor, 2024). Dijital dezenformasyonda yapay zekanın olumsuz etkilerine karşı dijital okuryazarlık açısından bazı tedbirler alınabilir. Bunun için bireyleri medya ile eleştirel şekilde etkileşime girme ve gerçeği kurgudan ayırt etme konusunda güçlendirmek için yapay zekâ destekli düzenleyici çerçevelerin ve başarılı dijital okuryazarlık girişimlerinin dengeli bir yaklaşımı gereklidir. Bu yaklaşım, yapay zekâ destekli bilginin olumsuz etkilerine karşı koyabilir ve potansiyel olarak daha sağlıklı, daha bilinçli bir dijital ortam yaratabilir. Bu çok yönlü yaklaşım, yanıltıcı bilgilerin toplumda neden olduğu zararı azaltmaya yardımcı olabilir (Ali, 2024). Dezenformasyonla mücadele sektörler arası iş birliği ile daha güçlü bir şekilde yapılabilir. Hükümetler, sivil toplum kuruluşları, akademik çevreler ve uluslararası kuruluşlar dahil olmak üzere çeşitli paydaşlar arasında iş birliği yapılarak kapsamlı stratejiler ve çözümler geliştirilebilir. Dezenformasyonla mücadele için etkili stratejiler ve çözümler geliştirme çabalarına akademik düzeyde daha fazla araştırma yapılarak katkı sağlanabilir (Maharani, 2024; Oguejiofor, 2024).

İletişim Başkanlığı tarafından İsrail-Filistin savaşının bir yıllık sürecinde paylaşılan dezenformasyon içeriklerinin analizi ile sınırlı olan bu araştırma sosyal medyanın dezenformasyon sürecinde etkin kullanımı ve içeriklerin nasıl paylaşıldığına ilişkin veriler sunmaktadır. Araştırma sonuçları İsrail-Filistin savaşı bağlamında sosyal medyanın kamuoyunu şekillendirme ve küresel söylemi biçimlendirme işlevinin daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştırabilir. Araştırma ayrıca dijital dezenformasyon sürecinde bilgiyi yönetmek için sosyal medyanın rolünün anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Dijital dünyadaki hızlı gelişim göz önüne alındığında dijital dezenformasyon konusu gelecek çalışmalar için önemini korumaya devam edecektir. Gelecekteki çalışmalarda bu tür içeriklerin toplum üzerindeki etkilerinin ve dezenformasyon aktörleri arasındaki bağlantıların araştırılması dezenformasyonla mücadele konusunda önemli yaklaşımlar oluşturmaya katkı sağlayacaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Aïmeur, E., Amri, S. and Brassard, G. (2023). Fake news, disinformation and misinformation in social media: a review. *Social Network Analysis and Mining*, 13.

- Ali, M. S. (2024). AI-driven digital media technologies' generation, and spread of deleterious disinformation: solutions through multi-faceted approach of ai tools & social media industries, regulations and digital literacy. *Policy Research Journal*, 2(4), 801-804.
- Allcott, H. and Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211-236. doi:<https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>
- Alsubari, A.; Alhiba, M.; Enan, A.; Aldawla, N. N. H. and Alsurori, M. (2024). Online news channel streaming: a comprehensive analysis of channel and user engagement during the Israel-Palestine conflict. 04 March 2024, *Preprint (version 3) available at Research Square*.
- Al-Zaman, S. (2019). Digital disinformation and communalism in Bangladesh. *China Media Research*, 15(2), 68-76. doi:<https://doi.org/10.31235/osf.io/8s6jd>
- Arcos, R., Gertrudix, M., Arribas, C. and Cardarilli, M. (2022). Responses to digital disinformation as part of hybrid threats: a systematic review on the effects of disinformation and the effectiveness of fact-checking/debunking. *Open Research Europe*, 2(8), 1-19.
- Avşar, Z. ve Koyuncu, S. (2024). 7 Ekim sonrası Gazze'ye İsrail saldırıları ve dezenformasyon. *Ombudsman Akademik*, Özel Sayı 2, Gazze, 363-404.
- Aydın, A. F. (2024). Sosyal medyada propaganda ve algı yönetimi: İsrail-Filistin savaşı örneği. *Ombudsman Akademik*, Özel Sayı 2, Gazze, 65-99.
- Bennett, W. L. and Livingston, S. (2018). The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions. *European Journal of Communication*, 33(2), 122-139.
- Birkland, T. A. (2019). *An introduction to the policy process - theories, concepts, and models of public policy making* (5th Ed.). New York: Routledge.
- Bradshaw, S. and Howard, P. N. (2018). The global organization of social media disinformation campaigns. *Journal of International Affairs*, 71(1).
- Brautović, M. (2024). Journalistic sources on the Israel/Hamas conflict in the Croatian media. *Adria Digital Media Observatory Report*, Dubrovnik.
- Cabañes, J. V. A. (2020). Digital disinformation and the imaginative dimension of communication. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 97, 435 - 452.
- Cook, J., Lewandowsky, S. and Ecker, U. (2017). Neutralizing misinformation through inoculation: Exposing misleading argumentation techniques reduces their influence. *PLoS ONE*, 12.
- Fallis, D. (2015). What is disinformation? *Library Trends*, 63(3), 401–426.
- Freelon, D. and Wells, C. (2020). Disinformation as political communication. *Political Communication*, 37(2), 145-156. doi:<https://doi.org/10.1080/10584609.2020.1723755>
- Geneş, M., ve Taydaş, O. (2024). Dezenformasyon ile algı yaratmak ve bilgi kontrolü: İsrail – Filistin savaşı örneği. *İletişim ve Diplomasi* (12), 5-24. doi:10.54722/iletisimvediplomasi.1487823
- Golovchenko, Y., Hartmann, M. and Adler-Nissen, R. (2018). State, media and civil society in the information warfare over Ukraine: citizen curators of digital disinformation. *International Affairs*, 94(5), 975-994. <https://doi.org/10.1093/ia/iiy148>

- Gölcü, A. ve Demirata, B. K. (2024). İsrail'in dezenformasyon stratejisini çözümlemek: Gazze saldırıları örneği. *Ombudsman Akademik*, Özel Sayı 2, Gazze, 195-226.
- Grynko, A. and Baeriswyl, O. (2023). Digital disinformation campaign around the war in Ukraine: case of alternative media in Switzerland case of alternative media in Switzerland. *ESSACHESS - Journal for Communication Studies*, 16(1), 183-202. doi:<https://doi.org/10.21409/K44N-5W76>
- Guess, A. M. and Lyons, B. A. (2020). Misinformation, disinformation, and online propaganda. N. Persily and J. A. Tucker (Ed.), *Social Media and Democracy - The State of the Field, Prospects for Reform* in (pp. 10-33). Cambridge: Cambridge University Press.
- Humphrecht, E. (2018). Where 'fake news' flourishes: a comparison across four Western democracies. *Information, Communication & Society*, 22, 1973 - 1988.
- Iosifidis, P. and Nicoli, N. (2020). *Digital democracy, social media and disinformation*. New York: Routledge.
- Jowett, G. S. and O'Donnell, V. (2014). *Propaganda & persuasion* (6th ed.). California: Sage Publications.
- Koçyiğit, A. (2023). Olağanüstü hallerde sosyal medyada dezenformasyonla mücadele ve kriz iletişimi: Kahramanmaraş depremi üzerine bir analiz. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi* (10), 68-86. doi:10.56676/kiad.1264562
- Koçyiğit, A. (2024). The Republic of Türkiye's diplomatic stance from the perspective of public diplomacy and its response to disinformation: Israeli-Palestinian conflict. *Erciyes İletişim Dergisi*, 11(2), 461-479. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1430574>
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis - an introduction to its methodology* (4th ed.). California: Sage Publications.
- La Cour, C. H. (2020). Theorising digital disinformation in international relations. *International politics*, 57(4), 704-723. doi:<https://doi.org/10.1057/s41311-020-00215-x>
- Lazer, D. M. J., Baum, M. A., Benkler, Y., Berinsky, A. J., Greenhill, K. M., Menczer, F and Zittrain, J. L. (2018). The science of fake news. *Science*, 359(6380), 1094-1096. doi:10.1126/science.aao2998
- Łukasik-Turecka, A. and Malužinas, M. (2023). Digital disinformation during the 2020 parliamentary elections in Lithuania. M. Musiał-Karg and Ó. G. Luengo (Ed.), *Digital Communication and Populism in Times of Covid-19: Cases, Strategies, Examples* in (pp. 75-89). Cham: Springer.
- Maharani, N. A. M. (2024). Social media as a primary source of information: exploring its role in disseminating the current situation in Palestine. *Gema Wiralodra*, 15(1), 275-281. doi:10.31943/gw.v15i1.628
- Marsden, C. T., Meyer, T. and Brown, I. (2020). Platform values and democratic elections: how can the law regulate digital disinformation? *Comput. Law Secur. Rev.*, 36, 105373.
- Martens, B., Aguiar, L., Gomez-Herrera, E. and Mueller-Langer, F. (2018). The digital transformation of news media and the rise of disinformation and fake news. *Political Communication eJournal*.
- Maschmeyer, L. (2021). Digital disinformation: evidence from Ukraine. *ETH Zürich*, (28), <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000463741>

- Oguejiofor, P. O. (2024). The role of social media in shaping narratives and perceptions in the Israeli-Gaza conflict that escalated on October 2023. *International Journal of Academic Multidisciplinary Research*, 8(4), 74-82.
- Roberts, T. and Karekwaivanane, G. H. (2024). Digital disinformation in Africa: A critical approach. Roberts, T. and Karekwaivanane, G. H. (Ed.), *Digital Disinformation in Africa Hashtag Politics, Power and Propaganda*, in (pp. 1-24). London: Zed Bloomsbury Publishing.
- Sáez-Trumper, D. (2019). Online disinformation and the role of wikipedia. *ArXiv*, abs/1910.12596
- Shahi, G. K. (2024). Warclaim: a dataset for fake news on 2023 Israel–Hamas war. In *Companion Publication of the 16th ACM Web Science Conference (WebSci Companion '24)*. Association for Computing Machinery, New York, USA, 19–21. doi:<https://doi.org/10.1145/3630744.3658410>
- Shu, K., Bhattacharjee, A., Alatawi, F. H., Nazer, T. H., Ding, K., Karami, M. and Liu, H. (2020). Combating disinformation in a social media age. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery*, 10.
- Shultz, R. and Goodson, R. (1984). *Dezinformatsia: active measures in Soviet strategy*. New York: Pergamon Press.
- Skarzauskiene, A., Maciulienė, M. and Ramasauskaitė, O. (2020). The digital media in Lithuania: combating disinformation and fake news. *Acta Informatica Pragensia*, 9(2), 74-91.
- Sunvy, A. S. and Reza, R. B. (2023). The role of fact-checking sites during the Israel-Palestine conflict. *The Indonesian Journal of Communication Studies*, 16(2), 95-105. doi:<https://doi.org/10.31315/ijcs.v16i2.11272>
- Şentuna, B., Han, B. ve Kılınç Olgaç, B. (2023). Post-truth ve İsrail - Filistin savaşı. *Sosyal Aktörler ve Deneyimler Dergisi*, (1), 3-9.
- Tandoc, E. C., Lim, Z. W. and Ling, R. (2018). Defining “fake news”. *Digital Journalism*, 6(2), 137-153. doi:<https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143>
- Uzun, B. (2024). Sosyal medyada dezenformasyon: Gazze savaşına ilişkin haberlerin teyit.org üzerinden incelenmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 10(5), 755-765.
- Wang, Y., Mckee, M., Torbica, A. and Stuckler, D. (2019). Systematic literature review on the spread of health-related misinformation on social media. *Social Science & Medicine* (1982), 240.
- Wardle, C. and Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Strasbourg: Council of Europe.
- Weikmann, T. and Lecheler, S. (2023). Visual disinformation in a digital age: a literature synthesis and research agenda. *New Media & Society*, 25(12), 3696-3713. doi:[10.1177/14614448221141648](https://doi.org/10.1177/14614448221141648)
- Załoga, W. (2022). Disinformation in the age of the digital revolution in the aspect of state security. *Wiedza Obronna*, 280(3), 43-62. doi:<https://doi.org/10.34752/2022-c280>
- Zhou, X. and Zafarani, R. (2018). A survey of fake news: fundamental theories, detection methods, and opportunities. *ArXiv*, abs/1812.00315.

Extended Abstract

Introduction

In the current digital media landscape, one of the most significant challenges pertains to the veracity and trustworthiness of the information being disseminated. In the context of the so-called "age of fake news," where deliberate or unintentional misinformation spreads rapidly, the intention behind the production of information assumes heightened significance. Misinformation is defined as false content that is disseminated without the intention of causing harm. In contrast, disinformation can be defined as information that is intentionally created with the objective of achieving a specific strategic outcome and influencing social behaviour. The objective of disinformation is to deliberately mislead the target audience and persuade them to follow the assumptions expected by the messenger. In this regard, the distinction between disinformation and misinformation hinges on the intention behind the act of dissemination. In contrast to misinformation, disinformation is the deliberate dissemination of false information with the intention of misleading the target audience (Humprecht, 2018; Wang, Mckee, Torbica and Stuckler, 2019; Załoga, 2022). Consequently, disinformation involves the distortion of information and the deliberate distraction of the target audience from accurate sources of information.

In the contemporary era, disinformation has assumed the guise of malevolent manipulation of digital and social media discourse, pursued with the objective of advancing hostile propaganda or ideological manipulation. In the context of warfare, the strategic use of disinformation is a prominent phenomenon, employed with the dual objective of attaining psychological superiority and influencing public perception. It is evident that during the armed conflict between Israel and Hamas that commenced on 7 October 2023 and subsequently escalated with the involvement of other nations in the region, a considerable amount of disinformation was disseminated extensively, particularly on social media platforms. In this context, the Disinformation Bulletin Palestine Special Issue (7 October 2023 – 7 October 2024), published by the Communication Directorate of the Presidency of the Republic of Türkiye on the first anniversary of the Israeli-Palestinian war, is the subject of this study. The primary objective of this study is to elucidate the extent and nature of disinformation in a war environment.

Method

This study employs content analysis to examine the process of disinformation in the context of the Israel-Palestine conflict. The subject of this study is the Disinformation Bulletin Palestine Special Issue, published by the Communication Directorate of the Presidency of the Republic of Türkiye, and covering the period from 7 October 2023 to 7 October 2024. The Palestine special bulletin, published on the occasion of the first anniversary of the war, represents the limitations of the study in order to address the disinformation content in a comprehensive manner. A total of 177 instances of disinformation in the special bulletin were examined within the scope of the research using the content analysis method, which is one of the qualitative analysis methods.

Findings

A review of the content published with traditional media reveals that the majority of disinformation content was disseminated on social media platforms. The most effective medium for the dissemination of disinformation content was social media. A further analysis of the distribution of sources that shared disinformation content reveals that the highest rate is attributed to uncertain sources, at 51.41%. Subsequently, the most prolific disseminators of disinformation were identified as propaganda accounts, accounting for 16.95% of the total. It can be observed that state officials and official authorities are directly involved in the process of disseminating disinformation. It is also evident that media organisations and media members are among the sources sharing disinformation content. An analysis of the topics on which disinformation content is based reveals that totalitarian and humanitarian issues constitute a significant proportion of disinformation content in the context of war. Similarly, politics and foreign policy issues also feature prominently in disinformation. Fabrication represents the

most prevalent form of disinformation, accounting for 25.42% of all instances. False association is the second most common form of disinformation, representing 23.16% of all instances. The data illustrating the categories of disinformation indicate that false association (n=21) and fabrication (n=21) are the most prevalent forms of disinformation pertaining to military and war-related topics. The most frequently occurring words in disinformation content are "Hamas," "Israel," and "Gaza." Subsequently, words such as "hospital," "fake," and "healing" are worthy of note in terms of indicating the subjects on which disinformation is concentrated. An analysis of the word frequency table reveals that the parties to the war are frequently used in disinformation content. The words "Gaza", "Palestinians", "Hospital", "Fake", "Jazeera", "Turkey", "Haniyeh", "Killed" and "Egypt" were identified as being particularly prevalent in content that lacked contextualisation. In the content of the manipulation type, words such as "humanitarian," "Jazeera," "woman," "civilians," "child," "Haniyeh," "killed," "Jew," "Iran," and "Erdoğan" were associated. The prominence of the words "women," "civilians," "children," "killed," "Jew," and "USA" in the content of the distortion type indicates that humanitarian issues are subject to distortion.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The present study analyses the disinformation content published during the Israeli-Palestinian war, which commenced on 7 October 2023. The study revealed that the majority of disinformation content was disseminated via social media platforms. Conversely, it was observed that traditional media outlets participated in the dissemination of disinformation alongside social media platforms. It was established that approximately half of the disinformation posts originated from uncertain sources. Subsequently, the greatest number of posts were created by propaganda accounts. However, the dissemination of disinformation was not exclusive to these. It was observed that state authorities and officials were actively involved in the propagation of disinformation. With regard to the subjects on which disinformation was disseminated, it can be considered a normal result that war and military issues were the primary focus. Conversely, politics and foreign policy issues have also played an important role in this process. The analysis revealed that the most prevalent forms of content were those that were either fabricated or had been incorrectly attributed. One of the most significant findings of the study is that disinformation pertaining to military and war-related issues is predominantly fabricated and misattributed. Furthermore, the data revealed a notable prevalence of manipulated content within this subject area. The prevalence of overarching issues in disinformation can be interpreted as a consequence of deliberate attempts to influence public opinion. The actors involved in the conflict are prominent in the vocabulary used in disinformation content. The prominence of hospitals and social and humanitarian elements following the actors of the war may be indicative of the extent to which disinformation is disseminated in a war environment, with seemingly no limits. The results of the analysis demonstrate that the content disseminated during the one-year period of the Israeli-Palestinian conflict was explicitly identified by the Directorate of Communication as false information. It was established that Israel acted both through official institutions and authorities and by engaging other actors in the dissemination of these materials. This research, which is limited to the analysis of the disinformation content shared by the Directorate of Communication during the one-year period of the Israeli-Palestinian war, provides data on the effective use of social media in the disinformation process and how the content is shared. The findings of this research may facilitate a more detailed understanding of the function of social media in shaping public opinion and global discourse in the context of the Israeli-Palestinian conflict. In future studies, an investigation of the effects of such content on society and the links between disinformation actors will contribute to the development of important approaches to combating disinformation.

Filistinli ve Müslüman-Arap Şairlerin Vicdanında Filistin Meselesi

Mücahit TANRIBUYURDU
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
m.tanribuyurdu@ahievran.edu.tr
0000-0002-7291-7550

Mohammad BONJA
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
m.bonja@ahievran.edu.tr
0000-0001-8392-0491

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1599831
Geliş Tarihi: 26.12.2024	Revize Tarihi: 21.01.2025
	Kabul Tarihi: 22.01.2025

Atıf Bilgisi

Tanrıbuyurdu, M. ve Bonja, M. (2025). Filistinli ve Müslüman-Arap şairlerin vicdanında Filistin meselesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 183-202.

ÖZ

Şairler milletlerin fikirlerini, duygularını ve hayallerini ifade etmede çok önemli bir rol oynar. Onlar her zaman toplumlarının kolektif bilincini temsil eder. İslam coğrafyasındaki şairler de bu coğrafyada yaşanan önemli ve sarsıcı büyük olayları şiirleriyle gündeme getirmiştir. Son yüzyılda İslam toplumunu en çok etkileyen ve hala etkilemeye devam eden olayların başında Filistin meselesi gelmektedir. Bu makale Filistin meselesinin Filistinli ve Müslüman-Arap şairlerin şiirlerinde nasıl aktarıldığını ele almaktadır. Araştırmanın amacı Filistinlilerin İsrail işgali ve zulmü karşısında verdiği mücadeleyi şairlerin bakış açısından ortaya koymaktır. Araştırma Filistin meselesinin İslam âlemindeki güçlü etkisinde şairlerin oynadığı rolü de ortaya koymayı hedeflemektedir. Zira Filistin meselesi sadece Filistinlileri değil tüm İslam âlemini ve dünyayı ilgilendirmektedir. Konu Filistin meselesinin geçirdiği dört ana zaman dilimi dâhilinde ele alınmıştır. Her dönemde başta Filistinli şairler olmak üzere İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşamış şairlerin şiirlerinden kesitler sunulmuştur. Bu şiirlerde verilmek istenen mesajlar tahlil edilmeye çalışılmıştır. Filistin meselesi, başladığı tarih olan 1917 yılından günümüze kadar tüm İslam coğrafyasında en önemli konuların başında gelmeye devam etmektedir. Neredeyse tüm İslam coğrafyasında yaşayan şairlerin ele aldığı temel konulardan biri olmuştur. Filistin meselesi önemini ve güncelliğini hala devam ettirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Filistin meselesi, İsrail işgali, Müslüman-Arap şairler, şiir.

The Palestinian Issue in the Conscience of Palestinian, Arab and Muslim Poets

ABSTRACT

Poets play a very important role in expressing the ideas, feelings and dreams of nations. They always represent the collective consciousness of their societies. Poets in the Islamic geography have also brought to the agenda the important and shocking events that took place in this geography with their poems. The Palestinian issue is one of the most influential events in the last century and continues to do so. This article examines how the Palestinian issue is conveyed in the poems of Palestinian and Muslim-Arab poets. The aim of the research is to reveal the struggle of Palestinians against Israeli occupation and oppression from the poets' perspective. The research also aims to reveal the role played by poets in the strong impact of the Palestinian issue in the Islamic world. Because the Palestinian issue concerns not only Palestinians but also the entire Islamic world and the world. The subject has been addressed within the four main time periods that the Palestinian issue has gone through. Sections from the poems of poets who lived in different regions of the Islamic geography, especially Palestinian poets, have been presented in each period. The messages intended to be given in these poems have been attempted to be analyzed. The Palestinian issue has continued to be one of the most important issues in the entire Islamic geography since its beginning in 1917. It has been one of the fundamental issues addressed by poets living in almost all Islamic geography. The Palestinian issue still maintains its importance and relevance.

Keywords: Palestinian issue, İsrail occupation, Muslim-Arab poets, poetry.

Giriş

Orta Doğu dünyadaki önemli stratejik merkezlerden biri kabul edilir. Coğrafi açıdan dünyanın ortasında olması, tarihi açıdan pek çok eski medeniyete ev sahipliği yapması, Hicaz, Filistin, Şam ve Mısır gibi yerlerin semavî dinlerin yayıldığı yerler olması bu bölgenin stratejik açıdan önemli olmasının sebeplerinden bazılarıdır. Son yüzyılda bölgede bulunan zengin petrol, doğalgaz yatakları

ve Ortadoğu'dan taşıdıkları ticari ürünleri, petrolü, doğalgazı dünyanın her tarafına taşıyan gemilerin ulaşımını kolaylaştıran boğazların varlığı bölgenin önemini iktisadi açıdan da arttırmıştır.

Orta Doğu bölgesi çok uzun bir zamandır Yahudilerin göz diktiği bir bölgedir. Yahudiler 16. yüzyıldan itibaren bu bölgeye gelip yerleşmek istemiştir. Osmanlı Devleti Yahudilerin bu bölgeye olan alakasını fark etmiştir. 1581, 1583 ve 1585 tarihli Osmanlı belgelerine göre, Tûr-i Sînâ topraklarına Yahudi yerleşimcilerin gelmesinin ve bölgeye yerleşmesinin yasaklanması, Hristiyan din adamları tarafından istenmişti. Bu konuyla ilgili Osmanlı Resmî belgelerinde şu ifade geçmektedir. “Deyr Tûr-i Sînâ’daki rahiplerin Sînâ yarım adasındaki Tûr mıntıkasına Yahudilerin yerleştirilmesinin yasaklanması talebine binaen, bu bölgeye kesinlikle Yahudilerin yerleştirilmeyeceği açıkça belirtilmiştir.” (Abdullatif, 1971, s. 95).

Arnavut asıllı Mehmet Ali Paşa son iki yüzyılda bölgede yaşamış en önemli şahsiyet olarak kabul edilir. Mehmet Ali Paşa çok otoriter, güçlü ve bölgeyle ilgili planları olan bir idarecidir. Mısır’ı yaklaşık elli yıl idare etmiş ve oradaki İslam toplum yapısını bozmuştur. Nihayetinde Mısır’da Batı tarzında bir devlet inşa etmiştir (İlhâmî, 2025, s. 19). Gücünü arttıran Mehmet Ali Paşa Şam’ı ele geçirip Anadolu içlerine kadar ilerlemiştir. Osmanlı yönetimi onun bu ilerleyişini, Mısır’ın bağımsızlığını tanıyarak durdurabilmiştir. Mehmet Ali Paşa’nın Mısır’daki hükmü dini ve siyasi açıdan Arap coğrafyasında çok etkili olmuştur. Onun hüküm sürdüğü dönemde, 1839 yılında Kudüs’te ilk yabancı konsolosluk olan İngiliz konsolosluğu açılmıştır. Bu konsolosluk daha sonra Kudüs ve Şam’daki Yahudilerin korunması ve bölge halkına karşı kışkırtılması konusunda çok tehlikeli bir rol oynayacaktır (Avz, 1973, s. 155; İlhâmî, 2025, s. 23).

Mehmet Ali Paşa Yahudileri Mısır’a yerleşmeye teşvik etmiş ve onun zamanında Mısır’da Yahudi nüfusu belirgin bir şekilde artmıştır. Şam’ı ele geçirincede de Kudüs’ü ziyaret etmek isteyen Yahudi ve Hristiyan hacılardan alınan vergileri kaldırmıştır (Bâzîlî, 1989, ss. 114-116). Yine onun döneminde Hristiyanlara, Osmanlıdan izin almadan Filistin topraklarındaki kiliselerini onarma ve yeni kiliseler yapma hakkı da verilmiştir (İlhâmî, 2025, s. 162). Bunlara ek olarak Mehmet Ali Paşa, Yahudi zenginlerden ismi Moses Montefiore olan birinin Filistin’de çok geniş araziler almasına da izin vermiştir (el-Mesîrî, 1999, s. 177; İlhâmî, 2025, s. 25). Bu gelişmeler neticesinde Kudüs’ün demografik yapısı bozulmuş, şehirdeki Yahudi nüfusu artmıştır (Armstrong, 1989, s. 567). Osmanlılar Şam’ın kontrolünü tekrar ele alınca Moses Montefiore’nin bölgedeki faaliyetlerini engellemiştir. (İlhâmî, 2025, ss. 25, 30, 31). Yahudilerin Filistin topraklarına yerleştirilip orada bir Yahudi devleti kurma girişimlerine, Amerika’nın İstanbul’daki elçisi de katılmıştır. Büyükelçinin bu girişimleri Sultan Abdülhamit tarafından etkisiz hale getirilmiştir (Oren, 2009, s. 311).

On dokuzuncu yüzyılın sonları ile yirminci yüz yılın başlarında Orta Doğu bölgesinde siyasi, sosyal ve askeri anlamda büyük değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler neticesinde Avrupalı karar merkezlerinde çok uzun bir zamandır konuşulan Filistin’de bir Yahudi devleti kurulması kararı, nihayet 1917 yılında yayımlanan Balfour Deklarasyonu ile açıkça dünyaya ilan edilmiştir (Karaköse, 2018, s. 156). 1517 yılından beri Osmanlılara ait olan Filistin’in de dâhil olduğu Şam bölgesi, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır.

Askerî açıdan bu dönemin en önemli özelliği Osmanlı’nın çok zayıflamış olmasıdır. Osmanlı I. Dünya Savaşında Almanya ve Avusturya ile müttefik olarak savaşa girmiştir. Başta Kudüs olmak üzere tüm Filistin toprakları Osmanlı güçleriyle İngiliz güçleri arasında çatışma alanı olmuştur. Savaşı İngilizler kazanmış ve 1917 yılında Kudüs İngilizlerin eline geçmiştir. Bu tarihten bir yıl önce, 1916 yılında ise İngilizlerle iş birliği içinde olan Şerif Hüseyin b. Ali Osmanlıya isyan etmiştir. İsyan Osmanlı’nın bölgedeki hâkimiyetine son verip bağımsız bir Arap devleti kurma amacıyla başlatılmıştır (Yiğit, 2019, s. 396). Fakat bu hayal kısa süre sonra ortadan kalkmıştır. Zira bölge Sykes-Picot anlaşmasıyla batılı ülkeler arasında paylaştırılmıştır (Karaköse, 2018, s. 155). Şerif Hüseyin’in isyanı, Osmanlı’nın I. Dünya Savaşını kaybetmesinin en önemli sebepleri arasında yer almaktadır.

I. Dünya savaşı sonucunda İngiltere, Milletler Cemiyetinin kararıyla Filistin topraklarına hâkim olmuştur. Böylece Filistin’de sömürgeci bir idari yönetim başa gelmiştir. İngiliz sömürgesi

sırasında Filistin’de Araplarla Yahudiler arasındaki gerginlik şiddetlenerek artmıştır. Bölgenin bağımsızlığı için mücadele eden Araplarla bir devlet kurmak isteyen Yahudiler arasındaki bu gerginlik çatışmaya dönüşmüştür. Fakat İngilizlerin bu çatışmada Yahudiler lehine davranması, Yahudilerin bölgedeki nüfus ve nüfuzunu arttırmıştır (Yiğit, 2019, ss. 397-398). 1948 yılında ise başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin desteğiyle Birleşmiş Milletler, Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulması kararını almıştır (Dursun, 1985, s. 199). Bu karar neticesinde Filistin topraklarında kurulan İsrail devleti, daha sonra “Filistin-İsrail Sorunu” adını alacak olan birtakım köklü siyasi, sosyal, kültürel gelişme ve çatışmalara sebep olmuştur.

Başta Filistinli edebiyatçılar olmak üzere Arap ve İslam âlemindeki edebiyatçılar, yaşanan bu köklü değişikliklere ve Filistin-İsrail çatışmasına seyirci kalmamıştır. Filistin davasının en önde gelen savunucuları olmuşlardır. Kimi zaman İslam toplumlarını bilinç yönünden silahlandırarak Filistin davasının savunulmasına katkı sunmuşlar kimi zaman da Filistinlileri vatanlarını ne pahasına olursa olsun terk etmeme konusunda cesaretlendirerek davayı desteklemeye çalışmışlardır. Vatani elinden alınan tüm halkların hakkı olduğu gibi Filistinlilerin de vatanlarını mümkün olan her yolla savunmaları gerektiğini ve bunun Filistinlilerin en doğal hakkı olduğu gerçeğini dünyaya ilan etmişlerdir.

Bu çalışmanın konusu başta Filistinli şairler olmak üzere Müslüman ve Hristiyan Arap şairlerin Filistin sorununa nasıl baktıklarıdır. Konu ele alınırken Filistinli ve Müslüman-Arap şairlerden seçilen örneklerle sınırlandırılmıştır. Filistin sorunu tüm İslam âlemini hatta tüm dünyayı ilgilendiren bir sorundur. Dolayısıyla konu üzerine gerek İslam âleminde gerekse tüm dünyada sayısız şair ve edebiyatçı tarafından eserler ortaya konmuştur. Tüm bu eserlerin incelenmesi ise bir makalenin kapsamının çok ötesinde bir hacme sahip olduğundan, araştırmanın bu şekilde sınırlandırılması bir zorunluluk olmuştur.

Araştırmanın önemi Filistin’in ve Kudüs’ün Müslümanların yanındaki değerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca yaklaşık yüz yıldır Filistinli Müslümanların yaşadığı zulüm ve son olarak 7 Ekim 2023 yılında “Aksa Tufanı” isimli direniş hamlesinin ardından Gazze, Batı Şeria ve son olarak Lübnan ve Suriye’de yaşanmaya başlayan İsrail saldırganlığı ve barbarlığı Filistin sorununun çok iyi bir şekilde kavranmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda araştırma, Filistin davasına destek veren şairleri ve onların şiirlerini gündeme getirerek ilgili toplumsal zeminlerde Kudüs’e ve Filistin’e sahip çıkma bilincinin gelişmesine katkı sunacaktır.

Bu araştırma başta Filistinliler olmak üzere Müslüman ve Hristiyan Arap şairlerin Filistin meselesine bakışlarını ve Filistin meselesiyle olan ilişkilerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bahsi geçen şairlerin Filistin halkıyla olan dayanışmalarını, Filistinlilerin ellerinden alınan en temel haklarına geri kavuşmaları konusundaki desteklerini ve tüm İslam âleminde bir Filistin hassasiyeti oluşturmak için gösterdikleri çabayı da gözler önüne sermek hedefler arasındadır. Ayrıca on dokuzuncu yüz yılın başlarından günümüze kadar geçen sürede Filistin sorununun geçirdiği merhaleleri kısaca zikrederek sorunun kaynağına ve sebeplerine genel olarak temas etmek, böylece okuyucunun zihninde Filistin sorununu görünür hale getirmek de amaçlanmıştır.

Araştırma I. Dünya Savaşından günümüze kadar geçen sürede yaşamış ve yaşamakta olan Filistinli ve Müslüman-Arap şairlerin Filistin ve Kudüs’le ilgili şiirlerinden örnekleri bir araya getirmektedir. Bu açıdan araştırma tarihsel bir metot barındırmaktadır. Şiir parçaları Filistin davasının şairlerin ruhunda meydana getirdiği etkiyi, çeşitli yönlerden ele alacak şekilde seçilmiştir. Dolayısıyla araştırmada psikolojik tahlil yöntemi de kullanılmıştır. Ayrıca şairler Filistin davasıyla ilgili çeşitli sosyal, siyasi ve devrimci öneriler sunmaktadır. Bu durum araştırmada sosyal ve siyasi tahlil metodunu kullanmayı da gerektirmiştir. Çalışma yöntemi itibarıyla herhangi bir etik kurul izni gerektirmemektedir.

Yapılan literatür taramasında konuyla ilgili daha önce yazılmış “Türk ve Arap Şiirlerinde Kudüs’e Dâir Ağıt, Umut ve Direniş” (Noyan, 2018) isimli bir makale tespit edilmiştir. Bu araştırma bahsi geçen makaleden içerik, kapsam ve yöntem bakımından farklıdır. İki makale arasındaki başlıca

farklılıklar şunlardır: Bu araştırma Filistin meselesini tarihsel dönemler şeklinde incelemektedir. Makalede şiirlerin Arapça orijinal metinleri de verilmiştir. Bu araştırma, şiirlerine yer verilen farklı ülkelere mensup şairlerin çokluğu sebebiyle kapsam bakımından daha büyük bir coğrafyayı içine almaktadır.

Şiir her toplumda en önemli meselelerin etkili bir şekilde ifade edildiği bir araç olmuştur. Filistinli ve diğer İslam beldelerindeki şairler de bazı şiirlerini bu amaçla kullanmışlardır. Özellikle 1948 yılından sonra İslam âleminin en önemli sorunlarının başında Filistin davası gelmektedir. Filistin'in İngilizler tarafından işgalinden sonra Arap ve İslam âlemindeki şairler bölgede yaşanan zulüm ve haksızlıklara karşı şiirleriyle tepki göstermeye başlamıştır. Böylece Filistin halkının yaşadığı acı, keder ve sıkıntıları ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bu şairler başta Yahudiler olmak üzere işgalcilere karşı direnişin ve mücadelenin sesi olmuştur. Filistinli şairlerin Filistin'le ilgili şiirleri, Filistinli kimliğini canlı tutma ve toplumsal hafızayı koruma görevini yerine getirirken diğer İslam beldelerindeki şairlerin aynı konuyla ilgili şiirleri Filistin'e ve Filistinlilere siyasi ve duygusal açıdan çok büyük bir destek sağlamıştır.

Filistinlilerle Yahudiler arasındaki mücadele ve bu mücadele de İslam âlemindeki şairlerin tutumu tarihi açıdan dört farklı zaman diliminde incelenmiştir. Bu dönemlerin birincisi 1917'deki İngiliz işgalinden İsrail devletinin kurulduğu tarih olan 1948 yılına kadar olan zamanı, ikincisi 1948'den Kudüs'ün işgal edildiği 1967 yılına kadar olan zaman dilimini, üçüncüsü 1967 yılından Filistin İntifada hareketinin bittiği tarih olan 1987 yılına kadar olan zamanı ve dördüncüsü 1987 yılından günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Şairlerin 1917-1948 Yılları Arasındaki Tutumları

Filistin 1917 yılında İngilizler tarafından işgal edilince Arap şairlerin bu işgale karşı tepkilerini, İngiliz ve Yahudi işgallerini reddettiklerini şiirleriyle ifade etmeye başladıkları görülür. Şiirlerinde bu işgallere karşı Arapların birlik olması gerektiği konusu belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Bu şiirler işgale karşı direnmeyi ve karşı koymayı teşvik etmektedir. Milli duyguların tercümanı olan bu şiirler aynı zamanda Filistinlilerin yaşadığı siyasi ve askeri alandaki yalnızlık karşısında onlarla güçlü bir dayanışmayı göstermekte ve desteği ifade etmektedir. Bu şiirlerde işgalci Batılı güçlerin çizdiği suni sınırlar reddedilmektedir. 1917 yılından itibaren Filistinli direniş grupları mücadele sahnesine çıkmaya başlamıştır. Bu direnişi kırmak ve Arap coğrafyasını kendi aralarında paylaşmak isteyen işgal güçleri, Filistin'le Mısır ve Şam arasındaki ilişkileri zayıflatma ve mümkünse koparmaya çalışmıştır. İşgalcilerin tüm çabasına rağmen İzzeddin el-Kassâm, 1935 yılında Şam'dan Filistin'e geçerek İngiliz işgaline karşı büyük bir isyanın ateşini yakmayı başarmıştır (İlhâmi, 2025, s. 90). Aynı yıl şehit düşen el-Kassâm sonraki süreçte Filistin direnişinin sembolü olmuştur. Şehit Ahmet Yasin tarafından kurulan Hamas direniş hareketinin askeri kanadına "İzzeddin el-Kassâm Birlikleri" adı verilmiştir.

Bu dönemde Filistinli şairlerin, Filistinlilerin maruz kaldığı acı ve ıstırapı şiirleriyle ifade ettikleri görülmektedir. Şiirlerinden, Filistinli kimliğini güçlü bir şekilde vurguladıkları ve özellikle Araplardan yardım bekledikleri açıkça anlaşılmaktadır. Bu şairlerden biri olan Abdülkerim el-Kermî (el-Kermî, 1978, ss. 5-9), 1935 isyanından sonra Arap liderlere şöyle seslenir:

Yazıklar olsun Arap krallarına! Keşke
siz kral olmasaydınız.
Yeni yüzyıldaki Engizisyon
mahkemelerini izliyor musunuz?
Kalkın, dinleyin, her taraftan şehidin
kanı haykırıyor.
Kalkın, bakın Kassâm'a, onun nuru
dağların tepesinde parlıyor.

إِيْهِ مُلُوكَ الْعَرَبِ لَا كُنْتُمْ مُلُوكًا فِي الْوُجُودِ
هَلْ تَسْهَدُونَ مَحَاكِمَ التَّقْنِيشِ فِي الْعَصْرِ الْجَدِيدِ
قَوْمُوا اسْمَعُوا مِنْ كُلِّ نَاجِيَةٍ يَصْنُحُ دَمُ الشَّهِيدِ
قَوْمُوا انْظُرُوا "الْقَسَامَ" يُسْرِقُ نُورَهُ فَوْقَ الصُّرُودِ
(el-Kermî, 1978, s. 23)

Şair burada zamanın Arap yöneticilerinin Filistin konusunda gösterdikleri tepkisizliğe dikkat çekmektedir. Onlara Suriyeli davetçi ve 1935 yılında şehadetiyle Filistin’de İngilizlere karşı büyük bir isyanın başlamasına sebep olan İzzeddin el-Kassâm’ı (Bilge, 2001) örnek göstermektedir. İzzeddin el-Kassâm, elinde imkân olmasa da tek bir Müslümanın bile işgalcilere karşı nasıl büyük bir direnişi başlatabileceğinin sembolü olarak takdim edilmektedir. Ellerinde onca imkân ve güç olan Arap liderlerin, isteseler Filistin’i işgalden kurtarabilecekleri gerçeğini dile getirmektedir.

Şiir Arap liderleri kınayan bir içeriğe sahiptir. Çünkü Filistinliler onlardan bekledikleri yardım ve desteği görememiştir. Arap liderler Filistinlileri yalnız bıraktığı gibi Müslümanların kutsal mekânlarından biri olan Kudüs ve Mescid-i Aksa’yı da koruyamamıştır. el-Kermî’ye göre bu hezimetin ve vebalin sorumluluğu Arap halkında değil Arap liderlerdedir. Çünkü Arap sokakları alev almak ve işgallere karşı isyan etmek için Arap liderlerden bir kıvılcım beklemektedir. Fakat beklenen kıvılcım bir türlü gelmemiştir.

Filistinli şairler dışarıdan yardım gelmesini beklemeden direnişe başlamıştır. Şiirleriyle İngiliz ve Yahudi işgallerini reddettiklerini haykırışlardır. Milli bilinci canlı tutmaya, halkı işgale karşı direnmeye teşvik etmeye başlamışlardır. Bu dönemde yaşamış en önemli Filistinli şairlerden biri de Abdürrahim Mahmûd’tur. Kendisini Filistin davasına adanmış şair, canını vatanı için feda etmekten çekinmemiştir (Meşe & Polat, 2024, s. 608). Filistin davası üzerine yazdığı “eş-Şehîd” isimli şiiri Arap âleminde çok meşhur olup dilden dile aktarılmıştır:

Canımı avucumda taşıyıp helak
uçurumuna atacağım.
Ya dostu sevindiren bir hayat yaşar ya da
düşmanı delirten bir ölüme koşarım.
Düşmanları korkulu rüyası ve
vatanımın koruyucusu olarak
yaşamazsam, hayatın ne anlamı var?
Konuştuğumda bütün dünya beni dinler
ve sözlerim insanlar arasında yankılanır.

سَأَحْمِلُ رُوحِي عَلَى رَاحَتِي
وَأَلْقِي بِهَا فِي مَهَاوِي الرَّدَى
فَإِمَّا حَيَاةٌ تَسُرُّ الصَّدِيقَ
وَأِمَّا مَمَاتٌ يَغِيظُ الْعَدَى
وَمَا الْعَيْشُ؟ لَا عِشْتُ إِنْ لَمْ أَكُنْ
مُخَوِّفَ الْجَنَابِ حَرَامَ الْجَمَى
إِذَا قُلْتُ أَصْنَعُ لِي الْعَالَمُونَ
وَدَوَى مَقَالِي بَيْنَ الْوَرَى
(Mahmûd, 2009, ss. 37-38)

Şair bu dizelerinde ifade ettiği duygu ve düşüncelerini, canını vatanı için feda ederek göstermiş biridir. Vatanın ve bağımsızlığın önemini içten ve etkili bir şekilde aktardığı görülmektedir. Vatanı düşman işgali altındayken mücadele etmeden yaşamının değersizliğini ifade etmektedir. Vatanı işgal edilmiş birinin önünde iki seçenekten başka yol olmadığını ifade eden şair, bu yollardan ilkinin, halkıyla dayanışma içinde düşmana karşı mücadeleyle dolu bir hayat, ikincisinin ise özgürlük yolunda düşmana darbe vuran bir ölüm olduğunu aktarmaktadır. Ancak böyle yaparsa millete ve vatanına karşı sorumluluğunu yerine getirebileceğine inanan şair, bu iki durumun dışında kalan seçeneklerin yaşamaya değer bir hayat sunmadığını dile getirmektedir. Şaire göre düşmanlarını korkutmayan ve sesinin dünya tarafından duyulmadığı bir hayatın anlamı yoktur. Ölümden korkmayan şair, hakkını düşmandan zorla almak gerektiğini söylemektedir. Böylece hem Filistinlileri hem de tüm Müslüman halkları işgalcilere karşı direnmeye ve mücadeleye teşvik etmektedir.

Şair aynı şiirinde bir kahramanın vatanı için şehit oluş sahnesini canlandırmaktadır. Şehidin bedeninin parçalanmasına rağmen onun oluşturduğu manevi güç ve kuvvetin büyüklüğünü vurgulamaktadır. Ayrıca en şerefli ölümün vatan için ölmek olduğunu ifade etmektedir.

Açık ovaya düşmüş bir şehit bedeni,
çölün yırtıcı kuşları onu parçalamakta.
O bedenin bir kısmı gökyüzü aslanlarının
nasibi, bir kısmı da yeryüzü aslanlarının.
Şehidin kanı yeryüzünü kırmızıya bürüdü
ve güzel kokusuyla sabah esintisini
doldurdu.
Şehit yere düştüğünde pak alnı tozlandı.
Fakat bu toz onun güzelliğini arttırdı.
Yemin ederim ki işte bu erkeklerin
ölümüdür ve kim onurlu bir ölüm arıyorsa
işte buradadır.

وَجِسْمٌ تَجَدَّلَ فِي الصَّخَصَانِ
تَنَاقَشَهُ جَارِحَاتُ الْفَلَا
فَمِنْهُ نَصِيبٌ لِأَسَدِ السَّمَاءِ
وَمِنْهُ نَصِيبٌ لِأَسَدِ الشَّرَى
كَسَا دَمَهُ الْأَرْضَ بِالْأَرْجَوَانِ
وَأَنْقَلَ بِالْعَطْرِ رِيحَ الصَّبَا
وَعَفَرَ مِنْهُ بَهَيَّ الْحَبِينِ
وَلَكِنْ عَفَاراً يَزِيدُ الْبَهَا
لَعْمُرُكَ هَذَا مَمَاتُ الرِّجَالِ
وَمَنْ رَامَ مَوْتاً شَرِيفاً فَذَا
(Mahmûd, 2009, ss. 37-38)

Şaire göre bir insanın vatani için canını feda etmesi ve cesedinin yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanması ayıp ve kusur değildir. Onun kanıyla dünya değerlenirken kanının kokusuyla da dünya hoş ve güzel kokar. Vatani için ölen kahramanlar nasıl ölürsün bu onların sadece değerini ve şerefini arttırır. Bu dizelerde yine şehitliğe bir övgü olduğu görülmektedir. Vatan için ölmeyi yücelten şair, böylece büyük-küçük tüm Filistinlilerin ve diğer Müslüman halkların yüreğinde isyan duygusunu, direniş bilincini ve şehadet arzusunun canlandırmaktadır. Kahramanca ve şerefli bir ölüm isteyenleri işgalcilere karşı direniş cephesine çağıran şair, istenen şerefli ölümün direniş cephesinde olduğunu ilan etmektedir. Bu dizelerden savaş zamanında cephede ölmenin dışındaki ölümlerin şair tarafından değersiz sayıldığı da anlaşılmaktadır.

Bu dönemde diğer Arap ülkelerindeki şairlerin de Filistin davasına şiirleriyle destek olmaya çalıştıkları görülmektedir. Filistin'in bir Arap vatani olmasının yanında Kudüs'ün tüm Müslümanlar için ifade ettiği değer, Filistin davasını İslam coğrafyasında çok değerli kılmaktadır. Bu şairlerden biri olan Lübnanlı Hristiyan şair Bîşâra el-Hûrî (el-Hûrî, 1998, ss. 5-8) Filistin sorununu tüm sorunların başına yerleştirmiştir. Filistin'in başına gelen musibetlerin diğer musibetlerden daha büyük olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Ey Filistin! Neredeyse senin başına gelen bela,
başımızdaki belayı unutturdu.
Biz her birimiz ey kardeş! Beşikten beri sana
verdiğimiz söze sadığız.
Şereftir ölüme, onu kahraman ve zilleti
reddeden canlarla doyurmamız.
(Ey Yahudiler!) Dilediğiniz gibi korku salın ve
ateşinizi (üzerimize) dökün, bizde asla bir
korkak göremeyeceksiniz
Zulmünüz bizden nice kahramanlar yetiştirdi ve
şiddetiniz kahramanlarımızı arttırmaktan başka
bir işe de yaramadı.

يَا فِلَسْطِينُ الَّتِي كُنَّا لِمَا
كَابَدْتَهُ مِنْ أَسَى نُنْسَى أَسَانَا
نَحْنُ يَا أَحْتُ عَلَى الْعَهْدِ الَّذِي
قَدْ رَضَعْنَاهُ مِنَ الْمَهْدِ كِلَانَا
شَرَفَ لِلْمَوْتِ أَنْ نُطْعِمَهُ
أَنْفُسًا جَبَارَةً تَأْتِي الْهَوَانَا
انْشُرُوا الْهَوَلَ وَصَبُّوا نَارَكُمْ
كَيْفَمَا شِئْتُمْ فَلَنْ تَلْقُوا جَبَانَا
غَدَبَتِ الْأَخْدَاتُ مِنَّا أَنْفُسًا
لَمْ يَزِدْهَا الْعُنْفُ إِلَّا عُنْفُونَا
(el-Hûrî, 1998, ss.
390-391)

Bu mısralarda Arap halkının Filistin'in devamlı yanında olduğu ve ona destek verdiği ifade edilmektedir. Filistin davasının Arap şairler tarafından ne kadar içselleştirildiği ilk beyitten açıkça anlaşılmaktadır. Filistin davasını tüm davaların önüne koyan şair, bütün Arapların da aynı şekilde davranmasını teşvik etmektedir. Bu beyitler her Arap'ın daha çocukken Filistin'i koruyacağına dair söz verdiğini ve ölene kadar bu sözün ardında olduğunu belirtmektedir. Şehitlik bu şair tarafından da övülmekte ve vatan için can vermek "şeref" olarak değerlendirilmektedir. Direniş ve işgalcilere karşı mücadele etmek, vatan ve özgürlük için can vermek kahramanlık olarak sunulmaktadır. Böylece hem Filistinliler hem de Arap âlemi ve Müslüman halklar, İngiliz ve Yahudi işgaline karşı durma konusunda cesaretlendirilmektedir.

Şairlerin bu gayretlerine rağmen Filistin konusunda özellikle Arap âleminde bir birlik sağlanamamıştır. Şiirlerde bunun sebebi olarak Arap coğrafyasının suni sınırlarla parçalanması ve Arap liderlerin ümmetin değil kendi menfaatlerini düşünmesi gösterilmektedir. Bu şekilde düşünen şairlerden biri de Iraklı şair Muhammed Mehdî el-Cevâhirî'dir (el-Cevâhirî, 2011, ss. 7-9). 1945 yılında Filistin'in Yafa kentinde düzenlenen bir konferansa katılmak için gittiğinde, Filistin'in ve Filistinlilerin yaşadığı zulüm ve yalnızlığı gördükten sonra orada "Güzel Yafa" isimli şiirini yazmıştır:

Bir perdenin göz yaşlarıyla örttüğü göz
(bebeğiyle)le baktım (Yâfâ'ya).
Yol, toprak (vatan), çehreler (millet),
fasih dad (dil) ve kitap (din) aynıyken
gerçekten aramızda bir sınır mı var?

نَظَرْتُ بِمُقْلَةٍ غَطَّى عَلَيْهَا
مِنَ الدَّمْعِ الطَّلِيلِ بِهَا حِجَابُ
أَحَقًّا بَيْنَنَا اخْتَلَفَتْ خُذُودُ
وَمَا اخْتَلَفَتْ الطَّرِيقُ وَلَا التَّرَابُ!
وَلَا افْتَرَقْتُ وَجُوهَ عَنْ وَجُوهٍ
وَلَا الضَّادُ الْفَصِيحُ وَلَا الْكِتَابُ

(Ey Yâfâ!) Vatansız kaldığımda sen
benim vatanımsın ve (ey Yâfâ Halkı!)
dost ve arkadaş azaldığında sen benim
halkımsın.

فَيَا دَارِي إِذَا ضَاعَتْ دِيَارُ
وَيَا صَحْبِي إِذَا قَلَّ الصِّحَابُ
el-Cevâhirî, 2011, ss. 419-421)

Yafa ve Filistin'in durumunu görünce gözyaşlarına hâkim olamayan şair, yaşanan bu bela ve musibetlerin altında dini, dili, ırkı ve vatanı bir olan Arap halkının suni sınırlarla parçalanmış olmasının yattığını belirtmektedir. Arap topraklarının Batılılarca irili ufaklı birçok devletçiğe bölünmesi Arapları zayıflatmış, aralarında çıkarılan çatışmalarla Filistin meselesine destek vermeleri, bu konuda birlik olmaları engellenmiştir. Oysa bu sınırlar gerçek bir siyasi durumu yansıtmamaktadır. Şaire göre Arap halkının vicdanında sınırların bir önemi yoktur. Kendisi Iraklı olsa da Filistin onun da vatanı ve Filistinliler onun da halkıdır.

Bu dönmede Filistin meselesine şiirlerinde yer veren öncü şairlerden bir başkası ise Hindistanlı meşhur düşünür, filozof ve şair Muhammed İkbâl'dir (İkbâl, 2007). Filistin'in 1917 yılında işgal edilmesinden sonra Yahudiler Filistin topraklarının kendilerine ait olduğunu daha çok dile getirmeye başlamıştır. Buna gerekçe olarak iki bin yıl önce Filistin topraklarında devletleri olduğunu ve atalarının orada yaşamış olduğunu ileri sürmüşlerdir. İkbâl, Yahudilerin bu düşüncesine ve mantığına itirazını şöyle dile getirmektedir:

Eğer Yahudiler Filistin'de hak iddia
ederse,
o zaman İspanya da Araplarındır.
İngilizlerin (Filistinle ilgili) gizli gayeleri
var.
Ne süzme bal vermek istenir bize ne de
taze bir hurma.

إِنْ فِي فَلَسْطِينَ الْيَهُودُ رَجَبُ
فَلْيَأْخُذْنَ إِسْبَانِيَا الْعَرَبُ
لِلْإِنْجِلِيزِ مَقَاصِدُ خَفِيَّتْ
مَا إِنْ يُرَادُ الشَّهْدُ وَالرُّطْبُ
(İkbâl, 2007, s. 119)

Bu şiirde Yahudilerin atalarının binlerce yıl önce Filistin topraklarında yaşamış olmalarının, Filistin'i işgal etmelerine asla bir gerekçe olamayacağı açıkça ifade edilmektedir. Bu mantıkla hareket edildiğinde günümüzde hiçbir milletin kendi vatanı üzerinde hak iddia etmesinin mümkün olamayacağı dile getirilmektedir. Yine Yahudilerin mantığından hareket edildiğinde bugün İspanya topraklarının Araplara ait olması gerektiği belirtilerek, Yahudilerin Filistin işgalini haklı gösterme gayretlerinin batıllığı ortaya konmaktadır. Ayrıca bu dizelerde İngilizlerin sinsi siyasetlerine dikkat çekilmektedir. Aslında "Filistin Meselesi" İngilizlerin sebep olduğu bir problemdir.

Filistin meselesinin ortaya çıktığı ilk andan itibaren sadece Arapların değil tüm Müslümanların meselesi olduğu görülmektedir. Hindistan gibi nispeten bölgeye uzak bir coğrafyadaki Müslümanların, Filistin meselesini kendi meseleleri olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Hindistan'daki Müslümanların da Yahudi işgaline karşı çıktıkları bu şiirin ifade ettiği gerçeklerdendir.

Şairlerin Nakbe'den/Büyük Felaket'ten Sonraki Tutumları

15 Mayıs 1948 tarihi Arap hafızasına “Nakbe” yani “Büyük Felaket” olarak kazınmıştır. 14 Mayıs akşamı Yahudiler Filistin topraklarında bir devlet kurduklarını ilan etmişlerdir. Bunu tanımayan Arap devletleri Yahudilere savaş ilan etmiş, yaşanan savaşta Araplar büyük bir yenilgiye uğramıştır. Bu gelişmeler üzerine Yahudiler, Birleşmiş Milletlerin Filistin toprakları olarak kabul ettiği bölgelere saldırıp oradaki Filistinlileri yurtlarından sürmüş ve bir daha onların evlerine ve vatanlarına dönmesine izin vermemiştir (es-Sa'idî, t.y.).

Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması ve Filistinlilerin vatanlarından sürgün edilmesi İslam âleminde infiale yol açmıştır. Bu felaket şairlerin vicdanlarını yaralamış ve bu işgal, sürgün ve katliama karşı öfkelerini şiirleriyle ifade etmişlerdir. Mısırlı şair Ali Mahmud Tâhâ (Gökgöz & Mehmetali, 2020, s. 1852) Filistin'i mezbahaya boğazlanmak için götürülen küçük bir kız kardeşe benzeterek, bu “Büyük Felaket” karşısında yaşadığı kızgınlığı ve hayal kırıklığını şöyle ifade etmiştir:

Kardeşim! Zalimler çiğnedi sınırları.
Cihat hak oldu, hak oldu can fedası.
Kılıcını kınından çıkar, artık kınında
durması ona yakışmaz.
Kardeşim! Kudüs'te bizim bir kız
kardeşimiz var. Kasaplar onu
boğazlamak için bıçaklarını hazırladı.
Mescid ve kiliseyi korumamız için
kardeşim, iki doğunun kıblesine git.
Filistin toprağında yatan şehidi öp.
Çünkü o Filistin'in adıyla Allah'a
yalvardı ve oldu şehit.
Filistin seni göğsümüzle koruruz.
Ya izzetli bir hayat ya da şerefli bir
ölüm.

أخي، بدملاً نؤملاً ظلاً زواج
فحقاً ادقلاً قحوق، داهجلاً
فجراً دهمغ نيم كماسخ
فلنيس ادمغني نأ، دغب، هل
أخي، انل أثنأ سيدقلاً يف نأ
أعدنملاً توحيداً لاهل
أخي، نيقر شملاً فلقى بل مق
لنحمي ادجسملاً وقسينكلاً
وقبل اهضرأ بلع أدبهش
دعاً ادهشنتسأو فللا اهميناب
فلسطين روضلاً انم كيمحت
فلاندر لا امأو دايحلا
(Tâhâ, 2024)

Batılıların Birleşmiş Milletler'de Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurulması kararını almaları, Yahudilerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve akabinde yaşanan katliamlar ve sürgünler Müslümanların vicdanlarını kanatmıştır. Şair tüm Müslümanları eline silah alıp düşmanla savaşmaya çağırılmaktadır. Filistin halkının hakları çiğnenerek alınan kararlar karşısında savaşmaktan başka yol kalmadığını ilan eden şair, Filistin'i savunmak için canların feda edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Filistin kasaplar tarafından boğazlanmak üzere mezbahaya götürülen bir kurbanı benzetilerek yaşanan felaketin büyüklüğü resmedilmeye çalışılmıştır. Filistin bütün Müslümanların küçük kız kardeşidir. Bu masum kız kardeş zorba kasapların elinde mezbahaya sürüklenmektedir. Kasaplar ellerine aldıkları büyük bıçakları hazır tutmaktadır. Bu durumda yapılacak tek şey her türlü tehlikeyi göze alarak küçük kız kardeşi zalim kasapların elinden kurtarmaktır.

Şair bu beyitleriyle tüm İslam âlemini düşmana karşı direnişe ve savaşmaya çağırılmaktadır. Küçük kız kardeş teşbihi ile vicdanlara hitap etmekte ve Müslüman toplumu harekete geçirmeye çalışılmaktadır. Şair son mısraında “Ya izzetli bir hayat ya da şerefli bir ölüm” diyerek Filistin davasında gidilecek iki yol olduğunu ifade etmektedir. Şairin bu konuda Abdürrahim Mahmûd ile aynı fikirde olduğu ve aynı duyguları paylaştığı görülmektedir. Zira yukarıda yer verilen Abdürrahim Mahmûd'un şiirindeki “Ya dostu sevindiren bir hayat ya da düşmanı öfkeliendiren bir ölüm” mısraı da Filistin davasında gidilecek iki yoldan başka yol olmadığını aktarmaktadır. Bu örnek bir taraftan farklı zaman ve mekânlarda yaşayan şairlerin Filistin meselesine neredeyse aynı pencereden baktığını ortaya koyarken diğer yandan Filistin'de süren zulmün geçen bunca zamana rağmen hiç azalmadığını da ifade etmektedir.

Dönemin meşhur şairlerden biri de Filistinli şair Mahmûd Dervîş'tir. Hayatı, İsrail'in Filistinlilere yaptığı zulmü anlatmakla geçmiş bir şairdir. Bu yüzden ona “Şâirü'n-Nehda/İsyân Şairi” denilmiştir. Şiirlerinde Filistinlilerin yaşadığı acı, elem ve hüznü anlatır (Fazlıoğlu, 2019). Doğal olarak Filistin davasını şiirlerinde yoğun olarak işlemiştir. Bir şiirinde Filistin insanını sıradan bir insan olarak tanıttıktan sonra bu sade insanın vatani söz konusu olduğunda düşmanı parçalayan bir kaplana dönüştüğünü ifade etmektedir:

Ben Arabım...
Ünvansız bir adım
Çok sabırlıyım, Memleketteki her şey
öfkесinin coşkusuyla yaşar.
Babam sabanın ailesindendir, soylu bir
aileden değil.
Ve dedem de bir çiftçiydi,

asilzade ve saygın değil.
Bana kitapları okumadan önce güneş gibi
heybetli olmayı öğretti.
Ben insanları küçük görmem ve hiç
kimseye saldırmam.
Fakat ben acıktığımda işgalcimin etini
yerim.
Sakının, sakının açlığımdan ve öfkemin
çokluğundan.

أَنَا عَرَبِيٌّ..
أَنَا اسْمٌ بِلَا لَقَبٍ
صَبُورٌ فِي بِلَادٍ كُلِّ مَا فِيهَا
يَعِيشُ بِقُوَّةِ الْغَضَبِ
أَبِي.. مِنْ أَسْرَةِ الْمَحْرَاثِ
لَا مِنْ سَادَةٍ تُجِبُ
وَجَدِي كَانَ فَلَّاحًا

بِلَا حَسَبٍ.. وَلَا نَسَبٍ!
يُعَلِّمُنِي شَمْسُ الْوَحْشِ قَبْلَ قِرَاءَةِ الْكُتُبِ
أَنَا لَا أَكْرَهُ النَّاسَ
وَلَا أَسْطُو عَلَى أَحَدٍ
وَلَكِنِّي.. إِذَا مَا جُعْتُ
أَكَلْتُ لَحْمَ مُغْتَصِبِي
حَذَارُ.. حَذَارُ.. مِنْ جُوعِي
وَمِنْ غَضَبِي!!
(Dervîş, 1980, ss. 121-127)

Bu mısralar Filistinlilerin sade, kendi halinde insanlar olduklarından, barışçıl olduklarından ama bu sadeliklerinin altında heybetli, gururlu ve asil bir ruh taşıdıklarından bahsetmektedir. Sade görünümünün kimseyi aldatmamasını ifade eden şair, söz konusu vatan olduğunda o ihtişamlı ruhun ortaya çıkıp düşmanları bozguna uğratacağını ifade etmeye çalışmaktadır. Filistin'deki durum aynen şairin dediği gibi gerçekleşmiştir. Bir tarafta dünyanın en güçlü ülkelerinin desteğini almış ve askeri açıdan da bölgenin en güçlü devletlerinden biri olan İsrail ve onun sahip olduğu büyük imkânlar diğer tarafta ellerinde sapan taşından başka bir silahı olmayan Filistinli gariban gençler, kadınlar ve çocuklar. Bu manzara şairin bahsettiği sıradan görünümlü Filistinlilerin sahip oldukları cesaret ve kahramanlığın vücut bulmuş hali olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda bu mısralar işgalcileri ölümle ve onlara karşı her Filistinlinin kalbinde büyüttüğü öfkeyle tehdit etmektedir. Filistinliler çok sabırlı insanlardır. Bu öfkeleri ve kavgaları zafere ulaşana kadar sönmeyecek ve bitmeyecektir.

1948 yılında yaşanan Nakbe'den/Büyük Felaket'ten sonra Filistinliler İsrail Devleti tarafından vatanlarından sürülmüştür. Filistinlilerin kalbi vatan hasreti ve özlemiyle yanmaya başlamıştır. Vatana duyulan bu özlem Filistinli şairlerden biri olan Abdülkerim el-Kermî'nin dilinden şöyle ifade edilmektedir:

Sevgili Filistin! Nasıl yaşarım ovalarından
ve dağlarından uzakta.
Kanla boyanmış yamaçların ve kanlı
ufukların beni çağırıyor.
Gurbette olmadığı halde bir garip gibi
başıboş akan derelerin beni çağırıyor.
“Kavuşmayacak mıyız? Sürgünden sonra
vatana geri dönmeyecek miyiz?” diye
dostlar bana soruyor.
Yarın geri döneceğiz ve o gün yeni nesiller
dönüşün ayak seslerini duyacak.

فِلَسْطِينُ الْحَبِيبَةُ كَيْفَ أَحْيَا
بَعِيدًا عَنْ سُهُولِكَ وَالْهَضَابِ؟!
تُنَادِينِي السُّفُوحُ مُحَضَّبَاتٍ
وَفِي الْأَفَاقِ آثَارُ الْخَصَابِ
تُنَادِينِي الْجَدَاوِلُ شَارِدَاتٍ
تَسِيرُ غَرِيبَةً دُونَ اغْتِرَابٍ
وَيَسْأَلُنِي الرَّفَاقُ أَلَا لِقَاءَ
وَهْلٍ مِنْ عَوْدَةٍ بَعْدَ الْغِيَابِ
غَدًا سَنَعُودُ وَالْأَجْيَالُ تُصْغِي
إِلَى وَفَعِ الْخَطَا عِنْدَ الْإِيَابِ
(el-Kermî, 1978, s. 172)

Şair, kendisi Şam'da güven içinde yaşasa da kalbinde vatanına olan özlemini hep canlı tutmuştur. Filistin'in dağlarını, ovalarını ve vadilerini özleyen şair, vatanını karşısında konuştuğu bir dostu olarak canlandırmaktadır. Vatanının da onu özlediğini "Kavuşmayacak mıyız?" sözleriyle ifade etmektedir. Gurbetteki her Filistinli vatanını özlediği gibi Filistin de sürülen halkını özlemiştir. Üzerinde dolaşan işgalciler ona yabancısıdır. Bu yüzden dereleri ve ırmakları garip ve mahzun bir şekilde akmakta, kendi halkı olan Filistinlilerin geri döneceği günü hasretle beklemektedir. Şair, düşmanların yakın bir zamanda yenilip sürgündeki Filistinlilerin vatanlarına döneceğine olan sarsılmaz inancını ifade etmektedir.

Şairin Filistin'e çok yakın bir zamanda dönecekleri konusundaki bu inancının altında, 1960'lı yıllarda Arap liderlerin İsrail'i yenip bölgeden atacaklarına dair yaptıkları propagandaların yattığı anlaşılmaktadır. Politikacıların içi boş vaatleri, başta Filistinliler olmak üzere tüm Arap halkların Filistin'in tekrar bağımsızlığını kazanacağına dair umut beslemesine sebep olmuştur. Arap halklarındaki bu iyimser hava 1967'deki İsrail karşısında alınan ağır yenilgiyle yok olmuştur. Arap halkı liderlerinin kendilerini kandırdığını idrak etmiştir. Bu durum Filistin davasında yeni bir merhalenin başlangıcı olmuştur.

Nakbe'nin/Büyük Felaket'in yaşandığı yıl Filistinde yaşanan insanlık dışı Yahudi mezalimi ve işgaline karşı ilk tepki veren şairlerden biri de Hindistanlı şair Zafer Ahmed Osman et-Tehânevî'dir. İsrail devletinin kurulması ve Filistin topraklarını işgal etmesi karşısında Arapları düşmana karşı durmaya ve vatanlarını savunmaya çağırmıştır. Filistin vatanının işgali karşısında hissettiklerini şu dizelerle ifade etmiştir:

Ey İslam âlemi! Kalkın ve düşmanınıza
hesapsızca vurun.
Ey şerefli Araplar! Size canım feda, (ne olur
kıpırdayın) yenilmeyin düşmana ki
vatanınızı gasbetmesin Yahudi.
Sizler savaş gününde Allah'ın askerlerisiniz,
orman içindeki aslanlarsınız
Bu Filistin hiç şüphesiz bizindir, çok cömert
Kralı (Allah) tarafından bize ikram edildi.

يَا مَعْشَرَ الْإِسْلَامِ قُومُوا وَاضْرِبُوا
أَعْدَاءَكُمْ ضَرْبًا بَغِيرَ حِسَابٍ
يَا مَعْشَرَ الْعَرَبِ الْكِرَامِ فَدَيْتُكُمْ
لَا يَغْلِبَنَّكُمُ الْيَهُودُ بِبَابٍ
أَنْتُمْ جُنُودُ اللَّهِ فِي يَوْمِ الْوَعَى
أَنْتُمْ أَسْوَدُ فِي صَرْيَمَةٍ غَابٍ
هَذَا فَلَسْطَيْنُ لَنَا مِنْ غَيْرِ مَا
رَبِّبَ عَطَاءُ مَلِكِهَا الْوَهَّابِ
(Hemedânî, 1387, s. 53)

Şair Filistin'in Müslümanların vatanı olduğu gerçeğini 1948 yılında kayıt altına almıştır. Arapları överek Filistin'i işgalden kurtarmaları için teşvik etmektedir. Filistin'in işgali karşısında sessiz ve tepkisiz kalmanın vatanın elden gitmesine, işgalcilerin Filistin'i gasp etmesine sebep olacağını hatırlatmaktadır. Olaylar şairin dediği gibi gelişmiş, Yahudiler 1948 yılından günümüze kadar karış karış Filistin topraklarını gasp etmeye devam etmiştir. Yahudilerin işgalinden sadece Filistin toprakları değil Mısır, Lübnan, Suriye ve Ürdün toprakları da nasibini almıştır.

Şairlerin 1967'den Sonraki Tutumları

1967 yılında İsrail karşısında yaşanan hezimet tüm Arap âleminde büyük bir karamsarlık meydana getirmiş, Filistin'in bağımsızlığı ve Filistinlilerin özgürlüğü konusunda var olan beklentileri yok etmiştir. Arap insanında başlayan bu karamsarlık şairleri etkilemiş olsa da bir süre sonra şairlerin kalbinde yanan umut ve iyimserlik ateşi, İsrail'e karşı verilen mücadelenin bitmediğini ve asla bitmeyeceğini dile getirmeye başlamıştır. Bu dönemin en önemli şairlerinden olan Suriyeli şair, gazeteci ve diplomat Nizâr Kabbânî, ilk başlarda aşk temalı şiirler yazmıştır. 1967'deki İsrail karşısında Arapların yaşadığı hezimetten sonra daha çok siyasi içerikli şiirler yazmıştır. Özellikle Filistin konusunda Arap yöneticilere yönelttiği ağır eleştiriler siyasilerin tepkisini çekmiştir (Tülücü, 2020). Şiirlerinden birinde Filistin ve Arap halkının mücadele ve direniş ruhunun ölmediğini şöyle ifade etmektedir:

Ey İsrail oğulları! Sakın kibir sizi
aldatmasın.

يَا آلَ إِسْرَائِيلَ.. لَا يَأْخُذُكُمُ الْغُرُورُ
عَقَابُ السَّاعَاتِ إِنَّ تَوَقَّعْتَ، لَا بُدَّ أَنْ تَدُورُ..

Saatlerin akrepleri dursa da şüphesiz ki zaman akmaya devam eder.

Vatanın işgal edilmesi bizi korkutmaz zira kartalların kanatlarından bazen tüy dökülür.

Uzun süren susuzluk bizi korkutmaz çünkü daima kayaların içinde su vardır.

Siz orduları yendiniz, duyguları yenemediniz,

ağaçların köklerini değil dallarını kestiniz.

إِنَّ اغْتِصَابَ الْأَرْضِ لَا يُخِيفُنَا
فَالرَّيْسُ قَدْ يَسْقُطُ عَنْ أَجْنَحَةِ النَّسُورِ
وَالْعَطَشُ الطَّوِيلُ لَا يُخِيفُنَا
فَالْمَاءُ يَبْقَى دَائِمًا فِي بَاطِنِ الصُّخُورِ
هَرَمْتُمْ الْجُبُوشَ.. إِلَّا أَنْكُمْ لَمْ تَهْزُمُوا الشُّعُورَ
قَطَعْتُمْ الْأَشْجَارَ مِنْ رُؤُوسِهَا.. وَظَلَّتِ الْجُدُورُ
(Kabbânî, 1999, s. 176)

Bu şiir parçası o dönem Arap âleminin üstüne çöken hayal kırıklığını ortadan kaldırmaya dönük bir içeriğe sahiptir. Yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen işgalcilere karşı direniş ve savaşın yeniden başlatılması gerektiği bölge halklarına ilan edilmektedir. Her milletin tarihinde zaferler ve yenilgiler vardır. Hiçbir millet sürekli zafer veya sürekli mağlubiyet yaşamaz. Zaman bazen zafer bazen de mağlubiyet getirir. Şimdi durum Yahudilerin lehine gözüксе de sonsuza kadar böyle gitmeyecektir. Nihayetinde Filistinlilerin zaferini getiren zaman da gelecektir. Önemli olan özgürlük, bağımsızlık ve mücadele ruhunu kaybetmemektir. Yüreklere vatan aşkı ve bağımsızlık sevdası var olduğu sürece yaşanan felaketlerin önemi yoktur. Çünkü yaşanan felaketler bedene ve maddi dünyaya zarar verebilir. Ruha ve manevi dünyaya zarar veremez.

Kabbânî mücadele ruhunu şiirlerinde sürekli dile getiren bir şairdir. İsrail işgaline karşı silahlı direnişin tek yol olduğuna inanmaktadır. Batı Medeniyetinin barış ve adalet gibi konularda ikiyüzlü olduğunu ve işgalcilere karşı ancak silahla karşı konulabileceğini şöyle aktarmaktadır:

Bir silah istiyorum.
Bir silah için annemin yüzüğünü sattım.
Bir silah için cüzdanımı rehin bıraktım.
Okuduğumuz kitaplar,
ezberlediğimiz kasideler,
eğitim aldığımız dil,
silah karşısında bir dirhem bile değil.
Bir silah var şimdi benim elimde,
yanınızda beni de götürün Filistin'e.
Barış hikayesi bir tiyatrodur,
adalet terennümü de bir oyun,
Filistin'e giden tek bir yol var,
o da bir silahın namlusundan geçer.

أَرِيدُ بُنْدُوقِيَّةً..
خَاتَمَ أُمِّي بَعَثَهُ مِنْ أَجْلِ بُنْدُوقِيَّةٍ
مَحْفَظَتِي رَهْنُهَا مِنْ أَجْلِ بُنْدُوقِيَّةٍ..
اللُّغَةُ الَّتِي بِهَا دَرَسْنَا
الْكُتُبَ الَّتِي بِهَا قَرَأْنَا..
قَصَائِدَ الشُّعْرِ الَّتِي حَفِظْنَا
لَيْسَتْ شَاوِي دِرْهَمًا.. أَمَامَ بُنْدُوقِيَّةٍ..
أَصْبَحَ عِنْدِي الْآنَ بُنْدُوقِيَّةٌ
إِلَى فِلَسْطِينَ خُدُونِي مَعَكُمْ
فَقِصَّةُ السَّلَامِ مَسْرُجِيَّةٌ..
وَالْعَدْلُ مَسْرُجِيَّةٌ..
إِلَى فِلَسْطِينَ طَرِيقٌ وَاحِدٌ
يَمُرُّ مِنْ فُوهَةِ بُنْدُوقِيَّةٍ..
(Kabbânî, 1999, ss. 328-330)

1967 hezimetinden sonra Kabbânî ve diğer şairler, Filistin'in kurtuluşu için silahlanmaktan ve silahlı direnişe başlamaktan başka yol olmadığını kavradılar. Arap hükümetlerinin bu konuda hiçbir şey yapamayacağını anladılar. Birleşmiş Milletler teşkilatından ve uluslararası kuruluşlardan ümitlerini kestiler. Batılılar tarafından dile getirilen “insan hakları” şiarının aldatmadan başka bir şey olmadığını anladılar. Bu yüzden gasp edilen haklarını almak için işgalcinin karşısına silahla çıkmaktan başka yol kalmadığını idrak ettiler ve bunu şiirlerinde dile getirdiler.

Fakat İsrail devleti tarafından ablukaya alınmış Filistinliler, bir taraftan kendi içlerinden ihanete uğrayıp Arap liderlerden destek görememiş diğer taraftan uluslararası camiada var olan Yahudi baskısı sebebiyle yalnız bırakılmıştır. Düşmanla mücadele için gerekli silah ve teçhizata ulaşamamıştır. Filistinliler sahip oldukları direniş ruhuyla hareket ederek tanklara, uçaklara, toplara karşı sapan taşıyla mücadele vermeye başlamışlar böylece Filistin davasında yeni bir merhaleye geçilmiştir.

Şairlerin 1987 Ayaklanmasından Sonraki Tutumları

1987 yılındaki Filistin ayaklanması (intifâda) dünyada şaşkınlık meydana getirmiştir. Çünkü Filistinliler top ve mermilere taşlarla karşılık vermeye, en modern ordulardan biri kabul edilen İsrail ordusuna sapanla saldırmaya başlamıştır. Taş elbette bir silah değildir ama Filistinlinin manevi gücünü ve cesaretini gösteren sembolik bir araçtır. Bu şekilde Yahudilere asla Filistinlileri mağlup edemeyecekleri mesajı verilmiştir. 1987 yılında başlayan bu ayaklanma 1993 yılına kadar sürmüş, kadını erkeği, yaşlısı genciyle bütün Filistinliler bu isyana katılmıştır.

Bu ayaklanma dünyayı olduğu gibi şairleri de etkilemiştir. Bu şairlerden biri olan Semih el-Kâsım Filistinli direniş şairlerinden biridir. Onun şiirleri düşmana atılmış bir mermi olarak değerlendirilmiştir (Can, 2023). Şair 1987 Filistin ayaklanmasıyla ilgili duygularını şöyle ifade etmektedir:

Gelin bakalım gelin!

Cehennem olacak üstünüzdeki tüm gök
ve cehennem olacak altınızdaki her yer.

Gelin bakalım!

Ölür ama teslim olmaz bizim çocuklar ve
ihtiyarlar,

cansız yatan oğullarının üstüne kapaklanır
ama teslim olmaz analar.

Gelin bakalım!

Askerlerinizin araçlarıyla,

kininizi fırlatan silahlarla.

Tehdit edin, sürün, yetim bırakın, yıkın.

Kalbimizin derinliğindeki duyguları

kıramayacaksınız.

Arzularımızı yenemeyeceksiniz.

Son sözü biz söyleriz.

تَقَدَّمُوا.. تَقَدَّمُوا
كُلُّ سَمَاءٍ فَوْقَكُمْ جَهَنَّمُ
وَكُلُّ أَرْضٍ تَحْتَكُمْ جَهَنَّمُ
تَقَدَّمُوا
وَلَا تَسْتَسْلِمُ يَمُوتُ مِنَّا الطِّفْلُ وَالشَّيْخُ
وَتَسْقُطُ الْأُمُّ عَلَى ابْنَائِهَا الْقَتْلَى
وَلَا تَسْتَسْلِمُ
تَقَدَّمُوا
بِنَاقِلَاتِ جُنْدِكُمْ
وَرَاكِبَاتِ جُنْدِكُمْ
وَيَتَمُوا.. وَهَيِّمُوا.. وَهَيِّمُوا.. وَشَرِّدُوا
لَنْ تَكْسِرُوا أَعْمَاقَنَا
لَنْ تَهْزِمُوا أَشْوَاقَنَا
نَحْنُ الْقَضَاءُ الْمُبْرَمُ
(el-Kâsım, 1993, ss. 405-411)

Şair Yahudilere açıkça meydan okumaktadır. Filistinli çocukların ve ihtiyarların bile vatanları ve bağımsızlıkları için canlarını feda etmekten çekinmeyeceklerini, gerekirse bu uğurda seve seve canlarını feda edeceklerini belirtmektedir. Şehit olmuş evlatlarının cesetleri üzerine acıyla kapaklanan Filistinli annelerin de yaşadıkları onca acıya rağmen asla direniş ve mücadeleden vazgeçmeyeceklerini vurgulamaktadır. Evlatlarının öldüğünü görmesine rağmen telim olmayan bir annenin iradesinden ve azminden daha güçlü bir irade olmadığını ifade etmektedir. Bu şekilde Filistin halkının sağlam iradesi ve kahramanlığını dile getirmektedir.

el-Kâsım da İsrail zulmü konusunda Kabbânî gibi düşünmektedir. Kabbânî İsrail'in yaptığı tüm zulümleri "Siz orduları yendiniz duyguları yenemediniz. Ağaçların köklerini değil dallarını kestiniz." diye tanımlarken el-Kâsım ise "Tehdit edin, sürün, yetim bırakın, yakıp yıkın. Kalbimizin derinliğindeki duyguları kıramayacaksınız, arzularımızı yenemeyeceksiniz." diye ifade etmektedir. İki şair de Filistinlilerin sahip olduğu asil ruha ve sağlam iradeye dikkat çekmekte ve düşmanın zafer kazanma hayallerini boşa çıkarmaktadır. Zira düşman maddi açıdan ne kadar güçlü olursa olsun böyle bir direniş ve sağlam irade karşısında asla zafer kazanamayacaktır.

Filistin'de yaşayan kadın, erkek, genç, ihtiyar herkes sağlam bir iradeye sahiptir. Filistin dışındaki Müslüman-Arap coğrafyasında yaşayanların zayıflık ve korkaklığı şairin dikkatini çekmiştir. Bu zıtlığı bir şiirinde şöyle ifade etmektedir:

Ey Gazze'nin talebeleri! Bize öğretin

sizde olan ama bizim unuttuğumuz

bazı şeyleri.

Nasıl erkek olacağımızı bize öğretin,

çünkü bizdeki erkekler oldu hamur

يَا تَلَامِيذَ غَزَّةَ عَلِّمُونَا
بَعْضَ مَا عِنْدَكُمْ فَتَحْنُ نَسِينَا
عَلِّمُونَا بَأَن نَكُونُ رَجَالاً
فَلَدَيْنَا الرِّجَالُ صَارُوا عَجِينَا..
يَا تَلَامِيذَ غَزَّةَ لَا تُبَالُوا

gibi.

Ey Gazze'nin talebeleri! Aldırmayın
bizim radyolarımıza ve bizi
dinlemeyin.

Vurun, vurun tüm gücünüzle, işinize
sımsıkı sarılın ve bizden yardım
istemeyin.

Çünkü biz inlerimize girdik ve sizden
ejderhayı öldürmenizi istedik.

Bin asırlık bir ayda sizin önünüzde
küçüldük ve siz ise büyüdüünüz.

بِإِذَا عَاتَيْنَا وَلَا تَسْمَعُونَا
اضْرِبُوا اضْرِبُوا بِكُلِّ قَوَائِمٍ
وَاحْزَمُوا أَمْرَكُمْ وَلَا تَسْأَلُونَا
قَدْ لَزِمْنَا جُحُورَنَا وَطَلَبْنَا
مِنْكُمْ أَنْ تُقَاتِلُوا النَّتْنَا
قَدْ صَغُرْنَا أَمَامَكُمْ أَلْفَ قَرْنٍ
وَكَبُرْتُمْ خِلَالَ شَهْرِ قُرُونَا
(Kabbânî, 1988, ss. 23-27)

Bu şiirde özellikle Gazze halkının yalnız bırakıldığı konusuna dikkat çekilmektedir. Gazzeliler tüm yokluk, imkânsızlık ve yalnızlığa rağmen işgalci Yahudilere karşı taşla, sapanla ve çıplak elleriyle savaşılmaya başlamıştır. Bu mücadele cesaret, sabır, irade, vatan sevgisi, fedakârlık, yiğitlik ve kahramanlık gibi çok değerli ahlaki özellikleri gerektirmektedir. Gazzelilerin bu ahlaki özelliklere sahip olduğu, verdikleri destansı mücadeleden anlaşılmaktadır. Diğer tarafta ise maddi imkân ve silah bakımından güç ve kuvvet sahibi İslam-Arap âleminin korkaklığı ve bu korkaklıktan kaynaklı İsrail zulmüne karşı tepkisizliği şiirde değinilen diğer bir husustur. Düşmana karşı çıkma ve zafer kazanmak için gerekli olan manevi güç ve kuvvet sadece Gazzelilerde mevcuttur. Diğer Müslüman-Arap âlemi bu yüksek ahlaki değerleri unutmuştur. Korkaklık ve maddi değerlere düşkünlük sinelere işlemiş, bulundukları makam, mevki ve konumlar hayvan inine benzetilerek onlar açısından durumun vehameti ifade edilmeye çalışılmıştır. Gazzeliler Müslümanlara ahlaki değerlerin ölmediğini ve İsrail'in gösterildiği kadar güçlü olmadığını öğretmektedir. Şair ayrıca Gazzelilere mücadelelerinde tek başlarına olduklarını ve bu yalnızlığa aldırmadan aynı iman ve azimle düşmanla savaşmaya devam etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Onların bu mücadelesi, vicdan sahibi herkesin gözünde onları kahramanlara dönüştürürken Gazzelilere destek olmayan Müslüman ve Arapları, insani değerlerini yitirmiş zavallılar haine getirmiştir.

Bu dönemde İsrail devletinin Filistinlilere yaptığı zulüm artarak devam etmiştir. Yıllardır süren bu mezâlime dünyadan ve İslam âleminde neredeyse hiç tepki gelmemesi Filistinlileri kendilerini canlı bomba yaparak düşmana saldırıya mecbur bırakmıştır. Tek çıkar yol olarak gördükleri bu eylem, Filistinliler arasında yaygınlık kazanmış, kadınlar da bu eyleme katılmıştır. Bu eylemler şairlerin dikkatini çekmiş ve Filistinlileri yeni mücadeleleri konusunda da desteklemeye devam etmiştir. Bu şairlerden biri de aynı zamanda bir diplomat olan Suudi Arabistanlı şair Gâzî el Kusaybî'dir (Arslan, 2018). Şair, Âyât el-Ahrâs (Editör, 2017) isimli Filistinli genç bir kızın kendini patlatarak İsrail askerlerine saldırmasından çok etkilenmiştir. Âyât el-Ahras'ın vatani için kendini feda etmesi ve kahramanlığından övgüyle söz ederken Arap siyasetlerin korkaklık ve zavallılığına dikkat çekmektedir.

Gökyüzünün gelini Âyât el-Ehras'a
söyle, tüm güzellikler fedadır iki
gözüne.
İğdiş olduğunda kavmimin liderleri,
zalime meydan okuyor güzel bir kız.
Neşeyle gülümserken ölümü
tekmeliyor,
liderler ise aynı ölümden kaçıyor.

قُلْ لِي (آيَات) يَا عُرُوسَ الْعَوَالِي
كُلُّ حُسْنٍ لِمَقْلَتِكَ الْفِدَاءُ
جَيْنَ بَخْصَى الْفُحُولِ.. صَفْوَةُ قَوْمِي
تَتَصَدَّى لِلْمُجْرِمِ الْحَسَنَاءِ
تَلْتُمُ الْمَوْتَ وَهِيَ تَضْحَكُ بِشَرٍّ
وَمِنْ الْمَوْتِ يَهْرُبُ الرُّعْمَاءُ
(el-Kusaybî, t.y.)

Şiirin içeriği Kabbânî'nin yukarıdaki şiiriyle benzerlik göstermektedir. Her ikisi de bir taraftan Filistinlilerin düşmana karşı kahramanca mücadelesini överken diğer taraftan onları yalnız bırakan Arap liderleri çok şiddetli bir şekilde eleştirmektedir. Evlenmesine çok kısa bir süre kala vatani için canını feda eden el-Ahras, şair tarafında gökyüzünün/cennetin gelini olarak tasvir edilmektedir. Bir Müslüman için bundan daha büyük bir şeref yoktur. Dünya zevklerini ve rahatını vatani, milleti, dini ve bağımsızlığı için terk eden genç bir kızın gösterdiği cesaret ve yaptığı fedakârlık her türlü takdirin

üstündedir. Diğer tarafta ise yiğitlik ve cesaretlerini kaybetmiş Arap liderler iğdiş edilmiş büyük baş evcil hayvanlara benzetilerek en ağır şekilde eleştirilmektedir.

el-Kusaybî'nin eleştirileri Arap yöneticileriyle sınırlı değildir. Filistinlilerin başvurduğu canlı bomba eylemleri bazı din adamları tarafından meşru görülmez ve bu eylemlerin dinen caiz olmadığına dair fetvalar verilir. Din adamlarının Filistinlileri bu konuda da yalnız bırakmaları şairi öfkelenendir ve bu eylemi yapan Filistinlilere desteğini şu mısralarla dile getirir:

“Yavaş olun” de fetva yazanlara, nice
fetvalar vardır ki onlardan sıkıntıyla
bağırır sema.
Cihat çağırdığında mürekkep, kalemler,
kitaplar ve fakihler susmalı,
çünkü cihat çağırdığında fetva aranmaz,
cihat gününün fetvalarıdır akan kanlar.

قُلْ لِمَنْ دَبَّحَ الْفَتَاوى: رُوَيْدًا
رُبَّ فِتْوَى تُصَيِّحُ مِنْهَا السَّمَاءُ
جَيْنَ يَدْعُو الْجِهَادُ... يَصْمُتُ جَبْرٌ
وَيَزَاغُ.. وَالْكُتُبُ.. وَالْفُقَهَاءُ
جَيْنَ يَدْعُو الْجِهَادُ.. لَا اسْتِفْتَاءَ!
الْفَتَاوى يَوْمَ الْجِهَادِ.. الدِّمَاءُ
(el-Kusaybî, t.y.)

Şair, din adamlarının yaşanan zulümleri dikkate almadan fetva vermelerini eleştirmektedir. Asıl vatanını savunmak için canı feda etmenin caiz olmadığını savunan fetvaların caiz olmadığını ifade etmektedir. Böylece Filistin direnişine çok güçlü bir destek vermektedir. Canlı bomba eylemleri o dönem Gazze’de işgalci Yahudilere büyük kayıplar yaşatmıştır. Bu eylemlerin sonucunda işgalciler 2005 yılında Gazze’yi terk etmek zorunda kalmıştır. Bununla beraber işgalciler aralıklarla Gazze’ye hava saldırıları ve askeri operasyonlar yapmaya devam etmiştir (İlhâmî, 2025, s. 258).

İsrail’in başta Gazzeliler olmak üzere tüm Filistinlilere karşı uyguladığı insanlık dışı muameleler ve mezalim, aslen Filistini olan şair Temîm el-Bergûsî (el-Bergûsî, t.y.) tarafından da dile getirilmiştir. Şair bu mezalimi anlattığı şiirine “Askeri Beyan” ismini uygun görmüştür. Şair bu şiirinde Filistin’de işlenen insan hakları ihlallerini ve insanlığa karşı işlenen cürümleri dünyaya ilan etmektedir.

Hastahane koridorunda, yedi ya da sekiz yaşında
bir kız çocuğunun cesedi yatmakta,
binanın enkazı altında döşeksiz, soğuk fayansın
üstünde.
Ey kızım! Sanki bana çok değerli bir şey
söyledin, sözle açıklanamayan,
Dünyayla ve içindekilerle, benimle, korku ve
emniyetin anlamlarıyla ilgili.

وَجَنَّةٍ طِفْلَةٍ بِمَمَرٍ مُشْفَى
لَهَا فِي الْعُمُرِ سَبْعٌ أَوْ ثَمَانِ
عَلَى بَرْدِ الْبَلَاطِ بِلا سَرِيرِ
وَأَلَا تَحْتَ أَنْقَاضِ الْمَبَانِي
كَأَنَّكَ قُلْتَ لِي يَا بِنْتُ شَيْبَا
عَزِيزًا لَا يُفَسِّرُ بِاللِّسَانِ
عَنِ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَعَيْنِي
وَعَنْ مَعْنَى الْمَخَافَةِ وَالْأَمَانِ
(el- Bergûsî, t.y.)

Gazze’de bugün de yaşanan insanlık dışı saldırılar canlı bir şekilde tasvir edilmektedir. Bombalanan bir hastanenin soğuk ve yıkık koridorlarında hiçbir sergi olmadan yatan ölü bedenler ve yaralılar üzerinden şair çok ulvi değerlere işaret etmektedir. Kendinden önceki şairlerin ifade ettiği gibi el-Bergûsî de Müslüman-Arap âleminin kaybettiği yüksek ahlaki değerlere atıf yapmaktadır. Bu değerler sözcüklerle ifade edilemeyecek kadar şanlı ve yüksek değerlerdir. Gazze’de bombalanan hastane enkazında yatan küçük bir kızın bedeni, insanlığa işte bu yüksek değerleri anlatmaktadır. Ayrıca bu parça Filistin’de çocukların yaşadığı acıyı, hüznü ve vahşeti tasvir etmektedir. Filistin’de iflas eden “insan hakları” efsanesinin yanında çok daha hassas olan “çocuk hakları” konusunun da bir göz boyamadan ibaret olduğu dile getirilmektedir.

el-Bergûsî’nin tasvir ettiği bir diğer manzara ise namaz vakitlerinde bombalanan mescitler ve orada namaz kılan Filistinlilerdir. En kutsal yerlerden olan mescitlerde, ibadet etmekten başka suçu olmayan sivillerin vahşi bir şekilde bombalanmaları şairin vicdanını kanatmıştır. Bu insanlık dışı saldırılar şairin dilinden şöyle tasvir edilmektedir:

Yerin bir karış altın cemaatle namaz
ve bir uçak mekanın üstünde uçmakta,
namaz kılan cemaate seslenmekte:
“Yazıklar olsun size, neden beni
görmüyorsunuz?”
Cemaat onu görmezlikten gelmeye devam
ediyor.
Uçak, bombalarını atıp duman içine dalıyor.
Geride namaz kılarak şehit olanları ve
mescit içinde yeni bir şeref bırakarak
havalanıyor.

صَلَاةٌ جَمَاعَةً فِي شَيْئَرِ أَرْضٍ
وَطَائِرَةٌ تُحَلِّقُ فِي الْمَكَانِ
تُنَادِي ذَلِكَ الْجَمْعَ الْمُصَلِّي
لَكَ الْوَيْلَاتُ مَا لَكَ لَا تَرَانِي
فَيَمْنَعُن فِي نَجَاهِهَا
فَتَرْمِي قَنَابِلَهَا وَتَعْرِقُ فِي الدُّخَانِ
وَتَقْلَعُ عَنْ نَسْهَدٍ مَنْ يُصَلِّي
وَعَنْ شَرَفٍ جَدِيدٍ فِي الْأَذَانِ (el-Bergûsî,
t.y.)

Gazze’de bir mescitte namaz kılan Müslümanlara, İsrail savaş uçaklarının nasıl bomba yağdırdığı etkili bir şekilde tasvir edilmektedir. Tepelerinde bomba atan uçaklar dolanmasına rağmen bir araya gelip namaz kılan Filistinlilerin imanlarının sağlamlığı ve ölümden korkmadıkları burada bir defa daha ifade edilmektedir. Bu cesaret ve sarsılmaz iman, düşmanın anlamakta zorlandığı ve şaşırdığı bir durumdur. Bu direnişe karşı vahşice saldırmaktan başka bir yöntemi olmayan düşman bu hareketinde de başarısız olmaktadır. Bombalanan mescitlerde azim ve sabırla namaz kılmak, vatani korumak ve toprağına sahip çıkmak anlamına gelmektedir. Filistinlilerin vatanlarına sahip çıkmaktan ve önce Allah’a sonra da kendilerine güvenmekten başka seçenekleri yoktur. Çünkü yakın, uzak, dost ve düşman herkes tarafından terk edilmişlerdir.

Filistin meselesi İslam coğrafyasındaki şairleri etkilediği gibi doğal olarak Türkiye’deki şairlerin bir kısmını da etkilemiştir. Bu şairler genelde İslamî hassasiyeti olan şairlerdir. Filistin meselesine Türkiye’de ilk temas eden şair Sezai Karakoç’tur. 1969 yılında yayımlanan “Diriliş” dergisinde yazdığı “Ey Yahudi” isimli şiir, Türkiye’de Filistin meselesi üzerine yazılan ilk şiir olarak kabul edilir (Noyan, 2018, s. 20). Daha sonraki süreçlerde Filistin meselesi Türk şairler tarafından sürekli işlenen konuların başında gelmiş, günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir.

Günümüz yazar ve şairlerinden Kahramanmaraşlı Âtîf Bedir, M. Akif İnan, Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt ve Nuri Pakdil gibi isimlerden etkilenecek şiir yazmaya başlamıştır. Şair Hece dergisinin kurucularındandır (Ceylan, 2019). Gazze’nin onyıllardır maruz kaldığı vahşet ve zulmü dizelerinde şöyle dile getirmektedir:

Senin için yeis yok artık Gazze
Yüzünde soylu ve yalnız bir dağ duruşu
Başında boranlar, tipiler, kasırgalar
Döner durur demirden yırtıcı kuşlar
Dört bir yanına uzanmış pençeleriyle
Etinden birer parça kapma yarışındalar
Yüzünde soylu ve yalnız bir dağ duruşu
Ruhunda bir Selahaddin direnci
Senin için yeis yok artık Gazze (Bedir, 2023, s. 11).

Şair, diğer şairlerde olduğu gibi Gazze’nin maruz kaldığı zulüm karşısında göstermiş olduğu direnişi överken, bu direnişin diğer İslam beldeleri ve yönetimleri tarafından yalnız bırakıldığına vurgu yapmaktadır. Gazze en şiddetli saldırılara maruz kalmaktadır. Buna rağmen İslam âleminde yeterli desteği görememektedir. Üzerinde neredeyse her gün dolaşan bomba yağdıran uçak ve helikopterlere rağmen bir dağın asaletinde ve sağlamlığında bu saldırılara tek başına direnmektedir. İşgalcilere karşı göstermiş olduğu bu asil direniş, cesaret ve sağlam irade sebebiyle Gazzeliler, her türlü takdir ve övgüye layıktır. Onların yaşadıkları acılar sebebiyle üzülmeye gerek yoktur. Asıl üzülmeye gerekenler, vermiş oldukları bu savaşta onarı yalnız bırakanlardır.

Aynı zamanda akademisyen de olan Türk şair Sıddık Baysal (Baysal, 2024, s. 1), ilk şiir kitabı olan “Öte Yaka” isimli kitabının bir bölümünü sadece Filistin ve Gazze’ye ayırmıştır. Bu, şairin

Filistin meselesine verdiği önemin açık bir göstergesidir. Şair 7 Ekim 2023 tarihinden sonra İsrail devletinin Gazze'ye başlatmış olduğu vahşi saldırılar sonrası duygularını “İsrail/ Kanlı Çıban” başlığını taşıyan şiirinde şöyle ifade etmektedir.

Evvelki gün Hayber'de idik öncesinde Kureyza ve Kaynuka
Bugün Aksa'dayız, çehreler farklı fakat abluka aynı abluka
Sinemde kanlı bir çıban çıkmış adı İsrail
Ne menem bir dert ilahi, ne şekil kodu ne de şemail
Kavradı öfkesiyle Ön Asya'yı hırpani melun
Eridi Filistin kolları arasında bir karadulun
Filistin ağlıyor, her kurşunda vurulan benim
Çocuklar ağlıyor, akan kan, parçalanmış can benim (Baysal, 2024, s. 78).

Bu dizeler şairin İsrail devletine olan öfkesini dile getirmektedir. Böylece şair Müslümanların duygularına tercüman olmaktadır. Bu dizeler, özellikle Ekim 2023'ten itibaren başlayıp halen devam eden, İsrail'in Gazze ve Filistin'e karşı yürüttüğü uluslararası kanun ve antlaşmaları çiğneyen ve her türlü insan haklarını ayaklar altına alan mezalimi karşısında duyulan derin öfkenin bir yansımasıdır. Ayrıca dizelerden şairin Filistinlilerle dayanışması ve onlara duyduğu yakınlık anlaşılmaktadır. Kendini Filistinlilerden ayrı görmeyen şair onların yaşadığı acı ve üzüntüyü bütün benliğiyle yaşadığını ifade etmektedir. Dizelere göre şair de bir Filistinlidir ve Filistinlilerin çektiği sıkıntı ve cefayı o da yaşamaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmada incelenen şairler ve şiirleri Filistin davasına destek olan İslam âlemindeki şairler içinde küçük bir bölümü oluşturmaktadır. Bununla beraber Müslüman kamuoyunun duygularının tercümanı oldukları aşikârdır. Ele alınan şiirlerden aşağıdaki sonuçlar çıkarılmıştır:

Filistin meselesi sadece Filistinliler için değil İslam âlemi ve Hristiyan Araplar açısından da en önemli konulardan biri durumundadır. Şairler milletlerinin duygu ve düşüncelerini aktaran insanlardır. Onların şiirleriyle Filistin'e destek olmaları, işgalcilere karşı verdikleri mücadelede Filistinlilerin haklılığını dile getirmeleri, mensubu oldukları milletlerin de Filistin'in yanında yer aldığı bir ifadesidir. Gerek Filistinli şairler gerekse diğer İslam beldelerindeki şairler, Filistin'in 1917 yılında İngilizler tarafından işgal edilmesinden günümüze kadar geçen süreçte, Filistinlilerle dayanışma içinde olmuştur. Bu kapsamda sadece Müslüman şairlerin değil Hristiyan Arap şairlerin de Filistin davasına destek oldukları sonucuna varılmıştır. Şairlerin isyan, sabır, cesaret ve düşmanı mağlup etme gibi konularda Filistinlileri teşvik ettikleri, onları karamsarlıktan ve ümitsizlikten uzak tutmaya çalıştıkları görülmüştür. Ayrıca İslam ve Arap toplumlarını Filistin direnişine ortak olmaya çağırdıkları tespit edilmiştir.

İncelenen şiirlerden Filistin halkının vatanına, bağımsızlığına ve kutsallarına olan düşkünlüğü açıkça anlaşılmaktadır. Filistinlilerin bağımsızlıkları için vermiş oldukları mücadelenin büyüklüğü, bu uğurda göstermiş oldukları sabır, cesaret ve fedakârlık İslam âlemine örnek olmuştur. Şiirlerden her türlü olumsuzluğa rağmen vatan sevgisi ve sağlam bir iradeyle en güçlü düşmanlara direnilebileceği anlaşılmaktadır.

Filistinlilerin işgalci Yahudilerle olan savaşında İslam âlemi tarafından yalnız bırakıldığı sonucuna varılmıştır. Özellikle Arap yöneticilerin Filistin konusundaki duyarsızlığının şiddetle eleştirildiği tespit edilmiştir. Bu yalnızlıklarına rağmen Filistin halkının yaklaşık bir asırdır işgalcilere karşı direnişe devam ettiği anlaşılmıştır. Kimi zaman dile getirilen “Filistinliler vatanlarını parayla sattı.” iddiasının gerçeği yansıtmadığı anlaşılmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Her iki yazar makaleye eşit ve %50 oranında katkı sunmuşlardır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur.

Kaynaklar

- Abdullatif, İ. (1971). Min vesâiki't-târîhi'l-Arabî. *Mecellü'l-Kâhira Fer'u'-Hartûm*, 2, 95-111.
- Armstrong, K. (1989). *el-Kuds: Medine vâhide ve akâidü selâse* (F. Nasr & M. Anânî, Çev.). Kahire: Dâr Satûr.
- Arslan, A. (2018). Modern Arap romanı ve siyaset ilişkisi bağlamında “Şakkatu'l-Hurriyye” romanı. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13), 140-162.
- Avz, A. (1973). Hicretü'l-Yehûd ilâ Filistîn ve mevkifu'd-Devleti'l-Usmâniyyeti minhâ. *Mecelle Külliyyeti'l-Âdâb*, 3, 155.
- Baysal, S. (2024). *Öte Yaka*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Bâzîlî, K. (1989). *Sûriyye ve Filistîn tahte'l-hükmi'l-Usmânî* (T. Mu'asrânî, Çev.). Moskova: Dâru't-Takaddüm.
- Bedir, Â. (2023). Tanrı kimdir İsrail. *Hece*, 324, 11-12.
- Bilge, M. L. (2001). İzzeddin el-Kassâm. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, s. 582). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Can, M. B. (2023). Semih El-Kâsim'in “Kudsü'l-Ard” İsimli şiirinin tahlili. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(24), 623-641.
- Ceylan, S. (2019). *Âtuf Bedir*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/atif-bedir> adresinden 08.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Dervîş, M. (1980). *Dîvânü Mahmûd Dervîş*. Beyrut: Dâru'l-Avde.
- Dursun, D. (1985). Filistin Sorunu'nun ortaya çıkışı. *Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 193-200.
- Editör. (2017). 15 “آيات الأخرس فلسطين عروس استشهاد على عاماً”. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/miscellaneous> in 09.12.2024.
- el-Bergûsî, T. (t.y.). *بيان عسكري*. Retrieved from <https://www.poetsgate.com/poem.php?pm=180330> in 02.12.2024.
- el-Cevâhirî, M. M. (2011). *el-A'mâlû's-şi'riyyetü'l-kâmile*. (İsâm Abdülfettâh, Ed.). Kahire: Mektebetü Cezîreti'l-Verd.
- el-Hûrî, B. (1998). *el-A'mâlû's-şi'riyyetü'l-kâmile*. Kuveyt: Müessesetü Câizeti Abdilaziz Su'ûd el-Bâbtîn li'l-İbdâ'i's-Şi'rî.
- el-Kâsım, S. (1993). *el-A'mâlû'l-kâmile*. Kuveyt: Dâr Suâd es-Sabâh li'n-Neşri ve't-Tevzî'.
- el-Kermî, A. (1978). *Dîvânü'l-Kermî*. Beyrut: Dâru'l-Avde.

- el-Kusaybî, G. (t.y.). *Şühedâ*. Retrieved from <https://www.aldiwan.net/poem109437> in 02.12.2024.
- el-Mesîrî, A. (1999). *Mevsû'atü'l-Yehûd ve'l-Yehûdiyye ve's-Sahyûniyye*. Kahire: Dâru's-Şurûk.
- es-Sa'idî, H. (t.y.). *نكبة فلسطين. القصة الكاملة*. <https://www.aa.com.tr/ar> adresinden 30.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Fazlıoğlu, Ş. (2019). Mahmûd Dervîş. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: C. Ek-2* (ss. 177-178). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Gökgöz, T., & Mehmetali, B. (2020). Arap şiirinde romantik bir şair 'Alî Mahmûd Tâhâ ve şiirleri. *Turkish Studies*, 15(4), 1849-1861.
- Hemedânî, H. E. (2006). eş-Şi'ru'l-Arabî fi Bâkistân min 1947 ilâ 2000. *Mecelletü'l-Belâğ, Rebîü's-sânî/1387*, 53.
- İkbâl, M. (2007). *Dîvânü Muhammed İkbâl: el-A'mâlü'l-kâmile* (S. A. el-Gûrî, Ed.). Beyrut: Dâr İbn Kesîr.
- İlhâmî, M. (2025). *Hülâsa kıssati Filistîn ve's-Sahyûniyye: min cuzûri's-Sahyûniyye ilâ Tûfâni'l-Aksâ*. Tunus: Dâru'l-İmâmi'l-Mâzerî.
- Kabbânî, N. (1988). *Dîvânü sülâsiyye: Etfâlü'l-hicâra*. Beyrut: Menşûrâtü Nizâr Kabbânî.
- Kabbânî, N. (1999). *el-A'mâlü's-siyâsiyyetü'l-kâmile*. Beyrut: Dâru'l-Avde.
- Karaköse, H. (2018). Filistin ve Kudüs meselesine genel bir bakış (XIX. yüzyılın ortasından XX. yüzyıl ortalarına kadar). *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 150-165.
- Mahmûd, A. (2009). *el-A'mâlü's-şî'riyyetü'l-kâmile*. Amman: Dâru'l-Cerîr.
- Meşe, R., & Polat, H. (2024). Filistinli şair Abdürrahim Mahmûd ve direniş şiirleri. *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 601-633.
- Noyan, S. (2018). Türk ve Arap şiirlerinde Kudüs'e dâir ağıt, umut ve direniş. *Academic Platform*, 2(1), 13-29.
- Oren, M. (2009). *el-Kuvve ve'l-îmân ve'l-hayâl: Emrîkâ fi's-Şarki'l-Evsat münzü 1977 hatte'l-yevm* (Â. Huteybe, Çev.). Londra: Müessesetü Hindâvi.
- Tâhâ, A. M. (2024). *Nidâü'l-fidâ*. Retrieved from <https://www.aldiwan.net/poem100191> in 10.12.2024.
- Tülücü, S. (2020). Nizâr Kabbânî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi: C. Ek 1* (ss. 697-698). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yiğit, A. A. (2019). Filistin meselesinin kronikleşmesi (1918-1948). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 123(243), 391-414.

Extended Abstract

Introduction

The Middle East has been a region that Jews have long coveted. Jews have wanted to come and settle in this region since the 16th century. The Ottoman Empire realized the interest of Jews in this region from that time on and tried to prevent them from settling in the region, especially in Palestine. After Mehmet Ali Pasha became the governor of Egypt in 1805, he caused radical changes in the region. Mehmet Ali Pasha's rule in Egypt had a great impact on the Arab geography in terms of religion and politics. During his reign, the first foreign consulate, the British Consulate, was opened in Jerusalem in 1839. This consulate would later play a very dangerous role in protecting the Jews in Jerusalem and Damascus and inciting them against the people of the region. Mehmet Ali Pasha encouraged Jews to settle in Egypt and during his time, the Jewish population in Egypt increased significantly. In the early twentieth century, Jews began to migrate to Jerusalem under the guidance and encouragement of Theodor Herzl. The increasing Jewish population in the region caused anxiety and fear among the Muslim population, and soon tensions began between the two social groups. The most important feature of this period in military terms was that the Ottoman Empire had weakened greatly. The Ottoman Empire entered the war in World War I as an ally of Germany and Austria. All of Palestine, especially Jerusalem, became a battleground between the Ottoman and British forces. The British won the war, and Jerusalem fell into British hands in 1917. In 1948, with the support of Western states, especially Britain, the United Nations decided to establish a Jewish state in Palestine. As a result of this decision, the establishment of the State of Israel in Palestine caused a number of radical political, social, and cultural developments and conflicts that would later be called the "Palestine-Israel Problem."

First and foremost, Palestinian writers, as well as writers in the Arab and Islamic worlds, did not remain spectators to these radical changes and the Palestine-Israel conflict. They became the most prominent advocates of the Palestinian cause. Sometimes they have contributed to the defense of the Palestinian cause by arming Islamic societies with consciousness and awareness, and sometimes they have tried to support the cause by encouraging Palestinians not to abandon their homeland at all costs.

The subject of this study is how Arab and Turkish poets view the Palestinian issue. The subject has been limited to examples selected from Arab and Turkish poets. The Palestinian issue is a problem that concerns the entire Islamic world and even the entire world. Therefore, countless works have been produced on the subject by poets and writers both in the Islamic world and all over the world. Since the examination of all these works is far beyond the scope of an article, it has become a necessity to limit the research in this way.

In the literature review, it was determined that there was an article titled "Lament, Hope and Resistance About Jerusalem in Turkish and Arab Poems" written previously on the subject. This research differs from the aforementioned article in terms of content, scope and method. The main differences between the two articles are as follows: This research examines the Palestinian issue in historical periods. The original Arabic texts of the poems are also provided in the article. This research covers a larger geography in terms of scope due to the large number of poets from different countries whose poems are included.

The importance of the research stems from the value of Palestine and Jerusalem to Muslims. In addition, the oppression that Palestinian Muslims have been experiencing for nearly a century and the Israeli aggression and barbarity that began in Gaza, the West Bank and finally in Lebanon and Syria after the resistance movement called the "Aqsa Flood" on October 7, 2023, necessitate a very good understanding of the Palestinian issue. In this context, the research will contribute to the development of awareness of protecting Jerusalem and Palestine in relevant social platforms by bringing to the agenda the poets who support the Palestinian cause and their poems.

Method

The research brings together examples of poems about Palestine and Jerusalem by Palestinian and Muslim-Arab poets who lived and are still living from World War I to the present. In this respect, the research includes a historical method. The poem pieces were selected to address the impact of the Palestinian cause on the poets' souls from various aspects. Therefore, the psychological analysis method was also used in the research. In addition, the poets offer various social, political and revolutionary suggestions regarding the Palestinian cause. This situation also necessitated the use of the social and political analysis method in the research.

The research examines the Palestinian issue in four historical time periods. These are, respectively, 1917-1948, 1948-1967, 1967-1987 and 1987-present. Selected poem sections from the poems of the poets who lived in these periods, first of all Palestinian poets and then other Muslim-Arab poets, were conveyed. The messages given in the poems examined, the prominent emotions, suggestions and the poets' solidarity with the Palestinian people were discussed.

Findings

The Palestinian people's devotion to their homeland, independence and sacred things is clearly understood from the poems examined. The greatness of the struggle that the Palestinians gave for their independence, the patience, courage and sacrifice they showed for this cause have become an example for the entire Islamic world. It is understood from the poems that despite all kinds of negativity, the most powerful enemies can be resisted with love for the homeland and a strong will.

Conclusion, Discussion and Recommendations

It was concluded that the Palestinians were left alone by the Islamic world in their war with the occupying Jews. It was determined that the insensitivity of the Arab administrators regarding the issue of Palestine was particularly criticized. Despite all their loneliness, it has been understood that the Palestinian people have continued to resist the occupiers for nearly a century. It has been understood that the claim that "Palestinians sold their homeland for money", which is sometimes voiced, does not reflect the truth. It has been seen that poets encourage Palestinians in matters such as rebellion, patience, courage and defeating the enemy, and try to keep them away from pessimism and hopelessness.

Filistin ve Gazze Bağlamında Osmanlı ve Kapitalist İktisat Paradigmalarının Orta Doğu'ya Yansımaları

Oktay AKTÜRK
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
oakturk@ahievran.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1871-4007

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1602148
Geliş Tarihi: 15.12.2024	Kabul Tarihi: 07.02.2025

Atıf Bilgisi

Aktürk, O. (2025). Filistin ve Gazze bağlamında Osmanlı ve kapitalist iktisat paradigmalarının Orta Doğu'ya yansımaları. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 203-222.

ÖZ

Günümüz Orta Doğu'sunu teşkil eden Filistin, Suriye ve diğer devletlerin yaşadığı siyasi ve iktisadi sorunların bütüncül bir perspektifle anlaşılması bölgenin tarihsel gelişimini tahlil etmeyi gerektirir. Bölgede yaklaşık 400 yıl hakimiyet kurmuş olan Osmanlı İmparatorluğu ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren sömürgeci ilişkiler kuran Batı kapitalizminin dayandığı iktisat paradigmasının anlaşılması yapılacak tahlilin isabetliliğini arttıracaktır. Bu çalışmada öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun dayandığı iktisat paradigmasının bölgenin iktisadi ve siyasi yapısına yansımaları incelenmiştir. Daha sonra ise Batı kapitalizminin iktisat paradigmasının çevre ülkelere yansımaları ve sömürgeci anlayışı 19. yüzyıl sonrası Orta Doğu'ya yaklaşımlarının tespiti amacıyla ele alınmıştır. Her iki iktisat paradigması da dış dünyaya yansıyan veçheleri nispetinde yapısal ve iktisadi dünya görüşleri bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada Batı kapitalizminin diğer ülkelerle ilişkisi bağımlılık teorisi ve merkez-çevre modeli ekseninde incelenirken, çevre ülkelerde nasıl bir tahribat doğurduğu ve bu tarihsel tecrübenin Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla biçim değiştirerek Orta Doğu'ya nasıl sirayet ettiği ortaya konularak bugünkü siyasal ve insani dramın arkasında kapitalist çıkarların yattığı gerçeği tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada, Filistin topraklarında suni bir biçimde kurulan İsrail'in de aslında Batı kapitalizminin sömürgeleştirme tecrübesinin bir yansıması ve Yahudi kökenli uluslararası sermayenin bir koalisyonu olduğu iddiası ileri sürülmektedir. Orta Doğu'nun eski çağlardan beri ticaret yollarının önemli bir kavşak noktası oluşu ve günümüzde başta petrol olmak önemli düzeyde enerji kaynaklarını ve enerji geçiş güzergahlarını barındırması Batılı kapitalistlerin politik tavırlarının belirleyicisi olmuştur. Bu kapitalist zihniyet anlaşılmasından ve aşılmasından Orta Doğu'nun problemlerinin giderilmesi mümkün gözükmemektedir. Çalışmada karşılaştırmalı tarihsel analiz metodu ile sağlanan veriler güncel gelişmeler ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Osmanlı iktisadi, sömürgecilik, Orta Doğu, Filistin, Suriye.

Reflections of Ottoman and Capitalist Economic Paradigms in the Middle East in the Context of Palestine and Gaza

ABSTRACT

Understanding the political and economic problems faced by today's Middle East from a holistic perspective requires analyzing the region's historical development. Understanding the economic paradigm on which the Ottoman Empire, which established dominance in the region for approximately 400 years, and Western capitalism, which established colonial relationships from the 20th century, is based will increase the accuracy of the analysis to be conducted. In this study, the reflection of the economic paradigm on which the Ottoman Empire was based on the region's economic and political structure was first examined. Later, the reflection of the economic paradigm of Western capitalism on peripheral countries and its colonial understanding in the approaches to the Middle East after the 19th century were analyzed. Both economic paradigms have been evaluated in the context of structural and economic worldviews, reflecting their aspects in the external world. In the study, the relationship of Western capitalism with other countries is examined within the framework of dependency theory and the center-periphery model, revealing how it caused devastation in peripheral countries and how this historical experience transformed and spread to the Middle East with the weakening of the Ottoman Empire. In this context, the study argues that Israel, artificially established on Palestinian lands, is actually a reflection of the Western capitalist colonization experience and a coalition of international capital of Jewish origin. The Middle East's historical significance as a major crossroads of trade routes and its current possession of substantial energy resources and transit routes, particularly oil, have been determinants of Western capitalists' political stances. Without understanding and overcoming this capitalist mentality, it does not seem possible to resolve the problems of the Middle East. In the study, the data obtained through the comparative historical analysis method have been examined in light of current developments.

Keywords: Capitalism, Ottoman economy, colonialism, Middle East, Palestine, Syria.

Giriş

Toplumların ve medeniyetlerin herhangi bir zaman diliminde dünyayı, siyasal, sosyal ve iktisadi meseleleri algılama, anlamlandırma sürecine kaynaklık teşkil eden kabuller manzumesi olarak tanımlanabilecek paradigma kavramı siyasi ve iktisadi politikaların da anlaşılmasında kullanışlı bir araçtır. Tarih boyunca insanlığın karşı karşıya olduğu birçok hadisenin derinlerinde bahse konu paradigmaların belirleyiciliği söz konusudur. İçinde bulunulan paradigma bir bakıma düşünce ufku çizilmiş, süresi koşullara bağlı bir çerçevedir ve tarihsel birçok hadisenin de istikametini belirleyen esas faktörlerden birisidir. Üretim ve bölüşüm süreçleri, vergileme, mülkiyet, ticaret, savaşlar ve uluslararası iktisadi ilişkiler bu süreçlerin en başında yer alır. Belirli bir dönemde çeşitli medeniyetlere mensup toplumların ve siyasal oluşumların ortaya koydukları sosyal ve iktisadi politikaları anlayabilmek ancak hâkim paradigmayı anlamakla mümkündür.

20. yüzyılın en büyük yıkımlarına, insani felaketlerine, açlığa ve yoksulluğa maruz kalan Orta Doğu'yu ve özellikle Filistin meselesini anlayabilmek için de bu bölge üzerinde etkin olmuş devletlerin yaklaşımlarını belirleyen paradigmayı anlamak gerekir. Batı kapitalizminin emperyalist ve sömürgeci mantığını anlamak günün tahlilinde derinlik ve bütüncül bir perspektif sağlayacaktır. Bu çalışmada, bölgede 16. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren siyasal egemenlik kurmuş olan Osmanlı İmparatorluğu ile 19. yüzyıl itibarıyla etkin olan kapitalizmin öncü devletlerinin ve toplumlarının iktisat paradigmaları karşılaştırmalı olarak incelenmek suretiyle Orta Doğu ve onun parçası olan Filistin'in günümüzde yaşadığı sorunların arka planında büyük oranda iktisadi çıkar hesapları olduğu ortaya konulacaktır. Filistin meselesinin doğuşu genellikle ve haklı olarak dini ve etnik faktörlere endekslili olarak incelenmektedir. Fakat bu çalışmada sorunun önemli oranda kapitalist çıkarların elde edilmesine yönelik planların da bir parçası ve neticesi olduğu iddia edilmektedir.

Makalede gelişmiş kapitalist devletlerin çevre ülkelere yaklaşımı *merkez-çevre* modeli çerçevesinde irdelenmektedir. Merkez-çevre analizi özellikle bağımlılık teorisyenlerinin gelişmiş kapitalist merkez ülkelerle azgelişmiş çevre ülkeler arasındaki iktisadi ilişkileri açıklamak için kullandıkları bir modeldir. Kapitalist gelişmiş ülkelerin, görece düşük gelişmişlik düzeyinde olan ülkelerle kurduğu iktisadi ilişkilere eşlik eden sömürgecilik, emperyalizm ve merkantilizm de analizde kullanılacak başlıca kavramsal araçlar olacaktır.

Bu çalışmada bağımlılık teorisyenlerinin ve özellikle Wallerstein'in dünya-ekonomi teorisi çerçevesinde kullandığı merkez-çevre modelinin Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik sahasındaki coğrafyalarda kurduğu iktisadi ilişkilerde açıklayıcı olmadığı iddiasından hareketle yeni bir model önerisi ortaya konulacak ve Osmanlı merkezinin imparatorluk eyaletleri ile arasındaki iktisadi ilişkileri bu çerçevede analize tabi tutulacaktır. Çünkü merkez-çevre çözümlemesinde merkez ülkelerin çeşitli araçlarla iktisadi kaynakları merkeze taşıdığı, bunu *çevreyi* sömürmek, iktisadi bütünlüğünü bozmak suretiyle gerçekleştirdiği ileri sürülür ve tarihsel veriler de bu iddiayı doğrulayan sayısız örneklerle doludur. Oysa bu çalışma böylesi bir sömürünün Osmanlı merkezi ile eyaletler arasında gerçekleşmediği iddiasındadır. Bu çerçevede, Osmanlı İmparatorluğu'nun çekirdeğini teşkil eden, kurucu unsurun esaslı kısmını oluşturan İstanbul ve Anadolu "*siyasal-iktisadi merkez*", imparatorluğun zamanla egemenlik sahasına giren Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ise merkez-çevre modelinden farklı olarak yine birer "*iktisadi merkez*" olarak telakki edilecektir. Her ne kadar Wallerstein ve diğer bağımlılık teorisyenleri merkez ve çevreyi bağımsız siyasal birimler olarak tasavvur etmiş olsa da bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğunun iktisadi ilişkilerinin tahlili amacıyla, imparatorluk siyasal çatısı altında yer almasına rağmen, Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika müstakil iktisadi merkezler olarak ele alınmıştır. Çalışmanın odağı Filistin ve Orta Doğu olmakla birlikte İmparatorluğun *siyasal-iktisadi merkezinin* diğer *iktisadi merkezlerle* ilişkileri de incelemeye dahil edilerek bölgeye ilişkin analiz desteklenmiştir. Osmanlı'nın gerek imparatorluk genelinde ve gerekse Orta Doğu ve Filistin dolayında ortaya koyduğu iktisat siyasetinin mahiyetinin tespiti amacıyla karşılaştırmalı bir iktisadi tarih analizi çerçevesinde dönemin merkantilist ve sömürgeci devletlerinin diğer çevre ülkelerdeki politikalarına da değinilmiştir. Bu karşılaştırma kapitalist merkez ülkelerin dünya genelindeki iktisat politikaları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarının Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı kapsayacak şekilde 16. yüzyıl itibariyle tedrici olarak genişlemiş olması kapitalist gelişmiş ülkelerin sömürgecilik faaliyetlerini geciktirici bir faktör olmuştur. Bu bakımdan kapitalist merkez ülkelerin merkantilist politikalar ekseninde Osmanlı ekonomisiyle kurdukları ilişkilerin daha belirgin bir sömürgecilğe dönüşmesi ancak 19. yüzyıl itibariyle belirmeye başlamıştır. Geçen zaman Avrupa'nın gelişmiş devletlerinin (ve 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında ABD'nin) sömürgecilik becerilerinin gelişmesine, yeni araçlarla donanmasına imkân sağlamıştır. Bu uzun boşluk bölge için nispeten siyasal, sosyal ve iktisadi bir sükûn dönemi iken, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonrası Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın sömürü, siyasal kargaşalıklar devri olarak şekillenir. Bu değişim kısmen Osmanlı'nın içsel problemleri ve iktisadi geri kalmışlığından kaynaklanırken kısmen de emperyalist amaçlarla körüklenen etnik ve dini nitelikli problemlerden mülhemdir. Kışkırtılan Arap milliyetçiliği bölgeyi sömürgeci devletler için kolay bir saha haline getirirken, Filistin'e gerçekleştirilen planlı Yahudi göçüyle de Müslüman nüfusun hâkim olduğu coğrafyada kapitalist gelişmiş ülkeler için güvenli bir liman olarak İsrail devleti inşası adım adım gerçekleştirilmiştir.

Avrupa kapitalizmine ilişkin tahlildeki amaç kapitalizmin tarihsel gelişimini bütün olarak ortaya koymak değil, genel olarak Orta Doğu ve özel olarak da Filistin bakımından sahip oldukları kapitalist motivasyonu ve alışkanlıkları ortaya koymaktır. Bu kısa tahlil gösterecektir ki bu ülkelerin hemen hemen hepsi benzer sabikalara sahiptir: Kapitalist saldırganlıkla beraber işleyen gayri iktisadi metotlar; köle emeğini olabildiğince sömürme, katliam, kültürel asimilasyon, soykırım ve benzeri. Kapitalist hırsın kolonyalist tecrübesinin son ve en dehşet vericisi ise Filistin'deki teşebbüs olmuştur. Filistin'de gerçekleştirilen Yahudi kolonisi önemli oranda kapitalist çıkarlar zemininde gerçekleşmiştir.

Çalışmanın Osmanlı iktisadına ilişkin tahlilinde de amaç sistemin bütün olarak oluşumunu ortaya koymak değil, bu yapının ve zihniyetin diğer toplum ve coğrafyalarla ilişkilerini şekillendiren niteliklerini belirlemektir. Dolayısıyla hem Batı kapitalizmi hem de Osmanlı iktisadına ilişkin birçok teferruat analiz dışı bırakılarak, kurum ve uygulamalar diğer toplumlarla ilişkilere tesir eden yönleri ölçüsünde dikkate alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışma ne Orta Doğu ne de Filistin'in Osmanlı dönemindeki iktisadi performansını ortaya koymayı hedeflemektedir. Daha ziyade bu faaliyetlerin cereyan ettiği siyasal ve iktisadi zihniyetin dayandığı paradigma ve onun sömürgeci olmayan mahiyeti tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma Etiği

Çalışmada etik kurul izni gerektiren veri toplama yöntemleri kullanılmamıştır. Bu nedenle etik kurul kararı gerektirmeyen bir çalışma niteliği taşımaktadır. Çalışma, araştırma ve yayın etiğine özen gösterilerek hazırlanmıştır.

Osmanlı İktisadi Prensipleri ve İktisadi Zihniyeti

Osmanlı iktisat dünyasına ilişkin bir tahlilin sunacağı ilk netice onun kapitalist olmadığı gerçeği olacaktır. Osmanlı iktisadı; oluşturduğu kurumların, yasal düzenlemelerin, tarihsel birikimin ve toplumsal iktisat zihniyetinin karşılıklı etkileşimiyle uzun bir süreç içinde şekillenmiştir. Tekemmül süreci 16. yüzyılda tamamlanmış ve sistem klasik niteliğine erişmiştir. Bu klasik yapı 19. yüzyıla kadar esaslı bir değişim geçirmeden varlığını korumuştur (Dikkaya, Adem, ve Deniz , 2018, s. 7). 19. yüzyılda meydana gelen bir dizi değişim kapitalist modernleşme ile birlikte klasik kurumların da varlığını barındıran düalist bir yapı ortaya koymuştur. Ancak, bu kapitalist dönüşüm Batı Avrupa kapitalizmi gibi saldırgan bir iktisat zihniyeti ve buna uygun insan profilini doğurmamıştır. Ahmet Güner Sayar'ın (2008, s. 55) ifadesiyle “Tanzimatla birlikte resmileşen, yasallaşan kapitalizm, orada Türk kapitalistini bulamıyor...” Dolayısıyla Osmanlı iktisat sisteminin kurumsal yapılanmasının kapitalizmi ötelediği, engellediği iddiaları bir yana, bu engellerin kalkması bile bir kapitalist insan tipini tam manasıyla doğurmamıştır. Osmanlı ekonomisindeki kapitalist modernleşme kurumsal, yasal düzenlemelerle ilerlerken toplumun iktisat muhayyilesi ve “maddi olana” yaklaşımı daha yavaş bir değişim geçirmiştir. Kapitalist diyebileceğimiz toplumsal kesimler ise daha çok Türklerin dışındaki

etnik unsurlardan ve özellikle Balkanlarda ve muhtelif yerlerdeki gayrimüslimlerden ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, Tanzimat dönemindeki yapısal, hukuksal değişimler neticesinde dahi Türkler kapitalist bir ilgiyle girişimde bulunmazken, sermaye birikimine yol bulan ve kapitalistleşenler Ermeniler, Rumlar, Yahudiler ve İtalyan asıllı Levantenler idi (Sayar, 2009, s. 170; Sayar, 2008, s. 53). Siyasal ve askeri gücün imkânlarıyla, bağlı coğrafyalarda iktisadi girişimleri sömürü mantığıyla pekâlâ kontrol altına alabilecek, maddi kaynakları iktisadi veya gayri iktisadi yollarla merkeze çekebilecek kudrete sahip bir devletin 16. yüzyılın Batılı kapitalist ülkelerinin sömürgeci mantığını içermeyen bir iktisat paradigmasına sahip olduğu aşîkârdır. Devlet siyasal anlamda merkezi bir mahiyete sahipken, idari ve iktisadi anlamda adem-i merkezîyetçidir (Tabakoğlu, 2016, s. 240). Bu kısa izahattan hareketle cevabı aranması gereken sorular şunlardır: Osmanlı toplumunda kapitalist bir iktisat anlayışının doğmasına uygun olmayan yapı ve zihniyet neydi? Bu yapı ve zihniyetin kapitalist sömürü ve iktisadi ilişkilere mesafesi ve bunun imparatorluk çatısı altındaki coğrafyalara yansımaları ne olmuştur?

İmparatorluğun kapitalist ve sömürücü olmayan iktisadi işleyişine ilişkin hususiyetlerini merkeze almak suretiyle yapılacak bir tahlilde şu yapısal ve sosyal nitelikler temayüz eder: İktisadi yaşamın her safhasında devlet müdahaleciliği söz konusudur; sosyal adaleti gerçekleştirmek patrimoniyal devlet anlayışının bir gereği olarak görülür; iktisadi sistem “yeniden dağıtımçı” bir mahiyet arz eder ve üretim, bölüşüm, dağıtım, fiyatlandırma gibi iktisadi süreçler piyasanın inisiyatifine terkedilmemiştir (Dikkaya vd., 2018, s. 8). Genç (2010, s. 47-54), Osmanlı iktisadında bu esaslar üzerine işleyişi sağlayan, bir bakıma Osmanlı iktisadi görüşünün temelleri olarak kabul edilebilecek üç ana prensip olduğunu klasik döneme ilişkin arşiv kayıtlarından hareketle ortaya koymuştur. Bu prensipler iâşe (provizyonizm), fiskalizm ve gelenekçiliktir. Bu üç prensip birbirini tamamlayarak kapitalist anlayıştan farklı bir işleyişi sağlamaktaydı. Özellikle iâşe prensibi Osmanlı yöneticilerinin iktisat politikalarını ve bu çerçevede oluşturdukları kurumsal, yasal düzenlemeleri yönlendirici mahiyettedir. Benimsenen bu prensibe göre iktisadi faaliyetlerin esas amacı toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin olabildiğince bol, ucuz ve kaliteli olarak arzını sağlamaktır. Başka bir ifadeyle, iktisadi faaliyetlere üretici odaklı değil, tüketici odaklı yaklaşım esastır. Bu amaçlara ulaşmak için ticaret ve üretime ilişkin sıkı bir devlet müdahaleciliği uygulanmaktaydı (Genç, 2010, s. 48). Müdahaleciliğin içerik ve amacı 16. yüzyılda Batı Avrupa kapitalizminin başvurduğu merkantilist politikalardan farklıdır. Osmanlı yöneticilerinin uygulamasından bihaber olmadığı merkantilist politikalara (Onur, 2023, s. 201) mesafeli oluşu benimsenen iktisat paradigmasının kapitalist ve yayılcı bir anlayıştan uzak olduğunu gösterir önemli bir husustur.

Merkantilizm 16. ve 18. yüzyıllar arasında kapitalizmin uygulama biçimi olarak ülkede değerli madenlerin arttırılması ve bu amaca yönelik olarak devlet müdahalelerini, sömürgeciliği öneren bir yaklaşımdır. Bu dönemde kapitalizmin öncüsü olan devletler Afrika, Amerika ve Asya’da kolonyalist ve emperyalist güdülerle girdikleri ülkeleri fütursuzca sömürmeye başlamışlardır (Bulut, 2021, s. 71). Esasen merkantilizmin müdahaleci anlayışı kapitalist sömürüye namzet burjuvaziye hizmet eden bir anlayıştır. Aynı dönemde Osmanlı iktisat paradigması bu anlayıştan çok farklı bir mantık içermektedir. Mesela, Osmanlı ekonomisindeki lonca üretimine ilişkin düzenlemeler, pazar denetimleri, fiyat sınırlandırma ve kontrolleri, birtakım malların imalat ve satışına ilişkin yapılan yönlendirmelerde amaç sermayedarın kazancı değil, tüketicinin korunması olmuştur. Bu antimerkantilist yaklaşım Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki gibi kapitalist bir dönüşüm yaşamamasına ve uluslararası iktisadi ilişkilerden doğan kazancın büyük oranda kendi toplumuna akmasına yol açacak bir iktisadi sürece meydan vermemiştir (İnalçık, 2004, s. 88). Fakat çalışmanın temel iddiası ekseninde çıkarılacak asıl sonuç, Osmanlı’nın bu iktisat anlayışının, egemenliği altındaki coğrafyalardaki diğer *iktisadi-merkezlerin* sömürülmesini önleyen bir işleyiş ortaya koyduğu gerçeğidir. Yani sömürgeci zihniyette ve yapıda bir devlet olmadığı gibi buna hizmet edecek bir burjuvayı türetecek süreçler de devlet müdahaleleri neticesi mümkün olmamıştır. Elbette ki bu yaklaşım farklılığı salt devlet yapılanmasının neticesi değildi. Şimdilik kısaca belirtmek gerekirse, Sayar’ın (2009) ifadesiyle “iktisadi maddeye mesafeli” *diğergam (altrüist)* insan yapısı da kapitalistleşmeye müsait değildir. Benzer bir tespitle Tabakoğlu (2010, s. 153) bu diğergam insan tipinin Osmanlı iktisadi yaşamında öne çıktığını ve oluşumunda *ahi* zihniyetinin belirleyici olduğunu belirtmektedir. Osmanlı insanının iktisadi zihniyeti ve yukarıda kısaca açıklanan iktisadi müdahaleciliğin araçları karşılıklı bir etkileşimle imparatorluğun

iktisat paradigmasını teşkil etmiştir. Devletin kurumsal ve yasal düzenlemeleri bir yandan kapitalist bir insan profilinin doğuşunu önlerken, onun “altruist” bir ruha erişmesinin de (diğer tarihsel, toplumsal, kültürel faktörlerle beraber) belirleyicileri olmuştur. Diğer yandan bu insan profili, bahse konu edilecek kurumsal ve yasal unsurların sürekliliğini sağlayıcı bir zemin oluşturmıştır. Oysa kapitalizmin insanı; tahakküm ve istila hırsıyla hareket eden, haşin, kaba ve bir o kadar da hesabını bilen, kâr heveslisidir (Ülgener, 2006, s. 176). Batı Avrupa’da uzun bir zaman diliminde şekillenen bu insan profilinin dünyanın diğer yerlerinde meydana getirdiği netice ise tahribat, sömürü, katliam, soykırım ve kültürel asimilasyon olmuştur.

Osmanlı ekonomisinin yeniden dağıtımçı ve tüketici odaklı sosyal refahçı yapısına hizmet eden ve bölgesel sömürüye engel teşkil eden araçlardan biri de toprakta devlet mülkiyetinin esas olmasıdır. Tımar sistemi çerçevesinde işleyen toprak tasarrufu, küçük aile işletmeciliği esasına dayanmaktadır. Devletin mülkiyetindeki toprağı verimlilik esasına göre belirli büyüklüklerde (70-140 dönüm arası) parçalara ayırarak çiftçi ailelerin tasarrufuna bırakması hem üretimi korumakta hem de yerel olarak güç merkezlerinin ortaya çıkmasını engellemektedir (Dikkaya vd., 2018, s. 17). Bu toprakların işletilmesi, sıkı denetime tabiydi ve satışı yasaktı. Başka bir ifadeyle, bireylerin, zümrelerin veya herhangi bir iktisadi merkezin diğerlerini kapitalist sömürüye tabi kılmasına engel teşkil eder mahiyetteydi. Toprakta devlet mülkiyeti yanında bölgesel mahiyette sömürüyü önleyici bir diğer husus da elde edilen üretimin bölüşümünde *kaza* biriminin önceliği esasıdır. Genç’in (2010, s. 90) ifadesiyle:

“Osmanlı provizyonizmine göre iktisadi bakımdan kendi kendine yeterli olması beklenen temel bölge birimi *kaza* idi. Merkezinde, nüfusu genellikle 3-20 bin arasında değişen bir yerleşme yeri ve ona hinterlant olmak üzere belirlenmiş 20-30’dan 100-150’ye kadar değişebilen köylerden oluşan bu dar bölge, üretim ve tüketimin birbiriyle dengelenmesi beklenen, istenen temel birimdi. Bölge içinde üretilen mallar, kazanın ihtiyacı karşılandıktan sonra bölge dışına gönderilebilirdi.

Provizyonist bir amaç olması bir yana, *kaza* biriminin önceliği imparatorluk genelinde çevreyi oluşturan ancak bu çalışmada *diğer iktisadi merkez* olarak kavramsallaştırılan bölgelerin kapitalist bir sömürgeciliğe ne kadar uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen üretimin tüketiminde kazanın önceliği sıkı idari kontrollerle sağlanmaktaydı. Ürünlerin hangi esaslara göre bölgeler arasında mübadele edileceği yazılı esaslara bağlanmıştır.

Osmanlı iktisat sistemine ve zihniyetine ilişkin verilen bu kısa bilgiler daha ziyade imparatorluk merkezinin diğer merkezlerle iktisadi ilişkilerinin genel olarak hangi ekseninde yürüdüğü veya teorik olarak hangi esaslara dayandığını ortaya koymaya yöneliktir. Dolayısıyla iktisadi yapının bütününe, verimliliğine ve aksayan yönlerine ilişkin bir tespit içermemektedir. Belirtmek gerekir ki, büyük bir coğrafyaya hükmeden her imparatorlukta rastlanabilecek sapmalar Osmanlı’da da çeşitli dönemlerde ortaya çıkmıştır. Örneğin 16. yüzyıl itibarıyla miri arazilerin yerel güçlerce fiili olarak kontrol altına alındığı görülmektedir. Bu teşebbüsler devlet müdahaleleri ile ortadan kaldırılmıştır (Cem, 1999, s. 139-140). Toplumun ve bölgelerin sömürülmesi, halka eziyet edilmesi gibi istenmeyen durumlar karşısında devletin süratle müdahalesi ve yöneticilerin azledilmesi Osmanlı yönetim geleneğinin bir parçasıydı.

Osmanlı Devleti’nin Bağlı Coğrafyalardaki İktisat Siyasetinin Niteliği

Osmanlı Devleti’nin egemenlik sahasını genişletme süreci “İstimâlet (gönül kazanma)” adı verilen bir siyasete dayanmaktaydı. Bu, fethedilen ülkelerin devlet ve halkını Osmanlı idaresine yakınlaştırma ve bağlamanın bir aracıydı. Mal ve can güvencesi içeren bir ahidnamenin fethedilen yerin önde gelenlerine, dini önderlerine verilmek suretiyle ve taahhütlere harfiyen uyulmak suretiyle halkın devlete gönüllü olarak bağlanması temin edilmekteydi. Hatta fethedilen yerin eski yöneticileri bu politika kapsamında tımar sistemine ve dolayısıyla askeri teşkilata katılmaktaydı. Örneğin Balkanlarda eski aristokrasinin idare ettiği “*pronoia* ve *baştınalar*” bu yaklaşım çerçevesinde kendilerine tımar olarak tahsis edilmiştir (İnalçık, 2012, s. 3-4; Tuğluca, 2014, s. 29-30). İstimâlet politikasının uygulanışı çerçevesinde tesis edilen tımar sahipliği için Müslüman olmak şart değildi.

Nitekim bazı sancaklarda Hristiyan tımarlıların sayısı toplamın %35 düzeyine kadar çıkabilmekteydi (İnalçık, 2011, s. 125). Tımar tahsis edilerek eski yönetici elitin siyaseten bağlılığını sağlamak köylü üzerindeki eski üretim ilişkilerinin devamı anlamına gelmemektedir. Başka bir ifadeyle, özellikle Balkanlarda Bizans döneminin feodal ilişkilerine dayanan ve köylüyü köleleştiren uygulamalar kaldırılmıştır (Bulut, 2021, s. 33). Devlet siyasal egemenliğini sağlarken toplumların iktisadi, kültürel ve dini alanlarını da teminat altına almaktaydı. Özellikle miri rejimin uygulandığı eyaletlerde tımar sistemi çerçevesinde devlet merkezi ile bir bütünleşme sağlanmıştır. Örneğin Suriye ve Irak'ta vakıf görevlileri ve mukataa sahipleriyle nüfusun önemli bir kısmı devlet kaynaklarını idare etmekte, sivil ve askeri bürokrasi de yer alarak devletin asli parçası haline gelmekteydi (Öztürk, 2016, S. 6-8)

Osmanlı yönetimi modern zamanların devletlerine benzer bir biçimde, yönetilenleri sağlanan güvenlik, adalet ve hürriyet karşılığında gelirin %15'ine varan oranlarda vergiye tabi tutmuştur. Aynı dönemin Avrupa ve Japonya'sında bu oranlar sırasıyla %85 ile %30-35 düzeyindeydi (Küçükkalay, 2005, s. 460). Uygulanan bu mütevazı vergi oranları bir bakıma siyasi çatı altında yer alan toplumların iktisadi bütünlüklerinin devamını sağlayıcı bir faktör olmuştur. Bazı bölgelerde siyasi nedenler ve idari gereklilikler tımar düzeninin uygulanmasını mümkün kılmadığında farklı hukuksal statülerin de tanındığı görülmektedir (Dikkaya vd., 2018, s. 19). Ancak muhtemeldir ki, devlet bu nevi özel statülü yerlerde de idari vesayet benzeri bir denetimle tebaanın haklarını gözetmekteydi. Yeni fethedilen Anadolu'da, Balkanlar'da ve Suriye, Filistin gibi bölgelerde halkın yararına iktisadi bir değişim ortaya çıkmakta; sağlanan barış ortamı ve yeni rejim tarafından üreticilerin daha iyi korunması üretimin, nüfusun ve kentleşmenin gelişmesini olumlu bir biçimde etkilemekteydi. Umumiyetle yeni Osmanlı tebaası eski hükümdarları zamanındaki vergilerden daha azını ödemek gibi bir değişimle karşılaşmaktaydı (Quataerti, 2005, s. 28; İnalçık, 2004, s. 205). Osmanlı yönetiminin istimâlet politikası yalnız fetih dönemlerinde uygulanan bir politika olmadığı gibi, münhasıran Hristiyan ahali için de değildi. Nitekim hem Anadolu'daki eski siyasal yapılanmalara hem de Arap vilayetlerine imparatorluğun yıkılışına değin uygulanmıştır.

Osmanlı dönemi öncesinde Yakın Doğu ile Avrupa arasındaki iktisadi ilişkilerde 11-12. yüzyıla kadar Müslümanların elinde olan üstünlük 12-13. yüzyılda tersine dönmüş ve bölge yarı sömürge haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bölgesinde siyasi birlik tesisiyle bu hakimiyeti kırmış ve uluslararası ticarete etkin olmaya çalışmıştır (Genç , 2010, s. 53-55). Sağlanan siyasi kalkan en azından iç ticarete yerel aktörlerin etkinliğini temin etmek suretiyle, örneklerini Uzak Doğu, Amerika ve Afrika'da göreceğimiz kaba bir sömürü sürecini önlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu yeni gelişen kapitalist anlayışı sezen ama tam anlamıyla iktisadi paradigmasıyla örtüştüremeyen bir fikri belirsizlik içinde olmakla beraber, stratejik bir yaklaşımla Batı yayılmacılığına karşı 16. yüzyılda Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya yönelmiştir. Çoğunlukla Arap toplumunun yaşadığı bu topraklar 1516-1541 yılları arasında Osmanlı imparatorluğuna dahil olmuştur. Portekizlilerin ve İspanyolların denizcilikte sağladıkları gelişmelerle gerek Amerika kıtasında giriştikleri sömürgecilik gerekse Afrika'nın güneyinden Hint Okyanusu'na, Kızıl Denize ve Basra Körfezi'ne hükmedecek düzeye gelişi 16. yüzyılın siyasi ve iktisadi dengelerini değiştiren ve Osmanlı İmparatorluğunun Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya stratejik bir önem atfetmesine neden olan gelişmedir. Portekiz ve İspanyol askeri gücünün düzeyi ve saldırgan iktisat siyasetleri karşısında ne Cezayir, Tunus gibi Kuzey Afrika ülkelerinin ne de Yemen, Habeş ve Basra gibi güney bölgelerinin muhtemel bir istilaya dayanabilmeleri mümkün gözükmemekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nca 16. yüzyılda sağlanan siyasal hakimiyet şemsiyesi (ki çoğunda yerel idarecilerin ve halkın gönüllü tabiiyetiyle gerçekleşmiştir) bu bölgelerdeki toplumların 19. yüzyıla kadar beşerî ve sosyal varlıklarını korumasını sağlayan bir tarihsel miras oluşturmıştır (Öztürk, 2010, s. 331; Sayar, 2008, s. 137). Osmanlı siyasal hakimiyetinin olmadığı bir tarih tasavvur edilse, herhalde, bölge için İnkaların yahut Azteklerin yaşadığına benzer bir "son" kuvvetle muhtemeldi. Osmanlı'nın bölgede sömürgeciliği engelleyişi ve 19. yüzyıla kadar bir fasılaya neden oluşu belki de saldırgan kapitalist enerjiyi dünyanın başka coğrafyalarında sönmüştür demek herhalde afaki bir tahmin olmayacaktır.

Osmanlı Portekiz mücadelesi Portekizlileri tamamıyla bölgeden atamamış olmakla beraber Kızıl Deniz ve civarının bir sömürge haline gelmesini önlediği gibi Doğu-Batı ticaretinden bölgenin daha fazla pay almasını sağlamıştır (Sayar, 2008, s. 60). Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika'da sağlanan Osmanlı hakimiyeti özellikle Bizans İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla İtalyan şehir devletlerinin bölgede daha önce kurmuş olduğu egemenliğin ve sömürünün önlenmesini sağlarken, Avrupa devletlerine sağladığı kapitülasyonlarla da dünya ticaretinde belirleyici olmuştur (İnalçık, 2004, s. 41). Avrupa'da henüz gelişmekte olan merkantilist-kapitalist iktisat politikalar karşısında, en azından siyasal gücünün sağlam olduğu bir sürede, Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ticaretinden daha fazla pay aldığı söylenebilir. Osmanlı'nın merkantilist politikalar karşısında merkantilist olmayan iktisadi tavır uzun vadede olumsuz sonuçlar doğuracak olsa da siyasal gücü sınırları dahilinde doğrudan sömürüye imkân bırakmamıştır. Özellikle Avrupa devletlerine uygulanan ticari ayrıcalıklar, coğrafi keşiflerle dünya ticaretinin değişen istikametinin doğurduğu olumsuzlukları azaltmıştır ki bundan en fazla kazanım elde eden bölge Orta Doğu olmuştur. Asya ile Avrupa arasındaki İpek ve Baharat yolları gibi ticaretin ana güzergahlarının kontrol altına alınışı ve Karadeniz'in kuzeyinden Afrika'ya, Viyana'dan Yemen'e uzanan kara parçasındaki hakimiyet; Akdeniz, Karadeniz, Marmara, Hint Denizi, Kızıldeniz ve bu denizlerin üzerindeki boğazlarda sağlanan kontrol ve ticari bağlantılar Osmanlı İmparatorluğu'nun bölge ve şehirleri arasında ekonomik entegrasyon oluşturmuştur. İmparatorluk yönetimi, sağladığı güvenlik ortamı ve ticari süreçleri kolaylaştırıcı altyapı ve teşvik politikaları ile bu entegrasyonu güçlendirmiştir (Tabakoğlu, 2016, s. 243; Bulut, 2021, s. 89). Özellikle Suriye, Mısır, Yemen gibi bölgelerde sağlanan istikrar ve güvenlik şehirleşmenin gelişmesine ve Orta Doğu'nun Anadolu üzerinden Avrupa ile ticari bağlantılarının artmasına imkân sağlamıştır (Tabakoğlu, 2010, s. 272).

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurmuş olduğu siyasal ve iktisadi sistem, Wallerstein'in sınıflandırmasıyla *dünya-imparatorluk* yapısı, Orta Doğu açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Wallerstein'in dünya sistemleri tasnifine göre sosyoekonomik sistemler mini sistemler, *dünya-imparatorluklar* ve *dünya-ekonomiler* olmak üzere üçe ayrılır. Osmanlı İmparatorluğu ise dünya-imparatorluk vasfına sahiptir. Dünya-imparatorluklarda tahkim edilmiş siyasi bir yapı ile birlikte tek bir sosyal ekonomi (iş bölümü) bulunmaktadır. Bu tür sistemlerde sermaye birikiminin maksimize edilmesi hedeflenmemekte ve siyasi kararların belirleyici olduğu yeniden dağıtıcı/vergilendirici bir üretim modeli bulunmaktadır (Wallerstein, 1979, s. 390). *Dünya-imparatorluk*, siyasi yapının sınırlandırdığı bir çerçevede imparatorluk içindeki iktisadi ilişkilerin ağır bastığı, diğer sistemlerle iktisadi ilişkilerin ise daha ziyade lüks malları ticaretine dayandığı bir görünüm arz eder (Erdölek Kozal, 2020, s. 106). Bu bakımdan, Batı Avrupa öncülüğündeki kapitalist *dünya-ekonomisinin* henüz etki sahasına girmemiş bir iktisadi çerçevenin imparatorluğun genelini olduğu gibi Suriye, Filistin, Irak ve Kuzey Afrika'yı da açık ya da örtük bir sömürüden korumuştur. İmparatorluğun siyasal gücünün azaldığı ve kapitalist dünya-ekonomisinin etki sahasına girdiği 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar, siyasal irade merkantilist-kapitalist iktisadi saldırıların en azından daha usturuplu olmasını sağlamıştır. Yabancı tüccarlar ülke içinde ticarete etkin olma imkânına sahip değildir ve siyasal erkin lütfettiği kadarıyla kapitalist kazanç peşindedir. Oysa aynı kapitalist, dünyanın başka yerlerinde kaba bir sömürüyü dikte edebilme kabiliyetini haizdir. Esasen 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun ihracatı ithalatından fazla olduğu gibi, dış ticaretin iç ticarete göre önemsiz bir düzeyde olduğu da görülmektedir (Tabakoğlu, 2016, s. 243; Bulut, 2021, s. 89). Batı Avrupa'nın kapitalist merkezlerinin Osmanlı İmparatorluğuna ihraç ettiği mamul malların yerli üretim üzerine etkisi 19. yüzyıla değin önemsiz bir düzeydedir. Örneğin, Pamuk'a (2010, s. 164) göre 18. yüzyılda İstanbul ve Anadolu'nun yünlü kumaş tüketiminde Avrupa'dan ithal edilen ürünlerin payı %1 veya %2'yi geçmemektedir. Bu tablonun yukarıda işaret ettiğimiz ekonomik entegrasyon çerçevesinde Suriye, Filistin ya da diğer bölgelerde de benzer bir tablo sergileyeceği tahmin edilebilir. Özetle, çerçevesini ana hatlarıyla belirlediğimiz bölgeler arası geniş iç piyasa, siyasal kapsayıcılık ve devlet müdahaleciliği merkantilist-kapitalist sızmayı sınırlamaktadır. Haddizatında, daha önce değindiğimiz iktisadiyata hâkim olan prensipler, kurumlar ve iktisat zihniyeti de bölgelerarası bir sömürüye neden olmamaktadır.

İktisat literatüründe sömürü ve sömürge kavramları genellikle iktisadi hususlara münhasır görülmektedir. Ancak Avrupa kökenli kapitalist sömürgeciliğin aynı zamanda kültürel asimilasyon ve

tahkir içerdiği de unutulmamalıdır. Başka bir ifadeyle, insanların ruhen sömürülmesi maddi sömürden daha hafif değildir. Merkez ülkelerin sömürgelerinde (siyahi ırka uygulanan ayırım bir tarafa) yerlilerin ikinci sınıf sayılışının birçok örneğini kapitalizmin bozuk sicilinde görmek mümkündür. Kapitalist yayılmacıların toplumları silikleştirmesi, benliğini yok etmesi ve *beyaz üstünlüğünü* kabul ettirmesi sömürü sürecini herhalde kolaylaştıracaktır. Oysa Osmanlı İmparatorluğu döneminde toplumu oluşturan farklı ırk, din ve mezhep mensupları kültürel bir sömürüye de maruz kalmamışlardır. İmparatorluğun yüzyıllar süren güçlü hakimiyet sürecinde bütün toplumsal farklılıkları yok etmesi pekâlâ mümkünken, dağılışıyla birlikte her birinin hem kültürel hem de iktisadi varlıklarıyla yoluna devam edebilecek bir mirasla dünya siyasetinde var oluşları her halde her iki paradigmanın en belirgin farkıdır. Esasen sömürgecilik özü ve mantığı gereği ötekini sömürülmeye “müstahak” görmeyi, kendini “müstesna” bilmeyi gerektirir. Bu yaklaşım ise Avrupalıların maddi ve kültürel sömürüyü, Marc Ferro’nun (2002, s.13) tabiriyle, “ete kemiğe büründürmesine” ve dünyayı tek tipleştirmesine damgasını vurmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Suriye, Filistin ya da *diğer iktisadi merkezlere* ilişkin yaklaşımına dair değerlendirmelerde dikkate alınması gereken önemli bir hususiyet de iktisadi yapılanmasında bölgeler arası bir dengenin varlığıdır. Türkiye’de bölgelerarası dengesizliklere ilişkin çalışmalar yapan Zeynel Dinler’in (2014, s. 192) elde ettiği bulgulara göre Osmanlı İmparatorluğu “muntazam aralıklarla dağılmış bölgesel yerleşme merkezleri” içermektedir. 16. yüzyılda nüfusları 20 bin ile 40 bin arasında değişen bu merkezler ticaret yollarının kesiştiği noktalarda yer almakta; her bir merkez iktisadi, sosyal ve kültürel ihtiyaçları da karşılamaktadır. Benzer bir dağılım liman kentleri için de sözkonusudur. Hülasa, büyük bir alana yayılmış olan imparatorlukta farklı coğrafi özellikler gösteren bölgeler arasında önemli bir gelişmişlik farkı bulunmamaktaydı. Dinler’in tespitleri kapitalist merkez ülkelerin çevre ülkelerle aralarında meydana getirdikleri gelişmişlik farklarına karşın Osmanlı’nın egemen olduğu coğrafyada böyle bir farklılığa mahal bırakmadığını ortaya koymaktadır. Kapitalizmin merkez-çevre farklılaşması yerne muhtelif merkezlerin müsavi varlığı gözlenir. Osmanlı coğrafyasında 16. yüzyıldan sonra yavaş yavaş, 19. yüzyılda ise daha süratli bir biçimde gerçekleşen bölgesel dengesizlikler ise devletin bilinçli bir tercihi olmaktan ziyade dışsal faktörlerin ve coğrafi farklılıkların sonucudur. Bölgeler arasındaki dengeyi sağlama, herbirinin iktisadi potansiyelini harekete geçirme ve toplumsal refahı yükseltme hedefi çerçevesinde her bölgede dönemin koşulları gereği yatırımlar gerçekleştirilmekteydi. Araştırma konumuz olan Suriye, Filistin gibi Orta Doğu coğrafyası veya diğer yerlerde devletin ticaret yollarının güvenliği ile yol ve köprülerin yapımına azami derecede önem verdiği; dönemin koşullarında birer ticaret merkezi ve antrepo vazifesi gören han ve kervansarayların nizami bir dağılımla inşa edildiği gözlenir.

Gerektirdiği sermaye yatırımı ve kar marjı açısından dönemin büyük işletmeciliği olarak görülen baharat, ipek ve kıymetli taşlar ticareti örneğin 16. yüzyılın en önemli ekonomik faaliyetiydi (İnalçık, 2004, s. 407). Orta Doğu’da tesis edilmiş olan siyasi birliğin bölgede kesişen ticari yolların güvenliğini sağlaması mevzubahis mal ticaretine büyük bir canlılık sağlamıştır. Mantra’ya (1995, s. 130) göre Halep, Şam, Bağdat, Kahire ve İskenderiye İstanbul gibi büyük tüketim ve üretim merkezlerindendi. Örneğin Halep, Şam ve Bursa ipekli dokuma sanayiinde dünyanın en önemli merkezleri arasındaydı. Bu merkezler sanayi ve transit merkezi olarak ipekli ve pamuklu dokuma ürünlerinin ihracatında önemli bir yere sahiptir ve bu durum 19. yüzyıla kadar devam etmiştir (Sevinç, 1992, s. 180; Genç, 2010, s. 267). Araştırmanın sınırları nedeniyle sadece tekstil sektörü için verdiğimiz bu örnekler farklı üretim dallarında da mevcuttur. Başta Kudüs olmak üzere Filistin civarı da Doğu Akdeniz ticaretinin önemli merkezlerindendi. Güney Asya’dan gelen mallar Filistin pazarlarında mübadele edilerek Avrupa’ya ihraç edilmekteydi (Fidan ve Kuzucu, 2022, s. 65).

Uygulanan vergi sistemi de Osmanlı idaresinin etkinliğini arttıran bir faktördü. Farklı ırk, kültür, iklim ve iktisadi koşullara tabi bölgelerde uygulanacak vergi kanunnameleri merkezden tek tip olarak dikte edilmek yerine bölgelere göre ayarlamalara tabi kılınmıştır. Fethedilen yerlerdeki eski uygulamalar gözden geçirilmekte ve iyi netice verenlerin uygulanmasına devam edilmekteydi. Yalnız eyaletler bazında değil, sancaklar bazında da vergi düzenlemelerinin farklılaştırıldığı; vergi muafiyet ve istisnalarının tatbik edildiği görülmektedir. Eyaletler merkeze gönderdikleri vergilere karşın kendi bütçesini oluşturma ve imar faaliyetlerini yürütmekle görevliydi (Altındağ, 1947, s. 187-196). Daha

önce değinildiği üzere, vergi oranları maksimum %15 düzeyindeydi. Kısaca merkeze sömürü niteliğinde bir sermaye transferinden söz etmek mümkün değildir.

Osmanlı döneminin Orta Doğu iktisadiyatı için sağladığı en önemli temellerden biri de esnaf organizasyonunun teşkilini sağlamış olmasıdır. Genç'e (2010, s. 305) göre "Osmanlı öncesi dönem üzerinde çalışan ciddi araştırmacılar, Şam, Halep, Kahire, Bağdat'ta 15. ve 16. yüzyılda, Osmanlıların oraya gelişine kadar mesleki bir esnaf organizasyonunun mevcut bulunmadığını tespit ediyorlar." Esnaf organizasyonlarının teşkili üretim sürecindeki tedarik zincirini de belirli bir düzene kavuşturmak suretiyle verimliliği artırıcı etkiler meydana getirmiştir. Dolayısıyla değindiğimiz güvenlik ortamı ve kurumsal gelişim bölgenin iktisadi gelişimini de bir istikrar iklimine kavuşturmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal iradesinin yönetimi altındaki bölge ve şehirlere yansımaları idari yazışmalarda da görmek mümkündür. Şehirler genel olarak korunmuş/korunan "Mahrûsa" ve "Mahmiye" terimleriyle nitelenirken bir bakıma devlet için bu mahaller ve ahalisi Allah'ın emaneti olarak görülmekteydi. Fakat Mekke, Medine, Şam, Halep ve Kudüs daha farklı sıfatlarla tavsif edilirdi: Mekke-i Mükerrreme, Medine-i Münevvere, Kudüs-ü Şerif, Şam-ı Şerif ve Haleb-i Şehbâ gibi (Öztürk, 2010, s. 342). Bu sıfatların kullanımı dahi Osmanlı devlet felsefesinin, çevre ülkeleri kapitalist merkezin hizmetçisi ve tedarikçisi olarak gören anlayıştan önemli bir farkı olduğunu göstermektedir.

Kapitalizmin İktisat Paradigması ve Çevre Ülkelerle Kurduğu İlişkinin Tahripkârlığı

Osmanlı iktisat paradigması ve iktisat politikalarının bağlı coğrafyalarda yaptığı etkinin kapsamlı bir biçimde anlaşılması Batı kapitalizminin çevre ülkelerde oluşturduğu iktisadi, siyasi ve sosyolojik yıkımın ana hatlarıyla ortaya konulmasıyla daha net bir görünüm kazanacaktır. En azından kapitalist sömürgeciliğin Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal sınırları içinde 19. yüzyıla kadar gecikmiş olması bile Orta Doğu'nun bugünkü vaziyetinin anlaşılması için oldukça açıklayıcı olacaktır. Başka bir deyişle, Osmanlı İmparatorluğunun egemenliği altında bulunan coğrafyalarda "ne yaptığı" kadar "neyi yaptırmadığı" da önemlidir. Gerek Kuzey Afrika ve gerekse Suriye, Filistin başta olmak üzere Orta Doğu'da her iki iktisat paradigmasının egemen olduğu dönemlerin basit bir kıyaslaması mevcut vaziyeti daha anlaşılır kılmaktadır. Günümüzde bölgede yaşanan gelişmelerin görünen sebeplerinin arka planındaki esaslı amil olan emperyalist kapitalizmin acımasız ve gayri insani ruhunu ve onun yapılandığı iktisadi sistemi dikkate almadan yapılacak tahliller eksik kalacaktır.

Weber, orijinal ismi "*Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*" olan ve Türkçe'ye de "*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*" olarak çevrilen eserinde kapitalist insanın davranışlarının Protestan ahlakıyla temellendiğini iddia etmektedir. Ona göre kapitalizm sınırsız kazanma hırsı ile aynı şey değildir; olsa olsa bu güdüyü rasyonelleştirme, verimli ve sürekli kılmayla ilgilidir (Weber, 2005, s. XXXII, 123). Weber kapitalizmi barışçıl kâr şanslarına dayalı eylem olarak mübadele fırsatlarının değerlendirilmesi çerçevesinde tanımlamaktadır. Oysa tarih aynı kapitalist ruhun pekâlâ söz konusu mübadele fırsatlarına dehşet verici zorbalıkları ekleyebildiğini gösteren örneklerle doludur. Yine aynı eserde Weber, Protestanlığın asketik mezheplerindeki disiplinin manastırlardan zamanla iş yaşamına aktarıldığını, modern ekonominin kuruluşuna hizmet ettiğini belirtmektedir. Fakat oluşan bu yapının artık sadece ekonomik kazanca ilişkin olanı değil, bu yapı içindeki bireylerin yaşam biçimlerini de zorla belirleyen bir mahiyete eriştiğini belirtmektedir. Dünyevi mallara ilişkin kaygı insanın omuzlarından her an atabileceği bir pelerin gibi olması gerekirken artık bir *demir kafes* gibi üstüne abanmıştır. Zafer kazanan kapitalizmle birlikte, maddi dünya insan üzerinde büyük bir güç kazanmıştır (Weber, 2005, s. 124). Max Weber'in demir kafes metaforuna benze bir biçimde Jürgen Habermas da kapitalist sistemde ekonominin insanlar tarafından değil, para "aygıtı" ile yönetildiğini, süreçlerin insani olmaktan ziyade para ve güce dayandığını belirtmektedir. Habermas'a göre insan yaşamına sızan ekonomik düşünme biçimi hayatı sömürmek suretiyle, etiği ve anlamı yok eder; normsuz bir hayat doğurur. Dolayısıyla toplumun paranın istilasından muhafaza edilmesi gerekir (Habermas, 1981; Akt. Nelson, 2011, s. 41). Bahse konu etik ve norm yokluğu ise kapitalizmin hem ulusal hem de uluslararası yıkımının temel nedenlerinden biridir. Kapitalizm ile Protestanlık arasında bir kolerasyon olduğunu düşünen Webere'e karşın Werner

Sombart kapitalizmin oluşumunda Yahudi etkisini vurgular. Hatta din değiştirmiş fakat gizli olarak Yahudi inancına bağlı olanların Protestan hareketinde de yer aldığını, kapitalizme bu açıdan da katkı sağladığını ifade etmektedir (Sombart, 2016). Bu kültürel zemin üzerinde temellenen kapitalizmin ve kapitalist zihniyetin başat özellikleri şunlardır: Teşebbüslerde rasyonellik, kâr peşinde koşma, serbest teşebbüs, özel mülkiyet ve rekabet (Rodinson, 1973, s. 7).

Kapitalisti ve kapitalizmi motive eden şey yüksek düzeyde bir tüketim düzeyinden ziyade (çünkü zaten var olan servet bunu sağlayacak düzeydedir) servet ve sermayeyi biteviye arttırma arzusu, başka bir ifadeyle servet için servet ereğidir. Kapitalist *makinenin* işleyişi sermayenin korunması için sürekli olarak büyümesini gerektiren bir işleyiş doğurur. Bu da her seferinde elde edilen kârın yeniden sermayeye eklenmesi döngüsü demektir (Dowd, 2013, s. 6). Kapitalizmin ve kapitalistin sürekli servet/sermaye arzusu ve bunun korunması çabası, beraberinde kâr ve büyüme baskısını; bu baskının neticesi pazar arayışını ve bunu destekleyecek güçlü bir devleti gerektirir. Kapitalist, bu sürecin bir gereği olarak, teknolojiye ve üretimde yenilik oluşturma, yeni metaller geliştirme ve bunlar için yeni pazarlar bulmak zorundadır (Gençoğlu, 2012, s. 101). Bu nitelikler bütünü, birbiriyle etkileşim içinde kapitalist üretim ve ticaret sürecini şekillendirmektedir. Özellikle yeni pazar arayışı, hammaddenin ucuza temini çabası, merkantilist ticaret süreci, Batı kapitalizminin “çevre” ülkelere tesir edecek sömürgeci politikalarının temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Dowd’a (2013, s. 1-2) göre, kapitalizmin sicilinin iki yüzü vardır: Bir tarafta insanların küçük bir kısmı için üretim, gelir, sağlık ve refah artışı diğer tarafta ise hâkim fikri akım tarafından göz ardı edilen, milyarlarca insanın sefaleti! Kapitalist tahribat birçok kültür ve toplumu yok ederken, toplumları kendi içindeki ve aralarındaki kötülüklerden koruyan toplumsal gelenekleri etkisiz hale getirmiştir. Dowd’ın tespitleri Batı kapitalizminin 16. yüzyıl sonrası çevre ülkelerle ilişkilerine teşmil edildiğinde isabetli olduğu görülecektir.

Kapitalist sosyoekonomik yapının veya modern kapitalizmin Orta Çağ’ın sonlarında ticari sermaye biçiminde Avrupa’da ortaya çıktığı genel bir kabuldür. Wallerstein’e (2006a, s. 295) göre kapitalizm “illeti” 1500’lü yılların icadıdır. Bu tarihten önceki sistemlerin hiçbiri sürekli sermaye birikimini gerektiren bir yapısal baskı içermemektedir. Kapitalizmin bir sistem olarak dünyayı egemenliği altına alışı 18. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Fakat 1500 ile 1750 yılları arasında Avrupa ekonomisi önemli gelişmeler kaydetmiş ve başta Amerika kıtası olmak üzere okyanuslar üzerinde egemenlik sağlamıştı. Bu dönemde dünyanın ekonomik ağırlık merkezi hala Asya kıtasıdır. Hatta 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, Safevi İmparatorluğu, Çin ve Hindistan’daki hanedanlıklar iktisadi ve siyasi olarak en iyi dönemlerini yaşamaktaydı ve Avrupa Orta Çağ döneminde Asya karşısında çok küçük bir düzeydeydi. İktisadi güç dengesinin Avrupa’ya geçişi ancak 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarı arasında Asya kıtasındaki ülkelerin Avrupalı devletlerce büyük oranda fethiyle gerçekleşmiştir (Harari, 2014, s. 311-312). Asya’daki devletlerin 19. yüzyıla kadarki siyasi ve askeri ve hatta iktisadi üstünlüğüne karşın, Avrupa’da gelişen kapitalizm öncü ülkelerin iktisadiyatında muazzam bir dinamizm sağlamıştır. 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasındaki geçiş dönemi bu iktisadi egemenliğin altyapısını sağlayan gelişmeleri içermektedir. Fakat aynı zaman aralığı, zayıf siyasal yapıların olduğu Amerika ve Afrika kıtalarının vahşice sömürüldüğü, yerli halkın katledildiği, köleleştirildiği bir dönemdir. Merkantilist dönemde (1500-1800 yılları arası) ticaret- ki çoğunlukla bu ticaret süratle kaba bir sömürü ve katliam suretine bürünmektedir- devletin silah gücüyle desteklenmekteydi. Görünüşte ticaret filolarının “güvenliği” için olan bu askeri desteğin çevre ülkelerdeki ticari faaliyetleri adil bir iktisadi satıhtan uzaklaştıracağı tahmin edilebilir. Kapitalist merkez ülkelerin çevre ülkelerdeki siyasetinde, sermaye ile askeri güç arasındaki çıkar birliği oldukça eski bir gelenektir. Feodalizm sonrası Avrupa’da merkezi krallıkların ortaya çıkışı sürekli bir ordu ve bürokratik yapıyı gerektirmiş; bu gereklilik aynı zamanda mali kaynak ihtiyacını arttırmıştır. Burjuvazinin ve özellikle uluslararası ticaretle uğraşanların zenginleşmesi bol vergi tahsilatı anlamına gelmekteydi. 16. yüzyıl sonrası merkezi devletlerinin tüccara askeri desteği ve merkantilist politikaları bu çıkar birliğinin bir neticesiydi. Bu tarihsel geçmiş, kapitalist gelişmiş ülkelerin yakın dönemde çeşitli coğrafyalardaki siyasi ve askeri girişimlerinin aynı zamanda kapitalist motivasyon içerdiğini anlama açısından önemlidir. Kapitalizm ve militarizm arasında siyasi bir aktarımdan bahsetmek mümkündür. Özellikle Batı dünyasında ve diğer yerlerde kapitalizm karşıtlığı ile militarizm karşıtlığının ortaklaşması (Mann, 1992, s. 125) bu siyasi aktarımın neticesi olarak değerlendirilebilir.

Kapitalizme eşlik eden askeri güç yahut militarist yaklaşım, onun sömürüsünün önündeki engelleri kaldırmanın yanında, oluşan iktisadi eşitsizliklere ve sömürüye karşı gelececek antikapitalist süreçleri bertaraf etmenin de bir aracıdır aynı zamanda. 20 Mart 2003 tarihinde ABD'nin Irak'ı işgali bunun yakın zamanlardaki bir örneğidir. Gerekçe kitlesel imha silahları idi. Oysa asıl neden Saddam Hüseyin'in Orta Doğu petrolleri hususunda belirleyici olma iddiasıydı. Fakat kapitalizm ile militarizm ilişkisinin bir diğer yönü de askeri tüketimin fazla üretimin massedilmesinin bir aracı oluşudur (Mayer, 2017). Bir bakıma militarist güç kapitalizme daha fazla kazanç ve sömürü imkânı sağlarken aynı zamanda tüketim sürecinin de bir parçası olmaktadır. Başta ABD olmak üzere kapitalizmin önderi olan devletlerin dünyanın birçok yerinde ve özellikle enerji kaynakları ve güzergahlarında oluşturdukları askeri üstler bu kapitalist aktarım ilişkisinin de bir neticesidir. Aksi durumda askeri harcamaların finansmanı herhalde sürdürülebilir olmazdı.

Irkçılık da kapitalizmin sömürü sürecinde önemli bir etkidir. Bu hastalıklı zihniyet kapitalizmin suç dosyasında önemli bir paya sahiptir. Irkçı veya *beyaz üstünlükçü* düşünceler kapitalist ülkelerin diğerlerini sömürüsünde onu daha haklı(!) kılan ve belki de vicdanını susturan bir zihni konfor alanı oluşturmaktaydı. Diğerlerini sömüren ama aynı zamanda medenileştirme misyonunu taşıyan *beyaz adam* tahayyülü bugün dahi varlığını korumaktadır. Kâr hırsını maskeleyen bu ırkçı duruş ve medenileştirme misyonu, diğerlerinin sömürülmesini, köleleştirilmesini ve hatta katliamını meşrulaştırmanın üstü kapalı bir aracı olmuştur. Şenel'e (2024, s. 166, 171) göre ırkçı düşünüş kapitalizmle birlikte ortaya çıkmıştır. "Aydınlanmacı" ideologlar ve burjuva liderleri kendilerini insanlığın evrensel çıkarlarının temsilcisi olarak görmekteydiler. Şenel'e göre bu sahipleniş kapitalizmin sömürgeci ve emperyalist dönemindeki ırkçı öğretilerle de ilintilidir. Burjuvazinin ideolojik ve ekonomik çıkarlarına hizmet eden bu zihinsel altyapı köle emeğinin alabildiğine sömürülmesine ve gerektiğinde diğerlerinin yok edilmesine "haklılık" sağlayan bir işlev yerine getirmiştir.

Avrupalıların sömürge ve talan geleneği 16. yüzyıldan daha eskilere gider. Huberman'a (1968, s. 19-22) göre Haçlı Seferleri Batı Avrupa'nın ilk sömürgecilik deneyimidir. Dini olmaktan ziyade iktisadi sebeplere dayanan seferler sonucu gerçekleştirilen talan ve sömürü ile büyük zenginlik elde edilmiştir. Fakat, sömürgeci girişimler ile dini motivasyon arasındaki ilintiye dikkat çeken Fransız tarihçi Marc Ferro (2002, s. 24) "Olaylar nasıl yorumlanırsa yorumlansın, Avrupa sömürgecilik tarihi mutlaka Hristiyanlığın bu yakın çevresinden başlamaktadır." demek suretiyle önemli bir tespit yapmaktadır. Nitekim İspanyolların Kuzey Afrika'da, Amerika'da ve dünyanın diğer yerlerinde zorla Hristiyanlaştırma girişimlerinin sömürge faaliyetlerine eşlik ettiği görülür (et-Temîmî, 1999, s. 183). Batı toplumları kültürel mayalarında bulunan sömürgecilik geleneğini, zaman içinde elde ettikleri tecrübe ile daha mahir bir düzeye taşımışlardır (Gündüz, 2016, s. 766). Avrupalıların günümüze yansıyacak sömürgecilikleri ise 16. yüzyılda başlamıştır. Bu yeni fetih ve sömürgeleştirme hareketleri o güne değin görülmemiş bir hırs ve dehşet içermekteydi. Örneğin İspanyollar Aztek ve İnkalıların yönettiği coğrafyaları kısa sürede sömürge haline getirilirken yerli halk ağır çalışma koşulları ve yerleşimcilerin getirdiği hastalıklar yüzünden büyük oranda ölmüştü. Doğan işgücü açığı Afrika'dan köle taşınmak suretiyle giderilmişti. Avrupalılar beraberlerinde getirdikleri mikrobik hastalıkların yerli halk üzerindeki ölümcül etkilerini görünce bunu yeni yerleri ele geçirmekte bir silah olarak kullanmaktan bile geri durmamıştır. Sadece 16. yüzyıl içinde Amerika kıtası genelinde yerli halkın nüfusu 20 milyondan 11 milyona düşmüştü. Afrika'dan Amerika'ya taşınan köle sayısı 19. yüzyılın son çeyreğinde 11 milyon düzeyindeydi (Güran, 2011, s. 103). Yağmalama ve maden işletme döneminden sonra sömürünün bir başka biçimi de plantasyonlarda (büyük arazilerde yapılan tarımsal işletmecilik) gerçekleşmekteydi. Köle işgücüne dayanan bu işletmelerde zamanla Asya kökenli kölelerin de çalıştırıldığı görülür. Plantasyonlar zamanla Afrika, Hindistan, Endonezya, Seylan ve Çin-Hindi'nde geliştirilmiştir. Bütün bu süreçlerde bolca emek sömürüsü ve ilgili ülkede iç bütünlükten yosun çarpık bir iktisadi yapılanma meydana gelmekteydi. Çünkü üretim özellikle merkez ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda biçimlenmekteydi (Ferro, 2002, s. 216-221).

Çevre ülkelerle kurulan ilişkilerde iktisadi ahlaktan yoksunluğa en çarpıcı örnek İngiltere ile Çin arasındaki 1840-1842 yıllarında yaşanan Afyon Savaşı'nın gerekçesidir. İngiliz uyuşturucu tüccarlarının Çin'e gerçekleştirdikleri ihracat büyük kazanç sağlarken milyonlarca Çinli de uyuşturucu

bağımlısı haline gelmişti. Çin, uyuşturucu ticaretini yasaklaması üzerine yaşanan savaşta İngiltere'ye yenilmiş ve uyuşturucu tüccarlarının zararlarını karşılamak ve faaliyetlerine karışmamak zorunda kalmıştı (Harari , 2014, s. 364). İngilizlerin Hindistan ve Bengal'de gerçekleştirdiği doğrudan ve dolaylı aktarımlar o denli büyük boyuttaydı ki kişilere ait özel kasaların bile soyulduğu ve 30 milyon insanın açlıktan bitab düştüğü dönemin şahitlerince aktarılmaktadır. Hindistan İngiliz yönetimine girene kadar gayet iyi bir düzeyde imalat ve tarım merkezi iken bu vasfını süratle kaybeden ve yoksullaşan bir ülke haline getirilmiştir (Baran, 1962, s. 290-293).

Yukarıda değinilen faktörlerin güdülediği kapitalizmin dünyanın diğer yerlerinde doğurduğu sonuçların açıklanmasında *bağımlılık teorileri* öne çıkmaktadır. Bağımlılık teorilerine göre 1500'lü yıllardan itibaren Batı Avrupa merkezli kapitalist bir *dünya-ekonomi* ve *merkez-çevre* yapısı oluşmaya başlamıştır. Bu teoriye göre merkezin belirlediği iş bölümüne dayanan dünya çapında bir ekonomik işleyiş bulunmaktadır. Yapı içinde yer alan ülkeler ise *merkez*, *yarı çevre* ve *çevre ülkeler* olarak gelişmişlik düzeyine göre ayrılmaktadır. Wallerstein'in öncülüğünü yaptığı ve bağımlılık teorilerine dayanan dünya sistemi yaklaşımına göre, oluşan merkez-çevre ilişkisi bölgeler arası iktisadi kaynak transferine dayanır (Frank ve Gills, 2006, s. 3-4). Açıktır ki, kaynak transferi çevreden merkeze doğrudur. Fakat süreç kimi zaman ve hatta çoğunlukla gayri iktisadi metodlarla işlemektedir. Bu süreçte çevre ülkelerde belirli bir düzeyde gelişme sağlansa da ortaya çıkan değişim daha çok merkezin ihtiyaçlarının belirlediği doğrultuda gerçekleşmektedir. Wallerstein'e (2006b, s. 23) göre şu anda bütün dünyayı kapsayan kapitalist dünya-ekonomi önce Avrupa ve Amerika'nın bir kısmında temellenmiştir. Sistem içinde, özellikle çevre ülkelerde, üniter siyasal yapıların sınırlandırıcılığının olmaması, başka bir ifadeyle gevşek bir devletlerarası sistem çerçevesinde birçok siyasi birimin varlığı gerekli görülür. Wallerstein'in teorisindeki iki husus gelişmiş kapitalist ülkelerin çevre ülkeler üzerindeki hem geçmiş hem de güncel iktisadi ve siyasi duruşlarını isabetli bir biçimde ortaya koymaktadır: İşbölümü ve bu işbölümünü sınırlandırmayacak zayıf siyasal yapılar. İşbölümünün belirleyicilerinin merkez ülkeler olacağı, çevre ülkeler ve ekonomiler lehine bir duyarlılığa sahip olmayacağı tahmin edilebilir. Merkez ülkelerin günümüz üniter devlet yapılarını bölme, küçültme ve uluslararası sermaye karşısında dirençsiz kılma yaklaşımlarını da bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Takip eden başlıklarda değinileceği üzere, Orta Doğu'daki siyasi kargaşa büyük oranda bu dünya-ekonomi sisteminin gerekliliğinin ve hedefinin bir sonucudur.

Bu örnekler Batı kapitalizminin girdiği her coğrafyada merkezin iktisadi çıkarlarına uygun bir yapılanmayı hedeflediğini ortaya koymaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde kapitalist merkezlerin sömürgecilik için yeni hedefleri Kuzey Afrika ve Orta Doğu olacaktı. Bu yönelişin bir sebebi sömürge elde etme yarışında seçeneklerin azalması ve petrol iken diğer sebebi de bölgenin etkin siyasal gücü olan Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamış olmasıdır. Merkez ülkelerin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'ya yönelişi biraz da Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasına bağlı olarak gerçekleştiği için daha önce değindiğimiz imparatorluk dönemi politikalarını ve bu bölgelere bıraktığı sosyal, iktisadi ve kültürel mirası tekrar hatırlamak gerekir. Bu hem aradaki farkı görmeyi kolaylaştıracak hem de bölgenin imparatorluk döneminden tevarüs ettiği birikimin Orta Doğu bölgesindeki ülkelerin emperyalist devletlerce içerilmesi sürecine etkisini anlamamızı kolaylaştıracaktır. Kasttettiğimiz şudur: Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı erken dönem sömürgeciliğin yollarını kaparken, bu bölgelerin sonraki sömürgecilik döneminde, en azından Orta Amerika yerlileri ve devletleri gibi, kolaylıkla yok edilmesini önleyen nispi bir toplumsal ve siyasal olgunluğu da miras olarak bırakmıştır. Herhalde bu, uzun siyasal bağıllık dönemindeki kültür ve iktisat politikalarının sömürgeci bir mantığa dayanmamasının eseridir.

Osmanlı 19. yüzyılı coğrafyası ile Kapitalist gelişmiş ülkelerin ilişkilerinin eskiye nazaran farklı bir şekle büründüğü söylenebilir. Mütercimler'in (2022, s. 358-359) tespitiyle "sömürge olmayan emperyalizm" biçiminde, egemen olanın yerleşimci yerleştirme politikası sözkonusu değildir. Mütercimler'in bu tespitine genel olarak katılmakla beraber bir mim koymak gerekir: Filistin topraklarında Yahudi yerleşimi ve devletleşmesi belki de eski tip sömürgeciliğin de ötesinde bir nevi "*koalisyon koloni*" biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Literatürde rastlanmayan fakat bizim İsrail kolonisini nitelemek için kullandığımız *koalisyon koloni* sıfatı sonraki başlıklarda teferruatıyla sunulacak birtakım olgulara dayanmaktadır.

Kapitalist Merkezlerin Orta Doğuya Yönelişi ve Sömürü

Çalışmanın önceki bölümlerinde hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de Batı kapitalizminin iktisat paradigması ve bu paradigmalar çerçevesinde çeşitli coğrafya ve toplumlar üzerinde etkilerine ilişkin genel bir tablo resmedilmeye çalışıldı. Bu tespitlerdeki amaç özellikle 19. yüzyıl ortalarından itibaren genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'na ve özel olarak da Orta Doğuya yönelen kapitalizmin merkez ülkelerinin bugünkü siyasetlerinin altında yatan temel güdüyü ortaya koymaktır. Orta Doğu'da, Filistin meselesi dahil olmak üzere, yaşanan istikrarsızlık, çatışma, insani felaket ve iktisadi sömürünün anlaşılması ancak bu tarihsel ve zihinsel arkaplanın dikkate alınması ile doğru bir analiz zeminine oturtulabilir. Rusya dahil olmak üzere kapitalist merkezlerin yeni odağı 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu ve özellikle Orta Doğu olmuştur. Dikkatlerin uzun bir zaman sonra tekrar Osmanlı ve onun Orta Doğu'suna yönelmesi bilindik bir temele dayanmaktadır: Merkez ülkelerin pazar ve hammadde ihtiyacı. Fakat 19. yüzyıl sonu itibarıyla stratejik bir öneme derecesine yükselen petrol Orta Doğu'nun çıkar çatışmalarının merkezi haline gelmesinin günümüzdeki temel sebebidir.

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist yayılcılığın etkilerine yoğun maruziyet yaşadığı, *dünya imparatorluğu* mesabesinden bir *çevre* ülke vasfına büründüğü sürecin gelişmelerini içerir. Bu dönemde Batı sermayesi bütün dünyada çeşitli siyasal, iktisadi ve toplumsal kuruluşları dönüştürmüş ve kolonileştirmiştir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu siyasal bağımsızlığını koruyarak kapitalist sermayenin etkilerini sınırlayabilme başarısını da göstermiştir (Quataert, 2017, s. 17). Dönemin en önemli gelişmesi Sanayi Devrimi neticesinde Osmanlı piyasalarının Avrupa menşeli mamul malların istilasına uğramasıdır. 1838 yılında İngilizlerle imzalanan Baltalimanı Anlaşması ise bu süreci kolaylaştıran en önemli gelişmedir. Benzerleri diğer Avrupa devletleriyle de imzalanan bu anlaşmalar ile Osmanlı ekonomisinde yerli üretim çökmüş (Dinler, 2014, s. 193), bölgeler arasındaki iç bütünlük bozulmuştur. Artan dış ticaret açıkları ve yüzyıl içinde yaşanan savaşların masrafları Osmanlı ekonomisini mali bağımlılığa sürüklemiştir. Bu bağımlılık önemli siyasal sonuçları da beraberinde getirecekti. Bağımlılık ve dünya-ekonomi yaklaşımının *çevreleşme* olarak nitelediği gelişmeyle Osmanlı zayıf bir siyasal yapıya dönüşken, Avrupa ülkeleri ile ilişkilerinde edilgen bir konuma gerilemiş ve uyrukları üzerindeki hakimiyeti zayıflatmıştır (Emrence, 2016, s. 22-23). İmparatorluğun mali durumundaki bozulmanın uyruklar üzerindeki vergi yükünü ağırlaştırması beraberinde siyasal otoriteye karşı hoşnutsuzluğu da doğurmuştur. Bu tablo, Yemen, Suriye, Irak gibi Arap memleketlerinde özerklik ve bağımsızlık taleplerine neden olmuştur (İnalcık ve Özel, 1988, s. 213).

Mali çöküntü ve bağımlılık siyasal ödünleri, siyasal ödünler ise tekrar mali bağımlılık üretmek suretiyle içinden çıkılamayan bir kısır döngü meydana getirmiştir. Örneğin demir yolları inşası ekonominin ticari kapasitesini geliştirmenin bir aracı olarak görülmüş ve yabancı sermayeye başvurulmuştur. Demir yollarının inşası bir yandan mali bağımlılığa katkı sağlarken diğer yandan bu yatırımları yapan ülkelerin imparatorluğun çeşitli bölgelerde siyasi ve iktisadi olarak etkin olmasını sağlamıştır. İmparatorluğun zayıflamasıyla önce Kuzey Afrika'daki eyaletler kaybedilmiş, bugünkü Suriye, Irak, Filistin gibi bölgeler ise sömürgeci güçlerin etki alanına girmiştir. Bir bakıma Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllarca engellediği sömürü teşebbüsleri gerçekleşmeye başlamıştır. Kuzey Afrika'dan Irak'a uzanan geniş Orta Doğu'da emperyalizmin alan bulması yukarıda bahsettiğimiz mali çöküntünün ve siyasal zayıflığın neticesi olduğu kadar, Fransız İhtilali'nin doğurduğu ulusalcı fikirlerin de bir neticesiydi. Sömürgeciliğin ve emperyalizmin bu yeni ve kullanışlı aracı özellikle Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok etnik ve dini unsuru barındıran ülkelerin kapitalist sömürüye elverişli bir biçimde zayıflatılmasına ve parçalanmasına zemin teşkil etmiştir (Öztürk, 2010, s. 344-345). Bir bakıma İngilizlerin liberalizmi çevre ülkeleri iktisaden çözerken, Fransızların ulusalcılığı ise siyaseten çözen, tahrip eden bir işlev üstlenecekti. Sömürgeciliğin ve emperyalizmin bu yeni aracı özellikle belli bir siyasal kültüre erişmiş toplumların çözülmesi açısından oldukça kullanışlıydı. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere kapitalist merkezlerin bölgede kurdukları ticari bağlantılar yanında çeşitli etnik, dini ve meshebi kesimlerle kurdukları ilişkiler de önemli bir faaliyetti. İmparatorluk dağılırken küçük hesapları ile pay alma çabasına düşenler, ulusal bağımsızlık elde edeceğini zannedenler yanılacaktı. Birinci Dünya Savaşı bittiğinde bugünkü hatlarla Suriye, Filistin, Irak birer

doğrudan sömürge haline gelmiştir. Sömürge sınırlarının belirlenişinde jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel faktörler dikkate alınmadan, sadece merkez ülkelerin kapitalist çıkarları ve güç dengeleri belirleyici olunca İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlıklar sınır problemlerini de beraberinde getirmiştir (Ekincikli, 2016, s. 76). Soğuk savaş döneminde aktörler değişirken bölgedeki sömürgeci motivasyonda bir değişiklik olmamıştır.

Bölgenin petrol ve doğalgaz zenginliğini ve enerji geçiş güzergahlarını kontrol etme maksadı aslında 19. yüzyıl sonlarından itibaren ortaya çıkmıştır. Bir bakıma 16. yüzyılda altın sarısı olan talanın rengi 20. yüzyılda “petrol karasına” dönüşmüştür. Bu amaca hizmet edecek zayıf devletler ise Orta Doğu’nun siyasal tablosunu teşkil edecektir. Bu bir bakıma, kapitalist sömürgeciliğin *dünya-ekonomi* yapısının gerektirdiği zayıf siyasal iktidarlar arzusunun da bir gereğidir. Orta Doğu’da genellikle antidemokratik siyasal birimlerin teşkili de dikkate değer bir başka husustur. Umumiyetle demokratik değerleri yücelten sömürgeci ülkelerin Orta Doğu’da antidemokratik yönetimleri/diktatörlükleri destekliyor olması kapitalist emperyalizmin önemseydiği tek değer sermaye ve kapitalist çıkar olduğunun göstergesidir. Osmanlı döneminin bütün din, etnik unsur ve mezhepleri kapsayan, hoşgörüyü esas alan idari geleneği yerine parçalı ve birbiriyle çekişmeli siyasal bir iklim ortaya çıkmıştır. Diktatör ve çevresindeki küçük bir azınlığın iktisadi kaynakları büyük oranda sömürdüğü (iç sömürü) yapının devamı bir başka sömürgecinin askeri desteğini ve ona ödenecek diyeti gerektirmektedir. Bu diyet ülkenin petrol ve sair enerji kaynaklarının doğrudan veya dolaylı olarak merkez ülkelere aktarılmasına razı olmakla ödenmektedir. Bu ülkelerde gelir dağılımını gösteren gini katsayısının yüksekliği iktisadi vaziyetin çarpıklığının en bariz göstergesidir. Azınlık egemenliği ve diktatörlüğün varlığı bu hassas denge üzerine oturtulmuştur. Örneğin Saddam Hüseyin dönemi Irak yönetiminde Sünni azınlığın, Suriye’nin sabık yönetimi döneminde ise Şii azınlığın hakimiyeti bunun en son örneğidir.

Orta Doğu veya dünyanın diğer yerlerinde kan ve gözyaşı getiren, ülkelerin işgal ve iç çatışmalara boğulmasına neden olan petrol yaklaşık olarak yüzyıllık bir geçmişe sahiptir. Özellikle savaş sanayiinde ve imalat sanayiinde artan önemi petrolü stratejik bir konuma kavuşturmuştur. Dünyada kanıtlanmış petrol rezervlerinin %60’ı, dünya doğalgaz rezervlerinin de %40’ına yakını Orta Doğu’da bulunmaktadır (Uslu vd., 2007, s. 86,94). Batı Avrupa’nın petrol ihtiyacının %75’i bu bölgeden sağlanmaktadır. Sanayileşme açısından *çevre* özelliği gösteren Orta Doğu ülkeleri ise petrol kârlarının büyük oranda merkez ülkelere akmasına engel olamamaktadır (Deniz, 2012, s. 171).

Müstakil bir araştırma konusu olan İsrail’in Orta Doğu’da kurulması, Filistin meselesi ve bu meselenin arka planındaki Yahudi göçü de kapitalist sermayenin çıkarlarından müstakil düşünülmemesi gereken bir husustur. Yahudi sermayesinin kapitalist dünya-ekonomide sahip olduğu güç ve merkez ülkelerdeki etkinliği meselenin vücuda gelmesinin temel kaynaklarındandır. İngiliz hâkimiyeti döneminde organize edilen Yahudi göçü ve Filistin topraklarında yapay bir devlet inşası aslında Avrupa’nın kolonyalist tecrübesini aktardığı, göç mühendisliğini tatbik ettiği bir saha olmuştur. Bir anlamda, Yahudi sermayesinin gelişmiş ülkelerdeki varlığı ile ortaya çıkan bağ İsrail’i bir *koalisyon koloni* haline getirmiştir. Böylelikle hem Yahudi sorunu bir başka coğrafyaya ihraç edilmiş hem de kapitalist sermaye için güvenli bir liman sağlanmıştır. Batılı ülkelerin bunu Yahudileri çok sevdikleri için yapmadığı bir hakikattir. Rusya, İngiltere, İspanya ya da Almanya Yahudileri sürgünlere tabi tutmalarının maliyetini, yine kapitalistçe bir yaklaşımla, başka milletlere yıkmayı başarmıştır. Filistin ve Gazze sahip olduğu konum itibarıyla enerji yollarının kesiştiği bir coğrafyadır. Yaşanan sorunların kaynağında kapitalist çıkarlar ve güç dengelerinin olduğu dikkate alınmadan sağlıklı değerlendirmeler yapılması da mümkün olmayacaktır.

Sonuç

Orta Doğu ve Filistin coğrafyası yaklaşık 400 yıllık Osmanlı hakimiyeti döneminden sonra, kapitalist sömürgeci devletlerin müdahalesiyle siyasi ve iktisadi sorunlarla boğuşan bir alan haline gelmiştir. 16. yüzyıldan itibaren başlayan kapitalist sömürgecilik tehlikesine karşı bölgeyi fethetmek suretiyle sağlanan güçlü siyasal kalkan uzun bir dönem bölgenin barış içinde yaşamasını ve sömürüden korunmasını temin etmiştir. Osmanlı iktisat paradigmasının sömürgeci olmayan, yeniden

dağıtıcı işlevi siyasal sınırlar içindeki eyaletler arasında bir merkez-çevre ilişkisi meydana getirmemiştir. Vergi oranlarının makul düzeyde tutulması ve her eyaletin elde ettiği mali imkânı önemli oranda kendisi için kullanabilmesi dengeli bir iktisadi gelişmeye sebep olmuştur. Osmanlı döneminin sermayeye birikimini değil, sosyal adaleti ve insanı esas alan iktisat yaklaşımı başta Orta Doğu olmak üzere bağlı eyaletlerin iktisadi gelişimine müsait bir zemin hazırlamıştır. Tarihsel veriler Orta Doğu'nun geniş Osmanlı ortak pazarının etkisiyle bu dönemde en fazla fayda elde eden bölge olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat daha da önemlisi bu dönem ticari kapitalizmin sömürge vahşetini engellemiş olmasıdır. Uzun hakimiyet döneminde bölgedeki toplumlar kültürel kimliklerini korudukları gibi belirli bir siyasal olgunluğa da erişmiştir denilebilir.

Avrupa'da 16. yüzyılda gelişmeye başlayan ticari kapitalizm ve onun sömürgeci anlayışı sermayeyi bütün insani değerlerden üstün gören bir iktisat anlayışıyla dünyanın birçok yerinde toplumları ve kültürleri yok etmiş, bağımlı hale getirmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ile sömürgeci devletlerin yeni hedefi özellikle Orta Doğu olmuştur. Başta petrol olmak üzere enerji kaynaklarına ve güzergahlarına hakimiyet arzusu bölgenin kapitalist sermaye açısından önemini arttırmıştır. Kontrol edilebilir küçük devletler, çeşitli dini ve etnik gruplar ise sömürgeci devletler arasındaki güç dengeleri ve çatışmaların paravanı olagelmıştır. Fakat yine de son kerte Müslüman kimliği ile tam olarak güvenilemeyecek bölge devletleri karşısında Filistin'de yapay bir Yahudi devleti kurulmuştur. İsrail kapitalist sermayenin destek hususunda ortaklaştığı bir alan olarak vücuda gelmiştir. Bu bakımdan Filistin ve İsrail meselesi yalnızca dini değil, kapitalist sermayenin çıkarlarıyla da ilgili bir mahiyet arz eder. Orta Doğu ve Filistin meselesinin bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulabilmesi için kapitalist uluslararası sermaye ile İsrail arasındaki bu simbiyotik bağlantıyı dikkate almak gerekir. İsrail'in özellikle Amerika ve Avrupa ülkelerinden gördüğü destek kapitalist sermayenin bileşiminde önemli bir yer tutan Yahudi sermayesiyle de ilgilidir. Dünyanın birçok ülkesinde önemli bir güce erişmiş bu sermaye yerleşik oldukları devletler ile İsrail arasında bir çıkar ilişkisi oluşturmaktadır. Elbette ki bu yaklaşım Filistin meselesinde Siyonist istilanın etkisiz olduğu anlamına gelmez.

Osmanlı dönemi tecrübesi göstermektedir ki Orta Doğu'nun ve Filistin'in huzuru ve iktisadi refahı parçalı siyasal yapılar yerine günümüz koşullarına göre formüle edilecek iktisadi ve siyasi güç birliğini gerektirmektedir. Kapitalizmin vahşi sermaye hırsı var oldukça ne Orta Doğu'daki sömürü durdurulabilir ne de Filistin meselesi çözülebilir. Mevcut antidemokratik devletler ise bu güç birliğinin önündeki en önemli engeldir. Dolayısıyla Filistin ve Orta Doğu'nun mevcut siyasi, iktisadi ve insani sorunlarını aşması şu faktörlere bağlıdır:

- Orta Doğu'da hesap verebilir demokratik yönetimlerin kurulması,
- Kapitalist sömürgeci baskıları dengeleyecek bir zeminde bölge ülkelerinin güç birliği,
- Kapitalist merkez ülkelerin sahip oldukları gücün temel kaynağı olan bilim ve teknoloji için daha fazla kaynak ayırmak. Çünkü merkez ülkeleri mevcut konuma taşıyan ve bunun devamını sağlayan en önemli faktör bilimdir; üçüncü dünya ülkelerine has gösteriş tüketimi değil. Bu sağlanmadığı müddetçe merkez-çevre ilişkisinin çevresinde olmak, biçimi ve aktörleri değişse de kaçınılmazdır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

Baran, P. (1962). *The political economy*. Palo Alto, CA: Pelican Books.

- Bozpinar, C. (2023). Osmanlı klasik döneminde ticaret: iktisadi zihniyet. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 7(2), 613-627.
- Bulut, M. (2021). *Osmanlı dünyası ve Batı ekonomisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Cem, İ. (1999). *Türkiye'de geri kalmışlığın tarihi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Deniz, Ş. (2012). Orta Doğu'nun yeniden inşasının yapı bozumu: Büyük Orta Doğu projesi üzerine bir analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 168-183.
- Diamond, J. (2010). *Tüfek, mikrop ve çelik - insan topluluklarının yazgıları*. (Ü. İnce, Çev.) Ankara: TÜBİTAK.
- Dikkaya, M., Adem, Ü. ve Deniz, Ö. (2018). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'nin iktisadi tarihi*. Ankara: Savaş Kitabevi.
- Dinler, Z. (2014). *Bölgesel iktisat*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Dowd, D. (2013). *Kapitalizm ve kapitalizmin iktisadı*. (C. Gerçek, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Ekincikli, M. (2016, 4-7 Mayıs). 1950'li yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu siyaseti (Bağdat Paketi bağlamında). 2. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale. <https://kodamer.kku.edu.tr/Idari/Sayfa/Index?Sayfa=Sempozyumlar&AspxAutoDetectCookieSupport=1> adresinden 20.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Emrence , C. (2016). *Osnıanlı Orta Doğu'sunu yeniden düşünmek*. (G. Güven, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- et-Temîmî, A. (1999). XVI. yüzyılda Kuzey Afrika'daki Osmanlı- İspanyol mücadelesinin dini arka planı. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 179-189.
- Ferro, M. (2002). *Sömürgecilik tarihi*. (M. Cedden, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Fidan, M. ve Kuzucu, S. (2022). Doğu Akdeniz insanlık için neden her zaman önemli olmuştur. *Uluslararası Ekonomi Ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 62-78. doi: <https://doi.org/10.58202/joecopol.1181737>
- Frank, A. G. and Gills, B. (2006). The 5,000-year world system: An interdisciplinary introduction. A. G. Frank and B. Gills (Ed.), *The world system: Five hundred years or five thousand?* in (pp. 3-55). New York: Routledge.
- Genç , M. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gençoğlu, A. (2012). Kapitalizmin temel nitelikleri açısından emeğin konumu. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), 98-116.
- Gündüz, A. (2016). Sömürgecilik kavramı ve sömürgeci devletlerin uyguladıkları taktikler. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*(25), 763-784.
- Güran, T. (2011). *İktisat tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Habermas, J. (1981). *The theory of communicative action: Lifeworld and system : a critique of functionalist reason*. Boston: Beacon.
- Hamitoğulları, B. (1982). *Çağdaş iktisadi sistemler: Sütrüktürel ve doktrinal bir yaklaşım*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları .
- Harari, Y. (2014). *Sapiens: A brief history of humankind*. London: Vintage Books.

- Huberman, L. (1968). *Man's worldly goods: The story of the wealth of nations*. New York: Monthly Review Press.
- İnalçık, H. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi* (Cilt 1). (H. Berktaş, Çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2011). *Osmanlı idare ve ekonomi tarihi*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- İnalçık, H. (2012). Osmanlı döneminde Balkanlar tarihi üzerinde yeni araştırmalar. *Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(1), 1-10.
- İnalçık, H. ve Özel, O. (1988). Tarihî perspektif içinde Arab-Türk ilişkileri (1260-1914). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 205-2014.
- Küçükcalay, A. (2005). Osmanlı'da kapitalizmin gelişmemesi tartışmaları üzerine eleştirel bir deneme. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 18(4), 453-462.
- Mann, M. (1992). *States, war and capitalism: Studies in political sociology*. Oxford: Blackwell Publishers .
- Mantran, R. (1995). *XVI-XVIII. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Mayer, T. (2017). *Militarism and monopoly capitalism*. Retrieved from <https://mronline.org/2017/08/01/militarism-and-monopoly-capitalism/> in 12 10, 2024.
- Mütercimler, E. (2022). *Coğrafi keşifler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Nelson, J. (2011). *Hayatımızdaki ekonomi*. (D. Kizen, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Onur, Y. B. (2023). Osmanlı Devleti' nin iktisadi olarak gerileme sebepleri – Geliri tabana yayma uygulamalarının sürece olan etkilerinin değerlendirmesi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 200-2024.
- Öztürk, M. (2010). Arap ülkelerinde Osmanlı idaresi. *History Studies, Orta Doğu Özel Sayısı*, 325-351.
- Öztürk, M. (2016). Osmanlı mîrî rejiminin Suriye ve Irak'ta uygulanmasının sonuçları. *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), 1-15.
- Pamuk, Ş. (2010). *Osmanlı Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Quataert, D. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Avrupa iktisadi yayılımı ve direniş (1881-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Quataerti, D. (2005). *The Ottoman Empire, 1700–1922*. New York: Cambridge University Press.
- Rodinson, M. (1973). *Islam and capitalism*. New York: Pantheon Books.
- Sayar, A. G. (2008). *Osmanlı'dan 21. yüzyıla ekonomik, kültürel ve devlet felsefesine ait değişimler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sayar, A. G. (2009). *Osmanlı iktisat düşüncesinin çağdaşlaşması*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sevinç, N. (1992). *Osmanlı'nın yükselişi ve çöküşü*. İstanbul: Burak Yayınevi.
- Sombart, W. (2016). *Yahudiler ve modern kapitalizm*. (S. Gürses, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Şenel, A. (2024). Irk-ırkçılık-sömürgecilik-emperyalizm ve sınıf bağlantıları. *Toplum ve Hekim*, 39(3), 165-183.

- Tabakoğlu, A. (2010). *Türkiye iktisat tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2016). *Osmanlı mali tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tuğluca, M. (2014). Osmanlı hukukunun yeniden üretiminde Balkan fetihleri ve istimâlet politikası. *Studies of The Ottoman Domain*, 4(6), 21-38.
- Ülgener, S. (2006). *İktisadi çözümlenin ahlak ve zihniyet dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Wallerstein , I. (1979). Ottoman Empire and capitalist world-economy: Some questions for research. *Review (Fernand Braudel Center)*, 2(3), 389-398.
- Wallerstein, İ. (2006a). World system versus world-systems. A. G. Frank and B. Gills (Ed.), *The world system: Five hundred years or five thousand?* in (pp. 292-296). New York: Routledge.
- Wallerstein, I. (2006b). *World-systems analysis*. Durham: Duke University Press.
- Weber, M. (2005). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. (T. Parsons, Çev.). New York: Routledge.

Extended Abstract

Introduction

Understanding the political and economic problems faced by Palestine, Syria, and other states that make up today's Middle East from a holistic perspective requires analyzing the region's historical development. Understanding the economic paradigm on which the Ottoman Empire, which established dominance in the Middle East for approximately 400 years, and Western capitalism, which established colonial relationships with the region's countries from the first quarter of the 20th century, is based will increase the accuracy of the analysis to be conducted. In this study, the reflection of the economic paradigm on which the Ottoman Empire was based on the economic and political structure of the region was first examined. Later, the reflection of the economic paradigm of Western capitalism on peripheral countries and its colonial understanding, as well as its approaches to the Middle East after the 19th century, have been examined. In the study, the relationship between Western capitalism and other countries is examined within the framework of dependency theory and the center-periphery model, revealing how it caused devastation in peripheral countries and how this historical experience transformed with the weakening of the Ottoman Empire and spread to the Middle East, thereby identifying the fact that capitalist interests lie behind today's political and humanitarian drama. The Middle East's historical significance as a major crossroads of trade routes and its current status as a host of significant energy resources and energy transit routes, particularly oil, have been determinants of Western capitalists' political stances. Without understanding and overcoming this capitalist mentality, it does not seem possible to resolve the problems of the Middle East.

Method

In the study, the relationship between Western capitalism and other countries was examined through the comparative historical analysis method within the framework of dependency theory and the center-periphery model; the data obtained through literature review were interpreted in light of current developments. The relationship established by Western European capitalism with other countries has been examined within the framework of Wallerstein's world-economy theory and the core-periphery model, but the relationship with the provinces within the political borders of the Ottoman Empire has been evaluated within a different framework based on the core-periphery model.

Findings

As a result of the research, it has been determined that the economic paradigm possessed by each civilization defines the framework of its economic relations with other countries. The non-capitalist, consumer-oriented economic paradigm of the Ottoman Empire ensured a more equitable distribution of both individual and regional income. The miri land regime, the Ahi guild system, and state interventionism have been observed to ensure a fair distribution of individual and regional income. The taxes collected by the empire from its vassal provinces were applied at rates that were quite low compared to its contemporaries. These modest tax rates applied have, in a way, been a factor in maintaining the economic integrity of the societies under the political umbrella. The Empire implemented policies that ensured the integration of social groups in the provinces with the state, facilitating their participation in political and economic processes. This reflects an understanding that is distant from the metropolitan-colonial relationship established by Capitalism with peripheral countries.

The process of expanding the Ottoman Empire's sphere of sovereignty was based on a policy called "İstimâlet (winning hearts)." This was a means of bringing the state and people of the conquered countries closer to the Ottoman administration and binding them, and in this method, the methods of pressure and repression applied by capitalism in the colonies were not involved. Especially the search for new markets, the effort to procure raw materials cheaply, and the mercantilist trade process constitute the fundamental motivation for the colonial policies of Western capitalism that will affect

the "peripheral" countries. A strong militarism accompanies the economic relations established by capitalist countries with peripheral countries. The military power or militarist approach accompanying capitalism is also a means of removing the obstacles to its exploitation, as well as countering the anti-capitalist processes that will develop against the resulting economic inequalities and exploitation.

Another factor from which capitalism derives power in the exploitation process is racism. This mental infrastructure, serving the ideological and economic interests of the bourgeoisie, functioned to justify the extreme exploitation of slave labor and, when necessary, the extermination of others. The colonialism of capitalism originating from Western Europe, which would resonate into the present day, began in the 16th century. The 19th century includes the developments of the process in which the Ottoman Empire was intensely exposed to the effects of capitalist expansionism, transforming from a world empire into a peripheral country. With the weakening of the Ottoman Empire in the 19th century, the new target of colonial powers became especially the Middle East. With the weakening of the Empire, the provinces in North Africa were lost first, and regions such as present-day Syria, Iraq, and Palestine came under the influence of colonial powers.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The geography of the Middle East and Palestine, after approximately 400 years of Ottoman rule, has become an area struggling with political and economic issues due to the intervention of capitalist colonial states. The desire to dominate energy resources and routes, especially oil, has increased the region's importance from the perspective of capitalist capital. Controllable small states and various religious and ethnic groups have served as a facade for the power balances and conflicts between colonial states.

The establishment of Israel in the Middle East, the Palestinian issue, and the Jewish migration behind this issue should not be considered independently from the interests of capitalist capital. The power of Jewish capital in the capitalist world economy and its influence in central countries are among the fundamental sources of the emergence of the issue. The organized Jewish migration during the period of British rule and the construction of an artificial state in the lands of Palestine were, in fact, an initiative through which Europe transferred its colonialist experience and implemented migration engineering. In a sense, the power and connections of Jewish capital in developed countries have also made Israel a coalition colony. Thus, both the Jewish question was exported to another geography, and a safe haven was provided for capitalist capital. In a way, Russia, England, Spain, and Germany managed to impose the cost of exiling the Jews on other nations, again with a capitalist approach.

The experience of the Ottoman period shows that the peace and economic prosperity of the Middle East and Palestine require an economic and political power union formulated according to contemporary conditions, rather than fragmented political structures. As long as the wild capitalistic greed of capitalism exists, neither can the exploitation in the Middle East be stopped nor can the Palestinian issue be resolved. The existing undemocratic states, however, are the most significant obstacle to this unity of power. Therefore, overcoming the current political, economic, and humanitarian issues in Palestine and the Middle East depends on the following factors:

- The establishment of accountable democratic governance in the Middle East,
- A power alliance of regional countries on a ground that will balance capitalist colonialist pressures,
- Allocating more resources to science and technology, which are the fundamental sources of power for capitalist core countries. Because the most important factor that has brought the central countries to their current position and ensures its continuation is science; not the ostentatious consumption characteristic of third-world countries. As long as this is not achieved, being on the periphery of the center-periphery relationship, regardless of its form and actors, is inevitable.

Filistin’de Kadın Olmak: Savaşın İçinde Gebeliği Yaşamak

Halime AYDEMİR
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
halimeaydemir99@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2548-004X

İlkay ÜNAL
Ege Üniversitesi
ilkay.unal@ege.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-8976-0003

Derleme Makale	DOI: 10.31592/aeusbed.1575297
Geliş Tarihi: 28.10.2024	Revize Tarihi: 27.12.2024
	Kabul Tarihi: 09.02.2025

Atıf Bilgisi

Aydemir, H. ve Ünal, İ. (2025). Filistin’de kadın olmak: Savaşın içinde gebeliği yaşamak. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 223-236.

ÖZ

Dünyada savaşların etkileri toplumsal yapının her katmanında hissedilirken, bu etkilerden en çok etkilenen grupların başında kadınlar ve çocuklar gelmektedir. Filistin’de süregelen çatışma ortamı, bölge halkının yaşam koşullarını her geçen gün daha da zorlaştırırken, özellikle gebe kadınlar gibi hassas grupların karşılaştığı zorluklar daha da belirgin hâle gelmektedir. Gebelik, kadının fiziksel ve psikolojik olarak en savunmasız olduğu dönemlerden biridir. Gebeler, çatışma ortamlarında genellikle "görünmeyen mağdurlar" olarak tanımlanırlar. Filistin’deki gebe kadınlar, çatışmaların ve bombalamaların ortasında yaşarken, bir yandan günlük yaşamın gerekliliklerini yerine getirmek, diğer yandan doğmamış çocuklarının sağlığını korumak gibi çift yönlü bir mücadele içindedirler. Filistin’deki gebe kadınların savaş ortamında yaşadığı zorluklar, çok katmanlı ve karmaşıktır. Bu zorluklar, sadece bireysel sağlık sorunları olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir kriz ve insan hakları ihlali olarak ele alınmalıdır. Gebelikte yaşanan sağlık ve güvenlik sorunlarının, toplumların geleceği üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, bu konuya yönelik uluslararası farkındalık ve eylem çağrısı yapmak büyük önem taşımaktadır. Savaşın gebe kadınlar üzerindeki etkilerini anlamak ve bu zorlukların üstesinden gelmek için daha fazla araştırma ve politika geliştirilmesi gerekmektedir. Bu derlemede, savaşın ortasında gebeliğini sürdürme çabasında olan kadının yaşadığı zorluklara ve ortaya çıkabilecek komplikasyonlara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Gazze, gebe, kadın, savaş.

Being a Woman in Palestine Experiencing Pregnancy in War

ABSTRACT

The consequences of armed conflict are pervasive, affecting individuals across the social spectrum. However, women and children bear a disproportionate burden, emerging as among the most vulnerable groups in the aftermath of such crises. The ongoing conflict in Palestine is rendering the living conditions of the region's inhabitants increasingly challenging on a daily basis. Moreover, the difficulties encountered by vulnerable groups, particularly pregnant women, are becoming more pronounced. Pregnancy is one of the periods when a woman is most vulnerable physically and psychologically. Pregnant women are frequently characterised as "invisible victims" in contexts of armed conflict. The dual challenge of fulfilling the necessities of daily life while protecting the health of their unborn children is faced by pregnant women in Palestine, who live in the midst of conflict and bombings. The challenges faced by pregnant women in Palestine in the context of war are multifaceted and intricate. These challenges must be addressed not only as individual health problems, but also as a social crisis and human rights violation. In light of the significant impact that health and safety issues during pregnancy have on the future of societies, it is imperative to raise international awareness and advocate for action on this issue. Further research and policy development is necessary to gain a deeper understanding of the impacts of war on pregnant women and to effectively address these challenges. In this review, we focus on the challenges faced by women attempting to maintain a pregnancy in the context of war and the potential complications that may arise.

Keywords: Palestine, Gaza, pregnant, woman, war.

Giriş

Savaş ve silahlı çatışmalar, toplumların sosyal, ekonomik ve sağlık yapısını derinden sarsan, geniş çapta insan hakları ihlallerine yol açan ve özellikle savunmasız gruplar üzerinde yıkıcı etkiler oluşturan olgulardır. Savaşın etkileri, toplumsal yapının her katmanında hissedilirken, bu etkilerden en

çok etkilenen grupların başında kadınlar ve çocuklar gelmektedir. Filistin’de süregelen çatışma ortamı, bölge halkının yaşam koşullarını her geçen gün daha da zorlaştırırken, özellikle gebe ve çocuklar gibi hassas grupların karşılaştığı zorluklar daha da belirgin hâle gelmektedir. Gebelik, kadınların fizyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan en hassas dönemlerinden biridir ve bu dönemde yaşanan herhangi bir stres faktörü hem anne hem de fetüs için ciddi riskler oluşturabilir. Savaş gibi aşırı stres koşullarının, gebelik sürecini nasıl olumsuz etkilediğine dair literatürde çok sayıda kanıt bulunmaktadır (Beiraghdar vd., 2023, s. 2478; Bendavid vd., 2021, ss. 522-532, 2478; Munyuzangabo vd., 2021, ss. 1-12, World Health Organization [WHO], 2023).

Gebeler, çatışma ortamlarında genellikle "görünmeyen mağdurlar" olarak tanımlanırlar. Gebelik, kadının fiziksel ve psikolojik olarak en savunmasız olduğu dönemlerden biridir. Gebeler, savaşın neden olduğu stres, beslenme yetersizliği, sağlık hizmetlerinden mahrumiyet, bulaşıcı hastalıklar ve fiziksel şiddet gibi çok çeşitli risklerle karşı karşıya kalırlar (Beijers, Scher, Ohana, Maayan-Metzger ve Leshem., 2022, s. 3802; Keasley, Blickwedel ve Quenby, 2017, ss. 1-7). Ayrıca, gebelik döneminde stres faktörlerine maruz kalmanın preterm doğum, düşük doğum ağırlığı, preeklampsi gibi obstetrik komplikasyon risklerini artırdığı iyi bilinmektedir. Filistin’deki gebe kadınlar, çatışmaların ve bombalamaların ortasında yaşarken, bir yandan günlük yaşamın gerekliliklerini yerine getirmek, diğer yandan doğmamış çocuklarının sağlığını korumak gibi çift yönlü bir mücadele içindedirler (Al-Haj, 2024, ss. 250-255; Beiraghdar vd., 2023, s. 2478; Buitrago ve Moreno-Serra, 2021, ss. 1-19; Nguyen ve Le, 2022, ss. 819-838; Yakıt Ak, 2018, ss. 931-936).

Sağlık hizmetlerine erişim, savaş zamanlarında önemli bir sorun hâline gelmektedir. Savaşın şiddetinin artması; sağlık tesislerinin hasar görmesine, tıbbi malzeme ve personel eksikliklerine, seyahat kısıtlamalarına ve güvenlik endişelerine yol açmaktadır (Sarikhani, Najibi ve Razavi, 2024, s. 325). Filistin’de birçok gebe, hastanelere veya doğum kliniklerine ulaşmada büyük zorluklar yaşamaktadır. Gebeler sıklıkla güvenlik kontrol noktalarında engellenmekte veya sokağa çıkma yasakları nedeniyle sağlık hizmetlerinden mahrum kalmaktadır. Bu durum, sadece acil obstetrik bakım gerektiren durumlar için değil, aynı zamanda rutin doğum öncesi bakım ve kontroller için de büyük bir engel teşkil etmektedir. Böyle bir ortamda, doğum komplikasyonlarının artma riski de kaçınılmazdır (Beiraghdar vd., 2023, s. 2478; Horino, Massad, Ahmed, Abu Khalid ve Abed, 2024, ss. 1-14).

Beslenme yetersizliği ve su kaynaklarının kısıtlılığı, savaş ortamındaki gebe kadınlar için ciddi bir risk faktörüdür. Gebelikte uygun beslenme hem annenin hem de fetüsün sağlığı için hayati öneme sahiptir. Ancak, Filistin’deki çatışma bölgelerinde, gıda güvenliği büyük ölçüde tehlikeye girmiş durumdadır ve bu durum, malnütrisyon oranlarını artırmaktadır. Malnütrisyonun yanı sıra, gebelikte yetersiz sıvı alımı da gebelik komplikasyonlarına neden olabilmektedir. Su ve gıda kaynaklarına erişim kısıtlandığında, gebe kadınların hem fiziksel hem de zihinsel sağlıkları üzerinde ciddi olumsuz etkiler oluşmaktadır (Al-Mutawtah, Campbell, Kubis ve Erjavec, 2023, s. 782; Battulga, Benjamin, Chen ve Bat-Enkh, 2021; Janaki ve Prabakar, 2024, ss. 1-19; Lognos vd., 2024, ss. 1-13; Yakıt Ak, 2018, ss. 931-936). Bunun yanı sıra, savaşın neden olduğu psikososyal stres de göz ardı edilmemelidir. Gebelik döneminde yaşanan travmalar, anne adaylarının ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkileyebilir ve bu durum doğum sonrası depresyon riskini artırabilir (Al-Haj, 2024, ss. 250-255). Ayrıca, bu tür stres faktörlerinin, fetüsün gelişimini olumsuz etkileyebileceği ve uzun vadeli gelişimsel sorunlara yol açabileceği bilinmektedir (Punamäki, Diab, Isosävi, Kuittinen ve Qouta, 2018, s. 144). Çatışma bölgelerinde ruh sağlığı hizmetlerine erişimin sınırlı olması, bu tür sorunların çözümünü daha da karmaşık hâle getirmektedir (United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF], 2023).

Sonuç olarak, Filistin’deki gebe kadınların savaş ortamında yaşadığı zorluklar, çok katmanlı ve karmaşıktır. Bu zorluklar, sadece bireysel sağlık sorunları olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir kriz ve insan hakları ihlali olarak ele alınmalıdır. Gebelikte yaşanan sağlık ve güvenlik sorunlarının, toplumların geleceği üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, bu konuya yönelik uluslararası farkındalık ve eylem çağırısı yapmak büyük önem taşımaktadır. Savaşın gebe kadınlar üzerindeki etkilerini anlamak ve bu zorlukların üstesinden gelmek için daha fazla araştırma ve politika geliştirilmesi

gerekmektedir. Bu derlemede, savaşın ortasında gebeliğini sürdürme çabasında olan kadının yaşadığı zorluklara ve ortaya çıkabilecek komplikasyonlara değinmek amaçlanmıştır.

Araştırma Etiği

Çalışma derleme makalesi olduğundan etik kurul kararı gerekmemiştir.

Fiziksel ve Psikolojik Sağlık Zorlukları

Savaşın kadınlar ve özellikle gebeler üzerindeki etkileri, sadece fiziksel sağlık sorunları ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda psikolojik sağlık üzerinde de derin etkiler oluşturmaktadır. Bu etkiler, temel sağlık hizmetlerine erişimin sınırlı olmasından, uygun doğum öncesi bakımın eksikliğine, yetersiz beslenme ve enfeksiyonlara maruziyete kadar geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. Bunlar gebelik sürecini karmaşık ve tehlikeli bir hâle getirmektedir (Bendavid vd., 2021, ss. 522-532; Munyuzangabo vd., 2021, ss. 1-12). Her başlık detaylandırılarak aşağıda yer verilmiştir.

Fiziksel Sağlık Zorlukları

Gebeler, savaş bölgelerinde sağlık hizmetlerine erişim ile ilgili ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Bu engellerin başında, savaş nedeniyle hasar görmüş veya işlevini yitirmiş sağlık tesisleri, tıbbi malzeme ve personel eksiklikleri gelmektedir (Sarikhani vd., 2024, s. 325). Özellikle doğum öncesi bakımın yetersizliği, gebelik komplikasyonlarını artıran önemli bir faktördür. Düzenli gebelik kontrollerinin yapılamaması, hipertansiyon, gestasyonel diyabet ve preeklampsi gibi gebelikte sık görülen ve yaşamı tehdit eden durumların erken teşhis ve tedavisini zorlaştırmaktadır (Horino vd., 2024, ss. 1-14). Yetersiz beslenme de savaş ortamındaki gebeler için ciddi bir sağlık riski oluşturmaktadır. Yetersiz gıda ve temiz suya erişim, gebelerin yeterli beslenmesini engellemekte, bu durum ise malnütrisyon ve anemi gibi sağlık sorunlarına yol açmaktadır (Al-Mutawtah, Campbell, Kubis ve Erjavec, 2023, s. 782; Battulga vd., 2021). Malnütrisyon, fetüsün büyüme ve gelişimini olumsuz etkileyerek düşük doğum ağırlığına, prematür doğuma ve neonatal morbiditeye neden olabilmektedir (Punamäki, vd., 2018, s. 144). Ayrıca, temiz suya erişimin kısıtlı olması, gebelerin hijyenik ihtiyaçlarını karşılamalarını zorlaştırmakta ve bulaşıcı hastalık riskini artırmaktadır. Örneğin, su kaynaklarının yetersizliği, idrar yolu enfeksiyonları ve gastrointestinal sistem enfeksiyonları gibi gebelikte sık görülen ve ciddi komplikasyonlara yol açabilen hastalıkların yaygınlaşmasına neden olmaktadır (Janaki ve Prabakar, 2024, ss. 1-19; Yakıt Ak, 2018, ss. 931-936).

Enfeksiyon riskleri, savaş koşullarında daha da belirgin hâle gelmektedir. Gebeler, gebelik nedeniyle immün sistemlerinin baskılandığı bir dönemde olduklarından, enfeksiyonlara karşı daha hassastırlar (Jawad, Hone, Vamos, Cetorelli ve Millett, 2021, ss. 1-18). Temiz suya, temel hijyen malzemelerine ve tıbbi bakım hizmetlerine erişimin sınırlı olduğu savaş bölgelerinde, bulaşıcı hastalıkların yayılması da ciddi bir tehdit oluşturur. Ayrıca, hastanelerin ve sağlık merkezlerinin işleyişinin aksaması, aşıların zamanında yapılmamasına ve doğum sırasında steril koşulların sağlanamamasına yol açarak, maternal ve neonatal enfeksiyon riskini artırmaktadır (Buitrago ve Moreno-Serra, 2021, ss. 1-19; Nguyen ve Le, 2022, ss. 819-838).

Psikolojik Sağlık Zorlukları

Psikolojik sağlık, savaş koşullarında gebeler için bir diğer kritik endişe kaynağıdır. Filistin'deki gebeler, sürekli saldırılar, yerinden edilme, sevdiklerinin kaybı ve ölüm tehditleri altında yaşamaktadır. Bu durum, kaygı, depresyon, posttravmatik stres bozukluğu (PTSB) gibi ciddi ruhsal sağlık sorunlarına yol açabilmektedir (Al-Haj, 2024, ss. 250-255). Savaş ortamında yaşanan sürekli stres ve travma, gebelik sürecini olumsuz etkileyerek hem annenin hem de fetüsün sağlığı üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurabilir (Beijers vd., 2022, s. 3802; Keasley vd., 2017, ss. 1-7).

Aşırı stres, plasenta kan akışını azaltarak fetüse giden oksijen ve besin maddelerini sınırlayabilir, bu da intrauterin büyüme geriliği (IUGR) ve düşük doğum ağırlığı riskini artırabilir

(Punamäki vd., 2018, s. 144). Gebelik sırasında yüksek düzeyde stres yaşayan kadınların, erken doğum yapma riskinin de arttığı bilinmektedir (Buitrago ve Moreno-Serra, 2021, ss. 1-19; Nguyen ve Le, 2022, ss. 819-838). Ayrıca, stresin neden olduğu hormonal değişiklikler, doğum sonrası depresyon riskini de artırabilmektedir (Beijers vd., 2022, s. 3802; Keasley vd., 2017, ss. 1-7).

Filistin’deki savaşın sürekli ve yoğun bir şekilde devam etmesi, kadınların savaşın oluşturduğu travmatik deneyimlerle başa çıkmalarını zorlaştırmaktadır. Birçok gebe kadın, savaşın oluşturduğu güvensizlik ortamı nedeniyle, sosyal destek sistemlerinden mahrum kalmakta ve yalnızlık, umutsuzluk gibi duygularla mücadele etmektedir. Bu durum, ruh sağlığı sorunlarını daha da karmaşık hâle getirmekte ve anne-fetüs bağlanmasını olumsuz etkileyebilmektedir. Filistin’deki gebelerin karşılaştığı fiziksel ve psikolojik sağlık zorlukları, onların ve bebeklerinin yaşamlarını ciddi şekilde tehdit eden karmaşık ve çok yönlü sorunlardır. Bu zorluklarla baş etmede hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sağlık hizmetlerine erişimi artıracak stratejilerin geliştirilmesi ve uygulamaya geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Gebelik döneminde yaşanan bu tür sağlık sorunlarının uzun vadeli etkileri göz önüne alındığında, çatışma ortamlarında kadınların sağlık ve güvenliğini korumaya yönelik çalışmaların önemi daha da belirginleşmektedir (Beiraghdar vd., 2023, s. 2478; Veronese, Cavazzoni, Russo ve Sousa, 2021, ss. 9299-9327; Zampas, Brown ve Afulukwe, 2024, s. 31).

Sağlık Hizmetlerine ve Acil Durum Hizmetlerine Erişim

Savaş ve çatışma bölgelerinde sağlık hizmetlerine erişim, temel bir insan hakkı olmasına rağmen, genellikle ciddi kısıtlamalar ve engellerle karşılaşmaktadır. Fiziksel altyapının zarar görmesi, tıbbi malzeme ve personel eksikliği gibi nedenlerle sağlık hizmetlerinin sunumu büyük ölçüde aksamakta, bu durum özellikle gebeler gibi savunmasız gruplar üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Filistin’de devam eden çatışma ortamı, sağlık hizmetlerine erişimi daha da zorlaştırmakta ve bu durumun sonuçları, gebe kadınlar için hayati riskler oluşturmaktadır (Sarikhani vd., 2024, s. 325).

Savaşın Sağlık Altyapısı Üzerindeki Etkisi

Savaş koşullarında, sağlık tesislerinin ve altyapının zarar görmesi, sağlık hizmetlerine erişimi önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Filistin’de, hastaneler ve klinikler sık sık bombalamalara maruz kalmakta, bu da birçok sağlık tesisinin işlevsiz hâle gelmesine veya tamamen kapanmasına neden olmaktadır (Horino vd., 2024, ss. 1-14). Sağlık altyapısının tahrip olması, yalnızca akut sağlık hizmetlerini değil, aynı zamanda doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetlerini de olumsuz etkilemektedir. Sağlık hizmetlerinin sürekliliğinin sağlanamaması, gebelik sürecinde olan kadınların düzenli kontrollerini ve gerekli müdahaleleri zamanında almalarını engellemektedir (Janaki ve Prabakar, 2024, ss. 1-19).

Savaşın getirdiği bir diğer zorluk ise tıbbi malzeme ve ilaç eksikliğidir. Filistin’deki sağlık kuruluşları, genellikle temel tıbbi malzemelerden ve ilaçlardan yoksun kalmaktadır. Tıbbi ekipmanların, ilaçların ve diğer temel malzemelerin çatışma nedeniyle bölgeye ulaştırılmasındaki zorluklar, sağlık çalışanlarının yeterli hizmet sunmasını imkânsız hâle getirmektedir (Sarikhani vd., 2024, s. 325). Örneğin, oksijen tüpleri, steril cerrahi malzemeler, doğum setleri ve kan transfüzyonu için gerekli materyaller gibi kritik malzemeler sıklıkla bulunamamaktadır. Bu durum hem gebe hem de fetüs sağlığını ciddi şekilde tehlikeye atmaktadır (UNICEF, 2023).

Güvenlik Kontrol Noktaları ve Seyahat Kısıtlamaları

Filistin’de gebeler, sağlık tesislerine ulaşmak için genellikle güvenlik kontrol noktalarından geçmek zorundadırlar. Bu kontrol noktaları, çatışmanın bir sonucu olarak sıkı güvenlik önlemlerinin uygulandığı yerlerdir ve burada kadınlar uzun süre beklemek zorunda kalabilir, hatta bazen geri çevrilebilirler (Horino vd., 2024, ss. 1-14). Güvenlik kontrol noktalarında yaşanan gecikmeler, özellikle doğum sırasında acil tıbbi müdahale gerektiren durumlar için ciddi riskler oluşturmaktadır. Doğum eylemi başlayan bir gebenin, güvenlik kontrol noktalarında uzun süre bekletilmesi veya

geçişine izin verilmemesi, gebe ve fetüs için hayati tehlike anlamına gelebilir (Veronese vd., 2021, ss. 9299-9327).

Ayrıca, seyahat kısıtlamaları, gebelerin sağlık hizmetlerine erişimini daha da zorlaştırmaktadır. Filistin’de, hareket özgürlüğünün sınırlandırılması ve sokağa çıkma yasakları gibi uygulamalar, kadınların rutin doğum öncesi bakım için sağlık merkezlerine ulaşmalarını engelleyebilmektedir (Al-Mutawtah vd., 2023, s. 782; Battulga vd., 2021; Lognos vd., 2024, ss. 1-13). Seyahat kısıtlamaları ve güvenlik tedbirleri, kadınların acil tıbbi bakım gerektiren durumlarda dahi yardım almasını zorlaştırmakta ve bu da maternal mortalite oranlarının yükselmesine neden olmaktadır (Janaki ve Prabakar, 2024, ss. 1-19).

Acil Durum Hizmetlerinin Yetersizliği

Acil sağlık hizmetlerine erişimin sınırlı olması, gebelerin karşılaştığı en büyük sorunlardan biridir. Savaş bölgelerinde, ambulanslar ve acil tıbbi ekipler sıklıkla çatışmaların ortasında kalmakta, hedef alınmakta veya engellenmektedir (Al-Haj, 2024, ss. 250-255). Bu durum, acil durumlara müdahale süresini uzatmakta ve özellikle gebelikte acil obstetrik bakım gerektiren vakalarda ölümcül sonuçlara yol açabilmektedir (Buitrago ve Moreno-Serra, 2021, ss. 1-19; Lognos vd., 2024, ss. 1-13; Nguyen ve Le, 2022, ss. 819-838). Örneğin; kanama, hipertansiyon veya eklampsi gibi acil durumlarda, zamanında ve uygun tıbbi müdahale eksikliği gebe ve fetüsün yaşamını ciddi şekilde tehlikeye atmaktadır (Bendavid vd., 2021, ss. 522-532; Munyuzangabo vd., 2021, ss. 1-12).

Acil sağlık hizmetlerinin yetersizliği, sadece fiziksel sağlık sorunları için değil, aynı zamanda psikolojik destek hizmetleri için de geçerlidir. Gebeler, savaşın getirdiği stres ve travma ile başa çıkmak için psikososyal desteğe ihtiyaç duymaktadır. Ancak, bu tür desteklerin sağlanması da çatışma ortamında oldukça sınırlıdır (Zampas vd., 2024, s. 31). Bu durum, gebelerin hem fiziksel hem de ruhsal sağlıklarını olumsuz etkileyerek, doğum sonrası dönemde de devam eden kalıcı hasarlara yol açabilir (Punamäki vd., 2018, s. 144).

Anne ve Fetüs Üzerindeki Sonuçlar

Savaş koşullarında gebelerin karşılaştığı sağlık zorlukları, yalnızca gebe sağlığını değil, aynı zamanda fetüsün gelişimini de ciddi şekilde etkileyebilir. Yetersiz doğum öncesi bakım, kötüleşen beslenme koşulları, sürekli stres ve çatışma ortamında maruz kalınan diğer olumsuz faktörler hem gebe hem de fetüs için çeşitli komplikasyonlara ve uzun vadeli sağlık sorunlarına yol açabilir (Jawad vd., 2021, ss. 1-18). Filistin’de süregelen çatışmalar, bu sonuçların çok daha belirgin ve yaygın hâle gelmesine neden olmaktadır. Gebelerin sağlık hizmetlerine erişiminin kısıtlı olması, gerekli bakımın sağlanamaması ve uygun beslenme olanaklarının yetersizliği, maternal ve fetal sağlık üzerinde geri dönüşü olmayan etkiler bırakabilmektedir.

Yetersiz Doğum Öncesi Bakımın Etkileri

Doğum öncesi bakım, gebelik süresince gebe ve fetüsün sağlığını korumak için hayati öneme sahiptir. Düzenli doğum öncesi muayeneler, gebelik sırasında ortaya çıkabilecek potansiyel risklerin erken tanısı ve yönetimi için kritik bir fırsat sunar (Horino vd., 2024, ss. 1-14). Ancak savaş bölgelerinde sağlık hizmetlerine erişimin sınırlı olması, doğum öncesi bakımın büyük ölçüde aksamasına yol açmaktadır. Filistin’deki gebeler, genellikle rutin doğum öncesi kontrollerden mahrum kalmakta ve bu durum, hipertansiyon, gestasyonel diyabet ve preeklampsi gibi komplikasyonların erken teşhis edilmesini engellemektedir (Janaki ve Prabakar, 2024, ss. 1-19). Bu tür durumlar, zamanında müdahale edilemediğinde gebe ve fetüs için ciddi tehlikeler oluşturur; örneğin preeklampsi hem anne hem de fetüs için ölümcül olabilecek bir durumdur ve erken teşhis ve yönetim gerektirir (Buitrago ve Moreno-Serra, 2021, ss. 1-19; Nguyen ve Le, 2022, ss. 819-838).

Yetersiz doğum öncesi bakım, ayrıca doğum sırasında ve sonrasında oluşabilecek komplikasyonların da artmasına neden olabilir. Doğum öncesi dönemde tespit edilemeyen fetal sıkıntı,

doğum sırasında oksijen yetersizliği ve fetüsün beyin hasarı gibi ciddi sonuçlara yol açabilir (Bendavid vd., 2021, ss. 522-532; Munyuzangabo vd., 2021, ss. 1-12). Ayrıca, doğum öncesi bakım eksikliği, doğum sonrası komplikasyon riskini de artırarak, maternal ve neonatal mortaliteye neden olabilir (Al-Haj, 2024, ss. 250-255).

Beslenme Koşullarının Kötüleşmesinin Sonuçları

Beslenme, sağlıklı bir gebelik süreci ve fetal gelişim için temel unsurlardan biridir. Gebeler için yeterli ve dengeli beslenme, fetüsün büyüme ve gelişimi için gereken enerji ve besin maddelerinin sağlanmasını garanti eder (Al-Mutawtah vd., 2023, s. 782; Battulga vd., 2021; Lognos vd., 2024, ss. 1-13). Ancak, savaş bölgelerinde gıda güvenliği ciddi şekilde tehlikeye girdiğinden, beslenme yetersizliği yaygın bir sorun hâline gelmektedir. Filistin’deki gebeler, yeterli miktarda protein, vitamin ve mineral içeren gıdalara ulaşmakta zorlanmakta, bu da malnütrisyon ve anemi gibi sağlık sorunlarına yol açmaktadır (Punamäki vd., 2018, s. 144).

Beslenme eksikliği, düşük doğum ağırlığına ve İUGR’ye neden olabilir (Jawad vd., 2021, ss. 1-18). Düşük doğum ağırlığı, yenidoğan döneminde enfeksiyonlar, solunum sıkıntısı sendromu ve diğer neonatal komplikasyonlar riskini artırır. Ayrıca, bu bebekler, çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinde kronik hastalıklar ve gelişimsel gecikmeler açısından daha yüksek risk altındadır (Beijers vd., 2022, s. 3802; Keasley vd., 2017, ss. 1-7). Malnütrisyonun bir diğer ciddi sonucu ise erken doğum riskidir. Beslenme yetersizliği, plasantanın yeterli kan akışını sağlayamamasına yol açarak, erken doğumu tetikleyebilir (Punamäki vd., 2018, s. 144).

Stres ve Travmanın Etkileri

Savaş ortamında sürekli stres ve travmaya maruz kalmak, gebe ve fetüs üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı olumsuz etkiler oluşturabilir. Gebenin yüksek düzeyde stres altında olması, fetüsün gelişimi için gereken optimal koşulları bozabilir (Nguyen ve Le, 2022, ss. 819-838). Örneğin, stres hormonu olan kortizol seviyelerinin artması, fetüsün büyümesini etkileyerek düşük doğum ağırlığına ve prematür doğuma yol açabilir (Bendavid vd., 2021, ss. 522-532; Munyuzangabo vd., 2021, ss. 1-12).

Stresin uzun vadeli etkileri de önemlidir. Gebelik sırasında sürekli stres yaşayan kadınların çocuklarında, çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinde davranışsal ve psikolojik sorunların gelişme riski artmaktadır (Al-Haj, 2024, ss. 250-255). Ayrıca, doğum öncesi stres, fetüsün nöro gelişimini olumsuz etkileyebilir ve bu durum, doğum sonrası dönemde öğrenme güçlükleri, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) gibi gelişimsel bozuklukların artmasına yol açabilir (Beijers vd., 2022, s. 3802; Keasley vd., 2017, ss. 1-7).

Uzun Vadeli Sağlık Etkileri ve Anne Ölümleri

Savaşın gebe ve fetüs üzerindeki sonuçları çok boyutlu ve karmaşıktır. Filistin’deki gebeler, yetersiz doğum öncesi bakım, kötüleşen beslenme koşulları, sürekli stres ve sağlık hizmetlerine erişim eksikliği nedeniyle ciddi sağlık riskleriyle karşı karşıyadır. Bu durum hem kısa hem de uzun vadeli sağlık sonuçları doğurur ve toplum sağlığı açısından önemli bir tehdit oluşturur. Bu zorlukların üstesinden gelmek için, ulusal ve uluslararası düzeyde daha fazla destek ve müdahaleye ihtiyaç vardır. Bu müdahaleler, yalnızca akut sağlık sorunlarını ele almakla kalmamalı, aynı zamanda kadınların ve çocukların sağlık ve refahını sürdürülebilir bir şekilde iyileştirmeyi hedeflemelidir.

Savaşın uzun vadeli sağlık sorunlarından gebelik sırasında yaşanan beslenme eksiklikleri, doğum sonrası dönemde de devam eden sağlık sorunlarına neden olabilir (Punamäki vd., 2018, s. 144). Örneğin, malnütrisyonun doğum sonrası dönemde de devam etmesi, emzirme sorunlarına, annenin enfeksiyonlara karşı direncinin azalmasına ve genel sağlık durumunun kötüleşmesine yol açabilir (Al-Mutawtah vd., 2023, s. 782; Battulga vd., 2021; Lognos vd., 2024, ss. 1-13).

Filistin'deki gibi çatışma bölgelerinde, yetersiz sağlık hizmetleri, doğum öncesi bakım eksikliği, kötüleşen beslenme koşulları ve sürekli stres faktörleri, anne ölümlerinin artmasına neden olabilir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), savaş bölgelerinde anne ölüm oranlarının barış dönemlerine göre çok daha yüksek olduğunu rapor etmektedir (UNICEF, 2023). Bu ölümlerin çoğu, zamanında ve uygun tıbbi müdahalelerle önlenemez olmasına rağmen, savaş ortamında bu tür hizmetlerin sağlanamaması ölüm oranlarını artırmaktadır (Veronese vd., 2021, ss. 9299-9327).

Sosyal ve Ekonomik Zorluklar

Savaş ortamında gebeler, sadece fiziksel ve psikolojik sağlık sorunları ile değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik zorluklarla da başa çıkmak zorunda kalmaktadır. Filistin'deki çatışma koşulları, kadınların sosyal destek sistemlerine erişimini ciddi şekilde kısıtlamakta ve ekonomik kaynaklara ulaşımı zorlaştırmaktadır. Bu zorluklar, gebelerin genel sağlık ve refahını olumsuz etkileyen çok sayıda soruna yol açmaktadır. Destek sistemlerinin kaybı, yerinden edilme ve artan ekonomik güçlükler, gebelerin yaşam kalitesini düşürmekte ve hayati sağlık hizmetlerine erişimini engellemektedir (Al-Mutawtah vd., 2023, s. 782; Lognos vd., 2024, ss. 1-13).

Destek Sistemlerinin Kaybı

Destek sistemleri, gebelik sürecinde kadınların hem fiziksel hem de psikolojik sağlıkları için kritik bir öneme sahiptir. Savaş, bu sistemlerin çökmesine neden olabilir; aile üyelerinin ölümü veya kaybı, sosyal ağların parçalanması ve topluluk desteğinin azalması gibi faktörler, gebelerin destekten yoksun kalmasına yol açar (Janaki ve Prabakar, 2024, ss. 1-19). Aile üyelerinin kaybı veya yerinden edilme, gebelerin stres seviyelerini artırmakta ve bu da hem fiziksel hem de ruhsal sağlık üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır (Beijers vd., 2022, s. 3802; Keasley vd., 2017, ss. 1-7).

Çatışma ortamlarında sosyal izolasyon, gebelerin stres ve kaygı düzeylerini artırabilir. Topluluk desteğinin kaybı, depresyon ve anksiyete riskini artırarak, gebelik sürecini zorlaştırır (Veronese vd., 2021, ss. 9299-9327). Gebeler için sosyal destek eksikliği, sadece psikolojik sağlıklarını değil, aynı zamanda doğum öncesi bakım ve doğum sırasında ihtiyaç duydukları fiziksel yardımı da etkiler (Al-Haj, 2024, ss. 250-255). Geleneksel olarak, aile ve topluluk desteği, gebelik ve doğum sürecinde önemli bir rol oynar. Ancak, savaşın bu destek yapılarını bozması, gebelerin bu kritik dönemde yalnız kalmalarına ve kendilerini güvensiz hissetmelerine neden olabilir (Bendavid vd., 2021, ss. 522-532; Munyuzangabo vd., 2021, ss. 1-12).

Yerinden Edilme ve Göç

Savaş sırasında yerinden edilme, gebeler için başka bir büyük sosyal zorluktur. Filistin'deki savaş koşulları, birçok kadının evlerini terk etmesine ve güvende olabilecekleri yerlere göç etmelerine neden olmaktadır (Al-Mutawtah vd., 2023, s. 782; Lognos vd., 2024, ss. 1-13). Bu zorunlu göç, kadınların sağlık hizmetlerine erişimini kısıtlayarak, gebelik bakımını aksatmaktadır. Ayrıca, yerinden edilme, barınma, hijyen ve güvenlik gibi temel gereksinimlerin karşılanamamasına yol açabilir, bu da gebelik sürecini daha da karmaşık hâle getirmektedir (Punamäki vd., 2018, s. 144).

Yerinden edilme, aynı zamanda ekonomik zorlukları da beraberinde getirmektedir. Yeni bir çevreye adapte olma süreci, özellikle savaş bölgelerinde çok zor olabilir ve bu durum, kadınların iş bulma ve ekonomik bağımsızlıklarını sürdürme şansını azaltmaktadır (Jawad vd., 2021, ss. 1-18). Göç, sağlık hizmetlerine erişimi daha da karmaşık hâle getirir; kadınlar genellikle güvenlik kaygıları, ulaşım sorunları ve bürokratik engeller nedeniyle sağlık tesislerine ulaşmakta zorlanmaktadır (Janaki ve Prabakar, 2024, ss. 1-19).

Ekonomik Zorluklar ve Yoksulluk

Ekonomik güçlükler, savaş ortamında gebelerin karşılaştığı önemli zorluklardan biridir. Filistin'deki çatışmalar, kadınların iş olanaklarını ve gelir kaynaklarını ciddi şekilde sınırlamaktadır.

Birçok kadın, savaş nedeniyle işlerini kaybetmekte veya geçici işlerde düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmaktadır (Al-Mutawtah vd., 2023, s. 782). Bu durum, gebelik sürecinde gerekli olan besinlere, ilaçlara ve sağlık hizmetlerine erişimi zorlaştırmaktadır. Ekonomik zorluklar, ailelerin yeterli ve dengeli beslenme kaynaklarına ulaşmasını da engellemektedir; bu da gebelik sürecinde malnütrisyon ve diğer sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına yol açabilir (Punamäki vd., 2018, s. 144).

Yoksulluk ve gelir kaybı, sağlık hizmetlerine erişimi doğrudan etkiler. Ekonomik sıkıntılar içinde olan aileler, sıklıkla doğum öncesi bakım masraflarını karşılayamaz, bu da maternal ve fetal sağlığın kötüleşmesine yol açar (Keasley vd., 2017, ss. 1-7). Savaşın getirdiği ekonomik belirsizlikler, kadınların sağlık hizmetlerine yatırım yapma durumlarını sınırlar; bu da sağlık sorunlarının kötüleşmesine ve önlenebilir komplikasyonların ortaya çıkmasına neden olabilir (Lognos vd., 2024, ss. 1-13; Nguyen ve Le, 2022, ss. 819-838).

İnsan Hakları ve Etik Endişeler

Savaş ve çatışma bölgelerinde gebelerin karşılaştığı zorluklar, yalnızca sağlık sorunları ve sosyal-ekonomik sıkıntılarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda insan hakları ihlalleri ve etik sorunları da gündeme getirmektedir. Gebelerin sağlık hizmetlerine, yeterli beslenmeye ve güvenliğe erişimi, temel insan hakları kapsamındadır ve bu hakların çatışma ortamlarında ihlal edilmesi, uluslararası insancıl hukuk ihlali olarak değerlendirilmektedir (UNICEF, 2023). Bu tür ihlaller hem etik hem de hukuki anlamda ciddi endişeler doğurmakta ve uluslararası toplumun daha fazla dikkatini ve müdahalesini gerektirmektedir (Zampas vd., 2024, s. 31).

Uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları normlarına göre, savaş ve çatışma bölgelerinde yaşayan tüm bireyler, özellikle de savunmasız gruplar, sağlık hizmetlerine erişim hakkına sahiptir. Gebeler, sağlık hizmetlerine erişimde öncelikli bir grubu oluşturur. Ancak, Filistin'deki mevcut çatışma koşulları, gebelerin bu temel hakkı kullanmalarını ciddi şekilde kısıtlamaktadır. Sağlık tesislerinin hedef alınması, tıbbi malzeme eksikliği, sağlık personeline yönelik tehditler ve erişim engelleri, gebelerin ihtiyaç duydukları bakım ve tedaviye ulaşmalarını zorlaştırmaktadır (Sarikhani vd., 2024, s. 325). Bu durum, uluslararası hukuk normlarına açıkça aykırıdır ve savaş bölgelerinde sivillerin korunmasına yönelik yükümlülüklerin ihlali anlamına gelir (UNICEF, 2023).

Gebelerin sağlık hizmetlerine erişememesi, uluslararası hukukta "tıbbi tarafsızlık" ilkesinin ihlali olarak değerlendirilir. Bu ilke, sağlık hizmetlerinin ve sağlık personelinin her koşulda korunmasını, askerî hedeflerin dışında tutulmasını ve sivillerin sağlık ihtiyaçlarının önceliklendirilmesini gerektirir (Punamäki vd., 2018, s. 144). Ancak, çatışma bölgelerinde sağlık tesislerinin hedef alınması ve sağlık çalışanlarının tehdit edilmesi, bu ilkenin ihlal edildiğini göstermektedir (Al-Haj, 2024, ss. 250-255).

Çatışma bölgelerinde gebe kadınların karşılaştığı ihlaller, aynı zamanda derin etik sorunları da beraberinde getirir. Gebelik süreci, kadının hem fiziksel hem de duygusal olarak en hassas dönemlerinden biridir ve bu dönemde yaşanan ihlaller, kadının insan onurunu ve sağlığını ciddi şekilde zedeler (Buitrago ve Moreno-Serra, 2021, ss. 1-19; Lognos vd., 2024, ss. 1-13). Etik açıdan, gebe kadınların sağlık, güvenlik ve refah haklarının korunması, insanlık onurunun temel bir gerekliliğidir. Ancak, mevcut savaş koşullarında bu gerekliliklerin çoğu zaman yerine getirilmediği görülmektedir (Al-Haj, 2024, ss. 250-255).

Etik sorunların çözümü, uluslararası hukuk ve insan hakları normlarının savaş bölgelerinde daha etkili bir şekilde uygulanmasına bağlıdır. İnsani yardım kuruluşları ve uluslararası topluluk, savaşın gebeler üzerindeki etkilerini hafifletmek ve bu ihlalleri önlemek için daha fazla çaba göstermelidir (Bendavid vd., 2021, ss. 522-532; Munyuzangabo vd., 2021, ss. 1-12). Ancak, savaşın ve çatışmanın karmaşıklığı, bu çabaların çoğu zaman yetersiz kalmasına neden olmaktadır (UNICEF, 2023).

Başa Çıkma Mekanizmaları ve Direnç

Savaşın ve çatışmanın ortasında hayatta kalmak ve yaşamlarını sürdürebilmek için, Filistin'deki gebeler ve topluluklar, karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bu stratejiler hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir dayanıklılık ve direnç göstermektedir. Kadınların ve toplulukların, savaşın getirdiği güçlüklerle mücadele ederken gösterdikleri direnç, yalnızca hayatta kalmalarını değil, aynı zamanda geleceklerini yeniden inşa etmelerini de mümkün kılmaktadır (Veronese vd., 2021, ss. 9299-9327). Bu bağlamda ulusal ve uluslararası kuruluşların sağladığı destek ve yardımın önemi büyüktür. Bu kuruluşlar, temel sağlık hizmetleri, psikososyal destek ve insani yardım sağlamak suretiyle gebe kadınların savaşın olumsuz etkileriyle başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır.

Toplumsal Dayanışma ve Sosyal Ağların Güçlendirilmesi

Topluluklar ve gebeler, savaşın oluşturduğu belirsizlik ve tehlike ortamında, dayanıklılıklarını artırmak ve yaşamlarını sürdürebilmek için toplumsal dayanışmaya büyük önem vermektedir. Filistin'de, topluluklar arası dayanışma, kriz zamanlarında hayati bir kaynak olarak ortaya çıkmaktadır. Aileler ve komşular, birbirlerine destek olmak için bir araya gelmekte, güvenli alanlar oluşturmakta ve kaynakları paylaşmaktadır (Janaki ve Prabakar, 2024, ss. 1-19). Bu tür topluluk temelli dayanışma ağları, gebelerin temel ihtiyaçlarına erişimlerini kolaylaştırmakta ve onlara psikososyal destek sağlamaktadır (Al-Mutawtah vd., 2023, s. 782).

Sosyal ağlar, aynı zamanda bilgi paylaşımı ve ortak çözümler geliştirme konusunda da kritik bir rol oynamaktadır. Filistin'deki birçok gebe, güvenilir bilgiye erişmek ve sağlıkla ilgili kararlar alırken destek almak için topluluk liderlerine, sağlık çalışanlarına ve diğer kadınlara başvurmaktadır (Corley, 2021; Punamäki vd., 2018, s. 144). Bu sosyal destek mekanizmaları, gebelerin stres ve anksiyete düzeylerini azaltmaya yardımcı olabilir ve savaşın olumsuz psikolojik etkilerini hafifletebilir (Keasley vd., 2017, ss. 1-7).

Psikososyal Destek ve Güçlendirme Programları

Psikososyal destek, savaşın getirdiği travmalarla başa çıkmak için önemli bir mekanizma olarak kabul edilmektedir. Filistin'deki kadınlar, çatışma sırasında yaşadıkları stres ve travma ile başa çıkmak için ulusal ve uluslararası kuruluşların sunduğu psikososyal destek programlarına katılmaktadır (Al-Haj, 2024, ss. 250-255). Bu programlar, kadınların ruhsal sağlığını korumak ve iyileştirmek amacıyla bireysel ve grup terapileri, stres yönetimi eğitimleri ve destek grupları gibi çeşitli faaliyetler sunmaktadır (Bendavid vd., 2021, ss. 522-532; Munyuzangabo vd., 2021, ss. 1-12).

Psikososyal destek programları, yalnızca kadınların ruhsal sağlıklarını iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda onların savaş ortamında kendilerini daha güçlü ve dirençli hissetmelerine de yardımcı olmaktadır. Bu programlar, kadınların kendi yeteneklerine olan güvenlerini artırmakta ve onlara zorluklarla başa çıkabilme kapasitesini geliştirme fırsatı sunmaktadır. Ayrıca, gebelerin doğum öncesi ve sonrası destek alabilmeleri için topluluk merkezleri ve mobil sağlık klinikleri kurulmakta, bu da onlara hem fiziksel hem de ruhsal sağlık hizmetlerine erişim imkânı sağlamaktadır (UNICEF, 2023; Veronese vd., 2021, ss. 9299-9327).

Gebeler, savaş koşullarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmak için kendi güçlerini ve becerilerini geliştirmeye de çalışmaktadır. Örneğin, birçok kadın, evde sağlıklı yemek hazırlama, doğum öncesi ve sonrası bakım konusunda kendi kendine eğitim alma veya topluluk liderlerinden ve sağlık çalışanlarından rehberlik alma gibi yollarla kendi sağlıklarını ve bebeklerinin sağlıklarını korumaya çalışmaktadır (Al-Mutawtah vd., 2023, s. 782). Kadınların kendilerini güçlendirme çabaları, aynı zamanda onların bağımsızlıklarını artırmakta ve özgüvenlerini pekiştirmektedir (Corley, 2021; Punamäki vd., 2018, s. 144).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Filistin'deki savaşın ortasında gebelerin yaşadığı zorluklar, çok boyutlu ve karmaşık bir sorunu ortaya koymaktadır. Bu kadınlar, sağlık hizmetlerine erişim kısıtlamaları, kötüleşen beslenme koşulları, sürekli stres, sosyal ve ekonomik zorluklar ve insan hakları ihlalleri gibi birçok engelle karşı karşıya kalmaktadır. Yetersiz doğum öncesi bakım, uygun beslenme eksikliği ve sürekli travmaya maruz kalmak hem gebe hem de fetus için ciddi sağlık sonuçlarına yol açmaktadır. Bu bağlamda, ebe ve hemşireler, gebelerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştıran, fiziksel ve psikolojik sağlıklarını destekleyen en önemli sağlık profesyonelleri arasında yer almaktadır. Ebe ve hemşirelerin kriz ortamlarında sağladığı destek, anne ve fetus sağlığının korunmasında hayati bir rol oynamaktadır. Dahası, destek sistemlerinin kaybı, yerinden edilme ve artan yoksulluk, gebe kadınların yaşam kalitesini daha da düşürmekte ve sağlık hizmetlerine erişimlerini engellemektedir. Bu sorunlar, yalnızca bireysel sağlık sorunları olarak değil, aynı zamanda uluslararası insan hakları normlarına ve insancıl hukuka aykırı uygulamalar olarak değerlendirilmelidir.

Filistin'deki gebeler, savaşın olumsuz etkilerine karşı direnç göstermekte ve çeşitli başa çıkma stratejileri geliştirmektedir. Toplumsal dayanışma, psikososyal destek programları, ulusal ve uluslararası yardım kuruluşlarının yardımları ve kadınların kendi kendilerini güçlendirme çabaları, bu direnç mekanizmalarının temel unsurlarıdır. Ebe ve hemşireler, gebelere sağladıkları psikososyal destek ve eğitim programları ile bu dayanıklılığı artırmakta, kadınların savaşın getirdiği zorluklarla başa çıkma kapasitelerini güçlendirmektedir. Ayrıca, kadınların temel sağlık hizmetlerine ulaşmasını sağlamak için yerel ve uluslararası sağlık ağlarının bir parçası olarak önemli görevler üstlenmektedirler. Bu bağlamda, uluslararası toplumun ve yardım kuruluşlarının daha fazla destek sağlaması ve çatışma bölgelerinde gebelerin haklarını ve sağlıklarını koruyacak politikaların uygulanması büyük önem taşımaktadır. Kadınların sağlık ve refahını iyileştirmek için sürdürülebilir çözümler geliştirmek, sadece onların yaşamlarını kurtarmakla kalmayacak, aynı zamanda daha sağlıklı ve dayanıklı bir toplumun inşasına katkıda bulunacaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Al-Haj, M. (2024). Education among Indigenous Palestinians in Israel: Inequality, cultural hegemony, and social change. *State University of New York Press*, 250-255.
- Al-Mutawtah, M., Campbell, E., Kubis, H. P. and Erjavec, M. (2023). Women's experiences of social support during pregnancy: A qualitative systematic review. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 23(1), 782.
- Battulga, B., Benjamin, M. R., Chen, H. and Bat-Enkh, E. (2021). The impact of social support and pregnancy on subjective well-being: A systematic review. *Frontiers in Psychology*, 12.
- Beijers, R., Scher, A., Ohana, H., Maayan-Metzger, A. and Leshem, M. (2022). Exposure to war prior to conception: maternal emotional distress forecasts sex-specific child behavior problems. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(7), 3802.
- Beiraghdar, F., Momeni, J., Hosseini, E., Panahi, Y. and Negah, S. S. (2023). Health crisis in Gaza: The urgent need for international action. *Iranian Journal of Public Health*, 52(12), 2478.

- Bendavid, E., Boerma, T., Akseer, N., Langer, A., Bwenge Malembaka, E., Okiro, EA., Wise, PH., Heft-Neal, S., Black, RE. and Bhutta, ZA. (2021). The effects of armed conflict on the health of women and children. *The Lancet*, 397(10273), 522-532.
- Buitrago, G. and Moreno-Serra, R. (2021). Conflict violence reduction and pregnancy outcomes: A regression discontinuity design in Colombia. *PLoS Medicine*, 18(7), 1-19.
- Corley, A. G. (2021). Linking armed conflict to malnutrition during pregnancy, breastfeeding, and childhood. *Global Food Security*, 29.
- Horino, M., Massad, S., Ahmed, S., Abu Khalid, K. and Abed, Y. (2024). Understanding coverage of antenatal care in Palestine: Cross-sectional analysis of Palestinian multiple indicator cluster survey, 2019-2020. *Plos One*, 19(2), 1-14.
- Janaki, S. and Prabakar S. (2024). Examining socioeconomic factors influencing maternal health in pregnancy, *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 1-19.
- Jawad, M., Hone, T., Vamos, E. P., Cetorelli, V. and Millett, C. (2021). Implications of armed conflict for maternal and child health: A regression analysis of data from 181 countries for 2000–2019. *PLoS Medicine*, 18(9), 1-18.
- Keasley, J., Blickwedel, J. and Quenby, S. (2017). Adverse effects of exposure to armed conflict on pregnancy: A systematic review. *BMJ Global Health*, 2(4), 1-7.
- Lognos B, Oude Engberink A, Gonzalez L, Leandri J, Charlot Pisoni C, Rachedi N, Clary B, Bourrel G, Bayen S, and Million E. (2024). Meeting the needs of pregnant women in socially vulnerable situations: A phenomenological qualitative study. *Heliyon*, 10(3), 1-13.
- Munyuzangabo, M., Gaffey, M. F., Khalifa, D. S., Als, D., Ataullahjan, A., Kamali, M., Jain, R. P., Meteke, S., Radhakrishnan, A., Shah, S., Siddiqui, F. J. and Bhutta, Z. A. (2021). Delivering maternal and neonatal health interventions in conflict settings: A systematic review. *BMJ Global Health*, 5(Suppl 1), 1-12.
- Nguyen, M. and Le, K. (2022). The impacts of armed conflicts on prenatal and delivery care utilization. *Journal of Applied Economics*, 25(1), 819-838.
- Punamäki, R. L., Diab, S. Y., Isosävi, S., Kuittinen, S. and Qouta, S. R. (2018). Maternal pre-and postnatal mental health and infant development in war conditions: The Gaza infant study. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 10(2), 144.
- Sarikhani, Y., Najibi, S. M. and Razavi, Z. (2024). Key barriers to the provision and utilization of maternal health services in low-and lower-middle-income countries; a scoping review. *BMC Women's Health*, 24(1), 325.
- UNICEF (2023). Maternal and child nutrition in humanitarian action. Retrieved from <https://www.unicef.org/nutrition/maternal-and-child-nutrition-humanitarian-action> in 10.09.2024.
- Veronese, G., Cavazzoni, F., Russo, S. and Sousa, C. (2021). Risk and protective factors among Palestinian women living in a context of prolonged armed conflict and political oppression. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(19-20), 9299-9327.
- World Health Organization. (2023). Women and newborns bearing the brunt of the conflict in Gaza, UN warn. Retrieved from <https://www.who.int/news/item/03-11-2023-women-and-newborns-bearing-the-brunt-of-the-conflict-in-gaza-un-agencies-warn> in 09.09.2024.

- Yakıt Ak, E. (2018). Savaş ve kadın. *Journal of International Social Research*, 11(58), 931-936.
- Zampas, C., Brown, R. and Afulukwe, O. (2024). Interpreting international humanitarian law to guarantee abortion and other sexual and reproductive health services in armed conflict. *Health and Human Rights*, 26(1), 31.

Extended Abstract

Introduction

While the effects of war are felt in every layer of the social structure, women and children are among the most affected groups. The ongoing conflict in Palestine is making the living conditions of the people of the region more difficult day by day, and the difficulties faced by vulnerable groups, especially pregnant women, are becoming even more pronounced. Pregnancy is one of the most physiologically, psychologically and socially vulnerable periods for women, and any stressor during this period can pose serious risks for both mother and fetus.

Pregnant women are often described as “invisible victims” in conflict settings. Pregnancy is one of the most physically and psychologically vulnerable periods for women. Pregnant women face a wide range of risks caused by war, including stress, malnutrition, lack of health care, infectious diseases and physical violence. Pregnant women in Palestine face the dual challenge of fulfilling the demands of daily life and protecting the health of their unborn children while living in the midst of conflict and bombings.

Difficulties Experienced by Pregnant Women

The effects of war on women, especially pregnant women, are not limited to physical health problems, but also have profound effects on psychological health. These effects range from limited access to basic health services, lack of appropriate antenatal care, malnutrition and exposure to infections. Although access to health services in war and conflict zones is a fundamental human right, it is often subject to severe restrictions and obstacles. Damage to physical infrastructure and shortages of medical equipment and personnel have severely hampered the delivery of health services, with particularly negative impacts on vulnerable groups such as pregnant women. The ongoing conflict in Palestine makes access to health services even more difficult, with consequences that pose life-threatening risks for pregnant women. Lack of continuity of health services prevents women during pregnancy from receiving regular check-ups and necessary interventions in a timely manner.

The health challenges faced by pregnant women in conflict settings can seriously affect not only the health of the pregnant woman, but also the development of the fetus. Inadequate antenatal care, deteriorating nutritional conditions, constant stress and other adverse factors in a conflict environment can lead to a variety of complications and long-term health problems for both the pregnant woman and the fetus. The ongoing conflict in Palestine makes these consequences even more pronounced and widespread. Limited access to health services, lack of proper care and inadequate nutrition can have irreversible effects on maternal and fetal health.

In a war environment, pregnant women have to cope not only with physical and psychological health problems, but also with social and economic challenges. Conflict conditions in Palestine severely limit women's access to social support systems and make access to economic resources difficult. These challenges lead to numerous problems that negatively affect the overall health and well-being of pregnant women. Loss of support systems, displacement and increased economic hardship reduce pregnant women's quality of life and impede access to vital health services.

The challenges faced by pregnant women in war and conflict zones are not only limited to health problems and socio-economic problems, but also raise human rights violations and ethical issues. Pregnant women's access to health care, adequate nutrition and security are fundamental human rights, and violations of these rights in conflict settings are considered violations of international humanitarian law. Such violations raise serious ethical and legal concerns and require increased attention and intervention by the international community.

In order to survive and thrive in the midst of war and conflict, pregnant women and communities in Palestine have developed various strategies to cope with the challenges they face. These strategies demonstrate resilience and resistance at both the individual and community levels. The resilience of women and communities in dealing with the challenges of war enables them not only to survive, but also to rebuild their future. In this context, the support and assistance provided by national and international organizations is crucial. These organizations help pregnant women cope with the adverse effects of war by providing basic health care, psychosocial support and humanitarian assistance.

The challenges faced by pregnant women in the midst of the war in Palestine present a multidimensional and complex problem. These women face many obstacles, including restrictions on access to health services, deteriorating nutritional conditions, constant stress, social and economic hardships, and human rights violations. Inadequate antenatal care, lack of proper nutrition and constant exposure to trauma lead to serious health consequences for both the pregnant woman and the fetus. Moreover, loss of support systems, displacement and increasing poverty further reduce the quality of life of pregnant women and impede their access to health services. These problems should be considered not only as individual health issues, but also as violations of international human rights norms and humanitarian law.

Denying pregnant women access to health services is considered a violation of the principle of “medical neutrality” under international law. This principle requires that health services and health personnel be protected under all circumstances, excluded from military targets and that the health needs of civilians be prioritized. However, the targeting of health facilities and threats against health workers in conflict zones show that this principle has been violated.

The violations faced by pregnant women in conflict zones also raise deep ethical questions. Pregnancy is one of the most vulnerable periods of a woman's life, both physically and emotionally, and violations during this period seriously undermine her human dignity and health. Ethically, the protection of pregnant women's rights to health, safety and welfare is a fundamental requirement of human dignity. However, in the current conditions of war, these requirements are often not fulfilled.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Pregnant women in Palestine show resilience against the negative effects of war and develop various coping strategies. Social solidarity, psychosocial support programs, assistance from national and international aid organizations, and women's self-empowerment efforts are key elements of these resilience mechanisms. In this context, it is crucial that the international community and aid agencies provide more support and implement policies that protect the rights and health of pregnant women in conflict zones. Developing sustainable solutions to improve women's health and well-being is not just a matter of saving their lives.

Filistin'in Kültürel Mirasının Sistematik Yıkımı: 07 Ekim 2023 ve Sonrası

Aysun TOPALOĞLU UZUNEL
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
atuzunel@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4252-7380

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1592813
Geliş Tarihi: 28.11.2024	Revize Tarihi: 15.01.2025
	Kabul Tarihi: 05.02.2025

Atıf Bilgisi

Topaloğlu Uzunel, A. (2025). Filistin'in kültürel mirasının sistematik yıkımı: 07 Ekim 2023 ve sonrası. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 237-255.

ÖZ

Filistin ile İsrail arasındaki çatışmalar, 1948 öncesi ve sonrasında derinleşen siyasi, sosyal ve kültürel sorunların bir yansımasıdır. Bu süreçte, özellikle Filistin'in kültürel mirası, uzun süredir devam eden işgal ve çatışmalar nedeniyle büyük kayıplar yaşamıştır. Filistin toprakları, tarih boyunca medeniyetlerin kesişim noktası olmuş, bu da bölgeyi insanlık tarihine eşsiz katkılar sağlayan kültürel bir zenginlik merkezi hâline getirmiştir. Ancak, 20. yüzyılın ortalarından itibaren artan gerilim ve savaşlar, bölgedeki kültürel değerlerinâ sistematik bir şekilde tahrip edilmesine yol açmıştır. Bu makale, 7 Ekim 2023'te başlayan ve Aksa Tufanı Operasyonu olarak bilinen operasyonla birlikte gelişen süreçte, İsrail'in Demir Kılıçlar Operasyonu adı altında gerçekleştirdiği geniş çaplı saldırılar sonucunda Filistin'in kültürel mirasına yönelik kayıpların boyutunu incelemektedir. Bu saldırılar yalnızca fiziki yıkımlarla sınırlı kalmayıp, Filistin halkının kimliğini ve kolektif hafızasını hedef almaktadır. Ekim 2023 ve sonrasında yaşanan bu saldırıların, Filistin'in tarihsel ve kültürel bağlamını nasıl etkilediği uluslararası hukuki ve sosyal perspektiflerden değerlendirilecektir. Buna ek olarak Filistin'in sahip olduğu kültürel miras alanlarının Ekim 2023'ten sonraki durumuna dair bir değerlendirme yapılması önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında yapılacak bu değerlendirme ile Filistin'e ait kültürel mirasının belgelenmesi ve akademik literatüre kazandırılması amaçlanmaktadır. Öte yandan, söz konusu çalışmanın hem bilimsel hem de kamuoyuna yönelik farkındalık oluşturulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Tarihsel, hukuki ve kültürel açılardan yapılacak bir değerlendirmenin yanında, mirasın korunması için çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İsrail, kültürel miras, kültür varlıkları, yıkım.

The Systematic Destruction of Palestine's Cultural Heritage: After October 2023

ABSTRACT

The conflicts between Palestine and Israel are a reflection of the political, social and cultural problems that deepened before and after 1948. In this process, especially the cultural heritage of Palestine has suffered great losses due to the long-standing occupation and conflicts. Throughout history, the Palestinian territories have been a crossroads of civilisations, making the region a centre of cultural richness that has made unique contributions to human history. However, increasing tensions and wars since the mid-20th century have led to the systematic destruction of cultural values in the region. This article examines the extent of the losses to Palestine's cultural heritage as a result of the large-scale attacks carried out by Israel under the name of 'Operation Iron Swords' in the process that started on 07 October 2023 and developed with the operation known as 'Operation Aqsa Flood' by making use of printed academic sources, official reports and statements. Israel's attacks are not only limited to physical destruction, but also target the identity and collective memory of the Palestinian people. How these attacks, which took place in October 2023 and after, affected the historical and cultural context of Palestine will be evaluated from international legal and social perspectives. By making an assessment on the status of Palestine's cultural heritage sites after October 2023, it is aimed to document this heritage and to raise awareness both scientifically and publicly by ensuring that this heritage is documented and included in the academic literature. In this context, an evaluation will be presented from historical, legal and cultural perspectives, and solutions will be proposed for the protection of heritage.

Keywords: Palestine, Israel, cultural heritage, cultural assets, demolition.

Giriş

07 Ekim 2023 tarihinde Hamas tarafından gerçekleştirilen ve Aksa Tufanı Operasyonu olarak adlandırılan saldırılar, Orta Doğu'daki gerginliği daha önce görülmemiş bir düzeye taşımıştır. Bu saldırılara yanıt olarak İsrail, Demir Kılıçlar Operasyonu adı altında Gazze Şeridi'ne yönelik geniş çaplı bir askerî harekât başlatmıştır. Bu süreçte, İsrail'in yalnızca askerî hedeflerle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda Filistin'in kültürel mirasını ve tarihsel dokusunu hedef aldığı uluslararası raporlarla

belgelenmiştir (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2023a). Ekim 2023 ve sonrasında Gazze Şeridi'ndeki sistematik saldırılar, bölgenin kültürel, dinî ve tarihî mirasının büyük ölçüde zarar görmesine neden olmuştur. Gazze'nin kültürel, tarihî ve dinî mirasına yönelik hasarların boyutu, uluslararası toplum tarafından kültürel soykırım olarak nitelendirilmiştir (Uluslararası Müzeler Konseyi, International Council of Museums [ICOM], 2023; UNESCO, 2023a).

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Ekim 2023'te başlayan Filistin-İsrail savaşı bağlamında Filistin'in kültürel mirasına yönelik saldırıların boyutlarını, nedenlerini ve sonuçlarını değerlendirmektir. Çalışma, özellikle Filistin topraklarında yer alan arkeolojik, tarihî, dinî ve kültürel miras alanlarının tahribatını belgelemek, bu saldırıların Filistin halkının kimliği ve kolektif hafızası üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve kültürel mirasın korunması için uluslararası düzeyde çözüm önerileri geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, çalışmanın ana amacı, kültürel mirasın kasıtlı yıkımını insanlık tarihine yönelik bir kayıp olarak ele almak ve bu mirasın korunması konusunda farkındalık yaratmaktır.

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemleri temel alınarak aşağıdaki adımlar izlenmiştir: Literatür Tarama: Uluslararası kuruluşların (UNESCO, UNITAR, ICOMOS gibi) yayınladığı raporlar, akademik makaleler ve saha çalışmalarından yararlanılmıştır. Filistin'in kültürel mirasına ilişkin önceki savaş dönemlerindeki benzer olaylar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Belge Analizi: Ekim 2023 sonrasında yayımlanan uydu görüntüleri, saha raporları, kültürel miras alanlarının zarar görme durumuna dair belgeler incelenmiştir. Özellikle UNESCO, Birleşmiş Milletler ve Filistin Kültür Bakanlığı tarafından sağlanan veriler detaylı şekilde analiz edilmiştir. Durum Çalışması: Çalışmada, Gazze Şeridi'ndeki önemli kültürel miras alanlarının (örneğin, Tell es-Sakan, Aziz Porphyrios Kilisesi, Büyük Ömer Camii gibi) zarar görme durumları vaka incelemesi yöntemiyle ele alınmıştır. Uluslararası Hukuk Perspektifi: Çalışma, 1954 Lahey Sözleşmesi ve 1972 Dünya Mirası Sözleşmesi gibi uluslararası hukuki belgeler bağlamında kültürel mirasın korunmasına yönelik yükümlülükleri ve ihlalleri değerlendirmiştir. Analiz ve Değerlendirme: Elde edilen veriler, kültürel mirasın korunması ve restorasyonu için öneriler geliştirmek amacıyla analiz edilmiştir. Nitel analiz yöntemiyle tahribatın fiziksel, sosyo-kültürel ve hukuki boyutları tartışılmıştır.

Araştırma Etiği

Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir araştırmayı içermemektedir.

Filistin: Tarih Boyunca Bir Buluşma Noktası

Filistin, Asya, Afrika ve Avrupa'nın kesişiminde yer alması sebebiyle tarih boyunca medeniyetlerin buluşma noktası olmuştur (Clarke, Steel & Sadeq, 2004). Bu stratejik konumu, Mısırlılar, Asurlular, Babilliler, Persler, Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar, Emeviler, Abbasiler, Memlükler ve Osmanlılar gibi birçok uygarlığın kültürel ve tarihî mirasını bu coğrafyada bir araya getirmiştir. Bu uygarlıkların katkılarıyla şekillenen Filistin, dünya kültür tarihi açısından benzersiz bir öneme sahiptir (Abu El-Haj, 2001).

Gazze Şeridi ve Batı Şeria gibi bölgeler, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin, kültürlerin ve geleneklerin bir araya geldiği merkezler olmuştur. Bölgedeki arkeolojik alanlar, tarım terasları, kutsal mekanlar ve kaya mezarları gibi yapılar, bu toprakların insanlık tarihine sunduğu katkıların somut kanıtlarıdır (Taha, 2010a). Aynı zamanda, camiler, kiliseler ve hamamlar gibi yapılar, bu topraklarda yaşamış toplulukların inançlarını, geleneklerini ve kültürel zenginliklerini yansıtmaktadır (Humbert, 2002).

Filistin'in kültürel mirası, yalnızca fiziksel yapılar ve arkeolojik eserlerle sınırlı değildir; aynı zamanda bu miras, Filistin halkının kültürel kimliğinin ve kolektif belleğinin ayrılmaz bir parçasıdır (UNESCO, 2012a). Dinî yapılar, geçmişte bu topraklarda yaşamış farklı toplulukların inanç sistemlerini

yansıtırken, arkeolojik alanlar binlerce yıllık birikimi ortaya koymaktadır. Ancak, yoğun nüfus artışı ve modernleşme baskısı, bu tarihî alanların üzerine yeni yerleşimlerin kurulmasına neden olmuştur. Ayrıca, savaşlar ve sistematik işgal politikaları, bu mirasın ciddi şekilde tahrip olmasına yol açmıştır (Rjoob, 2010). Filistin’de arkeolojik çalışmalar yapan Fransız arkeolog Prof. Humbert’e göre, *Filistin halkının kültürel mirasa olan duyarlılığı yüksek olmasına* rağmen, kriz dönemlerinde mirasın korunması, beslenme, sağlık ve eğitim gibi temel insani ihtiyaçların gerisinde kalmaktadır. Bu durum, kültürel mirasın geri dönüşü olmayan bir şekilde yok olmasına neden olmaktadır (Humbert, 2002).

Filistin'in Kültürel Zenginlikleri

Filistin, ticaret yollarının kesişim noktasında bulunması nedeniyle, tarih boyunca medeniyetlerin buluşma noktası olarak birçok kültürel miras alanına ve kültür varlığına sahiptir. Filistin’in üçte birinin Alt Paleolitik dönemden itibaren yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır. Filistin’in, Neolitik dönemden başlayarak İslamiyet dönemi de dâhil olmak üzere birçok uygarlığın izlerini taşıdığı bilinmektedir. Dünyanın en eski sürekli yerleşim alanlarından biri olarak kabul edilen Eriha (Jericho), yaklaşık 10.000 yıllık geçmişiyle bu tarihsel sürecin önemli bir örneğidir (UNESCO, 2012b). Ayrıca, Gazze Şeridi’nde yer alan Tell Umm Amer gibi alanlar, erken dönem kültürlerinden, erken dönem Hristiyanlığın yayılımına kadar kalıntılar sunan önemli arkeolojik alandır (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi, International Council on Monuments and Sites [ICOMOS], 2013). Roma Dönemine ait Sebastia Antik Kenti ise tiyatroları, sütunlu caddeleri ve tapınaklarıyla medeniyetler arası etkileşimlerin bir kanıtıdır (Taha, 2010b). Bunun yanı sıra, El Halil (Hebron) şehrinde bulunan İbrahim Camii, üç büyük din için kutsal kabul edilen bir mekân olarak Filistin’in dinî ve kültürel çeşitliliğini temsil etmektedir (UNESCO, 2017). Batı Şeria’nın batısında, İsrail ve Filistin sınırlarının kesiştiği bir alanda bulunan Kudüs kenti, binlerce yıllık tarihi boyunca farklı uygarlıkların ve kültürlerin merkezi olmuştur. Kudüs, MÖ 10. yüzyıldan itibaren farklı medeniyetlerin egemenliğinde bulunmuş, bu süreçte birçok kültürel ve mimari miras birikimi oluşmuştur. Antik çağlardan Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar Kudüs, çeşitli etnik ve dinî toplulukların bir arada yaşadığı çok kültürlü bir merkez olmuştur. Kudüs, üç semavi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet için kutsal bir şehirdir. Yahudilik inancı için Kudüs, en kutsal şehirdir. Batı Duvarı (Ağlama Duvarı), Yahudiler için ibadet ve dua merkezidir. Ayrıca, antik dönemlerdeki Birinci ve İkinci Tapınak’ın yer aldığı alan olarak tarihsel bir değere sahiptir (UNESCO, 2024a). Hristiyanlık inancı için Kudüs, Hz. İsa’nın yaşamı, ölümü ve dirilişi ile bağlantılı kutsal bir şehirdir. Kutsal Kabir Kilisesi (Church of the Holy Sepulchre) Hz. İsa’nın çarmıha gerildiği yer olarak kabul edilir. Kudüs, dünya genelindeki Hristiyanlar için bir hac merkezi olarak büyük bir önem taşımaktadır. İslamiyet inancı için, Kudüs, Mekke ve Medine’den sonra üçüncü en kutsal şehir olarak kabul edilmektedir. İslam’ın kutsal kitabı Kur’an-ı Kerim’de adı geçen Kudüs, Hz. Muhammed’in Miraç gecesinde yükseldiği yer olarak bilinen Mescid-i Aksa ve Kubbet-üs-Sahra gibi önemli dinî yapıları barındırmaktadır. Bu nedenle Kudüs, İslam dünyasının manevi merkezlerinden biridir.

Filistin’in kültürel zenginlikleriyle UNESCO’ya 2011 yılında tam üye olarak kabul edilmiştir. Bu, Filistin’in kültürel mirasının uluslararası alanda tanınması ve korunması adına önemli bir diplomatik kazanım olarak değerlendirilmektedir (UNESCO, (2011). 2012 yılında Beytüllahim’deki Doğu Kilisesi ve Hac Yolu’nun Dünya Miras Listesi’ne eklenmesi, Filistin’in kültürel mirasının uluslararası boyutunu pekiştirmiştir (UNESCO, 2012b). Temmuz 2023’te Antik Eriha/Jeriho/Tell es-Sultan’ın da listeye dâhil edilmesiyle, Filistin’de Dünya Mirası Alanı listesinde beş varlığı olmuştur. Dünya Miras Alanların dördü Batı Şeria’da (İsa’nın Doğum Yeri olarak Doğu Kilisesi ve Beytüllahim Hac Yolu; Al-Halil/Hebron Eski Kenti; Filistin: Zeytin ve Üzüm Ülkesi – Güney Kudüs’ün Kültürel Manzarası, Battir ve Antik Eriha/Tell es-Sultan) ve biri Gazze Şeridi’nde (Aziz Hilarion Manastırı/Tell Umm Amer) yer almaktadır (UNESCO, 2024b). Ancak Filistin’deki kültürel miras alanları ve UNESCO Dünya Mirası Listesi’nde bulunan alanlar işgal, çatışmalar ve yetersiz koruma nedeniyle tehdit altındadır (UNESCO, 2024c). Filistin’deki UNESCO Dünya Miras Alanları’nın üçü, işgal, çatışmalar ve yetersiz koruma nedeniyle Tehlike Altındaki Dünya Miras Alanları Listesi’ne dâhil edilmiştir. Doğu Kilisesi ve Beytüllahim Hac Yolu, yapısal bozulmalar ve işgalin yarattığı siyasi gerilimler nedeniyle 2013 yılında Tehlike Altındaki Dünya Mirası Alanları Listesi’ne eklenmiş, 2019 yılında liste dışına çıkarılmıştır. El Halil/ Hebron ve Filistin: Zeytin ve Üzüm Ülkesi – Güney Kudüs’ün Kültürel Manzarası, Battir özellikle İsrail yerleşim

politikaları ve askerî müdahaleleri nedeniyle büyük bir tehdit altındadır. UNESCO, bu alanın korunması için uluslararası topluma çağrıda bulunmuştur. Kudüs'ün Eski Şehri ve Sur Dışındaki Alanlar kapsamında Kudüs'teki kültürel ve dinî miras, hem fiziksel hem de politik anlamda ciddi tehdit altındadır (UNESCO, 2012c). İsrail'in uyguladığı işgal politikaları, inşaat faaliyetleri ve arkeolojik alanlarda bulunan varlıkları bağlamından koparması, Filistin kültürel mirasının korunmasını zorlaştırmaktadır (Al-Houdalieh, 2020).

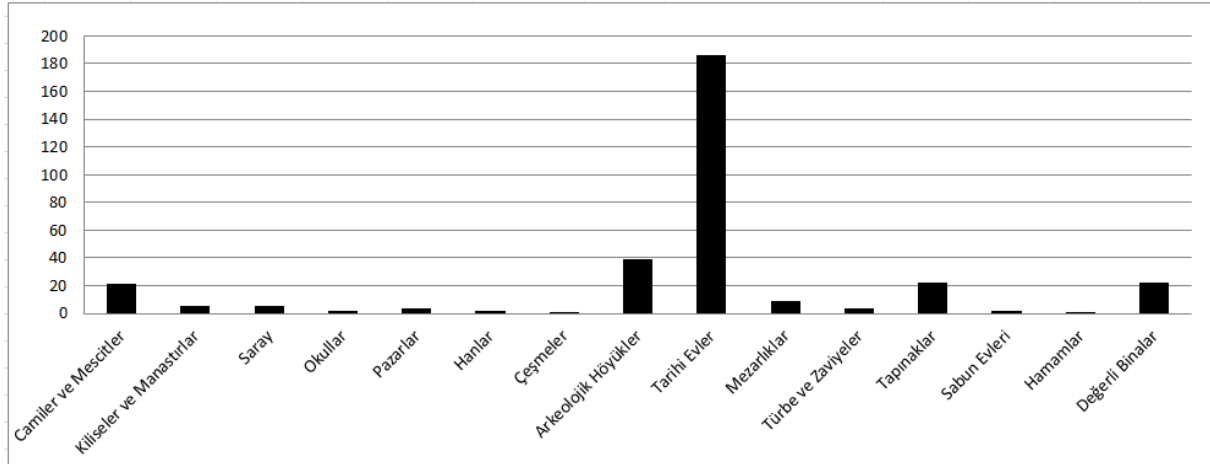
Bulgular: Kültürel Miras Alanlarına Verilen Zarar

Filistin-İsrail çatışmalarının kronolojisinde, Ekim 2023 tarihine gelindiğinde, Hamas'ın silahlı kanadı İzzeddin el-Kassam Tugayları tarafından Aksa Tufanı Operasyonu olarak adlandırılan, İsrail'e yönelik bir saldırı yapılmıştır (7 Ekim 2023). İsrail, savaş ilanı kararı alarak Demir Kılıçlar Operasyonu'nu başlatmıştır (Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistin Mültecilerine Yardım ve Çalışma Ajansı, United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East [UNRWA], 2023). Savaşın başlamasından bir yıl sonra, 2024'ün Eylül ve Ekim aylarını kapsayan bir rapora göre, bu çatışmalarda en az 43.000 kişinin öldüğü, 101.000'den fazla kişinin yaralandığı ve yaklaşık 1,9 milyon kişinin, birçoğu tekrar tekrar olmak üzere, yerlerinden edildiği ifade edilmektedir (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, United Nations Population Fund [UNFPA], 2024).

Ekim 2023'te başlayan saldırılardan sonra, Filistin Turizm ve Eski Eserler Bakanlığı her ayın sonunda kültür sektörünü ve bu savaş sırasındaki kültürel kayıplarını hedef alan bir rapor yayınlamaktadır. Savaşın üçüncü ayının sonunda üçüncü rapor yayınlanmıştır. Bu raporda, işgal devletinin Filistin kültürünün tüm yönleri sistematik olarak yok edilmek istemesi, kültür sektörünün maruz kaldığı durumlar ortaya konulmuştur. Rapor verilerinin ön veri olduğu, devam eden saldırılardan dolayı hasarların ve kayıpların her geçen gün artacağı vurgulanmıştır. Daha fazla veri elde edilmek istenmesine karşın, bölgenin tehlikeli durumu nedeniyle, İsrail tanklarının ve devriyelerinin bulunduğu bölgelerde ve onlara yakın olan alanlara erişilemediği ifade edilmiştir (Palestine Ministry of Culture, 2024).

Filistin Turizm ve Eski Eserler Bakanlığı, savaş öncesi Gazze Şeridi'ndeki var olan kültürel miras unsurlarını listelemiştir. Daha sonra saldırılar sonrası hasar gören ve/veya yıkılan varlıkları tespit etmiştir. Gazze Şeridi'nde Ekim 2023'te başlayan savaştan önce önemli kültürel miras alanları, kültürel faaliyetlerin yapıldığı çeşitli mekânlar bulunmaktadır. Kültür Bakanlığı'na kayıtlı 76 kültür merkezi, üç büyük tiyatro, yaklaşık 80 halk kütüphanesi, 15 yayınevi-kitapçı ve kamu, özel ve kâr amacı gütmeyen kurumların tesisleri bulunduğu ifade edilmiştir (Palestine Ministry of Culture, 2024). 2017'de Filistin'de çoğunluğu Batı Şeria'da olmak üzere 32 adet müze olduğu açıklanmıştır (Palestinian Ministry of Tourism and Antiquities, 2017).

Filistin Turizm ve Eski Eserler Bakanlığı, Gazze Şeridi'ndeki mimari mirası, yapıların işlevlerine ve amaçlarına göre sınıflandırmıştır. Gazze Valiliği sınırlarındaki toplam mimari miras 195 alandan oluşmaktadır. Bu oran Gazze Şeridi'ndeki genel mimari mirasın %60'ını temsil etmektedir. Han Yunis Valiliği'nde toplam mimari mirasın %13'ünü oluşturan 42 alan bulunurken, Kuzey Valiliği'nde 39 (%12) alanı belgelenmiştir. Merkezî Valilik 32 alana sahipken (%9,8), Refah Valiliği 17 (%5) alana sahiptir. Tablo 1'de yapılan sınıflandırmaya göre mimari mirasın sayısı verilmektedir. Tarihî evler 186 konutla bu mirasın yarısından fazlasını, %57,2'sini oluşturmaktadır. Bunları höyükler ve arkeolojik alanlar (39 höyük ile %12), cami ve mescitler (21 cami, %6,46), türbeler ve zaviyeler (13 türbe, %8), değerli binalar (22 bina, %6,76), mezarlıklar (9 mezarlık, %2,76), manastır ve kiliseler (5 kilise, %1,5), saraylar (5 saray, %1,5), çarşılar (4 market, %1,23), hanlar (2 adet, %0,61), çeşmeler (1, %0,3), hamam (1, %0,3) izlemektedir (Kültürel Mirasın Korunması için Arap Sivil Toplum Ağı, Arabic Network of Civil Society to Safeguard Cultural Heritage, ANSCH, 2024). Askerî ve sivil hedefler veya insan ve kültürel miras arasında ayırım yapmayan yoğun bombardımanın ortasında, Gazze'de ulusal ve küresel tarihi, arkeolojik, doğal, dinî ve insani öneme sahip olduğu düşünülen 325 kayıtlı kültürel miras alanının 200'den fazlası, Ekim 2023'ten bu yana İsrail'in saldırıları nedeniyle yok edilmiş ve/veya ciddi şekilde hasara uğramıştır. Bu durum, Gazze'nin kültürel sivil mirasının %60'ından fazlasının yok olması anlamına gelmektedir (ICOMOS, 2024).

Şekil 1: Filistin Turizm ve Eski Eserler Bakanlığı Kültürel Miras Sınıflandırması (Palestinian Ministry of Tourism and Antiquities. (2017)). Annual report on cultural institutions in Palestine (s. 45). https://en.wikipedia.org/wiki/Destruction_of_cultural_heritage_during_the_Israeli_invasion_of_the_Gaza_Strip adresinden 19.11.2024 tarihinde erişilmiştir.

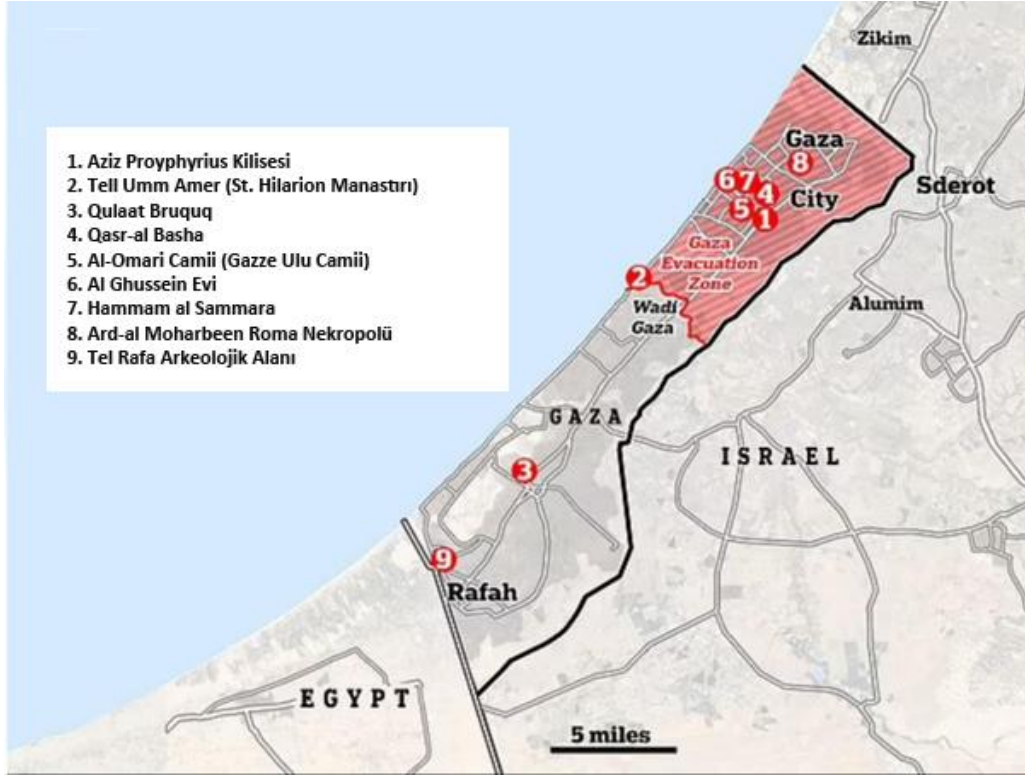
Ekim 2023'te başlayan İsrail saldırıları, Gazze Şeridi'ndeki kültürel mirasa ciddi zararlar vermiştir. Bölgedeki müzeler, tarihî yapılar ve arkeolojik alanlar, bu süreçte ya tamamen yok edilmiş ya da ağır hasar görmüştür. Saldırıları sırasında, kiliseler, camiler, türbeler, arkeolojik alanlar, kültür merkezleri, halk kütüphaneleri, tiyatrolar, yayınevleri, matbaalar, müzeler ve meydanlar dâhil olmak üzere tüm tarihî yapılar hedef alınmıştır. İsrail işgali ayrıca Filistin şehirlerindeki simge yapıları da hedef almıştır. Halk meydanları, anıtlar, bahçeler ve sanatsal duvar resimleri bombalanmış, özellikle Gazze Şehri'ndeki halk meydanlarında bulunan sanat eserleri ve anıtlar, ayrıca bireysel sanat eseri koleksiyonları, giysiler, işlemeler ve sanatçılara veya kişisel kütüphanelere ait eşyalar hedef alınarak yok edilmiştir (UNESCO, 2023b).

UNESCO kültürel miras alanlarının ve varlıklarının uğradığı hasar/yıkımı resmî olarak açıklamıştır (UNESCO, 2023c). UNESCO, Birleşmiş Milletler Eğitim ve Araştırma Enstitüsü (The United Nations Institute for Training and Research [UNITAR]) tarafından sağlanan uydu görüntüleri ve analizlere dayalı uzaktan izleme yoluyla kültürel varlıklar için ön hasar değerlendirmesi yürütmektedir (UNITAR, 2024). 17 Eylül 2024 itibarıyla, UNESCO'nun uydu görüntüleri aracılığıyla değerlendirebildiği 120 kültürel miras alanından 69'unun 7 Ekim 2023'ten bu yana hasar gördüğü tespit edilmiştir. Bu alanlar; 10 dinî alan, 43 tarihî ve/veya sanatsal öneme sahip bina, 2 taşınabilir kültür varlığı deposu, 6 anıt, 1 müze ve 7 arkeolojik yerleşim olarak açıklanmıştır (UNESCO, 2024a). UNESCO raporuna göre, saldırılar sonucunda hasar alan veya tamamen yıkılan kültürel miras alanları ve varlıklarının detaylı listeleri UNESCO ve Filistin Turizm ve Eski Eserler Bakanlığı'nın hazırladığı raporlarda doğrudan saldırı ve dolaylı saldırı sonucunda hasar gören veya tamamen yıkılan kültürel miras alanlarından bahsedilmektedir (UNESCO, 2024b).

Müzeler

El Karara (Han Yunis) Kültür Müzesi, İsrail hava saldırılarının ilk günlerinde tamamen yok edilmiştir. Müze, arkeolojik eserler, seramik koleksiyonları ve MÖ 4.000 yılına kadar uzanan yaklaşık 3.500 tarihî esere ev sahipliği yapmaktaydı (Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Gözlemcisi/Euro-Mediterranean Human Rights Monitor, 2024). Rafah Müzesi, antik Filistin mirasına ait yüzlerce eser, Bedevi kültürünü yansıtan kostümler ve antik aletler barındıran bu müze, hava saldırıları sonucu tamamen yıkılmıştır. Müzedeki en önemli koleksiyonlardan biri, Suheila Shahin tarafından toplanan Filistin mirası kostümleridir (Filistin Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi / International Council on Monuments and Sites Palestine, ICOMOS Palestine, 2024). Akkad Müzesi, Yaklaşık 2.800 eseri barındıran müzeye verilen hasar, 28 Kasım 2023'te rapor edilmiştir. Saldırıları müzedeki tarih öncesinden modern döneme kadar uzanan koleksiyonları tehlikeye atmıştır. Şahvan Müzesi ağır hasar

almış ve önemli kültürel varlıkları yok olmuştur. Hudari Müzesi İsrail saldırılarında zarar gören bir diğer müze olarak kaydedilmiştir. İbrahim Ebu Şa'ar Miras Divanı Rafah'ın doğusunda yer alan bu yapı, kapsamlı bir Bedevi mirası koleksiyonuna sahipken, tamamen yok edilmiştir (ICOMOS Palestine, 2024).

Şekil 2: Gazze'deki Dokuz Arkeolojik ve Kültürel Alanın Yerini Gösteren Harita. Bu alanların büyük çoğunluğu, çatışmaların en yoğun yaşandığı bölgelerde ve/veya yakınlarında bulunmaktadır (Hunter, W. (2023, Ekim 22)). The archaeological sites at risk of being wiped out in the Israeli-Palestinian conflict: Oldest Christian Church in Gaza and unprecedented Roman necropolis containing 130 tombs. Daily Mail. <https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-12649597/The-archaeological-sites-risk-wiped-Israeli-Palestinian-conflict-oldest-Christian-Church-Gaza-unprecedented-Roman-necropolis-containing-130-tombs.html> adresinden 10.11.2024 tarihinde erişilmiştir.

Arkeolojik Alanlar

Gazze'nin güneyinde bulunan Tunç Çağı yerleşimi olan Tell es-Sakan höyüğü top atışlarıyla ağır hasar almıştır. Bu höyük, Gazze'nin Tunç Çağı'ndaki stratejik önemi hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır (Miroschedji&Sadeq, 2000; Archeologies et Scinces de l'Antiquite[ArScAn], 2015). Deir al-Balah yakınlarında yer alan ve Demir Çağı'na ait bir müstahkem bir höyük olan Tell Ruqash da çatışmalar sırasında ciddi şekilde zarar görmüştür (Geranpayeh, 2024). Gazze'nin Mısır sınırında bulunan Tell Rafah Arkeolojik Alanı Kenan Dönemine kadar uzanan bir yerleşim üzerine kurulmuştur. Burada gerçekleştirilen kazılarda MÖ 1400'den Roma Dönemine kadar uzanan sikkeler, cam eserler ve yapılar keşfedilmiştir (Masalha, 2016). Ancak kaynak yetersizliği ve sınırlı kazı çalışmaları, bölgenin tam olarak anlaşılmasını engellemiştir. Tell Rafah Arkeolojik Alanı da saldırılardan dolayı zarar görmüştür (Hunter, 2023). Tell el-Ajjul, MÖ 3. binyıla tarihlenen verileriyle, Gazze'nin en eski yerleşim alanlarından biridir (Steel, 2002; Bergoffen, 2023; Fischer, Sadeq,(n.d.)) ve saldırılar sırasında kısmen tahrip olmuştur. Yerleşimin aldığı ağır hasar; Gazze Deniz Arkeolojisi Projesi tarafından yapılan hava fotoğrafları analizi ile bu alanların Kasım 2023 itibarıyla hava saldırıları sonucu ne denli zarar gördüğünü ortaya koymuştur (UNESCO, 2023b). ymı proje ile Maiuma'daki tahribatta tespit edilmiştir. Tell Umm Amer (Aziz Hilarion Manastırı), UNESCO'nun Gelişmiş Koruma Statüsü'ne sahip miras alanlarından. Tell Umm Amer, Geç Roma İmparatorluğu'ndan Emeviler Dönemi'ne kadar dört

yüzyılı kapsayan geniş bir yerleşim tarihine sahiptir (Hunter, 2023). Orta Doğu'nun en büyük Hristiyan manastırlarından biri olan Tell Umm Amer kiliseleri, hamamları ve karmaşık geometrik mozaikleri ile dikkat çekmektedir (Dünya Anıtlar Fonu, World Monuments Fund [WFM], (n.d.). Ancak hem doğal hem de insan kaynaklı tahribat, bu eşsiz alanı da tehdit etmektedir (UNESCO, 2023b), (bkz. Şekil 3).

Gazze'nin kuzeybatısında, Akdeniz kıyısında yer alan Anthedon Limanı, bölgenin ilk deniz limanı olarak bilinmektedir. Anthedon, MÖ 800'den MS 1100'e kadar yerleşim görmüş, Babil Döneminden erken İslam Dönemine kadar çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Liman, bölgenin antik dönemde deniz ticaretindeki stratejik önemini simgelemektedir (Andreou, Fradley, vd., 2022). UNESCO, Anthedon'u Filistin Dünya Mirası Listesi'ne alınabilecek yerlerin geçici listesine dâhil etmiştir (UNESCO, 2020). Saldırıları sırasında kıyı şeridinin ağır bir şekilde bombalanması, Anthedon'un tamamen yıkılmasına neden olmuştur. Anthedon Limanı, yalnızca fiziksel yapısı ile değil, aynı zamanda bölgedeki farklı antik toplumların izlerini taşıyan bir kültür mozaiki olarak da büyük bir kaybı temsil etmektedir (Saber, 2024). Arkeolojik alanlar içerisinde tahribatı belgelenen son alan rd-Al-Moharbeen Roma Nekropolüdür. Alan, Temmuz 2023'te, Jabaliya mülteci kampı yakınlarındaki bir konut projesi sırasında keşfedilmiş ve alanın 130 mezarı ile bir Roma nekropolü olduğu anlaşılmıştır (Lafontaine, 2022; Aton, 2023). Mezarlık, MÖ 200 ile MS 200 yılları arasına tarihlenmektedir. 08 Ekim 2023'te, araştırmacılar Ard-al-Moharbeen Roma Nekropolü'nde roket hasarını tespit etmiştir (Hunter, 2023), (Şek.4).

Kiliseler

Kiliseler, Gazze'nin dinî, tarihî ve zengin kültürel mirasını temsil eden önemli sembollerdir. Ancak, devam eden çatışmalar bu yapıların varlığını tehdit etmekte, bölgenin tarihî kimliği açısından onarılamaz kayıplar yaşanmaktadır. Özellikle Jabalia Bizans Kilisesi ve Aziz Porphyrius Kilisesi gibi yapılar, bu yıkıcı sürecin en somut örnekleri arasında yer almaktadır. Jabalia Bizans Kilisesi, MS 5. yüzyıla tarihlenen Bizans Dönemi kilisesi, mozaik zeminleri ile tanınmaktadır ve bölgedeki erken Hristiyanlık Dönemi mimarisine ışık tutmaktadır (Xinhua, 2022). Çatışmalar sırasında ağır hasar alan kilise kısmen yıkılmıştır. Ancak, mozaik zemininin bazı bölümleri sağlam kalmıştır. Bu durum, yapının restorasyonu ve korunması için bir umut ışığı olarak değerlendirilebilir.

MS 1150'lerden bu yana Gazze'nin Zaytun semtinde yer alan Aziz Porphyrius Kilisesi adını, kilisenin kuzeydoğu köşesinde mezarı bulunan Gazze Piskoposu Aziz Porphyrius'tan almaktadır (ICOMOS Palestine, 2023). Kilise, çatışmalar sırasında hem Hristiyan hem de Müslüman topluluklara barınak sağlamıştır. Kilise, 20 Ekim 2023 gecesi bir hava saldırısında hedef alınmış ve ciddi şekilde hasar görmüştür (Hunter, 2023; Anne, 2023). Saldırı, kilisenin yanında bulunan bir binanın çökmesine de yol açmış ve en az 16 kişi hayatını kaybetmiştir. Kudüs Rum Ortodoks Patrikhanesi, bu saldırıyı savaş suçu olarak nitelendirmiştir. Yapının dinî ve sosyal bir sığınak olarak kullanıldığı bir dönemde hedef alınması, uluslararası hukukun ihlal edildiği şeklinde yorumlanmaktadır. Aziz Porphyrius Kilisesi gibi yapılar, yalnızca ibadet mekânları değil, aynı zamanda dinî ve kültürel dayanışmanın bir sembolü olarak işlev görmektedir (Anne, 2023).

Camiler

Gazze, İslam dünyasının ve bölgenin tarihine ışık tutan çok sayıda camiye ev sahipliği yapmaktadır. Ancak, devam eden çatışmalar ve saldırılar bu camilerin birçoğunu ciddi şekilde hasara uğratmış veya tamamen yıkmıştır. Bu camiler, sadece dinî ibadet yerleri değil, aynı zamanda bölgenin sosyal, kültürel ve tarihî kimliğinin birer sembolüdür. Gazze'nin en eski ve en büyük camisi olan Büyük Ömer Camii (MS 7. yüzyıl), 1400 yıllık geçmişiyle İslam mimarisinin eşsiz bir örneğidir (Kulik, (n.d.); Al-Qeeq, 2011), (Şek.5). İsrail hava saldırıları sonucu caminin minaresi yıkılmış ve çevresindeki tarihî yerlerle birlikte moloz yığınına dönmüştür (Saber, 2024), (Şek.6). İbn Osman Camii (MS 1394) temmuz ayında düzenlenen bir hava saldırısında, Han Yunis Ulu Camii ağustos ayında patlayıcılarla düzenlenen bir saldırıda yıkılmıştır (Al Jazeera, 2024). Osmanlı Dönemine ait olan Al-Sayyid Haşim Camii (MS 1850) Hz. Muhammed'in dedesi Haşim bin Abd Manaf'ın mezarının bulunduğu yer olarak kutsal bir

öneme sahiptir (Al-Qeeq, 2011). Gazze'deki diğier Osmanlı yapıları gibi bu cami de ağır hasar görmüştür (Hunter, 2023). Şeyh Abdullah Camii de saldırılar sonucu ciddi şekilde hasar almıştır (Andreou, 2023).

Şekil 3: Tell Umm Amer/Aziz Hilarion Manastırı (UNESCO (2023b)), Gaza: UNESCO grants enhanced provisional protection to Saint Hilarion Monastery. <https://www.unesco.org/en/articles/gaza-unesco-grants-enhanced-provisional-protection-saint-hilarion-monastery?hub=102070> adresinden 18.09.2024 tarihinde erişilmiştir.

Şekil 4: Ard-al-Moharbeen Roma Nekropolü, (Nowakowski, T. (2023, Ağustos 02)). *Roman-era cemetery with over 100 tombs unearthed in Gaza*. Smithsonian Magazine. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/roman-era-cemetery-tombs-gaza-180982634/> adresinden 25.11.2024 tarihinde erişilmiştir.

Şekil 5: El-Ömeri Camii, Gazze'nin En Büyük ve En Eski Camisi Olup Dinî ve Kültürel Açıdan Önemli Bir Mekândır (Saber, I. F. (2024)). A 'Cultural Genocide': Which of Gaza's heritage sites have been destroyed? Al Jazeera. Archived from <https://www.aljazeera.com> adresinden 19.11.2024 tarihinde erişilmiştir.

Şekil 6: Saldırılarından Sonra El-Ömeri Camii (Jahani, J. (2024, Mart 15)). British Museum must not enable Israel's war on Palestinian heritage. The New Arab. <https://www.newarab.com/opinion/british-museum-must-not-enable-israels-war-gaza-heritage>, adresinden 22.11.2024 tarihinde erişilmiştir.

Saraylar, Pazarlar ve Sosyal Yapılar

Paşa Sarayı (Qasr al-Basha), MS 13. yüzyılda Sultan Zahir Baybars tarafından inşa edilen bu yapı, Haçlılara ve Moğol istilacılarına karşı bir savunma kalesi olarak tasarlanmıştır (Al-Qeeq, 2011; TİKA, 2023). İsrail bombardımanları sonucunda Paşa Sarayı (Qasr al-Basha) ağır şekilde hasar görmüş ve büyük oranda harap hâle gelmiştir. Qisariyah Pazarı, Zawiye Pazarı, El-Kayseriyye Pazarı yapıları bombalamalar sonucu tamamen yıkılmıştır (Saber, 2024).

Memlük Döneminde inşa edilen Samra Hamamı (MS 15. yüzyıl) mimari ve kültürel açıdan Memlük ve Osmanlı Dönemlerinin izlerini taşımaktadır (Almughany, El-Wazir, Al-Qeeq, vd. 2009; Al-

Qeeq, 2011). Gazze'deki tek hamam olan yapının halk arasında önemli bir sosyal merkezdir. Samra Hamamı da saldırılar sırasında ciddi yıkıma maruz kalmıştır (Hunter, 2023).

Kütüphaneler

Gazze Şeridi'nde devam eden çatışmalar, bölgenin zengin kültürel mirasını temsil eden kütüphane ve arşivlere ciddi zararlar vermiştir. Gazze Şehri Merkez Arşivleri, Aralık 2023'te İsrail'in bombardımanı sonucu tamamen yok edilmiştir (Librarians and Archivists with Palestine, 2024). Bu arşivler, binlerce tarihî belgeyi barındırmakta ve bölgenin tarihine ışık tutmaktaydı. Arşivin yok edilmesi, Gazze'nin kültürel ve tarihî mirasına büyük bir darbe vurmuştur. Kasım ve Aralık 2023'te aşağıdaki kütüphanelerin hasar gördüğü veya tamamen yok edildiği bildirilmiştir: Gazze Belediye Kütüphanesi, Enaim Kütüphanesi, El-Nahda Kütüphanesi, El-Şoruk El-Daim Kütüphanesi, Al-Quds Üniversitesi Kütüphanesi, Jawaharlal Nehru Kütüphanesi, Al-Azhar Üniversitesi Kütüphanesi, Al-Israa Üniversitesi Kütüphanesi, İslam Üniversitesi Gazze Kütüphanesi ve Rashad al-Shawa Kültür Merkezi'ndeki Diana Tamari Sabbagh Kütüphanesi yıkılmıştır (Librarians and Archivists with Palestine, 2024).

Uluslararası Tepkiler

İsrail'in Filistin topraklarında gerçekleştirdiği tahribatlar, uluslararası hukuk bağlamında birçok sözleşmeyi ihlal etmektedir. 1949 Cenevre Sözleşmesi, 1954 Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Mülkiyetin Korunmasına Dair Lahey Sözleşmesi ve 1972 Dünya Mirası Sözleşmesi gibi belgeler, kültürel varlıkların korunmasını şart koşmaktadır. İsrail bu sözleşmeleri kabul ederek, sözleşmelere taraf olmuştur¹. Ayrıca, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, kültürel hakların insan haklarının temel bir unsuru olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede, kültürel mirasın yok edilmesi, Filistin halkının kimliğini ve kültürel bütünlüğünü hedef alan bir saldırı olarak değerlendirilmektedir. Filistin'in kültürel mirasına yönelik saldırılar, uluslararası hukuka açıkça aykırıdır. 1954 Lahey Sözleşmesi, Silahlı Çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunmasına dair hükümler getirmiş ve bu tür saldırıları savaş suçu kapsamında değerlendirmiştir (UNESCO, 1954). Ayrıca, 1972 Dünya Mirası Sözleşmesi, kültürel mirasın evrensel bir değer taşıdığını ve tüm insanlığın ortak mirası olduğunu vurgulamaktadır. Ancak İsrail, bu sözleşmelerde yer alan yükümlülüklerini ihlal ederek arkeolojik alanlarda yasa dışı kazılar yapmakta, kültürel miras alanlarını askerî hedef olarak vurmakta ve zarar görmelerine veya yok olmalarına neden olmaktadır (Rjoob, 2010).

UNESCO ve ICOM, saldırılar sırasında kültürel mirasa yönelik gerçekleştirilen ihlalleri kınayarak, 1954 Lahey Sözleşmesi'ne atıfta bulunmuştur. ICOM'un 25 Ekim 2023 tarihli açıklamasında, Gazze'deki kültürel miras alanlarının korunması gerektiği vurgulanmış ve İsrail'in kültürel mirasa yönelik saldırılarının uluslararası hukukun açık ihlali olduğu belirtilmiştir (ICOM, 2023). Aynı zamanda, UNESCO tarafından yapılan açıklamalarda, kültürel mirasın insanlığın ortak hafızası olduğuna ve bu mirasın yok edilmesinin toplumsal dayanışmayı zayıflatarak, uzun vadeli barış çabalarını baltalayacağına dikkat çekilmiştir (UNESCO, 2023a; UNESCO, 2023c). Barış ve çatışma araştırmacısı Mariam Shah, İsrail'in özellikle dinî ve tarihî öneme sahip cami ve kilise gibi sembolik alanları hedef aldığını belirtmiştir. Shah'a göre, bu alanlar sadece fiziksel yapılar değil, aynı zamanda yerel halkın inanç ve geleneklerini temsil eden, dinler arası bir arada yaşamının tarihini yansıtan mekanlardır. Bu yapılar üzerinde gerçekleşen tahribat, yalnızca Filistin kültürüne değil, tüm insanlık tarihine yönelik bir kayıp olarak değerlendirilmektedir (UNESCO, 2023c).

Sonuç ve Değerlendirme

Ekim 2023 sonrası dönemde, Filistin'in kültürel mirası üzerindeki tehditler daha önce benzeri görülmemiş bir seviyeye ulaşmış ve uluslararası toplumun bu konuda acil müdahalede bulunması

¹ İsrail, 1949-Cenevre Sözleşmesi'ni 1951'de, 1954-Lahey Sözleşmesi'ni 1956'da, 1972-Dünya Mirası Sözleşmesi'ni 1999'da kabul etmiştir.

gerektiğini açıkça göstermiştir. Gazze Şeridi'nde devam eden çatışmalar, yalnızca fiziksel yıkımla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Filistin halkının kültürel kimliğini, tarihsel bağlarını ve toplumsal uyumunu derinden etkilemiştir. Kültürel mirasın kasıtlı olarak hedef alınması, insan hakları ve uluslararası hukuka aykırı bir yaklaşım sergileyerek bölgedeki insani ve kültürel krizi daha da derinleştirmiştir. Kültürel miras, yalnızca geçmişin fiziksel kanıtlarını değil, aynı zamanda bir toplumun kimliğini ve geleceğini temsil etmektedir. UNESCO'nun Kültürel Mirasın Kasıtlı Yok Edilmesine Dair Bildirgesi'nde vurgulandığı üzere (UNESCO, 2003), bu mirasın yok edilmesi, insanlık onuruna ve insan haklarına karşı ciddi sonuçlar doğurur. İsrail'in Filistin topraklarında yürüttüğü geniş kapsamlı ve sistematik saldırılar, Filistin halkının kültürel mirasın yararlanma hakkını açıkça ihlal etmektedir. Uzun süredir devam eden abluka, kültürel varlıkların korunmasını ve bu mirasın nesilden nesile aktarılmasını imkânsız hâle getirmektedir.

Filistin'in kültürel mirasına yönelik tehditler, bölgenin tarihsel bağlamından koparılmasına ve kültürel kimliğinin zayıflatılmasına yönelik ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Bu tehditlere karşı uluslararası toplum, Filistin halkının kültürel varlıklarının korunması ve miraslarının geleceğe aktarılması için kapsamlı ve sürdürülebilir çözümler üretmelidir. Kültürel mirasın korunması ve Filistin halkının haklarının güvence altına alınması için aşağıdaki adımların atılması gerekmektedir. Uluslararası Yaptırımlar ve Hukuki Soruşturmalar: İsrail'in Filistin kültürel mirasına yönelik saldırılarının uluslararası mahkemelerce soruşturulması ve bu tür eylemleri caydırmak adına yaptırımların artırılması gereklidir. Uluslararası Ceza Mahkemesi [International Criminal Court (ICC)], kültürel varlıkların tahribatını savaş suçu olarak değerlendirmeye devam ederek, İsrail'in bu eylemlerine ilişkin kapsamlı bir soruşturma başlatmalıdır. Kültürel varlıkları koruyan sözleşmelerden olan, 1949 Cenevre Sözleşmesi, 1954 Lahey Sözleşmesi ve 1972 Dünya Mirası Sözleşmesi kapsamında İsrail'in yükümlülüklerini yerine getirmemesine karşılık olarak, caydırıcı uluslararası yaptırımlar uygulanmalıdır. İsrail'in işgali ve saldırganlığına yönelik olarak Birleşmiş Milletler, Sivil Toplum Kuruluşları, Arap Birliği vb. örgütlerin daha etkin ve somut adımlar atması gerekmektedir. İsrail'in uluslararası hukuka uygun davranmasını sağlayacak mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu çerçevede, özellikle 1954 Lahey Sözleşmesi ve 1972 Dünya Mirası Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmaların etkin uygulanması sağlanmalıdır.

Kültürel Mirasın Belgelenmesi, Korunması ve Restorasyonu: Filistin kültürel mirasın korunması için uluslararası işbirliği mekanizmaları güçlendirilmelidir. UNESCO, ICOMOS ve diğer uluslararası kuruluşların işbirliği ile Filistin'deki kültürel miras alanlarının belgelenmesi, koruma altına alınması ve restorasyon çalışmaları için acil önlemler alınmalıdır.

- Belgeleme ve Dijitalleştirme: Filistin'deki kültürel miras alanlarının kapsamlı envanterleri hazırlanmalı, bu alanların dijital ortamda belgelenmesi sağlanmalıdır. Özellikle uydu görüntüleme teknolojileri, alanların tahribat durumunu tespit etmek ve önleyici koruma adımları atmak için kullanılmalıdır.
- Restorasyon ve Koruma Çalışmaları: UNESCO, ICOMOS ve ICCROM gibi uluslararası kuruluşlar, tahrip edilen alanların restorasyonu için teknik destek sağlamalıdır. Yerel uzmanların eğitimi ve restorasyon süreçlerinde aktif rol alması teşvik edilmelidir.
- Geçici Koruma Bölgeleri: Kültürel mirasın yoğun şekilde tehdit altında olduğu alanlarda, uluslararası koruma statüsüne sahip geçici bölgeler oluşturulmalıdır.
- Farkındalık Kampanyaları ve Finansal Destek: Filistin halkının ve uluslararası toplumun kültürel mirasın korunması konusundaki duyarlılığını artırmak amacıyla kapsamlı farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir.
- Toplum Tabanlı Eğitim Programları: Yerel halk, kültürel mirasın önemi ve korunması konusunda bilgilendirilmeli; özellikle genç nesillerin bu sürece dâhil edilmesi sağlanmalıdır.

- Uluslararası Kampanyalar: Kültürel mirasın korunması için medya, sosyal platformlar ve sanat etkinlikleri aracılığıyla uluslararası farkındalık yaratılmalıdır.
- Finansal Destek ve Fonlama: Kültürel miras projeleri için uluslararası fon mekanizmaları oluşturulmalı, özel sektörden ve bağışçılardan destek sağlanmalıdır.

UNESCO, ICOMOS ve Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Çalışmaları Merkezi (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property [ICCROM]) gibi kültürel miras alanında profesyonel olarak çalışan kurumların her zaman vurguladığı gibi, insan hayatı eserlerden önce gelir. Ancak bu eserler, bir toplumun hafızasını ve kimliğini temsil ettiğinden, onların korunması da insanlık için vazgeçilmezdir. Filistin kültürel mirası, sadece yerel halkın değil, tüm insanlığın ortak zenginliğidir. Bu mirasın korunması, bir toplumun tarihine, kimliğine ve geleceğine sahip çıkmak anlamına gelir. Ancak, Gazze'de devam eden çatışmalar ve tahribat, bu mirasın korunmasını giderek daha zor hâle getirmektedir. Savaşın devam ettiği Filistin'de yaşamın kırılganlığı, çatışmaların yoğunluğu, kaç kültürel miras alanının ve kültürel miras varlığının yok edildiğinin tespitini, hâlâ ayakta olanların ne kadar hasar gördüğünü belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Sürdürülen bombardımanla birlikte hem ortaya çıkarılan, hem de henüz keşfedilmemiş kültürel miras alanların geleceği konusunda endişeler artmaktadır. Kültürel miras alanlarını ve kültürel miras varlıklarını tekrar hayata döndürmek için ne yapılması gerektiği ise geleceğe yönelik tartışılması ve önemsenmesi gereken bir sorudur. Filistin'deki kültürel mirasın geleceği, uluslararası işbirliği, hukuki düzenlemeler ve toplumsal farkındalıkla şekillenecektir. Bugün alınacak önlemler, yalnızca geçmişi korumak değil, aynı zamanda daha adil ve barışçıl bir gelecek inşa etmek için de bir adım olacaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışmada yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Abu El-Haj, N. (2001). *Facts on the ground: Archaeological practice and territorial self-fashioning in Israeli society*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Al Jazeera. (2024, Ağustos 25). *Video of Israeli forces burning the Quran and bombing Gaza mosque*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/program/newsfeed/2024/8/25/video-of-israeli-forces-burning-the-quran-and-bombing-gaza-mosque> in 21.09.2024.
- Al-Houdalieh, S. (2020). *Conflict and heritage destruction in Jerusalem*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org> in 07.09.2024.
- Al-Qeeq, F. (2011). *A comprehensive approach to incorporate architectural heritage of Gaza Old City into contemporary urban fabric*. [جملة لوناورد علمية محكمة تصدر عن مجموعة لوناورد للفن والعمارة والتراث]، 1(2). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/269699468_A_COMPREHENSIVE_APPROACH_TO_INCORPORATE_ARCHITECTURAL_HERITAGE_OF_GAZA_OLD_CITY_INTO_CONTEMPORARY_URBAN_FABRIC#fullTextFileContent in 25.12.2024.
- Almughany, N., El-Wazir, M., Al-Qeeq, F. and Dawood, H. (2009). A sustainable approach for urban integration of hammāmsamārah in the historic city of Gaza. *International Journal of Architectural Research (Archnet-IJAR)*, 3(1). doi:10.26687/archnet-ijar.v3i1.261.

- Andreou, G. M., Fradley, M., Blue, L. and Breen, C. (2022). Establishing a baseline for the study of maritime cultural heritage in the Gaza Strip. *Palestine Exploration Quarterly*. doi:10.1080/00310328.2022.2037923.
- Andreou, Georgia M. (2023). *Gaza maritime archaeology project (Report)*. Honor Frost Foundation. pp. 9-10. Retrieved from <https://honorfrostfoundation.org> in 01.10.2024.
- Anne, R. (2024). *How Israel's bombing campaign endangers Gaza's archaeological treasures*. Retrieved from <https://www.arabnews.com/node/2416371/middle-east%20How%20Israel%E2%80%99s%20bombing%20campaign%20endangers%20Gaza%E2%80%99s%20archaeological%20treasures> in 15.09.2024.
- Arabic Network of Civil Society to Safeguard Cultural Heritage (ANSCH). (2024). *Arabic network of civil society to safeguard cultural heritage* [Facebook page]. Retrieved from https://web.facebook.com/ANSCH-110334927271070/?_rdc=1&_rdr in 15.10.2024.
- Archeologies et Scinces de l'Antiquite (ArScAn). (2015, Ağustos 06). *Territoires autonomes palestiniens: Tell es-Sakan*. ArScAn (Archéologies et sciences de l'Antiquité), Université Paris Nanterre. Retrieved from <https://arscan.parisnanterre.fr/territoires-autonomes-palestiniens-tell-es-sakan/> in 10.01.2025.
- Aton, F. (2023, Temmuz 26). *More than 125 tombs uncovered at an intact Roman necropolis in the Gaza Strip*. ArtNews. Retrieved from <https://www.artnews.com/art-news/news/more-than-125-tombs-uncovered-at-intact-roman-necropolis-ard-al-moharbeen-gaza-1234675524/> in 11.01.2025.
- Bergoffen, C. J. (2023). The middle to late Bronze Age transition at Tell el-‘Ajjul in the light of exchanges between Cyprus and the Eastern Mediterranean. A. Hausleiter (Ed.), *Material worlds: Interdisciplinary approaches to contacts and exchange in the Ancient Near East: Proceedings of the Workshop held at the Institute for the Study of the Ancient World (ISAW), New York University 7th March 2016*, (45-51). Archaeopress. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/jj.15135934.11> in 10.01.2025.
- Euro-Mediterranean Human Rights Monitor (2024). *"As part of its genocidal war in Gaza, Israel destroys Palestinians' cultural heritage"*. Retrieved from <https://euromedmonitor.org/en/country/1/Israel-Palestinian-Territory> in 11.10.2024.
- Fischer, P. M. and Sadeq, M. (n.d.). *Ajjul, Tell el-*. In *The new encyclopedia of archaeological excavations in the Holy Land*. Biblical Archaeology Society. Retrieved from <https://library.biblicalarchaeology.org/book/the-new-encyclopedia-of-archaeological-excavations-in-the-holy-land/ajjul-tell-el/> in 10.01.2025.
- Geranpayeh, S. (2024). Bombing of Gaza has damaged or destroyed more than 100 heritage sites, NGO report reveals. *The Art Newspaper – International Art News and Events*. Archived from the original on January 28, 2024. Retrieved from <https://www.theartnewspaper.com> in 11.11.2024.
- Humbert, J. B. (2002). Archaeological heritage in Palestine: A view from the ground. *Antiquity*, 76(293), 723-728. <https://doi.org/10.1017/S0003598X00090413>.
- Hunter, W. (2023, Ekim 22). The archaeological sites at risk of being wiped out in the Israeli-Palestinian conflict: Oldest Christian Church in Gaza and unprecedented roman necropolis containing 130 tombs. *Daily Mail*. Retrieved from <https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-12649597/The-archaeological-sites-risk-wiped-Israeli-Palestinian-conflict-oldest-Christian-Church-Gaza-unprecedented-Roman-necropolis-containing-130-tombs.html> in 10.11.2024.

- International Council on Monuments and Sites (ICOMOS). (2013). *Tell Umm Amer archaeological site report*. Paris, France: ICOMOS.
- International Council on Monuments and Sites Palestine (ICOMOS Palastine). (2023). Saint Hilarion Monastery (Tell Umm Amer). Retrieved from <https://palestine.icomos.org/sites/saint-hilarion-monastery-tell-umm-amer/> in 12.01.2025.
- International Council on Monuments and Sites Palestine (ICOMOS Palastine). (2024). *New evidences indicated the devastation in Palestine: genocide, urbicide and ecocide* (Report). International Council on Monuments and Sites Palestine. June 27, 2024.
- International Council of Museums (ICOM). (2023). *Statement on the destruction of cultural heritage in Gaza*. Paris, France: ICOM.
- Jahani, J. (2024, Mart 15). *British Museum must not enable Israel's war on Palestinian heritage*. The New Arab. Retrieved from <https://www.newarab.com/opinion/british-museum-must-not-enable-israels-war-gaza-heritage> in 22.10.2024.
- Kulik, R. M. (n.d.). Great Mosque of Gaza. *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/Great-Mosque-of-Gaza> in 07.01.2025.
- Lafontaine, C. (2022, Şubat 02). Un cimetière de la fin de l'époque romaine découvert à Gaza. *Terresainte.net*. Retrieved from <https://www.terresainte.net/2022/02/un-cimetiere-de-la-fin-de-lepoque-romaine-decouvert-a-gaza/> in 11.11.2024.
- Librarians and Archivists with Palestine. (2024). *Israeli damage to archives, libraries, and museums in Gaza, October 2023 – January 2024*. February 2024, Librarians and Archivists with Palestine (pp. 4-7).
- Masalha, N. (2016). The concept of Palestine: The conception of Palestine from the late bronze age to the modern period, *Journal of Holy Land and Palestine Studies*, 15(2), 143–202. <https://doi.org/10.3366/hpls.2016.0140>.
- Miroschedji, P. and Sadeq, M. (2000). Gaza méditerranéenne. J.-B. Humbert (Ed.), *Histoire et archéologie en Palestine* (pp. 102-104). Paris.
- Nowakowski, T. (2023, Ağustos 02). *Roman-era cemetery with over 100 tombs unearthed in Gaza*. Smithsonian Magazine. Retrieved from <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/roman-era-cemetery-tombs-gaza-180982634/> in 25.10.2024.
- Palestine Ministry of Culture, The third preliminary report on the cultural sector's damages, The war on the Gaza Strip october 7, 2023- January 7, 2024.
- Palestinian Ministry of Tourism and Antiquities (2017). Annual report on cultural institutions in Palestine (p. 45). Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Destruction_of_cultural_heritage_during_the_Israeli_invasion_of_the_Gaza_Strip in 19.11.2024.
- Rjoob, A. (2010). The impact of Israeli occupation on the cultural heritage of Palestine. *International Journal of Cultural Heritage Studies*, 5(2), 89–110. <https://doi.org/10.1080/13527251003692634>
- Saber, I. F. (2024). A 'cultural genocide': which of Gaza's heritage sites have been destroyed? *Al Jazeera*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com> in 19.11.2024.

- Shah, M. (2022). Cultural heritage destruction in conflict zones: the case of Palestine. *Journal of Middle Eastern Studies*, 35(2), 123–125. <https://doi.org/10.1080/00263206.2022.194482>.
- Steel, L. (2002). Consuming passions: a contextual study of the local consumption of mycenaean pottery at Tell el-'Ajjul. *Journal of Mediterranean Archaeology*, 15(1), 25-51.
- Taha, H. (2010a). Archaeological heritage in Palestine: threats and perspectives. *Journal of Middle Eastern Archaeology*, 45(3), 245–259. <https://doi.org/10.1080/003936301100843>.
- Taha, H. (2010b). Sebastia: A roman era settlement. *Middle Eastern Archaeology Review*, 33(1), 78–92. <https://doi.org/10.1080/004377299100946>
- TİKA (2023, Ekim 03). TİKA equipped the historical Ali Pasha's palace museum in Palestine. Retrieved from https://tika.gov.tr/en/detail-tika_equipped_the_historical_ali_pasha%27s_palace_museum_in_palestine/#:~:text=T%C4%B0KA%20Equipped%20the%20historical%20Ali%20Pasha's%20Palace%20Museum%20in%20Palestine,-1%20%2D%205&text=Turkish%20Cooperation%20and%20Coordination%20Agency,contains%20a%20rich%20historical%20heritage in 09.01.2025.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (n.d.). Kudüs. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudus> adresinden 18.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- UNESCO (1954). Convention for the protection of cultural property in the event of armed conflict. the hague: UNESCO.
- UNESCO (2003). *Concerning the protection of cultural heritage in times of armed conflict*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133874> in 08.09.2024.
- UNESCO (2011a). State parties: Palestine. Retrieved from <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ps> in 10.11.2024.
- UNESCO (2011b). Palestine joins UNESCO: implications and challenges. Paris, France: UNESCO.
- UNESCO (2012a). World heritage list: Palestine's cultural and natural heritage. Paris, France: UNESCO.
- UNESCO (2012b.). *Palestine: land of olives and vines – cultural landscape of southern Jerusalem, Battir*. Retrieved from <https://whc.unesco.org/en/list/1433> in 21.11.2024.
- UNESCO (2012c). Bethlehem Nativity Church world heritage nomination report. Paris, France.
- UNESCO (2017) Hebron/Al-Khalil old town. UNESCO World Heritage Centre. Retrieved from <https://whc.unesco.org/en/list/1565/> in 10.11.2024.
- UNESCO (2020) Tentative lists: Palestine. Retrieved from <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/?action=listtentative&state=ps&order=states> in 23.11.2024.
- UNESCO (2023a). *Post-conflict cultural heritage assessment report*. Paris, France: UNESCO.
- UNESCO (2023b). *Gaza: UNESCO grants enhanced provisional protection to Saint Hilarion Monastery*. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/articles/gaza-unesco-grants-enhanced-provisional-protection-saint-hilarion-monastery?hub=102070> in 18.09.2024.

UNESCO (2023c). Emergency report on Gaza's cultural heritage destruction. Paris, France: UNESCO.

UNESCO (2024a). *Threatened world heritage sites in Palestine*. Paris, France: UNESCO.

UNESCO (2024b). (2024, Ekim 11) *Gaza Strip: Damage assessment*. Retrieved from <https://www.unesco.org/en/gaza/assessment?hub=102070> in 11.10.2024.

United Nations Institute for Training and Research (UNITAR). (2024, Mayıs 2). Gaza education system: damage assessment report. United Nations. Retrieved from <https://www.un.org/unispal/document/gaza-education-system-unitar-2may24/> in 12.10.2024.

United Nations Population Fund (UNFPA). (2024). UNFPA Palestine situation report #11 – november 2024 (Covering period: 01 September – 31 October 2024). Retrieved from <https://www.un.org/unispal/document/unfpa-sitrep-01nov2024/> in 13.10.2024.

United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA). (2023). Situation report 1 on the situation in the Gaza Strip. Retrieved from <https://www.un.org/unispal/document/unrwa-situation-report-1-on-the-situation-in-the-gaza-strip/> in 13.11.2024.

World Monuments Fund. (n.d.). Tell Umm el-Amr: Saint Hilarion Monastery. Retrieved from <https://www.wmf.org/monuments/tell-umm-el-amr-saint-hilarion-monastery> in 09.01.2025.

Xinhua (2022, Ocak 26). Ancient Byzantine church in Gaza opens as public museum over decade after discovery. Retrieved from <https://english.news.cn/20220126/b5c4ad6246e94f749474dcb998b33bac/c.html> in 12.01.2025.

Extended Abstract

Introduction

The period of intense clashes between Israel and Hamas, which started in October 2023, brought tensions in the Middle East to an unprecedented level. Israel launched a large-scale military operation in the Gaza Strip. However, it has not only focused on military objectives, but has been characterised by the destruction of Gaza's cultural and historical heritage. According to reports by UNESCO, ICOM and other international organisations, these attacks have severely damaged Palestinian cultural heritage and have been described as cultural genocide. These attacks have also targeted the cultural identity and collective memory of the Palestinian people. This article aims to analyse how Palestine's rich cultural heritage has been damaged in historical, legal and social contexts and to develop recommendations for the protection of this heritage.

Method

The aim of this study is to assess the dimensions, causes and consequences of the attacks on Palestinian cultural heritage in the context of the Palestinian-Israeli war that started in October 2023. In particular, the study aims to document the destruction of archaeological, historical, religious and cultural heritage sites in the Palestinian territories, to reveal the effects of these attacks on the identity and collective memory of the Palestinian people, and to develop solutions at the international level for the protection of cultural heritage. In this context, the main aim of the study is to address the deliberate destruction of cultural heritage as a loss to human history and to raise awareness about the protection of this heritage. This study is based on qualitative research methods.

Historical and Cultural Importance of Palestine

Palestine stands out as the meeting point of civilisations as it is located at the intersection of Asia, Africa and Europe. Throughout history, the region has hosted the cultural heritage of many civilisations such as the Egyptians, Romans and Ottomans. Areas such as the Gaza Strip and the West Bank have been centres where various civilisations have come together, making Palestine unique in terms of world cultural history. Important archaeological sites such as Jericho, Tell Umm Amer and Sebastia reflect the cultural richness of the region. Religious centres such as Jerusalem are home to buildings considered sacred to Judaism, Christianity and Islam. Palestine has five properties on the World Heritage Sites list. Four of the World Heritage Sites are located in the West Bank and one in the Gaza Strip. However, UNESCO World Heritage Sites and other heritage sites are threatened by occupation, conflict and inadequate protection. Three of the World Heritage Sites in Palestine are included on the List of World Heritage Sites in Danger due to occupation, conflict and inadequate protection.

Findings: Destruction after October 2023

The Israeli offensive, which began in October 2023, has severely damaged the cultural heritage of the Gaza Strip. Most of the historical buildings in Gaza were either destroyed or severely damaged. Important museums such as Al Karara Cultural Museum and Rafah Museum were completely destroyed. Similar situations were observed in archaeological sites such as Tell es-Sakan, Tell Umm Amer, Anthedon Port. Religious buildings such as churches and mosques were also severely damaged in this process. In particular, the targeting of the Church of St Porphyrius, one of the symbolic buildings of Gaza, led to international reactions. The post-2023 attacks on cultural heritage in the Gaza Strip have destroyed or severely damaged more than 200 of the 325 registered cultural heritage sites. According to UNESCO's assessment based on satellite imagery, 69 out of 120 cultural heritage sites in Gaza have been damaged by the attacks. This means that 60 per cent of Gaza's cultural assets have been destroyed or vandalised.

- Museums: Important museums, such as the Al-Qarara Cultural Museum, the Rafah Museum and the Akkad Museum, were completely destroyed and lost their historical collections.
- Archaeological Sites: Sites such as Tell es-Sakan, Tell Umm Amer and Anthedon Harbour have been severely damaged or completely destroyed due to bombardment and occupation policies.
- Religious Buildings: Structures such as the Church of St Porphyrius, the Byzantine Church of Jabalia and the Great Mosque of Omar were severely damaged.
- Libraries and Archives: Libraries and archives in the Gaza Strip faced the loss of historical documents and research resources.

International Responses

These attacks on Palestine's cultural heritage are considered a clear violation of international legal regulations such as the 1949 Geneva Convention, the 1954 Hague Convention and the 1972 World Heritage Convention. UNESCO, ICOMOS and ICOM have condemned the attacks on cultural heritage and emphasised that the protection of heritage assets is a shared responsibility of humanity. UNESCO assessed the damage to cultural heritage through satellite imagery and digital technologies and called on the international community to take action. Peace and conflict researchers have noted that these attacks on cultural heritage target the historical ties and identity of the Palestinian people.

Conclusion and Solution Suggestions

What happened in the Gaza Strip in the post-October 2023 period was not limited to physical destruction, but deeply affected the cultural identity of the Palestinian people. The deliberate targeting of cultural heritage is considered a violation of human rights and international law. In this context, it is of great importance to increase legal sanctions, to ensure international cooperation for the digital documentation and protection of destroyed cultural heritage sites, to organise campaigns for the protection of cultural heritage in the international public opinion, and to establish financial and technical support mechanisms.

The protection of Palestine's cultural heritage is of critical importance not only for the people of the region but also for all humanity. The ongoing conflict and destruction in Gaza make the preservation of this heritage increasingly difficult. However, co-operation and concrete steps by the international community can play an effective role in preserving Palestine's cultural identity and historical ties. Palestine's cultural heritage is not only a part of the past, but also a guarantee of social identity and the future. Preserving this heritage is vital for building a more peaceful and just future. However, the intensity of the conflict and the ongoing destruction in Gaza make the preservation of cultural heritage more and more difficult. Mitigating the effects of war and bringing heritage back to life must be a priority for the international community.

The following steps are recommended to protect Palestine's cultural heritage:

1. International Legal Sanctions: Prosecute Israel in international courts and impose deterrent sanctions.
2. Documentation and Digitalisation: Documentation and preservation of cultural heritage in digital media.
3. Restoration Works: Restoration of destroyed sites with the technical support of UNESCO, ICOMOS and other organisations.
4. Awareness Campaigns: Raising awareness on the protection of cultural heritage through community-based education programmes and international campaigns.

Palestine's cultural heritage is more than just physical structures; it represents the identity and history of a society. Its protection is the responsibility of the international community. The targeting of cultural heritage is considered a loss not only to the Palestinian people but also to human history. Measures taken today can contribute to a more peaceful environment in the future.

Filistin Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme

Seher DOĞANCI
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
seherkaynamazoglu@kmu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3993-1171

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1595712

Geliş Tarihi: 03.12.2024

Revize Tarihi: 12.01.2025

Kabul Tarihi: 05.02.2025

Atıf Bilgisi

Doğancı, S. (2025). Filistin halk hikâyeleri üzerine bir inceleme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 256-275.

ÖZ

Arap halk edebiyatı ürünleri sözlü ve fiili yaratımlar olmak üzere ikiye ayrılır. Sözlü yaratımlar içerisinde atasözleri, deyimler, şarkılar, hikâyeler, bilmeceler ve şakalar yer alırken; fiili yaratımlar arasında halk dansları, çocuk oyunları, âdet ve gelenekler ile kılık-kıyafetler yer alır. Filistin halk hikâyeleri, Filistinlilerin sosyal, tarihi, fikri, dinî, edebî ve kültürel unsurlarıyla ilgili bilgiler içeren ve asrın ruhu hakkında malumatlara işaret eden folklor ürünleridir. Hikâyeyi ezbere bilen bir anlatıcının şefevi olarak ve irticalen peş peşe hikâyeler nakletmesi prensibine dayanır. Ravinin etrafına toplanan dinleyiciler, uzun kış gecelerinde olağanüstülükler içeren hikâyeleri uyumaya gitmeden önce dinler. Kendine has bir üslup ile oluşur ve anlatıcının olay ve durumlar karşısında sesini değiştirmesiyle ve beden dilini temsil ve taklitler yaparak kullanmasıyla dinleyici üzerinde duygusal hâkimiyet kurmasına olanak sağlar. Genellikle girizgâh olarak nitelendirilen ve *ed-dehliz* olarak isimlendirilen kısa hikâye ile anlatıma başlanır ve bu kısımda amaç dinleyiciyi güldürmektir. Her hikâye, hikâyede yer alan en önemli ve bariz şahıslar ya da olaylar üzerinden isimlendirilir ve kalıp ifadelerle anlatıma başlanır. Genellikle unutulmuş bir kişinin ya da olayın anlatıcı kişi tarafından hatırlanması sebebiyle anlatıma ara verilir ve geçmişe dönerek unutulmuş bilgiler zikredilir. Başlangıcı ve sonu olan belirli bir zamanı ve mekânı içeren kurgusal öyküler olan hikâyelerde olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde bağlantı vardır. Bu çalışma, Filistin halk edebiyatında önemli bir yere sahip olan hikâyelerin neler olduğunu, bunların özelliklerini, çeşitlerini, dilini, üslubunu ve kişilerini sınıflandırıp tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışma için gerekli bilgiler *Mine't-Turâsı's-Şa'bi, el-Hikâyâtü's-Şa'biyyetu'l-'Arabiyye* ve *al-Hikâyatu's-Şa'biyyetu min Filistîn ve'l-Urdun* adlı Arapça kaynaklardan temin edilmektedir. Çalışmada elde edilen veriler, isimleri geçen eserler başta olmak üzere pek çok eserin nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak okunması ve tahlil edilmesiyle elde edilmektedir. Çalışmanın sonunda Filistin halk hikâyelerinin karakteristik özellikleri tespit edilmiş ve bu yönler Arapçadan Türkçeye çevrilen hikâyeler üzerinden örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Filistin halk hikâyeleri, sosyal konulu hikâyeler, gerçek dışı hikâyeler, hayvan hikâyeleri, eğlenceli hikâyeler.

A Study on Palestinian Folk Tales

ABSTRACT

Arab folk literature products are divided into two: verbal and actual creations. While proverbs, idioms, songs, stories, riddles, and jokes are among the verbal creations, actual creations include folk dances, children's games, customs and traditions, and clothing. Palestinian folk tales contain information about the social, historical, intellectual, religious, literary, and cultural elements of the Palestinians. It is based on the principle of a narrator who knows the story by heart, telling stories one after the other spontaneously. The narrative begins with a short story called *dehliz*, which is generally described as an introduction, and the purpose of this part is to make the listener laugh. Each story is named based on the most important and obvious people or events in the story, and the narration begins with formulaic expressions. Generally, when a forgotten person or event is remembered by the narrator, the narration is interrupted, and the forgotten information is mentioned by going back to the past. In stories, which are fictional stories involving a specific time and place with a beginning and an end, there is a connection between events within the framework of a cause-effect relationship. This study aims to classify and analyze the stories that have an important place in Palestinian folk literature, their characteristics, types, language, style, and feature. In this context, the necessary information for the study are provided from Arabic sources such as *Minal Turasi al Shabi, al Hiqayatu al Shabiyyetu al Arabiyye*, and *al Hiqayatu al Shabiyyetu min Palestine va Jordan*. The data obtained in the study by reading and analyzing many works, especially the works mentioned, using document analysis, one of the qualitative research methods. At the end of the study, the characteristic features of Palestinian folk tales were determined, and these aspects were exemplified through the stories translated from Arabic to Turkish.

Keywords: Palestinian folk tales, social themed tales, superstition tales, animal tales, happiness tales.

Giriş

Halk edebiyatı (folklor) belirli bir toplumun gelenek-görenek, örf ve âdetleri hakkında bilgileri araştırmayı amaçlayan ve bu çerçevede o toplumun kültürel üretimleri olan dil, edebiyat, musiki, raks, oyun, efsane, atasözü, şarkı, bilmece vb. yazılı ve yazısız edebî yaratımlarını incelemeyi hedefleyen bilim dalıdır. Bu bilim dalının inceleme alanı içerisine giren yazılı halk edebiyatı ürünleri halkın kullandığı dil olan “gündelik” ya da “amiyane” olarak tarif edilen dildir. Şifahi olarak nakli gerçekleşen bu edebiyatın ürünlerinin müellifi meçhul olup belirli bir halkın bireysel ya da toplumsal vicdanını yansıtır. Bu yönleri ile halk edebiyatı, herhangi bir yerde yaşayan halkın vicdanını, eğilimini ve kültürel seyiyesini yansıtır (Muhammed, 2021, ss. 313-315).

Arap halk edebiyatı türleri içerisinde yer alan hikâyeye ise, olduğu toplum içerisinde o toplumun kültürel değerlerinin taşıyıcısı ve nakledicisi mahiyetinde olan, öğüt verici bilgiler içeren; kişi, zaman ve mekân bakımından bağlantılı olayları bir nesilden diğerine sözel olarak aktaran öykülerdir. Hikâyelerin genelinde kullanılan dil halkın kullandığı dil (Ammice) olup yer yer klasik Arapçanın gramer kurallarının dışına çıkılmaktadır (Büşrâ, 2013, s. 62; Güzel ve Torun, 2023, s. 212). Nakledilen hikâyelerde cinler ve periler gibi olağanüstü varlıklar ve olaylar bulunabileceği gibi toplumunun ilgisini çeken kahramanlar ve toplumsal bir sorunun kahraman tarafından çözülmesine de yer verilebilir. Bu yönü ile hikâyeler, gerçek dışı hikâyeler ve de gerçekçi hikâyeler olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Gerçek dışı hikâyeler akıllamaz olayların ve durumların mübalağalı bir üslup ile anlatıldığı gerçeklikten uzak figürler olan cinlerin, ifritlerin ve ruhların yer aldığı sihirli bir âleme işaret eden anlatımlardır. Gerçekçi hikâyeler ise gerçek hayattan beslenen ve toplum içerisinde olası her durum, olay, kişi ve konulara yer veren anlatımlardır (Bedr, 2022, ss. 12-14). Halk edebiyatı türleri içinde yaygın bir şekilde görülen halk hikâyeleri *سردى قصصى، الخرافة، الحكاية الشعبية* terimlerine karşılık gelmekte olup bu türün Arap halk edebiyatındaki ilk örneği Türkçeye “Binbir Gece Masalları” olarak çevrilen *الف ليلة وليلة* hikâyelerdir (Fethî, 1986, s. 143).

Filistin halk hikâyeleri, Filistin halkının hayatının tabiri mahiyetinde olup sahip olunan kültürel mirası bir sonraki nesle aktarma amacı taşıyan ve Filistinlilerin maneviyatını güçlendirme hedefiyle anlatılan şefevî hususiyette sözlü kısa öykülerdir (es-Sarîsî, 2010, ss. 73). Filistin hikâyeleri: hayalî hikâyeler, gerçekçi hikâyeler, eğitici ve öğretici hikâyeler, bedevileri konu alan hikâyeler, din konulu hikâyeler, hayvan içerikli hikâyeler, eğlendirici hikâyeler ve özdeyiş hikâyeleri olmak üzere taksim edilir (Süleymân, 2011, s. 51). Bu sınıflandırmaya başkaldırı (direniş) hikâyelerini de dâhil eden Ceber, şehitliğin ve vatan için kendini feda etmenin erdem olduğu mesajını ileten ve bu uğurda işgalci İsrail kuvvetleri ile çatışmaya girilmesi gerektiğini anlatan hikâyelerin de Filistin hikâyelerinde önemli bir yer arz ettiğini bildirir (2006, s. 89). Söz konusu hikâyelerde görülen kişi genellikle zayıf, çelimsiz ve komik bir görüntü içerisinde sunulan kahraman bir çocuk olup olağanüstü özellikler göstererek vatanını müdafa eder ve bu yönü ile de bu hikâyeler, gerçek dışı hikâyelerle benzer özellikler taşır (Sirhân, 1974, s. 46). İlâveten, Filistin başkaldırı hikâyelerinde çocuk kahraman, *el-Kucce* (الْكُجَّة) ya da *eş-Şeber* (الشَّيْبَر) gibi farklı isimlendirmelerle anılır ve bu hikâyelere örnek olarak *Muhammed bin el-Calzûn* (محمد بن الجزون), *el-Fetâ'l-Mutasallık* (الفتى المتسلق), *Fâris 'Avde* (فارس عودة), *Mağâratu İznâ* (مغارة إزنا), *ez-Zevâc bi'l-Murâsele* (الزواج بالمراسلة), *Ca'feru't-Tilâvî* (جعفر التلاوي), *Hâşim ebû Hamdân* (هاشم أبو حمدان) ve *'Arîs Bidûn Mî'âd* (عريس بدون ميعاد) verilir. Bunlardan bazılarının özeti ise şu şekildedir (Ceber, 2006, ss. 90-96):

eş-Şeber (الشَّيْبَر) Hikâyesi: Boyunun kısalığı sebebiyle yer döşemesi ya da karo olarak adlandırılan çocuk kahraman eş-Şeber, askerî hapishanedeki mahkumları birer birer hapisneden kaçırarak ve onlara sigara ve gazete temin edip dışarıdaki olaylar hakkında bilgiler veren, yaşına göre gözü pek bir çocuktur. Hapishaneye dikenli telleri aşarak girdiği bir gün idarenin mahkûm sayısındaki azalmayı fark etmesi ile de yakalanır.

el-Kucce (الْكُجَّة) Hikâyesi: Asıl adı Hâlidu'l-'Irakî (خالد العراقي) olan ve el-Kucce lakabı ile bilinen çocuk kahraman İsrail askerlerine korkusuzca karşı gelen ve kafa tutan biridir. Bir gün İsrail askerleri ile giriştiği silahlı bir çatışmada yaralanır ve arkadaşları tarafından hastaneye dalağı parçalanmış bir şekilde kaldırılır. Etraftakilerin parçalanmış dalağın altında küçük bir ikinci yedek

dalağı fark etmesi ve el-Kucce'nin bu küçük dalağı kullanmaya başlayıp iyileşmesiyle bir mucize gerçekleşir. Bu sayede çocuk kahraman hayata tutunur ve İsrail karşıtı gösterilere katılmaya devam eder.

Umm Lilcemî' (أم للجمع) Hikâyesi: Râmallah şehrinde İsrail askerlerinin takibine takılan bir gencin askerler tarafından sorgulandığını gören bir kadın o sırada alışveriş yapmaktadır. Durumu fark eder etmez kendisini askerlerin önüne atıp “O benim oğlum ve bir şey yapmadı” deyip feryat figan ederek ağlamaya başlar. Bunun üzerine devriyeler genci serbest bırakır bırakmaz kadın elinden tutar ve yürümeye başlar. Devriye askerleri uzaklaşır uzaklaşmaz da “Sen kimin oğlusun evladım” diye sorar. Filistin direniş edebiyatında (el-Edebu'l-Filistîniyyi'l-mukâvim) önemli bir yere sahip olan kadının öneminin, gücünün ve fedakârlığının anlatıldığı bu hikâyede davası ve vatanı için gözünü kırpmadan kendini feda eden anne imajı işlenir. Bu imaj sadece hikâyelerle sınırlı kalmayıp Filistin edebiyatında roman türünde de yer alır. Bunun en bariz örneği Filistinli yazar Ğassan Kenefânî (غسان كنفاني)'ye ait Um Sa'ad (أم سعد) romanıdır; zira roman kahramanı Um Sa'ad, Filistin davası için iki oğlunu ve dahi kendi vücudiyetini feda etmeye hazır cefakâr ve vefakâr bir Orta Doğu annesidir (Doğanç, 2023a, s. 285; Kenefânî, 1969, ss. 21-26).

Filistin Halk Hikâyelerinin Özellikleri

Halk edebiyatı (الأدب الشعبي) ya da halk kültürü (التراث الشعبي) olarak isimlendirilen edebî anlayışın araştırma alanı içerisine giren halk hikâyeleri, Filistin halkının sözlü kültürel mirası içerisinde yer alan öyküler olup belirli bir topluluğun önünde anlatılan ve genellikle hurafe diye isimlendirilen olağanüstülüklerden müteşekkil anonim ürünlerdir. Sözel olarak nakli gerçekleşen hikâyelerin Arap edebiyatındaki ilk örneği Ârî (الآري) ve Samî kültürünün birleşmesiyle oluşan *elf leyle ve leyle* (ألف ليلة وليلة) olup onu *el-Fir'avuniyye* (الفرعونية) olarak isimlendirilen Mısır'a ait hikâyeler silsilesi takip eder. Bu anlatım türünün Mısır, Şam ve civarında yayılmasına müteakip Batılı oryantalistlerin söz konusu hikâyeleri Arapçadan diğer dillere tercüme faaliyetleri baş gösterir ve on dördüncü yüzyılda ilk kez Arap hikâyeleri kayıt altına alınır. *Elf leyle ve leyle* örneğinden sonra karşılaşılan bir diğer hikâye koleksiyonu ise *Kelîle ve Dimne* (كليلة ودمنة) ile *Sindibâdu'l-hakîm* (سندباد الحكيم)'dir. Bu koleksiyonları münferit ve şahsi hikâyeler olan *İsâ bin De'eb* (عيسى بن داب), *eş-Şark bin el-Katâmî* (الشرق بن القطامي), *Hişâm bin el-Kelbî* (هشام بن الكلبي), *Haysem bin 'Adî* (الهيثم بن عدي) vb. takip eder ('Abdu'l-Hakîm, 2017, ss. 49-52).

Hikâyeler genellikle kalıp ifadeler ile başlıyor olup bu kalıp ifadeler arasında Türkçesi “Bir varmış bir yokmuş, bir zamanlar geçmişte” olan (كان يا ما كان، في قديم الزمان، وسالف العصر والأوان) kullanımı yaygındır. Anlatım tekniği olarak iç içe geçen olayların peş peşe verilmesi ve yer yer geçmişteki bir şahsın ya da olayın öykü akışının kesilerek anlatılması esasına dayanır. Bu çerçevede, Türkçesi “Aklıma gelmişken size anlatayım...” olan (فاتني أن أحكي لكم...) cümlesi kullanılarak geçmişe yönelik hatırlatmalar yapılır. İç içe geçmiş hikâyelerle anlatım sürükleyici hâle getirilirken sonun geldiği dinleyicilere “Sona ip çeke çeke ulaşıldı” (وصل الحبل بالحبل) cümlesinin söylenmesi ile ifade edilir. Konunun sıkıcılıktan uzak tutulması için ise anlatım olabildiğince akıcı ve kısa tutulurken güldürü ögesi olabilecek pek çok unsur kullanılır. Anlatımın sonunda da “Dut dut...benim hikâyem bitti” (توتة توتة، خلصت الحدوتة) denilir ve ardından dinleyiciye “eğlenceli mi sıkıcı mı” (مليحة أو مفلوتة) sorusu sorularak hikâyenin iyi mi kötü mü olduğu sorgulanır (Mehbek, 2005, ss. 20-23). Bu anlatım teknikleri ile anlatıcı ve dinleyiciler arasındaki iletişim kuvvenlendirilir ve onların hikâyenin ruhuna dâhil olması sağlanır.

Hikâyelerdeki kıssalar başı ve sonu olan tam bir olaylar silsilesi olup iç içe geçmiş merak uyandıran düğümlerden ve kısa ayrıntılardan oluşur. Buna mukabil hikâyelerde zamanın uzun olduğunu belirtmek için Türkçeye “Eski zaman” olarak çevrilen (قديم الزمان) ya da “Önceki asır ve zaman” olarak çevrilen (وسالف العصر والأوان) kalıpları kullanılır. Aynı şekilde, mekân da geniş bir mekânı ihtiva eder ve bu sebeple Türkçeye “Allah'ın geniş ülkelerinden bir ülke” olarak çevrilen (من بلاد الله الواسعة) kullanımı görülür. Konu ise döneme ve şartlarına göre değişip çeşitlilik arz eder ve hemen hemen her konu işlenir. Öte yandan, dinleyicinin hoşuna gidecek olan bir adalet anlayışı ile hikâye kişilerine hakları eşit oranda dağıtılır ve herkes hakkını alır. Bu çerçevede hikâyenin sonu

bazen ölüm ile nihayetlenebilir ve bu gibi durumlarda hikâye Türkçesi “Sebat içinde çiçeklerle (huzurla) yaşadılar. Kızları ve oğlanları oldu. Hatta ölüm onları bulana kadar. Halkların ayrımı. Sarayların genişinden kabirlerin darına nakil oldular (Hakkın rahmetine kavuştular). Her türlü eksiklikten münezze olan Allah” olan (وعاشوا في ثبات ونبات، وأنجبوا البنين والبنات، حتى أتاهم هادم اللذات، ومفرق) olan (عاشوا في ثبات ونبات، وأنجبوا البنين والبنات، حتى أتاهم هادم اللذات، ومفرق) sözünün söylenmesi ile bitirilir (es-Savri, 2016, ss. 44-48).

Hikâye kişileri hikâyede bariz olarak bulunur ve sayı olarak azdır. Kişiler halk tarafından bilinen meşhur bir kişi ya da aile içinde ya da sosyal hayatta karşılaşılabilir olan anne, baba, evlat, kayınvalide, torun, eş, vezir, tacir, kral vb. insanlardır. Seçilen bu kişiler de fiziksel ve psikolojik tasvirleri olmayan bireylerdir. Örneğin bir ya da iki kişinin etrafında gelişen hikâyede yardımcı kişiler yüzeysel boyutta sunulan zalim bir kral, adil bir hükümdar, zeki bir vezir, mağrur bir baba, sadık bir dosttur ve bu kişiler ayrıntısız figüranlardır. Buna mukabil hikâyelerde yer alan karakterler insan olmayan varlıklar arasından da seçilebilir ki; hayvan hikâyelerinde yer alan balık, yılan ve kuş gibi canlılar buna örnektir (Vedîcî, 2018, ss. 32-34). Hikâyelerde sihirli ya da esrarengiz bir olay neticesinde insandan hayvana değişen varlıklara da yer verilir. Kuşa ya da ata dönüşen sultanın oğlu, ceylana dönüşen erkek kardeş ve kediye dönüşen kız kardeş bu duruma örnek teşkil eder. İlâveten, insan dışı varlıklardan cin, şeytan, dev gibi varlıklar da masalın şahıs kadrosunda yer alabilir ve insanlara hizmet edebilir. Öte yandan hikâyelerin genelinde amaç eğlendirirken eğitmek olduğundan atasözleri, hikmetli ifadeler, öğütler ve türküler de yer verilmektedir. İşlenen konu, hikâyenin uzunluğu ve yapısı bakımından sınıflandırılan ve isimlendirilen hikâyeler; dinî hikâyeler, cin ve şeytan masalları, sihir ve olağanüstü hikâyeler, sosyal eleştiri hikâyeleri, hayvan hikâyeleri, izzet ve itibar hikâyeleri, mizah ve şakalaşma hikâyeleri, uzun hikâyeler, kısa hikâyeler, çok kısa hikâyeler, tek bir kıssadan ya da iki kıssadan oluşan hikâyeler, iç içe hikâyeler, ayrı hikâyeler, çocuk hikâyeleri ve yetişkin hikâyeleri olmak üzere pek çok şekilde tasnif edilir (Mehbek, 2005, ss. 23-27; Micvel, 2015, ss. 28-32).

Hikâyede yer alan ana olay, fakirlerin ve ezilmişlerin haklarının verilmesi ve adaletin sağlanması olup olağanüstülükler ve mucizeler sayesinde hak yerini bulur. Bu sebeple hikâye basit bir üslup ve genel bir felsefe ile oluşturulur ve her kesimden insanın anlayabileceği açık, sade ve yalın bir mahallî (lehçe) anlatım tercih edilir (Bâdîs, 2013, s. 9). Hikâyelerde insan hayatında yer alan ve karşılaşılan çevre ve şahıslar olan deniz, ırmak, çarşı, tüccar, satıcı vb. yer alır. İnsani tecrübelerin benzer ya da aynı olması sebebiyle de hikâyeler bir bölgeden diğerine ya da bir ülkeden diğerine hızlı bir şekilde yayılır ve nakledilir. Genel-geçer kuralların tahkik edilmesine, herhangi bir halkın (çiftçilikle uğraşan Fellâhların) âdet, değer ve ahlakının nakline, özel bir bölge ya da yerden genel bir bölge ya da yerin ele alınmasına, genel tecrübelerin bahsine ve örnek şahsiyetlerin davranışlarına da yer verilir (el-Vâdî, 2013, s. 2015).

Yöntem

Araştırma Modeli/Deseni

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmaktadır. Nitel araştırma yöntem çeşitlerinden biri olan doküman analizi yöntemi, araştırılması hedeflenen konu çerçevesinde mevcut bulunan yazılı ve sözlü eserlerin tamamının araştırılması, incelenmesi, tahlil edilmesi ve analiz edilmesi sürecini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 187).

Örnekleme

Çalışmada Filistin Halk Hikâyeleri kapsamında beş ana gruba ayrılan toplamda on dört hikâye Arapçadan Türkçeye tercüme edilerek incelenmektedir. Söz konusu hikâyeler, *Omar 'Abdu'r-Rahman es-Sârisî* ve *İbrâhîm Ya'kûb el-Hâdî* tarafından kaleme alınan *el-Hikâyatu's-Şa'biyyetu min Filistin ve'l-Urdun* adlı kitaptan temin edilmektedir. Tercüme edilen on dört hikâye üzerinden Filistin halk hikâyelerinin özellikleri, çeşitleri, dili, üslubu ve kişileri sınıflandırılmaktadır. Bu beş ana grup

sırasıyla sosyal konulu hikâyeler (حكايات الواقع الاجتماعي), gerçek dışı masallar (الحكايات الخرافية), hayvan hikâyeleri (حكايات الحيوان), eğlenceli hikâyeler (الحكايات المرحية) ve özdeyiş hikâyeleridir (حكايات الأمثال). Makalede incelenen sosyal konulu hikâyeler içerisinde Vâlî'l-medîne (والي الكدينة), Miftâhu'l-bustân (مفتاح البستان), er-Riyâşî (الرياشي), Zevcân (زوجان) ve Hamde ve Muhammed (حمدة ومحمد) hikâyeleri yer almaktadır. Gerçek dışı hikâyeler arasında ise Misle kursi'l-cubneti (مثل قرص الجبنة), Hamde ve Hamîde (حمدة وحميده), es-Sit bidevr (الست بدور) ve Gîlâne bint Gîlân (غلانة بنت غيلان) hikâyeleri incelenmektedir. Hayvan hikâyeleri arasından 'Arneces ve Berneces (عرنجس وبرنجس) ve el-Burğûs (البرغوث), eğlenceli hikâyeler arasından Levlâ Cerâdetu mâ vaka'a 'Asfûr (لولا جرادة ما وقع عصفور) ve özdeyiş hikâyeleri arasından da el-Kîrkîse (القرقصة) ve Selâsetun sakatna (ثلاثة سقطن) hikâyeleri araştırılmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları arasında Arapça, İngilizce ve Türkçe çevrim içi arşivler, gazeteler, akademik dergiler, kitaplar ve tezler bulunmaktadır. Söz konusu birincil ve ikincil kaynaklar nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi çerçevesinde okunup tahlil edilerek makalenin araştırma ve yazım süreci gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Doküman incelemesi yoluyla verilere ulaşılmakta olup Filistin halk hikâyeleri çerçevesinde seçilen on dört hikâyenin Arapçadan Türkçeye tercümesi yapılarak söz konusu hikâyelerin özellikleri, çeşitleri, dili, üslubu ve kişileri tahlil edilmektedir. Bu sayede Filistin halkına ait halk hikâyelerinin karakteristik özellikleri belirlenmiş ve çeşitleri katagorize edilmiştir.

Araştırma Etiği

Bu makale, insan ya da hayvanlarla ilgili etik onayı gerekli kılacak bir çalışma değildir.

Bulgular

Arap halk edebiyatındaki ilk örnekleri Cahiliye döneminden itibaren görülmeye başlanan halk hikâyelerinde amaç Araplara ait kültürel mirasın naklidir. İslami dönem ile birlikte yeni fethedilen yerlerin, fetihleri gerçekleştiren kişilerin cengâverliklerinin ve savaş senaryolarının dile getirildiği bir tür hâlini alır. Dahası, İslam inancı çerçevesinde Kur'an-ı Kerim'de yer alan peygamberler ve salihlerin hayatının anlatıldığı ayetler çerçevesinde dile getirilen hadisîşerifler ve bunlar etrafında teşekkül eden kıssalarla halk hikâyeleri dinî bir vaazın yapılabildiği bir tür olur. Esrarlı olaylar hakkında bilgiler veren, tarihî efsanelere işaret eden ve büyüklerin küçüklere hayat hakkında nasihatlerini içeren bir tür olarak da gelişimine devam eder. Filistin halk hikâyeleri de bu gelenekten beslenen kıssalar olup Filistin tarihini, kültürünü, sosyolojisini, dilini (lehçesini), Filistin halkının duygual ve ruhsal renklerini kadın ve erkek anlatıcılar aracılığı ile gerçeklik ve gerçek dışılık (fantastik evren) perspektifinden sözlü olarak sunarak aktarır (Sirhan, 2014, ss. 48-49; Muhawi ve Kanaana, 1989, ss. 17-23).

Filistin hikâyelerinde Filistin lehçesinin karakteristik özellikleri görülmekte olup bu lehçe kendi içerisinde: medenî (اللهجة المدنية), fellâhî (اللهجة الفلاحية) ve bedevî (اللهجة البدوية) olmak üzere üç ana gruba ayrılır. Pek çok Filistinli medenî ve fellâhî 1948 yılında İsrail devletinin Filistin topraklarını ele geçirmesi ile Ürdün'e göç etmek zorunda kaldığından Filistin lehçesi Ürdün'ün başkenti Amman'da konuşulan lehçeden de etkilenmiştir (Sirhan, 2014, s.9). Sirhan'ın ifade ettiği üzere bu lehçenin en karakteristik özelliklerinden biri (ق) sesinin bedevî ve fellâhî Filistinlilerce (g) sesi ile telaffuz edilirken medenî Filistinlilerce düşürülmesidir. Örneğin (قال) fiili bedevî ve fellâhlarca (gâl) şeklinde telaffuz edilirken medenilerce (âl) şeklinde telaffuz edilir. Bu lehçenin diğer karakteristik özellikleri arasında fellâhların (كيف حالك) cümlesindeki (ك) sesini (ç) sesi şeklinde telaffuz etmesi ya da (قلم) kelimesinde yer alan (ق) sesini (ك) şeklinde telaffuz etmesi de yer alır. Medenî Filistinlilerin en bariz dil özellikleri arasında ise (كثير) kelimesinde yer alan (ث) sesini (ت) şeklinde telaffuz etmesi, (ذ) sesinin (د) ya da (ز) şeklinde telaffuz edilmesi ve (ض) sesinin (ظ) şeklinde telaffuz edilmesi yer almaktadır.

Bu yönleri ile de Filistin lehçesi Ürdün lehçesi ile büyük bir benzerliğe sahiptir (Sirhan, 2014, ss. 82-90; Doğancı, 2023b, ss. 308-312).

Filistin halk hikâyeleri içerisinde sayfa sayısı bakımından kısaltılmış bir form olan kısa hikâyeler de mevcuttur. *el-Kıssa* ya da *el-Kıssatu'l- kasira* (القصة القصيرة) olarak da adlandırılan bu türün ilk örnekleri yirminci yüzyılın ilk onluk diliminde *Halîl Beydes* (خليل بيدس) ve *Muhammed Subhî Ebû Ğanîme* (محمد صبحي أبو غنيمه) tarafından verilir. Batılı tarzdaki hikâye anlatma geleneğinin kadim Arap halk anlatımlarıyla buluşmasının bir tezahürü olan bu örneklerde Filistin hikâyeciliği konu ve yapı bakımından Batılı formun getirmiş olduğu açık, sade ve yalın anlatım tekniğinden etkilenecek şekilde anlatımdaki müphemlik ortadan kaldırılır. Bu çerçevede yazılan kısa hikâyeler *el-Ufku'l-cedîd* (الأفق الجديد) adlı dergide 1966 yılında ilk kez okuyucu karşısına çıkar ve etkileri sadece Filistin ve Ürdün ile sınırlı olmakla kalmaz aynı zamanda Mısır ve Suriye'ye kadar uzanır. Kısa hikâye türünde eserler veren yazarlar arasında *Mahmûd Seyfed'd-dîn el-Îrânî* (محمود سيف الدين الإيراني), *Necâtî Sıdkî* (نجاتي), *Ârif el-'Azûnî* (عارف العزوني), *Îsâ en-Nâ'ûrî* (عيسى الناعوري), *Emîn Fâris Melhus* (أمين فارس), *Mahmûd Şakîr* (محمود شقير), *Mâcid 'Ebû Şerâr* (ماجد أبو شرار), *Fahrî Ka'vâr* (فخري قعوار), *Nemr Sirhân* (نمر سرحان) vb. yer alır ('Ubeydullah, 2001, ss. 9-11).

Çalışmanın bu kısmında Filistin halk hikâyeleri beş ana gruba ayrılarak sosyal konulu hikâyeler, gerçek dışı hikâyeler, hayvan hikâyeleri, eğlenceli hikâyeler ve özdeyiş hikâyeleri şeklinde tasnif edilmiştir. Arapça aslından Türkçeye özet olarak çevrilen toplamda on dört hikâye mevcut olup bu hikâyeler *Omar 'Abdu'r-Rahman es-Sârîsî ve 'İbrâhîm Ya'kûb el-Hâdi* tarafından kaleme alınan *Hikâyatu's-Şa'biyyetu min Filistîn ve'l-Urdun* adlı eserden ve bu eserin içerisinde yer alan kırk yedi hikâyeden seçilerek temin edilmektedir. Çalışmada bahsi geçen çeviriler motamot çeviriler olmayıp mana bakımından yapılan çevirilerdir. Söz konusu on dört hikâyenin harfiyen çevirisinin yapılması makalenin sayfa ve kelime sınırlamasını aşacağından hikâyelerin özetlerine yer verilmektedir. Söz konusu hikâyeler ve tasnifleri sırası ile şu şekildedir:

Sosyal Konulu Hikâyeler

Aynı zaman ve mekânda yaşayan coğrafi birlikteliğe sahip Filistinlilerin sosyal hayatlarında karşılarına çıkacak hemen hemen her konuyu barındıran ve din, iktisat, siyaset, eşitlik, adalet, âdet vb. konularda kavmî birliktelikleri ve müşterekleri önemseyen hikâyelerdir. Kültürel, sosyal ve dinî değerlerin taşıyıcısı niteliğinde olan bu hikâyelerde amaç insanların yanlışlarını gösterirken eğlendirmektir. Ortak değerler arasında yer alan âdetlerin, uygulamaların ve törenlerin bireyler tarafından topyekûn bilinmesi ve uygulanmasını da hedef alır. Bu çerçevede yazılan kadın konulu 146, evlilik ve aile konulu 159, iş ve rızık darlığı konulu 185 ve sosyal eleştiri konulu 197 Filistin hikâyesi bulunmaktadır. Halk ruhunu canlandırarak kolektif bilinci oluşturan bu hikâyeler sosyal şuurdaki birliği esas almaktadır (es-Sârîsî, 2010, ss. 73-74). Filistin sosyal konulu hikâyeler arasında *Vâlî'l-medîne* (والي المدينة), *Miftâhu'l-bustân* (مفتاح البستان), *er-Riyâşî* (الرياشي), *Zevcân* (زوجان) ve *Hamde ve Muhammed* (حمدة ومحمد) yer almaktadır. Bu hikâyelerin özet çevirileri ise şu şekildedir (es-Sârîsî ve el-Hâdi, 1992, s. 21):

Vâlî'l-medîne (والي المدينة)

“Şehrin valisi” başlığını taşıyan bu hikâyede vali bir gün kendi kendisine şöyle der: “O bana nasıl vurur? Ve ben şehrin valisiyim”. Bu sözünü bitirir bitirmez de atına atlayıp Mısır'a doğru yola koyulur. Bir kadını kahvehanede gürültü patırtı yapar vaziyette bulur ve yanına oturur. Altın dolu kesesini çıkarıp ona yedi lira verir ve atına handa bakmasını ve onun ihtiyacı olan arpa, saman ve diğer şeyleri sağlamasını ister. Günler günleri kovalar ve bir gün adamın biri kahvehanede kimseyi umursamadan karısını boşar. Orada bulunanlara “Bu kahvehanede oturan adamlardan daha iyisi yoktur, çünkü sizler akıllı ve iyi insanlarsınız” der. Bu sözün akabinde orada bulunanlardan birisinden boşadığı karısı ile bir gün evli kalarak hülle (İslam dininde hülle boşanma şartıyla yapılan bir evlilik olduğundan kabul edilmemektedir) yapmasını ister. Orada oturanlardan bir yaşlı adam hülle olmayı kabul eder, ama kadınla geçirdiği gecenin sabahında onu ilk eşine göndermeye razı olmaz ve kadına “Sen benimsin, ben seninim ve ilk eşine dönmene razı değilim” der. Kadınla anlaşarak bu durumu ilk

eşe bildirirler. Bunun üzerine ilk eş işleri planladığı gibi gitmeyince boşadığı karısının ve yaşlı adamın düğününe gitmek zorunda kalır. Adamı dolandırıcılıkla ve kendisini kandırmakla suçlayıp tokat atar. Tokat attığı adam şehrin valisinden başka biri değildir ve vali ülkesine döner dönmez ona tokat atan adamın elinin kesilmesinin emrini verir. Akabinde askerler iki bin lira karşılığında adamın elini omuz hizasından kesip valiye götürürler (ss. 22-25).

Miftâhu'l-bustân (مفتاح البستان)

“Bahçenin anahtarı” başlığını taşıyan bu hikâyede üç kız kardeş yün dokuyarak ve bunu şehre götürüp satarak para kazanmaktadır. Bir gün ortanca kardeş yünü çarşıya götürüp satar ve askılık (yün eğirmek için kullanılan kasnak) alıp dönerken bir köpek askılığı alıp kaçır. Bunun üzerine bağırıp çağırıp ağlamaya başlayan kızı bir adam görür ve yanına gelerek ne olduğunu sorar. Kızı yanına alıp giydirip kuşattığı esnada sultanın ahraz oğlu gelir ve kızın yanına tek kelime etmeden oturur. Sultanın karısı kız ile oğlunu yan yana görünce kızı “Ne yaptın” diye sorar. Kız da “Hiçbir şey” olarak yanıtlar. Sultanın karısı “Niçin” diye tekrar sorunca kız da “Çünkü benle konuşmadı” der. Bunun üzerine kadın “Öyleyse sen git, ona uygun bir eş olamazsın” der. Kız da diğer kardeşlerinin yanına dönerek o gece kendisine neler olduğunu anlatır. Bu durum en büyük kız kardeşin başına da gelir. Sıra en küçük kız kardeşe geldiğinde ablaları nasıl davrandıysa o da öyle davranır ve giyinip kuşanır. Ama sultanın oğlu içeri girdiğinde ona su ikram eder, onu yıkar, lamba tutar ve aralarında hiçbir şey olmaz. Sabah kayınvalidesi geldiğinde kızı “Gece ne oldu kızım” diye sorar. Kız da “Bırakmadı ki uyuyalım” şeklinde cevaplar ve kayınvalidesinin gözüne girer ve oğluna uygun bir eş olduğuna kanaat eder. Bir gün oğlanın annesi kızı, oğlundan bahçenin anahtarını istemesini söyler. Akşam olduğunda kız oğlana yemeğini sunar, sıcak su hazırlar ve oğlan oturup yemeğini yer. O esnada kız “Konuş ey lamba konuş” diyerek ağlamaya başlar. Bunun üzerine oğlan kızı neler olduğunu sorar ve kız “Bugün amcanın kızları geldi ve bana eğer o seni sevseydi bahçenin anahtarını vermeye razı olurdu dediler” der. Oğlan anahtarın ceketinin cebinde olduğunu söyler ve kız kalkıp alır. Ertesi gün yedi yıl boyunca kilitli olan bahçeyi açtıklarında bahçenin içindeki merdivenlerin dibinde köle bir cariye ve çocuklarını bulurlar. Kız, o cariyenin sultanın oğlunun sevgilisi olduğunu anlayıp sarayı terk etmek istediysen de oğlan kızın peşini bırakmaz ve yedi yıllık suskunluğunu bozup yedi gün yedi gecelik bir düğünle muratlarına kavuşurlar (ss. 26-28).

er-Riyâşi (الرياشي)

“er-Riyâşi (kabilesi)” başlığını taşıyan bu hikâye çok eski zamanlarda yaşayan evli bir adam ve onun evlenmiş barklanmış yedi oğlu hakkındadır. Bir gün bu yedi evlat başka bir kabile ile kendi kabilelerinin savaşa gireceği haberini alırlar. Hemen at ve silah hazırlıkları yapmaya başlayıp savaşa katılmak için yola revan olurlar. Yolu yarılacaklarında dinlenmek için mola verirler ve en küçükleri abilerine “Yolumuz uzun, çetin ve zorlu, ne dersiniz yolu tamamlamadan geri dönelim ve savaşa katılmayalım ” der. Bunun üzerine kardeşler yolu tamamlamadan ve savaşa katılmadan evlerine geri dönerler. Döner dönmez çadıra hanımlarının yanına dönüp uyumaya başlarlar. Bu esnada evlatlarının hanımlarını ve çadırı kolaçan etmek isteyen baba gelinlerinin yanında yatan kişileri fark eder. Evlatlarının savaşta olduğunu düşündüğünden uyuyan yabancılardan topluca intikam almaya ve onları öldürmeye karar verir. Bu sebeple çadıra elindeki kılıçla dalıp bütün evlatlarının kafalarını kopartırken ilk gelini uykudan uyanır ve kocasının başının kesilmiş olduğunu görür. Ardından bağırmaya başlar ve uykudaki bütün eltilerini uyandırır ve her biri yanındaki eşinin başının kesik olduğunu görür. Baba, karısının yanına döndüp ne olduğu sorulduğunda “Gelinlerimizin yanında yatan yedi yabancıyı öldürdüm” der. Karısı onların yabancı olmadığını ve evlatları olduğunu bildirdiğinde de adam “Bu belde bu acıyla daha fazla yaşayamam” deyip hiç kimsenin bilmediği uzak bir diyara gider. Aradan on beş yıl geçer ve bir ekim zamanı yolu ülkesine denk düşer. Yarı çıplak ve perişan bir hâlde iken ona bir aile evini açar ve yardım eder. Aileden “er-rebâbe” adı verilen çalgı aletini ister ve şarkı söylemeye başlar. Söylediği şarkıdan evin sahibi adamın kocası olduğunu fark eder ve etraftaki kişilerin de torunları ve gelinleri olduğunu ona bildirir. Bundan sonra da huzur ve mutluluk içinde beraber yaşarlar (ss. 29-32).

Zevcân (زوجان)

“Karıkoca” başlığını taşıyan bu hikâye uzun yıllar boyunca çocuk sahibi olamayan bir çiftle ilgilidir. Maddi sıkıntı içerisinde olmayan ve koyun sürüsüne sahip bu çiftin ne kız ne de erkek evladı vardır. Bir gün kendilerine garip bir misafir gelir ve üç gün boyunca onlarda kalır. Bu süre zarfında evde çocuğun olmadığını fark eden misafir, kocaya “Niçin evladın yok” diye sorduğunda “Hanımım kısır ve bu da benim hayattaki nasibibim” der. Misafir, adama “İstemez misin bir ya da iki oğlun olsun” dediğinde koca, misafire “Eğer bu olursa dile benden ne dilersem” şeklinde karşılık verir. Misafir, kocadan hiçbir şey istemez ve ona hem kendisinin hem de karısının yemesi için bir şey bırakır ve oradan ayrılır. Aradan kısa bir süre sonra kadında hamilelik belirtileri başlar ve çift sevinçle doğumu beklemeye başlar. Kadın doğumda ikiz erkek bebek dünyaya getirir ve ilkine Hasan ikincisine Hüseyin adı verilir. Aradan yıllar geçer ve gençler delikanlı olur ve bir gün bu garip ziyaretçi, çiftin kapısına bir kez daha gelerek “Evlatlarından birini istiyorum” der. Koca, bu garip isteğe şiddetle karşı çıkar ve istediği malı mülkü verebileceğini ama evlatlarından birini asla vermeyeceğini söylese de garip ziyaretçi gençlerden birini kimsenin bilmediği diyarlara zorla kaçıtır. Bu esnada genç, kendisini kaçıranın bir cin olduğunu keşfeder ve o kendisini öldürmeden önce onu öldürmeyi başarır. Ama nereye gideceğini bilemeyen genç ilerlerken bir saray ve içinde yaşayan iki genç kız görür ve zamanla onlarla yaşayıp abilik yapmaya başlar. Bir gün genç, sarayın yakınındaki ormana gider ve orada tekrar bir cin görür ve öldürdüğü cin ile bu cinin kardeş olduğunu keşfeder. Cin, gençten onunla satranç oynamasını ister. İlk oyunu genç kazanır ama ikincisini cin kazanır ve genci saçlarından güneşe bağlı bir vaziyette çöle hapseder. Bu sırada gencin ikiz kardeşi Hasan, Hüseyin’i rüyasında yardım ister bir vaziyette görür ve sabah olur olmaz bunu ailesine haber verir. Ardından kardeşini bulmak için uzun bir yolculuğa çıkar ve kızların yaşadıkları sarayı bulur. Kızlar Hüseyin zannederek gençle konuşurlar ama Hasan onun ikizi olduğunu kızlara izah eder ve onların yardımı ile ormana ulaşır cinle karşılaşır. Cinden kardeşini bırakmasını istese de cin ona kendisiyle satranç oynaması ve kazanması karşılığında her ikisini de salıvereceğini söyler. Hasan satrançta cini yener ve saçlarından yakalayıp bağlar ve kardeşini kurtarır. İki kardeş saraya kızların yanına döner ve Hüseyin’in tedavisi yapılır. Gençler dinlenip iyileştikten sonra da kızlar kendilerini de yanlarında memleketlerine götürmelerini ve Allah’ın emriyle evlenmelerini söyler. Hikâyenin sonunda da Hasan ve Hüseyin eşleriyle beraber memleketlerine dönerler ve mutlu bir hayat sürerler (ss. 33-36).

Hamde ve Muhammed (حمدة ومحمد)

Hicaz bölgesinin melikinin Muhammed adında tek bir oğlu vardır. Muhammed bir gün kısırağıyla avlanmaya çıktığında kısırak korkup hızlandığından çok uzak bir beldeye ulaşır. Orada kendisine yabancı Araplarla kalır ve üç gün boyunca ona izzet ve ikram edilip hiçbir şey sorulmaz. Kabilenin şeyhi ve mensupları savaşa katılmak için yurtlarını terk ettiğinde kabile lideri kızına Muhammed’i emanet eder ve ona izzet ve ikramda bir kusur göstermemesini tembihler. Kız oğlanın bulunduğu çadıra girdiğinde Muhammed’i uyur bir vaziyette bulur ve onun yakışıklılığından etkilenerek ilk görüşte âşık olur. Muhammed ülkesine döndüğünde durumu abasına anlatır. Hamde adında bir kıza kendisinin de âşık olduğunu bildirir ve babası kızı ailesinden isteyerek oğluya evlendirir. Günlerden bir gün Hamde çadırda saçını tararken Muhammed’in amcasının oğlu onu görür ve ilk görüşte âşık olur. Amcasının oğlu Muhammed’in yanına gelerek Hamde’ye âşık olduğunu ya onun ya da kendisinin ölmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine ikisi kavgaya tutuşur ve Muhammed amcasının oğlunu öldürür. Oğlunun ölüm haberini alan amcası ise Muhammed’i ülkesinden Mısır’a Beşr kabilesine sürgün eder. Beşr kabilesi lideri de Hamde’nin kocasının başında olmadığını bildiğinden onu kendisine eş olarak ister. Ama Muhammed, Hamde ve kabile liderini düğün gününün sabahında çadırlarında basar ve liderin başını kesip karısını ondan kurtarır (ss. 37-39).

Gerçek Dışı Hikâyeler

Hayal ve rüya âlemlerinde yaşayan hayvanların, cinlerin ve yaratıkların kendilerine has âlemleri ve kanunları hakkında bilgiler içeren sınırlı zaman, mekân ve kişiler kadrosuna sahip hikâyelerdir. Hikâyelerdeki olay örgüsü olağanüstülükler ve soyutluklar üzerine kurulu olduğundan rüyalardan, gaipten haber almadan ve acayipliklerden faydalanılır. Örneğin herhangi bir sihir

sebebiyle balık, güzel bir kız hâline dönüşür ve kralın biri bu kızı sihrin tesirinden kurtarıp sihirbazı öldürür ki hikâye dinleyiciler tarafından cezbedici hâle gelebilsin. Öte yandan bu hikâyelerde insan aklının sınırları zorlanarak onları eğlendirme amacı da güdülür ve bu sebeple her hikâyenin kendine has bir kelime hazinesi vardır (el-Binâ', 2014, ss. 65-67). Filistin'in gerçek dışı hikâyeleri arasında Misle kursi'l-cubneti (مثل قرص الجبنة), Hamde ve Hamîde (حمدة وحميدة), es-Sit bidevr (الست بدور) ve Gîlâne bint Gîlân (غلانة بنت غيلان) yer almaktadır (es-Sârîsî ve el-Hâdi, 1992, s. 72). Bu hikâyelerin özet çevirileri şu şekildedir:

Misle kursi'l-cubneti (مثل قرص الجبنة)

“Peynir tekeri gibi” başlıklı bu hikâye pınar başında peynir yapan ve kız çocuğu olmayan bir kadının “Eğer kızım olursa ve o kız da peynir gibi bembeyaz olursa ona peynircik (جبينة) adını koyacağım” demesiyle başlar. Yıllar içinde kız büyür ve arkadaşları onunla dışarda oynamak için izin almaya annesine gelir. Annesi bu izni “Cubeyne”nin babasına gidip istemelerini söyler. Baba da amcaya yönlendirir. Amca ise dedeye, dede ise dayıya, dayı ise küçük kardeşe, küçük kardeş de büyük kardeşe yönlendirir. En sonunda Cubeyne için kız arkadaşlarıyla dışarda oynama izni büyük kardeşten alınır. Yedi kız hep beraber sedir ağacının olduğu yere gider ve kızlar Cubeyne'den ağaca tırmanıp meyvesini toplamalarını ister. Bunun üzerine Cubeyne ağaca tırmanır ve topladığı meyveleri aşağıya atmaya başlar. Kızlar düşen meyveleri torbalarına doldururken Cubeyne'nin torbasına da en alta taş en üste de meyve gelecek şekilde yerleştirirler. Dönüş yolunda torbasında çakıl ve yaprak olduğunu ve çok az meyve olduğunu gören Cubeyne ağlamaya başlar ve kızlara “Dönelim de bana yemiş toplayalım” der. Kızlar bunu reddedince de tek başına sedir ağacının olduğu yere gider ve torbasını doldurur. Dönüş yolunun yarısında yaya olarak giden Allah'ın bir kadın kuluna rastlar ve ona atına binmesini teklif eder. At üstünde beraber yolculuk yaparken kadın Cubeyne'yi attan indirip onun yerine geçmek ister ama at kızın çılgınlıklarından ürküp her ikisinin de ellerinden kaçır. Yolun ortasında yaya olarak kalan bu iki kişi bir pınar başına giderler ve Cubeyne annesinin ona verdiği boncuğu suya düşürür. O esnada bir maden ve girişi görünür. Ona yönelip yürümeye devam ederler ve sultanın sarayına kadar ilerlerler. Kadın bu yeni yerde kızın adını değiştirir ve ona “Ahşebûn (أخشبون)” adını verir. Burada yaşamaya başlayan kız, sultanın kaz sürülerini güder ve her seferinde bir kazın başını kırıp saraya geri döner. Günlerden bir gün sultan, kızın kazları güderken ailesine duyduğu özlemi dile getirdiği mâniyi söylediğini duyar. Onu ve yanındaki kadını huzuruna çağırır ve üstlerini başlarını temizlettirir. Yıkanan kızın güzelliğine âşık olup hemen evlenir ve kadının kızı ettiklerini öğrenir öğrenmez de onu yaktırır (ss. 73-79).

Hamde ve Hamîde (حمدة وحميدة)

Günlerden bir gün Hamde adında bir cin, kasabada yaşayan Hamîde adında bir kıza âşık olur ve annesine her gece seslenerek kızıyla nişanlanmak istediğini bildirir. Bunun üzerine kasabanın kızları bir araya gelerek cinin hayvan kemikleri, insan bağırsakları ve elleri ile dolu olan evine Hamîde'yi onunla nişanlamak için giderler. Cin onlara süt, bit ve saçların karışımından hazırlanmış bir yemek ikram eder ve içlerinden sadece Hamîde bunu yer. Dönüş yolunda karnındaki bitler hareket etmeye başlayınca Hamîde yavaşlar ve hareket edemez. Hamîde hariç her kızı yeme niyetiyle onları takip eden cinin elinden bütün kızlar kurtulur; ama Hamîde yediği yemek neticesiyle ağırlaştığından kaçamaz ve cin tarafından yenilir. Ailesi de kızlarının ebleh olduklarını bildiğinden olanlara aldırış etmez (ss. 80-81).

es-Sit bidevr (الست بدور)

“Eğreti kız” başlığını taşıyan bu hikâye bir sultanın kız ve erkek ikiz çocuklarının olması ile başlar. Sultanın ve halkının ortak kararı ile bu bebekler bir sandığa konulup suya bırakılır. O esnada balık avlayan bir avcının ağına sandık takılır. Balıkçı sandığı sudan çıkarır ve evine varır varmaz açtığı anda içindeki bebekleri görür. Çocukları evladı gibi yetiştirir ve yaşlandığında da oğluna ölmesi hâlinde lazım gelen bütün hazırlıkları yapmasını tembih eder ve bunun için ona üç güzel at bırakıp gözlerini yumar. Babasını defneden genç aynı zamanda çok güzel bir saray da yaptırır. Saraydaki tek eksiğin fil boynuzu olduğunun kız kardeşine söylendiğini duyan Muhammed hemen onu bulur ve

saraya yerleştirir. Ardından sarayda eksik olan şeyin sadece oynayan bir ağaç olduğu insanlar tarafından söylenir ve bu imkânsızlığın da sadece Azrail aleyhisselam tarafından yapılabileceği iddia edilir. Bunun yerine gencin “Eğreti kızı” bulması ve onunla evlenmesi gerektiği konuşulur. Genç bu konuşulanları duyar duymaz saraydaki tek eksiği tamamlamak için yola koyulur ve günlerce kızı arar ve ona seslenir. Hiçbirinde seslenmesine yanıt vermez ve Muhammed’in ölmüş babasının gaipten oğlu için yardım sesi duyulur. “Cevap ver, çalışkan Muhammed’e cevap ver” diyen ölmüş babanın sesini duyan kız kendisini arayan Muhammed’e cevap verir ve Muhammed onu alıp ülkesine döner ve evlenip mutlu mesut yaşar (ss. 82-83).

Gilâne bint gılân (غلانة بنت غيلان)

“Cinlerin kızı cin” başlığını taşıyan bu hikâye sultanın oğlunun karısının on yıl boyunca çocuğunun olmaması bilgisi ile başlar. Şehzade bir evladının olmasını çok istediğinden “Çocuğum olursa halkıma bal akıtan bir çeşme yapacağım” der. Allahutaala onun bu duasına icabet eder ve bir süre sonra şehzadenin bir oğlu olur ve o da vaat ettiği gibi bal çeşmesi yaptırtır. Çeşmenin başında bir yaşlının kırık dökük bir kaba bal doldurup başının üstünde taşıırken tasın düşmesine şahit olan şehzade ona “Bu kaptan başka bir kap bulamadın mı balı koyacak” der. Şehzadenin mağrur sözlerinden incinen yaşlı “Eğer sen cinlerin kızı cini yanında getirseydin böyle mağrur olmazdın” der. Bunun üzerine şehzade bir cin ile evlenmeye and içer ve sefer için gerekli hazırlıkları yapar. Yolculuğu sırasında aç karınca ordusuna rastlayınca taşıdığı buğday ve arpayı onlara verir. Karıncaların kralı bu yiyecekleri doyana kadar yer ve bunların nereden geldiğini sorduğunda “Yoldan geçen biri verdi” cevabını alır. Bunun üzerine karıncaların kralı şehzadeyi çağırıp ona teşekkür hediyesi olarak bir tüy hediye edip “Ne zaman yardıma ihtiyacın olursa bu tüyü yak, ben ve halkım sana hizmet için orada olacağız” der. Şehzade tekrar yola koyulur ve bir haftalık yoldan sonra upuzun saçları yüzünden gözleri ve başı kapanan tırnakları da uzun bir cin görür. Hemen onun saçlarını keser ve cin ona “Buraya niçin geldiğini biliyorum, git ve büyük kardeşimi bul ve bana yaptığını ona da yap ki o sana yardım etsin” der. Büyük kardeşin yanına gelir ve onun da uzun saçını ve tırnağını keser ve o da şehzadeye yardım için bir nasihatte bulunur. “Eğer kız kardeşim cini, şeker öğütürken görürsen şekerden biraz al ve onun sütünü em; ama eğer onu biber öğütürken gözlerinde yaş akar bir hâlde görürsen yaklaşıma” der. Kız kardeş cini, şeker öğütür vaziyette bulan şehzade hemen denildiği gibi yapar ve cinin sütünü emer ve onun evladı olur. Böylelikle ne cinin kendisi ne de evlatları şehzadeye dokunamaz. Aralarındaki süt hukuku sebebiyle şehzadeye yardımcı olmak isteyen cin kardeşler onu gitmek istediği cin sarayına götürürler. Yolculuk esnasında şehzade bir aslana yardım eder ve o da karşılığında ona bir tüyünü verir ve ihtiyaç anında bu tüyü yakmasını söyler. Şehzade cin sarayına ulaşır ve evlenmek istediği cinle karşılaşır. Şehzadeyi bir imtihana sokmak isteyen cin ona buğday, arpa ve burçak dolu bir torba verip karanlık bir yere kapatarak bunları ayırmasını ister. Bu iş için karıncadan aldığı tüyü kullanan şehzade onu yakar ve karıncalar yardıma gelir ve torbadaki tahılları ayrı ayrı koyarlar. Ertesi gün cin ona kara bir kazan verip temizlemesini ister ve şehzade aslanın tüyünü yakarak ondan yardım alır ve cinin dileğini yerine getirir. Hikâyenin sonunda cin şehzadeyi kocası olarak kabul eder ve şehzade de cini ülkesine götürüp halkına gösterir (ss. 84-90).

Hayvan Hikâyeleri

Tüm hayvanların hikâyesinin şahıs kadrosuna dâhil edildiği ve kişileştirilerek insansı özellikler kazandırıldığı hikâyeler olup (كان ما كان) üslubuyla başlar ve sırlı, gizemli ve acayipliklerle dolu olaylara işaret eder. Efsanevi bir zamanda olayların cereyan etmesi sebebiyle bir varmış bir yokmuş üslubu olan (كان يا ما مكان) kullanılır. Hikâyelerde çoğunlukla deve, eşek ve aslan gibi hayvanlar yer edinir ve onlara insanların karakteristik özellikleri olan ketum, sabırlı, bilge vb. özellikler yüklenir. Bu yönüyle de bu hikâyeler toplumun ve ferdin simgesel temsilcileridir (‘Eşhebûn, 2014, ss. 48-52). Filistin hayvan hikâyeleri arasında ‘Arneces ve Berneces (عرنجس وبرنجس), el-Burğûs (البرغوث), Şerru’l-‘asâfir (شر العصافير) ve Ġinâ’u va raks (غناء ورقص) bulunmaktadır (es-Sârîsî ve el-Hâdi, 1992, s.196). Bu hikâyelerden ilk ikisinin özet çevirileri şu şekildedir:

‘Arneces ve Berneces (عرنجس وبرنجس)

Dişi bir koyunun ‘Arneces adında bir erkek yavrusu ve Berneces adında da bir dişi yavrusu vardır. Her gün bu yavrularını beslemek için otlanan ve sütlenen anne koyun, şarkılar eşliğinde bunları yavrularına ulaştırır. Annenin tekrar ettiği “Ey ‘Arneces ey Berneces, kapıları açın ve geri çekilin, boynuzlarımda ot, göğüslerimde süt var” (في كريناتي عشب ***) (في بيزاتي حليب) şarkısını bir gün bir dişi cin ıtır ve onun kılığına girerek yavruların yanına gelir ve ahırın kapısını açmalarını ister. ‘Arneces onun annesi olmadığını anlar ve bunu Berneces’e söylese de cin kapının altından ahıra girer ve kavanozun içindeki balı alıp yavruları yer. Anne koyun ahıra döndüğünde yavrularını bulamaz ve durumu anlar ve soluğu cinin yanında alıp onu meydana düelloya çağırır. Ardından anne koyun hemen demircinin yanına gider ve kendisine demirden bir boynuz, cine ise kilden bir boynuz yapmasını söyler. Demirci söylenileni yapar ve cin ile anne koyuna yaptığı boynuzları yerleştirir ve her ikisi kavgaya tutuşur. Anne koyun demirden boynuzu ile cinin karnını yarar ve yavruları ‘Arneces ve Berneces’i kurtarır (s. 197-198).

el-Burğûs (البرغوث)

“Pire” adlı bu hikâye bir gün pirenin hamur yoğurduğu sırada bitin yanına gelmesi ile başlar. Pireye yardım teklif eden bit, onun yerine hamuru yoğurabileceğini söyler ve pire de bunu kabul eder. Bit hamuru yoğurur ve pire gelip ondan almak istese de bit vermek istemez; ama sonunda pire hamuru alır ve pişirmek için fırına yerleştirip ateşi yakar. Bit ekmeklerin pişmesini beklese de bir türlü pişmez ve ekmekler fırından çıkmaz. Bunun üzerine fırına gider ve pireyi fırının içinde görünce bir çöpün yanına oturup ağlamaya başlar. Çöp, bite niçin ağlıyorsun diye sorduğunda bit, “Pire fırının içinde ve bende buraya çöktüm ağlıyorum” der. Bunu duyan çöp üzülür, zeytin ağacının dalları kurur ve kuşa yemiş veremez olur. Ardından, kuş derdinden tüyleri dökülmüş bir hâlde pınara su içmeye gider ama olayı öğrenen pınarın da suyu kurur ve ne kuş ne de pınara testisini suyla doldurmak için gelen kızlar sudan içemez. Kızlar testiği kırıp evlerinin yolunu tutarken keçilerle karşılaşır. Durumu onlara da izah eden kızlar, keçilerin boynuzlarını kırdığına şahit olur. En sonunda evlerine susuz dönen kızlar durumu ailesine anlatır ve ailesi de onlara “Biz Araplar da yanmışız ” der (s. 199-202).

Eğlenceli Hikâyeler

Karı koca ve kedi köpek gibi hayvanların arasındaki çatışma, kavga ve düşmanlıklarından bahseden ve onların arasında gerçekleşen diyaloglardan güldürü ögesi sunan hikâyelerdir. Herhangi bir kahraman ve mücadele ettiği kişiler hakkında da bilgiler aktarabilen bu hikâyeler, insanların hayatın zorluklarından kaçıp eğlenme amacıyla icra ettikleri eğitici anlatılardır. Hikâyelerde amaç, dostluk ve vefa gibi kavramların ne demek olduğunu eğlenceli bir üslupla dinleyiciye aktarmak ve anlatımı nüktelerle süsleyip sosyal ve siyasi hayatın kara mizahını yapmaktır. İlâveten, bu hikâyelerde yer alan kişi efsanevi bir şana ya da itibara sahip kişiler arasından seçilir ve bunun en bariz örneği Nasrettin Hoca ve anlatılarıdır (‘Eşhebûn, 2014, ss. 52-53; el-Hamûd, 2013, ss. 56-58). Filistin eğlence hikâyeleri arasında levlâ Cerâdetu mâ vaka‘a ‘Asfûrun (لولا جرادة ما وقع عصفور), Şeyhu‘ş-şebâb (شيخ بانعا الفستق), eş-Şâtır Hasan ve‘l-Mecnûn (الشاطر حسن والمجنون), Bâ‘i‘a‘l-fustuk ve‘l-kudâme (بائعا الفستق) ve Kâtîlu‘d-dab‘u (قاتل الضبع) yer almaktadır (es-Sârîsî ve el-Hâdi, 1992, s. 208). Bu hikâyelerden ilkinin özet çevirisi şu şekildedir:

Levlâ Cerâdetu mâ vaka‘a ‘Asfûrun (لولا جرادة ما وقع عصفور)

“Cerâde olmasaydı serçe olmazdı” başlıklı bu hikâye yaşlı bir serçe ile “Cerâde” isimli karısı arasında geçer. Kadın serçe eşine diğer erkekler gibi dışarı çıkıp çalışmasını söylerken erkek serçe de artık yaşlandığını ve bunu yapamayacağını söyler. Bunun üzerine kadın serçe, “Al eline bir sandık ve git camiye ve insanlardan dilen” der. Ertesi gün yaşlı serçe, karısının dediğini yapar ve insanlardan ihtiyacını talep eder. Zamanla her ihtiyacı olan, yaşlı serçeye gelip kendisine de bir yazı yazmasını ister. Günlerden bir gün kralın biri bütün servetini kaybeder ve askerlerine emredip bütün diyarı dolaşıp ona hazinesini getirmelerini emreder. Askerler de yaşlı serçenin olduğu kulübeye gelip kralın ondan yardım istediğini söyler. Kaybettiği hazineyi ona geri getirmesini, getiremezse de

cezalandırılacağını dile getirirler. Bunu üzerine yaşlı serçe “Cerâde olmasaydı ben olmazdım” der ve söylene söylene kralın yanına gider. Kral ona devletin hazinesini geri getirmesini ve getiremezse kellesinin gideceğini söyler. Bunun üzerine yaşlı serçe ondan kırk gün müddet ister ve evine döner. Her gün için bir çakıl taşı alır ve kalan ömrünü hesaplamaya başlar. O sırada kraldan hazineyi kaçıran haramiler yaşlı serçenin kulübesine birer birer gelirler ve her seferinde yaşlı serçeden yüzlerine yanlışlıkla bir taş yerler. Üçüncü günün sonunda hırsızlar yaşlı serçeden korkup hazineyi krala iade ederler. Kral bunun karşılığında yaşlı serçeyi ödüllendirir ve sarayında yaşamasına izin verir ama bir gün karalın yüzüğü kaybolur ve kral tekrar yaşlı serçeden yardım ister. O da ne yapacağını bilemez bir hâlde eşinin yanına gider ve karsısından akıl alır. Karısı da sarayda yaşayan kazların yüzüğü almış olabileceğini söyler. Bunun üzerine ülkedeki her kazın başı kesilir ve son kazda yüzük bulunur (ss. 209-218).

Özdeyiş Hikâyeleri

Filistin halkının uzun yıllar süren tecrübelerinden süzülmüş atasözleri, deyim, hikmet ve özdeyişlerini ihtiva eden hikâyelerdir. Üç türe ayrılan bu hikâyelerin ilk türünde hikâye, kullanılan atasözünün aslına işaret eder. İkinci türünde ise atasözü kısa bir cümle, söz, şiir ya da şarkı formunda bulunur. Son çeşidinde kullanılan hikmetli söz ise hikâyenin genelinde tekrar edilen ve tüm Filistinliler tarafından bilinen bir söz ya da hikâyeyi özetleyen bir atasözü olmayıp hikâyenin kendisinin ürettiği ve Filistinlilere kazandırdığı özdeyişlerdir (Huseyn, 2024, ss. 53). Filistin özdeyiş hikâyeleri arasında el-Kırkise (القرقصة), Selâsetun sakatna (ثلاثة سقطن), Asabi‘u’s-sultân (اصبع السلطان) ve İşteğil bıkıt‘atin ve lâ ta‘âmuli‘l-battâle (اشتغل بقطعة ولا تعامل البطال) bulunur (es-Sârîsî ve el-Hâdi, 1992, s. 238). Bu hikâyelerden ilk ikisinin özet çevirisi şu şekildedir:

el-Kırkise (القرقصة)

Kırkise olarak adlandırılan ve kediden biraz büyük bir hayvan, günlerden bir gün patileri ile kazı yapmaktan yorgun düşüp Rabb’ine dua eder ve emirin kızlarının yanına gider ve onları ipek elbiselerle giydirip kuşatır. Sonra Ebu Sa‘ad’ın huzuruna çıkar ve kendisini tanıyıp tanımadığını sorar. Onu tanımayan Ebu Sa‘ad, Kırkise’nin kendini tanıtmayı üzerine emirin kızlarını giydirip kuşattığını anlar ve ceza olarak patilerini kırar. Ardından emirin kızlarının yanına gidip onları kırmızı elbiselerle kuşatır ve binek hayvanlarını döver (s. 239).

Selâsetun sakatna (ثلاثة سقطن)

“Üç düşen” başlığındaki bu hikâye yeryüzünde altı eşyanın var olduğu üç tanesinin ortadan kalkmış ve üç tanesinin de mevcut olduğu bilgisi ile başlar. Yeryüzünden ilk kalkan şey berekettir ve dünya bereketsiz ve işsiz bir yer olur. Adamlığın sembolü yiğitlik ortadan kalktığında erkek er olmaz, döneş olur. Kadından hayat kalktığında da kadın hayatsız ve cansız olur (s. 240).

Araştırmaya konu olan Filistin halk hikâyeleri incelendiğinde hikâyelerde sıklıkla tekrar edilen karakteristik özelliklerin şunlar olduğu tespit edilmektedir (es-Sârîsî ve el-Hâdi, 1992):

- Hikâyeler belirli bir kalıp ifade olan ve Türkçeye “Allah’ın bir olduğunu (zikrediniz), Allaktan başka ilah yoktur, Peygambere salat (ve selam) ediniz, Allahumme sallî ‘ala’n-nebî” şeklinde çevrilen “وحدوا الله، لا إله إلا الله، صلوا على النبي، اللهم صلي على النبي” sözlerinin tekrar edilmesi ile başlamakadır (s. 22). Aynı şekilde hikâyeler Türkçesi “ve kuş uçtu, Allah sizi hayırda bir araya getirsin” olan ve Arapçası “وطار الطير الله يمسككم بالخير” olan sözün tekrar edilmesi ile biter (s. 28). Bu sayede İslam inancına ait dualar ve peygambere salavat getirme şekilleri kayıt altına alınır.
- Anlatıcı rivayet edeceği hikâyeye bizzat kendisi şahit olmadıysa Türkçeye “Masallar anlatılır ve hikâyeler söylenir” şeklinde çevrilen “تروي الروايات وتقول الحكايات” cümlesini söyler ve hikâyeyi başkalarından duyduğuna işaret eder (s. 22).

- Hikâyelerde anlatılan zamanın müphemliği ve sürenin bilinmezliğini ifade etmek için Türkçesi “Günlerden bir gün” olan “في اليوم من الأيام” (s. 22) ya da “çok eski zamanlarda” şeklinde Türkçeye çevrilen “كان في قديم الزمان” cümleleri kullanılır (s. 29). Hikâyelerde sayfa sayısı sınırı bulunduğundan zaman ve süre ile ilgili ayrıntılara girilmez; zira önemli olan zaman diliminin ifade edilmesi değil hikâyede anlatılacak olay ve ondan çıkarılacak derstir.
- Hikâyelerde dualar ve beddualar bulunmaktadır. “Allah sana lanet etsin” cümlesinin çevirisi olan “لعن الله حياتك” cümlesi, bedduaaya örnek verilirken “Allah seni başarılı etsin” şeklinde Türkçeye çevrilen ve Arapçası “الله يخلف عليك” olan cümle de duaya örnek teşkil eder (s. 24). Bu yönüyle de hikâyeler, Filistinlilerin gündelik hayatta dua ve beddua çerçevesinde sıklıkla kullandıkları kalıplaşmış tabir ve ibareleri içerir.
- Hikâyelerde cezalar fiziksel beden üzerinde uygulanıyor olup cezalandırılmak istenen kişinin belirli bir uzvu kesilir. Buna örnek olarak “Şehrin valisi” adlı hikâyede valiye tokat atan adamın hikâyesinin sonunda omuz hizasından elinin kesilmesi örnek olarak verilir (s. 25). Bir başka cezalandırma yöntemi ise “er-Riyâşî (kabile)” adlı hikâyede olduğu üzere yaşlı babanın yedi oğlunun başını istemeyerek de olsa kesmesidir (s. 30).
- Hikâyeler genellikle tarafların mutlu sonlarıyla biter. Bu durum Türkçesi “Ve mutlu mesut yaşadı” olan ve Arapça karşılığı “وعاشا في سعادة ووثام” olan cümle ile ifade edilir. Hikâyeyi dinleyen kişilerin mutlu bir son istedikleri anlatıcı tarafından bilindiğinden anlatıcı hikâyelerini çoğunlukla mutlu sonla tamamlayıp dinleyenlerin beklentisini karşılar ve hikâyesinin beğenisini artırır.
- Hikâyelerde şahısların isimleri nadiren mevcuttur. Buna örnek olarak da “Karı koca” hikâyesi ve bu hikâyede yer alan kadının, erkeğin ve garip ziyaretçinin isimlerinin zikredilmemesi verilir. Buna mukabil hikâyede sadece ikiz erkek kardeş olan Hasan ve Hüseyin’in adları zikredilmektedir (ss. 33-36). Aynı şekilde “Peynir tekeri gibi” adlı hikâyede Cubeyne hariç annesinin, babasının, dedesinin, amcasının, dayısının, sultanın ve köle kadının isimlerinin zikredilmemesi de örnek olarak verilir (ss. 73-79). Bu durumun sebepleri arasında hikâyede asıl önemli olan şeyin şahıslar ve isimler olmayıp olaylar ve o olaylardan alınması gereken dersler olması yer almaktadır.
- Hikâyelerde mantıksal bütünlük olmayabilir. Buna örnek olarak “Bahçenin anahtarı” hikâyesi ve o hikâyede yer alan cariye'nin yedi yıl boyunca bahçede kilitli kalması ve bunun sebebinin izah edilmemesi verilir (s. 28). Bir başka örnek ise “er-Riyâşî” adlı hikâyede babanın yedinci oğlunun başını kestikten sonra bile onların evlatları oluşunu anlamaması ve karısının yanına gittiğinde karısının ona “Onlar senin oğullarındı” demesi üzerine durumu kavraması verilir (s. 30).
- Hikâyelerde Filistin halkı ile ilgili kültürel değerler ve sosyal kurallar da mevcuttur. Örneğin “Hamde ve Muhammed” hikâyesinde Hamde’nin kabilesinde misafir olarak bulunan Muhammed’e üç gün boyunca nereden gelip nereye gittiği sorulmadan izzet ve ikramda bulunulur. İlâveten, bedevi Arap toplumlarında kocası başında olmayan kadının bir başkası ile doksan gün yas tuttuktan sonra evlendirilmesi de bedevi Arap âdeti olarak işlenir (ss. 37-39). Hikâyelerde Araplara ait kültürel değerlerin sunulması yeni neslin eğitimi ve mevcut neslin yozlaşmaması için son derece önemlidir. Çünkü her hikâye sosyo-kültürel, ahlaksal ve dinsel kurallar bütünü'nün hem anlatıcısı hem de bir nesilden diğerine taşıyıcısıdır.
- Hikâyelerde sevgilinin güzelliği tasvir edilirken genellikle meleğe ya da sultana benzetilir ve bu güzellikte bir insanın olamayacağı vurgulanır. Buna örnek olarak “Hamde ve Muhammed” hikâyesinde Hamde’nin Muhammed’i uyurken gördüğünde söylediği “Subhan Allah, kişileri yaratan Allahı tenzih ederim, vallahi bu yüz şehzade yüzü, vallahi Allah ona süs ve güzellik vermiş” cümlesi ve Arapçası “سبحان الله، وسبحان مصوّر الأخلاق، والله هذه صورة ابن”

”ملك، والله سبحانه وتعالى اعطاه زينًا وجمالًا” olan sözü verilir (s. 37). Sevgilinin güzelliğinin olağanüstü boyutta sunulmasının nedenleri arasında hikâyenin dinleyiciler tarafından ilgi çekici bulunması ve onların hayal gücünün sınırlarını zorlamak istemesi yer alır.

- Hikâyelerde yedi sayısı oldukça sık kullanılır. Örneğin “er-Riyâşî” adlı hikâyede babanın yedi oğlu vardır (s.29). Aynı şekilde “Peynir tekeri gibi” adlı hikâyede Cubeyne’yi evden dışarı çıkarmak isteyen yedi arkadaş vardır (s. 74). “Bahçenin anahtarı” adlı hikâyede de sultanın oğlu yedi yıllık suskunluğunu bozar ve yedi gün yedi gece süren bir düğünle sevgilisiyle evlenir (s. 28).
- Hikâyelerde âşık, sevgilisinin güzelliğine ilk görüşte vurulur ve sevgilisinin karakteri, geçmiş yaşantısı, ilgi ve beğenilerini bilmeden hemen onunla evlenmek ister. Buna örnek olarak “Hamde ve Muhammed” (s. 39) hikâyesi ile “Peynir tekeri gibi” (s. 79) hikâyeleri verilir. Bu hikâyelerde Hamde uyuyan Muhammed’in yakışıklılığını görüp hemen âşık olurken sultan da yıkanan ve temizlenen Cubeyne’nin güzelliğini görüp ona sevdalanır ve akabinde evlenir.
- Hikâyelerde kelime ya da cümle tekrarı anlatımı güçlü kılmak ve konuyu cazip ve sürükleyici hâle getirmek için yapılır. Buna örnek olarak “Peynir tekeri gibi” adlı hikâyede Cubeyne ile dışarıda oyun oynamak isteyen yedi kız önce annesine sonra sırayla Cubeyne’nin akrabalarına giderek izin vermelerini talep ederler. Her seferinde Türkçesi “Ey Cubeyne’nin annesi, Cubeyne’nin hayatı için, ona izin ver, bizle gelsin ve (sedir ağacının) meyvesini toplasın” olan ve Arapçası “يا أم جبينه، بحياة جبينه، تخلي جبينه، تروح تلقط معنا دوم” olan sözü yedi kez tekrar ederler (ss. 73-74). Bu sayede hikâyenin insanların zihninde uzun süre kalması ve kolay hatırlanması sağlanır.
- Hikâyelerde yer alan kişiler sahip oldukları özellikler çerçevesinde isimlendirilir. Örneğin “Peynir tekeri gibi” başlıklı hikâyede kız bembeyaz olması hasebiyle peynire benzetilir ve annesi tarafından ona Peynircik manasına gelen (جبينه) ismi verilir (s. 73). Bedevi Araplarda çocuğun doğduğu yer, zaman, mekân, durum ve şarta göre isimlendirilmesi çok yaygın bir durumdur. Örneğin dağın eğimli bir yerinde doğan kız çocuğuna “İhneyye” ismi verilir. Göç esnasında doğan kız bebeğe “Erheyeye” adı verilir. Gök gürültüsü ve şimşegin çıktığı bir sırada doğan kız bebeğine ise “Er’ıyde” adı verilir (Doğancı, 2024, s. 81).
- Hikâyelerde cinler genellikle korkunç ve kötü bir surette tasvir edilir ve amaçları insanları yemek ve onları alaya almaktır. Buna örnek olarak “Hamde ve Hamide” adlı hikâyede cinin sevdiği kız Hamide’ye önce yemek ikram etmesi ardından onu yemesi örnek verilir (s. 81).
- Hikâyelerde olağanüstülükler mevcuttur. Örneğin “Eğreti kız” adlı hikâyede Muhammed’in ölmüş babasının gaptan sesi duyulur (s. 83) ya da Muhammed ve kardeşi bir sandığın içerisinde suya bırakılır ve mucize eseri bebekler bir balıkçının ağına takılarak kurtarılır (s. 82). Bu olağanüstülükler sayesinde de dinleyicilerin hikâyeye olan ilgisi artar.
- Gerçek dışı hikâyelerde olaylar, imkânsızlıklar üzerine kurgulanır ve olması imkânsız olaylar, bulunması imkânsız yerler ve şahıslar hikâyede yer edinir. Bunun en bariz örneği “Cinlerin kızı cin” hikâyesinde görülmektedir; öyle ki şehzade bir cinle evlenebilmek için cin sarayına doğru yolculuğa çıkar ve yolda hem karınca ile hem de aslanla dost olarak onların yardımlarını alır ve cinle evlenir (s. 85).
- Hayvan hikâyelerinde, hayvanlar insan gibi konuşturulur ya da bir insanın yapabileceği işler yaptırılır ve edebî sanatlardan teşhis sıklıkla kullanılır. Bunun en bariz örneği “Arneces ve Berneces” hikâyesinde görülür ki anne koyun yavrularına şarkılar söyler, onları cinin karnından kurtarmak için plan yapar ve cinle kavgaya tutuşup onu yenerek yavrularını kurtarır (ss. 197-198). İlâveten “Pire” hikâyesinde de bit insan gibi ağlar, çöp üzülür, zeytin

ağacı dertlenir, pınarın eleminden suyu kurur ve keçiler kederlerinden boynuzlarını kırar (s. 199-202). Dahası “Cerâde olmasaydı serçe olmazdı” hikâyesinde de yaşlı serçe, krala kaybettiği devlet hazinesini ve yüzüğü bulma konusunda yardım eder (ss. 209-218).

- Hikâyeler hikmetli sözler ve özdeyişler içerir ve buna örnek olarak “üç düşen” adlı hikâyeye verilir. Burada yeryüzünden bereketin, erkekten yiğitliğin ve kadından da hayatın ortadan kalktığı vurgulanır (s. 240). Bu sözler ve özdeyişler sayesinde de kadim Filistin kültürüne ait bilgelikler, öğütler ve nasihatler dinleyiciye aktarılır.
- Hikâyelerin genelinde kullanılan lehçe Filistin lehçesi olup basit, sade, yalın ve anlaşılır bir üslup benimsenir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Halk edebiyatı ile ilgili çalışmalar halkların sahip olduğu maddi-manevi değerlerin, yazılı-sözlü edebî eserlerin ve kültürlerin incelenerek bir nesilden diğerine aktarılması hususunda önem arz etmektedir. Filistin halk edebiyatı ürünlerinden halk hikâyelerinin araştırıldığı bu çalışmada Filistin halkının sosyal, tarihî, fikrî, dinî, edebî ve kültürel unsurlarıyla ilgili bilgiler içeren halk hikâyelerinin neler olduğu, bunların özellikleri, çeşitleri, dili, üslubu ve kişileri sınıflandırılarak açıklanmıştır. Filistin lehçesi ile şifahi olarak nakli gerçekleşen müellifi meçhul bu hikâyelerde yer alan Filistin halkının bireysel ya da toplumsal vicdani yansımalarının çıkarımı yapılmıştır. Çalışmanın örneklem ve bulgular kısmında beş ana gruba ayrılan Filistin halk hikâyeleri çerçevesinde toplamda on dört hikâyenin Arapçadan Türkçeye özet tercümesi yapılmıştır. Söz konusu hikâyeler, *Omar ‘Abdu’r-Rahman es-Sârîsî* ve *İbrâhîm Ya ‘kûb el-Hâdi* tarafından kaleme alınan ve kırk yedi Filistin ve Ürdün halk hikâyesini ihtiva eden *el-Hikâyatu’s-Şa’biyyetu min Filistîn ve’l-Urdun* adlı kitaptan temin edilmiştir. Çalışmada Filistin halk hikâyelerinin taksimi sosyal konulu hikâyeler (حكايات الواقع الاجتماعي), gerçek dışı hikâyeler (الحكايات الخرافية), hayvan hikâyeleri (حكايات الحيوان), eğlenceli hikâyeler (المرحاة) ve özdeyiş hikâyeleri (حكايات الأمثال) şeklinde yapılmıştır. Araştırma alanı içerisine giren sosyal konulu hikâyeler içerisinde Vâlî’l-medîne (والي الكدينة), Miftâhu’l-bustân (مفتاح البستان), er-Riyâşî (الرياشي), Zevcân (زوجان) ve Hamde ve Muhammed (حمدة ومحمد) hikâyeleri yer almıştır. Gerçek dışı hikâyeler arasında ise Misle kursi’l-cubneti (مثل قرص الجبنة), Hamde ve Hamîde (حمدة وحميدة), es-Sit bidevr (الست بدور) ve Gîlâne bint gîlân (غلانة بنت غيلان) incelenmiştir. Hayvan hikâyeleri arasından ‘Arneces ve Berneces (عرنجس وبرنجس) ve el-Burgûs (البرغوث), eğlenceli hikâyeler arasından Levîâ Cerâdetu mâ vaka’a ‘Asfûrun (لولا جرادة ما وقع عصفور) ve özdeyiş hikâyeleri arasından da el-Kırkîse (القرقسة) ve Selâsetun sakatna (ثلاثة سقطن) araştırılmıştır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar arasında; hikâyelerin belirli bir kalıp formula başlayıp bitmesi, zamanın ve mekânın müphemliği, İslam kültürünün tesiriyle duaların ve bedduların dile pelesenk olması, cezaların fiziksel beden üzerine uygulanarak uzvun kesilmesi, sonların genellikle mutlulukla nihayetlenmesi, şahıs isimlerinin çoğunlukla mevcut olmaması, mantıksal bütünlükten yer yer uzaklaşması, sevgilinin güzelliğini tasvirde mübalağaya başvurulması, yedi sayısının sıklıkla kullanılması, kelime ve cümle tekrarlarının yapılması, şarkı, mâni, tekerleme gibi halk edebiyatı türlerine de yer verilmesi, olağanüstü olaylara ve metafizik varlıklara değinmesi, hayvanlara insansı özellikler kazandırılması, hikmetli sözler ve özdeyişlerle insanlara doğru yolun gösterilmesi vardır. İlâveten, Filistin hikâyelerinde Filistin lehçesinin karakteristik özellikleri açık, sade ve yalın bir üslupla görülmektedir. Genellikle fellâhi ağzı (اللهجة الفلاحية) ve bedevî ağzı (اللهجة البدوية) ile aktarılan hikâyelerde (قال) fiilî bedevî ve fellahlarca (gâl) şeklinde (g) sesi baskılanarak telaffuz edilir. Fellahların naklettiği hikâyelerde de (كيف حالك) cümlesindeki (ك) sesi (ç) şeklinde telaffuz edilir. Öte yandan, Arap halk edebiyatının genelinde Filistin halk edebiyatının ise özelinde halk hikâyelerinin araştırıldığı bu çalışma, halk edebiyatı alanındaki eksiklikleri tamamlama gayreti içerisinde olmuştur. Söz konusu çalışma ileride Türkiye’de yapılacak olan Fas, Tunus, Cezair, Ürdün, Irak, Suriye, Umman, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Yemen vb. devletlere ait halk hikâyeleri malzemelerinin incelenmesi konulu çalışmalara ışık tutmayı istemektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Tek yazarlı çalışma olduğundan yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum olmağını beyan ederim.

Kaynaklar

- 'Abdu'l-Hakîm, Ş. (2017). *el-Hikâyetu's-ş-ş'a'biyyetu'l-'Arabîyyetu*. Mısır: Hindâvî.
- Bâdîs, N. (2013). *el-Hikâyetu's-ş-ş'a'biyyatu beyne husûsiyyeti'n-neş'eti va hurriyyeti'l-fen. es-Sekâfetu's-Şa'biyye*, 23, 8-9.
- Bedr, M. (2022). *el-Hikâyetu's-ş-ş'a'biyyetu fî bâdiyyeti's-Sinâ'*. Mısır: Meca Book.
- Büşrâ, M. (2013). *el-Hikâyetu's-ş-ş'a'biyye: tekûne av mâ tekûne. es-Sekâfetu's-Şa'biyye* 23, 60-71.
- Ceber, S. (2006). *el-İntifâda fî'l-edebi's-ş-ş'a'bî'l-Filistînî fî şimâli Filistîn*, Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu'l-Necâhi'l-Vatâniyye, Nâblus.
- Doğancı, S. (2023a). Ğassân Kenefânî'nin Üm Sa'ad romanında yapı ve tema. K. Osman ve K. Mehmet (Ed.), *Sosyal, beşeri ve idari bilimler alanında akademik araştırma ve derlemeler* içinde (275-287). Ankara: Platanus Publishing.
- Doğancı, S. (2023b). Modern Ürdün lehçesinin fonetik ve morfolojik özellikleri üzerine bir inceleme. *Şarkiyat Mecmuası*, 43, 299-317.
- Doğancı, S. (2024). *Ürdün bedevileri kabileleri, kanunları, lehçesi ve kültürü*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- el-Binâ', İ. (2014). Kırâ'a fî'd-delâlâtî's-serdiyye fî'l-hikâyetu'l-hurâfiyye. *es-Sekâfetu's-Şa'biyye*, 26, 64-71.
- el-Hamûd, N. (2013). *el-Hikâyetu's-ş-ş'a'biyyeti'l-Filistîniyyeti beyne'l-huviyyeti ve'l-'avleme. es-Sekâfetu's-Şa'biyye*, 22, 40-65.
- el-Vâdî, H. (2013). *es-Serdu'l-hikâ'î fî'l-kıssatî'l-kasîrati'l-Filistîniyye. Mecelle Câmi'atu'n-Necâh Lilebhâs*, 27(10), 2011-2042.
- es-Sârîsî, Omar A. (2010). *el-Hikâyetu's-ş-ş'a'biyyetu fî Filistîn ve'l-Urdun ...huviyyet va te'sîl. es-Sekâfetu's-Şa'biyye*, 11, 70-76.
- es-Sârîsî, 'O. ve el-Hâdi, İ. (1992). *Hikâyetu's-ş-ş'a'biyyetu min Filistîn ve'l-Urdun*. 'Amman: Dâru'l-Yanabî'.
- es-Savrî, B. (2016). *el-Binâ'u'l-tahayyîlî fî'l-hikâyeti's-ş-ş'a'biyyeti. es-Sekâfetu's-Şa'biyye*, 35, 44-49.
- Eşhebûn, 'A. (2014). *Husûsiyyetu'l-hitâbi'l-iftitâhî fî'l-hikâyeti's-ş-ş'a'biyye. es-Sekâfetu's-Şa'biyye* 27, 42-52.
- Fethî, İ. (1986). *Mu'cemu'l-mustalahâtî'l-edebiyyeti*. Cilt 14. Tûnus: et-Ta'âduyyeti'l-'Ummâliyye.

- Güzel, A. ve Torun, A. (2003). *Türk halk edebiyatı el kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Huseyn, H. M. (2024). Hikâyatu'l-'emsâlu's-şa'biyyeti fî memleketi'l-Bahreyn. *es-Sekafetu's-Şa'biyye*, 65, 52-71.
- Kenefânî, Ğ. (1969). *Um Sa'ad*. Kıbrıs: Dâr Menşûrâtü'r-Rimâl.
- Mehbek, A. Z. (2005). *Min turâsi's-şa'biyyi (dirâse tahlîliyye lilhikâyeti's-şa'biyyeti)*. Lübnân: Dâru'l-Ma'rife.
- Micvel, V. (2015). *Tecelliyâtü'l-'acâ'ibî fî's-serdi'l-hikâ'î lilhikâyeti's-şa'biyyeti (hikâye Veş Min Hadra min vâdî Sûf)*. Yüksek Lisans Tezi, Câmî'atu'l-Vâdî, Cezâ'ir.
- Muhammed, 'E. (2021). el-Hikâyatu's-şa'biyyetu fî merkezi'l-Feşen (hikâye'l-hayvân enmûzecen). *Mecelletu Kulliyeti'l-Âdâb- Câmî'a Benî Suvef*, 1(58), 309-330.
- Muhawi, I. ve Kanaana, S. (1989). *Speak bird speak again palestinian Arap folktales*. Berkeley: University of California Press.
- Sirhân, N. (1974). *el-Hikâyatu's-şa'biyyetu'l-Filistîniyye*. Beyrût: el-Mü'essesetu'l-'Arabîyyeti Lildirâsâtî ve'n-Neşr.
- Sirhan, Nadia R. (2014). *Folk stories and personal narratives in Palestinian spoken Arabic, a cultural and linguistics study*. London: Palgrave Macmillan.
- Süleymân, 'Î. (2011). el-Edebu's-şa'biyyu'l-Filistînî. *es-Sekafetu's-Şa'biyye*, 14, 50-59.
- 'Ubeydullah, M. (2011). *el-Kıssatu'l-kasîra fî Filistîn ve'l-Urdun munzu neş'etiha hattâ cîl "el-ufku'l-cedîd"*. 'Ammân: Vuzâratu's-Sekâfe.
- Vedîcî, R. (2018). el-Hikâyatu's-şa'biyyetu fî'l-bünyeti ve'l-delâle. *es-Sekâfetu's-Şa'biyye*, 40, 32-41.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Folk stories, which fall within the research area of literary understanding called folk literature or folk heritage, are stories within the oral cultural heritage of the Palestinian people and are anonymous products consisting of extraordinary things told in front of a certain community and generally called superstitions. Stories often begin with formulaic expressions, and between these formulaic expressions (يا قديم يا زمان، نحكي إلا ننام، إلا نصلي على محمد بدر التمام، كام في قديم الزمان) is widely used. In stories, the end is expressed to the audience by saying the sentence (وصل الحبل بالحبل). In order to keep the subject away from boring, the narration is kept as fluent and short as possible, while many elements that can be humorous are used. At the end of the narration, (توتة توتة، خلصت) is said, and then the listener is asked the question (مليحة أو مفلوتة) and whether the story is good or bad. On the other hand, the time in the stories covers a long time, and the space covers a wide area. The subject varies depending on the period and conditions.

In this part of the study, Palestinian folk tales are divided into five main groups and classified as social-themed stories, superstition stories, animal stories, entertaining stories, and proverb stories. In addition, there are a total of fourteen stories briefly translated from Arabic into Turkish in the study, and these stories are *Hiqayatu al Shabiiyyeti min Palestine and Jordan* written by Omar Abdu al Rahman al Sarisa and Ibrahim Yaqub al Hadi. In this context, the findings of the study are listed as follows:

Firstly, Palestinian social-themed stories include almost every subject that Palestinians living in the same time and place, living in geographical unity, will encounter in their social lives, and include religion, economy, politics, equality, justice, customs, etc. They are stories that care about tribal unity and commonality in almost every issue. The purpose of these stories, which are carriers of cultural, social, and religious values, is to entertain people while correcting their mistakes. It also aims to ensure that the customs, practices, and ceremonies that are among the common values are known and implemented by individuals. Stories with Palestinian social themes include *Vali al madine*, *Miftahu al bustan*, *al Riyashi*, *Zevjan*, and *Hamde and Mohammed* stories.

Secondly, Palestinian superstition stories are stories with a limited cast of time, place, and people, containing information about the unique worlds and laws of animals, jinn, and creatures living in dreams and dream worlds. Since the plots of the stories are based on extraordinariness and abstraction, dreams, unknowing things, and strange things are used. These stories also aim to entertain the human mind by pushing its limits, and for this reason, each story has its own vocabulary. Palestinian superstition stories include *Misle qursi jubneti*, *Hamde and Hamide*, *al Sit bidevr*, and *gilane bint gilane*.

Thirdly, Palestinian animal stories are stories in which all animals are included in the story's cast and are personified and given humanoid characteristics. They begin with the style of (كان ما كان) and point to mysterious and strange events. The once-upon-a time style is used because the events took place at a legendary time. Animals such as camels, donkeys, and lions often appear in the stories, and they are called secretive, patient, wise, etc., which are characteristic of humans' features. In this respect, these stories are symbolic representatives of society and the individual. Palestinian animal stories include *Arneces and Berneces* and *al Burgus*.

Fourthly, Palestinian entertainment stories are stories that talk about the conflicts, fights, and hostilities between husband and wife and animals such as cats and dogs and provide humorous elements from the dialogues between them. These stories, which can convey information about any hero and the people he fights against, are educational narratives that people perform to escape from the difficulties of life and have fun. The purpose of the stories is to convey to the listener the meaning of concepts such as friendship and loyalty in an entertaining style and to embellish the narrative with jokes and make black humor of social and political life. Palestinian entertainment stories include *Levla jeradetu ma vaqaa asfurun*.

Finally, Palestinian proverb stories are stories that contain proverbs, idioms, wisdom, and maxims filtered from long years of experience of Palestinians. In the first type of these stories, which are divided into three types, the story point to the origin of the proverb is used. In the second type, the proverb is found in the form of a short sentence, saying, poem, or song. The wise words used in the last version are not a saying that is repeated throughout the story and known by all Palestinians, or a proverb that summarizes the story, but the sayings that the story itself produced and brought to Palestinians. Palestinian proverb stories include al Qırkise and Selasetun saqatna.

Method

In this study, the document analysis method, one of the qualitative research methods, was used. Data collection tools include Arabic, English, and Turkish online archives, newspapers, academic journals, books, and theses. The research and writing process of the article was carried out by reading and analyzing the primary and secondary sources in question within the framework of this method.

Findings

Among the results reached in the study: the stories begin and end with a certain pattern, the ambiguity of time and place, the influence of Islamic culture on prayers and curses, the amputation of limbs by applying punishments on the physical body, the endings usually ending happily, the personal names mostly not being present, the lack of logical integrity, moving away from places, resorting to exaggeration in describing the beauty of the beloved, frequent use of the number seven, repetition of words and sentences, songs, poems, nursery rhymes. It also includes folk literature genres such as mentions of extraordinary events and metaphysical beings, gives humanoid features to animals, and shows people the right path with wise words and sayings. On the other hand, this study, which investigates Arab folk literature in general and Palestinian folk literature in particular, has made an effort to complete the deficiencies in the field of folk literature.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Studies on folk literature are important in examining the material and spiritual values, written and oral literary works, and cultures of the people and transferring them from one generation to the next. In this study, which investigates folk tales from Palestinian folk literature products, which are folk tales that contain information about the social, historical, intellectual, religious, literary, and cultural elements of the Palestinian people are explained by classifying their characteristics, types, language and style. The individual or social conscientious reflections of the Palestinian people in these stories of unknown authors, which were transmitted through the Palestinian dialect, were inferred. In the sample and findings section of the study, a total of fourteen stories were briefly translated from Arabic to Turkish within the framework of Palestinian folk tales divided into five main groups. The stories in question are obtained from the book called *Hiqayatu al Shabiiyyeti min Palastine and Jordan*, which was written by Omar Abdu al Rahman al Sarisi and Ibrahim Yaquub al Hadi and contains forty-seven Palestinian and Jordanian folk tales as a total. The study in question will be carried out in the future in Morocco, Tunisia, Algeria, Jordan, Iraq, Syria, Oman, Saudi Arabia, Bahrain, Qatar, Yemen, etc. It is wanted to be a pioneer in studies on the examination of folk literature materials belonging to states.

Miray Kuş Kudüs Semalarında Adlı Hikâyedeki Ötekilik Kavramının İmgebilimsel Bir Analizi

Faruk DÜNDAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi
faruk.dundar@erbakan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2524-4776

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1597743

Geliş Tarihi: 07.12.2024

Revize Tarihi: 28.01.2025

Kabul Tarihi: 02.02.2025

Atıf Bilgisi

Dündar, F. (2025). Miray Kuş Kudüs Semalarında adlı hikâyedeki ötekilik kavramının imgebilimsel bir analizi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 276-290.

ÖZ

Bu çalışma, özel gereksinimli genç bir yazar olan Miray Özcan'ın *Miray Kuş Kudüs Semalarında* adlı çocuk hikâyesini imgebilimsel bir yaklaşımla analiz ederek, hikâyede “öteki” kavramının fiziksel engellilik, dil ve kültürel farklılıklar üzerinden nasıl temsil edildiğini ve bu temsili bireysel, kültürel ve coğrafi düzeylerde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ele almıştır. Belge incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmada, Miray'ın Kudüs'e duyduğu sevgi ve Filistinlilerin maruz kaldığı acılara olan duyarlılığı vurgulanmıştır. Hikâye analizinde, tekerlekli sandalye kullanan Miray'ın engellerini hayal gücüyle aşarak Kudüs'e yaptığı yolculukta, savaşın masum çocuklar üzerindeki etkilerini görmesi ve Filistin halkının çektiği acılara empati geliştirmesi üzerinde durulmuştur. Miray'ın Arapça konuşan çocuklarla dil engeline rağmen kurduğu iletişim çabası ve özel gereksinimli Filistinli Zeynep ile kurduğu bağ, “öteki” kavramının insani değerler ve ortak duygular etrafında aşılabileceğini göstermektedir. Araştırma sonucunda, Miray'ın Kudüs'e olan sevgisinin ve Filistin halkının yaşadığı zorluklara duyarlılığının, hikâyede ötekilik algısının dönüşümüne katkı sağladığı belirlenmiştir. Bu bağlamda, çocuk edebiyatında böylesine önemli ve hassas konuların ele alınmasının, çocuklarda empati, hoşgörü ve insani değerlerin gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunduğu ve farklılıklara rağmen birlik ve anlayışın mümkün olduğunu gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İmgebilim, ötekilik, Miray Kuş Kudüs Semalarında, Miray Özcan.

An Imagological Analysis of the Concept of Otherness in the Story, *Miray Kuş Kudüs Semalarında* (Miray Bird over the Sky of Jerusalem)

ABSTRACT

This study examines the children's story *Miray Kuş Kudüs Semalarında* (Miray Bird over the Sky of Jerusalem) by Miray Özcan, a young author with special needs, from an imagological perspective, revealing how the concept of the “other” is represented through physical disability, language, and cultural differences, and how this representation undergoes a transformation at individual, cultural, and geographical levels. Conducted using the document analysis method, the research highlights Miray's love for Jerusalem and her sensitivity to the sufferings endured by the Palestinians. In the story analysis, emphasis is placed on how Miray, who uses a wheelchair, overcomes her obstacles through imagination and makes a symbolic journey to Jerusalem, witnesses the devastating effects of war on innocent children, and develops empathy towards the sufferings of the Palestinian people. Miray's efforts to communicate with Arabic-speaking children despite the language barrier, and the bond she forms with Zeynep, a Palestinian girl with special needs, demonstrate that the concept of the “other” can be transcended through human values and shared emotions. The research concludes that Miray's love for Jerusalem and her sensitivity to the difficulties faced by the Palestinian people contribute to the transformation of the perception of otherness in the story. In this context, it has been determined that addressing such important and sensitive topics in children's literature significantly contributes to the development of empathy, tolerance, and human values in children, and shows that unity and understanding are possible despite differences.

Keywords: Imagology, otherness, *Miray Kuş Kudüs Semalarında* (Miray Bird over the Sky of Jerusalem), Miray Özcan.

Giriş

Filistin sorunu, İsrail'in 1948 yılında kurulmasıyla ortaya çıkan ve günümüze dek çözülemeyen, uluslararası toplumun en karmaşık ve hassas meselelerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir. Bu sorun, yalnızca iki halk arasında yaşanan bir çatışma değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel düzeyde siyasi, dinî ve insani boyutları olan çok yönlü bir krizdir. İsrail'in Filistin topraklarını sistematik olarak işgal etmesi, Filistin halkının temel haklarının ihlal edilmesi ve

uluslararası hukukun göz ardı edilmesi, krizin derinleşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Filistin coğrafyasında yaşanan mücadeleler, hafızalara sadece zulüm ve direniş imgeleriyle değil, aynı zamanda kimlik inşasının dönüştürücü dinamikleriyle kazanmıştır. Filistin halkı için işgal ve ihlaller, kolektif bilinci ve aidiyet duygusunu pekiştiren bir işlev görmektedir. Bilgin (2007), kimliği bireyin ya da topluluğun, kendini diğer insanlarla etkileşim içinde biçimlendirme ve konumlandırma yolu olarak ele alır. Psikolojik düzeyde bakıldığında ise kimlik, kişinin kendisini hangi niteliklerle tanımladığına işaret etmektedir. Bu süreç, bireyin kendisi hakkında sahip olduğu farklı görüş, tanım, imge ve bilgi gibi çeşitli temsilleri kapsar. Dolayısıyla kimlik, özü itibarıyla bireyin kendine dair algısını yansıtan bir kavramdır. Ancak bu algı, bir anda ortaya çıkan ve sabitlenen bir özellik olmayıp, insanın yaşamı boyunca diğer bireylerle kurduğu ilişkiler aracılığıyla şekillenen ve gelişime açık bir olgudur.

Edebiyat, bu meselenin en yalın ve çarpıcı biçimde ifade bulduğu alanlardan biridir. Romanlardan şiirlere kadar uzanan geniş yelpaze içinde, Filistin topraklarına ve özellikle Kudüs'e dair anlatılar, yalnızca mekân veya tarih anlatısı olmaktan sıyrılarak insanları etkileyen bir belleğe dönüşür. Bireylerin kimlikleri, acıları, direnişleri ve umutları; edebî metinlerde semboller, mecazlar ve karakterlerin yaşam öyküleri aracılığıyla süreklilik kazanmaktadır. Böylelikle, bu edebî birikim Filistin'e dair ortak bir hafıza olgunlaştırırken her kuşağın deneyim ve anlam katmanlarıyla zenginleşen, sürekli yenilenen çok boyutlu bir kimlik haritası sunmaktadır.

Bu süreçte çocuk edebiyatı da özel bir yere sahiptir. Farklı kültür ve kimliklerin çatışma ya da dayanışma temaları üzerinden işlendiği eserler, genç kuşakların dünya görüşünü şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Kendilerini doğrudan ilgilendiren veya çok uzakta kalan olaylarla ilgili okudukları metinler, çocuklarda empati geliştirme ve farklılıkları kabullenme eğilimini artırabilmektedir. Edebî eserlerde kimi zaman savaşın ortasında kalan masum çocukların sesi duyulur, kimi zamansa barış hayallerine sahne olan hikâyeler yazılır. Böylece, Filistin ile ilişkili edebî metinler, çocuklara yalnızca bir çatışmanın değil, bir kimlik ve umut arayışının da aktarılmasını sağlamaktadır.

Kudüs ve Filistin, Türk yetişkin ve çocuk edebiyatında tarihî, dinî ve kültürel bağlantıları vurgulayan önemli temalar olarak yer almaktadır. Ancak bu temaları ele alan edebî eserleri inceleyen akademik araştırmaların sayısı, özellikle çocuk edebiyatı bağlamında sınırlı kalmıştır. Yetişkin edebiyatı ile ilgili çalışmalara bakılacak olursa, Öztürk (2017), Türk edebiyatında Kudüs teması üzerine yaptığı çalışmada, Kudüs'ün Türk edebiyatındaki tarihî ve dinî önemine dikkat çekmiş, bu temanın edebî eserlerdeki yansımalarını incelemiştir. Altınova (2018) ise Klasik Türk şairlerinin eserlerinde Kudüs ve Mescid-i Aksâ temasını ele alarak, bu kutsal mekânların klasik şiirdeki yerini ve şairlerin bakış açılarını ortaya koymuştur. Modern Türk edebiyatında Kudüs, özellikle Nuri Pakdil'in eserlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Şahin (2018), Pakdil'in şiirlerinde Kudüs'ün bir coğrafya olarak değil, bir aşk ve direniş mekânı olarak ele alındığını vurgulamıştır. Benzer şekilde, Yücer (2018), Pakdil'i Türkiye'de bir Kudüs şairi olarak tanımlamış ve onun Kudüs'e olan aşkını edebî bir perspektiften değerlendirmiştir. Hikâye ve roman türlerinde de Kudüs teması işlenmiştir. Olpak Koç (2020), Yavuz Ahmet'in *İbrahim'i Beklerken/Kudüs Öyküleri* adlı eserinde insana yaklaşımı incelemiştir. Ulutürk Sakarya (2023), *Kalbim Kudüs'te Kaldı* romanında Kudüs'ün roman kişilerinin gözünden nasıl yansıtıldığını ele almıştır. Karaca Yalçın (2024) Türk romanında Kudüs temasını genel bir çerçevede değerlendirerek, bu kutsal şehrin romanlardaki yansımalarını analiz etmiştir. Çağdaş Türk dergilerinde de Kudüs teması işlenmiştir. Karakaş (2023), *Yedi İklim* dergisindeki Kudüs temalı yazıları incelemiş ve bu yazıların Kudüs bilincine katkısını değerlendirmiştir. Dönmez (2023), Arif Ay'ın fikir dünyasında Kudüs bilincini ele almış, onun eserlerinde Kudüs'ün bir direniş ve bilinç mekânı olarak işlendiğini vurgulamıştır. Korkmaz (2024) ise Türklerin gözünde Kudüs'ü, hüznü ve elem bağlamında ele alarak, bu kutsal şehrin Türk edebiyatındaki duygusal yansımalarını incelemiştir.

Çocuk şiirleri ve hikâyelerinde Kudüs ve Filistin, genellikle acı çeken çocuklar, savaşın yıkıcı etkileri ve barış temaları üzerinden ele alınmıştır. Fakat bu konuda yapılan akademik çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Yakar (2018), Çocuk şiirinde sorunlu coğrafyalar ve acı çeken çocuklar başlıklı çalışmada, Mustafa Ruhi Şirin'in şiirlerini incelemiştir. Bu şiirlerde Filistin'e de değinildiği belirtilmiştir. Bu bağlamda Türk çocuk edebiyatında Kudüs ve Filistin temasının çocukların bu konuya

duyarlılıklarını artırmak ve onlara tarihsel-kültürel bir bilinç kazandırmak amacıyla işlendiği söylenebilir.

Türk çocuk edebiyatında Gazze, Kudüs ve Filistin sorunlarını ele alan eserler genellikle yetişkin yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Ancak bu önemli konuları ele alan çocuk yazarların çocuklar için yazdığı eserlerin sayısı oldukça sınırlıdır. Bu nadir eserlerden biri, 12 yaşındaki Miray Özcan tarafından yazılan *Miray Kuş Kudüs Semalarında* (2024) adlı kitaptır.

2012 yılında İstanbul’da doğan Miray Özcan, özel gereksinimli bir çocuk olmasına rağmen azmi ve yeteneğiyle dikkat çekmektedir. Şu anda ortaokul öğrenimine devam eden genç yazar, *Miray Kuş Kudüs Semalarında* adlı kitabından önce farklı konularda iki kitap daha kaleme almıştır. Bu eser, Rize İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından yürütülen “Genç Yazarlar ve Şairler Projesi” kapsamında Mayıs 2024’te yayımlanmıştır (Özcan, 2024).

Hikâye, tekerlekli sandalye kullanan ancak hayal gücü sayesinde kanatlarını açarak dünyayı dolaşabilen engelli bir kız çocuğu olan Miray’ın gözünden anlatılır. Miray, her şeye meraklı, düşünmeyi ve konuşmayı seven bir kızdır. Günün birinde ailesiyle birlikte Kudüs’teki olayları haberlerden izler. Masum insanların acı çektiğini, çocukların öldüğünü görür ve bu durum onu derinden etkiler. Savaşın adil olmadığını düşünür ve dualarıyla Filistin’e destek olur. Miray, kanatlarını açarak Kudüs’e, Mescid-i Aksa’ya doğru bir yolculuğa çıkar. Orada Mescid-i Aksa’nın bahçesinde oynayan çocuklarla karşılaşır. Onlarla iletişim kurmak ister ancak dil engeli nedeniyle zorlanır. Tam o sırada Türkçe konuşan Yusuf Öğretmen ile tanışır. Onun yardımıyla çocuklarla arkadaş olur ve birlikte neşe içinde vakit geçirirler. Yusuf Öğretmen onlara Selahaddin Eyyubi’nin hikâyesini anlatır. Selahaddin’in çocukluğunda minberciyle olan konuşmasından etkilenip Mescid-i Aksa’yı fethetmeye karar vermesini ve sonunda bu hedefini gerçekleştirmesini öğrenirler. Daha sonra Miray, Filistinli Ahmet adlı bir çocukla arkadaş olur. Ahmet, özel gereksinimli kardeşi Zeynep’i Miray ile tanıştırmak ister. Miray, Ahmet’in evine misafir olur ve Zeynep ile tanışır. Zeynep başta çekingen davransa da Miray’ın anlayışlı yaklaşımı sayesinde onunla arkadaşlık kurar. Ziyaretin sonunda Miray, Ahmet’in ailesine ve Yusuf Öğretmen’e teşekkür ederek yeniden gökyüzüne yükselir. Miray, Kudüs’ün ve Mescid-i Aksa’nın önemini, oradaki insanların yaşadığı zorlukları anlar ve dualarında onlara yer verir. Hikâyenin sonunda, tüm Müslümanların Kudüs’ü görmeyi dilemesi ve oradaki insanların acılarının dinmesi için dua eder.

Böylesine önemli ve hassas bir konuyu çocukların anlayabileceği bir dille ele alan bu anlatıyı, imgebilim perspektifinden incelemek “öteki”nin temsili ve edebiyatta kültürel kimliklerin inşası hakkında önemli veriler sunmaktadır. İmgebilim, karşılaştırmalı edebiyatın bir alt disiplini olarak ortaya çıkmış ve toplumların birbirlerini nasıl algıladığını inceleyen bir araştırma alanıdır (Engin, 2015). Bu disiplin, metinlerde yer alan yabancı halklar ve kültürlerin temsiliyi analiz ederek, bu temsillerin kökenlerini, işlevlerini ve okuyucular üzerindeki etkilerini araştırır (Leerssen, 2007).

“Öteki” kavramı, imgebilimde merkezî bir öneme sahiptir ve bir bireyin ya da topluluğun, kendisinden farklı olarak algıladığı ve genellikle stereotiplerle veya önyargılarla ilişkilendirilen grupları ifade etmektedir (Leerssen, 2016). Çocuk edebiyatında “öteki”nin temsili, genç okuyucuların kendi kültürlerinden farklı olan toplumları ve insanları nasıl algıladığını ve onlarla nasıl ilişki kurduğunu belirlemede önemli bir rol oynar (Bradford, 2007). Edebiyat, çocuklar için kendi dünyalarını yansıtan bir ayna veya başka hayatlara açılan bir pencere işlevi görebilir (Botelho ve Rudman, 2009). Dolayısıyla, “öteki”nin nasıl tasvir edildiği, kültürler arası anlayışı ya teşvik eder ya da engeller. “Öteki”nin bu bağlamda nasıl temsil edildiğini anlamak önemlidir çünkü çocuk edebiyatı, sadece toplumsal tutumları yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda genç okuyucuların dünya görüşlerini şekillendirme gücüne de sahiptir (Nikolajeva, 2010).

Yöntem

Bu çalışmada, *Miray Kuş Kudüs Semalarında* isimli çocuk hikâyesinin imgebilimsel bir yaklaşımla incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı, hikâyede “öteki” kavramının nasıl temsil

edildiğini ve bu temsilin bireysel, kültürel ve coğrafi düzeylerde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktır. Belge incelemesi yöntemiyle yürütülecek olan bu çalışmada, hikâyedeki karakterler, olaylar ve mekânlar detaylı bir şekilde analiz edilecektir. İmgebilimsel analiz, hikâyede Kudüs ve Filistin’in “öteki” olarak nasıl tasvir edildiğini, Miray’ın engelliliğinin bireysel “öteki”lik algısını nasıl dönüştürdüğünü, farklı dillerin iletişimdeki rolünü, “ötekilik” algısının dönüşümünü anlamak için kullanılacaktır. Araştırma sürecinde veri toplama araçları, veri toplama ve analiz yöntemleri ile araştırma etiğine ilişkin hususlar aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

Araştırma Modeli/Deseni

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden belge incelemesi kullanılmıştır. Belge incelemesi, yazılı materyallerin sistematik bir şekilde incelenmesi ve yorumlanması sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmanın temelini oluşturan *Miray Kuş Kudüs Semalarında* hikâyesi, bu yönteme uygun olarak detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. İmgebilimsel analiz yaklaşımı, metinlerde “öteki”nin temsili ve bu temsilin sosyal ve kültürel bağlamını anlamaya yönelik bir çerçeve sunar (Leerssen, 2007). Bu bağlamda, çalışma imgebilimsel analiz yöntemiyle desteklenerek, hikâyede yer alan karakterlerin, mekânların ve olayların “öteki” kavramı çerçevesinde nasıl ele alındığı incelenmiştir.

Çalışma Grubu/Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türk çocuk edebiyatında Kudüs ve Filistin temasını ele alan eserler oluşturmaktadır. Ancak bu alanda yazılmış eserlerin sayısının sınırlı olması nedeniyle, amaçlı örnekleme yöntemiyle (Patton, 2002) seçilmiş olan *Miray Kuş Kudüs Semalarında* hikâyesi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Bu hikâye, özel gereksinimli bir çocuk yazar olan Miray Özcan tarafından kaleme alınmış olması ve Kudüs temasını işlemesi nedeniyle özgün bir öneme sahiptir. Eserin seçilmesindeki bir diğer etken, çocuk edebiyatında “öteki”nin temsiline yönelik imgebilimsel analiz yapmaya elverişli bir içeriğe sahip olmasıdır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak, araştırmanın örneklemini oluşturan *Miray Kuş Kudüs Semalarında* hikâyesi kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, imgebilim kuramına ilişkin literatür ve akademik kaynaklar da veri toplama sürecinde yararlanılan önemli unsurlardır. Hikâyenin tam metni, karakter betimlemeleri ve olay örgüsü veri toplamak için kullanılmıştır. Ayrıca, literatür taraması yoluyla elde edilen imgebilimsel kavramlar ve teorik çerçeve, verilerin analizinde rehberlik etmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması sürecinde, öncelikle hikâyenin tam metni okunarak içerik hakkında derinlemesine bilgi sahibi olunmuştur. Metnin okunması sırasında, “öteki”nin temsili yansıtan ifadeler, karakter ilişkileri, mekân tasvirleri ve kültürel unsurlar not edilmiştir. Verilerin analizi aşamasında ise imgebilimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, hikâyede yer alan Miray karakterinin bireysel “ötekilik” deneyimi, Kudüs ve Filistin’in kültürel ve coğrafi “öteki” olarak temsili ve dil farklılıklarının iletişime etkisi gibi temalar incelenmiştir. Hikâyede yer alan önemli alıntılar ve bölümler, tematik analiz yöntemiyle yorumlanmış ve bulgular elde edilmiştir.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada kullanılan tüm kaynaklara doğru ve eksiksiz bir şekilde atıf yapılmıştır. Bu çalışma belge incelemesine dayalı bir çalışma olduğundan, etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Bulgular

Hikâye, engelli bir kız çocuğu olan Miray'ın gözünden anlatılmaktadır. Miray, tekerlekli sandalye kullanan, ancak hayal gücü sayesinde kanatlarını açarak dünyayı dolaşabilen bir karakterdir. Hikâyede, Miray'ın Kudüs'e yaptığı hayalî yolculuk ve orada yaşadığı deneyimler üzerinden “öteki” kavramı işlenmektedir. Bu bölümde *Miray Kuş Kudüs Semalarında* hikâyesinde yer alan “öteki” temsilleri irdelenecektir.

Kültürel ve Coğrafi “Öteki”: Kudüs ve Filistin

Miray'ın hikâyesi, coğrafi ve kültürel “öteki” kavramının aşılmasına dair bir anlatı sunmaktadır. Engelli bir çocuk olan Miray, fiziksel sınırlarının ötesine geçerek hayal gücü ve manevi duyarlılığıyla Kudüs'e bir yolculuk yapar. Miray için bu yolculuk, yalnızca mekânsal bir seyahat değil, aynı zamanda insanlık değerleri, empati ve adalet arayışı üzerine kurulu bir keşiftir. Miray'ın Kudüs'e olan ilgisi, haberlerde izlediği zulüm ve masum insanların acılarıyla başlar. Annesinin, çocuklarının dünyadaki gerçekleri öğrenmesi gerektiğine dair sözleri, Miray'ın bu acılara duyarlılık geliştirmesinde önemli bir rol oynamaktadır: “Annem, ‘Haberleri açalım. Olan biteni çocuklar da öğrensın. Bilmeliler, anlamalılar, her şeyin farkında olmalılar.’ dedi” (Özcan, 2024, s. 9). Haberlerde gördüğü savaşın adaletsizliği, özellikle çocukların hedef alınması, Miray'ın adalet kavramını sorgulamasına yol açar. Bu sorgulama, onun empati yeteneğini ve insanlık değerlerine olan bağlılığını ortaya koymaktadır.

Miray'ın savaşın adaletli olup olamayacağına dair düşünceleri, onun vicdan ve adalet duygusuna sahip olduğunu göstermektedir. Savaşın masumlara verdiği zarar karşısında büyük bir üzüntü duyan Miray, bu durumu şu sözlerle ifade eder: “Zaten savaşın adaleti olabilir miydi? Hatta bu savaş bile sayılmazdı ki. Güçlülerin kendi kendine başlattığı; bütün imkânlarını kullanarak insanları, çocukları öldürdükleri bir zulüm” (Özcan, 2024, s. 10). Bu cümleler, Miray'ın savaşın doğasına dair eleştirel bir bakış geliştirdiğini ve masumların acılarını kendi içinde hissettiğini göstermektedir. Ancak Miray, bu acılara karşı bir teselli bulmaya çalışır. Ölen çocukların cennette olduğuna inanarak, onların Mescid-i Aksa'ya ayak basmış peygamberlerin yanında olduklarını düşünür (Özcan, 2024, s. 10). Bu inanç, Miray'ın manevi dünyasının ne kadar güçlü olduğunu ve acılar karşısında umut arayışını yansıtmaktadır.

Miray'ın hayal gücü, onu Kudüs'e doğru bir yolculuğa çıkarır. Kendini bir kuş gibi hayal ederek, engellerini aşar ve kutsal topraklara ulaşır. Bu hayali yolculuk, imgebilim açısından “öteki”nin mekânsal uzaklığını aşmanın bir sembolü olarak okuyucuya sunulmaktadır. Kudüs, Miray için sadece bir coğrafi mekân değil, aynı zamanda onun için büyük manevi anlam taşıyan bir yerdir. Miray'ın hayalinde Kudüs'e vardığında, oradaki insanlarla kurduğu bağ, “öteki” kavramının aşılmasına dair önemli bir örnek sunmaktadır. Mescid-i Aksa'nın avlusunda oynayan çocuklarla tanışması, onların neşesi ve oyunlarına katılma isteği, Miray'ın farklı kültürlerden insanlarla empati kurma yeteneğini göstermektedir. Dil engeline rağmen çocuklarla iletişim kurmaya çalışması, onun insanlarla bağ kurma konusundaki kararlılığını ve samimiyetini ortaya koymaktadır.

Miray'ın Kudüs'te karşılaştığı Yusuf Öğretmen, ona Kudüs'ün tarihini ve önemini anlatır. Özellikle Selahaddin Eyyubi'nin hikâyesi, Miray üzerinde büyük bir etki bırakır. Selahaddin'in adalet ve emek üzerine kurulu mücadelesi, Miray'a insanlık değerleri ve sorumluluk bilinci hakkında önemli dersler verir (Özcan, 2024, ss. 14-16). Yusuf Öğretmen'in anlattıkları, Miray'ın Kudüs'e olan bağlılığını güçlendirirken, onun adalet ve emek kavramlarına olan inancını pekiştirir. Miray, bu hikâyeden şu dersi çıkarır: “Her yaptığımız işte Allah'ın bizimle olduğunu, O'nun rızasını kazanacak işler yapmamız gerektiğini de anlatmalıyız” (Özcan, 2024, s. 16). Bu düşünceler, Miray'ın manevi yolculuğunun önemli olduğunu ve onun manevi değerlerine olan bağlılığını göstermektedir.

Miray'ın Kudüs'te tanıştığı Zeynep ile kurduğu bağ, “öteki” kavramının aşılmasına dair bir başka önemli örnektir. Zeynep'in özel durumunu anlayan Miray, ona nasıl yaklaşacağını bilir ve onunla güçlü bir bağ kurar. Bu durum, Miray'ın empati yeteneğini ve farklılıkları aşma konusundaki başarısını göstermektedir. Miray, Zeynep'in yüzündeki ifadeyi ve bakışlarını anlamlandırarak, onunla

ortak bir noktada buluşur (Özcan, 2024, s. 28). Bu bağ, insanların farklılıklarına rağmen bir araya gelebileceğini ve ortak bir insanlık değerinde buluşabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Miray'ın hikâyesi, coğrafi ve kültürel “öteki” kavramının ötesine geçerek insanlık değerlerinde buluşmayı temsil etmektedir. Engelli bir çocuk olan Miray, fiziksel sınırlarını hayal gücü ve manevi duyarlılığıyla aşarak, Kudüs’e olan bağlılığını ve oradaki insanlarla kurduğu duygusal baği ortaya koymaktadır. Kudüs, onun için sadece bir şehir değil, insanlığın ortak değerlerini temsil eden bir semboldür. Miray'ın hikâyesi, okuyucuya empati, adalet ve insanlık değerlerini sunarken, okuyucuyu “öteki” kavramını yeniden değerlendirmeye davet etmektedir.

Dil ve İletişimde “Öteki”: Arapça Konuşan Çocuklar

Miray'ın Kudüs’e olan sevgisi, onun hayal gücüyle çıktığı manevi yolculukta, “öteki” ile kurduğu bağın en güçlü temsillerinden biridir. Mescid-i Aksa'nın bahçesinde Arapça konuşan çocuklarla karşılaşması, Miray'ın Filistin’e duyduğu büyük sevginin ve bu sevgi üzerinden “öteki” ile kurduğu iletişimin bir yansımasıdır. Dil farklılığı, Miray ile çocuklar arasında bir engel gibi görünse de bu engel onun empati yeteneği ve içtenliğiyle aşılr. Miray'ın bu deneyimi, Filistin’e olan sevgisinin, “öteki” ile kurulan bağda nasıl bir köprü işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Miray, Mescid-i Aksa'nın bahçesinde oynayan çocukların neşeli seslerini duyduğunda, onların mutluluğuna ortak olma isteğiyle dolup taşar. Ancak çocuklar ona yaklaşıp Arapça konuşmaya başladığında, dil farklılığı bir engel olarak ortaya çıkar: “Bana bir şeyler söylemeye başladılar. Fakat bir sorun vardı. Onlar Arapça konuşuyorlardı ve ben Arapça bilmiyordum” (Özcan, 2024, s. 11). Bu cümle, dilin insanlar arasında bir bariyer olabileceğini vurgularken, aynı zamanda Miray'ın bu engeli aşma çabasını da ifade etmektedir. Miray, çocukların yüz ifadelerinden onların niyetlerini anlamaya çalışır: “Aslında yüzlerindeki ifadeden güzel bir şeyler söylediklerini anlayabiliyordum ama ne anlatmak istediklerini bilmiyordum.” (Özcan, 2024, ss. 11-12). Bu ifade, Miray'ın dilin ötesine geçerek, insanın beden dili, mimik ve jestle üzerinden bağ kurabileceğini fark ettiğini göstermektedir.

Dil farklılığına rağmen, Miray çocukların niyetlerini anlamaya çalışır ve onların mutluluğuna ortak olma isteğiyle hareket eder. Bu durum, “öteki”nin yalnızca bir dil veya kültür farkıyla tanımlanamayacağını, insanın içtenliği ve samimiyetiyle bu farkların aşılabileceğini gösterir.

İmgebilimsel açıdan bakıldığında, dil farklılığıyla temsil edilen “öteki”, Miray'ın Filistin’e olan sevgisi ve empati yeteneğiyle aşılmaktadır. Miray, çocukların yüz ifadelerinden onların niyetlerini anlamaya çalışırken, dilin ötesinde bir iletişim biçimini temsil eder. Bu durum, “öteki”nin uzak ve anlaşılmaz bir kavram olmaktan çıkıp, yakın ve anlaşılabilir bir noktaya taşındığını göstermektedir. Miray'ın Filistin’e olan sevgisi, dil farklılığını aşma çabasında bir motivasyon kaynağı olmakta ve Miray'ın çocuklarla kurduğu bağda kendini göstermektedir.

Miray'ın Kudüs’e olan sevgisi, onun Filistinli çocuklarla tanışmasıyla somutlaşmaktadır. Mescid-i Aksa'nın avlusunda oynayan çocuklar, savaşın ve çatışmanın gölgesinde büyümüş olsalar da neşelerini ve umutlarını kaybetmemişlerdir. Miray, bu çocukların arasına katıldığında, onların oyunlarına dâhil olur ve bir an için tüm farklılıklar ortadan kalkar. Ancak bu neşe, aynı zamanda bir hüznü taşır; çünkü bu çocuklar, savaşın ve zulmün ortasında büyümektedir.

Sonuç olarak, Miray'ın Filistin ve Kudüs sevgisi, onun “öteki” ile kurduğu bağın temelini oluşturmaktadır. Dil farklılığı, Miray ile çocuklar arasında bir engel gibi görünse de bu engel onun empati yeteneği ve içtenliğiyle aşılr. Bu anlatı, dilin ötesinde bir iletişim biçimini temsil ederken, insanın evrensel duygular ve niyetler üzerinden diğer insanlarla bağ kurabileceğini de ortaya koymaktadır.

Fiziksel Engellilik ve “Öteki”lik

Miray, tekerlekli sandalyesiyle yeryüzünde, hayal gücüyle ise gökyüzünde özgürce uçan bir karakterdir. Onun hikâyesi, fiziksel engelliliğin bir sınır değil, bir anlam ve güç kaynağı olduğunu göstermektedir. Miray, toplumun “öteki” olarak gördüğü bireylerden biridir; ancak bu “öteki”lik, onun için bir ayırım değil, bir bağ kurma aracıdır. Miray’ın Kudüs’e olan sevgisi, onun hayal gücünde kutsal bir yolculuğa dönüşür. Bu yolculuk, yalnızca fiziksel bir yolculuk değil, aynı zamanda bir anlam arayışıdır. Miray, Kudüs semalarında kanat çırparken, “öteki” olmanın ne demek olduğunu yeniden tanımlamaktadır.

Miray’ın kendi sözleri, onun bu farklılıkları nasıl kucakladığını ve engelliliği bir sınır olarak görmediğini açıkça ortaya koymaktadır: “Biliyorsunuz, ben gökyüzünde kanatları olan, yeryüzünde ise tekerlekli sandalyesi olan Miray Kuş’um” (Özcan, 2024, s. 11). Bu ifade, Miray’ın fiziksel engelliliği bir zayıflık olarak değil, bir kimlik ve güç kaynağı olarak gördüğünü göstermektedir. Onun için engellilik, hayal gücünü ve empati yeteneğini besleyen bir unsurdur.

Miray’ın Kudüs’e olan sevgisi, onun hayal gücünde kutsal bir yolculuğa dönüşür. Hikâyede görüldüğü üzere, Kudüs, yalnızca bir şehir değil, aynı zamanda “öteki”lerin buluştuğu bir mekândır. Miray, Kudüs semalarında kanat çırparken, bu kutsal şehrin tarihini ve anlamını düşünür. Kudüs, farklı dinlerin, kültürlerin ve kimliklerin bir arada yaşadığı bir yerdir. Ancak bu çeşitlilik, aynı zamanda çatışmaları ve ayrımları da beraberinde getirmektedir. Miray, bu ayrımları aşarak, Kudüs’ü birleştirici bir sembol olarak görmektedir. Miray’ın Kudüs’e olan yolculuğu, yalnızca bir hayal yolculuğu değil, aynı zamanda bir anlam arayışıdır. Onun Kudüs’e olan sevgisi, şu sözlerinde görülmektedir: “Rotamız Kudüs -yani Filistin, yani Mescidi Aksa, yani peygamberler şehri- herkesin kutsalı olan o topraklar...” (Özcan, 2024, s. 10). Bu sözler, Miray’ın Kudüs’ü yalnızca bir şehir olarak değil, bir anlam ve değerler bütünü olarak gördüğünü göstermektedir.

Miray, Kudüs’te Filistinli bir çocuk olan Zeynep ile tanışır. Zeynep, içine kapanık, sessiz bir çocuktur. Onun sessizliği, yaşadığı coğrafyanın acılarını ve travmalarını yansıtmaktadır. Zeynep’in gözleri, Filistin’in umut dolu ama hüznü hikâyesini taşımaktadır. Miray, Zeynep’in sessizliğini anlamakta zorlanmaz; çünkü o da toplumun “öteki” olarak gördüğü bir birey olarak, dışlanmışlığın ve farklılığın ne anlama geldiğini çok iyi bilir. Zeynep’in tanıtıldığı şu cümleler, onun masumiyetini ve sessizliğini çok iyi yansıtmaktadır: “Zeynep; içine kapanık, kimseye dertlerini anlatmayan bir çocuktur. Kıvrır kıvrır olan saçları kahverengi tonlarındaydı. Gözleri sevgiyle, umutla parlıyordu.” (Özcan, 2024, s. 18). Zeynep’in sessizliği, onun “öteki” olarak algılanmasına neden olur. Ancak Miray, Zeynep’in sessizliğini bir engel olarak görmez. Aksine, bu sessizliği bir bağ kurma aracı olarak kullanır. Miray’ın Zeynep’e yaklaşımı, empati ve sevgi doludur: “Bu yüzden Zeynep’in yüzündeki ve bakışlarındaki o ifade Miray’a hiç yabancı gelmedi. Miray Kuş, Zeynep’e nasıl yaklaşacağını çok iyi biliyordu” (Özcan, 2024, s. 28).

Zeynep’in sessizliği, aynı zamanda Filistin’in sessiz çığlığını temsil etmektedir. Zeynep, konuşmasa da gözleriyle her şeyi anlatmaktadır. Onun bakışlarında, Filistin’in acıları ve umutları saklıdır. Miray, Zeynep’in sessizliğini anlamak için çaba gösterir ve sonunda onunla bir bağ kurmayı başarır. Bu bağ, yalnızca iki birey arasında değil, aynı zamanda iki farklı dünyanın birleşmesi anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak Miray ve Zeynep’in hikâyesi, “öteki”lik kavramını sorgulamakta ve yeniden tanımlamaktadır. Miray, fiziksel engelliliği nedeniyle toplumda “öteki” olarak algılanır. Ancak bu “öteki”lik, onun için bir ayırım değil, bir bağ kurma aracıdır. Miray, Zeynep ile tanıştığında, onun sessizliğini anlamakta zorlanmaz; çünkü o da “öteki” olmanın ne anlama geldiğini çok iyi bilir. Miray ve Zeynep’in hikâyesi, “öteki”likten özgürlüğe giden bir yolculuktur. Bu yolculuk, yalnızca bireysel bir yolculuk değildir, aynı zamanda toplumsal bir mesaj taşır: “Öteki”lik, bir ayırım değil, birleştirici bir güç olabilir.

Miray’ın şu duası, onun hikâyesinin özünü çok iyi özetlemektedir: “Allah’ım bana buraya gelmeyi nasip ettiğin için sana sonsuz şükürler olsun. Sen bütün Müslümanlara bir kez dahi olsa bu toprağı görmeyi nasip et. Allah’ım, sen bu kutsal toprağın kıymetini bilmeyi nasip eyle. Rabb’im, sen

oradaki kardeşlerimizin yardımcısı ol, gözyaşlarını dindir. Bizim onlarla cennete girebilmemizi nasip eyle.” (Özcan, 2024, ss. 31-32). Bu dua, aynı zamanda hikâyenin manevi düzlemdeki hareket noktası olarak değerlendirilebilir. Kurgunun merkezinde yer alan bu inanç boyutu, Miray’ın hem kişisel motivasyonunu hem de çevresindeki olayları anlamlandırma biçimini derinden etkilemektedir. Zira Miray’ın, fiziksel engellerini aşmak ve kültürel farklılıkları göğüslemek yönündeki çabası, onun maneviyatından beslenen bir sorumluluk bilinciyle iç içe geçmektedir. Böylece hikâyeye yön veren temel düşünce, karşımıza yalnızca insanî değerler veya kültürler arası etkileşim boyutuyla değil, aynı zamanda inancın biçimlendirici gücüyle de çıkmaktadır.

Miray bu dua ile yalnızca bir birey olarak değil, aynı zamanda bir topluluğun sesi olarak konuşmaktadır. Onun hikâyesi, “öteki”likten özgürlüğe, farklılıklardan birliğe uzanan bir yolculuktur.

“Öteki”lik Algısının Dönüşümü

Kudüs, tarih boyunca farklı kültürlerin, dinlerin ve medeniyetlerin kesişim noktası olmuş, bu özelliğiyle hem çatışmaların hem de birlikteliklerin sembolü hâline gelmiştir. Bu kutsal şehir, yalnızca bir coğrafi alan değil, aynı zamanda ortak bir tarih ve değerler etrafında şekillenen bir anlam dünyasıdır. Bu bağlamda, Miray’ın Kudüs’teki deneyimleri, “öteki” olarak görülen bireylerle kurulan insani bağların, ortak değerler ve kültürel miras üzerinden nasıl güçlendiğini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Miray’ın Kudüs’teki deneyimlerinin merkezinde, Yusuf Öğretmen’in çocuklara anlattığı Selahaddin Eyyubi’nin hikâyesi yer almaktadır. Bu hikâye, yalnızca bir kahramanlık anlatısı değil, aynı zamanda ortak bir tarih ve değerler etrafında şekillenen bir aidiyet duygusunun ifadesidir. Selahaddin Eyyubi’nin çocukluğunda duyduğu şu söz, onun hayatını ve Kudüs’ün kaderini değiştiren bir motivasyon kaynağı olmuştur: “Gün gelecek ve bu minberi bir babayiğit alıp Mescid-i Aksa’nın içine yerleştirecek” (Özcan, 2024, ss. 14-15). Bu söz, Selahaddin Eyyubi’nin zihninde bir ideal olarak yer etmiş ve onun Kudüs’ü fethederek bu ideali gerçekleştirmesine vesile olmuştur. Yusuf Öğretmen’in bu hikâyeyi çocuklara anlatması, onların ortak bir tarihe ve kültürel mirasa sahip olduklarını hatırlatmakla kalmamış, aynı zamanda bu mirasın birleştirici gücünü de ortaya koymuştur. Miray, bu hikâyeyi dinlerken, Selahaddin Eyyubi’nin azmi ve inancını kendi hayatına da örnek almış, bu anlatı aracılığıyla ortak değerlerin bireyler üzerindeki dönüştürücü etkisini deneyimlemiştir.

Bu noktada hikâye içinde hikâye kurgusu, Yusuf Öğretmen’in anlatıcı rolünü genişleterek metnin yapısını güçlendirmektedir. Yusuf Öğretmen, bir yandan geçmişe ilişkin tarihî bir öyküyü paylaşarak çocuklara kültürel mirasın ve ortak değerlerin önemini aktarırken, öte yandan Miray’a rehberlik eden bir karakter olarak metnin ana çatısını beslemektedir. Bu yaklaşım, hem anlatı düzleminde interaktif bir etki yaratmakta hem de Miray’ın iç yolculuğuna katkıda bulunmaktadır. Böylelikle Yusuf Öğretmen, yalnızca bilgi veren veya hikâye aktaran bir karakter olmanın ötesine geçerek, başkahramanın zihnindeki değişimin ve duygu dünyasının yansıtılmasında tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir.

Miray’ın Kudüs’teki deneyimlerinin bir diğer önemli boyutu, Filistinli Ahmet ve ailesiyle kurduğu ilişkidir. Ahmet’in annesi Hatice Hanım’ın Miray’a gösterdiği misafirperverlik, farklı kültürlerden insanların insani değerler etrafında nasıl bir araya gelebileceğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Hatice Hanım’ın şu sözleri, bu misafirperverliğin ve insani bağların önemini ifade eder: “Davetimizi kabul edip geldiğin için teşekkür ederim yavrum.” (Özcan, 2024, s. 24).

Bu sıcak karşılama, Miray’ın kendisini yabancı bir kültürün içinde değil, aksine bir aile ortamında hissetmesini sağlamıştır. Misafirperverlik, burada yalnızca bir gelenek değil, aynı zamanda ötekilik algısını aşan bir insani bağ kurma aracı olarak işlev görmüştür. Bu bağlamda, Miray’ın Ahmet’in ailesiyle kurduğu ilişki, ötekilik kavramının yeniden düşünülmesine olanak tanımaktadır. Öteki olarak görülen bireylerin, aslında ne kadar benzer değerlere ve insani duygulara sahip olduğu, bu tür karşılaşmalarla daha görünür hâle gelmektedir.

Sonuç olarak, Miray'ın Kudüs'te yaşadıkları, “ötekilik” kavramının yeniden ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu deneyimler, farklı kültürlerden insanların, ortak değerler ve insani bağlar etrafında bir araya gelebileceğini göstermektedir. Kudüs, bu bağlamda yalnızca bir şehir değil, aynı zamanda bir umut, bir dua ve bir birlik sembolüdür. Miray'ın Kudüs'teki gözlemleri ve deneyimleri, ötekilik algısının aşılabileceğini ve farklılıkların, bir arada yaşamının önünde bir engel olmadığını göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda, Kudüs, insanları birleştiren değerlerin gücünü anlamak ve bu değerler etrafında bir araya gelmek için bir ilham kaynağı olarak okuyucuya sunulmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada, Miray Özcan'ın *Miray Kuş Kudüs Semalarında* adlı çocuk hikâyesi imgebilimsel bir yaklaşımla incelenmiş ve hikâyede “öteki” kavramının fiziksel engellilik, dil ve kültürel farklılıklar gibi çeşitli boyutlarda ele alındığı tespit edilmiştir.

Hikâyenin ana karakteri Miray, tekerlekli sandalye kullanan bir çocuk olmasına rağmen, hayal gücü sayesinde fiziksel engellerini aşarak Kudüs'e hayali bir yolculuk yapar. Miray'ın engelliliği, toplumun onu “öteki” olarak görmesine neden olsa da, o bu durumu bir güç kaynağına dönüştürür. Miray'ın kendi engelliliğini kabul edip onu aşması, bireysel “ötekilik” algısının dönüşümünü göstermektedir. Bu bulgu, Botelho ve Rudman'ın (2009) çocuk edebiyatının çocuklara kendi deneyimlerini yansıtmaya ve farklı hayatlara açılma imkânı sunduğuna dair görüşleriyle örtüşmektedir. Ayrıca, Miray'ın engelliliğinin bir sınır değil, bir anlam ve güç kaynağı olarak sunulması, Engin'in (2015) imgebilimin toplumların birbirlerini nasıl algıladığına dair çalışmalarında vurguladığı “öteki”nin yeniden tanımlanması kavramıyla da paralellik göstermektedir.

Hikâyede Miray, Kudüs'te Arapça konuşan çocuklarla karşılaşır ve dil engeline rağmen onlarla iletişim kurmaya çalışır. Bu durum, dil ve kültürel farklılıkların insanî değerler ve ortak duygular etrafında aşılabileceğini göstermektedir. Miray'ın empati ve anlayışla yaklaşımı, Bradford'un (2007) çocuk edebiyatının farklı kültürlerle ilişkin stereotipleri kırma ve farklılıkları kabul etme becerilerini geliştirebileceğine dair görüşlerini desteklemektedir. Dil engelinin, iletişim ve bağ kurma isteğiyle aşılabileceği fikri, çocukların kültürler arası anlayışını teşvik eden önemli bir mesaj sunmaktadır.

Kudüs ve Filistin, hikâyede coğrafi ve kültürel “öteki” olarak ele alınmıştır. Miray'ın Kudüs'e olan ilgisi ve hayali yolculuğu, “öteki” olarak görülen bir mekâna duyulan empati ve bağ kurma isteğini yansıtmaktadır. Miray'ın Kudüs'e olan sevgisi ve oradaki insanlarla kurduğu duygusal bağ, Nikolajeva'nın (2010) çocuk edebiyatının genç okuyucuların dünya görüşlerini şekillendirmede önemli bir rol oynadığı ve “öteki”nin temsili aracılığıyla kültürler arası anlayışın teşvik edilebileceğine dair görüşüyle uyumludur. Ayrıca, Miray'ın Kudüs'te karşılaştığı Yusuf Öğretmen ve Selahaddin Eyyubi'nin hikâyesi aracılığıyla ortak tarih ve değerlerin vurgulanması, çocukların farklı kültürler arasındaki benzerlikleri keşfetmelerine olanak tanımaktadır.

Hikâyede, “öteki”lik algısının Miray'ın deneyimleri sayesinde dönüştüğü görülmektedir. Miray, Filistinli Ahmet, Zeynep ve onların aileleriyle kurduğu ilişkiler aracılığıyla, farklılıkların insanları ayırıştırmak yerine birleştirebileceğini deneyimler. Miray'ın farklı kültürlerden insanlarla kurduğu bağlar, “öteki” kavramının aşılabileceğini ve ortak insani değerler etrafında bir araya gelmenin mümkün olduğunu göstermektedir.

Hikâyede, Filistin'de yaşanan acılar ve Filistin halkının maruz kaldığı zorluklara da değinilmektedir. Miray'ın televizyon haberlerinde gördüğü savaş görüntüleri ve masum insanların çektiği acılar, onun bu duruma duyarlılık geliştirmesine neden olur. Özellikle çocukların savaşın en büyük mağdurları olması, hikâyede vurgulanmaktadır.

Kudüs'ün İslam dünyası için önemi, hikâyede belirgin bir şekilde vurgulanmaktadır. Miray'ın hayalindeki yolculuk, Mescid-i Aksa'nın manevi değeri ve Kudüs'ün tarihî önemi etrafında

şekillenmektedir. Kudüs, sadece coğrafi bir mekân değil, aynı zamanda İslam dünyasının kalbinde yer alan kutsal bir şehirdir. Miray'ın Kudüs'e duyduğu sevgi ve saygı, İslam kültüründe bu şehrin taşıdığı önemi yansıtmaktadır. Ayrıca, hikâyede Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü fethetme hikâyesine yer verilmesi, ortak tarih ve değerlerin çocuklara aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Araştırmanın bulguları, çocuk edebiyatında “öteki” kavramının çok boyutlu bir şekilde ele alınabileceğini ve bu sayede çocukların empati, hoşgörü ve kültürler arası anlayış becerilerinin geliştirilebileceğini göstermektedir. Miray'ın fiziksel engelliliği ve onun bu durumu nasıl aştığı, çocuklara farklılıkların bir engel olmadığını, aksine bir güç kaynağı olabileceğini göstermektedir. Bu durum, engellilik temalı çocuk edebiyatının çocukların farklılıkları kabul etme ve anlama becerilerini geliştirmedeki önemini vurgulamaktadır (Dyches ve Prater, 2005).

Dil ve kültürel farklılıkların hikâyede aşılabilir engeller olarak sunulması, çocukların farklı kültürlerden insanlarla empati kurma ve onlarla iletişim kurabilme becerilerini geliştirmeye katkıda bulunmaktadır. Özellikle küreselleşen dünyada, kültürler arası iletişim ve anlayış becerilerinin erken yaşta geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Banks, 2008). Miray'ın Arapça konuşan çocuklarla iletişim kurma çabası ve bu çabanın olumlu sonuçlar vermesi, çocuk okuyuculara farklı dillerin ve kültürlerin birer zenginlik olduğunu göstermektedir.

Hikâyede Filistin sorunu ve Filistinlilerin çektiği acıların vurgulanması, çocukların dünya üzerinde farklı coğrafyalarda yaşanan acılara duyarlılık geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Bu durum, çocuk edebiyatının çocukların dünyaya bakış açılarını genişletme ve küresel vatandaşlık bilinci geliştirme potansiyeline işaret etmektedir (Short, 2003). Ayrıca, Miray'ın Kudüs'te yaşadığı deneyimlerin “ötekilik” algısını dönüştürmesi, çocukların önyargıları aşma ve farklılıkları kabul etme becerilerini pekiştirmektedir.

Kudüs'ün İslam dünyası için taşıdığı önemin hikâyede işlenmesi, çocukların kültürel ve dinî değerlerle bağ kurmalarını sağlamaları için önemlidir. Bu, çocukların kendi kültürel kimliklerini tanımları ve diğer kültürlerle olan ilişkilerini anlamaları açısından önemli bir katkı sunmaktadır.

Bu araştırmanın bulgularına dayanarak, çocuk edebiyatında Filistin sorunu, savaşların yıkıcı etkileri ve Kudüs'ün önemi gibi konuların daha fazla işlenmesi önerilmektedir. Çocukların dünya üzerindeki farklı coğrafyalarda yaşanan acılara duyarlılık geliştirmesi ve barışın önemini kavraması için bu tür eserlerin sayısı artırılmalıdır.

Çocuk edebiyatında “öteki” kavramının farklı boyutlarda ele alınışının çocukların psikososyal gelişimine etkileri incelenebilir. Özellikle fiziksel engellilik, dil ve kültürel farklılıklar gibi temaların çocuk kitaplarında nasıl işlendiği ve bu kitapların çocukların empati, hoşgörü ve kültürler arası anlayış becerilerine nasıl katkı sağladığı araştırılabilir.

Filistin sorunu ve benzeri küresel meselelerin çocuk edebiyatında temsilinin, çocukların küresel vatandaşlık bilinci ve sosyal adalet anlayışları üzerindeki etkileri üzerine nicel ve nitel araştırmalar yapılabilir. Bu bağlamda, çocukların savaş, barış ve insan hakları gibi karmaşık konuları nasıl algıladıkları ve bu konuların onların dünya görüşlerini nasıl şekillendirdiği incelenebilir.

Farklı kültürlerden ve ülkelerden çocuk edebiyatı eserlerinin karşılaştırmalı analizleri yapılarak, “öteki” kavramının uluslararası düzeyde nasıl ele alındığı ve bu temaların evrensel çocuk edebiyatına katkıları incelenebilir. Bu tür çalışmalar, çocuk edebiyatının kültürler arası anlayış ve hoşgörüyü geliştirmedeki rolünün daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, *Miray Kuş Kudüs Semalarında* adlı hikâye, çocuk edebiyatının karmaşık ve hassas konuları ele almadaki gücünü göstermektedir. Miray'ın fiziksel engellerini aşması, farklı kültürlerden insanlarla kurduğu bağlar ve Filistin halkının yaşadığı zorluklara duyarlılık geliştirmesi, çocuklara empati, hoşgörü ve insanî değerlerin önemini aktarmaktadır. Kudüs'ün İslam dünyası için taşıdığı önemin hikâyede işlenmesi, çocukların kendi kültürel kimliklerini tanımlarına ve diğer

kültürlerle olan ilişkilerini anlamalarına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, çocukların erken yaşta bilinçli ve duyarlı bireyler olarak yetişmelerine destek olacak bu tür eserlerin sayısının artırılması ve eğitim süreçlerinde etkin bir şekilde kullanılması büyük bir önem taşımaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışma tek yazarlı bir çalışmadır. Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur.

Kaynaklar

- Altınova, M. (2018). Klasik Türk şairlerinin dilinden Kudüs ve Mescid-i Aksâ. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2(2), 138-158.
- Banks, J. A. (2008). Diversity, group identity, and citizenship education in a global age. *Educational researcher*, 37(3), 129-139.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. İzmir: Aşina Kitaplar.
- Botelho, M. J. and Rudman, M. K. (2009). *Critical multicultural analysis of children's literature: Mirrors, windows, and doors*. New York: Routledge.
- Bradford, C. (2007). *Unsettling narratives: Postcolonial readings of children's literature*. Waterloo, ON: Wilfrid Laurier University Press.
- Dönmez, E. (2023). Arif Ay'ın fikir dünyasında Kudüs bilinci. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 12(1), 121-136. <https://doi.org/10.7884/teke.5660>
- Dyches, T. T. and Prater, M. A. (2005). Characterization of developmental disability in children's fiction. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 40(3), 202-216.
- Engin, E. (2015). İmagoloji. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 57-66.
- Karaca Yalçın, H. (2024). Türk romanında Kudüs. *Burdur İlahiyat Dergisi*, (Gazze), 114-130.
- Karakaş, E. (2023). Çağdaş Türk dergilerinde Kudüs: Yedi İklim örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 459-469. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1346217>
- Korkmaz, S. (2024). Türklerin gözünde Kudüs: Hüzn ve elem. *The Journal of Academic Social Science*, 61(61), 28-53. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.13092>
- Leerssen, J. (2007). Imagology: History and method. M. Beller & J. Leerssen (Eds.), *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters* içinde (ss. 17-32). Amsterdam: Rodopi.
- Leerssen, J. (2016). Imagology: On using ethnicity to make sense of the world. *Iberic@l: Revue d'études ibériques et ibéro-américaines*, (10), 13-31.
- Nikolajeva, M. (2010). *Power, voice and subjectivity in literature for young readers*. New York: Routledge.

- Olupak Koç, C. (2020). İbrahim'i beklerken/Kudüs öykülerinde insana yaklaşım. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 114-124.
- Özcan, M. (2024). *Miray Kuş Kudüs semalarında*. İstanbul: Pikap Yayınları.
- Öztürk, M. (2017). Türk edebiyatında Kudüs teması. *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, 17(2), 39-57.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Short, K. G. (2003). *Exploring a curriculum that is international*. IBO World. Retrieved from https://old.coe.arizona.edu/sites/coe/files/a_curriculum_that_is_international.pdf in 03.12.2024.
- Şahin, E. A. (2018). Nuri Pakdil'in şiir coğrafyasında Kudüs. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 69-78.
- Ulutürk Sakarya, Y. (2023). Roman kişilerin gözünden Kudüs'e bakmak: Kalbim Kudüs'te kaldı. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (27), 273-290. <https://doi.org/10.30767/diledeara.1209253>
- Yakar, Y. M. (2018). Çocuk şiirinde sorunlu coğrafyalar ve acı çeken çocuklar. *EKEV Akademi Dergisi*, (73), 585-594.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yücer, H. M. (2018). Türkiye'de bir Kudüs şairi: Nuri Pakdil ve Aşk-ı Kudüs. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 28-43.

Extended Abstract

Introduction

The Palestinian issue, which emerged with the establishment of Israel in 1948, remains one of the most complex and sensitive problems in the international arena. The systematic occupation of Palestinian territories by Israel, the violation of the fundamental rights of the Palestinian people, and the disregard for international law have deepened the crisis. At the heart of this issue lies the city of Jerusalem, which holds immense spiritual significance for Muslims due to its hosting of Al-Aqsa Mosque, the first qibla of Islam.

The ongoing occupation of Jerusalem by Israel and its claims of sovereignty over the city have drawn significant international criticism and further complicated the resolution of the issue. The humanitarian crisis faced by the Palestinian people, particularly in Gaza, has reached alarming levels, especially following the large-scale military operations launched by Israel on October 7, 2023. These operations have resulted in the loss of thousands of innocent lives, including women and children, and the displacement of millions.

In this context, Jerusalem and Palestine have been recurring themes in Turkish literature, emphasizing historical, religious, and cultural connections. However, academic studies examining these themes, particularly in children's literature, are limited.

The story *Miray Kuş Kudüs Semalarında* (Miray Bird over the Sky of Jerusalem), written by 12-year-old Miray Özcan, a young author with special needs, is a rare example of children's literature addressing the themes of Jerusalem and Palestine. This story, published in May 2024 as part of the "Young Writers and Poets Project" by the Rize Provincial Directorate of National Education, provides a unique perspective on the Palestinian issue through the eyes of a child.

The story follows Miray, a wheelchair-using girl who transcends her physical limitations through her imagination. Deeply affected by the suffering of Palestinians, Miray embarks on a symbolic journey to Jerusalem, where she witnesses the devastating effects of war on innocent children and develops empathy for the Palestinian people. Her interactions with Arabic-speaking children and her bond with Zeynep, a Palestinian girl with special needs, highlight the possibility of overcoming the concept of "otherness" through shared human values and emotions. This study examines the representation of "otherness" in the story from an imagological perspective, focusing on its transformation at individual, cultural, and geographical levels.

Method

This research employs a qualitative document analysis method to examine the story *Miray Kuş Kudüs Semalarında* (Miray Bird over the Sky of Jerusalem) from an imagological perspective. Imagology, a sub-discipline of comparative literature, explores how societies perceive each other through literary representations. It analyzes the depiction of foreign peoples and cultures in texts, investigating their origins, functions, and impact on readers. The concept of "otherness" is central to imagology, referring to groups perceived as different and often associated with stereotypes or prejudices. In children's literature, the representation of "otherness" plays a crucial role in shaping young readers' perceptions of different cultures and societies.

The study focuses on the following aspects:

1. The representation of "otherness" in the story through physical disability, language, and cultural differences.
2. The transformation of "otherness" at individual, cultural, and geographical levels.
3. The role of shared human values and emotions in overcoming "otherness."

The data collection process involved a detailed reading of the story, noting instances of “otherness” in character relationships, cultural elements, and geographical settings. The analysis was guided by imagological concepts and theoretical frameworks from the literature.

Findings

Physical Disability and Individual “Otherness”: Miray, the protagonist, is a wheelchair-using girl who transcends her physical limitations through her imagination. Her disability, which might be perceived as a marker of “otherness” in society, becomes a source of strength and identity. Miray’s self-perception as “a bird with wings in the sky and a wheelchair on the ground” reflects her ability to embrace her differences and turn them into a means of connection with others. Her journey to Jerusalem symbolizes not only a physical escape but also a spiritual and emotional exploration of shared human values. Miray’s interactions with Zeynep, a Palestinian girl with special needs, further illustrate the transformation of “otherness.” Despite their differences, Miray and Zeynep form a strong bond based on empathy and understanding. This relationship demonstrates that physical disability can serve as a bridge rather than a barrier, fostering connections between individuals from different backgrounds.

Language and Cultural “Otherness”: The story highlights the challenges of language and cultural differences through Miray’s interactions with Arabic-speaking children in Jerusalem. Initially, the language barrier creates a sense of “otherness,” as Miray struggles to communicate with the children. However, her determination to connect with them transcends this barrier, emphasizing the power of shared emotions and human values in overcoming cultural differences. Miray’s encounter with Yusuf, a Turkish-speaking teacher in Jerusalem, further bridges the gap between cultures. Yusuf’s storytelling about the historical significance of Jerusalem and the legacy of Saladin enriches Miray’s understanding of the city’s cultural and religious importance. This interaction underscores the role of education and storytelling in fostering cross-cultural understanding and empathy.

Geographical and Cultural “Otherness”: Jerusalem, as depicted in the story, represents a geographical and cultural “other” for Miray. Her journey to the city, driven by her empathy for the Palestinian people, symbolizes a quest for justice and humanity. Through her experiences in Jerusalem, Miray learns about the shared struggles and resilience of its people, transforming her perception of “otherness” into a sense of solidarity and connection. The story portrays Jerusalem not only as a physical location but also as a symbol of unity and shared human values. Miray’s love for the city and her interactions with its people highlight the possibility of transcending geographical and cultural boundaries through empathy and understanding.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The analysis of *Miray Kuş Kudüs Semalarında* (Miray Bird over the Sky of Jerusalem) reveals that the story effectively addresses the concept of “otherness” through the lenses of physical disability, language, and cultural differences. Miray’s journey to Jerusalem and her interactions with its people demonstrate the transformative power of empathy, shared values, and human connections in overcoming “otherness.”

The story contributes to children’s literature by addressing complex and sensitive topics in a way that is accessible to young readers. It emphasizes the importance of empathy, tolerance, and cultural understanding, encouraging children to embrace diversity and develop a sense of global citizenship.

Based on the findings, the following recommendations are proposed:

1. Inclusion of Similar Themes in Children’s Literature: More stories addressing global issues such as the Palestinian conflict, the impact of war, and the importance of cultural heritage

should be included in children's literature. These stories can help children develop awareness and sensitivity toward global challenges.

2. Promotion of Empathy and Tolerance: Children's literature should focus on themes that promote empathy, tolerance, and cross-cultural understanding. Stories like *Miray Kuş Kudüs Semalarında* (Miray Bird over the Sky of Jerusalem) can serve as valuable tools for fostering these values in young readers.
3. Further Research on "Otherness" in Children's Literature: Future studies could explore the representation of "otherness" in children's literature across different cultures and its impact on children's social and emotional development. Comparative analyses of similar themes in international children's literature could provide valuable insights into the role of literature in promoting global understanding.

In conclusion, *Miray Kuş Kudüs Semalarında* (Miray Bird over the Sky of Jerusalem) is a powerful example of how children's literature can address complex social issues and foster empathy, tolerance, and cultural understanding. By highlighting the transformative power of shared human values, the story inspires young readers to embrace diversity and work toward a more inclusive and compassionate world.

Filistin Halkının Zor Sınavı: Geçmişten Bugüne Gıdaya Erişim Zorlukları

Ceyhan UÇUK
Gaziantep Üniversitesi
ceyhunucuk@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2809-6430

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1599018
Geliş Tarihi: 10.12.2025	Kabul Tarihi: 05.02.2025

Atıf Bilgisi

Uçuk, C. (2025). Filistin halkının zor sınavı: geçmişten bugüne gıdaya erişim zorlukları. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 291-307.

ÖZ

Bu çalışma, savaş ve çatışma dönemlerinde gıdaya erişim hakkının insan hakları ve insani güvenlik bağlamındaki kritik önemini ele almaktadır. Bulgular savaşın gıda tedarik zincirlerine verdiği zararların bireylerin fiziksel ve sosyal istikrarını tehdit ettiğini ortaya koymaktadır. Filistin'deki çatışmalara odaklanan araştırma abluka, altyapı yıkımı ve insani yardım kısıtlamalarının nüfusun %86'sını akut gıda güvensizliği içinde bıraktığını göstermektedir. Bu durum, çocuklarda yetersiz beslenme ve gelişim bozukluğu oranlarının artması gibi uzun vadeli sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Araştırma gıdaya erişimin İsrail'in stratejileri içinde sistematik bir şekilde ihlal edildiğini göstermektedir. Uluslararası hukukun açık bir ihlali olan bu stratejilerin sonucunda Filistin halkının gıdaya erişim hakkının kısıtlandığı, aynı zamanda insan onurunun ayaklar altına alındığı görülmektedir. Çalışma, Filistin-İsrail savaşı gibi görünen ama aslında İsrail'in Filistin halkını topraklarından etme stratejisini gıda erişimi özelinde ele almaktadır. Mevcut literatürde savaş sırasında gıda erişimi konusundaki eksiklik doldurulmaya çalışılmıştır. Araştırma ayrıca insani müdahale stratejilerinin yetersizliğini ve uluslararası iş birliğinin eksikliğini ortaya koymaktadır. Bulgular savaş dönemlerinde gıda güvenliğini sağlamaya yönelik sürdürülebilir insani yardım modellerine ve daha güçlü uluslararası denetim mekanizmalarına duyulan ihtiyacı vurgulaması açısından önemlidir ve bu yönüyle literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, gıdaya erişim, insan hakkı.

The Challenge Test of the Palestinian People: The Challenge of Access to Food from Past to Present

ABSTRACT

This study underscores the importance of the right to food as part of the broader human rights and human security framework during times of war and conflict. The results show that war-induced destruction of food supply chains endangers the physical and social stability of people. Focusing on the conflict in Palestine, the study finds that the blockade, destruction of infrastructure, and restrictions on humanitarian aid have pushed 86% of the population into acute food insecurity. This has resulted in chronic health problems, including increased malnutrition rates and developmental disabilities among children. Israel's strategies systematically violate the right to access food and constitute a flagrant breach of international law. These actions infringe on the Palestinian people's right to food and their human dignity. The research highlights Israel's agenda to displace Palestinians from their lands, framing this within the context of the ongoing Israeli-Palestinian conflict. While existing literature addresses the challenges of food access in times of war, this study identifies significant gaps, especially in the inadequacy of humanitarian intervention strategies and the lack of international cooperation. The findings emphasize the urgent need for sustainable humanitarian assistance models and stronger international oversight to enhance food security during wartime. This study contributes to the literature by addressing these gaps and proposing strategies to strengthen global food security in times of war.

Keywords: Palestine, access to food, human rights.

Giriş

Gıdaya erişim insanlığın en temel gereksinimlerinden biri olmasının yanı sıra, savaş ve çatışma dönemlerinde toplumsal dayanıklılık ve hayatta kalma mücadelesinin merkezinde yer almaktadır. Savaşın yıkıcı etkileri yalnızca fiziksel altyapıyı tahrip etmekle kalmayıp, insanların temel gıda kaynaklarına erişimini kısıtlayarak uzun vadeli sağlık ve güvenlik sorunlarına yol açmaktadır. Bu bağlamda gıdaya erişim hakkı, insan haklarının korunması ve insani güvenlik açısından stratejik bir önem taşımaktadır. Tarih boyunca savaş ve çatışma dönemlerinde gıda güvenliği önemli ölçüde etkilenmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan günümüz Filistin çatışmalarına kadar gıda kaynaklarının yönetimi savaşın stratejik unsurlarından biri olarak değerlendirilebilir. Savaş

dönemlerinde tarımsal üretimin durması, tedarik zincirlerinin kesintiye uğraması ve gıdaya erişimin sistematik olarak kısıtlanması, halk sağlığını tehdit eden geniş çaplı krizlere neden olmuştur. Bu durum, gıdaya erişimi yalnızca bir fizyolojik ihtiyaç değil, aynı zamanda savaşın insani sonuçlarını hafifletmek ve yeniden yapılanma süreçlerini kolaylaştırmak için bir insani güvenlik unsuru olarak ele almayı gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, savaş dönemlerinde gıdaya erişim konusunu ele alarak, özellikle Filistin gibi uzun süreli çatışma bölgelerinde yaşanan insani krizlere ışık tutmayı amaçlamaktadır. Filistin'de gıdaya erişim sorunları, sadece savaş stratejilerinin bir yan ürünü olarak değil, aynı zamanda sosyo-politik dinamikler ve uluslararası hukuk ihlallerinin bir sonucu olarak da değerlendirilmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri António Guterres, 29 Kasım 2023 tarihinde yaptığı açıklamada, Gazze'deki işgal ve ablukanın sona erdirilmesi çağrısında bulunarak, "Gazze'deki Filistinlilerin insani bir felaketle karşı karşıya olduğunu" ifade etmiştir (United Nations, 2023). Çatışma bölgelerinde insani yardımın önemi, mevcut kısıtlamalar ve bu kısıtlamaların sosyal, ekonomik ve sağlık üzerindeki etkileri araştırmanın temel odak noktalarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada abluka altındaki Filistin halkının 2023 Ekim'inden bu yana uluslararası raporlara yansımış olan gıdaya erişim problemi ele alınmaktadır (IPC, 2024; OCHA, 2024; UNRWA, 2024). Filistin'in açlıkla mücadelesi insan hakları, insani güvenlik ve toplumsal ve küresel istikrar ekseninde değerlendirilmektedir. Filistin'deki durum üzerinden ele alınan vaka analizi, savaşın gıdaya erişim üzerindeki yıkıcı etkilerini ortaya koyarak, bu sorunun insani, etik ve uluslararası hukuk boyutlarını tartışmaya açmaktadır. Çalışma, savaş dönemlerinde gıdaya erişim hakkını daha iyi anlamak ve etkili insani müdahale stratejileri geliştirmek için bir temel oluşturmayı amaçlamaktadır.

Savaş Dönemlerinde Gıdaya Erişim

Savaş ve çatışma dönemlerinde yiyeceğe erişim hakkı, insan hakları ve insani güvenlik açısından oldukça önemlidir. Bu dönemlerde gıda güvenliği yalnızca bireylerin fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması ile sınırlı değildir. Aynı zamanda sosyal ve psikolojik istikrarı sağlamada da önemli bir rol oynamaktadır. Savaşlar, gıda tedarik zincirlerini kesintiye uğratarak yiyecek kaynaklarına erişimi zorlaştırmaktadır. Bu durum ise toplumların genel sağlığını tehdit etmektedir (Boyacı, 2022; Akçe, 2023). Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, bu etkinin en belirgin örneklerinin yaşandığı savaşlardır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya tarafından işgal edilen bölgelerde uygulanan "yakıp yok etme" stratejileri, tarımsal altyapının tahrip edilmesine ve kitlesel açlığa yol açmıştır. Örneğin, Sovyetler Birliği'ne yönelik Barbarossa Harekâtı esnasında, Nazi güçleri tarımsal kaynakları ve lojistik altyapıyı hedef alarak yerel halkı aç bırakmayı hedeflemişlerdir (Merridale, 2011). Benzer şekilde, Japonya'nın Çin'deki işgali sırasında tarım alanlarının bilinçli şekilde yok edilmesi ve gıda kaynaklarının askeriyeğe yönlendirilmesi, yerel halk arasında yaygın açlığa neden olmuştur (Collingham, 2012).

Savaş dönemlerinde gıda güvenliği insan hakları bağlamında da ele alınmalıdır. İnsanların sağlıklı ve yeterli gıdaya erişim hakkı, en temel insan hakları arasında yer alır. Örneğin, Filistin'de süregelen çatışma ve abluka, insanların temel gıda maddelerine erişimini ciddi şekilde sınırlandırmış, bu durum halk sağlığını tehdit eden kronik bir sorun haline gelmiştir. Benzer şekilde, Yemen'deki iç savaş, tarım arazilerinin tahrip edilmesi ve lojistik altyapının çökmesiyle birleşerek dünyanın en büyük insani krizlerinden birini yaratmıştır. Yemen'deki gıda krizinin temelinde, savaşın gıda tedarik zincirlerini ve üretim kapasitesini yok etmesi yatmaktadır (Coppi, 2018).

Çatışma bölgelerinde gıda erişim problemleri çoğunlukla tarımsal altyapıyı ve tedarik zincirlerini hedef alan askeri stratejilerle daha da içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Stratejik lojistik noktaları olan limanlar ve ulaşım ağlarının yok edilmesi, gıda ve temel ihtiyaçların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını ciddi biçimde engellemektedir. Örneğin, Suriye'de devam eden çatışmalar sırasında birçok bölgede tarım arazileri ve su kaynakları, askeri stratejiler kapsamında hedef alınmış ve halkın geçim kaynakları yok edilmiştir (FSIN, 2020).

Küresel gıda sistemleri birbirine bağlı olduğundan yerel gıda güvenliği uluslararası olaylardan büyük ölçüde etkilenmektedir. Örneğin, Rusya-Ukrayna savaşının küresel buğday arzı üzerindeki etkisi, Orta Doğu ve Afrika'da gıda fiyatlarının dramatik şekilde artmasına ve açlık krizlerine neden olmuştur (FAO, 2023). Bu gibi durumlar, savaşların yalnızca yerel düzeyde değil, küresel düzeyde de gıda güvenliğini tehdit ettiğini göstermektedir.

Savaş dönemlerinde gıdaya erişimin bu denli karmaşık bir sorun haline gelmesi, insani yardım müdahalelerinin önemini artırmaktadır. Özellikle Birleşmiş Milletler Gıda Programı (WFP) ve diğer uluslararası kuruluşlar, bu tür krizlere yanıt olarak gıda yardımı sağlamaya devam etmektedir. Ancak, bu yardımlar genellikle kısa vadeli çözümler sunmakta, uzun vadeli gıda güvenliğinin sağlanması için savaş sonrası kalkınma politikaları gerekmektedir.

Gıda kaynakları, yalnızca stratejik bir araç olarak değil, aynı zamanda bir silah olarak da kullanılmaktadır. Gıda kıtlığı, savaşan ülkelerin içindeki sosyal huzursuzlukları artırmış ve savaş sonrası yeniden yapılanma süreçlerini daha da zorlaştırmıştır (Embel, 2016). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın büyük bölümünde yaşanan gıda krizleri, Marshall Planı gibi dış yardım programlarını gerekli kılmıştır. Bu tür yardım programları, sadece ekonomik kalkınmayı değil, aynı zamanda siyasi istikrarı sağlama hedefiyle de devreye sokulmuştur (Judt, 2006). Ayrıca savaş sonrası dönemde tarımsal üretimin yeniden başlatılması ve gıda dağıtım sistemlerinin kurulması, toplumsal iyileşme süreçlerinin temel taşlarından biri olmuştur. Kore Savaşı'nın ardından tarım reformları ve dış yardımla desteklenen gıda üretimi, ülkedeki ekonomik ve sosyal toparlanmayı hızlandırmıştır. Benzer şekilde, İkinci Dünya Savaşı sonrası Japonya'da uygulanan tarım reformları, gıda üretimindeki bağımsızlığı artırarak ülkenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamıştır (Dower, 2000).

Geçmişte Filistin Halkının Yemeğe Erişim Problemleri

Filistin'in gıdaya erişim sorunları, İsrail Devleti'nin kuruluşundan bu yana süregelen bir meseledir. Bu sorun hem politik hem de ekonomik dinamiklerle şekillenmiş, Filistin halkının gıda güvenliğini tehdit eden birçok faktörle birleşmiştir. Filistin topraklarının askeri ve ekonomik baskılar altında kalması, gıda üretimi ve dağıtımında ciddi aksaklıklara yol açmıştır (Saygin, 2018). Filistin'in tarımsal üretimi, 1948'den bu yana çeşitli politik ve ekonomik dinamiklerden etkilenmiştir. Ancak, özellikle Ekim 2023'ten itibaren tarımsal üretimde belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) Ekim 2024 tarihli raporuna göre, Gazze Şeridi'ndeki tarım arazilerinin üçte ikisi, yani yaklaşık 10.000 hektarı, İsrail'in askeri operasyonları sonucunda ciddi şekilde zarar görmüştür. Bazı bölgelerde bu yıkım oranı %80'e ulaşmıştır. Ayrıca, Gazze'deki sığınların %95'i ve küçükbaş hayvanların %60'ı hayatını kaybetmiştir. Bu durum, bölgedeki gıda güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmektedir.

Oslo Barış Süreci'nin (1993-2000) ekonomik bağımlılık çerçevesinde Filistin ile İsrail arasında başlatılan barış girişimleri, gıda güvenliği açısından umut verici bir adım olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu süreçte karşılıklı bağımlılığın artması, Filistin'in gıda üretiminde bağımsızlık kazanmasını engellemiştir (Selmi ve Rakipoğlu, 2023). Bu durum, Filistin'in tarımsal üretim kapasitesinin azalmasına ve gıda fiyatlarının artmasına neden olmuştur (Özügurlu, 2023). Ayrıca, iklim değişikliği gibi çevresel faktörler de, Filistin'deki tarımsal üretimi olumsuz etkileyerek gıda krizini derinleştirmiştir (Akbaş, Morca ve Coşkan, 2021). Filistin'deki gıda erişim sorunları, sadece yerel dinamiklerle sınırlı kalmayıp, uluslararası politikaların da etkisi altındadır. Gıda rejimleri ve krizleri üzerine yapılan çalışmalar, bu tür sorunların kökeninde yatan ekonomik ve politik yapıların anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Özellikle, gıda fiyatlarının artışı ve tarımsal destek politikalarının yetersizliği, Filistin'deki gıda güvenliği sorunlarını daha da derinleştirmiştir (Şentürk, 2023). Bu bağlamda, Filistin'in gıda üretiminde karşılaştığı zorluklar, uluslararası iş bölümü ve neoliberal politikaların etkisiyle daha da karmaşık hale gelmiştir (Aydın ve Aydın, 2018).

- İsrail Devleti'nin Kuruluşu (1948): İsrail Devleti'nin kuruluşu, Filistin topraklarında büyük bir nüfus hareketine ve mülteci krizine yol açmıştır. Bu süreç, Filistinlilerin tarımsal

alanlarını kaybetmesine ve gıda üretiminde büyük düşüşlere neden olmuştur. Birçok Filistinli, gıda güvenliği açısından ciddi sorunlar yaşamaya başlamıştır (Saygin, 2018; Selmi, 2023).

- 1967 Altı Gün Savaşı: 1967'deki savaş sonucunda İsrail, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni işgal etti. Bu işgal, Filistinlilerin tarımsal üretim alanlarını kontrol etme yeteneklerini kısıtladı ve gıda erişiminde daha fazla zorluk yaşanmasına yol açtı. Tarımsal kaynakların kontrolü, İsrail yönetimi tarafından sıkı bir şekilde denetlendi (Özügurlu, 2023; Akbaş vd., 2022)
- Oslo Anlaşmaları (1993-1995): Oslo Anlaşmaları, Filistin Özerk Yönetimi'nin kurulmasına zemin hazırladı. Ancak, bu süreçte Filistin'in ekonomik bağımlılığı arttı. Gıda güvenliği sorunları bu dönemde de devam etti (Şentürk, 2023; Aydın ve Aydın, 2018).
- İkinci İntifada (2000-2005): Filistin topraklarında yaşanan çatışmalar, tarımsal üretim ve gıda erişimini daha da zorlaştırdı. İsrail'in güvenlik önlemleri, tarımsal alanlara erişimi kısıtladı ve gıda fiyatlarının artmasına neden oldu (Aydın, 2023; Denk, 2023).
- Gazze Ablukası (2007-Günümüz): 2007'de Hamas'ın Gazze'deki yönetimi ele geçirmesiyle birlikte, İsrail Gazze'ye yönelik bir ablukaya başladı. Bu durum, Gazze'deki gıda güvenliğini ciddi şekilde tehdit etti. Gıda ithalatı kısıtlandı, tarımsal üretim düştü ve gıda fiyatları yükseldi. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlar, bu durumu "insani kriz" olarak tanımladı (Aydoğan, 2023; Irmak, 2023).
- Son Dönem Gelişmeleri (2010-.2020): Son yıllarda Filistin'deki gıda güvenliği sorunları iklim değişikliği, su kaynaklarının azalması ve ekonomik zorluklarla daha da derinleşmiştir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve diğer uluslararası kuruluşlar, Filistin'deki gıda güvenliği sorunlarını sürekli olarak raporlamakta ve çözüm önerileri sunmaktadır. 2021'de yapılan bir rapor, Filistin'deki gıda güvenliği durumunun "kırılgan" olduğunu ve acil müdahale gerektirdiğini ortaya koymuştur (İlgin, 2018; Eren vd., 2017).

Filistin'de devam eden çatışmalar, gıda tedarik zincirlerinde önemli kesintilere yol açarak gıda güvensizliğini daha da kötüleştirmiş ve ciddi insani sonuçlara yol açmıştır. Durum, gıda üretimini, dağıtımını ve erişimini engelleyen ve nihayetinde nüfusun, özellikle çocuklar gibi savunmasız grupların beslenme durumunu etkileyen geri dönüşümez negatif sonuçlar doğurmuştur. Filistin'deki gıda güvensizliği, 2016 itibarıyla Batı Şeria'daki Filistinlilerin yaklaşık %30'unun gıdaya erişim problemi yaşadığı, bunların %9,5'inin ciddi gıda güvensizliğinden muzdarip olduğu ve çocukların %7,4'ünün gelişim bozukluğuyla karşı karşıya kaldığı acil bir halk sağlığı sorunu olmuştur (Qasrawi, 2024; Olgaç, 2024). Çatışmalar tarımsal üretimi ve pazarlara erişimi ciddi şekilde kısıtlamış, gıda bulunabilirliğinin azalmasına ve daha az tercih edilen gıda kaynaklarına bağımlılığın artmasına yol açmıştır (Lin vd., 2022). Çatışmada gıda erişiminin bir taktik olarak manipüle edildiği belgelenmiştir; burada gıda yoksunluğu, tartışmalı bölgelerdeki nüfusa karşı bir silah olarak kullanılmıştır (Lin vd., 2022). Bu manipülasyon sadece ani açlığa yol açmakla kalmamakta, aynı zamanda özellikle yetersiz beslenme ve gelişim bozukluğu riski altında olan çocukların sağlık ve beslenme üzerinde uzun vadeli etkilerinin oluşmasına da neden olmaktadır (Bilbeisi vd., 2022; Olgaç, 2024; UNICEF, 2024).

Bozulan gıda tedarik zincirlerinin insani sonuçları, daha geniş bölgesel ve küresel faktörlerle daha da karmaşık hale gelmektedir. Devam eden Rusya-Ukrayna savaşı, özellikle gıda ithalatına büyük ölçüde bağımlı olan Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesindeki ülkeleri etkileyerek küresel gıda güvenliği üzerinde dalga etkisi yaratmıştır (Hassen & Bilali, 2022). Bu durumdan en çok etkilenen bölgede yer alan ve kendisi de bir savaşın merkezinde yer alan Filistin halkının gıdaya erişimi her yönden kısıtlanmıştır. Savaş, COVID-19 salgını nedeniyle zaten zorlanan gıda tedarik zincirlerindeki kırılganlıkları daha da kötüleştirerek gıda fiyatlarının artmasına ve temel malların bulunabilirliğinin azalmasına yol açmıştır (Erokhin & Tianming, 2020). Bu tür kısıtlar, Filistin gibi savaşlardan etkilenen bölgelerde gıda güvensizliğini daha da derinleştirerek yerel ekonomiler ve gıda sistemleri üzerinde kademeli bir etkiyle yayılmaktadır (Harpring vd., 2021).

Filistin'deki gıda erişim problemine yönelik insani müdahale, savaş ortamının zorlukları ve İsrail ablukası nedeniyle daha da zor bir hal almıştır. İnsani lojistik ve tedarik zinciri yönetimi, savaştan etkilenen insanların ihtiyaçlarını karşılamada kritik öneme sahiptir. Fakat bu sistemler devam eden şiddet nedeniyle hasarlı altyapı ve lojistik kapasiteler ve karşıt güçler tarafından engellenmektedir (Jabbour vd., 2017). İnsani yardımın ihtiyaç sahiplerine etkili bir şekilde ulaşmasını

sağlamak için yenilikçi ve sürdürülebilir tedarik zinciri uygulamalarına duyulan ihtiyaç oldukça önemlidir (Omweri & Ndolo, 2021). Önceki insani krizlerden öğrenilen dersler, tedarik zinciri kesintilerinin etkilerini azaltmak için çeşitli paydaşlar arasında hazırlık ve iş birliğinin artması gerektiğini göstermektedir (Kovács & Sigala, 2021). Fakat tüm bu gelişmelere ek olarak dünyada ilk kez Filistin-İsrail savaşında bölgeye sadece yemek yapmak için giden World Central Kitchen ekibi İsrail saldırılarında hayatlarını kaybetmişlerdir

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada savaş dönemlerinde yiyeceğe erişim hakkının ihlali konusunu ele almak amacıyla nitel yöntem benimsenmiştir. Araştırmanın temel bileşenleri arasında medya, raporlar ve uluslararası örgütlerin belgelerinin incelenmesi yer almaktadır. Bu belgeler, savaşın gıda güvenliği üzerindeki etkilerini anlamak için kritik öneme sahiptir. Özellikle, Filistin'deki savaşın gıda tedarik zincirleri üzerindeki etkilerini ve bu durumun yerel halk üzerindeki sonuçlarını ortaya koymak için bu kaynaklar detaylı bir şekilde analiz edilmiştir (Kozielec, 2024).

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında, Gazze'deki savaşın gıda güvenliği ve insani yardım üzerindeki etkilerini ele alan çeşitli önemli raporlar ve belgeler incelenmiştir. Başlıca kaynaklar arasında, acil insani ihtiyaçlar ve müdahaleleri özetleyen OPT Flash Appeal 2024 raporu; sağlık, beslenme ve gıda güvenliğiyle ilgili zorluklara odaklanan OCHA Gaza Update 2024 raporu; Gazze'deki akut gıda güvensizliği ve yetersiz beslenme risklerini kapsamlı şekilde analiz eden IPC Special Brief 2024 raporu ve insani yardım erişim taleplerine uyum düzeylerini eleştirel bir şekilde değerlendiren The Gaza Scorecard raporu yer almaktadır. Bu raporlar, savaşların ve çatışmaların gıda sistemleri, insani yardım erişimi ve temel hizmetler üzerindeki ciddi etkilerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyarak, araştırmanın tematik analizine dayanak sağlamaktadır (OPT, 2024; OCHA 2024; IPC, 2024; The Gaza Scorecard, 2024).

Veri Analizi

Veri analizi için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, toplanan belgelerin sistematik bir şekilde incelenmesini içermektedir. Elde edilen veriler ile Filistin savaşı döneminde yiyeceğe erişim hakkı, insani yardım çabaları gibi temalar ortaya konmuştur. Tematik analiz, bu temaların derinlemesine incelenmesine olanak tanımıştır (Zhan & Chen, 2021; Li, 2024).

Araştırma Etiği

Araştırma doküman incelemesine dayandığından dolayı etik kurul iznine ihtiyaç bulunmamaktadır. Araştırmada, araştırma ve yayın etiğinin tüm ilkelerine uyulmuştur.

Bulgular

Filistin savaşında yiyeceğe erişim, savaşın ve siyasi istikrarsızlığın derin etkileri altında şekillenmektedir. Bu bağlamda, yiyeceğe erişim hakkı, savaşın yarattığı sosyal ve ekonomik zorluklar nedeniyle ciddi bir tehdit altındadır. Filistin toprakları, tarihsel olarak çeşitli güçlerin çıkar çatışmalarına sahne olmuş ve bu durum, yerel halkın gıda güvenliğini doğrudan etkilemiştir. Ekim 2023'ten itibaren bölgede Filistin halkının derin bir açlıkla mücadele ettiği görülmektedir. Sağlık hizmetleri gibi temel insan haklarından bile yararlanamayan Filistin halkının yemek erişim problemlerinin BM gündeminde ele alınan ve uluslararası haber ajansları tarafından servis edilen bilgilerden bazıları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1

Bazı Uluslararası Haber Ajanslarında Filistin Ablukasındaki Gıda Erişim Sorunları

Tarih	İçerik	Kaynak
9 Ekim 2023	İsrail, Gazze'ye yönelik "tam abluka" ilan ederek gıda, su, yakıt ve elektrik girişini durdurdu. BM yetkilileri, bu durumun Gazze'de hızla bir insani krize yol açabileceği konusunda uyardı.	Deutsche Welle
11 Ekim 2023	BM, Gazze'deki insani yardım çalışmalarını sürdürdüğünü, ancak abluka nedeniyle gıda ve temel ihtiyaç maddelerine erişimin ciddi şekilde kısıtlandığını bildirdi.	Birleşmiş Milletler Türkiye
22 Aralık 2023	BM Güvenlik Konseyi, 2720 sayılı kararı kabul ederek Gazze'ye insani yardımın artırılması çağrısında bulundu. Karar, gıda, yakıt ve tıbbi malzemelerin teminini ve sınır geçişlerinin insani yardıma açılmasını talep etti.	EURONEWS
9 Şubat 2024	BM Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı (UNRWA) Direktörü Philippe Lazzarini, İsrail'in 1,1 milyon Filistinliye yönelik gıda yardımını engellediğini belirtti.	Reuters
16 Şubat 2024	BM Sözcüsü Stephane Dujarric, Gazze'deki güvenlik durumu, sınır kapanmaları ve temel altyapıların zarar görmesi nedeniyle gıda güvensizliğinin çok kritik seviyeye ulaştığını açıkladı. Refah'ta insani durumun giderek kötüleştiği ve insanların gıda için kamyonları durdurmaya başladığı belirtildi.	NTV

Gazze Şeridi'ne ulaşan insani yardım, bölgedeki ihtiyacın yalnızca %20'sini karşılamaktadır. İsrail'in uyguladığı sıkı abluka ve sınır geçişlerindeki kısıtlamalar, yardım akışını ciddi şekilde aksatmaktadır (The Gaza Scorecard, 2024). Ortalama günlük kamyon giriş sayısı 42'dir. Bu sayı, uluslararası toplumun talep ettiği 350 kamyon hedefinin çok altındadır (IPC, 2024). Kuzey Gazze'deki geçiş noktalarının büyük bir kısmı haftalarca kapalı kalmıştır (OCHA oPt Gaza Update). Tarımsal altyapının büyük ölçüde zarar görmesi ve abluka nedeniyle gıda tedarik zincirleri çöküşe geçmiştir. Yerel üretim sınırlı olduğundan, halkın gıda ihtiyaçları büyük ölçüde insani yardımlara bağlı hale gelmiştir. Nüfusun %86'sı akut gıda güvensizliği içinde yaşamaktadır. 345.000 kişi IPC Faz 5 (felaket) seviyesinde değerlendirilmektedir (IPC, 2024). Gıda yardımları, yeterli çeşitliliği sağlayamamakta ve kalori ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Özellikle çocuklar, hamile kadınlar ve yaşlılar arasında ciddi beslenme sorunları görülmektedir. Çocukların %45'i kronik yetersiz beslenme belirtileri göstermektedir (OCHA oPt Gaza Update).

Ekim 2023'ten bu yana Gazze'de yaşanan kriz 6000'den fazla bombalama eylemiyle altyapıyı yok ederek konut, okul ve hastanelerin harap olmasına yol açmıştır. Su kaynakları ciddi şekilde azalmış; kişi başına düşen günlük su miktarı 83 litreden 2-9 litreye düşmüştür. Sağlık altyapısı da ağır darbe almış, 498 saldırıda 32 hastane hasar görmüş ve 110 sağlık tesisi etkilenmiştir. Bu süreçte 5500 hamile kadın doğum yapmış ancak yetersiz sağlık koşulları nedeniyle 1000 diyaliz hastası ve 130 prematüre bebeğin hayatı risk altına girmiştir. Kasım 2023 itibarıyla 2326 kadın ve 3760 çocuk hayatını kaybetmiş toplam kayıpların %70'ini kadınlar ve çocuklar oluşturmuştur. Günde ortalama 420 çocuk yaralanmakta veya yaşamını yitirmekte, her 10 dakikada bir çocuk hayatını kaybetmektedir. Bu insani felaket, 2,4 milyonluk Gazze nüfusunu derin bir kriz içinde bırakmış ve sağlık hizmetlerine erişimi neredeyse imkânsız hale getirmiştir (Salimiya, 2023; Elessi, 2023; Mahase, 2023; Farhat vd., 2023; Buss vd., 2023; Ben Saad, 2024; Paltiel vd., 2024).

Gıda yardımlarının %60'ı temel tahıllardan oluşmakta, protein ve mikro besinlere erişim kısıtlıdır (OPT, 2024). BM ve diğer uluslararası kuruluşlar, yardım konvoylarının Gazze'ye girişine izin verilmesi çağrısında bulunmasına rağmen, bu yardımların büyük bir kısmı sınır kapılarında engellenmiştir. BM Genel Sekreteri António Guterres: "İnsani yardımların engellenmesi, Gazze halkının hayatta kalma mücadelesini daha da zorlaştırmaktadır" (The Gaza Scorecard, 2024). OCHA raporuna göre "Gazze'ye ulaştırılması planlanan yardımların yalnızca %25'i bölgeye erişebilmiştir" (OCH, 2024). Tablo 2'de uluslararası raporlarda en sık geçen kelimelere ilişkin tematik analiz verileri yer almaktadır.

Tablo 2

Araştırma Kapsamında İncelenen Uluslararası Raporlardaki İfadelere İlişkin Tema Analizi Sonuçları

Sıra	Kelime	Tekrar Sayısı	Frekans (%)	Sıra	Kelime	Tekrar Sayısı	Yüzde (%)
1	Gıda Güvensizliği	103	9.811	21	Hastaneler	18	1.744
2	İnsani Yardım	92	8.75	22	Yardım Engelleri	16	1.507
3	Altyapı Çöküşü	76	7.186	23	Yetersiz Beslenme	15	1.45
4	Uluslararası Hukukun İhlali	70	6.655	24	Gazze Şeridi	12	1.185
5	Sosyal ve Kültürel Etkiler	51	4.825	25	Uluslararası Toplum	11	1.014
6	Beslenme Krizi	46	4.342	26	Yerinden Edilme	11	1.014
7	Abluka	45	4.304	27	BM	10	0.995
8	Tarımsal Çöküş	41	3.877	28	Uluslararası Destek	10	0.976
9	İnsancıl Hukuk	41	3.858	29	Lojistik Zorluklar	8	0.777
10	Gıda Dağıtımı	39	3.659	30	Toplum Dayanışması	8	0.768
11	Yardım Akışı	35	3.365	31	Kültürel Gelenekler	7	0.645
12	Temel İhtiyaçlar	35	3.337	32	BM Raporları	7	0.635
13	Gazze	31	2.92	33	İnsani Değerler	6	0.559
14	Sığınmacılar	30	2.872	34	İnsani Kriz	6	0.559
15	Göç	29	2.721	34	Kültürel Değerler	5	0.512
16	Tarımsal Üretim	25	2.427	36	Yetersiz Altyapı	5	0.512
17	İnsani Yardım Kuruluşları	25	2.417	37	Siyasi Engeller	5	0.493
18	İhlaller	22	2.114	38	İnsani Durum	5	0.483
19	Sağlık Altyapısı	20	1.934	39	Ekonomik Zorluklar	5	0.455
20	Sağlık Hizmetleri	20	1.905	40	Küresel Yardım	5	0.438

Tablo 2, savaş ve çatışma dönemlerinde gıdaya erişimle ilgili en sık vurgulanan temaları özetlemektedir. "Gıda Güvensizliği" (%9.811) ve "İnsani Yardım" (%8.75) gibi konular, listenin en üst sıralarında yer alarak bu sorunların krizlerin merkezinde olduğunu ortaya koymaktadır. "Altyapı Çöküşü" (%7.186) ve "Uluslararası Hukukun İhlali" (%6.655) gibi ifadeler, çatışmaların sistemik etkilerine dikkat çekmektedir. Ayrıca "Beslenme Krizi" (%4.342) ve "Abluka" (%4.304) gibi terimler, kriz bölgelerinde yaşanan spesifik zorluklara işaret ederken, "Sosyal ve Kültürel Etkiler" (%4.825) ise bu sorunların toplumsal boyutlarını yansıtmaktadır. Daha az sıklıkla kullanılan "Gazze Şeridi", "Yerinden Edilme", ve "Uluslararası Toplum" gibi ifadeler, bu durumun bölgesel ve uluslararası bağlamda ele alınmasının önemini vurgulamaktadır. Genel olarak gıda güvenliğini etkileyen çok boyutlu faktörler, insani yardımların ve çatışma bölgelerindeki sistematik zorlukların bir özeti olarak değerlendirilmelidir.

Gazze'deki insani krizle ilgili analiz edilen belgelerde tekrar eden temalar, bu temaların kriz üzerindeki önemi ve öncelik sırası Tablo 3'te yer almaktadır. Temalar, insani yardımın engellerinden sosyal ve kültürel etkilerine kadar geniş bir perspektifte değerlendirilmiştir. Frekans sütunu, her temanın belgelerde ne kadar sık tekrarlandığını ifade ederken, öncelik sütunu bu temaların krizle mücadeledeki önem sırasını yansıtmaktadır. Tablonun amacı, krizle ilgili odaklanılması gereken anahtar konuları belirlemek ve çözüm önerilerine rehberlik etmektir.

Tablo 3

Temaların Öncelik Sırası ve Frekansları

Tema	Düzy (Frekans)	Öncelik Sırası
Gıda Güvensizliği	Yüksek	1
İnsani Yardım Engelleri	Yüksek	1
Altyapı Çöküşü	Orta	2
Uluslararası Hukukun İhlali	Orta	2
Sosyal ve Kültürel Etkiler	Düşük	3

Tablo 3'teki veriler incelendiğinde:

- Gıda güvensizliği tüm belgelerde en fazla vurgulanan tema olmuştur. Bölgedeki abluka, tarımsal üretim eksikliği ve gıda yardımlarının yetersizliği, nüfusun %86'sının akut gıda

Araştırma bulguları gıda güvensizliğinin sosyal, ekonomik ve sağlık açısından ciddi sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Filistin gibi savaş bölgelerinde çocukların yetersiz beslenme oranlarının artması ve kronik açlıkla mücadele eden bireylerin yaşam kalitesinin düşmesi, bu durumun sadece bir insani kriz değil, aynı zamanda halk sağlığı krizi olduğunu göstermektedir. Bu durum savaş sonrası yeniden yapılanma süreçlerini zorlaştırmakta ve toplumların uzun vadeli kalkınma hedeflerine ulaşmasını engellemektedir (Salmiya, 2023; Elessi, 2023; Mahase, 2023; Farhat vd., 2023; Buss vd., 2023; Ben Saad, 2024; Paltiel vd., 2024).

Gıda erişimi uluslararası hukuk bağlamında değerlendirildiğinde, savaş bölgelerinde insani yardımların sürekliliğini sağlamak adına kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Özellikle BM ve diğer uluslararası örgütlerin müdahalelerinin sınırlı etkisi, hatta etkisizlikleri, mevcut hukuk mekanizmalarının yetersizliğine işaret etmektedir. Bu bağlamda daha güçlü bir uluslararası denetim mekanizmasının oluşturulması gerekliliği tartışılabilir. Zira BM raporlarına, BM sözcülerinin çağrılarına rağmen Filistin'e uygulanan ve hiçbir insanın ve toplumun kabul edemeyeceği derecede müdahalelere şahit olunmaktadır. Bu da uluslararası mekanizmaların tarafsızlığının yeniden sorgulanması yolunu açmaktadır.

Araştırma bulguları, savaş sırasında altyapının zarar görmesinin ve tedarik zincirlerinin çöküşünün, gıda güvenliğini doğrudan tehdit ettiğini göstermektedir. Gazze'deki durum, tarımsal altyapının yıkılması ve lojistik ağların kesintiye uğratılması nedeniyle, Gazze halkının büyük ölçüde insani yardımlara bağımlı hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, insani yardımın çeşitliliği ve yeterliliğinin artırılması gerektiğini göstermesi açısından önemlidir.

Savaş dönemlerinde gıda güvenliğini sağlamaya yönelik insani müdahaleler, mevcut sistemik sorunlarla başa çıkmak için yetersiz kalmaktadır. Gazze örneği, uluslararası toplumun savaş ve çatışma bağlamında daha güçlü politikalar geliştirme ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, savaş dönemlerinde gıdaya erişimin bir savaş aracı olarak kullanılmasının engellenmesi için insani yardım tedarik zincirlerine yönelik yenilikçi yaklaşımlar geliştirilmeli ve uluslararası iş birliği artırılmalıdır. Ayrıca, Filistin'de olduğu gibi uzun süreli çatışma bölgelerinde, gıda erişim hakkını korumaya yönelik sürdürülebilir bir insani yardım modeli oluşturulması gerektiği düşünülmektedir.

Savaş dönemlerinde gıda erişim hakkı, insan haklarının korunması öncelikli bir konu olarak ele alınmalıdır. Bu çalışma, savaş ve çatışma dönemlerinde gıda güvenliğini etkileyen faktörlere dair kapsamlı bir anlayış sunmakta ve daha etkin insani müdahale stratejilerinin geliştirilmesi için bir temel teşkil etmektedir. Filistin örneği, bu tür krizlerin insani ve etik boyutlarını ele almanın önemini bir kez daha gözler önüne sermesi açısından oldukça önemlidir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Akbaş, B., Morca, A., & Coşkan, S. (2022). İklim değişikliğinin tahıl virüs hastalıkları üzerine etkisi. *Ziraat Mühendisliği*, (374), 4-14. <https://doi.org/10.33724/zm.972677>
- Akçe, T. (2023). İnsani güvenlik kapsamında gıda güvenliği sorunlarını incelemek. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 214-231. <https://doi.org/10.46790/erzisobil.1328829>

- Alimahomed-Wilson, J., & Potiker, S. (2017). The logistics of occupation: Israel's colonial suppression of Palestine's goods movement infrastructure. *Journal of Labor and Society*, 20(4), 427-447. <https://doi.org/10.1111/wusa.12301>
- Anadolu Ajansı. (2024). BM: İsrail bu hafta ikinci kez Gazze'nin kuzeyine yardım götürülmesini engelledi. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-israil-bu-hafta-ikinci-kez-gazzenin-kuzeyine-yardim-goturulmesini-engelledi/3172872>
- Aydın, M. M., & Aydın, B. (2018). Gıda rejimi çerçevesinde Türkiye'nin tarımsal dış ticareti üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 2(1), 111-130.
- Aydoğan, M. (2023). Otel mutfağı çalışanlarının gıda güvenliği ve hijyene yönelik bilgi ve uygulama düzeylerinin belirlenmesi: Ayvalık örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. <https://doi.org/10.21325/jotags.2023.1246>
- Ben Saad, H. (2024). Urgent humanitarian appeal: Protecting the lives of women and children in the Gaza Strip (Palestine). *Journal of Public Health Research*, 13(1), 22799036241229312.
- Bilbeisi, A., Al-Jawaldeh, A., Albelbeisi, A., Abuzerr, S., Elmadfa, I., & Nasreddine, L. (2022). Households' food insecurity and their association with dietary intakes, nutrition-related knowledge, attitudes and practices among under-five children in Gaza Strip, Palestine. *Frontiers in Public Health*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.808700>
- Boyacı, D. (2022). Savaşların ayrılmaz parçası: Mutfak cephesi ve gıda propagandası. *International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*. <https://doi.org/10.26450/jshsr.3071>
- Buss, P., Alcázar, S., & Souza, L. E. (2023). End the violence and help the victims in Gaza. *The Lancet*, 402(10413), 1622–1623.
- Collingham, L. (2012). *The taste of war: World War Two and the battle for food*. Penguin Books.
- Coppi, G. (2018). The humanitarian crisis in Yemen: Beyond the man-made disaster. *International Peace Institute*.
- Çelik, E., & Yaşar, A. (2021). Gıda etiği üzerine bir değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 18(2), 129-136. <https://doi.org/10.32707/ercivet.965518>
- Denk, E. (2023). Erzurum turizm işletme belgeli otellerde görev yapan mutfak profesyonellerinin gıda güvenliği bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. <https://doi.org/10.21325/jotags.2023.1244>
- Deutsche Welle. (2023). İsrail, Gazze Şeridi'ne "topyekûn abluka" uygulayacak. *Deutsche Welle Türkçe*. <https://www.dw.com/tr/i%CC%87srail-gazze-%C5%9Feridine-topyek%C3%BBn-abluka-uygulayaca%C4%9F%C4%B1z/a-67040541>
- Dower, J. W. (2000). *Embracing defeat: Japan in the wake of World War II*. WW Norton & Company.
- Elessi, K. (2023). Save Gaza residents from imminent catastrophe. *The Lancet*, 402(10412), 1522–1523.
- Embel, E. (2016). Topyekûn savaş uygulamasının tarihsel gelişimi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(1), 153-171. <https://doi.org/10.14782/sbd.2016117951>
- Erdoğan Aydın, G. (2023). Urban food crisis. In Ö. F. Tekin (Ed.), *City and crisis*. Özgür Publications. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub269.c1090>

- Eren, R., Nebioğlu, O., & Şık, A. (2017). Knowledge levels on food safety of employees working in hotel enterprises' kitchen: The example of Alanya. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 2(1), 47-64. <https://doi.org/10.31822/jomat.350175>
- Erokhin, V., & Tianming, G. (2020). Impacts of COVID-19 on trade and economic aspects of food security: Evidence from 45 developing countries. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(16), 5775. <https://doi.org/10.3390/ijerph17165775>
- Eştürk, Ö. (2023). Gıda ve tarım piyasalarında regülasyonun önemi. *Politik Ekonomik Kuram*, 7(2), 472-486. <https://doi.org/10.30586/pek.1332575>
- Euronews. (2023). BM Güvenlik Konseyi, Gazze'de insani yardımlara ilişkin karar tasarısını kabul etti. *Euronews Türkçe*. <https://tr.euronews.com/2023/12/22/bm-guvenlik-konseyi-gazgede-insani-yardimlara-iliskin-karar-tasarisini-kabul-etti>
- Euronews. (2024). UNRWA Direktörü: İsrail, Gazze'deki 1 milyondan fazla Filistinliyi gıdadan mahrum bırakıyor. *Euronews Türkçe*. <https://tr.euronews.com/2024/02/09/unrwa-direktoru-israil-gazzedeki-1-milyondan-fazla-filistinliyi-gidadan-mahrum-birakiyor>
- Farhat, T., Ibrahim, S., Abdul-Sater, Z., & Abu-Sittah, G. (2023). Responding to the humanitarian crisis in Gaza: Damned if you do... damned if you don't! *Annals of Global Health*, 89(1), 1–6.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), (2024). Agricultural Damage Assessment in the Gaza Strip from October 7th 2023 to September 1st 2024. Erişim Linki: <https://openknowledge.fao.org/handle/20.500.14283/cd2592en>
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2023). The impact of the war in Ukraine on global food security and related matters under the mandate of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). *174th Session of the FAO Council*.
- FSIN. (2020). *Global report on food crises*. Food Security Information Network. <https://www.fsinplatform.org/global-report-food-crises-2020>
- Harpring, R., Maghsoudi, A., Fikar, C., Piotrowicz, W., & Heaslip, G. (2021). An analysis of compounding factors of epidemics in complex emergencies: A system dynamics approach. *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management*, 11(2), 198-226. <https://doi.org/10.1108/jhlscm-07-2020-0063>
- Hassen, T., & Bilali, H. (2022). Impacts of the Russia-Ukraine war on global food security: Towards more sustainable and resilient food systems? *Foods*, 11(15), 2301. <https://doi.org/10.3390/foods11152301>
- Hassoun, A. (2024). From acute food insecurity to famine: How the 2023/2024 war on Gaza has dramatically set back Sustainable Development Goal 2 to end hunger. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 8. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2024.1402150>
- Ilgin, C. (2018). What day is tomorrow? An analysis in the context of food safety, worker health and children's rights. *Turkish Journal of Bioethics*, 5(1), 24-27. <https://doi.org/10.5505/tjob.2018.79663>
- IPC. (2024). *Gaza Strip acute food insecurity and malnutrition report, September 2024 – April 2025*. Integrated Food Security Phase Classification. <https://www.un.org/unispal/document/gaza-strip-ipc-report-sep24-apr25/>

- Irmak, Y. (2023). A significant catalyst in combating climate change: The health factor. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(38), 739-751. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1136570>
- Jabbour, C., Sobreiro, V., Jabbour, A., Campos, L., Mariano, E., & Renwick, D. (2017). An analysis of the literature on humanitarian logistics and supply chain management: Paving the way for future studies. *Annals of Operations Research*, 283(1-2), 289-307. <https://doi.org/10.1007/s10479-017-2536-x>
- Jagtap, S., Trollman, H., Trollman, F., García-García, G., Parra-López, C., Duong, L., ... & Afy-Shararah, M. (2022). The Russia-Ukraine conflict: Its implications for the global food supply chains. *Foods*, 11(14), 2098. <https://doi.org/10.3390/foods11142098>
- Judt, T. (2006). *Postwar: A history of Europe since 1945*. Penguin.
- Kılavuz, E., & Yücer, E. (2023). The analysis of the agricultural structure and the trade between Russia and Turkey within the framework of the third food regime. *Ekonomi Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 183-207. <https://doi.org/10.30784/epfad.1259095>
- Kovács, G., & Sigala, I. (2021). Lessons learned from humanitarian logistics to manage supply chain disruptions. *Journal of Supply Chain Management*, 57(1), 41-49. <https://doi.org/10.1111/jscm.12253>
- Kozielec, A. (2024). Challenges to food security in the Middle East and North Africa in the context of the Russia-Ukraine conflict. *Agriculture*, 14(1), 155. <https://doi.org/10.3390/agriculture14010155>
- Li, J. (2024). Examining the dynamic and nonlinear impacts of public health events on the resilience of food supply chain: Evidence from China. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 8. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2024.1347594>
- Lin, T., Kafri, R., Hammoudeh, W., Mitwalli, S., Jamaluddine, Z., Ghattas, H., ... & Leone, T. (2022). Pathways to food insecurity in the context of conflict: The case of the occupied Palestinian territory. *Conflict and Health*, 16(1). <https://doi.org/10.1186/s13031-022-00470-0>
- Mahase, E. (2023). Gaza: "Unprecedented" bombing of hospital leaves hundreds dead and injured. *BMJ*, 383, 2423.
- Olğaç K. Çatışma bölgelerinde anne ve çocuk sağlığı: Filistin'de sağlık hizmetlerine erişimin önündeki engeller. *Anadolu Klin.* 2024;29, (Special Issue on Gaza): 89-95.
- Omweri, D., & Ndolo, J. (2021). Sustainable supply chain management practices and performance of humanitarian organizations in Nairobi County, Kenya. *The International Journal of Business & Management*, 9(12). <https://doi.org/10.24940/theijbm/2021/v9/i12/bm2112-035>
- Özügürlü, H. Y. (2023). Tarımsal üretimin ekonomi politiği ve kamu politikaları. *Politik Ekonomik Kuram*, 7(2), 538-551.
- Paltiel O, Manor O, Calderon Margalit R, Baron Epel O, Bar Zeev Y, Berry E, Clarfield AM, Dann EJ, Davidovitch N, Donchin M, Green M, Hochner H, Neumark Y, Nitzan D, Paltiel A, Razum O, Rosen B and Rudolf M (2024) Children on the Gaza-Israel Border: Victims of War. *Public Health Rev* 45:1607192. doi: 10.3389/phrs.2024.1607192
- Qasrawi, R. (2024). Investigating the association between nutrient intake and food insecurity among children and adolescents in Palestine using machine learning techniques. *Children*, 11(6), 625. <https://doi.org/10.3390/children11060625>

- Reuters. (2024). UN agency says Israel still preventing aid reaching northern Gaza. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/middle-east/un-agency-says-israel-still-preventing-aid-reaching-northern-gaza-2024-10-21>
- Salmiya, M. A. (2023). Urgent humanitarian call to save lives in Gaza. *The Lancet*, 402(10412), 1523–1524.
- Saygın, E. (2018). Filistin’de kalkınmanın ekonomi politiği: Parçalanmış siyasal, sosyal ve ekonomik kurumlar. *Filistin Araştırmaları Dergisi*, (3), 20-43. <https://doi.org/10.34230/fiad.429267>
- Selmi, J. T., & Rakipoğlu, M. (2023). İsrail-Filistin çatışması, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve barış tesisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(5), 2708-2724.
- Soğancılar, N., Dereli, Z., & Sağlam Arı, G. (2022). COVID-19 salgınında gıda güvencesi: Gıda tedarik zincirlerine bağlı etkiler. *Alanya Akademik Bakış*, 6(2), 2333-2349. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1055879>
- Srai, J. (2023). Impact pathways: Unhooking supply chains from conflict zones—Reconfiguration and fragmentation lessons from the Ukraine–Russia war. *International Journal of Operations & Production Management*, 43(13), 289-301. <https://doi.org/10.1108/ijopm-08-2022-0529>
- Sukan, B., & Akbulut, G. (2022). Zorunlu göçün gıda güvencesi ve beslenme ile ilişkisi. *Journal of Nutrition and Dietetics*, 50(3), 74-83. <https://doi.org/10.33076/2022.bdd.1537>
- Şahin, A. (2019). Konuşma eğitimi. In H. Akyol & A. Şahin (Eds.), *Türkçe öğretimi* (ss. 103-127). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Şentürk, B. (2023). Gıda rejimleri ve gıda krizleri: Kapitalizmin çıkmazında alternatif arayışlar. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub230.c1007>
- The Gaza Scorecard. (2024). Israel fails to comply with U.S. humanitarian access demands in Gaza. *Integrated Food Security Phase Classification*. https://www.ipcinfo.org/fileadmin/user_upload/ipcinfo/docs/IPC_Gaza_Strip_Acute_Food_Insecurity_Malnutrition_Sept2024_Aug2025_Special_Brief.pdf
- UNICEF Türkiye. (2024, Mart 15). Gazze’de akut beslenme yetersizliği oranı artıyor. UNICEF Türkiye. <https://www.unicefturk.org/yazi/gazgede-akut-beslenme-yetersiz?>
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). (2024). Gaza humanitarian response update, 16–29 September 2024. *United Nations*. <https://www.unocha.org/publications/report/occupied-palestinian-territory/gaza-humanitarian-response-update-16-29-september-2024>
- United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA). (2024). Updated opt flash appeal, April–December 2024. <https://www.un.org/unispa/document/unrwa-updated-opt-flash-appeal-april-december-2024/>
- United Nations. (2023, Kasım 29). Guterres: İki devletli bir çözüme doğru kararlı ve geri dönülmez bir şekilde ilerlemenin tam zamanı. United Nations Türkiye. Erişim Linki: <https://turkiye.un.org/tr/254149-guterres-i-CC%87ki-devletli-bir-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCme-do%C4%9Fru-karar%C4%B1-ve-geri-d%C3%B6n%C3%BClmez-bir-%C5%9Fekilde-ilerlemenin>
- Xu, Y., Wang, Z., Dong, W., & Chou, J. (2023). Predicting the potential impact of emergency on global grain security: A case of the Russia–Ukraine conflict. *Foods*, 12(13), 2557. <https://doi.org/10.3390/foods12132557>

Zhan, Y., & Chen, K. (2021). Building resilient food system amidst COVID-19: Responses and lessons from China. *Agricultural Systems*, 190, 103102. <https://doi.org/10.1016/j.agry.2021.103102>

Extended Abstract

Introduction

Food security is a human right, a foundation of human survival, a measure of security, and a buffer for societies against the most adverse effects of war and conflict. Since the dawn of warfare, conflict has used food as a weapon, targeting populations' access to food systematically through the destruction of agricultural systems and supply chains and the sabotage of humanitarian aid. These tactics are not just war strategies but also blatant violations of human rights and international law.

The Palestine case highlights how food access can be weaponized in contemporary conflicts. Ongoing escalations of conflict in the region had aggravated food insecurity, worsening humanitarian catastrophes and heightening socio-political volatility. This study explores the details of these disruptions of war to food security and the conduits through which agricultural infrastructure is destroyed and supply chains cut. It showcases how violations of international law exacerbate the crisis, weaponizing food access as a tactic of war and oppression.

Focusing on Palestine, this research highlights the alarming evidence of how the violation of food security acts as an unequivocal measure of human rights violations throughout war. This study not just examines the socio-political determinants impacting access to food, but also assesses the influence of humanitarian actions in alleviating such crises. By taking an interdisciplinary approach, the research seeks to address the interrelated challenges of food security, human rights, and global stability in countries affected by conflict. As this study notes, food security is not simply a question of life and death; it is a fundamental aspect of human dignity and a pillar of societal resilience in the wake of protracted conflict.

Method

The research adopted a qualitative approach framed around a case study design, addressing the socio-political and economic barriers to food access in conflict-affected context. The approach adopted thematic analysis of multiple data sources, such as reports from international organizations, media coverage, and evidence from humanitarian organizations, leading to a ground framework for understanding the complexities of food insecurity in conflict zones.

Core data sources were the United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) reports, Integrated Food Security Phase Classification (IPC) analysis and specific publications like OPT Flash Appeal 2024 and the IPC Special Brief 2024. These resources embodied salient information and insights of acute food insecurity conditions in Gaza, a region under blockades since 2023. This research systematically examined the impacts of the blockade on food supply chains, infrastructure breakdown, and the socio-economic consequences of limited access to food.

Using thematic content analysis, barriers to humanitarian aid, damage to agricultural systems, and socio-political dynamics affecting access to edible crops were identified and categorized. This approach successfully illuminated the themes and challenges associated with food security in conflict scenarios, and particularly in areas influenced by protracted conflicts.

The research process revolved around these ethical considerations, notably to ensure neutrality and the reliability of where we extract our data from. Using this methodological approach, the study provides a comprehensive view of the impact of blockades and armed conflict on humanitarian assistance, and demonstrates the wider consequences of food insecurity in conflict areas. In regions such as Gaza, this wide-spanning strategy broadens the perspective on the social, political and economic contexts of food access.

Findings

Food insecurity in Palestine, the research concluded, is inextricably tied to the socio-political and economic fallout of protracted conflict. Put under blockade since 2007, Gaza is going through a particularly acute food insecurity crisis, with more than 86 percent of its population placed in crisis or worse phases. Agricultural infrastructure has been destroyed and supply chains have been systematically disrupted, making it take a toll on local food production.

Humanitarian assistance, while vital, is inadequate to meet the needs of the population. Current aid efforts cover less than 20% of the demand on the local authorities, and so far strict restrictions at the border crossings have heavily limited the flow of assistance. An average of just 42 aid trucks per day enter Gaza, well below that mentioned in international standards, according to reports. This inadequacy, coupled with the crumbling of essential infrastructure like water and sanitation systems, compounds the health effects of food insecurity, resulting in chronic illnesses and undermining resilience in society.

Thematic analysis identified five main themes that have a central role in defining the food insecurity crisis in Gaza, which were:

Starvation as a War Tool: The blockade and systematic disruption of food access are intentional weapons to destabilize communities.

Sovereignty Intriguing Humanitarian Responses: Borders and logistical barriers hinder effective aid efforts.

Breaking International Law: The blockade is a violation of international humanitarian law which has exacerbated the crisis.

Cosmopolitan Force of Food Insecurity: More than just hunger, food insecurity erodes social structures and community cohesion.

Larger Context of Human Security: The crisis impacts not just individuals, but the social fabric and resilience of the population as a whole.

The findings underscore the fact that the blockade has far-reaching implications that go beyond hunger, threatening the long-term social and economic stability of the region. It finds that food insecurity in Gaza is a weapon of war and has significant implications for human rights, social resilience, and global stability, and argues that it is more than a humanitarian concern.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The research concludes that access to food during conflicts transcends survival, representing a fundamental element of human rights, security, and societal stability. In Palestine, food insecurity emerges not merely as a byproduct of conflict but as a deliberate strategy embedded in the conflict itself. The blockade of Gaza demonstrates the calculated use of food access as a tool for political and military control, resulting in profound humanitarian repercussions.

The findings support existing literature on food security in conflict zones, underscoring the importance of food systems in preserving human security. Historical examples, such as food crises during World War II and recent conflicts like the Yemen civil war, highlight similar patterns of systemic disruption to food access. These parallels underline the urgent need for robust international mechanisms to prevent the weaponization of food and uphold the right to food during conflicts.

Policy recommendations include implementing more effective international monitoring and enforcement mechanisms to ensure compliance with humanitarian law. Aid strategies should emphasize resilience and sustainability by integrating local food production to reduce dependence on external assistance. Additionally, international organizations need to adopt innovative logistics to overcome barriers to aid delivery in conflict zones. Future research should focus on the intersection of food security, climate change, and post-conflict recovery. In conclusion, this study underscores the

critical need for a comprehensive shift in how food security is addressed in conflict zones. The case of Palestine starkly illustrates the human cost of food insecurity and the pressing need for coordinated global action to safeguard the right to food as a universal human right.

Filistin Konulu Filatelik Tasarımlar Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Örneği

Serkan AYÇİL
İstanbul PTT Başmüdürlüğü, Muhasebe ve Finans Müdürlüğü
sserkan.aycil@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3540-5548

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1600335
Geliş Tarihi: 12.12.2024	Revize Tarihi: 30.01.2025
	Kabul Tarihi: 04.02.2025

Atıf Bilgisi

Aycil, S. (2025). Filistin konulu filatelik tasarımlar üzerine bir araştırma: Türkiye örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 308-321.

ÖZ

Filistin konulu filatelik tasarımları odağına alan bu çalışmanın amacı Türkiye Cumhuriyeti tarafından 2013 ve 2024 yıllarında yayınlanan Filistin başlıklı filatelik tasarımlar hakkında değerlendirmede bulunulmaktır. Nitel araştırma yaklaşımına göre oluşturulan bu çalışmanın verilerine doküman incelemesi ile erişilmiştir. Durum Çalışması üzerinden oluşturulan bu çalışmada betimsel içerik analizi kullanılmıştır. Çalışma öncesinde araştırmanın odağını oluşturan Filistin meselesi ile ilgili sosyo-ekonomik, politik, tarihî ve dini konularda literatür taraması yapılmış, akabinde Türkiye Cumhuriyeti tarafından yayınlanan Filistin başlıklı filatelik tasarımlar bir araya getirilmiştir. Çalışmanın bulguları 2013 ve 2024 yıllarında tedavüle çıkarılan 5 adet anma pulu ve 2 adet ilk gün zarfından oluşmaktadır. Türkiye-Filistin Ortak Pul başlığı ile 2013'te tedavüle çıkarılan tasarımlar 1 adet anma bloku ve 1 adet ilk gün zarfından oluşurken Yüreğimde Filistin başlığı ile 2024'te tedavüle çıkarılan tasarımlar 1 adet anma pulu, 3 adet seri numaralı anma pulu ve 1 adet ilk gün zarfından oluşmaktadır. Yüreğimde Filistin başlığı ile hazırlatılan portföyün içerisine de yayınlanan tasarımların tamamı eklenerek aynı tarihte satışa sunulmuştur. Türkiye'nin 2013 yılında yayınladığı tasarımlarda dini ve kültürel değerler ön plana çıkmışken 2024 yılında yayınladığı tasarımlarda, savaş sonrasında yaşanan çöküntüler kompozisyona yansımıştır. Orta Doğu'da yaşanan savaşlar dünyanın birçok ülkesindeki tasarım anlayışını etkilemiştir. Oluşturulan tasarımların önemli bir kısmı ise siyasi konjonktüre göre üretilen eserlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin 2024 yılında yayınladığı her bir tasarım gerek zulme karşı alınan tavır ortaya koyması gerekse insanlık dışı uygulamaları olduğu gibi yansıtması açısından son derece kıymetli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Filistin, İsrail, Ürdün, Kudüs, Gazze, filateli, posta pulu.

A Research on Philatelic Designs on Palestine: The Case of Turkey

ABSTRACT

The aim of this study, which focuses on philatelic designs on Palestine, is to evaluate the philatelic designs titled Palestine issued by the Republic of Turkey in 2013 and 2024. The data of this study, which is based on a qualitative research approach, was accessed through document analysis. Descriptive content analysis was used in this study based on a case study. Prior to the study, a literature review was conducted on socio-economic, political, historical and religious issues related to the Palestine issue, which constitutes the focus of the study, and then the philatelic designs with the title Palestine issued by the Republic of Turkey were brought together. The findings of the study consist of 5 commemorative stamps and 2 first day envelopes issued in 2013 and 2024. The designs issued in 2013 under the title Turkey-Palestine Joint Stamps consisted of 1 commemorative block and 1 first day envelope, while the designs issued in 2024 under the title Palestine in My Heart consisted of 1 commemorative stamp, 3 serial numbered commemorative stamps and 1 first day envelope. The portfolio prepared under the title "Palestine in my heart" included all of the published designs and was offered for sale on the same date. While the designs published by Turkey in 2013 emphasized religious and cultural values, the designs published in 2024 reflected the collapses experienced after the war. The wars in the Middle East have affected the understanding of design in many countries of the world. A significant part of the designs created consist of works produced according to the political conjuncture. In this context, it has been concluded that each design published by Turkey in 2024 is extremely valuable in terms of both revealing the attitude taken against oppression and reflecting inhumane practices as they are.

Keywords: Middle East, Palestine, Israel, Jordan, Jerusalem, Gaza, philately, postage stamp.

Giriş

Ödeme makbuzu niteliğinde olan pullar, posta hizmetleri açısından ödeme değerlerini gösteren belgeler olarak işlem görmektedir. Bu nedenle pulların üzerinde yer alan resim, illüstrasyon, çizim ya da metinsel ifadelerin tanım ve kapsamı yalnızca belirli bir kurumun izlediği politikalara göre değil devletin ya da hükümetin öngörülerine göre şekil almaktadır. Buna göre önceleri minyatür sanat eserleri

olarak tasarlanan posta pullarının gerek illüstratif gerekse tipografik mesajlar içermesi olası ve son derece doğal bir durumdur. Bu bağlamda devletler başta anma etkinlikleri olmak üzere kültürel miras, sosyal proje ve turizm konularında pullar yayımlayabilmektedir (Lebed ve Morgulev, 2024, ss. 53-54; Ulziimaa ve Byambajav, 2024, s. 238). Bunun yanı sıra hem açık hem de üstü örtülü mesajlar iletmeye gayreti içerisinde olan odaklar da tasarladıkları pulları ideolojilerine hizmet eden birer propaganda aracı olarak görmekte ve bu hususta çalışmalar yürütmektedir (Zelkovitz ve Limor, 2024, ss. 3-4). Dolayısıyla bu ve benzer uygulamalarla birlikte artık pullar masum bir makbuz olmanın ötesine geçmiş ve iletişim endüstrisinin güdümünde seyreden etkili bir araca dönüşmüştür.

Pulların bir diğer işlevi ulus inşası olarak tanımlanmıştır. Bir ulusu inşa etmek için öncelikle ulusal kimlik oluşturmak gerekmektedir. Ulusal kimlik oluşturmanın önkoşulu da farklı etnik grupları ve ulusal anlatıları bir ekseninde toplamakla mümkündür. Bu bağlamda dil, ulusal günler, marşlar, önemli devlet adamları, bayramlar ve mitler kimlik oluşturma ve yayma sürecinde mevcut rejime meşruiyet kazandıran önemli bir mekanizma olarak ortaya çıkmıştır (Limor ve Mekelberg, 2017, s. 903; Ulziimaa ve Byambajav, 2024, ss. 238-240). Bu etki doğrudan ya da dolaylı olarak tasarlanan Orta Doğu başlıklı pul tasarımlarında daha net bir biçimde görülmektedir. Örneğin İsrail belirli dönemlerde tartışmalı konularla ilgili pullar yayınlamış ve Yeşil Hat olarak tabir ettiği sınırları posta pullarında betimleyerek siyasi bir söylem geliştirmiştir. İsrail'in bağımsızlığını ilan ettiği dönemlerde dâhi tam olarak kabul görmeyen bu ateşkes hattı tarih boyunca çözümlenemeyen bir problem olarak varlığını sürdürmüştür (Limor ve Mekelberg, 2017, s. 903). Yine 2012'de kendisini "Filistin Devleti" olarak ilan eden Filistin Yönetiminin ardından aynı ölçüde reaksiyon gösteren Hamas, yayınladığı Gazze temalı pullarda Filistin Yönetiminin kullandığı tipografileri kullanmıştır. Filistin Yönetimi bunun üzerine karşıt bir reaksiyon göstererek Gazze Şeridi'ndeki pullarda yer alan para birimi ifadesini (fils)'ten (mils)'e dönüştürmüştür (Zelkovitz ve Limor, 2024, s. 5). Yakın zamanda ise Filistin'in Ermeni soykırımı iddialarını desteklemek amacıyla pul bastırdığı iddia edilmiştir. İddiaya konu olan pul görseli de bazı sosyal medya hesaplarında paylaşılmıştır. Bunun üzerine Filistinli yetkililer böyle bir pulun hiç basmadığı açıklamasında bulunmuş ve atfedilen iddiaları kesin bir dille yalanlamıştır. Akabinde Ermenistan tarafından da böyle bir pulun basılmadığına dair doğrulamada bulunulmuştur (DMM Presidency, t.y., ss. 223-224).

Görsel iletişim, belirli dönemlerde hayali bir topluluğu sürdürmenin ve geliştirmenin etkili bir yolu olarak görüldüğü için birçok bilim insanı herhangi bir konuda güçlü mesaj iletmek için görsel kullanımına ihtiyaç duyulduğu vurgusunu yapmıştır (Covington ve Brunn 2006; Akt. Limor ve Mekelberg, 2017, ss. 908-910). Buna göre pullarda kullanılan imge ve sembollerin arkasında, kurduğu hayalin gerçekleşmesini ümit eden bir topluluğun varlığı bulunmakta olup bu varlık arayışı belirli dönemlerde açığa çıkabilmektedir. Bu bağlamda yayınlanan pullarda ideolojilerine uygun bir yönetim biçimini kurma arzusunda olanların emellerine dair emareler görülebileceği gibi Filistin örneğinde olduğu gibi tamamen dezenformasyon içeren haberler de görülebilmektedir.

Filistin konulu filatelik tasarımları odağına alan bu çalışmanın amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin 2013 ve 2024 yıllarında yayınladığı Filistin başlıklı filatelik tasarımlar hakkında değerlendirmede bulunulmaktır.

Literatür Taraması

Smith (2011) yaptığı çalışmasında koleksiyon oluşturma'nın önemine değinmiştir. Bunun için 1918-1948 yıllarını listeleyen bir Orta Doğu kataloguna ulaşmıştır. Alternatif birçok uğraşı bulunmasına rağmen Filistin konulu pulları bir araya getiren yazar, Filistin meseleleri hakkında bilgi edinmek, bunu yaparken de fazla para harcamadan eğlenmek için filatelik çalışmalarda bulunmuştur. Buna göre kullanılmış pulların birçoğunun okunaksız olduğu görülmüş ve Filistin'in otuz yıllık posta tarihinde kullanılan diğer örneklerin ise yüksek maliyetli olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda gerek pulları gerekse posta ile ilgili diğer materyalleri dinleyerek kataloglamak için daha fazla literatüre ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Limor ve Mekelberg (2017) çalışmasında İsrail sınırlarının tasvir edildiği posta pullarını ele almıştır. Bu bağlamda İsrail'in 1948'de bağımsızlığını ilanından 2015 yılı sonuna kadar çıkardığı

pulların tamamını incelemeyi amaçlayan çalışmanın öncesinde filateli hizmetleri katalogu, İsrail pulları katalogu ve filateli federasyonu tarafından yayınlanan katalog incelenmiştir. Buna göre İsrail'in tartışmalı toprak alanlarıyla ilgili pullar yayınlamasıyla birlikte yeni bir argüman ortaya atılmış ve yalnızca İsrail tarafından 2015-2016 yılları arasında bastırılan pul sayısının 2.375 olduğu tespit edilmiştir. Yayınlanan pulların %76,6'sı Kudüs'e ithaf edilmişken temsiliyet açısından diğer bölgeler daha düşük seviyede kalmıştır. Golan Tepeleri'ne ise Kudüs ile aynı ölçüde önem verildiği farklı birçok çalışmada ayrıca vurgulanmıştır. Dolayısıyla anlaşmazlık konusu olan alanlara yönelik tasarlanan pulların bir ülkenin ideolojik ve politik mücadelesinin minyatürleştirilmiş bir versiyonu olarak ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sharnoff (2022) çalışmasında 1952-1985 yılları arasında Ürdün tarafından yayınlanan pullardaki haritalarda yer alan Batı Şeria temsiline dair araştırmada bulunmuştur. Buna göre 1948'de yaşanan Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Batı Şeria, Ürdün tarafından ilhak edilmiştir. 1967'de gerçekleşen Altı Gün Savaşı'nın ardından ise bölge bu kez İsrail tarafından işgale uğramıştır. Bundan sonraki süreçte Ürdün tarafından yayınlanan pullardaki ilk haritalarda Batı Şeria her zaman Ürdün'ün bir parçası olarak tasvir edilmiştir. Fakat sonraki dönemlerde yayınlanan pullarda Batı Şeria bazen bağımsız bir bölge gibi tasvir edilmişken bazen de Filistin'in bir parçası olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla Ürdün tarafından yayınlanan Batı Şeria'ya ait temsillerin 1967 yılından sonraki hassas ve çalkantılı dönemlerde gerginliğe ve siyasi krize neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Limor ve Zerkovitz (2021) yaptığı çalışmada 1920-1945 yılları arasında yayınlanan pullarda Filistin'deki İngiliz mandasını siyaset, milliyetçilik ve ekonomi bağlamında ele almıştır. Çalışmada yer alan pullarda Siyonizm ve Filistin Milliyetçiliği arasındaki rekabet ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda posta pullarının gerek İngilizler gerekse Yahudi liderliği ve Arap-Filistin liderleri tarafından minyatür bir kamuoyu savaş alanı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Buna göre ülkenin geleceğini şekillendirmede dolaylı bir araç olarak kullanılan pullarda Kubbetü's-Sahra ve Rahel'in Mezarı gibi tasvirlerle yer verildiği ve İngilizce başta olmak üzere Arapça ya da İbranice başlıklarla sembolik mesajlar verilmeye çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Zerkovitz ve Limor (2021) yaptıkları çalışmada Ürdün hükümetinin Aralık 1969'da yayınladığı 60 adet pulu analiz etmiştir. Alışılmadık derecede kapsamlı olan bu portföy, Ürdün tarihinin politik açıdan en hassas olan konularını içermektedir. Hükümetin propaganda amacıyla yayınladığı pullarda 1948 tarihli İsrail Savaşı sırasında Filistinlilerin yaşadığı felaket ve Filistinli mülteci sorunu görselleştirilmiştir. Filistinlilerin yaşadığı felaketi ifade eden Nakba Günü (Yevmü-n-Nakba) teriminin türetilmesiyle birlikte pul tasarımlarına farklı bir boyut kazandırılmıştır. Yayınlanan pulların yalnızca tasarım olarak değerlendirilmediği aynı zamanda Ürdün, Filistin ve İsrail arasındaki karmaşık üçlü ilişkiye atıfta bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sharnoff (2023) çalışmasında Kral Hüseyin'in Batı Şeria ile hukuki ve idari bağlarını kesme kararının ardından, 1967'den 1989'a kadar geçen sürede Ürdün tarafından yayınlanan pul tasvirlerini kayıt altına alarak analiz etmiştir. Buna göre Kudüs'teki İslâmî kutsal mekân tasvirlerini içeren pullar hem Haşimi rejiminin meşruiyetini güçlendirmekte hem de Filistin Kurtuluş Örgütü ile İsrail arasındaki siyasi ilişkileri dengelemektedir. Sonuç olarak emisyon programına İslâmî kutsal mekanları dâhil eden Ürdün bu sayede kendisini Kudüs'teki kutsal mekânların koruyucusu ve İslâm inancının savunucusu olarak göstermiştir.

Sharnoff (2024) çalışmasında Filistin'i, Arap pul tasvirlerindeki hâliyle görselleştirmiştir. Posta pullarının propaganda aracı olarak kullanıldığına değinen yazar bir takım gizli mesajların pullar üzerinden iletilindiğini belirtmektedir. Bu nedenle çalışma öncesinde konu ile ilgili 20 adet pul toplanmış ve literatür oluşturulmuştur. Buna göre Arap pullarının önemli bir kısmında Filistin haritası yer almakta ve bu haritadaki sınırlar sıklıkla İngiliz Mandası (1922-1948) dönemindeki sınırları göstermektedir. Tasvirlerde Ürdün Nehri'nin Akdeniz'e kadar uzandığı görülmekle birlikte 1948'de İsrail'in aldığı yerler reddedilmektedir. Sonuç olarak Filistin'i Arap ulusunun ayrılmaz bir parçası olarak sembolize eden Arap rejimleri Batı Şeria'yı Filistin haritalarında harici bir yer olarak göstermektedir.

Zelkovitz ve Limor (2024) yaptığı çalışmada pulları, Hamas tarafından kullanılan politik ve dini propaganda aracı olarak ele almıştır. Gazze Şeridi'nin kontrolünü ele geçiren Hamas hükûmeti yaklaşık iki yıl sonra ilk posta pullarını tedavüle çıkarmıştır. Hamas hükûmeti bir yandan meşruiyetini iddia etmek diğer yandan da dini ve milliyetçi mesajları yaymak amacıyla 2009-2019 yılları arasında toplam 148 adet pul bastırmıştır. Evrensel Posta Birliği tarafından tanınmayan bu pullar Gazze içinde önemli bir iletişim aracı olarak hizmet etmiştir. İki asistan tarafından altı kategoride analiz edilen pullar filateli kataloglarında yer almamasına rağmen çevrimiçi platformlarda alıcı bulmuştur. Yayınlanan pulların %54'ü milli birlik, şehitlik, kahramanlık, direniş, savaş ve çocuk temasına ayrılmışken %8,1'i Mescid-i Aksa başta olmak üzere Filistin'deki diğer camilere atıfta bulunmuştur. Sonuç olarak pulların yarından fazlasının tek bir merkezi temaya, yani İsrail'e odaklanması sağlanmış ve ihtiyaç duyulan içerik elde edilmiştir.

Yöntem

Nitel araştırma yaklaşımına göre oluşturulan bu çalışmanın verilerine doküman incelemesi ile erişilmiştir. Bu bağlamda doküman incelemesi, araştırılmaya konu verilerin belirli bir sistem dâhilinde gözden geçirilmesini öngören bir veri toplama yöntemidir (Kıral, 2020, s. 173). Analiz öncesinde hedef olgu hakkında bilgi içeren kaynaklar (yazılı) incelenmekte ve sonrasında film, belgesel, video kaydı ve fotoğraf gibi görseller üzerinde incelemelerde bulunularak anlamsal çıkarımda bulunmaktadır (Wach ve Ward, 2013). Buna göre ilk önce ulusal ve uluslararası yayın indeksleri (Araştırmaz, Sobiad Atıf Dizini, Asos Index, Cambridge Scientific Abstracts, Scopus Open Academic Journal Index, DOAJ, ERIH PLUS ve EBSCO) üzerinden “Orta Doğu, Filistin, Ürdün, İsrail, Kudüs, Gazze, filateli, posta pulu ve filateli” anahtar kelimeleriyle aramalar yapılmıştır. Aramalar sonucunda Filistin ve filateli başlıklı birçok çalışmaya ulaşılmıştır. Filistin'i filateli ekseninde ele alan çalışmaların Türkiye dışında yapılan çalışmalar olduğu ve yabancı literatürde yer aldığının anlaşılması üzerine bu alanda çalışma yapılması kararlaştırılmıştır.

Araştırmanın Modeli

Durum Çalışması üzerinden oluşturulan bu çalışmada betimsel içerik analizi kullanılmıştır. Durum çalışması, güncel bir olayın detaylı analiz yöntemleriyle incelenmesini öngörmekte olup nasıl ve niçin sorularını yönelterek verilerin toplamasını amaçlayan bir nitel araştırma deseni olarak ortaya çıkmıştır (Özdemir ve Tuti, 2023, ss. 224-225). Betimsel içerik analizi ise belirli bir konu hakkında ya da belirli bir alanda birbirinden bağımsız olarak yürütülen çalışmaların derinlemesine incelenip düzenlenmesi olarak ifade edilmektedir (Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021, ss. 189-192). Buna göre birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan durumları derinlemesine değerlendiren ve veri toplama sürecinde sorulan sorularla mevcut durumu anlamlandırmaya çalışan bu araştırma yazısı betimsel içerik analizi üzerinden ilerletilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Pul emisyon programı içerisindeki Filistin başlıklı dokümanlar üzerinden kurgulanan bu çalışmanın görsel verilerine <https://www.pulhane.com/> internet adresinden ve araştırmacının kişisel arşivinden ulaşılmıştır. Araştırma öncesinde farklı başlıklar altında sıralanan pul, ilk gün zarfı, maksimum kart ve posta kartı gibi filatelik tasarımların tamamı gözden geçirilmiş ve akabinde araştırma ile ilgili olduğu tespit edilen tasarımlar çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Buna göre 2013 ve 2024 yıllarında tedavüle çıkarılan 1 adet anma pulu, 3 adet seri numaralı anma pulu, 1 adet anma bloku ve 2 adet ilk gün zarfına ulaşılmıştır. Verilerin güvenilirlik ve geçerliliği ise PTT'nin basılı olarak yayınladığı dokümanlar aracılığıyla teyit edilmiştir. Dokümanların yalnızca yazılı belgelerden ibaret olmadığı, görsel ve işitsel olarak arşivlenen belgelerin de veri olarak kabul edildiği bilinmektedir. Bu nedenle araştırma sürecinde literatür taramasının yanı sıra gerek sosyal medya gerekse yayın kuruluşlarına ait arşivlerden erişilen belgesel, film ve video paylaşımları üzerine de incelemede bulunulmuştur.

Veri analizi sürecinde göstergebilimden yararlanılmıştır. Buna göre göstergebilim dil, dizi, imaj ve belirtke gibi işaretlere odaklanarak metin ya da görsel ifadelerin sembolik yönünü aktarmaya çalışan

bir bilim alanı olarak ortaya çıkmıştır (İlkdoğan, 2017, s. 3149; Rose, 2023, s. 142). Bu bağlamda araştırma kapsamına dâhil olan filatelik tasarımlar gerek tipografik okuma ve illüstrasyon gerekse baskı, renk, içerik, dizayn ve tema açısından değerlendirilerek araştırmacı tarafından yorumlanmıştır.

Araştırma Etiği

Bu çalışma, veriler üzerinden gerçekleştirilmesi sebebiyle etik kurul izni gerektirmemektedir.

Bulgular

Çalışmanın bulguları Türkiye Cumhuriyeti'nin 2013 ve 2024 yıllarında tedavüle çıkardığı 5 adet anma pulu ve 2 adet ilk gün zarfından oluşmaktadır. Türkiye-Filistin Ortak Pul başlığı ile 2013'te tedavüle çıkarılan tasarımlar 1 adet anma bloku ve 1 adet ilk gün zarfından oluşurken Yüreğimde Filistin başlığı ile 2024'te tedavüle çıkarılan tasarımlar 1 adet anma pulu ile 3 adet seri numaralı anma pulu ve 1 adet ilk gün zarfından oluşmaktadır. Yüreğimde Filistin başlığı ile hazırlanan portföyün içerisine tasarımların tamamı ayrıca eklenmiştir.

Türkiye-Filistin Ortak Pul 2013

Görsel 1. Türkiye-Filistin Ortak Konulu Anma Bloku, 120x70 mm (Yazarın kişisel arşivinden).

Görsel 1'de 12.12.2013'te Türkiye-Filistin Ortak Pul başlığı ile tedavüle çıkarılan ve toplam 2 puldan oluşan 1 adet anma blokuna yer verilmiştir. Dijital baskı yöntemi kullanılarak 100.000 adet olarak bastırılan pulların tasarımını Kamil Mersin yapmıştır (Pulhane, 2013). Biri Türkiye diğeri Filistin'de olmak üzere iki farklı baskıda hazırlanan tasarımların diğeri illüstrasyon aynı kalmak koşuluyla "Filistin ve Türkiye'nin ortak tarihi" ifadesi ile Arapça ifadelerle "Filistin devleti" ifadesi eklenerek hemen yanına sembolik olarak Türk bayrağı ve Filistin bayrağı illüstrasyonu yerleştirilmiştir. Yatay bir forma sahip olan bu tasarımda üst kısımdaki pulda Türkiye'nin ilk altı minareli camii özelliğine sahip olan Sultan Ahmet Camii yer alırken alt kısımdaki pulda Harem-i Şerif içerisinde bulunan Mescid-i Aksa yer almaktadır. Tarihî betimlemelerde sıklıkla kullanılan sepya renk tonunun her iki pula uygulandığı görülmekle birlikte sağ kısımda kalan forma alanına çapraz bir biçimde her iki caminin illüstrasyonu eklenmiştir. Sağ kısımda bulunan illüstrasyonlar Türkiye-Filistin Ortak Pul tipografisi ile ayrılmış ve Filistin ifadesinin hemen üzerine 1 adet minare eklenmiştir. Doğudan görsel kullanımına yer verilen her iki fotoğrafta camii temasının dışına çıkılmamıştır.

Görsel 3. Yüreğimde Filistin Anma Pulu 85x60 mm (Yazarın kişisel arşivinden).

Görsel 3'te 15.11.2024'te Yüreğimde Filistin başlığı ile tedavüle çıkarılan 29 TL bedelli 1 adet anma puluna yer verilmiştir. PTT'nin savaş muhabiri Coşkun Aral'ın çektiği fotoğrafları kullanarak hazırladığı pul dijital baskı yöntemiyle 105.000 adet olarak bastırılmıştır. Mevcut tasarım Yüreğimde Filistin başlığı ile hazırlanan portföyün içerisine de eklenmiştir (PttFilateli, 2024a; T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024). Yatay bir forma sahip olan bu tasarımda marjlara kadar baskı uygulanmıştır. Tabakanın üzerinde savaş sonrasında yaşananlara dair illüstrasyonlar yer almışken sekizden biçiminde oluşturulan pulun içerisine enkaz yığınına dönen iki adet otomobil ve kucığında çocuğunu taşıyan bir kadın görseli yerleştirilmiştir. Normal koşullarda tesettürlü olması beklenen kadının yaşananların etkisiyle henüz örtünemeden can havliyle çocuğunu kucaklayıp bulunduğu ortamı terk etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Yoğun bir biçimde hava ve kara saldırısına maruz kaldığı görülen yerleşim biriminde neredeyse insan yaşamına uygun güvenli bir alanın kalmadığı görülmektedir. Bombardmanın etkisiyle yer yer aydınlanan yerleşim biriminde yoğun bir duman tabakasının olduğu görülmekle birlikte yaşanan dram kırmızı renklerle tasvir edilmiştir. Tasarımın alt kısmında siyah-beyaz renklerle illüstre edilenler, geçmiş zamana sıkışıp kalan bir anı betimlerken çok renkli bir biçimde tasvir edilen üst kısmın giderek karmaşıklaştığı görülmektedir. Yakın bir açıda duran galvanizli dikenli tel ise geçmişle gelecek arasına yapay bir sınır hattı oluşturmuştur. Pulun içerisinde yer alan tipografiler beyaz renklerle ifade edilmişken sağ üst kısımda bulunan Yüreğimde Filistin ifadesi siyah renklerle yazılmıştır.

Görsel 4. Yüreğimde Filistin Seri Numaralı Anma Pulu 85x60 mm (Yazarın kişisel arşivinden).

Görsel 4'te 15.11.2024'te Yüreğimde Filistin başlığı ile tedavüle çıkarılan ve portföy içerisinde satışa sunulan seri numaralı anma blokundan ilkinde yer verilmiştir. PTT'nin savaş muhabiri Coşkun

Aral'ın çektiği fotoğrafları kullanarak hazırladığı portföy dijital baskı yöntemiyle 5.000 adet olarak bastırılmıştır (PttFilateli, 2024b; T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024). Yatay bir forma sahip olan bu tasarımda marjlara kadar baskı uygulanmıştır. Tasarımın marjlarında enkaz yığına dair illüstrasyonlar görülürken dikdörtgen biçiminde tasarlanan pulun içerisinde elindeki sarı renkli uçan balon ile tankın önünde duran bir erkek çocuğu illüstrasyonu görülmektedir. Henüz 5-6 yaşlarında olduğu tahmin edilen çocuğun kollarını iki yana doğru açtığı ve barışçı yollarla tankın geçişine engel olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Balonun havada durmasını sağlayan asıl faktörün aslında helyum gazı olmadığı aksine ip biçiminde tasvir edilen dikenli tel olduğu fark edilmektedir. Tipografinin görselin gerisinde kaldığı bu tasarımda Yüreğimde ifadesi siyah renklerle ifade edilmişken Filistin ifadesinin Filistin bayrağı üzerinde yer alan kırmızı, yeşil ve siyah renklerle illüstre edildiği görülmektedir. Gerek ritmik olmayan hecelemeden gerekse yeşil tonda renklendirilen "İST" ifadesinden tasarım sürecinde İstanbul'a vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır.

Görsel 5. Yüreğimde Filistin Seri Numaralı Anma Pulu 85x60 mm (Yazarın kişisel arşivinden).

Görsel 5'te 15.11.2024'te Yüreğimde Filistin başlığı ile tedavüle çıkarılan ve portföy içerisinde satışa sunulan diğer seri numaralı anma puluna yer verilmiştir. Yatay bir forma sahip olan bu tasarımda marjlara kadar baskı uygulanmıştır. Tasarımın marjlarında enkaz yığına dönen binalar ve park etmiş bir araç görülürken kare biçiminde tasarlanan pulun içerisinde ikisi kız biri erkek olduğu anlaşılan üç çocuğun illüstrasyonu görülmektedir. İnsanlardan arındırılan sokaklarda sadece çocukların görüldüğü dikkatlerden kaçmamakta olup ortada duran kız çocuğunun kollarını umutla göğe doğru kaldırdığı ve dikenli tellerin ardından objektife baktığı fark edilmektedir. Filistin bayrağı, pul ve marjı kapsayacak biçimde yerleştirilmiş ve şafak çizgisine karşılık gelen alana Yüreğimde Filistin tipografisi eklenmiştir. Durgun yüz ifadesine sahip olan çocukların oldukça tepkisiz kaldıkları görülürken elinde dikenli tel tutan çocuğun sokakta bir başına koştuğu görülmektedir.

Görsel 6. Yüreğimde Filistin Seri Numaralı Anma Pulu 85x60 mm (Yazarın kişisel arşivinden).

Görsel 6'da 15.11.2024'te Yüreğimde Filistin başlığı ile tedavüle çıkarılan ve portföy içerisinde satışa sunulan seri numaralı sonuncu anma puluna yer verilmiştir. Yatay bir forma sahip olan bu tasarımda marjlara kadar baskı uygulanmıştır. Tasarımın marjlarına enkaz yığınının dönen bir yapının illüstrasyonu yerleştirilmişken sekizden biçiminde oluşturulan pulun içerisine enkaz yığınının dönen bir otomobil ile bir kadın ve bir çocuk görseli yerleştirilmiştir. Bakımsız olan kadının gergin ve çaresiz olduğu fark edilirken çocuğun yüzünde bir tebessüm belirmiştir. Çocuğun neredeyse çıplak bir vaziyette olduğu görülürken ayağına ayakkabı olarak giydiği ilkel pabucun da oldukça büyük ve geniş olduğu fark edilmektedir. Temel fizyolojik ihtiyaçlarını dâhi karşılayamayacak derecede yoksunluk yaşayan çocuğun her şeye rağmen dik durduğu ve elindeki bir parça dikenli tel ile oyun oynamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Kompozisyonun hemen sağına gagasında zeytin dalı tutan bir barış güvercini illüstrasyonu eklenmiş fakat figürün kalan kısmı dikenli tel biçiminde illüstre edilmiştir. Yaşananlara rağmen umutlu olmayı telkin eden bu tasarımda tipografiler beyaz tonda renklendirilmiştir.

Görsel 7. Yüreğimde Filistin İlk Gün Zarfı 90x60 mm (Yazarın kişisel arşivinden).

Görsel 7'de 15.11.2024'te Yüreğimde Filistin başlığı ile tedavüle çıkarılan 1 adet ilk gün zarfına yer verilmiştir. Dolaşıma çıkarıldığı tarihte 58,00 TL bedel ile satışa sunulan zarflardan 7.500 adet bastırılmıştır. Mevcut tasarım aynı zamanda Yüreğimde Filistin başlığı ile hazırlanan portföyün içerisine de eklenmiştir (PttFilateli, 2024b; T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024). Yatay bir forma sahip olan bu tasarımda sağ üst kısma Yüreğimde Filistin başlığıyla yayınlanan seri numaralı anma pulu yerleştirilmişken sol alt kısma İsrail-Filistin haritası önünde ağlayan bir kız çocuğunun görseli konumlandırılmıştır. Haritanın kuzeyi nispeten sade ve siyah bir tonda renklendirilmişken İsrail'in hâkim olduğu güney kesim kırmızıya boyanmıştır. Gazze'ye karşılık gelen kısım ise tamamen koyu kırmızı olup kandamlası biçiminde illüstre edilmiştir. Giyecek ayakkabısı olmayan çocuğun bakımsız kaldığı, sağ elinde oluşan fiziksel travma nedeniyle gözyaşlarını sol eliyle silmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. "Yüreğimde" tipografisi tıpkı çocuk gibi küçük puntoda yazılmışken büyük puntoda yazılan "Filistin" ifadesi dikenli tellerin arasına sıkıştırılmıştır. Tipografideki "Filistin" ifadesinin ilk beş harfi çocuğun arkasında kalmışken kalan üç harf asimetrik olarak bölünmüş olup çocuğun ön tarafında bırakılmıştır. Filistin bayrağı biçiminde tasvir edilen tipografinin ise neredeyse her tarafı şarapnel parçalarına maruz kalmıştır. Gerek anma pulunun gerekse zarfın üzeri yine içeriğe uygun olarak hazırlatılan Mescid-i Aksa temalı filatelik bir damga ile mühürlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Filistin başlıklı pul tasarımlarında sıklıkla dini ve kültürel temaların yanında Mescid-i Aksa, Kubbet-üs Sahra, Kutsal Kilise, Nakba Günü felaketi tasviri, mülteci temalı motifler, mülteci kampları ve Filistin haritasına yer verilmiştir (Sharnoff, 2024, s. 1). Bu bağlamda konu ile ilgili İsrail'in yayınladığı filatelik materyallerde ise genellikle Yedi Kollu Şamdan, Kiryat Shmona'nın arması, İsrail bayrağı, Davut yıldızı, Şabat lambaları, Siyonist şahsiyetlerin portreleri, ağlama duvarı ve bölge haritaları gibi tasvirler ön plana çıkmaktadır (Smithsonian National Postal Museum, t.y.; Harris, 2023). Konuyu geniş bir açıdan ele alan pullarda İsrail'in geleceğe dair emelleri tasarımlara yansımışken Filistin'i konu alan pullarda Mescid-i Aksa, kitlesel göç, Filistin halkına verilen zarar ve direniş olgusu tasarımlara yansımıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin 2013 yılında yayınladığı Türkiye-Filistin Ortak Pul başlıklı çalışmada ana tema dini ve kültürel değerler ekseninde şekillenmişken 2024 tarihli Yüreğimde Filistin başlıklı tasarımlarda masumiyet, çaresizlik ve direnişi temsil eden (tankın önünde duran çocuk) öğeler ön plana çıkmıştır.

Haksızlığın olduğu yerde hem zulmü uygulayan hem de zulme uğrayarak sömürülen tarafı bir arada görmek mümkündür (Amaç, 1999, ss. 62-63). Bu bağlamda 2024 yılında yayınlanan illüstrasyon ve tipografilerden zulme uğrayan tarafın açık bir biçimde Filistin halkı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre kompozisyondaki bütünlüğün sağlanması açısından zulmü uygulayan ya da destekleyen tarafın hangi güç odağına bağlı olduğuna dair emarelerin de gerek illüstrasyon gerekse tipografi ile birlikte sunulması beklenmektedir. Mevcut tasarımlarda savaşın mağduru olan taraf bütün çıplaklığıyla gösterilmişken zulmü uygulayan tarafın kim olduğu sorusu (devlet mi, hükûmet mi, belirli bir inanç mensupları mı, sivil halk mı?) tamamen yanıtsız kalmıştır.

Literatürde posta pulları üzerinden Filistin, İsrail ve Lübnan'a göndermelerde bulunan birçok çalışmaya ulaşılmıştır. Yayınlanan tasarımların ise belirli bir akış içerisinde oluşturulmadığı genellikle yaşanan bir insanlık dramı ya da siyasi bir gerginliğin neticesinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Buna göre Filistin'de yaşanan trajik yansımalarla karşı kayıtsız kalmayan devletler, yaşanan olaylara ilişkin görüşlerini farklı biçimlerde filatelik tasarımlara aktarma ihtiyacı duymuştur. Oluşan bu ihtiyaç neticesinde çok kısa bir zaman aralığında Filistin'in posta tarihine değinen onlarca filatelik materyal üretilmiştir.

Gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde filatelik materyaller tematik olarak sınıflandırılırken Filistin başlığıyla hazırlanan tasarımlar önemli ölçüde İsrail'den kaynaklı etkilerle tasarlandığı için genellikle dini ve politik olgular içeren çalışmalar olarak kayıtlanmıştır. Buna göre İsrail'in etkisi ile oluşturulan tasarımlar neticesinde Filistin'in posta tarihine ışık tutan birçok belge üretilmiştir. Bu bağlamda Filistin postası içerisinde İsrail'in etkisi ile oluşturulan tasarımların önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin 2013 yılında Türkiye-Filistin Ortak Pul başlığı ile yayınladığı tasarımlarda dini ve kültürel değerler ön plana çıkmışken 2024 yılında yayınladığı Yüreğimde Filistin başlıklı tasarımlarda, savaş sonrasında yaşanan çöküntüler kompozisyona yansımıştır. Orta Doğu'da yaşananlar birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'nin de filatelik tasarımlara olan yaklaşımını etkilemiş ve oluşan siyasi konjonktüre göre eserler üretmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin 2024 yılında yayınladığı tasarımlardan her biri gerek zulme karşı alınan tavır ortaya koyması gerekse yaşananları olduğu gibi yansıtmaları açısından son derece kıymetli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Amaç, H. (1999). *Belâ ve musibet hareketi*. İstanbul: Yenidoğan Yayın Dağıtım.
- DMM Presidency of the republic of Turkey Center for Countering Disinformation. (t.y.). *Palastine*. Retrieved from <https://www.dmm.gov.tr/wp-content/uploads/2023/11/Disinformation-Bulletin-Edition-99-Palestine.pdf> in 03.09.2024.
- Fallows, J. (2003, June). *Who shot Mohammed al-Dura*. Retrieved from https://sciencepolicy.colorado.edu/students/envs_5000/fallows_2003.pdf in 06.09.2024.
- Harris, D. (2023). *Learning activity: Yom Ha'atzmaut/Israel Independence Day*. Retrieved from <https://www.reconstructingjudaism.org/wp-content/uploads/2023/07/Israeli-Stamp-Learning-Activity-MDH-2023.pdf> in 01.09.2024.
- İlkdoğan, H. (2017). Göstergenin toplum düzlemindeki yeri: Toplumsal göstergebilim. *İdil*, 6(39), 3147-3164. doi: 10.7816/idil-06-39-10
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak dokuman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
- Lebed, F. and Morgulev, E. (2024). Stamps Don't Lie: Sports, Military, and National Identity Postage Stamps as a Mirror of Aggressive Soviet and Russian Propaganda. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*. 105. 52-64. <https://doi.org/10.2478/pcssr-2024-0024>.
- Limor, Y. and Mekelberg, D. (2017). The smallest ideological and political battlefield: depicting borders on postage stamps-the case of Israel. *Nations and Nationalism*, 23(4), 902-928. <https://doi.org/10.1111/nana.12348>
- Limor, Y. and Zolkovitz, I. (2021). Politics, nationalism and economics: The postage stamps of the British Mandate in Palestine, 1920-1945. *Israel Studies* 26(3), 196-216. <https://dx.doi.org/10.2979/israelstudies.26.3.12>.
- Özdemir, M. ve Tuti, G. (2023). Nitel araştırma desenleri: Metodolojik bir temellendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 217-235. <https://doi.org/10.57115/karefad.1331759>
- PttFilateli. (2024a). *Yüreğimde Filistin*. <https://www.filateli.gov.tr/urunler/yuregimde-filistin/1c4286b27a65c974fa09ca8b220615c6> 12.10.2024 tarihinde erişilmiştir.
- PttFilateli. (2024b). *Yüreğimde Filistin*. <https://www.filateli.gov.tr/urunler/yuregimde-filistin/b92ccd0fe4a13ec520cb13efacf2823c> 12.10.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Pulhane. (2013). *Türkiye-Filistin ortak konulu pul*. <https://www.pulhane.com/KatalogSayfalari/k201330.html> 09.09.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Rose, A. (2003). The truth of Mohammed al-Dura: A response to James Fallows. *Support Sanity*. 1-14.
- Rose, G. (2023). *Görsel metodoloji/visual methodologies*. (Çev. Gizem Akgülil). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Sercânî, R. (2011). *Zafere götüren yol boykot*. İstanbul: Beka Yayıncılık.
- Sharnoff, M. (2022). Maps of the West Bank in Jordanian postage stamps, 1952-1985. *Contemporary Review of the Middle East*, 9(1), 51-69. <https://doi.org/10.1177/23477989211053177>

- Sharnoff, M. (2023). Jordanian stamps of Islamic holy sites in Jerusalem: 1967-1989. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 1-23. <https://doi.org/10.1080/13530194.2023.2251129>
- Sharnoff, M. (2024). Visualizing Palestine in Arab postage stamps: 1948-1967. *Middle Eastern Studies*, 60. 979-999. <https://doi.org/10.1080/00263206.2024.2314523>.
- Smith, D. (May, 2011). Starting a Palestine collection today. *The BAPIP Bulletin*. 18(163), 57-64.
- Smithsonian National Postal Museum. (t.y.). *Israel*. Retrieved from <https://postalmuseum.si.edu/exhibition/international-philately-asia-western-asia/israel> in 07.10.2024.
- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2024). *Yüreğimizde Filistin*. <https://sgb.uab.gov.tr/haberler/yuregimizde-filistin> 12.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Ulziimaa, S. and Byambajav, E. (2024). Comprehensive analysis on the design of Mongolian postage stamps: Case of “Soyombo” postage stamp. *Mongolian Journal of Arts and Culture*, 25(48), 237-246. <https://doi.org/10.69561/mjac.v25i48.3636>
- Ültay, E., Akyurt, H. ve Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201. <https://doi.org/10.21733/ibad.871703>
- Wach, E. and Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis. The Institute of Development Studies and Partner Organisations. Report. Retrieved from <https://hdl.handle.net/20.500.12413/2989> in 03.09.2024.
- Zelkovitz, I. and Limor, Y. (2021). The war of the 60 stamps: the battle for public opinion-how the Nakba influenced Jordanian postage stamps. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 50(1), 19-37. <https://doi.org/10.1080/13530194.2021.1903834>
- Zelkovitz, I. and Limor, Y. (2024). Postage stamps as political and religious propaganda: The case of Hamas. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-16. doi: 10.1080/1057610X.2024.2403058

Extended Abstract

Introduction

As payment receipts, stamps are treated as documents showing payment values in terms of postal services. For this reason, the definition and scope of the pictures, illustrations, drawings or textual expressions on stamps are shaped not only according to the policies pursued by a particular institution but also according to the projections of the state or the government. Accordingly, it is possible and quite natural that postage stamps, which were previously designed as miniature works of art, contain both illustrative and typographic messages. In this context, states can issue stamps on commemorative events, cultural heritage, social projects and tourism (Lebed and Morgulev, 2024, pp. 53-54; Ulziimaa and Byambajav, 2024, p. 238). In addition, focal points that strive to convey both explicit and implicit messages see the stamps they design as propaganda tools that serve their ideologies and carry out studies in this regard (Zelkovitz ve Limor, 2024, pp. 3-4). Therefore, with these and similar practices, stamps have gone beyond being an innocent receipt and turned into an effective tool guided by the communication industry.

Another function of stamps is defined as nation building. In order to build a nation, it is first necessary to establish a national identity. The prerequisite for creating a national identity is to unify different ethnic groups and national narratives. In this context, language, national days, anthems, important statesmen, holidays and myths have emerged as an important mechanism to legitimize the current regime in the process of identity formation and dissemination (Limor and Mekelberg, 2017, p. 903; Ulziimaa and Byambajav, 2024, pp. 238-240). This effect can be seen more clearly in the designs of stamps titled Middle East, either directly or indirectly. For example, Israel issued stamps on controversial issues in certain periods and developed a political discourse by depicting the borders it calls the Green Line on postage stamps. This ceasefire line, which was not fully accepted even when Israel declared its independence, has continued to exist as an unresolved problem throughout history (Limor ve Mekelberg, 2017, p. 903). Following the Palestinian Authority's declaration of itself as the "State of Palestine" in 2012, Hamas reacted in kind, using the same typographies used by the Palestinian Authority on its Gaza-themed stamps. The PA reacted by changing the currency denomination on stamps in the Gaza Strip from (fils) to (mils) (Zelkovitz and Limor, 2024, p. 5). More recently, it was claimed that Palestine issued stamps in support of the Armenian genocide allegations. The image of the alleged stamp was shared on some social media accounts. In response, Palestinian officials stated that such a stamp had never been issued and flatly denied the allegations. Subsequently, Armenia confirmed that no such stamp was issued (DMM Presidency, n.d., pp. 223-224). Accordingly, behind the images and symbols used in stamps, there is the existence of a community that hopes for the realization of its dreams, and this search for existence can be revealed in certain periods. In this context, stamps may show signs of the ambitions of those who wish to establish a form of government in line with their ideology, or, as in the case of Palestine, they may contain completely disinformative news.

Method

The data of this study, which is based on a qualitative research approach, were accessed through document analysis. Descriptive content analysis was used in the study based on the case study. Accordingly, firstly, searches were made through national and international publication indexes (Araştırmaz, Sobiad Citation Index, Asos Index, Cambridge Scientific Abstracts, Scopus Open Academic Journal Index, DOAJ, ERIH PLUS and EBSCO) with the keywords "Middle East, Palestine, Jordan, Israel, Jerusalem, Postage Stamp and Philately". As a result of the searches, many studies on Palestine and philately were found. Upon the realization that the studies dealing with Palestine on the axis of philately were found only in foreign literature, it was decided to conduct a study in this field.

The visual data of this study, which is based on the documents titled Palestine in the stamp emission program, was accessed from <https://www.pulhane.com/> and the researcher's archive. Before the research, all philatelic designs such as stamps, first day envelopes, maximum cards and postal cards

listed under different headings were reviewed and then the designs that were determined to be relevant to the research were included in the scope of the study. Accordingly, 1 commemorative stamp, 3 commemorative stamps with serial numbers, 1 commemorative block and 2 first-day envelopes issued in 2013 and 2024 were accessed, and the reliability and validity of the data were confirmed through the printed documents published by PTT.

Findings

The findings of the study consist of 5 commemorative stamps and 2 first-day envelopes issued by the Republic of Turkey in 2013 and 2024. The designs put into circulation in 2013 with the title Turkey-Palestine Joint Stamp consisted of 1 commemorative block and 1 first-day envelope, while the designs put into circulation in 2024 with the title Palestine in My Heart consisted of 1 commemorative stamp, 3 commemorative stamps with serial numbers and 1 first-day envelope. All of the designs are also included in the portfolio prepared with the title Palestine in my heart.

Conclusion, Discussion and Recommendations

There are many studies in the literature that refer to Palestine, Israel and Lebanon through postage stamps. It is understood that the designs published are not created in a certain flow, but are usually the result of a human tragedy or a political tension. Accordingly, both the Palestinian Authority and the states, which were not indifferent to the tragic reflections in Palestine, felt the need to convey their views on the events in philatelic designs in different ways. As a result of this need, dozens of philatelic materials referring to the postal history of Palestine were produced in a very short period of time.

While Turkey's designs published in 2013 under the title of Turkey-Palestine Joint Stamps emphasized religious and cultural values, the designs published in 2024 under the title of Palestine in My Heart reflected the collapses experienced after the war. In this context, the events in the Middle East affected Turkey's approach to philatelic designs as in many other countries and caused it to produce works according to the political conjuncture. Therefore, it has been concluded that each design published by Turkey in 2024 is extremely valuable in terms of both revealing the attitude taken against oppression and reflecting the events as they happened.

Postkolonyal Çeviri ve Algı Yönetimi: Filistin Sorunu Örneği

Gülfidan AYTAŞ
Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
gulfidan@sakarya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1566-1592

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1600568
Geliş Tarihi: 12.12.2024	Revize Tarihi: 02.02.2025
	Kabul Tarihi: 02.05.2025

Atıf Bilgisi

Aytaş, G. (2025). Postkolonyal çeviri ve algı yönetimi: Filistin sorunu örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 322-341.

ÖZ

Bu çalışma, Filistin-İsrail çatışmasının uluslararası düzeydeki algısal ve söylemsel dinamiklerini çeviri perspektifinden ele almaktadır. Postkolonyal çeviri teorisi ve eleştirel söylem analizi çerçevesinde gerçekleştirilen araştırma, çeviride kullanılan terimlerin ve söylemsel stratejilerin çatışmanın uluslararası arenada nasıl temsil edildiği üzerindeki etkilerini incelemektedir. Araştırmada, Birleşmiş Milletler (BM) karar metinleri, uluslararası medya raporları, sosyal medya içerikleri ve akademik yayınlar gibi çeşitli veri kaynakları analiz edilmiştir. Bu analizler, çevirmenlerin terminolojik tercihlerinin ideolojik yükleri ve bu yüklerin algı yönetimi üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Çalışmada "işgal," "özgürlük," "terör" gibi kavramların farklı bağlamlarda nasıl çevrildiği ve bu çevirilerin uluslararası kamuoyunda algı yönetimine nasıl katkıda bulunduğu ele alınmıştır. Çevirmenlerin, tarafsızlık ve etik sorumluluk ilkelerine bağlı kalırken ideolojik manipülasyonların etkilerini nasıl minimize edebileceği, çalışmanın temel tartışma alanlarından birini oluşturmıştır. Söylemsel analizler, çevirinin bireysel bir çaba olmaktan öte toplumsal ve politik güç dinamikleriyle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Filistin sorunu bağlamında çeviri, çatışma söylemlerinin yeniden üretimi ve algı yönetimi açısından merkezi bir rol oynamaktadır. Çalışma, çeviri süreçlerinin tarafsızlık ilkeleri doğrultusunda yeniden değerlendirilmesi ve etik bir çerçeve içinde yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çalışmanın bulguları, çevirmen eğitimi, terminolojik standartlar ve ideolojik etkilerin izlenmesi için yeni yaklaşımların geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Filistin sorunu, postkolonyal çeviri, eleştirel söylem analizi.

Postcolonial Translation and Perception Management: The Case of the Palestinian Issue

ABSTRACT

This study addresses the perceptual and discursive dynamics of the Palestine-Israel conflict at the international level from a translation perspective. Conducted within the framework of postcolonial translation theory and critical discourse analysis, the research examines the impact of the terms and discursive strategies used in translation on how the conflict is represented in the international arena. Various data sources, such as United Nations (UN) resolution texts, international media reports, social media content, and academic publications, have been analyzed. These analyses reveal the ideological burdens of translators' terminological choices and the impact of these burdens on perception management. The study discusses how concepts such as "occupation," "freedom," and "terror" are translated in different contexts and how these translations contribute to perception management within the international public. One of the central discussions of the study is how translators can minimize the effects of ideological manipulations while adhering to principles of neutrality and ethical responsibility. Discourse analyses demonstrate that translation is not only an individual effort but also shaped by social and political power dynamics. In conclusion, translation plays a central role in the reproduction of conflict discourses and perception management in the context of the Palestinian issue. The study emphasizes the need for the re-evaluation of translation processes in line with the principles of neutrality and their execution within an ethical framework. The findings of the study offer recommendations for developing new approaches for translator training, terminological standards, and monitoring ideological influences.

Keywords: Palestinian issue, postcolonial translation, critical discourse analysis.

Giriş

Çeviri; kültürler, ideolojiler ve güç ilişkilerinin yeniden üretildiği bir alan olarak her anlamda ele alınması gereken bir süreçtir. Bu bağlamda, çeviri süreçlerinin ideolojik etkilerden bağımsız değerlendirilmesi mümkün değildir. Postkolonyal teori ve eleştirel söylem analizi, çeviriyi toplumsal, politik ve söylemsel bir eylem olarak değerlendirmemize imkân tanıyan etkili yöntemler sunmaktadır.

Bu çalışma, çevirinin ideolojik bir araç olarak nasıl işlev gördüğünü Filistin sorununu örnek alarak ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmanın teorik temelleri, postkolonyal çeviri teorisi ve eleştirel söylem analizi üzerine yapılan öncü çalışmalara dayanmaktadır. Postkolonyal teori, çeviriyi, sömürge sonrası bağlamlarda kültürel ve politik mücadelelerin bir parçası olarak ele almaktadır. Edward Said'in *Oryantalizm* (1978) eseri, bu teorik çerçevenin temel taşlarından biridir. Said, Batı'nın Doğu'yu temsil etme biçimlerini analiz ederek bu temsillerin söylemsel araçlarla nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çeviri, oryantalist söylemin güçlendirilmesi veya yeniden şekillendirilmesi sürecinde önemli bir araçtır (Hamadi, 2014, s. 38).

Çeviri teorisi alanında, Susan Bassnett ve Harish Trivedi'nin *Post-Colonial Translation: Theory and Practice* (1999) adlı eseri de postkolonyal bağlamda çevirinin rolünü tartışarak çevirinin bir direniş aracı ya da egemen söylemin yeniden üreticisi olabileceğine dikkat çekmektedir. Benzer şekilde, Maria Tymoczko (2003) çeviriyi, kültürel temsillerin ve kimlik inşalarının merkezî bir bileşeni olarak görerek çevirmenin ideolojik sorumluluğuna vurgu yapmaktadır. Eleştirel söylem analizi literatürü, çevirinin ideolojik ve politik bağlamlarını anlamak için önemli bir zemin sunmaktadır. Örneğin, Norman Fairclough (1995), söylemin toplumsal yapı ve güç ilişkileri üzerindeki etkilerini ele alırken, bu yapıların dil yoluyla nasıl sürdürüldüğünü veya dönüştürüldüğünü incelemektedir. Bu yaklaşım, çeviri metinlerinde kullanılan söylemin ideolojik boyutlarını anlamak için etkili olabilir. Van Dijk (1998) ise ideoloji ve söylem arasındaki ilişkiyi irdeleyerek, çeviri pratiğinin bu bağlamdaki işlevini anlamayı kolaylaştırmaktadır.

Filistin sorunu, çevirinin ideolojik araçsallığını incelemek için çok boyutlu bir örnek teşkil etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, postkolonyal teori ve eleştirel söylem analizi perspektifinden hareketle, çevirinin toplumsal ve politik dinamikler üzerindeki etkileri ele alınarak, çeviri süreçlerinin nasıl hegemonik güçlerin çıkarlarına hizmet edebileceği ya da direniş söylemlerini güçlendirebileceği analiz edilmiştir. Bu bağlamda, mevcut literatürdeki boşluklara dikkat çekilerek çevirinin ideolojik bir eylem olarak ele alınmasına yönelik özgün bir katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu bakış açısıyla çalışmanın alt problemleri şu şekildedir:

1. Çevirinin ideolojik etkileri, Filistin-İsrail çatışması bağlamında nasıl inşa edilmekte ve bu süreçler algı yönetimine nasıl katkı sağlamaktadır?

2. Çeviri, söylemsel güç dinamiklerini şekillendiren bir araç olarak direniş söylemleriyle hegemonik söylemler arasındaki ilişkiyi nasıl etkiler?

Bu alt problemler ışığında çalışma, Filistin-İsrail çatışmasındaki çevirinin rolünü nitel ve nicel analizlerle incelemeyi amaçlamaktadır.

Postkolonyal Çeviri Teorisi

Postkolonyal teori, kültürel kimliklerin, tarihsel anlatıların ve güç dinamiklerinin yeniden şekillendirilmesi bağlamında ele alan bir perspektif sunmaktadır. Edward Said'in *Oryantalizm* (1978) adlı eseri, Batı'nın Doğu'yu temsiller yoluyla tahakküm altına alma sürecinde çevirinin rolünü ortaya koymuştur. Said, Batılı çevirilerin Doğu'yu egzotik, edilgen ve ilkel bir şekilde yeniden ürettiğini savunarak, çeviriyi hegemonik söylemlerin bir aracı olarak değerlendirmiştir (Said, 1978).

Tejaswini Niranjana'nın *Siting Translation: History, Post-Structuralism, and the Colonial Context* (1992) adlı eseri, çevirinin Batı'nın sömürgeci hegemonyasını pekiştiren bir araç olarak nasıl kullanıldığını ayrıntılı bir şekilde analiz etmektedir. Niranjana, çeviri yoluyla Batı'nın "evrensel hakikat" ve "üstünlük" söylemini inşa ettiğini ve bu söylemi sömürge toplumlarına dayattığını savunur. Ancak, Niranjana aynı zamanda çevirinin direniş ve yeniden yapılanma süreçlerinde oynayabileceği potansiyele de dikkat çeker (Niranjana, 1992). Yerel metinlerin uluslararası kamuoyuna aktarılması, bu metinlerin görünürlük kazanmasını ve sömürgeci anlatıların sorgulanmasını sağlamaktadır. Homi K. Bhabha ise, postkolonyal çeviri teorisinin başka bir önemli figürü olarak, çeviriyi "melezlik" kavramı üzerinden tartışmıştır. *The Location of Culture* (1994) adlı eserinde Bhabha, çeviriyi farklı kültürler arasındaki diyalogun bir alanı olarak görür ve bu süreci, sabit kimliklerin sorgulandığı ve yeni anlamların üretildiği bir mekân olarak tanımlar. Bhabha'nın "kültürel

fark” ve “üçüncü mekân” kavramları, çevirinin tek yönlü bir tahakküm değil, aynı zamanda karşılıklı etkileşim ve dönüşüm alanı olabileceğini vurgulamaktadır (Bhabha, 1994).

Postkolonyal çeviri süreçlerine dair birçok eserden söz edilebilir. Ancak çalışmanın kapsamı gereği önemli noktalara değinmek yeterli olacaktır. Örneğin, Gayatri Chakravorty Spivak’ın *Can the Subaltern Speak?* (2023, s. 185) makalesinde ortaya koyduğu gibi çeviri, ezilenlerin sesini duyurmak ve bu sesleri hegemonik söylemlere karşı bir direniş aracı olarak kullanmak için kritik bir araç olabilir. Spivak, çevirinin teknik bir aktarım süreci olmanın yanında, etik ve politik bir eylem olduğunu savunmaktadır. Postkolonyal çeviri teorisi, özellikle yerel dillerin ve kültürlerin çeviri yoluyla nasıl temsil edildiğine de odaklanmıştır. Chinua Achebe gibi yazarlar, kendi eserlerinin Batı dillerine çevirisinde yaşanan anlam kaymalarına dikkat çekmiş ve bu süreci, kültürel kimliğin yeniden inşası için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Achebe’nin *Things Fall Apart* adlı romanının çevirileri, bu metnin küresel anlamda tanınmasına katkı sağlarken, aynı zamanda yerel anlatıların dünya sahnesinde görünür olmasına olanak tanımıştır (Özün ve Başkale, 2019, ss. 86-99). Benzer şekilde, Salman Rushdie, çevirinin, “melez bir kimlik” oluşturma sürecinde oynadığı rolü vurgulamıştır. Rushdie, *Imaginary Homelands* (1991) adlı çalışmasında, çevirinin, göçmen toplulukların kültürel köklerini koruma ve yeniden üretme süreçlerinde nasıl etkili bir araç olduğunu tartışmıştır. Bu perspektif, çeviriyi sadece metinler arası bir süreç olarak değil, aynı zamanda kültürel hafızanın korunması ve aktarımı için kritik bir alan olarak görmektedir (Rushdie, 1991).

Görüldüğü üzere, postkolonyal çeviri teorisinin çerçevesinde, çevirmen, tarafsız bir aktarıcı olmaktan çok daha fazlasıdır. Çevirmen, kültürel temsillerin şekillendirilmesinde aktif bir rol oynar ve bu nedenle etik bir sorumluluk taşır. Anthony Pym’in *Exploring Translation Theories* (2010) adlı çalışması, çevirmen etiğini, kültürler arası etkileşimlerin karmaşıklığı bağlamında ele almış ve postkolonyal bağlamda çevirmenin rolünün yeniden düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır (Pym, 2010).

Edward Said, Tejaswini Niranjana, Gayatri Chakravorty Spivak ve Homi K. Bhabha gibi düşünürlerin çalışmaları, çevirinin, sömürgeci söylemlere karşı direnişin bir aracı olarak nasıl işlev görebileceğini gösterirken aynı zamanda bu sürecin içerdiği risklere de dikkat çekmektedir. Çeviri, hegemonik güç ilişkilerinin yeniden üretildiği bir alan olabileceği gibi, aynı zamanda bu güç ilişkilerinin sorgulandığı ve yeniden yapılandırıldığı bir alan da olabilir. Bu nedenle, postkolonyal bağlamda çeviri, kültürel kimliklerin ve temsillerin karmaşıklığını anlamak için kritik bir zemine sahiptir.

Çeviri ve İdeoloji

Çeviri, ideolojinin yeniden üretildiği ve dolaşıma sokulduğu önemli bir araçtır. Bu hem çevirmenlerin bireysel ideolojik yönelimlerinden hem de çeviri metinlerinin içinde bulunduğu bağlamsal ve kurumsal etkilerden kaynaklanmaktadır. İdeoloji, çevirinin dil seçimlerinden anlatı yapısına kadar birçok aşamasında kendini göstermektedir. Örneğin, bir metinde kullanılan kelimelerin, deyimlerin ve metaforların seçimi, çevirmenin ideolojik yönelimine ya da çeviri sürecini yöneten kurumsal bağlamın politik çıkarlarına hizmet edebilir.

Bununla bağlantılı olarak, Mona Baker (2006), çeviriyi bir "anlatı oluşturma aracı" olarak ele almış ve çevirinin, bir çatışma bağlamında, tarafların kendi hikâyelerini uluslararası arenada duyurmasında kritik bir rol oynadığını savunmuştur. Bu ifadeye örnek olarak, İngilizce literatürde yer alan "terrorist" (terörist) ya da "freedom fighter" (özgürlük savaşçısı) terimlerinin kullanımı verilebilir. Bu terimlerin kullanımı, olayın tarafsız bir sunumundan ziyade, belirli bir ideolojik konumun yansımasıdır. Benzer şekilde, Arapçadaki “şehit” terimi, olayların dinî ve kültürel boyutunu vurgulayarak Filistin direnişine dair bir bakış açısı sunmaktadır.

Van Dijk ve İdeoloji-Söylem İlişkisi

Van Dijk (1998), ideolojilerin dil ve söylem yoluyla nasıl aktarıldığını ve yeniden üretildiğini incelemektedir. Ona göre söylem, ideolojilerin yapılandırılmasında ve topluma aktarılmasında

yadsınamaz bir rol oynamaktadır. Çevirmenler, metinleri hedef dile taşıırken farkında olmadan ya da bilinçli olarak ideolojik tercihler yapabilir ve bu tercihler, söylemin nihai anlamını şekillendirebilir (Van Dijk, 1998).

Van Dijk'in ideoloji-söylem ilişkisine yönelik teorisi, ideolojilerin sosyal bağlamda güç ilişkilerini yansıttığını vurgulamaktadır. Çevirmenlerin bu bağlamdaki rolleri, sadece bir metni çevirmekle sınırlı değildir; aynı zamanda hedef kitlenin algısını ve ideolojik duruşunu etkileyebilecek dilsel stratejiler oluştururlar. Filistin-İsrail çatışması, ideolojilerin söylem yoluyla şekillendirilmesine dair güçlü bir örnek sunmaktadır. Batı medyasının Arapça veya İbranice metinleri İngilizceye çevirirken kullandığı terminolojik tercihler, bu söylemsel gücün açık bir yansımasıdır. Örneğin:

"İşgal" (occupation) Terimi: Batılı haber ajansları, İsrail'in Batı Şeria'daki yerleşim politikalarını tarif ederken sıkça "disputed territories" (tartışmalı topraklar) ifadesini kullanır. Bu çeviri, yerleşimlerin yasa dışı olduğunu ima eden "occupied territories" (işgal altındaki topraklar) terimine göre daha yumuşak bir dil oluşturur ve uluslararası hukukun ihlallerini gizleme potansiyeline sahiptir.

"Şehit" (martyr) Terimi: Filistinli aktivistlerin ölümüne atıfta bulunurken kullanılan "şehit" terimi, Batı medyasında sıklıkla "militant" (militan) veya "terrorist" (terörist) olarak çevrilir. Bu, Filistin direnişinin meşruiyetini sorgulayan bir algı yaratırken, İsrail'in eylemlerini daha haklı gösterebilir.

"Dönüş Hakkı" (right of return) Terimi: Filistinli mültecilerin geri dönme hakkını ifade eden bu terim, bazı Batılı söylemlerde "controversial claim" (tartışmalı talep) olarak çevrilerek, bu hakkın uluslararası hukuktaki meşruiyeti hakkında belirsizlik yaratabilir.

"Savunma" (defense) ve "Saldırı" (attack) Terimi: İsrail'in askerî operasyonları, genellikle "self-defense" (öz savunma) olarak çerçevelenirken, Filistin tarafından yapılan eylemler "attack" (saldırı) olarak sunulur. Bu terimlerin seçimi, tarafların algısını büyük ölçüde etkileyebilir.

"Çatışma" (conflict) ve "İşgal" (occupation) Terimi: Filistin meselesinde kullanılan "conflict" terimi, sorunun eşit iki taraf arasında yaşanan bir anlaşmazlık olduğu algısını yaratırken, "occupation" terimi İsrail'in hukuksuz eylemlerini vurgulayabilir.

Van Dijk'in teorisini sosyal medya içeriklerine de uygulamak mümkündür. Sosyal medya platformlarında kullanılan #FreePalestine ve #IsraelConflict gibi hashtag'ler, çevirmenlerin ideolojik etkileri aktarmasında kritik bir alan sunabilir.

- #FreePalestine: Bu hashtag, genellikle "Palestinian resistance" (Filistin direnişi) veya "Palestinian liberation" (Filistin'in özgürleşmesi) olarak çevrilir. Ancak, bağlama göre "violent uprising" (şiddetli ayaklanma) olarak da çevrilebilir ve bu, algıyı tamamen değiştirebilir.
- #IsraelConflict: Bu hashtag, çatışmanın her iki tarafı eşit şekilde temsil ettiği izlenimini verirken, çeviride kullanılan dilsel tercihler bu tarafsızlığı bozan bir çerçeve oluşturabilir.

Van Dijk'in çalışmaları, çevirmenlerin ideolojik çerçeveleri yeniden üretirken farkında olmadan toplumsal hafızaya katkıda bulunabileceğini göstermiştir (Van Dijk, 2019). Çevirmenlerin etik sorumlulukları bu noktada öne çıkmaktadır. Buna göre çevirmenler, tarafsızlığı korumak için kullanılan terminolojiyi bağlama uygun şekilde seçmeli, ideolojik etkilerden arındırılmış, ancak bağlamı doğru aktaran bir söylem geliştirmeli ve uluslararası kamuoyunun çatışmaya dair algılarını manipüle eden söylemleri eleştirel bir süzgeçten geçirmelilerdir. Van Dijk'in ideoloji ve söylem ilişkisine dair teorisi, çevirmenlerin terminolojik seçimleriyle güç dinamiklerini yeniden şekillendirme gücüne sahip olduklarını vurgulamaktadır. Filistin-İsrail çatışması bağlamında, bu güç hem direniş söylemlerini güçlendirme hem de hegemonik ideolojileri meşrulaştırma potansiyeli taşıyabilir.

Eleştirel Söylem Analizi

Eleştirel söylem analizi (ESA), dilin toplumsal yapıların ve güç ilişkilerinin inşasında nasıl bir rol oynadığını inceleyen disiplinlerarası bir yaklaşım sunmaktadır. Norman Fairclough'un (1995) eleştirel söylem teorisine göre söylem, toplumsal güç ilişkilerini yansıtmakta ve yeniden üretmektedir. Çeviri, bu bağlamda, kaynak metindeki güç ilişkilerinin başka bir dilde yeniden üretilmesine ya da dönüştürülmesine aracı olmaktadır (Fairclough, 1995). Özellikle Filistin meselesi gibi politik açıdan hassas konularda çeviri, uluslararası algının şekillenmesinde kritik bir araç işlevi görmektedir. Örneğin, İsrail ile Filistin arasındaki bir çatışmayı ele alan bir haberin İngilizceye çevrilmesinde, kullanılan terimler ve ifadeler algıyı büyük ölçüde etkileyebilir. İsrail'in askerî müdahalesini tanımlamak için kullanılan "self-defense" (öz savunma) ifadesi, hedef kitlenin İsrail'in eylemlerini meşru görmesine yol açabilir. Buna karşın, aynı olayın "disproportionate use of force" (orantısız güç kullanımı) olarak çevrilmesi, eylemin uluslararası hukuka aykırı olduğu izlenimini güçlendirebilir.

Benzer şekilde, Filistin tarafını tanımlarken kullanılan "freedom fighter" (özgürlük savaşçısı) terimi, direnişi meşrulaştırırken, "terrorist" (terörist) terimi, tamamen farklı bir algı yaratabilir. Bu tür söylemsel dönüşümler, metni tarafsız bir bilgi aktarım aracı olmaktan çıkarak ideolojik mesajlar taşıyan bir metin hâline gelmesine neden olmaktadır. Çevirmen, bu süreçte kelime seçimleriyle hem metni hem de uluslararası kamuoyunun algısını şekillendirme gücüne sahip olabilir. Çeviri ve söylem arasındaki bu ilişki, çevirmenlerin metni nasıl okuduğu, yorumladığı ve yeniden ürettiği üzerinden değerlendirilmelidir. ESA, çevirmenlerin kullandığı dilin hangi güç dinamiklerini yansıttığını ve hangi söylemsel pratiklerin öne çıkarıldığını analiz etmek için güçlü bir yöntem sunmaktadır.

Norman Fairclough ve Eleştirel Söylem Analizi

Norman Fairclough'un (1995) eleştirel söylem analizi yaklaşımı, dilin toplumsal güç ilişkilerinin inşasında ve yeniden üretiminde nasıl bir rol oynadığını anlamaya odaklanmaktadır. Fairclough'a göre söylem, toplumsal pratiklerin, ideolojilerin ve güç ilişkilerinin bir yansımasıdır. Çeviri, bu bağlamda, güç ilişkilerinin kaynak metinlerden hedef dillere aktarımında önemsizliği gereken bir güçtür. Çevirmenler, metni farklı dillerde yeniden üretirken dilsel tercihleriyle ideolojik ve politik söylemleri ya pekiştirebilir ya da dönüştürebilir. Fairclough'un teorisi, söylemin üç boyutlu yapısını incelemeyi önermektedir (Fairclough, 1995, s. 126).

1. *Metin Boyutu*: Dilsel özelliklerin (kelime seçimi, gramer, metaforlar) analizi.
2. *Söylemsel Pratikler*: Metnin üretimi, dağıtımı ve tüketimi süreçlerinde yapılan seçimler.
3. *Sosyokültürel Pratikler*: Metnin daha geniş toplumsal ve kültürel bağlamdaki etkisi.

Filistin-İsrail çatışması bağlamında, bu üç boyut birbiriyle etkileşim içindedir. Örneğin, "peace process" (barış süreci) terimi, metin düzeyinde olumlu bir çağrışım taşıırken, söylemsel pratiklerde barış yerine statükonun korunmasını ima edebilir. Bu terimin çevirisi, okuyucuların çatışmayı algılama biçimini etkileyebilir ve böylece toplumsal bağlamdaki güç dinamiklerini yeniden üretebilir. Medya metinleri, çevirinin ideolojik etkilerini analiz etmek için ideal bir alandır. Fairclough'un teorisi, çeviri süreçlerinde kullanılan terimlerin toplumsal güç ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini anlamaya olanak sağlamaktadır. Örneğin:

"Barış Süreci" (Peace Process)

- Kaynak Metin: Batı medyasında "peace process" terimi, genellikle taraflar arasında bir çözüm bulunabileceği algısını güçlendirebilir.
- Çeviri ve Dönüşüm: Türkçe veya Arapça çevirilerde "barış süreci" terimi, mevcut çatışmayı donduran ve Filistin'in hak taleplerini geri plana atan bir süreç olarak algılanabilir. Bu söylem, taraflar arasındaki güç dengesizliğini gizleyen bir çerçeve oluşturabilir.

"Şiddet" (Violence)

- Kaynak Metin: Filistinli direnişçilerin eylemleri, Batı medyasında sıklıkla "violence" (şiddet) veya "terrorism" (terörizm) olarak tanımlanır.

- Çeviri ve Dönüşüm: Bu terimlerin Türkçe veya Arapça çevirilerinde "direniş" (resistance) veya "hak mücadelesi" gibi ifadeler kullanılabilir. Çevirmenin tercih ettiği terminoloji, çatışmanın taraflarına yönelik algıları doğrudan etkileyebilir.

"Yerleşim Alanları" (Settlements)

- Kaynak Metin: İsrail'in Batı Şeria'daki yerleşim yerleri, Batı medyasında genellikle "Jewish settlements" (Yahudi yerleşimleri) veya "disputed territories" (tartışmalı topraklar) olarak ifade edilir.
- Çeviri ve Dönüşüm: Türkçe çevirilerde "işgal altındaki yerleşimler" terimi tercih edildiğinde, İsrail'in eylemlerinin yasa dışılığı vurgulanır. Ancak "Yahudi yerleşimleri" gibi nötr ifadeler, bu yasa dışılığı gizleyebilir.

Ayrıca, Birleşmiş Milletler karar metinlerinde geçen "two-state solution" (iki devletli çözüm) terimi (1970-2020), Filistin davasını meşrulaştıran bir ifade olarak çerçevelenirken, bu terimin çevirisi, hedef kitlelerin politik bağlamlarına göre farklı algılar oluşturabilir. Arapça çevirilerde "iki devletli çözüm", İsrail'in varlığını kabullenmek olarak algılanabilir. Batı dillerinde bu terim, barışçıl bir çözüm olarak pozitif bir çağrışım yaratabilir.

Fairclough'un teorisine göre çevirmenlerin söylemsel rolleri, kaynak metindeki söylemin ideolojik boyutlarını güçlendirme veya zayıflatma potansiyeline sahiptir (Devran, 2010, s. 77). Bu roller, hedef kitlelerin algısını şekillendiren dilsel tercihlerle bağlantılıdır. Örneğin, "intifada" teriminin "şiddetli ayaklanma" yerine "halk direnişi" olarak çevrilmesi, okuyucunun direniş eylemlerine daha olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmasını sağlayabilir. Çevirmenler, bu dilsel tercihler aracılığıyla toplumsal güç ilişkilerinde tarafsızlığı koruma veya belirli bir ideolojiyi destekleme arasında bir denge kurabilirler. Bu nedenle, çevirmenlerin söylemsel rolleri, terim seçimlerinden kaynak metindeki ideolojik boyutların nasıl aktarıldığına kadar geniş bir yelpazeye yayılabilir. Kaynak metindeki terimler, çeviriyle ideolojik bir yönlendirme oluşturabilir; örneğin, "militant"ın "direnişçi" ya da "militan" olarak çevrilmesi farklı anlamlar taşıyabilir. Ayrıca, dilsel tercihler hedef kitlelerin olayları algılayışını etkileyebilir, örneğin "İsrail güçleri Filistin direnişçilerine saldırdı" gibi bir çeviri, orijinal anlamı değiştirebilir. Çevirmenler, güç ilişkilerinde tarafsızlık sağlayarak ya da belirli bir bakış açısını destekleyerek önemli bir rol üstlenebilirler.

Edward Said ve Eleştirel Söylem Analizi

Edward Said'in *Yeni Bin Yılda Filistin Sorunu* adlı eserinde, Filistin halkının bağımsızlık mücadelesi üzerine yapılan tartışmalar, Batı'daki temsillerin eleştirisini içermektedir. Said, Batı'nın Filistin direnişine dair kullandığı dilin, bu direnişi meşru bir hak mücadelesi olmaktan çıkararak şiddetle ilişkilendiren bir söylem geliştirdiğini ifade etmektedir. Said'e göre, "Filistin halkı, sadece toprakları için değil, aynı zamanda kimlikleri ve bağımsızlıkları için de bir varoluş mücadelesi vermektedir" (Said, 2002). Bu dilsel manipölasyonlar, çevirilerin ideolojik bir güç aracı olarak nasıl kullanıldığını ve Batı'nın politik çıkarlarını nasıl pekiştirdiğini göstermektedir.

Edward Said, ayrıca *Oryantalizm* (1978) adlı eseriyle eleştirel söylem analizine önemli bir katkı sunarak Batı'nın Doğu'yu nasıl temsil ettiğini eleştirel bir şekilde incelemiştir. Said'e göre, oryantalist söylem, Doğu'yu Batı'nın kültürel ve politik üstünlüğünü meşrulaştıracak şekilde egzotik, edilgen ve alt bir konumda tasvir etmektedir (Said, 1978). Bu temsiller, edebî ve akademik metinlerde olduğu gibi çeviri süreçlerinde de kendisini göstermektedir. Çevirmenler, oryantalist söylemleri yeniden üretmekte ya da bu söylemleri dönüştürerek direniş söylemlerine katkı sağlamaktadır.

Said'in eleştirel söylem analizinde çeviri, Doğu ve Batı arasındaki güç ilişkilerinin nasıl inşa edildiğini anlamak için önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Filistin meselesine dair bir metnin Batı dillerine çevrilmesinde, "şehit" (martyr) teriminin "militant" (militan) veya "terrorist" (terörist) olarak çevrilmesi, Filistin direnişinin meşruiyetini sorgulayan bir algı yaratabilir. Aynı şekilde, "intifada" (ayaklanma) gibi terimlerin "riots" (isyanlar) veya "violence" (şiddet) olarak çevrilmesi, Filistin halkının hak mücadelesinin kriminalize edilmesine yol açabilir.

Filistin meselesinde kullanılan söylemler, Said'in teorileri ışığında değerlendirildiğinde, özellikle Batı medyasındaki haberlerde çeviri süreçlerinin ideolojik manipülasyon unsurları içerebildiği açıkça görülmektedir. Örneğin, İsrail'in Gazze'ye yönelik askerî müdahaleleriyle ilgili bir haberde, "*airstrikes on Gaza*" (Gazze'ye hava saldırıları) ifadesinin yerine "*targeted strikes on militant positions*" (militan mevzilerine yönelik hedefli saldırılar) gibi daha yumuşatılmış ifadeler kullanılması, şiddeti meşrulaştıran bir dil oluşturabilir. Filistinli protestocuların gösterilerinin, İngilizceye "*violent clashes*" (şiddetli çatışmalar) olarak çevrilmesi, olayları tarafsızlıktan uzak bir şekilde sunabilir. Filistinli çocukların öldürülmesiyle ilgili bir olayda, "killed" (öldürüldü) yerine "*neutralized*" (etkisiz hâle getirildi) teriminin tercih edilmesi, olayın şiddet boyutunu hafifletebilmektedir. Bu tür çeviri dönüşümleri, söylemsel gücün dil yoluyla nasıl yönlendirildiğini göstermektedir. Örneğin, Batılı dillerde "illegal settlements" (yasa dışı yerleşimler) teriminin "*disputed territories*" (tartışmalı topraklar) olarak çevrilmesi, İsrail'in yerleşim politikalarının meşruiyetini sorgulamaktan kaçınan bir dil üretebilir. Benzer şekilde, "direniş" (resistance) teriminin "*insurgence*" (isyan) olarak çevrilmesi, söylemi Filistin halkının meşru hak mücadelesinden uzaklaştırarak çatışmayı kriminalize edebilir.

Bu durum, çevirmenin dilsel tercihlerinin, okuyucuya iletilen mesajın anlamını ve bağlamını derinden etkilediğini göstermektedir. Said'in *Oryantalizm* (1978) eserinde vurguladığı gibi, Doğu'ya dair anlatılar, Batı'nın ideolojik çıkarlarını destekleyen bir söylemsel çerçeve içinde yeniden üretilmektedir. Çeviri, bu sürecin bir parçası olarak işlev görmek ve söylemsel güç dengelerini pekiştirmektedir. Bu bağlamda, Filistin meselesine dair çevirilerin uluslararası kamuoyunda nasıl bir algı oluşturduğu ve bu algının ne tür politik sonuçlar doğurduğu, Said'in teorik perspektifiyle analiz edilebilmektedir. Birleşmiş Milletler'in Filistin üzerine yayımladığı karar metinlerinde (1970-2020) kullanılan "occupation" (işgal) teriminin Batı medyasındaki haberlerde "territorial dispute" (bölgesel anlaşmazlık) olarak çevrilmesi, İsrail'in toprak işgalini daha nötr bir çerçevede sunabilir. İngilizce konuşulan ülkelerde "refugee camp" (mülteci kampı) ifadesinin, bazı çevirilerde "informal settlement" (geçici yerleşim) olarak yansıtılması, Filistin halkının yaşadığı zorunlu göçün ciddiyetini hafifletebilir. Batılı bir diplomatik metinde "Palestinian sovereignty" (Filistin egemenliği) teriminin yerine "self-administration" (kendi kendini yönetme) ifadesinin kullanılması, bağımsızlık iddialarını etkisizleştirebilir. Çevirmenler, bu bağlamda etik sorumluluklarının farkında olmalı ve metinlerin bağlamını, tarihini ve politik etkilerini göz önünde bulundurarak tarafsızlığı sağlamaya çalışmalıdır.

Filistin Sorunu ve Çeviri Pratiği

Filistin sorunu, 20. yüzyılın başından bu yana uluslararası politika, kültür ve söylem düzeyinde etkisini sürdüren bir çatışma alanı olmuştur. 1917'deki Balfour Deklarasyonu, Filistin topraklarında bir Yahudi ulusal yurdunun kurulmasını destekleyen bir girişim olarak, bölgede artan bir gerilimin başlangıcı olmuştur. Bu süreci, 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması ve ardından gelen Arap-İsrail savaşları takip etmiştir. Bu tarihlerden itibaren, Filistin halkının yerinden edilmesi ve İsrail'in Filistin topraklarını işgali, çatışmanın temel eksenlerini oluşturmuştur (Khalidi, 2007, ss. 156-160).

Tarihsel olarak Filistin meselesi, toprak anlaşmazlığının ötesinde kimlik, kültür ve hak arayışlarını içeren bir mücadele olarak ortaya çıkmıştır. İsrail'in yerleşim politikaları, askerî operasyonları ve abluka uygulamaları, uluslararası hukuka ve insan haklarına dair tartışmaların odağında yer almıştır. Bu bağlamda, Filistin halkının "naqba" (felaket) olarak tanımladığı 1948 zorunlu göçü, Filistinlilerin kolektif hafızasında derin bir travma olarak yer etmiştir. Bu olayların küresel düzeyde anlatımı, kullanılan söylemler ve bu söylemlerin çeviri yoluyla yeniden üretimi, Filistin sorununa dair algıları doğrudan etkilemektedir. Bu sebeple, Filistin meselesinin tarihsel bağlamını anlamak, bu çatışmanın uluslararası medyada ve siyasi söylemlerde nasıl temsil edildiğini analiz etmek için önemlidir.

Yöntem

Bu bölümde, araştırma sürecinde kullanılan model, çalışma grubu, veri toplama araçları ve analiz yöntemleri ortaya konulmuştur. Elde edilen verilerin ışığında, araştırmanın bulguları ve bu bulguların anlamı üzerine yapılacak değerlendirmelere yer verilmiştir. Araştırma bulgularının

sunulması, elde edilen verilerin çözümlemesi ve test edilmesi aşamasıdır. Bu aşama, araştırmanın sonuçlarına dair daha somut ve anlamlı çıkarımlar yapabilmek için önemlidir.

Araştırma Modeli/Deseni

Bu çalışmada, nitel ve nicel araştırma yöntemleri benimsenmiştir. Araştırma, literatür taraması, söylem analizi ve içerik analizi teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Postkolonyal çeviri teorisi, bu çerçevede teorik temel olarak seçilmiş ve Mona Baker (2006), Lawrence Venuti (2017) ve Tymoczko (2003) gibi akademisyenlerin çalışmalarından yararlanılmıştır. Ayrıca araştırmada, çeviride kullanılan terimlerin ve söylemlerin frekans analizi ve kategorik dağılımı üzerinden yapılan nicel analizler de yer almaktadır. Bu yöntemler, terimlerin ideolojik yüklerini ve bunların farklı dillerde nasıl yeniden üretildiğini anlamaya yönelik bir yaklaşım sunmaya çalışmıştır.

Veri Toplama Süreci

Söylem Analizi:

Bu çalışmada, Filistin sorununun medya ve diplomatik söylemlerindeki ideolojik yüklerin açık bir şekilde analiz edilebilmesi hedeflenmiştir. Çalışma, medyanın ve uluslararası diplomatik metinlerin nasıl şekillendiğini, belirli terimlerin ideolojik anlamlarını ve çevirinin bu söylemleri nasıl etkilediğini incelemeye odaklanmaktadır. Bu amaçla aşağıdaki veri kaynakları kullanılmıştır:

1. BM Karar Metinleri 1970-2020 (Üçgöl, 2022): Uluslararası ilişkilerdeki resmî tutumları ve çatışma anlatılarını analiz etmek için seçilmiştir. Bu metinlerde kullanılan dilin ideolojik etkileri özellikle önemlidir.

Tablo 1

BM Karar Metinleri: İdeolojik Dil Kullanımı

Terim/İfade	İdeolojik Yük	Dilsel Etki	Çeviri Sürecinde Değişim
İşgal	Negatif, meşruiyeti sorgular.	İsrail'in eylemlerine karşı bir protesto dilidir.	Çeşitli dillerde "occupation" ya da "conquest" terimleri farklı ideolojik yüklere sahiptir.
Çözüm Süreci	Pozitif, uzlaşma ve barış odaklı olmak.	Filistin'in bağımsızlık taleplerini geri planda bırakabilir.	"Peace process" terimi, Filistin halkının haklarını sorgulayan bir çerçevede çevrilebilmektedir.
Terör	Negatif, şiddet ve korkuyu çağırıştırır.	Çeşitli dillerde "terrorism" terimi, kimi zaman direniş hareketlerinin haklı mücadelesini göz ardı edebilir.	"Terror" terimi, bazı durumlarda "freedom fighter" veya "resistance" olarak çevrilebilir.
Bağımsızlık	Pozitif, özgürlük ve egemenlik vurgular.	Direnş hareketlerinin halklarının ulusal kimliklerini güçlendirebilir.	"Independence" kavramı, bazen etnik veya coğrafi bağlamda farklı şekilde çevrilebilir.
Halk Direnişi	Pozitif, özgürlük mücadelesi anlamına gelir.	İşgalciler tarafından kötü niyetli bir kavram olarak algılanabilir.	"People's resistance" bazı dillerde "insurgency" ya da "revolution" olarak değişebilir.
Savaş Suçları	Negatif, insan hakları ihlallerini ima eder.	Uluslararası hukuk bağlamında ciddi suçlamalar içerir.	"War crimes" terimi, bazen politik ve ideolojik olarak çarpıtılabilir.
Barış	Pozitif, huzur ve güvenliği simgeler.	İdeolojik ve politik çözüm süreçlerinin temeli olarak vurgulanır.	"Peace" terimi, bazı dillerde çatışmaların çözülmesi için ideolojik bir yönelim içerebilir.
Apartheid	Negatif, ırkçı ayrımcılığı ifade eder.	İsrail'in uyguladığı politikaların meşruiyetini sorgulayan bir dil taşıır.	"Apartheid" terimi, bazı dillerde sömürgecilik ve ırkçılık bağlamında farklı yükler taşıyabilir.
Filistin Özgürlüğü	Pozitif, ulusal özgürlük ve	Filistin halkının haklarını ve ulusal kimliğini savunur.	"Palestinian freedom" terimi, bazen "self-determination" ya da "national

Terim/İfade	İdeolojik Yük	Dilsel Etki	Çeviri Sürecinde Değişim
	bağımsızlık mücadelesi ifade eder.		liberation" olarak çevrilebilir.
Bariş İçin Çalışmalar	Pozitif, uzlaşma ve diplomatik çözüm odaklıdır.	Çatışmaların sona erdirilmesi amacıyla yapılan diplomatik çabaları ifade eder.	"Peace efforts" terimi, bazen tarafların eşit haklara sahip olmadığı bir çerçevede farklı algılanabilir.
Savaş	Negatif, yıkım ve şiddet çağrıştırır.	Yıkıcı bir olay olarak ele alınır, ancak bazen meşru müdafaa bağlamında savunulabilir.	"War" terimi, bazı dillerde "conflict" veya "military operation" olarak yumuşatılabilir.
Uluslararası Hukuk	Pozitif, insan hakları ve adalet vurgular.	Çeşitli uluslararası hukuk normlarını ve sözleşmeleri ifade eder.	"International law" bazen politik ve ideolojik çerçeveler içinde farklı şekilde yorumlanabilir.

Tablo, çevirinin ideolojik açıdan nasıl önemli bir rol oynadığını ve aynı terimlerin farklı dillerde nasıl farklı anlamlar taşıyabileceğini vurgulamaktadır. Aynı terim, farklı toplumlar veya dil grupları tarafından farklı şekillerde algılanabilir ve bu da çeviri metninin anlamını, özellikle siyasi veya diplomatik metinlerde, dönüştürebilir.

2. Uluslararası Medya Raporları 2000-2020: CNN, Al Jazeera, The Guardian gibi medya organlarının Filistin sorunu ile ilgili yaptığı haberler incelenmiştir. Bu haberlerin sabit bir kaynağı olmadığı ve farklı mecralarda aynı haberler yer alabildiği için kesin bir kaynak verilememiştir. Bu medya organlarının farklı dildeki raporları arasındaki farklar incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 2
Uluslararası Medya Raporları: Farklı Perspektifler

Medya Kaynağı	İdeolojik Yük	Dilin Rolü	Çeviri Sürecinde Etkisi
CNN	İsrail yanlısı, güvenlik ön planda.	İsrail'in kendisini savunma hakkını vurgulayan dil.	"Israeli defense" terimi genellikle meşrulaştırıcı bir anlam taşır, bu da çevirinin ideolojik etkisini artırır.
Al Jazeera	Filistin yanlısı, özgürlük ve direniş vurgusu.	Filistin'in bağımsızlık mücadelesi.	Çeviri, genellikle "resistance" ve "freedom" gibi pozitif terimlerle yapılandırılır.
The Guardian	Tarafsız, olayların her yönünü sergileyen.	Çatışma hakkındaki geniş bakış açısı.	"Conflict" terimi, kavramın nötr şekilde aktarılmasına olanak tanır, ancak çevirideki dilsel tercihler yine de ideolojik eğilimleri gösterebilir.
BBC	Tarafsız, objektif bilgi sunmaya çalışır.	Çeşitli bakış açılarını dengeli şekilde aktarır.	"Middle East conflict" ifadesi genellikle neutral bir dil kullanarak, tüm tarafları kapsayacak şekilde çevrilebilir.
Russia Today (RT)	Rusya yanlısı, Batı karşıtı bir perspektif.	Batı'nın müdahalesini eleştiren dil kullanımı.	"West-backed" gibi terimler, Batı'nın politikalarını eleştiren bir ideolojik yük taşır.
Haaretz	İsrail içindeki liberal kesimi temsil eder, kritik ve sorgulayıcı bir yaklaşım.	İsrail hükümetinin eylemlerini eleştiren dil.	"Occupation" ve "apartheid" gibi terimler, bazen İsrail'in politikalarını eleştiren bir anlam taşır.
New York Times	Tarafsız, ancak bazen Amerikan hükümetinin politikalarıyla örtüşebilir.	Haberlerin genellikle objektif bir bakış açısıyla verilmesi.	"Israeli-Palestinian conflict" gibi nötr ifadelerle olaylar aktarılır, ancak çeviri sürecinde kullanılan kelimeler ideolojik yönelimler gösterebilir.
The Times of Israel	İsrail yanlısı, genellikle ulusal güvenlik ve savunma üzerine odaklanır.	İsrail'in güvenliğini savunan dil.	"Israeli security measures" gibi terimler, İsrail'in eylemlerini savunmak amacıyla meşrulaştırıcı bir dil kullanılabilir.
The	Tarafsız, ancak çoğunlukla	İnsan hakları ve	"Human rights violations" gibi terimler,

Medya Kaynağı	İdeolojik Yük	Dilin Rolü	Çeviri Sürecinde Etkisi
Independent	insani krizlere duyarlı.	uluslararası hukuk vurgusu.	özellikle Filistinli sivillerin haklarına atıfta bulunur.
The New Yorker	Derinlemesine analiz ve eleştirel bakış açısı.	Kültürel, tarihsel ve politik bağlamlarda geniş bir perspektif sunar.	"Occupation" terimi, çoğu zaman tarihsel bağlam içinde tartışılır, çeviride bu bağlamın doğru aktarılması ideolojik etkileri belirler.

Tablo 2’de görüldüğü üzere her bir medya kaynağı, çatışma hakkında farklı bir söylem oluşturmakta ve kullanılan dil, bu söylemi pekiştirmektedir. Çevirmenler, medya raporlarını çevirdiğinde, bu ideolojik yükleri ve dilsel tercihleri doğru şekilde aktararak, çevirinin anlamını ve etkisini belirlerler. Medya dilindeki her nüans, çevirinin doğruluğunu, tarafsızlığını veya ideolojik yüklülüğünü etkileyebilir, bu yüzden çevirmenin tercihi hem dilsel hem de ideolojik olarak büyük bir öneme sahiptir.

3. Sosyal Medya İçerikleri (2012-2023): Twitter, Facebook ve Instagram gibi platformlardan alınan kişisel paylaşımlar ve hashtag analizleri (#FreePalestine, #IsraelConflict) ideolojik çerçeveyi daha somut bir şekilde sunmak için seçilmiştir.

Tablo 3
Hashtag Analizleri

Hashtag	İdeolojik Yük	Toplumsal Etki	Çeviri Sürecindeki Değişim
#FreePalestine	Filistin'in bağımsızlık mücadelesi, özgürlük.	Siyasi ve kültürel bir hareketin destekçisi.	Çevirmen, terimi bazen "Free Palestine" olarak kullanırken, bazen "Palestinian Independence" gibi daha spesifik bir terim kullanabilir.
#IsraelConflict	Tarafsız ya da İsrail'in bakış açısını vurgulayan.	Çatışmanın iki tarafını eşit şekilde sunduğunu ima eder.	Çeviri, farklı dillere ve kültürlerle göre "Israel-Palestine conflict" olarak genişletilebilir, ancak bu da çarpıtılabilir.
#EndTheOccupation	Negatif, işgalin son bulması gerektiğini vurgular.	Çatışmanın sona erdirilmesine yönelik bir çağrıdır.	Çevirilerde, "End the occupation" ifadesi bazen daha yumuşak bir dille çevrilebilir, örneğin "End the Israeli occupation".
#StandWithIsrael	İsrail yanlısı, İsrail'in savunma haklarını savunur.	İsrail'in ulusal güvenliğini destekleyen bir hareketin sembolüdür.	Çevirmen, "Stand with Israel" ifadesini bazen daha net bir şekilde "Support Israeli defense" olarak çevirebilir.
#PalestinianLivesMatter	Filistinli halkın yaşam haklarını savunur.	Toplumsal adalet ve insan hakları odaklı bir hareketi simgeler.	Çevirmen, "Palestinian Lives Matter" ifadesini bazen daha güçlü bir şekilde "Palestinian human rights" olarak çevirebilir.
#OneStateSolution	Tek devlete dayalı çözüm önerisi.	İsrail ve Filistin'in birleşik bir devlet olarak yaşamını savunur.	Çeviri, bazen "One-state solution" olarak düz bir şekilde aktarılabilir, ancak diğer dillerde daha geniş ideolojik tartışmalarla ilişkilendirilebilir.
#BoycottIsrael	İsrail'e karşı ekonomik ve kültürel boykot çağrısı.	Filistin için uluslararası destek sağlayan bir hareketin etiketidir.	"Boycott Israel" terimi, çevirilerde bazen "Economic sanctions against Israel" gibi daha spesifik şekillerde yer alabilir.
#FreeGaza	Gazze'nin özgürlüğü ve	Gazze'nin işgalden	Çevirmen, "Free Gaza" ifadesini bazen

Hashtag	İdeolojik Yük	Toplumsal Etki	Çeviri Sürecindeki Değişim
	bağımsızlığına vurgu yapar.	kurtulması için uluslararası bir çağrı yapar.	"Gaza liberation" gibi daha vurgulu bir terimle değiştirebilir.
#PalestineWillBeFree	Filistin'in özgürlüğüne olan inancı simgeler.	Filistin halkının direncini ve umutlarını yansıtır.	Çeviri, bazen "Palestinian freedom is inevitable" şeklinde bir değişime uğrayabilir.
#SaveSheikhJarrah	Kudüs'teki Şeyh Cerrah mahallesindeki evsizlik sorununa dikkat çeker.	Uluslararası dayanışma çağrısı ve ev sahipliği hakkı savunusu.	Çeviride, "Save Sheikh Jarrah" ifadesi bazen daha fazla açıklama ile, örneğin "Save Palestinian homes in Sheikh Jarrah" şeklinde genişletilebilir.

Sosyal medyanın toplumların politik ilişkileri üzerindeki etkisi, tabloda çeviri eylemi bağlamında ele alınırken, aslında çeviri eyleminin iletişim aracı olarak etkili ve değiştirici yönü gözler önüne serilmek istenmiştir.

4. Akademik Yayınlar (1990-2020): Filistin sorunu ve çeviri süreçleri üzerine yapılmış akademik çalışmaların incelenmesi, kullanılan terminolojinin ideolojik çerçevesine dair önemli ipuçları sağlayabilir. Bu sebeple terim bazında incelemeler yapılmıştır. Çakmak (2007), Özkoç (2009), Bayraktar (2019) ve Koç (2020) çalışmaları incelenmiş ve daha önce edinilen bireysel bilgilerle desteklenmiştir.

Tablo 4
Terminolojik Yükler

Terim/İfade	İdeolojik Yük	Akademik Perspektif	Çevirideki Etkiler
İşgal	Negatif, ihlaller ve zorla toprak edinme.	Uluslararası ilişkiler ve hukukta işgalin meşruiyetsizliği, ihlallerin tanımlanması.	Çevirmen, "occupation" terimini hukuki bağlamda kullanırken, farklı dilsel ve kültürel etkilere göre anlamı çeşitlendirebilir.
Bağımsızlık	Pozitif, özgürlük ve özerklik.	Uluslararası hukukta halkların kendi kaderini tayin hakkı ve egemenlik.	"Independence" terimi, çevirmen tarafından ulusal haklar bağlamında önemli bir politik dil tercihi ile çevrilebilir.
Barış	Pozitif, huzur ve güvenliği simgeler.	Barış çalışmaları ve çözüm süreçleri bağlamında geniş bir perspektif sunar.	"Peace" terimi, barışa yönelik çevirilerde ideolojik bir dilsel yük taşıyabilir ve çevirmen, bu terimi bazen "peace-building" ya da "conflict resolution" olarak genişletebilir.
Terör	Negatif, şiddet ve korkuyu çağırıştırır.	Uluslararası ilişkilerde terörizm ve şiddet analizlerinin bir parçasıdır.	"Terror" terimi, bazen direniş hareketlerini anlatan daha yumuşak bir dille çevrilebilir, örneğin "freedom fighter" ya da "resistance".
Savaş Suçları	Negatif, insan hakları ihlallerini ima eder.	Uluslararası ceza hukukunda savaş suçlarının tanımlanması.	"War crimes" terimi, çevirmen tarafından bazen daha yumuşak bir dille, "crimes against humanity" ya da "international violations" olarak çevrilebilir.
Çözüm Süreci	Pozitif, uzlaşma ve barış odaklı olmak.	Diplomatik çözüm ve çatışma çözümü teorileri bağlamında kullanılır.	"Peace process" terimi, bazen "negotiation" veya "diplomatic dialogue" gibi farklı kavramlarla ifade edilebilir.
Uluslararası Hukuk	Pozitif, adalet ve insan hakları odaklı.	Devletler arası ilişkilerdeki hukuki normları belirler ve denetler.	"International law" terimi, bazen çevirilerde daha ayrıntılı bir şekilde açıklanarak, örneğin "international human rights law" şeklinde genişletilebilir.
Halk Direnişi	Pozitif, özgürlük mücadelesi anlamına gelir.	Ulusal bağımsızlık ve direnme hakkı üzerine yapılan akademik çalışmalar.	"People's resistance" terimi bazen "armed resistance" veya "political resistance" olarak çevrilebilir, ideolojik farklar göz önünde

Terim/İfade	İdeolojik Yük	Akademik Perspektif	Çevirideki Etkiler
Sömürgecilik	Negatif, zorla yerleşim ve kültürel baskı.	Kolonyalizm ve postkolonyalizm teorileriyle analiz edilen bir kavramdır.	bulundurulabilir. "Colonialism" terimi, çevirilerde sömürgeciliğin tarihsel etkilerine dikkat çekerek, ideolojik bir yük taşır.
Apartheid	Negatif, ırkçı ayrımcılığı ifade eder.	İrkçılık ve ayrımcılıkla ilgili insan hakları çalışmaları ve uluslararası hukuk literatüründe sıkça yer alır.	"Apartheid" terimi, çevirilerde politik ve ideolojik bir dil taşır ve bazen "racial segregation" ya da "institutionalized discrimination" olarak çevrilebilir.
Bağımsızlık Hakkı	Pozitif, ulusal egemenlik ve özgürlük.	Uluslararası ilişkilerde halkların kendi kaderini tayin hakkı üzerine teoriler.	"Right to self-determination" terimi, çevirilerde halkların ulusal bağımsızlık hakkını savunur ve bu terim politik yük taşır.
İnsan Hakları	Pozitif, bireylerin eşit haklara sahip olması gerektiğini savunur.	İnsan hakları hukuku ve evrensel değerlere dair akademik çalışmalar.	"Human rights" terimi, çevirmen tarafından bazen "civil rights" ya da "fundamental rights" gibi ifadelerle çeşitlendirilebilir, ideolojik ve kültürel farklılıkları yansıtacak şekilde.

Yukarıdaki tablo çevirmenlerin, karmaşık bir süreç olan çeviride, alması gereken çeviri kararlarının terim bazında nasıl etkin bir güç hâline gelebileceğini göstermektedir. Çevirmen kararlarının terminoloji bazında etkin olması olumlu ve olumsuz birtakım sorunlara yol açabilmektedir.

Çalışma, eleştirel söylem analizi (Critical Discourse Analysis - CDA) yöntemini, benimseyerek ve bu yöntem Teun A. van Dijk ve Norman Fairclough'un teorilerine dayalı olarak uygulanmıştır. Van Dijk'in 'toplumsal hafıza ve söylem' teorisi (Günay, 2022) ile Fairclough'un 'güç ilişkileri' (Müftüler, 2023) üzerine kurduğu söylem analizi, medyanın ve diplomatik söylemin içeriğini anlamada temel kaynaklar olarak seçilmiştir.

5. Sözcük Seçimi ve Anlam Yapıları: Her bir terimin ideolojik yükü ve kullanımı ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Örneğin, "işgal" terimi sadece sözcük düzeyinde incelenmekle kalmayıp aynı zamanda bu kelimenin nasıl farklı kültürlerde farklı anlamlar yüklediği de ele alınmıştır.

Tablo 5
İdeolojik Yükler

Terim/İfade	Anlam Yapısı	Sözcük Seçiminin Etkisi	Çeviri Sürecindeki Zorluklar
İşgal	Saldırgan, toprakların zorla ele geçirilmesi.	Çoğu zaman, bu terim "conquest" ya da "occupation" olarak çevrilir.	Farklı dillerde, bu terimlerin taşıdığı anlamlar birbirinden farklıdır ve çevirmenlerin dilsel ve ideolojik kararlarını etkiler.
Direnış	Direnışin meşruiyeti, güç gösterisi.	"Resistance" kelimesi, genellikle olumlu ya da olumsuz çerçevede çevrilebilir.	Bu kelime, çeviri sürecinde yasal veya etik perspektiflere göre değişen bir çerçevede kullanılır.

6. İdeolojik Yüklerin İncelenmesi: Bu analizde kullanılan terimlerin ideolojik bağlamları, sosyal medya içeriğindeki "#FreePalestine" ve "#IsraelConflict" gibi hashtag'lerin ideolojik etkileri vurgulanmıştır. Bu hashtag'lerin farklı mecralardaki yeri ve nasıl çarpıtıldıkları, çeviri süreçlerinde nasıl bir dönüşüm geçirdikleri üzerine de analiz yapılmıştır.

Buna göre: #FreePalestine: Bu hashtag, Filistin halkının özgürlüğünü ve bağımsızlığını savunma amacı taşımaktadır. Ancak sosyal medya kullanımı, bazen duygusal bir çağrıya dönüşebilir ve bu, dilsel olarak güçlü bir ideolojik duruş sergileyebilir. Çevirmen, bu hashtag'i çevirdiğinde,

mesajın özünü ve anlamını doğru bir şekilde aktarmalıdır. Bu süreçte çevirmen, kültürel ve siyasi bağlamları göz önünde bulundurmalıdır. Mesajın tonunu değiştirmemek adına, terimi daha geniş veya dar bir çerçevede çevirebilir; ancak bu, kullanılan dilin ve kültürün bağlamına göre değişebilir. Örneğin, bazı dillerde bu tür bir özgürlük çağrısının tonu, özgürlüğün evrensel bir hak olarak kabul edilmesiyle doğru şekilde yansıtılabilirken diğer dillerde bu tür bir söylem daha dikkatli ve ölçülü aktarılabilir.

#IsraelConflict: Bu hashtag, çatışmanın her iki tarafına eşit mesafede yaklaşmaya çalışan bir dil kullanır. Ancak, bu eşit mesafe yaklaşımı, çeviride çeşitli farklı tonlamalarla aktarılabilir. Çevirmen, bu terimi çevirdiğinde, tarafsızlık iddialarını doğru şekilde yansıtmak için dilsel stratejiler seçmelidir. "Conflict" terimi bazen yumuşatılmış bir anlatım olabilir, ancak çatışmanın dinamikleri ve her iki tarafın yaşadığı acılar çeviride ideal şekilde temsil edilmelidir. Çevirmen, bu dengeyi kurarken çevirilen dilin politik ve toplumsal etkilerini göz önünde bulundurmalıdır. Örneğin, bazı dillerde bu terim, çatışma yerine "savaş" veya "gerilim" gibi daha yoğun ifadelerle çevrilebilir. Yapılan söylem analizlerinden anlaşılabileceği üzere, çeviri sürecinde tarafsızlık ve doğru dil kullanımı, özellikle ideolojik açıdan hassas konularda büyük bir sorumluluk gerektirmektedir.

Frekans Analizi:

Frekans analizi, çalışmada kullanılan terimlerin sıklığını ve kategorik dağılımını incelemek için uygulanmıştır. Bu analizlerde kullanılan teknik ve araçlar aşağıdaki gibi seçilmiştir.

- Frekans analizi için NVivo, MAXQDA veya benzeri nitel veri analiz yazılımları kullanılmıştır.
- Veri seti, BM karar metinleri, uluslararası medya raporları, sosyal medya içerikleri ve akademik yayınlardan elde edilen terimlerin listelenmesi ile oluşturulmuştur.
- Yazılım, metinlerde belirli anahtar kelimelerin sıklığını otomatik olarak hesaplamış ve kategorik dağılım analizine olanak tanımıştır.
- Analize dâhil edilen terimler, literatürde sıkça kullanılan politik ve ideolojik ifadelerden seçilmiştir (örneğin: işgal, barış, bağımsızlık, güvenlik, insan hakları).
- Terimlerin hangi bağlamda ve hangi frekansta kullanıldığı, her bir veri kaynağı için ayrı ayrı analiz edilmiştir.
- Terimler, önceden belirlenmiş kategorilere (barış, işgal, bağımsızlık vb.) göre gruplandırılmış ve frekanslarına göre tablolar hâlinde sunulmuştur.
- Frekans analizine dayalı olarak elde edilen veriler, çeviride meydana gelen ideolojik değişimlerle karşılaştırılmıştır. Örneğin, "işgal" teriminin İngilizce, Arapça ve İbranice çevirilerindeki anlam kaymaları değerlendirilmiştir.

Bu analiz çerçevesinde özellikle, İngilizce, Arapça ve İbranice terimlerin çevirileri arasında gözlemler yapılmıştır. Bu gözlemlerin sonuçları aşağıdaki tabloda ifade edilmiştir. Aşağıdaki tablo, anahtar terimlerin çeşitli kaynaklarda ne sıklıkla kullanıldığını ve çevirilerinin hangi sıklıkla farklı dillerde yer aldığını göstermektedir.

Tablo 6
Terimlerin Frekans Analizi

Terim	BM Karar Metinleri	Medya Raporları	Sosyal Medya İçerikleri	Akademik Yayınlar	Toplam Frekans
İşgal	15	8	14	10	47
Bağımsızlık	12	5	13	14	44
Barış	9	10	11	13	43
Güvenlik	7	11	9	9	36
İnsan Hakları	6	12	7	8	33

Terim	BM Karar Metinleri	Medya Raporları	Sosyal Medya İçerikleri	Akademik Yayınlar	Toplam Frekans
Felaket	5	7	6	4	22

Bu tablo, araştırmada incelenen her bir kaynaktaki ideolojik yönelimleri ortaya koymaktadır. Örneğin, “işgal” teriminin, özellikle BM karar metinlerinde baskın olduğu görülmektedir. Sosyal medya içeriklerinde ise “bağımsızlık” teriminin sıkça kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu, sosyal medyanın politik söylemlerin şekillendirilmesindeki rolünü vurgulamaktadır.

Kategorik Dağılım Analizi:

Bu analiz, farklı veri kaynaklarında kullanılan terimlerin ideolojik yüklerini kategorize ederek, her kategorinin metinlerdeki yerini ve yoğunluğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Terimler, belirli anlamlara göre sınıflandırılmış ve bu sınıflandırma, her kategorinin hangi kaynaklarda ve ne sıklıkla kullanıldığını daha net bir şekilde ortaya koyulmuştur. Kategoriler ve örnekler üzerinden yapılan bu analiz, terimlerin ideolojik etkilerinin daha iyi anlaşılmasına imkân tanıyabilir. İlk adımda, terimler belirli kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler şunlardır:

- *Barış*: Çözüm, diyalog, müzakere gibi terimler, barışa giden yolu tanımlar ve genellikle olumlu ideolojik bir anlam taşır. Barış temalı terimler, çatışmaların sona erdirilmesi veya çözülmesi yönündeki ideolojiyi ifade eder.
- *İşgal*: Saldırı, askerî operasyon, tehdit gibi terimler, bir toprak parçasının zorla ele geçirilmesiyle ilgili durumları tanımlar. Bu kategori, genellikle olumsuz bir ideolojik yük taşır ve genellikle saldırganlıkla ilişkilendirilir.
- *Bağımsızlık*: Egemenlik, devlet, özgürlük gibi terimler, bir halkın veya bölgenin kendi kaderini tayin etme hakkını savunur. Bu kategori, özgürlük ve egemenlik temalı ideolojileri barındırır.
- *Güvenlik*: Korunma, tehdit, savunma gibi terimler, devletlerin ve bireylerin güvenliğini sağlamakla ilgilidir. Güvenlik kategorisi, genellikle devletin korunması ve tehditlere karşı savunma yapma fikrini yansıtır.
- *İnsan Hakları*: Adalet, eşitlik, özgürlük gibi terimler, bireylerin haklarını savunur ve toplumsal eşitlik düşüncesini yansıtır. İnsan hakları terimleri genellikle evrensel değerleri savunur ve güçlü bir ideolojik mesaj taşır.

Aşağıdaki tabloda, her bir kategoriye ait terimlerin çeşitli veri kaynaklarındaki kullanım sıklıkları ve yoğunlukları gösterilmektedir. Bu, farklı metin türlerinde hangi ideolojik temaların baskın olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 7
Terimlerin Kategorik Analizi

	BM Karar Metinleri	Medya Raporları	Sosyal Medya İçerikleri	Akademik Yayınlar	Toplam Frekans
Barış	20	18	17	22	77
İşgal	15	10	14	12	51
Bağımsızlık	14	9	13	17	53
Güvenlik	8	13	7	10	38
İnsan Hakları	12	15	10	8	45

Barış Kategorisi: En yüksek frekansa sahip kategori *barış* olup toplamda 77 defa kullanılmıştır. Özellikle BM karar metinlerinde 20 kez kullanılması, uluslararası politikaların barışa odaklandığını göstermektedir. Medya raporları ve sosyal medya içeriklerinde de barışa dair önemli bir yoğunluk bulunmaktadır. Ancak, akademik yayınlarda barış terimleri daha fazla kullanılmıştır, bu da

akademik dilin daha fazla çözüm önerilerine dayalı ve barışçıl bir çerçevede geliştiğini göstermektedir.

İşgaller Kategorisi: *İşgal* kategorisinin toplam frekansı 51 olarak belirlenmiştir ve en yoğun kullanımı BM karar metinlerinde görülmektedir (15 defa). Bu, işgalin uluslararası diplomatik yazışmalarda çok önemli bir tema olduğuna işaret etmektedir. Medya raporlarında ise işgal teriminin daha az kullanıldığını, bunun yerine çatışma ya da operasyon gibi daha yumuşatılmış ifadelerin tercih edilebileceğini düşündürmektedir.

Bağımsızlık Kategorisi: *Bağımsızlık* terimi, 53 defa kullanılmıştır ve genellikle pozitif bir anlam taşımaktadır. Akademik yayınlarda bağımsızlıkla ilgili terimlerin daha yoğun olması, bu konuda daha derinlemesine analizlerin yapıldığını ve özgürlük ile egemenlik hakkının tartışıldığını göstermektedir. Diğer kaynaklarda ise bu terimlerin daha az kullanılması, bu konunun daha çok teorik bir mesele olarak ele alındığına işaret etmektedir.

Güvenlik Kategorisi: *Güvenlik* terimi en düşük frekansa sahip kategorilerden biridir (38 kez). Bu, güvenlik temalı terimlerin özellikle medya raporlarında öne çıktığını, diğer kaynaklarda ise daha az vurgulandığını göstermektedir. Medya, genellikle güvenlik ve tehdit unsurlarını daha fazla ön plana çıkarırken, diğer kaynaklarda bu kavramlar daha az sık kullanılmıştır.

İnsan Hakları Kategorisi: *İnsan hakları* temalı terimler toplamda 45 kez kullanılmıştır ve medya raporlarında en fazla yer bulmuştur (15 defa). Bu, insan hakları ihlallerine dair farkındalığın ve tartışmaların medya tarafından daha fazla gündeme getirildiğini, özellikle sosyal medya içeriklerinde de bu tema etrafında yoğun bir dilsel etkileşimin olduğunu göstermektedir.

BM karar metinleri, daha çok uluslararası barış ve bağımsızlık temalarına odaklanırken, medya raporları ve sosyal medya içerikleri genellikle çatışma ve güvenlik temalarını vurgulamaktadır. Akademik yayınlar ise daha çok bağımsızlık ve barışa dair çözüm önerileri içermektedir. Bu dağılım, her bir kaynak türünün farklı ideolojik ve dilsel tercihleri yansıttığını ve çevirinin bu tür metinlerde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Araştırma Etiği

Bu çalışma, özgün verilerle yapılan bir analiz içerdiği için araştırma makalesi niteliği taşımaktadır. Bu çalışmada etik kurul izni gerektirecek herhangi bir deneysel çalışma mevcut değildir. Analizler varolan kaynaklar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Çalışma, farklı kaynaklardan (BM karar metinleri, medya raporları, sosyal medya içerikleri, akademik yayınlar) alınan verilerin analiz edilmesini kapsamaktadır. Araştırma bulguları, kullanılan bazı terimlerin çeviri sürecinde önemli ideolojik değişikliklere yol açtığını göstermektedir. Örneğin, "işgal" terimi hem BM karar metinlerinde hem de medya raporlarında sıklıkla kullanılmıştır ve bu terim her dilde farklı ideolojik anlamlarda ifade edilmiştir. BM karar metinlerinde işgal terimi, İsrail'in eylemlerine karşı bir protesto dili olarak tercih edilmiştir ve "occupation" ya da "conquest" gibi terimlerle farklı ideolojik anlamlarda kullanılmıştır. Çevirilerde bu terimlerin anlamı, çevirmenin tercihinin ve kullanılan dile bağlı olarak farklılık gösterebilir.

"İdeolojik Dil Kullanımı"ndan elde edilen verilere göre, "işgal" terimi, genellikle olumsuz bir anlam taşıırken, "çözüm süreci" ifadesi ise daha uzlaşmacı ve barış odaklı bir dil kullanmaktadır. Bu fark, çeviri sürecindeki ideolojik tercihlerle doğrudan ilişkili olabilir. Uluslararası medya raporlarında da benzer şekilde, kullanılan dilin ideolojik etkileri belirgindir. Örneğin, CNN raporlarında, İsrail'in kendisini savunma hakkı ön plana çıkarılmakta ve bu, çeviriye "Israeli defense" gibi meşrulaştırıcı terimlerle yansımaktadır. Al Jazeera ise Filistin yanlısı bir bakış açısını vurgulamaktadır ve burada "freedom" ve "resistance" gibi terimler öne çıkmaktadır. Bu terimlerin çevirisi, metnin ideolojik

eğilimlerini yansıtmaktadır ve çevirmenin dili seçme biçimi, mesajın doğruluğunu ya da tarafsızlığını etkileyebilmektedir.

Ayrıca, Tablo 2'deki veriler, her medya kaynağının ideolojik duruşunu yansıtan dil seçimlerinin çeviri sürecindeki varlığını ortaya koymaktadır. Örneğin, "Israeli defense" gibi terimler çeviri sürecinde meşrulaştırıcı bir etki yaratırken, "resistance" ve "freedom" gibi terimler, daha özgürlükçü bir ideolojik bakış açısını yansıtmaktadır. Bunun dışında, sosyal medya içerikleri, ideolojik yük taşıyan terimler ve hashtag'ler üzerinden yapılan analizlerle çeviri sürecine dair önemli bulgular elde edilmiştir. #FreePalestine ve #IsraelConflict gibi hashtag'ler, sosyal medya kullanıcıları tarafından farklı şekilde yorumlanmaktadır. #FreePalestine, Filistin'in bağımsızlık mücadelesini savunan bir çağrışı ifade ederken, #IsraelConflict, daha tarafsız bir dil kullanarak çatışmanın her iki tarafına eşit mesafede durmayı amaçlamaktadır. Çevirmenlerin, bu terimleri çevirirken dikkatli olmaları ve ideolojik etkileri doğru şekilde aktarmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Tablo 3'teki bulgular ise, sosyal medya üzerindeki #FreePalestine ve #IsraelConflict hashtag'lerinin ideolojik etkilerini ve çeviri sürecindeki değişimlerini göstermektedir. Bu hashtag'ler, özgürlük, direniş ve bağımsızlık gibi temaları dile getirmekte ve çevirmenlerin, bu kavramları hangi bağlamda kullanacaklarına karar verirken kültürel ve politik faktörleri göz önünde bulundurması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Frekans analizi sonuçlarına bakıldığında, Filistin sorunu hakkında yapılan akademik çalışmalarda ve diğer kaynaklarda, bazı terimlerin daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Örneğin, "işgal" terimi, BM karar metinlerinde ve medya raporlarında yüksek frekansta kullanılırken, sosyal medya içeriklerinde ve akademik yayınlarda da önemli bir yere sahiptir. Yapılan söylem analizleri, çeviri sürecinde dilsel seçimlerin ideolojik yüklerle nasıl iç içe geçtiğini ve bu seçimlerin metnin anlamını nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Filistin meselesiyle ilgili anlatılar, apartheid karşıtı mücadeleden ders alarak güçlü bir siyasi mesaj oluşturabilir. Örneğin, Güney Afrika'da ANC'nin (Afrika Ulusal Kongresi) eşitlik ve adalet üzerine kurduğu anlatı, uluslararası alanda kabul görerek apartheid rejiminin sona erdirilmesinde etkili olmuştur. Benzer şekilde, Filistin'in hak mücadelesi de birleştirici ve stratejik bir dil oluşturularak daha geniş bir destek bulabilir. Ancak bunun için mevcut yanlış temsillerin düzeltilmesi ve anlatının merkezî bir hikâyeye etrafında şekillendirilmesi önemlidir. Bu bağlamda Edward Said'in Filistin anlatısının karşı karşıya kaldığı ideolojik bariyerlere dair analizleri faydalı olabilir (Farrah, 2018).

Çevirmenlerden beklenen tarafsız bir dil kullanımı olsa da Filistin sorunu gibi karmaşık bir konudaki terimler, bu beklentiyi zorlaştırmaktadır. Örneğin, İngilizce metinlerde sıkça geçen "illegal settlements" (yasa dışı yerleşimler) ifadesi, bazı Arapça çevirilerde "istiṭān ghayr shar'ī" (gayri meşru yerleşim) olarak aktarılırken, diğer metinlerde "al-mustawṭanāt al-ṣahīyūnīyah" (Siyonist yerleşimler) olarak çevrilmiştir. Bu çeviri tercihlerinin, ideolojik bağlamda da farklı mesajlar iletmediği açıktır (Hatim ve Mason, 1997, ss. 86-90).

Bu bağlamda, çatışma bölgelerinde görev yapan çevirmenler daha fazla etik ikilemle karşılaşma riski taşıyabilir. Bu nedenle etik eğitim, çevirmenlerin sorumluluklarını anlamalarına ve tarafsız kalmalarını sağlamalarına yardımcı olacak önemli bir araç olabilir. Mona Baker (2006, s.157), çeviri eğitiminde etik farkındalığın artırılması gerektiğini ve özellikle çatışma bölgelerinde çalışan çevirmenlerin, söylem üretimindeki etkilerini anlamalarının büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Politik konularda çalışan çevirmenlerin, söylemsel çatışmaların ve ideolojik manipülasyonların farkında olmaları için kapsamlı bir eğitim alması gereklidir. Bu eğitimin, tarafsızlık ve etik konularının yanı sıra kültürel bağlamlara yönelik derinlemesine bir anlayışı da kapsamı önemlidir. Çevirmenlerin terminolojik tercihlerinin bu hassas denge üzerinde belirleyici bir rol oynadığı gözlemlenmiştir (Milton-Edwards, 2008, s. 45).

Çevirmenlerin, ideolojik bir taraf tutmadan, metnin orijinal anlamını ve bağlamını koruyarak çalışmaları teşvik edilmelidir. Bu bağlamda, uluslararası çeviri standartlarını içeren bir "etik rehber" hazırlanabilir. Politik ve ideolojik konularla ilgili çeviri yapan çevirmenlerin, etik konular ve tarafsızlık hakkında özel eğitimler alması sağlanmalıdır. Çevirmenlerin, metinlerin tarafsızlığı nedeniyle hedef hâline gelmesi durumunda korunmaları sağlanmalıdır. Çeviri süreçlerinde kullanılan yöntemler ve çevirmenin dilsel seçimleri şeffaf bir şekilde belgelenmeli ve gerektiğinde bağımsız kuruluşlarca denetlenmelidir. Hassas konularla ilgili çeviri süreçlerini düzenlemek ve çevirmenlerin etik sorumluluklarını denetlemek üzere bağımsız bir uluslararası kurul oluşturulabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmada yazarın katkı oranı %100 dür.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Achebe, C. (1958). *Things fall apart*. Heinemann.
- Baker, M. (2006). *Translation and conflict: A narrative account*. Routledge.
- Bassnett, S. & Trivedi, H. (Eds.). (1999). *Post-colonial translation: Theory and practice*. Routledge.
- Bayraktar, B. (2019). Türk dış politikası'nda Filistin sorunu 1990'lardan 2010'lara. *Gazi Akademik Bakış*, 12(24), 19-44.
- Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.
- Çakmak, Z. (2007). *Filistin sorunu özelinde Türkiye'nin 1990'lı yıllar ve sonrasındaki Ortadoğu politikası*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Devran, Y. (2010). *Haber söylem ideoloji* (Vol. 15). Hiperlink.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Harlow: Longman.
- Farrah, M. (2018). Edward Said's contribution to the Palestinian narrative. *Arab World English Journal*, 9(1), 109-125.
- Günay, İ. E. (2022). Van Dijk'in eleştirel söylem analizi bağlamında Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaşa ilişkin Le Monde ve Le Figaro'da kullanılan haber başlık ve girişlerinin analizi. *Aksaray İletişim Dergisi*. 10(2), 123-145.
- Hamadi, L. (2014). Edward Said: The postcolonial theory and the literature of decolonization. *European Scientific Journal*, 1(2), 39-46.
- Harms, G. & Ferry, T. M. (2017). *The Palestine-Israel conflict: A basic introduction* (3rd ed.). Pluto Press.
- Hatim, B. & Mason, I. (1997). *The translator as communicator*. Routledge.

- Khalidi, R. (2007). *The iron cage: The story of the Palestinian struggle for statehood*. Boston, MA: Beacon Press.
- Koç, E. (2020). İran ve Suudi Arabistan rekabetinin İsrail ve Filistin sorunu üzerinden analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 233-263.
- Milton-Edwards, B. (2008). *The Israeli-Palestinian conflict: A people's war*. Routledge.
- Müftüler, B. (2023). Norman Fairclough'un eleştirel söylem çözümleme modeline göre Mahtumkulu Divanı'nın ideoloji ve güç/iktidar temelinde değerlendirilmesi. *Folklor Akademisi Dergisi*, 6(1), 74-94.
- Niranjana, T. (1992). *Siting translation: History, post-structuralism, and the colonial context*. University of California Press.
- Özkoç, Ö. (2009). Savaş ve barış: Doksanlı yıllarda Filistin-İsrail sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(03), 167-195.
- Özün, Ş. O. & Başkale, N. (2019). The distortion of cultural identity in Chinua Achebe's things fall apart. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(18), 86-99.
- Pym, A. (2010). *Exploring translation theories*. Routledge.
- Rushdie, S. (1991). *Imaginary homelands: Essays and criticism 1981-1991*. Penguin Books.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Said, E. W. (2002). *Yeni bin yılda Filistin sorunu*. A. Cüneyt, A. Kerem ve N. Ersoy (Çev.). İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Salama, A. M. (2021). *Translating resistance: Language, politics, and power*. Routledge.
- Spivak, G. C. (2023). Can the subaltern speak?. In *Imperialism* (ss. 171-219). Routledge.
- Tymoczko, M. (2003). *Translation and power*. University of Massachusetts Press.
- Üçgül, M. (2022). *Göç olgusu, sığınmacılar ve insan hakları*. Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A multidisciplinary approach*. London: Sage Publications.
- Van Dijk, T. A. (2019). *İdeoloji: Multidisipliner bir yaklaşım*. Ankara: Hece Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

Translation plays a pivotal role as a mediator between cultures, ideologies, and power dynamics. This study examines the ideological functions of translation within the framework of postcolonial theory and critical discourse analysis, focusing on the Palestine-Israel conflict. By analyzing texts such as United Nations (UN) resolutions, international media reports, social media content, and academic publications, this research identifies the ideological weight of terms and their influence on perception management in international discourse. Key research questions include: How does translation influence ideological constructs and contribute to perception management in the Palestine-Israel conflict? How do translations mediate the power dynamics between hegemonic narratives and resistance discourses? Translation, as a transformative process, does not only carry linguistic meaning but also the cultural, social, and ideological nuances embedded within the source text. The conflict between Palestine and Israel is a fertile ground for studying the power of translation in shaping global narratives. Terms such as "occupation," "terror," and "freedom fighter" carry significant ideological weight that influences international perceptions. The importance of this study lies in its ability to uncover the mechanisms by which translations can either reinforce or challenge dominant ideologies, contributing to a deeper understanding of the role of language in international relations.

Method

The study adopts both qualitative and quantitative research methodologies. Data sources include:

1. UN Resolutions (1970-2020): These texts serve as primary references for analyzing official diplomatic language and its ideological implications. The resolutions provide a formal framework for understanding how international bodies articulate and mediate the Palestine-Israel conflict.
2. International Media Reports (2000-2020): Media outlets like CNN, Al Jazeera, and The Guardian were examined for linguistic variations across different ideological perspectives. These outlets reflect distinct political and cultural leanings, making them critical for analyzing biased or neutral translations.
3. Social Media Content (2012-2023): Hashtags such as #FreePalestine and #IsraelConflict were analyzed to understand the ideological shifts in digital platforms. Social media provides a grassroots perspective, showcasing how individuals and groups frame the conflict through their linguistic choices.
4. Academic Publications (1990-2020): Research on the terminology and ideological framing of the Palestine issue provided additional insights. These publications offer a theoretical foundation for understanding the intersection of language, power, and ideology.

Analytical tools included NVivo and MAXQDA for frequency analysis and content categorization. Terms were analyzed within the contexts of peace, occupation, independence, security, and human rights. The study also applied critical discourse analysis theories, particularly those of Norman Fairclough and Teun A. van Dijk, to evaluate how translation reproduces or challenges ideological narratives. Additionally, Edward Said's concept of "Orientalism" was used to examine how translations perpetuate or dismantle stereotypes.

Results

Key findings reveal the transformative impact of translation on ideological narratives. Terms such as "occupation," "freedom," and "terror" demonstrate ideological shifts across languages. For example, "occupation" in UN resolutions often emphasizes protest, whereas media translations may soften its implications by using "disputed territories." Similarly, "freedom fighter" may be translated

as "terrorist" in politically charged contexts, altering the perception of resistance movements. Different outlets reflect distinct ideological biases. CNN's language often aligns with Israeli security perspectives, while Al Jazeera emphasizes Palestinian resistance. Neutral outlets like The Guardian present broader conflict narratives but still reveal subtle linguistic biases. For example, terms like "self-defense" versus "aggression" shape audience perceptions significantly. Social media hashtags like #FreePalestine and #IsraelConflict illustrate ideological polarization. Translations of these hashtags into different languages reflect varying degrees of ideological intensification or neutrality. For instance, #FreePalestine is often associated with resistance, while #IsraelConflict tends to frame the issue as a bilateral disagreement, reducing the asymmetry of the conflict. Terms related to peace and independence dominate UN and academic texts, whereas media and social media prioritize conflict and security. This highlights the varying priorities and audiences of each source.

Discussion

The findings highlight the critical role of translators in shaping international perceptions. Translators operate not as neutral intermediaries but as active agents within power structures. The analysis underscores the challenges of maintaining neutrality in ideologically charged contexts like the Palestine-Israel conflict. Moreover, the study illustrates how linguistic choices, such as the translation of "martyr" as "militant" or "terrorist," reinforce or challenge hegemonic narratives. By employing frameworks from Edward Said's "Orientalism" and postcolonial translation theories by scholars like Gayatri Spivak and Tejaswini Niranjana, the research situates translation as a site of cultural resistance or reinforcement of dominant ideologies. The concept of "narrative framing," as discussed by Mona Baker, further elucidates how translations shape collective memory and societal attitudes.

Conclusion

Translation is far more than a linguistic exercise; it is a critical tool for constructing and deconstructing ideological discourses. This study underscores the necessity for translators to possess not only linguistic proficiency but also a heightened awareness of the sociopolitical ramifications of their work. In politically sensitive contexts, particularly in global conflicts like the Palestine-Israel dispute, translators wield significant influence over the shaping of international narratives. Their role extends beyond mere language transfer to include the ethical responsibility of fostering equitable and unbiased representations. To address these challenges, the study recommends the development of specialized training programs aimed at enhancing translators' awareness of ideological biases and equipping them to navigate the complexities of their role. Establishing international guidelines for ethical translation practices is equally critical, ensuring a standardized approach to maintaining neutrality and fairness. The integration of advanced AI tools in translation processes can further support unbiased translations, particularly in politically sensitive and ideologically charged contexts. However, the use of such tools should be governed by robust ethical guidelines to prevent misuse. Moreover, fostering cross-cultural dialogue through transparent and responsible translation practices is paramount. Translators can serve as bridges between conflicting narratives, promoting understanding and cooperation by carefully mediating language and meaning. By emphasizing transparency in translation practices, the profession can contribute to reducing conflicts and fostering peaceful resolutions.

Ultimately, this research contributes to a nuanced understanding of the intersection of translation, discourse, and ideology. It highlights the translator's indispensable role in shaping global perceptions and calls for a reevaluation of translation practices to promote equity, transparency, and accountability in international discourse. Through such efforts, translation can evolve into a powerful instrument for fostering mutual understanding and addressing the complexities of global conflicts.

Bilgi Kiplikleri Çerçevesinde Dil Bilimsel Söylem Analizi: Türkiye'nin Filistin Politikası Örneği

Tarık ÇELİK
Karabük Üniversitesi
tarikcelik@karabuk.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-7340-2137

Ahmet Hüsrev ÇELİK
Düzce Üniversitesi
ahmetcelik@duzce.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4199-2168

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1601653
Geliş Tarihi: 14.12.2024	Revize Tarihi: 02.02.2025
	Kabul Tarihi: 07.02.2025

Atıf Bilgisi

Çelik, T. ve Çelik, A. H. (2025). Bilgi kiplikleri çerçevesinde dil bilimsel söylem analizi: Türkiye'nin Filistin politikası örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 342-360.

ÖZ

Toplum içinde yaşayan insanlar bir şekilde birbirleri ile iletişim hâlinindedir. İletişimin bir türü olan dilsel iletişimde konuşan ile alıcı arasındaki bağlantı sözceler aracılığı ile sağlanır. Sözceler bir bağlama dayalı olarak ortaya çıkarak söylemi oluşturur. Uluslararası ilişkilerde söylemlerin devletleri ve milletleri bağlayıcı yanının olması konuyu hassas bir hâle getirmektedir. Söz konusu söylemler muhatapları tarafından dikkatle değerlendirilmekte ve analiz edilmektedir. Dil bilimi, kendine has yöntemleri ile söylemlerin yüzey yapısı ile derin yapısı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya hizmet eder. İfadelerin aslında başka hangi anlamlara gelebileceği noktasında fikir verir. Bu çalışmada Cumhurbaşkanı Erdoğan, dışişleri bakanları, Dışişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi tarafından kurumsal internet sitelerinde yer verilen veya medyaya yansıyan Filistin politikasına dair söylemler bilgi kiplikleri çerçevesinde ele alınarak analiz edilecektir. Söylemler örneklem olarak alınırken bilgi kiplikleri ile olan bağlantısı dikkate alınmıştır. Bu çalışma öncelikle dil bilimsel bir çalışma olmakla birlikte disiplinler arası özellikte bir çalışmadır. Bu bağlamda özgünlük içermektedir. Aynı zamanda uluslararası ilişkiler disiplini literatürüne de katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi kipliği, söylem analizi, Türk dış politikası, Filistin.

Linguistic Discourse Analysis Within the Framework of Epistemic Modalities: The Case of Turkey's Palestine Policy

ABSTRACT

People living in society communicate with each other in some way. In linguistic communication, which is a type of communication, the connection between the speaker and the receiver is achieved through words. Words emerge based on a context and constitute discourse. The fact that discourses in international relations are binding on states and nations makes the issue sensitive. These discourses are carefully evaluated and analyzed by their interlocutors. Linguistics, with its unique methods, serves to reveal the relationship between the surface structure and the deep structure of discourses. It provides insight into what other meanings expressions may actually mean. In this study, the discourses on Palestine policy by President Erdoğan, foreign ministers, the Ministry of Foreign Affairs, and the Presidential Communication Center on the corporate websites or reflected in the media will be analyzed within the framework of modalities of knowledge. While sampling the discourses, their connection with modalities of knowledge was taken into consideration. Although this study is primarily a linguistic study, it is an interdisciplinary study. In this context, it contains originality. It also contributes to the literature of the discipline of international relations.

Keywords: Epistemic modality, discourse analysis, Turkish foreign policy, Palestine.

Giriş

Kiplik kavramı, üzerinde pek çok araştırmacı tarafından çeşitli tasnifler ortaya konulmuş ve konu üzerinde farklı yaklaşımlar geliştirilmiş dil bilimine ait bir kategoridir. Geniş bir çerçeveye sahip olan kiplikle ilgili yapılan çalışmalarda pek çok alt başlık araştırmacılar tarafından önerilmiştir. Söz konusu kiplik sınıflandırmalarında belirlenen kiplik türlerinden birisi olan bilgi kiplikleri çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Tematik olarak seçilen dış politika söylemleri dil bilimi temelinde incelenerek bilgi kiplikleriyle olan bağlantısı ortaya konulacaktır.

Dil bilimsel malzeme olarak çalışmaya örneklem olan dış politika söylemleri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, farklı dönemlerde görev yapan dışişleri bakanları ve Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezinin basına yansıyan/kurumsal internet sitelerinde yer verilen açıklamalarından seçilmiştir. Söylemlerin tercih edilmesinde kiplik kategorileriyle bağlantıları göz önünde bulundurulmuştur. Bu sebeple söylemler zaman ve konu bakımından çeşitlilik arz etmektedir.

Kiplikler temelinde yapılan analizler dildeki yüzey yapı ile derin yapı arasındaki bağlantının kurulmasına hizmet eder. Söylemin kaynağında bulunan konuşurun aslında ne demek istediği hakkında ipuçları verir. Bu bağlamda söz konusu çalışma, literatüre önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Söylem analizi uluslararası ilişkiler disiplininde de kullanılan bir metottur. Uluslararası ilişkiler bir etkileşim içermektedir. Bu etkileşimin önemli bir dinamiği de söylemsel etkileşimlerdir (Yanarışık, 2023, s. 82). Uluslararası ilişkileri anlamak ve anlamlandırmak için aktörlerin söylemleri ve metinleri de bu bağlamda analize tabi tutulmaktadır. Dış politika ile ilgili söylemlerin söylem analizi çerçevesinde incelenmesi; tarih, sosyoloji, felsefe, dil bilim vb. gibi alanlarla birlikte disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmayı gerektirmektedir.

Profesyonel siyasetçilerin, siyasal kurumların, cumhurbaşkanı, başbakan, hükümet üyeleri vb. gibi siyasal aktör olarak tanımlanan kişilerin yerel ve bölgesel ölçekteki konuşmaları veya yazılı metinlerinin analiz edilmesi siyasal söylem analizi olarak ifade edilmektedir (van Dijk, 1997, s. 12). Söylem analizi dünya liderlerinin özelliklerini, motivasyonlarını ve kişisel özelliklerini analiz etmek için ölçüt olarak alınmaktadır (Güleç, 2018, s. 97). Söylem analizine tabi tutulan metin ve ifadeler dilsel olarak deşifre edilmektedir (Güngör, 2013, s. 248). Söylem analizleri farklı yaklaşımlara bağlı olarak farklı türlerde yapılmaktadır. Söylem analizlerindeki ayrım noktalarından birisi dil bilime bağlılık düzeyidir. Bazı analizler dil bilim odaklı yapılırken bazıları ifadelerdeki temalar, betimlemeler ve açıklamalara odaklanmaktadır (Gee ve Handford, 2012, s. 5).

Uluslararası ilişkiler disiplininde söylem analizleri daha ziyade 1980'lerden sonra gündeme gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda disiplinindeki bazı yaklaşımlar söylem analizini de bir odak olarak belirlemişlerdir. Söylem analizi, ilişkileri ve karar alıcıları anlama noktasında önemli bir yöntem olarak görülmüştür.

Uluslararası ilişkilerde post-yapısalcı, eleştirel söylem analizleri ön plana çıkmaktadır. Bu analizler dil bilimsel bağlılığı güçlü olmayan yaklaşımlardır. Post yapısalcı yaklaşımda söylemler sosyal dünyada gerçekleşenlerin bir aynası değildir. Söylemler sosyal dünyayı inşa edici bir fonksiyona sahiptir. Kimlikler söylemler aracılığıyla inşa edilmektedirler. Söylemlerle inşa edilen sosyal pozisyonlara kişiler ve gruplar yönlendirilmektedir. Söylemler statik olmayan, tutarsızlıklar içeren, değişen, farklı metinler üzerinden tekrar tekrar üretilebilen özelliklere sahiptirler (Düzgüt, 2011, s. 51).

Postyapısalcı yaklaşımlar nesnel olarak sunulan bilgilerin arkasındaki iktidar ilişkilerini anlamayı amaçlamaktadır (Yetim ve Erdağ, 2018, s. 85). Eleştirel söylem analizi daha ziyade söylenmeyenlerin değerlendirildiği, sezdirilenlerin açıklanmaya çalışıldığı, toplum, sosyokültürel yapı, ekonomi gibi farklı unsurları içeren disiplinler arası bir yaklaşımdır (Gürpınar, 2010, s. 1). Eleştirel söylem analizi, dili bir sosyal pratik olarak gören ve dil ile iktidar arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. İktidar ve hegemonyanın dil kullanımını, nasıl inşa edildiğini ve meşrulaştırıldığını eleştirel bir şekilde incelemektedir. Metinler ve konuşmalar ile sosyal pratikler arasındaki ilişkiyi analiz eder. Bu bağlamda yorumlayıcı ve açıklayıcıdır. Bu yorumlama ve açıklamada iktidar, kontrol, egemenlik, ayrımcılık ve eşitsizlik arasındaki yapısal ilişkileri dil üzerinden ifade edildikleri biçimleriyle açığa çıkarmaya çalışmaktadır (Şah, 2020, s. 211).

Uluslararası ilişkiler disiplininde birey, devlet ve sistem düzeyinde analizler yapılmaktadır. Birey düzeyinde farklı disiplinlerden yararlanarak analizler yapılmaktadır. Birey düzeyinde söylem analizi de bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Söylem analizi kapsamında yapılan analizlerde bireylerin yazılı ve sözlü açıklamaları veri olarak alınmaktadır. Ancak bu analizlerde yapılan eleştirilerden ve

değerlendirmelerden birisi de yazılı metinlerden duygu durum tespit etmenin zorluğuna ilişkindir. Bu çalışma dil bilimsel yöntemlerle duygu durumun tespit edilebilirliğini ortaya koyması yönüyle uluslararası ilişkiler disiplinine de bir katkı sunmaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma öncelikle dil bilimsel bir çalışmadır. Ancak disiplinler arası bir yaklaşımla uluslararası ilişkiler disiplininin dil biliminden yararlanabileceğini, dil biliminin uluslararası ilişkileri anlamada yardımcı olabileceğini de göstermeyi amaçlamaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplinde yapılan söylem analizlerinde dil bilimsel yaklaşım uygulamalarının henüz yaygın olmadığını, literatürde fazlaca uygulama örneği bulunmadığını söylemek mümkündür. Bu çalışma, dil bilimsel yaklaşımı esas alması itibarıyla önemli bir ayrışmayı barındırmaktadır. Bu özelliği itibarıyla da uluslararası ilişkiler literatürüne de önemli bir katkı sunmaktadır.

Çalışmada Türk dış politikasına ait Filistin içerikli devlet düzeyindeki söylemler ele alınmıştır. Söz konusu söylemlerin analizi dil bilimsel bir kategori olan kiplikler temelinde kesinlik, yakın olasılık, uzak olasılık, delile dayalılık, görsel delil, sonuca dayalı çıkarım, emir, soru başlıkları altında gerçekleştirilmiştir. Etik kurul iznini gerektirecek bir araştırma yöntemi kullanılmamıştır.

Filistin meselesi yüz yılı aşkın geçmişi olan; dinî, siyasi, jeopolitik gibi çok farklı boyutları bulunan bir meseledir. 7 Ekim 2023 sonrasında İsrail saldırıları Uluslararası Ceza Mahkemesi kararlarına da konu olan bir soykırıma dönüşmüştür. Bölgesel ve küresel düzeyde çok sayıda aktör sorunun ilgilisi ve tarafıdır. Türkiye de konu ile her düzeyde ilgilenmektedir. Diğer devletler ve uluslararası örgütler nezdinde İsrail'in durdurulması için somut girişimlerde bulunmaktadır. Bununla birlikte Türk dış politikasında söylem düzeyi en yüksek alanlardan birisidir. Türkiye, İsrail'e ve İsrail'in saldırgan politikalarına karşı uluslararası kamuoyunda en fazla söylemini yükselten ülkeler arasında yer almaktadır.

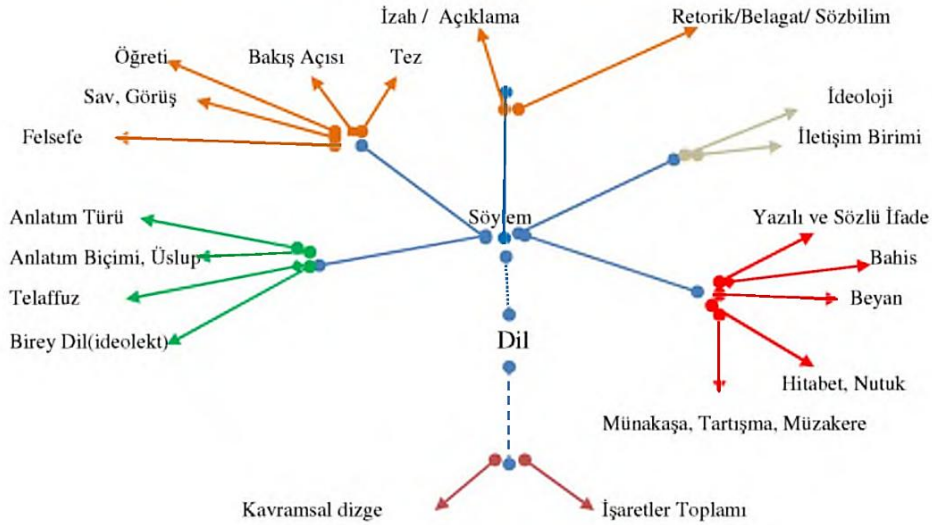
Söylem ve Bağlam

Saussure (1998), dili toplumsal bir kurum olarak tanımlar. Bununla birlikte dilin aynı zamanda kavramları gösteren bir dizge olduğunu da savunur. Pek çok disiplinin ilgi alanına giren söylem, söyleme eyleminin neticesi olması bakımından en temelde dile dair göstergelerden oluşmaktadır. Bununla birlikte dil dışı unsurları da içinde barındırır. Disiplinler arası yaklaşımlara sahip olan söylem ve söyleme ait ortaya konulan kuramlar dil bilimi, dil felsefesi, psikoloji, sosyoloji gibi alanlarda çalışan araştırmacıların odağı olmuştur. Pek çok disiplinin kesişme alanı olması farklı tanımlamaları da beraberinde getirmiştir.

Elbirlik (2015), “söylem” kavramının köken olarak XIV. yüzyıl Fransızcasından alınarak bir üst dil terimi hâline dönüştürüldüğünü aktarır. Türkçe Sözlük'te “1. Söyleyiş, söyleniş, sesletim, telaffuz. 2. Kalıplaşmış, klişeleşmiş söz, ifade. 3. Bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri, tez.” şeklinde üç farklı şekilde tanımlandığına dikkat çektiği çalışmasında söylemin sözlükbilimsel tanımlamalarına yer verirken Türkçe Sözlük'teki bu tanımlamaların “söylem” kavramını tam olarak karşılamadığını, konunun günlük kullanımdan öte kapsamlı ve bilimsel bir yapıya sahip olduğunu dile getirir. Elbirlik, söz konusu çalışmasında “söylem” kavramının Türkçedeki kavram haritasını da şekillendirmiş ve ortaya koymuştur:

Tablo 1

“Söylem” Kelimesinin Günümüz Türkiye Türkçesindeki Kavram Haritası (Elbirlik, 2015, s. 15)

“Dil çalışmalarında tümcenin ötesine geçilerek tümcenin ötesinde tümceden büyük bütünler üzerinde durulması ihtiyacı ilk kez Amerikalı dil bilimci Harris tarafından belirtilmiştir. Chomsky’nin tümcenin dışına çıkmayı reddeden ve dil dışı etkenleri yok sayan kuramının bir bakıma eleştirisi olan, Harris’in ortaya koymuş olduğu discourse (söylem) olarak adlandırdığı tümce bileşimleri, paragraflar üzerinde çalışma fikri 1960’lı yıllardan sonra önem kazanmıştır” (Aksan, 2006, s. 148).

İmer, Kocaman ve Özsoy (2011), söylemi “yapısal yaklaşıma göre tümce ötesi, tümceden büyük dil birimi; dilin toplumsal boyutu vurgulandığında ise dilsel büyüklüğüne bakılmaksızın (tek sözcük, tümce, paragraf vb.) işlevsel, iletişim değerli birim olarak tanımlanabilecek sözcük” şeklinde açıklar. Ayrıca “söylemin salt sözlü birim, metin yazılı birim olarak ele alınabileceği gibi hem sözlü hem yazılı olarak da kabul edilebileceğini” ifade eder.

Konu hakkında kapsamlı bir çalışma ortaya koyan Sözen (2014), hayatın söylemlerde olduğunu ve söylemler ile gerçekleştiğini ifade ederken söylemin etki alanının kapsayıcılığına vurgu yapmaktadır.

Söylem, iletişim süreçlerini kapsamı bakımından kaynak, süreç, hedef, mesaj ve kanal gibi öğeleri de içinde barındırır. Kaynak, iletiyi hedefe gönderen gerçek veya tüzel kişiliklerdir. Hedef, mesajı alan ve algılayandır; alıcı konumundadır. Mesaj ise söz, yazı, işaret vb. şekillerle duygu veya düşünceleri ifade eder. Bu sürecin gerçekleşmesi için kaynak ile hedef arasında bağlantıyı sağlayan her türlü araç da kanal olarak tanımlanır.

Söylem analizi yapılırken söz konusu iletişim öğelerinin tümü önem arz etmektedir. Bu noktada mesajın hangi bağlamda söylendiği ise analiz yapılırken dikkate alınmalıdır. Aksan (2006) bir göstergenin birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütünü “bağlam” (context) olarak tanımlamakta; “Saussure’ün gösterge kuramı ve daha sonraki çalışmalarda dizge anlayışının genelleşmesiyle de sözcüklerin dil içindeki yerinin dolayısıyla bağlam kavramının önem kazandığını” ifade etmektedir.

Analize konu olan söylemlerin incelenmesinde ifadelerin bağlamdan kopuk değerlendirilmesi sağlıklı sonuç vermeyeceğinden bağlam içinde ele alınması gereklidir. Örneğin birbiriyle vedalaşan iki arkadaşın birinin diğerine söylediği “Bir gün mutlaka karşılaşırız.” ifadesiyle birisinin bir tartışma esnasında muhatapını tehdit etmek amacıyla söylediği “Bir gün mutlaka karşılaşırız.” ifadesi yapısal olarak benzer olmakla birlikte bağlam dikkate alındığında farklı anlamlar taşır.

Kiplik ve Bilgi Kiplikleri

Söylem analizinde önemli unsurlardan birisi de kiplik kavramıdır. Dil bilimi temelinde yapılan analizde doğru sonuçlar elde edebilme noktasında “kiplik”, araştırmacının yapacağı değerlendirmelerin sağlıklı olmasına katkı sağlar. Kipliğin kurulmasında rol alan ögeler böylelikle söyleyenin aslında ne demek istediğinin anlaşılmasına ve derin yapı ile yüzeysel yapı arasındaki bağlantının kurulmasına hizmet eder. Söyleyenin aslında ne demek istediğinin anlaşılması ise kipliklerin çözümlenmesi ile ortaya çıkar.

Kiplik, dil bilimi içinde karmaşık bir konu olarak değerlendirilmektedir. “Bir konuşmacının karşılıklı bildirişimde bir olay ya da durum karşısındaki tutumunu anlatma biçimi” (İmer vd., 2011, s. 176) olarak tanımlanan kiplik, “kip” kavramı ile karıştırılmaktadır. Grohmann (2006) “fiil zamanı ve kip”in dil bilgisine dair, “gerçek zaman ve kiplik” kavramlarının ise anlama dair bir sınıflandırma olduğunu ifade eder. “Kipler zaman ekleriyle birleşmeden kendi varlıklarını ortaya koyamadıkları için çekimli bir fiilin bir yargı kalıbı içinde mi yoksa bir niyet, bir tasarlama kalıbı içinde mi olduğunu ancak zaman ve tasarlama ekleri belli ettiğinden, bir noktada zaman ve kip kavramı iç içe girmiş bulunmaktadır. Buna göre kip, şekil + zaman kavramlarının bileşimidir” (Korkmaz, 2003, s. 570).

Kamacı Gencer (2020), araştırmacıların kiplik tanımında *mantıksal, biçimsel, anlamsal ve felsefi tanım* olarak tespit edilen dört farklı kulvardan ilerlediklerini ifade etmektedir. Biçimsel tanımda işaretleyicilere odaklanıldığını, anlamsal tanımda anlam kategorileriyle yetinildiğini, felsefi tanımda ise terminoloji sorununun göze çarptığını dile getirdikten sonra bunlardan en makul olanının mantıksal tanım olduğunu belirtmektedir. Mantıksal tanımın özsel nitelikte olmasının yani kavramın açıkça belirtilip ayırıcı yanlarının ortaya konulmasının onu diğer yaklaşımlara göre ön plana çıkardığını ileri sürmektedir.

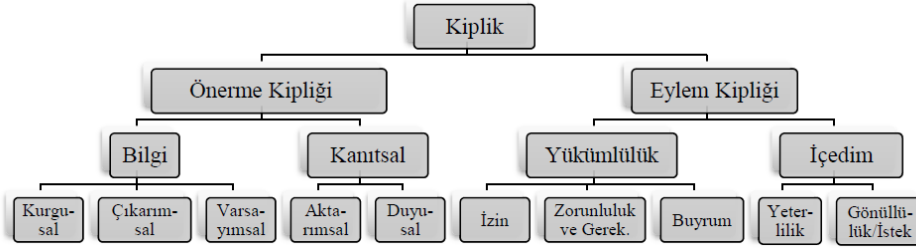
“Fiile eklenen ve genel olarak zaman bildiren ekler, konuşucu ve dinleyici arasında sağlıklı bir iletişimde üç tane bilgi kanalını kullanır. Bu üç kanal iletişimin doğru ve anlaşılır olmasını sağlar. Bu kanallardan ilki zaman, ikincisi görünüş olurken üçüncüsünü de kip oluşturur” (Benzer, 2008, s. 181). Kipler en yaygın sınıflandırma ile bildirme ve isteme kipleri üst başlığıyla iki sınıfta ele alınır. Bildirme kipleri bilinen/görülen geçmiş zaman, duyulan/öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman olarak beş alt başlıkta incelenmektedir. İsteme kipleri ise istek, şart, emir ve gereklilik olmak üzere dört alt başlıkta ele alınmaktadır. Kipi zaman kavramından ayıran araştırmacılar da vardır. Dilâçar (1971, s. 107) kip ve zaman arasındaki ilişkiyi reddeder, ona göre ruh durumu kadar kip vardır. Bu yaklaşımla Dilâçar 61 adet kip türünü ortaya koymuştur.

Kiplik ise “kip”ten kapsam ve işlevi bakımından ayrılır. “Konuşurun durum karşısındaki tutumu, bilgisi, beklentisi, şüphesi, zorunluluğu vb. durumları yansıtan ifade biçimleridir. Bu ifade biçimlerinin belirli işaretleyicilerden oluştuğunu söyleyebilmek oldukça güçtür. Çünkü kiplik ifadeler, anlam biliminin yorumu açık, çoğunlukla bağlama dayalı ve kapsama alanı geniş olan parçalarıdır. Kiplik ifadelerin yorumlanmasında bağlamın yanı sıra konuşan kişiyle dinleyici arasındaki sınıf farkı, yakınlık, konuşurun tonlaması gibi pek çok etken söz konusudur” (Seçkin, 2014, s. 10). Bu sebeple kiplik sadece fiillerle sınırlı olmayıp cümlelerin tamamıyla ilişkilidir. Bununla birlikte cümlede morfolojik işaretleyiciler, söz dizimsel işaretleyiciler, sözlüksel işaretleyiciler, morfosentaktik işaretleyiciler ve parçalar üstü birimler kiplik işaretleyicisi olarak rol almaktadır.

Kiplik üzerine pek çok tasnif çalışmaları yapılmıştır. Bu sınıflandırma çalışmalarında kiplik üzerine yaptığı araştırmalarla bilinen Palmer da *önerme* ve *eylem kipliği* ana başlıkları altında kiplikleri sınıflandırmıştır. Bilgi kipliği, yapılan sınıflandırma çalışmalarında araştırmacıların üzerinde fikir birliğine vardıkları bir kiplik türü olarak varlık göstermektedir.

Tablo 2

Palmer'in (2001, s. 22) Kiplik Sınıflandırması

Hirik (2021) kipliğin geniş bir çerçeveye sahip olmasından dolayı sınıflandırmanın zorluğuna vurgu yaparken bugüne kadar yapılan tasnif çalışmalarında en sık geçen kiplikleri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Bilgi kiplikleri
2. Yükümlülük kiplikleri
3. Hareket kiplikleri
4. Kök kiplikleri
5. Olay kiplikleri
6. Mantıksal doğruluk kiplikleri
7. Söz edimi kiplikleri
8. İç katılımcılı kiplikler-Dış katılımcılı kiplikler
9. Kılıcı odaklı kiplikler-Konuşur odaklı kiplikler
10. Yaratılışsal kiplikler
11. İsteme kiplikleri
12. Delile dayalılık kiplikleri
13. Duygu/İrade kiplikleri

Frawley (2009) bilgi kipliğinin gönderim dünyasında bulunan konuşucu ile ifade edilen dünyadaki önermenin ilişkisini gösterdiğini ifade eder. “Bilgi kiplikleri en genel ifadeyle temelinde bilginin yer aldığı, sözcüye bu bilgiyi kodlayan kiplik kategorisidir ve kiplik sınıflandırmalarının en sık kullanılan kategorilerindendir. Konuşur, bir önermede bilgi karşısında yorumda bulunmaktadır. Bu yorumlar öznel değer taşıdığı gibi aynı zamanda nesnel de olabilmektedir. Önemli olan ortaya konan sözcüde bilgisel kodların yer almasıdır” (Hirik, 2021, s. 37). “Öznel yorumlamalar bilgi kipliği içinde nesnellikten daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Öznel gönderimlerde konuşur kendi bilgisinden, konuşma arka planından ve beklenti/ hisler gibi duygusal yönünden yararlanırken nesnel yorumlamada dünya bilgisi, olası dünyalar, yaşanmışlık ve deneyimler sonucunda edindikleriyle kanıtlar ortaya koyarak yargısını iletmektedir” (Saat, 2022, s. 69).

“Bilgi kipliğinin bir insanın dünyayı algıladığı ve işlevini yerine getirebilme kapasitesinin merkezîyetçiliği, hayatta kalmayı okuduğunda, bilgisel değerlendirmelerin insanın kavramsallaştırmasında temel bir kategori olduğunun önerilebileceğini belirtir. Farklı araştırmacılarca ‘irade unsuru içermeme, olası dünyalar, konuşur bilgisi, iddia ve inançlara’ göre tanımlanan bilgi kipliğinin geniş veya dar anlamda alan yazınında nasıl kavramlaştırılacağı üzerinde bir anlaşma yoktur” (Demirel, 2018, s.94).

Hirik (2021, ss. 45-46), çalışmasında bilgi kipliklerini “kesinliğin derecelerine, delile dayalı olmasına ve dolaylı olasılık temelli” olmalarına göre üç semantik kategori temelinde incelemiştir. Bu noktadan hareketle de bilgi kipliklerini şu şekilde tasnif etmiştir:

1. Kesinliğin derecelerine göre bilgi kiplikleri

- A. Kesin dışılık
- B. Uzak olasılık
- C. Yakın olasılık
- D. Kesinlik

2. Delile dayalılık kiplikleri

A. Doğrudan delile dayalılık

- a. Görsel
- b. İşitsel
- c. Duyusal

B. Dolaylı delile dayalılık

- a. Aktarımsal
 - i. İkinci elden-üçüncü elden
 - ii. Halk bilgisine dayalı
- b. Çıkarımsal
 - i. Sonuca dayanan çıkarım
 - ii. Akıl yürütmeye dayalı çıkarım
- c. Algısal
 - i. Algısal delile dayalılık
 - ii. İdrak etmeye dayanan delile dayalılık

3. Dolaylı olasılık temelli diğer bilgi kiplikleri

- A. Tahmin
- B. Çıkarım
- C. Varsayım
- D. Şüphe
- E. Hayret
- F. Endişe
- G. Tereddüt
- H. Merak

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türk dış politikasına ait resmî söylemler oluştururken örneklemi Filistin konulu resmî söylemler oluşturmaktadır. Türk dış politikasının evren olarak seçilmesinin nedeni Türkiye'nin uluslararası siyasetteki stratejik potansiyeli ve söylem/eylem noktasında aktif rol alabilme kabiliyetidir. Türkiye özellikle stratejik konumunun yanı sıra başka pek çok açılardan bölge ve dünya siyasetinde değiştirici ve dönüştürücü bir güce sahiptir. Özellikle İsrail'in hem Filistin hem de bölge üzerindeki tehlikeli ve yayılmacı eğilimi karşısında tepkisiz kalmamış, insani bir refleksin yanı sıra tarihten gelen bir sorumluluk ve bilinçle söylem/eylem geliştirmiştir. 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan İsrail saldırılarından sonra da bu karşı duruşunu devlet düzeyinde net bir şekilde göstermiştir.

Veri Toplama Araçları

Söylem analizinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanları ve bu makamların/kişilerin resmî web sitelerinde, sosyal medya hesaplarında ve medyada yer alan konuyla ilgili açıklamaları ele alınmıştır. Verilerin toplanması aşamasında olabildiğince resmî kaynaklar esas alınmıştır. Gazete haberlerindeki söylemler resmî kaynaklardan ve farklı haber kaynaklarından teyit edilmiştir.

Bulgular

Türk dış politikasına ait devlet düzeyindeki söylemler kesinlik, yakın olasılık, uzak olasılık, delile dayalılık, görsel delil, sonuca dayalı çıkarım, emir, soru kiplikleri başlıklarında incelenecektir.

Kesinlik

Kesinlik kipliği konuşurun ortaya koyduğu bilgi hakkında kendinden emin olduğunu veya ortaya konulan iradeyle ilgili kararlı bir duruşun söz konusu olduğunu muhatabına bildirir. Bu noktada yargılar nesnel veya öznel olabilmektedir. Kesinlik kipliğinin işaretleyicisi olarak bazı morfolojik işaretleyiciler ve zarflar kullanılmakla birlikte vurgu, ton gibi parçalarüstü ses birimleri de aynı işlevi

yerine getirmektedir. Ayrıca şu da göz ardı edilmemelidir ki kesinlik için kullanılan bir biçim birimi farklı kiplikler için de kullanılabilir. Hatta kesinlik bildiren biçimbirimin kullanıldığı cümleye parçalarüstü ses birimlerinin müdahalesiyle cümle kesin dışı bir anlama bürünebilir. Bu noktada sözceyi ortaya çıkaran bağlam yani iletişimin tüm paydaşlarıyla oluşturduğu ortam kipliğin tanımlanması açısından önem arz etmektedir. Dilâçar (1971, s. 106), bu konuda kipliğin genel olarak biçimbirimlere sığdırılmasının söz konusu olmadığını, çeşitli biçimbirimlerle birlikte ezgi yoluyla da ifade edilebileceğini dile getirmektedir.

-Dir

“İsrail, bir terör devletidir ve bir terör devleti olarak da şu anda attığı adımlarla bunu ispatlamaktadır” (Anadolu Ajansı, 2018).

İsrail’in bir terör devleti olduğuna dair ifade dış politikada *karar alıcı* ve politika belirleyici bir isim olan Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan’a aittir. Farklı zamanlarda ve farklı platformlarda kamuoyu nezdinde müteaddit olarak da dile getirilmiştir. -Dir işaretleyicisinin kesinlik anlamı kattığı göz önüne alındığında bu ifade hem *karar alıcının* yani Cumhurbaşkanı’nın hem de Türkiye’nin İsrail hakkındaki tutumunu net ve kesin olarak ortaya koymaktadır.

“Adil, kalıcı ve kapsamlı bir çözüm için başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız ve egemen Filistin Devleti’nin kurulması dışında bir ihtimal yoktur” (Erdoğan, 2022).

“Gazze, Filistin halkının toprağıdır. Amerika’nın bunu kabullenmesi lazım” (Anadolu Ajansı, 2023, Kasım, 13).

“Filistin topraklarında yaşanan trajedi insanlığın tahammül sınırlarını aşmıştır” (Anadolu Ajansı, 2023, Kasım, 23).

Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından dile getirilen Filistin’e yönelik İsrail saldırılarının tahammül sınırlarını aştığına ilişkin kesinlik içeren söylem, İsrail’in 7 Ekim 2023 sonrası süreklilik arz eden saldırılarından kısa süre sonra ifade edilmiştir. Bu söylem, sürecin hemen ilk zamanlarında dahi hadiselerin geldiği boyuta kesin olarak dikkat çekmektedir. Nitekim Güney Afrika, 17 Kasım 2023 tarihinde Uluslararası Ceza Mahkemesine, 29 Aralık 2023 tarihinde de Uluslararası Adalet Divanına Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme’nin İsrail tarafından ihlal edildiği teziyle başvuruda bulunmuştur. UAD’de açılan davaya müdahil olmak için gerekli hazırlıklarını yaptıktan sonra Ağustos 2024’te Türkiye de UAD’ye başvurusunu yapmıştır.

“Soykırımcı Netanyahu Hükümeti, işlediği savaş suçlarına bir yenisini eklemiştir. Bu suçları işleyenler uluslararası hukuk önünde mutlaka hesap verecektir” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024, Eylül, 10).

Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada yer alan İsrail Başbakanı Netanyahu’nun soykırım suçu işlediğine ve bu suçu işleyenlerin hesap vereceğine dair ifadeler kesinlik içeren bir öngörü mahiyetindedir. Nitekim 21 Kasım 2024 tarihinde Uluslararası Ceza Mahkemesi İsrail Başbakanı Netanyahu ve İsrail Savunma Bakanı hakkında soykırım suçu ile ilişkili olarak tutuklama kararı vermiştir. UCM’nin kararı Türk Dışişleri Bakanlığının kesinlik içeren öngörüsünü teyit etmiştir.

“Türkiye, Filistin halkının adalet ve barış içinde yaşama hakkını savunmaya ve gerçekleri söylemeye devam edecektir” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024, Temmuz, 21).

“İsrail tarafından, işgal altındaki Batı Şeria’daki bazı yerleşimleri “yasallaştırma” ve yeni yerleşim inşasına “izin verme” adı altında alınan kararlar, uluslararası hukukun alenen ihlalidir” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024, Temmuz, 5).

“ABD (Filistin meselesinde) arabuluculuk yapamaz, güvenilirliğini kaybetti. ABD bundan sonra istese de arabuluculuk yapamaz. ABD'nin arabuluculuğu artık bitmiştir” (Hürriyet, 2018).

Yakın Olasılık

“Kesinliğin derecelerinin sınıflandırmasında kesine yakın anlamsal kategori olan yakın olasılık semantiği, dilde birbirinden farklı ve çeşitli işaretler ile gösterilmektedir. Konuşurun, neredeyse kesine yaklaştığını bildirdiği bu semantik alanda ortaya konan bilgiler nispeten sağlam temellere dayanmaktadır. Fakat yine de konuşur tam, net ve kesin bilgiye ulaşmış sayılmaz. Bir yerlerde kesin olan bilgi durmaktadır; buna karşın konuşur kesine bir adım yakında sayılabilir” (Hirik, 2021, s. 99).

-Abil

“Gazze'ye yönelik orantısız ve her türlü ahlaki temelden yoksun saldırıları, dünya kamuoyu nezdinde İsrail'i hiç beklemediği ve istenmeyen bir konuma **itebilir**” (Anadolu Ajansı, 2023, Ekim,11).

Temelde yeterli (iktidari) birleşik fiil oluşturma işlevine sahip olan -Abil- biçim birimi yakın olasılık işaretleyicisi olarak da kullanılmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kesine yakın olasılık içeren bu söylemi 7 Ekim 2023'ten 4 gün sonra sürecin hemen başında ifade edilmiştir. Söylemde sözü edilen mahiyetteki saldırılar bu söylemden sonra da devam etmiştir. Buna bağlı olarak İsrail'in yine söylemde belirtilen konuma itilerek soykırım suçu işlediğinin uluslararası hukuk nezdinde tescillenmesine ve bu suçu işleyenlere karşı yaptırımlar uygulanmasına yönelik adımlar atılmıştır.

yakın

“Gazze'deki katliamların, Kudüs'teki mütecaviz eylemlerinin önüne geçeceğimiz günler **yakındır**” (Anadolu Ajansı, 2023, Aralık, 17).

-Ar/-Ir

“Biz çok güçlü olmalıyız ki bu İsrail, Filistin'e bu akara makarayı yapamasın. Biz nasıl Karabağ'a girdiysek, nasıl Libya'ya girdiysek bunun benzerini aynen onlara da **yaparız**” (Hürriyet, 2024).

Cumhurbaşkanı Erdoğan “...benzerini aynen onlara da yaparız” söyleminde yakın geçmişte gerçekleşen Karabağ ve Libya hadiselerine atıf yaparak Filistin meselesi için de yakın olasılığa vurgu yapmaktadır. Bu söylem, sözlüksel kiplik işaretleyicisi olan *yakın* sözcüğü örneğinde verilen “Gazze'deki katliamların, Kudüs'teki mütecaviz eylemlerinin önüne geçeceğimiz günler **yakındır**.” ifadesiyle beraber okunmalıdır. Bu iki farklı işaretleyici ile gösterilen söylemler *dış politika karar alıcısının* konuya ilişkin yaklaşımını daha net anlamaya imkân vermektedir.

“İşlevsiz bir küresel sistem istemiyorsak, delik deşik bir uluslararası hukuk istemiyorsak Filistin'in kazanmasına destek olmalıyız. Yoksa güçlünün ve zalimin hukuku egemen **olur**” (T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023, Aralık, 8).

-AcAktIr

Gelecek zaman işaretleyicisi -AcAk ve bildirme eki -DIr biçim birimlerinin bir araya gelmesiyle oluşan bu morfolojik birlik, yakın olasılık kipliğinin işaretleyicisi işlevini kazanmıştır. -AcAk biçim birimi eylemin gelecekte gerçekleşeceği anlamını ifade ederken -DIr bildirme ekinin katkısıyla kesinlik anlamı ortaya çıkmaktadır.

“Bu suçları işleyen herkes yargılanacak, bu suçlara göz yumanların isimleri tarihe birer kara leke olarak **geçecektir**” (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2024, Nisan, 1).

“Devam eden saldırılar, Gazze’deki insani trajediyi çok daha vahim boyutlara taşıyacak ve bölgede kalıcı bir ateşkesin teminine yönelik çabalara zarar **verecektir**.” (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2024, Şubat, 12).

Uzak Olasılık

Söz konusu eylemin/olayın gerçekleşme ihtimalinin düşüklüğünü veya bilginin zayıflığını ifade eder. Şart, yeterlilik, ihtimal anlamı taşıyan biçimbirimler ile bazı belirteçler işaretleyici olarak bu işlevi yerine getirir. “Sözce içerisinde düşük bir olasılık taşıyan yargıları olası görünme-, ihtimal vermeme-, imkânsız görün-, zor gibi görün-, olanaksız görün- gibi kiplik yüklemeler işaretlemektedir (Hirik, 2021, s. 81).” Diğer kipliklerde olduğu gibi parçalarüstü ses birimleri de uzak olasılık anlamını ifade etmek için kullanılır.

-mİş -sAydı

“İsrail’in işlediği savaş suçlarını bir Müslüman ülke işle**miş olsaydı** uluslararası yargı yolu için özel bir çabaya gerek dahi kalmaz, süreç resen başlatılırdı” (Anadolu Ajansı, 2023, Kasım, 18).

“...Müslüman ülke işle**miş olsaydı**” söylemindeki uzak olasılık anlamı -mİş biçimbirimine ek olarak -sAydı birleşik yapısı ile sağlanmıştır. Bu söylem zımni olarak Müslüman ülkelerin soykırım yapma olasılığının bir hayli uzak olduğu anlamını taşımaktadır.

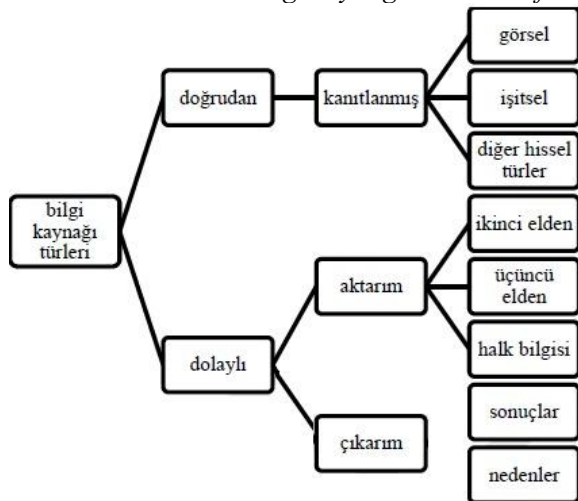
Delile Dayalılık

İleri sürülen düşüncenin, ortaya konulan bilginin veya aktarılan bir olayın konuşur tarafından farklı yöntem ve araçlarla ispatına dayanan kipliktir. Araştırmacılar tarafından kiplikler üzerine yapılan tasnif çalışmalarında genellikle bilgi kiplikleri içinde değerlendirilmekle birlikte söz konusu durum tartışmalı bir konu olma özelliğini sürdürmektedir.

Delile dayalı kiplikler üzerinde de pek çok tasnif çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalarda doğrudan ve dolaylı delil dayalı olma başlıkları iki ana başlık olarak dikkati çekmektedir. Bu konudaki çalışmalardan birisi Fintel ve Gillies’ye aittir.

Tablo 3

Fintel ve Gillies ’nin bilgi kaynağı türleri sınıflandırması (Fintel ve Gillies ’den akt. Hirik, 2021, s. 170)

Çalışmada “görsel delil ve çıkarım” alt başlıklarına ait örnekler üzerinde durulacaktır.

Görsel Delil

Konuşurun bizzat görerek tanık olduğunu ifade eder. Görülen geçmiş zaman eki olarak tanımlanan **-DI** biçimbirimi bu kipliği ifade noktasında en yaygın kullanılan işaretleyicidir. Ergin görülen geçmiş zaman ifadesini eyleme konuşanın şahit olması, eylemin konuşanın gözü önünde, bilgisi ve şuuru dâhilinde gerçekleşmesi olarak tanımlamaktadır. **-mİş** biçimbirimi genelde dolaylı delil sunmakla birlikte bağlama göre doğrudan delil için de kullanılmaktadır. Bunların dışında **-yor**, **-mAktA** işaretleyicileri de doğrudan delil kipliğinde karşımıza çıkmaktadır.

-yor

“Kur'an-ı Kerim’de tarif edilen esfeli safilinin canlı örneklerini bugün Gazzeli kardeşlerimize bomba yağdıran alçaklarda birebir görü**yoruz**” (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2024).

“Son asrın en vahşi soykırımlarından biri hemen yanı başımızda Gazze’de yaşandı ve yaşı**yoruz**” (Anadolu Ajansı, 2024, Kasım, 4).

“İsrail, hastaneleri, okulları, ibadethaneleri, cami, kilise ayırt ekmeksizin hatta hasta, ölü taşıyan ambulanslara varıncaya kadar, mülteci kamplarını hedef almak suretiyle bütün dünyanın gözleri önünde savaş suçu işli**yor**” (Anadolu Ajansı, 2023, Kasım, 13).

“Tedavi imkânından yoksun Gazzeliler, hastalıklarla, salgınla baş başa bırakılı**yor**. Gazzeliler, tüm dünyanın gözü önünde ölüme terk edili**yor**. Toprakları çalınmaya devam eden Filistinliler, Gazze’de fiziken yok edili**yor**lar. Vicdan sahibi olan herkes bu duruma tabii ki isyan edili**yor**” (T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2024, Kasım, 16).

Görsel delil ifade eden işaretleyicilerden birisi de **-yor** biçim birimidir. Bu kapsamda örneklem olarak ele alınan söylemler İsrail tarafından işlenen soykırımın dünya kamuoyu önünde gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Soykırım herhangi bir uluslararası aktör tarafından Uluslararası Ceza Mahkemesine taşınmamış olsaydı dahi dünyanın gözü önünde ve tanıklığında vuku bulan bu gerçeklik soykırımın varlığını göstermektedir.

-DI

“Gazze, İsrail’in maskesini düşürdü. Gazze, İsrail politikasının aksine, Filistinlilerin maruz kaldığı işgali ve zulmü tüm çıplaklığı ile gözler önüne serdi. Bu Filistin meselesine ilişkin küresel farkındalığın artmasını sağladı” (T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2024, Kasım, 16).

“İsrail’in Gazze Şeridi ve diğer Filistin topraklarındaki katliamları bugüne kadar yüzde 70’i çocuk ve kadın olmak üzere 50.000 Filistinlinin ölümüne neden oldu” (T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2024, Kasım, 13).

bil-

“Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüzü nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum” (Hürriyet, 2009, Ocak, 30).

belli

"Dinî fanatizmle hareket eden mevcut İsrail yönetiminin niyeti bellidir, hedefi bellidir. Neyi gerçekleştirmek istediği çok net bellidir" (AK Parti, 2024, Ekim, 5).

Sonuca Dayanan Çıkarım

Mental bir sürecin sonunda varılan kanaati bildiren kipliklerdir. Bunun için de eldeki bilgi ve bulgular kullanılır. Çıkarıma ulaşmak kişinin anlama ve yorumlama düzeyi, kültürel durumu, eğitimi gibi pek çok değişkenle doğrudan ilişkilidir ve öznel bir eylemdir. Bu sebeple ortaya çıkan sonuç da

öznel nitelik taşıyabilir. Bu kipliği ifade eden cümlelerde *neden, sebep, -den, -den dolayı* gibi işaretleyiciler kullanılmaktadır. Bununla birlikte bağlam odaklı olarak ardışık cümleler nedensellik bildiren bir işaretleyici bulundurmada da sebep-sonuç anlamı ifade edebilirler. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2009 yılında Davos'taki "one minute" çıkışında Filistin'deki İsrail zulmüne tepki göstermek için İsrail Cumhurbaşkanı Peres'e yönelik sarf ettiği sözler bu bağlamda değerlendirilebilir:

"Sayın Peres benden yaşlısın. Sesin çok yüksek çıkıyor. Biliyorum ki sesinin bu kadar çok yüksek çıkması bir suçluluk psikolojisinin gereğidir" (Hürriyet, 2009, Ocak, 30).

Bu söylemin devamında dile getirilen "Öldürmeye gelince, siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz! Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüzü nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum." ifadesi suçun ne olduğu konusuna açıklık getirmekle birlikte neden sonuç kurgusunu oluşturmaktadır.

"İsrail'in, Filistin halkına yönelik saldırganlığının tek **nedeni** bir avuç ülkenin İsrail'e olan kayıtsız-şartsız desteğidir" (Anadolu Ajansı, 2024, Eylül, 25).

Emir

Emir kipliği haricî bir otoriteden kaynaklanan bir baskıyı içinde barındırır. Bu sebeple teklik ve çokluk birinci kişilerde istek anlamında kullanılır, teklik/çokluk iki ve üçüncü kişilerde emir anlamında kullanımı mümkündür. Ø, -(I)n, -sIn biçimbirimleri ile işaretlenmektedir. Uluslararası ilişkilere ait söylemlerde çok sık rastlanan bir kiplik değildir.

Emir kipliği, *bir otorite tarafından buyurulma* anlamı dışında başkaca anlamları karşılayabilmektedir. Bu konuda çalışma yapan araştırmacılardan Uçar (2014), çalışmasında emir kipliği işaretleyicileri ile *istek, temenni, dua, beddua, teklif, davet, takdir, tehdit, şart, merak vb.* anlamların da ortaya çıkabildiğini ortaya koymuştur. Bunlardan birisi de ikaz/uyarı işlevidir.

İkaz / Uyarı Anlamında

"Kimse kusura bakmasın bundan sonra hiçbir Avrupalı çıkıp da kibirle parmak sallayarak üstenci bir dille bize demokrasiden, insan haklarından, ifade özgürlüğünden, basın özgürlüğünden bahsetmesin. İsrail Gazze'de insanlığı öldürdü, Avrupa ise kendi değerlerini öldürdü" (Hürriyet, 2024, Mayıs, 30).

"Hiç kimse bizden soykırıma sessiz kalmamızı beklemesin. Sırf Avrupa öyle istedi diye Hamas'a terör örgütü iftirası atanlardan olamayız" (BBC News Türkçe, 2024, Nisan, 26).

Emir kipliğinde teklik üçüncü şahıs ekiyle çekimlenen "...bahsetmesin" ve "...beklemesin" eylemleri, bağlam da dikkate alındığında uluslararası ilişkiler zemininde ikaz/uyarı anlamı işlevindedir. Hususen Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin ilerleme süreci tarihsel olarak göz önüne alındığında Avrupa Birliği, Türkiye'ye karşı insan hakları ve ifade özgürlüğü konularını geçmişte yaygın olarak gündeme getirmiştir.

Soru

Temelde bilinmeyeni açığa çıkarmak, belirsiz olanı netleştirmek için kullanılan bir kiplik olmakla birlikte içinde bulunduğu bağlama göre gerçek soru anlamının dışında inkâr etme, düşündürme, reddetme, onaylatma, usanma, alay, tedirginlik gibi farklı anlamlarda da kullanılmaktadır. Soru kipliği işaretleyicisi olarak soru eki *mi* ile birlikte soru zarfları, soru zamirleri ve soru sıfatları da kullanılmaktadır. Çalışmada soru kipliğine ait söylemler reddetme, düşündürme ve hayret başlıkları altında ele alınmıştır:

Reddetme Anlamında

“‘ Hamas’ın silah varlığı ve gücü ile acaba İsrail’in silah varlığı, gücü mukayese edilebilir **mi**?” (Anadolu Ajansı, 2023, Kasım, 18).

“Vücudunda taş yerine kalp taşıyan herhangi bir kimse böyle bir trajediye sessiz kalabilir mi? İsrail hükümetinin kendi vatandaşlarıyla birlikte bölgedeki herkesin güvenliğini tehlikeye atan saldırganlığı karşısında bundan bize ne diyebilir **miyiz**?” (Anadolu Ajansı, 2023, Kasım, 17).

Düşündürme Anlamında

“Düşünün sizin evinize biri gelip ‘burası artık benim git buradan’ derse tavrınız ne olur? ‘Gel benim evime yerleş elimden al’ **mi** dersiniz yoksa evinizi savunur **musunuz**?” (T. C. İletişim Başkanlığı, 2024, Mayıs, 12).

Hayret Anlamında

“Ey BM Güvenlik Konseyi; Gazze soykırımının önüne geçmek, bu zulme, bu barbarlığa ‘dur’ demek için daha **neyi** bekliyorsunuz?” (Anadolu Ajansı, 2024, Eylül, 25).

Sonuç, Tartışmalar ve Öneriler

Dil bilimi sosyal bilimlere ait pek çok disiplinde etkin rol oynayacak potansiyele sahiptir. Bu çalışma ele aldığı konu itibarı ile dil biliminin uluslararası ilişkileri anlamlandırmadaki etkisini ortaya koymuştur. Türk dış politikasının önemli alanlarından birisi olan Türkiye’nin Filistin politikasına dair devleti temsil noktasındaki birey aktörler tarafından ifade edilmiş olan söylemler bilgi kiplikleri temelinde incelenerek analiz edilmiştir.

Araştırmada ele alınan söylemler son 2009-2024 yılları arasında Cumhurbaşkanı, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, İletişim Başkanlığı, dışişleri bakanları ve Dışişleri Bakanlığı tarafından Filistin’e ilişkin resmi açıklamalarla sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlarla sınırlıdır. Çalışmada 31 söyleme yer verilmiş ve söylemler konunun anlaşılmasına hizmet edecek ölçüde bağlamıyla birlikte ele alınmıştır. Dil bilimsel kategorileri karşılayan kip ve kiplik kavramları alan yazınında araştırmacılar için tartışılan konular arasındadır. Kimi araştırmacılar bu iki kavram arasındaki farkın ayırt edilemeyecek boyutta olduğunu savunmaktadır. Kimi araştırmacılar ise kip kavramını emir, istek, şart gibi temel duyguları ifade eden; kiplikleri daha genel manada konuşurun ruh hâlini dil bilimsel olarak ortaya koyan semantik bir kategori olarak tanımlamaktadır.

Çalışmada yeni bir kiplik sınıflandırması önerisinde bulunulmamış, farklı araştırmacılar tarafından tespit edilen kiplik türleri analiz için dikkate alınmıştır. Bu kapsamda *kesinlik*, *yakın olasılık*, *uzak olasılık*, *delile dayalılık*, *görsel delil*, *sonuca dayanan çıkarım*, *hayret* ve *soru* kiplikleri çerçevesinde konu incelenmiştir. Kesinlik kipliğine ait örneklerin çokluğu, emir kipliğine ait örneklerin azlığı dikkat çekmektedir. Bilgi kiplikleri temelinde ele alınan söylemlerde işaretleyici olarak hem biçimbirimlerin hem farklı tür ve görevdeki kelimelerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma öncelikle dil bilimsel bir çalışma olarak yapılmıştır ancak bununla birlikte bu çalışma, sahip olduğu bu hususiyet itibarıyla uluslararası ilişkiler disiplininin dış politika analizinde dil bilimsel yöntemden yararlanabileceğini, disiplinler arası bir yaklaşımla dil biliminin dış politika analizinde bir yöntem olarak kullanılabileceğini de göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bilgi kipliklerinin tespit edilip türlerinin belirlenmesi ve bu yöntemle karar alıcıların söylemlerinin mahiyeti, neyi kastettikleri, duygu durumları, amaçlarının anlaşılması daha net hâle gelmektedir. Chomsky’nin üretici dil bilgisi kuramında ortaya koyduğu yüzey yapı ile derin yapı arasındaki bağlantının sağlanmasında kiplikler önemli bir köprüdür. Uluslararası ilişkiler söz konusu olduğunda yapılan açıklamaların derin yapıdaki karşılıklarının doğru okunması ise stratejik açıdan önemlidir. Çalışmaya konu olan incelemeler bu amaca hizmet ederek hem dil bilim hem de uluslararası ilişkiler disiplinlerine katkı sunmaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmacıların makaleye katkı oranı %50, %50'dir.

Çıkar Çatışması

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

AK Parti. (2024). *Cumhurbaşkanımız ve Genel Başkanımız Erdoğan, partimizin "Özümüzden Geleceğe Türkiye Buluşmaları" programında konuştu.* <http://akparti.org.tr/haberler/cumhurbaskanimiz-ve-genel-baskanimiz-erdogan-partimizin-ozumuzden-gelecege-turkiye-bulusmalari-programinda-konustu-05-10-2024-20-44-18/> adresinden 30.01.2025 tarihinde erişilmiştir.

Aksan, D. (2006). *Anlambilim konuları ve Türkçede anlambilim.* Ankara: Engin Yayınevi.

Anadolu Ajansı. (2024, Eylül 25). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Ey BM Güvenlik Konseyi, Gazze soykırımının önüne geçmek için daha neyi bekliyorsunuz?* <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-ey-bm-guvenlik-konseyi-gazze-soykiriminin-onune-gecmek-icin-daha-neyi-bekliyorsunuz/3339808> adresinden 10.11.2024 tarihinde erişilmiştir.

Anadolu Ajansı (2023, Kasım 12). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Gazze, Filistin halkının toprağıdır. Amerika'nın bunu kabullenmesi lazım.* <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-gazze-filistin-halkinin-topragidir-amerikanin-bunu-kabullenmesi-lazim/3051478> adresinden 04.12.2024 tarihinde erişilmiştir.

Anadolu Ajansı (2023, Kasım 18). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Vakit çok geç olmadan İsrail'in nükleer silahları şüpheye yer bırakmayacak biçimde denetlenmeli.* <https://aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-vakit-cok-gec-olmadan-israil-in-nukleer-silahlari-supheye-yer-birakmayacak-bicimde-denetlenmeli/3057752> adresinden 15.11.2024 tarihinde erişilmiştir.

Anadolu Ajansı (2023, Kasım 23). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Filistin topraklarında yaşanan trajedi insanlığın tahammül sınırlarını aşmıştır.* <https://aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-filistin-topraklarinda-yasanan-trajedi-insanligin-tahammul-sinirlarini-asmistir/3061699> adresinden 14.11.2024 tarihinde erişilmiştir.

Anadolu Ajansı (2023, Kasım 17). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bizim İsrail'e borcumuz yok, ama borçlu olanlar rahat konuşamıyor.* <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-bizim-israile-borcumuz-yok-ama-borclu-olanlar-rahat-konusamiyor/3056784> adresinden 04.11.2024 tarihinde erişilmiştir.

Anadolu Ajansı (2023, Kasım 13). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Gazze, Filistin halkının toprağıdır. Amerika'nın bunu kabullenmesi lazım.* <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-gazze-filistin-halkinin-topragidir-amerikanin-bunu-kabullenmesi-lazim/3051478> adresinden 13.11.2024 tarihinde erişilmiştir.

Anadolu Ajansı (2023, Ekim 11). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Filistin halkını topyekun cezalandırmayı amaçlayan fevri kararlardan herkes uzak durmalı.* <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-filistin-halkini-topyekun-cezalandirmayi-amaclayan-fevri-kararlardan-herkes-uzak-durmali/3015245> adresinden 22.11.2024 erişilmiştir.

- Anadolu Ajansı (2023, Aralık 17). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Gazze'deki katliamların, Kudüs'teki mütecaviz eylemlerinin önüne geçeceğiz günler yakındır.* <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-gazzedeki-katliamlarin-kudusteki-mutecaviz-eylemlerinin-onune-gececegimiz-gunler-yakindir/3084522> adresinden 14.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı (2023, Kasım 18). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bizim İsrail'e borcumuz yok, ama borçlu olanlar rahat konuşmıyor.* <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-bizim-israile-borcumuz-yok-ama-borclu-olanlar-rahat-konusamiyor/3056784> adresinden 14.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı (2024, Kasım 4). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Son asrın en vahşi soykırımlarından biri hemen yanı başımızda Gazze'de yaşanıyor.* <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-son-asrin-en-vahsi-soykirimlarindan-biri-hemen-yani-basimizda-gazgede-yasaniyor/3383348> adresinden 01.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı (2018, Mayıs 15). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kudüs'ü kaybettiğimiz bir gün olmasına asla izin vermeyeceğiz.* <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-kudusu-kaybettigimiz-bir-gun-olmasına-asla-izin-vermeyecegiz/1145609> adresinden 18.02.2024 tarihinde erişilmiştir.
- BBC News Türkçe. (2024, Nisan 26). *Erdoğan: İsrail'le ilişkilerimizi kestik, kesiyoruz.* <https://www.bbc.com/turkce/articles/ce7r4y20e0no> adresinden 07.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Benzer, A. (2008). *Filide zaman görünüş kip ve kiplik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demirel, M. V. (2018). *Türkçenin kiplik özelliklerinin belirlenmesi ve bunların dil bilgisi öğretimine yansıtılması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Dilâçar, A. (1971). Gramer: tanımı, adı, kapsamı, türleri, yöntemi, eğitimdeki yeri ve tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 19, 83-145.
- Düzgüt, S. A. (2011). Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerine postyapısalcı yaklaşım: Almanya örneğinde dış politika ve söylem analizi. *Uluslararası İlişkiler*, 8(29), 49-70.
- Elbirlik, T. (2015). *Söylem kuramı ve XVI. yüzyıl siyasetnamelerinde söylem analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Gee, J. P. ve Handford M. (2012). *The routledge handbook of discourse analysis*. New York.
- Grohmann, K. K. (2006). *Tense, aspect, mood*. Cyprus Üniversitesi, Lefkoşa.
- Güleç, C. (2018). Dış politika analizinde karar verme süreci ve karar verme modelleri. *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(1), 79-102.
- Güngör, N. (2013). *İletişim kuramlar yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Gürpınar, B. (2010). *Türkiye'de milli güvenlik söyleminin dış politikada işlevselleşmesi: hükümet programları, TBMM tutanakları ve MGK basın bildirimleri'nde "söylem" in analizi (1982-2003)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Hirik, S. (2021). *Türkiye Türkçesinde bilgi kiplikleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Hürriyet. (2024, Temmuz 29). Aynısını yaparız. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/aynisini-yapariz-42496069> adresinden 25.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Hürriyet. (2018, Mayıs 14). Türkiye'den ABD'ye İsrail tepkisi: ABD'nin arabuluculuğu artık bitmiştir. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyeden-abdye-israil-tepkisi-40836644> adresinden 18.03.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Hürriyet. (2024, Mayıs 30). Erdoğan'dan hem Batı'ya hem İslam dünyasına sert tepki: Ey Amerika bu kan senin eline de bulaştı. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-hem-batiya-hem-islam-dunyasina-sert-tepki-ey-amerika-bu-kan-senin-elinde-de-bulasti-42469576> adresinden 01.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Hürriyet. (2009, Ocak 30). Benim için Davos bitti. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/benim-icin-davos-bitti-10886978> adresinden 17.03.2024 tarihinde erişilmiştir.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kamacı Gencer, D. (2020). *Anlamsal bir fenomen olarak kiplik: Dede Korkut örneği*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Palmer, F. R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Recep Tayyip Erdoğan [@RTErdogan]. (2022, Eylül, 20). Adil, kalıcı ve kapsamlı bir çözüm için başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız ve egemen Filistin Devleti'nin kurulması dışında bir ihtimal [Tweet]. X. <https://x.com/RTErdogan/status/1572268096575795200> adresinden 10.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Saat, H. (2022) *Türkçede bilgi kipliği alanı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saussure, F. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. (Çev: Berke Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Seçkin, P. (2014). Anlama ve anlatma sürecinde kip ve kiplik. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 4(7), 7-16.
- Sözen, E. (2014). *Söylem-belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Şah, U. (2020). Eleştirel söylem analizi: temel yaklaşımlar. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7, 210-231.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2024, Mart, 9). Gazze'de yaşananlar tahammül sınırlarını aşmıştır. <https://tccb.gov.tr/haberler/410/151552/-gazze-de-yasananlar-tahammul-sinirlarini-asmistir-> adresinden 19.04.2024 tarihinde erişilmiştir.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı. [@tcbestepe]. (2024, Eylül 30). "Uluslararası toplum, İsrail'in tüm bölgeyi ateşe atan bu haydutluğuna daha fazla sessiz kalmaz." [Tweet]. X. <https://x.com/tcbestepe/status/1840806774049280230> adresinden 01.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2023, Aralık 8). Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Filistin'in kazanmasına destek olmazsak güçlüünün ve zalimin hukuku egemen olur". <https://iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-filistin-in-kazanmasına->

destek-olmazsak-guclunun-ve-zalimin-hukuku-egemen-olur. adresinden 22.03.2024 tarihinde erişilmiştir.

- T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2024, Kasım 16). “*Ayın Tarihi*” dergisinde “*1. Yılında İsrail’in Gazze’ye Saldırıları*” ele alındı. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/duyurular/detay/ayin-tarihi-dergisinde-1-yilinda-israilin-gazzeye-saldirilari-ele-alindi> adresinden 01.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2024, Kasım 13). Erdoğan “*İsrail Filistin’i işgal etmenin bedelini ödemeli.*” https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/erdogan-israil-filistini-isgal-etmenin-bedelini-odemeli adresinden 02.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- T. C. Dışişleri Bakanlığı. (2024, Eylül 10). No: 183, 10 Eylül 2024, Han Yunus’ta Filistinli sivillerin katledilmesi hk. https://mfa.gov.tr/no_-183_-han-yunus-ta-filistinli-sivillerin-katledilmesi-hk.tr.mfa adresinden 15.03.2024 tarihinde erişilmiştir.
- T. C. Dışişleri Bakanlığı. (2024, Temmuz 21). No: 143, 21 Temmuz 2024, İsrail Dışişleri bakanının bir sosyal medya platformunda yaptığı paylaşım Hk. https://www.mfa.gov.tr/no_-143_-israil-disisleri-bakaninin-bir-sosyal-medya-platformunda-yaptigi-paylasim-hk.tr.mfa adresinden 01.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- T. C. Dışişleri Bakanlığı. (2024, Temmuz 5). No: 129, 5 Temmuz 2024, İsrail’in işgal altındaki filistin topraklarındaki faaliyetleri hk. https://mfa.gov.tr/no_-129_-israil-in-isgal-altindaki-filistin-topraklarindaki-faaliyetleri-hk.tr.mfa adresinden 01.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- T. C. Dışişleri Bakanlığı. (2024, Nisan 1). No: 51, 1 Nisan 2024, Gazze’deki Son Gelişmeler Hk. https://mfa.gov.tr/no_-51_-gazze-deki-son-gelismeler-hk.tr.mfa adresinden 18.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- T. C. Dışişleri Bakanlığı. (2024, Şubat 12). No: 28, 12 Şubat 2024, İsrail’in Gazze’de bulunan Refah kentine yönelik saldırıları hk. https://mfa.gov.tr/no_-28_-israil-in-gazze-de-bulunan-refah-kentine-yonelik-saldirilari-hk.tr.mfa adresinden 10.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Van Dijk, T. A. (1997). Discourse as structures and process. Teun Adrianus van Dijk (Ed.). *Discourse Studies a Multidisciplinary Introduction* (pp. 1-34). London: Sage Publications.
- Yanarışık, O. (2023). Uluslararası ilişkiler kuramlarında söylem kavramı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. 11(Özel sayı), 75-93.
- Yetim, M. ve Erdağ, R. (2018). Uluslararası ilişkilerde eleştirel söylem analizi revizyonist söylemin gelişimi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(1), 79-100.

Extended Abstract

Introduction

Palestine has always been an important issue in Turkish foreign policy. Beyond a historical connection, Turkey views the violations of rights in Palestine as humanitarian. Especially in the face of the attacks that turned into genocide after October 7, Turkey has made and continues to make its discourse clear to the world public opinion at the highest level. This study examines the official discourses of Turkish Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan on Palestine since his one minute speech in Davos in 2009.

The discipline of international relations is analyzed at the individual, state and system levels. At the individual level, analyses are made by making use of different disciplines. At the individual level, discourse analysis is also used as a method. In discourse analysis, written and verbal statements of individuals are taken as data. However, one of the criticisms and evaluations made in these analyzes is the difficulty of determining mood from written texts. This study is important precisely at this point and reveals that mood can be detected through linguistic methods. In this respect, it also contributes to the discipline of international relations.

In this study, the statements on Palestine made by individuals and institutions competent in foreign policy such as the President, the Prime Minister, the Presidency of the Republic of Turkey, the Ministry of Foreign Affairs, foreign ministers and the Directorate of Communications were analyzed under the headings of certainty, near probability, remote probability, evidence-based, visual evidence, inference based on conclusion, order and question within the framework of modalities of knowledge. While sampling the discourses, their connection with modalities of knowledge was taken into consideration. Modalities are a category of linguistics under the title of semantics. Unlike the concept of “modality”, “modality” is defined as a form of expression that reflects the speaker's attitude towards a situation. In this respect, it can be said to have a subjective side. Classification studies and different approaches by researchers have revealed the diversity of modality types. Knowledge modality, which is one of these titles, is defined as a type of modality that is based on knowledge. Knowledge-based evaluations and informational codes form the basis of knowledge modality. In this study, Turkey's official discourses on Palestine policy will be analyzed within the framework of certainty, near probability, remote probability, evidentiality, visual evidence, inference, astonishment, imperative and interrogative modalities. Secondly, this study tests whether international relations can benefit from the linguistic method.

Method

In this study, the statements on Palestine made by individuals and institutions competent in foreign policy such as the President, the Prime Minister, the Presidency of the Republic of Turkey, the Ministry of Foreign Affairs, foreign ministers and the Directorate of Communications were analyzed under the headings of certainty, near probability, remote probability, evidence-based, visual evidence, inference based on conclusion, order and question within the framework of modalities of knowledge. While sampling the discourses, their connection with modalities of knowledge was taken into consideration. Modalities are a category of linguistics under the title of semantics. Unlike the concept of “modality”, “modality” is defined as a form of expression that reflects the speaker's attitude towards a situation. In this respect, it can be said to have a subjective side. Classification studies and different approaches by researchers have revealed the diversity of modality types. Knowledge modality, which is one of these titles, is defined as a type of modality that is based on knowledge. Knowledge-based evaluations and informational codes form the basis of knowledge modality. In this study, Turkey's official discourses on Palestine policy will be analyzed within the framework of certainty, near probability, remote probability, evidentiality, visual evidence, inference, astonishment, imperative and interrogative modalities. Secondly, this study tests whether international relations can benefit from the linguistic method.

Findings

When the discourses are analyzed, it is seen that the most common examples are in the definite article. Another result is that the imperative is preferred less than the others. The markers of the certainty modality are the morphemes /-dİr/ and /-mAz/, the morphemes /-(A)r/, /-AcAk+Dİr/ and the word near for near probability, and the morphemes /-sA/ for far probability. The study also focuses on examples under the subheadings “visual evidence and inference”. Visual evidence refers to what the speaker personally witnessed. The markers /-yor/ for the present tense and /-DI/ for the past tense are the most frequently used markers. Inference is a modality that expresses the opinion reached at the end of a mental process. The data at hand are used for this. When evaluating this modality, the focus is on the cause-effect structure in the sentence instead of morphemes. Imperative modality is also called imperative modality. It is not a very common modality in international relations discourse. In interrogative modalities, rather than a real question, it contains meanings such as refusal, prompting the interlocutor to think about the issue and surprise.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The discourses analyzed in the study are limited to the official statements and social media posts on Palestine made by the President of the Republic of Turkey, the Presidency of the Republic of Turkey, the Presidency of Communication, foreign ministers and the Ministry of Foreign Affairs between 2009 and 2024. The discourses were analyzed together with their context to the extent that they serve to understand the issue. It is noteworthy that there are many examples of the definite article and few examples of the imperative article.

A new modality classification was not proposed, and the modality types identified by different researchers were taken into consideration for the analysis. In this context, the subject was analyzed within the framework of certainty, near probability, remote probability, evidentiality, visual evidence, inference based on conclusion, astonishment and question modals. Modalities are generally a semantic category that linguistically reveals the mood of the speaker. Modalities also play an important role in ensuring the connection between the surface structure and the deep structure that Chomsky put forward in his generative grammar theory. When it comes to international relations, it is strategically very important to read the deep structure of the statements made correctly.

This study was conducted primarily as a linguistic study, but this study is also very important in terms of showing that the discipline of international relations can benefit from the linguistic method in foreign policy analysis, and that linguistics can be used as a method in foreign policy analysis with an interdisciplinary approach. In the discipline of international relations, it has been determined that in the discourse analysis method at the individual level, mood can be determined by using linguistic methods. It was determined that both morphemes and words of different types and functions were used as markers in the discourses analyzed on the basis of modalities of knowledge. It has been revealed that units such as stress and intonation, which are defined as suprasegmental phonemes, are also important in determining modality.

19. Yüzyıl Osmanlı Kudüs'ünde Yabancıların Mülk Edinmesi: Babü'l-Hitta ve Babü'l-Halil Örneği

Elif Fatma ERBİL
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
eliffatmaerbil@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6369-5071

Zekeriya KURŞUN
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
zkursun@fsm.edu.tr
ORCID ID: 0009-0009-0817-6004

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1601839
Geliş Tarihi: 15.12.2024	Revize Tarihi: 01.02.2025
	Kabul Tarihi: 08.02.2025

Atıf Bilgisi

Erbil, E. F. ve Kurşun Z. (2025). 19. yüzyıl Osmanlı Kudüs'ünde yabancıların mülk edinmesi: Babü'l-Hitta ve Babü'l-Halil örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 361-380.

ÖZ

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın sonlarında yabancılar mülk edinme hakkı tanınmasının, Kudüs'ün Babü'l-Hitta ve Babü'l-Halil mahallelerindeki etkilerini analiz etmektedir. Araştırma, tarihsel analiz yöntemiyle Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki zabıt kayıt defterleri üzerinden yürütülmüştür. Bulgular, Babü'l-Hitta'da Müslüman nüfusun yoğun olduğunu ve mahallenin yerel karakterini büyük ölçüde koruduğunu göstermektedir. Babü'l-Halil mahallesi ise, kozmopolit yapısı nedeniyle, yabancı tebaa tarafından mülk ediniminde diğer bölgelere kıyasla daha fazla tercih edilen bir alan olarak öne çıkmaktadır. Yapılan analizlerde Müslüman tebaanın yabancılar mülk satışında sınırlı bir eğilim gösterdiği, mülklerin çoğunlukla gayrimüslim Osmanlı tebaası tarafından devredildiği tespit edilmiştir. Konsoloslukların temsil ettikleri ülke vatandaşlarının mülk edinim sürecindeki rolü ise genellikle vekâletname düzenlemek gibi işlemlerle sınırlı kalmıştır. Bu durum, Osmanlı yönetiminin yabancıların mülkiyet haklarını düzenleme konusundaki kontrollü yaklaşımını yansıtmıştır. Mahalle düzeyinde yapılan mikro analizler, Osmanlı mülkiyet rejiminin yerel dinamiklerini ve uluslararası güç dengelerinin Babü'l-Hitta ve Babü'l-Halil mahallelerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Bulgular, Kudüs'teki mülkiyet ilişkilerinin dinî, sosyal ve ekonomik bağlamlarda çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Çalışma, tarihsel mülkiyet ilişkilerinin analizine katkıda bulunarak ilerde farklı mahalleler ve dönemler arasında yapılacak karşılaştırmalı araştırmalar için örnek niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Babü'l-Hitta, Babü'l-Halil, yabancıların mülkiyet hakkı, Kudüs tapu kayıtları.

19th Century Ottoman Jerusalem Property Acquisition by Foreigners: The Case of Bab al-Hitta and Bab al-Khalil

ABSTRACT

This study analyzes the impact of granting foreigners the right to acquire property in the late 19th century on the neighborhoods of Bab al-Hitta and Bab al-Khalil in Jerusalem during the Ottoman era. The research employs historical analysis based on the zabıt kayıt defterleri (deed registry books) housed in the General Directorate of Land Registry and Cadastre archives. The findings indicate that Bab al-Hitta was characterized by a predominantly Muslim population and largely preserved its local identity. In contrast, Bab al-Khalil, with its cosmopolitan structure, emerged as a more prominent area for foreign property acquisition. The analysis reveals that Muslim subjects showed limited tendencies to sell properties to foreigners, while most transactions were conducted by non-Muslim Ottoman subjects. The role of consulates in these processes was generally restricted to administrative functions such as issuing powers of attorney, reflecting the Ottoman administration's cautious approach to regulating foreign property rights. Micro-level analyses conducted at the neighborhood scale uncover the local dynamics of the Ottoman property regime and the influence of international power relations on Bab al-Hitta and Bab al-Khalil. The findings reveal that property relations in Jerusalem were deeply shaped by multi-layered religious, social, and economic contexts. This study contributes to the understanding of historical property relations and serves as a model for future comparative research across different neighborhoods and periods.

Keywords: Jerusalem, Bab al-Hitta, Bab al-Khalil, property, deed.

Giriş

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda gerçekleştirdiği ekonomik ve siyasi reformlar kapsamında arazi ve emlak konularını düzenleyen çeşitli kanunlar çıkarmıştır. Bu reformların bir parçası olarak, ülkede yaşayan yabancıların mülk edinmesine olanak tanıyan 1867 tarihli “Tebaa-i Ecnebiyye’nin Emlâk İstimlakine Dair Nizamname” yürürlüğe konulmuştur. Bu düzenleme, yabancıların Osmanlı topraklarında mülk sahibi olmasını resmî olarak mümkün kılmıştır.

Devletin, yabancılar mülk edinme hakkı tanınması, Kudüs gibi stratejik ve dinî önemi yüksek şehirlerde mülkiyet ilişkilerinde değişimlere yol açmıştır. Günümüzde bu hakkın tanınmasıyla ilgili yapılan çalışmalar, genellikle yabancı devletlerin siyasi stratejileri veya ekonomik nüfuz politikaları üzerinden ele alınmıştır. Ancak, bu tartışmalarda kullanılan kaynaklar, ülke bazlı veriler sunmuş ve bireylerin mülk edinim davranışları hakkında yeterince detay sağlamamıştır. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan zabıt kayıt defterleri, bu boşluğu doldurma potansiyeline sahiptir; çünkü defterler, şahısların hangi tür mülkleri, hangi şartlarda ve kimlerden satın aldığını tespit etmeye olanak sağlamaktadır. Bu makale, 19. yüzyılın sonlarında özellikle Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil mahallelerinde yabancıların mülk edinim sürecine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Makale, şu sorulara odaklanmaktadır:

- Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil mahallelerinde mülk edinen yabancılar kimlerdir? Bu şahıslar hangi milletlere mensuptur ve bunların mülk edinimlerinde özel bir motivasyon söz konusu mudur?
- 19. yüzyılın sonlarına doğru, yabancıların mülk ediniminde bir artış gözlemlenmiş midir? Eğer öyleyse, bu artış hangi yıllarda yoğunlaşmıştır ve hangi mahallelerde daha belirgin hâle gelmiştir?
- Yabancılar mülk satışı kimler tarafından gerçekleştirilmiştir?
- Yabancıların mülk edinim sürecinde konsoloslukların oynadığı rol nedir?
- Konsolosluklar, mülk edinim işlemlerinde yabancı uyruklu kişiler için ne tür kolaylıklar sağlamıştır?

Bu sorulara verilecek cevaplar, 19. yüzyılın sonunda Osmanlı Kudüs’ünde yerel halk ile yabancılar arasındaki mülk edinim ilişkilerinin doğasını ve bu süreçlerin sosyal etkilerini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Geçmişe dair yapılacak bu incelemeler, günümüzde Kudüs’ün mülkiyet meselelerinin tarihsel kökenlerini anlamamıza ve bu meselelerin hâlen süregelen uluslararası tartışmalardaki yerini daha net bir şekilde değerlendirmemize olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda, mülkiyet ilişkilerinin sosyo-politik sonuçlarını anlamak, yalnızca tarihî süreçlerin analizine katkı sunmakla kalmayacak, aynı zamanda benzer tarihî ve kültürel çatışmaların yaşandığı diğer bölgelerde uygulanabilir ve sürdürülebilir politikalar geliştirilmesine de zemin hazırlayacaktır.

Yöntem

Bu bölümde çalışmanın temel bilimsel yaklaşımı ve bu doğrultuda izlenen uygulama süreçleri, araştırmanın metodolojik tutarlılığını sağlamak amacıyla detaylı olarak incelenecektir. Bu kapsamda, araştırma modeli, örneklem seçimi ve seçimin dayandığı kriterler açıklanacak, ayrıca verilerin toplanması ve analizine ilişkin süreçler, kullanılan yöntemlerle birlikte aktarılacaktır.

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel bir araştırma olarak tasarlanmış olup tarihsel analiz yöntemi üzerine temellendirilmiştir. Makalede tarihsel analiz yöntemi, Osmanlı dönemi mülkiyet rejimi ve Kudüs’teki yabancıların mülk edinme faaliyetlerine dair mevcut literatürdeki tartışmaları derinleştirmek ve yeni sorulara cevap bulmak için bir araç olarak tercih edilmiştir. Burada, birincil kaynak olarak Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi’nde yer alan zabıt kayıt defterleri kullanılmıştır. (6285-6326 aralığındaki defterlerin tamamı ve 8087 numaralı defter.) *Şam Eyaleti’nde Mülkiyet ve Tapu Uygulamaları: Kudüs Örneği* adlı doktora tezinde kullanılmak üzere daha önce transkript edilen bu

defterler, bireysel tapu işlemlerinin detaylarını içermesi sayesinde hem yerel halkın hem de yabancıların mülk edinme davranışlarının doğrudan analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Defterlerden elde edilen veriler, döneme özgü mülk hareketlerini, alım-satım işlemlerinin taraflarını tarihsel bağlamda incelemek için temel teşkil etmektedir.

Araştırma sırasında ilgili literatürden hem çalışmanın bulgularını desteklemek hem de mevcut tartışmalara yeni bir boyut kazandırmak amacıyla faydalanılmıştır. Böylece Osmanlı mülkiyet rejimi, Tanzimat sonrası reformlar ve Kudüs'te yabancıların mülk edinimine ilişkin literatür, araştırmaya tarihî ve sosyal bir bağlam sunmuştur. Mesela, Murat Alandağlı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayr-i Müslimlere Toprak Satışı (1833-1915)* adlı yüksek lisans tezinde, Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı toprak sistemindeki dönüşümleri ve gayrimüslimlerin bu süreçteki rolleriyle Avrupa ülkelerinin etkisini açıklamıştır (2010). Daha sonra yazar, konuyu daha kapsamlı şekilde ele alarak *Süreç ve Sonuçlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancıların Mülk Edinmeleri (1830-1914)* adlı kitabı hazırlamıştır. Alandağlı, burada istatistik defterleri gibi birincil kaynaklara dayalı analizlere yer vererek, yabancıların Osmanlı toprak sistemine entegrasyonunu çeşitli yönleriyle incelemiştir (2015). Alandağlı'nın benzer konuları içeren “Kuyud-ı Kadime Arşivinde Tasnifi Yeni Yapılan Bir Defter Türü: Defter-i Hâkanî Nezareti İlm ü Haber Defterleri ve Bu Defterlerde Yabancıların Osmanlı İmparatorluğu'nda Mülk Edinmelerine Bakış” (2013) ve “Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancıların Mülk Edinmesi” (2011) adlı makalelerinde ise daha detaylı analizlere yer verilmiştir. Yazar, çalışmalarında yabancıların Osmanlı'dan mülk edinmesini ağırlıklı olarak devletin modernleşme stratejileri ve uluslararası güç dengeleri üzerinden ele almış, yerel etkileri sınırlı ölçüde incelemiştir. Bu perspektif, çalışmanın metodolojik temelini güçlendirmekle birlikte yerel dinamiklere daha fazla odaklanma ihtiyacını da ortaya koymaktadır. Makalede, Alandağlı'nın analizlerinden tarihsel bağlamda faydalanılmış ve Osmanlı İmparatorluğu genelinde yabancıların mülk edinmesine ilişkin politikaların yerel düzeydeki yansımaları incelenmiştir. Bu doğrultuda, araştırma, Osmanlı mülkiyet rejiminin yerel uygulamalarını ve bu uygulamaların uluslararası bağlamdaki etkilerini ele alarak, literatüre özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Kudüs'teki mülkiyet ilişkilerini ve bu ilişkilerin uluslararası boyutlarını ele alan Michael Dumper, *Kutsal Mekânın Politikası: Orta Doğu Çatışmasında Kudüs Eski Şehri (The Politics of Sacred Space: The Old City of Jerusalem in the Middle East Conflict)* adlı kitabında Kudüs'ün tarih boyunca mülkiyet ve yerleşim düzenlemeleri üzerinden nasıl bir mücadele alanı hâline geldiğini analiz ederek mülk edinme süreçlerini yerel halk, Osmanlı idaresi ve uluslararası aktörler arasındaki güç ilişkileri bağlamında değerlendirmiştir (2002). Dumper'ın çalışmaları, Osmanlı dönemi Kudüs'ünün kozmopolit yapısının mülkiyet ilişkilerine nasıl yansıdığına ve bu ilişkilerin modern dönemdeki siyasi mücadelelere nasıl evirildiğine dair zengin bir perspektif sunmaktadır. Ancak, yazarın kitabında ağırlıklı olarak Batı merkezli literatür ve misyonerlik faaliyetlerini belgeleyen raporlar kullanılmış; Osmanlı arşiv belgelerine dayalı analizlere ise yer verilmemiştir. Bu eksiklik, kitapta ele alınan konuların tarihsel arka planını daha derinlemesine inceleme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, makalede ana kaynak olarak Osmanlı döneminde gerçekleştirilen tapu işlemleri kullanılmıştır. Böylece, Dumper'ın kitabında ele alınan konuların tarihsel bağlamına katkı sunularak, mülkiyet ilişkilerinin yerel düzeydeki yansımaları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Sezen Karabulut'un “Savaş Yılları Osmanlı Kudüs'ünde Mülkiyet Hakkı (1914-1918)” adlı makalesinde ise, Osmanlı Devleti'nde yabancıların mülk edinme süreçlerini düzenleyen hukuki çerçeveler detaylandırılmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında kapitülasyonların kaldırılmasını ve ardından gelen süreçte yabancı devletlerin tepkilerini arşiv belgelerine dayanarak açıklayan yazar, bu sayede Kudüs'te yabancıların edindiği mülklerin kontrol edilebilir hâle getirildiğini ifade etmiştir (2018). Karabulut'un çalışmasında sıkça başvurulmuş hukuki metinler ve düzenlemeler, bu makale için de bağlayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Makale savaş yıllarında Osmanlı Devleti'nin diğer devletlere uyguladığı politikaları açıklamaktadır. Fakat, önceden mülk alan yabancı uyrukluların ne ölçüde etkilendiğine değinilmemiştir. Bu çalışmada yalnızca savaş yılları değil, öncesinde Kudüs'ten mülk edinen yabancı uyruklular hakkında da bilgi verilmiştir. Ayrıca, tapu işlemleri üzerinden yapılan analizlerle, yabancıların Osmanlı mülkiyet rejimi içerisindeki konumları ortaya koyulmuştur.

Yabancıların Filistin'den mülk edinme süreci güncel tartışmaların odağında yer aldığı için sadece Kudüs değil Filistin coğrafyasının tamamındaki arazi satışları da incelenmiştir. Mesela Brahim Bouazi, *19. Yüzyılda Filistin'de Arazi Satışları* başlıklı doktora tezinde, bölgedeki toprak mülkiyeti dinamiklerini derinlemesine incelemiştir. Yazar, Filistin'de gerçekleşen arazi satışlarını ve satışların sosyal, ekonomik ve politik etkilerini Osmanlı arşiv belgeleri ve resmî kayıtlar üzerinden açıklamıştır (2011). Benzer konuları araştıran Azmi Erkan, *Osmanlıların Son Döneminde Filistin'de Yabancılar ile Yahudilerin Toprak Mülkiyeti* başlıklı doktora tezinde, Filistin genelinde yabancı devletlerin ve Yahudi yerleşimcilerin mülk edinme süreçlerini analiz etmiş, bu süreçlerin uluslararası güç dengeleriyle bağlantısını detaylandırmıştır. Yazar, Fransız, İngiliz, Alman ve Rusların bölgedeki yatırımlarını din, eğitim ve sağlık temelli faaliyetler üzerinden sınıflandırarak, mülkiyet ilişkilerinin ulusal ve kurumsal düzeydeki yansımalarını tartışmıştır (2015). Birincil kaynaklardan istifade edilerek hazırlanan bu çalışmalarda ele alınan coğrafi bölgenin geniş olması, Kudüs gibi stratejik yerlerde mahallî dinamiklerin daha az ele alınmasına neden olmuştur. Literatürde yer alan çalışmalar bunlarla sınırlı kalmamakta misyonerlik faaliyetleri (Öke, 2018; Tellioglu, 2015), yabancıların bölgede koloni kurma çabaları (Topkar, 2015) gibi farklı konular üzerinden yine yabancıların Kudüs'te mülk edinme süreci açıklanmıştır. Bu tür konuları içeren makale ve kitaplarda genel olarak bölgede Osmanlı Devleti'nin uygulamaya koyduğu politikalar, hukuki düzenlemeler açıklanmış ve uluslararası güç dengeleri gibi meselelere odaklanılmıştır.

Bu makale, yukarıda ele alınan literatürden farklı olarak, Kudüs'te mahallî düzeyde yabancıların gerçekleştirdiği tapu işlemlerine odaklanmaktadır. Araştırma, Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil mahallelerinde yabancı uyruklular tarafından gerçekleştirilen alım-satım ve miras işlemlerini, tarafların uyrukları ve işlem tarihleri gibi kriterler doğrultusunda incelemektedir. Mikro düzeyde bir analiz yapmayı hedefleyen bu çalışma, yabancıların mülk edinim süreçlerini yerel bir perspektifle ele alarak, literatürdeki mevcut tartışmalara yeni bir boyut kazandırmayı amaçlamaktadır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemi, 1875-1917 yılları arasında Osmanlı Kudüs'ünde Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil mahallelerinde gerçekleştirilen tapulama işlemleri oluşturmaktadır. Bu iki mahallenin seçilmesindeki temel neden, kıyaslama yapmaya imkân veren sosyo-ekonomik ve mekânsal farklılıklardır. Babü'l-Hıttâ Mahallesi, Mescid-i Aksa'nın kuzeyinde yer alan ve Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık, Babü'l-Halil Mahallesi, surların dışında yer alması ve kozmopolit yapısıyla farklı dinî ve etnik grupların bir arada yaşadığı bir alan olarak dikkat çekmektedir. Mahalle yapılarındaki farklılıklar, makalenin araştırma sorularına cevap vermeye imkân tanıdığı için bu iki bölge örneklem olarak seçilmiştir. Ayrıca, iki mahallede binlerce tapu işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu durum bölgeleri zengin birer veri kaynağı hâline getirmiş ve araştırmanın daha sağlam bir analitik çerçeveye oturtulmasına imkân tanımıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi yöntemi tercih edilmiştir. İlk olarak, literatür taraması yapılarak konuyla ilgili mevcut araştırma eserleri incelenmiştir. Daha sonra, Kudüs'e ait zabıt kayıt defterlerinin transkripsiyonu yapılarak bu veriler Excel programına aktarılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan 6285, 6286, 6287, 6288, 6289, 6290, 6291, 6292, 6293, 6294-95, 6296, 6297, 6298, 6299, 6300, 6301, 6302, 6303, 6304, 6305, 6306, 6307, 6308, 6309, 6310, 6311, 6312, 6313, 6314, 6315, 6316, 6317, 6318, 6319, 6320, 6321, 6322, 6323, 6324, 6325, 6326, 8087 numaralı zabıt kayıt defterlerinden toplanmıştır. Dijital formatta erişilen defterlerde, mahalle ve köy bazında tapu işlemleri karışık olarak kayıt altına alınmıştır. Yani, Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil mahallelerine ait tapu işlemleri, Kudüs'teki diğer mahallelere ve köylere ait kayıtlarla birlikte, karışık şekilde yer almaktadır. Bu nedenle, araştırma sürecinde öncelikle Babü'l-Hıttâ

ve Babü'l-Halil mahallelerine ait tapu kayıtları tespit edilmiştir. Her bir defter detaylı bir şekilde incelenip bu iki mahalleye ait kayıtlar ayrıştırılarak tüm tapu işlemleri bir araya getirilmiştir.

Toplanan veriler, işlem tarihleri, mülk türleri, tarafların statüleri ve ekonomik büyüklük gibi kriterlere göre sistematik bir şekilde sınıflandırılmıştır. Daha sonra bu veriler, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde, içerik analizi tekniği kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu yöntem, Babü'l-Hıtt ve Babü'l-Halil mahallelerindeki mülk edinim davranışlarının sosyal, ekonomik ve hukuki boyutlarını detaylı ve karşılaştırmalı bir şekilde inceleme imkânı sağlamıştır. Ayrıca, analiz sonuçları literatürdeki bulgularla ilişkilendirilmiş ve elde edilen veriler tarihi bağlama yerleştirilerek yukarıda belirtilen araştırma sorularına cevap bulunmasında temel bir araç olarak kullanılmıştır.

Araştırma Etiği

Çalışmada kullanılan Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki zabıt kayıt defterlerine erişim ve kullanım izni, daha önce Yurtdışı Akraba Toplulukları himayesinde, Filistin Platformu kapsamında Prof. Dr. Zekeriya Kurşun koordinatörlüğünde yürütülen bir proje aracılığıyla alınmıştır. Bu proje kapsamında sağlanan izin, yalnızca o dönemde gerçekleştirilen araştırmalara değil, daha sonra aynı arşiv belgelerinden üretilecek diğer bilimsel çalışmalara da erişim imkânı sunmuştur. Bu bağlamda, söz konusu proje sayesinde, zabıt kayıt defterlerinden faydalanılmıştır. Araştırma sürecinde, bilimsel etik kurallara tam uyum sağlanmış ve elde edilen veriler yalnızca bu çalışmanın amaçları doğrultusunda kullanılmıştır. Ayrıca literatür taraması sırasında araştırma ve yayın etiği ilkelerine titizlikle riayet edilerek tüm kaynakların doğru ve şeffaf bir şekilde belirtilmesine özen gösterilmiştir.

Bulgular

19. yüzyıl Osmanlı Kudüs'ü, mülkiyet rejiminde önemli dönüşümlerin yaşandığı, yerli ahalinin ve yabancıların mülk edinme süreci üzerindeki etkilerinin yoğun şekilde hissedildiği bir bölgedir. 1858 Arazi Kanunnâmesi ile başlayan yereldeki dönüşüm, 1867 yılında yabancılar mülk edinme hakkı tanıyan “Tebaa-i Ecnebiyye'nin Emlâk İstimlâkine Dair Nizamname” ile yeni bir boyut kazanmıştır. Nizamname ve sonrasında yapılan ek düzenlemeler, Osmanlı topraklarında yabancıların mülk edinme süreçlerini yasal bir zemine oturtmuştur. Bu hakkın kullanımı, Osmanlı hukukuna bağlılık ve kapitülasyonlardan faydalanmama gibi şartlara bağlanmıştır (Karabulut, 2018). Kudüs gibi stratejik şehirlerde bu düzenleme hem yerel mülkiyet ilişkilerini hem de uluslararası güç dengelerini şekillendiren önemli bir etken olmuştur.

Düzenlemelerin ardından, Kudüs'te yabancıların mülk edinme oranlarında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Hristiyan ve Yahudi gruplar dinî ve sosyal kurumlar aracılığıyla Kudüs'te mülk edinmiştir. Özellikle, Fransız ve Rus misyonerlik faaliyetleri sonucunda Kudüs'te kiliseler, okullar ve hastaneler inşa edilmiştir. Ayrıca, 19. yüzyılın sonlarında Avrupa'daki Siyonist örgütler ve bağışçılar aracılığıyla desteklenerek Kudüs'e yasal veya kaçak yollarla gelen Yahudi göçmenler, Kudüs ve çevresindeki yerlerden mülk almıştır (Öke, 2018; Alandağlı, 2015; Dumper, 2002).

Yabancıların Kudüs'ten mülk edinme süreci, sadece uluslararası ve dinî etkenlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda yerel faktörlerin de etkisiyle çok katmanlı bir yapıya bürünmüştür. Dinî motivasyonların yanı sıra, bölgeden mülk edinme arzusu, miras yoluyla mülk sahibi olma gibi bireysel veya ailevi faktörler, bu sürecin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Çalışmanın bu bölümünde tapulama işlemlerine dâhil olan yabancıların mülk edinme profili ve zamansal değişimi, konsoloslukların mülk edinme sürecindeki rolü detaylı bir şekilde analiz edilecektir.

Yabancıların Mülk Edinme Profili ve Zamansal Değişimleri

19. yüzyılın son çeyreğinde Kudüs'te yapılan tapu işlemlerinin kayıt altına alındığı zabıt kayıt defterleri; yabancıların hangi mahallelerden mülk edindiğini, bu mülklerin çeşidini ve fiyatını net bir şekilde göstermektedir. Özellikle “malik” sütununun altında, mülkü alan kişinin adının yanında, hangi

ülkenin tebaası olduğu bilgisine yer verilmiştir. Bu sayede, hangi mahallede hangi ülke tebaasından kaç kişinin mülk edindiği sorusuna, günümüzde yanıt verebilmek mümkündür.

Tablo 1

Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil Mahallelerinde Mülk Edinen Yabancıların Uyuşu

Malikin Tabiyeti	Babü'l-Hıttâ	Babü'l-Halil	Toplam
Almanya	7	464	471
Amerika	1	182	183
Avusturya	5	470	475
Belçika	0	1	1
Fransa	51	209	260
Habeşistan	0	1	1
Hollanda	0	4	4
Rusya	4	302	306
Yunanistan	0	41	41
İngiltere	8	811	823
İran	0	80	80
İspanya	12	27	39
İtalya	0	30	30

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM), Kuyud-ı Kadime (KK), Zabıt Kayıt Defterleri (ZK. d.), 6285-6326, 8087.

Yukarıdaki tabloda, 1875-1917 yılları arasında Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil mahallelerinde gerçekleştirilen tapu işlemlerinde “malik” (satın alan) sütununda tebaa bilgisi verilen yabancıların hangi ülke vatandaşı olduğu listelenmiştir. Analiz sürecinde, zabıt kayıt defterlerindeki tüm tapu işlemleri değerlendirilmiştir. Yani, bir gayrimenkul birden fazla kez el değiştirmişse, her bir işlem ayrı bir kayıt olarak ele alınmıştır. Mesela, aynı mülk önce bir yabancıya satılmış, ardından başka bir alıcıya devredilmişse, bu süreçteki her bir işlem analizde bağımsız bir şekilde sayılmıştır. Benzer şekilde, aynı kişinin farklı zamanlarda birden fazla tapu işlemi gerçekleştirmesi durumunda, işlemler tabloya ayrı ayrı yansıtılmıştır. Babü'l-Halil'den muhtelif zamanlarda mülk satın alan Almanyalı Doktor Albert bin Jacob'un durumu bu yöntemin uygulamasını açıkça göstermektedir. Albert bin Jacob, ilk olarak üç odalı ve sarnıçlı bir ev satın almış, ardından bir arsa edinmiştir. İki işlem, yukarıdaki tabloda bağımsız birer kayıt olarak değerlendirilmiştir (TKGM, KK, ZK. d., 6307, s. 74-75). Bu yöntem, analizde birey veya mülk odaklı bir yaklaşımdan ziyade, işlem bazlı bir perspektifin benimsenmesini sağlamıştır.

Babü'l-Hıttâ Mahallesi, Mescid-i Aksa'nın kuzeyinde konumlanmış, tarihi ve dinî önemi yüksek bir bölgedir. Bu nedenle mahallede çoğunlukla yerel Müslüman nüfus yaşamıştır. Bu durum, bölgede mülk edinme eğilimine yansımıştır. Babü'l-Hıttâ Mahallesi'nde gerçekleştirilen toplam 4.154 tapu kaydının 4.066'sı Osmanlı tebaasına aittir. Diğer işlemler ise yedi farklı devlete (Almanya, Amerika, Avusturya, Rusya, İngiltere, İspanya) mensup kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Tablodan, Fransız vatandaşlığındaki bireylerin mahallede çoğunlukla mülk edindiği anlaşılmaktadır. Bu eğilim, mahallede bulunan Fransız Konsoloslukunun varlığıyla açıklanabilir. Konsoloslukta çalışan kişiler, yaşam alanlarını iş yerlerine yakın yerlerden seçmiştir. Bunun dışında, mahallede diğer yabancı uyrukluların mülk edinme oranı oldukça düşüktür. Babü'l-Hıttâ'daki bu durum, mahallenin yerel karakterini koruduğunu ve yabancı ülke tebaalarının burada sınırlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Genel yapı itibarıyla Babü'l-Hıttâ, Mescid-i Aksa'nın yanında daha homojen bir toplumsal dokuya sahip olup, ağırlıklı olarak yerli Müslüman halkın yaşam alanı olarak kalmıştır. Çünkü, Kudüslü Müslümanlar, yaşadıkları çevreye oldukça bağlı olduklarından mülklerini satmama konusunda daima ısrarcı olmuşlardır. Ancak, bu güçlü bağa rağmen aile içi intikaller ve Müslümanlar arasında gerçekleştirilen alım-satım, devirler işlemleri, dönemin cari hukukuna uygun şekilde sürdürülmüştür. Bu da Babü'l-Hıttâ'daki mülkiyet düzeninin tarihsel ve sosyal bağlamda yerel

niteliklerini koruduğunu ve bu bağlamda mülkiyet ilişkilerinin büyük ölçüde yerel Müslüman nüfus tarafından şekillendirildiğini ortaya koymaktadır.

Babü'l-Halil Mahallesi'nde gerçekleştirilen 8.467 tapu işleminin 5.843'ü Osmanlı tebaasına mensup kişiler tarafından yapılmıştır. Geri kalan işlemler ise on üç farklı ülke (Almanya, Amerika, Avusturya, Belçika, Fransa, Habeşistan, Hollanda, Rusya, Yunanistan, İngiltere, İran, İspanya, İtalya) vatandaşına aittir. Bu çeşitlilik, mahallede yalnızca yerel bir yapı olmadığını, aynı zamanda uluslararası bir hareketliliğin de bulunduğunu göstermektedir. Babü'l-Halil'in stratejik konumu, mahalleyi hem yerli halk hem de yabancılar için cazip bir yerleşim alanı hâline getirmiştir. Çünkü sur içi ile sur dışı yerleşimler arasında mahalle geçiş noktasında konumlanmıştır. Bu konum, Babü'l-Halil Mahallesi'ni hem yerli halk hem de yabancılar için cazip bir yerleşim alanı hâline getirmiştir (Özdemir, 2023). Özellikle İngiltere, Almanya, Avusturya ve Rusya uyruklu kişiler mahallede tapu işlemi gerçekleştirmiştir. İngiltere vatandaşları 811 tapu işlemiyle en büyük grubu oluştururken, Avusturya, Almanya ve Rusya vatandaşları sırasıyla 470, 464 ve 301 işlemle takip etmektedir. Bu rakamların bir kişiyi değil, gerçekleştirilen tapu işlemlerini ifade ettiği unutulmamalıdır. Örneğin, 1909 yılında yapılan bir tapu işleminde, İngiltere vatandaşı olan Hoca Joseph Sebag Montefiore'nin vefatı sonrası, sahibi olduğu bağa inşa ettirdiği 170 odanın 36'sı, Hoca Joseph'in kendi adıyla kurduğu bir vakfa bağışlanmış, kalan 134 oda ve bağdaki diğer yapılar ise oğlu Edmund Sebag Montefiore'a miras kalmıştır. Bu mülkün tapu defterlerinde her bir odası için ayrı ayrı işlem yapılmış, sonuçta Edmund Sebag Montefiore adına toplam 136 tapu senedi düzenlenmiştir (TKGM, KK, ZK. d., 6320, s. 2272-2278). Tek parça olan bu mülkün oda oda bağımsız olarak tapuya kaydedilmesinin özel bir nedeni vardır. Öyle ki, bu miras işleminden üç yıl sonra Edmund Sebag Montefiore, bu odalar üzerinde vekâletle yirmi farklı satış işlemi gerçekleştirmiştir. Satışların büyük çoğunluğu Osmanlı vatandaşlarına yapılmış, ancak Avusturya ve Amerika gibi çeşitli devletlere mensup bireyler tarafından da satış akitleri gerçekleştirilmiştir. Bu kişilerin ortak özelliği, tamamının Musevi olmasıdır (TKGM, KK, ZK. d., 6324, s. 301-302). Montefiore'nin bu kompleksi inşa etme motivasyonunun, Siyonist hareketten önce Kudüs'teki Yahudi topluluğu için bir yaşam alanı oluşturma amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Babü'l-Halil'deki söz konusu bağ satın alarak projeyi başlatan Moses Montefiore, İngiltere vatandaşı bir Sefarad Yahudisi olup, Yahudi yerleşimi için çaba gösteren bir figürdür (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), *Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi*, 438/90; Arı, 2005). Kompleksin inşası büyük ihtimalle 1867'den önce başlamış, ancak yabancıların mülk edinme hakkının ortaya çıkmasıyla tapuya resmî olarak kaydedilmiştir. Sonuç olarak, bu satış işlemlerinin tek tek kayıt altına alınması ve satış yapılan kişilerin ortak kimliği, söz konusu işlemin Siyonizm'e hizmet eden bir yönü olduğuna işaret etmektedir. Bu örnek tapu kayıtları, yukarıda analiz edilen rakamların bireylerden ziyade mülklerle ilgili işlemleri yansıttığını açıkça ortaya koymaktadır.

Babü'l-Halil'deki yabancıların mülk sahipliği, mahalledeki sosyal ve ekonomik yapıyı dönüştürmüştür. Yabancıların gerçekleştirdiği satın alma işlemleri, ticarî faaliyetlerin artmasına ve sosyal etkileşimlerin çeşitlenmesine imkân tanımıştır. Bu durum, mahallede farklı dinî, kültürel ve etnik grupların bir arada bulunmasını destekleyerek Babü'l-Halil Mahallesi'ni kozmopolit bir yapıya kavuşturmuştur. Bu yapı, mahalleyi hem ticarî hem de sosyal anlamda Kudüs'ün dikkat çeken merkezlerinden biri hâline getirmiştir. Babü'l-Hıttâ'da ise tapu işlemleri ağırlıklı olarak Müslüman nüfus arasında gerçekleşmiştir. Bu durum, mahallede Babü'l-Halil'e kıyasla daha az tapu işlemi gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Mahalledeki tapu işlemlerinin sınırlı olmasının birden fazla nedeni vardır. Mesela, Müslüman nüfus, bölgenin mevcut sosyal dokusunu ve dinî kimliğini koruma amacıyla yabancılara mülk satmaktan genellikle kaçınmıştır. Bu, mahalledeki yerel dinamiklerin korunmasına yönelik bir bilinç olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan, gayrimüslim tebaa, Babü'l-Hıttâ'nın yoğun Müslüman nüfus yapısı nedeniyle bu bölgeden mülk edinme konusunda isteksiz davranmıştır. Bölgenin homojen yapısını korumasında, bu iki eğilimin bir araya gelmesi önemli bir rol oynamıştır. Tüm bu faktörler bir arada değerlendirildiğinde, Babü'l-Hıttâ Mahallesi'nin daha homojen bir sosyal yapıya sahip olduğu görülmektedir. Buna rağmen, mahallede yalnızca Müslümanların yaşadığı söylenemez. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Babü'l-Hıttâ'da az sayıda da olsa farklı etnik ve dinî grupların mahallede mülk sahibi olduğu gözlemlenmiştir.

Zabıt kayıt defterlerindeki malik sütununda yer alan yabancı uyruk bilgilerinden elde edilen rakamlara göre, Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil mahallelerinde yabancılar tarafından gerçekleştirilen tapu işlemleri toplamda 2.714 olarak kaydedilmiştir. Bu sayı, iki mahalledeki toplam tapu işlemi sayısı olan 12.621'in yaklaşık %21,50'sine tekabül etmektedir. Bu oran, yabancı tebaa tarafından gerçekleştirilen işlemlerin bölgedeki mülkiyet yapısında belirgin bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 2

5'er Yıllık Periyotlar Halinde Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil'deki Yabancıların Malik Olarak Tapu İşlemine Katılımı

Ülkeler	1875	1880	1885	1890	1895	1900	1905	1910	Toplam
Almanya	3	18	65	214	63	65	30	13	471
Amerika	0	2	14	63	20	44	28	12	183
Avusturya	0	4	21	79	21	264	74	12	475
Belçika	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Fransa	0	4	24	28	64	83	41	16	260
Habeşistan	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Hollanda	0	0	0	0	0	4	0	0	4
Rusya	0	1	23	85	47	61	68	21	306
Yunan	0	0	10	9	11	2	7	2	41
İngiltere	0	6	13	71	29	500	179	21	823
İran	0	0	0	9	22	40	9	0	80
İspanya	0	0	3	2	1	22	11	0	39
İtalya	0	2	7	2	7	5	5	2	30

TKGM, KK, ZK. d., 6285-6326, 8087.

Yukarıdaki tabloda, zabıt kayıt defterlerindeki malik sütununda yer alan ve Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil'de mülk edinen yabancıların tapu işlemlerinin beşer yıllık periyotlarla dağılımı gösterilmektedir. Buna göre, 1885-1905 yılları arasında yabancıların tapu işlemlerine katılımı belirgin şekilde artmıştır. Özellikle, İngiltere, Avusturya ve Almanya vatandaşları bu dönemde mahallelerden yoğun şekilde mülk edinmişlerdir. Bu dönemdeki artış, Doğu Avrupa ve Rusya'da yaşayan Yahudiler üzerinde baskının arttığı bir sürece ve aynı zamanda bu devletlerin Kudüs üzerindeki diplomatik ve ekonomik etkilerinin güçlendiği bir döneme işaret etmektedir. Belirtilen yıllar, Yahudilerin, Birinci Aliyah (1882-1903) ve İkinci Aliyah (1904-1914) diye isimlendirildiği, Filistin'e yapılan göç dalgalarına denk gelmektedir (Öke, 2018). Dolayısı ile işlemlerin bir kısmının yukarıda adı geçen ülkelerde yaşayan Yahudi göçmenler tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Fakat, tapu işlemleri genellikle yabancı mülk edinme mevzuatına uygun biçimde yürütüldüğünden tapu kayıtlarında, zaman zaman din bilgisi belirtilse de çoğunlukla bu konuya dair bir not düşülmemiştir. Bu sebeple, tapu işlemlerine dahil olan bireylerin dinî mensubiyetleri ya da bu göç dalgalarının etkileri hakkında tapu kayıtlarından hareketle kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Öte yandan, 1875-1880 yılları arasında ve 1910 sonrasında yabancıların tapu işlemlerinde belirgin bir azalma olduğu göze çarpmaktadır. Bu düşüş, Osmanlı Devleti'nin yabancı mülkiyetine yönelik denetim politikalarını sıkılaştırması, bölgedeki siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik dalgalanmalar gibi çeşitli faktörlerle açıklanabilir.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin 1867'de yabancılar mülk edinme hakkı tanınması Kudüs'teki mülk edinme faaliyetlerinin yoğunluğunu ve eğilimlerini doğrudan etkilemiştir. Verilerden de anlaşılacağı üzere, Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil mahallelerinde yabancı uyrukluların mülk edinme eğilimleri siyasi, ekonomik ve sosyal dinamiklere bağlı olarak zamanla değişiklik göstermiştir. Bu bağlamda, mülk edinim yoğunluğundaki dalgalanmalar, dönemin uluslararası ilişkilerinin ve Osmanlı Devleti'nin Kudüs üzerindeki yönetim politikalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Yabancılar Mülk Satışı: Kimler Satıcıydı?

Yabancıların kimlerden mülk edindiği veya kimlerin bu kişilere mülk sattığı sorusu, yıllardır araştırmacıların ve kamuoyunun gündeminde yer almaktadır. Sorunun yanıtlanmasında zabıt kayıt defterlerindeki “cihet-i ita-yı senet” sütunu, değerli bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Bu sütunda tapu memurları, gayrimenkulü devreden kişinin adını ve uyruğunu kaydederek mülk satışlarının izlenebilirliğini sağlamıştır. Ancak, Osmanlı Devleti’nde tapulama işlemlerinin başladığı ilk yıllarda bu sütunda vatandaşlık bilgisi düzenli olarak kaydedilmemiştir. Bu durum, tapu defterlerinin erken dönem kayıtlarını, yabancılar mülk satışlarını anlamada sınırlı bir kaynak hâline getirmiştir. Daha sonraki yıllarda ise kayıt sistemi geliştirilmiş ve devreden kişinin uyruğuna ilişkin bilgiler düzenli olarak kaydedilmeye başlanmıştır. Bu değişiklik, sınırlı bir zaman dilimi için yabancıların mülk edinimlerini daha kapsamlı ve detaylı bir şekilde inceleme imkânı sunmuştur.

Tablo 3

Babü'l-Hıttı ve Babü'l-Halil Mahallelerinde Mülk Satan/Devreden Yabancıların Tabiyetleri

Malikin Tabiyeti	Babü'l-Hıttı	Babü'l-Halil	Toplam
Almanya	0	426	426
Amerika	0	132	132
Avusturya	8	311	319
Fransa	2	148	150
Habeşistan	0	1	1
Hollanda	0	3	3
Romanya	0	1	1
Rusya	0	132	132
Yunanistan	0	53	53
İngiltere	8	411	419
İran	0	21	21
İspanya	11	8	19
İtalya	0	19	19
Osmanlı-Almanya	0	8	8
Osmanlı-Amerika	0	3	3
Osmanlı-Avusturya	0	33	33
Osmanlı-Fransa	0	11	11
Osmanlı-Rusya	0	4	4
Osmanlı-Yunanistan	0	2	2
Osmanlı-İngiltere	0	1	1
Osmanlı-İngiltere-Fransa	0	2	2
Almanya-Avusturya	0	1	1
İngiltere-Rusya	0	6	6
İngiltere-Fransa	0	1	1

TKGM, KK, ZK. d., 6285-6326, 8087.

Yukarıdaki tablo, Babü'l-Halil ve Babü'l-Hıttı mahallelerinden mülk edinen yabancıların, bu gayrimenkuller üzerinde alım-satım, devretme miras bırakma gibi çeşitli tapu işlemleri gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle, Babü'l-Halil Mahallesi’nde Almanlar 426, İngilizler 411 ve Avusturya vatandaşları 311 kez tapuya satış/devir işlemi gerçekleştirmek için başvurmuştur. Bu hareketliliğin sebeplerinden biri, bölgenin bir hac merkezi olma özelliğiyle ilgilidir. Hristiyan ve Yahudilerin hac için Kudüs’te ortalama üç ay gibi uzun bir süre kalmaları, Müslüman ahalinin gayrimüslim hacılara ev kiralama alışkanlığının bulunmaması ve bölgede yeterli konaklama

imkânlarının olmaması, hacıların geçici barınma ihtiyaçlarını karşılamak için mülk satın alıp devretmeyi tercih etmelerine sebep olmuştur. Bu durum, mahallede yabancılar tarafından gerçekleştirilen satış/devir işlemlerinin sayısının fazla olmasını açıklamaktadır.

Babü'l-Hıttı'da ise yabancılara ait mülk az olduğu için bunların yabancılar tarafından satışı da sınırlı kalmıştır; sadece Avusturya ve İngiltere tebaasından 8'er kişinin ve İspanya tebaasından 11 kişinin adı satış/devir işlemlerinde geçmiştir. Tabloda ayrıca aynı mülkte birden fazla tebaaya mensup olan hak sahipleri gösterilmiştir. Mesela, Alman vatandaşı Joseph Musa Agron ile Avusturya vatandaşı Netan Herz ortak sahibi oldukları evi Osmanlı tebaasından birine satarken tapuda bir arada gösterilmişlerdir.

Tapu senedinin verilme nedeninin yazıldığı yerdeki tebaa adı ile malik sütunundaki tebaa adı kıyaslandığı zaman tapulama işlemlerinin büyük bir bölümünün Osmanlı tebaasından olan vatandaşlar arasında gerçekleştiği görülmektedir. Tapu işlemlerinin cüz'î bir bölümü ise Osmanlı vatandaşları tarafından yabancılara yapılan satışlardan oluşmaktadır. Bölgenin kozmopolit yapısı göz önüne alındığında, satıcıların hangi dine mensup olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun yanıtını doğrudan zabıt kayıt defterlerinden almak mümkün değildir. Çünkü defterlerde satıcıların dinî mensubiyetine dair zaman zaman "İslamdan" veya "Musevî taifesinden" gibi ifadeler kullanılsa da bu ifadelerin kullanımı süreklilik arz etmemektedir. Bu nedenle, zabıt kayıt defterlerinde adı geçen satıcıların dinî mensubiyetlerini belirlemek için isimleri ve dinî çağrışımları esas almak gerekmektedir. Örneğin, "Abdullah" veya "Muhammed" gibi isimler Müslüman; "David" veya "Charl" gibi isimler ise gayrimüslim olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, satıcının isminin önünde "Şeyh" veya "Hafız" gibi ünvanlar belirtilmişse Müslüman olduğu, "Papaz" gibi bir ifade yer alıyorsa gayrimüslim olduğu varsayılmıştır.

Tablo 4

Babü'l-Hıttı ve Babü'l-Halil Mahallelerinde Yabancılara Mülk Satan/Devreden Osmanlı Tebaasının Müslüman-Gayrimüslim Olma Durumu

Devir İşlemi	Babü'l-Hıttı	Babü'l-Halil	Toplam
Müslüman	54	55	109
Gayrimüslim	3	451	454
Toplam	57	506	563

TKGM, KK, ZK. d., 6302-6326, 8087.

Yukarıda belirtilen usullere göre hazırlanan tabloya bakıldığında, yabancılara mülk satanların büyük bir kısmının Osmanlı tebaasına mensup gayrimüslimlerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Babü'l-Hıttı ve Babü'l-Halil mahallelerinde yabancılara mülk satan Osmanlı tebaasına mensup 563 tapu işleminin yalnızca 109'u Osmanlı tebaasına mensup Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu sayı iki mahalledeki toplam tapu işlemi sayısının yaklaşık % 0,86'sına tekabül etmektedir. Buna karşılık, Osmanlı tebaasına mensup gayrimüslimlerin gerçekleştirdiği devir işlemi sayısı 454'tür. Bu dağılımda en büyük pay Babü'l-Halil Mahallesi'ne aittir. Burada, Osmanlı tebaasından gayrimüslimlerin mülk devri işlemleri 451'e ulaşırken, Müslüman tebaa tarafından gerçekleştirilen işlemlerin sayısı yalnızca 55 ile sınırlı kalmıştır. Babü'l-Hıttı'da ise Müslüman veya gayrimüslim Osmanlı tebaası tarafından yabancılara yapılan satış işlemi sayısı 57 ile sınırlı kalmıştır.

Osmanlı tebaasına mensup gayrimüslimlerin mülklerini yabancı uyruklu kişilere satma eğilimlerinin, sosyal, ekonomik ve stratejik nedenleri olabilir. Gayrimüslim Osmanlı tebaası genellikle ticaretle uğraşan ve uluslararası bağlantılara sahip bireylerden oluştuğundan, yabancı alıcılarla kurdukları ilişkiler daha güçlü olmalıdır. Özellikle Babü'l-Halil gibi kozmopolit bölgelerde, gayrimüslim Osmanlı tebaası, mülklerini yabancı uyruklulara devrederek ekonomik fırsatlarını genişletme ve sosyal ağlarını güçlendirme şansı bulmuştur. Ayrıca bu işlemler, yabancı devletlerin Kudüs üzerindeki etkilerini artırma çabalarına da hizmet etmiştir.

Müslümanların mülk devir işlemlerindeki düşük oranı ise, Babü'l-Hıttı ve Babü'l-Halil mahallelerinin Müslüman nüfus üzerindeki farklı etkilerinden kaynaklanıyor olabilir. Babü'l-Hıttı'da

Müslüman nüfusun mülklerini koruma ve yerel yapıya sadık kalma eğilimi daha baskınken, Babü'l-Halil'deki Müslümanlar, ekonomik ya da sosyal nedenlerle mülklerini devretmeyi tercih etmiş olabilirler. Bununla birlikte, Müslümanların mülk devir oranlarının düşük olması, Osmanlı Devleti'nin yerel Müslüman nüfusu Kudüs'te tutma ve şehirdeki Müslüman varlığını koruma politikalarının bir sonucu da olabilir.

Sonuç olarak, Babü'l-Hıttı ve Babü'l-Halil'deki yabancı uyruklulara mülk devir/satış işlemleri, Kudüs'ün sosyal yapısının ve Osmanlı mülkiyet rejiminin dinamiklerini ortaya koymaktadır. Bu işlemler, Kudüs'teki mülkiyet hareketliliğinin sadece dinî veya millî aidiyetle değil, aynı zamanda ekonomik fırsatlar ve sosyal ilişkilerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Kudüs'teki mülkiyet ilişkilerinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Tapulama İşlemlerinde Konsoloslukların Rolü

Osmanlı Devleti'nde 1867 yılında yayınlanan nizamname ile yabancılara mülk edinme hakkı tanınmıştır. Ancak bu hak Osmanlı vatandaşları ile eşit hak ve yükümlülükler çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Bu düzenleme ile yabancıların mülk işlemleri için Osmanlı mahkemelerine başvurmaları zorunlu hâle gelirken, konsoloslukların rolü yalnızca vatandaşlarının tabiyetini belgelemek ve bu belgeleri tasdik etmekle sınırlandırılmıştır (Karabulut, 2018). Konsoloslukların bu sınırlı ama kritik rolü, Osmanlı bürokrasisi ile uyumlu bir şekilde yabancı tebaanın mülk edinim sürecini desteklemiştir. Zabıt kayıt defterlerinde ise konsolosluk adları sadece temsil ettikleri ülke vatandaşları adına vekâletname düzenlerken, bağlı oldukları ülke adına ya da kendi adlarına mülk alırken geçmiştir.

Tablo 5

Babü'l-Hıttı ve Babü'l-Halil'de Konsoloslukların Aracı Olduğu Tapu İşlemleri

Ülke Adları	Babü'l-Hıttı-Senedin Verilme Nedeni (Satan)	Babü'l-Hıttı Malik (Alan)	Babü'l-Halil Senedin Verilme Nedeni (Satan)	Babü'l-Halil Malik (Alan)
Almanya	0	0	2	8
Amerika	0	0	5	0
Avusturya	0	0	12	1
Fransa	0	51	1	0
Hollanda	0	0	4	0
İngiltere	0	0	30	0
İtalya	0	0	2	1
Romanya	0	0	1	0
Rusya	2	0	1	2
Toplam	2	51	58	12

TKGM, KK, ZK. d., 6302-6326, 8087.

Yukarıdaki tablo, Babü'l-Hıttı ve Babü'l-Halil mahallelerinde tapu senedinin verilme nedeni (satan) ve malik (alan) bölümlerinde konsoloslukların aracılığıyla gerçekleştirilen işlemleri analiz etmektedir. Tabloda görüldüğü üzere, Babü'l-Hıttı Mahallesi'nde konsoloslukların aracılık ettiği işlemler sınırlıdır. Satıcılar arasında yalnızca iki işlemde Rusya konsolosluğunun adı geçerken, malik (alan) bölümünde ise Fransa konsolosluğunun adı 51 defa yazılmıştır. Fransa konsolosluğunun bu mahallede yer alması, işlemlerin yoğunluğunda etkili bir faktör olabilir. Babü'l-Halil'in kozmopolit yapısından dolayı konsolosluk aracılığıyla gerçekleştirilen işlemler bölgede çeşitlilik göstermektedir. İngiltere, Avusturya, Amerika, Hollanda vatandaşları mahallede mülk edinmek için veya satmak için bağlı oldukları ülkelerin konsolosluğuna başvurmuştur.

Babü'l-Hıttı ve Babü'l-Halil mahallelerinde yapılan yaklaşık 12.500 tapu kaydı arasında, konsolosluk isimleri senedin verilme nedeninin yazıldığı yerde % 0,48; malik kaydında ise % 0,54 oranında yer aldığı dikkat çekmektedir. Düşük oranlar, konsoloslukların tapu işlemlerindeki rollerinin bu iki mahallede sınırlı kaldığını ve yabancıların mülk edinme süreçlerinde çoğunlukla Osmanlı hukuk sistemine ve tapu memurlarına bireysel olarak başvurduğunu göstermektedir. Bu durum, Osmanlı idarî

sisteminin yabancılar için sağladığı hukuki altyapının etkinliğini yansıtmaktadır. Fakat, konsoloslukların etkilerinin farklı bölgelerde ve zaman dilimlerinde değişebileceği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Daha geniş bir coğrafi analiz, bu süreçlerin bölgesel farklılıklarını anlamamıza katkı sağlayabilir ve konsoloslukların tarihsel bağlamdaki rollerini derinlemesine ortaya koyabilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda yabancılar mülk edinme hakkı tanımasının, Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil mahallelerindeki etkileri bu çalışmada incelenmiştir. Makalede mahallelerin yapısal özellikleri doğrultusunda mülk edinim süreçlerindeki farklılıkları analiz edilmiştir. Bulgular, iki mahallenin hem demografik yapısı hem de yabancıların mülk edinimindeki yoğunluğu bakımından birbirinden farklı karakterlere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre Babü'l-Hıttâ, Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı ve yerel karakterini büyük ölçüde koruyan bir mahalledir. Kozmopolit yapısı nedeniyle Babü'l-Halil'de ise yabancıların daha aktif olduğu tespit edilmiştir.

Zabıt kayıt defterlerindeki tapu işlemlerinin analizi, Müslüman nüfusun yabancılar mülk satışı konusunda sınırlı bir eğilim gösterdiğini, yabancı uyruklulara daha çok gayrimüslimlerin mülk sattığını ortaya koymuştur. Ayrıca, bu dönemde yapılan satış işlemlerinin sosyal ve ekonomik koşullar içinde olağan bir süreç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Defterlerdeki tapu işlemlerine göre bu dönemde yapılan satışlar bireysel nitelikte gerçekleşmiş ve yabancılar toplu mülk satışı yapılmamıştır. Yabancılar ile Osmanlı vatandaşları mülk edinme konusunda eşit şartlara tabii tutulduğu için bu dönemde yapılan tapu işlemlerinde konsoloslukların rolü vekâletname hazırlama, kendi adlarına mülk satın alma gibi işlemlerle sınırlı kalmıştır. Kudüs'teki iki mahallede yabancıların mülk edinim davranışlarını detaylı şekilde analiz eden bu çalışma, genellikle makro düzeyde ele alınan mülkiyet ilişkilerinin yerel boyutlarına ışık tutmuştur.

Kudüs'teki iki mahallede yabancıların mülk edinim davranışlarını detaylı şekilde analiz eden bu çalışma, genellikle makro düzeyde ele alınan mülkiyet ilişkilerinin yerel boyutlarına ışık tutmuştur. Bu bağlamda, makale; bugüne kadar Kudüs'teki mülkiyet meselesi üzerine yapılan araştırmaları teyit etmek veya eksik yönlerini tamamlamak yerine, hiç kullanılmamış özgün bir kaynaktan hareketle alana farklı bir katkı sunmayı hedeflemiştir. Böylece, literatüre yeni bir perspektif kazandırılması sağlanmış, mülkiyet ilişkilerinin yerel dinamiklerinin daha derinlemesine anlaşılması amaçlanmıştır.

Sonuçlardan hareketle, gelecekte Kudüs'teki diğer mahalleler arasında karşılaştırmalı analizler yapılarak Osmanlı mülkiyet rejiminin bölgesel çeşitlilikleri derinlemesine incelenebilir. Bu sayede, Kudüs gibi hassas bölgelerde tarihsel kökenlere dayalı sürdürülebilir politikaların oluşturulması sağlanabilir. Ayrıca, Osmanlı tapu kayıtlarının dijitalleştirilmesi ve araştırmacılara daha geniş erişim sağlanması, tarih yazımı açısından yeni fırsatlar sunacaktır. Son olarak birden fazla bilim dalında uzmanlık gerektiren bu tür konularda disiplinlerarası çalışmaların artırılması, mülkiyet ilişkilerinin sosyal, ekonomik ve hukuki bağlamlarda daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu makale, çift yazarlı bir çalışma olup, tarafından eşit katkı oranıyla (% 50 % 50) hazırlanmıştır. Araştırmanın veri toplama ve analiz süreçleri, literatür taraması ile yazım ve düzenleme işlemleri yazarlar tarafından ortaklaşa gerçekleştirilmiştir.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum söz konusu değildir.

Teşekkür ve Açıklama: Bu makale, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinde yürütülen *Şam Eyaleti'nde Mülkiyet ve Tapu Uygulamaları: Kudüs Örneği* adlı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, *Zabıt Kayıt Defterleri*, (1875-1917). (Nr. 6281-6326, 8087).

The National Archives, *Colonial Office Records*, (1938). (Nr. 733/375/4).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi*, (1271/1855). (Nr. 438/90).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Yabancı Arşivler 021*, (1318/1900). (Nr. 129/8).

Kaynak Eserler ve İncelemeler

Alandağlı, M. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda gayr-i Müslimlere toprak satışı (1833-1915)*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Alandağlı, M. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancıların mülk edinmesi. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, (18), 91-123.

Alandağlı, M. (2013). Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde tasnifi yeni yapılan bir defter türü: Defter-i Hâkanî Nezareti İlmi Haber Defterleri ve bu defterlerde yabancıların Osmanlı İmparatorluğu'nda mülk edinmelerine bakış. *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi*, 1, 77-92.

Alandağlı, M. (2015). *Süreç ve sonuçlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancıların mülk edinmeleri (1830-1914)*. İstanbul: Helke Yayıncılık.

Arı, M. S. (2005). Osmanlı arşiv belgeleri ışığında II. Abdülhamid döneminde Yahudilerin Filistin'e yerleşim çabaları. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (24), 109-126.

Bouazi, B. (2011). *19. yüzyılda Filistin'de arazi satışları*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dumper, M. (2002). *The politics of sacred space: The old city of Jerusalem in the Middle East conflict*. London: Lynne Rienner Publishers.

Erkan, A. (2015). *Osmanlıların son döneminde Filistin'de yabancılar ile Yahudilerin toprak mülkiyeti*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karabulut, S. (2018). Savaş yılları Osmanlı Kudüs'ünde mülkiyet hakkı (1914-1918). *Tarih İncelemeleri Dergisi*. XXXIII(2), 451-480.

Öke, M. K. (2018). *Siyonizm ve Filistin sorunu*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Özdemir, Ö. Y. (2023). Kudüs nüfus defterlerine göre kent toplumu ve mekân (1905-1917): Bab el-Halil mahallesi örneği. *Filistin Araştırmaları Dergisi*, (14), 43-74.

Tellioglu, Ö. (2015). *Filistin'e Musevi göçü ve Siyonizm (1880-1914)*. İstanbul: Kitabevi.

The Montefiore Endowment (2025). *Then and now*.
<https://www.montefioreendowment.org.uk/sirmoses/then-and-now/> adresinden 20.01.2025 tarihinde erişilmiştir.

Topkar, K. (2015). *Osmanlı Filistini 'nde Alman kolonileri (1869-1917)*. İstanbul: Taş Mektep Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

From the late 19th century onwards, the Ottoman Empire's decision to grant property acquisition rights to foreigners brought significant changes to property relations in cities that had strategic and religious importance, such as Jerusalem. This article investigates how regional transformations occurred in Jerusalem by analyzing the processes of property acquisition by foreigners in the neighborhoods of Bab al-Hitta and Bab al-Khalil. The study addresses the main questions:

- What were the profiles and motivations of foreigners acquiring property?
- During which years and in which neighborhoods were foreigners more inclined to purchase property?
- To what extent did consulates influence land registration procedures?

This research is based on the zabıt kayıt defterleri (deed registry books) that exist in the archives of the General Directorate of Land Registry and Cadastre. It aims to uncover the dynamics of property acquisition relationships between the local population and foreigners while also exploring the historical roots of contemporary property disputes in Jerusalem.

Method

The methodological approach used in this study provides a systematic framework that aims to enhance the reliability and validity of the research. Designed as a qualitative study, the research is grounded in the historical analysis method. The primary source for this research is the deed registry books housed in the archives of the General Directorate of Land Registry and Cadastre. These records provide detailed information on individual land transactions, enabling a direct analysis of the property acquisition behaviors of both the local population and foreigners.

In addition, literature addressing the Ottoman property regime, Tanzimat-era reforms, and foreign property acquisition activities in Jerusalem has provided historical and social context to the study. For instance, Murat Alandağlı's works on the Ottoman property system after the Tanzimat reforms (2010, 2015), Michael Dumper's analyses of the international dimensions of property relations in Jerusalem (2002), and Sezen Karabulut's research on legal regulations during wartime (2018) have reinforced the historical framework of this research. The insights gained from this literature have contributed to the establishment of a comprehensive theoretical framework.

The sample of this study consists of land registration transactions from the neighborhoods of Bab al-Hitta and Bab al-Khalil in 19th-century Ottoman Jerusalem. These neighborhoods provide data suitable for comparative analyses due to their socio-economic and spatial characteristics. Bab al-Hitta, with its predominantly Muslim population, reflects a more homogeneous social structure, while Bab al-Khalil, located outside the city walls, features a cosmopolitan composition and exhibits a more dynamic property ownership pattern. These differences allow for the historical examination of property acquisition behaviors in their respective contexts.

The document analysis method was used in the preparation of the article. It began with a literature review and continued with the analysis of records housed in the General Directorate of Land Registry and Cadastre Archives. This analysis focused on criteria such as transaction dates, types of property, the statuses of the involved parties, and the economic scale of the transactions. The data were analyzed using the content analysis technique in line with qualitative research methods. The findings were evaluated by correlating them with discussions in the literature.

The principles of scientific ethics were followed throughout the research process. Access and use permissions for the archival documents used were obtained through legal means, and the data

obtained were used solely for the purposes of this study. During the literature review, care was taken to ensure that the sources were cited accurately and transparently.

Findings

19th-century Ottoman Jerusalem was a period marked by significant transformations in the property regime, where the influences of both local and international powers were strongly felt in property acquisition processes. This transformation, which began with the 1858 Land Code, reached a new dimension with the 1867 regulation granting foreigners the right to acquire property. While these regulations established a legal framework for foreigners to acquire property in the Ottoman state, they also imposed restrictions, such as adherence to Ottoman law.

There are significant differences in property acquisition processes between the neighborhoods of Bab al-Hitta and Bab al-Khalil. Bab al-Hitta, with its more homogeneous social structure, experienced very limited property acquisitions by foreigners. In contrast, Bab al-Khalil, known for its cosmopolitan character, became a center for property acquisition activities by nationals of Germany, Britain, and Austria, often for both residential and commercial purposes. The neighborhood's proximity to trade routes further enhanced its international significance.

These neighborhood-level differences became more pronounced over time. Particularly between 1885 and 1905, there was a notable increase in property acquisitions by foreigners, coinciding with a period when European influence over Jerusalem intensified. Conversely, the periods between 1875–1880 and after 1910 witnessed significant declines in foreign property acquisitions. These fluctuations are linked to Ottoman policies aimed at regulating property transactions and shifts in international power dynamics. Analyzing these temporal changes provides valuable insights into the impact of Jerusalem's demographic and economic dynamics on property acquisition processes.

In addition to the activities of foreigners, the profiles of property sellers are equally noteworthy. An analysis of land registry records reveals that the majority of property sellers were Ottoman subjects. In Bab al-Khalil, it was particularly common for non-Muslim Ottoman subjects to transfer property to foreigners. By contrast, the Muslim population of Bab al-Hitta exhibited a stronger tendency to preserve their properties. These differences are directly tied to the social structure and economic context of the neighborhoods.

The role of consulates in foreign property acquisition activities was limited. The 1867 regulation required foreign nationals to apply to Ottoman courts for property transactions, while consulates were primarily tasked with verifying the information of their citizens. Moreover, the scarcity of consulate names in land registry records suggests that most foreigners directly engaged with the Ottoman legal system individually.

Conclusion, Discussion and Recommendations

This study examined the effects of the Ottoman Empire's granting of property rights to foreigners in the 19th century on the neighborhoods of Bab al-Hitta and Bab al-Khalil in Jerusalem. The structural and demographic characteristics of these neighborhoods resulted in differences in property acquisition processes. Bab al-Hitta stood out as a neighborhood with a predominantly Muslim population that preserved its local character, while the cosmopolitan nature of Bab al-Khalil enabled foreigners to play a more active role in property acquisitions.

An analysis of the land registry records from these neighborhoods revealed that the Muslim population exhibited a limited tendency to sell properties to foreigners, with transactions typically occurring between individuals of the same religion. Furthermore, these transactions were found to be routine processes within the social and economic context of the time, with no evidence of large-scale sales and property prices reflecting their actual value. The Ottoman legal system treated foreigners and

Ottoman citizens equally in terms of property acquisition conditions, while the role of consulates was confined to limited functions, such as preparing powers of attorney. This study provides a detailed account of the neighborhood-level impacts of property relations, which are often examined at a macro level, and concretely demonstrates the local reflections of international power dynamics.

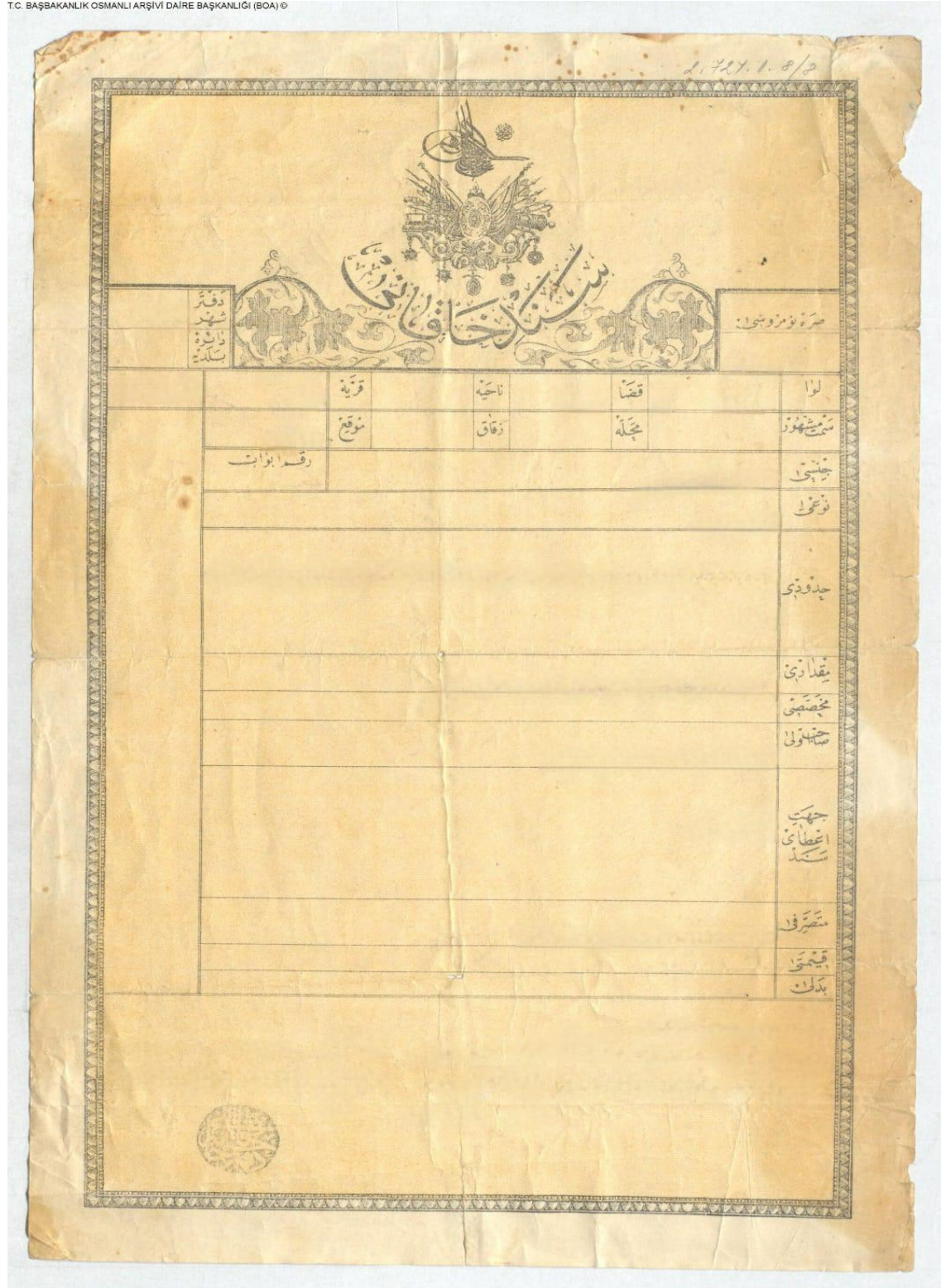
Based on the results, comparative analyses of other neighborhoods in Jerusalem could enable a more in-depth examination of the regional variations in the Ottoman property regime. Furthermore, the digitization of Ottoman land registers and their accessibility to researchers would provide new opportunities for property studies. Increasing interdisciplinary studies in this field could contribute to a better understanding of property relations in social, economic, and legal contexts. Such research could also lay the groundwork for the development of sustainable policies based on historical foundations in sensitive areas such as Jerusalem.

Ekler

Kudüs kent planı. Plan üzerinde Babü'l-Hıttâ ve Babü'l-Halil mahallelerinin bulunduğu yerler, yaklaşık olarak konumlarını göstermek amacıyla daire içine alınarak işaretlenmiştir (The National Archives (TNA), Colonial Office Records (CO), 733/375/4).

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Osmanlı Dönemi'ne ait bir tapu senedi örneği. Senetteki detaylar, belirli bir bölge veya mal sahibine dair kayıtlar olmaksızın yalnızca arşivsel formatı göstermeyi amaçlamaktadır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Yabancı Arşivler (YB.)* 021,129/8, 1 Recep 1318/ 25 Ekim 1900).

[illegible]

Zabıt kayıt defterinin içindekiler kısmı silinmiş hâli. Yasal düzenlemeler gereği belgenin içeriğinin tam format gösterimi yasaktır. Bu hâliyle belge, yalnızca Osmanlı dönemi arazi tescil ve mülkiyet sistemine ilişkin genel bir format ve yapısal fikir sunmayı amaçlamaktadır (TKGM, KK, ZK. d., 6326, s. 37).

Seçilmişlik Doktrini ve Antropomorfik Tanrı Anlayışı: Yahudi Teolojisinin Sosyal ve Siyasi Etkileri

Fikrullah ÇAKMAK
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
fikrullahcakmak@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4559-7117

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1602047
Geliş Tarihi: 15.12.2024	Revize Tarihi: 24.01.2025
	Kabul Tarihi: 13.02.2025

Atıf Bilgisi

Çakmak, F. (2025). Seçilmişlik doktrini ve antropomorfik tanrı anlayışı: yahudi teolojisinin sosyal ve siyasi etkileri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 381-399.

ÖZ

1948'de Filistin topraklarında İsrail Devleti'nin ilanı, derin teolojik, tarihsel ve kültürel kökenlere dayanan bir süreçtir. Bu süreç binlerce Filistinlinin zorla yerinden edilmesi ve katledilmesiyle halen devam etmektedir. Adaletsizlik ve zulüm, yalnızca politik ve toplumsal faktörlerin değil, aynı zamanda dini inançların ve teolojik yaklaşımların da etkisiyle şekillenen, çok boyutlu ve derin sosyolojik gerçekliklerdir. Dini referanslarla meşrulaştırılan şiddeti, sadece diğer nedenler üzerinden değil, Tanrı'nın insana özgü özelliklerle tasvir edilmesi ve kendisini Tanrı'ya ait bir topluluk olarak gören halkların bu süreçte kendilerini kutsal bir misyonun temsilcisi olarak görmeleri bağlamında da ele almak mümkündür. Bu noktada çalışma, Yahudi inancı bağlamında kişiselleştirilmiş Tanrı ve seçilmiş halk anlayışlarının nasıl şekillendiğini incelemekte ve bu düşüncelerin Filistin halkı başta olmak üzere diğer gruplar üzerinde zulme yol açan teolojik ve ideolojik temellerini Kur'an ve Tevrat perspektifinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmış, bu yöntemle Tevrat ve Kur'an metinlerinde yer alan ayetler sistematik olarak incelenmiştir. Günümüz Siyonist Yahudilerin davranışlarına dayanak oluşturan teolojik temeller belirlenmiştir. Çalışmada seçilmişlik doktrininin ve kişiselleştirilmiş Tanrı algısının İsrailoğulları'nı diğer milletlerden ayırttığı ve dini bir üstünlük anlayışına yol açtığı bulgusu ortaya konulmuştur. Bu teolojik yaklaşımların Yahudilerin dışlayıcı ve şiddeti meşrulaştıran politikalar üretmesine zemin hazırladığı ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teoloji, Yahudilik, kişiselleştirme, seçilmişlik, Filistin.

The Doctrine of Chosenness and the Personalized Conception of God The Social and Political Impacts of Jewish Theology

ABSTRACT

The declaration of the State of Israel in the Palestinian territories in 1948 is a process with deep theological, historical and cultural roots. This process is still ongoing with the forced displacement and massacres of thousands of Palestinians. Injustice and oppression are shaped not only by political and social factors but also by the influence of religious beliefs and theological approaches, forming multidimensional and profound sociological realities. Violence legitimized by religious references cannot be understood solely through other causes; it must also be analyzed in terms of the portrayal of God with human-like attributes and the perception of a community as belonging exclusively to God, thereby positioning itself as the representative of a divine mission. At this point, the study aims to examine how the conceptions of personalized God and chosen people were shaped in the context of the Jewish faith and to analyze the theological and ideological foundations of these ideas that led to the persecution of other groups, especially the Palestinian people, from the perspective of the Qur'an and the Torah. The research employs qualitative methodology, specifically content analysis, to systematically examine verses in the Torah and the Qur'an. The theological foundations underpinning the behavior of today's Zionist Jews have been identified. The findings reveal that the doctrine of chosenness and the perception of a personalized God have segregated the Israelites from other nations, fostering a sense of religious superiority. These theological approaches have provided the groundwork for exclusionary policies and legitimized violence, resulting in policies that alienate and objectify other communities.

Keywords: Theology, Judaism, anthropomorphism, chosenness, Palestine.

Giriş

İsrail Devleti'nin Filistin topraklarındaki ilk oluşumu, sadece bir siyasi hareket değil, aynı zamanda derin teolojik, kültürel ve tarihsel kökenlere dayanan bir süreçtir. 19. yüzyılın sonlarına doğru, Yahudi milliyetçiliği olarak bilinen Siyonizm hareketi, özellikle Avrupa'daki Yahudi

nüfusunun maruz kaldığı ayrımcılığa karşı bir tepki olarak doğmuş ve Filistin'e geri dönüşü bir hedef olarak belirlemiştir (Erdem ve Keskin, 2024, s. 337). Siyonist hareketin kurucusu Theodor Herzl Yahudi halkının kendi devletini kurmasının gerekliliğini savunmuş, bu fikir hızla geniş bir destek bulmuştur. Herzl'in önerdiği çözüm, Yahudi halkının, tarihsel olarak kutsal kabul ettikleri Filistin topraklarında egemenlik kurmalarını içermektedir (Öke, 1982, s. 330). İsrail'in temellerinin atıldığı dönemde, Filistin toprakları Osmanlı İmparatorluğu'nun denetimindeydi. 1917'deki Balfour Deklarasyonu, İngiltere hükümetinin Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasına olan desteğini açıklayarak, Siyonist hareketin Filistin topraklarında yerleşim kurma çabalarına uluslararası meşruiyet sağlamıştır (Hadi, 1932, ss. 14-15). Bu dönemde, Yahudi işgalciler, özellikle doğrudan siyonist ideolojiye bağlı olarak, Filistin'e yerleşmeye başlamış, tarım arazileri edinmiş ve ilk yerleşim yerlerini kurmuşlardır. Ancak söz konusu yerleşimler, yerel Arap nüfusuyla yoğun çatışmalara yol açmış ve yaşanan gerilimler zamanla Filistin'deki sosyal yapıyı derinden etkilemiştir (Rowley ve Taylor, 2006, s. 50 vd.).

1947 yılında Birleşmiş Milletler, Filistin'i iki devlete bölen bir plan önerdi, ancak plan hem Yahudi hem de Arap toplulukları arasında ciddi karışıklık yarattı. 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin ilan edilmesiyle, Filistin topraklarında egemenlik kurma süreci tamamlanmış oldu. Mezkûr olay, Filistinliler için "nakba" (felaket) olarak adlandırılacak trajediyi başlattı. Söz konusu dönemde, yaklaşık 750.000 Filistinli evlerinden zorla çıkarıldı, yüzlerce köy yıkıldı ve milyonlarca insan için uzun süreli bir mültecilik ve yerinden edilme dönemi başladı (Manna', 2013, s. 91). Nakba, Filistin toplumu için yalnızca fiziksel bir yerinden edilme değil, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve kimliksel bir kaybı da temsil etmektedir. 1990'lar ve sonrasında ise nakba, Filistinliler tarafından kolektif hafızanın bir parçası olarak yeniden anlamlandırılmış ve mevzubahis trajedi, Filistin ulusal kimliğinin bir sembolü haline gelmiştir. Bu süreç, Nakba'nın bir yas anlatısından çıkıp siyasi ve sosyal bir mobilizasyon aracı olarak kullanılmasına olanak tanımıştır (Koldas, 2011, s. 950 vd.). İsrail'in kuruluşu hem dini hem de siyasi argümanlarla meşrulaştırılarak, bölgedeki güç dengelerini kökten değiştirmiştir. Siyonist söylemin etkinliğiyle birleşerek hem Filistinlilerin hem diğer Müslümanların kolektif hafızasında silinmesi zor bir yara bırakmıştır. Bunun yanı sıra, İsrail'in Filistinlilere yönelik zorunlu göç, toprak gaspı, yerleşim yerleri inşası ve katliamları, Filistin halkının on yıllardır süren bir zulme maruz kalmasına neden olmuştur.

Adaletsizlik ve zulüm, yalnızca politik ve toplumsal faktörlerin değil, aynı zamanda dini inançların ve teolojik yaklaşımların da etkisiyle şekillenen, çok boyutlu ve derin sosyolojik gerçekliklerdir. Tarih boyunca, birçok savaş ve çatışma, dinî gerekçelerle meşrulaştırılmış ve teolojik söylemlerle desteklenmiştir (Gündüz, 2016, s. 17 vd.). Bu bağlamda, zulmün teolojik bir temele dayanması, genellikle Tanrı'nın iradesine uygun hareket etme veya kutsal bir görevi yerine getirme gibi inançlarla ilişkilendirilir. Dinlerin tarihsel ve kültürel bağlamlarda insanlara sunduğu dini anlatılar ve kutsal metinler, kimi zaman savaşları ve şiddeti haklı çıkaran birer araç olarak kullanılmıştır. Tanrı'nın halkı, kutsal toprakları ve adaleti gibi kavramlar, zulmün dini bir dayanağa kavuşturulmasında önemli bir rol oynamıştır (Yaratılış 17: 8).

Dini referanslarla meşrulaştırılan şiddeti, sadece diğer nedenler üzerinden değil, Tanrı'nın insana özgü özelliklerle tasvir edilmesi ve kendisini Tanrı'ya ait bir topluluk olarak gören halkların, bu süreçte kendilerini kutsal bir misyonun temsilcisi olarak görmeleri bağlamında da ele almak mümkündür. Tanrı'nın kişiselleştirilmesi, insanların kendi düşüncelerini, davranışlarını ve inançlarını Tanrı'ya atfetme eğilimini güçlendiren antropomorfik Tanrı anlayışının bir ürünü olarak düşünülebilir. Bu anlayışta Tanrı, insani özelliklerle donatılır ve bireylerin ya da grupların iradesine uygun şekilde konuşan, emir veren bir figür haline gelir (Alıcı, 2022). Bu durum, bireylerin kendi ideolojilerini ya da eylemlerini meşrulaştırmak için Tanrı'yı bir araç olarak kullanmalarına olanak tanır. Seçilmiş halk kavramı ise, belirli bir halkın, kutsal bir görevle donatıldığı ya da özel bir ilahi iradenin temsilcisi olarak kabul edildiği anlayışı ifade etmektedir. Aslında söz konusu anlayış insanın tanrılaştırması şeklinde insanlık tarihinin en köklü davranış biçiminin bir ürünüdür (Boak, 1916, s. 293). Bu yaklaşım, genellikle kutsal topraklar veya yüce misyonlar gibi kavramlar üzerinden, bir topluluğun diğer halklar üzerindeki egemenliğini haklı çıkarmaya yönelik ideolojik araç olarak değerlendirilebilir. Örneğin Tanrı'nın seçilmiş halkı olarak tasvir edilen Yahudiler, Tevrat ve Kur'an gibi kutsal

metinlerde bu şekilde konumlandırılmıştır. Tevrat'ta İsrailoğulları'nın seçilmişliği, Tanrı ile yapılan ahitlere ve onlara verilen özel görevlere dayanır (Çıkış 19: 5-6; Tesniye 7: 6). Kur'an ise seçilmişliği, İsrailoğulları'nın peygamberlik, vahiy ve kutsal mesajı taşımak gibi ilahi nimetlerle donatılmış olması üzerinden açıklar (el-Bakara 2: 47). Ancak Kur'an, bu seçilmişliğin bir ontolojik üstünlükten ziyade sorumluluk ve nimetlerle ilişkili olduğunu vurgular. Nitekim İsrailoğulları'nın bu nimetlere rağmen ilahi emirleri ihlal etmesi sıklıkla eleştirilmiştir (el-Bakara 2: 61, el-Mâide 5: 20-21). Bu bağlamda, seçilmişlik anlayışı hem bir teolojik inanç hem de tarihsel bir gerçeklik olarak şekillenmiştir. Tarihsel süreçte gruplar, seçilmişlik kavramını kendi kimliklerini ve toplumsal konumlarını güçlendirmek için yeniden yorumlamışlardır. Kimi zaman mağduriyetleriyle kutsallık kazanan bu gruplar, kimi zaman da düşmanlarına karşı üstünlük kurarak ilahi iradeyi gerçekleştirme yükümlülüğüyle ilişkilendirilmişlerdir. Böylece kutsal görev anlayışı, dini bir inanç olmanın ötesine geçerek, politik ve toplumsal hak iddialarının dayanağı haline gelmiştir.

Bu makale, Yahudi inancı bağlamında kişiselleştirilmiş Tanrı ve “tanrılaştırılmış halk” kavramlarının nasıl şekillendiğini incelemekte ve bu düşüncelerin diğer topluluklar, özellikle Filistin halkı üzerindeki etkilerini teolojik ve ideolojik temeller ışığında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Burada “tanrılaştırılmış halk” ifadesi, Yahudi toplumunun seçilmişlik iddiasıyla Tanrı'nın iradesini kendi tarihsel eylemlerine ve politik üstünlük iddialarına bir meşruiyet aracı olarak kullanmasını eleştirel bir perspektiften ifade etmektedir. Bu kavram, hubris sendromu bağlamında soyut bir çerçevede kullanılmakta olup, Yahudi toplumunun kendisini kutsal bir misyonla özdeşleştirme eğilimine işaret etmektedir. Ancak bu kullanım, Yahudi halkının kendisini ontolojik boyutta tanrılaştırdığı anlamını taşımamaktadır. Makale, özellikle Yahudilerin kişiselleştirilmiş Tanrı inancının, Tanrı'nın iradesini temsil etme iddiasıyla nasıl araçsallaştırıldığına ve seçilmişlik iddiasının politik ve toplumsal üstünlük kurma çabalarını nasıl desteklediğine dair bir analiz sunmaktadır. Bu süreçte, Kur'an ve Tevrat metinlerinden örneklerle bu düşünce sisteminin tarihsel, dini ve sosyal yansımaları ele alınmaktadır. Kur'an'ın Yahudi toplumuna yönelik eleştirileri, onların kutsal metinlerindeki ifadelerle birlikte ele alındığında, Yahudi toplumunun düşünsel ve davranışsal kalıplarını anlamada önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır (Deruze, 2012, c. 1, s. 252). Bu bağlamda, “tanrılaştırılmış halk” kavramının dini bir terim olmaktan ziyade, toplumların kendi üstünlük iddialarını kutsal bir misyonla meşrulaştırma çabalarına dikkat çeken bir analitik ifade olduğu unutulmamalıdır. Bu ifade, Yahudi inancında seçilmişlik doktrininin tarih boyunca nasıl anlam kazandığını ve bazı durumlarda bu doktrinin Tanrı'nın evrensel mesajından ayrılarak politik bir araç haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılacaktır. İçerik analizi, sosyal gerçekliği anlamak amacıyla, yazılı içeriklerin özelliklerinden yola çıkarak yazılı olmayan unsurlar hakkında çıkarımlarda bulunan bir araştırma yöntemidir (Hepkul, 2002, s. 3). Bu yöntemle Tevrat ve Kur'an metinlerinde yer alan ayetler sistematik olarak incelenecek ve ayetlerin özellikle günümüz Siyonist Yahudilerinin davranışlarına dayanak oluşturan teolojik temelleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda, Kur'an'ın Yahudilerin davranışlarına yönelik eleştirileri, Tevrat'taki iz düşüm ifadeleriyle karşılaştırılarak değerlendirilecektir. Bu analizler, Yahudilerin kendilerini “seçilmiş halk” olarak görme inancının Filistin üzerindeki şiddet ve işgal politikalarını nasıl şekillendirdiğini anlamayı hedeflemektedir. İdeolojik eleştiri yaklaşımıyla desteklenen bu yöntem, kutsal metinlerin yalnızca teolojik boyutlarını değil, aynı zamanda modern siyasi ve davranışsal etkilerini de açıklamaya odaklanacaktır.

Veri Toplama Araçları

Mevcut literatürde, Yahudilerin seçilmişlik ve vaat edilen topraklar anlayışına dayalı politikaların oryantalist ve Siyonist ideolojilerle bağlantısı ele alınmıştır. Yahudi kutsal metinlerindeki üstünlük iddialarının teolojik temelleri ve Kur'an'ın seçilmişlik kavramına yönelik eleştirileri de bu çalışmaların önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Çiftçi, 2017; Gündüz, 2024; Gürkan, 2005; Yazar ve Günay, 2024; Yıldırım, 2024). Ancak, bu çalışmalardan farklı olarak, makalemiz Yahudilerin

kişiselleştirilmiş Tanrı inancı ve seçilmiş halk anlayışının, İsrail'in Filistin üzerindeki politikalarına nasıl zemin hazırladığına odaklanmaktadır. Bu makalede, Tevrat ve Kur'an bağlamında yapılan karşılaştırmalı bir analizle, seçilmişlik ve vaat edilen topraklar mefhumlarının tarihsel bağlamdaki uygulamaları ve bu anlayışların modern dönemdeki ideolojik yansımaları tartışılacaktır. Kur'an'da İsrailoğullarına yönelik üstünlük ve vaat edilen topraklarla ilgili ifadelerin, onların sabır ve imanlarına bağlı olarak Allah tarafından verilen bir nimet olduğu vurgulanmıştır (Kasas 5-6; Araf 137). Ancak, tarihsel bir bağlam içinde sınırlı kalması gereken bu anlayışın, modern dönemde politik üstünlük iddialarını ve şiddeti meşrulaştırma aracı haline getirilmesi ele alınacaktır. Özellikle, Yahudilerin kendilerini Tanrı'nın seçilmiş halkı olarak görme anlayışının, kişiselleştirilmiş Tanrı algısıyla birleşerek diğer topluluklara yönelik üstünlük iddialarını nasıl şekillendirdiği, Kur'an'ın bu inançlara yönelik eleştirileri ışığında incelenecektir. Bu yaklaşım, teolojik bir kavramın modern dönemdeki ideolojik ve davranışsal yansımalarına dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma Etiği

Bu çalışma, insan katılımcılarının yer aldığı bir araştırma, kişisel verilerin kullanımı veya etik açıdan hassas bir süreç içermemektedir. Araştırmada kullanılan tüm veri ve kaynaklar, genel erişime açık olup, herhangi bir özel izin gerektiren bilgi ya da materyal içermemektedir. Dolayısıyla, araştırma etiği kapsamında ilave bir değerlendirme ya da etik kurul onayı gerektirecek bir durum bulunmamaktadır.

Bulgular

Yahudilikte Antropomorfik Tanrı Algısı ve Sonuçları

Toplumların uzun tarihsel süreçler içerisinde şekillenen ve kolektif kimliklerinin ayrılmaz bir parçası haline gelen inanç ve düşünce sistemlerini bütünüyle ortadan kaldırmak, oldukça güçtür. Bu durum, söz konusu sistemlerin yalnızca bireylerin bilinç düzeyinde değil, aynı zamanda kolektif bilinçdışında kök salmış olmasından kaynaklanmaktadır (Hitti, 2011, s. 132). Bu gerçekliğe, Yahudilik öğretisi güçlü bir örnek teşkil etmektedir. Sekülerleşme süreçlerinin ve küresel değişimlerin etkisine rağmen, Yahudilik öğretileri ne tarih sahnesinden silinmiş ne de toplumsal kimliklerdeki belirleyici rolünü kaybetmiştir. Bu öğretiler, açık bir bağlılıkla sürdürülen geleneklerin yanı sıra, bilinçdışı bir miras şeklinde bireylerin ve toplumların zihinsel dünyasında yaşamaya devam etmektedir (el-Cabiri, 2001, s. 44). Bu durum, toplumsal inanç sistemlerinin tarihsel derinliğini ve kolektif hafızadaki dayanıklılığını ortaya koymaktadır.

Kur'an, Yahudilere yönelik hitaplarında, Hz. Peygamber dönemi Yahudilerinin, tarih boyunca kendi peygamberlerinin uyarılarına karşı sergiledikleri isyan ve azgınlık gibi hataları tekrar ettiklerine dikkat çeker. Bu hatalar, Musa ve sonraki peygamberler döneminde ilahi buyruklara karşı sergilenen ihmal ve sapkınlıklarla benzerlik göstermektedir. Kur'an, bu tarihsel paralelliklere işaret ederek, geçmişteki yanlış davranışların güncel tutumlar üzerindeki etkisine vurgu yapar ve bu kalıpların Yahudi toplumunun genel bir davranış biçimi haline geldiğine dikkat çeker (Derveze, 1383, c. 6 s. 170). Örneğin, Firavun'un zulmünden kurtarılmaları gibi olaylar hatırlatılarak, bu tür ilahi müdahalelerin yalnızca bir kurtuluş değil, aynı zamanda bir imtihan olduğu ifade edilir: "Hatırlayın ki, sizi, Firavun taraftarlarından kurtardık. Çünkü onlar size azabın en kötüsünü reva görüyorlar, yeni doğan erkek çocuklarınızı kesiyorlar, kızlarınızı ise hayatta bırakıyorlardı. Aslında bunda Rabbinizden büyük bir imtihan vardı" (el-Bakara 2: 49). Özellikle, Cumartesi yasağını ihlal eden topluluk örneğinde olduğu gibi, ilahi emir ve yasaklara karşı sergilenen ihlal ve isyan, yalnızca tarihsel bir olay olarak değil, aynı zamanda ahlaki bir uyarı olarak sunulur (el-A'raf 7: 163). Yani Yahudi toplumlarının Allah'ın emirlerini ihlal etmesi ve bu ihlallerin sonuçları, onların Hz. Muhammed dönemi tutumlarına yönelik eleştiriler için bir dayanak oluşturduğu gibi, günümüz Yahudilerinin davranışlarını anlamada da önemli bir referans noktasıdır. Bu bağlamda, tarihsel örnekler ve Kur'an'ın eleştirileri Yahudi toplumunun ilahi mesajlara yaklaşımını ve bu yaklaşımların güncel etkilerini değerlendirmek için bir çerçeve sunmaktadır.

Kur'an Yahudilerin kutsala karşı negatif/vurdumduymaz tutumlarının genel bir alışkanlık haline geldiğini ifade eder. Bu bağlamda, onların vahiylerle karşı sergiledikleri itirazlar ve tahrifat girişimleri, yalnızca bireysel davranışlar olarak değil, toplumsal bir gelenek olarak değerlendirilir. “(Ey Peygamber) Yahudiler, ‘Biz senin söylediklerinden hiçbir şey anlamıyoruz’ diyorlar. Hayır, işin aslı öyle değil. Allah onları öteden beri alışkanlık haline getirdikleri kâfirlik/nankörlük sebebiyle lanetlemiştir. Onlar asla imana gelmezler” (el-Bakara 2: 88). Bu ifade, Yahudilerin vahiy karşısında tarih boyunca tekrarlanan olumsuz tutumlarını, kalıtsal bir direnç olarak tanımlar. Kur'an'da yer alan bu değerlendirmeler, Yahudilerin inanç sistemlerinin kökeni ile güncel tutumları arasındaki sürekliliğe işaret eder. İlahi mesajlara karşı sergilenen itirazlar, Allah'ın iradesini kendi çıkarlarına göre şekillendirme çabaları ve tahrifat girişimleri, tarihsel süreklilik arz eden bir özelliktir (İbn Âşûr, 1984, c.1 s. 600). Bu bağlamda, Yahudilerin atalarının davranışlarını benimsemeleri hem teolojik hem de sosyolojik bir olgu olarak ele alınmaktadır. Kur'an, Yahudilere geçmişteki hataları hatırlatarak, onların bu döngüyü kırmalarını ve ilahi vahiylerle tam bir teslimiyet göstermelerini talep eder. Ancak Yahudilerin bu uyarıları dikkate almamaları, Yahudi toplumunun tarih boyunca tekrarlanan alışkanlıklarının ne denli köklü ve dirençli olduğunu da gözler önüne serer.

Tanrı tasavvurundaki antropomorfik unsurlar Yahudi inancındaki dikkat çeken özelliklerden biridir. Antropomorfizm, ilahi varlıkların insana özgü niteliklerle tasvir edilmesi anlamına gelir ve bu anlayış, farklı dinî ve teolojik geleneklerde çeşitli biçimlerde kendini göstermiştir. Yahudi teolojisinde bu anlayış, özellikle Tevrat'ta yer alan metinler aracılığıyla, Tanrı'nın insana özgü sıfatlarla betimlenmesi şeklinde ifade bulur (Yaratılış 1: 26-27, 3: 8). Antropomorfik ifadeler Yahudi inanç dünyasında Tanrı'nın insana daha anlaşılır ve ulaşılabilir bir şekilde sunulmasını sağlamak amacıyla sembolik bir dilin ürünü olarak değerlendirilebilir. Ancak bu tür ifadeler, Yahudi din bilginleri arasında genellikle sembolik olarak yorumlanmış olsa da toplumlar tarafından Tanrı'nın insani bir figür olarak algılanmasına zemin hazırlayan bir anlayışın gelişmesine katkıda bulunmuştur (Kıyak ve Karakurt, 2024, s. 219). Yahudi teolojisindeki antropomorfik tasvirlerin anlaşılmasında teşbih ve tenzih kavramları önemli bir çerçeve sunar. Bu iki kavram arasındaki gerilim, özellikle Tevrat'taki metinlerde açıkça görülmektedir. Kutsal kitaptaki kişiselleştirilmiş Tanrı tasvirlerinin Yahudi teolojisindeki yeri hem tarihsel hem de teolojik bağlamda ele alınması gereken bir konudur. Çünkü antropomorfik ifadeler, Yahudi toplumu için yalnızca Tanrı'ya anlamının sembolik ifadeleri değil aynı zamanda Tanrı ile ilişki kurma biçimini anlamlandıran bir araç olarak değerlendirilmiştir (Ginzberg, t.y.).

Teist düşüncede Tanrı tasavvuru, teşbih ve tenzih kavramları çerçevesinde şekillenen iki temel epistemolojik yaklaşımla ifade edilir. Tanrı'nın insana ve evrene dair bazı özelliklerle ilişkilendirilmesi anlamında teşbih keliminde Allah ile mahlukat arasında zat ve sıfat yönünden benzerliklerin olduğunun iddia edilmesi olarak tanımlanır (Topaloğlu ve Çelebi, 2020, s. 344). Batı düşüncesinde benzer bir anlayış, antropomorfizm kavramı altında incelenir. Antropomorfizm, insanla ilişkilendirilen özelliklerin, insan dışındaki varlıklara veya güçlere aktarılmasını ifade eden bir kavramdır. Özellikle Tanrı, tanrılar veya doğa güçlerinin, insan formuna ya da insana ait irade, bilinç, duygu gibi niteliklere sahip olduğunu varsayan anlayışlar bu kapsamda değerlendirilir. Bu yaklaşım, genellikle ilahi varlıkların insan benzeri olarak tasavvur edilmesi veya üstün bir biçimde kişileştirilmesi şeklinde ortaya çıkar (Cevizci, 2005, s. 128). Bu bağlamda Tanrı, antropomorfik bir tasavvurla sevgi, merhamet, öfke gibi beşerî duygulara atfedilir veya bedensel tasvirlerle betimlenir. Özellikle Eski Ahit'te Tanrı'nın insanlarla şekilsel boyutta birebir konuşan veya duygusal tepkiler veren bir varlık olarak tasvir edilmesi, bu anlayışın güçlü yansımalarını sunar (Stern, 1992, s. 151). Teşbih ve antropomorfizm kavramları Tanrı tasavvurunu insana özgü niteliklerle ilişkilendiren yaklaşımları ifade ederken, bunun karşısında yer alan tenzih anlayışı, ise Tanrı'nın tüm insani niteliklerden mutlak anlamda münezzehe olduğunu bildirir. Bu bağlamda tenzih İslam düşüncesi tarihinde Allah'a yakışmayan noksanlıklardan O'nu uzak tutmak olarak tanımlanmıştır (İbnu'l-Esir, 1979, c.5 s. 43). Bu yaklaşım, Allah'ın her türlü insani tasavvurun ve teşbihin ötesinde, mutlak anlamda aşkın ve mükemmel bir varlık olduğunu ifade eder. İslam keliminde bu ilke, “O'na hiçbir şey benzemez; O iştir, görendir” (Şûrâ 42: 11) ayetiyle temellendirilmiştir (el-Gazzâlî, 2004, s. 38; el-Mâtürîdî, 1431, s. 58).

Tenzih ilkesi, İslam düşüncesinde olduğu kadar Yahudi teolojisinde de belli ölçülerde yer bulmuştur. Tanrı'nın mutlak birliği ve aşkınlığı, özellikle Tevrat'ın "Dinle, ey İsrail! Tanrımız Rab tek Rab'dir" (Tesniye 6: 4) ifadesinde açıkça görülür. Ayrıca Tanrı'nın benzersiz (Yeşaya 40: 18), zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde ezelden ebede var olan (Mezmurlar 90: 2) yüce varlık olduğu kutsal metinlerde ifade edilmektedir. Bununla birlikte, Tevrat'ta Tanrı'nın insan biçiminde hareket ettiğine veya insani sıfatlarla nitelendirildiğine dair örnekler de yaygındır. Örneğin, Tanrı'nın insanı kendi suretinde yaratması (Yaratılış 1: 26-27), dinlenmesi (Yaratılış 2: 2), bahçede yürümesi (Yaratılış 3: 8), Musa ve İsrailoğullarına görünmesi (Çıkış 24: 10-12) gibi tasvirler, Tanrı'nın insana özgü eylemlerle betimlendiğine dair güçlü bir antropomorfik damardır. Bu örnekler, Yahudi geleneğinde Tanrı'ya yönelik antropomorfik kurguların basit bir istisna değil, bilakis teolojik dilin bütünüleyici bir unsuru olduğunu göstermektedir.

Bazı Yahudi düşünürleri, kutsal metinlerde yer alan antropomorfik ifadeleri mecazi bir şekilde yorumlama çabası içinde olmuşlardır. Bu düşünürlere göre, Tanrı ne maddi bir varlığa sahiptir ne de insani sınırlılıklarla nitelenebilir. Metinlerde yer alan bu tür ifadeler, insan aklının Tanrı'nın mutlak aşkınlığını kavramadaki zorluklarını gidermek ve Tanrı'yı daha anlaşılır kılmak amacıyla sembolik bir dil kullanılarak ifade edilmiştir. Bu çaba, "Tevrat, insan dilinde konuştu" ilkesine dayanarak gerekçelendirilmiş ve bu ifadelerin, insan zihninin sınırlı kavrayış kapasitesine uygun olarak metafizik kavramların anlaşılabilir hale getirilmesi amacıyla kullanıldığı belirtilmiştir (Wolfson, 1912, s. 326). Bu yorum çabalarına rağmen literatürde antropomorfik unsurların ve hatta tecessümü çağrıştıran betimlemelerin varlığı gözlemlenmektedir. Bu durum, Yahudi dini düşüncesinin tarihsel ve kavramsal çeşitliliğini ortaya koymakta olup, netice itibarıyla Yahudi geleneğinde antropomorfik Tanrı tasavvurunun belirgin bir ağırlığa sahip olduğu değerlendirmesini desteklemektedir. Nitekim Yahudi kutsal metinlerindeki antropomorfik ifadeler, mecazi olarak yorumlanmanın yanı sıra, Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki ilişkinin bir yansıması olarak değerlendirilmiş; bu ifadelerin, erken dönemlerde kabile tanrısı anlayışından kaynaklandığıda düşünülmüştür. Bunun yanında söz konusu ifadelerin peygamberlerin kişisel deneyimlerini Tanrı'ya atfetmesiyle şekillendiği veya politeist mitlerden etkilenecek Yahudi dini düşüncesine sonradan sirayet ettiği yönünde çeşitli görüşler de ileri sürülmüştür (Kıyak ve Karakurt, 2024, s. 220).

Kur'an, Yahudilerin insana özgü sıfatlarla Tanrı'yı tasavvur etmelerine yönelik ciddi teolojik ve ahlaki eleştirilerde bulunmuştur. Medine ve çevresindeki Yahudi topluluklarının peygamberlik anlayışları ile tevhid inancına aykırı yaklaşımları, Kur'an'daki eleştirilerin temel hedeflerinden biri olmuştur (Adam, 2004, s. 103). Kur'an, Yahudilerin "Üzeyir Allah'ın oğludur" (et-Tevbe 9/30) gibi ifadelerle Tanrı'ya insani bir bağ atfetmelerini şirke ilişkilendirir. Bu tür ifadeler, Yahudi geleneğinde Tanrı'nın aşkın ve benzersiz varlığını zedeleyen, O'nu insana özgü niteliklerle sınırlayan bir anlayışın yansıması olarak görülür. Aynı şekilde, Yahudilerin uluhiyyet anlayışında Tanrı ile varlıklar arasında biyolojik veya soy bağlantısı kurma çabası, Kur'an'ın kesin bir şekilde reddettiği bir tutumdur. Bu durum, diğer dinî toplulukların mesih Allah'ın oğludur veya melekler Allah'ın kızlarıdır gibi yaklaşımlarıyla aynı düzeyde eleştirilmiştir (er-Râzî, 1420, c. 21 s. 566). Kur'an ayrıca Yahudilerin bu tür antropomorfik yaklaşımlarını tarihsel bir bağlamda değerlendirir. Medine ve çevresindeki Yahudi topluluklarının, geçmişteki inanç ve davranış kalıplarını sürdürdüğünü vurgulayarak, onların Tanrı algılarındaki sapmaları açıklar. Bu tür sapmaların teolojik sonuçları ise, ilahi gazap ve uyarılar şeklinde ifade edilmiştir. Örneğin, Yahudilerin sapkın davranışları nedeniyle ilahi bir cezaya maruz kaldıkları, "Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimseler" (el-Mâide 5: 60) ifadesiyle dile getirilmiştir. Ayrıca bk. (el-Bakara:2: 61; Âl-i İmrân: 3: 112; en-Nisâ: 4: 47). Kısacası Kur'an, Yahudilerin Tanrı'yı antropomorfik niteliklerle sınırlayan anlayışlarına karşı, tevhid ilkesini merkeze alan bir eleştiri getirmiştir. Bu eleştiriler, hem Yahudilerin teolojik sapmalarını düzeltmeyi amaçlamış hem de Allah'ın mutlak aşkınlığına yönelik bir vurguyla, tevhid inancını koruma çabası olarak karşımıza çıkmıştır.

Yahudilerin ilahi olanla inorganik belli düzeyde ise organik yakınlığı birçok boyutta kendini gösterir. Örneğin, kişiselleştirilmiş Tanrı tasavvuru O'nun kendileriyle birebir iletişim kurmasını talep etmeleri boyutuna ulaşmıştır. "Bilgiden yoksun olanlar, "Allah bizimle konuşmalı veya bize bir mucizeli işaret gelmeli değil miydi?" dediler. Bunun gibi onlardan öncekiler de onların dediklerinin

benzerini demişlerdi. Kalpleri hep birbirine benziyor! Biz, gerçeği kabul edenlere âyetleri açıkladık.” (Bakara 2: 18) ifadeleri, Yahudilerin bu özel ilişki ve üstünlük iddialarına dayanan yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Çünkü müşriklerde Yahudiler gibi Ahmesilik bağlamında kendilerinin özel bir grup olduğunu iddia edebiliyorlardı (Üner, 2024, s. 338). Bu talep, Tanrı’nın yalnızca İsrailoğulları için var olduğu ve onların özel ihtiyaçlarına cevap vermesi gerektiği anlayışını yansıtır. Yahudilikteki antropomorfik Tanrı tasavvuru, Yahudilerin tarih boyunca Tanrı’nın iradesini kendi çıkarlarına uygun bir şekilde yorumlama ve hatta bu irade adına konuşabilme eğilimlerini pekiştiren önemli bir unsur olmuştur. Her ne kadar günümüz Yahudi teolojisinde Tanrı’ya fiziksel bir şekil atfedilmiyor olsa da kutsal metinlerdeki antropomorfik ifadeler tarihsel süreçte Tanrı’yı kişiselleştiren ve onunla daha doğrudan bir ilişki kurmayı mümkün kılan bir anlayışı beslemiştir. Kutsal metinlerdeki antropomorfik ifadeler olmasaydı bile Yahudilerin kendilerini seçilmiş bir topluluk olarak görme eğilimi devam edebilirdi; ancak bu ifadeler, bu algının kök salmasına ve Tanrı’nın İsrailoğullarıyla olan ilişkisini kişiselleştiren bir teolojik çerçeve sunmasına neden olmuştur.

Tanrısal varlıkla teşbih düzeyinde yakınlık Yahudileri kutsalı kendi çıkarlarına göre tanımlama eğilimine de itmiştir. Bu durum, vahiy ve Hz. Muhammed’in peygamberliği üzerinde yoğunlaşan itirazlarında açıkça görülür. Kur’an’da Yahudilerin bu itirazları, ilahi iradeyi ve uluhiyeti anlamamak olarak değerlendirilmiştir. “Allah hiçbir insana bir şey indirmemiştir” (el-En’am 6: 91) şeklindeki ifadeleri, onların Allah’ı gereği gibi takdir edememelerinin bir sonucu olarak gösterilir. Bu yaklaşım, Yahudi toplumunun, ilahi mesajları kendi tarihsel ve toplumsal çıkarlarına uygun bir çerçevede algılama eğiliminden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, Yahudilerin vahye yönelik itirazları, yalnızca Hz. Muhammed’i reddetmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda ilahi kelamın evrensel bir mesaj taşıma iddiasını da hedef almıştır (Zemahşerî, 1407, c. 2 s. 44). Malik b. Sayf ve Finhas b. Azura gibi isimler, bu tutumun somut örneklerini teşkil eder (Taberî, 2000, c. 11 s. 521). Kur’an, bu tavrı, ilahi mesajın özüne aykırı bir sapma olarak değerlendirmiş ve Yahudilerin kutsalı kendi iradelerine göre şekillendirme eğilimlerini eleştirmiştir.

Kur’an, kendilerine kitap verilmiş olan Yahudilerin, kutsal metinlerine bağlı kalmak yerine çıkarları doğrultusunda inançlarına aykırı davranışlar sergilediklerini ortaya koymaktadır. İlahi vahyi muhafaza edip putperestliğe karşı koymaları gerekirken, Yahudilerin müşriklerle iş birliği yapmayı tercih ettikleri ve hatta Allah’tan başka varlıklara secde ettikleri ifade edilir. Bu durum, onların menfaatleri doğrultusunda kutsallarını nasıl ihlal ettiklerini gösterdiği gibi aynı zamanda kutsalı tanımlama biçimlerini de göstermektedir (Nesefî, 1419, c. 1 s. 365). Ayette, “Kendilerine Kitap’tan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtila (tanrılara) iman ediyorlar, sonra da kâfirler için: ‘Bunlar, Allah’a iman edenlerden daha doğru yoldadır’ diyorlar!” (en-Nisâ 4: 51) ifadesi, bu sapmanın bir örneğidir. Uhud Savaşı sonrası bir grup Yahudi, Mekke’ye giderek Müslümanlara karşı müşriklerle bir anlaşma yapma arayışına girmiştir. Müşriklerin Yahudilerden dinleri hakkında bir değerlendirme istemesi üzerine, Yahudiler müşriklerin inançlarını haklı bularak, onların “cibt” adı verilen putlarına tazimde bulunmuşlardır. Bu tavır, Yahudilerin çıkarlarına ters düşmeyen durumlarda inançlarının temel ilkelerinden uzaklaşabileceklerini göstermektedir (İbn Kesîr, 1419, c. 2 s. 344). Bu örnekler, Yahudilerin din anlayışının, ilahi iradeden ziyade insan merkezli bir perspektifle yönlendirildiğini ortaya koyar ve onların tarih boyunca ilahi mesajlara karşı sergiledikleri seçici tutumu gösterir.

Kişiselleştirilmiş Tanrı anlayışı, aynı zamanda Yahudilerin kutsala karşı rahatlıkla çirkin ifadeler kullanabilmelerine de zemin hazırlamıştır. “Gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz” (Âli-İmrân 3: 181) ifadesi, onların Tanrı’ya karşı duydukları saygısızlığın ve Tanrı’nın iradesini kendi çıkarlarına indirgeme çabalarının bir göstergesidir. Tanrı’yı insan gibi tasavvur eden bu anlayış, O’nu sorgulanabilir ve eleştirilebilir bir otoriteye dönüştürmüştür. Bununla birlikte, Yahudilerin kutsal metinlerdeki bilgileri gizlemesi ve bu bilgileri kendi menfaatleri doğrultusunda tahrif etmesi de Kur’an’da açıkça eleştirilmiştir (er-Râzî, 1420, c. 30 s. 539). “Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir” (Cuma 62: 5). Bu ifade, onların Tevrat’ı bir ahlaki rehber olarak değil, kendi çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak gördüklerini açıkça ortaya koyar.

Tanrı'nın insan merkezli bir algıya indirgenmesi aynı zamanda din adamlarının ilahi bir otoriteye sahipmiş gibi kutsanmasını da beraberinde getirmiştir. Yahudilerin hahamlarına ve kahinlerine tanıdıkları tanrısal güç, onların Allah adına yasa koyma, helali haram, haramı helal kılma yetkisiyle donatılmalarını sağlamıştır (Mâverdi, t.y., c. 2 s. 354). Bu tutum, Kur'an'da eleştirilmiş ve şu ifadelerle kınanmıştır: “(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (Hristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) rabler edindiler” (et-Tevbe 9: 31).

Yahudilerin Cebrail'e karşı sergilediği tutum, yalnızca dini bir mesele değil, Yahudi teolojisindeki Tanrı tasavvurunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Cebrail'e olan düşmanlık, Tanrı'nın iradesini kabul etmeme ya da onu eleştirme anlamına gelir ki bu, ilahi otoriteye karşı bir meydan okuma niteliği taşır. Bu durum, aşkın ve mutlak bir otoriteye sahip olan Tanrı anlayışından çok, daha kişiselleştirilmiş ve insanla aynı düzeye indirgenmiş bir Tanrı tasavvuruyla ilişkilendirilebilir. Bu anlayış, Tanrı'nın emirlerinin insan çıkarlarına göre yorumlanması ve hatta gerektiğinde sorgulanması şeklinde bir eğilim yaratmıştır (Salmazzem, 2024, ss. 61-63). Vahiy dönemi Yahudilerinin Cebrail'i zillet ve savaş meleşi, Mikail'i ise esenlik ve bereket meleşi olarak tanımladığı belirtilmektedir (er-Râzî, 1420, c. 3 s. 610). Bu ayrım, Yahudi toplumunun ilahi iradeyi kendi çıkarlarına göre şekillendirme çabasının bir yansımasıdır. Kişiselleştirilmiş Tanrı tasavvuru, Tanrı'yı yalnızca İsrailoğulları'nın lehine bir araç olarak algılama eğilimini beslemiş ve bu durum, melekler arasında bile ayrım yapmaya dayalı bir anlayışı doğurmuştur. Her ne kadar diğer toplumlarda da tanrının bir topluluğa özel bir varlık olarak tasavvur edildiği görülse de Yahudi toplumunda bu anlayış, ilahi iradeyi sorgulama ve ona doğrudan müdahale etme eğilimiyle birleşerek daha belirgin bir karakter kazanmıştır. Cebrail'in Kur'an'da vahyi getiren melek olarak tanımlanması (el-Bakara 2: 97-98), bu düşmanlığı daha da derinleştirmiştir. Bu tutum, Yahudi toplumunun Tanrı'nın iradesini yalnızca kendi menfaatlerine hizmet eden bir mekanizma olarak görme eğilimini ve ilahi otoritenin kişiselleştirilmiş bir algıya indirgenmesini açıkça ortaya koymaktadır.

Kişiselleştirilmiş Tanrı ve Seçilmiş Halk

Yahudi teolojisinde seçilmişlik doktrini, Tanrı ile İsrailoğulları arasında kurulan kutsal ahitlere dayanır (Çıkış 19: 5-6; Tesniye 7: 6). Aslında seçilmişlik Yahudi ırkına özel bir durum olmayıp onların ilahi teklifi kabul eden ve onu insanlığa aktarmakla görevlendirilen tek topluluk olmaları üzerine kuruludur (Taylor, 1891, s. 86 vd.). Ancak tarihsel ve sosyokültürel süreçler içerisinde bu doktrinin, zaman zaman, İsrail halkının diğer milletlerden ayrıcalıklı bir konumda olduğu algısını beslemiştir. Bu anlayışta antropomorfik Tanrı algısı önemli bir yer tutmaktadır. Tanrı'nın insana özgü niteliklerle tasavvur edilmesi belki ilahi gerçekliği daha anlaşılır kılma çabası olarak görülebilir. Ancak bu yaklaşım aynı zamanda Tanrı'nın belirli bir topluluğa has bir kimlik ve iradeye sahip olduğu algısını da desteklemiştir. Örneğin, Tevrat'taki Tanrı tasvirleri, Tanrı'nın yalnızca İsrailoğulları için hareket eden, onları koruyan ve düşmanlarına karşı savaşan bir varlık olarak tasavvur edilmesine katkıda bulunmuştur. Bu tür bir tasavvur, Tanrı'nın bir kabile Tanrısı olarak algılanmasını kolaylaştırmış ve Yahudiler için seçilmişlik doktrinini, diğer milletlerden üstünlük iddialarını destekleyen bir temel haline getirmiştir. Bu anlayış, İsrailoğulları'nın Tanrı ile olan ilişkisini, diğer milletlerle olan ilişkilerinden ayırtmış ve seçilmişlik doktrinini ilahi bir hak ediş veya özel bir statü gibi algılamalarına neden olmuştur. Ayrıca, antropomorfik Tanrı anlayışı, Tanrı'ya bir toplulukla özdeşleşmiş bir kimlik ve irade atfedilmesini mümkün kılmıştır. Bu durum, seçilmişlik kavramını sadece teolojik bir olgu olmaktan çıkararak, aynı zamanda toplumsal ve siyasal bir ideolojiye dönüştüren bir zemin sunmuştur.

Toplumların kimlik edinme süreçleri, tarihsel, kültürel ve inanç temelli unsurların birleşimiyle şekillenir. Kimlik, bireylerin ve toplulukların kendilerini tanımlama biçimlerini belirlerken, onları diğer toplumlardan ayıran bir aidiyet duygusu oluşturur. Bu süreç, toplumsal hafızanın, ortak değerlerin ve paylaşılan sembollerin etrafında gelişir. İnanç, bu unsurlar arasında özel bir yere sahiptir; çünkü inanç sistemleri, yalnızca bireylerin değil, toplumların da anlam arayışlarına cevap sunar ve toplulukların davranış normlarını belirlemede önemli bir işlev görür (Dalbay, 2018, s. 169 vd.). Dini inançlar, toplumsal kimliğin inşasında güçlü bir araçtır. İnançlar, insanlara varoluşsal sorulara yanıt

verirken aynı zamanda topluluklar için ahlaki bir çerçeve sunar. Bir toplumun kutsal metinleri, mitolojileri ve ritüelleri, üyelerinin ortak bir geçmişe, değerlere ve geleceğe olan bağlılığını pekiştirir. Bu bağlamda din, yalnızca bireysel bir tercih değil, toplumsal bir bağdır. Din aracılığıyla toplumlar, biz ve öteki ayrımını yaparak kendilerini farklılaştırır ve kimliklerini daha net bir şekilde tanımlarlar (Coşkun, 2014, s. 15).

Toplumların kimlik oluşturma süreçlerinde tarihsel travmalar, başarılar ve kutsal anlatılar önemli bir rol oynar. Bu süreçte inanç, toplumların birlik ve dayanışma duygularını güçlendirmekle kalmaz; aynı zamanda onlara kolektif bir anlam ve yön tayin eder. Örneğin, bir toplumun seçilmiş bir halk olduğuna inanması, sadece o toplumun inanç sistemini değil, aynı zamanda toplumsal yapısını ve dünya ile ilişkisini de şekillendirir. Yahudi toplumunda bu sürecin merkezinde seçilmişlik doktrini yer alır. Bu doktrin, yalnızca bir dini inancı değil, aynı zamanda Yahudi kimliğini tanımlayan bir ideolojik çerçeveyi temsil eder. Yahudi toplumu, Tanrı tarafından seçilmiş bir halk olma inancı üzerinden kendisini diğer toplumlardan ayırmış ve bu seçkin statüyü bir kimlik inşa aracı olarak kullanmıştır. İsrailoğulları, Tanrı tarafından seçilmiş bir halk olma inancıyla, ilahi bir sorumluluk taşıyan özel bir topluluk olarak tanımlanmışlardır. Ancak bu seçilmişlik, onların kendi üretimi olan mutlak ya da ontolojik bir üstünlük olmayıp, kutsal metinlerde açıkça ifade edilen bir ilahi takdirin sonucudur. “Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi diğer topluluklara üstün kıldığımı hatırlayın” (el-Bakara 2: 47) gibi ayetler, bu üstünlüğün, Tanrı’nın İsrailoğulları’na belirli bir dönemde vahiy ve emirlerini iletme görevi vermesi, peygamberlik makamıyla şereflendirmesi ve çeşitli dünyevi nimetler bahşetmesiyle şekillendiğini ortaya koymaktadır (el-Mâturîdî, 2005, c. 1 s. 451). Yani, İsrailoğulları’nın ilahi emirleri yerine getirme ve bu doğrultuda bir rol üstlenme kapasitesine dayalı olarak verilmiş bir statüdür. Fakat zamanla bu durum, Yahudi toplumunun kimlik inşasında merkezi bir rol oynamış ve onları diğer milletlerden ayıran ideolojik bir çerçeve oluşturmuştur (Katar, 2007, s. 461). Yahudi teolojisindeki bu dışlayıcı tutum, yalnızca manevi bir iddia olarak kalmamış, aynı zamanda toplumsal yapıyı da şekillendirmiştir. Seçilmişlik inancı, İsrailoğulları’nın diğer toplumlarla ilişkilerini belirlemiş, diğer milletlerin yalnızca ilahi planın birer figüranı olarak algılanmasına neden olmuştur. Nitekim Hz. Muhammed’in ve ashabının dalalet üzerinde algılanması bu seçilmişlik düşüncesinin yansımasıdır (Cuma 62: 6).

Tevrat’ta, Tanrı’nın İsrailoğulları’nı diğer milletlerden ayırarak seçtiği ve onlara özel görevler yüklediği açıkça ifade edilir: “Şimdi sözümü dikkatle dinler, antlaşmama uyarsanız, bütün uluslar içinde öz halkım olursunuz. Çünkü yeryüzünün tümü benimdir. Siz benim için kâhinler krallığı, kutsal ulus olacaksınız. İsraililer’e böyle söyleyeceksin” (Çıkış 19:5-6). Bu pasaj, Tanrı’nın İsrailoğulları’na yalnızca bir dini statü değil, aynı zamanda ahlaki ve tarihi bir sorumluluk yüklediğini göstermektedir. Diğer bir pasajda ise “Tanrınız Rab için kutsal bir halksınız. Rab öz halkı olmanız için yeryüzündeki bütün halkların arasından sizi seçti” (Tesniye 14:2) ifadesiyle seçilmişlik doktrini pekiştirilir. Bu seçkin statü, İsrailoğulları’na ilahi bir ayrıcalık ve aynı zamanda bağlılık yükler. İlahi ahdin şartları, İsrailoğulları’nın Tanrı’nın emirlerine tam bir itaat göstermesini gerektirir. Ancak bu itaatin sürekliliği sağlanmadığında, Tanrı’nın gazabı ve lanetlerinin devreye gireceği uyarısı da yapılır (Tesniye 28:15-68). Böylece seçilmişlik hem bir lütuf hem de ciddi sorumluluklar içeren bir kavram olarak sunulur.

Seçilmişlik doktrini, Yahudi teolojisinin en önemli kavramlarından biri olarak İsrailoğulları’nın Tanrı ile ilişkisini hem dini hem de coğrafi boyutlarda şekillendirmiştir. Bu doktrin, onların yalnızca ilahi bir seçkinlik statüsüne sahip olmadığını, aynı zamanda belirli bir toprak parçası üzerinde hak iddiasında bulunarak kimliklerini coğrafi bir temele dayandırdıklarını ifade eder. Özellikle Tevrat’ta sıkça tekrarlanan vaat edilen topraklar anlayışı, Yahudi kimliğini fiziksel ve tarihsel bir çerçevede somutlaştırır (Johnson, 1988, s. 19). Tevrat’ın “Bir yabancı olarak yaşadığın toprakları, bütün Kenan ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim. Onların Tanrısı olacağım” (Tekvin 17: 8) ifadesi, bu anlayışın temel taşlarından biridir. Pasaj, Tanrı’nın İsrailoğulları ile olan ilişkisinde yalnızca manevi bir bağ değil, somut bir coğrafi boyut inşa ettiğini gösterir. Vaat edilen topraklar, İsrailoğulları’nın yalnızca bir etnik grup olmaktan çıkarak, Tanrı’nın iradesini gerçekleştiren bir topluluk olarak tanımlanmasını mümkün kılmıştır. Bu topraklar,

kutsal bir amaca hizmet eden, Tanrı'nın ilahi planında belirleyici bir alan olarak tasavvur edilmiştir (Karahan, 2021, s. 198 vd).

“Tanrınız Rab mülk edinmek üzere gideceğiniz ülkeye sizi götürdüğünde, önünüzden birçok ulusu –Hititler'i, Girgaşlılar'ı, Amorlular'ı, Kenanlılar'ı, Perizliler'i, Hivliler'i, Yevuslular'ı, sizden daha büyük ve daha güçlü yedi ulusu– kovacak. Tanrınız Rab bu ulusları elinize teslim ettiğinde, onları bozguna uğrattığınızda, tümünü yok etmelisiniz. Bu uluslarla antlaşma yapmayacaksınız, onlara acımayacaksınız” (Tesniye 7: 1-2) pasajları, bu coğrafi tasavvurun diğer halklar üzerindeki etkisini açıkça ortaya koyar. Tanrı'nın İsrailoğulları'na Kenan topraklarını vaat etmesi, yalnızca bir mülkiyet ilişkisi değil, aynı zamanda bu topraklarda yaşayan diğer halkların dışlanması ve yok edilmesini içeren bir ilahi emir olarak görülmüştür. Bu noktada seçilmişlik doktrini özellikle Siyonizm'de Yahudi kimliğini şekillendiren merkezi bir unsur olarak coğrafi aidiyeti, dini kimlikle birleştirmiştir. Tanrı'nın vaat ettiği topraklar, İsrailoğulları için yalnızca bir yaşam alanı değil, aynı zamanda ilahi bir misyonun gerçekleştiği yer olarak kutsallaştırılmıştır. Bu kutsallık, coğrafyanın sadece fiziki bir mekân olmanın ötesinde, İsrailoğulları'nın Tanrı ile olan bağıını somutlaştıran bir araç haline gelmesine yol açmıştır (Troen, 2013, ss. 101-103).

Tevrat, Yahudi halkını yalnızca bir topluluk değil, Tanrı'nın yasalarının taşıyıcısı ve uygulayıcısı olarak da sunar. “Başka hangi millet, Tanrı'nın verdiği bu kadar doğru yasalara ve kararlara sahip olabilir?” (Tesniye 4: 8) ifadesi, bu yasalara sahip olmanın Yahudi toplumuna ahlaki ve teolojik bir üstünlük kazandırdığı inancını destekler. Bu anlayış, Yahudiler arasında kendi milletlerini Tanrı'nın özel planının bir parçası olarak görme eğilimini güçlendirmiştir. Ancak bu, diğer milletlerin manevi ve ahlaki anlamda yetersiz, hatta aşağı olarak değerlendirilmesine de yol açmıştır. Bu ahlaki üstünlük iddiası, Yahudi teolojisinin toplumsal dışlama ve teolojik kibir olarak nitelendirilebilecek bir boyut kazanmasını sağlamıştır. İsrailoğulları, Tanrı'nın yasalarını yalnızca kendilerine verilmiş bir ayrıcalık ve misyon olarak görmüş; diğer milletleri bu yasalarla uyumlu olmayan, bu nedenle de manevi değerden yoksun topluluklar olarak tanımlamıştır (Sputnik, 2023). Örneğin, “Tanrınız Rab için kutsal bir halksınız. Rab sizi kendisine ait bir halk olmanız için seçti” (Tesniye 7: 6) ifadesiyle Yahudi kimliği yalnızca manevi bir bağlamda değil, aynı zamanda diğer milletlerden üstün bir ahlaki duruşla sunulmuştur.

Yahudilerin seçilmişlik anlayışı, ahiret inancı bağlamında da kendine özgü bir şekilde tezahür etmektedir. Bu inanç, sadece dünya hayatında değil, ahiret hayatında da diğer topluluklardan üstün bir konumda olacakları iddiasını taşır. Onlar, ebedi mutluluğa ulaşmanın yalnızca kendilerine özgü bir hak olduğunu düşünerek, diğer milletleri bu tasavvurun tamamen dışında bırakmışlardır. Ahireti, yalnızca kendi toplulukları için bir ödül olarak gören bu anlayış, ahlaki ve dini değerlerin evrenselliğine karşı dar bir çerçeve sunar. Kur'an, bu tutumu eleştirerek, onların ahirete yönelik iddialarının temelsiz olduğunu belirtir. Ahiret yurdunun yalnızca kendilerine ait olduğunu savunan Yahudilere yönelik olarak, “Onlara, “Şayet Allah katında, âhiret yurdu diğer insanlara değil de yalnız size ait ise ve bu iddianızda doğruysanız haydi ölümü isteyin bakalım!” de.” (el-Bakara 2: 94) şeklindeki meydan okuma, bu kibirli yaklaşımı ve iddianın dayanaksızlığını gözler önüne serer. Yahudilerin ahiret inancı üzerindeki bu dar çerçeveli bakış açısının bir nedeni, kendilerini ilahi rahmetin önceden belirlenmiş tek muhatabı olarak görmeleridir. Kur'an aslında onların ahiret hayatına yönelik daha negatif bir tutum takındıklarını belirtir (Bilmen, t.y., c. 1 s. 91). Nitekim Yahudi teolojisinde, ahiret inancının görünürlüğünün az olduğu görülür (Kotan, 2011, s. 186). İlahi rahmetin kendilerine bahşedildiğine olan bu kesin inanç, ahiret tasavvurunun daha çok dünyevi bir statüye dayalı bir anlayışla şekillenmesine neden olmuştur.

Ahlaki üstünlük iddiası, Yahudi toplumunun ahlaki ilkelerle olan ilişkisinde önemli bir çelişkiyi de barındırır. Tanrı'nın yasalarını yerine getirme yükümlülüğü, İsrailoğulları için bir ayrıcalık olduğu kadar bir sınav niteliği de taşımıştır. Ne var ki, bu ilahi yasalara bağlılık, Yahudi toplumunun tarihsel pratiğinde her zaman istikrarlı bir şekilde sürdürülmemiştir. Tevrat'ta ve Kur'an'da İsrailoğulları'nın sık sık bu ilkelere aykırı davranışlar sergilediği ve bunun neticesinde Tanrı'nın gazabına maruz kaldığı birçok örnek yer alır. Tevrat'ta Tanrı'nın emirlerine itaatsizliğin sonuçları ayrıntılı bir şekilde sıralanırken, İsrailoğulları'nın bu yasaları ihlal etmesinin dini ve toplumsal

bedelleri açıkça ortaya konmuştur (Tesniye 28: 15-68). İsrailoğulları'nın bu yasaları ihlal eden tutumları, yalnızca bireysel hatalarla sınırlı kalmamış, toplumun genel yapısında ahlaki değerlerin göz ardı edilmesine kadar varmıştır. Örneğin, peygamberlerin öğütlerini dinlememe, ilahi mesajları reddetme ve tahrif etme gibi eylemler, Kur'an'da da sıkça eleştirilen davranışlar arasındadır. Bu durum, seçilmişlik iddiasının beraberinde getirdiği sorumluluğun yeterince benimsenmediğini ve ilahi emirlerin toplumsal düzeyde içselleştirilemediğini göstermektedir. Özellikle, İsrailoğulları'nın ahitlerini bozarak kendi çıkarlarına hizmet eden yorumlar geliştirmesi, bu sorunun teolojik boyutunu daha da belirgin hale getirmiştir.

Seçilmişlik ve Diğer Halkların Dehümanizasyonu

Yahudi teolojisindeki seçilmişlik doktrini Yahudi kimliğini güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda diğer halklara yönelik algı ve tutumlarda belirgin bir ayrımcılığı da beraberinde getirmiştir. Tevrat'ın çeşitli bölümleri, İsrailoğulları dışındaki halkların manevi ve ahlaki açıdan aşağı bir statüye indirgenmesine zemin hazırlamış ve bu halkları yalnızca Tanrı'nın planının gerçekleşmesinde bir araç olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım, diğer halkları insanlık değerlerinden uzaklaştırarak birer nesne haline getiren teolojik bir anlayışa dönüşmüştür. Tevrat'ta yer alan pasajlar, İsrailoğulları dışındaki milletlerin genellikle ikinci planda birer figüran olarak ele alındığını göstermektedir. Örneğin, "Tanrınız Rab, size teslim ettiği tüm halkları yiyip bitireceksiniz. Onlara acımayacaksınız ve ilahlarına kulluk etmeyeceksiniz; bu sizin için bir tuzak olur" (Tesniye 7: 16) ifadesi, diğer halkların varlığını İsrailoğulları'nın ilahi görevlerini yerine getirmesine engel teşkil eden bir unsur olarak tanımlar. Bu pasaj, diğer milletlere karşı duygusal, ahlaki ve teolojik bir mesafe koyarak, onları birer tehdit ve nesne olarak tanımlamaktadır. Diğer halklar yalnızca fiziksel olarak yok edilmesi gereken birer düşman değil, aynı zamanda manevi olarak da İsrailoğulları'nın kutsal misyonunu tehdit eden unsurlar olarak tasvir edilir.

Tevrat, diğer halkların yalnızca fiziksel bir tehdit değil, manevi kirlenme unsuru olduğunu güçlü bir şekilde vurgular. Bu durum, İsrailoğulları'nın ilahi bir misyonla ayrılmış kutsal bir topluluk olarak görülmesiyle bağlantılıdır. "Ammonlular ve Moavlılar Rab'bin topluluğuna katılamaz. Onların soyundan gelenler, onuncu kuşakta bile, Rab'bin topluluğuna kabul edilmeyecek" (Tesniye 23:3-4) ifadesi, yalnızca belirli halkların dışlanmasını değil, aynı zamanda bu dışlamanın kuşaklar boyunca sürecek bir ilahi talimat olduğunu ortaya koyar. Bu tür emirler, diğer milletlerin manevi olarak kirliliği veya eksik kabul edildiği bir statüye indirgenmesini meşrulaştırır. Bu yaklaşım, diğer halkları yalnızca İsrailoğulları'nın karşısında duran birer düşman olarak değil, aynı zamanda Tanrı'nın kutsal topluluğuna zarar verme potansiyeli taşıyan varlıklar olarak konumlandırır. Manevi kirlenme, dini saflığın korunması açısından bir endişe kaynağı olmayıp ayrıca toplumsal düzenin ve İsrailoğulları'nın kimliğinin korunmasında kritik bir unsur olarak sunulur. Bu bağlamda, dışlanan halkların manevi kusurları, onlarla herhangi bir ilişkiden kaçınılmasını zorunlu kılar.

Diğer halkların insanlık dışı bir statüye indirgenmesi, sadece bir teolojik mesele olarak kalmamış, aynı zamanda Yahudi toplumunun sosyal yapısını da derinden etkilemiştir. Tevrat'taki emirler, İsrailoğulları'na diğer milletlerle evlenmemelerini, onların ilahlarına tapmamalarını ve onlarla hiçbir şekilde dostluk kurmamalarını öğütler (Şeker, 2015, s. 261). "Benim meleklerim senin önünden gidip Amor, Hitit, Periz, Kenan, Hiv ve Yevus halklarını yok edecek. Onların ilahlarına tapmayacaksınız, onlara hizmet etmeyeceksiniz; ilahlarını tamamen yok edeceksiniz" (Çıkış 23: 23-24) ifadesi, diğer halkların dini ve sosyal bir engel olarak algılandığını gösterir. Bu tür emirler, diğer halkların insanlık değerlerinin tamamen yok sayılmasına yol açmış ve bu halkların yalnızca İsrailoğulları'nın dini ve ulusal hedeflerini gerçekleştirmek için birer araç olarak görülmesini sağlamıştır. Bu, Yahudi toplumunda dışlayıcı ve ayrımcı bir tutumu meşrulaştırmış ve diğer milletlere karşı üstünlük duygusunu pekiştirmiştir.

Yahudi teolojisinde diğer halkların dehümanizasyonu, yalnızca ahlaki ve sosyal bir dışlama olarak kalmamış, aynı zamanda fiziksel şiddeti ve yok etmeyi meşrulaştıran bir ideolojik temele dönüşmüştür. Bu anlayış, özellikle Tevrat'taki emirler ve herem uygulamalarıyla şekillenmiştir. Diğer halkların insanlık dışı bir statüye indirgenmesi, onları İsrailoğulları'nın ilahi misyonunun

gerçekleşmesi için bertaraf edilmesi gereken birer engel olarak tanımlamış ve şiddeti kutsal bir görev haline getirmiştir. Tevrat, diğer halklara yönelik şiddeti yalnızca bir zorunluluk olarak değil, aynı zamanda ilahi bir emir ve kutsal bir görev olarak sunar. “Tanrınız Rab, sizi mülk edinmek üzere gittiğiniz ülkeye götürdüğünde, birçok ulusu önünüzden uzaklaştıracak: Hititler, Girgaşiler, Amorlular, Kenanlılar, Perizliler, Hivliler ve Yevuslular... Onları tamamen yok edeceksiniz. Onlarla antlaşma yapmayacaksınız ve onlara acımayacaksınız” (Tesniye 7: 1-2) ifadesi, bu halkların ortadan kaldırılmasını Tanrı’nın iradesinin bir tezahürü olarak tanımlar. Bu emirler, İsrailoğulları’nın diğer milletleri yok etmesini yalnızca askeri bir gereklilik değil, aynı zamanda manevi bir temizlik olarak sunar. Tevrat’da yer alan şu ifadeler de bu anlayışı pekiştirir: “Ancak Tanrınız Rab’bin mülk olarak size verdiği bu halkların kentlerinden hiçbir canlıyı sağ bırakmayacaksınız. Hititleri, Amorluları, Kenanlıları, Perizlileri, Hivlileri ve Yevusluları tamamen yok edeceksiniz” (Tesniye 20: 16-17). Burada, diğer halklar sadece fiziksel bir tehdit olarak değil bununla birlikte dini ve ahlaki düzenini bozabilecek bir unsur olarak görülmekte ve bu nedenle tamamen ortadan kaldırılmaları emredilmektedir. Bu emirler, şiddetin yalnızca bir askeri strateji değil, aynı zamanda ilahi bir yükümlülük olduğunu göstermektedir.

Yahudi teolojisinde “herem” kavramı, diğer halkların tamamen yok edilmesini öngören bir kutsal savaş anlayışını ifade eder. Bu kavram, İsrailoğulları’nın diğer milletlere yönelik şiddetini ilahi bir emirle meşrulaştırır (Arslantaş, 2008, s. 33 vd.). Örneğin, “O sırada bütün kentlerini ele geçirip erkek, kadın, çocuk demeden herkesi yok ederek herem uyguladık” (Tesniye 2:3-4) ifadesi, bu kavramın vahşet boyutunu açıkça ortaya koyar. Herem, yalnızca fiziksel bir yok etmeyi değil, aynı zamanda bu halkların kültürel ve dini varlıklarının da tamamen ortadan kaldırılmasını içermektedir.

İsrailoğulları, Tanrı ile olan özel ilişkisini koruma adına diğer halklara yönelik şiddeti kutsallaştırmıştır. Aslında Yahudi kutsal metinlerdeki antropomorfik tasvirler, Tanrı’yı sadece evrende aşkın bir güç olmaktan çıkarıp, belirli tarihsel olaylarda neredeyse insan gibi tepki veren, sevinç duyan, öfkelenen yahut üzülen bir aktör konumuna getirir. Tanrı’nın insan benzeri davranışlar sergilemesi, ulusal felaketler veya başarılar karşısında doğrudan tepki vermesi, söz konusu topluluğun kendisini Tanrı’nın hassasiyet alanı içinde yerleştirmesine olanak tanır. Bu durum, sadece teolojik bir inanç olmaktan çıkıp politik ve toplumsal pratiklere zemin hazırlayan bir ideolojik çerçeveye dönüşür. Bu bağlamda, Tanrı’nın belirli bir topluluğun menfaatlerini gözetken ve onların düşmanlarını cezalandıran bir varlık olarak tasavvur edilmesi, topluluğun kendi eylemlerini ilahi rızaya uygun görerek meşruiyet kazanmasına katkı sağlar. Bu tür bir tasavvurun antropomorfik Tanrı anlayışıyla desteklenmesi, Tanrı’nın insan davranışlarına benzer tepkiler vermesi algısını güçlendirmiştir. Ancak, bu tür bir meşruiyet arayışı yalnızca antropomorfik Tanrı tasavvuru ile sınırlı olmayıp, ilahi iradenin farklı şekillerde yorumlanmasıyla da ilişkilendirilebilir. İsrail-Filistin çatışmasında dini metinlerin nasıl yorumlandığı ve uygulandığı, özellikle Tevrat’ta geçen bazı savaş ve şiddet içerikli ifadelerin Filistinlilere yönelik askeri operasyonlarda meşruiyet zemini oluşturduğu görülebilir.

Sonuç

Yahudi teolojisinde antropomorfik Tanrı anlayışı ve bununla ilişkili olarak seçilmişlik doktrini, İsrailoğulları’nın tarihsel ve toplumsal kimliğinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Bu doktrin, Yahudi halkını Tanrı’nın özel bir halkı olarak tanımlayarak, onları diğer milletlerden ayırmış ve kutsal bir misyonla donatmıştır. Tevrat’ta vurgulanan bu anlayış, Yahudilerin aynı zamanda tarihsel ve toplumsal kimliklerini Tanrı’nın kutsal yasalarını uygulama ve onun iradesini gerçekleştirme sorumluluğu üzerinden şekillendiren bir millet olduklarını ifade eder. Ancak bu inanç, zamanla Yahudi toplumunda dışlayıcı ve ayrımcı bir anlayışa dönüşmüş ve diğer milletlere karşı manevi bir üstünlük iddiasıyla birleşmiştir.

Seçilmişlik doktrini, Yahudi kimliğinin şekillenmesinde hem dini hem de toplumsal ve politik bir çerçeve sunmuştur. Tanrı’nın İsrailoğulları ile yaptığı ahitler, onları özel bir statüyle donatmış ve bu statü, teolojik bir hiyerarşiyle desteklenerek Yahudilerin diğer milletlerden ayrışmasını sağlamıştır. Bu hiyerarşi, yalnızca dini bir inanç sistemi olarak kalmamış; zamanla toplumsal ve politik uygulamalara da zemin hazırlamıştır. Diğer milletlerin, İsrailoğulları’nın Tanrı ile olan özel ilişkisine

zarar verebilecek unsurlar olarak görülmesi, dışlayıcı politikaların şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Bu durum, Tevrat'ta ifade edilen manevi kirlenme anlayışıyla desteklenmiş ve Yahudi toplumunun kutsal alanlarının korunması gerektiği düşüncesini pekiştirmiştir. Dolayısıyla, Yahudilerin bugün uyguladığı politikaların teolojik temelleri bulunmakla birlikte, bu politikalar aynı zamanda toplumsal ve siyasal boyutları olan geniş kapsamlı bir kimlik anlayışı ile iç içe geçmiştir.

Dışlayıcı ve ayrımcı yaklaşım, Tevrat'taki kutsal savaş emirleriyle de pekiştirilmiştir. İsrailoğulları'na diğer milletlerin topraklarının işgal edilmesi, bu halkların yok edilmesi ve tamamen ortadan kaldırılması gibi ilahi emirler, manevi üstünlük iddiasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu emirler, yalnızca tarihsel bir bağlamda değil, modern dönemde de tartışmalara yol açmıştır. Yahudi teolojisindeki bu ayrımcı anlayış, zaman zaman İsrail-Filistin çatışması gibi siyasi ve toplumsal sorunlarda bir meşruiyet kaynağı olarak kullanılmıştır. Modern İsrail'de bazı siyasi liderler ve din adamları, bu doktrinleri politik hedeflerine dayanak yaparak, diğer halklara yönelik dışlayıcı politikaları savunmuştur. Bu durum, dinin siyasi bir araç olarak kullanılmasının risklerini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Yahudi teolojisindeki bu anlayışların eleştirisi, Kur'an'ın evrensel adalet ve merhamet anlayışında önemli bir yer bulur. Kur'an, Yahudilerin seçilmişlik iddialarını ve diğer milletlere yönelik dışlayıcı tutumlarını eleştirerek, Allah'ın iradesinin yalnızca bir millete değil, tüm insanlığa yönelik olduğunu vurgular. Bu eleştiriler, yalnızca teolojik bir çerçevede değil, aynı zamanda toplumsal bir bağlamda da değerlidir. Kur'an, insanlığın tevhid temelli eşitliği ve ortak sorumlulukları üzerine kurulu bir anlayışı savunur.

Kişiselleştirilmiş Tanrı anlayışı, Yahudi toplumunda bu ayrımcı ve dışlayıcı yaklaşımların temelinde yatan önemli bir unsurdur. Tanrı'nın İsrailoğulları'nın çıkarlarına hizmet eden bir figür olarak tasavvur edilmesi, onun evrensel adalet ve merhamet ilkelerinden uzaklaştırılarak, Yahudi kimliğine hizmet eden bir varlık olarak algılanmasına yol açmıştır. Yahudi toplumunun, Tanrı ile olan ilişkisini manevi bir bağ değil, siyasi ve toplumsal bir üstünlük aracı olarak görmesine neden olmuştur. Ancak bu durum, Tanrı'nın evrensel bir varlık olduğu fikriyle çelişmekte ve Yahudi teolojisinde ahlaki bir sorgulama gerektiren bir noktayı ortaya koymaktadır.

Modern dünyada bu anlayışların yansımaları, yalnızca Yahudi toplumunu değil, diğer halklarla olan ilişkileri de etkileyen bir mesele haline gelmiştir. Özellikle “vaat edilen topraklar” anlayışı, modern İsrail devletinin politikalarında önemli bir rol oynamış ve bu anlayış, diğer milletlerin haklarının göz ardı edilmesine zemin hazırlamıştır. Ancak bu durum, yalnızca Yahudi toplumunun dini ve siyasi ideolojileriyle sınırlı kalmayarak, global barış ve adalet anlayışını tehdit eden bir sorun olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, dini metinlerin çağdaş politikalarla nasıl ilişkilendirildiği konusu, derinlemesine bir incelemeyi gerektiren bir alan olarak öne çıkar.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışmanın tek yazarı olduğu için, tüm katkılar %100 oranında yazara aittir.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışmasına neden olabilecek herhangi bir durum söz konusu değildir.

Kaynaklar

Adam, B. (2004). Müslümanların Yahudilere yönelttiği teolojik eleştiriler. *Dinler Tarihi Araştırmaları (Sempozyum)*, 103-118.

Alicı, M. (2022, 16 Eylül). İlahi dinlerde “Tanrı'nın konuşması” ile “Tanrı adına konuşma” çatışmaları. *Mirat Haber*. <https://www.mirathaber.com/ilahi-dinlerde-tanrinin-konusmasi-ile-tanri-adina-konusma-catismalari/> adresinden erişildi.

- Arslantaş, N. (2008). Hz. Peygamber'in çağdaşı Yahudilerin sosyo-kültürel hayatlarına dair bazı tespitler. *İSTEM*, (11), 9-46.
- Bilmen. (t.y.). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe meali alisi ve tefsîri* (C. 1-10). İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi.
- Boak, A. E. R. (1916). The theoretical basis of the deification of rulers in antiquity. *The Classical Journal*, 11(5), 293-297.
- Cabiri, M. A. (2001). *Arap-İslam aklının oluşumu*. (İ. Akbaba, Çev.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Coşkun, A. (2014). Din ve kimlik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (24). doi:10.15370/muifd.24579
- Çiftçi, H. A. (2017). Kitab-ı Mukaddes'te İsrailoğulları'nın seçilmişliği ve Justin Martyr'in seçilmişlik eleştirisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 219-236.
- Dalbay, R. S. (2018). "Kimlik" ve "toplumsal kimlik" kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 161-176.
- Derveze, İ. (2012). *Kur'an'a göre Hz. Muhammed'in hayatı I-II* (C. 2). İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Derveze, M. 'İzzet. (1383). *Et-Tefsîru'l-Hadîs* (C. 1-10). Kâhire: Dâru 'İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye.
- Erdem, T. ve Keskin, F. B. A. (2024). Yahudi milliyetçiliği olarak Siyonizm'in sosyolojisi. *SDE Akademi*, 4(3), 333-361. doi:10.58375/sde.1538811
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. (2004). *el-İktisâd fi'l-i'tikad*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Ginzberg, L. (t.y.). Antropoformizm. *JewishEncyclopedia*. 10 Kasım 2024 tarihinde <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/1574-anthropomorphism> adresinden erişildi.
- Gündüz, Ş. (2016). Din ve şiddet paradoksu. *Milel ve Nihal*, 13(2), 8-31.
- Gündüz, Ş. (2024, 6 Ocak). İşgal ve soykırımın temel argümanı: Seçilmişlik ve vadedilen topraklar mitosu -. *PERSPEKTİF*. <https://www.perspektif.online/iskal-ve-soykirim-in-temel-argumani-secilmislik-ve-vadedilen-topraklar-mitosu/> adresinden erişildi.
- Gürkan, S. L. (2005). Kur'an'a göre seçilmişlik kavramı ve İsrailoğulları'nın seçilmişliği meselesi. *İslam Araştırmaları Dergisi*, (13), 25-61.
- Hadi, A. B. A. (1932). The Balfour Declaration. *The annals of the American Academy of Political and Social Science*, 164, 12-21.
- Hepkul, A. (2002). Bir sosyal bilim araştırma yöntemi olarak içerik analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-12.
- Hitti, P. K. (2011). *Siyasi ve kültürel İslam tarihi*. (S. Tuğ, Çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- İbn Âşûr, M. T. (1984). *Et-Tahrîr ve't-tenvîr* (C. 1-30). Tunus: Dâru't-Tûnisîyye.

- İbn Kesîr, E.-F. İ. b. O. (1419). *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Azîm*. Beyrut: y.y.
- İbnu'l-Esîr, E.-S. el-M. b. M. el-Cezerî. (1979). *En-Nihâye fî ğarîbi 'l-hadîs ve 'l-eser* (C. 1-5). Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye.
- Johnson, P. (1988). *A History of the Jews* (1st US edition.). New York: Harper Perennial.
- Karahan, S. (2021). Siyonist öğretide vaat edilmiş topraklar. *Ortadoğu Etütleri*, 13(2), 177-213. doi:10.47932/ortetut.814970
- Katar, M. (2007). İsrail kavminin seçilmişliği üzerine bir araştırma. *İslâmî Araştırmalar (Dergi)*, XX(4), 458-463.
- Kıyak, A. ve Karakurt, S. (2024). Antropomorfik düşünce ve Yahudilik. *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 35, 209-222. doi:10.62862/isar.2024-101965
- Koldas, U. (2011). The “nakba” in Palestinian memory in Israel. *Middle Eastern Studies*, 47(6), 947-959.
- Kotan, M. Ş. (2011). Cahiliye dönemi Mekke dini: Ahmesilik. *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu (Sempozyum)*, 177-188.
- Kutsal Kitap*. (2003). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Manna', A. (2013). The Palestinian nakba and its continuous repercussions. *Israel Studies*, 18(2), 86-99.
- Mâturîdî, E. M. M. b. M. (2005). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (C. 1-10). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Mâturîdî, E. M. M. b. M. (1431). *Kitâbu't-tevhîd*. İskenderiyye: Dâru'l-Câmiati'l-Mısriyye.
- Mâverîdî, E.-H. Alî b. M. (t.y.). *En-Nuket ve 'l-uyûn* (C. 1-6). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Nesefî, E.-B. 'Abdullâh b. A. (1419). *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl* (C. 1-3). Beyrut: Dâru'l-Kelime't-Tayyib.
- Öke, M. K. (1982). The Ottoman empire, Zionism, and the question of Palestine (1880-1908). *International Journal of Middle East Studies*, 14(3), 329-341.
- Râzî, F. (1420). *Mefâtihu'l-ğayb* (C. 1-32). Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Rowley, C. K. ve Taylor, J. (2006). The Israel and Palestine land settlement problem: An analytical history, 4000 B.C.E.–1948 C.E. *Public Choice*, 128(1), 41-75.
- Salmazzem, M. (2024). Kur'an perspektifinden Medineli Yahudilerin İslâm davetine yönelik yaklaşımlarının eleştirisi. *Diyanet İlmi Dergi*, 60(1), 43-76. doi:10.61304/did.1283266
- Sputnik. (2023, 10 Ekim). İsrailli bakanın Filistinlilere 'hayvan' benzetmesine tepki: “Naziler de Yahudiler için demişti”. *Sputnik Türkiye*. 10 Kasım 2024 tarihinde <https://anlatilaninotesi.com.tr/20231010/israilli-bakanin-filistinlilere-hayvan-benzetmesi-naziler-de-yahudiler-icin-demisti-1076180250.html> adresinden erişildi.
- Stern, D. (1992). Imitatio hominis: Anthropomorphism and the character(s) of God in rabbinic literature. *Prooftexts*, 12(2), 151-174.

- Şeker, C. (2015). Yahudilikte evlilik ve cinsellik anlayışı / ahlakı. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (44), 247-271. doi:10.29288/ilted.308482
- Taberî, E. C. M. b. C. (2000). *Câmi 'u'l-beyân fî te'vîli âyi'l-Kur'ân* (C. 1-24). b.y.: Muessesetu'r-Risâle.
- Taylor, B. C. (1891). God's purpose in choosing Israel. *The Old and New Testament Student*, 12(2), 86-90.
- Topaloğlu, B. ve Çelebi, İ. (2020). *Kelâm terimler sözlüğü* (7. bs.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Troen, S. I. (2013). Israeli views of the land of Israel/Palestine. *Israel Studies*, 18(2), 100-114. doi:10.2979/israelstudies.18.2.100
- Üner, Y. (2024). Yahûdilikteki seçilmişlik inancının Ahmesîlik'e etkisi üzerine bir inceleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 326-339.
- Wolfson, H. (1912). *Maimonides and Halevi*. Philadelphia: The Dropsie College For Hebrew and Cognate Learning.
- Yazar, E. ve Günay, S. (2024). Bir meşruiyet aracı olarak dehümanizasyon: Oryantalist ve siyonist bakış açısıyla Filistin'deki soykırıma dair bir değerlendirme. *Ombudsman Akademik*, (Özel Sayı 2 (Gazze)), 488-510.
- Yıldırım, R. (2024). Yahudilerin üstünlük iddialarının Yahudi kutsal metinlerindeki dayanakları. *Trabzon İlahiyat Dergisi*, 11(1), 173-191. doi:10.33718/tid.1461254
- Zemahşerî, E.-K. M. b. 'Amr. (1407). *El-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl* (C. 1-4). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

Extended Abstract

Introduction

The establishment of the State of Israel in Palestinian territories was not merely a political movement but a process deeply rooted in theological, cultural, and historical foundations. Emerging at the end of the 19th century as a reaction to discrimination against Jews in Europe, the Zionist movement sought to support the Jewish people's return to Palestine and the establishment of a state. This process, initiated by the Balfour Declaration and the increasing Jewish settlements, led to profound societal conflicts in Palestine. The proclamation of the State of Israel in 1948, referred to as Nakba by Palestinians, resulted in the forced displacement and massacres of hundreds of thousands. The injustices and oppression enacted by Israel have been shaped not only by political and social factors but also by religious beliefs and theological perspectives. Sacred texts have, at times, been used as tools to justify wars and violence. In particular, the concepts of a personalized God and a deified people have enabled this community to view themselves as representatives of a divine mission, legitimizing discrimination and violence against other groups under the claim of superiority. This study examines the Jewish theological doctrines of chosenness and anthropomorphic perceptions of God, analyzing how these beliefs have underpinned Jewish identity and policies in Palestine.

Method

This study employs content analysis within the scope of qualitative research. This method seeks to understand social realities through the detailed examination of written content and derive inferences about underlying, non-explicit elements. The research systematically analyzes verses from the Torah and the Quran to reveal the theological foundations that have influenced contemporary Zionist Jewish behaviors. Additionally, the Quran's critiques of Jewish behaviors are evaluated in comparison to similar expressions in the Torah. This methodology not only explores the theological aspects of sacred texts but also investigates the modern political and social implications of these beliefs.

Discussion and Recommendations

Belief systems that shape collective identities throughout history have taken root not only in the conscious thoughts of individuals but also in the collective unconscious. Judaism exemplifies this phenomenon, as its beliefs and traditions have endured through modern secularization processes and maintained their influence on social identities. Jewish theology has left a profound impact not only on the spiritual lives of individuals but also on the historical experiences and collective memory of communities.

The Quran critiques the recurring patterns of belief and behavior among the Jewish people, pointing to their past mistakes. Despite divine warnings, Jewish communities often exhibited tendencies to violate and rebel against divine commandments. This reflects both the continuity of their attitudes toward divine directives and the theological significance of behaviors repeated throughout history. In this context, efforts to distort sacred texts are considered indicators of historical deviations.

Another significant feature of Jewish theology is the prominent presence of anthropomorphic elements in its concept of God. Anthropomorphism, the portrayal of God with human attributes, is particularly evident in the Torah, where God is described as a creator in human form and a being with human emotions. These depictions aim to make God more comprehensible but have also reduced God to a specific identity and will associated with a particular community. Anthropomorphic views in Jewish tradition have shaped the theological understanding of the people and personalized their relationship with God.

This personalized understanding of God has laid the groundwork for Jews to see themselves as God's chosen people. The doctrine of chosenness is a cornerstone of Jewish theology, supporting the belief that Jews occupy a superior position over other nations. The covenants made between God and the Israelites serve as a religious foundation for this superiority. However, this sense of chosenness has historically legitimized discriminatory and exclusionary attitudes toward other nations. Various verses in the Torah depict non-Israelite communities as morally and spiritually inferior, sometimes even portraying them as enemies to be completely annihilated.

The doctrine of chosenness has functioned not only as a religious element but also as a political tool in constructing Jewish identity. The exclusionary attitude of the Israelites toward other nations has reinforced the tendency to view these nations as mere components of a divine plan. This perspective has led to discriminatory attitudes in their relations with other communities. The anthropomorphic conception of God in Jewish theology has supported the doctrine of chosenness while further deepening its social and political consequences.

The Quran critiques the Jewish tendency to attribute human traits to God and use these conceptions as tools for self-serving interpretations. The distortion of divine messages and the inclination to reinterpret God's will according to their own interests are recurring themes in Quranic critiques. These critiques highlight how anthropomorphic depictions in Jewish sacred texts have provided a theological basis for deviations.

The doctrine of chosenness in Jewish theology has also facilitated the development of exclusionary attitudes toward other nations, portraying them as spiritually inferior. The Torah's commandments have limited the Israelites' interactions with other nations, fostering a theological perspective that views these nations as morally and spiritually inadequate. This perspective not only supports claims of spiritual superiority but also provides a foundation for legitimizing violence against others. Concepts such as "herem" in the Torah suggest the complete annihilation of other peoples as a divine obligation.

Conclusion

The doctrines of chosenness and anthropomorphic perceptions of God in Jewish theology have played a critical role in shaping the historical and social identity of the Israelites. These doctrines define the Jewish people as God's special community, separating them from other nations and endowing them with a unique mission. While these beliefs have served as foundational elements of Jewish identity, they have also fostered exclusionary and discriminatory attitudes, leading to claims of spiritual superiority over other nations.

The chosenness doctrine transcends its religious context, becoming a tool for shaping the social and political structure of Jewish society. The covenants between God and the Israelites established a theological hierarchy over other nations, portraying them as spiritually deficient. Commands for sacred wars in the Torah have further deepened this perspective, framing the physical elimination of other nations as a divine duty. These theological concepts have provided a controversial foundation for modern political narratives, particularly in the Israeli-Palestinian conflict.

The personalized understanding of God has underpinned these exclusionary attitudes, portraying God as a figure serving Jewish interests rather than embodying universal justice and mercy. This perspective has shifted the relationship between the Jewish people and God from a spiritual connection to a pursuit of political and social superiority.

In the modern era, these theological constructs have influenced relationships with other nations, becoming a significant issue. Particularly, the "promised land" doctrine has shaped modern Israeli policies, often disregarding the rights of other nations. Thus, the intersection of religious texts with contemporary politics remains a critical subject requiring thorough analysis.

İsrail Soykırımı Altında Ayakta Kalmaya Çabalayan Bir Eğitim Sistemi: Filistin Eğitim Sistemi

Cemalettin İPEK
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
cemalettin.ipek@ahievran.edu.tr
0000-0002-7365-1467

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1602120

Geliş Tarihi: 15.12.2024

Revize Tarihi: 03.02.2025

Kabul Tarihi: 05.02.2025

Atıf Bilgisi

İpek, C. (2025). İsrail soykırımı altında ayakta kalmaya çabalayan bir eğitim sistemi: Filistin eğitim sistemi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 400-419.

ÖZ

Bu makalede Filistin eğitim sisteminin geçmişten günümüze kadar gelişiminin incelenmesi amaçlanmıştır. Literatür taraması ile oluşturulan makalede Filistin eğitim sistemi; Osmanlı devleti dönemi, İngiliz Manda yönetimi dönemi ve İsrail devleti kurulduktan sonraki dönem olmak üzere farklı ana başlıklar altında ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, Filistin’de İngiliz manda yönetiminin sona erip, İsrail devletinin kurulduğu 1948 yılından sonraki dönem; İntifada hareketleri dönemi, Oslo anlaşması ile başlayan dönem ve 7 Ekim 2003 tarihinde İsrail tarafından başlatılan Gazze kuşatması sonrası dönem olmak üzere ayrı alt başlıklar altında ele alınarak incelenmiştir. Çalışmada ayrıca günümüzde Filistin eğitim sisteminin genel görünümüne yönelik olarak, Filistin’de örgün eğitimin görünümü, yönetimi, finansmanı ve güncel sorunları bağlamında, genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada Filistin tarihi, Osmanlı devleti döneminde Filistin, İngiliz manda yönetimi döneminde Filistin, İsrail devletinin kuruluşundan sonraki dönemde Filistin, Filistin eğitim sistemi ve İsrail’in Filistin saldırıları konularındaki yayınlar taranarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ayrıca elde edilen bulgular doğrultusunda bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Filistin eğitim sistemi, Gazze.

An Education System Struggling to Survive Under Israeli Genocide: The Palestinian Education System

ABSTRACT

This article examines the development of the Palestinian Education system from the past to the present. In this context, the Palestinian education system is discussed under three headings: the Ottoman State and British Colonial periods, and the period after the establishment of the State of Israel. The period after the establishment of the State of Israel is examined under separate subheadings as the war between the Arab states and Israel, the Intifada movements, the Oslo agreement, and the periods after October 7, 2003. The study also attempted to make an evaluation about the current situation of the Palestinian education system in terms of the structure, management, financing and current problems of formal education in Palestine. In the study carried out through document analysis, publications on the history of Palestine, Palestine during the Ottoman Empire, Palestine during the British Mandate, Palestine after the establishment of the State of Israel, the Palestinian education system and Israel's attacks on Palestine were scanned and examined.

Keywords: Palestine, Palestinian education system, Gaza.

Giriş

Filistin eğitim sistemi üzerine yapılacak bir çalışma Osmanlı öncesi dönem, Osmanlı dönemi (1516-1917), İngiliz manda yönetimi dönemi (1917-1948) ve İsrail Devletinin kuruluşu (1948) sonrası dönem olmak üzere farklı ana dönemlere ayrılarak incelenebilir. Bununla birlikte, İsrail’in kuruluşundan sonraki dönem farklı alt başlıklara ayrılarak ele alınabilir. Bu kapsamda, 1948 ile 1967’deki Arap-İsrail Savaşı arasındaki dönem, 1967 Arap-İsrail Savaşından 1993 yılında imzalanan Oslo Anlaşmasına kadar olan dönem, 1993 Oslo Anlaşması ile 7 Ekim 2023’de İsrail’in Gazze’de başlattığı işgal girişimi arasındaki dönem ve 7 Ekim 2023 sonrası dönem olmak üzere farklı alt dönemlerden söz edilebilir.

Yedinci yüzyılda Bizans hâkimiyetinden Müslümanların hâkimiyetine geçmiş olan Filistin’de, 11. yüzyılın sonlarına kadar sırasıyla Emeviler, Abbasiler ve Selçuklular hüküm sürmüştür. Ancak 12. yüzyılın başlarında Haçlılar tarafından işgal edilen Filistin, 12. yüzyılın sonlarına doğru tekrar Müslümanların eline geçmiş, bu tarihten sonra 13. yüzyılın sonlarına kadar Eyyubilerin, daha sonra

Memlûklûlerin, 16. yüzyılın başlarında ise Osmanlıların yönetimine girmiştir. 1917 yılına kadar Osmanlı yönetiminde kalan Filistin, bu tarihten İsrail devletinin kurulduğu 1948 yılına kadar İngiliz Manda yönetiminin kontrolünde kalmıştır (Karaköse, 2018). Doğal olarak bu topraklarda hâkimiyet süren yönetimler Filistin'deki eğitimi de şekillendirmiştir. Filistin topraklarında, Osmanlı devletinde eğitimde yenileşme hareketleri başlayana kadar, eğitim hizmetleri dini eğitim veren kurumlar tarafından sunulmuştur. Osmanlı devletinde, özellikle Tanzimat Fermanından sonra ivme kazanan yenileşme hareketleri ile açılmaya başlanan rûştüye, iptidai ve idadi mektepler Filistin'de de açılmaya başlanmıştır. Ancak Osmanlı dönemde Filistin'de, geleneksel medreselerin dışında, yükseköğretim düzeyinde herhangi bir eğitim kurumunun açılmadığı görülmektedir. Tanzimat Fermanından sonra Filistin'de Batılı devletler tarafından okullar açılmaya başlanmıştır. Ancak Batılı devletlerin Filistin'de okul açma faaliyetleri Osmanlı yönetiminin 1869 yılında yürürlüğe koyduğu Maarifi Umumiye Nizamnamesinden sonra daha yaygın hale gelmiştir. 20. yüzyılın başında Filistin'de Batılı devletler tarafından açılan okul sayıları, çoğu kilise okulları olmak üzere 70'i geçmiştir (Avcı, 2015, Şimşek, 2017). İngiliz manda yönetimi, bir yandan Filistin'de faaliyet gösteren kütüphanelerle Osmanlı devletinin açmış olduğu okulları kendi yönetimine alarak yaygınlaştırmaya, bir yandan da lise düzeyinde okullar açmaya başlamıştır (Abu-Saad ve Champagne, 2006).

İsrail devleti kurulduktan sonra Filistin eğitim sistemi, İsrail'in 1967 yılındaki Batı Şeria ve Gazze'yi işgal girişimine kadar Mısır ve Ürdün'ün kontrolünde olmuştur. Bu dönemde Batı Şeria'daki okullarda Ürdün eğitim müfredatı, Gazze'deki okullarda ise Mısır eğitim müfredatı uygulanmıştır. İsrail'in 1967 yılındaki işgal girişiminden başlayarak, 1993 Eylül ayında imzalanan Oslo Anlaşmasına kadar geçen sürede, Filistin eğitim sistemi İsrail askeri otoritesinin kontrolü altında kalmıştır (Adwan, Bar-Tal ve Wexler, 2016). Bu dönemde Filistin'de okullar, Filistinli öğrencilerle İsrail askerleri arasında geçen bir çatışma ortamına dönüşmüştür (Abu-Saad ve Champagne, 2006). Avrupa'daki soykırımdan kaçan Yahudi mültecileri kendi topraklarına kabul eden Filistinliler, İsrail'in 1967 yılında başlattığı işgal girişiminden sonra, kendi topraklarında İsrail tarafından tüm haklarından mahrum bırakılmıştır (Hasan, 2024). Filistin eğitim sistemi İsrail askeri otoritesinin kontrolüne maruz kaldıktan sonra, müfredatta sansür uygulamaları başlatılmış, Filistin tarihi, kültürü ve kimliği ile Filistin vatanseverliğine yönelik konu ve materyaller eğitim müfredatından çıkartılmıştır (Holt, 2001). Oysa dünyanın her yerinde, bir devletin kendi ideolojisini, ideallerini, değerlerini, tarihi hikâyelerini (efsanelerini), ahlak ve kültürlerini kasıtlı, bilinçli ve meşru şekilde yeni nesillere aktarmak için öncelikle başvurduğu birincil ve meşru araç ders kitaplarıdır (Adwan, Bar-Tal ve Wexler, 2016). Öte yandan, Filistin'de 1967-2005 yılları arasında İsrail işgali altında kalan yükseköğretim kurumları askeri kararlarla sık sık kapatılmış, bu kurumlarda öğrenci ve eğitimciler sürekli tacizlere maruz kalmışlardır. Özellikle intifadalar sırasında okullar askeri emirlerle kapatıldıklarında, eğitim, eğitimcilerin evleri dâhil olmak üzere özel ortamlarda ya da okullara gizlice girilerek geceleri yürütülmeye çalışılmıştır (Milton, Elkahout, ve Barakat, 2023).

Filistin'de 1970'li yıllarla birlikte üniversiteler kurulmaya başlamış, 10 yıl içerisinde beş üniversite kurulmuştur. Bu üniversitelerin dördü Batı Şeria'da [El Halil/Hebron (1971), Birzeit (1972), Beytüllahim (1973), Al-Najah (1977),] biri Gazze Şeridi'nde [Gazze İslam Üniversitesi (1978)] kurulmuştur. Gazze Şeridi'nde 1991 yılında El Ezher Üniversitesi kurulana kadar ikinci bir üniversite kurulmamıştır (<https://en.wikipedia.org>; Zelkovitz, 2014). İsrail yönetimi, kurulmaya başlanan bu üniversitelerin Filistin ulusal hareketini hızlandıracağı endişesiyle, bir yandan bu üniversitelerin akademik özgürlüğünü kısıtlamak, bir yandan da İsrail yönetimine bu üniversiteler üzerinde tam bir kontrol sağlamak amacıyla 854 nolu askeri emri çıkartmıştır. İsrail yönetimi bu askeri emri gerekçe göstererek, üniversite yönetimlerine müdahale etmeye, öğrencilerin kayıt yaptırmalarını veto etmeye, hatta kayıt yaptırmış olan öğrencilerle bu üniversitede görev yapmakta olan akademisyenleri, güvenlik gerekçesiyle üniversitelerden ihraç etmeye başlamıştır. İsrail yönetiminin bu emre dayanarak yaptığı uygulamalar zamanla üniversitelerin kapılarına belli aralıklarla kilit vurmaya, bir başka ifadeyle üniversiteleri kapatmaya dönüşmüştür. Hiç kuşkusuz bu uygulama, Filistinli akademisyen ve gençlerin milli duygularını bastırma yerine daha da keskin hale getirmiştir. Filistin üniversiteleri Oslo anlaşması (1993) imzalanana kadar, 1972 yılında kurulan Filistin Yüksek Öğrenim Konseyi tarafından yönetilmiş, Oslo Anlaşmasının imzalanmasından sonra üniversitelerin yetki ve sorumluluğu yeni kurulan Filistin Yönetimi Eğitim ve Yüksek Öğretim Bakanlığına devredilmiştir (Zelkovitz, 2014).

Oslo Anlaşmasının yürürlüğe girmesi ile birlikte eğitim sorumluluğunu/yönetimini devralan Filistin Eğitim ve Yüksek Öğretim Bakanlığı ulusal bir müfredat geliştirme amacıyla UNESCO ile işbirliği yaparak Filistin Müfredat Geliştirme Merkezini kurmuştur. 1994 yılında başlayan bu süreci İtalyan Uluslararası İşbirliği Bakanlığı ve Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) gibi kuruluşlar da maddi olarak desteklemişlerdir (Naser-Najjab, 2020).

İsrail'in 2007'de Gazze'ye başlattığı abluka süreci, sosyo-ekonomik çöküntünün yanında, başta yükseköğretim kurumları olmak üzere eğitim sistemini de tamamen çöktürmüştür. Bu süreçte eğitim binaları yıkılmış, öğrenciler, eğitimciler ve eğitim çalışanları öldürülmüştür (Milton, Elkahout, ve Barakat, 2023). İsrail'in 2007 yılından bu yana Filistin eğitim sistemi üzerinde sistematik olarak uyguladığı yıkıcı saldırılar, bir yandan eğitim tesisleri üzerinde onlarca yıl onarılamayacak maddi hasara yol açmış, diğer yandan eğitim çağındaki nüfusun eğitime erişimini engellemiş, bir yandan da uluslararası düzeyde öğrenci ve akademisyen hareketliliğini kesintiye uğratmıştır. Bütün bu uygulamalar uzun dönemde Filistin eğitim sisteminin gelişimine ket vurmuştur. İsrail'in Filistin eğitim sistemi üzerinde uyguladığı sistematik yıkıcı faaliyetler hiç kuşkusuz, Filistin'in tarihini, ulusal kimliğini, kolektif hafızasını ve kültürel mirasını silmeyi hedef almanın yanında, Filistin'in entelektüel sermayesi ile nitelikli insan kaynağını da kurutmaktadır (Rabia ve Habash, 2024). İsrail'in 7 Ekim 2023 tarihinden sonra Gazze'de başlattığı işgal girişiminden sonra adeta bir eğitim katliamına dönüşen İsrail saldırıları Gazze'deki okulların yaklaşık %80'i hasar görmesine, üniversitelerin kapanmasına, eğitim-öğretim ve bilimsel faaliyetlerin tamamen durma noktasına gelmesine yol açmıştır (Jabali, Hamamra ve Ayyoub, 2024).

Amaç

Bu çalışmanın genel amacı Filistin eğitim sistemini farklı dönemlere ayırarak, ayrıntılı şekilde incelemektir. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Osmanlı döneminde Filistin'de eğitim alanında ne tür gelişmeler olmuştur?
2. İngiliz manda yönetimi döneminde Filistin'de eğitim alanında ne tür gelişmeler olmuştur?
3. İsrail devleti kurulduktan sonra Filistin'de eğitim alanında ne tür gelişmeler olmuştur?
4. Oslo anlaşması sonrasında Filistin'de eğitim alanında ne tür gelişmeler olmuştur?
5. 7 Ekim 2023 sonrası dönemin Filistin eğitim sistemi üzerinde ne tür etkileri olmuştur?
6. Filistin eğitim sistemi ile ilgili nasıl bir genel değerlendirme yapılabilir?

Yöntem

Bu çalışma belgesel tarama yoluyla yapılmıştır. Belge incelemesi olarak da bilinen bu tür çalışmalarda, araştırma verilerine araştırma konusuyla ilgili mevcut kayıt ve belgelerin incelenmesi yoluyla ulaşılmakta ve bu veriler araştırmanın amacı doğrultusunda değerlendirilmektedir. Belgesel taramalarda, araştırılması amaçlanan konu ile ilgili bilgi içeren yazılı kaynaklar incelenerek değerlendirilmektedir (Wach, 2013; Kırıl, 2020). Çalışmada bu bağlamda Filistin eğitim sistemiyle ilgili kitap, makale, tez, kuruluş raporları ve haber siteleri taranmıştır. Bu yolla elde edilen veriler, araştırmada cevap aranan sorular kapsamında değerlendirilerek raporlaştırılmıştır.

Bulgular

Araştırmada incelenen kaynaklarda Filistin eğitim sistemi ilgili elde edilen bulgular; Osmanlı dönemi, İngiliz manda yönetimi dönemi, İsrail devleti kurulduktan sonraki dönem, Oslo anlaşması sonrası dönem ve 7 Ekim 2023 sonrası dönem olmak üzere ayrı alt başlıklar altında sunulmuştur.

Osmanlı Dönemi

Başta Kudüs olmak üzere Filistin topraklarında Osmanlı yönetiminden önce kurulan birçok medrese faaliyet göstermiştir. 17. yüzyıla gelindiğinde, Filistin'de Memlûklüler döneminden kalan 56 medreseye ilaveten 40 medrese daha açıldığı bilinmektedir. Ancak 18. yüzyıla birlikte Osmanlı Devletinde duraklama dönemine girilmesi nedeniyle, vakıfların maddi ve mali güçlerini kaybetmeye

başlaması sonucunda, medrese sayılarında azalma görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde yenileşme dönemine girilene kadar, Filistin'de medreselerin yanında geleneksel dini eğitim veren kütüta ve sıbyan mektepleri de eğitim hizmeti sunmuşlardır. Evliya Çelebi, 1672 yılında Kudüs'e yaptığı ziyaret sırasında Kudüs'te 40 sıbyan mektebi olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, 1870'li yılların başında Kudüs'te Müslüman çocuklara eğitim veren 10 kütüta (sıbyan mektebi) ile bir o kadar da medrese olduğu, 2. Abdülhamit döneminde iptidai mektep (ilkokul) sayısının 300'ün üzerine çıktığı belirtilmektedir. 1906 yılında Filistin'de erkek öğrencilere eğitim veren 350 iptidai mektep ile kız öğrencilere eğitim veren iki kız iptidaisinin olduğuna ilişkin kayıtlar bulunmaktadır (Aslan ve Alamleh, 2015).

Filistin'de Osmanlı eğitim sistemindeki gelişmelere paralel olarak, 1846 yılından başlayarak yeni okullar açılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde 1869 yılında yürürlüğe giren Maarifi Umumiye Nizamnamesi ile eğitimde ilköğretim ve ortaöğretim kademelendirilmesine geçilmesiyle, Filistin'de de ilköğretim kademesinde modern tarzda okullar açılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, Filistin'de Osmanlı devleti tarafından açılan okulların yanında şehir ve köylerde kütüta ya da mektep denen geleneksel dini eğitim kurumları faaliyet göstermeye devam etmişlerdir. Devlettten herhangi bir ekonomik katkı almayan bu dini eğitim veren okullarda eğitim dili Arapça olmuştur (Abu-Saad ve Champagne, 2006).

Tanzimat reformları ile birlikte Osmanlı devleti ekonomi, hukuk ve altyapı alanlarına daha güçlü bir şekilde müdahale etmeye, kamu eğitimi ve sağlık alanlarında etkin rol üstlenmeye başlamıştır. Devlet, daha önce vakıflar ya da özel girişimler tarafından yürütülen faaliyetleri "kamu görevleri" olarak görmüş, sokakların temizlenmesi, aydınlatılması, park, yeşil alan ve kanalizasyon sistemlerinin kurulması ile sağlık ve eğitim koşullarının iyileştirilmesi gibi husular kamuya ait hizmetler olarak kabul edilmiştir. Bunlara ilaveten, farklı şehirlerde saat kuleleri inşa edilmiş, belediye binaları, tren istasyonları, posta-telgraf ofisleri, okullar, hastaneler, hapishaneler ve yeni hükümet binaları kurularak kamu görevleri/hizmetleri yeniden tanımlanmıştır. Tanzimat dönemi ile başlayan bu uygulamaların Filistin'deki karşılığı ilk başta sınırlı kalmış olmakla birlikte, Filistin'de de yeni devlet okulları açılmaya başlamıştır. Teorik olarak, okula devam zorunlu ve kamu eğitimi ücretsiz olsa da uygulamada okul eğitimi tüm nüfus için finanse edilememiştir. Yeni açılan devlet okullarının müfredatı dini konuların yanında Avrupa dillerinden matematiğe ve tarihe kadar uzanan güncel konuları da içermiştir. Yeni açılan okullarda öğretim yöntemleri ve okulların düzen ve işleyişi de yenilenmiştir. Örneğin; daha önce geleneksel okullarda yerde minderler üzerinde öğretmenin etrafında toplanan öğrenciler artık okul üniformaları giymiş olarak, sandalyelerde ve sıralarda oturmaya başlamışlardır. Öğretmenler derslerde sadece kendi bilgilerini aktarmanın ötesinde, öğrencilere ders kitapları da okutmaya başlamışlardır. Ders kitaplarının bazıları, canlı varlıkların temsiline ilişkin dini çekimler olmasına rağmen, resimli olarak basılmaya başlanmıştır (Kramer, 2002).

Tanzimat Fermanının ilanından sonra Batılı devletler de Filistin'de okullar açmaya başlamışlardır Batılı devletlerin Filistin'de okul açma faaliyetleri 1869 tarihli Maarifi Umumiye Nizamnamesinden sonra daha yaygın hale gelmiştir (Avcı, 2015, Şimşek, 2017). Maarifi Umumiye Nizamnamesinde, Osmanlı topraklarında yabancıların okul açması üç şarta bağlanmıştır. Bunlar; (1) okullarda görevlendirilecek öğretmenlerin Maârif Nezâreti (Eğitim Bakanlığı) tarafından onaylanmış bir şahadetnameye sahip olmaları, (2) öğrencilere okutulacak ders kitapları listesi ile ders program çizelgelerinin Osmanlı yönetimine onaylatılması ve (3) açılacak okullar için Maârif Nezâreti'nden ruhsat alınması şartıdır. 1900'lü yılların başına gelindiğinde Kudüs sancağında 28'i İngiliz, 24'ü Fransız, 14'ü Alman, 5'i Amerika Birleşik Devletleri ve 5'i Rusya olmak üzere toplam 76 yabancı okul bulunduğu kayıtlara geçmiştir. Bu okullar, genelde ilkokul (iptidai mektep) olmak üzere rahip okulu, sanayi okulu, ziraat okulu ve ortaokullardan (idadiler) oluşmuştur. Bu okullarda eğitim alan toplam 4. 857 öğrencinin %34'ünün İngiliz, %29'unun Alman, %21'inin Fransız, %12'sinin Rus, %4'ünün ise Amerikan okullarına devam etmekte olduğu bilinmektedir. Genelde ilgili ülkelerin uhdesindeki kiliseler tarafından yönetilen bu okullara Müslüman çocukların gönderilmesi yasaklanmıştır (Şimşek, 2017).

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği sırada Filistin'de 95 devlet ilkokulu ile 3 ortaokulda toplam 8.250 öğrenciye modern eğitim verilirken, geleneksel eğitim veren 379 kütüphane ile Kudüs bölgesinde yoğunlaşmış yabancı özel okullarda 8.700 öğrenciye eğitim verilmekteydi. Bu dönemde Filistin topraklarında yükseköğretim düzeyinde eğitim verecek modern tarzda herhangi bir kurum açılmamıştır. Yükseköğretim düzeyinde dini eğitim Kahire'deki el-Ezher Üniversitesi'nden, laik eğitim ise İstanbul ve Beyrut'taki kurumlardan alınabilmıştır. Bu dönemde Filistin kırsalında, köy Kur'an okulları hariç, eğitim hizmeti çok kısıtlı sunulabilmıştır. Filistin'de Birinci Dünya Savaşı arifesinde yaklaşık sekiz bin Arap ve Yahudi öğrencinin eğitim gördüğü 98 Osmanlı devlet okulu, yüzlerce kütüphane ile yaklaşık 500 yerli ve yabancı özel okul bulunduğu belirtilmektedir. Ancak, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Alman ve Amerikan okulları ile bazı Yahudi okullarının dışında, yabancı okullar kapatılmıştır. Savaşın sona ermesiyle Filistin'de manda yönetimini kuran İngilizler bu okulların çoğunun yeniden açılmasına izin vermiş, Kudüs'teki Osmanlı okullarının çoğunu kendi oluşturmaya başladığı yeni sisteme dâhil etmiştir (Kramer, 2002).

İngiliz Manda Yönetimi Dönemi

İngilizler Filistin'de manda yönetimi kurduktan sonra, kütüphane düzeyindeki özel okullarla Osmanlı Devletine bağlı olarak faaliyet gösteren okulları yaygınlaştırarak kendi yönetmeye, sınırlı sayıda da olsa lise düzeyinde okullar açmaya başlamıştır. Bu liseleri bitiren Filistinliler, bir yandan memur olarak istihdam edilerek ekonomik güvenceye kavuşmuş, bir yandan da manda yönetimi tarafından muhatap alınarak belirli bir sosyal statü elde etmişlerdir (Abu-Saad ve Champagne, 2006). Manda yönetimi, ekonomik zorluklar nedeniyle Filistin'de yeterince okul açarak zorunlu eğitim uygulamasına gidememiştir. Filistin kırsalında köylüler kendi okullarının inşasına katkıda bulunmak zorunda kalmışlardır. Manda yönetimi döneminde, Osmanlı devlet okulları ile yabancı özel okullarda yeniden düzenlemeler yapılmış, sadece Arapça dilinde eğitim yapan özel enstitüler/okullarla, İbranice veya bir Avrupa dilinde dini veya laik eğitim veren özel Yahudi okulları da açılmaya başlanmıştır. İngiliz Manda Yönetimi Antlaşması'nın 15. maddesi ile Filistin'deki okullara kendi müfredatını ve öğretim yöntemlerini belirleme konusunda belli düzeyde özerklik tanınmıştır (Kramer, 2002).

Manda yönetimi döneminde Filistin'deki devlet okullarında Filistinli öğrenciler Filistinli öğretmenlerden ders almışlar, okullarda Filistinli müdürler görev yapmıştır. Ancak eğitimle ilgili politika ve kararlarla eğitim müfredatı üzerinde İngiliz manda yönetimi söz sahibi olmuştur. Böyle olunca Filistinli öğrencilere sunulan müfredatta Filistin ve Arap kültür ve tarihine yönelik dersler yer almamıştır. Öğrencilere okutulan diğer tarih ders kitaplarında (örneğin Roma İmparatorluğunun sonu ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki dönemi kapsayan bir tarih kitabında) Araplarla ilgili sadece birkaç paragraf yer almıştır. Buna karşılık manda yönetimi eğitim dairesi Yahudi cemaati okullarının tüm sorumluluğunu Yahudi cemaatine bırakmıştır. Bu uygulama bazı Filistinli eğitimcilerin bu duruma karşı çıkmalarına, bunun sonucunda istifa etmelerine ya da görevden alınmalarına yol açmıştır. Örneğin, Kudüs'teki Arap Öğretmen Kolejinde görev yapmakta olan Derviş Mikdadi adlı eğitimcinin, kurmuş olduğu bir izcilik kulübüne, Irak ve Suriye fatihi olarak bilinen Müslüman komutan Halid bin Velid adını vermesine İngiliz manda yönetimi karşı çıkmıştır. Manda yönetimi o eğitimciye üç öneri sunmuştur: (1) izcilik kulübünü kapatmak, (2) kulübü, izciliğin kurucusu olarak kabul edilen Baden Powell adına kurulmuş olan izcilik kulübüne katmak veya (3) istifa etmek. Bu tepkiyle karşılaşan Derviş Mikdadi; eğitim dairesine verdiği tarihe geçen cevabi yazı (*hayatında hiç yenilmeyen büyük komutan Halid bin Velid izci kulübü dağıtılmayacak ve İngiliz Baden Powell kulübüne de katılmayacaktır. İşte istifam...*) ile görevinden istifa etmiştir (Davis, 2003; Abu-Saad ve Champagne, 2006).

İngiliz manda yönetimi ilk kurulduğu günlerde Filistin toplumunda bir coşku hissi oluşturmıştır. 1917-1920 yılları arasında, Filistin'i yöneten İngiliz askeri hükümetinin Siyonizmi desteklemediği hissiyle oluşan bu olumlu hava, 1920'de bir Siyonist olan Herbert Samuel'in *yüksek komiser* pozisyonuna atanmasıyla bozulmaya başlamıştır (Foster, 2011). Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak amacıyla; *toprağı olmayan bir halk için, halkı olmayan bir toprak* sloganı ile Siyonizm hareketi başlatılmıştır (Masalha, 1997; Abu-Saad ve Champagne, 2006). Bu slogan, İngiliz

sömürgecilerin Avustralya’da yaşayan Aborjinleri yok sayan *kimseye ait olmayan boş topraklar* betimlemesinden taklit edilmiştir. İngiliz manda yönetimi, Arap nüfusun Yahudi nüfustan 10 kat daha fazla olduğu Filistin’de bir Yahudi devleti kurulacağını vaat etmiştir. 1948 yılında İsrail devleti kurulduğunda Filistinli nüfusun yaklaşık %80’i ya topraklarından sürülmüş ya da Filistin’den kaçmak zorunda bırakılmıştır. Filistin’de kalanlar ise Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nde mülteci gibi yaşamak zorunda kalmışlardır (Abu-Saad, 2019).

Arap dünyasında Osmanlı devleti hakkında 1920’lere kadar Araplara medeniyet getirmeyi başaramayan geri kalmış ve işgalci devlet imajı ön planda olmuştur. Hatta İngiliz manda yönetiminin Siyonizm’e destek verdiği ve Yakın Doğu üzerinde sömürgeci emelleri olduğu ortaya çıkmaya başlamasına rağmen Filistin toplumunda, İngilizler için, sömürgeci devlet imajından ziyade kurtarıcı devlet imajı hâkim olmuştur. Ancak 1920’lerin sonlarına doğru bu olumlu İngiliz imajı yerini olumsuz bir imaja bırakmaya başlamıştır. Filistin basınında 1920’lerde Osmanlı yönetimi ile ilgili olumsuz örnekler yazılıp çizilirken, 1930’lardan sonra, özellikle II. Abdülhamit ve onun Suriye’ye vali olarak atadığı Mithat Paşa tarafından Filistin’e yapılan yol yapımı, tarımın geliştirilmesi, sanayi ve eğitim/okul hizmetleri basında yer almaya başlamıştır. Bu kapsamda Osmanlı yönetiminin yapmış olduğu hizmetler; ilk ve ortaokul inşa edilmesi, hukuk, tıp, idari ve askeri alanlarda kolejlerin açılması, ayrıca ticaret ve ulaşımı geliştirmek için geniş demiryolu ağı (Kudüs’ten Yafa, Beyrut, Şam, Halep, Hayfa ve Akka’ya) inşası şeklinde dile getirilmiştir. Osmanlı yönetimi hakkında 1930’lardan sonra oluşmaya başlayan olumlu imajın, İngiliz manda yönetiminin olumsuz uygulamalarının (örneğin Siyonizm projesine verdiği destek) Osmanlı yönetiminin olumsuz hatırasını gölgede bırakmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Ancak, ilginç bir şekilde, 1930’lardan sonra başlayan Osmanlı yönetimine yönelik olumlu imaj 1950’lerden 1970’lere kadar tekrar olumsuzla evrilmiş, 1970’lerden 1990’lara kadar yeniden olumluya dönmüştür (Foster, 2011).

1948 yılında İsrail Devleti kurulduğunda, Filistin eğitim sisteminde resmi olarak 7 yıllık bir ilkokul ile 4 yıllık bir lise eğitimi uygulaması olduğu görülmektedir. Ancak pratikte 5 ya da 6 yıllık bir ilkokul eğitimi uygulanabilmiştir. İngiliz manda yönetimi döneminde her ne kadar eğitim yaygınlaştırılmaya çalışılsa da bu okullarda, eğitim çağındaki nüfusun ancak 1/3’üne karşılık gelen kısıtlı bir kesim eğitim alabilmiştir. Osmanlı döneminde 1914 yılı verilerine göre okul çağındaki nüfusun %12’si eğitim alabilirken, 1946 yılına gelindiğinde eğitim alabilen bu oran ancak %22’ye ulaşabilmiştir (Abu-Saad ve Champagne, 2006).

İsrail Devleti (1948) Sonrası Dönem

İsrail devleti kurulduktan hemen sonra (1948) Arap devletleri İsrail devletine karşı savaş ilan etmişler, ancak başarılı olamamışlardır. Ateşkes ilan edildikten sonra, yeni kurulan İsrail devleti sınırları içerisinde kalan 700 bin Filistinli sınır dışına sürülmüş, 160 bin Filistinli İsrail topraklarında kalmıştır. Kuruluş sırasında Birleşmiş Milletler örgütüne de onaylanarak İsrail’e bırakılan %54’lük toprak oranı savaş sonrasında İsrail lehine %78’e çıkmıştır. Bu olaylardan sonra Filistin’de eğitim çok karmaşık hale gelmiştir (Abu-Saad ve Champagne, 2006). Filistin halkı 1948 ile 1967 yılları arasında Mısır ve Ürdün’ün eğitim müfredatını tercih etmiş, Batı Şeria’daki okullarda Ürdün, Gazze’deki okullarda ise Mısır eğitim müfredatı takip edilmiştir. Ancak hem Batı Şeria hem de Gazze’deki eğitimin kontrolü 1967 ile 1994 yılları arasında İsrail askeri otoritesinin kontrolünde kalmıştır (Adwan, Bar-Tal ve Wexler, 2016). İsrail’in askeri kontrolü altında kalan Filistin’de okullar, Filistinli gençlerle İsrail askerleri arasında yaşanan çatışma alanlarına dönüşmüş, okul çocuklarının taciz ve şiddete maruz kalmaları yaygın hale gelmiştir. Fakat İsrail’in Filistin milliyetçiliğini bastırmaya yönelik tüm eylemleri tam tersi bir etki yaratarak, genç neslin siyasi bir bilinçle yetişmelerine yol açmıştır (Abu-Saad ve Champagne, 2006).

İsrail Ağustos 1967 yılında Batı Şeria ve Gazze Şeridi’ni işgale başladıktan iki ay sonra yayınladığı askeri emirlerle, okullarda önce Arapça, Tarih, Coğrafya, Felsefe ve Sosyoloji gibi konulara ait 55 ders kitabının okutulmasını yasaklamış, bunu Ürdün Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmış olan toplam 121 kitaptan 78’ini yasaklaması takip etmiştir. Bu uygulamanın Filistinlilerin kültürlerini ve dinlerini yok etmeye yönelik doğrudan bir girişim olduğunu savunan Filistinli

öğretmenler, protesto ve grev çağrısında bulunmuşlardır. Dönemin İsrail savunma bakanı, Ekim ayında zeytin hasadının hemen başında, greve katılanları/katılacakları, grev iptal edilmezse zeytin ihracatını yasaklamakla tehdit etmiştir. Ayrıca bu grev çağrısı, ailelerin okul çocukları ile birlikte Ürdün'e taşınmak zorunda kalabileceği endişesi ile de yeterli karşılık bulmamıştır (Naser-Najjab, 2020).

Filistin eğitim sistemi 1967 sonrasında İsrail askeri yönetiminin kontrolüne geçtikten sonra, Filistin eğitiminde bir gerileme dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde İsrail askeri yönetimi bir yandan ders kitaplarına sansür uygulamış, bir yandan da Filistinli öğretmenleri gözetim altında tutmuştur. İsrail yönetimi Filistin eğitim sistemini, Filistinlilerin direnişi ile mücadelesinin önünde bir engel olarak gördüğünden, bilinçli bir şekilde hedef almış, öğretmen ve öğrencileri sanki birer savaşırlar gibi tutuklamaya başlamıştır. Bu sürecin Filistin eğitimine verdiği zarar, öngörülemeyen bir talihsizlikten ziyade, İsrail'in kasıtlı şekilde uyguladığı stratejinin ürettiği bir sonuç olarak değerlendirilmektedir (Naser-Najjab, 2020).

Filistin'de 1970'li yıllarla birlikte özel üniversiteler açılmaya başlamıştır. İlk kurulan üniversite Birzeit Üniversitesi olmuş, bunu 11 yeni özel üniversitenin kurulması takip etmiştir. İsrail yönetimi, Filistin üniversitelerini, ulusal bilinci besleyip geliştirme işlevi gördüğü ve İsrail'e karşı direniş merkezleri olduğu gerekçesiyle, sürekli saldırı altında tutmuştur (Jabali, Hamamra ve Ayyoub, 2024). Bu üniversiteler Filistin halkı tarafından milli direniş ve siyasi mücadelenin merkezleri olarak algılandığı için İsrail askeri yönetimi bu üniversitelerle ilgili olarak birtakım sınırlamalara yönelmiştir. Bina ve tesis inşaatını durdurma, kütüphane kaynaklarına erişimi sınırlandırma, eğitim için gelen dış yardımları engelleme, üniversiteler için vergi muafiyetini kaldırma, askeri emirlerle akademik özgürlüğü kısıtlama, üniversite öğrencilerini tutuklayıp sorgulayarak eğitimde kesintilere neden olma, üniversite mezunlarının iş başvurularını reddetme gibi uygulamalar bunlardan bazılarıdır (Assaf, 1997; Abu-Saad ve Champagne, 2006):

Birinci İntifada Dönemi

İntifada kavramı, Filistin halkının İsrail işgaline karşı topluca başkaldırma eylemini ifade etmektedir. Filistin'de 1987 yılında başlayan birinci intifada sırasında okullar adeta savaş alanına dönmüştür. İsrail yönetimi intifadayı bastırma amacıyla eğitimi kesintiye uğratma politikası gütmüştür. Bu politika kapsamında, okula giden öğrenciler İsrail askerleri tarafından kısıktırılmış, bunun sonucunda öğrencilere ve okul personeline fiziksel saldırılarda bulunulmuştur. Ayrıca okullara baskınlar düzenlenerek, sınıflara göz yaşartıcı bombalar atılmış, bina ve malzemeler tahrip edilmiştir. Birinci intifada sırasında Batı Şeria'da bulunan 1.194 okulun tamamı askeri bir emirle, 1988 yılında 9 ay, 1989 yılında ise 8 ay süreyle kapatılmış, bundan yaklaşık 310 bin öğrenci etkilenmiştir (Holt, 2001; Al-Ramahi ve Davies, 2002; Abu-Saad ve Champagne, 2006). Birinci intifada dönemindeki İsrail baskısı, Filistinlileri eğitimde alternatif arayışına yöneltmiştir. Bu dönemde Filistin'e özel bir eğitim müfredatı oluşturma fikri gündeme gelmiş, camilerde, bahçelerde ve özel evlerde dersler yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca Batı Şeria'da bir yeraltı okulu açılmıştır. Bu uygulama Filistin halkı tarafından memnuniyetle karşılanmış, bu yeni uygulama ile okul çağındaki tüm çocuklar eğitime yönlendirilmiştir. Bu uygulama ile Filistin halkının eğitime yönelik yılmınlığının önüne geçilmiş, toplumda bağımsız Filistin devletinin temellerinin atılmaya başladığı algısı oluşmaya başlamıştır. Ancak bu uygulama İsrail yönetimi tarafından yasadışı ilan edilerek, öğrenci ve öğretmenlerin tutuklanmalarına gerekçe olarak gösterilmeye başlanmıştır. Hatta 1989 yılında UNRWA tarafından ilkökul çağındaki çocuklar için dağıtılan evde eğitim paketleri girişimi de İsrail yönetimince engellenmiştir. İsrail yönetiminin bu uygulamalarıyla, cezalandırılan Filistin halkı değil, en temel insan hakları arasında kabul edilen eğitim hakkı olmuştur (Holt, 2001).

Birinci intifadanın sürdüğü 1987-1993 yılları arasında İsrail askeri yönetimi, askeri zorunluluk ve kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması gerekçesiyle toplu okul kapatma girişimlerine başlamıştır. İntifadanın ilk üç yılında okullarda devamsızlık oranları %40'lara ulaşmıştır. Özellikle ilkökul çağındaki çocuklar okuma-yazmayı öğrenememe durumuyla karşı karşıya kalmışlardır (Al-Ramahi ve Davies, 2002). Öte yandan Filistin'de 1994 yılına kadar okul inşası, öğretmen atama, eğitim

personelinin mesleki gelişimi ve pedagoji eğitimi gibi eğitim faaliyetleri hemen hemen her yönü ile İsrail yönetiminin denetimine tabi olmuştur. Bu dönemde İsrail yönetiminin Filistin eğitim sistemine müdahalesi iyice sıklaşmış, keyfi tutuklamalar, okul kapatmaları ve sokağa çıkma yasakları günlük rutinelere dönüşmüştür. İsrail yönetimi okulları kargaşa ve güvensizlik nedeniyle kapattığını iddia etse de gözlem raporlarında, Filistinliler tarafından gerçekleştirilen gösteri ve direnmelerin daha çok okulların kapalı olduğu zamanlarda ortaya çıktığı belirtilmektedir. Filistinliler bütün bu olan bitenleri, İsrail yönetiminin, Filistinlileri kışkırtarak kendi işgal faaliyetlerini meşru göstermeye yönelik uyguladığı kasıtlı bir strateji olarak değerlendirmektedir. İntifada döneminde İsrail yönetiminin baskı ve tacizlerinden Filistin yükseköğretimi de nasibini almıştır. Filistin üniversiteleri de İsrail askeri yönetiminin emri ile kapanmalara, ders materyallerinin sansürüne maruz kalmış, bu kurumlarda çalışan uluslararası personele, *Filistin Kurtuluş Örgütü'ne ve Filistin bağımsızlık hareketine yardım eden diğer örgütlere destek vermeyeceklerine* yönelik bir belge (sadakat yemini) imzalatılmıştır. Dolayısıyla uluslararası personel sürekli olarak sınır dışı edilme tehdidi altında çalışmak durumunda kalmışlardır (Naser-Najjab, 2020).

İntifada döneminde İsrail işgaline karşı direnişte çocuk ve gençlerin yer almaya başlaması, direnişi bastırmayı amaçlayan İsrail yönetiminin eğitim kurumlarını hedef almasına, sonuç olarak okul ve üniversitelerin savaş alanına dönüşmesine yol açmıştır. İsrail askerleri, birkaç ay taş atamaları düşüncesiyle Filistinli çocukların ellerini/kollarını rahatlıkla kırabilmişlerdir (Holt, 2001). İntifada döneminde Filistin'de öğrenciler lise mezuniyet sınavlarından bir gün önce İsrail askerlerince kasıtlı olarak tutuklandıkları için eğitim sürecinde bir yıl kayba uğramışlar ya da yükseköğretimi tamamiyle bırakmak zorunda kalmışlardır. Filistinlilerin örgütlenerek, alternatif yükseköğretim arayışları kapsamında başlattıkları kilise, cami, toplum merkezleri, evler ve yer altı tünellerde dersler yapma faaliyetleri de İsrail yönetimi tarafından suç sayılmış, bu faaliyetlere katılan kişiler 10 yıla kadar hapisle cezalandırılmakla tehdit edilmiştir (Naser-Najjab, 2020). İntifada döneminde çoğu çocuk ve genç İsrail işgaline karşı direniş eylemlerine katılmakla birlikte bazıları bu eylemlerde yer almayıp rutin yaşamlarını sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Ancak İsrail yönetimi kreşlere giden çocuklar dâhil olmak üzere tüm Filistin halkını terörist ilan ederek, toptan cezalandırma yoluna gitmiştir. 1987 ile 1993 yılları arasında İsrail güvenlik güçleri tarafından öldürülen Filistinli çocuk sayısı (bunlardan biri 4 yaşında bir kız çocuğudur) 232 olmuştur. İsrailli insan hakları örgütü *B'Tselem* dahi bu ölümlerin, İsrail askerlerinin, hayati tehlike altında olmasalar bile, kasıtlı ateş açmaları sonucunda gerçekleştiğini ifade etmiştir (Holt, 2001). Birinci intifada dönemi 1993 yılında imzalanan Oslo anlaşması ile son bulmuş, bu anlaşma çerçevesinde kurulan Ulusal Filistin Yönetimi, İsrail askeri yönetiminden devraldığı eğitim sisteminin sorumluluğunu 1994 yılında kurulan Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığına devretmiştir (Al-Ramahi ve Davies, 2002).

Oslo Anlaşması Sonrası Dönem

Eylül 1993'te, İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında imzalanan Oslo barış anlaşmasından sonra İsrail askeri otoritesi Filistin eğitim sisteminin yetki ve sorumluluğunu Ulusal Filistin Yönetimine devretmek durumunda kalmıştır. Uzun bir dış kontrol sürecinden sonra, Ağustos 1994'te Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlığın kurulması ile birlikte eğitimde bir reform süreci başlatılmış, bu sürece bazı devlet ve uluslararası kuruluşlar (örneğin Birleşik Krallık, İtalya, Fransa, UNESCO, UNICEF ve Dünya Bankası gibi) finans ve uzmanlık desteği sağlamışlardır (Al-Ramahi ve Davies, 2002). Zayıf, ihmal edilmiş ve parçalanmış bir eğitim sistemini devralan Bakanlık (Moghli, 2023), *bütünleşik öğrenme projesi* adı altında, ilkokullardan başlayarak bir dizi eğitim reformunu uygulamaya geçirmiştir. Yeni ve güncel öğretim yöntemleri ile eğitimde yeniden yapılandırmaya gidilmesini amaçlayan bütünleşik öğrenme projesi, eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin geliştirilmesi bağlamında, İngiliz Hükümetine bağlı bir kuruluş olan Uluslararası Kalkınma Bakanlığı (DFID) tarafından da desteklenmiştir. Ulusal Filistin Yönetimi, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yıllar süren İsrail işgali sırasında çöken eğitim sistemini ayağa kaldırmak için başlattığı bu reformlarla, eğitimde değişimi planlayıp yönetmeyi ve eğitim kalitesini iyileştirmeyi ve okulların kapasitesini artırmayı hedeflemiştir (Al-Ramahi ve Davies, 2002).

Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı, Oslo Anlaşması doğrultusunda, Filistin eğitim sisteminde bazı reformlar yapmaya başlamıştır. İlk reform, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Ürdün ve Mısır müfredatına dayanan iki farklı eğitim sistemi birleştirilerek, milli önceliklere dayalı yeni bir Filistin milli müfredatının geliştirilmesi olmuştur. Ancak yıllardır İsrail baskısı altında kalan Filistin yönetimi bu reformları hayata geçirebilmek için uluslararası yardım ve işbirliğine ihtiyaç duymuştur. Bu kapsamda 1995 yılında UNESCO ile Filistin Eğitim Bakanlığı arasında Filistin müfredatının geliştirilmesi ve uygulanmasına ilişkin temel ilkelerin belirlenmesi için anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmada ders kitaplarının hazırlanması sürecinde dikkate alınması gereken beş ilke belirlenmiştir. *Birinci ilke*; öğrencilere gerçekleri sonsuz gerçeklermiş gibi vermek yerine, onları eleştirel düşünmeye teşvik etmektir. *İkinci ilke*; öğrencileri bağımsız yargılarda bulunmaya ve akıllı seçimler yapmaya yönlendirmektedir. *Üçüncü ilke*; bireysel hak ve sorumlulukları vurgulayıcı, sorumlu ve akıllı siyasi katılımı teşvik edici ve özel çıkarlar ile kamu yararı arasında denge oluşturan bir vatandaşlık bilincinin kazandırılmasıdır. *Dördüncü ilke*; adalet, hoşgörü, empati, çoğulculuk, işbirliği ve başkalarının görüşlerine saygı gibi demokratik değerlerin teşvik edilmesidir. *Beşinci ilke* ise öğrencilere temel metinleri ve haritaları okuma, istatistikleri yorumlama, fikirleri ilişkilendirme, interneti kullanma becerileri ile olayları, kaynakları ve verileri eleştirel ve bilimsel olarak doğrulama becerilerinin kazandırılmasıdır (Moughrabi, 2001; Al-Ramahi & Davies, 2002; Abu-Saad ve Champagne, 2006):

Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı 1996 yılında, Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı olarak ikiye ayrılmıştır. Bu iki bakanlık 2002 yılında yeniden birleştirilmiştir. Eğitim Bakanlığı 1999 yılına gelindiğinde, işgal altındaki Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki eğitim sistemlerini planlama, bütçeleme ve koordinasyon mekanizmaları kapsamında birleştirmiştir. Filistin'de yıldan yıla inşa edilen okul sayısı artmış, okuma yazma bilmeme oranı düşmüş, ilkökul seviyesinde okullaşma oranı neredeyse evrensel kayıt oranına ulaşmıştır. 2007'de Gazze Şeridi'nde yönetime gelen Hamas (İslami Direniş Hareketi) Gazze'de ayrı bir eğitim bakanlığı kurmuştur (Moghli, 2023).

Filistin Eğitim Bakanlığı 1998-2006 yılları arasında hazırlamayı planladığı ders kitaplarının dağıtımına 2000 yılında başlamış, bu kitaplardan bazılarının hazırlanıp dağıtılmaya başlanması 2008 yılına kadar sürmüştür. İsrail'in 2002 yılında Batı Şeria'yı işgal etmesi ile yeni ders kitaplarına destek sağlayan bağışçı kuruluşların desteğini azaltması ya da kesmesi nedeniyle bu süreç sekteye uğramıştır. Yeni ders kitaplarına, başlangıçta Mısır ve Ürdün müfredatlarından farklı olarak insan hakları, vatandaşlık ve çevre eğitimi konuları ilave edilmiş, 2000 yılında, *beş yıllık kalkınma planı* çerçevesinde, müfredatta cinsiyet, fakirlik ve katılım gibi toplumsal konulara da yer verilmiştir. Filistin müfredatında, öğretmenlerden alınan dönütler çerçevesinde 2016 yılında da bir güncelleme yapılmış ve 2018-2019 eğitim-öğretim döneminde tüm okullarda uygulanmaya başlanmıştır. Öte yandan UNRWA, Filistin Eğitim Bakanlığı müfredatına ek olarak, sorumluluğu altındaki okullarda insan hakları eğitimine ayrı bir önem vermiş, 1999 yılında uygulamaya başladığı programlarında, şiddetsizlik, sağlıklı iletişim becerileri, barışçıl çatışma çözümü, insan hakları, hoşgörü ve ideal vatandaşlık eğitimi teşvik etmiştir. UNRWA Mayıs 2012'de, insan hakları eğitimi daha da geliştirmek için yeni *İnsan Hakları, Çatışma Çözümü ve Hoşgörü* (HRCRT) politikasını uygulamaya geçirmiştir. Ancak Filistinliler, özellikle öğretmenler, veliler ve öğrenciler, bu uygulamayı, devam eden İsrail sömürgeciliği sürecinde kültürel ve akademik normalleşmenin bir parçası ve yabancı müdahale yoluyla Filistin direnişinin evcilleştirilmesi girişimi olarak görmüşlerdir (Moghli, 2023).

Filistin Eğitim Bakanlığı tarafından yeni hazırlanan ders kitapları ile ilgili olarak çok geçmeden İsrail yönetiminden tepkiler yükselmeye başlamış, UNESCO ve Dünya Bankasının bu ders kitaplarına fon sağlamayı durdurması talep edilmiştir. Bunun üzerine İsrail yönetimine destek veren ABD kongresi UNRWA'dan kendi açtığı okullarda yeni ders kitaplarını okutmamasını talep etmiştir. UNRWA bu talebe verdiği cevapta; ev sahibi ülke tarafından onaylanan kitapları kendi yetkisi dâhilindeki okullarda kullanması gerektiğini ifade etmiştir. UNRWA bununla birlikte mevcut ders kitaplarında gerekli incelemeleri yaparak, ırkçı söylemlerin kitaplardan çıkartılmasına yönelik önlemler alabileceğini ve kitaplar için insan hakları, demokrasi, barış eğitimi ve yaratıcı çatışma çözümü gibi konularda içerik üretebileceğini belirtmiştir. Öte yandan, Filistin yönetimi tarafından

hazırlanan ders kitaplarına karşı İsrail yönetiminin gösterdiği tepkilerin git gide artması üzerine, İtalyan hükümeti 2000 yılında Filistin Müfredatının geliştirilmesi sürecine maddi destek sağlamayacağını duyurmuştur. Dünya Bankası ise Filistin Eğitim Bakanlığına, ders kitaplarının geliştirilmesi ve öğretmen eğitimi için ayırdığı bütçeyi başka projelere yönlendireceğini belirtmiştir. Bu kararları diğer bağışçı ülkeler tarafından sergilenen benzer tepkiler takip etmiştir. Batılı ülkeler, yıllarca Filistinlilere karşı ders kitaplarının ötesinde düşmanca bir tavır sergileyen İsrail'in, Filistin ders kitapları ile ilgili abartılı iddialarının doğruluğunu araştırmadan, Filistin müfredatı oluşturulmasına yönelik finansman desteğini durdurmuşlardır (Moughrabi, 2021).

İsrail yönetimi, Filistin otoritesi tarafından hazırlanan ders kitaplarına bir takım gerekçelerle sansür uygularken, 1925 yılından itibaren kendi hazırladığı ders kitaplarında genel olarak Filistinlilerden, Filistin topraklarından, Filistin şehir ve kasabalarından pek bahsedilmediği görülmektedir. İsrail okullarında okutulan ders kitaplarında (özellikle tarih, coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi kitapları olmak üzere) Filistin ve Filistinli imajının önyargılar içerdiğini, Filistin ve Filistinlilere yönelik kolektif bir düşman algısı inşa etmeye yönelik ırkçı söylemler barındırdığını değerlendiren araştırmalar söz konusudur. Bu araştırmalar, İsrail ders kitaplarında Filistin ve Filistinli kavramlarının kullanılmadığını, bunun yerine terörist ve Arap kavramlarının tercih edildiğini göstermektedir. Ancak bu araştırmalar her nedense küresel medyanın dikkatini Filistin ders kitaplarındaki İsrail imajı kadar çekmemektedir. Öte yandan İsrail ders kitaplarında intifadalar sırasında İsrail güçlerine taş atan çocukların resimlerine yer verilirken, resmin orijinalindeki askeri araçlar ve tankların gösterilmediği ifade edilmektedir. Ayrıca İsrail ders kitaplarında, İsrail haritasının işgal altındaki Filistin topraklarını içerdiği ve bu haritada sadece Yahudi şehirleri ve yerleşim yerlerinin işaretlendiği, harita kapsamındaki Filistin şehir ve köyleri ile işgal altındaki toprakların genellikle gösterilmediği belirtilmektedir (Scotto, 2016). Buna ilaveten, İsrail ders kitaplarında işgal altındaki Filistin topraklarının kutsal kitaplardaki ya da İbranicedeki adları ile kullanıldığı, İsrail devletinin sınırlarının Akdeniz'den Ürdün'deki Şeria nehrine kadar genişleterek gösterildiği bilinmektedir. İsrail devletinin, Filistin ders kitaplarına yönelik sansür uygulamalarına çalışmak yerine, Filistinlilere yönelik, bu ders kitaplarının hazırlanmasına da zemin oluşturan kendi zulüm ve baskılarını gözden geçirmesinin daha uygun yaklaşım olacağı değerlendirilmektedir. Zira yıllardır İsrail yönetimince zulme uğrayan, evleri ve toprakları gasp edilen, sürekli aşağılanan bir toplumun ders kitaplarına İsraililerin ya da Yahudilerin sevilmesi gerektiğine yönelik içerik ve mesajların konulmasını beklemek bir ham hayal olmaktan öteye geçmeyecektir (Adwan, 2001).

İsrail'in bir yandan Filistin'e uyguladığı baskıların, bir yandan Filistin'e destek sağlayan devlet ve uluslararası kuruluşlara gösterdiği tepkilerin artması üzerine, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yaşayan Filistinliler, 2000 yılının Eylül ayında, topraklarındaki İsrail işgalini protesto etmek amacıyla, *ikinci intifada* hareketini başlatmışlardır. Bu hareket birincisine göre, hem Filistinlilerin direnişi hem de İsrail'in tepkisi açısından, daha şiddetli ve ölümcül olmuştur. Bu süreçte İsrail devleti Filistin eğitimini hedef alarak, okul ve üniversitelere saldırma, öğretmenlere, okul çocuklarına ve üniversite öğrencilerine şiddet uygulama suretiyle yeniden Filistinlileri toplu cezalandırma yöntemi uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda, okul yolları üzerinde İsrail kontrol noktaları oluşturularak, Filistinli öğretmen ve öğrenciler tutuklanmaya ya da vurularak yararlanmaya, hatta öldürülmeye başlanmıştır. İkinci intifada sırasında da İsrail devleti yüzlerce okulu belirli sürelerde kapatarak Filistinli öğrencileri eğitimden yoksun bırakmaya devam etmiştir (Holt, 2001; Miftah, 2005; Abu-Saad ve Champagne, 2006). İkinci intifada eylemleri sırasında Filistinli çocuklar, bir öncekinde olduğu gibi yine bir şiddet girdabında kalarak orantısız şiddete maruz kalmışlardır. İntifadanın başladığı 2000 yılı Eylül ayı sonundan 2001 Eylül ayı başına kadar geçen süre içerisinde 166 Filistinli çocuk İsrail güvenlik güçleri tarafından öldürülmüş, 6000 çocuk yaralanarak sakat kalmıştır (Holt, 2001). Özetle, ikinci intifada sırasında İsrail askeri güçleri okul yolları üzerinde kurduğu kontrol noktalarını artırmış, öğretmen ve öğrenciler okula giderken şiddete maruz kalmışlar, vurulmuşlar, yaralanmışlar, öldürülmüşler ya da tutuklanmışlardır. Bu süreçte 2.500'e yakın Filistinli okul çocuğu gözaltına alınarak eğitime erişimleri engellenmiştir. Öte yandan, 2000-2005 yılları arasında 576 Filistinli öğrenci (K-12) ve 32 öğretmen İsrail askerleri tarafından öldürülmüş, okullar saldırıya uğramış, 174 okulun farklı sürelerle kapatılması sonucunda, 90 bin öğrenci eğitimden mahrum bırakılmıştır (Holt, 2001; Naser-Najjab, 2020).

İsrail yönetimi 1999 yılında, 12-14 yaş arası çocukların tutuklanmasını, gözaltına alınmasını ve hapsedilmesini öngören ve Oslo anlaşmaları ile askıya alınan 132 sayılı askeri kararını ikinci intifada sırasında yeniden uygulamaya başlamıştır. Filistin yönetimi bu kapsamda toplu çocuk tutuklamalarına başlamış ve tutukladığı çocuklara siyasi mahkûm muamelesi yaparak, uluslararası hukuku yok sayarak onları sorgulamaya ve işkenceyle itirafa tabi tutmuştur. *Uluslararası Çocukları Savunma örgütünün* (Defence for Children International) açıklamasına göre, ikinci intifadanın başladığı 2000 yılı Eylül ayı sonundan 2001 yılı Ocak ayı ortasına kadar, İsrail güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınan Filistinli çocuk sayısı 250'yi geçmiştir. Uluslararası çocuk hakları kuruluşu olan *Save the Children* (Çocukları Koruyun) örgütü ikinci intifada sırasında Filistin'de risk altında olan çocuklarla ilgili bir açıklama yapmıştır. Kuruluş açıklamasında; eğitimin, tüm çocukların hakkı olduğunu, genç bir nüfusa sahip olan Filistin için hayati bir önem taşıdığını, son zamanlarda Filistin'de yaşanan olayların eğitimi sekteye uğrattığını, bu şartlar altında okulların, öğretmenlerin ve öğrencilerin kapanma, şiddet ve yoksullaşma karşısında eğitim sistemini ayakta tutmak için çabaladıklarını ifade etmiştir. Filistinli çocukların yaşadıkları bu trajediler hiç kuşkusuz hayal dünyalarını da tahrip etmiştir. İntifada öncesinde yaptıkları resimlerde ağaç, ev ve aile bireylerini tasvir eden çocuklar, intifadan sonra resimlerinde bayrak, asker, dikenli teller ile yolar ve caddelerde yanan lastikleri tasvir etmeye; oynadıkları oyunlarda "çocuk ve asker", "İsrail askeri ve Filistinli" ya da "sınır polisi ve Araplar" gibi rolleri resmetmeye başlamışlardır. Filistinli çocukların rüya ve hayal dünyaları üzerine yapılan araştırmalarda, çocukların genelde savaşla ilgili rüyalar gördükleri, birçoğunun ise şehit olmayı hayal ettikleri tespit edilmiştir (Holt, 2001).

Filistin yönetimi 2016-2017 eğitim-öğretim yılında ilköğretim ve ortaöğretim müfredatında revize çalışmaları başlatmıştır. Akabinde, yeni ders kitaplarında radikalizmin teşvik edildiği ve öğrencileri İsrail'e karşı kışkırttığı eleştirileri yapılmaya başlanmıştır. Bu eleştirilere 2017 yılında cevap veren UNRWA, sorumluluğu altında olan Gazze ve Batı Şeria'da okullarda okutulan ders kitaplarına yönelik eleştirileri ret ederek, incelemelerinden geçen yeni müfredatın BM değerleriyle uyumlu olmayı amaçladığını belirtmiştir. Filistin ders kitapları konusundaki tartışmalar, Filistin Eğitim Bakanlığı'nın 2017-2018 eğitim yılı için çıkardığı yeni ders kitaplarının ABD'deki İsrail yanlısı lobiler ve çıkar gruplarının da tartışmaya katılmalarıyla yeni bir ivme kazanmıştır. Bu tartışmaların ivme kazanması üzerine bazı kuruluşlar tarafından Filistin yeni ders kitapları hakkında hazırlanan raporlardan sonra, 18 Nisan 2018'de Avrupa Parlamentosu'nda, Filistin eğitimine sağlanacak fonu Filistinlilerin özgürlük, barış ve hoşgörü gibi 'Avrupa değerlerini' teşvik etme taahhüdüne bağlayan bir yasa tasarısı kabul edilmiştir. Bunu Filistin'e fon sağlayan diğer uluslararası kuruluşların bu kapsamdaki düzenlemelerini gözden geçirmeleri takip etmiştir (Naser-Najjab, 2020). Filistin Eğitim Bakanlığı müfredatta eleştirilere konu olan bazı hususlarda 2020-2021 eğitim öğretim yılında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, müfredatta kadınlara ve Hristiyanlara daha fazla yer verilmiş, İsrail askerlerinin kışkırtmalarına, silahlı Filistinli direnişçilere ve anti-semitik söylemelere yönelik bazı içerik ve üniteler ders kitaplarından çıkartılmıştır (Dickson, Walker ve Gill, 2021).

Filistin eğitim müfredatı ile ilgili farklı kuruluşlar tarafından hazırlanan değerlendirme raporlarında Filistin ders kitaplarında barışa ve diğer kültürlerle, etnik grup ve dinlere saygı ile evrensel insan haklarına atıfta bulunulduğu ancak, bu kapsamda İsrail ve Yahudilere doğrudan atıfta bulunulmadığı eleştirisi yer almaktadır. Söz konusu raporlarda ihmal kavramı ile inkâr kavramının birbirine karıştırıldığı, bir başka ifadeyle, atıfta bulunmamanın inkâr anlamında yorumlandığı, değerlendirilmektedir. Benzer şekilde ders kitaplarında doğrudan İsrail ve Yahudilere yönelik nefret ve şiddet içeren içeriğin yer almadığı tespit edilmekle birlikte, kitaplarda yer alan Filistin'in kurtuluşuna yönelik içeriğin kışkırtma potansiyeli taşıdığı iddia edilmektedir. Ayrıca İsrail işgaline karşı çıkılması ve bu işgale karşı direniş çağrısı Filistin halkının İsrail'e karşı kışkırtıldığı şeklinde yorumlanmaktadır. Raporlarda öne çıkan diğer eleştiriler ise Filistin coğrafya ders kitaplarında Akka ve Yafa gibi şehirlerin Filistin'in bir parçası olarak gösterilmesi, İsrail devletinin haritalarda gösterilmemesi, Kudüs'ten bahsedilirken İsrail'in başkenti olduğuna atıfta bulunmaması gibi hususlardır (Naser-Najjab, 2020).

İsrail'in Filistin Eğitim Sistemi Üzerinde Oluşturduğu Tahribat ve 7 Ekim 2023 Sonrası Dönem

Filistin Ulusal Yönetiminin çağdaş bir eğitim sistemi oluşturmaya yönelik çabaları 7 Ekim 2023 süreci ile yeniden sekteye uğrayarak iyice içinden çıkılmaz hale gelmiştir. Bununla birlikte, İsrail'in Gazze'deki yükseköğretim kurumlarını hedef alması 7 Ekim 2023 sonrası dönemle sınırlı değildir. İsrail ilk olarak Gazze ve Batı Şeria'yı 1967 yılında işgale başlamış, bu işgal 2005 yılına kadar sürmüştür. Hamas'ın 2007 yılında Gazze'de kontrolü ele geçirmesinden sonra, İsrail yönetimi Gazze'yi Batı Şeria ve dış dünyadan izole etme ve ekonomik olarak çökertme amacıyla karadan, havadan ve denizden abluka altına almaya başlamıştır. Ablukalarda özellikle sivil altyapı ile tarım, su ve enerji altyapılarının hedef alınması, halkın geçim kaynakları üzerinde yıkıcı etkiler oluşturmuştur (Milton, Elkahout, ve Barakat, 2023). İsrail devleti 2008'den sonra Gazze'deki İslam Üniversitesini, laboratuvarlarında roket üretiliyor ve salonlarında Hamas liderleri toplantı yapıyor gerekçesiyle sık sık bombalayarak tahrip etmiştir (Rabia ve Habash, 2024). Gazze, 2008-2021 yılları arasında hakin %85'inden fazlası gıda yardımına muhtaç halde dört savaşa maruz kalmıştır (Milton, Elkahout, ve Barakat, 2023).

İsrail'in 2008-2009 yıllarında Gazze'ye yapmış olduğu *dökme kurşun harekâtı* sırasında 3 meslek yüksekokulu tamamen yıkılmış, 6 üniversite binası yerle bir olmuş, Gazze İslam Üniversitesi'nin 75 laboratuvarı ile 3 yüksekokulu zarar görmüştür. Bu süreçte ayrıca El Aksa ve El Ezher üniversiteleri de büyük hasara uğramışlardır. İsrail devleti 2012 yılında üniversitelerin kimya bölümlerinin Kassam Tugaylarını desteklediğini söylemeye başlamış, 2014 yılına gelindiğinde üniversiteleri Hamas'a bağış toplamak ve Kassam Tugayları için bir askeri operasyon merkezi işlevi görmekle itham ederek F-16 uçakları ile bombalamaya başlamıştır. Bu kapsamda 2014 yılında Gazze'de 12 yükseköğretim kurumu İsrail işgal güçleri tarafından hedef alınmıştır. 2018 yılında El Ezher üniversitesi saldırıya uğrayarak bazı fakülteleri yıkılmıştır (Rabia ve Habash, 2024). İsrail'in 2014 yılında Gazze'deki eğitim kurumlarına yaptığı *koruyucu kenar operasyonunda* 407 öğrenci ve 9 eğitim personelini öldürmüştür. Bu ölümlerin 372'si bombardıman sonucunda, 95'i Gazze İslam Üniversitesinde, 49'u El Aksa Üniversitesinde, 44'ü ise EL Kudüs Üniversitesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu operasyonlar sırasında ayrıca 1.128 öğrenci yaralanmış, bu öğrencilerin yaklaşık beşte biri, hareket, işitme ve görme kabiliyetlerini kaybederek engelli olarak yaşamak durumunda kalmışlardır. İsrail tarafından Filistin eğitim kurumlarına yapılan bu saldırıların öğrenciler, eğitimciler diğer eğitim personeli üzerinde yol açtığı psikososyal zararlar ortaya çıkan hasarın bir diğer yüzünü oluşturmaktadır (Milton, Elkahout, ve Barakat, 2023).

Uluslararası kuruluşlar, İsrail'in özellikle 2014 yılında okullara yapmış olduğu saldırıları kınamıştır. Örneğin, İsrail'in 2014 savaşları sırasında Cibaliye'de yapmış olduğu okul saldırısı için *Uluslararası Af Örgütü* saldırının bir savaş suçu olarak araştırılması çağrısında bulunmuş, *Eğitimi Saldırıdan Koruma Küresel Koalisyonu* ise İsrail'in okullara yönelik saldırılarını uluslararası hukuku ihlal ettiği gerekçesiyle kınamıştır. Ancak İsrail'in Filistin yükseköğretim kurumlarına yapmış olduğu saldırılar uluslararası kuruluşların gündeminde pek yer almamıştır. Bununla birlikte İsrail'in 2014 yılında eğitim kurumlarına yaptığı saldırılar sonrasında UNESCO tarafından yayınlanan bir raporda; üniversitelere saldırarak öğrenme ortamlarını güvenli alanlar olmaktan çıkarmanın ciddi bir eğitim hakkı ihlali anlamına geldiği, bunun uluslararası hukuk uyarınca yasak olduğu belirtilmiştir (Milton, Elkahout, ve Barakat, 2023). Filistin Kalkınma ve Yeniden Yapılanma Ekonomik Konseyi (PECDAR) tarafından yayınlanan rapora göre, bu süreçteki yıkımdan en çok zararı El Ezher, İslam ve Uygulamalı Bilimler üniversiteleri görmüşlerdir. Rapora göre, El-Ezher Üniversitesinin üç binası tamamen yıkılmış, bu yıkım 3 milyon dolar zarara yol açmıştır. İslam Üniversitesi iki binasındaki yıkım nedeniyle yaklaşık 4 milyon dolar hasar görmüştür. Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ise merkez kütüphanesi, laboratuvarları, meslek yüksekokulları, bilgisayar merkezi, elektrik jeneratörleri ve sınıflarının yıkılması sonucunda tahmini olarak 2,5 milyon dolar hasara uğramıştır. Gazze'de yükseköğretim kurumlarının uğramış olduğu hasarın 2014'teki toplamının 33 milyon doları bulduğu tahmin edilmektedir. Bu hasarın üniversitelerde yol açtığı mali sıkıntılar nedeniyle, üniversitelere kayıt yaptıran öğrenci sayılarında da büyük azalma olmuştur. 2010 yılında yukarıda sözü edilen üç üniversiteye (El Ezher, İslam ve Uygulamalı Bilimler üniversiteleri) kayıtlı toplam öğrenci sayısı 45 bin iken, 2019 yılında bu sayı 3 bine düşmüştür. Öte yandan, 2023 yılı verilerine göre yaklaşık 30 bin

öğrenci, öğrenim harçlarını ödeyemedikleri için mezuniyet diplomalarını alamamışlardır. Bu mali bunalım içerisinde üniversiteler, çalıştırdıkları personelin maaşlarını ödeyebilmek için kısmı (part time) istihdam uygulaması başlatmak zorunda kalmışlardır (Rabia ve Habash, 2024).

İsrail'in üniversitelere saldırıları 7 Ekim 2023 tarihinde sonra daha da yoğunlaşarak devam etmiştir. BM İnsani İşler Koordinasyon Ofisi'nin (OCHA) 11 Kasım 2023 tarihli verilerine göre Gazze'de yaklaşık 4.613 öğrenci ve 403 öğretmen İsrail askerleri tarafından öldürülmüştür (Hasan, 2024). Bu savaşın ilk beş ayında yaklaşık 78 bin öğrenci eğitime devam edememiş, 94 profesör öldürülmüş, El Ezher ve İslam üniversiteleri başta olmak üzere üniversiteler saldırıya uğramış, bu üniversitelerden bazılarında geriye hiçbir iz kalmazken, diğerleri ağır hasar görmüştür (Rabia ve Habash, 2024). 7 Ekim 2023 tarihinden sonra şiddetlenerek artan İsrail saldırıları nedeniyle, Gazze'deki okulların yaklaşık %80'i hasar görmüş, tüm üniversiteler kapanmış, internet kesintisi nedeniyle akademik personel ve öğrencilerin eğitim-öğretim ve bilimsel faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. Batı Şeria'daki üniversiteler ise İsrail askerlerinin öğrenci ve eğitimcileri taciz etmeleri, tutuklamaları ve vurmalarını önlemeyebilmek için çareyi çevrimiçi eğitime geçmede aramışlardır (Jabali, Hamamra ve Ayyoub, 2024).

Filistin Merkez İstatistik Bürosunun 2023 verilerine göre, 7 Ekim 2023'ten sonra İsrail saldırıları nedeniyle, 3.117'si Gazze, 24'ü Batı Şeria'da olmak üzere toplam 3.141 öğrenci şehit edilmiş, 4.613'ü Gazze, 250'si Batı Şeria'da olmak üzere toplam 4.863 öğrenci yaralanmıştır. Ayrıca Batı Şeria'da 67 öğrenci gözaltına alınmış, Gazze'de eğitim tesislerinin %84'ü yıkılmış ya da hasar görmüştür (Jabali, Hamamra ve Ayyoub, 2024). İsrail'in saldırısı sonucunda Gazze Şeridi'nde sıkışıp kalan 2,3 milyon Filistinlinin 1,7 milyonu yerinden edilmiş, sistematik olarak yiyeceksiz, susuz ve yakıtsız bırakılan Filistin halkı, yakın tarihin şahit olduğu en büyük insani felaket ve soykırıma maruz bırakılmıştır. İsrail'in Gazze'ye başlattığı bombardıman hareketinde hastane, cami, kilise, BM binaları ve sivililerin sığındıkları çadırların yanında, eğitim kurumları da bilinçli ve kasıtlı bir şekilde hedef alınmıştır. Bu bombardımanlarda eğitim kurumlarının %80'i moloz yığınına dönüşmüş, bu kurumların miras ve arşiv alanları ile öğrenci ve eğitimcileri sistematik olarak yok edilmeye çalışılmıştır (Alqaisiya ve Perugini, 2024).

İsrail'in 7 Ekim 2023'ten sonra Filistin eğitim sistemini tahrip etmeye yönelik saldırıları *eğitim soykırımı* (educide) kavramı ile ifade edilmektedir (Rabia ve Habash, 2024). *Eğitim katliamı* ya da *akademik soykırım* olarak da adlandırılan bu sürecin ilk 10 ayında 10.216 öğrenci, 402 öğretmen ve 107 üniversite profesörü öldürülmüş, yaklaşık 600 binden fazla Filistinli çocuk ile 90.000'den fazla üniversite öğrencisi eğitimden mahrum kalmıştır. Bu soykırımla, adeta Filistin'in geleceği elinden alınmıştır (Alqaisiya ve Perugini, 2024). Bu süreçte İsrail devletinin, resmi ve kamusal söylemlerinde Filistin eğitim kurumlarını terörizmi eğiten ve üreten merkezler şeklinde lanse etmesinde dramatik bir artış yaşanmıştır. Bu söylemler Gazze'deki Filistin yükseköğretim kurumlarının doğrudan hedef alınmasına yol açmış, Gazze'de bulunan 19 yükseköğretim kurumundan 11'i yıkıma uğramış, 6 büyük üniversiteden 4'ü bombalanmıştır. Savaşın ilk günlerinde İsrail uçakları İslam Üniversitesini tamamen yıkmış, El-Ezher Üniversitesi'nin Gazze'deki yerleşkesi ile Gazze'nin güneyindeki El-Mughraqa'daki şubesi bombalanmıştır. Aralık 2023'te El-İsra Üniversitesi işgal edilerek, İsrail askerleri tarafından operasyon ve gözaltı merkezi olarak kullanılmaya başlanmış, El-Aksa Üniversitesi'nin iki ana binası tamamen, diğer binaları kısmen yıkılmıştır. Benzer şekilde El-Kudüs Açık Üniversitesi'nin Gazze şubesi ve Kuzey Şubesi de dâhil olmak üzere bazı binaları kısmen yıkılmıştır. 13 Şubat 2024 itibarıyla İsrail saldırıları nedeniyle 450'den fazla akademik ve idari personel öldürülmüştür. Ölenler arasında 3 üniversite rektörü, 7 dekan, 64 profesör yer almaktadır (Rabia ve Habash, 2024).

Filistin Eğitim Sistemine Yönelik Değerlendirme

Filistin'de eğitim, Filistin Kurtuluş Örgütü ile İsrail arasında 1993 yılında imzalanan Oslo Anlaşmasına kadar Osmanlı Devleti, İngiltere manda yönetimi, Mısır, Ürdün ve İsrail'in kontrolü altında kalmıştır. Oslo anlaşmasından sonra, Filistin'de 1994 yılında Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığının kurulması ile eğitim müfredatı geliştirme, öğretmen yetiştirme enstitüleri ile yeni okullar açma çalışmaları başlatılmıştır (Hasan, 2024). Bu anlaşma ile eğitim sorumluluğunu üstlenen Eğitim

Bakanlığı Filistin eğitim sisteminde birçok yeni uygulamaya gitmiştir. Bu bağlamda, UNESCO'nun desteği ile uygulamaya geçirilen 2000-2005 Beş Yıllık Eğitim Gelişim Planında şu beş temel amaç yer almıştır: (1) Tüm çocuklar için eğitime erişim sağlamak. (2) Eğitim kalitesini artırmak. (3) Formal ve informal eğitimi geliştirmek. (4) Planlama, yönetim ve finansmanda yönetim kapasitesini geliştirmek. (5) Eğitim sistemi genelinde insan kaynaklarını geliştirmek (Moghli, 2023):

Filistin Eğitim bakanlığının hazırlamış olduğu 2008-2012 Stratejik Eğitim Geliştirme Planında dört temel ilke ön plana çıkarılmıştır (Moghli, 2023): (1) eğitim çağındaki çocuk ve gençlerin eğitime erişimlerini sağlamak (*erişim ilkesi*), (2) eğitim ve öğretimde kaliteyi yükseltmek (*kalite ilkesi*), (3) eğitimde planlama ve yönetim kapasitesini geliştirerek finans ve yönetim süreçlerini iyileştirmek (*yönetim ilkesi*) ve (4) yükseköğretimi, kademeli olarak, arz odaklı bir sektörden talep odaklı bir sektöre dönüştürerek, yükseköğretim çıktıları ile işgücü piyasasının ihtiyaçları arasında nitelik ve nicelik açısından uyum sağlamak (*uygunluk ilkesi*). Filistin Eğitim Bakanlığı 2014 yılında *öğrenen millet* (a learning nation) mottosu ile 2014-2019 Stratejik Eğitim Geliştirme Planını yürürlüğe koymuştur. Bu planda üç ana amaç ön plana çıkmaktadır: (1) Tüm seviyelerde eğitime güvenli, kapsayıcı ve eşit erişimin sağlanması. (2) Öğrenci temelli bir eğitim-öğretim pedagojisi ve ortamının geliştirilmesi. (3) Hesap verebilir ve sonuç odaklı bir liderlik, yönetim ve idare yaklaşımının geliştirilmesi (Moghli, 2023).

Filistin'de bir yandan Batı Şeria ile Gazze Şeridi'nin birbirinden kopuk olması, diğer yandan sürekli olarak İsrail saldırı ve ablukasına maruz kalması nedeniyle bütüncül bir eğitim sisteminden bahsetmek oldukça zordur. Bununla birlikte, Filistin eğitim sistemi ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Filistin'de okulöncesi eğitim hizmetinin daha çok özel kuruluşlar ve STK'lar tarafından sunulduğu söylenebilir. Okulöncesi eğitim kurumları için gerekli standartlar Eğitim Bakanlığı tarafından belirlemekte ve bu standartları sağlayan kurumlara işletme lisansı verilmektedir. Filistin'de mevzuat gereği bir yıllık zorunlu okulöncesi eğitim uygulaması söz konusudur. Her okul bölgesinde/ilçede okulöncesi eğitimden sorumlu bir üst düzey yönetici bulunmaktadır (Hasan, 2024).

Filistin örgün eğitim sisteminde *ilkokul* kademesinde 1. sınıftan 4. sınıfa kadar, *ortaokul* kademesinde 5. sınıftan 10. sınıfa kadar, *lise* kademesinde ise 11. ve 12. sınıflarda eğitim verilmektedir. Lise eğitiminden sonra öğrencilerin yüksekokul ve üniversitelere kabul için *Tawjihi* sınavına girmeleri gerekmektedir (Hasan, 2024). Filistin'de gerek devlete ait, gerekse UNRWA ve özel sektöre ait erkek, kız ve karma olmak üzere üç tür okul bulunmaktadır. Filistin'de ilkökul ve ortaokul kademeleri zorunlu temel eğitim kapsamındadır ve hazırlık aşaması (1. ila 4. sınıflar) ile güçlendirme aşaması (5. ila 10. sınıflar) olmak üzere iki alt kademeye ayrılmaktadır. Lise eğitiminden oluşan ortaöğretim kademesinde genel liseler ve meslek liseleri olmak üzere iki farklı okul türü bulunmaktadır. UNRWA sadece zorunlu temel eğitim düzeyinde eğitim hizmeti sunmakta, ortaöğretim düzeyinde eğitim vermemektedir. Toplam 3.030 okuldan oluşan Filistin eğitim sisteminde bu okulların 2.212'si devlet, 451'i özel, 377'si UNRWA okullarından oluşmakta, bunların 1.811'i Batı Şeria'da, 401'i Gazze'de bulunmaktadır. 451 özel okuldan 389'u Batı Şeria'da bulunmaktadır (Moghli, 2023).

Filistin yükseköğretimi 2 yıllık eğitim veren meslek yüksekokulları (kolejler) ile 4 yıllık lisans programları sunan üniversitelerden oluşmaktadır. Filistin'de 9'u Batı Şeria'da, 4'ü Gazze'de olmak üzere 13 üniversite bulunmaktadır. Bunlara ilaveten Filistin'de 12 teknik, 14 toplum koleji ve bir sanat ve müzik enstitüsü bulunmaktadır (Hasan, 2024).

İsrail'in 7 Ekim 2023 sonrasında Gazze'yi işgal girişiminden sonra tüm eğitim kurumlarında eğitim sekteye uğramış, bu süreçten 88.000 öğrenci etkilenmiştir. Bu dönemde yaklaşık 300 okul binası hasar görmüştür. Bu sayı Gazze'de hasar gören toplam binaların yaklaşık %61'ini oluşturmaktadır. Savaş durumu nedeniyle yaklaşık 555 Gazzeli öğrenci yurt dışı bursundan yararlanamamıştır. Yine bu dönemde okulların kapanması nedeniyle 2023-2024 akademik yılında 625.000 okul öğrencisi eğitim hizmetinden mahrum kalmıştır (Hasan, 2024). Filistin'de 7 Ekim 2023 sonrasında okul çağındaki çocukların eğitimleri, gelişimleri, psikolojik olarak desteklenmeleri ancak informal eğitimle sağlanabilmektedir. Çünkü savaş nedeniyle formal eğitimin kesintiye uğraması,

ayrıca çocukların aileleri ile birlikte zorla yerinden edilmeleri gibi nedenlerle, çocukların savaşın yol açtığı zorluklarla mücadelede edebilmelerinde informal eğitimden başka bir seçenek kalmamıştır (Phusavat ve Buheji, 2024).

Filistin eğitim sisteminin finansmanı ağırlıklı olarak hükümet bütçesinden karşılanmaktadır. Filistin hükümetinin 2022'de eğitime yaptığı harcama toplam kamu harcamalarının %18,7'sine denk gelmektedir. Bununla birlikte eğitim finansmanında bağışçılarla uluslararası örgütlerin desteği de bulunmaktadır. Ancak, uluslararası örgütlerin mali desteği, politik değişimlere/söylemelere karşı kırılgan olduğu için güvenilir ve sürdürülebilir değildir. Örneğin, Filistin'de eğitime destek/fon sağlayan uluslararası kuruluşlar ihtiyaç duyulan öğretim malzemelerini İsrail kontrolü nedeniyle eğitim kurumlarına ulaştıramamaktadır (Hasan, 2024). Bu durum eğitim planlaması ve süreçlerinde kaliteyi yakalamayı zorlaştırmaktadır. Öte yandan, Filistin eğitim sistemi, İsrail işgalinin ekonomik kaynak ve şartlar üzerinde oluşturduğu baskı ve denetim nedeniyle ciddi bir mali istikrarsızlıkla karşı karşıyadır. Çünkü işgal süreci, Filistin ekonomisinin gerilemesine yol açmakta, bu durum Filistin yönetiminin eğitim için dış yardımlara bağımlılığını artırmaktadır. İşgal altında bile eğitim hizmetlerinin sunulmasını zorunlu kılan uluslararası yasal yükümlülöklere rağmen, İsrail'in işgal politikalarının yol açtığı mali krizler, sunulan eğitim hizmetlerinin etkililiğini düşürmekte ya da eğitim hizmetlerini tamamen sekteye uğratmaktadır (Moghli, 2023).

Filistin'de eğitim politikalarının normal/olağan duruma göre belirlenmesi mümkün değildir. Çünkü politika belirlenirken olağanüstü durumların da dikkate alınması gerekmektedir. Örneğin, Oslo anlaşmaları sonrasında Filistin yönetimi eğitimde genel kaliteyi artırmaya, öğretmen eğitimini iyileştirmeye yönelik müfredat çalışmaları başlattıktan sonra Eylül 2000'de Batı Şeria'ya yapılan İsrail saldırısı (yeni işgal girişimi) nedeniyle *ikinci intifada* diye adlandırılan yeni bir kriz başlamış, doğal olarak eğitim politikası uygulamada sekteye uğramıştır. Eğitim sistemi üzerindeki bir başka yıkıcı faktör, 2007 yılında Batı Şeria ve Gazze Şeridi arasındaki siyasi ayrışma olmuştur. Genel olarak Filistin eğitim sisteminin bütünleşmiş bir özellik göstermediği, sürekli değişen siyasi ve sosyal şartlar nedeniyle kırılgan bir yapıya sahip olduğu, tam anlamıyla bir yönetsel hâkimiyetten yoksun olduğu söylenebilir. Filistin'de STK'lar ve diğer sivil kuruluşlar, eğitim politikalarının belirlenip uygulanmasına Eğitim Bakanlığı ile koordineli çalışmalar yapan kuruluşlar olmaktan ziyade, sadece hizmet sağlayarak Bakanlığın faaliyetlerini tamamlayan kuruluşlardır. Filistin eğitim sistemi anayasa, bağımsızlık bildirgesi, müfredat ve uluslararası sözleşmeler olmak üzere dört temel üzerine oturtulmuş olsa da uygulamada bu dört farklı temel arasında bazı çelişkiler söz konusudur. Öte yandan, Filistin eğitim sisteminde, İsrail saldırıları ve işgal girişimleri nedeniyle, güvenliği önceleyen bir anlayışın ön planda olması, toplumla birlikte eğitimciler ve öğrencileri de sürekli baskı altında bırakmaktadır. Filistin'de sivil toplum kuruluşları şartlı fonlara bağımlı oldukları için eğitim sektörüne mali destek sağlamada bağımsız/özgür değillerdir. Özellikle uluslararası kuruluşların eğitime desteklerinin de şartlara bağılı olması, eğitim politikalarının belirlenip uygulamaya geçirilmesinde Eğitim Bakanlığının elini-kolunu bağlamaktadır (Moghli, 2023).

Sonuç ve Öneriler

Filistin topraklarında eğitim 16. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devletinin kontrolünde olmuştur. Osmanlı Devletinde 19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra başlayan çağdaş eğitim hareketleri, Tanzimat dönemi ile birlikte Filistin topraklarında da karşılık bulmaya başlamıştır. Osmanlı Devletinde 1869 yılında yürürlöğe giren maarifi umumiye nizamnamesinden sonra, Osmanlı Devletinin yanında batılı devletler de Filistin'de modern okullar açmaya başlamışlardır. Ancak bu okullar ilk ve ortaokul düzeyinde eğitim veren okullarla sınırlı kalmıştır. Birinci Dünya Savaşının ardından Osmanlı Devleti Filistin topraklarından çekilmesiyle Filistin'de İngiltere manda yönetimi kurulmuş ve Filistin eğitim sisteminin kontrolü bu yönetime geçmiştir. İngiliz manda yönetimi Osmanlı Devleti'nden devraldığı eğitim sistemini yaygınlaştırarak, lise düzeyinde de okullar açmaya çalışmıştır.

İsrail Devletinin kurulması (1948) ile Filistin eğitim sistemi İsrail devletinin kontrolüne geçtikten sonra, Batı Şeria'daki okullar Ürdün, Gazze Şeridi'ndeki okullar ise Mısır eğitim

müfradatını takip etmişlerdir. Ancak İsrail Devleti 1993 yılında imzalanan Oslo Anlaşmasına kadar, kendi ulusal varlığı ve güvenliğine bir tehdit olarak gördüğü gerekçesiyle, Filistin eğitim sistemi üzerinde sıkı ve baskıcı bir denetim uygulamıştır. Oslo Anlaşmasından sonra Filistinliler kendi eğitim sistemini yönetme yetkisine sahip olabilmış, ulusal bir Filistin eğitim sistemi oluşturma çabaları İngiltere, İtalya ve Fransa gibi devletlerle UNESCO, UNICEF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Oslo anlaşmasından sonraki süreç İsrail yönetimini Filistin'e karşı daha da kışkırtmış, Filistin'de okullar İsrail askerlerinin saldırıları nedeniyle savaş alanına dönüşmüştür. İsrail'in Filistin ve Filistin eğitim sistemi üzerindeki en yıkıcı saldırıları 7 Ekim 2023'te başladığı Gazze'yi işgal girişimi ile başlamıştır. Filistin'in geleceğini yok olmaya sürükleyen, binlerce öğrenci ve eğitimcinin öldürüldüğü, eğitimin tamamen durma noktasına geldiği bu süreci en iyi ifade edebilecek kavram *eğitim soykırımı* (educide) ya da *akademik katliam* (academic massacre).

Filistin'de 7 Ekim 2023 tarihinden sonra yaşanan yıkım, katliam ve soykırımın Filistin eğitim sistemi (genel olarak Filistin halkı) üzerinde yol açtığı hasar, uluslararası örgütler tarafından -bu durum sanki bir doğal afetmiş gibi algılanarak- doğal afetlere özgü geliştirilen yöntemlerle giderilmeye çalışılmaktadır. Bu süreçte diğer devletler ve uluslararası örgütler genelde bu hasara yol açan sorunun acilen çözülmesi gerektiği gerçeğine duyarsız kalmakta, bu konuda yeterince inisiyatif almamaktadır. Filistin'e yapılan destek, maalesef, lafla gemi yürütmeye çalışmanın ya da su alan bir gemiyi tas ya da kovayla boşaltmaya çabalamanın ötesine geçmemektedir. Hatta yıllardır süren bu çatışma ortamında, ayakta kalabilip eğitime devam edebilme becerisinden yoksunlarmış gibi algılanarak, Filistin halkına bu kapsamda nasıl beceri kazandırılabilmesine yönelik akademik çalışmalar bile yapılmaktadır. Böyle bir ortamda Filistinli çocukların öğrenebildikleri şeyin özeti, "İsrail bombardımanı altında öldüklerinde, kimliklerinin tespit edilebilmesi için vücutlarının dört bir tarafına isimlerini kazımaları" âdetinde gizlidir.

Neredeyse bir asırdır devam eden Filistin sorunu, özellikle 7 Ekim 2023 sürecinden sonra, yukarıda da ifade edildiği gibi sözlü eleştiri ve protesto yoluyla ya da temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma düşen Filistinlilere bu kapsamda maddi ve manevi yardım etme yoluyla çözülemeyecek bir boyuta taşınmıştır. Bu sorunun çözümü için yapılması gereken asıl şey, Filistinlilerin maruz kaldığı katliamın temel insan hakları kapsamında ele alınması ve bu hakları hiçe sayıp, adeta tüm dünyaya meydan okuyarak, Filistin üzerindeki baskılarını bir soykırıma dönüştüren İsrail'in, bir şekilde, daha da geç kalınmadan durdurulmasıdır.

Kaynakça

- Abu-Saad, I. (2019). Palestinian education in the Israeli settler state: Divide, rule and control, *Settler Colonial Studies*, 9(1), 96-116.
- Abu-Saad, I. ve Champagne, D. (2006). Introduction: A historical context of Palestinian Arab education, *American Behavioral Scientist*, 49(8), 1035-1051. Doi: 0.1177/0002764205284717.
- Adwan, S. (2001). Schoolbooks in the making: From conflict to peace: A critical analysis of the new Palestinian textbooks for grades one and six. *Journal of Politics, Economics and Culture*, 2, 57-69.
- Adwan, S., Bar-Tal, D. ve Wexler, B. (2016). Portrayal of the other in Palestinian and Israel schoolbooks: A comparative study, *Political Psychology*, 37(2), 201-217, doi: 10.1111/pops.12227.
- Alqaisiya, W. ve Perugini, N. (2024). The academic question of Palestine, *Middle East Critique*, 33(3), 299-311. <https://doi.org/10.1080/19436149.2024.2384009>.
- Al-Ramahi, N. ve Davies, B. (2002). Changing primary education in Palestine: Pulling in several directions at once, *International Studies in Sociology of Education*, 12:1, 59-76, DOI: 10.1080/09620210200200083.

- Aslan, H. ve Alamleh, M. (2015). Osmanlı döneminde Kudüs'teki ilmî hayat, *Journal of Islamic Research*, 26(3), 93-99.
- Assaf, S. (1997). Educational disruption and recovery in Palestine. In S. Tawil (Ed.), Final report and case studies of the Workshop on Educational Destruction and Reconstruction in Disrupted Societies (pp. 51-61). Geneva, Switzerland: UN Educational, Scientific, and Cultural Organization.
- Avcı, Y. (2015). 19. yüzyılın son çeyreğinde Filistin limanı Yafa: Bir çatışma ve rekabet odağı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30(29), 385-411.
- Davis, R. (2003). Commemorating education: Recollections of the Arab college in Jerusalem, 1918-1948. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 23(1-2), 190-204;
- Dickson, A., Walker, N. ve Gill, J. (2021). EU Review into Palestinian school textbooks, *Commons Library Debate Pack*.
- Foster, Z. J. (2011). *Arab historiography in mandatory Palestine, 1920-1948*, Master of Arts in Arab Studies, Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University.
- Hasan, A. (2024). Education resilience under the occupation- Case of Palestine, *International Journal of Inspiration, Resilience & Youth Economy (IJIRYE)*, 8(1), 33-45. <http://dx.doi.org/10.18576/ijye/080103>.
- Holt, M. (2001). The right of the child denied: Palestinian children under occupation, <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=d6f94c83a8359f77e16c656e6471e4728dbf583a>. <https://doi.org/10.1080/2201473X.2018.1487125>.
- Jabali, O., Hamamra, B. ve Ayyoub, A. (2024). Critical thinking, assessment, and educational policy in Palestinian universities, *International Journal for Educational Integrity*, 20(12), 1-23. <https://doi.org/10.1007/s40979-024-00160-9>.
- Karaköse, H. (2018). Filistin ve Kudüs meselesine genel bir bakış (XIX. yüzyılın ortasından XX. yüzyıl ortalarına kadar), *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2018, 4(2), 150-165.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SUSBİD)*, 15, 170-189.
- Kramer, G. (2002). *A History of Palestine: From the Ottoman conquest to the founding of the state of Israel* (Geschichte Falastinas: Von der Osmanischen Eroberung bis zur gründung des staates Israel; Çeviren: Graham Harman and Gudrun Kramer), Princeton University Press.
- Masalha, N. (1997). *A land without a people: Israel, transfer and the Palestinians*. London: Faber and Faber.
- Miftah. (2005). Miftah's facts & figures: Statistics and numbers documented September 28th, 2000-December 5th, 2005. Retrieved from <http://www.miftah.org/report.cfm>.
- Milton, S., Elkahout, G. ve Barakat, S. (2023). Protecting higher education from attack in the Gaza Strip, *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 53(6), 1024-1042, DOI: 10.1080/03057925.2021.1987192.
- Ministry of Education & Higher Education (2015). *Palestine inclusive education policy*, <https://www.eenet.org.uk/resources/docs/English%20-%20IE%20Policy.pdf> [26.08.2024].
- Moghli, M. A. (2023). *Civil society and education policy change in occupied West Bank/Palestine*, Centre for Lebanese Studies, Beirut.
- Moughrabi, F. (2001) The politics of Palestinian textbooks, *Journal of Palestine Studies*, 31(1), 5-19, DOI: 10.1525/jps.2001.31.1.5.

- Naser-Najjab, N. (2020). Palestinian education and the ‘logic of elimination’, *Settler Colonial Studies*, 10(3), 311-330, <https://doi.org/10.1080/2201473X.2020.1760433>.
- Phusavat, K. ve Buheji, M. (2024). Mapping informal learning for displaced learners during the war on Gaza 2023- Application of situated cognition, *International Journal of Learning and Development*, 14(1), 1-16, <https://doi.org/10.5296/ijld.v14i1.21626>.
- Rabia, I. S. I. ve Habash, L. (2024). The hidden war on higher education: Unmasking the ‘educide’ in Gaza, *The War on Gaza and Middle East Political Science (The Project on Middle East Political Science)*, https://pomeps.org/wp-content/uploads/2024/04/POMEPS_Studies_51_Web-1.pdf, 8-13.
- Scotto, G. (2016). The image of Palestine and the Palestinians in Israeli textbooks (Book review), *Italian Journal of Sociology of Education*, 8(2), 225-236.
- Şimşek, M. (2017). 20. yüzyılın başında Kudüs Sancağı'nda yabancılara ait okullar, II. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, 17-20, Eylül 2017, Malaga.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis, *IDS Practice Paper in brief 13*; Kırıl, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SUSBID)*, 15, 170-189.
- Zelkovitz, I. (2014). Education, revolution and evolution: The Palestinian universities as initiators of national struggle 1972–1995, *History of Education*, 43:3, 387-407, DOI: 10.1080/0046760X.2014.889226.

Extended Abstract

Introduction

In this study, the Palestinian education system was examined under the main headings of the Ottoman period (1516-1917), the British mandate period (1917-1948) and the period after the establishment of the State of Israel (1948). Moreover, The period after the establishment of the State of Israel is discussed under the subheadings of the Intifada periods, the Oslo Accords process and the period after October 7, 2023. In this context, the following research questions will be answered:

- What kind of developments have occurred in the Palestinian education system during the Ottoman and British mandate periods, and after the establishment of the State of Israel and the Oslo Accords?
- What effects did the period after October 7, 2023 have on the Palestinian education system?
- What general assessment can be made regarding the Palestinian education system?

Method

This study was conducted using document analysis, which is included in the scope of qualitative research methods. In this analysis, also called documentary scanning, written sources containing information about the subject intended to be researched are examined and evaluated (Wach, 2013; Kırıl, 2020). In this context, research data were obtained by examining existing records and documents related to the research topic and these data were evaluated in line with the purpose of the research. In line with the purpose of the study, books, articles, theses, organization reports and news sites related to the Palestinian education system were scanned. The data obtained in this way was evaluated within the scope of the questions sought to be answered in the research and reported.

Findings

In Palestine, which remained under Ottoman rule between 1516 and 1917, in line with the reforms in the Ottoman education system following the Tanzimat declaration, schools began to be open. With the enactment of the General Education Regulation in 1869, the Ottoman education system introduced primary and secondary levels, leading to the establishment of primary schools in Palestine (Abu-Saad ve Champagne, 2006). During the Ottoman period, some middle schools were also established, but no higher education institutions were opened (Kramer, 2002).

The British mandate in Palestine, expanded and managed private schools at the kuttap (Muslim schools) level and schools operating under the Ottoman system. During mandate period, high schools began to emerge, albeit in limited numbers. Graduates of these schools often found employment as civil servants, gaining economic security and social status under the mandate administration (Abu-Saad and Champagne, 2006). Public schools in Paletsine employed Palestinian teachers and principals; however, the British mandate determined the curriculum, which excluded Palestinian and Arab culture and history (Davis, 2003; Abu-Saad ve Champagne, 2006).

The Palestinian education system was under Egyptian and Jordanian control between 1948 and 1967, with schools in the West Bank following the Jordanian curriculum and those in Gaza adhering to the Egyptian curriculum. From 1967 to 1994, the Israeli military controlled education in both regions (Adwan, Bar-Tal, & Wexler, 2016). Under Israeli military rule, schools often became conflict zones, with students facing harassment and violence from soldiers. During the first intifada, which began in 1987, schools became battlegrounds. The Israeli disrupted education by provoking students, raiding schools, physically attacking staff and students, destroying materials, and deploying tear gas in classrooms. In 1988 and 1989, all 1,194 schools in the West Bank were closed for nine and eight

months, respectively, by military order, impacting approximately 310,000 students (Holt, 2001; Al-Ramahi and Davies, 2002; Abu-Saad and Champagne, 2006).

The Oslo peace agreement, signed in September 1993, compelled the Israeli military to transfer authority over the Palestinian education system to the Palestinian National Authority. After a long period of external control, in August 1994, the Palestinian Ministry of Education and Higher Education was established to rebuild and reform the education system. Several states and international organizations including the United Kingdom, Italy, France, UNESCO, UNICEF and the World Bank supported this effort by providing funding and expertise (Al-Ramahi and Davies, 2002). The Palestinian Authority established a curriculum center in 1994, with support from UNESCO, to evaluate and reform the inherited curriculum (Moughrabi, 2021).

Since October 7, 2023, Israeli attacks have severely damaged approximately 80% of schools in Gaza, closed all universities, and disrupted education due to internet outages. Academic activities for students and staff came to a halt. In the West Bank, universities transitioned to online education to avoid harassment, arrests, and shootings by Israeli soldiers (Jabali, Hamamra, & Ayyoub, 2024). This period has been characterized by what scholars term "educide," or the systematic destruction of education (Rabia and Habash, 2024). In the first 10 months of this crisis process, 10,216 students, 402 teachers and 107 university professors were killed. Over 600 thousand Palestinian children were left without access to schools, and more than 90 thousand university students were deprived of education. This catastrophic loss has been described as an "education genocide" or "academic massacre" (Rabia & Habash, 2024; Alqaisiya & Perugini, 2024).

Conclusion, Discussion and Recommendations

Palestinian education was under the control of the Ottoman State between 1516 and 1917. Contemporary education movements in the Ottoman State found a response in Palestine during the Tanzimat period. In this period, Western countries also started to open schools in Palestine. However, these efforts were limited to primary and middle schools. Following World War I, a British mandate was established in Palestine. The British mandate tried to expand the inherited education system and open a few high schools. With the establishment of the State of Israel in 1948, Palestinian education came under Israeli control. However, until the 1993 Oslo Accords, schools in the West Bank continued to use the Jordanian curriculum, and schools in Gaza continued to use the Egyptian curriculum. In this period, the State of Israel exercised strict control and pressure on the Palestinian education system, on the grounds that it was a threat to its national existence and security. After the Oslo Accords, Palestinians were able to manage their own education system, and efforts to establish a national Palestinian education system were financially supported by states such as England, Italy and France, as well as international organizations such as UNESCO, UNICEF and the World Bank. Unfortunately, Oslo process further provoked the Israel against Palestine, and schools in Palestine turned into a battlefield due to attacks by Israeli soldiers. Israel began its greatest destruction of Palestine and the Palestinian education system on October 7, 2023. The concept that can best describe this terrible event is *educide* (educational genocide) or *academic massacre*.

The damage caused by the destruction, massacre and genocide experienced in Palestine after October 7, 2023 is perceived by international organizations as if it were a natural disaster and is being tried to be eliminated with methods developed specifically for natural disasters. In this context, the support provided to Palestine does not go beyond trying to *run a cheese ship with words or trying to try to empty a leaking ship with pots and pans*. The summary of what Palestinian children can learn in such an environment is hidden in the practice of *carving their names on all four sides of their bodies* when they die under Israeli bombardment so that their identities can be determined. The first thing that needs to solve this problem is to address the massacre that Palestinians are subjected to within the scope of basic human rights. The second thing that can be done is to stop the genocide that Israel has been carrying out before the eyes of the world in the 21st century, without wasting any time.

The Impact of Foreign Direct Investments and Economic Growth on Employment: The Case of Palestine

İbrahim KARAASLAN
Gümüşhane University, School of Applied Sciences
ibrahimkaraaslan@gumushane.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9259-4587

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1602173
Geliş Tarihi: 15.12.2024	Revize Tarihi: 03.02.2025
	Kabul Tarihi: 06.02.2025

Atıf Bilgisi

Karaarslan, İ. (2025). The impact of foreign direct investments and economic growth on employment: The case of Palestine. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 420-436.

ABSTRACT

Today, foreign direct investments are a powerful economic growth and job creation tool. The study's data, which aims to analyze the effects of FDI and economic growth on employment in the Palestinian context, covers the period between 1995-2022 and consists of annual data. Time series cointegration analysis was preferred as the econometric analysis method. The stationarity of the variables was evaluated with ADF and PP unit root tests, and it was determined that they were non-stationary. As a result of the Johansen cointegration test, a long-run relationship between the variables was determined. According to the FMOLS, DOLS, and CCR estimation results, a statistically significant positive relationship was found between the EMP variable used as the dependent variable in the study and the FDI and lnGDP variables at a 5 % confidence level. Finally, according to the Toda Yamamoto causality test results, a statistically significant unidirectional causality relationship was found between FDI and lnGDP variables and the EMP variable at a 5 % level. These results show that FDI in Palestine can create employment and that economic growth has a substantial impact on employment.

Keywords: Foreign direct investments, economic growth, employment, johansen cointegration analysis.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümenin İstihdama Etkisi: Filistin Uygulaması

ÖZ

Doğrudan yabancı yatırımlar günümüzde ekonomik büyüme ve istihdam yaratma açısından güçlü bir araç olarak öne çıkmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkilerini Filistin bağlamında analiz etmeyi amaçlayan çalışmanın verileri 1995-2022 arasını kapsamakta ve yıllık verilerden oluşmaktadır. Çalışmada ekonometrik analiz yöntemi olarak zaman serisi eşbütünleşme analizi tercih edilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları ADF ve PP birim kök testleri ile değerlendirilmiş ve durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Johansen eşbütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi sonrasında gerçekleştirilen FMOLS, DOLS ve CCR tahmin sonuçlarına göre, çalışmada bağımlı değişken olarak kullanılan EMP değişkeniyle FDI ve lnGDP değişkenleri arasında % 5 güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlı pozitif ilişki tespit edilmiştir. Son olarak ise, Toda Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre FDI ve lnGDP değişkeninden EMP değişkenine doğru istatistiki olarak % 5 düzeyinde anlamlı tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, Filistin’de doğrudan yabancı yatırımların istihdam yaratma kapasitesine sahip olduğunu, ekonomik büyümenin istihdam üzerinde oldukça güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme, istihdam, johansen eşbütünleşme analizi.

Introduction

FDI (Foreign direct investment) is one of key elements integrating economic systems with global capital flows. The theoretical foundations of FDI range from growth models to institutional economics and industrial organization approaches. Neoclassical growth theory argues that FDI contributes economic growth by increasing capital stock of host country (Solow, 1956). Based on the theory, FDI not only overcomes capital shortage in developing countries but also stimulates economic growth by increasing the efficiency of production factors. However, this approach has been complemented by endogenous growth models in which economic growth is not limited to capital accumulation but also technology transfer and innovation (Romer, 1990).

In neo-classical growth theory, the contribution of FDI is based on increasing production capacity through physical capital accumulation. Solow's growth model explained relationship between capital, labor, and technological development, emphasizing that technology is primary source of long-term growth (Solow, 1956). However, this model does not include effects of FDI to technology transfer and knowledge diffusion due to technology treatment as an exogenous factor. Endogenous growth models developed to overcome these shortcomings have emphasized central role of technology and knowledge transfer in economic growth. Romer's (1990) model argued that FDI can transform capital accumulation and production processes through knowledge and innovation. Within this framework, FDI has been posited as a fundamental catalyst for fostering long-term economic growth in host nations. In particular, transfer of technological knowledge and skills increases competitiveness of local firms and leads to diversification in the production structure (Borensztein et al, 1998).

The institutional economics perspective offers another critical theoretical approach to assessing the effects of FDI. This perspective states that effects of FDI are limited to capital and technology transfer and depend on quality of institutional infrastructure and regulatory framework. Alfaro et al. (2004) emphasize that contribution of FDI to growth is more pronounced in economies with developed financial markets. In cases where institutional capacity is strong, FDI is observed to play a complementary role to domestic investments and stimulate economic growth more effectively (Demir, 2016). Another dimension supporting FDI's effects on economic growth is its relationship with openness and international trade. In open economies, FDI's effects on international trade have often been observed. These investments facilitate local firms' access to international markets and increase their export capacity (Borensztein et al, 1998). Moreover, it has been stated that FDI accelerates integration into international value chains and gives local economies a competitive advantage in global markets (Alfaro et al, 2004).

The effects of foreign direct investment on employment, as is its contribution to economic growth, is an essential analytical topic. The effects on employment are realized through direct and indirect mechanisms. Direct effects are manifested by new investments increasing the demand for local labor. The orientation of FDI towards a sector allows for expanding production in that sector and creating new job opportunities. However, the extent of these effects depends on sectoral concentration of FDI and level of technology. For example, investments in low-technology sectors have the potential to create a broader range of jobs. In contrast, investments in high-technology sectors generally increase the demand for a more limited but qualified labor force (Zhang, 2001). Indirect effects arise through productivity growth, knowledge transfer and increase in skill level of the local labor force. The diffusion of knowledge and technology brought by FDI to local firms can create a long-term transformation in the labor market structure. Within this framework, it is stressed that FDI has labor quality-enhancing effect, especially in high-tech sectors (Akinlo, 2004). However, the success of this transformation depends on structure of labor market and level of human capital in host country. In economies with low levels of education, problems may arise, such as inability of the local labor force to fill the employment opportunities created by FDI (Borensztein et al, 1998). Therefore, to fully benefit from the employment-creating effects of FDI, host country's education and vocational skills development policies need to be strengthened.

The effects of FDI on employment may also have different repercussions on income inequality and labor market dynamics. Technology-intensive investments generally increase the demand for high-skilled labor while having a limited impact on low-skilled labor (Alfaro et al, 2004). This suggests that effects of FDI on employment should be considered not only quantitative terms but also qualitative terms. Within this framework, contribution of FDI to economic growth is directly related to employment dynamics and the transformation capacity of the local labor force.

This study aims to analyze effects of FDI and economic growth on employment in Palestinian context. FDI is seen as an important tool in development processes in emerging economies with its capital accumulation, technology transfer, and employment-generating effects, but the extent and nature of these effects vary depending on host country's institutional infrastructure, economic structure and level of political stability. In an economy shaped by political and economic vulnerabilities, such as

Palestine, analyzing the potential effects of FDI is essential for understanding economic growth and labor market dynamics and developing strategic recommendations to guide development policies. The paper first presents the theoretical foundations explaining the role of FDI in economic systems, followed by literature on the subject. Finally, the methodology and findings section analyzes effects of FDI and economic growth on employment, and policy recommendations are presented to enhance these effects. In this respect, study aims not only to explain impact of FDI and economic growth on employment but also to provide important contributions to literature and decision-makers by emphasizing role of these investments in processes of social development and sustainable economic structure.

Literature

The effects of FDI on economic growth and employment have been extensively examined in literature, producing notable findings across various countries. It is widely recognized that FDI fosters economic growth by facilitating technology transfer, promoting knowledge accumulation, modernizing production processes, and enhancing capital accumulation. In their European study, Barrell & Pain (1997) found that FDI leads to growth and technical progress through technology transfer. Similarly, Borensztein et al (1998) argue that FDI contributes positively to developing countries' economic growth, provided they have sufficient human capital. These findings suggest that FDI is capital flow and a means of transferring knowledge and technology.

The effects of FDI vary across countries. Nair-Reichert & Weinhold (2001) argue that the impact of FDI on growth in developing countries varies depending on the economic, political, and social structure. Zhang (2001) found that FDI stimulates growth in East Asian and Latin American countries, but this effect is directly related to the liberalization of trade regimes and human capital development. This suggests that the impact of FDI depends not only on amount of investment but also on policies and infrastructure of host countries. Turkey-specific studies also support this general picture. For instance, Örnek (2007) argues that FDI contributes significantly short and long term economic growth by increasing domestic savings. Similarly, Mucuk & Demirel (2009) show that there is bidirectional causality between FDI and economic growth in Turkey.

It is supported by various studies that the effects of FDI are not homogeneous and show sectoral differences. Akinlo (2004) reported that FDI in the manufacturing sector stimulated growth in Nigeria, but its effects were limited in the oil sector. Vu & Noy (2009) argue that sectoral effects of FDI vary across selected OECD countries, with positive results, especially in their interactions with the labor force. Similarly, Hu et al (2024) find that FDI increases rural employment and income levels in coastal areas in China and that the level of education further strengthens this effect. These findings suggest that FDI contributes to growth and shapes sectoral and regional dynamics.

The development of financial infrastructure stands out as an important factor that strengthens effects of FDI on growth. Hermes & Lensink (2003) find that financial market development enhances impact of FDI on growth developing countries, while effect is limited countries with inadequate financial infrastructure. Moreover, Alfaro et al (2004) find that FDI contributes significantly to growth countries with developed financial markets. Nguyen and Lee (2021) argue that in low-income countries, uncertainties negatively affect FDI flows, but developed financial markets can mitigate these effects. This emphasizes importance of financial market reforms increasing effectiveness of FDI.

The effects on employment are more complex and heterogeneous than economic growth. The employment-creating effects of FDI are usually generated by new investments expanding production capacity and increasing the demand for labor. However, these effects vary across countries and sectors. Akhisar & Güvel (2024) state that FDI in European countries effectively reduces unemployment in developing regions but does not significantly impact the male unemployment rate in developed countries. In another study conducted in China (Hu et al, 2024), it was found that FDI significantly affects rural employment and that the level of education further strengthens this effect. Ekinçi (2011) has shown that FDI supports economic growth in Turkey, but its effects on employment still need to be improved.

Regulatory regimes and policies are other important factors shaping effects of FDI on economic growth and employment. Adams & Opoku (2015) find that quality regulatory regimes in Sub-Saharan African countries increase the contribution of FDI to growth. Emako et al (2022) argue that FDI has different effects depending on its sectoral composition and can lead to positive results manufacturing sector and negative results service sector. Dahal et al (2024) show that FDI contributes to growth in Nepal, but structural problems such as trade imbalances can limit these effects. These studies provide substantial evidence of how regulatory regimes and economic infrastructures transform the impact of FDI.

The effects of FDI on economic growth and employment have been widely studied literature and found strongly influenced by countries' economic structures, financial systems, sectoral characteristics, and regulatory regimes. The studies' results show that FDI doesn't have same type of impact in every country and that benefits of investment are closely related to existing conditions and policy frameworks of host countries. Accordingly, Table 1 summarizes effects of methods used and findings in the literature and provides visual framework for a clearer understanding of relationships between studies.

Table 1
Literature

Authors/Year	Group	Method	Findings
Barrell & Pain (1997)	Europe	Panel data analysis	FDI contributes to GDP and technological progress through technology transfer.
Borensztein et al (1998)	Developing Countries	Cross-country regression analysis	FDI was effective in technology transfer and contributed to growth when the host country had sufficient human capital stock.
Nair-Reichert and Weinhold (2001)	Developing Countries	Panel data analysis	The effect of FDI on economic growth varies across countries, emphasizing the need to consider interaction heterogeneity.
Zhang (2001)	Latin America & East Asia	Granger causality and Cointegration method	FDI was found to promote growth, particularly countries with liberal trade regimes and well-developed human capital.
Hermes & Lensink (2003)	Developing Countries	Panel data analysis	Financial market development was found to enhance impact of FDI on growth, while effect was limited absence of adequate financial infrastructure.
Alfaro et al. (2004)	Developing and Developed Countries	Panel data analysis	It was found that FDI significantly contributes to economic growth in countries with well-developed financial markets
Asheghian (2004)	USA	Time series analysis	FDI was identified to cause one-way causality on total factor productivity and economic growth.
Akinlo (2004)	Nigeria	Error Correction Model (ECM)	FDI in the manufacturing sector contributed to growth, but its impact was limited in the

			petroleum sector.
Aydın & Erbaykal (2006)	Developing Countries	Toda-Yamamoto causality test	Economic growth was found to influence FDI in developing countries, with mutual causality observed in a limited number of countries.
Örnek (2007)	Turkey	VAR model	Direct investments were found to increase domestic savings and contribute economic growth both short - long term.
Yang (2008)	110 Countries	Panel data	The impact of FDI on growth varies regionally and temporally, with more positive effects in developed regions.
Mucuk & Demirsel (2009)	Turkey	VAR model and Causality test	Causality was identified between FDI and economic growth.
Vu & Noy (2009)	Selected OECD Countries	Fixed-effects panel regression analysis	The sectoral impact of FDI on growth varies, with positive outcomes particularly evident in its interaction with the labor force.
Ekinci (2011)	Turkey	Cointegration and Causality test	Causality was identified between FDI and economic growth; however, no significant impact on employment was observed.
Adams & Opoku (2015)	Sub-Saharan Africa	GMM Model	The effect of FDI depends on regulatory regimes, with quality regulations promoting economic growth.
Sunde (2017)	South Africa	ARDL and VECM	Causality was identified between FDI, economic growth, and exports.
Nguyen & Lee (2021)	116 Countries	GMM Model	Analyzed effects of uncertainty and developed financial markets on FDI, finding that uncertainty negatively affects FDI inflows in low-income countries.
Emako et al. (2022)	Developing Countries	System-GMM	The growth impact of FDI differs by sector, with positive effects in manufacturing and negative effects in the services sector.
Obeng-Amponsah & Owusu (2023)	Ghana	ARDL and Granger causality test	Impact of FDI on employment was identified indirect, with technology acting as a regulatory factor.
Akhisar & Güvel (2024)	Developing and Developed European Countries	Panel data analysis	FDI was found to reduce unemployment rates more significantly in developing countries, with no impact on male unemployment in developed countries.
Paksoy and	Kazakhstan	Johansen cointegration	A bidirectional causality relationship was

Alagöz (2024)	and Granger causality	identified between GDP and FDI.
---------------	-----------------------	---------------------------------

The studies in the table reveal that the relationships between FDI economic growth and employment vary widely terms of both methodological approaches and results. It is understood that these effects are heavily influenced by factors such as countries' economic structures, financial infrastructures, sectoral characteristics, and regulatory regimes. Literature shows that effects of FDI are not homogeneous and are shaped by variables such as host country conditions, policy preferences, and level of human capital. Findings suggest that FDI is not growth and employment solution alone but can provide significant benefits within an appropriate economic and institutional framework.

Dataset, Methodology and Findings

Dataset

The study's data, which aims to analyze effects of FDI and economic growth on employment in Palestinian context, covers 1995-2022 and consists of annual data. While employment is used as dependent variable, FDI and gross domestic product are used as independent variables. Logarithm of gross domestic product variable is used. There is no need for an ethics committee decision in this study. The information for the study was sourced from databases of World Bank and International Labour Organization. Explanations about data are given below.

Table 2
Data Explanations

Variables	Symbol	Unit	Explanation
Employment	EMP	Ratio	Total Employment Rate
Gross Domestic Product	lnGDP	logarithmic	Logarithm of Total GDP
Foreign Direct Investment	FDI	Ratio	FDI to GDP Ratio

Methodology

ADF and PP unit root tests were used to examine the stationarity of data of study, which aims to analyze effects of FDI and GDP on employment in the Palestinian context. A non-stationary variable in a time series indicates that it contains unit root. With stationarization of a series, both the problem of spurious regression is eliminated and results of analysis are more reliable.

ADF unit root test eliminates autocorrelation by adding lagged values of dependent variables as independent variables to model. Moreover, PP test provides nonparametric method to control for the high degree of correlation in time series (Yalçınkaya et al, 2018). The DF unit root test, introduced by Dickey and Fuller (1979-1981), is among widely utilized methods for determining whether time series is stationary. Regression equations formulated for ADF test are as follows: (Dickey and Fuller, 1981).

$$\Delta X_t = \beta_0 + \beta_1 X_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta X_{t-i} + u_t$$

$$\Delta X_t = \beta_0 + \beta_1 X_{t-1} + \beta_2 trend + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta X_{t-i} + u_t$$

In the equations, X represents the considered series, Δ represents the difference operator, k represents lags of dependent variable, β and λ are parameters, the trend represents the linear time trend, and u_t represents the error term. The unit root test proposed by Phillips - Perron involves nonparametric corrections (Çağlayan and Saçaklı, 2006). The equation for the test is determined as

follows. Here, $\alpha = \rho - 1$, and x_t is the deterministic component denoting “constant” or “constant and trend”.

$$\Delta y_t = \alpha y_{t-1} + \chi_t' \delta + \varepsilon_t$$

Cointegration concept and test developed by Engle-Granger is a practical method since it is based on single equation and is applied with the OLS (Ordinary Least Squares) method, but it also brings some limitations. For example, in a bivariate system, possible to detect co-integration relationship in equation containing one variable, while such a relationship may not be observed in the equation containing the other variable. This may create uncertainty about the nature of relationship between variables. Johansen developed method which allows for estimation and testing of all potential cointegration relationships between sets of variables.

Traditional cointegration methods used in the analysis of long run relationships between variables have been replaced by modern approaches due to limitations such as endogeneity problems encountered estimation process and the lack of interpretability of the obtained long-run coefficients. In this context, FMOLS method by Hansen and Phillips (1990), CCR method by Park (1992) and DOLS method by Stock and Watson (1993) are particularly noteworthy. Similar to traditional cointegration techniques, FMOLS, CCR, and DOLS rely on the assumption which series involved are stationary their first differences. However, a significant analytical advantage of these methods lies their ability to yield interpretable coefficients, enhancing their practical utility in empirical analysis (Erdoğan et al., 2018).

In this study, which aims to examine the long-run effects of FDI and economic growth on employment in Palestine, time series cointegration analysis is preferred as econometric analysis method. Analysis process, the stationarity properties of variables were evaluated by ADF and PP unit root tests and it was found that they were non-stationary. Following this finding, a VAR(2) model with an appropriate lag level was constructed. Before proceeding to the cointegration analysis, the stability conditions of the VAR(2) model are evaluated. It was tested which model should be free from autocorrelation, satisfy the constant variance assumption, and the characteristic polynomial roots should lie inside the unit circle. The Johansen co-integration test is employed to identify existence of long run relationships among variables in model. Long-run estimation results are derived using the FMOLS, DOLS, and CCR methods. Furthermore, causality relationships between variables are investigated through Toda and Yamamoto test, providing a more comprehensive validation of study's findings. Model utilized in study is presented as follows:

$$EMP_t = \alpha_0 + \beta_1 FDI_t + \beta_2 \ln GDP_t + \varepsilon_t$$

Findings

Various descriptive characteristics data set of study are given. While employment is used as dependent variable, FDI and gross domestic product are used as independent variables. Logarithm of gross domestic product variable is used. Some information about the data set is commented below the table.

Table 3
Descriptive Statistics for Variables

	EMP	FDI	lnGDP
Mean	32.130	1.722	23.017
Median	32.550	1.180	23.031
Maximum	35.977	5.200	23.485
Minimum	26.045	0.270	22.413
Std. Dev.	2.043	1.557	0.371
Skewness	-0.932	1.127	-0.199
Kurtosis	4.199	2.906	1.592

Jarque-Bera	5.732	5.945	2.497
Probability	0.056	0.051	0.286

The data set of variables analyzed in study is shown Table 3. Considering analysis period, average, biggest and smallest values of EMP are 32.130, 35.977 and 26.045. The average, biggest and smallest values of FDI variable are 1.722, 5.200 and 0.270. Average, biggest and smallest values of GDP variable are 23.017, 23.485 and 22.413, respectively. Unit root tests results are given below.

Table 4
Unit Root Test Results

Variables	ADF		PP		Decision
	Const.	Const. and Trend	Cons.	Const. and Trend	
EMP	-2.52(0.126)	-2.97(0.157)	-2.53(0.134)	-2.98(0.153)	nonstationary
FDI	-2.23(0.197)	-2.27(0.432)	-2.16(0.222)	-2.21(0.460)	nonstationary
lnGDP	-1.11(0.695)	-3.21(0.103)	-1.11(0.695)	-2.08(0.529)	nonstationary

Note: Values in parentheses show probability values.

Null hypothesis which all variables have unit root cannot be rejected at the 5 % level of significance, therefore, these variables are found to be non-stationary at their levels. Following the unit root test results, it is necessary to determine VAR model with appropriate lag before proceeding to the cointegration analysis. The determination of the appropriate lag level to be used in VAR model is carried out using information criteria. The VAR model appropriate lag value results using various information criteria are given Table 5 below.

Table 5
Determining the Appropriate VAR Model

Lag number	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-102.274	NA	0.660	8.098	8.243	8.139
1	-43.408	99.619	0.014	4.262	4.842	4.429
2	-29.932	19.694*	0.010*	3.917*	4.934*	4.210*

'*' shows the lag length selected by relevant criteria.

All information criteria indicate that appropriate lag level is two. Before proceeding with the cointegration analysis, the VAR(2) model with the appropriate lag level should be checked to see whether it satisfies the stability conditions (no autocorrelation, no changing variance and characteristic polynomial roots less than one). Then, the cointegration test can be performed using VAR model with appropriate lag which satisfies the stability condition. Results of stability condition tests of VAR(2) model with appropriate lag are given Table 6.

Table 6
Stability Condition Tests of VAR(2)

LM Autocorrelation Test Result			
Lag	LR Statistic	Probability	Decision

1	3.750	0.927	no autocorrelation
White Heteroscedasticity Test Result			
	Chi-Square Statistic	Probability	Decision
	67.109	0.641	no heteroscedasticity
Characteristic Polynomial Roots			
Roots	Modulus Value		
0.918519	0.918519		
0.117185 - 0.582903i	0.594565		
0.117185 + 0.582903i	0.594565		
0.500695 - 0.194925i	0.537300		
0.500695 + 0.194925i	0.537300		
-0.532929	0.532929		

Stability conditions of VAR(2) model with appropriate lag level presented Table 6 are investigated comprehensively and it is determined that model meets the necessary criteria. Accordingly, the VAR(2) model is found to be free of autocorrelation, free of changing variance and the characteristic polynomial roots are inside unit circle (modulus values less than 1). Results indicate that prerequisites for the Johansen co-integration test are fulfilled by the VAR(2) model. Furthermore, the unit root tests indicated that variables utilized the study are integrated of the same order, specifically first order I(1). This outcome enabled application of Johansen cointegration test to evaluate presence of long run relationship among variables. The detailed results of the Johansen cointegration test are presented in Table 7.

Table 7
Johansen Cointegration Test

Number of Equations	Eigen Val.	Trace Stat.	Crit.Val.(5 %)	Probability
r=0	0.6511	53.2543	35.1927	0.0002
r≤1	0.5446	25.8761	20.2618	0.0075
r≤2	0.1881	5.4197	9.1645	0.2405

Test results shows taht there are two co-integrated vectors between EMP, FDI and lnGDP variables. After the Johansen co-integration test, FMOLS, DOLS and CCR methods were used to estimate coefficients of relationships between EMP, FDI and lnGDP variables. The estimation results obtained through FMOLS, DOLS, and CCR methods are presented in Table 8 below.

Table 8
FMOLS, DOLS ve CCR Estimation Results

Variables	FMOLS		DOLS		CCR	
	Coeff.	Prob.	Coeff.	Prob.	Coeff.	Prob.
FDI	0.8183	0.0003	0.7184	0.0222	0.8148	0.0005
lnGDP	3.2742	0.0007	4.1134	0.0011	3.1900	0.0007
Constant	-44.8344	0.0296	-64.5680	0.0170	-2.2708	0.0324

The FMOLS estimation results indicate statistically significant positive relationship at 5 % confidence level between EMP and FDI, lnGDP variables. In this case, when FDI increases by one unit, EMP variable increases by 0.8183 units. Similarly, when lnGDP increases by one unit, the EMP variable increases by 3.2742 units. DOLS estimation shows statistically significant positive relationship between EMP variable and FDI and lnGDP variables at 5 % confidence level. According to this result, when FDI increases by one unit, EMP variable increases by 0.7184 units. Similarly, when lnGDP increases by one unit, EMP variable increases by 4.1134 units. Finally, CCR estimation shows statistically significant positive relationship between EMP variable and FDI and lnGDP variables at 5 % confidence level. According to this result, when FDI increases by one unit, EMP variable increases by 0.8148 units. Similarly, when lnGDP increases by one unit, the EMP variable increases by 3.3190 units. The results obtained with FMOLS, DOLS and CCR methods show that a one unit increase in FDI increases the EMP variable by 0.8183, 0.7184 and 0.8148 units, respectively. This finding reveals that FDI has the capacity to create employment. Foreign investments can be thought to create this positive effect through mechanisms such as providing new job opportunities, transferring technology and increasing labor demand, which support economic growth.

According to FMOLS, DOLS and CCR estimations, a one unit increase in lnGDP increases EMP by 3.2742, 4.1134 and 3.3190 units, respectively. This result shows that economic growth has a very strong impact on employment. Economic growth increases production capacity, raising the demand for labor and expanding employment opportunities. Moreover, a growing economy has the potential to create more jobs by expanding the service and industrial sectors. As a result, all methods provide consistent results on direction and significance of relationship between variables. This increases reliability of analysis. The fact that both FDI and lnGDP have positive and significant effects on employment emphasizes positive impact of policies aimed at increasing lnGDP and FDI on employment. In particular, implementation of policies that encourage FDI is critical for both reducing unemployment and promoting economic growth. Overall, these findings provide an empirical framework proving positive impact of FDI and lnGDP on employment in Palestine. By supporting these two factors, policymakers can combat unemployment and promote economic development in a sustainable manner. Table 9 below presents the Toda and Yamamoto causality relationship results.

Table 9
Toda Yamamoto Causality Results

Dep. Variable:EMP	x ² Statistic	Degrees of Freedom	Probability
FDI	11.8269	2	0.0027**
lnGDP	12.3485	2	0.0210**
Dep. Variable: FDI	x ² Statistic	Degrees of Freedom	Probability
EMP	3.7192	2	0.1557
lnGDP	2.2068	2	0.3317

Dep. Variable: lnGDP	x ² Statistic	Degrees of Freedom	Probability
EMP	4.4028	2	0.1106
FDI	0.7495	2	0.6875

Note: ***, ** and * indicate causality at 1 %, 5 % and 10 %, respectively.

Toda-Yamamoto test reveal a unidirectional causality relationship, statistically significant at 5 % level, from the FDI and lnGDP variables to the EMP variable. However, no statistically significant causality relationship at 5 % level is observed from EMP and lnGDP to FDI. Similarly, no statistically significant causality relationship at 5 % level from EMP and FDI to the lnGDP variable.

Conclusion

FDI has become vital driver of economic growth and job creation in the contemporary global economy. In both developed and developing nations, FDI plays crucial role not only by providing financial resources but also through transfer of technology, innovation, and the dissemination of expertise. These investments enable countries to enhance productivity, boost competitiveness, and generate new employment opportunities in their labor markets. However, impact of FDI on economic development is not solely determined by volume of investment; it is also influenced by factors such as the institutional framework, economic infrastructure, and political stability of host country. Especially in countries with strong financial infrastructure and an effective regulatory framework, the positive effects of these investments become much more pronounced, whereas weak institutional structures and limited human capital can limit the potential of this effect.

The study, which aims to analyze the effects of FDI and GDP on employment in Palestinian context, covers period 1995-2022 and consists of annual data. While employment is used as the dependent variable, FDI and gross domestic product variables are used as independent variables. Data of study were obtained from World Bank and International Labor Organization database.

Stationarity of variables was initially tested using the ADF and PP unit root tests. For variables found to be non-stationary at their level values, the long-run relationship was examined using Johansen co-integration test. Results of the Johansen co-integration test indicated presence of co-integration among EMP, FDI, and lnGDP variables in Palestine. Results obtained with the long run FMOLS, DOLS and CCR methods after detection of cointegration relationship show that a one unit increase in FDI increases the EMP variable by 0.8183, 0.7184 and 0.8148 units. Finding reveals that FDI has the capacity to create employment. According to FMOLS, DOLS and CCR estimations, a one unit increase in lnGDP increases EMP by 3.2742, 4.1134 and 3.3190 units. Result reveals that economic growth has very strong impact on employment. By increasing production capacity, economic growth raises the demand for labor and expands employment opportunities. The fact that both FDI and lnGDP have positive and significant effects on employment emphasizes the positive impact of policies aimed at increasing economic growth and FDI on employment. In particular, implementation of policies that encourage foreign investment is critical for both reducing unemployment and promoting economic growth.

In the Palestinian context, the literature shows that FDI and lnGDP can have positive effects on EMP, but these effects are not fully realized due to various constraints. Political instability, weak economic infrastructure and deficiencies in regulatory regimes are among the main factors limiting the potential of these investments. Limited local labor capacity and the uneven distribution of sectoral investments reduce the potential for employment-generating effects of FDI and lnGDP. To maximize the impact of FDI and increase its contribution to sustainable development, Palestine should, where possible, improve its regulatory regimes, strengthen its financial infrastructure and prioritize human capital investments. Especially in countries with fragile economic structures such as Palestine, it is vital to ensure political stability and implement long-term strategic plans. Future research should

examine the EMP effects of FDI and lnGDP in Palestine in more detail on a sectoral basis, along with indirect effects such as technology transfer and knowledge accumulation.

Author Contribution Statement

The author contributed 100 % to this article.

Conflicts of Interest

There is no conflict of interest in this study.

References

- Adams, S., and Osei Opoku, E. (2015). Foreign direct investment, regulations and growth in sub-Saharan Africa. *Economic Analysis and Policy*, 47, 48–56.
- Akhisar, Ü., and Güvel, E. A. (2024). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının panel veri analizi kullanılarak işsizlik üzerine etkisinin araştırılması. *Topkapı Journal of Social Science*, 3(1), 167–184.
- Akinlo, A. E. (2004). Foreign direct investment and growth in Nigeria: An empirical investigation. *Journal of Policy Modeling*, 26(5), 627–639.
- Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S., and Sayek, S. (2004). FDI and economic growth: The role of local financial markets. *Journal of International Economics*, 64(1), 89–112.
- Asheghian, P. (2004). Determinants of economic growth in the United States: The role of foreign direct investment. *The International Trade Journal*, 18(1), 63–83.
- Barrell, R., and Pain, N. (1997). Foreign direct investment, technological change, and economic growth within Europe. *The Economic Journal*, 107(3), 1770–1790.
- Borensztein, E., De Gregorio, J., and Lee, J. W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth? *Journal of International Economics*, 45(1), 115–135.
- Çağlayan, E., and Saçaklı, İ. (2006). Satın alma gücü paritesinin geçerliliğinin sıfır frekansta spektrum tahmincisine dayanan birim kök testleri ile incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 121–137.
- Dahal, A. K., Bhattarai, G., and Budhathoki, P. B. (2024). Impact of foreign trade and foreign direct investment on economic growth: Empirical insights from Nepal. *Problems and Perspectives in Management*, 22(1), 390–400.
- Demir, F. (2016). Effects of FDI flows on institutional development: Does it matter where the investors are from? *World Development*, 78, 341–359.
- Dickey, D. A., and Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49, 1057–1072.
- Ekinci, A. (2011). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama etkisi: Türkiye uygulaması (1980-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(3), 39–60.

- Emako, E., Nuru, S., and Menza, M. (2022). The effect of foreign direct investment on economic growth in developing countries. *Transnational Corporations Review*, 14(4), 382–401.
- Erdoğan, L., Tiryaki, A., and Ceylan, R. (2018). Türkiye’de uzun dönem ekonomik büyümenin belirleyicilerinin ARDL, FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleriyle tahmini. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(4), 39–57.
- Hansen, B. E., and Phillips, P. C. (1988). Estimation and inference in models of cointegration: A simulation study. *Cowles Foundation for Research in Economics*, 12(881), 1–34.
- Hermes, N., and Lensink, R. (2003). Foreign direct investment, financial development and economic growth. *The Journal of Development Studies*, 40(1), 142–163.
- Hu, C., Chen, C., Findlay, C., and Wu, Y. (2024). Foreign direct investment, off-farm employment and rural labour income: Evidence from China. *Applied Economics*, 56(41), 4974–4988.
- Mose, N., and Kipchirchir, E. (2024). Foreign direct investment and economic growth in Kenya: A comprehensive analysis. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 24(2), 1–13.
- Mucuk, M., and Demirsel, M. T. (2009). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik performans. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 365–373.
- Nair-Reichert, U., and Weinhold, D. (2001). Causality tests for cross-country panels: A new look at FDI and economic growth in developing countries. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 63(2), 153–171.
- Nguyen, C. P., and Lee, G. S. (2021). Uncertainty, financial development, and FDI inflows: Global evidence. *Economic Modelling*, 99, 105473.
- Obeng-Amponsah, W., and Owusu, E. (2023). Foreign direct investment, technological transfer, employment generation and economic growth: New evidence from Ghana. *International Journal of Emerging Markets*.
- Okuyan, H. A., and Erbaykal, E. (2006). Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(67), 47–58.
- Örnek, İ. (2007). Yabancı sermaye akımlarının yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(2), 107–126.
- Paksoy, H., and Alagöz, M. (2024). Doğrudan yabancı yatırımlar, ticari açıklık ve istihdamın büyüme üzerine etkisi: Kazakistan örneği (1992-2022). *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 45–67.
- Park, J. Y. (1992). Canonical cointegrating regressions. *Econometrica*, 60(1), 119–143.
- Phillips, P. C., and Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335–346.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5), 71–102.
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94.

- Stock, J. H., and Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica*, 61(4), 783–820.
- Sunde, T. (2017). Foreign direct investment, exports and economic growth: ADRL and causality analysis for South Africa. *Research in International Business and Finance*, 41, 434–444.
- Yalçınkaya, Ö., Daştan, M., and Karabulut, K. (2018). Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığının sürdürülebilirliği: Dönemsel ve yapısal kırılmalı bir zaman serisi analizi (1984Q1- 2017Q4). *Journal of Life Economics*, 5(4), 1–22.
- Yang, B. (2008). FDI and growth: A varying relationship across regions and over time. *Applied Economics Letters*, 15(2), 105–108.
- Zhang, K. H. (2001). Does foreign direct investment promote economic growth? Evidence from East Asia and Latin America. *Contemporary Economic Policy*, 19(2), 175–185.

Genişletilmiş zet

Giriş

Doğrudan yabancı yatırımlar günümüzde ekonomik büyüme ve istihdam yaratma açısından güçlü bir araç olarak öne çıkmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkilerini Filistin bağlamında analiz etmeyi amaçlayan çalışmanın verileri 1995-2022 arasını kapsamakta ve yıllık verilerden oluşmaktadır. Çalışmada ekonometrik analiz yöntemi olarak zaman serisi eşbütünleşme analizi tercih edilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları ADF ve PP birim kök testleri ile değerlendirilmiş ve durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Johansen eşbütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi sonrasında gerçekleştirilen FMOLS, DOLS ve CCR tahmin sonuçlarına göre, çalışmada bağımlı değişken olarak kullanılan EMP değişkeniyle FDI ve lnGDP değişkenleri arasında % 5 güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlı pozitif ilişki tespit edilmiştir. Son olarak ise, Toda Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre FDI ve lnGDP değişkeninden EMP değişkenine doğru istatistiki olarak % 5 düzeyinde anlamlı tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. EMP ve lnGDP değişkeninden FDI değişkenine doğru istatistiki olarak % 5 düzeyinde anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Benzer şekilde, EMP ve FDI değişkeninden lnGDP değişkenine doğru istatistiki olarak % 5 düzeyinde anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleriyle elde edilen sonuçlar, FDI'nın bir birim artmasının EMP değişkenini sırasıyla 0.8183, 0.7184 ve 0.8148 birim artırdığını göstermektedir. FMOLS, DOLS ve CCR tahminlerine göre, lnGDP'nin bir birim artması EMP'yi sırasıyla 3.2742, 4.1134 ve 3.3190 birim artırmaktadır. Elde edilen bu sonuçlar, Filistin'de doğrudan yabancı yatırımların istihdam yaratma kapasitesine sahip olduğunu, ekonomik büyümenin istihdam üzerinde oldukça güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Yöntem

Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkilerini Filistin bağlamında analiz etmeyi amaçlayan çalışmanın verileri 1995-2022 arasını kapsamakta ve yıllık verilerden oluşmaktadır. Çalışmada bağımlı değişken olarak istihdam kullanılırken, bağımsız değişkenler olarak doğrudan yabancı yatırımlar ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkeni yer almaktadır. Çalışmanın analizinde gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninin logaritması alınarak kullanılmıştır. Çalışmanın verileri Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) veri tabanından temin edilmiştir. Çalışmanın analizi Eviews programı ile gerçekleştirilmiştir. Filistin'de doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki uzun dönemli etkilerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, ekonometrik analiz yöntemi olarak zaman serisi eş-bütünleşme analizi tercih edilmiştir. Analiz sürecinde, öncelikle değişkenlerin durağanlık özellikleri ADF ve PP birim kök testleri ile değerlendirilmiş ve durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Bu bulgunun ardından, uygun gecikme düzeyine sahip VAR(2) modeli oluşturulmuştur. Eş-bütünleşme analizine geçmeden önce, VAR(2) modelinin kararlılık koşulları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, modelin otokorelasyondan arınmış olması, sabit varyans varsayımını sağlaması ve karakteristik polinom köklerinin birim çemberin içinde yer alması gerektiği test edilmiştir. Johansen eş-bütünleşme testi yardımıyla modeldeki değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. Elde edilen uzun dönem tahmin sonuçları ise FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleri kullanılarak hesaplanmıştır. Ayrıca, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Toda-Yamamoto nedensellik testi ile analiz edilerek çalışma sonuçları daha kapsamlı bir şekilde desteklenmiştir.

Bulgular

Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkilerini Filistin bağlamında analiz etmeyi amaçlayan çalışmanın verilerinin durağanlığının incelenmesinde Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Perron (PP) birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Zaman serisinde durağan olmayan bir değişken, birim kök içerdiğini göstermektedir. Değişkenlere uygulanan ADF ve PP birim kök testi sonucuna göre %5 anlam düzeyinde tüm değişkenlerin birim

köke sahip olduğuna ilişkin H_0 temel hipotezi reddedilememekte, dolayısıyla bu değişkenlerin seviyelerinde durağan olmadığı tespit edilmektedir. Bilgi kriterlerinin tamamı (LR, FPE, AIC, SC ve HQ) tarafından uygun gecikme düzeyinin iki olduğu tespit edilmiştir. Eşbütünleşme analizine geçilmeden önce, uygun gecikme düzeyine sahip VAR(2) modelinin kararlılık koşullarını (otokorelasyon olmaması, değişen varyans olmaması ve karakteristik polinom köklerinin birden küçük olması) sağlayıp sağlamadıklarına dair kontrollerinin gerçekleştirilmesi gerekir. Daha sonrasında kararlılık koşulunu sağlayan uygun gecikmeye sahip VAR modeli kullanılarak eşbütünleşme testi gerçekleştirilebilir. Uygun gecikme düzeyine sahip VAR(2) modelinin kararlılık koşulları kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve modelin gerekli kriterleri sağladığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda, VAR(2) modelinde otokorelasyon bulunmadığı, değişen varyans sorununa rastlanmadığı ve karakteristik polinom köklerinin birim çemberin içinde (modülüs değerleri 1'den küçüktür) olduğu tespit edilmiştir. Johansen eş-bütünleşme testi sonuçlarına göre EMP, FDI ve lnGDP değişkenleri arasında iki tane eş-bütünleşik vektörün varlığı tespit edilmiştir. FMOLS tahmin sonuçlarına göre, çalışmada bağımlı değişken olarak kullanılan EMP değişkeniyle FDI ve lnGDP değişkenleri arasında % 5 güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlı pozitif ilişki tespit edilmiştir. Bu durumda, FDI bir birim arttığında EMP değişkeninin 0.8183 birim arttığını göstermektedir. Benzer şekilde, lnGDP bir birim arttığında EMP değişkeninin 3.2742 birim arttığını göstermektedir. DOLS tahmin sonuçlarına göre ise, EMP değişkeniyle FDI ve lnGDP değişkenleri arasında % 5 güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlı pozitif ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, FDI bir birim arttığında EMP değişkeninin 0.7184 birim arttığını göstermektedir. Benzer şekilde, lnGDP bir birim arttığında EMP değişkeninin 4.1134 birim arttığını göstermektedir. Son olarak CCR tahmin sonuçlarına göre ise, EMP değişkeniyle FDI ve lnGDP değişkenleri arasında % 5 güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlı pozitif ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, FDI bir birim arttığında EMP değişkeninin 0.8148 birim arttığını göstermektedir. Benzer şekilde, lnGDP bir birim arttığında EMP değişkeninin 3.3190 birim arttığını göstermektedir. Toda Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre FDI ve lnGDP değişkeninden EMP değişkenine doğru istatistiki olarak % 5 düzeyinde anlamlı tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. EMP ve lnGDP değişkeninden FDI değişkenine doğru istatistiki olarak % 5 düzeyinde anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Benzer şekilde, EMP ve FDI değişkeninden lnGDP değişkenine doğru istatistiki olarak % 5 düzeyinde anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkilerini Filistin bağlamında analiz etmeyi amaçlayan çalışmanın verileri 1995-2022 arasını kapsamakta ve yıllık verilerden oluşmaktadır. Çalışmada bağımlı değişken olarak istihdam kullanılırken, bağımsız değişkenler olarak doğrudan yabancı yatırımlar ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkeni yer almaktadır. Çalışmanın verileri Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) veri tabanından temin edilmiştir. Çalışmanın analizinde öncelikle değişkenlerin durağanlığı ADF ve PP birim kök testleri ile sınanmış, düzey değerlerinde durağan olmadıkları tespit edilen değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki Johansen eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Johansen eşbütünleşme testinin sonucunda, Filistin'de EMP, FDI ve lnGDP değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisinin tespiti sonrasında gerçekleştirilen uzun dönem FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleriyle elde edilen sonuçlar, FDI'nın bir birim artmasının EMP değişkenini sırasıyla 0.8183, 0.7184 ve 0.8148 birim artırdığını göstermektedir. Bu bulgu, doğrudan yabancı yatırımların istihdam yaratma kapasitesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. FMOLS, DOLS ve CCR tahminlerine göre, lnGDP'nin bir birim artması EMP'yi sırasıyla 3.2742, 4.1134 ve 3.3190 birim artırmaktadır. Bu sonuç, ekonomik büyümenin istihdam üzerinde oldukça güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ekonomik büyüme, üretim kapasitesini artırarak iş gücüne olan talebi yükseltmekte ve istihdam olanaklarını genişletmektedir. FDI ve lnGDP'nin her ikisinin de istihdam üzerinde pozitif ve anlamlı etkiler yaratması, ekonomik büyümeyi ve doğrudan yabancı yatırımları artırmaya yönelik politikaların istihdam üzerindeki olumlu etkisini vurgulamaktadır. Özellikle yabancı yatırımları teşvik eden politikaların uygulanması, hem işsizliği azaltmak hem de ekonomik büyümeyi desteklemek açısından kritik önem taşımaktadır. Filistin bağlamında literatürde gerçekleştirilen analizler, FDI ve lnGDP'nin EMP üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini ancak bu etkilerin çeşitli kısıtlamalar nedeniyle tam anlamıyla ortaya çıkmadığını göstermektedir. Siyasi istikrarsızlık, ekonomik altyapının yayıflığı ve

düzenleyici rejimlerdeki eksiklikler, bu yatırımların potansiyelini sınırlayan başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar için ise Filistin’de FDI ve lnGDP’nin EMP etkilerini sektörel bazda daha detaylı incelemeli, teknoloji transferi ve bilgi birikimi gibi dolaylı etkilerle birlikte değerlendirmelidir. Ayrıca, yerel iş gücü kapasitesini artırmaya yönelik eğitim politikaları, FDI’nin istihdam yaratıcı etkilerini daha sürdürülebilir kılmak için araştırma kapsamına dahil edilmelidir. Bu tür çalışmalar hem uluslararası yatırımcıların ihtiyaçlarını hem de yerel ekonomilerin önceliklerini dikkate alan daha etkili politikalar geliştirilmesine katkı sunabilir.

Genç Seçmenlerin Filistin Meselesine Bakışı ve Seçmen Davranışı Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma

Melih COŞGUN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
melihcosgun@ohu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0017-0600

Ali Davut ALKAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
alidavutalkan@ohu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9463-8683

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1596291
Geliş Tarihi: 04.12.2024	Kabul Tarihi: 16.02.2025

Atıf Bilgisi

Coşgun, M. & Alkan, A. D. (2025). Genç seçmenlerin Filistin meselesine bakışı ve seçmen davranışı üzerine uygulamalı bir araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 437-456.

ÖZ

Siyasal katılım, kişilerin siyasal karar alma süreçlerini etkilemek amacıyla bulundukları eylem ve faaliyetlerdir. Mitinglere katılma, partilere bağış yapma, seçimlerde aday olma gibi biçimlerde de karşımıza çıkan siyasal katılımın en görünür hallerinden biri oy kullanmadır. Siyasal süreçlere katılım aracı olarak oy kullanma davranışı sosyolojik, sosyo-psikolojik ve rasyonel tercih yaklaşımlarıyla açıklanmaktadır. Diğer yandan genç seçmenler kimi davranışlarıyla genel seçmen kitlesinden ayrılmaktadır. Genç seçmenler siyasal katılım konusunda yaşı ilerlemiş seçmenlere nazaran isteksizlik göstermektedir. Bilhassa ‘ciddiye alınmamak’, ‘güvensizlik’ ve ‘etkisizlik’ gibi nedenlerden dolayı siyasal ilgileri düşük seyretmektedir. Fakat yaşlarının genç olması ve dünya görüşlerinin olgunlaşma sürecinin devam etmesi onları uzun vadede parti tabanına eklenebilecek potansiyel seçmen yapmaktadır. Bundan dolayı genç seçmen davranışlarının anlaşılması oldukça önemlidir. Bu bağlamda çalışma genç seçmenlerin siyasi ve insani bir konu olan Filistin Meselesine bakışını ve oy verme davranışlarına etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmaya yaşları 18 ila 29 arasında değişen 587 katılımcı iştirak etmiştir. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden anket deseninde planlanmış ve uygulanmıştır. Elde edilen veriler frekans (sıklık) ve uyum analizine tabi tutularak bulgular elde edilmeye çalışılmıştır. Verilerden elde edilen sonuçlara göre katılımcılar siyasal süreçlere yüksek oranda oy verme davranışıyla dâhil olurken siyasi parti üyeliği konusunda tedirgin davranmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların ideolojik tavırlarını gizlememeleri siyasal ilgi ve siyasal katılım bilincinde olduklarını göstermektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı Filistin Meselesine etnik veya dinsel kaygılarla değil insani bir mesele olarak bakmaktadır. Ulaşılan sonuçların genç seçmen davranışı literatürüne ve politikacılara/siyasi partilere siyasa üretirken pratik katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Genç seçmenler, seçmen davranışı, siyasal katılım, Filistin meselesi.

An Applied Research on Young Voters' Views on the Palestinian Issue and Voter Behavior

ABSTRACT

Political participation is the actions and activities of individuals in order to influence political decision-making processes. Voting is one of the most visible forms of political participation, which can be seen in forms such as attending rallies, making donations to parties, and becoming a candidate in elections. Voting behavior as a means of participation in political processes is explained by sociological, socio-psychological and rational choice approaches. Young voters differ from the general electorate with some of their behaviors. Young voters show reluctance in political participation compared to older voters. In particular, their political interest is low due to reasons such as 'not being taken seriously', 'mistrust' and 'ineffectiveness'. However, their young age and the ongoing maturation of their worldviews make them potential voters who can be added to the party base. Therefore, it is important to understand the behavior of young voters. In this context, this study aims to reveal the view of young voters on the Palestinian Question, which is a political and humanitarian issue, and its impact on their voting behavior. The study included 587 participants aged between 18 and 29. The study was planned and implemented in a survey design from quantitative research methods. The data obtained were subjected to frequency and correspondence analysis and findings were tried to be obtained. According to the results, participants are highly involved in political processes through voting behavior, while they are uneasy about political party membership. However, the fact that the participants do not hide their ideological attitudes shows that they are aware of political interest and political participation. Participants largely view the Palestinian issue as a humanitarian issue rather than an ethnic or religious issue.

The results are expected to make practical contributions to the literature on young voter behavior and to politicians/political parties in policy making.

Keywords: Young voters, voter behavior, political participation, Palestinian issue.

Giriş

Seçmen davranışını konu edinen çalışmalar özellikle 1940'ların ikinci yarısından itibaren ivme kazanmıştır (Filiz, 2019: 13). Seçmenlerin oy verme davranışının incelenmesi ve ne yönde karar verebileceklerinin öngörülmesi seçmen davranışı konusunun önemini daha da artırmıştır. Oy verme davranışını etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır fakat bu faktörler ülkenin politik sistemine ve bu sistemin bileşenlerine göre değişmektedir (Tan ve Baydaş, 2017: 595). Literatürde seçmen davranışını açıklamaya yönelik temel yaklaşımların aynı zamanda oy verme davranış modelleri (Ünal, 2016: 95) olarak nitelendirildiği görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında Columbia Ekolü, oy verme davranışını etkileyen faktörlerin başına, kişinin ait olduğu sosyal çevreyi yerleştirmiştir (Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet, 1948). Diğer yandan Michigan Ekolü ise partizan eğilimlerin oy verme davranışının temel belirleyicisi olduğunu iddia etmiştir (Campbell, Converse, Miller ve Stokes, 1960). Downs (1957) ise oy verme davranışını kişinin kendi çıkarını gözeterek verdiği kararlar olarak nitelendirmiştir. Oy verme davranışlarının öngörülebilirliği, partiler için hedef seçmen kitlesini belirlemenin önemini artırmıştır. Her seçmen grubuna yönelik politika üretmenin zorluğu seçmenlerin kendi aralarında bölümlendirilmesini zaruri kılmıştır (Ben-Ur ve Newman, 2010: 536-537). Bu bağlamda yaş kriteri seçmenlerin bölümlendirilmesinde önemli bir husustur (Van der Brug, 2013: 172-173). Bahsi geçen bölümlendirme dikkate alınarak çalışmada gençlerin seçmen davranışına odaklanılmıştır. Genç olarak 18-29 yaş aralığındaki bireyler (Wiese, 2011: 1) ele alınmıştır. Zira gençlerin siyasal ilgi, siyasal katılım ve siyasal davranışları yaşlı seçmenlere göre farklılık göstermektedir (Rekker, 2022: 1).

Siyasal ilgi, bireylerin siyasal süreçleri, gelişmeleri ve olayları düzenli şekilde takip etmesidir (Kalaycıoğlu, 1983: 41). Bireylerin kendi aralarında siyasal olayları tartışmaları ve siyasal kurumlar hakkında bilgi alışverişinde bulunmaları da yine siyasal ilgi olarak nitelendirilmiştir (Akgün, 2001: 15). Siyasal ilgi toplumun tüm fertlerinde aynı düzeyde değildir. Tıpkı seçmen davranışında olduğu gibi demografik özellikler siyasal ilgiyi etkilemektedir (Eser ve Sarışahin, 2016: 38) Genç seçmenlerin siyasal ilgilerinin daha düşük (Phelps, 2012: 281) ve ideolojik tavırlarının değişkenliğe uğrayabilecek biçimde esnek olduğu görülmüştür (Pandian, 2014: 226). Bu durumun önemli nedenlerinden biri gençlerin siyasal sisteme ve siyasetçilere karşı güvenlerinin düşük olmasıdır (Bee, 2021: 41). Bunlara ek olarak klasik seçmen davranış teorilerinin genç seçmenlerin davranış biçimlerini açıklamakta yetersiz kaldığı, gençlerin siyasal karar verme anlarında değerlerinin ve tutumlarının farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır (Pandian, 2014: 226). İş bu noktada tüm partiler için olmasa da amaçlarından biri siyasal iktidarı demokratik yöntemlerle ele geçirmek olan siyasal partilerin genç seçmenlerin davranışlarını doğru analiz edip onlara yönelik politik programlar geliştirmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Siyasi partiler siyasal ilgileri düşük olmakla birlikte demokratik değerleri önemseyen (Henn ve Foard, 2012: 47) gençlerin siyasal ilgilerini ve katılımlarını olumlu yönde etkileyerek onları kendi siyasal tabanına eklemlendirebilirler.

Bu bağlamda çalışma, genç seçmen davranışlarının insanlığa karşı işlenen suçlar temelinde uluslararası siyasi bir konudan etkilenme düzeyini belirlemeyi amaçlamaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde devam eden çatışmalar bulunmakla birlikte, bu çalışmada İsrail'in Filistin'de uyguladığı soykırıma (Irawan vd., 2025) odaklanılmıştır. Tarihsel açıdan bakıldığında Filistin Meselesi, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarının 1916 yılında İngiltere ve Fransa arasında Sykes-Picot Anlaşmasıyla paylaşılması ve akabinde 1917 yılında Balfour Deklarasyonu ile İngiltere'nin, Yahudi milli yurdunun Filistin'de kurulmasını kabul etmesiyle başlamıştır (Cleveland, 2008: 271). 1922 yılında Filistin'in idaresi İngiliz manda yönetimine girmiştir. Arap-Yahudi çatışmaları 1921, 1928, 1933, 1936-1939 yıllarında artan toplumsal gerilime bağlı olarak yoğunlaşmıştır. Bu çatışmalar İngiliz manda yönetimine karşı saldırıları da beraberinde getirmiştir (Best, Hanhimöki, Maioro ve Schulze, 2012: 138). 1948 yılında Filistin topraklarında İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından Arap-İsrail savaşları olarak adlandırılan 1948, 1956, 1967 ve 1973 yıllarında yaşanan savaşlar neticesinde İsrail bölgedeki etkinliğini arttırmış ve Filistinlilerin bir kısmını göç etmek zorunda bırakmıştır. Sivil bir

direnış olan Birinci İntifada akabinde 1993 ve 1995 Oslo Anlaşmaları, İkinci İntifada ve çeşitli barış girişimleri (Kemiksiz, 2016: 7-20) Filistin Meselesinin tarihsel geri planını oluşturmaktadır. Filistin Meselesinin yeniden gündeme gelmesinin nedeni ise İsrail-Filistin arasındaki çatışmaların 7 Ekim 2023 tarihinden sonra alevlenmiş olmasıdır. İsrail tarafından yürütölen soykırımın Filistin’de insani krize neden olması, temel gıdaya ulaşım ve sağlık hizmetlerinin yürütölmesinin engellenmesi ve sivil toplum kuruluşlarına uygulanan katı tavır Filistin Meselesinin sadece bölgesel bir sorun olmadığını kanıtlar niteliktedir (Cahyani, Khaerunnisa, Lasampa, Hasanah ve Ardiyanti, 2025: 206). Filistin Meselesi, yapay biçimde Filistin topraklarına yerleştirilen Yahudiler tarafından Filistin halkının sistematik bir biçimde topraklarından tecridi olarak özetlenebilir. Filistin ile olan tarihsel bağ, ortak dini mensubiyet, coğrafi yakınlık, medyanın bu konuya gösterdiği hassasiyet, Filistin Meselesinin bir soykırım ve insani kriz sorununa dönüşmesi ve Türkiye de dâhil kimi ölkelerde iç siyasetteki önemi gibi hususlar dikkate alınarak gündemdeki diğer olaylar arasından Filistin Meselesi tercih edilmiştir.

Literatür

Bu bölümde, öncelikle seçmen davranışını kavramı, seçmen davranışını açıklamaya yönelik teoriler ve seçmen davranışına etki eden faktörler tartışılacaktır. Ardından siyasal katılım ve onun alt unsurlarından biri olan siyasal ilgi kavramı ele alınacaktır. Son olarak genç seçmen davranışını etkileyen etmenler güncel literatür çerçevesinde ortaya konulacaktır.

Seçmen Davranışını

Sosyal bilimlerde, pek çok zaman, bir kavramı belirli bir alanın tekelinde ele almak mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle kavramı bir alana hapsetmek neredeyse imkânsızdır. Seçmen davranışını da böyle bir kavramdır. Örneğın işletme bilim alanında seçmen davranışını tüketici davranışını bağlamında ele alan çalışmalar karşımıza çıkar (O’Cass ve Pecotich, 2005; Kocaman ve Coşgun, 2024a; Banerjee ve Chaudhuri, 2022; Gburova, Gavurova, Bacik ve Tomasova, 2023; Cwalina, Falkowski ve Newman, 2013). Buna ek olarak iktisat bilim alanı, seçmen davranışlarının ekonomiyile olan ilişkisi üzerinden çalışmalar üretmektedir (Williams, 1981; Çinko, 2006; Schram, 2012; Lewis-Beck ve Martini, 2020; Kapusizoğlu, 2011). Örnekler benzer minvalde çoğaltılabilir. Bu çalışmada ise seçmen davranışını, Filistin Meselesi özelinde birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmasa da siyaset sosyolojisi bağlamında ele alınacaktır.

Seçmen davranışını odak noktasına alan çalışmalar İkinci Dünya Savaşı’nın ardından ivme kazanmış ve üç temel teoriyle seçmen davranışını açıklanmaya çalışılmıştır (Filiz, 2019: 17). Bunlardan ilki Columbia Ekölü olarak bilinen sosyolojik yaklaşımdır. Bu yaklaşım, seçmen davranışlarının sosyal kimlikler ve faktörler tarafından belirlendiğini, oy verme davranışının grup halinde sergilendiğini öne sürmüştür (Fishbein ve Coombs, 1974; Lazarsfeld vd., 1948). İkinci yaklaşım, sosyo-psikolojik yaklaşımı gündeme getiren, sosyolojik yaklaşımın eleştirisi üzerine teorisini inşa eden Michigan Ekölüdür. Seçmen davranışlarını siyasal toplumsallaşma ile açıklamaya çalışan bu yaklaşım, kişilerin çocukluk dönemlerinden itibaren kazanılan siyasal tutumlarının seçmen davranışının merkezinde yer aldığını, diğer bir ifadeyle bireylerin siyasal tutumlarının psikolojik süreçlerden etkilendiğini vurgulamaktadır (Campbell vd. 1960; Milburn, 1998). Üçüncü yaklaşım ise seçmen davranışını rasyonellik ve kişinin kendi çıkarını maksimize etmek olarak tanımlayan Rasyonel Tercih Teorisidir (Downs, 1957). Bu yaklaşıma göre seçmenlerin kendi çıkarlarını, seçim vaatlerini, bunların gerçekleşme olasılığını, alternatif maliyetleri ve seçim sonuçlarının kendilerine sağlayabileceği faydaları bilerek rasyonel tercihlerde bulundukları varsayılmaktadır (Lau ve Redlawsk, 2006: 182). Seçmen davranışını; sosyo-ekonomik (gelir düzeyi, meslek, vb.), demografik (yaş, cinsiyet, yerleşim biçimi, vb.), sosyo-kültürel (din, sosyal sınıf, vb.), siyasal faktörlerin (propaganda, seçim kampanyaları, vb.) yanı sıra sosyo-psikolojik (empati, siyasal ilgi düzeyi, yabancılaşma, apati, kinizm, parti bağlılığı, vb.) etmenlerden de etkilenmektedir (Filiz, 2019: 25-66). Başka bir ifadeyle seçmenlerin siyasal tercihlerinin her zaman rasyonel bir temele dayanmadığını, politik davranış ve tutumlara bilgi ve akıldan ziyade duygusal faktörlerin, alışkanlıkların ve göreneklerin de tesir ettiğini, tam bağımsız bir siyasal tercih bulunmadığını, pek çok kişinin siyasal tercihlerini başkalarına göre düzenledikleri öne sürölmektedir (Kapani, 2017: 151). Bahsi geçen

yaklaşımlar ve etmenler genel bir güzergâh sunmakla birlikte seçmen davranışlarını zaman ve mekândan ayrı düşünmemek gerekir.

Türkiye’de bahsi geçen teorik anlamlandırmalara karşılık gelen seçmen davranışı biçimleri karşımıza çıkmakla birlikte Türkiye, temelde tarihsel/sosyolojik özgünlüklerden kaynaklı kendine özgü seçmen davranışlarına sahiptir (Çaha ve Akgül, 2024: 2). Türkiye’de siyasal kültürü belirleyen temel unsurlardan biri merkez-çevre ayrımıdır (Mardin, 1973). Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet Türkiye’si’ne süregelen derin kültürel ayrışmalar mevcuttur. Osmanlı Hanedanı ve çevresi bu ayrışmada merkezdedir. Karşıtı olan çevre ise farklı dinsel, etnik ve dilsel gruplardan meydana gelmektedir. Merkez şehirli, eğitilmiş, seküler olarak tanımlanırken çevre taşralı, geleneksel, dindar şeklinde nitelendirilmiştir. Bahsi geçen kültürel ayrışma, genel perspektiften bakıldığında, seçmen davranışında sağ ve sol eğilimlerin temelini oluşturmaktadır. Bu durum dindar, taşralı ve az eğitilmiş seçmenlerin çevre partileri; seküler, şehirli ve eğitilmiş seçmenlerin ise merkez partileri tercih etmesi (Mardin, 1973: 179-185) şeklinde oy davranışına yansımaktadır. Diğer bir ifadeyle siyasal elitist merkez ile bunun dışında kalan görece heterojen gruplar olan çevre arasında girilen siyasal mücadele seçmen davranışını etkileyen sosyo-kültürel bir ayrışmanın ortasında yer alır (Akgün, 2000: 79-80). Bu durum güncel olarak sağ partileri destekleyen seçmenlerin davranışını en fazla etkileyen faktörün parti icraatları, sol partileri destekleyen seçmenlerin davranışını en fazla etkileyen faktörün ise parti ideolojisi olduğu şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Çaha ve Akgül, 2024: 1). Buna ek olarak, Türkiye’de seçmen davranışını etkileyen diğer unsurlar ‘sosyolojik temsil’ ve ‘parti kimliği’ (Çaha ve Akgül, 2024: 7) başka bir ifadeyle partizan tutumlar ve ideolojidir (Akgün, 2000: 75). Tarihsel/sosyolojik bağlamdan bakıldığında Batıcılık temelli Atatürkçülük (Evkuran, 2016: 8-12) ve İslamcılık temelli muhafazakârlık (Özbudun, 2009: 543) siyasal hayatın oldukça kutuplaştığı bir seçmen davranış biçimi ortaya çıkarmış, partizanlığı ve ideolojik bölünmeleri arttırmıştır (Kalaycıoğlu, 2021: 133). Diğer yandan Türk milliyetçiliğinin son yıllarda iktidar ortaklığıyla ilişkilendirilebilecek daha muhafazakâr-milliyetçi tavrı (Kuru, 2024: 7) ve Kürt milliyetçiliklerinin salt bir biçimde ideoloji olmaktan ziyade temsil ve kimlik merkezli siyasal bir davranış (Kıbrıs, 2011: 241-242) şeklini aldığı görülmektedir. Son olarak, Türkiye’de seçmen davranışını kısa vadede etkileyen unsurlar ise ekonominin gidişatı (Ertan, 2021: 963), siyasal kampanyalar ve medyadır (Çarkoğlu ve Yıldırım, 2024: 1189).

Genç Seçmenlerde Siyasal Katılım ve Siyasal İlgi

Siyasal ilgi kişinin siyasal olayları düzenli takip etmesi (Kalaycıoğlu, 1983: 41), siyasal katılım ise toplum üyesi bir kişinin o toplumdaki otorite ile arasındaki bağıdır (Kalaycıoğlu, 1983: 10). Siyasal katılım toplumu oluşturan vatandaşların siyasal sisteme etki eden tutum ve davranışlarını kapsayan bir kavramdır (Kapani, 2017: 144). Siyasal bir çaba olarak siyasal katılım, vatandaşların kendilerini yönetecek siyasileri belirleme ve onların üretecekleri politikaları doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkilemektir (Cansever, 2018: 74; Tekin, 2021: 178). Siyasal katılımın ilgi, önemseme, bilgi ve eylem gibi unsurları bulunmaktadır. Bahsi geçen unsurlardan biri olan ilgi, siyasal meseleleri izlemek; önemseme, siyasal olaylara ehemmiyet vermek; bilgi, mesele ve olaylar hakkında bilgi sahibi olmak; eylem ise siyasal olaylara aktif katılmak olarak işlevselleştirmiştir (Dahl, 1963). Siyasal ilgi siyasal katılımın alt boyutlarından biri olarak nitelendirilmekte ve siyasal katılım davranışını doğrudan etkilemektedir.

Sosyal, psikolojik, kültürel ve ekonomik pek çok farklı etmen siyasal ilgi ve katılımı şekillendirmektedir. Literatürde, gençlerin siyasal ilgilerinin ve katılımlarının düşük olduğunu gösteren çalışmalar karşımıza çıkmaktadır (Phelps, 2012; Flanagan, 2003; Çarkoğlu, 2001). Siyasal ilgisizliğin nedenlerin biri politikacıların gençleri ilgisiz olarak tanımlaması ve gençlerin siyasi süreçlerden kendileri dışlanmış hissetmeleridir (Gil de Zúñiga, Ardèvol-Abreu ve Casero-Ripollés, 2021: 205). Bir başka neden ise gençlerin politikacıları dürüst bulmaması ve güven sorunu yaşamalarıdır (Weiss, 2020: 1-4). Sonuç olarak politikacıların gençleri marjinal görmesi (Saud, 2020: 760-761) gençlerin kendilerini siyasal sistem içerisinde etkisiz düşünmesi siyasal ilgiyi oldukça azaltmaktadır (Zhang, 2022: 1). Siyasal ilginin düşük olması, bir başka ifadeyle siyasal ilgisizlik, siyasal katılımı da olumsuz etkilemektedir (Lipset, 1960).

Siyasal katılım pek çok farklı biçimde karşımıza çıkabilir (Hooghe ve Marien, 2013: 131-132). Siyasi eylemlerde bulunmak, protestolara katılmak, siyasi partilere katılmak (Bursztyn, Cantoni, Yang, Yuchtman ve Zhang, 2021: 234-235) siyasal katılımın birer biçimidir. Yalnızca yasal sınırların belirlediği biçimler değil normların dışına çıkan protesto, baskı eylemleri ve fiziksel kuvvet içeren faaliyetler de siyasal katılıma örnek gösterilebilir (Powell, 1981: 505-507). Lobicilik veya gönüllük gibi sadece seçimlerde siyasal süreçlere katılmanın dışında bireylerin siyasi süreçlerde rol aldıkları çeşitli biçimler de bulunmaktadır (Manning, 2010: 3). Siyasal katılımın en görünür biçimlerinden biri oy kullanmadır (Van Deth, 2014: 360). Diğer yandan genç seçmenlerin bilgi ve bilinç düzeyleri arttıkça siyasal katılımlarının arttığı ve düzenli bir seyir izlediği görülmektedir (Cansever, 2023: 377). Gençlerin siyasal ilgilerini olumsuz etkileyen bu faktörlere rağmen gençler demokratik siyasal karar alma süreçlerini ve değerlerini önemsemektedirler (Henn ve Foard, 2012: 47-49).

Genç Seçmenlerin Siyasal Karar Alma Süreçlerini Etkileyen Faktörler

Siyasal karar alma süreçlerine ve bu süreçleri etkileyen faktörlere ilişkin çalışmalar çoğunlukla genel seçmen kitlesine odaklanmaktadır. Önceki kısımda bahsi geçtiği üzere siyasal karar alma süreçleri; sosyal yaklaşım, sosyo-psikolojik yaklaşım ve rasyonalite yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Bunlara oranla genç seçmen kitlesine odaklanan çalışma sayısı daha sınırlıdır. Genç seçmenlerin oy verme davranışlarında; eğitim düzeylerini (Cansever, 2023), siyasi liderin önemini (Polat ve Külter, 2011), siyasetçilere duyulan güveni (Şener ve Çağlar, 2020), sosyal medya kullanımını ve seçmen sadakatini (Kocaman, 2024), siyasi adayın eğitim durumunu, tecrübesini, projelerinin önemini ve etnik kökeninin önemsizliğini (Çavuşoğlu ve Pekkaya, 2016), yetiştiği aile ortamını (Flanagan ve Levine, 2010), akranlarının siyasi tercihlerinden etkilenmesini (Fafchamps, Vaz ve Vicente, 2020), dini değerleri (Karami, Kashani ve Poyafar, 2022), soy bağı (Waldee, 2018; Wolkenstein, 2022), fikir liderliğini (akıl danışılması) (O’Cass ve Pecotich, 2005), şiddet içermeyen politik yöntemleri (Gutiérrez-Romero ve LeBas, 2020) vurgulayan çalışmalar karşımıza çıkmaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli/Deseni

Araştırma, Filistin meselesinin genç seçmenlerin oy kullanma davranışlarına etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, genç seçmenlerin seçmen davranışlarının belirli bir olay üzerinden nasıl şekillendiğinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Siyaset bilimi ile ilgili araştırmalarda nitel ve literatür verilerine dayalı yorumların/öngörülerin yapıldığı çalışmaların ağırlıklı olduğu görülmektedir (Yozgat ve Zabun, 2009; Keskin, 2021; Koçer, 2024; Hafizoğlu, 2021; Kocaman ve Coşgun, 2024b). Ancak bu eğilimden farklı olarak bu çalışmada nicel bir araştırma yaklaşımı benimsenmiş, elde edilen bulgular yorumlayıcı yaklaşımla değerlendirilmiştir. Yorumlayıcı yaklaşım, bireylerin olguları yaşadıkları biçimde anlamaya çalıştığı ve ifade ettiği bir yaklaşımdır. Bu yöntemin pozitivist yaklaşımdan farkı, sosyal meseleleri fen bilimcilerin yaklaşımı ile açıklamanın geçerliliğini kabul etmemesidir. Bu yaklaşımda araştırmacı, “ne, niçin oluyor?” sorusuna cevap aramaktadır. Bunu açıklarken olgunun gerçekleştiği ortamı ve çevreyi dikkate almaktadır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012: 65). Ek olarak Pozitivist yaklaşımın tümdengelim anlayışı, değişkenler arasındaki ilişkileri nedensellik ile açıklamaya çalışması ve nicel veriler kullanması (Altunışık vd., 2012: 71) nedeniyle pozitivist yaklaşımdan da faydalanılmıştır. Zira son dönemde Türkiye’de siyasi partilerin söylemlerinde ve ana akım medyada sıklıkla yer bulan Filistin meselesine/soykırımına yönelik seçmenlerin/genç seçmenlerin bakışını ortaya koyan bilimsel bir araştırmaya Türkçe alan yazınında rastlanılamamıştır. Ancak bu konuda pek çok yorumcu, yorumlayıcı yaklaşımla bazı çıkarımlarda bulunmaktadır. Böylesine önemli bir konunun bireylerin deneyim/bilgi düzeyiyle veya sınırlı yorumlarıyla anlaşılamayacağı değerlendirilmektedir. Genç seçmenlerin Filistin meselesine/soykırımına ilişkin görüşlerinin bilimsel bir yol izlenerek toplanması ve raporlanması, gerek siyasi partilerin seçmen davranışını anlamasında gerekse Türkçe siyaset bilimi alan yazınına katkı sağlaması noktasında önemli görülmektedir. Bu özelliğiyle araştırma hem teorik hem de uygulamaya katkı sunma amacıyla tasarlanmıştır.

Örneklem ve Veri Toplama

Evren; araştırmacının çalışma sahasını oluşturan, örneklemini seçtiği ve edindiği sonuçları üzerinden genelleştireceği gruptur. Örneklem; içinden seçildikleri büyük grubu (evren) temsil etme kabiliyeti olan ve belirli sayıda bir alt elemanlar grubundan oluşan küçük grup olarak tanımlanmıştır (Altunışık vd., 2012: 132-133). Evrenden örneklem seçiminde basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde, evreni oluşturan her bireyin örnekleme dâhil olma şansı eşittir. Bu yönüyle Niğde ilindeki seçmenler arasından örneklem oluşturulmuştur. Niğde ilinde 2009 yılında yapılan mahalli idareler seçiminde 219.318 kayıtlı seçmen bulunurken (YSK, 2024a), 2023 yılı genel seçimleri verileri dikkate alındığında 258.102 olarak tespit edilmiştir (YSK, 2024b). Dolayısıyla araştırmanın evrenini bu seçmenler oluşturmaktadır. Sekaran (1992: 253), on milyon kişiye kadar evrenden seçilecek gerekli örneklem büyüklüğünü 384 olarak belirtmektedir. Sekaran (1992) tarafından geliştirilen yöntem Karagöz (2016: 287-288) ve Altunışık vd., (2012: 137) tarafından da kullanılmıştır. Bu çerçevede araştırma kapsamında veri toplanan 587 kişilik örneklemin bu araştırma evreni için yeterli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Basit tesadüfi örneklem yönteminde evreni oluşturan her elemanın bağımsız ve eşit seçilme şansına sahip olduğu söylenebilir ve ideal örneklem tekniği olarak kabul edilmektedir (Altunışık vd., 2012: 139-140). Bu evrenden araştırmaya katılan 604 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu örneklemden elde edilen verilerin analize hazırlanması sürecinde 17 anket formu hatalı doldurma vb. sebeplerle analizlere dâhil edilmemiştir. Toplamda 587 katılımcıdan elde edilen veriler kullanılarak analizler yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler belirli bir duruma karşı katılımcının düşüncesini ifade eden sorulardan elde edilmiştir. Bu sebeple derinlemesine istatistiksel analizlerin kullanılmasına gerek duyulmamıştır. Toplanan verilerin analizinde nicel veri çözümleme tekniklerinden betimsel istatistik yöntemlerinden biri olan frekans (sıklık) dağılımları analizi kullanılmıştır. Özdamar (2017: 92), isimsel ölçekli verilerde kullanılabilecek istatistiksel analiz yöntemleri arasında sınıflayıcı (frekans) tabloları ve her sınıfta görsel frekansları (yüzdelere) gösteren tabloları yer vermektedir. Bu sebeple araştırma verilerinin analizinde, sorulara verilecek cevaplar çoğunlukla iki seçenekli olduğundan frekans (sıklık) dağılımları ve görsel frekansları (yüzdelere) analizi kullanılmıştır. Araştırmalar kapsamında elde edilen yüksek miktarda sayısal verinin birkaç basit ifade ile özetlenmesi için betimsel istatistik yöntemlerinden faydalanılabilmektedir. Betimsel istatistikler, bir değişken içerisinde her bir müstakil değerin ya da değerler kümesinin kaç kez tekrarlandığı ve değerlerin merkez olarak seçilen bir nokta etrafında nasıl bir dağılım gösterdiği, merkeze ya da birbirlerine göreceli olarak nasıl bir uzaklıkta bulundukları gibi özet bilgileri içermektedir. Toplanan verilerin analizinde kullanılan en basit yollardan biri de frekans (sıklık) dağılımlarını özetleyen çizelgelerdir. Bu çizelgeler, bir değişken içerisinde her bir değerin veya değerler kümesinin kaç kez tekrarlandığını görmeye ve yorumlamaya yardımcı olmaktadır (Akbulut, 2012: 168). İki kategorik değişkenin kategorileri arasındaki ilişkileri çözümlemek amacıyla kullanılan yöntemlerden biri de uyum analizi (correspondence analysis) olarak öne çıkmaktadır. Uyum analizi, iki kategorik değişkenin kategorileri arasındaki ilişkileri çözümlemek amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca ikiden fazla kategorik değişken arasındaki ilişkileri anlamlı olarak çözümlemek amacıyla da kullanılmaktadır (Alpar, 2021: 363). Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen soruların çoğunluğu iki kategorik cevap içerdiğinden, araştırma verilerinin analizinde uyum analizinin de uygulanması yerinde görülmüştür.

Araştırma Etiği

Bu çalışma için Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 02/10/2024 tarihinde 2024/18-27 Karar No ile etik açıdan uygunluğuna dair Etik Kurul Kararı alınmıştır.

Bulgular

Araştırmaya, yaşları 18 ila 29 arasında değişen 587 katılımcı iştirak etmiştir. Katılımcıların cinsiyet durumu, 394 (%67,2) kadın ve 192 (%32,8) erkek olarak dağılım göstermiştir. 526 (%89,8) katılımcı bekâr, 52 (%8,9) katılımcı evli olduğunu beyan ederken 8 (%1,4) katılımcı medeni durumunu diğer olarak belirtmiştir. 40 (%6,8) katılımcı çocuk sahibiyken 547 (%93,2) katılımcının çocuğu bulunmamaktadır. 506 (%86,3) katılımcı ön lisans düzeyinde, 48 (%8,2) katılımcı lise düzeyinde, 21 (%3,6) lisans düzeyinde eğitim sahibi olup kalan 12 (%1,9) katılımcı ilköğretim ve lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir.

Tablo 1

Soy Bağı ve Dindışlığın Söylemler Üzerinden Oy Verme Tercihine Etkisini Belirlemeye Yönelik Sorulara Verilen Cevaplar

Soru No	Soru	Evet	Hayır
11	Siyasi partilerin Filistin meselesine (zulmüne/soykırımına) yönelik söylemleri Türkiye'deki oy verme tercihinizi etkiliyor mu?	274 (%47,1)	308 (%52,9)
12	Siyasi partilerin Doğu Türkistan meselesine (zulmüne/soykırımına) yönelik söylemleri Türkiye'deki oy verme tercihinizi etkiliyor mu?	329 (%56,4)	254 (%43,6)
13	Siyasi partilerin Arakan Müslümanları meselesine (zulmüne/soykırımına) yönelik söylemleri Türkiye'deki oy verme tercihinizi etkiliyor mu?	267 (%46)	314 (%54)
14	Siyasi partilerin Karabağ meselesine (zulmüne/soykırımına) yönelik söylemleri Türkiye'deki oy verme tercihinizi etkiledi mi?	302 (%51,8)	281 (%48,2)

11. ve 13. sorularda, Türkiye ile soy bağı bulunmayan, dindış olan ve farklı coğrafyalarda yer alan ülkelerde yaşanan olaylara yönelik olarak Türkiye'deki siyasi partilerin söylemlerinin oy verme tercihinizi etkileyip etkilemediği katılımcılara sorulmuştur. Filistin ve Arakan bölgesinde yaşanan olaylara yönelik siyasi parti söylemlerinin katılımcıların yarısından azının (ortalama yaklaşık 270 katılımcı %46,5) oy verme tercihinizi etkilediği görülmektedir.

12. ve 14. sorularda, Türkiye ile soy bağı bulunan, dindış olan ve farklı coğrafyalarda yer alan ülkelerde yaşanan olaylara yönelik olarak Türkiye'deki siyasi partilerin söylemlerinin oy verme tercihinizi etkileyip etkilemediği katılımcılara sorulmuştur. Karabağ ve Doğu Türkistan bölgesinde yaşanmış/yaşanan olaylara yönelik siyasi parti söylemlerinin katılımcıların yarısından fazlasının (ortalama yaklaşık 315 katılımcı %54,1) oy verme tercihinizi etkilediği görülmektedir.

Tablo 2

Soy Bağı ve Dindışlığın Söylemler ve Eylemler Üzerinden Oy Verme Tercihine Etkisini Belirlemeye Yönelik Sorulara Verilen Cevaplar

Soru No	Soru	Evet	Hayır
25	Türkiye'deki siyasi partilerin Dünya genelinde Müslümanlara yönelik zulüm ve soykırımlara yönelik söylemleri Türkiye'deki oy verme tercihinizi etkiliyor mu?	300 (%51,7)	280 (%48,3)
26	Türkiye'deki siyasi partilerin Dünya genelinde Müslümanlara yönelik zulüm ve soykırımlara yönelik eylemleri Türkiye'deki oy verme tercihinizi etkiliyor mu?	298 (%51,9)	276 (%48,1)
27	Türkiye'deki siyasi partilerin Dünya genelinde Türk kökenli toplumlara yönelik zulüm ve soykırımlara yönelik söylemleri Türkiye'deki oy verme tercihinizi etkiliyor mu?	348 (%60,2)	230 (%39,8)
28	Türkiye'deki siyasi partilerin Dünya genelinde Türk kökenli toplumlara yönelik zulüm ve soykırımlara yönelik eylemleri Türkiye'deki oy verme tercihinizi etkiliyor mu?	350 (%60,7)	227 (%39,3)

Tablo 2'deki bulgular incelendiğinde büyük ölçüde Tablo 1'deki bulgularla benzeştiği ve örtüştüğü görülmektedir. Zira soy bağı bulunan toplumlara yönelik olaylara ilişkin Türkiye'deki siyasi partilerin söylem ve eylemlerinin yaklaşık %60 oranında genç seçmenlerin oy verme tercihinizi etkilediği görülmektedir. Buna karşın dindış toplumlara yönelik olaylara ilişkin Türkiye'deki siyasi

partilerin söylem ve eylemlerinin yaklaşık %52 oranında genç seçmenlerin oy verme tercihini etkilediği görülmektedir.

Tablo 3

Filistin meselesine Müslümanlık Temelli Yaklaşımın Oy Verme Tercihine Etkisini Belirlemeye Yönelik Soruya Verilen Cevaplar

Soru No	Soru	Evet	Hayır
18	Filistin meselesine (zulmüne/soykırımına) Filistin halkı Müslüman olduğu için mi hassasiyet gösteriyorsunuz?	195 (%33,4)	388 (%66,6)
21	Filistin halkı Müslüman olmasaydı Filistin meselesine (zulmüne/soykırımına) benzer tepki verir miydiniz?	459 (%79,1)	121 (%20,9)

Tablo 1 ve Tablo 2'deki bulguları destekleyici nitelikte bulgulara Tablo 3'te de rastlanmaktadır. Tablo 3 incelendiğinde, Filistin meselesine verilen ve gösterilen tepkinin Filistin halkının dini ile bağlantılı olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Zira katılımcıların yaklaşık %79'u Filistin halkı Müslüman olmasaydı benzer tepkiler vereceklerini beyan etmişlerdir. Tablo 3'te yer alan çarpıcı bir diğer bulgu ise katılımcıların yaklaşık üçte ikisinin (%66,6) Filistin meselesine göstermiş olduğu hassasiyetin Filistin halkının Müslüman oluşuyla ilgili olmadığını belirtmesidir.

Tablo 4

Filistin meselesinde Siyasetçileri ve Halkı Suçlu Görme Oranını Belirlemeye Yönelik Sorulara Verilen Cevaplar

Soru No	Soru	Evet	Hayır
15	Filistin meselesinde (zulmünde/soykırımında) geçmişten günümüze Filistinli siyasetçileri suçlu buluyor musunuz?	326 (%56,8)	248 (%43,2)
16	Filistin meselesinde (zulmünde/soykırımında) geçmişten günümüze Filistin halkını suçlu buluyor musunuz?	153 (%26,3)	428 (%73,7)

Tablo 4'te yer alan bulgulara bakıldığında, Türkiye'deki genç seçmenlerin Filistin meselesinde ağırlıklı Filistinli siyasetçileri suçlu bulurken (%56,8) Filistin halkını daha az oranda suçlu (%26,3) buldukları görülmektedir.

Tablo 5

Filistin meselesinde İsrail'e Yönelik Saldırıları Haklı ve Yerinde Görme Oranını Belirlemeye Yönelik Sorulara Verilen Cevaplar

Soru No	Soru	Evet	Hayır
30	Filistin meselesinde (zulmünde/soykırımında) son bir yıl içerisinde Hamas ve Filistin Kurtuluş Örgütü (El-Fetih) gibi örgütlerin İsrail'e yönelik askeri saldırılarını haklı ve yerinde buluyor musunuz?	366 (%64,2)	204 (%35,8)
31	Filistin meselesinde (zulmünde/soykırımında) geçmişten son bir yıl öncesine kadar Hamas ve Filistin Kurtuluş Örgütü (El-Fetih) gibi örgütlerin İsrail'e yönelik askeri saldırılarını haklı ve yerinde buluyor musunuz?	332 (%58,2)	238 (%41,8)

Tablo 5 incelendiğinde, Türkiye'deki genç seçmenlerin geçmişten son bir yıl öncesine kadar Hamas ve Filistin Kurtuluş Örgütü (El-Fetih) gibi örgütlerin İsrail'e yönelik askeri saldırılarını haklı ve yerinde bulma oranının yarıdan fazla (%58,2) olduğu görülmektedir. Aynı soru son bir yıldaki saldırılar şeklinde yeniden katılımcılara yöneltildiğinde, haklı ve yerinde bulma oranının daha da arttığı (%64,2) görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle, geçmişten günümüze yaklaştıkça Filistin tarafından İsrail'e yapılan saldırılarının Türkiye'deki genç seçmenler tarafından gün geçtikçe daha haklı ve yerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'deki genç seçmenlerin bu algısı, gün geçtikçe artan şiddetin bir nevi mütekabiliyet gereği olarak görmesi şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 6

Filistin meselesinde Filistin Halkına ve Devletine İslam Âlemi ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Yardım Edilme Algısını Belirlemeye Yönelik Sorulara Verilen Cevaplar

Soru No	Soru	Evet	Hayır
34	Filistin meselesinde (zulmünde/soykırımında) mağdur Filistin vatandaşlarına ve Filistin Devleti'ne İslam Âleminin yeterince yardımcı olduğunu düşünüyor musunuz?	93 (%16,3)	479 (%83,7)
35	Filistin meselesinde (zulmünde/soykırımında) mağdur Filistin vatandaşlarına ve Filistin Devleti'ne Türkiye Cumhuriyeti'nin yeterince yardımcı olduğunu düşünüyor musunuz?	247 (%43,2)	325 (%56,8)

Tablo 6 incelendiğinde, Filistin halkının ve devletinin yaşadığı mağduriyet karşısında İslam âleminden yeterince yardım görmediği görüşü (%83,7) ağırlık kazanırken İslam âleminin yeterince yardımcı olduğu görüşü (%16,3) oldukça sınırlıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Filistin halkının ve devletinin mağduriyetlerine yeterince yardımcı olduğu görüşü (%43,2) katılımcıların yarısından azken, yeterince yardımcı olmadığı görüşü (%56,8) katılımcıların yarısından fazladır. Hem İslam âleminin hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin Filistin halkına ve devletine yeterince yardımcı olmadığı görüşü katılımcıların yarısından fazla iken Türkiye Cumhuriyeti'nin İslam âlemine göre Filistin halkına ve devletine yeterince yardımcı olma noktasında daha gayretli görüldüğü sonucuna örneklem özelinde ulaşılabilir.

Tablo 7

Filistinli Öğrencilerin Türkiye'de Eğitim Görmesine İlişkin Algıların Belirlenmesine Yönelik Sorulara Verilen Cevaplar

Soru No	Soru	Evet	Hayır
36	Filistin meselesinde (zulmünde/soykırımında) mağdur Filistinli öğrencilerin Türkiye'de eğitimlerine devam etmesini yerinde buluyor musunuz?	304 (%53,2)	267 (%46,8)
37	Filistin meselesinde (zulmünde/soykırımında) mağdur Filistinli öğrencilerin Türkiye'de eğitimlerine devam etmelerinin Türk öğrenciler için bir fırsat eşitsizliği oluşturacağını düşünüyor musunuz?	325 (%56,9)	246 (%43,1)

Tablo 7'deki bulgulara bakıldığında, mağdur Filistinli öğrencilerin Türkiye'de eğitimlerine devam etmesi konusunda katılımcıların yaklaşık yarı yarıya olacak şekilde fikir ayrılığı yaşandığı görülmektedir. Filistinli öğrencilerin Türkiye'de eğitimlerine devam etmesini yerinde bulanlar (%53,2) iken yerinde bulmayanlar (%46,8) oranındadır. Ancak katılımcılar mağdur Filistinli öğrencilerin Türkiye'de eğitimlerine devam etmelerinin Türk öğrenciler için bir fırsat eşitsizliği oluşturacağı (%56,9) görüşünde görece daha fazla görüş bildirirken bu durumun fırsat eşitsizliği oluşturacağını düşünmeyenlerin sayısı (%43,1) da azımsanmayacak ölçüdedir.

Tablo 8

Katılımcıların İsrail'e Yönelik Genel Düşüncelerini Belirlemeye Yönelik Soruya Verilen Cevaplar

Soru No	Soru	Olumlu	Olumsuz
38	İsrail ile ilgili düşünceleriniz genel anlamda hangi yöndedir?	30 (%5,2)	544 (%94,8)

Tablo 8 incelendiğinde, katılımcıların çok büyük bölümünün (%94,8) İsrail ile ilgili genel anlamda olumsuz düşüncelere sahip olduğunu beyan ettiği görülmektedir. Bu durum, son yaşanan olayların da etkisiyle Türkiye'deki genç seçmenler nezdinde İsrail'in pek olumlu bir kanaati olmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Tablo 9

Katılımcıların İsrail'e Yönelik Olumsuz Düşüncelerinin Gerekçelerini Belirlemeye Yönelik Sorulara Verilen Cevaplar

Soru No	Soru	Evet	Hayır
39	İsrail ile ilgili düşünceleriniz genel anlamda olumsuz ise bunda İsrail'in Mescid-i Aksa'da Müslümanların ibadetini engellemesinin/sınırlamasının etkisi var mı?	457 (%80,6)	110 (%19,4)

40	İsrail ile ilgili düşünceleriniz genel anlamda olumsuz ise bunda İsrail'in Osmanlı İmparatorluğu mirası olan tarihi yerlere saygısız/özensiz yaklaşımının etkisi var mı?	436 (%76,6)	133 (%23,4)
41	İsrail ile diplomatik ilişkilerin ilerleyen dönemde koşullardan bağımsız olarak devam ettirilmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?	176 (%30,9)	393 (%69,1)

Tablo 9'daki bulgulara göre katılımcıların İsrail'e yönelik olumsuz düşüncelerinin gerekçeleri olarak iki unsurun öne çıktığı görülmektedir. İsrail'in Mescid-i Aksa'da Müslümanların ibadetini engellemesinin/sınırlamasının olumsuz görüşlerinin gerekçesi olduğunu beyan eden katılımcıların sayısı (%80,6) oldukça yüksektir. Ayrıca İsrail ile ilgili düşüncelerinin genel anlamda olumsuz olmasının nedeni olarak İsrail'in Osmanlı İmparatorluğu mirası olan tarihi yerlere saygısız/özensiz yaklaşımını gösteren katılımcı sayısının (%76,6) da benzer şekilde yüksek olduğu görülmektedir. Bu noktada hem dini hem de tarihsel sebeplerin İsrail'in Türkiye'deki genç seçmenler nezdindeki olumsuz kanaatinin oluşmasında yüksek oranda etkili olduğu söylenebilir. Bu olumsuz görüşleri destekleyen bir diğer bulgu da "İsrail ile diplomatik ilişkilerin ilerleyen dönemde koşullardan bağımsız olarak devam ettirilmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?" sorusuna katılımcıların üçte ikisinden fazlasının (%69,1) hayır cevabı vermesidir.

Tablo 10

Katılımcıların Seçmen Durumlarını Belirlemeye Yönelik Sorulara Verilen Cevaplar

Soru No	Soru	Evet	Hayır
7	Seçmen kaydınız var mı?	506 (%86,3)	80 (%13,7)
8	Daha önce hiç oy kullandınız mı?	451 (%77,1)	134 (%22,9)
10	Herhangi bir siyasi partiye üyeliğiniz var mı?	21 (%3,6)	565 (%96,4)

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde katılımcıların büyük bölümünün (%86,3) seçmen kaydı olduğu görülmektedir. Daha önce oy kullanan katılımcı sayısının da yüksek (%77,1) olduğu göze çarpmaktadır. Bu bulgulardan hareketle genç seçmenlerin oy kullanma ve siyasi iradelerini sandığa yansıtma konusunda istekli oldukları sonucuna ulaşılabilir. Tablo 10'daki bir diğer çarpıcı bulgu da katılımcıların neredeyse tamamının (%96,4) herhangi bir siyasi partiye üyeliğinin bulunmadığını beyan etmesidir. Araştırma özelinde genç seçmenlerin siyasi katılım konusunda istekli olmakla birlikte siyasi partilere üye olma konusunda isteksiz oldukları sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 11

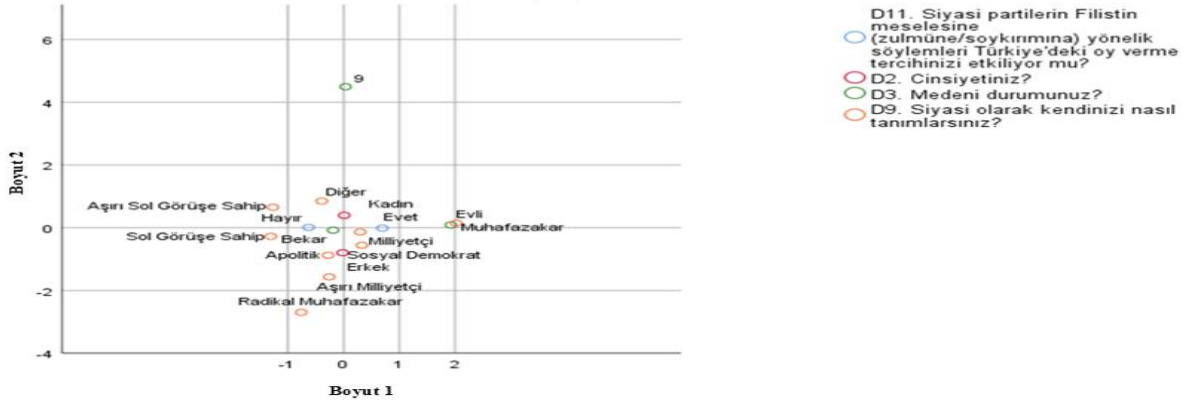
Katılımcıların Kendini Siyasi Olarak Nasıl Tanımladıklarını Belirlemeye Yönelik Soruya Verilen Cevaplar

Soru No	Soru	Muhafazakâr	Radikal Muhafazakâr	Milliyetçi	Aşırı Milliyetçi	Sol Görüş Sahip	Aşırı Sol Görüş Sahip	Sosyal Demokrat	Apolitik	Diğer
9	Siyasi olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?	46 (%8)	4 (%0,7)	216 (%37,4)	54 (%9,4)	43 (%7,5)	16 (%2,8)	15 (%2,6)	16 (%2,8)	167 (%28,9)

Katılımcıların siyasi olarak kendilerini tanımlama oranları yüksekten düşüğe: milliyetçi (%37,4), diğer (%28,9), aşırı milliyetçi (%9,4), muhafazakâr (%8), sol görüşe sahip (%7,5), aşırı sol

görüğe sahip (%2,8), apolitik (%2,8), sosyal demokrat (%2,6), radikal muhafazakâr (%0,7) şeklindedir. Araştırma özelinde Türkiye’deki genç seçmenlerin yaklaşık yarısı (%46,8) siyasi olarak kendisini milliyetçi ve aşırı milliyetçi olarak tanımlamaktadır.

“Siyasi Partilerin Filistin Meselesine Yönelik Söylemlerinin Oy Verme Tercihleri” üzerine diğer değişkenlere yönelik uyum analizi sonucunu Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1 Uyum Analizi Sonuç Tablosu

Birinci boyuttaki unsurların ayırım güçleri incelendiğinde; “Cinsiyetiniz?” sorusunun ayırım gücü 0.000 olarak bulunmuş olup bu değişkenin birinci boyutta ayırım gücünün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. “Medeni durumunuz?” sorusunun ayırım gücü 0.360 olarak bulunmuş olup bu değişkenin birinci boyutta orta düzeyde ayırım gücünün olduğu görülmüştür. “Siyasi olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?” sorusunun ayırım gücü 0.579 olarak bulunmuş olup bu değişkenin birinci boyutta yüksek düzeyde ayırım gücünün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. “Siyasi partilerin Filistin meselesine yönelik söylemleri Türkiye’deki oy verme tercihinizi etkiliyor mu?” sorusunun ayırım gücü 0.432 olarak bulunmuş olup bu değişkenin birinci boyutta yüksek düzeyde ayırım gücünün olduğu sonucuna varılmıştır.

İkinci boyuttaki unsurların ayırım güçleri incelendiğinde; “Cinsiyetiniz?” sorusunun ayırım gücü 0.313 olarak bulunmuş olup bu değişkenin ikinci boyutta düşük-orta düzeyde ayırım gücünün olduğu; “Medeni durumunuz?” sorusunun ayırım gücü 0.281 olarak bulunmuş olup bu değişkenin ikinci boyutta düşük-orta düzeyde ayırım gücünün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. “Siyasi olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?” sorusunun ayırım gücü 0.535 olarak bulunmuş olup bu değişkenin ikinci boyutta yüksek düzeyde ayırım gücünün olduğu görülmüştür. “Siyasi partilerin Filistin meselesine yönelik söylemleri Türkiye’deki oy verme tercihinizi etkiliyor mu?” sorusunun ayırım gücü 0.000 olarak bulunmuş olup bu değişkenin ikinci boyutta ayırım gücünün olmadığı sonucu çıkmıştır.

Şekil 1 genel olarak incelendiğinde; özellikle "Siyasi olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?" ve "Siyasi partilerin Filistin meselesine (zulmüne/soykırımına) yönelik söylemleri Türkiye’deki oy verme tercihinizi etkiliyor mu?" değişkeninin diğer değişkenlerle olan ilişkileri üzerine yönelik yapılan uyum analizinde kendisini muhafazakâr, milliyetçi ve sosyal demokrat olarak tanıtanlar üzerinde (“evet” cevabı eşliğinde) etki yarattığı izlenmekte iken kendisini sol görüşe sahip ve aşırı sol görüşe sahip olanlarda (“hayır” cevabı eşliğinde) etki yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede söz konusu değişkenlerin, boyutlar üzerinde yüksek ayırım gücüne sahip olduğu ve analizde önemli bir rol oynadığı izlenmektedir. Katılımcıların dünya görüşleri, siyasi partilerin Filistin Meselesi üzerine söylemlerinden etkilenme düzeylerini ve bundan dolayı oy verme davranışlarını etkileme potansiyeline sahiptir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Genç seçmenlerin oy kullanma davranışını etkileyen faktörlerden biri de din/dindaşlıktır. Çalışmada Türkiye ile soy bağı bulunmayan, dindaş olan ve farklı coğrafyalarda yer alan Filistin ve Arakan bölgesinde yaşanan olaylara yönelik siyasi parti söylemlerinin katılımcıların yarısından azının (ortalama yaklaşık 270 katılımcı %46,5) oy verme tercihini etkilediği görülmektedir. Bu sonuç Karami vd. (2022) din konusunun tek başına olmamakla birlikte genç seçmenlerin davranışını etkilediği sonucuna ulaşan çalışmasını desteklemektedir. Diğer yandan Türkiye ile soy bağı bulunan, dindaş olan ve farklı coğrafyalarda yer alan Karabağ ve Doğu Türkistan bölgesinde yaşanmış/yaşanan olaylara yönelik siyasi parti söylemlerinin katılımcıların yarısından fazlasının (ortalama yaklaşık 315 katılımcı %54,1) oy verme tercihini etkilediği görülmektedir. Ulaşılan bu sonuç, genç seçmenlerin oy verme davranışında soydaşlığın etkili olduğunu vurgulayan Waldee'nin (2018) ve Birleşik Krallık özelinde Wolkenstein'in (2022) çalışmalarıyla paralellik göstermektedir. Milliyetçiliğin dini değerlere oranla kısmen fazla olmasına göçmenlere tepki olarak yükselen popülist milliyetçi eğilim (Jenne, 2018; Bieber, 2018) neden gösterilebilir. Türkiye'deki genç seçmenlerin oy verme tercihini etkileyen unsurlardan birinin soy bağı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Dindaşlık ilişkisi azımsanmayacak derecede önemli olsa da soy bağının daha önemli bir etmen olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Çalışmaya katılan gençlerin %79,1'i Filistin Meselesine karşı gösterdiği hassasiyetin dini temelli bir kaygı olmadığını belirtmiştir. Bu çalışmada gençlerin Filistin Meselesine karşı tutumunun etnisite veya din temelli olmaktan ziyade insanlık muhasebesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, genç seçmenlerinin bu tutumunun herhangi bir parti ile ilişkilendirilme çabası bulunmamaktadır. Fakat katılım sağlayan gençlerin çok büyük bir kısmı İsrail'in şiddet yanlısı bu tavrına karşı olumsuz bir tutum sergilemektedir. Bu bağlamda araştırma, şiddet içeren unsurların demokratik sistemlerde gençler tarafından tercih edilmediğini gösteren Gutiérrez-Romero ve LeBas'ın (2020) araştırmasıyla bağdaşmaktadır.

Diğer yandan genç seçmenler mağdur Filistinli öğrencilerin Türkiye'de eğitimlerine devam etmesi konusunda birbirine yakın oranlarda fikir ayrılığı yaşamaktadırlar. Çalışmaya katılanların %53,2'si bahsi geçen öğrencilerin Türkiye'de eğitimlerine devam etmeleri konusunda fikir beyan ederken yine katılanların %56,9'u bu durumun bir fırsat eşitsizliğine neden olacağını düşünmektedir. Benzer kaygılar Balta ve Ete (2023) tarafından yapılan bir araştırma ile örtüşmektedir. Araştırmaya katılan gençlerin %60'ı sığınmacıların sınır dışı edilmesi konusunda aceleci bir tavra sahiptir. Aynı zamanda bu düşüncelerinin nedenlerinden biri de fırsat eşitliği konusundaki kaygılarıdır (Balta ve Ete, 2023).

Katılımcıların önemli bir kısmının oy kullanması demokratik süreçlerin işletilmesi konusundaki hassasiyetlerini göstermektedir. Bu durum gençlerin demokratik süreçlere olan inancına dair çalışmayı (Henn ve Foard, 2012) desteklemektedir. Buna ek olarak genç seçmenlerin siyasi partilere üye olmak gibi alternatif siyasal süreçlere katılım mekanizmalarını pek fazla tercih etmediği görülmüştür. Bu durum, aslen Manning'in (2010) önerdiği, gençlerin yaşlılara oranla daha aktif katılım sağlayabileceği diğer alternatif yöntemlerle çalışmaktadır. Karşılaşılan bu durum Türkiye özelinde gençlerin siyasal yaftalanma endişesiyle açıklanabilir (Kurtbaş, 2015).

Uyum analizinden elde edilen sonuçlara göre II. boyutta cinsiyetin düşük-orta düzeyde seçmen davranışına etkisi gözlemlenmiştir. Kadın seçmenlerin erkek seçmenlere oranla Filistin Meselesine daha hassas yaklaştığı görülmüştür. Diğer bir ifadeyle Filistin Meselesi genç kadınların oy verme davranışını genç erkek seçmenlere nispetle daha fazla etkilemektedir. Bu durum literatürde karşımıza çıkan demografik özelliklerinden olan cinsiyetin seçmen davranışına etkisini (Eser ve Sarışahin, 2016) desteklemektedir. Uyum analizinde karşımıza çıkan diğer önemli sonuç ise kendisini aşırı sol görüşe sahip ve sol görüşe sahip olarak tanımlayan genç seçmenlerin oy verme tercihlerinin Filistin Meselesinden etkilenme düzeyinin oldukça düşük kalmasıdır. Milliyetçi ve muhafazakâr genç seçmenlerden bu bağlamda ayrıışan sol görüşe sahip genç seçmenler Türkiye'de seçmen davranışını açıklayan 'merkez-çevre' ayrımının (Mardin, 1973) hali hazırda devam ettiğini göstermektedir.

Son olarak ele alacağımız konu katılımcıların dünya görüşü bağlamında kendilerini tanımlama biçimleridir. Daha önce değinildiği üzere Türkiye’de seçmen davranışını etkileyen birtakım temel unsurlar bulunmaktadır. Çalışma özelinde ise bu unsurlar göz ardı edilmeden genç seçmenlerin davranışlarını etkileyen unsurlara odaklanılmıştır. Katılımcıların %55,5’i kendilerini ideolojik olarak milliyetçi ve muhafazakâr çizgide tanımlamaktadır. Siyasal elitlerin merkezde temsil ettiği seküler kesim ile karşıtlığında yer alan heterojen çevre arasındaki siyasal mücadeleyi de (Akgün, 2000: 79-80) tanımlayan merkez-çevre ayrımı (Mardin, 1973), sosyolojik temsil ve parti kimliği (Çaha ve Akgül, 2024) gibi unsurları göz ardı etmeden gençlerin ideolojik eğilimlerinde, akranlarının siyasi tercihlerinden etkilenme durumlarının da dikkatten kaçmaması gerekmektedir. Bu bağlam Fafchamps vd.’in (2020) genç seçmenlerin tercihlerinin akranlarından etkilendiğini gösteren çalışmasını destekleyici bir argüman olarak görülebilir.

Bu çalışma Filistin Meselesi özelinde uluslararası bir sorunun Türkiye’deki genç seçmenlerin oy verme tercihlerini etkileme düzeyini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda öncelikle Filistin Meselesinin genç seçmenler nazarındaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. İdeolojik farklılaşmaların konunun insani veya dini olarak algılanmasını etkilediği görülmüştür. Özellikle sağ görüşe sahip genç seçmenlerin oy tercihlerinin kısmen de olsa Filistin Meselesi ile ilgili üretilecek politikalardan etkilenebileceği sonucuna varılmıştır. Yaş ve cinsiyet gibi demografik özelliklerin oy verme davranışına etkisi bu çalışma ile desteklenmektedir. Diğer yandan genç seçmenler, oy verme davranışı dışındaki çeşitli siyasal katılım yöntemlerini kullanmada tedirgin davranmaktadır. Bahsi geçen sonuçlarla çalışma, genç seçmen davranışı literatürüne katkı sağlamaktadır. Buna ek olarak, çalışmanın genç seçmenlerin oy verme davranışlarını ve eğilimlerini ortaya koyması bakımından politikacılara siyasalarını belirlerken yol göstermesi beklenmektedir. Araştırmada basit tesadüfi örneklem metodu kullanılmıştır. Bundan dolayı nicel araştırmalarda karşımıza çıkan genelleme sınırlılığına sahiptir. Zira Türkiye’deki genç seçmenlerin yurt genelinde yaşamaları sebebiyle bu kişilerin tamamına ulaşmak mümkün olmamıştır. Çalışma genç seçmenler özelinde bir araştırma olmasından dolayı yaş aralığı benzer olan katılımcılar tercih edilmiştir. Genç seçmenlere odaklanan bu çalışma, orta yaş ve ileri yaş özelinde yapılacak çalışmalara örnek olabilir. Benzer bir biçimde gelecekteki çalışmalar nitel yöntemler kullanarak çıkan sonuçları farklı modeller üzerinden tahlil edebilirler.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmacılar bu çalışmaya eşit oranda katkı sunmuşlardır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Akbulut, Y. (2012). Veri çözümleme teknikleri. A. Şimşek (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde (ss. 162-195). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Akgün, B. (2000). Türkiye’de seçmen davranışı: Partizan tutumlar, ideoloji ve ekonomik faktörlerin oy vermeye etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(4), 75-92.
- Akgün, B. (2001). Türkiye’de siyasal güven: nedenleri ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(04), 1-23.
- Alpar, R. (2021). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. Ankara: Detay Anatolia Akademik Yayıncılık.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.

- Balta, E. ve Ete, H. (2023). *Türkiye'de toplum-siyaset-devlet ilişkisine bakmak* (Rapor). Ankara: Ankara Enstitüsü. <https://www.ankaraenstitusu.org/turkiyede-toplum-siyaset-devlet-iliskisine-bakmak/>
- Banerjee, S. and Chaudhuri, B. R. (2022). Brand love and party preference of young political consumers (voters). *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 19(3), 475-503. <https://doi.org/10.1007/s12208-021-00316-0>
- Bee, C. (2021). The civic and political participation of young people in a context of heightened authoritarianism: The case of Turkey. *Journal of Youth Studies*, 24(1), 40-61. <https://doi.org/10.1080/13676261.2019.1683523>
- Ben-Ur, J. and Newman, B. I. (2010). A marketing poll: An innovative approach to prediction, explanation and strategy. *European Journal of Marketing*, 44(3/4), 515-538. <https://doi.org/10.1108/03090561011020561>
- Best, A., Hanhimöki, J. M., Maioro J. A. and Schulze, K. E. (2012). *20. yüzyılın uluslararası tarihi*. (Çev. Taciser Ulaş Belge). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Bieber, F. (2018). Is nationalism on the rise? Assessing global trends. *Ethnopolitics*, 17(5), 519-540. <https://doi.org/10.1080/17449057.2018.1532633>
- Bursztyn, L., Cantoni, D., Yang, D. Y., Yuchtman, N. ve Zhang, Y. J. (2021). Persistent political engagement: Social interactions and the dynamics of protest movements. *American Economic Review: Insights*, 3(2), 233-250.
- Cahyani, M., Khaerunnisa, A., Lasampa, A. A., Hasanah, N. U. and Ardiyanti, D. (2025). ICRC Humanitarian interventions in addressing the Palestine-Israel conflict in 2023-2024. *PROIROFONIC*, 1(1), 206-215.
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E. and Stokes, D. E. (1960). *The American Voter*. New York: John.
- Cansever, N. (2018). Siyaset bilimi ve kamu yönetimi eğitiminin siyaset ilgi ve katılıma etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi örneği. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018 (Özel Sayı 1), 74-93.
- Cansever, N. (2023). Siyaset bilimi ve kamu yönetimi eğitiminin siyaset ilgi ve katılım düzeyine etkisi üzerine bir araştırma. *Yükseköğretim Dergisi*, 13(3), 367-380.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu tarihi*. (Çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
- Cwalina, W., Falkowski, A. and Newman, B. I. (2013). *A cross-cultural theory of voter behavior*. London: Routledge.
- Çaha, Ö. ve Akgül, F. İ. (2024). Türkiye'de seçmen davranışı ve 2024 seçimlerine yansımaları. *Toplum ve Kimlik Dergisi*, 1(1), 1-29. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13133858>
- Çarkoğlu, A. (2001). *Türk gençliği ve siyaset katılımı*. Ankara: ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği Yayınları.
- Çarkoğlu, A. and Yıldırım, K. (2024). Media effects in a polarized political system: The case of Turkey. *Political Behavior*, 46(2), 1189-1211. <https://doi.org/10.1007/s11109-023-09867-w>

- Çavuşoğlu, H. ve Pekkaya, M. (2016). Yerel seçimlerde genç seçmenlerin siyasal davranışlarına ilişkin bir inceleme: Bülent Ecevit Üniversitesi örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(29), 17-40. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.20162922021>
- Çinko, L. (2006). Seçmen davranışları ile ekonomik performans arasındaki ilişkilerin teorik temelleri ve Türkiye üzerine genel bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(1), 103-116. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001390
- Dahl, R. A. (1963). *Modern political analysis*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy*. New York: Harper & Row.
- Ertan, M. (2021). Türkiye’de siyasal merkezin dönüşümü: 1990’larda merkez sağın bölünmesi ve düşüşü. *Mülkiye Dergisi*, 45(4), 963-992.
- Eser, H. B. ve Sarışahin, P. (2016). Cinsiyet-siyasal katılım ilişkisi: SdÜ örnek olayı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(15), 38-58.
- Evkuran, M. (2016, 10-12 Ekim). İslamcılık-muhafazakârlık ilişkisinin politik teolojisi: Muhafazakâr siyaset ve İslamcılık üzerine tezler. C. Bayram, M. Tekin, İ. Topsakal, K. Buladı, F. Yaman, D. Uçan (Ed.), *Günümüz İslam Dünyasında Meseleler ve Çözüm Yolları Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (256-267). İstanbul: İstanbul Türk Ocağı Yayınları.
- Fafchamps, M., Vaz, A. and Vicente, P. C. (2020). Voting and peer effects: Experimental evidence from Mozambique. *Economic Development and Cultural Change*, 68(2), 567-605.
- Filiz, U. (2019). *Seçmen davranışını etkileyen sosyo-psikolojik faktörler: Pamukkale Üniversitesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Fishbein, M. and Coombs, F. S. (1974). Basis for Decision: An attitudinal analysis of voting behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 4(2), 95-124.
- Flanagan, C. (2003). Developmental roots of political engagement. *Political Science & Politics*, 36(2), 257-261.
- Flanagan, C. and Levine, P. (2010). Civic engagement and the transition to adulthood. *The Future of Children*, 20(1), 159-179. <https://doi.org/10.1353/foc.0.0043>
- Gbuova, J., Gavurova, B., Bacik, R. and Tomasova, M. (2023). Analysis of the impact of advertising on the change of voter behavior of consumers (voters) in the Slovak Republic. *Marketing and Management of Innovations*, 14(3), 134-141. <https://doi.org/10.21272/mmi.2023.3-12>
- Gil de Zúñiga, H., Ardèvol-Abreu, A. and Casero-Ripollés, A. (2021). WhatsApp political discussion, conventional participation and activism: Exploring direct, indirect and generational effects. *Information, Communication & Society*, 24(2), 201-218.
- Gutiérrez-Romero, R. and LeBas, A. (2020). Does electoral violence affect vote choice and willingness to vote? Conjoint analysis of a vignette experiment. *Journal of Peace Research*, 57(1), 77-92. <https://doi.org/10.1177/0022343319892677>
- Hafizoğlu, Y. (2021). Z kuşağı seçmen davranışları. *Journal of Education and New Approaches*, 4(2), 141-164. <https://doi.org/10.52974/jena.1035189>
- Henn, M. and Foard, N. (2012). Young people, political participation and trust in Britain. *Parliamentary Affairs*, 65(1), 47-67. <https://doi.org/10.1093/pa/gsr046>

- Hooghe, M. and Marien, S. (2013). A comparative analysis of the relation between political trust and forms of political participation in Europe. *European Societies*, 15(1), 131-152. <https://doi.org/10.1080/14616696.2012.692807>
- Irawan, B., Perceka, A. L., Lubis, A. F., Miharja, M., Wibisono, O. N., and Wantu, H. M. (2024). The role of the International Court in resolving the genocide in Palestine. *Journal of Lifestyle and SDGs Review*, 5(2), e03302.
- Jenne, E. K. (2018). Is nationalism or ethnopopulism on the rise today? *Ethnopolitics*, 17(5), 546-552.
- Kalaycıoğlu, E. (1983). *Karşılaştırmalı siyasal katılma siyasal eylemin kökenleri üzerine bir inceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (2021). Kulturkampf and voting behavior in Turkey: A key to Turkish party politics? A. Çarkoğlu and E. Kalaycıoğlu (Ed.), *Elections and public opinion in Turkey* in (pp. 133-156). London: Routledge.
- Kapani, M. (2017). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Kapusızoğlu, M. (2011). Ekonomik kriz, 2002 seçimleri ve seçmen tercihi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2), 121-131.
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS ve AMOS uygulamalı istatistiksel analizler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karami, M., Kashani, M. R. A. and Poyafar, M. R. (2022). A Sociological study of youth religiosity and its effect on their voting tendency. *Journal of Sociological Studies of Youth*, 13(46), 67-84. <https://doi.org/10.22034/ssyj.2022.1966591.1260>
- Kemiksiz, N. (2016). Filistin sorunu. *Akademik Ortadoğu*, 11(1), 133-179.
- Keskin, Ö. A. (2021). Türk siyasi tarihinde “Dörtlü Taktik” ve taktire kaynaklık etmesi bakımından Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 718-737. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.907285>
- Kibris, A. (2011). Funerals and elections: The effects of terrorism on voting behavior in Turkey. *Journal of Conflict Resolution*, 55(2), 220-247.
- Kocaman, R. (2024). Genç seçmenlerin oy kullanma tercihlerinde ve karar süreçlerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik nitel bir araştırma. *Akademik Hassasiyetler*, 11(25), 393-420. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1413935>
- Kocaman, R. and Coşgun, M. (2024a). Political marketing and voting behavior: A systematic literature review and agenda for future research. *Journal of Political Marketing*, 1-30.
- Kocaman, R. and Coşgun, M. (2024b). A qualitative research to explore how young voters perceive politicians' use of social media. *Alanya Akademik Bakış*, 8(3), 751-765.
- Koçer, D. N. (2023). DP dönemi ve basın özgürlüğü: Hücum Gazetesi'nin (1952-1953) kısa süren mücadelesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 440-456.
- Kurtbaş, İ. (2015). Siyasi mitinglerin sosyo-politik analizi Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi mitingleri örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 2015(28), 39-62. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.97056>

- Kuru, A. T. (2024). Islamism and nationalism: How did old enemies become new allies? *Zeitschrift für Religion, Gesellschaft und Politik*, (8)2, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s41682-024-00186-3>
- Lau, R. R., and Redlawsk, D. P. (2006). *How voters decide: Information processing in election campaigns*. Cambridge University Press.
- Lazarsfeld, P., Berelson, B. and Gaudet, H. (1948). *The people's choice: How the voter makes up his mind in a presidential campaign* (2nd Ed.). New York: Columbia University Press.
- Lewis-Beck, C. and Martini, N. F. (2020). Economic perceptions and voting behavior in US presidential elections. *Research & Politics*, 7(4), 1-6. <https://doi.org/10.1177/2053168020972811>
- Lipset, S. M. (1960). *Political man the social bases of politics*. New York: Doubleday & McClure Company.
- Manning, N. (2010). Tensions in young people's conceptualisation and practice of politics. *British Sociological Association: Sociological Research Online*, 15(4), 1-11. <https://doi.org/10.5153/sro.2256>
- Mardin, Ş. (1973). Center-periphery relations: A key to Turkish politics? *Daedalus*, 102(1), 169-190.
- Milburn, A. M. (1998). *Sosyal psikolojik açıdan kamuoyu ve siyaset*. (Çev. A. Dönmez ve V. Duyan). Ankara: İmge Kitabevi.
- O'Cass, A. and Pecotich, A. (2005). The dynamics of voter behavior and influence processes in electoral markets: A consumer behavior perspective. *Journal of Business Research*, 58(4), 406-413. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2003.08.003>
- Özbudun, E. (2009). From political Islam to conservative democracy: The case of the justice and development party in Turkey. *South European Society and Politics*, 11(3-4), 543-557. <https://doi.org/10.1080/13608740600856561>
- Özdamar, K. (2017). *Modern bilimsel araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Pandian, S. (2014). University students and voting behaviour in general elections: Perceptions on Malaysian political parties leadership. *Asial Socian Science*, 10(18), 225-231.
- Phelps, E. (2012). Understanding electoral turnout among British young people: A review of the literature. *Parliamentary Affairs*, 65(1), 281-299. <https://doi.org/10.1093/pa/gsr056>
- Polat, C. ve Külter, B. (2011). Genç ve potansiyel seçmenler gözüyle siyasi lider özelliklerinin değerlendirilmesi: Siyasal pazarlama bakış açısıyla lise ve üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2006(35), 191-213.
- Powell, G. B. (1981). Review of political action: mass participation in five western democracies., by S. H. Barnes, M. Kaase, K. R. Allerback, B. Farah, F. Heunks, R. Inglehart, M. K. Jennings, H. D. Klingemann, A. Marsh, & L. Rosenmayr. *American Journal of Sociology*, 87(2), 505-507. <http://www.jstor.org/stable/2778490>
- Rekker, R. (2022). Young trendsetters: How young voters fuel electoral volatility. *Electoral Studies*, 75 (February 2022), 1-13. Article 102425. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102425>
- Saud, M. (2020). Youth participation in political activities: The art of participation in Bhakkar, Punjab Pakistan. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 30(6), 760-777.

- Schram, A. J. H. C. (2012). *Voter behavior in economics perspective*. Heidelberg: Springer Science & Business Media.
- Sekaran, U. and Bougie, R. (1992). *Research methods for business: A skill-building approach*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Şener, T. ve Çağlar, N. (2020). Genç seçmenlerin siyasete olan ilgileri ve siyasal katılım açısından kümelenmeleri üzerine bir araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 514-531. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.746432>
- Tan, A. ve Baydaş, A. (2017). Seçmen özelliklerinin oy verme davranışı üzerindeki etkileri. *Iğdır University Journal of Social Sciences*, 13, 592-622.
- Tekin, N. (2021). Çalışan kadınlarla ev kadınları arasında siyasal ilgi ve davranış farklılıkları: Isparta örnek olayı. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 5(1), 175-193.
- Ünal, B. A. (2016). Oy verme davranışı modelleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 95-119.
- Van der Brug, W. (2013). Structural and ideological voting in age cohorts. Z. Enyedi and K. Deegan-Krause (Ed.), *The structure of political competition in Western Europe* in (pp. 172-193). London: Routledge.
- Van Deth, J. W. (2014). A conceptual map of political participation. *Acta politica*, 49, 349-367.
- Waldee, G. (2018). *The effects of nationalism and populism on political participation*. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Effects-of-Nationalism-and-Populism-on-By-Grace/30b09aeb2e993d0dd80c4b22b9b24c129bbb38d1> adresinden 22.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Weiss, J. (2020). What is youth political participation? Literature review on youth political participation and political attitudes. *Frontiers in Political Science*, 2(2020), 1-13.
- Wiese, C. E. (2011). *An exploration of the voting behaviour of south african university youth: A study of a select group of university students*, Master's Thesis, University of Pretoria, Republic of South Africa.
- Williams, J. C. (1981). Economics and politics: Voting behavior in Kansas during the populist decade. *Explorations in Economic History*, 18(3), 233-256.
- Wolkenstein, E. (2022). Nationalism in the Age of Brexit: The attitudes and identities of young voters. *Journal for Undergraduate Ethnography*, 12(1), 70-87.
- Yozgat, F. ve Zabun, S. (2009). Seçim sistemleri ve uygulamaları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 73-91.
- Yüksek Seçim Kurulu (YSK) (2024a). *2009 mahalli idareler seçmen sayıları*. <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2009MahalliIdareler/SecmenSayilari/Ilce.htm> adresinden 27.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Yüksek Seçim Kurulu (YSK) (2024b). *14 Mayıs 2023 il ilçe seçmen sandık sayıları*. https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/14Mayis2023/IL_ILCE_SECMEN_SANDIK_SAY_ILARI.pdf adresinden 27.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Zhang, W. (2022). Political disengagement among youth: A comparison between 2011 and 2020. *Frontiers in Psychology*, 13(2022), 1-10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.809432>

Extended Abstract

Introduction

It has been observed that young voters have lower political interest (Phelps, 2012) and their ideological attitudes are flexible enough to change (Pandian, 2014). One of the important reasons for this situation is that young people have low trust in the political system and politicians (Bee, 2021). In addition, it has been concluded that classical theories of voter behavior are insufficient to explain the behavior patterns of young voters, and that young people's values and attitudes differ in political decision-making moments (Pandian, 2014). At this point, although not for all parties, political parties, one of the aims of which is to seize political power through democratic methods, should analyze the behavior of young voters correctly and develop political programs for them. Political parties can positively influence the political interest and participation of young people who have low political interest but care about democratic values (Henn and Foard, 2012) and integrate them into their political base. In this context, the study aims to determine the extent to which young voters' behavior is affected/unaffected by an international political issue based on crimes against humanity. It is aimed that the results obtained will contribute to the literature on youth voter behavior from a theoretical point of view and to politicians/political parties to determine the target electorate and to produce policies accordingly from a practical point of view.

Method

In this study, a quantitative research approach was adopted and an interpretative approach was preferred. In addition, the positivist approach was also utilized due to its deductive approach, its attempt to explain the relationships between variables with causality and its use of quantitative data (Altunışık et al., 2012: 71). It is planned to include young voters living in Niğde province in the research. While there were 219,318 registered voters in Niğde province in the local administration elections held in 2009 (YSK, 2024a), there were 258,102 registered voters in the general elections of 2023 (YSK, 2024b). Sekaran (1992:253) states that the required sample size to be selected from a population of up to ten million people is 384. The method developed by Sekaran (1992) was also used by Karagöz (2016: 287-288) and Altunışık et al., 2012: 137). In this framework, it can be concluded that the sample of 587 people, from which data were collected within the scope of the research, is sufficient for this research population. In the simple random sampling method, it can be said that each element constituting the universe is independent and has an equal chance of being selected and is considered as the ideal sampling technique (Altunışık et al., 2012: 139-140). Frequency distribution analysis, which is one of the descriptive statistics methods among quantitative data analysis techniques, was used to analyze the collected data.

Findings

It is observed that political party discourses on the events in Palestine and Arakan affected the voting preferences of less than half of the respondents (46,5% of the 270 respondents on average). It is seen that the political party discourses on the events that took place/are taking place in Karabakh and East Turkestan have influenced the voting preferences of more than half of the respondents (54,1% of 315 respondents on average). political discourses are more effective in societies with genealogical ties than in societies with religious ties. Approximately 79% of the respondents stated that they would react similarly if the Palestinian people were not Muslim. It is observed that young voters in Turkey mainly blame Palestinian politicians for the Palestinian issue (56,8%), while they blame the Palestinian people to a lesser extent (26,3%). In the face of the victimization of the Palestinian people and state, the view that the Islamic world has not been sufficiently helpful (83,7%) is dominant, while the view that it has been sufficiently helpful (16,3%) is quite limited. Respondents were relatively more likely to think that the continuation of the victimized Palestinian students' education in Turkey would create an inequality of opportunity for Turkish students (56,9%), while the number of respondents who did not think that this situation would create an inequality of opportunity (43,1%)

was also considerable. It is seen that a large majority of the participants (94,8%) declared that they have negative opinions about Israel in general. It is noteworthy that the number of respondents who have voted before is also high (77,1%). Another striking finding is that almost all of the respondents (96,4) stated that they were not members of any political party.

Conclusion, Discussion and Recommendations

One of the factors affecting the voting behavior of young voters is religion/affinity. In the study, it is seen that political party discourses on the events in Palestine and Arakan, which are not related to Turkey by ancestry, are cognates and are located in different geographies, affect the voting preference of less than half of the participants (46,5% of the average of approximately 270 participants). This result supports the study of Karami et al. (2022) who concluded that religion, although not alone, affects the behavior of young voters. On the other hand, it is seen that the political party discourses on the events that took place/are taking place in Karabakh and East Turkistan, which are related to Turkey by ancestry and religion and are located in different geographies, affect the voting preferences of more than half of the participants (54,1% of 315 participants on average). This result is in line with Wolkenstein (2022) in the United Kingdom, which emphasizes that kinship is effective in the voting behavior of young voters (Waldee, 2018). 79,1% of the young people who participated in the study stated that the sensitivity towards the Palestine Issue is not a religious-based concern. In this study, it was concluded that the attitude of young people towards the Palestine Issue is not based on ethnicity or religion, but on humanity. On the other hand, young voters disagree with each other at similar rates on the continuation of the victimized Palestinian students' education in Turkey. While 53,2% of the respondents expressed an opinion that these students should continue their education in Turkey, 56,9% of the respondents thought that this would cause an inequality of opportunity. The fact that a significant portion of the participants voted shows their sensitivity to the operation of democratic processes. This situation supports the study on young people's belief in democratic processes (Henn and Foard, 2012). In addition, it has been observed that young voters do not prefer alternative mechanisms of participation in political processes such as becoming a member of political parties.

İsrail'in Filistinli Liderlere Yönelik Suikast Politikasının Filistin Direnişine Etkileri

Damla TAŞDEMİR KADERLİ
Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
damlakaderli@uludag.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-3551-8227

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1601697
Geliş Tarihi: 15.12.2024	Kabul Tarihi: 26.02.2025
Revize Tarihi: 15.02.2025	

Atıf Bilgisi

Taşdemir Kaderli, D. (2025). İsrail'in Filistinli liderlere yönelik suikast politikasının Filistin direnişine etkileri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 457-476.

ÖZ

İsrail makamlarının açıklamalarına göre, Orta Doğu bölgesindeki diğer ülkeler İsrail'e yönelik olarak saldırgan emeller içindedir. Bu nedenle İsrail, kuruluşunu ilan ettiği 1948 yılından bu yana, düşman ve rakiplerine karşı caydırıcılık oluşturmak amacıyla, güvenlik politikasının bir parçası olarak suikast politikası uygulamaktadır. İsrail'in suikast politikasının başlıca hedefi Filistinli direniş gruplarının liderleri olmuştur. Hamas, Kassam Tugayları, Filistin Kurtuluş Örgütü, İslami Cihad ve el-Fetih gibi yapıların üst düzey liderleri, İsrail'in suikastlarına maruz kalmışlardır. Bu makalede, İsrail tarafından Filistin direnişinin lider ve sembol isimlerine yönelik olarak düzenlenen suikastların, Filistin direnişini zayıflatan veya güçlendiren etkisinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmayı yapmaya yönlendiren sebep; İsrail'in kuruluşundan bu yana resmî bir devlet politikası olarak uyguladığı suikast yönteminin güncel bir aşaması olarak 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan "Aksa Tufanı" operasyonunun ardından yeniden yükselişe geçmesi ve bu konuda Türkçe literatürdeki bilgi eksikliğinin giderilmesine katkı sunmaktır. İsrail'in suikast politikasının geçmişten günümüze süregelen özelliği ve çalışmanın kapsamının sınırlı olması nedeniyle, İsmail Haniye suikastına kadar olan süreç incelenmiştir. Çalışmada verilerin toplanması ve analizinin yapılabilmesi için doküman taraması yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; Filistin topraklarında İsrail'in yayılmacılığına ve işgallerine karşı mücadele eden direniş yapılarının liderlerine düzenlenen suikastlar aracılığıyla, bu isimlerin direniş üzerindeki etkilerinin ve nüfuzlarının yok edilmesi, destekçilerinin ise motivasyonlarının ve inançlarının zayıflaması arzulanmıştır. Ancak deneyimlere, uzmanların görüşlerine ve resmî makamlar tarafından yapılan araştırmalara göre; suikastların kısa vadede örgütlenme, savaşçı temini, emir-komuta zinciri üzerinde olumsuz etkileri bulunmakla birlikte, her suikasttan sonra öldürülen liderin yerine gelen liderlerin direnişi yeniden daha güçlü şekilde canlandırabildikleri görülmektedir. Dolayısıyla, suikastların uzun vadede Filistin direnişi üzerinde stratejik bir fayda sağlamadığı ve caydırıcı bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İsrail, suikast politikası, direniş.

The Effects of Israel's Assassination Policy on Palestinian Leaders on the Palestinian Resistance

ABSTRACT

According to the statements of Israeli authorities, other countries in the Middle East region have aggressive intentions towards Israel. For this reason, Israel has been implementing an assassination policy in order to create deterrence against its enemies and rivals since 1948, when it declared its establishment. The main target of Israel's assassination policy has been the leaders of Palestinian resistance groups. In this article, it is aimed to analyze the effect of the assassinations carried out by Israel on weakening or strengthening the Palestinian resistance. The reason for this analysis; the assassination method, which is implemented as Israel's official state policy, is on the rise again after the "Aqsa Flood" operation that started on October 7, 2023 and to eliminating the lack of information on this subject in the Turkish literature. Due to the ongoing nature of Israel's assassination policy from past to present and the limited scope of the article, the process until the assassination of Ismail Haniye is examined. In the article, document review method was used to collect and analyze data. According to the findings; through the assassinations of the leaders of the resistance groups that oppose Israel's expansionism and occupation in the Palestinian territories, it is desired to destroy the influence of the leaders on the resistance and to weaken the motivations and beliefs of their supporters. However, according to experiences, experts' opinions and research conducted by official authorities; Although assassinations have negative effects on organization, recruitment of fighters, and the chain of command in the short term, it is seen that the leaders who replace the killed leader after each assassination can revive the resistance more strongly. Therefore, it is understood that the assassinations do not provide any strategic benefit on the Palestinian resistance and do not have a deterrent effect in the long term.

Keywords: Palestine, Israel, assassination policy, resistance.

Giriş

Kuruluşundan bu yana savaş ve çatışma içerisinde olan İsrail'in daimî tehdit algısı nedeniyle, güvenlik anlayışının temel başlıklarından biri olan savunma politikası; saldırı gücü, caydırıcılık ve erken uyarı mekanizmalarından oluşmaktadır. İsrail'in düşman ve rakiplerine karşı caydırıcılık oluşturmaya beklenen faaliyetlerinden biri ise hedefli suikastlardır. Hedefli suikast operasyonları yasal ve etik boyutlarıyla tartışılmakla birlikte, tarih boyunca pek çok devlet tarafından siyasi, askerî, güvenlik gibi amaçlarla uygulanmış ve caydırıcılık stratejisinin bir parçası olmuştur.

İsrail'in Filistin topraklarını işgaline karşı başlayan ilk ayaklanmalardan itibaren, Filistin direnişinin lider ve sembol isimlerinin pek çok kez İsrail'in suikastlarına maruz kaldıkları görülmüştür. Bilhassa İsrail'in ulusal istihbarat teşkilatı olan MOSSAD tarafından, Filistin direnişinin siyasi, askerî ve ideolojik liderlerine yönelik olarak Filistin içinde veya sınır dışı operasyonlarla farklı ülkelerde uluslararası hukuku yok sayarak bir dizi suikast düzenlenmiştir. MOSSAD tarafından sınır dışı operasyonlarla gerçekleştirilen suikastların çoğu İsrail tarafından resmî olarak üstlenilmemiştir, ancak soruşturma bulguları failin İsrail olduğunu pek çok kez doğrulamıştır. Filistin-İsrail çatışmalarının güncel boyutunu oluşturan 7 Ekim 2023 tarihli Aksa Tufanı'nın başlamasından bu yana ise İsrail'in suikast operasyonlarının, Filistin direniş örgütlerinin lider ve sembol isimlerinin yanı sıra, direnişi destekleyen Lübnan Hizbullahı'nın ve İran'ın askerî liderlerini içerecek şekilde genişlediği görülmektedir.

Bu çalışmada İsrail'in Filistinli liderlere yönelik suikastlarının bir vaka örneğini oluşturmaya, İsrail'in 1948 yılında kuruluşundan itibaren Siyonist güdülerle sistematik şekilde bu operasyonları uygulamasından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda makalenin amacı; İsrail'in Filistin direnişinin liderlerine ve sembol isimlerine yönelik olarak gerçekleştirdiği suikast eylemlerinin, kişilerin öldürülmesi noktasında nihayete ulaşmasından ziyade, liderlerin ortadan kaldırılmasının Filistin direnişini zayıflatan veya daha fazla güçlendiren etkisinin analiz edilmesidir. Söz konusu suikastların özellikle 7 Ekim 2023 sonrasında hız kazanarak süregelen bir hâl alması ve Türkçe haber kaynaklarında sıkça yer alan suikast politikasının Türkçe akademik literatürde yeterince incelenmemiş olması bu çalışmanın yapılmasına yönelten başlıca sebepler olmuştur. Çalışmanın kapsamının sınırlı olması nedeniyle makalede, en fazla ses getiren operasyonlardan biri olan İsmail Haniye suikastına kadar olan süreç ele alınmıştır. Analizin yapılabilmesi için makalede cevap aranan problem cümleleri aşağıdaki gibi formüle edilmiştir:

1. Suikast kavramı nedir?
2. İsrail'in güvenlik politikasında suikast geleneğinin yeri nedir?
3. 1948'den bugüne kadar İsrail tarafından Filistin direnişinin hangi liderlerine ve sembol isimlerine, hangi yöntemlerle suikast düzenlenmiştir?
4. Filistin'in direniş kültürünün temelleri nasıl oluşmuştur?
5. Filistin direnişinin lider isimlerinin İsrail'in suikastları ile ortadan kaldırılmaları, Filistin direnişini zayıflatmak veya güçlendirmek bağlamında hangi yönde sonuç göstermiştir?

Yöntem

Çalışmada verilerin toplanması ve analizinin yapılabilmesi için doküman taraması yöntemi kullanılmıştır. İncelenen konu hakkında Türkçe ve İngilizce literatür taranarak, ilgili makaleler, kitaplar ve internet kaynaklarından faydalanılmıştır.

Çalışma kapsamı ve yöntemi itibarıyla etik kurul kararı gerektirmemektedir.

Bulgular

“Suikast” Kavramı

Suikat kavramı; genellikle önemli bir kişinin öldürülmesi amacıyla düzenlenen eylemleri ifade etmektedir. 1907 tarihli Lahey Sözleşmesi’nin “*düşman ulus veya orduya mensup kişilerin haince öldürülmesi veya yaralanması*”nı yasaklayan 23(b) maddesi nedeniyle suikast eylemi hukuk dışı ve ahlaki açıdan yanlış kabul edilmektedir. Bununla birlikte “öldürme” ve “suikast” eylemleri arasında ahlaki ve kavramsal açıdan boşuk bulunmaktadır. “Öldürme” eylemin kendisini tanımlayan ve yargılama içermeyen bir kavramı ifade ederken, “suikast” ise eylemin haince ve kasıtlı olarak gerçekleştirilmesi nedeniyle ahlaki olmayan bir değerlendirmeyi ima etmektedir (Kasher ve Yadlin, 2005, s. 41). Zira Arapça kelime kökeni itibarıyla da “sui–kast”, “kötü, fena, hain – kasıt, amaç, gaye” anlamlarına gelmektedir (etimolojiturkce.com). Dolayısıyla suikast politikası hukuki ve ahlaki yönleri nedeniyle terörle mücadelenin en tartışmalı yöntemlerinden biridir (Zausman A. ve Zausman N., 2005, s. 2).

Suikast yöntemi; tehdit oluşturan düşmanlara karşı siyasi, askerî veya ekonomik etki elde etmek istenirken, hükümetlerin rolünün kamuoyu tarafından açıkça anlaşılmasının arzu edilmediği örtülü operasyonlardan biridir. Hedefli suikast operasyonlarının devletler açısından bazı avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Devletler gerçekleştirdikleri suikastları resmî olarak üstlenmeseler de bu operasyonlar ile düşman ve rakiplere karşı caydırıcılık oluşturabilmektedirler. Devletin veya örgütün üst düzey bir liderine yönelik olarak gerçekleştirilen suikast neticesinde kitlesinin aktivitesinde zayıflama meydana gelebilir, hatta kimi zaman örgütün tamamen ortadan kalkması söz konusu olabilir. Suikastların aynı zamanda bir psikolojik savaş olduğu düşünülürse, liderin öldürülmesi durumunda, üst düzey bir lideri koruyamamaktan kaynaklanan itibar zedeleyici etki görülebilir. Suikast sonrasında örgütte veya sempatizanlarında korku ve endişe nedeniyle direnç ve motivasyon kırıcı bir tesir ortaya çıkabilir. Hedefli suikast yöntemi; inkar edilebilirlik ve caydırıcılık özelliklerinin yanı sıra, sıcak çatışmalar kadar maliyetli ve tahrip edici olmaması nedeniyle hükümetler tarafından tercih edilmektedir. Suikast eyleminin ardından ortaya çıkabilecek dezavantajlar ise söz konusu yöntemin tartışılmasının sebeplerindendir. Suikastın ters etki yaparak karşı eylemleri arttırması olasılığı yönetime ilişkin en önemli itirazlardan biridir. Suikast ile ortadan kaldırılan liderin yerine daha etkili bir ismin geçmesi hâlinde kitlesi daha fazla aktive olabilir, misilleme arzusu ile daha şiddetli karşı ataklar gerçekleşebilir ve bumerang etkisi yaparak daha fazla tehdit ve saldırıya sebep olabilir (Hubar, 2022, ss. 37-38, 42). Suikast eylemi gerçekleştirilirken sivil ve masumların zarar görmesi ihtimali de politikaya yönelik önemli itirazlardandır (Zausman A. ve Zausman N., 2005, s. 2).

Tarih boyunca, önemli liderlere yönelik olarak hedefli suikast eylemleri gerçekleştirilmiştir. Suikastler çoğu zaman; hedeflenen kişiye keskin nişancılar tarafından uzak veya yakın mesafeden ateş edilmesi, hedefin aracına uzaktan kumanda ile aktive olan patlayıcı yerleştirilmesi, aracına veya bulunduğu konuma savaş helikopteri ile ateş edilmesi (PCHR, 2001), çağrı cihazlarına patlayıcı yerleştirilmesi, ilaç enjekte etme veya beslenme yoluyla zehirleme gibi yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Son yıllarda silahlı insansız hava araçları (SİHA) ile düzenlenen suikastler de gündeme gelmektedir.

İsrail’in Suikast Politikası

İsrail bağımsızlığını ilan ettiği 1948 yılından bu yana, ülke içinden ve dışından gelen tehditler ve saldırılar ile karşılaşmaktadır. İsrail’in bölgeye yönelik güvenlik politikalarını belirleyen faktörler ağırlıklı olarak Filistinliler ve Arap ülkeleri ile yaşadığı anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktadır. İsrailli yetkililere göre, ülkelerine yönelik saldırgan emellerin hâkim olduğu Orta Doğu bölgesinde, İsrail’in güvenliğini güvence altına almanın en önemli yollarından biri savunma kapasitesini geliştirmektir. İsrail’in savunma politikasının bir parçası olduğunu iddia ettiği yöntemlerden biri hedefli suikastlardır (Efegil, 2013, s. 55). Yıllar içinde artan terörizm tehdidi, yeni bir intifada endişesi, uluslararası ortamda İsrail’in suçlu, işgalci ve terör devleti olduğu yönünde yürütülen propaganda faaliyetleri, İran, Suriye, Hizbullah, Hamas, İslami Cihad ve bazı Şii milis grupların açık düşmanlıkları gibi etkenlerin İsrail’i;

tehditleri bertaraf etmek ve caydırmak maksadıyla hedefli suikast operasyonları düzenlemeye yönelttiği ifade edilmektedir (Hubar, 2022, ss. 35-36). Zira eski bir MOSSAD yetkilisinin ifadesiyle “*Münih'ten itibaren politika, insanları yalnızca geçmişte yaptıkları için değil, gelecekte yapabilecekleri için de ortadan kaldırmaktır*” (Katz, 2010).

İsrail'den başka hiçbir ülkenin suikastları bir devlet politikası olarak sıklıkla uyguladığını açıkça ilan etmediği söylenebilir. İsrail'in suikast politikasının, Filistin'e Yahudi göçüne karşı çıkan İngiliz politikacı Walter Guinness'e 1944 yılında Yahudi terörist grup Lehi tarafından düzenlenen suikast ile başladığı öne sürülmüştür (Nabhan, 2018). 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasının ardından suikastlar resmî bir devlet politikası hâline gelmiştir (Lendman, 2008). 1965'te Filistinlilerin silahlı mücadelesinin başlamasının ardından Filistinli önemli isimlere düzenlenen suikastlar; 1990'lı yılların ortalarında Oslo Barış Süreci'nden sonra düzenlenen ve özellikle Hamas mensuplarının hedef alındığı suikastlar; 2000'deki İkinci İntifada esnasında direnişçileri ve sivilleri hedef alan suikast dalgaları İsrail'in suikast politikasının üç önemli aşamasını oluşturmuştur (Mousa, 2024). İsrail'in Filistinli liderleri suikast hedefi olarak belirlerken, suikast eylemi esnasında hedefin yakınlarında bulunan sivillerin de dolaylı hedefler olacağını önemsemediğini de belirtmek gerekir.

Son yıllarda özellikle İsrail sağının, suikast politikası da dâhil olmak üzere Filistinlilere yönelik önlemlerin artırılması yönünde hükümete baskı yaptığı iddia edilmiştir. İsrail medyasına yansıyan haberlere göre (Bachner, 2023); Ulusal Güvenlik Bakanı Itamar Ben Gvir ve diğer aşırı milliyetçi bakanlar, Savunma Bakanı Yoav Galant'ı yumuşak bir politika izlediği yönünde eleştirmişlerdir. Ben Gvir ile Galant arasında ulusal güvenlik toplantısında yaşanan tartışmaya dair bazı görüntüler de medyaya yansımıştır. Ben Gvir ve diğer aşırı milliyetçi bakanlar, Filistinli direniş hareketlerinin liderlerine yönelik suikastlar düzenlenmesi, Batı Şeria'da kontrol noktalarının artırılması, Filistinli işçilerin giriş izinlerini iptal etme, Filistin köylerini kapatma, İsrail hapishanelerindeki Filistinli mahkumların koşullarını daha da sıkılaştırma çağrısında bulunmuşlardır. Ancak İsrail güvenlik teşkilatının, 2002'de Batı Şeria'da Savunma Kalkanı Operasyonu'na benzer büyük bir operasyonun başlatılmasına karşı olduğu iddia edilmiştir (Independent, 2023). İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu ise İsrail'e saldırmak için gönderilen silahlı gruplara karşılık verileceğini ve onları gönderen sorumluların hedef alınacağını açıkça ilan etmiştir (Independent, 2023).

8 Kasım 2016 tarihinde yapılan ABD Başkanlık seçimini kazanan ve 20 Ocak 2017'de düzenlenen törende Başkanlık yemini ederek ABD'nin 45. Başkanı olan Donald Trump ile başlayan yeni dönem, İsrail-Filistin çatışmasında gerilimin tırmanabileceği yönündeki kaygıları arttırmıştır. Zira Trump'ın öne çıkan seçim vaatlerinden biri, ABD'nin Tel Aviv'deki Büyükelçiliğini Kudüs'e taşımak olmuştur. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki; “*1980 Tarihli İsrail Temel Yasası*”nı esas alan “*Kudüs Büyükelçilik Yasası*” ABD Kongresi tarafından 1995 yılında kabul edilmiş ancak 1999 yılının Haziran ayından itibaren altı aylık periyodlarla askıya alınmıştır. ABD Başkanı Trump ise iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra seçim vaadini yerine getirerek 6 Aralık 2017'de “*Kudüs Büyükelçilik Yasası*”nı onaylamış ve İsrail'in Tel Aviv şehrinde bulunan ABD Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması sürecini başlatmıştır (Dilek, 2018, ss. 99-100; Karaköse, 2018, s. 160). Bu gelişme İsrail'in güvenlik politikası kapsamında gerçekleştirdiği uygulamaları ve suikast politikası için cesaretlendirici bir dönüm noktası olmuştur.

İsrail'in en fazla suikast uyguladığı yapılardan biri Hamas Hareketi'dir. Hamas içinde siyasi esneklik bakımından farklı derecelerdeki isimlerin İsrail tarafından hedef alınmış olması, suikastların siyasi hedeflerin gerçekleştirilmesi için baskı kurmaktan daha çok, Hamas liderlerinin tasfiyesi ve hareketin zayıflatılarak boyun eğdirilmesi amacıyla gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. İsrail-Filistin sorununun çözümüne yönelik olarak Filistinli liderlerin siyasi çabalarını ortadan kaldırmaya, böylece siyasi bir çözüm olasılığını da yok etmeye çalıştığı iddia edilen İsrail'in, Hamas'ın siyasi niteliğini ortadan kaldırarak silahlı direniş kanadını ön plana çıkarmayı arzuladığı öne sürülmektedir (Atawna, 2024). Zira Hamas'a yapılan radikal terör örgütü nitelendirmesi ile Hareket'e ve Filistin halkına yönelik saldırılarını meşrulaştırıcı bir zemin oluşturmaya çalıştığı söylenebilir.

ABD merkezli Wall Street Journal'ın 2023 yılının sonlarında aktardığı haberlere göre; İsrail istihbaratının Gazze'den binlerce savaştının sınır dışı edilmesinin ve başta Arap devletlerinde olmak üzere dünya çapında yıllarca etkisinin sürmesinin arzulandığı bir operasyona hazırlandıkları, Hamas liderlerine uluslararası çapta suikast eylemlerinin planlandığı öne sürülmüştür (Nissenbaum, 2023). İsrail başbakanı Binyamin Netanyahu'nun da Kasım 2023'te MOSSAD'a Türkiye, Lübnan ve Katar'da yaşayan Hamas liderlerine karşı nerede olurlarsa olsunlar harekete geçmeleri yönünde talimat verdiği ortaya çıkmıştır (Berda, 2023). İsrail'in yurt içi gizli servisi olan Şin Bet'in başkanı Ronen Bar, yıllar sürse bile İsrail'in Türkiye, Lübnan ve Katar'daki Hamas liderlerini hedef alacağını açıklamıştır (Vohra, 2024). İsrail sınırları dışında düzenlenecek suikastlar; uluslararası hukukun ihlali, suikastların gerçekleştiği ülkelerden gelebilecek olası tepkiler ve Hamas'ın elindeki İsraili rehinelere serbest bırakılması yönündeki müzakerelerin sekteye uğrayabileceği olasılığı nedeniyle eleştirilmiştir (Berda, 2023).

İsrail'in Filistinli Liderlere ve Önemli İsimlere Yönelik Suikastlar Zinciri

İsrail'in Filistinli liderlere yönelik suikastlarının 1970'li yıllardan itibaren sistematik hâle geldiği bilinmektedir. 1970-80 yılları arasında İsrail'in Filistinli liderlere yönelik olarak art arda düzenlediği suikastlar zincirine şahit olunmuştur. Filistinli meşhur bir edebiyatçı ve Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC)'nin liderlerinden olan Gassan Kenfani, İsrail'in suikast politikasının hedefi olan ilk isimlerden biridir. 8 Haziran 1972 tarihinde arabasına yerleştirilen patlayıcının infilak ettirilmesi sonucunda, Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta hayatını kaybetmiştir (Pedahzur, 2009, ss. 39-40). Bu suikasttan altı ay sonra, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Fransa Temsilcisi Mahmud Hemşeri 8 Aralık 1972 tarihinde Fransa'da düzenlenen bombalı saldırıda öldürülmüştür. Çok kısa bir zaman sonra, 24 Ocak 1973'te Fetih Hareketi'nin Kıbrıs Temsilcisi Hüseyin El Beşir, Lefkoşa'da kaldığı otel odasına yerleştirilen bomba nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Fetih Hareketi ve FKÖ komutanlarından Muhammed Neccar, FKÖ Sözcüsü Kemal Nasır ve el-Fetih'in merkezî komite üyesi Kemal Advan 9 Nisan 1973'te MOSSAD'a bağlı bir birimin Beyrut'ta gerçekleştirdiği operasyonla öldürülmüşlerdir. El-Fetih'in önemli isimlerinden biri olan Hasan Selamet 22 Ocak 1979'da arabasına yerleştirilen bombanın patlatılması sonucunda Beyrut'ta hayatını kaybetmiştir. Fetih Hareketi'nin ikinci önemli ismi olarak bilinen Halil el-Vezir ise 16 Nisan 1988'de Tunus'ta evinde silah ile vurularak öldürülmüştür. FKÖ'ye bağlı emniyet birimi sorumlusu ve el-Fetih mensubu olan, aynı zamanda 1972 Münih Olimpiyatları'nda İsraili sporcuları kaçırmak ve öldürmekle suçlanan Atıf Besisu, 8 Haziran 1992 tarihinde Fransa'nın başkenti Paris'te öldürülmüş, Fetih Hareketi Besisu'nun ölümünden MOSSAD'ı sorumlu tutmuştur (Jewish Virtual Library; Luft, 2003; Fırat, 2016).

1986 yılında arkadaşlarıyla birlikte İslami Cihad Hareketi'nin temellerini oluşturan Dr. Fethi Şikaki, Filistin'in Kurtuluşu İçin İslami Cephe'yi kurmuştur. Şikaki tarafından İslami Cihad Hareketi'nin temellerinin atılması ve "cihad" vurgusunun öne çıkarılması, Filistin toplumundaki direnişin güçlendirilmesine katkı sunmuştur. Filistin İslami Cihad Hareketi'nin kurucusu ve ilk genel sekreteri olan Şikaki, 26 Ekim 1995 tarihinde Malta adasında bulunduğu sırada, MOSSAD tarafından gerçekleştirilen suikast ile öldürülmüştür (Jewish Virtual Library). Hamas liderlerinden olan ve "mühendis" lakabıyla anılan Yahya Ayaş, cep telefonuna yerleştirilen patlayıcının infilak ettirilmesi sonucunda 5 Ocak 1996 tarihinde Gazze'de hayatını kaybetmiştir. Hamas bu suikasttan İsrail'i sorumlu tutmuş, aynı yılın Şubat ve Mart aylarında İsrail kentlerinde düzenlediği dört intihar saldırısı ile misilleme yaparak 59 kişinin ölümüne yol açmıştır (BBC News, 2024a; Luft, 2003).

İsrail'in Filistinli liderlere yönelik olarak düzenlediği suikast girişimlerinden en fazla bilineni 25 Eylül 1997 tarihinde, Hamas'ın Siyasi Büro Şefi Halid Meşal'e düzenlenen ancak başarısız olan suikast operasyonudur. O sırada Ürdün'de bulunan Meşal'i hedef alan girişimin, İsrail Başbakanı Netanyahu'nun talimatıyla gerçekleştirildiği iddia edilmiştir. MOSSAD ajanları, sahte Kanada pasaportlarıyla Ürdün'e girmiş, 25 Eylül 1997'de başkent Amman'daki Vasfi Tell Caddesi'nde yürümekte olan Halid Meşal'e yaklaşıp şırınga ile zehirli bir madde enjekte etmişlerdir (Canlı, 2024). Ancak planın işleyişi bozulmuş, ajanlar fark edilmeleri üzerine kaçmaya çalışmışlardır. Bölgede bulunan Hamas üyeleri ve Ürdün polisi tarafından yakalanan ajanların üzerinden Kanada pasaportları çıkması nedeniyle Kanadalı diplomatlar ile görüşülmüş, ancak suikastçıların Kanada vatandaşı değil

MOSSAD ajanı oldukları anlaşılmıştır. Bu sırada zehirlenme nedeniyle Meşal tedavi altına alınmış, Ürdün Kralı Hüseyin, Netanyahu'ya ulaşarak panzehiri Ürdün'e teslim etmesini istemiştir. Kral Hüseyin, panzehirin gönderilmemesi hâlinde 1994'te yapılan barış anlaşmasının iptal edileceğini söylemiş ancak Netanyahu bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Kral Hüseyin, yakalanan MOSSAD ajanlarının idam edileceği tehdidinde bulunmuş, dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'ın da devreye girerek Netanyahu'yu anlaşmaya ikna etmesiyle İsrail hem panzehiri vermeyi hem de İsrail'de müebbet hapis cezasına çarptırılmış olan Hamas lideri Şeyh Ahmed Yasin de dâhil olmak üzere tutuklu bulunan 70 Hamas üyesini serbest bırakmayı kabul etmiştir. Şeyh Ahmed Yasin'in serbest bırakılması ve panzehirin gönderilmesi karşılığında, Ürdün MOSSAD ajanlarını İsrail'e iade etmiş, panzehirin etki etmesiyle Halid Meşal komadan çıkarak iyileşmiştir (Rabbani, 2008). Halid Meşal'e yönelik suikast girişimi, MOSSAD'ın en başarısız eylemlerinden biri olarak hafızalara kazınmıştır (Fırat, 2016). 45 yıl aradan sonra, Hamas'ın 25. kuruluş yıl dönümünde Filistin'e gelen Halid Meşal'in gelişi nedeniyle, secde ve şükür fotoğrafları dünya medyasına yansımıştır. Bunun yanı sıra, 2012 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Filistin'in "gözlemci devlet" statüsü elde etmesinin ardından, İsrail makamları tarafından Filistinlilere yönelik olarak siyasi, iktisadi ve askerî yaptırımların arttıracakları ilan edilmiştir. İsrail parlamentosunun ana muhalefet partisi olan Kadima'nın lideri Shaul Mofaz'ın, Halid Meşal'in Gazze'ye gelişinin, Meşal'e yönelik bir suikast için fırsat olabileceği söylemi dikkat çekmiştir (The Times, 2012).

İkinci İntifada'nın en şiddetli döneminde, Hamas'ın askerî kanadı İzzettin el-Kassam Tugayları'nın lideri Salah Şehade'nin hedef alındığı Temmuz 2002 tarihli saldırı, Gazze'nin Derrac mahallesine bir İsrail F-16'sından bir tonluk bomba atılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Saldırıda Salah Şehade ve ailesinin yanı sıra 15 kişi daha hayatını kaybetmiş, bütün yerleşim bloğu yerle bir olmuştur (Moussa, 2024). İzzeddin el-Kassam Tugayları'nın kurucu komutanlarından olan İzzeddin eş-Şeyh Halil, Suriye'nin başkenti Şam'da bulunduğu sırada, 26 Eylül 2004 tarihinde arabasına yerleştirilen bombanın patlaması sonucunda hayatını kaybetmiştir. İsrail'in bazı televizyon kanallarında, İsrail güvenlik kaynaklarından alınan bilgilere dayanarak, suikast eyleminin İsrail tarafından gerçekleştirildiği belirtilmiştir (Fırat, 2016).

Filistin direniş hareketi Hamas'ın kurucusu ve manevi lideri olan Şeyh Ahmed Yasin, önce Hamas Hareketi'ni kurma suçlamasıyla 13 yıl hapis cezasına çarptırılarak 1983 yılında tutuklanmış, İsrail'in 22 Mart 2004 sabahı Gazze'de bir camiden çıkarken düzenlediği helikopterli füze saldırısı sonucunda hayatını kaybetmiştir. İsrail radyosunun haberine göre operasyonu yöneten ismin, dönemin İsrail başbakanı Ariel Şaron olduğu duyurulmuştur. Dönemin Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Kofi Annan, BM İnsan Hakları Konseyi, Arap ve Afrika Birlikleri, Şeyh Ahmed Yasin'e düzenlenen suikastı kınamışlardır (un.org, 2004a). Filistin'de ve bazı Müslüman ülkelerde kınamalara ve halk protestolarına sebep olan suikastın ardından İsrail-Filistin çatışmasında önemli bir tırmanışa şahit olunmuştur (BBC News, 2024a).

Şeyh Ahmed Yasin'in İsrail tarafından düzenlenen suikast ile öldürülmesinin ardından, birinci İntifada'nın kilit isimlerinden ve Hamas liderlerinden biri olan Dr. Abdulaziz Rantisi, Hamas hareketinin yeni siyasi lideri ve sözcüsü görevine getirilmiştir. Daha önce İsrail tarafından 1992 ve 2003 yıllarında düzenlenen suikast girişimlerinden kurtulan Rantisi, Şeyh Ahmed Yasin'in öldürülmesinden çok kısa bir süre sonra, 17 Nisan 2004 tarihinde Gazze'de, İsrail hava kuvvetlerinin düzenlediği saldırıda, helikopterden aracına füze atılması sonucunda hayatını kaybetmiştir. Şeyh Ahmet Yasin ve Abdulaziz Rantisi'nin peş peşe öldürülmelerinin ardından Hamas liderliği ve Rantisi'nin halefinin kimliği gizli tutulmuştur (BBC News, 2024a). Söz konusu suikastların ardından BM Güvenlik Konseyi'nin Filistin sorunu da dâhil olmak üzere Orta Doğu'daki durumu değerlendirmek üzere toplandıkları oturumda söz alan dönemin BM Filistin Gözlemcisi Nasser al Kıdwa, Şeyh Ahmet Yasin'in öldürülmesinin ardından ABD'nin vetosu nedeniyle suikastın kınanmamasının, Rantisi'nin de çok kısa bir süre sonra öldürülmesinde cesaretlendirici etki ettiğini, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını sağlayacak bir üst otoritenin bulunmamasının İsrail'in hukukun üstünde bir aktör gibi davranmaya devam etmesine sebep olduğunu ifade etmiştir. Oturumda yapılan konuşmalarda Arap ülkeleri, Cezayir, İran, Çin, Rusya, Romanya, Brezilya, İspanya, Hindistan, Pakistan, Malezya, Endonezya, Japonya gibi ülkelerin temsilcileri de İsrail'in vatandaşlarını koruma hakkına sahip olmakla

birlikte, suikastların uluslararası hukukun ve Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin açık bir ihlali olduğu, meşru müdafaa ilkesinin hiçbir yorumunun suikast eylemlerini haklı gösteremeyeceği, İsrail'in uluslararası hukuka uygun hareket etmesi gerektiği, aksi hâlde suikastların ardından edilen intikam çağrılarının şiddeti arttırarak sürdüreceği yönündeki öngörülerini sunmuşlardır. Bu ifadelere ek olarak Küba temsilcisinin, İsrail'in gelecekteki muhtemel suikast hedefinin Arafat olacağına dair ifadesi dikkat çekicidir. Norveç temsilcisi ise, İsrail'in suikast eylemlerinin yalnızca uluslararası hukuku ihlal etmekle kalmayıp, aynı zamanda şiddete karşı şiddet döngüsüyle saldırgan eylemlerin sürmesine sebep olduğunu vurgulamıştır (un.org, 2004b).

Hamas'ın askerî kanadının iki numaralı ismi ve Hamas'ın bombalama uzmanı olarak bilinen Adnan el-Gul, Gazze'de 21 Ekim 2004 tarihinde düzenlenen İsrail hava saldırısında öldürülmüştür. Adnan el-Gul, İsrail kasabalarına sık sık atılan "Kassam" roketlerini yapan kişi olarak biliniyordu. Bir din adamı olan ve Hamas'ın en sert siyasi liderlerinden biri olarak kabul edilen Nizar Rayan ise 1 Ocak 2009'da Cebaliye mülteci kampına yapılan bombalı saldırıda öldürülmüştür. Rayan'ın, İsrail içinde intihar saldırıları düzenlenmesi çağrısında bulunduğu bilinmektedir. Rayan suikastından iki hafta sonra 15 Ocak 2009 tarihinde, Hamas'ın İçişleri Bakanı Said Seyyam da Gazze Şeridi'nde düzenlenen bir İsrail hava saldırısında öldürülmüştür (BBC News, 2024a).

Kasam Tugaylarının önemli komutanlarından biri olan Mahmud el-Mebhuh, "Birinci İntifada" esnasında iki İsraili askeri kaçırp öldürmekle ve İran'dan Filistin'deki direnişçilere silah taşımakla suçlanmış (Canlı, 2024), İsraili yetkililer tarafından yakalanmamak için ülkeyi terk ederek önce Mısır'a, ardından Suriye'ye yerleşmiştir. İsrail'in dış istihbarat servisi olan MOSSAD'ın izleme listesine alınan el-Mebhuh, Hamas'ın siyasi bürosuna katılmıştır. Daha önce İsrail istihbarat servislerinin suikast girişimlerinden kurtulan el-Mebhuh için, 2002-2011 yılları arasında MOSSAD direktörlüğü yapan Meir Dagan yeniden suikast emri vermiştir. Eski bir asker olan Dagan'ın, doğrudan savaşlara ve askerî yöntemlere başvurmak yerine, düşman ve rakiplere karşı istihbarat faaliyetlerine, gizli metotlara, suikastlar gibi örtülü operasyonlara öncelik veren bir yöntemi benimsediği bilinmektedir (Hubar, 2022, ss. 39-40). İsrail'in suikast politikasının hedeflerinden biri olan Mahmud el-Mebhuh 19 Ocak 2010 tarihinde Dubai'de bulunduğu sırada bir otelde ölü olarak bulunmuştur. El-Mebhuh'un hayatını kaybetmesi başlangıçta doğal ölüm olarak nitelendirilmiş, Hamas yetkililerinin şüpheleri üzerine yapılan detaylı incelemede ölüm sebebinin suikast olduğu ortaya çıkmıştır. İncelemeye göre, el-Mebhuh'un Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)'ne seyahat edeceği istihbaratını alan MOSSAD görevlileri, aynı gün sahte Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, Avustralya ve İrlanda pasaportları ile dikkat çekmemek için farklı ülkelerden Dubai'ye gelmişlerdir. El-Mebhuh'un kalacağı odaya kendisinden önce giren ajanlar, el-Mebhuh odaya geldiği anda, herhangi bir iz bırakmayan özel bir cihaz kullanarak güçlü bir anestetik ilaç enjekte etmişler, ilacın nefes almak için kullanılan kasların çalışmasını durdurucu etkisi sayesinde el-Mebhuh'un ölmesine sebep olmuşlardır. El-Mebhuh'a suikast düzenlemek için Dubai'nin ideal bir yer olduğu düşünülmüştür. Zira el-Mebhuh'un İran, Suriye ve Çin gibi ülkelerdeki seyahatleri esnasında bir suikast planlanmasının, bu ülkelerdeki güçlü gizli servisler nedeniyle MOSSAD timlerine sorun çıkarabileceği düşünülmüştür. BAE istihbaratının bu ülkelere nispeten görece daha zayıf görülmesi ve Dubai'de çok fazla yabancı turist, yatırımcı ve iş insanı bulunmasına dayanarak MOSSAD'ın kendisini daha kolay gizleyebileceği öngörüsü nedeniyle suikastın Dubai'de gerçekleştirilmesi tercih edilmiştir. Nitekim MOSSAD, el-Mebhuh'un ölümünün doğal nedenlerden kaynaklandığı izlenimini sağlayabilmiş, Dubai polisi ve yetkilileri tarafından da beyne giden yüksek kan basıncı sebebiyle doğal ölüm olarak nitelendirilmiştir. Bu esnada MOSSAD'ın suikast timleri BAE'yi sessizce terk edebilmiştir (Hubar, 2022, s. 40).

İsrail başlangıçta suikastın sorumluluğunu üstlenmemiş ancak aynı zamanda iddiaları yalanlamamıştır. Zira İsrail'in önemli bir suikastın mütesebbibi olarak nitelendirilmesinin sağladığı caydırıcılıktan faydalandığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda İsraili bir savunma yetkilisinin "...yapmasak bile bizim yaptığımızı düşünmelerine izin verin..." şeklindeki ifadeleri dikkate değerdir (Katz, 2010). İlerleyen süreçte dönemin MOSSAD başkanı Meir Dagan, 2013 yılında bir kitap mülakatı esnasında, el-Mebhuh'u MOSSAD'ın öldürdüğünü itiraf etmiştir. El-Mebhuh suikastı sonrasında Hamas'ın eylemlerinin bir müddet duraksaması bazı güvenlik uzmanları tarafından İsrail'in taktik başarısı olarak değerlendirilmiştir (Hubar, 2022, s. 41). El-Mebhuh'un öldürülmesinden 5 yıl sonra İsrail

Kanal2 Televizyonu'nda yayınlanan bir filmde, el-Mebhuh'un İsrail tarafından arananlar listesinin ilk sıralarında yer aldığı ve MOSSAD tarafından pek çok kez suikast girişiminde bulunduğu anlatılmıştır. 19 Ocak 2010 tarihinde ölümüne sebep olan suikastın nasıl gerçekleştirildiğine de filmde yer verilerek MOSSAD bağlantısına işaret edilmiştir (Fırat, 2016).

El-Mebhuh suikastının ardından BAE'nin güvenilirliğini zedeleyen MOSSAD'a tepki gösterilmiş ve BAE'li yetkililer tarafından suikasta ilişkin kamera kayıtları yayınlanmıştır. Sahte pasaportları kullanılan Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, Avustralya ve İrlanda ile İsrail arasında diplomatik kriz çıkmış, bu devletlerde bulunan İsrail Büyükelçileri uyarılmış, bazı İsrailli diplomatlar uluslararası hukuk prensipleri doğrultusunda *persona non grata* (istenmeyen kişi) ilan edilmişlerdir. Bu ülkelerde bulunan MOSSAD temsilcilerine derhâl ülkeyi terk etmeleri ikazında bulunulmuş, birkaç yıl boyunca MOSSAD'ın yeni temsilci atamasına izin verilmemiştir (Hubar, 2022, s. 41). BAE ile İsrail arasında oluşan diplomatik hasarı onarmak ise yıllar sürmüştür. Bu devletler ile İsrail arasında önemli diplomatik krizlere sebep olan stratejik hataya rağmen, İsrail kamuoyunda el-Mebhuh suikastı memnuniyetle karşılanmış ve taktik, başarı olarak değerlendirilmiştir (Hubar, 2022, s. 38).

Kassam Tugayları'nın komutanlarından biri ve Muhammed Deyf'in sağ kolu olan Ahmed Cabiri de 2012 yılında İsrail suikastı ile öldürülen Filistinli liderlerden biridir (Moussa, 2024). Filistin İslami direniş hareketi Hamas, insansız hava aracı (İHA) uzmanı olan Tunus uyruklu Muhammed Zevvari'nin, 15 Aralık 2016 tarihinde Tunus'un Safaks kentinde evinin önünde kimliği belirsiz kişiler tarafından öldürülmesinden İsrail'i sorumlu tutmuştur. Hamas, mühendis ve pilot olan Zevvari'nin suikasta uğramasından önceki son on yılda İzzeddin el-Kassam Tugayları bünyesinde "direniş" için çalıştığını açıklamıştır (BBC News, 2016).

Filistin İslami Cihad Hareketi'nin askerî lideri Teyzir el-Cabiri, 5 Ağustos 2022 tarihinde Gazze'de evine düzenlenen hava saldırısında hayatını kaybetmiştir. Bu saldırının ardından Gazze Şeridi'nde 66 saat süren karşılıklı çatışmalar yaşanmıştır. Hamas'ın Siyasi Büro Başkan Yardımcısı ve Kassam Tugayları'nın kurucularından olan Salih Aruri ise, Lübnan'ın başkenti Beyrut'un güney banliyölerinden olan ve "Hizbullah'ın kalesi" olarak bilinen Dahiye'de 2 Ocak 2024 tarihinde İsrail'in İHA ile düzenlediği suikast sonucunda öldürülmüştür. Lübnan medyası ve resmî makamları suikastın İsrail tarafından düzenlendiğini duyurmuştur. İsrailli yetkililer saldırıyı üstlenen veya reddeden açıklamalar yapmaktan kaçınmışlardır ancak suikastın ardından MOSSAD'a yönelik övgü dolu ifadeleri dikkat çekmiştir. Başbakan Netanyahu'nun ise Aruri suikastına ilişkin yorum yapmamaları için kabine üyelerini uyardığı iddia edilmiştir. Lübnan Hizbullahı ise Aruri suikastının karşılıksız kalmayacağı yönünde tehditlerde bulunmuştur (Canlı, 2024).

Hamas'ın silahlı kanadı olan İzzeddin el-Kassam Tugayları tarafından 7 Ekim 2023 tarihinde başlatılan "Aksa Tufanı" hareketinin başlamasının ve İsrail güvenlik kurumlarının bu operasyona dair istihbarat başarısızlığının ardından (Parsons, 2024), İsrailli makamlar suikast politikasını yeniden ve etkili şekilde uygulamaya koymuşlardır. Bu tarihten itibaren Filistin direnişinin siyasi ve askerî liderlerine yönelik olarak İsrail tarafından düzenlenen suikastlar arasında en fazla ilgi çeken operasyonlardan biri İsmail Haniye suikastı olmuştur. Mart 2006'da Filistin Başbakanı olarak atanan, 2007'de görevden alınan ancak tekrar göreve dönerek 2014 yılına kadar Filistin Başbakanı olarak görev yapan İsmail Haniye, Mayıs 2017'den öldürüldüğü Temmuz 2024 tarihine kadar Hamas'ın Siyasi Büro liderliği görevini yürütmüştür. 2018 yılında ABD tarafından teröristler listesine eklenen Haniye (state.gov), aynı yıl Gazze'den ayrılarak Katar'da yaşamaya başlamıştır (Counter Extremism Project).

7 Ekim'de başlayan "Aksa Tufanı" sonrasında, İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu MOSSAD'a, Hamas liderlerine karşı nerede olursa olsun operasyon düzenleme talimatı verdiğini açıklamıştır (The Times of Israel, 2023). Haniye'nin, 7 Ekim'de başlayan harekattan sonra, başta İran'da olmak üzere Hamas'ın diğer ülkelerdeki diplomatik misyonlarını sık sık ziyaret ettiği bilinmektedir. 10 Nisan 2024'te İsrail'in Gazze'de düzenlediği hava saldırısında Haniye'nin üç oğlu hayatını kaybetmiştir. İran'ın yeni Cumhurbaşkanı Mesud Pezeşkiyan'ın yemin törenine katılmak için Tahran'da bulunan Haniye ise, kaldığı konutun güdümlü füzeyle vurulması suretiyle düzenlenen saldırı sonucunda hayatını kaybetmiştir. Suikastın ardından İran dinî lideri Ayetullah Ali Hamaney, İran Cumhurbaşkanı Mesud

Pezeşkiyan ve İran Parlamentosu Başkanı Muhammed Bakır Kalibaf gibi üst düzey yetkili isimler; İsrail'in bu suikast nedeniyle bedel ödeyeceğini ve suikastın İran topraklarında gerçekleşmesi nedeniyle ülkelerinin itibarını koruyacaklarını vurgulayan intikam yeminleri etmişlerdir. Türkiye, Katar, Rusya ve Çin makamları Haniye'nin öldürülmesini kınayan ve bu suikastın bölgedeki gerilimi ve istikrarsızlığı daha da tırmandıracağını öngören açıklamalar yapmışlardır (BBC News, 2024b). Türkiye yetkili makamları, İsrail'in bilhassa kalıcı bir çözüm arayışında olan siyasi liderleri hedef aldığı suikastlarını, barış fırsatını ortadan kaldırma ve bölgeyi daha fazla kaosa sürüklenme hamleleri olarak yorumlamışlardır (iletisim.gov.tr).

İsrail makamları ise Haniye suikastına ilişkin direkt olarak bir açıklama yapmamışlardır. Suikastın detaylarına, İran dışından veya içinden, havadan veya karadan gönderilen bir füze aracılığıyla gerçekleştirildiğine dair ikna edici açıklamaların yapılamamış olması çeşitli kuşkulara ve iddialara yol açmıştır. İran tarafı karadan tüm güvenlik tedbirlerinin alındığı, saldırının havadan gerçekleştiği algısında ısrarcı olarak İran'ın hangi güvenlik zafiyetinden faydalandığını gizlemeye çalışmıştır. İsrail ise operasyon güvenliği prensibi sebebiyle saldırının detaylarını gizli tutmayı tercih etmiştir. Suikastın detaylarına dair gizliliğin, bir yönüyle psikolojik harp anlamı taşıdığını söylemek de mümkündür (Dingil, 2024).

Tablo 1

İsrail'in Suikastleri Sonucu Hayatını Kaybeden Filistinli Liderlerin Sayısı

	Hamas, Kassam Tugayları	FKÖ, PFLP¹ DFLP²	El-Fetih, Tanzim, Kuvvet 17	Filistin İslami Cihad	El-Aksa Şehitleri Tugayı	Halk Direniş Komiteleri
1948-1993	-	115	-	-	-	-
1993-2000	1	-	-	1	-	-
2000-2024	120	8	17	48	17	19

Yukarıdaki tablo Filistin direnişinin lider ve sembol isimlerine yönelik olarak İsrail tarafından düzenlenen ve hedefin ölümüyle sonuçlanan suikast eylemlerinin güncel bilgilerinin yer aldığı Yahudi Sanal Kütüphanesi'nden (Jewish Virtual Library) yararlanılarak hazırlanmıştır. Tablonun tarih aralığı, makalenin kapsamında olduğu gibi, İsrail devletinin kuruluşundan İsmail Haniye suikastine kadar olan süreç ile sınırlandırmıştır. İsrail'in suikast politikasının İsrail'in kuruluşu ile 1993 tarihli Oslo Barış Süreci arası dönem, Oslo süreci ile 2000'de başlayan İkinci İntifada arası dönem, 2000 yılından günümüze uzanan dönem olarak üç dalga hâlinde değerlendirilmesi nedeniyle tablo üç aşamadan oluşturulmuştur. Aynı çatı altında bulunan, yıllar içinde diğerinin bünyesine dâhil olan veya isim değiştiren yapılar aynı sütunda gösterilmiştir.

İsrail İşgaline Karşı Filistin'in Direniş Geleneğinin Temelleri

Filistin'e ilk Yahudi göçünün Mayıs 1880'de başladığı bilinmektedir. Bu tarihten itibaren Yahudilerin Osmanlı hâkimiyetindeki Filistin topraklarına yoğun biçimde göç etmeye yöneldikleri görülmüştür. Osmanlı hükümeti Yahudi göçmenlerin kanunlara riayet etmeleri ve Filistin'in dışındaki alanlara yerleşmeleri kaydıyla göçe müsaade etmiştir ancak Yahudi göçmenler kanunlara uymamış ve Osmanlı'nın izin verdiği yerlerin dışına yerleşmeye çalışmışlardır. Söz konusu dönemde yerleşmiş olan Yahudiler yerlerinden edilmemiş ancak bundan sonra Yahudilerin Filistin'e göç etmeleri Osmanlı hükümeti tarafından yasaklanmıştır. Filistin topraklarına yerleşmiş olan Yahudilerin kalıcı olmak için toprak satın almaya başlamaları üzerine Osmanlı hükümeti Yahudilerin Filistin'de toprak satın almalarını önlemek amacıyla yeni düzenlemeler yapmıştır. Ancak mirî araziler üzerinde uygulanabilen düzenleme, özel mülkiyette bulunan topraklar için geçerli olmamıştır. Filistin'in %20'sini oluşturan özel mülkiyetteki toprakların bir kısmının II. Abdülhamit'in şahsi serveti ile satın alınması suretiyle Yahudilerin bu bölgeye yerleşmesi önlenmek istenmiştir. Filistin'i ziyaret etmek için orada bulunan ziyaretçilerin de kendilerine tanınan süreye uymayarak geri dönmedikleri tespit edilmiştir. Avusturya

¹ Popular Front for the Liberation of Palestine – Filistin Halk Kurtuluş Cephesi

² Democratic Front for the Liberation of Palestine – Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi

ve Rusya tarafından gönderilen Yahudiler Filistin'de kalmaları konusunda desteklenmişlerdir. İngiltere, Rusya ve Fransa, göçmenlerin Filistin'e yerleşmeleri için politik girişimlerde bulunmuşlardır. Osmanlı hükümetinin Yahudileri Filistin'de iskândan menetmesine rağmen, bazı mahalli hükümet memurlarının ve yerel idarecilerin görevlerinin gereğini yerine getirmedikleri görülmüştür. Filistin'e yerleşen Yahudilerin teşkilatlanmaya ve silahlanmaya başladıklarının tespit edilmesi ise bölgenin yerel halkı için tehlikenin başladığını göstermiştir (Aslan, 2011, ss. 57-63). Kudüs henüz Osmanlı himayesinde iken, 1897 yılında Kudüs müftüsü Muhammed Tahir Hüseyin öncülüğünde Siyonistlere karşı ilk direniş hareketinin başladığı öne sürülmektedir (Ayhan, 2009, s. 18). I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi, Osmanlı'nın çekildiği bölgelere İngiliz ve Fransız güçlerinin yerleşmesi, Filistinlilerin bağımsızlık beklentisinin aksine Filistin'de İngiliz hâkimiyetinin başlaması, 1920 tarihli San Remo Konferansı'nda gündeme gelen Filistin'in İngiliz mandası olması kararının 1924 yılında Milletler Cemiyeti (MC) tarafından onaylanması (Örücü, 2018, s. 224), Siyonist bir Yahudi olan Herbert Samuel'in Filistin Yüksek Komiseri olarak görevlendirilmesi, Yahudilerin 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu ile kendilerine "vadedilmiş" Filistin topraklarına göç hareketlerini hızlandırmaları gibi etkenler neticesinde Filistinli Müslümanlar geniş çaplı direniş hareketlerine başlamışlardır.

Filistin'deki ve diğer Müslüman ülkelerdeki İslami motivasyonlu yapıların önemli bir kısmı, 1928 yılında Mısır'da kurulan ve Hasan el Benna ile Seyyid Kutub'un dinî ve siyasi ideolojisi üzerinde temellenen "Müslüman Kardeşler" hareketinden etkilenmişlerdir. Bu anlayış, bir İslam devletinin kurulabilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için silahlı ve askerî bir mücadeleden önce İslam ilkeleri çerçevesinde toplumsal dönüşümün sağlanması fikrine dayanmıştır. Hasan el-Benna'nın kardeşi Abdurrahman el-Benna'nın 1935 yılında Filistin'e gitmesi ve Müslüman Kardeşler'in 1947'de Filistin'de ilk şubesinin açılmasıyla Müslüman Kardeşler'in Filistin'deki etkisi belirginleşmeye başlamıştır (Roy, 2014, s. 20).

Arap-Yahudi gerginliğinin tırmanması neticesinde iki toplum arasında ilk silahlı çatışmalar 1920 yılında başlamıştır. İngiltere tarafından "Büyük Müftü" ünvanıyla atanan ve önceleri İngiltere ile işbirliği hâlinde olan Hacı Emin el-Hüseyin, daha sonra Filistin'deki İslami direniş hareketin öncü ismi olmuştur. Hüseyin'in diplomatik mücadelesinin yanı sıra, 1920-1930 yılları arasında Şeyh İzzeddin el-Kassam gibi dinî liderlerin önderliğinde ilk askerî, silahlı direniş hareketleri oluşmaya başlamıştır. Filistin'de bir İslam devletinin kurulması amacıyla Şeyh İzzeddin el-Kassam'ın desteğiyle 1929 yılında geniş çaplı gösteriler düzenlenmiştir. 1931'de ise yine Şeyh İzzeddin el-Kassam'ın öncülüğünde Nablus'ta düzenlenen bir kongrede, Filistin topraklarının silahlı mücadele ile kurtarılması kararı alınmıştır. Şeyh Kassam'ın yaklaşımı toplumsal destek bulmuş, Filistin topraklarında İngiliz ve Yahudi politikalarına karşı etkili bir muhalefet oluşmuştur. Kassam'ın İngiliz güçleri tarafından 1935'te öldürülmesinin ardından kurulan Filistinli direniş yapıları Kassam'ın yaklaşımını koruyamamıştır. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren Filistinli örgütlerin direnişinin Arap milliyetçiliği temelinde yükseldiği görülmüştür. 1964 yılında FKÖ'nün kurulması ve birçok Filistinli grubun, Filistin'in bağımsızlığının ancak askerî direniş ile mümkün olabileceği inancını benimsemeleriyle birlikte, Filistinli direniş gruplarının örgütlenme kabiliyetleri ve yetkinlikleri artmaya başlamıştır. Bu dönemde Filistin meselesini uluslararası alana taşımak ve Filistinli direniş örgütlerini bir çatı altında birleştirmek amacıyla Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Mısır'ın Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'ın desteğiyle kurulmuştur. 1967 yılına kadar Nasır'ın etkisi altında faaliyet gösteren FKÖ, askerî alanda etkisiz kalmış, siyasi mücadeleye ağırlık vermiştir. 1964'te FKÖ'nün kurulmasından kısa bir süre önce, Yaser Arafat'ın liderliğindeki el-Fetih Örgütü'nün de Filistin topraklarının korunması için tek yöntem olarak askerî direnişi benimsediği bilinmektedir. 1967 Savaşı'ndan sonra, FKÖ'nün liderliğine Yaser Arafat'ın gelmesiyle, örgütün siyasi-politik yönü geri planda kalmaya, askerî direniş yönü ön plana çıkmaya başlamıştır (Ayhan, 2009, ss. 102-104). Bununla birlikte 1967 tarihli Altı Gün Savaşları'nda Arap devletlerine karşı İsrail'in büyük bir zafer kazanması neticesinde, Filistinli direnişçiler topraklarını müdafaa edebilmek için Arap milliyetçiliğinin çözüm olamayacağı anlayışı ve tecrübesi ile yeniden İslami hareket ve "cihad" anlayışına yönelmişlerdir.

1967 Savaşı'nın ardından Müslüman Kardeşler hareketi içerisinde düşünce farklılıklarından kaynaklanan ayrılıklar baş göstermiştir (Roy, 2014, ss. 19-33). 1979 yılında İran'da Ayetullah Humeyni liderliğinde İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ve Humeyni'nin en fazla önem verdiği konulardan birinin

Filistin’de Siyonistler ile mücadelenin formülünün İslam’da olduğunu vurgulaması, Arap milliyetçiliği, sosyalizm, liberalizm gibi akımlardan umduklarını bulamayan gençler tarafından kabul görmüştür. Bu düşünce değişikliği 1981 yılında Dr. Fethi Şikaki liderliğinde İslami Cihad hareketinin kurulmasında etkili olmuştur. Direniş yöntemi olarak İslam dininin esaslarına bağlılıkları nedeniyle el-Fetih’ten ayrılan bazı gruplar da İslami Cihad Hareketi’ne katılmışlardır (Çinkaya, 2024, ss. 170-173). İslami Cihad’ın Filistin topraklarını korumak ve Siyonizm ile mücadele etmek için benimsediği metot barış görüşmeleri değil “cihad” anlayışı olmuştur (ecfr.eu).

Filistin direnişinin öne çıkan yapılarından bir diğeri ise, Yaser Arafat ve arkadaşları tarafından 1958 yılında kurulduğu ileri sürülen, seküler milliyetçi el-Fetih Örgütü’dür. Kuruluş bildirgesinde, tüm Filistinlilerin din ve etnik ayrım gözetmeksizin eşit olacağı, bağımsız ve demokratik bir devlet kurma amacı ifade edilmiştir. Arafat’ın, zamanın koşullarına göre Filistin direnişine yön verdiği söylenebilir. Zira Soğuk Savaş yıllarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Arap devletleri ile iyi ilişkiler içinde olacak şekilde nasyonal sosyalist propaganda yürütürken, 1980’lerin ikinci yarısından sonra ve İntifada’nın başlamasının ardından, “cihat” ve “şehitlik” kavramları sıklıkla kullanılmıştır (Ayhan, 2009, ss. 104-106).

Filistinli direnişçilerin o güne kadar görülen en geniş çaplı mücadeleleri, Filistin İslami Direniş Hareketi’nin öncülüğünde 8 Aralık 1987 tarihinde başlatılan İntifada hareketi olmuştur. Başta Filistinli gençler olmak üzere Filistin halkının büyük çoğunluğunda, Arap milliyetçiliği, nasyonalizm, sosyalizm, liberalizm gibi akımların Filistin-İsrail sorunu için bir çözüm sunamayacağı anlayışı yükselişe geçmiştir. Tek çözümün İslam dinine sıkı sıkıya tutunarak onun öğretileri doğrultusunda ilerlemek olduğu inancı benimsenmiştir.

İntifada hareketinin başlamasından kısa bir süre sonra ise Gazze’de Şeyh Ahmet Yasin’in öncülüğünde Hamas (Harakat al-Muqawama al-İslamiya) kurulmuştur. Hamas, Filistin’deki Siyonistlerle mücadele ederek Filistin topraklarını yeniden özgürlüğüne ve bağımsızlığına kavuşturmayı amaçlayan ve bu yolda İslam dininin ilkelerini referans alan en önemli halk hareketlerinden biridir. Siyasi, ekonomik, kültürel, toplumsal ve askerî işlevleri bünyesinde barındıran Hamas (ICG, 2003, ss. 7-9), askerî birliklerini 1991 yılında “İzzeddin el-Kassam Tugayları” adıyla tek çatı altında birleştirmiştir. Hamas’ın askerî kanadı, Filistin topraklarının ve halkının tamamen kurtuluşunun tek yolu olarak “cihad” yolunu benimsemiştir. Filistin’in Siyonistlerden arındırılmasının ardından ise Filistin’de bir İslam hükümeti oluşturulmasını idealize etmiştir (Bartal, 2016, ss. 56-66).

İsrail’e karşı mücadele eden direniş hareketlerinden bir diğeri de Yaser Arafat’ın el-Fetih grubuna bağlı olarak oluşturulan El-Aksa Şehitleri Tugayı’dır. Filistinli seküler milislerden oluşan tugay, 2000 yılında İkinci İntifada’nın (El Aksa İntifadası) başladığı süreçte ortaya çıkmıştır. Direniş motivasyonu İslam’ın esaslarına değil, Filistin milliyetçiliğine dayanmıştır (Fletcher, 2005). 1995’te Tanzim gibi Filistinli direniş yapılarının kurulmasında da el-Fetih’in desteğinin olduğu bilinmektedir. Soğuk Savaş’ın bitişinin ardından Filistin direnişinde İslamileşme eğilimi yükselişe geçmiş, el-Fetih de bu akımdan etkilenmiş ancak büyük oranda süreci pragmatist bir şekilde yürütmüştür. Hamas ve İslami Cihat örgütleri ise Filistin direnişini İslami temeller üzerinde yürütmüşlerdir (Ayhan, 2009, ss. 107-108). Yahudilerin Simchat Torah bayramı ve Yom Kippur Savaşı’nın yıl dönümünde, Hamas’ın silahlı kanadı İzzeddin el-Kassam Tugayları’nın 7 Ekim 2023 tarihinde İsrail’e karşı başlattıkları “Aksa Tufanı” operasyonu, İsrail-Filistin arasındaki çatışmaların ve Filistin silahlı direnişinin yeni bir aşamasını oluşturmuştur. Aksa Tufanı operasyonu bir anlamda, İsrail’in efsanevi bir güce ve yenilmez bir orduya sahip olduğu söyleminin yıkılmasını sağlamıştır.

İsrail’in Suikastlarının Filistin Direnişine Etkileri

Filistin’in ulusal direnişi kadar geçmişe dayanan İsrail’in Filistinli liderlere ve direniş gruplarına yönelik olarak uyguladığı suikast politikası aracılığıyla, Filistin ulusal hareketinin bazı önemli liderleri etkilerinin zirvesindeyken hedef alınarak ortadan kaldırılmaya, ulusal programlar üzerindeki etkinlikleri, rolleri ve nüfuzları yok edilmeye çalışılmıştır. Filistinli liderlere yönelik suikastların ardından direnişçi grupların aktifliği ve motivasyonu kimi zaman bir süre olumsuz şekilde etkilense de

suikastlar çoğu zaman bu liderlerin ve kadrolarının, destekçileri için ölümsüz semboller ve ilham kaynakları hâline dönüşmelerini sağlamıştır. Zira İsrail'in Filistinli liderlere yönelik son suikastlarının hedeflerinden biri olan İsmail Haniye'nin "*bir lider gider, yenisi gelir*" ifadesinde olduğu gibi, bir direnişçi grubun veya liderin geri çekildiği durumlarda, sahayı boş bırakmayacak şekilde yeni bir oluşumun veya lider ismin öne çıktığı görülmektedir (Atawna, 2024; Nakhoul, 2024).

Örneğin; Filistin İslami Cihad Örgütü'nün kurucusu Fethi Şikaki'nin 1995 yılında Malta'da Kidon Operasyonu'nda MOSSAD tarafından öldürülmesi, suikasttan sonra İslami Cihad'ın daha güçlü ve iyi silahlanmış bir yapıya dönüşmesinde etkili olmuştur (Moussa, 2024). 1996 yılında Yahya Ayaş'ın İsrail'in suikastı sonucunda ölümünün ardından Yaser Arafat, Ayaş'ı Filistin halkının kahramanı ve şehit olarak nitelmiş, Ayaş için saygın bir cenaze töreni düzenlenmiştir (Klein, 1996). Şeyh Ahmed Yasin'in 2004 yılında suikast ile öldürülmesinin ardından da Arafat'ın benzer ifadeler kullanması (Voice of America, 2009), Filistinliler nazarında direnişin sembol isimlerinin ve liderlerinin üstün özelliklerde görülmesine ve direnişin devamı için motivasyon sağlanmasına katkı sunmuştur. Zira söz konusu "kahraman"ların izinden gitmek ve günün birinde kendilerinin de bu isimler gibi kahramanca anılmaları ihtimalinin, Filistinli direnişçiler için psikolojik motivasyon sağladığı söylenebilir.

2004 yılında Şeyh Ahmed Yasin'in ve ardından Hamas'ın liderliğine getirilen Rantisi'nin peş peşe İsrail'in suikastlarına kurban gitmeleri, İsrail'e karşı Hamas'ta bir güç kaybına sebep olmamış, aksine FKÖ'nün askerî etkisinin zayıfladığı bu dönemde Hamas güç boşluğunu tek başına doldurmuş, bu da büyük bir halk desteğini beraberinde getirmiştir (Ayhan, 2009, s. 114). Hamas'ın önde gelen liderlerinden olan Şeyh Ahmed Yasin'in, Abdulaziz Rantisi ve Ahmet Cabiri'nin İsrail'in suikastları sonucu öldürülmelerinin ardından yerlerine Kassam Tugayları'nı daha disiplinli ve ordu benzeri bir güç hâline getiren ve seleflerine nazaran daha az uzlaşmacı özelliklerde olan Yahya Sinvar ve Muhammed Deyf geçmiştir. Neticede, İsrail güvenliğini sağlamanın yollarından biri olarak hedefli suikastları meşrulaştırmaya çalışmış ancak aynı eylemleri pek çok kez tekrarlayarak kendisine olan düşmanlığın ve tehdit algısının daha fazla yükselmesine sebep olmuştur (Moussa, 2024).

Suikast politikasının avantaj ve dezavantajlarının tam olarak ölçülmesi mümkün olmamakla birlikte birçok uzman ve gözlemci (Gross, 2003, ss. 351-352, 356-357), İsrail'in hedefli suikast eylemlerinin, İsraili sivillere yönelik saldırıların dalgalarını hızlandırdığı konusunda hemfikirdir. Söz konusu suikastlar sivilleri tehlikeye atması ve çatışmayı uzatmaktan başka bir işe yaramaması nedeniyle eleştirilmektedir. İsraili yetkililer düzenledikleri suikast eylemlerinin kendi vatandaşlarına yönelebilecek saldırıları nispeten düşük bir maliyetle önlediğini ve caydırıcılık sayesinde sivil kayıpları azalttığını ileri sürseler de bunu doğrulayan kanıtlar çoğu zaman açıklanamamıştır. İsrail'in Filistinli liderleri suikastlar ile hedef olarak öldürebildikleri nispete, Filistinli direnişçilerin İsraili üst düzey isimleri dikkate değer biçimde hedef alamadıkları yönündeki ifadeler, İsrail'in suikast politikasının Filistinli direnişçilerin gücünü kırdığının bir göstergesi olarak sunulmaktadır. Oysa, İsrail'in Filistinli liderlere yönelik hedefli suikastlarının ardından İsrail'e yönelik misillemelerin sıklıkla gerçekleştiğini görmek daha olasıdır. Başka bir bakış açısıyla İsraili askerî planlamacıların bu misilleme risklerini öngördükleri ve makul olarak hesapladıkları öne sürülebilir ancak konu hakkında çalışan birçok gözlemciye göre (Cannistraro, 2001; Levy, 2001; Benziman, 2001) İsrail açısından maliyet çok yüksek hâle gelmiştir. Zira bu görüşe göre; İsrail tarafından düzenlenen suikastlar karşılığında yalnızca İsrailiilerin de öldürülmesine sebep olmakla kalmamakta, aynı zamanda öldürülen liderin veya zayıflayan örgüt kadrolarının yerini daha etkili ve motive isimlerle yer değiştirmesine yol açmaktadır (Gross, 2003, s. 357).

Orta Doğu, İslam ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Direktörü Dr. Şerife Zuhur gibi İsrail-Filistin meselesi üzerine çalışan pek çok uzman 7 Ekim 2023'te başlayan Aksa Tufanı'nın ardından Tunus ve Katar gibi ülkelerde bulunan Hamas liderlerine yönelik olarak MOSSAD tarafından gerçekleştirilebilecek suikast eylemlerinin mümkün olduğunu ancak bu liderlerin öldürülmesi hâlinde dünyanın başka yerlerindeki Hamas yetkililerinin liderliği üstlenmesinin beklendiğini ifade etmişlerdir (Mengüç, 2023). Zira İsrail'in suikastlarına en fazla maruz kalan yapı olan Hamas, sadece politik yönüyle değil, dinî, sosyal ve askerî yönüyle de öne çıkmaktadır. Hamas'ın kurucu liderlerinin pek çoğu, aileleri İsrail'in saldırıları ile öldürülen ve işgal ile evleri yıkılan isimlerdir. Dolayısıyla İsrail'in özgür

bir Filistin devletinin varlığına karşı mücadeleyi sürdüreceğini varsayan Hamas liderleri ve destekçileri, İsrail'e karşı direniş yolunu benimsemişlerdir. İsrail'in işgal politikalarına karşı olan İsraillilerin de Kassam Tugayları'nın başlattığı 7 Ekim saldırısının bir parçası veya destekçisi olmayan Filistinlilere karşı uygulanan şiddet ve soykırımın, Filistin'de daha güçlü bir direniş dalgasını uyandıracaklarını ifade ettikleri öne sürülmüştür (Mengüç, 2023).

7 Ekim'den önce İsrail'e karşı Filistin direnişi, farklı önderlerin takip edildiği ve farklı ideolojilerin benimsendiği dağınık bir görüntü sergilerken, 7 Ekim'den sonra ise ortak akıl ve stratejiyle, kolektif bir bilinçle hareket edilmesi sağlanmıştır (Mercan, 2024). 1948'den bu yana devam eden İsrail'in yayılcı ve agresif politikalarına karşı bir tepki olarak 7 Ekim 2023 tarihinde Kassam Tugayları tarafından başlatılan Aksa Tufanı hareketi, İsrail'in varoluşsal kaygılarını en üst düzeye çıkaran bir aşama olmuştur. 7 Ekim operasyonu ile üst düzey komutanları Kassam Tugayları tarafından esir alınan İsrail'in uğradığı şok etkisi, travma ve korku neticesinde saldırgan politikalarının ve suikast yöntemine başvurma yöneliminin yükseldiği görülmektedir.

Süregiden şiddet nedeniyle Filistinlilerin Hamas'a karşı ayaklandığını öne süren İsrail basınının ve resmî makamlarının iddialarının aksine, Filistinli sivillerin Hamas'ı ve direnişçi grupları büyük oranda destekledikleri açıklamalar medyada yer almıştır (Williamson, 2023; Reuters, 2023). Örneğin Hamas'ın lider ve sembol isimlerinin bilhassa Filistinli çocuklar arasında kahraman figürler olarak oyunlarına dâhil edildiği, adlarına şarkılar yazılan ilham kaynaklarına dönüştüğü, şehitlik oyunlarından anlaşıldığı üzere direniş ruhunun çocukluktan itibaren aşılandığı görülmektedir (Zilberdik, 2023). Hamas'ın siyasi ve askerî liderlerinin katkılarıyla yapının stratejik, askerî ve teknik kapasitesini arttırması, Filistinlilerin Hamas liderlerine olan bağlılıklarını, dolayısıyla direnişin bir gün mutlaka başarıya ulaşacağına dair inançlarını da kuvvetlendirmektedir. Bu sebeple direnişin önemli isimlerinin İsrail'in suikastları ile öldürülmeleri Filistin halkında alışıldık bir hüznün hissini açığa çıkarmakta, ancak bununla birlikte daha güçlü bir direnç meydana getirmektedir.

Tüm yaşamsal ihtiyaçlara ulaşmaları kısıtlanarak göç etmeye zorlanan, askerî operasyonlar ile kitleler hâlinde öldürülen, liderlerine düzenlenen suikastlar ile materyal ve psikolojik dirençleri kırılmaya çalışılan Filistinlilerin direnişi son zamanlarda tüm dünya halklarının dikkatini ve desteğini çeken bir boyuta evrilmiştir. Başka bir bakış açısıyla ise, Filistin direnişinin de İsrail devlet aklı ve toplumu üzerinde sebep olduğu baskı nedeniyle, İsrail'de daha fazla saldırganlık stratejisini açığa çıkaran bir döngüye sebep olduğu söylenebilir. Ancak İsrail'in neredeyse dünyanın tamamının tepkisini çekmesi, Filistin direnişinin ise dünya çapında bir saygınlığa ulaşması dikkate değerdir.

İsrail'in Filistinlilerle müzakere etmek ve iki devlet için de adil bir çözüm arayışında olmak yerine onlara boyun eğdirmeyi arzulaması, Filistinlilerin özgür ve adil bir devlet yönetimine kavuşmak için direnişlerini zaruri hâle getirmiştir. Dolayısıyla İsrail'in kurulduğu 1948 yılından bu yana edinilen tecrübelerle dayanarak, Filistinli liderlerin İsrail ile adil bir çözüme ulaşılacağına dair inanç taşımadıkları söylenebilir. Zira uluslararası insancıl hukuku ve savaş hukukunu yok sayan İsrail'in işgal faaliyetlerine karşı yaptırım uygulayacak etkili bir üst otorite bulunmamakta, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Arap Birliği gibi bölgesel yapılar etkisiz kalmaktadır. Dünyada en fazla sayıda çocuğun katledildiği, kadınların, sağlık ve insani yardım personellerinin, hastanelerin, okulların, ibadet merkezlerinin ve kutsal mekânların, toplanma kamplarının, sivil tesislerin doğrudan hedef alındığı, bölgesel ve küresel hiçbir mekanizmanın söz konusu saldırıları durduramadığı, uluslararası örgütlerin tarafı duruşları, devlet liderlerinin, sivil toplum kuruluşlarının sözlü olarak kınamalar ve endişe ifadeleri dışında etkin bir aksiyon alamadıkları görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu şartlarda, yalnızca direniş eyleminin Filistinlilerin gelecekte hâlâ var olmalarını mümkün kılabileceği söylenebilir. Bu sebeple, Filistinli direniş örgütlerinin liderlerinin ve direnişin sembol isimlerinin İsrail tarafından düzenlenen suikastlar ile öldürülmeleri, istisnai örneklerde kısa süreli durgunlaşmalara sebep olsa da çoğu zaman ölen liderin yerine gelen her bir ismin Filistin'in direniş davasını yeniden güçlendirerek toparlayan çıkışları sayesinde Filistin direnişi tüm baskılara, çatışmalara, ölümlere, suikastlara rağmen zayıflamadan devam etmektedir.

Deneyimlere göre; İsrail'in suikastlarının komuta zincirini, örgütlenmeyi ve savaşçı temin etme mekanizmasını kısa süreli olarak bozarak taktiksel fayda sağlayabildiği ancak uzun vadede savaşçı temini ve intikam duygularının yükselmesi nedeniyle stratejik bir fayda sağlamadığı görülmektedir. İkinci İntifada'nın sona ermesinin ardından ABD Adalet Bakanlığı'na yapılan bir araştırma sonucuna göre de (2001-2009.state.gov) İsrail'in Filistin direnişinin liderlerine yönelik suikast eylemlerinin, Filistinlilerin İsrail'e yönelik karşı eylemleri üzerinde azaltıcı bir etkisi olmadığı, aksine kısa veya uzun vadede saldırıları arttırıcı tesirde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak ortaya çıkan sonuçlara rağmen, 1948'den bu yana İsrail'in Filistinli direniş liderlerini öldürmenin statükoyu koruyucu bir sonuç vermediğini ve öldürülen isimlerin yerinin çoğu zaman daha kuvvetle doldurulduğunu anlayamadığı veya kabul etmediği söylenebilir. Zira FKÖ, Hamas, İslami Cihad gibi direniş örgütlerinin liderlerinin ve cephe üyelerinin pek çok kez İsrail'in suikast operasyonlarının hedefi olmalarına ve öldürülmelerine rağmen, örgütlerin hareket kabiliyetlerini bırakmayarak yeniden kuvvetle şekillendikleri görülmektedir (Moussa, 2024; Luft, 2003).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İsrail'in suikast politikası hukukun temel ilkelerini, uluslararası hukuku ve savaş hukukunu ihlal etmekte, dolayısıyla Filistin halkının İsrail'e karşı direniş yönteminin radikalleşmesine ve sorunun barışçıl yöntemlerle çözülmesi ihtimalinin ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Uluslararası düzeyde yapılan pek çok görüşmede devlet temsilcileri, İsrail ve Filistin tarafından kaynaklanan hiçbir şiddet eyleminin sorunun çözümü için katkı sağlayamayacağını, yalnızca uluslararası hukuk ilkelerine dayanan müzakereler neticesinde ulaşılabilecek anlaşmaların İsrail ve Filistin halkları için kalıcı barışın ve güvenliğin teminatı olabileceğini belirtmişlerdir. Bu minvalde, İsrail'in suikast politikası ne İsraillilerin ne de Filistinlilerin arzularına cevap vermemekte, bilakis iki taraf arasında sonlanmayan bir şiddet sarmalına sebep olmaktadır.

İşgalci İsrail'in uyguladığı devlet terörü ve hedefli suikast operasyonları ile en fazla karşılaşan Filistinli direniş hareketlerinden biri Hamas olmuştur. FKÖ, İslami Cihad, el-Fetih gibi Filistinli yapıların pek çok siyasi ve askerî lideri de İsrail'in suikast politikası neticesinde hayatlarını kaybetmişlerdir. Her suikastın ardından İsrail ve Filistinli direniş hareketleri arasındaki düşmanlığın boyutu artmış, bölgede yeni kaos döngüleri ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, Filistin direnişinin liderleri ve önemli isimleri İsrail tarafından düzenlenen suikastlar ile hedef alınarak İsrail'e karşı direnişteki etkinlikleri ve rolleri yok edilmeye çalışılmış, destekleyen kitlelerin ise direniş motivasyonunun kırılması, örgütlenmenin ve savaşçı temininin zayıflatılması, İsrail'e karşı olası saldırgan eylemlerin caydırılması hedeflenmiştir. Nitekim İsrail'in suikastlarının ardından direnişçi grupların etkinliklerinin ve motivasyonlarının kimi zaman kısa vadede zayıfladığına şahit olunmuştur ancak uzun vadede suikastların direnişi ve intikam hissini güçlendiren bir tesir gösterdiğini söylemek mümkündür. Zira çoğu zaman suikast ile öldürülen lider ve önemli isimlerin yerine gelen karakterlerin, direniş hareketlerini daha disiplinli ve geri dönülmez şekilde formüle ettikleri görülmektedir. İsrail-Filistin sorunu hakkında çalışan uzmanların açıklamaları ve özellikle ABD'li makamların yaptıkları araştırmalar da makalede ortaya konulan, İsrail'in hedefli suikastlarının Filistin direnişini uzun vadede ve etkili şekilde zayıflatmadığına dair analizi desteklemektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışma tek yazarlı olduğu için araştırmacının makaleye katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Aslan, T. (2011). Yahudilerin Filistin'e göçü üzerine bazı düşünceler. *Erdem*, 59, ss. 37-83.
- Atawna, A. (2024). İsrail ve liderlere suikast düzenleme politikası, *Vision*. <https://vision-pd.org/tr/israil-ve-liderlere-suikast-duzenleme-politikasi/> adresinden 03.10.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Ayhan, V. (2009, Temmuz). Filistin direnişinde politik İslam. *Orta Doğu Etütleri*, 1(1), ss. 99-134.
- Bachner, M. (2023, August 21). Far-right ministers blame Gallant for deadly terror wave; one MK urges 'revenge', *The Times of Israel*. Retrieved from <https://www.timesofisrael.com/far-right-ministers-blame-gallant-for-deadly-terror-wave-one-mk-urges-revenge/> in 09.02.2025.
- Bartal, S. (2016). *Jihad in Palestine: Political Islam and the Israeli-Palestinian Conflict*. Routledge.
- BBC News. (2024a, Temmuz 31). 1987'den bu yana Hamas'ın öldürülen ve suikasta uğrayan liderleri. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c725pw23gevo> adresinden 04.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- BBC News. (2024b, Temmuz 31). Hamas, lideri İsmail Haniye'nin İsrail'in Tahran'da düzenlediği saldırıda öldüğünü açıkladı. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cv2gyg0kl47o> adresinden 20.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- BBC News. (2016, December 17). Hamas accuses Israel of killing its Tunisian drone expert. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-38354958> in 09.02.2025.
- Benziman, U. (2001, October 21). Thinking again about assassination policy, *Haaretz*. Retrieved from <https://www.haaretz.com/2001-10-21/ty-article/think-again-about-assassination-policy/0000017f-dbec-df62-a9ff-dffff7790000> in 11.02.2025.
- Berda, A. (2023, December 2). İsrail uluslararası çapta Hamas liderlerine suikast düzenlemeye hazırlanıyor, *Şarkul Avsat*. <https://turkish.aawsat.com/arap-d%C3%BCnyasi/4703721-i%C3%87srail-uluslararası%C4%B1-%C3%A7apta-hamas-liderlerine-suikast-d%C3%BCzenlemeye-haz%C4%B1rlan%C4%B1yor> adresinden 04.10.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Canlı, E. (2024, Ocak 3). İsrail, uluslararası hukuka aykırı "sınır ötesi suikast" yöntemine on yıllardır başvuruyor, *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/israil-uluslararası-hukuka-aykiri-sinir-otesi-suikast-yontemine-on-yillardir-basvuruyor/1818709> adresinden 04.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Cannistraro, V. (2001, August 30) Assassination is wrong – and dumb, *Washington Post*. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2001/08/30/assassination-is-wrong-and-dumb/dfa32eee-f76a-4824-924e-a34c52eaafc/> in 11.02.2025.
- Counter Extremism Project. *Ismail Haniyeh*. Retrieved from <https://www.counterextremism.com/extremists/ismail-haniyeh> in 09.02.2025.
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2024, Temmuz 31). *İletişim Başkanı Altun: "Filistin er ya da geç özgür olacaktır"*. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/iletisim-baskani-altun-filistin-er-ya-da-gec-ozgur-olacaktır> adresinden 09.02.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Çinkaya, G. (2024). Filistin'de İslami hareketin siyasallaşması: Hamas (1946-2024). *Ombudsman Akademik*, 2, ss. 163-194.

- Dilek, M. S. (2018). Trump yönetiminin Kudüs kararına analitik bakış. *International Journal of Social Inquiry*, 11(1), ss. 97-137.
- Dingil, H. (2024, Ağustos 20). Heniyye suikastı ve İsrail'in ahtapot doktrini'nin dönüşümü, *İRAM*. <https://iramcenter.org/heniyye-suikasti-ve-israilin-ahtapot-doktrininin-donusumu-2534> adresinden 20.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Efegil, E. (2013, Ocak). İsrail'in dış politikasının belirleyicileri. *Orta Doğu Analiz*, 5(49), ss. 53-61.
- European Council on Foreign Relations (ECFR). *Islamic Jihad (PIJ)*, https://ecfr.eu/special/mapping_palestinian_politics/palestinian_islamic_jihad/ adresinden 09.02.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Fırat, E. (2016, Aralık 22). MOSSAD'ın Filistinli liderlere yönelik düzenlediği suikastlar zinciri, *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/mossadin-filistinli-liderlere-yonelik-duzenledigi-suikastlar-zinciri-711879> adresinden 04.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Fletcher, H. (2005, November 1). Al-Aqsa martyrs brigades, *Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://www.cfr.org/backgroundunder/al-aqsa-martyrs-brigade> in 01.12.2024.
- Gross, M.L. (2003). Fighting by other means in the Mideast: A critical analysis of Israel's assassination policy, *Political Studies*, 51(2), ss. 350-368.
- Hubar, G. (2022). Terörizmle mücadelede örtülü operasyonlar: MOSSAD'ın hedefli suikastı Mahmud El-Mabhuğ vakası. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), ss. 35-48.
- Independent Türkçe. (2023, Ağustos 25). Hamas ve İslami Cihad liderlerine suikast ihtimaline karşı güvenlik sıkılaştırıldı. <https://www.indyrturk.com/node/656951/d%C3%BCnya/hamas-ve-i%C3%87slami-cihad-liderlerine-suikast-ihtimaline-kar%C5%9F%C4%B1-g%C3%BCvenlik> adresinden 03.10.2024 tarihinde erişilmiştir.
- International Crisis Group Middle East Report. (2003, Nisan 2). *Islamic social welfare activism in the occupied Palestinian territories: a legitimate target?*, No. 13. Retrieved from https://www.crisisgroup.org/sites/default/files/13-islamic-social-welfare-activism-in-the-occupied-palestinian-territories-a-legitimate-target_0.pdf in 10.02.2025.
- Jewish Virtual Library. *Israel counter-terrorism: Targeted killings of terrorists (1956 – present)*. Retrieved from <https://www.jewishvirtuallibrary.org/israeli-targeted-killings-of-terrorists> in 09.02.2025.
- Karaköse, H. (2018). Filistin ve Kudüs meselesine genel bir bakış. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), ss. 150-165.
- Kasher, A. ve Yadlin, A. (2005). Assassination and preventive killing. *SAIS Review of International Affairs*, 25(1), ss. 41-57.
- Katz, Y. (2010). Security and defense: espionage, with a smile. *The Jerusalem Post*. Retrieved from <https://www.jpost.com/Features/Front-Lines/Security-and-Defense-Espionage-with-a-smile-168063> in 03.10.2024.
- Klein, M. A. (1996). Focus on Hamas: The PLO's friend or foe?. *Middle East Quarterly*, 3(2). Retrieved from <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/focus-on-hamas-the-plos-friend-or-foe> in 02.12.2024.

- Lendman, S. (2008, October 21). Assassination as official Israeli policy. *Palestine Chronicle*. Retrieved from <https://www.palestinechronicle.com/assassination-as-official-israeli-policy/> in 14.02.2025.
- Levy, G. (2001, October 21). The price of Liquidation, *Hareetz*. Retrieved from <https://www.haaretz.com/2001-10-21/ty-article/the-price-of-liquidation/0000017f-dbef-db22-a17f-ffff9e410000> in 10.02.2025.
- Luft, G. (2003). The logic of Israel's targeted killing, *Middle East Quarterly*, 10(1). Retrieved from <https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/the-logic-of-israels-targeted-killing> in 13.02.2025.
- Mengüç, D. (2023). *Independent Türkçe*. [https://www.indyturk.com/node/683151/d%C3%BCn%C3%BCn/ortado%C4%9Fu-enstit%C3%BCs%C3%BC-direkt%C3%B6r%C3%BC-zuhur-i%C3%BC-87srail-katardaki-hamas-liderlerine-suikasta-adresinden](https://www.indyturk.com/node/683151/d%C3%BCn%C3%BCn%C3%BCn/ortado%C4%9Fu-enstit%C3%BCs%C3%BC-direkt%C3%B6r%C3%BC-zuhur-i%C3%BC-87srail-katardaki-hamas-liderlerine-suikasta-adresinden) 24.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Mercan, M. H. (2024, Şubat). Gazze direnişinin mahiyeti üzerine. *Kriter Dergi*, 8(87). <https://kriterdergi.com/filistin-direnisi/gazze-direnisinin-mahiyeti-uzerine> adresinden 25.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Mousa, E. (2024). İsrail'in suikast siyaseti çatışmayı kazanıp savaşı kaybetmenin en büyük örneği, *Mepa News*. <https://www.mepanews.com/analiz-israilin-suikast-siyaseti-catismayi-kazanip-savasi-kaybetmenin-en-buyuk-ornegi-67930h.htm> adresinden 03.10.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Nabhan, A. (2018, Şubat 8). Israel's longstanding policy of extrajudicial murder, *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/israels-longstanding-policy-of-extrajudicial-murder/1058177> adresinden 03.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Nakhoul, S. (2024, August 2). Haniyeh's last words: "If a leader leaves, another will come", *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/haniyehs-last-words-if-leader-leaves-another-will-come-2024-08-02/> in 14.02.2025.
- Nissenbaum, D. (2023, December 1). Israel plans to kill Hamas leaders around the World after war. *The Wall Street Journal*. Retrieved from <https://www.wsj.com/world/middle-east/israel-plans-to-kill-hamas-leaders-around-the-world-after-war-da88e6b9> in 09.02.2025.
- Örücü, S. (2018). Yahudi Diasporası'nın Filistin'e göçü ve İsrail Devleti'nin kuruluşu. *Vakanüvis - International Journal of Historical Researches*, 3(2), ss. 202-233.
- Palestinian Centre for Human Rights (PCHR). (2001). *Assassination of Palestinians... an Israeli official policy*. Retrieved from <https://pchrghaza.org/wp-content/uploads/2021/10/killing-report1.pdf> in 13.02.2025.
- Parsons, D. (2024, October 3). One year after October 7: Israel rising from ashes to renewed hope. *International Christian Embassy Jerusalem*. Retrieved from https://www.icej.org/blog/one-year-after-october-7-israel-rising-from-ashes-to-renewed-hope/?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAzba9BhBhEiwA7glbauZKuMc-cMcHjyhA6Z4w8Gi53CLJAZkCfBT2LXtxGV89U1IP__b26BoCl2sQAvD_BwE in 13.02.2025.
- Pedahzur, A. (2009). *The Israeli secret services and the struggle against terrorism*. Columbia University Press.

- Rabbani, M. (2008). Khalid Mishal: The making of a Palestinian Islamic leader. *Journal of Palestine Studies*, 37(3). Retrieved from <https://www.palestine-studies.org/en/node/42013> in 14.02.2025.
- Reuters. (2023, December 14). *Poll shows Palestinians back October 7 attack on Israel, support for Hamas*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/poll-shows-palestinians-back-oct-7-attack-israel-support-hamas-rises-2023-12-14/> in 11.02.2025.
- Roy, S. (2014). *Hamas and civil society in Gaza: Engaging the Islamist social sector*. Princeton University Press.
- The Times. (2012, December 8). *Meshaal promises to "free land of Palestine"*. Retrieved from <https://www.thetimes.com/article/meshaal-promises-to-free-land-of-palestine-5zl53k82g6w> in 13.02.2025.
- The Times of Israel. (2023, November 22). *Netanyahu: "I've told Mossad to act against the heads of Hamas wherever they are"*. Retrieved from https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/netanyahu-ive-told-mossad-to-act-against-the-heads-of-hamas-whenever-they-are/ in 13.02.2025.
- UNSC. (2004b, April 20). *Assassination of Hamas leader – Security Council debate – press release*. Retrieved from <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-214082/> in 03.12.2024.
- UNSC. (2004a, March 24). *Assassination of Hamas leader – SecCo meeting – press release*. Retrieved from <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-212395/> in 14.02.2025.
- U.S. Department of State. *Country report on human rights practises*. Retrieved from <https://2001-2009.state.gov/p/nea/ci/israel/79002.htm> in 12.02.2024.
- U.S. Department of State. *Terrorist designations and state sponsors of terrorism*. Retrieved from <https://www.state.gov/executive-order-13224/> in 09.02.2025.
- Voa News. (2009, October 30). *Sheik Yassin: Reviled as terrorists, admired as hero*. Retrieved from <https://www.voanews.com/a/a-13-a-2004-03-22-3-sheikh/292190.html> in 13.02.2025.
- Vohra, A. (2024, January 17). Israel's international assassination campaign won't be easy. *Foreign Policy*. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2024/01/17/israel-gaza-hamas-assassination-qatar-turkey/> in 13.02.2025.
- Williamson, L. (2023). Batı Şeria'da Hamas'a destek artıyor mu, sonuçları ne olabilir?. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cek5g2lykl8o> adresinden 11.02.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Zausman, A. and Zausman, N. (2005, January). Targeted killings: evaluating the effectiveness of a counterterrorism policy. *Research Department-Bank of Israel*, No. 2. Retrieved from <https://boi.org.il/media/dttmpopvw/dp0502e.pdf> <https://palwatch.org/page/34702> in 13.02.2025.
- Zilberdik, N. J. (2023, October 27). "We're playing Martyr" says young girl, "the Martyr is the beloved of Allah". *PMW*. Retrieved from <https://palwatch.org/page/34702> in 12.02.2025.
- Etimoloji-Türkçe. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/suikast> adresinden 14.02.2025 tarihinde erişilmiştir.

Extended Abstract

Introduction

One of the activities that Israel, which has been in war and conflict since its establishment, wants to create deterrence against its enemies and rivals is targeted assassinations. Since the first uprisings against Israel's occupation of Palestinian lands, leaders and symbols of the Palestinian resistance have been subjected to Israeli assassinations many times. Since its establishment in 1948, Israel has been systematically carrying out assassination operations with Zionist motivations.

The assassination method is one of the covert operations in which it is desired to gain political, military or economic influence against threatening enemies, while the role of governments is not clearly understood by the public. The targeted assassination method is preferred by governments because it is not as costly and destructive as conventional conflicts, as well as its deniability and deterrence features. Targeted assassination operations have some advantages and disadvantages for states. Targeted assassinations may aim to take direct revenge, eliminate enemies and break their motivation, reduce threats by creating deterrence, and prevent new attacks. Or, if the leader who is eliminated by assassination is replaced by a more influential person, it may create a boomerang effect and cause more threats and attacks.

In this article, it is aimed to analyze the effect of the assassinations carried out by Israel on weakening or strengthening the Palestinian resistance. However, since assassinations have become increasingly frequent, especially after the "Aqsa Flood" that started on October 7, 2023, and the scope of the article is limited, the period until the assassination of Ismail Haniye was discussed. For this purpose, the problem statements to which answers are sought in the article are formulated as follows:

1. What is the concept of assassination?
2. What is the place of the assassination tradition in Israel's security policy?
3. Which leaders of the Palestinian resistance have been assassinated by Israel since 1948, and by what methods?
4. How were the foundations of Palestine's resistance culture formed?
5. Does the killing of the leaders of the Palestinian resistance through Israeli assassinations, weaken or strengthen the Palestinian resistance?

Method

In the article, document review method was used to collect and analyze data. Turkish and English literature on the subject under investigation was examined, and relevant articles, books and internet resources were used.

Due to the scope and method of the article, it does not require an ethics committee decision.

Findings

According to Israeli officials, other countries in the Middle East have aggressive ambitions against Israel. Since its founding in 1948, Israel has been facing threats and attacks from inside and outside the country. Therefore, a part of Israel's defense policy to ensure its security is targeted assassinations. It is stated that reasons such as propaganda activities carried out in the international environment stating that Israel is a criminal, occupier and terrorist state; the hostility of Iran, Syria, Hezbollah, Hamas, Islamic Jihad and some Shiite militia groups; concern about a new intifada led Israel to organize targeted assassination operations in order to eliminate and deter threats.

It is claimed that Israel's assassination policy began with the assassination of British politician Walter Guinness, who opposed Jewish immigration to Palestine, by the Jewish terrorist group Lehi in

1944. After the establishment of Israel in 1948, assassinations became an official state policy. It is known that Israel's assassinations of Palestinian leaders have become systematic since the 1970s. One of the organizations that Israel carries out the most assassinations is Hamas. Senior leaders and important figures of groups such as the Qassam Brigades, the armed wing of Hamas, the Popular Front for the Liberation of Palestine (PFLP), the Palestine Liberation Organization (PLO), Fatah, and Islamic Jihad have been the target of Israeli assassinations over the years.

While some of the important leaders of the Palestinian national movement were at the peak of their influence, Israel tried to eliminate them through assassinations and to destroy their effectiveness, role and influence on the resistance. Following the assassinations of Palestinian leaders, the activity and motivation of resistance groups were sometimes negatively affected for a while. But assassinations often enabled these leaders and their staff to become immortal symbols and sources of inspiration. The description of the murdered leaders as heroes and martyrs revealed the desire of most of the Palestinian people to be described in a similar manner and provided motivation for them to follow in the footsteps of the leaders of the resistance. The replacement of the leaders who were killed as a result of Israeli assassinations with stronger names enabled the resistance groups and their supporters to fight in a more disciplined and effective way.

In return for Israel's targeted assassinations, it also causes an increase in attacks against Israeli civilians. It is possible to see that reprisals against Israel occur frequently after Israel's targeted assassinations of Palestinian leaders. It has been claimed that Israelis who are against Israel's occupation policies stated that the violence and genocide against Palestinians would awaken a stronger wave of resistance in Palestine. Therefore, assassinations are criticized for endangering civilians and serving no purpose other than prolonging the conflict. Israeli officials claimed that the assassinations they carried out prevented attacks on their own citizens at a relatively low cost and reduced civilian casualties by creating deterrence, but the evidence confirming this was often not disclosed.

The Al-Aqsa Flood operation launched by the Qassam Brigades on October 7, 2023, and the capture of Israel's senior commanders caused shock, trauma and fear. After this date, it is seen that Israel's aggressive policies and tendency to resort to assassination methods have increased. The killing of important figures of the Palestinian resistance by Israeli assassinations after the Al-Aqsa Flood causes the usual sadness in the Palestinian people, but also reveals a stronger resistance.

Conclusion, Discussion and Recommendations

The assassinations of the leaders of the Palestinian resistance organizations and the symbol figures of the resistance by Israel have caused short-term stagnation in exceptional cases. However, most of the time, the Palestinian resistance continues without weakening despite all the pressures, conflicts, deaths and assassinations, thanks to the statements of each person who replaced the deceased leader, re-strengthening and rallying the cause of Palestine's resistance. It is understood that Israel's assassinations can provide tactical benefit by disrupting the chain of command, organization and fighter recruitment mechanism in the short term, but do not provide a strategic benefit in the long term due to the increase in fighter supply and feelings of revenge. According to the results of a study conducted by the US Department of Justice, it was stated that Israel's assassination actions against the leaders of the Palestinian resistance did not have a reducing effect on the Palestinians' counter actions against Israel, on the contrary, they had an increasing effect on the attacks in the short or long term.

Kadın Aktivizminin Dönüştürücü Gücü: Ahed Tamimi Örneği

Ahmet ELNUR
Süleyman Demirel Üniversitesi
ahmetelnur@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3287-535X

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1601752
Geliş Tarihi: 15.12.2024	Kabul Tarihi: 16.02.2025
Revize Tarihi: 07.02.2025	

Atıf Bilgisi

Elnur, A. (2025). Kadın aktivizminin dönüştürücü gücü: Ahed Tamimi örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 477-496.

ÖZ

Bu çalışma, Ahed Tamimi'nin deneyimlerinin Feminist Duruş Noktası Teorisi ve kesişimsellik bağlamında incelenmesi suretiyle, Filistinli genç kadınların direniş süreçlerindeki rolünün açıklanmasını amaçlamaktadır. Niteliksel içerik çözümlemesinden yararlanılarak, Tamimi'nin "They Called Me a Lioness: A Palestinian Girl's Fight for Freedom" (Bana Dişi Aslan Derler: Filistinli Bir Kızın Özgürlük Mücadelesi) adlı anı kitabının metinsel içeriği üzerinden direniş süreçlerindeki; toplumsal cinsiyet dinamikleri, gençlik aktivizmi, aile ve toplum rolleri, beden politikaları ve hapisane deneyimleri konuları tümevarımsal olarak incelenmiştir. Söz konusu metinsel içeriklerin sistematik analizi sonucunda; "baskıya karşı bedensel direniş", "kuşaklararası bilgi aktarımı", "sürekli baskı altında büyümek" ve "sınırların ötesinde umut ve direniş" olmak üzere dört tema ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bulguları, Tamimi'nin askeri otoriteye karşı gösterdiği fiziksel ve sözlü direniş sayesinde geleneksel pasif kadın imgesini bertaraf ederek kadınların güçlendirilmesi açısından önemli rol üstlendiğini göstermektedir. Kuşaklararası bilgi aktarımı ve aile üyelerinin direniş süreçlerinde doğrudan yer almaları, kolektif hafızanın canlı tutulması ve direnişin sürekliliğinin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Tamimi'nin deneyimleri, baskı ve militarizasyonun gençlerin yaşamları üzerindeki derin etkilerini örneklemiştir. Uluslararası dayanışma ve eğitime yapılan vurgu, Filistin direnişinin küresel boyutuna işaret etmekte ve daha umutlu bir gelecek tasavvurunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma, genç kadınların toplumsal değişim süreçlerinde, özellikle direniş hareketlerindeki çok boyutlu rollerinin anlaşılmasına katkıda bulunmakta ve benzeri süreçlerin analizinde kesişimselliğin önemini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, Filistinli genç kadınların aktivizminin dönüştürücü gücüne dair kapsamlı bir bakış açısı sunulmakta ve baskı bağlamlarında toplumsal cinsiyet, yaş ve ulusal mücadelenin birbiriyle bağlantılı dinamiklerine dair anlayışın genişletilmesi sağlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahed Tamimi, feminist duruş noktası teorisi, kadın aktivizmi, kesişimsellik, toplumsal cinsiyet.

The Transformative Power of Women's Activism: The Case of Ahed Tamimi

ABSTRACT

This study aims to analyze the experiences of Ahed Tamimi through the lens of feminist standpoint theory and intersectionality in order to highlight the active role of young Palestinian women in resistance processes. Using a qualitative content analysis of Tamimi's memoir "They Called Me a Lioness: A Palestinian Girl's Fight for Freedom," an inductive analysis of themes including gender dynamics in resistance, youth activism, family and community roles, body politics, and prison experiences was conducted. The analysis identified four key themes: "embodied resistance against oppression," "intergenerational transmission of knowledge," "growing up under continuous oppression," and "hope and resistance across borders." The findings of the study reveal the crucial role of Tamimi's physical and verbal resistance against the military authority in terms of women's empowerment by overcoming the traditional image of a passive woman. The intergenerational transmission of knowledge and the active participation of family members in the resistance keep the collective memory alive and ensure the continuity of the resistance. Furthermore, Tamimi's experiences illustrate the profound impact of oppression and militarization on the lives of the youth. The emphasis on international solidarity and education reflects the global dimension of Palestinian resistance and reveals a vision for a more hopeful future. This study contributes to shedding light on the multidimensional contributions of young women to resistance movements in processes of social change and emphasizes the importance of intersectionality in analyzing such dynamics. It provides a comprehensive insight into the transformative power of young Palestinian women's activism and broadens the understanding of the interconnected dynamics of gender, age, and national struggle in contexts of oppression.

Keywords: Ahed Tamimi, feminist standpoint theory, intersectionality, gender, women's activism

Giriş

Filistinli kadınların direnişi, tarihsel süreç içinde önemli dönüşümler geçirerek, kurtuluş mücadelesindeki destekleyici rollerden daha etkin ve belirleyici bir konuma evrilmiştir. Kadınlar, düzenledikleri gösteriler ve isyanda yer alan erkeklere sağladıkları lojistik destek aracılığıyla 1936-1939 yıllarında gerçekleşen Arap isyanına katılım göstermişlerdir (Peteet, 1991). Birinci İntifada'dan (1987-1993) beri, kadın komitelerinin sivil temelli direnişin harekete geçirilmesi ve sivil toplum hizmetlerinin yerine getirilmesi noktasında önemli rol üstlenmeleri, siyasal katılım süreçlerine doğru geçişin göstergelerindendir (Jad, 2018; Johnson ve Kuttab, 2001). Genç kadınlar hem dış baskı unsurları hem de geleneksel toplumsal cinsiyet normlarına meydan okuyarak bu hareketlerin ön saflarında yer almışlardır (Abdallah, 2022; Augustin, 1992). Bu bağlamda kadınların sorun ve taleplerini gündeme taşıyabilecekleri bir alan sunan İntifada, toplumsal yapı içerisindeki konumlarının yeniden değerlendirilmesine katkıda bulunmuştur.

Ahed Tamimi, İsrail askerlerine karşı direnişte üstlendiği rol nedeniyle, özellikle uluslararası alanda dikkat çeken meydan okuma eylemleriyle bilinen Filistinli genç kadın aktivisttir. 2001 yılında Batı Şeria'nın Nabi Salih köyünde doğan Tamimi, 2017 yılının Aralık ayında evinin önünde İsrail askerlerine karşı direnirken görüntülediği olayın ardından Filistin direnişinin sembollerinden biri haline gelmiştir (Williams, 2020). Onun eylemleri, Filistinli genç kadınların direnişinin günümüzdeki durumuna örnek teşkil etmekte, bu noktada direnç ve seslerinin duyulması için dijital medya araçlarının kullanımı gibi unsurları öne çıkararak Filistinli kadınların aktivizminin genel bağlamıyla örtüşmektedir (Abu-Rub, 2020; Richter-Devroe, 2018; Shalhoub-Kevorkian, 2015). Tamimi'nin deneyimleri, genç kadınların Filistin direnişinin şekillendirilmesinde oynadıkları büyük rolün altını çizmekle birlikte kadın aktivizmi geleneğinin sürekliliğini yansıtmaktadır (Kuttab, 2008). Bu dönüşüm süreci, süregelen özgürlük ve adalet arayışında kadınların, özellikle de gençlerin kilit önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Gençlerin, bilhassa genç kadınların direniş hareketlerine katılım biçimlerinin incelenmesi, günümüzdeki toplumsal ve siyasi değişim dinamiklerinin anlaşılması açısından önem ifade etmektedir. Daha önce bahsedildiği üzere genç kadınların, dış baskı unsurları ve içsel ataerkil normlara meydan okuyarak aktivizmin sınırlarını yeniden şekillendirmeleri, siyasi mücadele süreçlerine ilişkin daha farklı bakış açılarının oluşmasını mümkün kılmaktadır (Richter-Devroe, 2018). Nazzal, Stringfellow ve Maclean (2023), kadın aktivistlerin birbirleriyle kesişen çeşitli baskı mekanizmalarıyla karşı karşıya kalmalarına rağmen, toplumsal normlar ve sömürgeci yapılara meydan okuyan karşı-hegemonik örgütlenme faaliyetlerini sürdürdüklerini ortaya koymaktadırlar. Bu çift yönlü mücadele durumu, genç kadınların seslerini duyurmak ve toplumsal desteği harekete geçirmek için sosyal medya platformlarından yararlanarak yerel ve küresel aktivizm arasında bağlantı kurma çabalarında açıkça görülmektedir.

Yaş ve toplumsal cinsiyet arasındaki kesişimsellik, genç kadınların toplumsal beklentileri karşılama çabası içindeyken de siyasi eylemliliklerini ortaya koydukları direniş biçimlerini önemli ölçüde şekillendirmektedir (Jad, 2018). Söz konusu ikili konumları, kadınların daha geniş kapsamlı ulusal kurtuluş mücadelesi süreçleri içinde toplumsal cinsiyet eşitliği meselelerini de ele almalarını olanaklı kılmaktadır (Hammami, 1990). Genç kadınların aktivizmlerinin incelenmesi, gençlerin öncülük ettiği hareketlerin geleneksel direniş paradigmalarını dönüştürerek daha katılımcı bir toplumsal değişimin nasıl teşvik edilebileceği konusunda önemli bilgiler sunmaktadır (Terriquez, Brenes ve Lopez, 2018). Bununla birlikte, genç kadın aktivistlerin bu hareketlere katkılarının anlaşılması, çoklu kimliklerin katılım biçimlerini öne çıkararak siyasi hareketlerde kesişimselliğin önemini ortaya koymaktadır (Abu-Lughod, 2013). Nitekim genç kadınların aktivizmine odaklanması, direniş söylemini zenginleştirmekle birlikte, toplumların daha eşitlikçi hale getirilmesi konusunda üstlendikleri kilit rolü de gözler önüne sermektedir.

Tamimi'nin kişisel deneyimleri, gündelik hayatın militarizasyonu nedeniyle çatışmaların gençler, özellikle kadınlar üzerindeki etkileri gibi daha geniş toplumsal sonuçlarını yansıtmaktadır (Gluck, 1995; Shalhoub-Kevorkian, 2019). Bu deneyimler üzerinden şekillenen aktivizm, genç

kadınların siyasal mücadele içinde yer alma biçimlerinin ötekileştirildiği egemen anlatılara meydan okumakta ve direniş dinamiklerinin anlaşılması açısından kesişimselliğin önemini öne çıkarmaktadır. Ben Shitrit (2013), kadın aktivizminin ataerkil toplumlarda kadınların siyasal katılımını teşvik eden özgürleştirici anlatılar sunabileceğinin altını çizmektedir. Bu bakış açısı, Tamimi'nin aktivizminin sadece dışsal baskıyla değil, aynı zamanda içsel toplumsal beklentilerle de yüzleştiği, kadınların direniş hareketlerindeki rollerine ilişkin söylemi yeniden şekillendirdiği deneyimleriyle örtüşmektedir. Öte yandan Richter-Devroe (2018), Filistinli kadınların siyasal katılım biçimlerinin çeşitliliğini vurgulayarak aktivizmlerinin açık ve gizli stratejileri kapsadığını belirtmektedir. Bu karmaşık durum, Tamimi'nin direncini ve genç kadınların özgürleşme yönündeki kolektif çabalarını ortaya koyan anlatılarına da yansımaktadır. Bu bağlamda Tamimi'nin anlatıları hem bireysel direncin hem de özgürleşmeye yönelik kolektif çabaların belgelenmesi suretiyle gençlerin öncülüğündeki aktivizmin dönüştürücü potansiyelini açığa çıkarmaktadır.

Tamimi'nin deneyimleri, genç kadınların siyasal mücadele süreçlerinde karşılaştıkları siyasal eylemlilikler ve toplumsal normlar arasındaki karmaşık dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Tamimi'nin deneyimlerinin toplumsal cinsiyet ve kesişimsellik bağlamında çözülmesi suretiyle kişisel hikâyesinin toplumsal dinamikleri yansıtmaya biçimlerinin keşfedilmesidir. Söz konusu deneyimlerin yer aldığı anılar, egemen toplumsal baskı unsurlarıyla karşı karşıya kalan genç kadın aktivistlerin hayatlarında karşılaştıkları sorunların açıklanması doğrultusunda önemli bir veri kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Tamimi'nin kişisel hikâyesinin derinlemesine incelenmesi, toplumsal cinsiyet ve kesişimselliğin direniş hareketlerine katılım biçimleri üzerindeki etkilerinin açığa çıkarılmasını, toplumsal değişim süreçlerinde genç kadınların üstlendikleri rolün önemini anlaşılmasını mümkün kılmaktadır.

Feminist Duruş Noktası Teorisi, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında, Dorothy Smith, Nancy Hartsock ve Sandra Harding gibi feminist teorisyenler tarafından temeli atılmış, kadınlar ve erkekler arasındaki politik ilişkilerin anlaşılması noktasında kadınların deneyimlerine odaklanılmasının önceliklendirildiği epistemolojik bir yaklaşımdır (Ramazanoglu ve Holland, 2002; Ratlif, 2006). Bilimsel araştırmalarda nesnellik ve tarafsızlık iddialarını sorgulayan bu yaklaşım, bilgi üretiminde toplumsal konumun etkisinin altını çizmekte, baskıcı yapıların daha iyi çözülmesi ve dönüştürülmesi açısından kadınların ötekileştirilmiş konumlarının dikkate alınması gerekliliğini öne çıkarmaktadır (Harding, 1991). Bu bağlamda geleneksel olarak erkek egemen bilgi sistemlerinin dışında kalan kadın deneyimlerinin görünür kılınması sağlanarak, alternatif bilgi üretimi alanının mümkünlüğü tartışmaya açılmaktadır (Hartsock, 1997; Smith, 1987). Bilgi üretim süreçlerinin egemen gruplar tarafından şekillendirildiğine dair bu bakış açısı; kadınlar, etnik azınlıklar vd. ötekileştirilen grupların seslerinin duyurulmasına olanak sağlamakta, böylece baskı mekanizmalarının derinlemesine anlaşılmasına zemin oluşturmaktadır (Collins, 1997). Tamimi'nin baskıcı yapıları anlamlandırma, bu yapıları meydan okuma konusunda yaşadığı deneyimlerin taşıdığı önemin üzerinde durmak suretiyle bu teori, genç kadın aktivist olarak onun bakış açısının derinlemesine çözülmesi için önemli bir çerçeve sunmaktadır (Harding, 2004). Bu teori, ötekileştirilmiş bireylerin güç ilişkilerine dair kendilerine özgü bakış açılarına sahip olduğunu öne sürmekteyken, Tamimi örneğinde söz konusu bakış açısının toplumsal cinsiyet, yaş ve ulusal mücadelenin kesişime noktasında konumlanmış olduğu görülmektedir (Hartsock, 2004).

Baskı ve ayrıcalığın çok yönlü yapısının kabulü; ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet, cinsellik, etnik köken, yaş, yapabilirlik ve milliyet arasındaki karmaşık etkileşimlerin kesişimsellik çerçevesinde ele alınması sayesinde, toplumsal eşitsizliklerin incelenmesi ve ötekileştirilmiş bireyler için sosyal adaletin sağlanmasına yönelik daha kapsamlı bir bakış açısı geliştirilmesine olanak tanımaktadır (Collins, 2015; Ramsay, 2014). Choo ve Ferree'nin (2010) vurguladığı üzere kesişimsellik, farklı toplumsal kimliklerin karşılıklı etkileşim içinde ötekileştirme ve güçlendirme deneyimlerini şekillendirme biçimlerinin derinlemesine incelenmesine olanak tanımaktadır. Kesişimsellik, Tamimi'nin karşılaştığı baskı biçimlerinin “genç”, “kadın” ve “Filistinli” kimlikleri üzerinden incelemesini sağlayarak, yaşadığı kesişimsel deneyimlerin çok boyutlu yapısını açığa çıkarmaktadır (Crenshaw, 1991). Bu bakış açısı sayesinde, Tamimi'nin aktivizminin siyasal direniş boyutuyla birlikte, toplumsal cinsiyet ve yaş ile ilişkili toplumsal normlara meydan okuma biçimlerinin anlaşılması da

olanaklı hale gelmektedir (Bilge, 2010; Collins, 2000). Postkolonyal feminizm ise sömürgecilik sonrası toplumlarda kadınların yaşadığı çoklu baskı biçimlerini (ırk, sınıf, cinsiyet, etnisite vb.) analiz eden, Batı merkezci feminist söylemleri eleştiren ve Batılı olmayan kadınların deneyimlerini görünür kılarak evrensel kadınlık kavramını sorgulayan, yerel bağlamların önemini vurgulayan bir teorik yaklaşımdır (Hooks, 1989; Mohanty, 1984; Spivak, 1988). Postkolonyal feministler, sömürgeci yapıların kadınlar üzerindeki kalıcı sonuçlarını incelerken, sömürgeci pratiklerle birlikte yerel ataerkil yapıları eleştirmekte, kadınların kurtuluşunun ancak çoklu kimliklerin ve tarihsel süreçlerin kesişimsel bir analiziyle mümkün olabileceğini savunmaktadırlar (McClintock, 1995; Narayan, 1997). Eleştirel ırk teorisi ve postkolonyal feminizm; sömürgecilik, ırkçılık ve ataerkilliğin iç içe geçmiş doğasının Tamimi'nin deneyimlerini nasıl biçimlendirdiğine odaklanılmasını sağlamaktadır (Mohanty, 2003; Spivak, 1988). Bu kuramsal yaklaşımlar, Tamimi'nin anlatılarının derinlemesine analiz edilmesini mümkün kılarak kişisel mücadelesinin sosyopolitik açıdan değerlendirilebilmesini sağlamaktadır. Özetle Feminist Duruş Noktası Teorisi ve kesişimselliğin bir araya getirilmesi, Tamimi'nin direniş ve aktivizminin çok yönlü yapısını incelemek için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Ahed Tamimi'nin kişisel anlatıları ve deneyimlerinin metinsel içeriklerden yararlanılarak incelendiği bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman analizi deseni kullanılmıştır. Bu araştırma tasarımı, Feminist Duruş Noktası Teorisi ve kesişimsellik bağlamında metinsel verilerin derinlemesine çözümlenmesine olanak sağlaması nedeniyle tercih edilmiştir. Doküman analizi deseni, belirli olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı metinlerin sistematik bir şekilde incelenmesini sağlarken, ayrıntılı incelemelere olanak tanıdığı için oldukça işlevseldir (Bowen, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmada söz konusu desenin tercih edilmesinin nedeni, çalışmanın veri kaynağını oluşturan eser üzerinde derinlemesine inceleme yapma imkânı sunmasıdır.

Çalışmanın Veri Kaynağı

Ahed Tamimi'nin anılarının yer aldığı, 2022 yılında Ahed Tamimi ve Dena Takruri tarafından kaleme alınmış olan *"They Called Me a Lioness: A Palestinian Girl's Fight for Freedom"* (Bana Dişi Aslan Derler: Filistinli Bir Kızın Özgürlük Mücadelesi) kitabının metinsel içeriği, bu çalışmanın birincil veri kaynağını oluşturmaktadır. Söz konusu anı kitabı, Tamimi'nin Filistinli genç kadın aktivist olarak yaşadıklarını ilk ağızdan aktarmaktadır. Anılar, daha geniş sosyal bağlamlar çerçevesinde bireysel deneyimlerin karmaşık yönlerinin anlaşılması noktasında son derece zengin niteliksel veriler sunmaktadır (DeYoung, 2017; Okay ve Balçıklan, 2024). Çalışma kapsamında Tamimi'nin anlatılarına başvurulması, kadınların sesleri ve deneyimlerinin önceliklendirilmesinin birincil konuma sahip olduğu feminist araştırmalarda kilit yere sahip olan kadın bakış açısından etkili bir şekilde yararlanılmasını mümkün kılmaktadır (Collins, 2000; Hesse-Biber, 2014).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Niteliksel içerik çözümlemesi, metinsel içeriklerde yer alan örüntü ve temaların sistematik bir yaklaşımla yorumlanması açısından oldukça işlevsel bir yöntemdir (Elo ve Kyngäs, 2008). Bu yöntem, araştırmacıların kişisel anlatılar ve deneyimleri inceleyerek karmaşık sosyal olguları anlamalarına olanak tanımaktadır (Schreier, 2012). Niteliksel içerik çözümlemesi, yaşanmış deneyimlerin detaylı bir şekilde yorumlanmasına olanak tanımasından dolayı Tamimi'nin anlatılarındaki tema ve örüntülerin keşfedilmesi açısından oldukça işlevseldir (Harding, 2004; Krippendorff, 2018). Bu noktada veri analizi sürecinde, metinsel içeriklerin sistematik bir şekilde incelenmesinin sağlanması için Mayring'in (2000) tümevarımsal kategori geliştirme adımları modeli, çalışmanın amacı doğrultusunda uyarlanarak uygulanmıştır. Öncelikle, anlatının içeriği ve bağlamına aşinalık kazanmak adına metinsel veriler, MAXQDA Analytics Pro 2024 programına aktarıldıktan sonra satır satır okunmuştur. Çalışmanın kuramsal çerçevesi doğrultusunda açık kodlama yapılarak ilk kodlara ulaşılmış, böylece metinlerde yer alan önemli kavram ve kategorilerin belirlenmesi için zemin

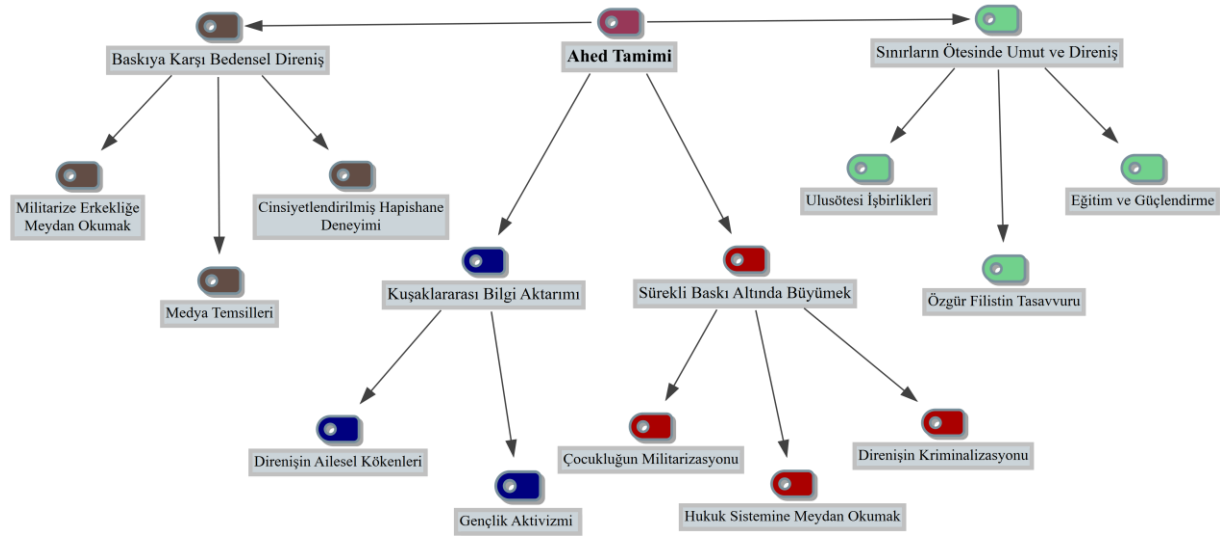
oluşturulmuştur (Elo ve Kyngäs, 2008). Daha sonra kodlar; kategoriler ve temaların ortaya çıkarılması için döngüsel bir şekilde gözden geçirilerek rafine edilmiş, temaların verileri kapsayıcı bir şekilde temsil etmeleri sağlanarak analizin güven duyulabilirliği artırılmıştır (Graneheim ve Lundman, 2004; Schreier, 2012). Son olarak, temaların aktivizmle ilgili sosyopolitik söylemleri yansıtmaları biçimlerinin anlaşılması doğrultusunda bulgular sentezlenerek, Tamimi'nin bireysel deneyimlerinin Feminist Duruş Noktası Teorisi ve kesişimsellik bağlamında çözümlenmesi sağlanmıştır. Çalışmanın dilbilimsel bütünlüğünün sağlanması açısından ise metinsel içeriklerde İngilizce yer alan Tamimi'nin ifadeleri, Türkçeye çevrilerek birebir alıntılar şeklinde verilmiştir.

Araştırma Etiği

Veri kaynağı olarak kamuya açık şekilde yayınlanmış materyallerin kullanıldığı bu çalışma, analiz sırasında veri kaynağının metinsel bütünlüğünü koruyarak ve araştırma sürecinin şeffaf bir şekilde raporlanmasını sağlayarak araştırma etiği ilkelerine bağlı kalmıştır. Çalışmada ikincil veriler kullanıldığından etik kurulu izni alınmamıştır.

Bulgular

MAXQDA Analytics Pro 2024 programı kullanılarak, tümevarımsal bir şekilde gerçekleştirilen niteliksel içerik çözümlemesi sonucunda; "baskıya karşı bedensel direniş", "kuşaklararası bilgi aktarımı", "sürekli baskı altında büyümek" ve "sınırların ötesinde umut ve direniş" olmak üzere dört tema (Şekil 1) karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 1. Ahed Tamimi'nin Aktivizm Deneyimlerine İlişkin Temalar ve Kategoriler

Baskıya Karşı Bedensel Direniş

Bir genç kadın ile silahlı askerler arasındaki güç eşitsizliğine rağmen Tamimi'nin bedenini bir kalkan gibi kullanarak askerlerle fiziksel olarak yüzleşmesi, direniş motivasyonunu gözler önüne sermektedir. "Eldivenli yanık elimle bir tanesini ittim. Kuzenim Nour da bana katıldı ve kendi cep telefonunu çıkarıp çekim yaptı. Askerlere gitmeleri için bağırmaya devam ettim ve onları iterek uzaklaştırmaya çalıştım." ifadesinde görüldüğü üzere Tamimi, askeri otoriteye fiziksel olarak meydan okumakta, söz konusu otorite tarafından sindirilmeyi reddetmektedir. Onun askerlere sözlü olarak meydan okumasının da aynı derecede güçlü olması, "Sizden korkmuyorum! Sırf çelik yelek giydiğiniz ve elinizde silah olduğu için Filistinlileri korkuttuğunuzu mu sanıyorsunuz? Korkutamazsınız!" ifadelerinde somut bir şekilde görülmektedir. Fiziksel ve sözlü şekilde gerçekleşen bu yüzleşme, ataerkil ve sömürgeci düzenlerde geleneksel bir şekilde kurgulanan, kadınların edilgen ve itaatkâr olarak konumlandırıldığı pasif kadın imgesini saf dışı bırakmaktadır (Mahmood, 2006; Sharifi, 2018).

"Yokuştan benim bulunduğum yere, yani aşağıya iner inmez kollarımı gövdesine doladım ve ona olabildiğince sıkıca sarıldım. Daha önceki yürüyüşlerimizden birinde zaten tutuklanmıştı, onu bu durumla tekrar karşılaşmaktan korumak istedim." ifadelerinde aktardığı, aktivist arkadaşının tutuklanmasını önlemek için yaptığı eylem, askerlerin bireyleri denetleme ve etkisiz hale getirme girişimlerine karşı meydan okuma eylemine dönüşmektedir. Şiddet ve tahakküm temelinde şekillenen bir erkeklik biçimini ifade eden militarize erkeklik, askeri otoritenin sürdürülebilirliğini sağlayan, geleneksel erkeklik normlarını yeniden üreten bir yapı olarak işlev görmektedir (Enloe, 2000; Houge, 2014). Tamimi, eylemleri aracılığıyla sadece askeri otoriteye değil, aynı zamanda onun temelini oluşturan militarize erkeklik kavramına da meydan okumaktadır.

Egemen ideolojinin sürekliliğini sağlayan baskı ve ideoloji aygıtları, iktidarın toplumsal kontrolü sağlamak amacıyla kullandığı, bireylerin davranışları ve düşüncelerini disipline eden mekanizmaları ifade etmektedir (Althusser, 2000; Foucault, 2006). Tamimi'nin anlatıları, baskı ve ideoloji aygıtları tarafından sürekli bir şekilde gözetlendiğinin farkında olduğunu göstermektedir. Bu sürekli gözetim altında olma hissini *"Mahremiyetimin olmadığını hissediyorum. Yukarıda, tavanın karşılıklı iki köşesinde, tam bana dönük kameralar görüyorum."* ifadeleriyle aktarmaktadır. İktidarın bireyler üzerindeki kontrolünü sürekli ve her yerde var olan gözetim mekanizmalarıyla sağlaması, gözetim toplumu kavramıyla açıklanmaktadır (Foucault, 2006; Lyon, 2001). Bu gözetim durumu, hapishane duvarlarının ötesine, günlük yaşam alanlarına kadar uzanmaktadır: *"Askerler sık sık kimlik kartlarımızı görmek istiyorlardı... kendi evlerimizde olmamıza rağmen."* Öte yandan sosyal medyanın temsil gücünün de altı çizilmektedir: *"Askerlere karşı direniş gösterdiğimin yer aldığı görüntüler, internette viral oldu. Dünyanın dört bir yanındaki insanlar, küçük, sarışın bir Filistinli kızın, kendisinden en az bir metre daha uzun, tam teçhizatlı İsrail askerlerine meydan okuyarak küçük yumruklarını savurduğu görüntünün büyüüne kapıldı."* Medya, iktidarın egemen ideolojisini yaymak ve meşrulaştırmak amacıyla işleyen bir ideolojik aygıt olarak, bireylerin düşünce ve davranışlarını şekillendiren bir rol üstlenmektedir (Althusser, 2000; Heck, 1980). Bu süreçte iktidarın çıkarları doğrultusunda bir anlatı inşa eden medya araçları, bu anlatıyı toplumsal bilinç düzeyine yerleştirmektedir. Medyada Tamimi'nin kimliğinin dikotomik bir biçimde, *"terörist"* veya *"dişi aslan"* şeklinde inşası, kamusal imajına ilişkin karmaşıklığı ortaya koymakta, bakışların hem öznesi hem de nesnesi haline geldiğini, medyanın anlatısını güçlendirmekle birlikte çarpıtabildiğini de gözler önüne sermektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği ve kadın bedeninin disipline edildiği mekanlar olarak işlev gören hapishanelerde; mahremiyet yok sayılmakta, bedensel kontrol ve psikolojik baskı yoluyla kadınların direnişlerinin zayıflatılması suretiyle ataerkil iktidarın sürekliliğinin sağlanması hedeflenmektedir (Britton, 2003; Davis, 2003). Hapishane deneyimlerinin cinsiyetlendirilmiş yapısı, Tamimi'nin anlatılarında belirgin bir şekilde dikkat çekmektedir. Bu noktada *"Hücremden çıkarıldım ve üç kadın gardiyanla birlikte küçük bir odaya götürüldüm, beni iç çamaşırlarıma kadar soydular ve tüm vücudumu aradılar."* ifadesiyle üst arama sırasında karşılaştığı aşağılanma durumunu dile getirmektedir. Hapishanedeki hücreyi tarif ederken, mahremiyetten uzak ve insanlıktan çıkarıcı koşulları vurgulamaktadır: *"Hücre küçücük bir dikdörtgen şeklindeydi, kol açıklığımdan biraz daha genişti ve zaten dört kız oraya tıkılmıştı. Ve şimdi ben beşinciydim."* Bununla birlikte, *"Askerler tarafından alay edilerek ve durmaksızın sorgulanarak geçirdiğim saatlerden sonra, tanıdık yüzler görmek beni gerçekten rahatlattı."* ve *"...birlikte yaşadığımız değerli anılardan bazılarını kaleme aldığımız mektuplar ve hikâyeler yazdık. Resimler çizdik ve birbirimize takılar hediye ettik..."* ifadelerinde yaşadığı tüm olumsuzluklara rağmen, söz konusu baskıcı ortamda mahkûm arkadaşlarıyla dayanışma ve kardeşlik içinde teselli ve güç bulduğunu vurgulamaktadır. Bu anlatılar, mahkûmiyet alanında deneyimlenen; savunmasızlık ve dayanıklılık olguları arasındaki karmaşık etkileşimi gözler önüne sermektedir.

Kuşaklararası Bilgi Aktarımı

Anılarda Nabi Salih'teki direnişin nesilden nesile aktarılan bir aile mirası olduğu anlatılmaktadır. Çatışma ortamları, çocuklar üzerinde derin psikolojik travmalara neden olmakta, güvenlik duygusu ve geleceğe dair umutlar üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır (Betancourt vd.,

2013; Machel, 2001). Bu süreçlerde çocuklar, sadece fiziksel şiddete maruz kalmamakta, aynı zamanda ebeveynlerinin yaşadıklarına tanık olarak, duygusal açıdan da derinden etkilenmektedirler. Tamimi, babası Bassem'in sürekli askerlerin hedefinde olduğunu, *"Ne kadar uğraşırsam uğraşayım asla unutamayacağım anılar, şimdi bir anda beni yeniden ziyaret ediyor. Beş yaşında bir çocuk olarak gecenin bir yarısı hıçkırarak hıçkırarak ağlıyordum çünkü İsrail askerleri babamı tutuklamak için bir kez daha evimize girmişlerdi."* ifadeleriyle hatırlamaktadır. *"Biz gece baskınlarının da videosunu çektik. Onları belgelemek önemliydi... Annem mutfaktan baskının videosunu çekerken birkaç erkek asker onu itip kakmaya, vurmaya ve çekimi durdurmasını emretmeye başladı"* ifadelerinde annesi Nariman'ın karşılaştıkları olayların şiddetini aktif bir şekilde belgelemeye çalıştığı görülmektedir. Aile üyelerinin şiddete karşı direniş eylemlerine doğrudan katılımı, Tamimi ve kardeşleri için son derece önemli bir örnek teşkil etmektedir. Anılar aracılığıyla gerçekleştirilen bilgi aktarımı, geçmişte yaşananların gelecek nesillere aktarılması suretiyle kolektif bilincin gelişmesi ve direnişin sürekliliğini sağlamaktadır (Balderas, 2023; Sagar, 2021). Büyükannesi Tata Farha'nın Nakba ve eski topraklarının kaybıyla ilgili anlattığı hikâyeler, *"...büyükannem bize bu olayı o kadar çok anlattı ki, sanki oradaymışım gibi hissediyorum"* örneğinde görüldüğü gibi, günümüzdeki mücadeleyi daha geniş bir tarihsel bağlam ve direniş anlatısıyla ilişkilendirmektedir. Teyzesi Bassem'a'nın İsrail mahkeme salonunda trajik bir şekilde hayatını kaybetmesi, ailesinin İsrail devletine direnişinin tarihsel geçmişini gözler önüne sermekte ve Tamimi'nin bu direniş sürecinde ödenen bedellere dair anlayışını şekillendirmektedir.

Tamimi'nin anılarında Nabi Salih gençliğinin karşılaştıkları olaylar karşısında sessiz kalmayı açıkça reddettikleri gözlemlenmektedir. Direniş süreçleri, sessiz kalmayı reddederek, baskı ve adaletsizlik karşısında aktif bir duruş sergilemeyi gerektirmekte, bireylerin ve toplulukların çeşitli yöntemlere başvurarak verdikleri hak mücadelesini kapsamaktadır (Hooks, 2012; Jaraisy ve Feldman, 2013; Spellman, 2024). Tamimi'nin şiddet olaylarına bizzat tanık olduktan sonra korkularından uzaklaşarak aktif direniş sürecine geçişi, anlatılarının kilit unsurlarından birini oluşturmaktadır: *"Khalo Rushdie'm öldüğünde benim de bir parçam öldü. Ama korkum da öldü... Sonraki tüm gösterilere katıldım... Hayatım boyunca kurduğum profesyonel futbolcu olma hayalimi avukat olmak üzere değiştirdim, böylece hayatımız boyunca mahrum bırakıldığımız adalet için mücadele edebilecektim."* Dayanışma ve farkındalık oluşturulması doğrultusunda direniş hareketlerinin küresel düzeyde duyurulması, teknolojik araçların etkili bir şekilde kullanımını gerektirmektedir (Castells, 2012; Tufekci, 2017). Tamimi'nin kuzeni Janna gibi gençlerin yaşadıklarını belgelemek ve paylaşmak için teknolojik olanaklardan yararlandıkları, egemen anlatılara meydan okuyarak Filistinlilerin seslerini dünyaya duyurmaya çalıştıkları aktarılmaktadır: *"Bir Cuma günü, Janna medyanın orada olmadığını fark etti... Annesinin cep telefonunu aldı, kamerayı açtı ve kayıt tuşuna bastı. Her şeyin videosunu çekti..."* Bununla birlikte, *"Ve eğer siz bir zeytin ağacını sökerseniz, biz onun yerine yüz tane dikeriz!"* ifadesiyle askeri otoriteye meydan okuyan Tamimi, Nabi Salih'teki kararlı direniş ruhunu açıkça ortaya koymaktadır. Tamimi, *"Buradan, köyümüz Nabi Salih'ten Gazze halkına selamlarımı göndermek istiyorum..."* ifadesiyle ise kendi yerel mücadelesini daha büyük bir direniş mücadelesiyle ilişkilendirmektedir.

Sürekli Baskı Altında Büyümek

İsrail ordusunun sürekli varlığı, Tamimi'nin çocukluğunun en belirgin özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, *"Şiddetin hayatımızın tamamen olağan bir yönü haline gelmesi uzun sürmedi"* ifadesinde açıkça görülmekte, şiddetin normalleşmesinin günlük yaşamın bir parçası haline geldiği gözlemlenmektedir. Uzun süreli çatışma ortamlarında bireylerin şiddeti olağan bir gerçeklik olarak algılamasına yol açan şiddetin normalleşmesi olgusu, özellikle çocukların şiddetle iç içe büyümesi nedeniyle toplumsal travmaların nesiller boyu aktarılmasına neden olmaktadır (Abu Liel, Berte ve Russo, 2017; Dubow vd., 2009; Veronese ve Cavazzoni, 2020). Bu noktada çocukların silahları seslerine göre ayırt etmeyi öğrenmeleri, askeri müdahalelerin yaşamsal deneyimlerine ne kadar derinlemesine yerleştiğini göstermektedir: *"...hepimiz bu beceriyi ergenliğe girmeden önce edinmiştik... askerler yakınımda bir şey ateşlediğinde irkilmeyi bırakmam uzun sürmüyordu."* Askeri pratiklerin sivil yaşamın tüm alanlarına sızması ve bireylerin günlük rutinlerinin şiddet ve kontrol mekanizmalarıyla şekillenmesi, gündelik hayatın militarizasyonu durumunu ortaya çıkarmaktadır

(Afana, Pedersen, Rønsbo ve Kirmayer, 2010; Hamayel, Hammoudeh ve Welchman, 2017). Daha önce de belirtildiği üzere askerlerin *"kendi evlerinde olsalar bile sıklıkla kimlik kartlarını görmek istemeleri"* gibi durumların mahremiyetin ihlali ve sürekli gözetime yol açması, çocukluk dönemlerinin militarizasyonunu beraberinde getirmektedir. Tamimi'nin gösteriler sırasında *"...evin en az penceresi olan odasında..."* saklandığını aktarması, çocukluğun kaygısız doğası ile şiddetin aşıladığı sürekli korku ve endişe halinin karıştığını ortaya koymaktadır. Tamimi, şiddete tanıklık etmenin, özellikle amcasının öldürülmesinin yol açtığı travmanın kalıcı etkiler bıraktığını, *"Mustafa'nın öldürülmesinin etkisinden kurtulmam aylarımı aldı. Ne kadar çaresizce denesem de uyuyamıyordum"* ifadeleriyle aktarmaktadır.

Azaizah ve Çağlar'ın (2023) dikkat çektiği üzere, İsrail'de devlet kurumları, kolluk kuvvetleri ve genel olarak hukuk sistemiyle ilgili süreçlerde sistematik engeller ve ayrımcı uygulamalar görülebilmektedir. Tamimi, İsrail hukuk sistemiyle ilgili yaşadıklarını karşılaştığı ayrımcı uygulamalar üzerinden aktarmaktadır. Ailesinin geçmişteki gözetililerinden öğrendiği bir stratejiye başvurarak, sorgulamalar sırasında sürekli bir şekilde *"Sessiz kalma hakkımı saklı tutuyorum"* diyerek bu hakkını kullanmaktadır. Hukuk sistemlerinin tarafsızlığı, özellikle çatışma bölgelerinde egemen güçlerin siyasi ve askeri çıkarlarının korunması doğrultusunda adaletin araçsallaştırıldığı durumlarda tartışmalı hale gelmektedir (Abdelkarim, 2024; Hajjar, 2005). Tamimi ve avukatı, askeri mahkemelerin meşruiyetine meydan okuyarak Filistinlilere yönelik eşitsiz muameleyi gözler önüne sermektedir: *"...Filistinli bir çocuk olarak, Batı Şeria'daki yerleşimciler de dâhil olmak üzere İsraili çocuklardan tamamen farklı bir hukuk sistemine tabiydim."* Bu hukuki çifte standart, askeri savcıya tokat atan ancak Tamimi ve annesinin aksine kefaletle serbest bırakılan İsraili aktivist Yifat Doron'a yapılan farklı muamele ile daha belirgin hale gelmektedir: *"...diğer tüm Filistinlilerden farklı olarak Yifat, duruşmasından önceki ayları ya da duruşması sırasındaki zamanı hapisanede geçirmek zorunda kalmadı."* Bu durum, hukuk sistemindeki ayrımcı uygulamaların baskıcı otoritenin sürdürülmesindeki rolünü ortaya koymaktadır.

Anlatılarda İsrail hapisane sisteminin Filistin direnişinin bastırılması noktasında önemli araçlardan biri olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Mahkûm haklarının korunmasına yönelik uluslararası yasal düzenlemelere rağmen hapisane sistemlerinin temelinde yer alan eşitsizlikler, hak ihlallerinin önüne geçilmesini engellemektedir (Maqboul, 2024). Tamimi, hücrelerinin *"dışkı lekeli duvarları"* ve *"doğal ışık, temiz hava ve... bir saat"* eksikliği de dâhil olmak üzere insanlıktan çıkarıcı koşullarını aktarmaktadır. Babasının geçmiş deneyimlerinden aşına olduğu bir uygulama olan idari gözetime başvurulmasıyla adil yargılanma hakkından mahrum bırakıldığını vurgulamaktadır: *"1988-2013 yılları arasında İsrail tarafından dokuz kez tutuklandığı ve yattığı cezaların çoğu 'idari gözetim' şeklindeydi."* Tamimi, *"Tutuklanmamı takip eden haftalarda, aile üyelerimin çoğu, yaptıklarından dolayı bir tür toplu cezalandırma olarak ordu tarafından toplandı..."* ifadesiyle ise kendisinin ardından birden fazla akrabasının tutuklanmasıyla ailesine toplu cezalandırma uygulandığının, böylelikle baskıcı otoritenin bireysel tutuklamaların ötesine geçerek daha geniş bir topluluğu hedef aldığının altını çizmektedir.

Sınırların Ötesinde Umut ve Direniş

Tamimi'nin hikâyesi, Filistin mücadelesinde uluslararası dayanışmanın önemini açıkça ortaya koymaktadır. Direniş hareketlerinin uluslararası dayanışma ağları aracılığıyla küresel destek ve farkındalık kazanması, yerel mücadelelerinin daha görünür hale gelmesini sağlamaktadır (Carpenter, 2018; Hahn Herrera, 2020). Tamimi'nin *"hareketin temel taşlarından biri haline geldiğine"* dikkat çektiği Jonathan Pollak gibi aktivistlerin varlığı, İsrailiilerin de bu mücadele sürecinde yer aldıklarını göstermektedir. *"Olayın Reuters ve Agence France-Presse tarafından çekilen fotoğraflarının tüm dünyaya nasıl yayıldığını görünce"* şaşırdığını belirten Tamimi'nin davasına küresel medya tarafından gösterilen ilginin Filistinlilerin söylemini güçlendirerek uluslararası desteğin artmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Tamimi, Güney Afrika'daki apartheid karşıtı hareketlerle bağlantı kurarak kendi mücadelelerini baskı düzenlerine karşı yürütülen diğer tarihsel mücadele örnekleriyle ilişkilendirmektedir: *"Filistin ve Güney Afrika mücadeleleri arasındaki bağlantıyı, örneğin apartheid karşıtı harekette Filistinlilerin Güney Afrikalı yoldaşlarıyla nasıl dayanışma içinde olduklarını"*

biliyordum...” Bu ulusötesi işbirlikleri ve Tamimi'nin davasının küresel ölçekte görünürlük kazanması, çatışmaya ilişkin egemen anlatılara meydan okuyarak Filistin mücadelesinin uluslararasılaşmasına katkıda bulunmaktadır. Dingo'nun (2018) belirttiği üzere, bireysel eylemleri aracılığıyla yapısal şiddete dikkat çeken Tamimi, bireysel aktörlerden ziyade küresel toplumun sorumluluğuna odaklanmaktadır. Tamimi'nin anılarında, Türkiye'den Güney Afrika'ya kadar çeşitli ülkelere gerçekleştirdiği seyahatlerin farklı ülkelerdeki aktivistlerle yeni bağlantılar kurulması ve Filistinlilerin kurtuluş mücadelesinin küresel bir bilinirlik kazanması açısından son derece yararlı olduğu vurgulanmaktadır.

Direnış, mevcut baskıcı koşullara karşı bir mücadele olmanın ötesinde, geleceğe dair umut ve özgürlük hayalini canlı tutan bir eylem biçimidir (Imperiale, Phipps, Al-Masri ve Fassetta, 2017; van Teeffelen ve Giacaman, 2017). Tamimi'nin geleceğe yönelik vizyonu, özgürlük ve eşitlik temelinde bir Filistin umuduna dayanmaktadır. Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkına duyduğu derin özlemi dile getirirken, Şeyh Cerrah'ta *“evlerine dönme hakkı talep eden”* ailelere atıfta bulunmakta ve bunu Filistinlilerin yaşadığı mülksüzleştirilme süreciyle ilişkilendirmektedir. Filistinlilerin topraklarının her köşesine özgürce erişebildikleri bir gelecek hayali aktarılmaktadır: *“Akka'yı istediğim gibi ziyaret edeceğim ve tüm günümü denizde yüzerek geçireceğim.”* Tüm bu hayallerin merkezinde ise tek bir demokratik devlet fikri yer almaktadır: *“Benim vizyonum, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi fark etmeksizin herkesin eşit olduğu tek bir demokratik devlette yaşamamızdır.”* Tamimi'nin bu vizyonu, mevcut sistemin temelini oluşturan ideolojinin egemen anlatılarına meydan okumakta, böylelikle Filistin direnişinin geleceğine ilişkin anlatıları güçlendirmektedir.

Tamimi'nin anlatılarında sıklıkla karşımıza çıkan bir konu olarak eğitim, kişisel güçlenme ve kolektif özgürleşme açısından son derece önemli bir araç olarak dikkat çekmektedir. Eğitim, sömürgecilik karşıtı mücadele ve kolektif direnişin temelini oluşturarak ulusal kimliğin korunması ve toplumsal direncin güçlendirilmesi açısından hayati önem taşımaktadır (Hennawi, 2011; Pherali ve Turner, 2018). Hapishanedeki *“başkaldırı sınıfı”* deneyimi, baskıcı ortamlarda bile eğitimin dönüştürücü gücünü örneklemektedir. Tamimi, *“çeşitli zorluklarla dolu bu hapishaneyi... nasıl bir okula dönüştürebildiklerini”* ifade etmekte, Filistinli mahkûmların bilginin peşinden giderek rejimin kendilerini sindirme çabalarına karşı koyma konusundaki direnç ve kararlılıklarını vurgulamaktadır. *“Birzeit Üniversitesi'nde hukuk diploması almak için çalışıyorum”* ifadesiyle Tamimi'nin hukuk eğitimi alma konusundaki kararlılığını dile getirmesi, halkı için adaleti sağlamanın bir yolu olarak eğitime olan inancını yansıtmaktadır. Bununla birlikte kadınların güçlendirilmesinin önemini de vurgulamaktadır: *“Kadınlar toplumumuzun yarısını oluşturuyor ve tamamını onlar yetiştiriyor. Onların güçlü ve yetkiye sahip olmalarını sağlamalıyız...”* Kadınların eğitimi, onların ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda daha fazla söz sahibi olmalarına katkı sağlamakla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini dönüştürme potansiyeline de sahiptir (Engida, 2021; Jaysawal ve Saha, 2023; Reshi, Sudha ve Dar, 2022). Bu bağlamda Tamimi'nin eğitim ve güçlendirmeye bu şekilde odaklanması, bilginin dönüştürücü potansiyeli ve kadınların Filistin'in geleceğinin şekillendirilmesi açısından önemli bir rol üstlenebileceklerine olan inancını göstermektedir. *“O çocukların ve onların çocuklarının benim yaşadığımdan daha iyi bir hayata sahip olacaklarına dair umudum var”* ifadesiyle gelecek nesiller için umutlu olduğunu belirten Tamimi, mücadelenin kuşaklararası niteliğine dikkat çekmekte ve gelecek kuşaklara yönelik çalışmalar yapılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Ahed Tamimi'nin deneyimlerinin Feminist Duruş Noktası Teorisi ve kesişimsellik çerçevesinde analiz edildiği bu çalışma, Filistinli genç kadınların direniş süreçlerinde üstlendikleri etkin rolü ortaya koymaktadır. Tamimi'nin bedenini bir direniş aracı olarak kullanması, askeri otoriteye karşı fiziksel ve sözlü meydan okumalarıyla pasif kadın imgesini saf dışı bırakarak genç kadınların eylemliliğini güçlendirmektedir. Niteliksel içerik çözümlemesi sonucunda ortaya çıkan temalar olan; *“baskıya karşı bedensel direniş”*, *“kuşaklararası bilgi aktarımı”*, *“sürekli baskı altında büyümek”* ve *“sınırların ötesinde umut ve direniş”*, Tamimi'nin deneyimlerinin çok boyutlu yapısını gözler önüne sermektedir. Bu noktada kuşaklararası bilgi aktarımı sayesinde direnişin sürekliliğinin sağlanmasının kolektif hafızayı canlı tuttuğu görülmektedir. Sürekli baskı altında büyümenin yol açtığı

travmalar ve adaletsiz hukuk sistemine karşı verilen mücadele, Tamimi'nin hikâyesinde açıkça gözlemlenmektedir. Uluslararası dayanışma ve eğitim vurgusu, Filistin direnişinin küresel boyutunu ve gelecek nesiller için umut taşıyan bir gelecek tasavvurunu yansıtmaktadır. Bu çalışma, Tamimi'nin bireysel deneyimlerinden yola çıkarak, genç kadınların direniş hareketlerindeki çok boyutlu katkılarının toplumsal değişim süreçlerindeki önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bulguları, bir genç Filistinli kadının direniş pratikleri ve söylemlerinin incelenmesi yoluyla alanyazına katkılar sunmaktadır. Özetle Tamimi'nin deneyimleri, baskıcı yapılara karşı genç kadınların dönüştürücü güçleri ve direnişin kesişen dinamiklerinin anlaşılması doğrultusunda kesişimsel bir bakış açısı sağlamaktadır.

Tamimi'nin İsrail ordusuna karşı gösterdiği bedensel direniş, Feminist Duruş Noktası Teorisi açısından değerlendirildiğinde, eylemliliği ötekileştirilmiş bir bakış açısı ile ortaya koymaktadır. Onun fiziksel ve sözlü direniş eylemleri, İsrail ordusunda yerleşik olan militarize erkeklığe meydan okuyarak toplumsal cinsiyet ve iktidarın baskı bağlamında kesişme noktalarını ortaya koymaktadır (Abu-Lughod, 2013). Kesişimsellik açısından Tamimi'nin deneyimleri, toplumsal cinsiyet, yaş ve sömürgecilik gibi birbiriyle örtüşen yapılar arasında mücadele eden Filistinli genç kadınların karşılaştığı baskının karmaşıklığını gözler önüne sermektedir (Crenshaw, 1991). Kimliğinin baskı ve ideoloji aygıtları tarafından farklı şekillerde tanımlanması, kadın bedeninin direniş ve kontrol alanı olarak kullanılabileceğini ortaya koyan beden politikalarının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Butler, 1993; Shilling, 2012). Mahremiyet ve kişisel özerklik haklarının ihlaliyle birlikte Tamimi'nin toplumsal cinsiyete dayalı tutukluluk deneyimleri, ataerkil iktidarın mahkûmiyet mekânlarına nüfuz ettiğini göstermektedir (Davis, 2003; Foucault, 2006). Tamimi, direnişi bedenleştirerek geleneksel pasif kadınlık anlayışını alt üst etmekte, kendi eylemliliğini ortaya koymak suretiyle genç kadınların özgürlük hareketlerindeki rolünü yeniden tanımlamaktadır (Hooks, 1984). Dolayısıyla Tamimi'nin eylemleri, ötekileştirilmiş bireylerin baskıcı güç yapılarına meydan okuyarak bu yapıları yeniden şekillendirme noktasında sahip oldukları dönüştürücü gücün bir örneğini temsil etmektedir.

Postkolonyal feminizm açısından bakıldığında Tamimi'nin anlatısı, kuşaklararası bilgi aktarımının tarihsel süreç boyunca Filistin direnişini şekillendirdiğini açıkça göstermektedir. Direniş geçmişlerinin ebeveynleri ve büyükannesinin aktif katılımıyla şekillenmesi, yalnızca mücadelenin sürekliliğini değil, aynı zamanda eylemlilik ve direncin genç nesillere aktarılmasını da sağlamaktadır (Shalhoub-Kevorkian, 2019). Kökeni sürekli baskıya dayanan bu kuşaklararası travma, Filistinli gençlerin kolektif hafızası ve kimliğini şekillendirmekte, geçmişlerini unutmamalarını sağlayarak aktivist duruşlarını sürdürmelerini olanaklı kılmaktadır (Veronese, Mahamid ve Bdier, 2023). Postkolonyal feminist bakış açısı, Tamimi gibi genç Filistinli kadınların direniş hareketlerindeki rollerini yeniden tanımlayarak sömürgeci yapılar ve ataerkil normlara meydan okuduklarını vurgulamaktadır (Jad, 2018). Onların eylemlere aktif katılımları, adaletsizlikleri belgelemek ve seslerini duyurmak için medyayı kullanmaları, geleneksel cinsiyetlendirilmiş beklentileri yerle bir ederek kendi güçlerini göstermelerini mümkün kılmaktadır (Richter-Devroe, 2018). Kişisel anlatılar ve sosyopolitik bağlamlar arasındaki karşılıklı etkileşimi öne çıkaran bu dinamikler, bireysel travma ve direniş deneyimlerinin kolektif eylemin sürekliliğine katkıda bulunduğunu göstermektedir (Collins, 2000; Shalhoub-Kevorkian, 2019). Filistinli genç kadınların direniş konusundaki kararlılıkları, toplumsal dönüşüm için katalizör görevi görmekte, bir yandan kurtuluş yolunda yeni yöntemler geliştirirken diğer yandan da kuşaklararası aktarımın sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Tamimi'nin deneyimleri, sömürgeci ve baskıcı düzenin Filistinli gençler üzerindeki etkilerini örneklendirmekte, militarizasyonun çocukluk dönemlerine nüfuz ederek şiddetin normalleşmesine yol açtığını göstermektedir. İsrail hukuk sistemindeki ayrımcı uygulamalar aracılığıyla sömürgeci kontrolün sürdürülmesi, eleştirel ırk teorisinin odağında yer alan ırk ve hukuk arasındaki ilişkiyi belirgin hale getirmektedir (Crenshaw, 1991; Jones, 2009). Postkolonyal feminizm bağlamında Tamimi'nin direnişinin, onun eylemliliği ve kişiliğini hiçe sayan baskıcı yapılara karşı bir meydan okuma olarak yorumlanması mümkündür (Mohanty, 2003). Ailesine karşı idari gözaltı ve toplu cezalandırma uygulamaları, uluslararası insan hakları standartlarının ihlal edildiğini göstermektedir (Shalhoub-Kevorkian, 2009; United Nations, 2014). Tamimi'nin kendini İsraili aktivistlerle

karşılaştırdığında gözlemlediği farklı muamele, ırksal eşitsizlikleri sürdüren ve apartheid benzeri koşulları pekiştiren bir çifte standart uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır (Dugard ve Reynolds, 2013). Tamimi'nin bu baskıcı yasal çerçeveler karşısında izlediği yol, ötekileştirilmiş bireylerin kurumsallaşmış adaletsizlik karşısındaki direncini yansıtmaktadır (Collins, 2000). Bu bağlamda Tamimi'nin anlatıları, baskıyı sürdüren militarizasyon süreçleri ve yasal ayrımcılık uygulamalarını gözler önüne sermektedir.

Daha önce bahsedildiği üzere kesişimsellik, farklı toplumsal kimliklerin birbirleriyle etkileşimde bulunarak ötekileştirme ve güçlendirme deneyimlerinin anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda Tamimi'nin anlatıları, "*genç kadın*" kimliğinin direnişin ulusal ve toplumsal cinsiyet boyutlarıyla kesiştiğini ortaya koyarak, Filistin mücadelesinin kesişimsellik boyutunu açığa çıkarmaktadır. Tamimi'nin dünyanın farklı yerlerindeki aktivistlerle bağlantıları, küresel dayanışmanın baskıya karşı koyma ve ötekileştirilmiş sesleri duyurma gücünü vurgulamaktadır (Keck ve Sikkink, 1998; Mohanty, 2003). Öte yandan eğitim, Tamimi'nin hikâyesinde güçlenmenin önemli bir aracı olarak görülmekte ve bilginin sömürgeci güçlere karşı bir direniş biçimi olarak işlev görebileceğini öne sürmektedir (Hooks, 1994). Kadınların güçlendirilmesine yapılan bu vurgu, kurtuluş hareketlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin dönüştürücü potansiyelinin altını çizmektedir (Jad, 2018). Tamimi'nin deneyimleri, bireysel ve toplumsal beklentilerin bir araya gelmesinin, direnç ve umuda dayalı Filistin hareketinin geleceğini şekillendirebileceğini göstermektedir (Richter-Devroe, 2018; Shalhoub-Kevorkian, 2019). Nitekim onun anlatısı, adalet ve kendi geleceğini belirleme arayışında toplumsal dayanışmanın ve ortak hedeflerin önemini perçinlemektedir.

Çalışma kapsamında Ahed Tamimi'nin deneyimleri üzerinden Filistinli genç kadınların direniş hareketlerindeki rolü ve karşılaştıkları çok boyutlu baskı mekanizmaları ortaya konulmuştur. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, genç kadınların direniş pratiklerinin farklı coğrafyalar ve toplumsal bağlamlarda şekillenme biçimlerinin incelenmesinin kesişimsellik açısından daha kapsamlı bir bakış açısı sağlayabileceği düşünülmektedir. Özellikle kuşaklararası travma ve bilgi aktarımının direniş hareketleri üzerindeki çok boyutlu etkilerinin derinlemesine ele alınması önem arz etmektedir. Sürekli baskı ve militarizasyon altında büyüyen gençlerin psikososyal gelişimleri ve direniş motivasyonları üzerine odaklanan disiplinlerarası çalışmaların alana katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Sosyal medya platformlarının uluslararası dayanışmayı harekete geçirme ve egemen söylemlere meydan okuma noktasında genç kadın aktivistler tarafından deneyimlenme biçimlerinin karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi önemlidir. Bununla birlikte hukuki uygulamalardaki ayrımcılık ve insan hakları ihlallerinin genç kadın aktivistler üzerindeki etkileri ve bu doğrultuda geliştirdikleri direniş stratejilerinin ele alınması önem ifade etmektedir. Eğitim ve güçlendirme süreçlerinin baskı altındaki toplumlarda dönüştürücü rolünün incelenmesi ise bir diğer önemli konu olarak öne çıkmaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Bu çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışmasına neden olabilecek herhangi bir durum söz konusu değildir.

Kaynaklar

- Abdallah, S. L. (2022). *A history of confinement in Palestine: The prison web*. London: Palgrave Macmillan.
- Abdelkarim, Y. A. (2024). Prosecuting international law: Diagnosing the international legal asthenia concerning the Gaza crisis. *Journal of International Criminal Law*, 5(1), 1-17. <https://dx.doi.org/10.22034/jicl.2024.202181>
- Abu Liel F., Berte D. Z. and Russo S. (2017). Experience of Palestinian children facing consistent intermittent traumatic events: A descriptive phenomenological exploration. *Sociology and Anthropology*, 5(1), 91-99. <https://dx.doi.org/10.13189/sa.2017.050111>
- Abu-Lughod, L. (2013). *Do Muslim women need saving?* London: Harvard University Press.
- Abu-Rub, I. (2020). *Analyzing Palestinian women's activism within the online counterpublic: A case study of #tweetyourthobe on Twitter*. Master's Thesis, Hamad Bin Khalifa University, Qatar.
- Afana, A. H., Pedersen, D., Rønsbo, H. and Kirmayer, L. J. (2010). Endurance is to be shown at the first blow: Social representations and reactions to traumatic experiences in the Gaza Strip. *Traumatology*, 16(4), 73-84. <https://dx.doi.org/10.1177/1534765610395663>
- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Y. Alp ve M. Özişik, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1970).
- Augustin, E. (1992). Changes in structure and politics of the West Bank women's movement during the Intifada. *New Political Science*, 11(1-2), 69-90. <https://dx.doi.org/10.1080/07393149208429656>
- Azaizah, A. and Çağlar, D. (2023). The Arab minority in the eyes of the Israeli laws. *Russian Law Journal*, 11(5), 2238-2250.
- Balderas, T. L. (2023). *Resistance narratives: Storytelling of transnational insurgencies in 1960-70s US and Mexico*. Doctoral Dissertation, The University of New Mexico, USA.
- Ben Shitrit, L. (2013). Women, freedom, and agency in religious political movements: Reflections from women activists in Shas and the Islamic movement in Israel. *Journal of Middle East Women's Studies*, 9(3), 81-107. <https://dx.doi.org/10.2979/jmiddeastwomstud.9.3.81>
- Betancourt, T. S., Borisova, I., Williams, T. P., Meyers-Ohki, S. E., Rubin-Smith, J. E., Annan, J. and Kohrt, B. A. (2013). Research Review: Psychosocial adjustment and mental health in former child soldiers—a systematic review of the literature and recommendations for future research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(1), 17-36. <https://dx.doi.org/10.1111/j.1469-7610.2012.02620.x>
- Bilge, S. (2010). Recent feminist outlooks on intersectionality. *Diogenes*, 57(1), 58–72. <https://dx.doi.org/10.1177/0392192110374245>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://dx.doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Britton, D. M. (2003). *At work in the iron cage: The prison as gendered organization*. New York: New York University Press.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: On the discursive limits of sex*. London: Routledge.

- Carpenter, M. (2018). *Palestinian popular struggle: Unarmed and participatory*. London: Routledge.
- Castells, M. (2012). *Networks of outrage and hope: Social movements in the internet age*. Cambridge: Polity Press.
- Choo, H. and Ferree, M. (2010). Practicing intersectionality in sociological research: A critical analysis of inclusions, interactions, and institutions in the study of inequalities. *Sociological Theory*, 28(2), 129-149. <https://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9558.2010.01370.x>
- Collins, P. H. (1997). Comment on Hekman's "Truth and method: Feminist standpoint theory revisited": Where's the power? *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 22(2), 375-381. <https://dx.doi.org/10.1086/495162>
- Collins, P. H. (2000). *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment* (2nd Ed.). New York: Routledge.
- Collins, P. H. (2015). Intersectionality's definitional dilemmas. *Annual Review of Sociology*, 41, 1-20. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev-soc-073014-112142>
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299. <https://dx.doi.org/10.2307/1229039>
- Davis, A. Y. (2003). *Are prisons obsolete?* New York: Seven Stories Press.
- DeYoung, T. (2017). The disguises of the mind: Recent Palestinian memoirs. *Review of Middle East Studies*, 51(1), 5-21. <https://dx.doi.org/10.1017/rms.2017.24>
- Dingo, R. (2018). Speaking well: The benevolent public and rhetorical production of neoliberal political economy. *Communication and the Public*, 3(3), 232-246. <https://dx.doi.org/10.1177/2057047318794964>
- Dubow, E. F., Boxer, P., Huesmann, L. R., Shikaki, K., Landau, S., Gvirsman, S. D., and Ginges, J. (2009). Exposure to conflict and violence across contexts: Relations to adjustment among Palestinian children. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 39(1), 103-116. <https://dx.doi.org/10.1080/15374410903401153>
- Dugard, J. and Reynolds, J. (2013). Apartheid, international law, and the occupied Palestinian territory. *European Journal of International Law*, 24(3), 867-913. <https://dx.doi.org/10.1093/ejil/cht045>
- Elo, S. and Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115. <https://dx.doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Engida, Y. M. (2021). The three dimensional role of education for women empowerment. *Journal of Social Sciences*, 17(1), 32-38. <http://dx.doi.org/10.3844/jssp.2021.32.38>
- Enloe, C. (2000). *Maneuvers: The international politics of militarizing women's lives*. Berkeley: University of California Press.
- Foucault, M. (2006). *Hapishanenin doğuşu*. (M.A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1975).
- Gluck, S. B. (1995). Palestinian women: Gender politics and nationalism. *Journal of Palestine Studies*, 24(3), 5-15. <https://dx.doi.org/10.2307/2537876>

- Graneheim, U. H. and Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: Concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24(2), 105–112. <https://dx.doi.org/10.1016/j.nedt.2003.10.001>
- Hahn Herrera, L. (2020). *The production of solidarity frames in contested fields in the digital age: the case of the Palestine Solidarity Campaign*. Doctoral Dissertation, SOAS University of London, UK.
- Hajjar, L. (2005). *Courting conflict: The Israeli military court system in the West Bank and Gaza*. London: University of California Press.
- Hamayel, L., Hammoudeh, D. and Welchman, L. (2017). Reproductive health and rights in East Jerusalem: the effects of militarisation and biopolitics on the experiences of pregnancy and birth of Palestinians living in the Kufr ‘Aqab neighbourhood. *Reproductive Health Matters*, 25(sup1), 87–95. <https://dx.doi.org/10.1080/09688080.2017.1378065>
- Hammami, R. (1990). Women, the hijab and the Intifada. *Middle East Report*, 164/165, 24–78. <https://dx.doi.org/10.2307/3012687>
- Harding, S. (1991). *Whose science? Whose knowledge? Thinking from women's lives*. New York: Cornell University Press.
- Harding, S. (2004). Introduction: Standpoint theory as a site of political, philosophic, and scientific debate. In S. Harding (Ed.), *The feminist standpoint theory reader: Intellectual and political controversies* (pp. 1–15). New York: Routledge.
- Hartsock, N. C. M. (1997). Comment on Hekman’s “Truth and method: Feminist standpoint theory revisited”: Truth or justice? *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 22(2), 367–374. <https://dx.doi.org/10.1086/495161>
- Hartsock, N. C. M. (2004). The feminist standpoint: Developing the ground for a specifically feminist historical materialism. In S. Harding (Ed.), *The feminist standpoint theory reader: Intellectual and political controversies* (pp. 35–54). New York: Routledge.
- Heck, M. C. (1980). The ideological dimension of media message. In S. Hall, D. Hobson, A. Lowe and P. Willis (Eds.), *Culture, media, language: Working papers in cultural studies 1972-79* (pp. 122–127). London: Hutchinson.
- Hennawi, L. S. (2011). *Education as resistance: Detention of Palestinian university students under Israeli occupation and Palestinian political-cultural responses*. Doctoral Dissertation, Boston College, USA.
- Hesse-Biber, S. N. (2014). *Feminist research practice: A primer* (2nd Ed.). Los Angeles: Sage Publications.
- Hooks, B. (1984). *Feminist theory: From margin to center*. Boston: South End Press.
- Hooks, B. (1989). *Talking back: Thinking feminist, thinking black*. New York: South End Press.
- Hooks, B. (1994). *Teaching to transgress: Education as the practice of freedom*. New York: Routledge.
- Hooks, B. (2012). *Writing beyond race*. New York: Routledge.

- Houge, A. B. (2014). Sexualized war violence: Subversive victimization and ignored perpetrators. In I. Lander, S. Ravn and N. Jon (Eds.), *Control, vulnerability and risk-taking: Masculinities in the criminological field* (pp. 165–183). Farnham: Ashgate.
- Imperiale, M. G., Phipps, A., Al-Masri, N. and Fassetta, G. (2017). Pedagogies of hope and resistance: English language education in the context of the Gaza Strip, Palestine. In E. J. Erling (Ed.), *English across the fracture lines* (pp. 31–38). London: British Council.
- Jad, I. (2018). *Palestinian women's activism: Nationalism, secularism, Islamism*. New York: Syracuse University Press.
- Jaysawal, N. and Saha, S. (2023). Role of education in women empowerment. *International Journal of Applied Research*, 9(4), 8-13. <https://dx.doi.org/10.22271/allresearch.2023.v9.i4a.10710>
- Jaraisy, R. and Feldman, T. (2013). Protesting for human rights in the occupied Palestinian territory: Assessing the challenges and revisiting the human rights defender framework. *Journal of Human Rights Practice*, 5(3), 421–434. <https://dx.doi.org/10.1093/jhuman/hut021>
- Johnson, P. and Kuttat, E. (2001). Where have all the women (and men) gone? Reflections on gender and the second Intifada. *Feminist Review*, 69(1), 21–43. <https://dx.doi.org/10.1080/014177800110070102>
- Jones, R. A. (2009). Philosophical methodologies of critical race theory. *Georgetown Journal of Law & Modern Critical Race Perspectives*, 1(1), 17-40.
- Keck, M. E. and Sikkink, K. (1998). *Activists beyond borders: Advocacy networks in international politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th Ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Kuttat, E. (2008). Palestinian women's organizations: Global co-option and local contradiction. *Cultural Dynamics*, 20(2), 99–117. <https://dx.doi.org/10.1177/0921374008094283>
- Lyon, D. (2001). *Surveillance society: Monitoring everyday life*. Buckingham: Open University Press.
- Machel, G. (2001). *The impact of war on children*. London: Hurst & Company.
- Mahmood, S. (2006). Feminist theory, agency, and the liberatory subject: Some reflections on the Islamic revival in Egypt. *Temenos-Nordic Journal for the Study of Religion*, 42(1), 31-71. <https://dx.doi.org/10.33356/temenos.4633>
- Maqboul, F. (2024). *Voices behind bars: Exploring the experiences of Palestinian women in Israeli prisons*. Master's Thesis, University College Stockholm, Sweden.
- Mayring, P. (2000). Qualitative content analysis. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 1(2). <https://dx.doi.org/10.17169/fqs-1.2.1089>
- McClintock, A. (1995). *Imperial leather: Race, gender, and sexuality in the colonial contest*. London: Routledge.
- Mohanty, C. T. (1984). Under Western eyes: Feminist scholarship and colonial discourses. *Boundary 2*, 12/13, 333–358. <https://dx.doi.org/10.2307/302821>

- Mohanty, C. T. (2003). "Under Western eyes" revisited: Feminist solidarity through anticapitalist struggles. *Signs*, 28(2), 499–535. <https://dx.doi.org/10.1086/342914>
- Narayan, U. (1997). *Dislocating cultures: Identities, traditions, and third-world feminism*. New York: Routledge.
- Nazzal, A., Stringfellow, L. and Maclean, M. (2023). Webs of oppression: An intersectional analysis of inequalities facing women activists in Palestine. *Human Relations*, 77(2), 265-295. <https://dx.doi.org/10.1177/00187267221144904>
- Okay, A. and Balçıkanlı, C. (2024). From university to schools: Insights from novice language teachers into teacher autonomy. In M. Jiménez Raya, B. Manzano Vázquez and F. Vieira (Eds.), *Pedagogies for autonomy in language teacher education* (pp. 152–168). New York: Routledge.
- Peteet, J. (1991). *Gender in crisis: Women and the Palestinian resistance movement*. New York: Columbia University Press.
- Pherali, T. and Turner, E. (2018). Meanings of education under occupation: The shifting motivations for education in Palestinian refugee camps in the West Bank. *British Journal of Sociology of Education*, 39(4), 567-589. <https://dx.doi.org/10.1080/01425692.2017.1375400>
- Ramazanoglu, C. and Holland, J. (2002). *Feminist methodology: Challenges and choices*. London: Sage.
- Ramsay, N. J. (2014). Intersectionality: A model for addressing the complexity of oppression and privilege. *Pastoral Psychology*, 63(4), 453-469. <http://dx.doi.org/10.1007/s11089-013-0570-4>
- Ratliff, C. (2006). Feminist standpoint theory. In E. M. Trauth (Ed.), *Encyclopedia of gender and information technology* (pp. 335–340). Hershey: Idea Group.
- Reshi, I. A., Sudha, T. and Dar, S. A. (2022). Women's access to education and its impact on their empowerment: A comprehensive review. *Morfai Journal*, 1(2), 446–450. <https://dx.doi.org/10.54443/morfai.v1i2.760>
- Richter-Devroe, S. (2018). *Women's political activism in Palestine: Peacebuilding, resistance, and survival*. Chicago: University of Illinois Press.
- Sagar, R. K. (2021). Imperatives of decolonization: Insights from Fanon, Quijano, and Mignolo on colonial legacy. *Social Science Chronicle*, 1, 1-20. <https://dx.doi.org/10.56106/ssc.2021.002>
- Schreier, M. (2012). *Qualitative content analysis in practice*. London: Sage Publications.
- Shalhoub-Kevorkian, N. (2009). *Militarization and violence against women in conflict zones in the Middle East: A Palestinian case-study*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shalhoub-Kevorkian, N. (2015). *Security theology, surveillance and the politics of fear*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shalhoub-Kevorkian, N. (2019). *Incarcerated childhood and the politics of unchilding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sharifi, N. (2018). *Female bodies and sexuality in Iran and the search for defiance*. Cham: Palgrave Macmillan.

- Shilling, C. (2012). *The body and social theory* (3rd Ed.). London: Sage Publications.
- Smith, D. E. (1987). *The everyday world as problematic: A feminist sociology*. Toronto: University of Toronto Press.
- Spellman, R. (2024). *Palestinian women's experiences and feminist activism: Mobilizing under neoliberal, neopatriarchal, and colonial realities*. Doctoral Dissertation, The University of Arizona, USA.
- Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson and L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture* (pp. 271–313). Chicago: University of Illinois Press.
- Tamimi, A. and Takruri, D. (2022). *They called me a lioness: A Palestinian girl's fight for freedom*. New York: One World.
- Terriquez, V., Brenes, T. and Lopez, A. (2018). Intersectionality as a multipurpose collective action frame: The case of the undocumented youth movement. *Ethnicities*, 18(2), 260-276. <https://dx.doi.org/10.1177/1468796817752558>
- Tufekci, Z. (2017). *Twitter and tear gas: The power and fragility of networked protest*. New Haven: Yale University Press.
- United Nations. (2014). *Report of the special rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967 (A/69/301)*. Retrieved from <https://undocs.org/A/69/301> on 01.12.2024.
- van Teeffelen, T. and Giacaman, F. (2017). Sumud - Resistance in daily life. In T. van Teeffelen (Ed.), *Challenging the wall: Toward a pedagogy of hope* (pp. 20–30). Bethlehem: Arab Educational Institute.
- Veronese, G. and Cavazzoni, F. (2020). “I hope I will be able to go back to my home city”: Narratives of suffering and survival of children in Palestine. *Psychological Studies*, 65(1), 51-63. <https://dx.doi.org/10.1007/s12646-019-00502-5>
- Veronese, G., Mahamid, F. and Bdier, D. (2023). Transgenerational trauma and collective resilience: A qualitative analysis of the experiences of settler-colonial violence among three generations of Palestinian refugees. *International Journal of Social Psychiatry*, 69(7), 1814-1824. <https://dx.doi.org/10.1177/00207640231175787>
- Williams, V. (2020). *Indigenous peoples: An encyclopedia of culture, history, and threats to survival*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Introduction

The role of Palestinian women in the resistance movement has undergone significant transformations throughout history. Since the First Intifada, women's committees have assumed a significant role in mobilizing civil resistance and providing services, thereby indicating a shift toward greater political participation. Young women were at the forefront of these movements, challenging both external pressures and traditional gender norms. Ahed Tamimi, born in 2001 in the West Bank village of Nabi Saleh, exemplified this new generation of activists through her courageous actions against Israeli soldiers, which attracted international attention. Her experiences reflected the continuity of the tradition of women's activism and emphasized the important role that young women played in shaping Palestinian resistance. By examining Tamimi's personal narrative, the significance of intersectionality becomes evident, as she revealed the dynamics between gender, age, and political resilience.

Based on Tamimi's personal experiences, this study examined the role of young Palestinian women in resistance movements from the perspective of feminist standpoint theory and intersectionality. The primary objective was to ascertain how Tamimi's actions challenged traditional gender roles and strengthened the agency of young women. To gain further insight, an inductive analysis was employed to examine the various facets of her resistance. The study examined the complex relationship between individual experiences and collective memories, as well as the influence of challenging oppressive structures in her narrative. Furthermore, the role of international solidarity and education was examined in order to reflect the global dimension of Palestinian resistance and to present a vision for future generations. Overall, the study contributed to a deeper understanding of the transformative role of young women in the context of political resistance movements.

Methodology

This study employed qualitative content analysis to examine the textual content of Ahed Tamimi's memoir *"They Called Me a Lioness: A Palestinian Girl's Fight for Freedom"*. The inductive approach facilitated the examination of a range of themes, including gender dynamics in resistance processes, youth activism, family and community roles, body politics, and the experience of incarceration as a woman prisoner. The memoir offers a firsthand account of Tamimi's experiences as a young Palestinian activist, facilitating a comprehensive understanding of the intricate nuances of individual experiences within broader social contexts (DeYoung, 2017; Okay & Balçıklanlı, 2024). In order to gain familiarity with the content and context, the textual data of her memoir were read in their original form, line by line. The initial codes were developed through the process of open coding, which was employed to identify significant concepts and categories (Elo & Kyngäs, 2008). These codes were iteratively reviewed and refined to identify categories and themes, ensuring that the themes comprehensively represented the data and increased the credibility of the analysis (Graneheim & Lundman, 2004; Schreier, 2012). Finally, the findings were synthesized to understand how the themes *"embodied resistance against oppression," "intergenerational transmission of knowledge," "growing up under continuous oppression,"* and *"hope and resistance across borders"* reflect socio-political discourses around activism, analyzing Tamimi's individual experiences in the context of feminist standpoint theory and intersectionality.

Findings

Tamimi's physical confrontation with Israeli soldiers, despite the significant power imbalance between a young woman and armed military personnel, illustrates her resolve to resist. She utilized her body as a shield and demonstrated courage by challenging military authority. Her actions and verbal challenges undermined the traditional image of the passive woman and empowered young women. By confronting the military presence and questioning the legitimacy of the oppression, she transformed the understanding of women's activism in the context of Palestinian resistance. Additionally, her

experiences in prison revealed the gendered nature of prison conditions and the violation of privacy and personal autonomy, underscoring the necessity for a gender-conscious analysis of mechanisms of repression.

The memoirs underscore the significance of resistance in Nabi Saleh as a familial tradition that is transmitted across generations. The active involvement of family members in acts of resistance served as a role model for Tamimi and her siblings, providing them with a model of resistance to emulate. The family's direct involvement in actions against violence demonstrated the significance of family solidarity and support in the resistance. Youth in Nabi Saleh refused to remain silent in the face of injustice, utilizing technology to document and disseminate their experiences globally. This intergenerational sharing of experiences and knowledge reinforced the continuity of the resistance and fostered a collective identity.

The pervasive presence of the Israeli military significantly influenced Tamimi's childhood experiences, with violence becoming a routine aspect of daily life. Children were taught to identify different weapons by their sound, which underscored the militarization of their surroundings. The intrusion upon privacy and pervasive surveillance resulted in long-term psychological distress and a militarization of childhood. Tamimi's interactions with the Israeli legal system revealed discriminatory practices that reinforced authoritarian institutions. The disparate treatment compared to Israeli activists demonstrated the double standards within the legal system and emphasized the necessity to address legal discrimination and human rights violations.

Tamimi's case illustrates the significance of international solidarity in the Palestinian struggle. The involvement of international activists and global attention to her case served to reinforce the Palestinian narrative and increase international support. She drew parallels between the Palestinian struggle and other liberation movements, such as the anti-apartheid movement in South Africa, and underscored the necessity of transnational collaboration. Education was identified as a crucial instrument for personal autonomy and collective emancipation. Tamimi delineated a vision of a future in which a democratic state exists, where all individuals are treated equally regardless of religion or ethnicity. Her emphasis on women's empowerment and the significance of education reflects her dedication to a more just and egalitarian society.

Conclusion, Discussion and Recommendations

This study is based on the experiences of Tamimi, which serve to illustrate the pivotal role that young women play in resistance movements and the process of social change. An evaluation of Tamimi's physical resistance against the Israeli army in terms of feminist standpoint theory reveals the agency of a marginalized perspective. In terms of intersectionality, Tamimi's experiences illustrate the intricate nature of the oppression faced by young Palestinian women, who contend with a multitude of intersecting forms of discrimination based on gender, age, and colonialism (Crenshaw, 1991). By embodying resistance, Tamimi challenges traditional notions of passive femininity and reframes the role of young women in liberation movements, asserting their own agency (Hooks, 1984). The postcolonial feminist perspective underscores that young Palestinian women like Tamimi challenge colonial structures and patriarchal norms by reframing their role in resistance movements (Jad, 2018). The dedication of young Palestinian women to resistance serves as a driving force for social transformation, fostering innovative avenues of liberation while safeguarding the continuity of intergenerational transmission.

By demonstrating the ways in which her identity as a "young woman" is intertwined with the national and gender dimensions of resistance, Tamimi's narratives elucidate the impact of intersectionality on the Palestinian struggle. Tamimi's connections to activists around the world illustrate the efficacy of global solidarity in resisting oppression and amplifying the voices of marginalized communities (Keck & Sikkink, 1998; Mohanty, 2003). In future research, an investigation into the manner by which young women's forms of resistance are shaped in different geographical locations and social contexts might provide a more comprehensive perspective on

intersectionality. It would be beneficial to perform a comparative analysis of the ways in which social media platforms are utilized by young women activists in the process of mobilizing international solidarity and challenging dominant discourses. A further crucial area for investigation is the function of educational and empowerment processes within societies that are subjected to oppression.

Filistin- İsrail Savaşı: Vergisel ve Ekonomik Yaptırımlar

Fatma TURNA
Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
fatmaturna86@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9400-4795

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1602049
Geliş Tarihi: 15.12.2024	Revize Tarihi: 14.02.2025 Kabul Tarihi: 26.02.2025

Atıf Bilgisi

Turna, F. (2025). Filistin - İsrail savaşı: vergisel ve ekonomik yaptırımlar. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 497-516.

ÖZ

1917 yılında yayımlanan Balfour Deklarasyonu, İsrail-Filistin sorununun başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Bir asrı aşkın süredir devam eden bu sorun, tarihte çözüme kavuşturulamamış en uzun süreli mülteci krizi olarak nitelendirilmektedir. İsrail ve Filistin arasında birçok savaş yaşanmıştır. Ancak, 7 Ekim 2023 tarihinde meydana gelen saldırılar, tarihsel bağlamda en ağır insan hakları ihlallerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu tarihten itibaren, Filistin ve İsrail'den gelen görüntüler küresel çapta milyonlarca insanın tepkisine neden olmuştur. İsrail'in yürüttüğü askeri operasyonlar, uyguladığı kısıtlamalar ve ekonomik yaptırımlar, Filistin ekonomisini derin bir mali krizle karşı karşıya bırakmakta ve ekonomik sürdürülebilirliği tehdit etmektedir. Batılı devletlerin uyguladığı yaptırım politikaları ise Filistin'in mevcut durumunu daha da ağırlaştırmaktadır. Vergisel ve ekonomik yaptırımlar, Filistin devlet yapısını kurumsal ve mali açıdan zayıflatırken, insani krizlere yol açan yaptırımlar (gıda ve su erişiminin kısıtlanması, sağlık hizmetlerinin engellenmesi gibi) Filistin halkı üzerinde yıkıcı etkiler oluşturmaktadır. Temel insani ihtiyaçların kısıtlanması, İsrail tarafından Filistin halkına karşı bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır. İsrail'in Filistin'e yönelik uyguladığı bu yaptırımlar, hem Filistin ekonomisinin derin bir mali krize sürüklenmesine hem de Filistin halkının varoluşsal tehditlerle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, çalışmamızın temel konusu İsrail'in Filistin'e uyguladığı vergisel ve ekonomik yaptırımlar olacaktır. Çalışmada, bu yaptırımlar farklı boyutlarıyla ele alınacak ve insani krize yol açan yaptırımlarla birlikte değerlendirilerek kapsamlı bir analiz sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Filistin-İsrail savaşı, vergisel yaptırım, ekonomik yaptırım.

Palestinian-Israeli War: Tax and Economic Sanctions

ABSTRACT

The Balfour Declaration, issued in 1917, is the starting point of the Israel-Palestine issue. This issue has persisted for over a century and is the most extended unresolved refugee crisis in history. Numerous wars have taken place between Israel and Palestine. However, the attacks on October 7, 2023, are considered one of the most severe human rights violations in the historical context. Since that date, the images from Palestine and Israel have provoked reactions from millions of people worldwide. Israel's military operations, imposed restrictions, and economic sanctions have brought the Palestinian economy to the brink of a deep financial crisis, threatening its economic sustainability. The sanction policies imposed by Western states have further exacerbated Palestine's current situation. Fiscal and economic sanctions have weakened the Palestinian state structure institutionally and financially, while sanctions leading to humanitarian crises (such as the restriction of access to food and water and the obstruction of healthcare services) are having devastating effects on the Palestinian population. Israel is using the restriction of basic humanitarian needs as a tool of pressure against the Palestinian people. These sanctions imposed by Israel on Palestine are causing both the Palestinian economy to plunge into a deep financial crisis and the Palestinian people to face existential threats. In this context, the main focus of this study will be the fiscal and economic sanctions Israel has imposed on Palestine. The study will examine these sanctions from various perspectives and provide a comprehensive analysis, considering the sanctions that have led to a humanitarian crisis.

Keywords: Palestinian-Israeli war, tax sanctions, economic sanctions.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki ilişkilerden başlayarak, daha sonra Arap-İsrail çatışması ile şekillenen Filistin-İsrail meselesi, günümüzde hızla sıcak çatışmalara dönüşebilen ve küresel çapta etkiler oluşturan bir soruna dönüşmüştür (TÜBA, 2023, s. 37). Bu sorun, tarihsel süreç içerisinde önemli bir jeopolitik dinamik hâline gelmiş ve yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda uluslararası boyutlarda da geniş yankılar uyandırmıştır. Gazze Şeridi, jeopolitik açıdan Doğu Akdeniz ve Süveyş Kanalı'na olan yakınlığı, Sina Çölü ile sınırdas olması ve Mısır'a kontrolsüz erişim imkânı

ile stratejik bir öneme sahiptir. Bu özellikler, Gazze'nin hem Mısır hem de İsrail için vazgeçilmez bir bölge olmasını pekiştirmektedir. 1948 yılında İsrail'in kurucusu David Ben-Gurion, Gazze'nin stratejik önemine dikkat çekerek, bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle izole edilemeyeceğini ve ele geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak, bu hedef zaman içinde İsrail ile Filistin arasında büyük acılara ve kayıplara yol açan bir sürecin başlamasına neden olmuştur (Özmen, 2014).

İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Şeria ve Gazze'nin ayrılması stratejisi, Filistinliler tarafından, Gazze'nin Batı Şeria ile bağlantısının hayati olduğu anlayışıyla reddedilmiştir. Filistinliler, Gazzesiz Batı Şeria'nın İsrail, Ürdün ve Lübnan arasında sıkışıp kalacağını düşünerek, bu bölgenin stratejik önemini vurgulamışlardır. Ancak, İsrail'in kurucusu David Ben-Gurion'ın bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle Gazze'nin ele geçirilmesi gerektiğini belirtmesi, Gazze'nin Batı Şeria'dan ayrılmasına neden olmuştur (Özmen, 2014). Mevcut durumda, işgal altındaki Filistin toprakları (The Occupied Palestinian Territory - OPT), Doğu Kudüs de dâhil olmak üzere, Gazze Şeridi ve Batı Şeria'dan oluşmaktadır. Bu bölgelerde İsrail, tek yönetici güç olarak hüküm sürerken, Filistin yönetiminin yetkileri son derece sınırlı kalmıştır. İsrail, bu yönetici gücü kullanarak, İsrail halkına ayrıcalıklar tanıırken, Filistin halkına yönelik ayrımcılık uygulamıştır. Uzun yıllar boyunca İsrail, otoritesini sürdürebilmek amacıyla Filistinlileri hapsederek, mülksüzleştirerek ve yerinden zorla ederek egemenliğini pekiştirmiştir. Bu uygulamalar, zaman zaman o kadar şiddetli hâle gelmiştir ki, hak ihlali ve apartheid (ırk ayrımı) gibi insanlığa karşı işlenen suçlar olarak nitelendirilmiştir (Human Rights Watch [HRW], 2021).

İsrail'in Filistin halkı üzerindeki askerî kontrolü, Filistinlilerin temel hizmetlere erişiminden, seyahat haklarına, evlilik seçimlerinden ikametgâh belirlemelerine kadar yaşamlarının tüm alanlarını etkilemektedir (Haddad, 2022). İsrail'in uyguladığı yaptırım politikaları, 2007 yılından itibaren Filistin'in âdeta bir açık hava hapisanesine dönüştürülmesine yol açmıştır (Kumar, 2023). Ayrıca, İsrail, Filistin üzerinde yürüttüğü kapsamlı politikalar ve önlemler aracılığıyla etkili bir kontrol mekanizması tesis etmiştir (Al Mezan Center for Human Rights [Al Mezan], 2021, s. 4).

Ancak, 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan İsrail ile Filistin arasındaki şiddet olayları, tarihsel bağlamda en ağır insan hakları ihlallerinden biri olarak nitelendirilmektedir. On binlerce sivilin hayatını kaybetmesine ve milyonlarca kişinin evlerinden ve topraklarından edilmesine yol açmıştır (Tatour, 2024). Bu çatışma, Filistin'de büyük bir insani kriz yaratmış ve taraflar arasında yoğun askerî faaliyetler, büyük yıkımlara ve binlerce sivilin ölümüne neden olmuştur (Özkan, 2024).

İsrail'in yoğun saldırıları nedeniyle hastaneler, mülteci kampları, okullar, sağlık birimleri ve Birleşmiş Milletler (BM) tesisleri İsrail tarafından bombalanmış ve güvenli liman olmaktan çıkarılmıştır. Bedensel ve zihinsel zarar verme, çocukların ve kadınların öldürülmesi, keyfi gözaltına alma veya tutuklama, toplumun tamamını yok edecek şekilde hayat koşullarının dayatılması, geri dönme hakkının engellenmesi, ayrılma ile hareket özgürlüğü haklarının reddedilmesi gibi insanlık dışı eylemler uygulanmıştır. Bu tür eylemler, İsrail'in insanlığa karşı suç işlediğini göstermektedir (Al Mezan, 2021, s. 4).

İsrail'in Gazze'ye karşı yürüttüğü soykırım niteliğindeki savaş, modern zamanların en ciddi krizlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. İsrail'in uyguladığı yaptırım politikaları, Filistinliler üzerinde egemenliğini sürdürme amacından kaynaklanmaktadır. İslamcı bir grup olarak nitelendirilen Hamas, başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batı ülkeleri tarafından terör örgütü olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, başta ABD olmak üzere birçok Batı ülkesi, Filistin'e yönelik vergisel ve ekonomik yaptırımlar uygulamaktadır. Bu yaptırımlar, vergisel kısıtlamalardan, bankacılık işlemlerinin yasaklanmasına kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Batılı ülkelerin bu politikaları, Filistin'in mevcut durumunu daha da kötüleştirmektedir. Bu bağlamda, çalışmamızın ana konusu Filistin-İsrail savaşının vergisel ve ekonomik yaptırımları olacaktır. Savaşın vergisel ve ekonomik yaptırımları ayrı başlıklar altında detaylı bir şekilde incelenecek ve diğer yaptırım ve kısıtlamalar da dikkate alınarak kapsamlı bir değerlendirme yapılacaktır.

Yöntem

Bu çalışmanın yöntemini literatür taraması oluşturmuştur. Bu kapsamda mevcut kaynaklar ve bilgiler araştırılarak inceleme yapılmıştır. Çalışmada, mülakat, anket, deney teknikleri kullanılmadığı ve hayvanlar ve insanlar üzerinde klinik araştırma yapılmadığı için etik kurul kararı alınmamıştır.

Filistin – İsrail Savaşının Tarihsel Kökeni

Filistin bölgesinin bir kısmı, dinî inanışları gereği Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler için Kutsal Topraklar olarak kabul edilmiştir. Bu durum özellikle 20. yüzyıldan itibaren Arap ve Yahudi toplumunun çatışmasına neden olmuştur. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesiyle birlikte Filistin bölgesinin kontrolü Büyük Britanya'ya manda edilmiştir (Khalidi ve Bugh, 2024). O dönemde Fransa ve İngiltere arasında gizlice Sykes-Picot Anlaşması (The Sykes-Picot Agreement) yapılarak Orta Doğu'daki toprakların hangi ülkeler tarafından kontrol edileceği belirlenmiştir. Bu iki sömürgeci devlet, Osmanlı Devleti'nin yönetiminde bulunan bu bölgeleri, yerel halkın çıkarlarını gözetmeksizin kendi aralarında paylaşmıştır (Aljazeera, 2003).

Bu süreçte 1922'den 1947'ye kadar Filistin, İngiltere tarafından yönetilmiştir. O zamandan beri Yahudilerin bu bölgeye göçü artmış (%6'dan %33'e [Haddad ve Chughtai, 2023]) ve Arap toplumu ile Yahudi toplumu arasındaki gerginlikler de artarak devam etmiştir (Encyclopaedia Britannica). Bu durum çok sayıda ayaklanmayı beraberinde getirmiş, özellikle 1936 ve 1939 yıllarında Filistin'de tam kapsamlı ulusal bir ayaklanmaya neden olmuştur. Bu ulusal ayaklanmada on beş binden fazla Filistinli yaralanmış, beş bini ise öldürülmüştür. Bu ayaklanma ile bağımsız bir Filistin vatanına ulaşılmasa da bağımsızlığı hedef alan bir Filistin kimliğinin oluşumuna önemli bir katkı sağladığı düşünülmüştür (Cleveland, 2008, s. 288). 1947'ye kadar İngiliz yönetimi altında bulunan Filistin'de uzun yıllar boyunca mücadeleler devam etmiştir (BBC, 2024a).

1947 yılına gelindiğinde, II. Dünya Savaşı'nın etkileri nedeniyle ciddi ölçüde güç kaybeden İngiltere, bu bölgeden çekilme kararı alarak Filistin meselesini BM'ye devretmiştir (Hughes ve Royde, 2024). BM ise 11 ülkenin üyesinden oluşan BM Filistin Özel Komitesini (The UN Special Committee on Palestine) kurmuş ve Filistin ile İsrail devletlerinin ekonomik olarak birleşmesi gerektiğini oy çoğunluğu ile kabul etmiştir (Encyclopaedia Britannica). BM 181 sayılı (Encyclopaedia Britannica) bu karar ile bölge Arap devleti ve Yahudi devleti olarak bölünmüş (Encyclopaedia Britannica, 2024), toprakların %55'i Yahudilere %45'i Filistinlilere verilmiş (Haddad ve Chughtai, 2023) ve Kudüs'ün uluslararası özel bir rejim tarafından yönetilmesi kabul edilmiştir (Encyclopaedia Britannica).

BM'nin vermiş olduğu bu karar, 1917 yılında İngiltere Dış İşleri Bakanı Arthur Balfour'un (Balfour Deklarasyonu – The Balfour Declaration [Tahhan, 2018]) İngiltere'de bulunan Yahudilere “ulusal bir yurt kurma” sözüne dayanmıştır (Haddad ve Chughtai, 2023). Esasında bu bildiri Yahudilerin liderlerinden olan Lord Walter Rothschild'e gönderilen bir mektuptan dolayı oluşturulmuştur. Lord Rothschild'e gönderilen bu mektup bir hafta sonra 9 Kasım 1917'de gazetelerde yayımlanmış ve böylece kamuoyu konuya ilişkin bilgi sahibi olmuştur (BBC, 2021). Bu durum 1948 Filistin Nakbası'nın habercisi olarak kabul edilmiştir (Tahhan, 2018).

14 Mayıs 1948'e gelindiğinde ise Yahudi liderler İsrail'in bağımsızlığını ilan etmiş ve ertesi gün 5 Arap ülkesi saldırıya geçmiş ve ilk Arap-İsrail savaşı başlamıştır. Bu savaşın sonucunda yedi yüz elli binden fazla Filistinli, yurtlarından sürülerek evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. O dönemde gitmek zorunda kalan Filistinlilere, Filistinli yeni kuşaklara geri dönme izni bile verilmemiştir (BBC, 2024a). İsrail, Filistinlileri topraklarından kovarak Filistin topraklarının %78'ini ele geçirmiştir (Haddad, 2022). Topraklarından ayrılmak zorunda kalan Filistinliler BM tarafından mülteciler olarak kabul edilmiş, Suriye, Ürdün ve Lübnan gibi ülkelere sığınmışlardır. Yaklaşık üçte biri ise mülteci kamplarında yaşamaya başlamıştır (BBC, 2018). Kendi topraklarından zorla sürülerek mülteci durumuna düşen Filistinliler, bu olayı “El-Nakba”, yani “Büyük Felaket” olarak adlandırmışlardır (BBC, 2024a). El-Nakba olayı Filistinliler için oldukça önemli bir olay olarak kabul edilmiş ve bu büyük felaket, her yıl (15 Mayıs) Filistinliler tarafından anılmıştır (BBC, 2018).

1948-1949 yıllarında gerçekleşen tek savaş, Arap-İsrail Savaşı olmamıştır, 1956 (Süveyş Krizi-Suez Crisis), 1967 (Altı Gün Savaşı-Six-Day War), 1973 (Yom Kippur Savaşı-Yom Kippur War), 1982 (Lübnan Savaşı-Lebanon War), 2006 (İkinci Lübnan Savaşı-Second Lebanon War) ve 2023'ten (İsrail Hamas Savaşı-Israel Hamas War) günümüze kadar birçok Arap-İsrail savaşı gerçekleşmiştir (Encyclopaedia Britannica, 2024). Diğer yandan 1979 Camp David Anlaşmaları, 1990 Oslo Anlaşmaları ve 2020 İbrahim Anlaşmaları da dâhil olmak üzere barışı sağlamak üzere çok sayıda anlaşma yapılmış ama buna rağmen çatışmalar hep devam etmiştir (BBC, 2018). Anlaşmalarla bir şey elde edemeyen Arap ülkeleri, savaşlarda da başarı elde edememiş ve çok büyük kayıplar vermişlerdir. İsrail ise İngiltere hükümetinin desteğiyle bölgenin en önde gelen askeri güç olduğunu kanıtlamıştır (Encyclopaedia Britannica, 2024). Ancak 2023 yılında gerçekleşen İsrail-Hamas Savaşı tarihin en yıkıcı savaşı olarak kayda geçmiştir.

7 Ekim 2023'te Hamas, İsrail'e karşı tarihte eşi benzeri görülmemiş bir saldırı gerçekleştirmiştir. Bu saldırı İsrail tarafından tarihin en ölümcül saldırısı olarak nitelendirilmiş ve ölümcül bir karşı saldırının başlatılmasına sebep olmuştur. Yaklaşık bir buçuk yıl devam eden saldırılara rağmen, Hamas ve İsrail arasında barış hâlâ sağlanamamıştır. Üstelik savaşın şiddeti her geçen gün daha da artmıştır. 1 Ekim 2023'te ise İsrail, Hamas'a destek veren Hizbullah'a karşı Lübnan'a kara operasyonları başlatmıştır. 7 Ekim'den beri İsrail ile Hamas arasında hava saldırıları devam etmiştir. İran ise Hizbullah'ı desteklemek için yüz elliden fazla balistik füze fırlatmıştır. Bu saldırılar dünya genelinde Hamas-İsrail savaşının bölgesel bir savaşa neden olabileceği korkusunu oluşturmuştur (Salem, 2024).

Ekim 2023'ten beri Gazze'de ölüm sayısı 44.664'e (bu rakamın 15.000'den fazlası çocuk [Tatour, 2024]) yaralıların sayısı ise 105.976'ya yükselmiştir. Ancak yol kenarlarında, enkaz altlarında hâlâ cenazelerin olduğu (tahmini 10.000 [Tatour, 2024]), Filistinlilerin İsrail güçlerinden dolayı bu cenazelerine ulaşamadıkları ifade edildiğinden sayının daha fazla olduğu düşünülmektedir. Üstelik Ekim 2023'ten beri nüfusun %85'i (yaklaşık iki milyon) Gazze'de evlerini ve topraklarını terk etmiştir. İsrail, halkın sığındığı eğitim kurumları ve hastaneleri hedef alarak sivil altyapıyı da hedef almıştır (Anadolu Ajansı [AA], 2024). İsrail'in Gazze'ye giden insani yardımları engellemesi ve yardım kuruluşlarından gelenleri öldürmesi Gazze halkının yoğun bir kıtlık çekmesine sebebiyet vermiştir. Hastanelerin yok edilmesi, tıbbi yardımların önlenmesi bulaşıcı hastalıkların yayılmasına da sebebiyet vermiştir (Council Foreign Relations [CFR], 2024). İsrail Ekim 2023'ten beri Gazzelilere savaş adı altında resmen soykırım uygulamaktadır (AA, 2024). Diğer yandan, uluslararası toplumlar, çeşitli diplomatik ve ekonomik yaptırımları tartışmaya açmış olup, özellikle vergisel tedbirler yoluyla baskı oluşturmayı amaçlayan politikaları gündeme getirmiştir.

Filistin – İsrail Savaşına Yönelik Vergisel Yaptırımlar

Filistin – İsrail savaşına yönelik vergisel yaptırımlar bağlamında dört temel yaptırım türü tespit edilmiştir. Söz konusu yaptırımlar, vergi transferlerinin durdurulması, gümrük vergisi, vergi muafiyeti ve savaş vergisi direncini içermektedir. Bu yaptırımlar, aşağıda ayrı başlıklar altında detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Vergi Transferlerinin Durdurulması

2023 Ocak ayında İsrail, Filistin Yönetimi'nin İsrail Devleti'ne karşı siyasi ve hukuki savaş başlatma kararına yanıt olarak bir dizi yaptırım kararını açıklamıştır. Filistin Yönetimi (The Palestinian Authority - PA)'ne karşı alınan bu yaptırımların başında, Tel Aviv'in Filistin Yönetimi adına topladığı 139 milyon İsrail shekeli (39 milyon dolar) tutarındaki vergi gelirlerine el konulması ve bu gelirlerin Filistin terörizmin saldırılarından zarar gören İsrailli mağdur ailelere aktarılması olduğu belirtilmiştir (AA, 2023). Filistin Maliye Bakanlığı'nın son istatistiklerine göre, İsrail hükümeti son birkaç yılda Filistin vergi gelirlerinden yaklaşık 6,93 milyar shekel (1,8 milyar dolar) kesmiştir ve bu gelirleri iade etmeyi reddetmiştir. Bu durum, Filistin Yönetimi'nin karşı karşıya olduğu mali zorlukları daha da kötüleştirmiştir. İsrail'in uyguladığı bu politika, Filistin Yönetimi'ne, Gazze'deki

çalışanlarına ve emeklilerine, sağlık ve eğitim gibi temel sektörlerde çalışan hükümet çalışanlarının maaşları da dâhil olmak üzere ödemelerin durdurulmasına neden olmuştur (Middle East Monitor [MEMO], 2024). Filistin yönetimi, şu anda maaşların %50-60'ını ödeyebilmektedir (Reuters, 2024).

Bununla birlikte, İsrail, şehit ve tutuklu ailelerine yönelik ödemeler kapsamında Filistin yönetimine ait 3,48 milyar şekel (600 milyon dolar) tutarındaki geliri, Şubat 2019'dan itibaren devam eden bir uygulamaya çerçevesinde alıkoymaktadır. Bu kesintiler ortalama olarak ayda 53,5 milyon şekel (14,4 milyon dolar) tutarındadır ve İsrail bu gelirlerin serbest bırakılmasını engellemeye devam etmektedir (MEMO, 2024). İsrail ayrıca elektrik, su ve Filistinlilerin İsrail hastanelerindeki tedavi masrafları için de vergi kesmektedir (Reuters, 2024).

Diğer yandan İsrail tarafından Filistin yönetimine karşı uygulanan bu yaptırım ilk değildir. 2014 yılında Filistin'in 15 uluslararası antlaşmaya ve sözleşmeye dâhil olması İsrail'in aynı yaptırımı uygulamasına neden olmuştur (BBC, 2014). Yine 2012 yılında Filistin'in BM'ye üye olmayan gözlemci statüsüne yükseltilmesinde İsrail yine aynı yaptırımı uygulayarak vergi gelirlerinin aktarılmasını reddetmiştir (Kershner, 2012). İsrail'in, normal şartlarda Filistin yönetiminin üçte ikisine denk gelen vergi gelirini toplayarak Filistin yönetimine aktarması gerekmektedir (Middle East Eye [MEE], 2015). Ancak İsrail her fırsatta bu vergi gelirlerini aktarmayı durdurma veya kısmi olarak aktarma şeklinde Filistin'e karşı yaptırım uygulamayı fırsat bilmektedir.

Gümrük Vergisi

İsrail yönetimi, Filistin Kurtuluş Örgütü (The Palestine Liberation Organization) ile 1994'te imzaladığı Paris Ekonomi Protokolü gereğince, Filistin Yönetimi'nin sınırlar üzerindeki kontrolü İsrail tarafından gerçekleştirilmektedir (Geldi, 2024). Protokol ile Filistin, dış ticaretinde İsrail'e bağımlı iken, Filistinlilerin ihracat ve ithalatının neredeyse tamamı İsrail'den ya da İsrail kontrolündeki noktalardan yapılmaktadır (Erdem, 2024). Bu kapsamda İsrail toplamış olduğu gelirlerin yaklaşık 190 milyon dolarını %3 karşılığında Filistin'e aktarmaktadır. Ancak 2000 yılında beri İsrail, Filistin hükümeti adına ne kadar gelir topladığını belirtmemekte ve 2022 yılından itibaren bu gelirlerden kesinti yapmaya devam etmektedir (Odeh, 2020).

Kasım 2023'te ise İsrail Maliye Bakanı Filistin Yönetimi'nin *“vergi gelirlerinden 130 milyon şekel (yaklaşık 35 milyon dolar) tutarında kesinti yapılmasını ve bu paranın Filistinlilerin düzenlediği saldırılarda yakınları öldürülen 28 İsrailli aileye aktarılması”* talimatını vermiştir (Erdem, 2024). İsrail ayrıca Ürdün'le sınır kapılarında Filistinli yolculardan toplanan 900 milyon şekel (242,6 milyon dolar) tutarındaki vergiyi elinde tutmuş ve toplam kesintileri yaklaşık 6,93 milyar şekele (1,8 milyar dolar) çıkarmıştır (MEMO, 2024). Bu kesintiler Filistin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Vergi Muafiyeti

ABD Temsilciler Meclisi (The US House of Representatives), 21 Kasım 2024 tarihinde Hazine Bakanlığı'na (The Treasury Department), “terörist destekçisi örgüt” olarak gördüğü herhangi bir kâr amacı gütmeyen kuruluşların vergi muafiyet statüsünü iptal etme yetkisi veren bir yasa tasarısını kabul etmiştir. Terör Finansmanını Durdurma ve Amerikan Rehinelerine Uygulanan Vergi Cezaları Yasası (The Stop Terror-Financing and Tax Penalties on American Hostages Act) olarak bilinen yasa iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, yurt dışında hukuka aykırı veya haksız yere gözaltına alınan veya rehin tutulan ABD vatandaşları ve eşleri için vergi muafiyeti sağlarken; ikinci bölüm, teröristleri destekleyen örgütlerin vergi muafiyet statüsünü sonlandırmaktadır (MEE, 2024a).

Bu yasa, İsrail'in Gazze'ye yönelik savaşını eleştiren birçok Filistin yanlısı grubun tehlikeye atıldığına yönelik eleştiriler almaktadır. Yasa tasarısının ortak sponsorlarından biri olan Cumhuriyetçi Kongre Üyesi David Kustoff, yasa tasarısının açıkça *“Hamis da dâhil olmak üzere terör örgütlerinin finansal ağlarını çökertmeyi”* amaçladığını belirtmektedir. Kaldı ki, Hamis'in Güney İsrail'e yönelik saldırıları ve İsrail'in Gazze'ye tam teşekküllü bir savaş başlatarak 44.000'den fazla Filistinlinin ölümüne yol açmasının ardından, birçok ABD'li milletvekili, İsrail'in savaşını protesto eden kişi ve

grupları, ABD'nin terör örgütü olarak tanımladığı Hamas'ı desteklemekle suçlamıştır. Dolayısıyla söz konusu yasanın, ABD'deki Filistin yanlısı grupların yanı sıra Gazze'ye yardım ulaştırmak için çalışan herhangi bir gruba karşı bile kullanılabilmesi mümkündür (MEE, 2024a).

Savaş Vergisi Direnci

İngiltere'de savaş karşıtı gruplar, hükümetin Filistin-İsrail Savaşına karşı tutumunu değiştirebilme adına “soykırıma vergi yok” kampanyası adı altında vergi ödemeyi bırakma çağrısı yapmıştır. Kampanyayı savunanlar, İsraili destekleyen bir hükümete ödenen vergilerin soykırımın finanse edildiği anlamına geldiğini ve bunun da yasadışı olduğunu savunmuştur. Kampanya savunucularına göre, soykırıma karşı durmak amacıyla vergiye direnç göstermek yasalıdır (Demirci, 2024). Savaş vergisine direnmek, savaşı finanse eden vergilerin bir kısmını veya tamamını ödemeyi reddetmek anlamına gelmektedir (Dilawar, 2024).

Kampanyanın öncelikli amacı, vergi mükelleflerine belediye ve gelir vergilerini ödememeyi ikna etmektir. Ayrıca kampanyaya katılanlardan aynı gün İngiltere Gelir ve Gümrük İdaresi'ne (*The Revenue and Customs*) kesintilerini bildirmeleri istenecektir. Daha sonra bu kişiler vergilerini vergi idaresi yerine bir vakfa ödemeye başlayacaktır. Eğer hükümet bir yıl içinde mahkeme huzurunda “savaş suçlarına ortak olmadığını” ispatlarsa vergiler gümrük idaresine iade edilecektir. Böylece İngiltere hükümetinin Gazze'ye yönelik politikasını değiştirmeye yönelik baskı uygulanmaktadır. Bu kapsamda İngiltere'nin bir yıl içinde yaklaşık 700 milyon Euro'dan mahrum kalacağı tahmin edilmektedir (Demirci, 2024).

Diğer taraftan soykırıma karşı vergi direnci hareketinin bir örneği de ABD'de görülmüştür. ABD hükümeti her yıl İsrail'in Filistin'e yönelik savaşını finanse edebilmek için İsrail'e 3,8 milyar dolar göndermiştir. Ekim 2023'ten bu yana ABD, soykırımın devam edebilmesi için gerekli olan finansal desteğin %70'ini (18 milyar dolar) karşılamıştır (Not My Tax Dollars). Savaş karşıtı gruplar, savaşı finanse etmek için uygulanan bir verginin olmadığını, ancak herkesin ödediği verginin yaklaşık yarısının soykırımı finanse etmek için kullanıldığını savunmaktadır. Bu kapsamda savaş karşıtı gruplar, vergi mükelleflerinin federal gelir vergilerinin en az %5'ini hayır kurumlarına veya yerel toplum örgütlerine bağışlamasına yönelik “vergi karartma – tax blackout” adı altında bir kampanya başlatmaktadır. Bu kampanya, soykırımın finanse edilmesine karşı eyleme dönüştürülebilecek önemli bir protesto biçimi olarak görülmektedir (Dilawar, 2024). Bu tür bireysel ve sivil girişimlerin yanı sıra, devletler ve uluslararası kuruluşlar da çeşitli ekonomik yaptırımların uygulanmasını teşvik etmekte ve finansal baskı mekanizmalarını harekete geçirmektedir.

Filistin – İsrail Savaşına Yönelik Ekonomik Yaptırımlar

Filistin-İsrail savaşına yönelik ekonomik yaptırımlar bağlamında beş temel yaptırım türü tespit edilmiştir. Söz konusu yaptırımlar, federal yardımlar, finansal destekler, uluslararası yardımlar, mali işlemler ve yatırımların yasaklanmasını içermektedir. Bu yaptırımlar, aşağıda ayrı başlıklar altında detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Federal Yardımlar

ABD'deki üniversite kampüslerinde bir yıl süren kitlesel Filistin yanlısı seferberliğin ardından, iki ABD milletvekili, İsrail'e ticari boykot uygulayan üniversitelere federal yardımı kesmeyi amaçlayan bir yasa tasarısını Kongre'ye sunmuştur. Yasa tasarısı, aylardır Filistin yanlısı protestocuların taleplerini kabul eden ve Gazze savaşından kâr elde eden şirketlerdeki hisselerini elden çıkaran üniversitelere karşı federal fonları kullanmakla tehdit etmekte ve bu tür elden çıkarmaları “antisemitik” olarak adlandırmaktadır. Bu yasa tasarısı, ABD genelinde 30'dan fazla eyalet meclisinde kabul edilen benzer boykot karşıtı yasa tasarısıyla örtüşmektedir. Amaç, devletle sözleşmesi olanları İsrail'i boykot etmeme taahhüdünü imzalamaya zorlamaktır. Bu yaptırımlar, Filistin yanlısı gruplar ve ifade özgürlüğü örgütleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve ifade özgürlüğü hakkını garanti altına alan ABD Anayasası'na aykırı olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle Teksas, Georgia ve Arkansas

dâhil olmak üzere birçok eyalet de bu yasa tasarıları dava edilmiş olsa bile; çoğu eyalette bu yasalar hâlâ yürürlükte olmaya devam etmektedir (MEE, 2024b).

Diğer yandan, geçtiğimiz yıl boyunca, ABD yasama organları İsrail'in Gazze'ye yönelik askeri saldırısının ardından ülkede Filistin yanlısı aktivizmin artması üzerine, ülkedeki mevcut boykot karşıtı yasaların kapsamını genişletecek (MEE, 2023) federal bir anti-boykot yasa tasarısını çıkartmayı (MEE, 2024b) hedeflemiştir. Bunun üzerine temsilciler Meclisi 2023 Şubat ayında, Amerikan vatandaşlarının ABD'ye dost ülkelere karşı yabancı hükümetler tarafından düzenlenen boykotlara katılmayı reddetmelerini gerektiren mevcut Boykot Karşıtı Yasa'yı genişletecek olan IGO Anti-Boykot Yasası (IGO Anti-Boycott Act)'nı yürürlüğe geçirmiştir (MEE, 2024b). Bu yasa tasarısı, küresel antisemitizme karşı mücadelede önemli bir tedbir olarak görülmüştür (MEE, 2023).

Finansal Destekler

Ocak 2024'te AB, Hamas ve PIJ (Palestine Islamic Jihad – Filistin İslami Cihat)'i terör örgütü ilan etmiş ve bu kapsamda Hamas ve PIJ'i destekleyen bireyleri ve kuruluşları hedef alan bir yaptırım rejimi kurmuştur (Global Sanctions, 2024a). Amaç, Hamas ve PIJ'in şiddet eylemlerini önlemeyi amaçlamaktır. AB bu yaptırım çerçevesi ile Hamas ve PIJ'i finansal olarak destekleyenleri hedef almaktadır. Yaptırım rejimi altında listelenenlerin varlıklarını dondurmaktadır. Doğrudan veya dolaylı olarak kendilerine veya onların yararına fon veya ekonomik kaynak sağlamak yasaklanmaktadır. Ayrıca, listelenen gerçek kişilere AB'ye seyahat yasağı da uygulanmaktadır (European Council [EC], 2024).

Yeni yaptırım çerçevesi 19 Ocak 2025'e kadar geçerlidir (European Union [EU], 2024a ve EU, 2024b). Ancak Konsey, belirlenen hedeflere ulaşılmadığını düşünürse, söz konusu yaptırım çerçevesini gözden geçirecek ve uygun şekilde yenileyecek veya değiştirecektir (EC, 2024). AB dışında, ABD, İngiltere ve diğer ülkeler de (Avustralya, Kanada, Japonya ve Yeni Zelanda) Hamas ve PIJ'i terör örgütü olarak ilan etmiştir (Global Sanctions, 2024b). Bu ülkeler bu gruplara üye olmayı, destek ve kaynak sağlamayı suç hâline getirmiştir (Global Sanctions, 2024a).

Diğer yandan İsviçre, Hamas'ın terör eylemlerini kınayarak insani durumun iyileştirilmesi gerektiğini savunmuştur (Federal Department of Foreign Affairs [FDFA], 2023). İsviçre Dışişleri Bakanlığı, uluslararası insani hukuka saygı gösterilmesi ve sivillerin korunması için Filistin'de ve İsrail'de yer alan 11 saygın insan hakları örgütüne sağlanan fonu (150 milyon dolardan fazla) askıya alma kararı almıştır. Üstelik bu kararı, İsrail'in Gazze'de 2,2 milyondan fazla insana su, yiyecek, yakıt, elektrik ve ilaç gibi temel hizmetlerin erişimini kesmesi üzerine alması oldukça manidardır (Kilbride, 2023).

Yine Hamas'ın İsrail'e yönelik saldırılarına yanıt olarak İsveç (5 milyon dolar), Danimarka (13 milyon dolar), Avusturya (20 milyon dolar) ve BM, Filistin ve sivil toplum örgütleri için fon sağlamayı da içeren ikili kalkınma yardım programlarını askıya almıştır (Kumar, 2023). İngiltere'de yardım ödemelerini durdurmak veya askıya almak yerine kalkınma programını gözden geçirmeye başlamıştır (Barrons, 2023). Bu hareketler, 16 yıldır hâlihazırda mevcut olan kısıtlamaların ardından zaten kötü koşullara sahip olan Gazze'nin durumunun daha da kötüleşmesine sebebiyet vermektedir. Özellikle Batı ülkelerin Filistin'e karşı kalkınma yardımlarını dondurması konusunda vermiş olduğu açıklamalar oldukça endişe vericidir (Kumar, 2023).

Uluslararası Yardımlar

İsrail 2024 yılı Ekim ayında, BM'ye bağlı Filistin Mültecileri Yardım ve Çalışma Ajansı'nın (The Relief and Works Agency for Palestine Refugees - UNRWA) İsrail ve işgal altındaki Doğu Kudüs'te faaliyet göstermesini yasaklayan yasa tasarısını onaylamıştır. Bu yasa, UNRWA çalışanları ile İsrail yetkilileri arasındaki teması yasaklamıştır. Bu durum kurumun, Gazze ve İsrail işgali altındaki Batı Şeria'da faaliyet gösterme yeteneğini olumsuz etkilemiştir (BBC, 2024b).

Onlarca yıldır, ajans özellikle Batı Şeria ve Gazze Şeridi de dâhil olmak üzere işgal altındaki Filistin topraklarında İsrail tarafından kontrol edilen bölgelerdeki Filistinli mültecilere temel insani hizmetler sağlamıştır. Bu hizmetlere sağlık tesisleri, okullar ve mesleki eğitim merkezleri de dâhildir. Ancak Hamas'ın 7 Ekim'de İsrail'e düzenlediği saldırıların ardından, bazı UNRWA personelinin de bu örgüte dâhil olduğu iddiaları, İsrail'de örgütün yasaklanması yönündeki çağrıları daha da yoğunlaştırmıştır (BBC, 2024b). Eski bir büyükelçi ajansı UNRWA'yı, *"Yahudi Devleti'nin yıkımına tamamen kendini adanmış bir Filistin örgütü"* olarak tanımlamıştır (United Nations [UN], 2024a). Bu iddiaların ardından, yaklaşık 16 Batı ülkesi yardım kuruluşuna geçici olarak fon sağlamayı durdurmuştur. Hâlbuki Gazze'nin iki milyondan fazla nüfusunun neredeyse tamamı ajansın yardım ve hizmetlerine bağımlıdır (BBC, 2024b).

Bu anlamda UNRWA, Gazze'deki tüm yardım operasyonlarının omurgası konumundadır (UN, 2024a). Kaldı ki, BM 2024 Kasım ayında yapmış olduğu açıklamada, 2023 yılı Ekim ayında başlayan savaştan bu yana 333 yardım görevlisinin öldürüldüğünü ve bunlardan 243'ünün UNRWA çalışanı olduğunu belirtmiştir. Bu durum insani yardım operasyonlarının imkânsız hâle gelmesine ve Gazze'deki açlığın hızla derinleşmesine sebebiyet vermektedir (Aljazeera, 2024).

Mali İşlemler

İsrail'in Gazze'ye yönelik yürüttüğü savaşta bankalar, öncelikli hedefler arasında yer almıştır. İsrail, Filistin halkının dayanma gücünü artırabilecek elektrik, su gibi altyapıları hedef almanın yanında, kamu ve özel sektör tesisleri ile bankaları yoğun hava saldırıları nedeniyle işlevsiz hâle getirmiştir. Gazze'de bulunan on bankanın çalışanları işlerine gidememiş, şubelerini açamamış ve hizmetlerini gerçekleştirememiştir (Çamdalı, 2024).

Diğer yandan İsrail, bankalar arası işbirliğini uzatmayarak Filistin bankacılık sektörünün olağanüstü bir krize girmesine sebep olmuştur (Canik, 2024). Özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya, muhabir bankacılık hizmetlerinin İsrail tarafından en az bir yıl süreyle acilen yenilenmesi gerektiğini talep etmiştir (Finansın Gündemi, 2024). ABD Hazine Bakanı ise Filistin finans kuruluşlarının dünyadan izole edilmesinin tüm bölgeyi istikrarsızlaştıracağını ve Filistin için ekonomik bir felaket riskini doğuracağını ifade etmiştir (Mepa News, 2024).

Filistin Kuruluş Örgütü ile İsrail yönetimi, Paris Ekonomi Protokolü'nü 1994'te imzalamıştır. Bu protokole göre Filistin Merkez Bankası olarak görev yapan Filistin Para Otoritesi, bankacılık sektörleri dâhil, tüm bankacılık faaliyetlerini denetlemektedir (Finansın Gündemi, 2024). Hâlihazırda, Bank Hapoalim ve Discount Bank adında iki İsrail bankası Filistin bankalarının hem İsrail'deki hem de dünyadaki bankacılık işlemlerini yürütmektedir (Canik, 2024). Bu anlamda Filistin bankalarının küresel bankacılık sistemine erişmesinde İsrail bankaları temel anahtar görevi görmektedir (Finansın Gündemi, 2024).

İsrail Maliye Bakanlığı, 2016'dan beri İsrail'in bu iki bankasına, Filistin bankalarıyla olan küresel çapta iş ilişkilerini sürdürmede aracılık etmesine izin veren yıllık bir muafiyet vermektedir (Hanna ve Dajani, 2024). Bu muafiyet izni, İsrail bankalarını Filistin Yönetimi'nin *"terör gruplarına fon transferi"* nedeniyle açacağı davalara karşı korumaktadır. Bu muafiyet izni uzatılmazsa, İsrail bankaları yasal işlemlerle karşı karşıya kalacak ve Filistin bankalarıyla ilişkilerini koparmaları gerekecektir (UN, 2024b). Filistin finans kuruluşlarının küresel bankacılık sistemiyle bağlantısının kesilmesi, Filistin bankalarının temel işlevini kaybetmesine ve Filistin ekonomisinin felç olacağı anlamına gelmektedir (Canik, 2024). Ayrıca banka havalelerinin imkânsız hâle gelmesi Filistin halkının tüm temel insan haklarını (yaşam hakkı, gıda hakkı ve sağlık hakkı gibi) tamamen etkileyecek ve devam eden insani felaketi daha da kötüleştirecektir (UN, 2024b). Bankacılık işlemlerinin durması, savaşın şiddetlenmesi ve altyapıların yok edilmesiyle Filistin'de büyüyen mali kriz giderek derinleşecektir.

Diğer yandan Kanada, Doğu Kudüs ve Batı Şeria'daki vatandaşların mülklerine uygulanan gasp ve zararları, yardım konvoylarına yapılan saldırıları ve Filistinli kişilerin zorla yerinden edilmesi

gibi şiddet eylemlerine neden olan İsraili dört kişiye ve iki kuruluşa yaptırım uygulamıştır. Bu kapsamda listelenen kuruluşların ve bireylerin Kanada’da sahip olabilecekleri tüm varlıkları dondurulmuş, Kanadalı vatandaşlar ile işlem yapması yasaklanmış ve Kanada’ya mülteci veya göçmen olarak kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Kanada, İsraili yerleşimcilerin aşırı saldırı ve şiddet eylemlerinin genişlemesine karşı çıkmak amacıyla yaptırımlar uygulamaktadır (Government of Canada, 2024). ABD Hazine Bakanlığı’na bağlı Yabancı Varlıklar Kontrol Ofisi (The Office of Foreign Assets Control - OFAC) ise yurt dışında bulunan Hamas’ın üst düzey yetkililerine yaptırım uygulamıştır. Yaptırım kapsamında ABD’deki sahip olabilecekleri tüm varlıkları dondurulmuş ve ABD’li vatandaşlar ile işlem yapması yasaklanmıştır (Rudaw, 2024).

Yatırımların Yasaklanması

New York Eyaleti yatırımların yasaklanmasına yönelik yaptırım kararı almıştır. Yürütme Emri 157’ye göre, İsrail’e karşı boykot uygulayan, yatırımdan çekilen veya yaptırım uygulayan kampanyaları destekleyen tüm kamu fonlarının geri çekilmesi emredilmektedir. Devlet otoritesi veya kurumlarının New York Eyaleti’ndeki ayrımcı ve zararlı Filistin destekli yaptırımları, boykotları ve yatırımdan çekilmeleri genişleten kampanyaları teşvik etmesi veya bu kampanyalara yatırım faaliyetinde bulunması yasaklanmıştır.

Filistin – İsrail Savaşında Uygulanan Yaptırımlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme

1994 yılında imzalanan Paris Protokolü (The Paris Protocol), İsrail ekonomisini gümrük birliği yoluyla Filistin ekonomisiyle birleştirmekte ve İsrail’in tüm sınırları kontrol edeceğini belirtmektedir. Ekonomik İlişkiler Protokolü (The Protocol on Economic Relations) olarak da bilinen bu protokol, Filistin vergi gelirlerinin, Filistin hükümeti adına İsrail tarafından toplanmasına izin vermektedir (Hussain, 2018). Bunlar, Filistin pazarlarına yönelik mallar üzerindeki gümrük vergileri, yakıt tüketim vergileri, KDV ve diğer vergileri içermektedir. Ayrıca İsrail, işgal altında olan Batı Şeria’nın %60’ına denk gelen C Bölgesi’ndeki Filistinlilerden vergi ve diğer ücretleri de toplamaktadır. Ancak İsrail 2000 yılından itibaren gerçekte ne kadar vergi topladığını ifade etmediğinden dolayı Filistin ekonomisine anlatılmaz kayıplara neden olmaktadır (Odeh, 2020).

İsrail yetkilileri Paris Protokolü ile Filistin hükümeti adına topladığı vergi ve finansal gelirlere Filistinlilerin erişimini kısıtlamaktadır. Bu protokol de Filistin yönetiminin harcamalarının tasfiye gelirleri, yerel vergi tahsilatı, uluslararası örgütlerden ve diğer devletlerden gelen aynı ve mali yardımlar aracılığıyla finanse edildiği belirtilmektedir. Esasen Filistin Yönetimi, İsrail ekonomisiyle bağlantıyı destekleyen yaklaşımları ve politikaları benimsemiştir. Muhtemelen bu durum Filistin Yönetimi’nin kurulma aşamasında hızlı bir şekilde ihtiyaç duyulan güvenilir bir mali kaynak dağıtımından dolayı ortaya çıkmaktadır (The Coalition for Accountability and Integrity [AMAN], 2020, ss. 4-5).

Ancak işgal döneminde İsrail’in, Filistin Yönetimi adı altında topladığı vergi gelirlerinin yaklaşık yarısını çeşitli ekonomik ve vergisel yaptırımlar ile İsrail hazinesine aktardığı görülmektedir. Bu durum esasında üç kanaldan gerçekleşmektedir. Filistin ithalatlarına uygulanan gümrük vergileri, Filistin topraklarında dolaşımda olan İsrail şekeli ve Filistin işçilerin ücretlerinden yapılan kesintilerdir. Üçüncüsü GSMH’nın %15-20’sini oluşturmaktadır. İsrail, şüphesiz bu kısıtlamaları ve yaptırımları güvenlik kisvesi adı altında haklı göstermeye çalışmaktadır (Al Mezan, 2021, ss. 4-5). Ancak bu kesintiler Filistin’in zaten kırılgan olan ekonomisini daha da felç etmekte ve nüfusun yaşam koşullarını daha da kötüleştirmektedir.

Ekonomik ve vergisel yaptırımlar, ülkelerin ekonomileri üzerinde ciddi mali yükler oluşturmakta olup, bu yük yalnızca ekonomik düzeyde değil, aynı zamanda demokratik rejimlerin işleyişi üzerinde de belirgin etkiler meydana getirmektedir. Özellikle çok taraflı bir şekilde ve uluslararası kuruluşlar aracılığıyla uygulanan yaptırımlar, demokratik süreçlerin olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olabilir. Yaptırımların ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri, halkın yaşam standartlarını düşürerek toplumsal hoşnutsuzluğa yol açabilir ve bu durum hükümetlerin meşruiyetini

zedeleyebilir. Demokratik rejimlerin zayıflaması, bazen otoriterleşme eğilimlerini güçlendirebilir ve hükümetlerin otoriter yöntemlerle karşı koymalarına neden olabilir (Peksen, 2019). Diğer yandan Filistin'e yaptırım uygulayan ülkeler, Hamas'ı terör örgütü olarak tanıdığı için uygulanan yaptırımların meşru olduğuna inanmaktadır. Bu bağlamda, Filistin'e yönelik fonların askıya alınması, yapılan incelemeler ve yardımların engellenmesi, zaten aşırı şiddet ve baskı altında olan milyonlarca Filistinliyi daha da zor duruma sokmakta ve cezalandırmaktadır (Kumar, 2023).

ABD ve Batı ülkelerinde ekonomik ve vergisel yaptırımlar uluslararası krizlerle başa çıkabilmek adına güçlü araçlar olarak görülmektedir (Bahlali, 2024). İsrail'in ve Batı ülkelerin Gazze'ye yönelik uyguladığı kapsamlı yaptırımlar ve kısıtlamalar, Gazze'de yaşayan 2,2 milyon insanın yaşamlarını iyileştirme fırsatlarından mahrum bırakmıştır. Uygulanan yaptırımlar bir taraftan Filistin'in ekonomisini mahvederken diğer taraftan da Filistin halkının parçalanmasına neden olmuştur (HRW, 2022).

Filistin ekonomisi düşük gelirli bir ülkedir. Filistin'de kişi başına düşen GSYİH durgundur ve işsizlik oranı yüksektir. Ekonomi sürdürülebilir kalkınmadan ziyade bağışçıların yardımlarıyla yönlendirilmektedir. Ancak tarım sektörü, Filistin ekonomisinde önemli bir paya sahiptir ama savaş ile birlikte tarım sektörü de tahribata uğramıştır. İsrail, Filistin'de sistematik olarak tarlaları, hayvan çiftliklerini ve meyve bahçelerini hedef alarak buldozerlerle yıkmakta ve tarih boyunca eşi benzeri görülmemiş bir tahribata yol açmaktadır. Filistin Araştırmaları Enstitüsü'ne göre Filistin'de %75'ten fazla tarım arazileri yok olmuştur. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Ajansı'nın (The United Nations Trade & Development- UNCTAD) 2024 Temmuz tarihli raporunda ise, Filistin'de 2023 Ekim ayından itibaren gerçekleşen şiddetli ekonomik yıkımın, 2008, 2012, 2014 ve 2021 yıllarındaki saldırıların toplam hasarı aştığı belirtilmektedir (Orto, 2024).

Gazze'de yaşayan 2,3 milyon Filistinlilerin %85'i topraklarından edilmiştir. İsrail, Filistin'de ticari tesislerin %80'ini, 267 ibadethaneleri, tüm üniversiteleri, eğitim kurumlarının %86'sını ve evlerin çoğunu yıkmış veya hasara uğratmıştır. İsrail, hastanelerin çoğunu yıkarak, sağlık sektörünü de yok etmiştir. Yeraltı sularının %83'lük kısmını işlevsiz hâle getirmiştir (Tatour, 2024). Kanalizasyon sistemlerinin %70'i ve atık su arıtma tesislerinin tamamı yok edilmiştir. Kamu altyapısı dâhil yollar harap olmuştur. Tüm yolların %62'si zarar görmüş veya yok edilmiştir. Ana yolların %92'si hasar görmüştür ve yaklaşık %60'ı tamamen kullanılamaz hâle gelmiştir. Bu durum yardım çalışmalarını, ulaşımı ciddi ölçüde engellemekte ve Filistin halk sağlığını tehlikeye atmaktadır (Orto, 2024).

Cenevre Sözleşmesi'ne (The Geneva Conventions) göre İsrail, sivillerin temel ihtiyaçlara erişimini sağlamakla yükümlüdür ve silahlı çatışmanın bir tarafı olarak insani yardımların ulaştırılmasını kolaylaştırmalıdır. İsrail 2008'den bu yana gerçekleştirdiği birçok işgalde sivil halkın ihtiyaç duyduğu elektrik, su ve insani yardım ihtiyaçlarını engellemiştir. Ancak bu defa Netanyahu, Gazze Şeridi'ne ilaç ve yiyecek şeklinde insani hiçbir yardıma izin verilmeyeceğini belirtmiştir (HRW, 2023). İsrail hükümeti, elektriği, suyu, gıdayı, yardım malzemelerini ve yakıt sevkiyatlarını engelleyerek Gazze'deki sivillerin acısını bilerek derinleştirmektedir (Bashi, 2023). İsrail, toplumun temel ihtiyaçlarını reddederek o toplumu cezalandırmaktadır. Açlığı bir savaş silahı olarak kullanmak bir savaş suçudur (Kumar, 2023).

Gazze Sağlık Bakanlığı'nın açıklamasına göre 2024 Nisan ayı itibarıyla 28'i çocuk, 32 kişi yetersiz beslenme ve susuzluktan dolayı vefat etmiştir (HRW, 2024). Her 2 yaşın altındaki 3 çocuktan biri yetersiz beslenmektedir. BM'ye göre, Filistin halkın bir milyondan fazlası açlık ve susuzlukla karşı karşıya kalmaktadır. Entegre Gıda Güvenliği Sınıflandırma sistemine göre bu sayı, tarihte felaket düzeyinde açlık ve susuzlukla karşı karşıya kalan en yüksek insan sayısı olarak ifade edilmektedir (Tatour, 2024). Oxfam'a göre, Filistin'de insanlar ortalama günde 245 kaloriyle (bir kutu bakladan daha az) hayatta kalmaya çalışmaktadır (Oxfam, 2024). İnsani yardım kuruluşları, yardımların bir an önce gerçekleştirilmesi gerektiğini aksi durumda on binlerce kişinin hastalıktan veya açlıktan ölebileceğini belirtmektedir (UK Humanitarian Innovation Hub, 2024).

İsrail ile Filistin arasındaki uzun süredir devam eden çatışma, dünyanın en kötü toprak anlaşmazlıklarından biri olup, onlarca yıldır Orta Doğu'nun genelinde istikrarsızlaştırıcı bir etki oluşturmaktadır. İsrail'in saldırıları Hamas'ı yok etmenin ötesine geçmektedir. Bu saldırılar tarih boyunca devam eden (El-Nakba olayı) zorla göç ettirme/soykırım politikalarının devam ettiğini göstermektedir. 1948 Soykırım Sözleşmesi (The Genocide Convention) md. 2'ye göre, ulusal, ırksal, etnik veya dinî bir grubu kısmen veya tamamen yok etmek maksadıyla işlenen eylemler suç sayılmaktadır. Bu anlamda Filistinlilerin hedef alınması, zarar verilmesi, yok edilmesi veya Filistin halkının yok olmasına neden olacak koşulların oluşturulması soykırım kriterlerini karşılamaktadır. ABD ise bütün bu tabloya rağmen İsrail'i uluslararası alanda hem korumakta hem de desteklemektedir (Özkan, 2024).

Diğer yandan vergisel ve ekonomik yaptırımlar, otorite kurma, cezalandırma ve yoksunluk için önemli araçlar olarak kullanılmaktadır. Şüphesiz asgari işgal altında kalanlar bunu daha iyi bilmektedir. Filistin devletinin bir yandan işgal altında olması, diğer yandan İsrail ile ekonomik anlaşmalar çerçevesinde faaliyet gösteriyor olması ister istemez çarpık ve gergin bir sosyo-ekonomik gerçekliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, öncelikli olarak ateşkesin sağlanması gerekmektedir. Filistin ekonomi sisteminin arka planındaki sömürgeci yapı tasfiye edilmelidir (Jaber, 2018, s. 93). Filistin vergi sistemini yönetebilecek, yönlendirebilecek ve vergilerinin harcama yönlerini kontrol edebilecek ulusal bir kalkınma vizyonu oluşturulmalıdır. Aksi takdirde ekonomik sistem olarak yeni bir reformdan bahsetmek pek mümkün değildir. Filistin halkın rahat ve huzur içinde yaşayabilmesi için hızlı bir şekilde ekonomik özgürlüğe kavuşması gerekmektedir (Jaber, 2018, s. 94).

Bulgular

Bu çalışma, savaş ortamlarında vergilerin ve ekonomik yaptırımların devletler üzerindeki etkilerini incelemektedir. Ekonominin temel unsurlarından biri olan vergiler, savaş koşullarında stratejik bir araç olarak değerlendirilmektedir. İsrail'e diplomatik destek sağlayan başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı ülkelerin uyguladığı yaptırım politikaları, Filistin Yönetimi'ni mali açıdan ciddi bir çıkmaza sürüklemektedir. Zaten ekonomik açıdan kısıtlı kaynaklara sahip olan Filistin Yönetimi, bu yaptırımlar nedeniyle finansal çöküş riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Ekonomik yaptırımların, insani krizlere sebep olan diğer kısıtlamalarla eş zamanlı olarak uygulanması, modern dönemin en derin insani krizlerine yol açmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırma, tarihsel süreçte önemli bir insani ve siyasi kriz olarak değerlendirilen Filistin - İsrail savaşını ele almaktadır. Araştırmada, vergisel ve ekonomik yaptırımlar başlıklar hâlinde incelenmiş ve konuya ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Literatürde bu konuya dair geniş bir kaynak yelpazesi bulunmakla birlikte, mevcut kaynaklar zaman içinde değişkenlik gösterebilmektedir. Bu nedenle, araştırma ilerleyen dönemlerde güncellenerek tekrarlanması bilimsel açıdan faydalı olacaktır.

Araştırmanın temel amacı, savaş ortamlarında uygulanan ekonomik ve vergisel yaptırımların devletlerin ekonomik yapıları üzerindeki etkilerini incelemek ve bu etkilerin sonuçlarını değerlendirmektir. Özellikle vergilerin ve ekonomik araçların savaşın dinamiklerine nasıl entegre olduğu, devletlerin ekonomik istikrarı üzerindeki etkileri ve bu süreçlerin insan hakları ile ilişkili boyutları incelenmektedir. Bu tür araştırmalar, Filistin ve İsrail gibi çatışma bölgelerinde uygulanan yaptırımların toplumsal ve ekonomik sonuçlarını kapsamlı bir şekilde değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Araştırma, savaşın sadece askerî boyutlarını değil, ekonomik ve vergisel etkilerini de daha kapsamlı bir şekilde ele alarak derinlemesine bir inceleme imkânı sunmaktadır. Ayrıca, ekonomik ve vergisel yaptırımların uluslararası ilişkilerdeki rolünü ve bu yaptırımların devletler, toplumlar ve küresel ekonomi üzerindeki uzun vadeli etkilerini anlamaya yardımcı olmaktadır. Ekonomik ve vergisel yaptırımların hedef aldığı toplumlar üzerinde oluşturduğu insani krizlerin daha iyi anlaşılması,

gelecekteki diplomatik çözümler ve politika geliştirmeleri için değerli bilgiler sunmaktadır. Çalışmada elde edilen diğer bulgular ise aşağıda sıralanmaktadır;

- Balfour Deklarasyonu, Filistin- İsrail meselesinin bir asırdan fazla bir geçmişe sahip olduğunu kanıtlayan bir belgedir. Filistinli mültecilerin durumu, dünyanın en uzun süredir çözülemeyen mülteci sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.
- İsrail'in Filistin'e yönelik şiddetli saldırısı, şehri bir harabeye çevirmenin yanında, Filistin ekonomisini de yok etmiştir. Filistin halkına uygulanan kısıtlamalar ve yaptırımlar, ekonomik faaliyetleri ciddi derecede kötü etkilemiştir.
- Filistin'e yönelik, İsrail ile diplomatik ilişkilerin sonlandırılması, bankacılık ve finansal yaptırımların uygulanması, İsrail ile ticaret veya diğer iş birliği anlaşmalarının askıya alınması dâhil olmak üzere yasal ve hedefli yaptırımlar uygulanmıştır.
- ABD, İsrail'e koşulsuz askerî fon ve diplomatik destek sağlamaktadır. İsrail'in şiddet dolu eylemleri ABD tarafından desteklenmektedir.
- ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin yaptırımları, soykırıma destek olmaktadır.
- Yapılan halk hareketleri hem Filistin hem de İsrail için barış ve güvenlik açısından hayati önem taşımaktadır.
- İsrail, Filistin'e karşı son yılların en büyük saldırısını gerçekleştirmektedir ve Filistin halkına karşı açlığı bir savaş silahı olarak kullanmaktadır.
- Bu saldırılar tarih boyunca devam eden (El-Nakba olayı) zorla göç ettirme/soykırım politikalarının devam ettiğini göstermektedir.
- Filistin-İsrail savaşı, sivil halkı derinden etkileyen ve belirsizliklerle dolu dönemleri ifade eden önemli bir olaydır.

Tarihi kökeni 1917 Balfour Deklarasyonu ve 1948 İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesine dayanan Filistin - İsrail savaşı, dönemin en istikrarsız ve en kalıcı jeopolitik krizlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hamas'ın saldırısı, İsrail'in tepkisi ve 7 Ekim 2023'te patlayan şiddet, derin bir tarihi kökeni olan bu savaşın ortaya çıkma şeklidir. Görünen o ki, İsrail'in amacı ne Filistinlilerin topraklarını ele geçirmek ne de silahlı direnişin önüne geçerek Filistinli askerleri öldürmektir; gerek vergisel ve ekonomik yaptırımlar olsun gerekse diğer yaptırımlar olsun amaç Filistin halkını soykırıma uğratarak yok etmektir.

İşgalin devam etmesi, sivil halkın yerinden edilmesi ve Filistin halkına yönelik sistematik ayrımcılık, kalıcı bir barış ortamının sağlanamayacağına dair güçlü algı oluşturmaktadır. Bu durum, yalnızca Filistin halkının yaşamını zorlaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda bölgedeki genel istikrarı tehdit eden bir durum arz etmektedir. Filistin halkı, yıllardır süregelen işgal ve baskılar altında acı çekmekte, yerinden edilmekte ve temel insan haklarından mahrum bırakılmaktadır. Ancak, yaşanan acılar, artık hayal gücünü aşacak boyutlara ulaşmış durumdadır. Bu tür insan hakları ihlalleri, bir halkın günlük yaşamını sadece fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik olarak da derinden etkilemekte ve bu halkın geleceğe dair umutlarını yok etmektedir.

Uluslararası toplumlar, Filistin meselesini ciddiyetle ele almalı ve sadece Filistin'in bir devlet olarak tanınmasıyla yetinmemelidir. Filistin halkının özgürlüğü ve adaletinin temin edilebilmesi için daha kapsamlı ve kalıcı bir çözüm gerekmektedir. Bu çözüm, Ürdün Nehri'nden Akdeniz'e kadar uzanan tüm bölgenin özgürleştirilmesini ve sömürgeciliğin sona erdirilmesini içermelidir. Sömürgeci yerleşimci politikaların ortadan kaldırılması, yalnızca Filistin halkı için değil, aynı zamanda bölgedeki tüm halklar için kalıcı barışın temelini oluşturacaktır.

Özgürleşme kavramı, bu topraklarda yaşayan tüm bireyler için adalet ve eşitliği ifade etmektedir. Filistin halkının yaşadığı topraklarda, yalnızca coğrafi bir özgürlük değil, aynı zamanda ekonomik, kültürel ve sosyal özgürlükler de sağlanmalıdır. Bu özgürlüklerin temin edilmesi, tüm bölge halklarının birlikte barış içinde yaşamasını mümkün kılacak bir ortam oluşturacaktır. Bu bağlamda, derhal bir ateşkes sağlanmalı ve yerleşimci sömürgecilik ortadan kaldırılmalıdır. Savaşın

sona ermesi ve adil bir çözümün bulunması, yalnızca Filistin halkı için değil, tüm Orta Doğu bölgesi için uzun vadeli barışın sağlanabilmesi adına elzemdir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada çıkar çatışması oluşturacak herhangi bir husus yoktur.

Kaynaklar

- Al Mezan Center For Human Rights. (2021). *The Gaza Bantustan—Israeli apartheid in the Gaza strip*. Retrieved from <https://mezan.org/uploads/files/16381763051929.pdf> in 06.12.2024.
- Aljazeera. (2003). *The history of Palestinian revolts*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2003/12/9/the-history-of-palestinian-revolts> in 11.12.2024.
- Aljazeera. (2024). *UNRWA pauses aid through key gaza crossing as hunger stalks Palestinians*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2024/12/1/unrwa-pauses-aid-through-key-gaza-crossing-as-hunger-stalks-palestinians> in 03.12.2024.
- Anadolu Ajansı (AA). (2024). *İsrail'in 428 gündür saldırılarını sürdürdüğü Gazze'de can kaybı 44 bin 664'e yükseldi*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-428-gundur-saldirilarini-surdurdugu-gazgede-can-kaybi-44-bin-664e-yukseldi/3417041> adresinden 12.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı (AA). (2023). *Israel imposes sanctions on Palestinians after moves at top un court*. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/politics/israel-imposes-sanctions-on-palestinians-after-moves-at-top-un-court-/2781655> in 02.12.2024.
- Bahlali, M. (2024). *The Israel-Palestine conflict and the effects of trade sanctions*. Retrieved from <https://www.e-ir.info/2024/07/15/the-israel-palestine-conflict-and-the-effects-of-trade-sanctions/> in 12.12.2024.
- Barrons. (2023). *UK govt says reviewing financial aid to Palestinians*. Retrieved from <https://www.barrons.com/news/uk-govt-says-reviewing-financial-aid-to-palestinians-ce09674> in 06.12.2024.
- Bashi, S. (2023). *Israel still blocking aid to civilians in Gaza*. Retrieved from <https://www.hrw.org/news/2023/10/23/israel-still-blocking-aid-civilians-gaza> in 06.12.2024.
- BBC. (2024a). *Israel gaza war: history of the conflict explained*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/newsbeat-44124396> in 10.12.2024.
- BBC. (2024b). *What is UNRWA and why has Israel banned it?*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/articles/c8jy9v43z89o> in 03.12.2024.
- BBC. (2021). *Balfour Deklarasyonu ve İsrail-Filistin sorunu: İngiltere'nin 1917'deki bildirisi ve orta doğu'ya 67 kelimeyle bıraktığı sorunlu miras*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57118918> adresinden 11.12.2024 tarihinde erişilmiştir.

- BBC. (2018). *Why nakba is the Palestinians' most sombre day, in 100 and 300 words*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-44114385> in 11.12.2024.
- BBC. (2014). *Israel imposes tax sanction on Palestinian authority*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-26982166> in 05.12.2024.
- Canik, E. M. (2024). *İsrail'in bankalar arası işbirliğini uzatmayacağını duyurmasıyla Filistin bankaları "olağanüstü hal" durumuna geçti*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/israilin-bankalar-arasi-isbirligini-uzatmayacagini-duyurmasiyla-filistin-bankalari-olaganustu-hal-durumuna-gecti/3227344> adresinden 04.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu tarihi* (Çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
- Congress. (2023-2024a). *H.R.9495 - stop terror-financing and tax penalties on American hostages act*. Retrieved from <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/house-bill/9495> in 02.12.2024.
- Congress. (2023-2024b). *IGO anti-boycott act*. Retrieved from <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/house-bill/3016/text> in 02.12.2024.
- Council Foreign Relations (CFR). (2024). *Israeli-Palestinian conflict*. Retrieved from <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/israeli-palestinian-conflict> in 12.12.2024.
- Çamdalı, Z. B. (2024). *Gazze'deki İsrail'in barbar savaşında bankalar ve para döngüsü nasıl hedef alındı?*. <https://www.muslimport.com/gazzedeki-israilin-barbar-savasinda-bankalar-ve-para-dongusu-nasil-hedef-alindi> adresinden 04.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Demirci, Z. (2024, March 3). Campaigners call for withholding tax over Gaza war. *Anadolu Ajansı*. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/europe/campaigners-call-for-withholding-tax-over-gaza-war/3169805> in 05.12.2024.
- Dilawar, A. (2024). *Israel's genocide in Gaza is provoking tax resistance in the US*. Retrieved from <https://truthout.org/articles/israels-genocide-in-gaza-is-provoking-tax-resistance-in-the-us/> in 05.12.2024.
- Encyclopaedia Britannica. (2024). *Arab-Israeli wars*. Retrieved from <https://www.britannica.com/event/Arab-Israeli-wars> in 10.12.2024.
- Encyclopaedia Britannica. *United nations resolution 181*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/United-Nations-Resolution-181> in 10.12.2024.
- Erdem, Ö. (2024, Haziran 11). İsrail Maliye Bakanı'ndan, Filistin'in vergi gelirlerinden 35 milyon doların kesilmesi talimatı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/israil-maliye-bakanindan-filistin-vegi-gelirlerinden-35-milyon-dolarin-kesilmesi-talimati/3246905> adresinden 13.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- European Council (EC). (2024). *Hamas and Palestinian islamic jihad: Council establishes dedicated sanctions framework and lists six individuals*. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/01/19/hamas-and-palestinian-islamic-jihad-council-establishes-dedicated-sanctions-framework-and-lists-six-individuals/> in 02.12.2024.
- European Union (EU). (2024a). *Decision - cfsp - 2024/385 - en - eur-lex*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2024/385/oj> in 02.12.2024.

- European Union (EU). (2024b). *Regulation - eu - 2024/386 - en - eur-lex*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/386/oj> in 02.12.2024.
- Federal Department of Foreign Affairs (FDFA). (2023). *Situation in the middle east*. Retrieved from <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/fdfa/aktuell/newsuebersicht/2023/10/naher-osten.html> in 06.12.2024.
- Finansın Gündemi. (2024). *Fransa, Almanya ve İngiltere, İsrail'e Filistin finans kurumlarıyla arasındaki muhabir bankacılık hizmetlerini "derhal" yenileme çağrısında bulundu*. <https://www.finansingundemi.com/haber/israile-filistin-bankalari-icin-uluslararası-baski/1825511> adresinden 04.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Geldi, M. (2024, Eylül 11). Filistin: İsrail'in el koyduğu vergi gelirleri 2 milyar dolara yaklaştı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistin-israilin-el-koydugu-vergi-gelirleri-2-milyar-dolara-yaklasti/3327590> adresinden 13.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Global Sanctions. (2024a). *Hamas and PIJ*. Retrieved from <https://globalsanctions.com/region/hamas-pij/> in 02.12.2024.
- Global Sanctions. (2024b). *Terrorism*. Retrieved from <https://globalsanctions.com/region/terrorism/> in 02.12.2024.
- Government of Canada. (2024). *Canadian sanctions related to extremist settler violence in the west bank, Gaza, and east Jerusalem (occupied palestinian territories/opt)*. Retrieved from https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/sanctions/esv-vec.aspx?lang=eng in 06.12.2024.
- Haddad, M. (2022, May 15). Nakba day: what happened in palestine in 1948?. *Aljazeera*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2022/5/15/nakba-mapping-palestinian-villages-destroyed-by-israel-in-1948> in 11.12.2024.
- Haddad, M. and Chughtai, A. (2023, Nov 27). Israel-Palestine conflict: A brief history in maps and charts. *Aljazeera*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2023/11/27/palestine-and-israel-brief-history-maps-and-charts> in 11.12.2024.
- Hanna, W. M. and Dajani, R. (2024, June 27). Meltdown looms for the west bank's financial lifelines. *International Crisis Group*. Retrieved from <https://www.crisisgroup.org/united-states-israelpalestine/meltdown-looms-west-banks-financial-lifelines> in 05.12.2024.
- Holokost Ansiklopedisi. *Antisemitizm*. Retrieved from <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/antisemitism> in 02.12.2024.
- Hughes, A. T. and Royde, S. G. J. (2024). World war II. *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/event/World-War-II> in 10.12.2024.
- Human Rights Watch (HRW). (2021). *A threshold crossed: Israeli authorities and the crimes of apartheid and persecution*. Retrieved from <https://www.hrw.org/report/2021/04/27/threshold-crossed/israeli-authorities-and-crimes-apartheid-and-persecution> in 10.12.2024.
- Human Rights Watch (HRW). (2022). *Gaza: Israel's 'open-air prison' at 15*. Retrieved from <https://www.hrw.org/news/2022/06/14/gaza-israels-open-air-prison-15> in 06.12.2024.
- Human Rights Watch (HRW). (2023). *Israel: immediately restore electricity, water, aid to gaza*. Retrieved from <https://www.hrw.org/news/2023/10/21/israel-immediately-restore-electricity-water-aid-gaza> in 06.12.2024.

- Human Rights Watch (HRW). (2024). *Gaza: Israel's imposed starvation deadly for children*. Retrieved from <https://www.hrw.org/news/2024/04/09/gaza-israels-imposed-starvation-deadly-children> in 12.12.2024.
- Hussain, H. (2018, September 20). The paris protocol and the impoverishment of the palestinian people. *Middle East Monitor (MEMO)*. Retrieved from <https://www.middleeastmonitor.com/20180920-the-paris-protocol-and-the-impoverishment-of-the-palestinian-people/> in 13.12.2024.
- International Humanitarian Law Databases (ICRC). *Article 55 - food and medical supplies for the population*. Retrieved from <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-55?activeTab=default> in 13.12.2024.
- International Criminal Law Debates. *Genocide convention*. Retrieved from <https://iccforum.com/genocide-convention> in 13.12.2024.
- Jaber, F. (2018). Colonial taxes in Palestine. *Social and Economic Policies Monitor (Al-Marsad)*. Retrieved from https://annd.org/uploads/publications/Palestine_report.pdf in 05.12.2024.
- Kershner, I. (2012, Dec 12). Israeli minister vents anger at Europe. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2012/12/13/world/middleeast/avigdor-lieberman-of-israel-vents-anger-at-europe.html> in 05.12.2024.
- Khalidi, I. R. and Bugh, R. G. (2024, December 12). Palestine. *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/place/Palestine> in 10.12.2024.
- Kilbride, E. (2023). Switzerland decides to suspend funding for rights defenders in Israel, Palestine. *Human Rights Watch (HRW)*. Retrieved from <https://www.hrw.org/news/2023/11/01/switzerland-decides-suspend-funding-rights-defenders-israel-palestine> in 06.12.2024.
- Kumar, A. (2023). *With gaza sealed off, Palestinians face aid freezes too*. Retrieved from <https://www.hrw.org/news/2023/10/11/gaza-sealed-palestinians-face-aid-freezes-too> in 06.12.2024.
- Mepa News. (2024). *İsrail'in Filistin'i küresel finans sisteminden koparma çabalarıyla ilgili ne biliniyor?*. <https://www.mepanews.com/israilin-filistini-kuresel-finans-sisteminden-koparma-cabalarıyla-ilgili-ne-biliniyor-69317h.htm> adresinden 04.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Middle East Eye (MEE). (2015). *Palestinians warn Israel against imposing tax sanctions: sources*. Retrieved from <https://www.middleeasteye.net/news/palestinians-warn-israel-against-imposing-tax-sanctions-sources> in 05.12.2024.
- Middle East Eye (MEE). (2024a). *US house passes bill targeting charities and pro-palestine groups*. Retrieved from <https://www.middleeasteye.net/news/us-house-passes-bill-targeting-charities-and-pro-palestine-groups> in 02.12.2024.
- Middle East Eye (MEE). (2024b). *US lawmakers introduce bill to punish universities divesting from Israel*. Retrieved from <https://www.middleeasteye.net/news/lawmakers-introduce-bill-punish-us-universities-divesting-israel> in 02.12.2024.
- Middle East Eye (MEE). (2023). *US house foreign affairs committee advances expansive anti-boycott legislation*. Retrieved from <https://www.middleeasteye.net/news/us-house-foreign-affairs-committee-advances-expansive-anti-boycott-legislation> in 02.12.2024.

- Middle East Monitor (MEMO). (2024). *Report: Israel withholds \$1.8bn in Palestinian tax revenues*. Retrieved from <https://www.middleeastmonitor.com/20240819-report-israel-withholds-1-8bn-in-palestinian-tax-revenues/> in 02.12.2024.
- Not My Tax Dollars. *Where do my tax dollars go?*. Retrieved from <https://www.notmytaxdollars.org/> in 05.12.2024.
- Odeh, N. (2020). *Why Palestinians are not accepting their tax revenues?*. Retrieved from <https://fanack.com/economy/features-insights/why-palestinians-are-not-accepting-their-tax-revenues~153955/> in 13.12.2024.
- Orto, N. (2024). *Economy of Palestine*. Retrieved from <https://fanack.com/palestine/economy-of-palestine/> in 13.12.2024.
- Oxfam. (2024). *People in northern Gaza forced to survive on 245 calories a day, less than a can of beans – Oxfam*. Retrieved from <https://www.oxfam.org/en/press-releases/people-northern-gaza-forced-survive-245-calories-day-less-can-beans-oxfam> in 12.12.2024.
- Özkan, M. (2024). *Opinion – The role of smart power and collective action in the Israel-Palestine conflict*. Retrieved from <https://www.e-ir.info/pdf/106429> in 06.12.2024.
- Özmen, S. (2014). *Tarihsel süreçte İsrail-Filistin gerçeği*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Peksen, D. (2019). When do imposed economic sanctions work? A critical review of the sanctions effectiveness literature. *Defence and Peace Economics*, 30(6). <https://doi.org/10.1080/10242694.2019.1625250>.
- Reuters. (2024). *Israel transfers \$116 million of withheld tax revenue to Palestinians*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/israel-transfers-116-million-withheld-tax-revenue-palestinians-2024-07-03/> in 03.12.2024.
- Rudaw. (2024). *ABD: Yaptırım açıklanan hamas yetkililerinden üçü Türkiye'de*. <https://www.rudaw.net/turkish/middleeast/turkey/211120244> adresinden 05.12.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Salem, M. (2024). *Israeli-Palestinian conflict timeline*. Retrieved from <https://education.cfr.org/learn/timeline/israeli-palestinian-conflict-timeline> in 12.12.2024.
- State of New York. (2024). *Directing state agencies and authorities to divest public funds supporting bds campaign against Israel*. Retrieved from https://www.governor.ny.gov/sites/default/files/atoms/files/EO_157_new.pdf in 06.12.2024.
- Tahhan, A. Z. (2018). *More than a century on: the Balfour Declaration explained*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/features/2018/11/2/more-than-a-century-on-the-balfour-declaration-explained> in 11.12.2024.
- Tatour, L. (2024). *Palestinians want liberation, not recognition*. Retrieved from <https://tcf.org/content/commentary/palestinians-want-liberation-not-recognition/> in 12.12.2024.
- The Coalition for Accountability and Integrity (AMAN). (2020). *Fiscal leakages and losses incurred by the Palestinian authority in the context of relations with Israel*. Retrieved from https://www.aman-palestine.org/cached_uploads/download/2021/01/10 in 06.12.2024.

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA). (2023). Tüba Filistin - İsrail savaşı raporu. Ankara.

UK Humanitarian Innovation Hub. (2024). *Crisis in Gaza: Scenario-based health impact projections*. Retrieved from https://gaza-projections.org/gaza_projections_report.pdf in 12.12.2024.

United Nations (UN). (2024a). *Israeli laws blocking unrwa – devastating humanitarian impact for palestinians?*. Retrieved from <https://news.un.org/en/story/2024/10/1156326> in 03.12.2024.

United Nations (UN). (2024b). *Israel: Withholding tax revenue and revoking banking waivers could paralyse Palestinian economy, UN experts warn*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/04/israel-withholding-tax-revenue-and-revoking-banking-waivers-could-paralyse> in 05.12.2024.

Extended Abstract

The Balfour Declaration, issued in 1917, is the starting point of the Israel-Palestine issue. This issue has persisted for over a century and is the most extended unresolved refugee crisis in history. Numerous wars have taken place between Israel and Palestine. However, the attacks on October 7, 2023, are considered one of the most severe human rights violations in the historical context. Since that date, the images from Palestine and Israel have provoked reactions from millions of people worldwide. Israel's military operations, imposed restrictions, and economic sanctions have brought the Palestinian economy to the brink of a deep financial crisis, threatening its economic sustainability. The sanction policies imposed by Western states have further exacerbated Palestine's current situation. Fiscal and economic sanctions have weakened the Palestinian state structure institutionally and financially, while sanctions leading to humanitarian crises (such as the restriction of access to food and water and the obstruction of healthcare services) are having devastating effects on the Palestinian population. Israel is using the restriction of basic humanitarian needs as a tool of pressure against the Palestinian people. These sanctions imposed by Israel on Palestine are causing both the Palestinian economy to plunge into a deep financial crisis and the Palestinian people to face existential threats. In this context, the main focus of this study will be the fiscal and economic sanctions Israel has imposed on Palestine. The study will examine these sanctions from various perspectives and provide a comprehensive analysis, considering the sanctions that have led to a humanitarian crisis.

Method

This study's method was a literature review. In this context, existing resources and information were investigated and examined. No ethics committee decision was taken since the study did not use interviews, surveys, and experimental techniques, and clinical research was not conducted on animals or humans.

Findings

This study examines the impact of taxes and economic sanctions on states in wartime conditions. Taxes, as one of the fundamental components of the economy, are considered a strategic tool in war environments. The sanction policies implemented by Western countries, particularly the United States, which provide diplomatic support to Israel, have led the Palestinian Authority into a severe financial crisis. Already facing significant economic constraints, the Palestinian Authority is at risk of financial collapse due to these sanctions. The simultaneous implementation of economic sanctions and other restrictions contributing to humanitarian crises has resulted in some of the most severe crises of the modern era.

Conclusion, Discussion and Recommendations

This study examines the Palestine-Israel war, which is considered a significant humanitarian and political crisis in a historical context. The research analyzes tax and economic sanctions under separate headings and provides assessments on the subject. While there is a broad range of literature on this topic, existing sources may vary. Therefore, updating and repeating this research in the future will be scientifically beneficial.

The primary objective of this study is to analyze the impact of economic and tax sanctions imposed in wartime on the economic structures of states and to evaluate their consequences. Specifically, the study explores how war integrates taxes and economic instruments, how these factors influence the economic stability of states, and how they relate to human rights. Such research offers a comprehensive assessment of the social and economic consequences of sanctions implemented in conflict zones such as Palestine and Israel.

The study addresses the military dimensions of war and provides a more in-depth analysis by extensively examining its economic and tax-related implications. Furthermore, it contributes to understanding the role of economic and tax sanctions in international relations and their long-term effects on states, societies, and the global economy. Understanding the humanitarian crises caused by these sanctions on affected populations offers valuable insights for future diplomatic solutions and policy developments. The study outlines its additional findings below.

- The Balfour Declaration is a document that proves that the Palestine-Israel issue is more than a century old. The situation of Palestinian refugees is the most extended unresolved refugee problem in the world.
- Israel's violent assault on Palestine has not only reduced the city to ruins but has also destroyed the Palestinian economy. The restrictions and sanctions imposed on the Palestinian people have severely affected economic activity.
- Legal and targeted sanctions have been imposed on Palestine, including the termination of diplomatic relations with Israel, the imposition of banking and financial sanctions, and the suspension of trade or other cooperation agreements with Israel.
- The United States provides Israel with unconditional military funding and diplomatic support. The United States supports Israel's violent actions.
- The sanctions of developed countries such as the US and UK show how capable they are of financing a genocide.
- The popular movements are of vital importance for peace and security for both Palestine and Israel.
- Israel is carrying out the most significant attack on Palestine in recent years and is using hunger as a weapon of war against the Palestinian people.
- These attacks show that the ethnic cleansing that has been going on throughout history (The Al-Nakba incident) continues.
- The Palestine-Israel war is an important event that profoundly affects civilians and represents periods full of uncertainty.

The Palestine-Israel war, whose historical roots date back to the 1917 Balfour Declaration and Israel's declaration of independence in 1948, stands out as one of the most unstable and enduring geopolitical crises of the period. Hamas' attack, Israel's response, and the violence that erupted on October 7, 2023, are the ways in which this war with deep historical roots has emerged. It seems that Israel's aim is neither to seize Palestinian lands nor to prevent armed resistance and kill Palestinian soldiers; whether it is tax and economic sanctions or other sanctions, the aim is to destroy the Palestinian people through genocide.

The continuation of the occupation, the displacement of civilians and the systematic discrimination against the Palestinian people create the feeling that a lasting peace environment cannot be achieved. However, the suffering experienced by the people now challenges our imagination. The international community must now take the Palestinian issue seriously. It is not enough to simply recognize Palestine as a state. The entire region from the Jordan River to the Mediterranean must be liberated and colonialism must be ended. The concept of liberation implies justice and equality for all inhabitants of these lands. Therefore, a ceasefire must be established urgently and settler colonialism must be eliminated.

Çatışma Çözümü Bağlamında Orta Doğu Devletleri: Filistin- İsrail Savaşı Örneği

Nur ÇETİN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
nur.cetin@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5377-7310

Sultan ASLAN ÖZCAN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
sultan.aslanozcan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1280-0393

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1602165
Geliş Tarihi: 15.12.2024	Kabul Tarihi: 26.02.2025

Atıf Bilgisi

Çetin, N. ve Aslan Özcan, S. (2025). Çatışma çözümü bağlamında Orta Doğu devletleri: Filistin- İsrail savaşı örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 517-536.

ÖZ

Bugünkü Filistin toprakları Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nin toprakları idi, ancak savaş esnasında Osmanlı Devleti topraklarının bir kısmını kaybetmiştir. İngilizler bu durumu fırsata çevirerek 1917 yılında önce Gazze'yi, daha sonra Kudüs'ü işgal etmiştir. 1917-1948 yılları arasında Filistin da dâhil olmak üzere Orta Doğu toprakları İngiliz ve Fransız manda yönetimi altına girmiştir. Manda yönetimi döneminde İngilizlerin desteği ile Yahudiler Filistin topraklarına hızla yayılarak yerleşmiştir. Bu yayılmacı politika Soğuk Savaş dönemine denk gelmektedir ve Filistin topraklarında olduğu gibi dünyanın çeşitli bölgelerinde çıkar çatışmaları ve etnik çatışmalar yaşanmıştır. Çatışmaların çözümü için tarafsız devletler arabuluculuk yöntemlerine başvurmaktadır. Günümüzdeki İsrail'in sorununa Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Donald Trump arabuluculuk yapmaktadır. İsrail, Orta Doğu'da yalnız kalmamak için ABD'nin desteğini de alarak Orta Doğu devletleriyle ikili ilişkilerini geliştirmeyi ve yakınlaşmayı hedeflemektedir. Bu hedefine "İbrahim Anlaşması" ile ulaşmaya çalışmaktadır. Bu makalenin amacı 2023 yılında başlamış olan Filistin – İsrail savaşına odaklanarak Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi bağlamında savaşın kök sorunlarını ele almaktır. Çatışma Çözümü Teorisi bağlamında ise Orta Doğu devletlerinin zafiyetleri analiz edilecektir ve bu zafiyetlerin çatışma çözümüne olan etkileri incelenecektir. MAXQDA programı ile savaşın başlangıcında Orta Doğu devletlerinin yapmış olduğu açıklamalar analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: MAXQDA, Çatışma Çözümü Teorisi, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, arabuluculuk, Orta Doğu.

Middle Eastern States in the Context of Conflict Resolution Theory: The Case of the Palestinian – Israeli War

ABSTRACT

Today's Palestinian territories were part of the Ottoman Empire until the First World War. However, during the war, the Ottoman Empire lost some of its territories, and the British took advantage of this situation by occupying Gaza in 1917, followed by Jerusalem. Between 1917 and 1948, the Middle Eastern territories, including the Palestinian territories, came under British and French mandate. During the mandate period, Jews rapidly settled in the Palestinian territories with the support of the British. This expansionist policy coincided with the Cold War era, during which various interests and ethnic conflicts emerged in different parts of the world, including in the Palestinian territories. Neutral states applied mediation methods to resolve the conflicts. Currently, U.S. President Donald Trump is mediating the issues concerning Israel. Israel, in order not to be isolated in the Middle East, aims to develop bilateral relations and rapprochement with Middle Eastern countries, with the support of the United States. Israel is trying to achieve this goal through the "Abraham Accords." The purpose of this article is to focus on the Palestinian-Israeli war that started in 2023, addressing the root issues of the war within the context of the Regional Security Complex Theory. Additionally, it will analyze the vulnerabilities of Middle Eastern states within the context of Conflict Resolution Theory and examine the impacts of these vulnerabilities on conflict resolution. The statements made by Middle Eastern states at the beginning of the war will be analyzed using the MAXQDA program.

Keywords: MAXQDA, Conflict Resolution Theory, Regional Security Complex Theory, mediation, Middle East.

Giriş

Uluslararası sistemde devamlı olarak savaş ve çatışmalar yaşanmaktadır. Bu tür olayların durdurulması ve barışın tesisi için ise arabuluculuk yöntemine başvurulmaktadır. Arabuluculuk kavramının tanımı ise, çatışan iki devlet arasında üçüncü tarafsız bir devlet tarafından barışçıl yöntemlerle çözüme ulaşmasıdır (Bercovitch ve Rubin, 1992). ABD Başkanı Donald Trump ülke yönetimine ilk gelişiyle Körfez ülkeleri ile İsrail arasında arabuluculuk yapmıştır. Körfez ülkeleriyle yüzyılın anlaşmasını uygulayabilmek için İsrail ve Arap devletlerinin yakınlaşması gerekmektedir. Bu yakınlaşma ABD'nin arabulucuğuyla devletler arasında barış anlaşmalarının imzalanmasıyla sağlanmıştır. Buna çözüm olarak barış anlaşması metni düzenlenmiştir ve anlaşmanın ismi özellikle "İbrahim Anlaşmaları (Abraham Accords)" olarak seçilmiştir (Baven, 2020). Her üç semavi dinde Hazreti İbrahim ve iki oğlunun önemli bir yeri vardır. Müslümanlara göre büyük oğul Hazreti İsmail, Hristiyan ve Yahudilere göre küçük oğul Hazreti İshak ön plandadır. Böylelikle üç semavi dinin aynı köke sahip olduklarından dolayı aralarında anlaşmalarının daha kolay olması hedeflenmektedir (Baysan, 2020). Farklı dine ve köke sahip olmak Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde etnik, mezhepsel savaşları ön plana çıkarmıştır ve çeşitli bölgelerde iç savaşa neden olmuştur (Fearon, 2017). Bunun sebebi ise Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramında açıklandığı gibi coğrafi yakınlık, iç dinamiklerin benzerliği, aynı bölgede yaşayan fakat farklı devlet oluşumlarına güvenlik sorunları nedeniyle devletler arasında savaşlar meydana getirmektedir ve genellikle savaşlar taraflar arasında çözülmemiş sorunlar nedeniyle çıkmaktadır. Nitekim 7 Ekim 2023'de Filistin – İsrail savaşı başlamıştır ve büyük can kayıplarına yol açmıştır. Taraflar arasında uzlaşma gerçekleşmemiştir, ancak uzlaşma sağlanabilmesi için Orta Doğu devletlerinin uzlaşmaya dâhil olması gerekmektedir. Trump'ın amacı Orta Doğu'da barış ve istikrarı sağlamaktır, ayrıca bu bölgede yıllardır süren çatışmaları durdurmak ve yeni dönemi başlatmaktır. Orta Doğu'da İran etkilidir ve Arap ülkeleri için tehdit oluşturmaktadır. Böylece dengeyi koruyabilmek için iş birlikleri teşvik edilmektedir. ABD'nin Arap devletlerinin İsrail ile iş birliğini önem vermesinin arkasında kendisinin stratejik çıkarları vardır. Çıkarlarını anlaşmalar ile güçlendirmektedir ve böylelikle bölgedeki müttefikleri ile iş birliğini, ekonomik ve ticari alanlarda fırsata çevirmiştir (Baven, 2020). İş birliği alanları ise toplumun bütün alanlarını kapsamaktadır. Bu nedenle Arap ülkelerinin ekonomik ve siyasi zafiyetleri gündeme gelmiştir. 13 Ağustos 2020 tarihinde İsrail ile anlaşmayı imzalayan Birleşik Arap Emirlikleri ile 15 Eylül 2020 tarihinde imzalayan Bahreyn'e Arap devletleri tepki göstermemiştir (Baysan, 2020). 1979 yılında İsrail-Mısır, 1994 yılında İsrail-Ürdün barış anlaşması imzalamıştır ancak o dönemde Körfez ülkeleri bu iş birliğine karşı çıkmıştır. Suudi Arabistan kurucu kralı gibi, Kuveyt ve Katar da Filistin'e uygulanan politikalar ve Filistin halkının haklarını savunmaktadır. Ülkelerin kurucu krallarının ölümünün ardından ve yeni nesillerin yönetime geçmesiyle anlaşmalar değer kazanmaya başlamıştır ve yeni anlaşmalar imzalanmıştır. Bu çalışmanın amacı Filistin – İsrail savaşında Orta Doğu devletlerinin uyguladığı çözüm yöntemleri, İsrail'e olan zafiyetleri nedeniyle yeterli olmadığını ve bundan dolayı çözüme kavuşamadığını analiz etmektir. Savaşı durdurabilmek için Orta Doğu devletlerinin daha fazla katkı sunması gerekmektedir. Çalışmanın ilk bölümü kavramsal çerçeveyi ele almaktadır. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ile savaşın kök sorunlarını ve Orta Doğu devletlerinin zafiyetlerinin analizi ise çatışma çözümü teorisi ile ele alınacaktır. İkinci bölümde Filistin ve İsrail arasındaki çatışmanın temel nedenleri açıklanacaktır. Üçüncü bölümde ise savaşın başlamasıyla birlikte Orta Doğu devletlerinin medyadaki açıklamaları MAXQDA programı ile belirlenen kodlara göre analiz edilecektir ve analiz edilen veriler kodlarla ilişkilendirilecektir.

Bu çalışma Filistin – İsrail savaşının başlaması sonrasında Orta Doğu devletlerinin kısa sürede müdahale etme imkânının olduğunu varsayarak aşağıdaki sorulara cevap arayacaktır:

1. Orta Doğu devletleri İsrail ile olan ilişkilerinin zarar görmemesi için savaşa müdahale etmediler mi?
2. Orta Doğu devletlerinin İsrail'e olan zafiyetleri Filistin halkına uygulanan katliamdan önemli olması nedeniyle yaptırım uygulamadılar mı?

Yöntem

Araştırma Modeli/Deseni

Filistin-İsrail arasındaki çatışmalar ve savaşın başlamasındaki temel sorunları ele alan bu çalışma, nitel araştırma ilkelerine uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Nitel araştırma yönteminin esas alınması ile birlikte Filistin-İsrail arasındaki temel sorunlarının Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı ile ortaya konulması amacıyla tarama modeli benimsenmiştir. Çalışmada ikincil kaynaklar analiz edilmiştir ve başlıklar birbirlerini tamamlamaktadır. Son başlıkta savaşın ilk 24 saatinde Orta Doğu devletlerinin basında yayımlanan resmî açıklamaları yer almaktadır. Filistin-İsrail savaşının devam etmesinde Orta Doğu devletlerinin ve İsrail arasındaki etkileşimlerin önemi Çatışma Çözümü Kuramı ile ele alınmıştır.

Çalışma Grubu/Evren ve Örneklem

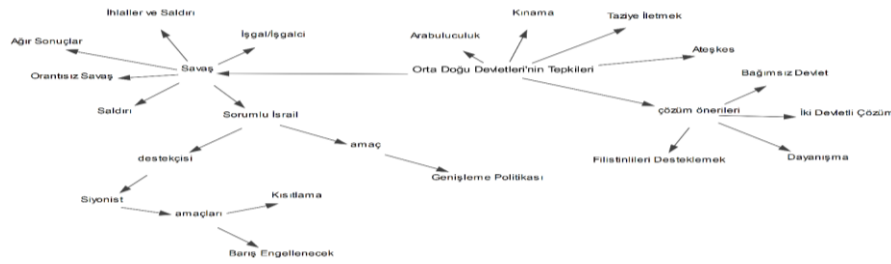
Çalışma, Filistin-İsrail arasındaki temel sorunları ve Orta Doğu devletlerinin İsrail'e olan zafiyetlerini içeren bir araştırma çevresi oluşturulmuştur. 1907-2024 yılları arasındaki dönem karşılaştırmalı tarih olarak incelenmiştir. Ayrıca gerçekleşen olaylar ve ortaya çıkan etkileşimler dikkate alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmadaki veriler, devletlerin resmî kurum sitelerinden temin edilmiştir. İngilizce, Almanca ve Türkçe olarak üç farklı dilde yazılan kaynaklar incelenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

7 Ekim 2023 tarihinde başlayan Filistin-İsrail savaşı ardından Orta Doğu devletlerinin ilk 24 saat içerisinde yapılan resmî açıklamaları veri olarak dosyalanmıştır. MAXQDA 24 nitel analiz programı ile resmî açıklamalar analiz edilmiştir. İçerik analizi yöntemi kullanılarak veriler incelenmiştir ve resmî açıklamalar kodlanmıştır. Kodlama sonucu ana temaları belirleyen bir harita ve tablo oluşturulmuştur.

Şekil 1. MAXQDA24 ile Oluşturulmuş Kod Haritası

Kod haritası Şekil 1'de gösterilmiştir. Kod haritasına göre öncelikle savaşın getirdiği olumsuzluklar ele alınmaktadır. Savaşın sorumlusu İsrail'dir, çünkü savaş hâlâ devam etmekte ve İsrail genişleme politikasını uygulamaktadır. Orta Doğu devletlerinin savaşa tepkileri ve çözüm önerileri de haritada yer almaktadır.

Kod Sistemi	BAE	Bahreyn	İran	Katar	Kuveyt	Lübnan	Mısır	Susuz Arabistan	Umman	Ürdün	Yemen	TOPLAM
Arabuluculuk												1
Ateşkes												4
Kinama												3
Ağır Sonuçlar												1
Orantısız Savaş												2
Saldırı												3
Sorumlu İsrail												2
Genişleme Politikası												1
Siyonist												1
Barış Engellenecek												3
Kısıtlama												1
İhaller ve Saldırı												1
İşgal/İşgalci												4
Taziye İletmek												1
Bağımsız Devlet												1
Dayanışma												1
Filistinlilerin Desteklemek												6
İki Devletli Çözüm												2
TOPLAM	3	3	2	2	9	1	5	5	3	0	5	38

Tablo 1. Açıklamalara İlişkin Kod Matrisi

Tablo 1’de bulunan daireler konuların önemini göstermektedir. Dairenin büyüklüğü açıklama yapan devlet için önemini göstermektedir.

Araştırma Etiği

Çalışma etik kurul kararı gerektirmeyen bir çalışmadır. Veri toplama yöntemleri kaynak taraması olması sebebiyle etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kavramsal Çerçeve ve Tanımı

Çatışma Çözümü Teorisi

İki veya daha fazla devletler arasındaki çatışmaları zamanında müdahale ederek ve analizlerin düzgün yöntemlerle yapılarak şiddete dönüşmeden çatışmaları çözüme kavuşturulmasıdır (Özerdem, 2013). Çatışma çözümünde tarafların arasında kalıcı ilişkilerin kurulması için “sosyal, ekonomik, politik ve psikolojik faktörlerin” sebepleri araştırılarak çözümlenmelidir (Miller ve King, 2005). Taraflar arasında kalıcı sonuç elde etmek için taraflar arasında iş birliğinin artırılması, rekabet etmeme gibi çeşitli çözüm yolları uygulanabilirken arabuluculuk yapan tarafın güç dengesine göre yaptırım veya ödüllendirici uygulamalar da uygulanabilir. Bu durumu P. Wallenstein (2007) şu şekilde tanımlar: “Çatışan tarafların temel anlaşmazlıklarının çözüme kavuşturulduğu ve taraflar arasındaki tüm saldırıların sona erdiği bir süreç”tir. Böylelikle iki taraf arasında çatışmanın sona ermesi için her iki tarafın da ilk adımı atıp ve ortak çabaları gerekmektedir (Fisas, 2011). Diplomasi, uluslararası ilişkilerde diplomatik söylemlerle çözümler bulmaktadır (Dağcı ve Çaman, 2012). Sağlıklı bir çözüme ulaşılabilmesi için taraflar arasında doğrudan görüşmeler gerçekleşmesi ve tarafların birbirlerine taleplerini iletmeleri gerekmektedir (Özerdem, 2019). Çatışma çözümünde arabuluculuk yapacak taraf önemlidir. Çözüm için iki yöntem kullanılmaktadır: zorlayıcı ve zorlayıcı olmayan. Zorlayıcı olmayan yöntemler, tarafların çıkar amaçlarını çözmektir. Bu çözüm “müzakere ve arabuluculuk” olarak tanımlanmaktadır. Zorlayıcı yöntemde ise taraflar arasında anlaşmazlıkların devam etmesi ve bir sonuca ulaşılabilmesidir. Çözüm olarak taraflara “siyasi, ekonomik ve/veya askerî baskı/teşvik” uygulanmaktadır (Kriesberg, 2008). Arabuluculuk yalnızca devletler tarafından yürütülmemektedir; bireyler, kuruluşlar veya örgütler de bu görevi üstlenebilmektedir (Knoop, 2014). Ancak bu görevi alacak taraf çatışan taraflarla aynı etnik kökene sahip veya menfaati olmayanlar yani nötr olanlardır. Bu durumda arabuluculuk yapan taraf kendi güvenliğini ve ekonomik çıkarını da korumayı hedeflemektedir (Fisher, 2016).

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi

İlk Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Kopenhag Ekolü teorisyeni olan Barry Buzan’ın “People, State and Fear” isimli kitabında yer almıştır (Buzan, 1983). Bu teoriye göre Soğuk Savaş sonrasında farklı bölgelerde ülkeler arasında tehdit ve güvensizlik oluşmaktadır (Birdişli ve Gören, 2017). Teoriye göre kompleksin oluşması için dört faktör bulunmaktadır: Birinci faktör, ülkelerin konumlarının birbirlerine yakın olması veya sınır komşusu olmalarıdır. İkinci faktör, devletlerin bağlantılı güvenlikleri olmasıdır. Üçüncü faktör, ülkeler arasında çıkar ve güç ilişkileri gibi rekabetin bulunmasıdır. Sonuncu faktör ise, ülkeler arasında sınır komşuluğu, savunma veya korku içeren ilişkilerin olmasıdır (Şibelikova, 2007). Teoriye göre diğer bir husus da, bölgede bulunan ülkelerin ortak tehdit algılaması gibi, iş birlikleri de önem taşımaktadır (Tüysüzoğlu, 2013).

Çatışma Çözümü Teorisinde Üçüncü Tarafların Zafiyetleri

Bir çatışmanın veya savaşın devam etmesi veya sonlandırılması üçüncü tarafların tutumlarına bağlıdır. Üçüncü tarafların açıktan veya örtülü destek vermesi çıkarları ve beklentilerine bağlıdır (Reychler ve Langer, 2006). Üçüncü tarafların tutumu kendi menfaatlerine ve güçlerine bağlıdır, nedeni ise devletler kendi çıkarları etkilenirse veya o bölgedeki güçlü devletin çatışma sürecinde zayıflaması devleti kötü etkileyeceğinden barışı da engelleyebilir (Stedman, 1997). Bu durumdan kaçınabilmek için barışı etkileyecek tarafların bu süreçte uzak durması gerekmektedir (Reychler ve Langer, 2006).

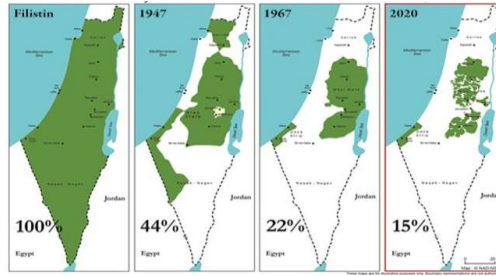
Filistin - İsrail Savaşı: Kök Sorunları

İsrail, Filistin topraklarına farklı ülkelerden göç eden Yahudilerden oluşmaktadır. Halkı gelenekçi, seküler ve aşırı dindar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Yesevi, 2020). Gelenekçi “geleneklere bağlı kimse”dir yani kültürel, dinî değerlere önem veren ve geçmişten gelen düzeni korumaktadır (Türk Dil Kurumu, 2024). Seküler, dinin bireysel kalmasını ve devlet işlerine karışmamasını savunmaktadır (turkedebyat, 2024). Aşırı dindar insanlar ise dinî kuralları hayatlarının merkezine koymaktadır. Türk Dil Kurumuna göre dindar, “Din inancı güçlü, din kurallarına bağlı, dinin emirlerini yerine getiren (kimse)” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Farklı devletlerden göç alma, toplumsal yapının değişmesine neden olmuştur ve bu durum toplumlar arasında çatışmaya yol açma olasılığı taşımaktadır. Halk arasındaki çatışmalardan kurtulmak için devlet yönetimi halkını çevre devletlerden gelebilecek tehditlerle korkutarak, halk birlikte yaşamayı tercih ederek devlet bu durumu kendisi adına fırsata çevirmektedir. İsrail yönetimi kendi halkına, en büyük tehdit olarak Gazze ve Batı Şeria’da yaşayan Filistinlileri göstermektedir (Yesevi, 2020). Filistin’in 5,5 milyon, İsrail’in ise 9,3 milyon nüfusu vardır (Population, 2024). İsrail’in tarihinin, Orta Doğu devletleri ile İbrahim Anlaşması imzalamadan öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı dönemden oluştuğu bilinmektedir. İsrail’in barış öncesi imajı ülkeler tarafından farklı tanımlanmaktadır. İsrail, “soykırıma uğramış bir halkın kurduğu devlet”, “Orta Doğu’daki tek demokratik devlet” veya “Filistin topraklarını işgal eden devlet” olarak anılmaktadır, fakat Türkiye “terör devleti” olarak tanımlanmaktadır (Yesevi, 2020). Yahudilerin yıllarca sürgün edilmesi, Antisemitizm ve soykırım uygulanması, tehdit olarak görülmeleri negatif bir imaj yaratmıştır. Bu imajdan kurtulmak için İsrail Devleti’ni kurmuş ve uluslararası toplumda kabul edilmek için uğraşmışlardır. Yahudilerin artan antisemitizm nedeniyle devlet olmaya ihtiyacı vardır. Yahudiler, dinî ve kültürel bağlar nedeniyle Filistin topraklarını kendilerine uygun görmektedir (Herzl, 1920). Böylelikle Birinci Dünya Savaşı öncesinde Filistin topraklarında Yahudiler tarafından tarım kolonileri kurulmuştur. Osmanlı Devleti’nden ayrılıp İngiltere’nin manda rejimine geçmesiyle birlikte 1915-1916 yılları arası göçün en yoğun yaşandığı dönem olarak bilinmektedir. Yahudilerin devlet kurması ise İkinci Dünya Savaşı sonrası Balfour Bildirisi’nin desteği ile gerçekleşmiştir. 1920 yılında Filistin topraklarında Yahudi nüfusu 16.500 kişi iken, 1934 yılında Yahudi nüfusu 900.000’e ulaşmıştır. Filistinlilerin Yahudiler ile baş etmesi mümkün değildi ve böylelikle Filistinliler kendi topraklarında ikinci sınıf vatandaş konumuna düşmüştür. Ayrıca Dünya Siyonist Teşkilatı’nın kurulması ile Filistin topraklarında Yahudilerin devlet kurmaları kolaylaşmıştır (Tokgöz, 2017). 1937 yılında İngiltere tarafından yayımlanan Peel-Rapora göre Filistin toprakları üç bölgeye bölünecektir: Filistinlilere ait topraklar, Yahudilere ait topraklar ve kutsal bölgeler. Bu rapora Filistinliler ve Arap devletleri karşı çıkmıştır. Siyonizm destekçilerinin bir kısmı da bu toprak ayırımına karşı çıkmıştır. Rapor, Filistin topraklarında ayaklanmalara ve çatışmalara sebep olmuştur. Filistin’deki “huzursuzluğu durdurmayı” düşünen Birleşmiş Milletler 1947 yılında Peel-Raporu’nu kabul etti. 1948 yılında İsrail Devleti’nin ilan edilmesi, Arap-İsrail Savaşları’nın başlamasına neden olmuştur (Peel Commission Report, 1937). Arap devletleri tarafından güçsüz olarak görülen İsrail, ABD’nin desteği ile kendini geliştirerek güçlü ordu ve istihbarat ağını kurmuştur ve savaşa hazır bir devlet hâline gelmiştir. Arap devletleri arasında “saldırgan ve kötücül düşman devlet” imajını taşımaktadır. İsrail’in bir diğer gücü ise istihbarat teşkilatı olan Mossad’dan gelmektedir. Yahudiler devlet kuracaklarının ilan ettikten hemen sonra, Mossad 1949 yılında kurulmuştur ve amacı dünya genelinde Yahudilerin güvenliği için istihbarat toplamaktadır ve gizli operasyonlar yürütmektedir (Yesevi, 2020). Mossad farklı ülkelerde ajanlarını bulundurmaktadır ve istihbarat üstünlüğü devlet olarak tanınmasına yol açmıştır. Mossad bir istihbarat örgütü olarak Körfez ülkeleri ile istihbarat alanında iş birliği yapmaktadır. Bunlardan en önemli iki ülke Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Bahreyn’dir. BAE, İsrail’in casusluk üssüdür ve İsrail’in hackerleri burada görev yapmaktadır ve “İran, Katar, Hürmüz Boğazı, Güney Kıbrıs”ın istihbaratlarını toplamaktadır (Yesevi, 2020). Bahreyn’de İsrail’i desteklemek için ABD’nin 5. filosu ve askerî varlıkları bulunmaktadır. Ayrıca İran’dan gelebilecek tehditlere karşı önlem almaktadır (savunmasanayiideergilik, 2019). İran’dan gelebilecek tehditlere karşı önlem alan İsrail imaj değişikliğine gitmiştir. İsrail artık düşman değil, müttefik devlet olmuştur. Arap devletleriyle ortak düşmanlara sahip olmaları her iki tarafı daha da yakınlaştırmıştır. İsrail ile yakınlaşan ülkelerde Şii toplumu yoğunluktadır ve yönetimi Sünni olduğu için İran’ın Şii toplumlarını ayaklandırmaktan korkmaktadır. Körfez’de İsrail ile yakınlaşmalarının

sebeplerinden bir tanesi ise İran'ı en büyük tehdit olarak görmeleridir ve böylece İran'ı yalnızlaştırmaya çalışmalarıdır (Yesevi, 2020).

Filistin Topraklarında İngiltere'nin Yarattığı Sorun

Bugünkü Filistin toprakları İngiliz işgaline kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı idi. İşgalden sonra İngilizler, Filistin topraklarına Yahudileri yerleştirmişlerdir. Yahudiler, kendilerini Nazilerden korumak için toprak istedi ancak Avrupa ülkeleri, Yahudileri kendilerinden uzak tutmak için onları Filistin topraklarına yerleştirdiler, böylece Filistin halkı mülteci durumuna düştü. 1948 yılından itibaren İsrail her gün Filistin toprakları üzerinde genişlemektedir ve bu süreçte İsrail, Filistin halkının bütün mal varlığına el koymakta ve Filistin halkını yerlerinden ederek kamplara yerleştirmektedir. Bu yönüyle Almanya'nın Yahudilere karşı işlediği suçun benzerini İsrail Filistin halkına yaşatmaktadır. Filistin'de manda yönetimi kaldırıldıktan sonra kurulacak devletin Filistin olacağı beklenirken, sadece İsrail devletinin kurulması şaşırtmıştı. İngiltere hem Filistinlilere hem de Yahudilere devlet kurmaları için ümit vermiştir. Balfour Deklarasyonu'nda ise Yahudilerin yalnızca bir parça toprak alabilecekleri vaat edilmiştir (Harita 1), ancak o parçanın ne kadar büyüklükte olduğu yazılmamaktadır.

Harita 1. Filistin Topraklarına Ait Harita (<https://i.ytimg.com/vi/MNRkyrShDwI/maxresdefault.jpg> adresinden 22.10.2024 tarihinde erişilmiştir.)

Ayrıca İngiltere, Yahudilerin yerleşmesi sonrasında bu bölgeyle ilgilenmemiştir ve Balfour Deklarasyonu'nda Filistin halkının çoğunlukta. Böylece, Avrupa'da yaşananlar Avrupa'da kalmayarak, Filistin topraklarına taşınmış oldu (Tonybee, 1967).

Orta Doğu Devletlerinin Kuruluş Tarihi ve İsrail ile İlişkileri

İran

Yahudiler ve İran arasındaki ilişkiler tüm tarihi süreç boyunca devam ettiği bilinmektedir. Örneğin, Pers İmparatorluğu döneminde MÖ 586'da Yahudiler Babil'e sürülmüştür ve kral tarafından kurtarılmıştır. Ancak Yahudilerin çeşitli devlet kademelerinde görev almasına izin verilirken, bir kısım Yahudiler ise İslam'a zorlanmıştır. Sonra kral Yahudilerin Kudüs'e dönmeleri için karar vermiştir.

1979 yılında yaşanan İran İslam Devrimi'nden sonra baskı altında kalanlar İran'dan göç etmişler. Bu dönemde İran-İsrail ilişkileri kesilmiştir ve Filistin İran'ın devlet meselesi olmuştur. Hamas gibi çeşitli gruplara Filistin de destek vermiştir. İran-Filistin ilişkileri üç döneme ayrılmaktadır: İlk dönem 1897-1947 yılları arasında İran Filistin meselesine ilgi duymaktadır. 1948-1978 yıllarında ise Arap-İsrail savaşlarında şah yönetimi savaşlardan uzak kalmıştır ve İsrail ile gizli ilişkiler kurulmuştur. Ancak devrim sonrası 1978 yılından sonra İsrail ile ilişkileri koparmıştır ve Filistin meselesi devletin ana konuları arasında yer almıştır. Yahudilerin bir kısmı göç etse de, İsrail'den sonra Yahudi nüfusunun en yoğun olduğu ülke İran'dır (Kewaan, 2017). İran'ın amacı Orta Doğu'da güç merkezi olmaktır. Bu nedenle Orta Doğu'daki ülkelerde müttefik gruplara destek sağlamaktadır. Böylelikle nüfuz alanını genişletmektedir. Kendi güvenliği için füzelere ve askeriye yatırımlar yapmaktadır. 1979 yılı itibarıyla İsrail'e karşı sert politikalar izlemektedir (Askeroğlu, 2020). İran Devrimi sonrasında Filistin'i askerî ve ekonomik yardımlar ile desteklemektedir. Filistin'de özellikle Hamas'a askerî yardımlar sağlayıp İsrail'e karşı direnişlerini güçlendirmektedir. Hamas'a destek vermesinin bir diğer sebebi ise Orta Doğu'da ABD ve İsrail'in etkisini dengelemek, ayrıca bölgesel nüfuzunu artırmaktır (Caner, 2023).

Mısır

Mısır, İsrail ile barış antlaşmasını imzalayan ilk ülkedir. Bu anlaşma Mısır'ın üçüncü cumhurbaşkanı Enver Sedat tarafından imzalanmıştır. Enver Sedat'ın iktidara gelmesi Nasırcılıktan kopuş olarak değerlendirilmektedir (Cleveland, 2008). Nasırcılık, Cemal Abdünnasır'ın düşüncelerine dayanmaktadır ve bir ideoloji olarak görülmektedir. 1950'li yıllarda Pan-Arap politikalarında Arap milliyetçiliği büyük etki yaratmıştır (Şeyh, 2003). Sedat'ın hedefi İsrail ile olan diplomatik sorunları çözmek ve Mısır'ın ekonomisini düzeltmek idi, ancak IMF'den borç almasına rağmen Mısır'ın ekonomisi düzelmemiştir, hatta halkına vaat ettiklerini yerine getirememiştir. 1977 yılında 25 yıl aradan sonra ayaklanan halkı durdurmak amacıyla orduyu sivillere karşı kullanmıştır. IMF, daha fazla borç veremeyeceği konusunda uyarmasıyla birlikte Sedat çareyi İsrail'de bulmuştur. Sedat'ın hedefi ekonomiyi İsrail ile yapacağı anlaşma ile düzeltmektir. 20 Kasım 1977 tarihinde Sedat, İsrail parlamentosunda barışı kabul ettiğini duyurmuştur. Her iki devlet Camp David Anlaşması'nı imzalamak için Camp David'e ABD tarafından davet edilmiştir ve 17 Eylül 1978 tarihinde bu anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma Mısır ve İsrail arasında barışı sağlarken, Filistinlileri kendi kaderine bırakmıştır. Böylece İsrail zafer elde etmiştir. Anlaşma sonrasında Mısır Arap Birliği'nden atılmış, ayrıca Birlik Merkezi Mısır'dan Tunus'a taşınmıştır. Mısır ile diplomatik ilişkileri olan Arap devletleri, Umman ve Sudan hariç ilişkilerini kesmişlerdir. Mısır, Arap dünyasının dışında kalmış, bu nedenle ABD'ye bağımlı olmuştur (Cleveland, 2008). Mısır 1948 yılı itibarıyla Filistin'e sınır kapısı olan Refah'ı kontrol etmektedir ve bu kapıdan yardımlar ulaştırılmaktadır. Mısır, Filistin-İsrail arasında arabuluculuk yapıp ateşkes anlaşmalarının imzalanmasını sağlamaktadır. Filistin konusunda Filistinlilere en çok destek veren Arap ülkesi Mısır'dır, ancak Mısır-İsrail barış anlaşmaları ve Mısır-ABD ilişkilerinden dolayı Filistin ile ilgili konularda gerekli desteği vermemektedir (Taha, 2023). 2014 yılında yönetime gelen Abdülfettah es-Sisi ile İsrail ile ilişkileri değişmiştir. Güvenlik iş birlikleri, ekonomik ve diplomatik ilişkiler alanlarında yakın iş birliği yapılmaktadır. Arap Baharı süreci İsrail ile olan ilişkilere avantaj sağlamıştır. Muhammed Mursi, Filistin yanlısı politikalar izlerken, Sisi ise İsrail ile iş birliği yapılmaktadır. Arap Baharı sonrasında Sina Yarımadası'nda terör tehditlerine karşı iki ülke iş birlikleri de artmıştır (Acar, 2023).

Suudi Arabistan

İsrail'i bir düşman devlet olarak ilan eden ve iş birliğine karşı çıkan devletlerden biri Suudi Arabistan'dır. Ancak bu durum kurucu kral döneminde geçerlidir. Suudi Arabistan ve İsrail yıllardır birbirine rakip devlet gibi görüntü verirler, fakat tarihe bakıldığında iki devlet karşı karşıya hiç gelmemiştir. Savaş esnasında ise Suudi Arabistan'ın diğer Arap ordularına finansal destek sağladığı görülmektedir (Telci ve Rakipoğlu, 2020). Suudi Arabistan'ın diğer Arap ordularını desteklemesinin sebepleri bölgede güçlü devlet olduğunu göstermek ve diğer devletlerin etkisini azaltma çabasıdır. Böylelikle bölgede siyasi ve askerî dengeler korunmaktadır. Aynı zamanda Suudi Arabistan kendisini tehditlere karşı korumak için sağladığı finansal destek ile savunma mekanizmasını kurmuştur ve İslam dünyasında lider kalabilmek için de İslam birliğinde dayanışmayı pekiştirmektedir (Rakipoğlu ve Kurt, 2019). İki devlet arasında gayriresmî görüşmeler 1965-1979 yılları arasında Mısır'a karşı istihbarat konusunda gerçekleşmiştir (Telci ve Rakipoğlu, 2020). Mısır o dönemde güçlü devlet konumunda idi ve İsrail ile güçlü bir şekilde savaşmaktaydı. Askerî ve siyasi açıdan güçlü olan Mısır'ın, bölgede etkili ve güçlü bir konumda olması, İslam lideri olarak görünen Suudi Arabistan'ı oldukça rahatsız etmiştir. 1980 yılından sonra gerçekleşen konferanslar ve antlaşmalar neticesinde ülkenin İsrail'e karşı politikası daha yumuşamıştır. ABD her iki devlet arasında arabulucu olmuştur ve birçok kez Washington'da görüşmüşlerdir. 2015 yılında Netanyahu'nun en güvendiği isimlerden ve Amerikan-İsrail asıllı diplomat ve danışmanı olan Dore Gold, Suudi Arabistan ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Açıklamada: "Artık rahatlıkla ortak düşman bulabiliyoruz, umarız bu görüşmeler ortak stratejik sorunlarımız hakkında daha fazla tartışmanın başlamasını sağlar" demiştir. 2017 yılında ise Muhammed bin Selman'ın göreve gelmesiyle İsrail ile istihbarat alanında ortaklık artmıştır. 2010 yılında başlayan Arap Baharıyla Orta Doğu'da tehditler artmıştır. Mısır'da iktidara gelen Müslüman Kardeşler, DAES gibi dış aktörlerin yayılması hem Suudi Arabistan hem İsrail için büyük bir tehdit oluşturmıştır ve ortak düşmanlara sahip olmaları nedeniyle tekrar iş birliği için bir araya gelmişlerdir (Telci ve Rakipoğlu,

2020). Bir diğer ortak düşman ise İran'dır. Bu nedenle Suudi Arabistan, İsrail ile birlikte İran'a karşı iş birliği yapmaktadır (Koç, 2023). BAE ve İsrail'in anlaşması sonrasında Suudi Arabistan tarafından bir açıklama yapılmaması, ayrıca sessiz kalması bu yakınlaşmayı desteklediğini ve yönetim olarak iş birliğine sıcak bakıldığını göstermektedir. Trump yönetimi diğer Arap ülkeleri gibi Suudi Arabistan'ın İsrail ile anlaşmasını istemektedir (Telci ve Rakipoğlu, 2020). Bunun sebebi ise ABD'nin her iki ülke ile müttefik olmasıdır ve her iki ülkeye güvenlik garantisi ve askerî desteği vermesidir (Koç, 2023). Suudi Arabistan yönetimi Trump'ın isteğini desteklediklerini göstermek amacıyla 31 Ağustos 2020 tarihinde İsrail uçakları için hava sahasını açmıştır ve bu yakınlaşmanın Dışişleri Bakanına göre "bölgesel barışa katkı sağlayacağını" dile getirmiştir. Her iki devlet arasında açık bir yakınlaşmayı durduran iki engel görülmektedir. Bunların ilki, Araplar arasında "liderlik" konumunda olan Suudi Arabistan'ın, bu yakınlaşmayla liderliğini kaybedecek olmasıdır. Ayrıca iç muhalefetin bu duruma karışmaması için gazetecileri ve muhalif yazı yazarları yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da operasyonlar düzenleyip bu insanları yakınlaşmaya engel olmamaları için yönetim tarafından ortadan kaldırmaktadır. Bir diğer engel ise, din ve ideolojidir. İdeoloji meselesi olarak Filistin, din olarak da 'Mekke ve Medine' konuları ele alınmaktadır. Veliaht prens ise bu durumu milliyetçilik ile çözmeye çalışmaktadır ve yakınlaşmaya karşı çıkan din adamlarını tutuklatmıştır (Telci ve Rakipoğlu, 2020). Ekonomi ve teknoloji alanlarında İsrail'in ileri teknolojilerinden yararlanmak için iş birlikleri yapılmaktadır (Rakipoğlu ve Kurt, 2019). Sonuç olarak, eğer Veliaht prens bu değişimleri başarırsa İsrail ile yakınlaşmada farklı adımlar atılabileceğini göstermektedir (Telci ve Rakipoğlu, 2020).

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)

BAE'nin bulunduğu coğrafya yıllar öncesinde Avrupa devletleri'nin bu topraklarda ticaretlerini gerçekleştirdiği bir bölgeydi. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte bu bölge İngilizlerin mandası olmuştur ancak sınırları net olarak belirlenmemiştir ve bu bölge yedi şeyh arasında bölüştürülmüştür. İlerleyen yıllarda İngiltere bu bölgeden çekilmeye başlayınca sınırları olmayan bu bölgede İran ve Suudi Arabistan ile sınır sorunları yaşanmıştır. Böylelikle 1971 yılında yedi emirliğin birleşmesiyle birlikte BAE bağımsızlıklarını ilan etmiştir (Infoplease Staff, 2022).

BAE'nin İbrahim Anlaşması'nı imzalamadan önce İsrail ile gizli anlaşmaları bulunmaktadır, ancak iki devlet arasındaki gizli anlaşmalar bu yeni barış anlaşması ile ortaya çıkmıştır. İbrahim Anlaşmasının önemi, İran'ın bölgesel tehdidine karşı devletlerin güçlendirilmesine dair iş birliği yapılmasındadır. Bu anlaşmaya Filistinliler karşı çıkmıştır, çünkü bu anlaşma yalnızca ilişkileri normalleştirmeyecekti, Filistinlilere karşı baskı arttırılacaktı. Bu anlaşmadan sonra Batı Şeria'da kontroller artmıştır ve Filistinlilere karşı yapılan yardımlar kısıtlanmıştır veya sona erdirilmiştir. Aynı zamanda Trump, ABD büyükelçiliğini Kudüs'e taşımıştır. Böylece BAE'liler Filistin davasından kendi çıkarları için vazgeçmiştir (Cook, 2020). Umman, BAE ve İsrail yakınlaşmasını olumlu karşıladığı gibi, Trump'ın Körfez bölgesi ile yakınlaşması ile ilgili yaptığı açıklamalarını da olumlu karşılamaktadır (Telci ve Rakipoğlu, 2020).

Bahreyn

17. yüzyılda Avrupa devletleri Bahreyn topraklarına ticaret amaçlı gelmiştir. 1861 yılında Büyük Britanya ile Bahreyn Koruma Anlaşmasını imzalamıştır. Bu topraklarda petrolün bulunmasıyla birlikte Bahreyn Emiri ülkesini yeniden inşa etmiştir. Ancak çevre devletlerin tehdidi nedeniyle İngiltere'nin desteği ile 1971 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. İlerleyen yıllarda İngiltere gibi ABD de burada üsler kurmaya başlamıştır (Jones, 2013).

Bahreyn, İsrail ile yakınlaşmayı en çok isteyen devletlerden biridir. Bahreyn, Filistin'i parçalama konferanslarına ev sahipliği yapmıştır ve Şimon Peres için "Orta Doğu'da bir savaş adamı ve zor bir barış adamı" olarak bir açıklama yapmıştır. 2017 yılında İsrail'e uygulanan boykotu kınamıştır ve 2018 yılında Trump'ın "Kudüs İsrail'in başkentidir" açıklamasını desteklemiştir. İsrail yanlısı konferanslardan biri, İsrail'in düzenlediği 'Yüzyılın Anlaşması' konferansıdır, diğeri ise 'Refah için Barış' konferansıdır. Bu konferans Trump'ın damadı ve başdanışmanı Kushner tarafından düzenlenmiştir. Konferanslara izin verdiği gibi İsrail uçaklarına hava sahasını açmıştır ve 15 Eylül 2020

tarihinde İsrail ile yakınlaşma anlaşmasının imzalanması sonrasında silah anlaşmaları imzalanmıştır (Telci ve Rakipoğlu, 2020). Bahreyn'in İsrail'i destekleme sebeplerinden biri, kendisini İran'dan korumaya çalışmasıdır. Diğer bir neden ise, Suudi Arabistan'la yakın ilişkileri olmasıdır. Velihaht prensin İsrail ile yakınlaşması Bahreyn'i de etkilemiştir. İran'dan korunma sebebi ise, Bahreyn halkının çoğu Şii'dir, fakat ülkenin yönetimi Sünni'dir. Irak'ta Şii halkını ayaklandıran İran hükümeti, aynı şekilde Bahreyn, Suudi Arabistan ve BAE'de yaşayan Şiileri ayaklandırabilir korkusu mevcuttur. Bu nedenle İran, körfezde her zaman büyük tehdit olarak algılanmaktadır. Bahreyn dış politikada Abu Dabi'nin isteğine göre hareket etmektedir. BAE'nin, Mısır, Türkiye ve Katar hakkında yaptığı açıklamaların aynısını Bahreyn de yapmıştır, bu nedenle Bahreyn'in bağımsız bir dış politikaya sahip olmadığı görülmektedir (Telci ve Rakipoğlu, 2020).

Umman

16. yüzyılda Umman topraklarını Portekizler işgal etmiştir ve bir süre bu topraklardan ticaretlerini takip etmişlerdir. Daha sonra bu toprakları İngiltere, manda yönetimi altına almıştır. Ancak 1970'li yıllarda İngiltere bu topraklardan çekilmeye başlayınca sınır güvenlik tehditleri artmıştır. Böylelikle 1970 yılında Umman bağımsızlığını ilan etmiştir (İnsamer, 2020). Umman da, Bahreyn gibi İsrail ilişkilerine önem vermektedir. Bahreyn'den farklı olarak İsrail ile diğer devletlerin arabuluculuğunu yapmaktadır. Mısır gibi, Umman da yıllar önce İsrail ile farklı alanlarda iş birliği yapmıştır ve hiçbir zaman ekonomik ambargo uygulamamıştır. Ayrıca 1993 yılında Arap ve İsrail diplomatları "Orta Doğu'yu Tuzdan Arındırma Araştırma Merkezi" için bir araya gelmiştir. İki devlet arasındaki gizli iş birliği diğer Arap ülkeleri için örnek olmuştur. 1994 yılından itibaren her iki devlet arasında üst düzey ziyaretler gerçekleşmiştir. Bir dönem düzenlenen suikast, görüşmelerin askıya alınmasına sebep olsa da, 2018 yılında Benjamin Netanyahu'nun ülke ziyaretiyle iş birliği ve yakınlaşmanın devam ettiğini görmekteyiz. Bu ziyaretin ardından Umman'da İsrail uçakları için hava sahası açılmıştır. Günümüze kadar Umman hem İsrail hem İran'a karşı dengeli politika yürütmüştür (Telci ve Rakipoğlu, 2020).

Katar

Katar o bölgedeki devletler gibi sınır sorunları nedeniyle 1868 yılında İngiltere'nin koruması altına girmiştir ve koruma sözleşmesi imzalamıştır. 1916 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin askerleri tamamen Katar'dan çekilmiştir. Böylelikle Katar, İngiltere'nin manda yönetimi altına girmiştir. Bağımsızlığını ilan etmeden önce BAE'ye bağlanmayı düşünürken, 1971 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir (Gruler ve Wagner, 2017). Katar diğer devletlerle karşılaştırıldığında pragmatist ilişki yürütmektedir, nedeni ise Suudi Arabistan ve BAE gibi diğer Arap devletlerinin İsrail ile olan ilişkileridir. 1990 yılından sonra İsrail ile ticari ilişkiler kurulmuştur ve üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. 1997'de ülkede düzenlenen "Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ekonomi Konferansı"na Katar, İsrail'i davet etmiştir. Bu davetle üzerine tepkileri çekmesine rağmen, bağımsız dış politika izlediğini göstermiş ve bunun üzerine enerji gibi diğer alanlarda da iş birliği başlatmıştır. Katar'ın bir diğer farkı ise, Filistin konusunda daima Filistin'i ve İsrail ile mücadele eden aktörleri desteklemesidir. Katar yönetimi tarafından resmî bir açıklama yapılmamasına rağmen, Katar medyası İsrail ile yakınlaşmayı kınamıştır. Katar, Hamas ile yakın ilişki içerisinde ve Müslüman Kardeşler'le iş birliği yürütmektedir. Yakınlaşmayı kabul etmesiyle Katar'ın imajı zedelenmiştir. Katar'ın pragmatist politika izlediğini Filistin meselesinde görmekteyiz. İsrail ile koordinasyonlu olarak Gazze'ye insani yardımda bulunmaktadır ve İsrail-Hamas, ABD-Hamas arasında arabuluculuk yapmaktadır. Aynı şekilde İsrail de Katar'a karşı pragmatist politika izlemektedir. 2017 yılında Katar'a yapılan ambargoyu desteklememiştir (Telci ve Rakipoğlu, 2020). Katar, Filistin'de yaşanan katliamların durdurulmasında önemli rol oynamıştır. Ateşkesin sağlanması için İsrail'in elinde bulunan Filistinli rehinelere Hamas'taki yabancı uyruklu rehinelere takas yapılması için çaba sarf etmiştir. Arabuluculuk yapabilmek için düşmanı olan İsrail ile ilişkiler kurmuştur ve Orta Doğu'da kalıcı barışın sağlanmasını hedeflemektedir. Katar, çeşitli krizlerde arabuluculuk rolüne katkı sağlaması sebebiyle ABD'nin kurtarıcısı olmuştur ve ABD ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Katar, "Gazze'nin elektriğini finanse etmek, yeniden inşa projelerini finanse etmek ve yoksul memur maaşlarını ödemek" istemiştir (Ulrichsen, 2024).

Kuveyt

Kuveyt diğer devletlere göre kırmızı çizgisini korumaktadır ve her konuda diğer Arap devletlerine göre farklılık göstermektedir. Kuveyt'in kırmızı çizgisini, İsrail işgalci bir devlet olduğu müddetçe ve Filistin bağımsız bir devlet olmadığı sürece İsrail ile iş birliği yapılmayacaktır. Kuveyt, Körfez ülkelerinden hava sahasını açmayan tek ülkedir. İsrail'e karşı izlediği politika, Körfez'de en demokratik ülke olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Filistinlilerin çoğunun Kuveyt'e göç etmesi ve üst kademelerde görev almalarından dolayı Kuveyt, İsrail'le yakınlaşmasına olumsuz bakmaktadır. Son olarak da ülke Pan-Arabist düşüncededir, yani Arap milliyetçiliğini ve Müslüman birlikteliğini savunmaktadır. ABD'nin İsrail ile yakınlaşma politikasını desteklememiştir ve Bahreyn'de düzenlenen konferansı boykot etmiştir. Körfez ülkelerinden bu yakınlaşmaya karşı duran tek ülke Kuveyt'tir. Daima Filistin'i desteklemiştir ve Katar gibi İsrail'e karşı savaşan aktörleri desteklemiştir (Telci ve Rakipoğlu, 2020).

Yemen

Yemen'in 3000 yılı aşkın tarihi vardır. 1839'a kadar Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir, ancak İngilizlerin işgaliyle Yemen İngilizlerin yönetimi altına girmiştir. Güney Arabistan'da İngiliz ve Osmanlı, yani İngiliz-Türk Hattı belirlenmiştir, bu hat ileride Kuzey ve Güney Yemen sınırı olacaktır. İlk olarak Aden Limanı işgal edilmiştir, nedeni ise İngiliz gemilerine kömür ve su kaynaklarının sağlanmasıdır. Hindistan'ı sömüren İngilizler, Aden Limanı ve Süveyş Kanalı'nı kullanmıştır. 1960'lı yıllardan sonra Yemen topraklarında başkanlarının öldürülmeleri nedeniyle kargaşalar ve krizler çıkmıştır. Mısır ve Sovyetler Birliği'nin desteğini alan Yemenliler İngilizleri Güney Arabistan'dan çekilmeye zorlamışlardır. 1967 yılında Güney Yemen, bağımsızlığını ilan etmiştir. 1990 yılında ise Kuzey ve Güney Yemen, Yemen Cumhuriyeti olarak birleşmiştir (Brandt, 2020). Yemen ve İsrail arasındaki ilişkiler gergin geçmektedir ve diplomatik ilişkiler bulunmamaktadır. Her iki taraf da birbirlerini düşman olarak tanımlamaktadır. Yemen, İsrail vatandaşlarının veya İsrail izni olan pasaportları taşıyan vatandaşların ülkesine girişlerini yasaklamıştır. Yahudiler Arap topraklarına göç etmeye başladıklarında Yemen topraklarına da göç etmişlerdir. Fakat İsrail'in Filistin'e karşı uygulamalarını gören Yemenliler aynı şekilde Yahudilere karşı birçok uygulama getirmiştir. Örneğin, Yahudilerin belirli sınırdaki mülk sahibi olmalarına izin verilmiştir, ancak ilerleyen yıllarda mülk sahibi olmalarına yasaklar getirilmiştir, ayrıca ülkeye gelenlerin İslam dinini kabul etme zorunluğu da uygulanmaya başlanmıştır. Bu durumda birçok Yahudi ABD'ye göç etmek zorunda kalmıştır, çünkü o dönemde İsrail dışarıdan göçü kabul etmiyordu. Bir süre sonra İsrail, göçmenleri kabul etmeye başlamıştır. 1922 öncesinde Yemen'e çok sayıda göç eden Yahudilerin sayısı 2020 yılında 100'e kadar düşmüştür. Yemen'deki son Yahudiler ise BAE'nin İsrail ile normalleşme sürecine girmesiyle birlikte Haham ile birlikte BAE'ye göç etmiştir (AICE, 2024).

Lübnan

İsrail ve Lübnan arasında yalnızca sınır sorunu bulunmaktadır. Sınır sorununun sebebi ise İran destekli Hizbullah'tan kaynaklanmaktadır. İsrail, ülke kuzeyini güvensiz olarak nitelendirmektedir (Israel Foreign Ministry, 2020). Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra Orta Doğu'da devletlerin sınırlarını Fransa ve İngiltere çizmiştir ve kendilerine manda himaye sistemini kurmuşlardır. Bu sistem San Remo Konferansı'nda resmîleşmiştir. Lübnan ve Suriye, Fransa yönetimi altına girmiştir. Arap isyanının başlamasıyla Osmanlı devleti 1918 yılında Suriye cephesine çekilmiştir ve bu bölgeye Fransızlar yerleşmiştir (Acar, 1989). Lübnan'daki diğer önemli bir faktör ise, farklı din mensuplarının bir arada yaşamasıdır. Lübnanlı Dürziler Osmanlı Döneminde yakın ilişkiler kurarken, inançları Katolik olan Maruniler Fransa ile yakın ilişkiler kurmaktadır (Selam, 2005). Lübnan, Hristiyan ve Müslümanlardan oluşan bir devlettir. Hristiyanlar çoğunlukta oldukları için başkanları Hristiyanlardan, başbakanlarının ise Müslümanlardan seçilmesinde uzlaşmıştır. Ancak her iki taraf da Fransa'nın kontrolü altında olmaktan memnun olmayıp, daha çok Suriye ile birleşme niyetleri vardır. Ancak ülke içerisinde yaşanan her bir sıkıntıda Fransızlar baskı yapmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Lübnan 1941 yılında bağımsızlığını elde etmiştir. İsrail kurulduktan sonra Lübnan kendisini zayıf

gördüğünden çatışmalara girmemiştir, ancak İsrail'i devlet olarak tanımamış ve düşmanlığını ifade etmiştir. Lübnan'ın kurulduğu günden itibaren iç sorunları hiç bitmemiştir. Hristiyanlar kendilerini üstün görmektedir ve Müslümanların haklarını kısıtlamaktadır. Bu nedenle Müslümanlar Suriye ile birleşmeyi istemişlerdir ancak Hristiyanlar buna karşı çıkmıştır. Müslüman ve Hristiyan sorunları bugün hâlâ devam etmektedir (Bard, 2008). Lübnan'ın kuruluşundan günümüze kadar İsrail ile ilişkilerini incelediğimizde 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan savaşta da Lübnan tarafını belli etmiştir: İsrail'e sert tepkiler göstermiştir ve kınamıştır. Ayrıca, Lübnan'daki Hizbullah, İsrail'in katliamına sessiz kalmamıştır ve durdurulması için direnmektedir (Hürriyet, 2023).

Suriye

1918 yılına kadar Suriye toprakları Osmanlı Devletinin bir parçasıydı. Bu topraklarda din, etnik köken fark etmeksizin Arap, Kürt, Ermeni ve Hristiyanlar birlikte yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti Orta Doğu'daki topraklarını kaybetmiştir. Bu bölge İngiltere ve Fransa tarafından yeniden düzenlenmiştir. Sykes-Picot Antlaşması ile Fransa, Suriye ve Lübnan, İngiltere ise Filistin, Ürdün ve Irak toprakları üzerinde hâkimiyet kurmuştur. 1920 yılında Suriye, Fransa'nın himayesi altına girmiştir, ancak halkı bu durumdan rahatsızdı ve 1925 yılında Fransızlara karşı ayaklanmıştır. Bu büyük ayaklanma 1927 yılına kadar sürmüştür ve Fransızlar tarafından vahşice bastırılmıştır. Manda himaye süreci 1946 yılına kadar sürmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye'de siyasi hareketler başlamıştır ve Fransızlardan bağımsızlığını almak için mücadele etmiştir. Fransızların baskısına rağmen 1943 yılında Suriye'de yeni bir yönetim sistemi kurulmuştur ve Suriye bağımsızlığı için talepte bulunmuştur. 17 Nisan 1946 yılında ise Suriye, Fransız birliklerinin ülkeyi terk etmesiyle birlikte bağımsızlığını ilan etmiştir. 1963 yılına kadar Suriye'de birçok kez darbe gerçekleşmiştir, ancak Baas Partisinin iktidara gelmesiyle birlikte düzen tutmuştur. 1970 yılında Hafız Esed otoriter yönetim sistemi kurmuştur (McHugo, 2014). İsrail ile 1974'te ilk defa barış anlaşması imzalanmıştır ve bu durum "soğuk barış" olarak adlandırılmaktadır. Ancak Suriye'de başlayan iç savaş İsrail tarafından tehdit olarak algılanmıştır (Thorleifsson, 2013). Nedeni ise Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'in en güçlü iş adamı, kuzeni Rami Makhlouf'un açıklamasıdır. "Eğer burada istikrar olmaz ise İsrail'de de olmaz. Her şey olabilir. Suriye yönetimine istemediği şeyler yapması konusunda baskı yapılmamalıdır" (Shadid, 2011). Ayrıca Suriye'ye Rusya ve İran tarafından çeşitli silahlar konusunda destekler verilmektedir. Rusya ile Suriye arasında imzalanan S-300 füze anlaşmasından dolayı İsrail tepki göstermiştir ve füzelerin Suriye topraklarına yerleştirilmemesi için her türlü engellemelere başvuracağına dair açıklamalarda bulunmuştur (Independent, 2018). Bunun sebebi ise İsrail'in Suriye tarafından gelen herhangi bir tehditte Suriye topraklarına füze fırlatabiliyor olması idi, bu nedenle Suriye'deki S-300'den rahatsız olmuştur. Suriye'de yaşanan iç savaşlar nedeniyle bu toprakların Hizbullah ve İran'a bağımlılığı artmıştır. Bu durum da İsrail için büyük bir tehdittir (Bulut, 2018). İsrail ve Suriye arasındaki en önemli sorun, Golan Tepeleri'dir. Golan Tepeleri su kaynakları nedeniyle İsrail için büyük önem taşımaktadır (Bağ, 2020). Ancak iç savaş öncesinde Esad, Golan Tepeleri'ni halkının isteği üzerine geri alacağına dair açıklamalarda bulunmuştur (Özden, 2022). Bu gelişmelerden dolayı İsrail ve Suriye arasında soğuk barış sürmektedir ve Esad'ın Suriye'yi terk etmesiyle birlikte yeni bir devlet yapılanması söz konusudur.

Irak

Osmanlı Devleti'nin bugünkü Irak topraklarından çekilmesiyle birlikte İngiltere 1932 yılına kadar himayesi altına almıştır. Orta Doğu'da ilk bağımsızlığını ilan eden ülke Irak'tır. Osmanlı Devleti'nin çekilmesiyle birlikte bu topraklarda ayaklanmalar ve kargaşalar başlamıştır. Irak, İsrail için büyük önem taşımaktadır. Nedeni ise, bu bölgede Yahudi Kürtlerin yaşamasıdır (Brauer ve Patai, 1933). 1941 yılında yönetime karşı yapılan darbe sonucunda Irak Yahudileri İngilizlerle iş birliği yapmakla suçlanmıştır. 1948 yılında İsrail'in kuruluşu ilan edildiğinde Yahudi Kürtler göçe zorlanmıştır (Sattar, 2003). Yahudi Kürtler, Siyonistlerden önce Orta Doğu'nun birçok yerine yerleşmiştir. Filistin topraklarında 1812 yılından itibaren yaşamaya başlamıştır (Brauer ve Patai, 2005). Siyonistler ise 1903 yılı itibarıyla Yahudi Kürtlerle yakından ilgilenirken, bir taraftan da bölgede okullar açmıştır (Brauer ve Patai, 2005). Yeni kurulan İsrail'in daha fazla vatandaşa ihtiyacı varken, Yahudi Kürtlerin Filistin topraklarına göç etmesi için çabalamıştır. Ancak yıllardır bu topraklarda yaşayan Yahudi Kürtler bu

durumun kısa süreceğine inanarak topraklarını bırakmamışlar. İsrail ise kendi çıkarını düşünerek Irak ile gizli bir anlaşma yapmıştır. Anlaşma sonucunda Iraklı Yahudi yerleşim yerine bombalama eylemi gerçekleştirilmiştir. İsrail amacına ulaşmıştır ve 50 bin Yahudi, Filistin topraklarına göç etmiştir. İlk göçler Tablo 1’de ele alınmıştır (Buzl, 1989).

Tablo 1

Yıllara Göre Irak’tan Filistin Topraklarına Göç Eden Yahudilerin Sayısı

Yıl	Göç Eden Yahudi Sayısı
1948	15
1949	1.708
1950	32.453
1951	89.088
1952	961
1953	413
Toplam	124.783

Irak Yahudileri Filistin topraklarına göç ettikten sonra ikinci sınıf vatandaş olarak yaşamaktadırlar ve Yahudiler tarafından bilinçsiz, gerici Yahudi olarak görülmektedirler. Bu nedenle bir kısım Yahudi Kürtler Kuzey Irak’a göç etmiştir. Kuzey Irak’ta kalan akrabaları ile bir arada yaşamışlardır. Bu dönemde İsrail, İsrail’i destekleyenlere maddi yardımda bulunmuştur. Irak yönetiminin İsrail’e karşı olması sebebiyle Irak’ın kuzeyinde Yahudi Kürtler, güneyinde ise Şiiler ayaklanmıştır ve Irak yönetimi indirilmiştir. Bunun üzerine İsrail Kuzey Irak’ta Kürt Devleti kurulmasına destek vermektedir. Bölgedeki İsrail’in hedefi “İsrail için güçlü bir Kürdistan, Arap ve İslam dünyasına karşı güçlü bir tampon bölge oluşturacaktır”. ABD’nin Irak’ı işgali sonrasında ise iki devlet arasında petrol nedeniyle ilişkiler düzelmiştir (Bayraklı, 2013).

Ürdün

Osmanlı Devleti’nin toprak kaybından sonra 1920’deki San Remo Konferansı’nda Fransa ve İngiltere manda yönetimini kabul ettirdiler. Ancak Orta Doğu’da Ürdün’e ait topraklar bulunmamaktadır. Ürdün devlet olarak değil, İngiltere tarafından İngiltere’ye bağlı Trans-Ürdün Emirliği olarak kurulmuştur (Milton-Edwards ve Hinchliffe, 1999). İngiltere’nin Ürdün’ü kuruluş amacı, Filistin ve Irak’ı kontrol altında tutabilmektir. 1946 yılında İngiltere’den bağımsızlığını almıştır ve Ürdün Krallığı kurulmuştur. Ürdün topraklarında Filistinliler yaşamaktadır ve bu nedenle İsrail ile gerçekleşen Arap-İsrail savaşlarına katılmıştır. 1994 yılında Ürdün-İsrail Barış Anlaşması imzalanmıştır, ancak bu anlaşma Arap devletleri tarafından tepkilere sebep olmuştur. Ürdün İsrail’in Filistin konusundaki politikalarına tepki göstermekte ve Filistin halkının haklarını savunmaktadır. Ancak İsrail ile ekonomik, güvenlik, su kaynakları yönetimi gibi konularda da iş birliği yapmaktadır (Turan, 2011).

Orta Doğu Devletlerinin Basın Açıklamaları

Bu bölümde bölge ülkelerinin savaşın ilk 24 saatinde basında ve sosyal medya üzerinden yaptığı açıklamalar ve tepkiler ele alınmıştır.

Mısır

Mısır, savaş sürecinde arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Her iki devlet arasında çatışmaların son bulması, ateşkesin sağlanması için görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ayrıca savaş boyunca Gazze’ye Refah Sınır Kapısını açık tutarak insani yardımların ulaştırılması için yardım malzemelerinin geçmesini sağlamıştır. Mısır, Filistinlilerin haklarını savunmaktadır ve kalıcı ateşkesin tesis edilebilmesi için diplomatik girişimlerde bulunmaktadır (Taha, 2023). Aljazeera haber sitesine göre (2023) “Mısır Dışişleri Bakanlığı’nın resmi haber ajansında yer alan açıklamasında, İsrail ile Filistinliler arasındaki gerginliğin tırmanmasının ağır sonuçları olacağı uyarısında bulunuldu. Azami düzeyde itidal uygulanması ve sivillerin daha fazla tehlikeye maruz bırakılmasının önlenmesi” çağrısında bulunuldu.

Mısır Dışişleri Bakanı Sameh Şukri de Avrupa Birliği Dış Politika Yüksek Temsilcisi Josep Borrell ile telefonda görüşerek gelişmeleri değerlendirdi ve her iki tarafın da ciddi risklerden kaçınmak için itidal göstermesi gerektiğini belirtmiştir.

Suudi Arabistan

Suudi Arabistan Filistin katliamında yalnızca saldırıları ve Filistinlilerin evlerinden çıkarılmasını kınamıştır. ABD Başkanı Joe Biden katliamı şu şekilde yorumlamıştır: “ Hamas’ın İsrail’e saldırmasının nedenlerinden biri, Suudilerle masaya oturacağımı bilmeleriydi. Suudiler, İsrail’i tanımak istedi” (Taştekin, 2023). Suudi Arabistan, Filistin halkı için tepki göstermiştir, İsrail’e karşı tepki göstermekle birlikte Hamas’ı tehdit olarak görmektedir. Böylelikle bu savaşa daha fazla karışmamaktadır (Öztop, 2024). Aljazeera haber ajansına göre Suudi Arabistan şu şekilde açıklama yapmıştır: Bakanlık İsrail ile Filistinliler arasında "şiddetin derhal durdurulması" çağrısında bulundu. Filistinli bazı gruplarla İsrail işgal güçleri arasında yaşanan ve birçok alanda yüksek düzeyde şiddete yol açan benzeri görülmemiş gelişmeleri takip etmektedir.

Birleşik Arap Emirlikleri

BAE yalnızca bazı eleştirilerde bulunmuştur ve yalnızca insani yardımlarla öne çıkmıştır (Euronews, 2023). Dışişleri Bakanlığı "BAE, ciddi sonuçlardan kaçınmak için azami kısıtlama ve derhâl ateşkes çağrısında bulunuyor" açıklamasında bulunmuştur. Bununla birlikte "BAE, son krizin tüm kurbanlarına içten taziyelerini ilettili." (Aljazeera, 2023).

Bahreyn

Bahreyn şu şekilde tepkilerini dile getirmiştir: 8 Ekim 2024 tarihinde BAE Dışişleri Bakanlığı’nın yaptığı açıklamada, kurbanların ailelerine başsağlığı dilemekle birlikte Hamas’ın İsrail’in kasabalarına ve köylerine yaptığı saldırıları kınamaktadır. 9 Ekim de ise İsrail ile BAE’nin telefon görüşmesi sonrasında, BAE İsrail ile dayanışma içerisinde olduğunu duyurmuştur. Ayrıca şiddetin devam ettiği sürece Orta Doğu’daki barışı engelleyeceğini dile getirmiştir. Bu durum Bahreyn’in ılımlı Arap ülkesi olduğunu ve Hamas’ı İran destekli terör rejimi olarak gördüğünü açıklamaktadır (Krivine, 2023).

Umman

Umman BMGK’da Orta Doğu’daki savaşın bitmesi için Filistin Devleti’nin kurulmasının ve BM tam üyeliğinin verilmesinin çözüm olacağını vurgulamıştır. Filistin’e uygulanan çifte standartların bölgeye ve dünyaya barış getirmeyeceğini, ancak iki devletli çözümün doğru olacağını dile getirmiştir (İLKHA, 2024).

Kuveyt

İsrail’in başlattığı katliama ilk tepki verenlerden biridir Kuveyt. İlk açıklamasında: “Dışişleri Bakanlığı, Kuveyt Devleti’nin, İsrail işgal makamları tarafından kardeş Filistin halkına karşı işlenen, devam eden ihlaller ve bariz saldırıların bir sonucu olarak ortaya çıkan Gazze Şeridi ve işgal altındaki Filistin topraklarında meydana gelen son olaylarla ilgili gelişmeler ve tırmanış konusundaki derin endişelerini dile getirmektedir. Dışişleri Bakanlığı, Kuveyt Devleti’nin uluslararası topluma, özellikle de [Birleşmiş Milletler] Güvenlik Konseyi’ne, sorumluluklarını üstlenme ve devam eden şiddeti durdurma, kardeş Filistin halkına koruma sağlama ve işgal makamlarının kışkırtıcı uygulamalarına, özellikle de Kutsanmış’ın kutsallığına yönelik devam eden ihlallere son verme çağrısını teyit eder. Dışişleri Bakanlığı, Kuveyt Devleti’nin kardeş Filistin halkının yanında olduğunu ve en önemlisi başkenti Doğu Kudüs olan 1967 sınırlarında bağımsız bir devlet olmaları için tüm haklarını elde edene kadar onları destekleme konusundaki sağlam ve ilkeli tutumunu teyit ederek şiddet döngüsünün durdurulmadan ve buna neden olanları caydırmadan durumun devam etmesinin barış çabalarını baltalayacağı uyarısında bulunur ve iki devletli bir çözüm önerir (Waldo, vd, 2023). Aljazeera haber sitesine göre “Kuveyt, İsrail

ile Filistinliler arasındaki gelişmelerden "ciddi endişe duyduğunu" dile getirerek, İsrail'i "açık saldırılarından" sorumlu tuttu. Dışişleri Bakanlığı, uluslararası toplumu "işgalcilerin kışkırtıcı uygulamalarına" ve "yerleşim alanlarını genişletme politikasına" son vermeye çağırdı." (Aljazeera, 2023).

Yemen

7 Ekim 2023 tarihinde başlayan İsrail saldırılarına karşı Yemenliler yalnızca kınamayla kalmayarak, dokuz ay boyunca İsrail'e ve Kızıldeniz'deki uluslararası deniz taşımacılığına yönelik 100'den fazla saldırı gerçekleştirdiler. Saldırıya yanıt olarak ABD, İngiltere ve İsrail tarafından Husilerin kontrol ettiği bölgelerdeki hedeflere yönelik karşı saldırılar düzenlendi. Gazze halkı için ilan ettikleri savunuculukları, Husilere Arap dünyasının Filistin yanlısı nüfusu arasında eşi görülmemiş bir popülerlik kazandırdı (Heinze ve Sons, 2024).

Ürdün

Ürdün'ün tepkisi ile ilgili Aljazeera haber ajansında "Dışişleri Bakanı Ayman Safadi, özellikle Batı Şeria'nın şehir ve bölgelerinin İsrail'in Filistin halkına yönelik saldırı ve ihlallerine tanık olması nedeniyle durumun "değişken" olduğu konusunda uyardı. İşgal altındaki Batı Şeria'daki ölümler, yıllardır görülmemiş bir boyuta ulaştı. Ürdün ve Mısır, İsrail ile barış anlaşmaları üzerinde anlaşılan bölgedeki ilk iki ülkeydi" açıklaması yapılmıştır.

Lübnan

Bölgeye en yakın olan Lübnan'ın Aljazeera haber sitesine yansıyan açıklaması şu şekildedir: Lübnan'daki silahlı grup Hizbullah, Gazze'deki durumu yakından takip ettiğini ve "Filistin direnişinin liderleriyle doğrudan temas hâlinde" olduğunu belirten bir açıklama yapmıştır. Gazze savaşçılarının İsrail'e roket saldırısı düzenlemesinin ardından yapılan açıklamada, bunun "İsrail'in devam eden işgaline kesin bir yanıt ve İsrail ile normalleşme arayanlara bir mesaj" olduğu belirtildi.

İran

Savaşın başlangıcı ile Aljazeera şöyle bir haber yayınlamıştı: Yarı resmî ISNA haber sitesinin aktardığına göre, dinî lider Ali Hüseyini Hamaney'in danışmanlarından biri, İran'ın Filistinlilerin saldırısını desteklediğini söyledi, "Filistinli savaşçıları kutluyoruz" diyen danışman Rahim Safavi'nin sözlerini aktardı. "Filistin ve Kudüs'ün kurtuluşuna kadar Filistinli savaşçıların yanında olacağız" mesajı verildi. İran Dışişleri Bakanlığı, müttefiki Hamas'ın saldırılarının, Filistinlilerin İsrail işgali karşısında kendilerine olan güvenlerinin arttığını gösterdiğini belirtti. Bakanlık Sözcüsü Nasır Kanaani "Bu operasyonda, Filistin halkının işgalciler karşısındaki güvenini gösteren sürpriz unsuru ve diğer birleşik yöntemler kullanıldı" dedi. Hükümet sözcüsü Ali Bahadori-Jahromi, resmî haber ajansı IRNA'ya yaptığı açıklamada, saldırıların "Siyonist rejimin her zamankinden daha savunmasız olduğunu ve inisiyatifin Filistinli gençlerin elinde olduğunu kanıtladığını" söyledi.

Katar

Katar devletinin tepkisi ile ilgili Aljazeera haber sitesinin açıklaması şu şekildedir: Katar Dışişleri Bakanlığı, Filistin halkına yönelik artan şiddetin tek sorumlusunun İsrail olduğunu belirten bir açıklama yaptı. Her iki tarafın da azami itidal göstermesi çağrısında bulunulurken, uluslararası toplumun da İsrail'in bu olayları Gazze'deki Filistinli sivillere karşı orantısız bir savaş başlatmak için bir bahane olarak kullanmasının engellenmesi çağrısı yapıldı.

Orta Doğu devletlerinin açıklamaları kodlanmıştır. Kodlar sol taraftaki sütunda, devletler ise üst sırada yer almaktadır. Program ile oluşturulan Matris sonucunda kodların hangi devlet tarafından ve kaç defa vurgulandığı gösterilmektedir. Son satırda ise devletlerin konu ile ilgili açıklamaların sayısı yer almaktadır. Kuveyt'in açıklamalarında en fazla İsrail'in işgal etmesi ve işgalci olduğuna dair

değinmiştir. Mısır ateşkes, Yemen ise İsrail'in saldırdığına ve Filistinlilerin desteklenmesine dair açıklamalarda bulunmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Filistin-İsrail savaşı Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ile ele alındığında savaşın kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Teoriye göre İsrail, Filistin topraklarında genişlemektedir ve Filistin halkını savunmasız bırakmaktadır. Her iki halk arasında “korku içeren ilişkiler” düşüncesi mevcuttur. Balfour Deklarasyonu, Filistin topraklarına barış yerine sorunlar getirmiştir ve buradaki en büyük sorunun Yahudilerin genişleme projesi olduğu görülmektedir. Ayrıca deklarasyonda Yahudilere sınır çizilmediğinden ve İngiltere'nin Yahudileri yerleştirdikten sonra bölgeden çekilmesi, Filistin halkının kendi topraklarında sığınmacı gibi açık hava hapishanesinde yaşamasına yol açmıştır. Bu durum İsrail'in Filistin topraklarını işgal ettiği anlamına gelmektedir. Ayrıca Yahudilerin en son Avrupa'da yaşadıklarını, Filistinlilerin topraklarında Filistin halkına yaşattıklarını da belirtmemiz gerekir. Avrupa ise Yahudilere yaşattıklarını hatırlamamak ve medeni Batı olarak ön planda kalmak için Yahudilere yeni toprak vaat etmiştir. İsrail, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı kontrol altında tutabilmek için Batı tarafından kurulmuştur. İsrail'in tek başına Arap devletlerinin arasında kalmaması için Lübnan devleti koruma amaçlı kurulmuştur, böylelikle Suriye'ye olan sınır mesafesi kısalmıştır ve Lübnan'da Müslüman ve Hristiyan halkı birlikte yaşamak zorunda kalmıştır. Bu süreçte Fransız askerleri Lübnan ve Suriye'de iç karışıklıkları acımasız bir şekilde bastırmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Fransızlar Suriye ve Lübnan'dan çekilmiştir. Bu durumu İran fırsata çevirmiştir ve her iki devletin kalkınması için desteklemiştir. İran'ın Orta Doğu devletlerinin birçoğunda çeşitli müttefik grupları mevcuttur, bu gruplar kendi çıkarları için her konuda İran'a desteklerini sunmaktadır. İran'ın hedefi ise bu bölgede güç merkezi olmaktır. Bu nedenle Filistin'e her konuda yardımlarda bulunmuştur. Desteklerin amacı ise her taraftan İsrail'i kısıtlamak ve ABD-İsrail karşısında denge sağlamaktır. Filistin-İsrail savaşında da İran, Hamas ve Filistin halkını desteklemiştir ve savaşın bitmesi için çözüm önerilerinde bulunmamıştır. Çatışma Çözümü Teorisi ile Orta Doğu devletlerinin İsrail ile olan ilişkileri ele alındığında Filistin-İsrail savaşına çözüm amaçlı açıklamaların doğrudan gelmeyeceği, ayrıca savaşın durdurulması için yaptırımların yapılmayacağı açıkça ortaya konulmuştur. Bununla birlikte Arap devletleri kendilerini korku ve tehdit altında hissetmektedir. Bu bölgede savaşın bitmesi için taraflar arasındaki anlaşmazlıkların çözüme kavuşması gerekmektedir, ancak üçüncü tarafların tutumları barışı engelleyebilmektedir. Arap devletlerinin İsrail ile iş birliklerinin en büyük nedeni İran'ın tehdidinden kaynaklanmaktadır. Filistin konusunda da İran'ın Hamas'ı desteklemesi sebebiyle Orta Doğu devletleri bu çatışmadan uzak kalmıştır.

Sonuç olarak her devlet kendi çıkarları açısından hareket ettiğinden komşu ülkede başlayan savaşın ve öldürülen insanların, devletleri harekete geçirecek kadar önemi olmadığını göstermektedir. Aslında İran'ı tehdit olarak gören devletler İsrail'i de tehdit olarak görmelidir, çünkü İsrail'in bölgede nereye kadar yayılmacı politikasını sürdüreceği bilinmemektedir. Komşu ülkeler kendi topraklarına bu savaşın sıçramayacağından ne kadar emin olurlarsa olsunlar, bu durum her an her yerden bir patlak verebilir, bölgedeki mevcut gelişmeler bunu net olarak göstermektedir. Orta Doğu'daki savaş her geçen gün büyümektedir ve bölgedeki sorun bir döngü hâline gelmiştir. Birlik sağlanmadığı sürece Orta Doğu'da barışın sağlanması mümkün görülmemektedir. Barış gelmediği sürece de İsrail'in genişleme politikasının devam edeceği öngörülmektedir. Ayrıca İran'ı tehdit olarak algılayan devletlerin İsrail ile olan iş birlikleri sayesinde kendi topraklarında da sorunlar yaşayacağı beklenmektedir. Bu döngüden çıkılmadıkça Orta Doğu'da savaşın devam etmesi ve bu savaşın diğer ülkelere de sıçrayacağı öngörülmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarların makaleye katkı oranı eşittir.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Acar, N. (2023). Orta Doğu güvenlik mimarisinde yaşanan değişimin İsrail siyasetine etkileri. *Liberal Düşünce Dergisi*, (112), 1-20. (<https://doi.org/10.36484/liberal.1331242>).
- Aljazeera (2023). *We are at war reactions to Palestinian Hamas surprise attack in Israel*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/7/we-are-at-war-reactions-to-palestinian-hamas-surprise-attack-in-israel> in 01.12.2024.
- Askeroğlu, S. (2020). *İran'ın Doğu Akdeniz koridoru: stratejik hedefler ve engeller*. İRAM Center -İran Araştırmaları Merkezi (<https://iramcenter.org/iranin-dogu-akdeniz-koridoru-stratejik-hedefler-ve-engeller-129>) adresinden 20.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Bercovitch, J. and Rubin, J. Z. (1992). *Mediation in international relations: multiple approaches to conflict management*. St. Martin's Press, Inc.
- Birdişli, F. ve Gören, M. (2017). Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi bağlamında Türkiye-İran arasında göç ve sınır güvenliği. *İran Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 11-38. <https://doi.org/10.33201/iranian.350927>.
- Buzan, B. (1983). *People, states and fear*. Michigan University. Wheatsheaf Books.
- Buzl, J. (1989). *Juden im orient – Jüdische Gemeinschaften in der İslamischen Welt und orientalische Juden in İsrail*, ISBN: 3900370834 Wien, Junius.
- Caner, M. (2023). İran'ın bölgesel ve küresel siyasetinde Filistin. *Kriter Dergi*, 8(84). <https://kriterdergi.com/dosya-filistin/iranin-bolgesel-ve-kuresel-siyasetinde-filistin> adresinden 04.10.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Cleveland, William L. (2008). *Modern Orta Doğu tarihi*. Mehmet Harmancı (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Dağcı, K., ve Çaman, E. (2012). Uluslararası çatışma çözümleri yaklaşımları - Müzakere ve arabuluculuk. *10th International Conference on Knowledge, Economy and Management; 11th International Conference of the ASIACChapter of the AHRD & 2nd International Conference of the MENA Chapter of the AHRD PROCEEDINGS*, (ss. 1137-1146). İstanbul.
- Euronews (2023). *Birleşik Arap Emirlikleri, Gazze'deki can kayıplarına rağmen İsrail ile ilişkilerini sürdürecektir*. <https://tr.euronews.com/2023/11/11/birlesik-arap-emirlikleri-gazzedeki-can-kayıplarına-ragmen-israil-ile-iliskilerini-surdure> adresinden 05.10.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Fearon, J. D. (2017). Civil War and the current international system. *Daedulus - American Academy of Arts and Sciences*, 146(4), 18-32. http://doi.org/10.1162/DAED_a_00456
- Fisas, V. (2011). *Dünyada barış süreçleri – Kürt sorunu için ipuçları*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Heinze, M. and Sons, S. (2024). *Jemen*. Retrieved from <https://www.bpb.de/themen/kriege-konflikte/dossier-kriege-konflikte/54611/jemen/> in 10.11.2024.
- Herzl, Theodor (1920). *Der Judenstaat* ngiyaw eBooks für Projekt Gutenberg-Deutschland.
- İLKHA (2024). Umman: Çatışmaların son bulması Filistin devletinin kurulmasına bağlı. <https://ilkha.com/dunya/umman-catismalarin-son-bulmasi-filistin-devletinin-kurulmasina-bagli-393571> adresinden 25.10.2024 tarihinde erişilmiştir.

- Kewaan, M. (2017). *İran Yahudileri*. Mana Yayınları. İstanbul, 2017.
- Knoop, C. D. (2014, Kasım). The third party in conflict resolution: As facilitator, mediator or arbitrator. *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*, 1-6.
- Koç, E. (2023). İsrail ile Suudi Arabistan arasındaki devam eden normalleşme süreci. *Kriter Dergi. Dış Politika*. <https://kriterdergi.com/dis-politika/israil-ile-suudi-arabistan-arasindaki-devam-eden-normallesme-sureci> adresinden 18 Kasım 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Kriesberg, L. (2008). The evolution of conflict resolution. J. Bercovitch, V. Kremenyuk and I. W. Zartman (Ed.), *The SAGE Handbook of Conflict* içinde (ss. 15-32). Londra: Sage.
- Krivine, E. (2023) *Egypt and Jordan condemn Israeli response to Hamas massacre*. Foundation for Defense of Democracies, FDD. Retrieved from <https://www.fdd.org/analysis/2023/10/23/egypt-and-jordan-condemn-israeli-response-to-hamas-massacre/> in 24.09.2024.
- McHugo, J. (2014). *Syria: from the Great War to Civil War*. New York: The New Press.
- Miller, C. E. and King, M. E. (2005). A glossary of terms and concepts in peace and conflict. End Edition, University for Peace in Africa, Geneva.
- Oruç, H. (Ekim, 2020). İsrail'deki protestolar hükümeti, tedbirler ise demokrasiyi zorluyor. *Orta Doğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)*. <https://www.orsam.org.tr/> adresinden 05.10.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Özerdem, A. (2013). *Barış inşası - Kuram ve uygulaması*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Özerdem, F. (2019). *Çatışma ve barış üzerine temel kavramlar içsel, kişilerarası, toplumsal ve küresel çatışma ve barış terminolojisi*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Öztop, M. (2024). *Suudi Arabistan'ın Filistin politikası ve Aksa Tufanı'na yaklaşımı*. Türkiye Araştırmalar Vakfı. <https://turkiyearastirmalari.org/2024/01/10/fokus/suudi-arabistanin-filistin-politikasi-ve-aksa-tufanina-yaklasimi/> adresinden 30.09.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Peel Commission Report (1937). *CIE*. Retrieved from israeled.org in 20.11.2024.
- Population (2024). *Dünya Nüfusu (2024)*. populationtoday.com adresinden 15.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Rakipoğlu, M. ve Kurt, M. (2019). Suudi Arabistan-İsrail örtülü ittifakını anlamladirmek. *Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi*. DOI: 1026513/tocd.596725
- Reychler, L. and Armin, L.(2006). Researching peace building architecture. *Cahiers Internationale Betrekkingen En Vredesonderzoek*, 75(24).
- savunmasanayiidergilik (2019). *Amerika'nın Orta Doğu'daki 11 ülkede toplam 46 askeri üssü bulunuyor*. <https://www.savunmasanayiidergilik.com/tr/HaberDergilik/Amerika-nin-Orta-Dogu-daki-11-ulkede-toplam-46-askeri-ussu-bulunuyor> adresinden 20.11.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Sheikh, N. (2003). *The new politics of Islam: pan-Islamic foreign policy in a world of states*. Routledge Islamic Studies
- Stedman, S. (1997). Spoiler problems in peace processes. *International Security*, 22(2), 5-53.

- Şibelikova, A. (2007). Orta Asya bölgesel güvenlik sistemine doğru: Perspektifler. *T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*.
- Taha, J. (2023). *İsrail-Filistin sorunu: Mısır nasıl bir rol oynamak istiyor, neler yapabilir?* <https://www.bbc.com/turkce/articles/cyr1vp2kgzgo> adresinden 30.09.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Taştekin, F. (2023). *İsrail-Hamas savaşı Arap dünyasında nasıl değerlendiriliyor, Filistin davasına destek ne düzeyde?* <https://www.bbc.com/turkce/articles/cev7wygnxnvo> adresinde 28.09.2024 tarihinde erişilmiştir.
- TDK, Türk Dil Kurumu. <http://www.sozluk.com> adresinden 30.09.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Telci, İ. N. ve Rakipoğlu, M. (Eylül, 2020). *Körfez'in İsrail Açılımı*. Orta Doğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM). <https://www.orsam.org.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Thorleifsson, C. M. (2013). *A fragile cold peace: the impact of the Syrian conflict on Israel-Syrian relations*. Norwegian Peacebuilding Resource Centre.
- Tokgöz, H. (2017). İsrail Devleti'nin kuruluşunda Theodor Herzl ve Sizyonizm. *Anasay Dergi*, 1. 183-195.
- Toynbee, A. J. (1967). Filistin Meselesi. *İslam Medeniyeti Dergisi*. Coşkun Kutay (Çev.)
- Turkedyat (2024). *Seküler-Sekülerizm*. <https://www.turkedyat.org/sekuler/> adresinden 02.10.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Tüysüzoğlu, G. (2013). Güvenlik isteminin dış politika oluşum sürecine etkisi: Ermenistan-İran ilişkilerinin Güvenlikleştirme Kuramı bağlamında anlamlandırılması, *OAKA*, 8(16), ss. 95-123
- Waldo, C., Epstein, G. and Hilbush, S. (2023). International reactions to the Hamas attack against Israel. A Washington Institute Compilation of Official Statements from Authorities Around the World. *The Washington Institute for near East Policy*. Retrieved from <https://www.hamas-attack-reactions-full-statements-Oct2023.pdf> in 16.10.2024.
- Wallenstein, P. (2007). *Understanding conflict resolution: War, peace and the global system*. NewYork: SAGE Publications.
- Yesevi, Ç. G. (Eylül, 2020). Körfez ülkeleriyle yapılan antlaşmalar sonrası İsrail'in imajı değişiyor mu? *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <https://21yyte.org/tr/israil/korfez-ulkeleriyle-yapilan-antlasmalar-sonrasi-i-srailin-i-maji-degisiyor-mu> adresinden 26.10.2024 tarihinde erişilmiştir.

Extended Abstract

Introduction

Conflicts and wars occur in the international system, and mediation methods are employed to halt these events. Mediation refers to the peaceful resolution of disputes between conflicting parties through the intervention of a third, neutral state (Bercovitch and Rubin, 1992). With the inauguration of Donald Trump as the President of the United States, he mediated between Gulf countries and Israel. This study aims to analyze the inadequacies of the conflict resolution methods applied by Middle Eastern states in the context of the Palestinian-Israeli war and their failure to achieve a solution due to these shortcomings. To stop the war, Middle Eastern states need to contribute more significantly. The first section will cover the theoretical perspectives of Regional Security Complex and Conflict Resolution Theories. The second section will explain the fundamental causes of the conflict between Palestine and Israel. The third section will analyze the media statements of Middle Eastern states with the onset of the war using codes determined by the MAXQDA program, and relate the analyzed data to these codes.

Method

Research Model/Pattern

This study, which examines the conflicts between Palestine and Israel and the fundamental issues that led to the start of the war, has been prepared in accordance with qualitative research principles. By adopting the qualitative research method, the scanning model was implemented to reveal the fundamental issues between Palestine and Israel within the framework of the Regional Security Complex Theory. Secondary sources were analyzed in the study, and the headings complement each other. The last heading includes the official statements of Middle Eastern states published in the press within the first 24 hours of the war. The importance of the interactions between Middle Eastern states and Israel in the continuation of the Palestinian-Israeli War was addressed within the framework of the Conflict Resolution Theory.

Working Group or Population and Sample

The study created a research environment that includes the fundamental issues between Palestine and Israel and the vulnerabilities of Middle Eastern states towards Israel. The period from 1907 to 2024 was examined as a comparative history. Additionally, the events that took place and the resulting interactions were taken into account.

Data Collection Tools

In the study, data were obtained from the official websites of states' institutions and open-source official sites. Sources in three different languages English, German, and Turkish were examined. The English and German sources were translated into Turkish.

Data Collection and Analysis

Following the start of the Palestinian-Israeli War on October 7, 2024, the official statements made by Middle Eastern states within the first 24 hours were filed as data. These official statements were analyzed using the qualitative analysis program MAXQDA 24. Data were examined using the content analysis method, and official statements were coded. According to the coding map, the negative impacts of the war are addressed first. Israel is held responsible for the war as it is ongoing and continues to pursue its expansion policy. The reactions of Middle Eastern states to the war and their proposed solutions are also included in the map. Data were examined using the content analysis method. Hierarchically, themes > sub-themes > codes are followed. As a model, Word and Code Cloud, Map, Coded Documents, and Overlapping Codes modeling were applied in the study. The results of the data

obtained from the examined documents are presented in the findings section. Detailed evaluations are provided in the discussion section.

Research Ethics

This study does not require the approval of an ethics committee. Since the data collection methods involve secondary sources, ethics committee approval is not required.

Findings

Content Analysis of the Official Statements by Middle Eastern States within the First 24 Hours of the War. This section provides a content analysis of the official statements published by Middle Eastern states within the first 24 hours of the war. The analysis presents the findings related to themes, sub-themes, and codes. Map of Palestinian Territories: The map shows that Israel's borders are undefined. As a result, Israel continuously forced the Palestinian people to migrate towards Gaza, turning them into refugees in their own land. The Jews in Iraq they migrate to Palestinian territories, too. The lists of the Middle Eastern states that made official statements in the press. The statements of these states cover the dates of October 7 and 8, 2024. All statements were analyzed using a word cloud, created with the MAXQDA24 program. The word cloud shows which concepts are prominent in the statements related to the Palestinian-Israeli War. Terms like "Israel," "Palestine," "unprecedented," "peace," and "war" are highlighted. A code list for the statements made by Middle Eastern states was created using MAXQDA24. The analysis of this list highlights significant concepts. The majority of the statements emphasized "Support for Palestinians," followed by terms like "Ceasefire," "Occupation/occupier," and "attack."

The Code Co-occurrence Model examines the relationships between the codes. For example, Israel is identified as responsible for severe outcomes. If Israel is held responsible, peace will be hindered, and occupation and attacks will continue. This shows the connections and overlaps between the codes.

Conclusion, Discussion and Recommendations

When examined through the Regional Security Complex Theory, the Palestinian-Israeli War appears inevitable. According to the theory, Israel is expanding into Palestinian territories, leaving the Palestinian people defenseless. There are "fear-based relationships" between the populations of both sides. The Balfour Declaration has brought problems rather than peace to Palestinian territories, with the primary issue being the Jewish expansion project.

When considering the relationships between Middle Eastern states and Israel through the lens of Conflict Resolution Theory, it becomes clear that direct statements aimed at resolving the Palestinian-Israeli War will not be forthcoming, nor will sanctions be imposed to halt the war. Arab states feel threatened and fearful. For the war to end in this region, the disputes between the parties need to be resolved, but the attitudes of third parties can hinder peace. Consequently, each state prioritizes its own interests, indicating that the deaths of people in neighboring countries hold little significance.

States that view Iran as a threat should also perceive Israel as a threat, given that it is uncertain how far Israel will pursue its expansionist policy in the region. Regardless of their confidence that the war will not spread to their own territories, an outbreak can occur at any moment and from any direction. Therefore, with the onset of such a significant war, Middle Eastern states could have at least collaborated to stop the war. In this scenario, the threat posed by Iran becomes more passive. The problem in the Middle East has become a cycle. Without unity, peace will not come to the Middle East. Without peace, Israel will continue its expansionist policy. Furthermore, states that perceive Iran as a threat are also bringing problems to their own territories through their collaborations with Israel. Unless this cycle is broken, the war in the Middle East will persist and spread to other countries.

Kolektif Hafızanın Karanlık Yüzü: İsrail'in Filistin Sorunu Karşısındaki Mağduriyet Siyaseti

İsa ABİDOĞLU
Anadolu Üniversitesi
isaabidoglu@anadolu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-3559-2304

Araştırma Makalesi

DOI: 10.31592/aeusbed.1570008

Geliş Tarihi: 18.10.2024

Revize Tarihi: 18.01.2025

Kabul Tarihi: 28.02.2025

Atıf Bilgisi

Abidoğlu, İ. (2025). Kolektif hafızanın karanlık yüzü: İsrail'in Filistin sorunu karşısındaki mağduriyet siyaseti. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 537-556.

ÖZ

İsrail'in kolektif hafızası Eski Ahid'de geçen "kutsal tarih" anlayışının öngördüğü sürgün ve soykırım deneyimine ve onun oluşturduğu mağduriyet algısı üzerine dayanır. Bu kolektif hafıza, Yahudi halkının bir araya gelmesini, ulusal kimliğinin güçlenmesini ve İsrail devletinin meşruiyetini sağlamlaştırmasını desteklemiştir. Yahudi halkının Holokost sırasında yaşadığı soykırım ve tarih boyunca maruz kaldığı sürgünler, İsrail'in güvenlik politikalarını ve ulusal kimliğini şekillendirmektedir. Bu mağduriyet algısı, İsrail'in kendini sürekli tehdit altında hissetmesine ve sert güvenlik politikaları benimsemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu makale İsrail devletinin ve Yahudi toplumunun kolektif hafızasının şekillenmesini ve bu hafızanın siyasi ve toplumsal süreçler üzerindeki etkisini inceler. Ayrıca, bu makalede, İsrail'in mağduriyet siyasetinin, Yahudi olmayan toplulukları, özellikle Filistinlileri, marjinalleştirme ve inkâr politikaları gibi uzlaş dışı söylem ve eylemler yoluyla nasıl etkilediğini tartışmaktadır. Dahası kolektif hafızanın ve mağduriyet siyasetinin, İsrail ve Filistin arasındaki ilişkilerdeki dinamikleri ve bunların siyasi sonuçlarını anlamak için kritik bir analiz sunması bu makalenin amaçlarındandır. Yine bu makale sözü edilen siyasetin, İsrail'in ulusal kimliğini güçlendirdiğini, Filistinlilerin kolektif hafızasını bastırdığını ve bu bastırma sürecinin, İsrail'in mağduriyet algısını güçlendirmeye hizmet ettiğini belirtir. İsrail'in mağduriyet anlatılarının nasıl manipüle edildiğini ve bu anlatıların nasıl siyasi amaçlar için kullanıldığını göstermek ve kolektif hafızanın ve mağduriyet siyasetinin, uluslararası ilişkiler ve siyasi eylemler üzerindeki güçlü etkisini vurgulamak yine bu makalenin yazılış amaçlarındandır. Özetle bu makalede İsrail'in inkâr politikalarını besleyen mağduriyet algısının tarih ve hafıza inşasında nasıl bir ideolojik çerçeve oluşturduğunu, bu hafızanın hangi güç dinamikleri altında şekillendiğini eleştirel bir şekilde ortaya koymak için toplumsal hafıza teorilerinin yanında Yahudi tarihinin belirli dönemlerini analiz ederek, tarihsel olayların toplumsal hafıza üzerindeki etkisi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İsrail-filistin sorunu, kolektif hafıza, kültürel bellek, ötekileştirme, mağduriyet.

The Dark Side of Collective Memory: Israel's Politics of Victimisation in the Face of the Palestinian Issue

ABSTRACT

The article examines the shaping of the collective memory of the Israeli state and Jewish society and its impact on political and social processes. The article shows how Israeli narratives of victimization are used as a political tool and how these narratives are intertwined with Israel's national identity. Furthermore, the article discusses how collective memory in Israel is constructed through historical narratives and how these narratives are selected and shaped. It also discusses how Israel's politics of victimization affects non-Jewish communities, especially Palestinians, through non-conciliatory discourses and actions, such as policies of marginalization and denial. It argues that this politics reinforces Israel's national identity while suppressing Palestinian collective memory, and that this process of suppression serves to reinforce Israel's perception of victimization. In conclusion, the article provides a critical analysis of collective memory and the politics of victimization in order to understand the dynamics of Israeli-Palestinian relations and their political consequences. The article shows how Israeli narratives of victimization are manipulated and used for political purposes. This highlights the powerful influence of collective memory and the politics of victimization on international relations and political action. In summary, this article will examine the impact of historical events on social memory by analyzing certain periods of Jewish history in addition to theories of social memory in order to critically put forward how the perception of victimization that feeds Israel's denial policies creates an ideological framework in the construction of history and memory, and under which power dynamics this memory is shaped.

Keywords: Israel-palestine issue, collective memory, cultural memory, marginalization, victimization.

Giriş

Kolektif hafıza kavramı, grupların geçmişlerini nasıl hatırladıklarını ve yorumladıklarını ifade eder ve mevcut kimlik ve siyaseti etkiler (Roediger ve Abel, 2015) İsrail'de kolektif hafıza genellikle Yahudi toplumunun birkaç bin yıllık yaşanmışlıklarında ortaya çıkan mağduriyet algısının inşa ettiği tarihsel anlatılar üzerinden şekillenmektedir (Dudai, 2022, s. 5-8). Dahası bu mağduriyet algısında Yahudi toplumunun dışında kalan tüm milletlerin rolü olduğu inancı günümüz İsrail devletinin kendisine yönelik algıladığı dış tehditlere karşı, içerde ayakta tutmaya çalıştığı ulusal kimliğin harcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu durumun temel dinamikleri içinde kolektif hafızanın yön verdiği ötekileştirici siyasetinin yanında Yahudi olmayan toplulukları özellikle Filistinlileri marjinalleştirme ve inkâr politikaları, kamuoyu manipölasyonları gibi uzlaş dışı söylem ve eylemler vardır (Nasser ve Nimer, 2022). Burada durumu özetler sembolik birkaç basın açıklamasını paylaşmanın konuya işaret eden yönleri aydınlatması bakımından önemi vardır.

Mart 2014 başında, İsrail Savunma Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı General Benjamin "Benny" Gantz, hükümetin genç erkekleri askere alma çabalarını protesto eden ultra-Ortodoks Yahudilerin Kudüs'te düzenledikleri büyük bir mitingde konuşma yaptı. Kamuoyunda geniş yankı uyandıran bu konuşmada Gantz onlarca ultra-Ortodoks askere, Yahudilerin İsrail ordusunda hizmet etme gerekliliğinin, Nazilerin onların dindarlık düzeylerini tarih içerisinde umursamadıkları gerçeğiyle açıklamaya çalıştı: "Auschwitz'de aramızda ayırım yapmadılar; kimin kippa takıp kimin takmadığı fark etmeksizin sakallı sakalsız ayırımı yapmaksızın hepimiz krematoryuma gittik" (Newman, 2015).

Mart 2015'te İsrail Cumhurbaşkanı Reuven Rivlin de Gantz'ın görüşünü tekrarladı: "Çağdaş dünyada Yahudi yaşamının belirleyici unsurlarından biri, tüm Yahudilerin Nazi tarzı soykırımcı düşmanlık tarafından eşit derecede tehdit altında olmasıdır". Holokost Şehitleri ve Kahramanlarını Anma Günü'nde Kudüs'te bir konuşma yapan İsrail Devlet Başkanı, İsrail Yahudileri adına Dünya Holokost Anma Merkezi Yad Vashem'de anılan 6 milyon Yahudi ölüye seslendi. "Bugün, ölüm kamplarının kurtarılmasından 70 yıl sonra, karşınızda duruyor ve bir yemin ve söz veriyoruz. 'Hepimizin, her birimizin kolunda bir numara dövmesi var' (Rivlin, 2015).

Şubat 2013'te İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, Yahudi Ajansı Yönetim Kurulu'na hitap ederek, İran'ın nükleer programının 21. yüzyılın başlarında Yahudiler için Nazilerin 20. yüzyılın ortalarında oluşturduğu tehdidin aynısını oluşturduğuna dair birçok uyarısından birini yapmıştır. Zira O'na göre İran'ın karşı karşıya olduğu tehdit, Yahudilerin Holokost sırasında karşı karşıya kaldıkları ve her zaman karşı karşıya kalacakları tehditle benzerdir. Netanyahu'ya göre bu tehdit şu nedenlerden kaynaklanıyor: ...antik Çağ'da, Orta Çağ'da ve modern zamanlarda Yahudi nefretiyle ateşlenen Yahudi düşmanlarının Yahudi halkını ortadan kaldırmaya yönelik bin yıllık arzusu hala devam etmektedir. Bu değişmedi. Holokost'tan sonra birkaç on yıl geri planda kalmış olabilir; ancak yeniden ortaya çıkan İslamcı antisemitizm, anarşist sol ve aralarındaki o garip bağ ile tüm gücüyle geri geldi (Netanyahu, 2013).

Netanyahu, 2023 Kasım'ında düzenlediği basın toplantısında Filistinlileri Eski Ahid'de adı geçen Amalek kabilesine benzetti. Söz konusu pasaj, İsraili Amaleklilere karşı savaşlarında kadın, çocuk, yaşlı ve hatta çiftlik hayvanı ayırımı yapmadan tüm canlıları yok etmeye ve şehirleri yıkmaya çağırılmaktadır. Metne atıfta bulunan Netanyahu şunları söyledi: "Amalek'in size ne yaptığını hatırlamalısınız, diyor kutsal kitabımız." "Hatırlıyoruz, savaşıyoruz. Gazze'deki, Gazze çevresindeki ve İsrail'in diğer tüm bölgelerindeki cesur güçlerimiz ve savaşçılarımız bu Yahudi kahramanlar zincirine katılıyor" dedi. Bu zincirin 3.000 yıl önce başladığını ifade eden Netanyahu, "Kahraman güçlerimizin ana bir hedefi var, kana susamış düşmanı tamamen yok etmek ve bu ülkedeki varlığımızı sağlamak" dedi (Anadolu Ajansı, 2023).

İsrail'in günümüz dünya toplumuna yönelik yukarıdaki demeçlerde beliren ayrımcı ve ötekileştirici devlet politikalarının dünya kamuoyunun gözünden kaçmadığı bir gerçek olmakla birlikte bu politikalarla yönelik uluslararası hukuk gözetilerek hiçbir yaptırım uygulanamadığı ve hatta dünya medyasında bu duruma yönelik gerekli dillendirmelerin yapılamadığı, yapanların sansüre uğradığı

görülebilmektedir. Bu noktadan bakıldığında “Antisemitizm” kavramının dünya kamuoyunun İsrail’e yönelik haklı eleştirilerinin önüne geçilmesinde işlevsel bir sopa olarak kullanıldığını söylemek gerekir. Öte taraftan belki de Antihumanizm kavramıyla ifade edebileceğimiz Yahudilerin geri kalan tüm milletleri dışlamacılığına karşı söylem oluşturma veya eleştiri getirme teşebbüsleri dikkat çekici bir biçimde uluslararası medyada görünmez hale gelebilmektedir.

Örneğin Nisan 2023’te Başbakan Netanyahu’nun “Kralın Tevratı: Yahudi Olmayanları Öldürme Yasaları” adlı esere onay mektubu verdiği için tutuklanan Haham Yaakov Yosefi halka açık konuşmasında tutuklamanın illegal oluşuna atıfta bulunarak selamlamasına (Estrin, 2010) dünya kamuoyu tarafından birkaç istisna dışında gereken güçlü tepkinin verilmediği görülür. Söz konusu istisnalara örnek nitelikte tepkilerden biri olarak Rachlevsky’nin ifadeleri dikkat çekmektedir:

“Hiçbir Batılı lider, istese bile Netanyahu’nun insanlık dışı açıklamalarına benzer açıklamalar yapmaya teşebbüs edemez. Batı’da hiç kimse “Yahudileri öldürme yasaları” ya da “Hristiyan olmayanları öldürme yasaları” ya da “beyaz olmayanları öldürme yasaları” üzerine kitaplar yayınlamaz. Böylesi bir durum karşısında kişi doğruca hapis haneye götürülür ve bu işin faillerini selamlayan herkes kamu hizmetinden atılır. Yahudi karşıtlığında aşırılığa kaçtığı iddia edilen İslam ülkelerinde bile tam bir paralellik bulmak mümkün görünmemektedir. Herhangi bir dünya ülkesinde “Yahudileri öldürme kanunları” ya da “İslam ırkından olmayanları öldürme kanunları” üzerine kitaplar yoktur. Evet, intihar eylemlerini ve Siyonistlerin öldürülmesini destekleyen dini gruplar olmuştur. Ancak dünya kamuoyunda ırkçı cinayetler için asla genel bir izin verilmemiştir. Öte taraftan İsrail, Holokost tecrübesinden sonra kurulan bir ülkenin başbakanının, Yahudi olmayanları öldürme yasaları üzerine bir çalışmayı destekleyen bir hahamı selamladığı ırkçı bir toplum haline gelmesi dünya kamuoyunca sessizce izlenmektedir” (Rachlevsky, 2023).

Bu açıdan bakıldığında İsrail özelinde ötekinin kolektif belleğinin, kendi belleğinin inşası yoluyla yok edilmesi, ulusal kimliklerin oluşumunda merkezi bir unsurdur. Kolektif hafızalar somut tarihsel güç ilişkileri, çıkarlar ve kavramsal imkanlar ve sınırlamalar dahilinde üretilirken, yayılırken ve tüketilirken doğrudan ve sembolik şiddet önemli bir rol oynar (Margalit, 2002, s. 45). Filistin/İsrail diyalektiğinde, Yahudilerin kolektif hafızası, kendi toplumsal benliklerinin yeniden inşasını güvence altına almak için iç ve dış şiddetin bir parçası olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Dahası İsrail’in Filistinlilerle olan çatışmasının itici gücü “öteki”nin tamamen olumsuzlanması olan diyalektik bir sürece denk gelmektedir. Bu diyalektik içinde, İsrail devlet politikalarının “öteki”nin mağduriyetini tamamen yadsıma üzerine kurulu olduğu ve İsrail’in kendi toplumunu tek mağdur olarak gördüğü bir gerçektir. İsrail’in bir devlet olarak güç ilişkilerinin ve dinamiklerinin merkezlerini ele geçirmek için kullandığı orantısız şiddet, bir yandan kendi anlatısını, çıkarlarını, değerlerini, sembollerini, hedeflerini ve kriterlerini daha 'etkin' bir şekilde konumlandırmayı amaçlarken, diğer yandan da ötekinin marjinalleştirilmesini, dışlanmasını veya yok edilmesini güvence altına almaya çalışır. Bu eylem planında uzlaşmazlığın üstünlüğü vardır ve karşı tarafla diyalogun bir başlangıç noktasını bulma şansı yoktur. Kolektif benlik inşasında, “öteki”nin ötekiliğinin meşruiyetinin yadsınması, “öteki”nin mağdurlaştırılması ve ötekinin acısının kabul edilmemesi birbirlerine ayrılmaz bir şekilde bağlanır. Kendini mağdur ilan etme, “öteki”ne yapılan kötülüğü kabul etmeyi reddetme ve tek mağdur olma ısrarı, “öteki”nin konumunu yansıtan bir tür pratikte birleşir. İsrail ve Filistinlilerin bir arada yaşaması söz konusu olduğunda, mağduriyet hafızasının kontrolü için verilen mücadele bir ölüm kalım meselesidir ve hem gerçeklik hem de hafıza olarak acı ve ölüm felsefi, siyasi ve varoluşsal meselelere dönüşür (Gur-Ze’ev ve Pappé, 2003, s. 108).

"Öteki" kavramı, Hegel’in meşhur "efendi ve köle diyalektiği" (ya da "efendi-köle ilişkisi") ile daha derin bir şekilde işler. Efendi ve köle arasındaki ilişki, özdeşlik ve ötekilik arasındaki gerilimin somut bir örneğidir. Bu diyalektikte, iki bilinç arasında bir güç mücadelesi vardır. Efendi, köleyi öteki olarak kabul eder ve bu ötekilik üzerinden kendisini tanımlar. Ancak, köle de bu ötekiliği içselleştirerek bir tür özgürlük kazanır. Efendi, başlangıçta köleyi "öteki" olarak görüp onu egemenlik altına alırken, köle sürekli olarak çalışarak ve dünyayı dönüştürerek kendisini geliştirir. Buradaki ana fikir, efendinin özgürlüğü, kölenin emeğine bağlıdır, ama köle, kendi bağımsızlık ve bilincini geliştirdiği için nihayetinde daha yüksek bir özgürlüğe ulaşır. Bu, Hegel’in “özgürlüğün” bir tür

karşıtlık ve bağımlılıklar içinde ortaya çıkma sürecini vurguladığı önemli bir noktadır. Hegel'in felsefesinde, "öteki" yalnızca bireysel bir kavram değil, aynı zamanda toplumsal bir olgudur. Toplumsal bilinç, bireylerin birbirleriyle ilişkileri üzerinden şekillenir. Bu ilişkiler, bireylerin kendilerini tanıma süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Toplumsal bilinç, "öteki" ile karşılaşarak gelişir ve bir "özdeşleşme" süreci başlatır. Kişi, toplumsal normlar ve değerler aracılığıyla kendisini tanır ve bu süreçte ötekiyle olan ilişkisi, kimliğin bir yapı taşı olur (Hegel, 63-70)

Bu bağlamda, Hegel'in düşüncesinde öteki, sadece bireylerin kimliklerini tanımlamaları için gerekli bir dışsal unsur değil, aynı zamanda toplumsal yapıların, normların ve değerlerin de bir yansımasıdır. Birey, toplumun içinde, diğerleriyle ilişkisi içinde kendini inşa eder. Toplumsal öteki, bireyin toplum içindeki yerini keşfetmesinde ve özgürlüğünü anlamasında önemli bir rol oynar. Hegel'in "Tinin Fenomenolojisi"nin sonunda, öteki kavramı, bireysel ve toplumsal bilincin birleştiği bir noktada çözülür. Birey, kendisini ve toplumu bir bütün olarak anlamaya başladığında, mutlak bilinçe ulaşır. Burada öteki, artık bir engel değil, kendiliği ve toplumsal yapıyı birleştiren, her şeyin iç içe geçtiği bir varlık haline gelir. Yani, başlangıçta "öteki" olarak gördüğümüz şey, tinin nihai evresinde kendiliğin bir parçası haline gelir. Öteki, Hegel'in felsefesinde sadece bir dışsal engel değil, aynı zamanda tinsel bir özdeşlik sürecinin bir aşamasıdır. Birey, "öteki" ile olan ilişkisini dönüştürerek, kendi içindeki bölünmüşlükleri aşar ve özdeşleşmeye ulaşır. Tinsel gelişim, ötekiyle karşılaşarak, onunla ilişkisini kurarak ve nihayetinde ötekiyle birleşerek gerçekleşir. Bu birleşme, özdeşliğin, özgürlüğün ve bilincin tam olarak kendiliğe dönüşmesinin yoludur (Hegel, 41-46).

İsrail'in Filistin halkını ötekileştirmesi, Hegel'in felsefesinde tarif edilen ben ve öteki ilişkisini toplumsal ve politik bir düzeyde somutlaştıran bir örnek olarak değerlendirilebilir. Hegel'in "öteki" kavramı, İsrail'in Filistinlileri dışlama, yok sayma veya ötekileştirme sürecini anlamada önemli bir anahtar sağlar. Bu durum, tarihsel ve siyasi bağlamda bir grup insanın, kimlik ve varlıklarını başka bir grup tarafından dışlanarak yeniden inşa edilmesini içerir. İsrail devleti, kendi kimliğini inşa ederken, Filistin halkını bir öteki olarak tanımlamış ve bu kimlik inşası, Filistinlilerin toprağını, kültürünü, haklarını ve varlıklarını inkâr etmek üzerinden şekillenmiştir. Hegel'in felsefesinde, ben (İsrail) kendi varlığını öteki (Filistinliler) üzerinden inşa etmeye başladığında, bu karşıtlık bir ayırım ve ayrımcılıkla sonuçlanır. Filistinliler, Hegel'in felsefik projeksiyonunda, öteki olarak hem politik hem de kültürel olarak marjinalleşmiş ve yabancılaşmış bir grup haline gelirler. İsrail, Filistin halkını toplumsal ve kültürel bir yabancı olarak tanımlayarak, bu halkı dışlayıcı bir politikaya tabi tutmuştur. Bu süreç, Hegel'in söylediği gibi, hem bireysel hem de toplumsal bir ötekileştirme pratiğidir. Filistinliler, fiziksel olarak yerinden edilme, kimlikleri reddedilme, hukuksuzlaştırılma ve etnik temizlik gibi çeşitli stratejilerle ötekileştirilmişlerdir. Bu, bir grubun (İsrail) kendisini tanımlamak için diğerini (Filistinliler) dışlaması ve bu dışlamadan beslenen bir toplumsal yapı oluşturma sürecini yansıtır.

Hegel'e göre, ben ve öteki arasındaki çatışma, sadece kimliklerin değil, aynı zamanda özgürlüğün de inşasına dair bir süreçtir. Bu çatışma, her iki grubun ötekileştirilmiş bir kimlik edinmesine yol açar. İsrail ve Filistin arasındaki çatışma, her iki tarafın da birbirini öteki olarak görmesi ve bu ötekileştirmenin toplumsal yapıyı, tarihsel hafızayı ve bireysel kimlikleri şekillendirmesidir. Filistinliler, İsrail tarafından sürekli olarak yabancılaştırılmış ve bu durum toplumsal yapılarındaki çatlakları derinleştirmiştir. Hegel'in felsefesinde, özgürlük ve tanınma (recognition) kavramları çok önemlidir. Hegel, öteki ile karşılaşmayı ve onu tanımayı özgürlüğün bir aracı olarak görür. Bu bağlamda, Hegel'e göre, toplumsal barış ve kimliksel bütünleşme ancak ötekini tanıma ve eşitlik temelinde bir uzlaşma ile mümkün olabilir. İsrail ve Filistin çatışmasında da bir uzlaşma ve karşılıklı tanıma süreci gerekli olabilir. Hegel'in özgürlük anlayışına göre, yalnızca öteki'ni tanımak hem özgürlük hem de toplumsal barış için temel bir adımdır. Bu, karşılıklı saygı, eşitlik ve adaletin sağlanmasında kritik bir ilkedir. Ancak, bu tanıma ancak ötekileştirme ve marjinallikten arındırılmış bir süreçle mümkün olacaktır.

Bu makalenin amacı, İsrail-Filistin çatışmasında mağdurun kim olduğunu kanıtlamak için argümanlar sunmak değildir. Dahası İsrail toplumunun bir yüzyıldır içinde bulunduğu çatışmanın bir tarihçesini çıkarmak ve neyin ne zaman ve nasıl olduğuna dair bir kronoloji sunmak da değildir. Makalenin amacı daha ziyade, İsraililerin kendi hafızalarında ve temsillerinde nasıl var olduklarını ve

genellikle mağdur oldukları inancı etrafında nasıl inşa bir bilinç inşa ettiklerini ve hatırlama ve bazen unutma yoluyla kendilerini üzerinde savaştıkları topraklarla nasıl ilişkilendirdiklerini tartışmaktadır. Elbette her iki tarafın da yararına olacak barışçıl bir çözümün peşinde olan İsraililer ve Filistinliler var. Hem İsrail hem de Filistin tarafında, birlikte hareket edenlerin yanı sıra, yerleşik anlayışlara karşı çalışan, hükümetlerinin tutumuna muhalefet eden ve diğer tarafa karşı objektif bir tutum içinde olan Bar-Tal ve Antebi (1992, 2007), Bishara (1997), Nevo (1989), Said (1997), Butler (2012), Pappe (1995), Kimmerling (1993), LaCapra (1998), Sarayah ve Bashir (1997) gibi çeşitli düşünür, entelektüel ve akademisyenler de vardır. Ancak, bunların sesi hala marjinal kalmakta, çalışmalarındaki söylem ve çıkarımlar dünya kamuoyunda layık olduğu değeri görmekten uzakta kalmaya devam etmektedir. Söz konusu sürekliliğe sahip sürecin kolektif hafıza olgusuyla yakın ilişkisi vardır ve bu makalenin temel amacı İsrail toplumunun sahip olduğu hafızayı incelemektir.

Yöntem

Bu makalenin yazım sürecinde içerik analizine bağlı kalarak Yahudi kimliğinin ve kolektif hafızanın nasıl şekillendiği üzerinde durulmuştur. Örneğin, Holokost, İsrail'in kuruluşu, Arap-İsrail savaşları gibi olayların medya aracılığıyla nasıl hatırlatıldığını incelemek, bu olayların kolektif hafızadaki yerini anlamaya yardımcı olabilir. Bunun yanında Holokost ve İsrail'in kuruluşu gibi olayları anlatan yazılı ve görsel kaynaklar, bireysel ve toplu hafızanın nasıl şekillendiğini ortaya koyabilir. Bu kaynaklarda yer alan anlatılar, toplumsal hafızanın bireysel düzeyde nasıl işlediğini ve kolektif hafızanın nasıl inşa edildiğini gösterir. Özellikle Yahudi toplumunda kültürel ve sosyal hafızanın teşekkül sürecine bakıldığında Yahudi dinî metinlerin gözden geçirilmesi gerekir. Zira Talmud, Tevrat, tarihî yazılar ve diğer kültürel materyaller de kolektif hafızanın inşasında önemli rol oynar. Bu metinlerin zamanla nasıl şekillendiği ve günümüz Yahudi topluluklarındaki etkileri konumuz açısından yeri geldiğinde incelemeye tabi tutulmuştur.

Söylem analizi, bu çalışmanın yapılabilmesi için başvurulmuş diğer bir yöntemdir. Toplamların dilini, özellikle de tarihsel olayları nasıl temsil ettiklerini, anlamlandırdıklarını ve bu anlamların nasıl toplumsal hafızaya dönüştüğünü incelemeye yönelik söylem analizi önemli bir yöntemdir. Bu yöntem, İsrail'in ve Yahudi halkının tarihini anlatan söylemlerin derinlemesine analiz edilmesine olanak tanır. Örneğin resmi söylemler, İsrail hükümetinin, eğitim sisteminin veya dini kurumların tarihsel olaylara dair kullandığı dil, kolektif hafızanın nasıl şekillendiğini gösterebilir. Dahası Holokost anma törenleri, Yahudi Bağımsızlık Günü gibi resmi söylemler, belirli tarihsel olayların toplumsal hafızada nasıl yer edindiğini ortaya koyar. Bunun yanında Arap-İsrail Çatışması özelinde İsrail ve Filistin arasındaki çatışmalar, her iki tarafın kolektif hafızasında önemli bir yer tutar. Her iki tarafın söylemi, tarihsel olayları nasıl hatırladığını ve bu hatıraların günümüzdeki toplumsal ve politik kimliklerle nasıl ilişkilendirildiğini incelemek önemlidir. Yine konumuz dahilinde Yahudi halkının toplumsal hafızasında yer eden mitler, efsaneler ve kahramanlık öyküleri, kolektif kimliği güçlendiren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mitlerin nasıl anlatıldığı ve nesilden nesile aktarıldığı, toplumun tarihsel hafızasında nasıl bir yer tuttuğunun anlaşılmasında önemli bir rol oynar. İsrail devlet tarihi üzerine eski yazılı belgeler, arşivler, kitaplar ve gazeteler gibi birincil ve ikincil kaynaklar incelenerek belge analizi yapılmıştır. Sonuç olarak Yahudi toplumunun dinsel tarihinin belirli dönemlerini kronolojik sıraya göre analiz edilmiş, tarihsel olayların toplumsal hafıza üzerindeki etkisi kronolojik açıdan ele alınmıştır. Öte taraftan Yahudi tarihini ve toplumsal hafıza pratiklerini olgusal açıdan değerlendirmek adına Maurice Halbwachs ve Aleida Assmann gibi teorisyenlerin toplumsal hafıza üzerine geliştirdikleri kavramlara ve teorilere yer verilmiştir. İsrail'in tarih ve hafıza inşasında nasıl bir ideolojik çerçeve oluşturulduğu, bu hafızanın hangi güç dinamikleri altında şekillendiği söz konusu teorilerle ilişkili biçimde post-kolonyal ve post-yapısalcı yaklaşımlar temelinde eleştirel bir şekilde incelenmiştir.

Araştırma Etiği

Bu çalışma açık kaynaklardaki verilere dayalı yazılmış olduğundan etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kutsal Tarih Bilinci ve Toplumsal Hafıza: Mağduriyet Algısının İsrail Toplumunun Ulusal Kimlik İnşasındaki Yeri

Tarihsel hafıza meseleleri, kimlik politikalarının yükselişinde, özellikle de dünya genelinde sivil ve etnik çatışmaların körüklenmesinde kilit bir rol oynamıştır (Bell, 2006, s. 1). Hafıza ve kimlik arasındaki ilişkiyi, yani geçmişin hatırlanma biçimleri ile bireysel veya kolektif benlik duygusunun oluşumu arasındaki etkileşimi, ele alan geniş literatürden temel bazı noktaların incelenmesi, bu bağlamda anlamlı katkılar sağlayabilir.

Birincisi, kimlik ve hafıza karşılıklı olarak oluşturulur. Allan Young (1995, s. 221) hafızayı “benliğin varlığının kaydı olduğu kadar kanıtı olarak da görmek gerektiği”ni söylerken hafıza üzerindeki mücadeleyi de benliğin en değerli varlıkları üzerindeki mücadele” olarak tanımlar. Geçmişe dair bir hafıza olmadan, kişinin kim ya da ne olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte, özellikle siyasette bireysel ya da kolektif hafızadan ziyade bu ikisi arasındaki ilişki üzerinde kamuoyuna dönük söylemler geliştirilir. Öte taraftan kimlik, dini, ulusal, etnik ya da toplumsal cinsiyet gibi sosyal kategorilerle, hafıza ise ister bireysel ister kolektif olsun, sosyal bağlam ve tarihsel deneyimle ilişkilidir. İlk bellek kuramcılarında Maurice Halbwachs'ın (2020, s. 40) iddia ettiği gibi: “bireyin kendisini grubun perspektifine yerleştirerek hatırladığı söylenebilir, ancak grubun hafızasının kendisini bireysel hafızalarda gerçekleştirdiği ve ortaya koyduğu da unutulmamalıdır.”

İkinci olarak, hafıza gerçekliği “olduğu gibi” yakalayan ya da yansıtan bir kamera gibi değildir. Daha ziyade insanların kendileri ve başkaları hakkında anlattıkları hikayelerin bir ürünüdür ve bu nedenle geçmişe aktif bir anlam verme sürecini içerir. Bu hikayeler, daha genel olarak anlatı gibi, doğru ve yanlış ahlaki düzeni içinde var olan başkaları tarafından doldurulur; hiçbirini yalnızca geçmişle ilgili olmayan, ancak şimdiki zamanda ve gelecekte de eylem için etkileri olan bu hikayelere duygular eklenir. Bu açıdan önemli olan, aktörlerin bugünle dinamik bir ilişki kurarak geçmişi nasıl ürettikleridir (Collins, 2004, s. 22). Hafıza bir performanstır ve bu üretim her zaman sosyal bir dünya ve halihazırda var olan bir söylemsel evren içinde gerçekleşir; bu da zorunlu olarak belirli formülasyonları şekillendirir, sınırlar ve diğerlerini dışlayarak meşru kılar.

Üçüncü olarak, hafıza alışkanlık haline gelebilir, verili bir kimliğe destek sağlayabilir ve bir kültürün pratikleriyle örülebilir; ancak, şekillendirilebilir olduğu için, aynı zamanda tartışmalı ve değişime tabi olabilirler. Václav Havel (1990, s. 43) hafızanın nasıl alışkanlık haline gelebileceğine dair bir örnek sunmaktadır: “Yirmi ya da otuz yıl önce ordudayken pek çok belirsiz macera yaşadık ve yıllar sonra bunları partilerde anlattık ve birdenbire hayatımızın o çok zor iki yılının, hafızamızda standart bir biçimde yer etmiş ve her zaman standart bir şekilde, aynı kelimelerle anlatılan birkaç olayda bir araya geldiğini fark ettik.”

Hafıza yalnızca söylenenlerin değil, bize yapılanların ve bizim verdiğimiz tepkilerin de anlatımıdır. Bu nedenle, zaman içinde tekrarlandığında ve medya aracılığıyla büyütüldüğünde alışkanlık haline gelebilecek eylemleri ve başkalarıyla etkileşimleri anlatır. Örneğin, travmatik bir aşağılanma anısı, tekrar tekrar yaşandığında, alışkanlık haline gelebilir, böylece kimliğin ve başkalarıyla ilişkilerin temelini oluşturan pratikleri yapılandırabilir, öyle ki önceki yaşam, alışkanlıkla canlandırıldığı için şimdiki zamanda yansıtılır (Fierke, 2006, s. 56). Dolayısıyla, sadece belirli olaylar geçmişin anlatılarına yerleşmekle kalmaz; kayıp, yas veya yas tutamama ve travma ile ilgili duygu ve uygulamalar da şimdiki zamandaki pratikleri yapılandırabilir.

Mağduriyet kavramı da kolektif hafızanın en öneli bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Mağdur, Türkçe’de “baskıcı ya da yıkıcı bir kurum veya kişi tarafından acı çekmeye mahkûm edilen ya da indirgenen kişi” olarak tanımlanmaktadır. Mağdur kelimesi gündelik dilde bireysel bir kimlik ve konuma işaret ederken sosyal bilimlerde literatüründe ise belirli topluluğun veya kurumun, başka bir topluluğu sahip oldukları haklardan men etme, sömürme gibi eylemler neticesinde bu topluluğun düştüğü olumsuz koşulları tanımlamak için kullanılabilir. Dahası bazı durumlarda, belirli bir topluluk kendisine mağdur statüsü verebilmektedir. Mağduriyet, ilk bakışta olumsuz bir terim gibi görüldüğünden ve söz konusu topluluğun güçsüzlüğüne ve çaresizliğine vurgu yaptığından, bu

topluluğun kendisini bu kavram etrafında inşa etmesi garip bir tercih gibi görünebilir. Bununla birlikte, bu kavramın olumlu çağrışımları da vardır; zira mağdur, yaşadığı acılar nedeniyle sorumluluk ve suçlamalardan kurtulmuştur ve yanlış yaptığı eylemlere rağmen her zaman için kendisini haklı çıkarma fırsatını elinde tutar (Marton, 2004, s. 73). Martin Jaffee'nin söz konusu duruma işaret eden iddiasında denildiği gibi, mağdur yok edilirken, mağdur edeni alt edecek şekilde yeniden doğarak galibiyetini ilan eder (Jaffe, 1991, s. 230-231).

Mağduriyet, kuşkusuz Yahudi tarihsel mirasının önemli bir parçasıdır (Hareven, 1983, s. 150). Eski İsrailoğulları'nın Mısır'da köleleştirilmesi ve baskı altına alınması ile İsrail topraklarına giderken Sina çölüne kaçışlarını (exodus) anlatan Eski Ahid hikayesi, Yahudi (ve daha sonra İsraili) kolektif hafızasının ve kimliğinin özünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda mağduriyetten, baskıdan ve sömürüden kurtulmak isteyen Yahudiler için (örneğin ulusal, etnik, dini ve sosyal) neredeyse evrensel bir paradigma haline gelmiştir (Walzer ve Said, 1986, s. 233).

Hikâye kısaca şöyledir. Kenan ülkesinde yaşanan şiddetli bir kıtlıktan sonra, İsrail ulusunun kurucu babalarından biri olan Yakup'un ailesi Mısır'a göç eder; Yakup'un uzun süredir kayıp olan oğlu Yusuf, kendilerinin haberi olmadan Mısır'ın fiili yöneticisi olmuştur (Mısır kralı Firavun'un vekili olarak). Yakup ve yanındakiler başlangıçta çok iyi karşılanırlar, "Mısır ülkesinin en iyi yerlerine" (Eski Ahid, Yaratılış, 45, s.18) yerleşmeye davet edilirler, ancak yıllar sonra (Yahudi tarihinde sık sık olduğu gibi), "Yusuf'u tanımayan" yeni bir Firavun iktidara gelir. İsraililer daha sonra baskıcı bir köleliğe mecbur bırakılır ve hatta Firavun yeni doğan tüm İsraili erkek çocukların öldürülmesine karar verir, bu da İsrail halkını tamamen yok edecektir. Mısırlıların üzerine on bela gönderildikten ve orduları dalgalar tarafından yutulduktan sonra Musa ve Harun, Tanrı tarafından İsrailileri kurtarmak için gönderilir ve onları denizden çöle götürürler. Çölde Tanrı onlara Tevrat'ı (yani İbranice yazıları) verir ve eski nesil, yani çöl nesli yok olurken kölelik tarafından bozulmamış yeni bir nesil ortaya çıkana kadar kırk yıl boyunca dolaşırlar. Daha sonra Tanrı tarafından İsrail topraklarındaki Kenanlı kabileleri fethetmeleri için görevlendirilirler (Eski Ahid, Çıkış, 1:8).

Yahudilerin daimî bir mağduriyete yazgılı olduğu düşüncesi, her yıl dünyanın hemen her yerindeki Yahudi evlerinde Hamursuz Bayramı sırasında okunan (aslında söylenen) Hamursuz Bayramı Haggadası'ndaki son derece tüyler ürpertici ayette yer almaktadır. Şöyle der: "Çünkü sadece bir kişi bizi yok etmek için bize karşı ayaklanmadı, her nesilde bizi yok etmek için bize karşı ayaklandılar." Beşinci yüzyıl civarında yazıldığı düşünülen bu ayetin güncelliği sonsuz gibi görünmektedir. Hem Yahudi tarihinin tedirgin edici bir özetini hem de gelecek nesiller için Yahudi geleceğine dair aynı derecede tedirgin edici bir kehanet vizyonunu akla getirmektedir. Dolayısıyla bu nesnelleştirilmiş kültürün anlamına sınırsız bir süre boyunca temas edildiğinde bir anda erişilebilir. Bu anıların ne kadar süreyle var olacağı, bir grubun bunları ne kadar süreyle kendisi için uygun olarak algıladığına bağlıdır. Belirli olayların hatırlanması yalnızca geçmişle değil, aynı zamanda arzu edilen bir geleceğin meşrulaştırılmasıyla da ilgilidir. Bu nedenle kültürel hafıza tek tip ve katı değildir, pozitif bir kimlik yaratmak ve ahlaki bir pusula oluşturmak amacıyla zamana ve topluma göre değişiklik gösterir. Ulusal kolektif hafızalar söz konusu olduğunda, bu ahlak genel olarak iki şekilde kategorize edilebilir: Adalet ya da adaletsizlik hikayeleri. Grubun kendi tarihine karşı tutumu, hatıranın içeriğinin yönünü belirler (Klar, 2019, s.86).

"[...] (Kolektif ulusal hafıza), kahramanca bir tarih imgesinin semantiği içinde işlenebilmeleri koşuluyla, tarihsel yüceltme anlarına olduğu kadar aşağılanmaya da açıktır. Söz konusu tarihsel imge içinde kurban rolü de arzu edilir çünkü bu rol masum acıların pathos'u tarafından dönüştürülür. Öte yandan, suçluluk ve utanç anlarının ulusal hafızaya entegre edilmesi zordur çünkü olumlu bir kolektif benlik imajına entegre edilemezler" (Assmann, 2008, s. 49-51). Yahudi tarihi özelinde düşünüldüğünde ise suçluluk ve utanç anlarının travmasından kurtulmanın yegâne başvuru mercii "kutsal tarih" bilincinde yer alan "Tanrı'nın kutsal va'didir. Bu açıdan Siyonizmin ideolojik biçimde 19. yüzyıldan bu yana, kurban edilmiş bir tarihe atıfta bulunarak kurban oluşun acısının ve travmasının ancak 'va'dedilmiş topraklar' idealinin realiteye dönüştürülmesiyle atlatılacağı inancı vardır. Dolayısıyla İsrail toplumu için 'döngüsel kutsal tarih' bilinci ulus inşasının en önemli araçlarından biri olmuştur.

Döngüsel kutsal tarih bilincinin kaynağı şüphesiz Eski Ahid'tir. Eski Ahid'de anlatılan tarihi olaylarda adı geçen tüm aktörler günümüz İsrailinde karşılıkları bulunma suretiyle anlamlı hale getirilmeye çalışılır. Örneğin Mısır'daki mağduriyetin temel anlatısı olan "Mısır'dan Çıkış" öyküsünde Firavun ve ordusu denizde boğulmuş olsa da sonsuz bir korkutucu düşman hattı saldırmaya hazır bir şekilde ilerlemekteydi. Bunlardan ilki, çöldeyken İsraililere acımasızca saldıran göçebe bir kabile olan Amaleklilerdi. Buna karşılık olarak Tanrı, sadece çağdaş İsraililer için değil, gelecek nesiller için de etkili olacak bir emir yayınladı: "Mısır'dan çıktığınız zaman Amalek'in yol boyunca size neler yaptığını, sizi yolda nasıl karşıladığını ve siz bitkin ve yorgunken arkanızda kalanlara nasıl saldırdığını ve Tanrı'dan korkmadığını hatırlayın" (Eski Ahid, Yasanın Tekrarı, 5, s.18). "Bu nedenle Tanrınız Rab sizi çevrenizdeki düşmanlarınızdan kurtardığı zaman, Tanrınız Rab'bin size miras olarak vereceği ülkede, Amalek'in anısını göğün altından sileceksiniz; unutmayacaksınız" (Eski Ahid, Yasanın Tekrarı, 25, s.19). Yahudi irfanında Amalek, nesiller boyunca Yahudi halkının gelecekteki tüm düşmanlarının cisimleşmiş hali olmuştur. İki bin yıldan uzun bir süredir her yıl, Yahudilerin eski İran'daki düşmanları Haman'a karşı kazandıkları zaferin kutlandığı Purim festivalinden önceki Şabat'ta (Haman'ın Amaleklilerin soyundan geldiği kabul edilir), Yahudilere Amalek'in hatırasını silen bu ayetleri herkesin önünde okumaları emredilir ve o Şabat hatırlama Şabatı (Şabat Zekor) olarak bilinir (Klar, 2019, s. 86). Dolayısıyla, bu okumada yansıtılan öncelikli kaygı, iç grubun güvenliğini varoluşsal (ve ebedi) düşmanlarına karşı korumaktır. Böylece Firavun, uzun bir tarihsel düşmanlar silsilesinin sadece bir figürü haline gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında ajitatif duyguların yanı sıra tarihte Yahudilerin kendilerine biçtikleri kurban rolü önemli "kolektif hafızanın şekillendirilmesi ve kurumsal olarak pekiştirilmesinin" temel dayanağı görülebilir (Assmann, 2008, s.55).

İkinci Babil sürgününden Yeşu önderliğiyle Kenan yurduna dönüldüğü dönemden itibaren geleneksel Yahudi tarih bilincine, doğal evren ve insanlık tarihi, özellikle de Yahudi halkının tarihi üzerinde ilahi kontrol varsayımı hâkim olmuştur. Romalıların 70 yılındaki yenilgisinden ve sözde üçüncü Yahudi sürgününün başlamasından sonra yaşayan Yahudiler için bu tarih görüşü, Yahudilerin günahkârlığına ve bunun sonucunda ilahi olarak dayatılan acılara inanmaya dönüşmüştür. Yahudiler, İsrail'in Tanrı'yla yaptığı antlaşmanın gereklerini yerine getirmemeleri halinde ilahi cezaya çarptırılacaklarına dair peygamberlik öngörülerinin, İkinci Tapınak'ın yıkılmasının ardından ortaya çıkan acı verici sürgün koşullarında ve 70 sonrası Yahudilerin kendilerini içinde buldukları çeşitli ortamlarda açıkça görüldüğünden emin olmuşlardır. Kuşkusuz, Yahudilerin kusurları için korkunç cezalar öngören aynı peygamberler, takipçilerine Tanrı'yla nihai uzlaşma ve ilahi kurtuluş konusunda da güvence vermişlerdi. Vaat edilen bu kurtuluşun tam olarak ne zaman ve nasıl gerçekleşeceği bir sırды (Britannica, 2024).

Birinci yüzyılda Filistinli Yahudiler arasında doğan Hristiyan kilisesi, günah ve ceza arasındaki "Tanrıyla Ahidleşme" bağlantısını ve Yahudilerin sürgünde oldukları ve başarısızlıkları nedeniyle ilahi cezaya çarptırıldıkları inancını Mesih'in gelişini ret etme günahı ile yeni bir boyuta taşıyarak yeniden yorumlamışlardır. Hristiyan düşünürlere göre, Yahudilerin cezalandırıldığı günah, Yahudilerin ilahi olarak öngörülen Mesih'i reddetmeleriydi. Bu günah o kadar korkunçtu ki Hristiyan görüşüne göre nihai kurtuluş vadinin iptal edilmesiyle sonuçlanmıştı. Yahudilerle olan antlaşma ilişkisi ortadan kalkmış ve Kilise, Tanrı'nın insan ortağı olarak Yahudilerin yerini almıştır. Her ne kadar bu Hristiyan görüşlerine Yahudiler tarafından şiddetle karşı çıkılsa da Yahudilerin ilahi cezaya katlandığına dair Hristiyan anlayışı, Yahudiler için kendi kurtulmamış acı algılarını pekiştirmeye ve nihai kurtuluş inançlarının önemini vurgulamaya hizmet etmiştir (Gartner, 2009, s. 177).

Hem Yahudilikte hem de Hristiyanlıktaki tarihsel nedensellik, Aydınlanma'nın gelişiyile birlikte radikal bir şekilde yeniden kavramsallaştırılmış ve teolojik anlayış tarihin dinamiklerindeki aktif rolünden giderek uzaklaşmıştır. Yahudi geçmişinin Aydınlanma sonrası öğrencileri -hem Yahudiler hem de Yahudi olmayanlar- Yahudi tarihini, tüm insan topluluklarının maruz kaldığı baskılara maruz kalan bir insan topluluğunun destanı olarak tasvir ettiler (Chazan, 2015, s. 35).

İsrail'de tarihsel bilincin dönüşümünde en dikkat çeken yön kolektif hafızadan yeni bir tür tarihsel imgenin ortaya çıkmasıdır. Bu imge için özel anlamda "tarihsel bilinç" adı uygundur. Bu imgenin özü, yalnızca kolektif kimlik ve bütünlük yaratmak amacıyla geçmişin hatırlatılmasında değil,

aynı zamanda geçmişini anlama ve ona anlam verme çabasında yatmaktadır. Burada sadece tarih yazımıyla sınırlı bir geçmiş imgesinden değil, ayinlerde, şiirlerde ve hukukta ifade edildiği şekliyle kolektif hafızanın gerçek bir parçası olan klişe imgeden bahsetmek gerekir. Daha önceki Akdeniz kültürlerinin çoğu başlangıçlarını efsanevi zamanlarda, dünyanın yaratılış zamanına yakın bir zamanda resmederken, Yahudiler göçebe geçmişlerinin (“gezgin bir Aramlı benim babamdır”) ve tarihsel zamanda -ve nispeten geç tarihsel zamanda- bir ulus haline gelmelerinin anısını korumuşlardır. Tarihi zaman içinde ortaya çıkma bilinci İsrail inancına ilk tezahürlerinden beri eşlik etmiştir. M.Ö. dokuzuncu yüzyılda İsrail halkı Mısır’da bir kabileden bir ulusa dönüşmüştür ve Mısır’dan göç aşağılık duygusunun bir işaretidir ve aslında “İsrailli bir adam ‘a kıyasla ‘İbrani bir köle” terimi daha düşük bir sosyal statüyü çağırıştırıyordu. İsrail, gençliğine dayanan aşağılık imajını, Tanrı tarafından olgunluğa eriştirilecek ve tüm dünya toplumlarına va’dedilmiş topraklardan hükmedecek “Seçilmiş Halk” olma imajındaki kolektif hafızasıyla telafi etmiştir: İsrail, bir halk olmadan önce bile Tanrı’nın “toprağı” ve “mülkü”dür. Tanrı, bu halkın güvenliği ve başarısı için zamanın olaylarına aktif olarak katılmıştır, katılmaktadır ve katılacaktır. Böylece Kutsal Yazılar’da tarih bilinci, tarihin başlangıcı bilinci ve seçim bilinci iç içe geçmiştir (Funkestein, 1989, s. 20).

Geçmişe dair ortak bir hafıza, tüm toplumlar için birleştirici unsurlardan biridir. Tüm toplumların festivalleri, bayramları, duaları, takvimleri ve ritüelleri bir şekilde hatırlama ile ilgilidir ve İsrail halkı da bu konuda bir istisna değildir. Bununla birlikte, İsrail halkının hafıza ile özel bir ilişkisi olduğuna inanılmaktadır. İsrail bir "hafıza halkı"dır (Irwin-Zarecka, 1994, s. 57). Bu makalede üzerine sıkça durulduğu üzere bir topluluk duygusu, toplumsal bir kimlik, o topluluğun üyeleri arasında ortak bir hafızanın paylaşılmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla böyle bir durum tüm topluluklar için geçerlidir. Ancak İsraillilerin geçmişle olan ilişkileri ve kendilerini hafıza yoluyla tanımlamaları genellikle özel bir durum olarak ele alınmaktadır. Bunun nedeni, MS 70 yılında İkinci Tapınağın yıkılmasıyla Romalılar tarafından topraklarından sürülen Yahudi halkının, nesiller boyunca kendilerini "azınlık" olarak gördükleri birçok ülkede yaşamış ve Eski Ahid’de kendilerine vaat edilen Kutsal Topraklara geri dönme ve orada kendilerine ait bağımsız bir devlet kurma zamanını beklemiş olmalarıdır. O zaman gelene kadar, dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Yahudi halkı, geçmişini hatırlayarak bir cemaat duygusu inşa etmeye çalışmışlardır. Ancak 19. yüzyılda Siyonizm kurulduğunda ve ilk Siyonist öncüler Filistin’e vardığında "Yahudi tarihi" siyonizmi meşrulaştırma noktasında güçlü bir aygıt olarak tekrardan gündeme gelmiştir. Bunun temel nedeni İsraillilerin Filistinlileri varoluşsal bir tehdit olarak algılamaları ve genel olarak Arap dünyasının demografik üstünlüğünden dolayı kendilerini tehdit altında hissetmektedirler (Irwin-Zarecka, 1994, s. 58).

Söz konusu tehditle baş etmek adına İsrail devletinin kuruluşundan bu yana toplumsal benliği tekrardan inşa etme ve siyonizmin amacını gerçekleştirmede “Yahudi tarihi”ni inceleme Yahudilerce ciddi bir girişim olmaya devam etmiştir. Ancak ilginçtir ki, Yahudilerin kendi tarihlerini incelerken sürgünde geçen iki bin yılı neredeyse devre dışı bıraktıkları görülür. Bu bir çeşit bilinçli düzeyde ortaya çıkan kolektif amneziden başkası değildir. Öyle ki Yahudilerin kendi tarihlerini iki bin yıl öncesinden başlayarak anlatmak ve sürgün dönemini paranteze alarak ilk Siyonistlerin Filistin’e gelişine geçmek siyonizmin amacına hizmet etmesi açısından daha işlevsel görünmektedir. Tam olarak neyin hatırlandığı, geçmişte hangi olayların önemli hangilerinin önemsiz olduğu, yorumlama gücünü elinde tutan Siyonist grup tarafından belirlendiğini söylemek gerekir. Nitekim "uluslar, devletler, kilise ya da bir şirket gibi kurum ve kuruluşlar bir belleğe 'sahip' değildir, kendileri için bir bellek oluştururlar. Bu bağlamda hafıza ile her zaman diyalektik bir ilişki içinde olan unutkanlığın gerekliliği de önemlidir. Bireysel tarihsel sabit noktaların seçilmesi ve bunlara odaklanması sonucunda, diğer olaylar kaçınılmaz olarak unutulur. Bu da temel bir psikolojik ihtiyaç olan tarihsel süreklilik ve homojenlik imajı yaratır. Anılar nihayetinde duygusal içerikle pekiştirilir (Assmann ve Czaplicka, 1995, s. 125-130).

On sekiz asırlık böylesi bir kopuş iki ideolojik girişime hizmet etmektedir. Birincisi, Yahudilerin diasporik tarihini Yahudi tarihinden çıkararak ve birinci yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyıl arasında doğrudan bir köprü kurarak, Filistin’de Yahudilerden başka kimsenin yaşamadığı yanılmasını güçlendirmektir. Söz konusu tarihsel kurgu ile fiziksel süreklilik hissi yaratarak, tarihsel boşluk sürgünün yol açtığı zararı telafi etmek, hatta silmek Siyonizm için daha makul görünmektedir

(Zerubavel, 2005, s. 117). İkinci olarak, sürgünde geçen yılların ihmal edilmesi, İsrail devletinin kuruluşu için bir gerekçe ve meşrulaştırma işlevi de görmektedir. Nitekim İsrail'in kurucusu ve ilk başbakanı David Ben-Gurion, "bir ulusun tarihi yalnızca ulusu tek bir bütün, ulusal bir birim olarak yaratan tarihtir, ulus içindeki bireylerin ve grupların başına gelenler değil. Zira 1800 yıldır halkların tarihlerinden oluşan dünya tarihinin dışında tutuluyoruz" diyerek Yahudi tarihi diye bir şeyin var olmadığını iddia etmiştir. Bu nedenle, İsraillilere tarihlerini geri veren tek şey İsrail Devleti'nin kurulması olmuştur (Zertal, 2005, s. 93).

Hafızanın Karanlık Yüzü: Kolektif Amnezi ve Ötekinin İnkârı

'Ötekiler' fikri kolektif kimlik ile iç içe olan kolektif amnezi kavramından ayrılamaz. Bir grubun (örneğin bir ulusun) birlikteliği sayesinde insanlar 'biz' ve 'bizim' topluluğumuzun üyesi olmayanlar, yani 'ötekiler' olarak ikiye ayrılır. Böylece içsel ve dışsal olarak ortak bir kimlik oluşturulur. İçsel bir bağlantı, örneğin ortak bir soy veya ortak bir kültür (gelenekler, semboller, düşünce ve davranış kalıpları) inancı gibi çeşitli özellikler aracılığıyla ortaya çıkabilir. Ancak kimlik aynı zamanda etkileşime de dayanır. Bu nedenle, bu özelliklerden bazıları her şeyden önce kişinin kendi grubunu diğerlerinden ayırdığı için ortaya çıkar (Gur-Ze'ev ve Pappé, 2003, s. 51-55). Kimlik bilincinin eklemlendiği ulus bilinci de "ötekiler"i çoğu zaman tehdit unsuru üzerinden anlamlandırır ve tanımlar. Daha açık ifade ile her ulusun tarihi, ulusal kimliğin gelişiminde temel unsur iken bu gelişim sürecinde "ötekiler" ulusal kimliğin 'tehdit edici' unsurları olarak damgalanmaktadır. Bu damgalamada öteki kavramı, Ulus devletin sınırları içinde ulusal topluluğa yerleşim olarak komşu olan ya da ulusal topluluk içinde yer alan ve onun etnik ve/veya kültürel saflığını ve/veya bağımsızlığını tehdit eden, daha doğrusu tehdit ettiği düşünülen başka bir ulus ya da etnik grubu ifade eder. (Triandafyllidou, 1998, s. 600).

Zaman içinde, çeşitli ve hatta birkaç grup tehdit olarak algılanan 'ötekiler' haline gelebilir. 'Ötekiler' grubunun mutlaka daha büyük veya daha güçlü olması gerekmez. Belirleyici faktör, kişinin kendi bağımsızlığına veya kendi kaderini tayin hakkına yönelik bir tehdit olarak algılanmasıdır. Grubun kimliği saldırıya uğrarsa, 'diğerleri' grubun sınırlarını tanımlamaya ve bir aidiyet duygusu yaratmaya yardımcı olur. Örneğin, grup ekonomik, sosyal veya siyasi bir kriz yaşıyorsa, 'ötekiler' bu krizleri tetikleyen sorunlardan dikkati dağıtma işlevi görür. Kriz çözülür ya da en azından geçitirilir "çünkü insanları ortak bir düşman karşısında birleştirir, onlara 'kim olduğumuzu' hatırlatır ve 'farklı ve eşsiz olduğumuzu' vurgular" (Triandafyllidou, 1998, s. 608).

Kolektif hafızanın bir grubun kimliğini şekillendirdiği ve aidiyet ile aidiyetsizlik arasında, grup üyeleri ile 'ötekiler' arasında net bir çizgi çizdiği açıktır. Bu yapı, grup üyelerinin şimdiki zamana bakış açısını şekillendirmekte ve bu da 'ötekiler' ile etkileşimlerini etkilemektedir. Eğer bir grup işlenmemiş bir travmaya dayanıyorsa, geçmişin geçmişte kalmayıp şimdiki zaman üzerinde büyük bir etkiye sahip olması muhtemeldir.

Genellikle kimlik anlatılarının dışlayıcı olduğu ya da düşman bir ötekiye karşı tanımlandığı varsayılır (Smith, 2013, s. 201). Ancak Siyonist ya da İsrailli kimlik anlatıları ne zaman içinde sabit kalmış ne de her zaman bir Arap ötekiyle ilişki içinde tanımlanmıştır. Bazı erken dönem Siyonist yazılar Araplar ve Yahudilerin ortak bir Sami geçmişi olduğunu tespit etmiş ve yerel nüfusu anlamaya ve tanımaya çalışmıştır. Ancak Araplar çoğunlukla Siyonist söylemde yer almadı ve dolayısıyla Filistin'in "topraksız bir halk için halsiz bir toprak" olduğu iddiasında da görüldüğü gibi görünmezdi. Fierke Siyonizm için "gerçek" ötekilerin diasporik Yahudiler ve onların temsil ettiği her şey olduğunu savunmaktadır. İsrailli kimliğinin Filistinliler ve Araplar karşısında, düşman "ötekiler" olarak inşa edilmesi, 1930'larda Yahudilerin bölgeye artan göçü ve Arapların artan direnişiyle birlikte ortaya çıkmıştır. "Asil vahşi" ya da cesur özgür Bedevi gibi eskiden romantize edilmiş imgelerin yerini "Yahudi yeniliklerinden faydalanmayı reddeden, kadın ve çocukların acımasız katilleri olan az gelişmiş bir toplum" aldı (Fierke, 2008). Milyonlarca Yahudi'nin yok edildiği Hitler'in Holokost'u, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İsrail devletinin güçlenmesine ivme kazandırdı. İsrail'in 1948'de kurulmasıyla birlikte Arap düşman ötekisi daha da katılaştı, ancak Holokost anısının İsrail ulusçuluğu anlatılarında seferber edilmesi ve İsrail'in Arap düşmanları ile Naziler arasında bir bağ kurulması

1960'lara, Eichmann Davası'nın sonrasına kadar ortaya çıkmadı (Zertal, 2005, s. 100). Bu, bir Yahudi anavatanının, tarihinin ve kimliğinin yokluğu ya da varlığı etrafında dönen bir muhalefetten, ötekinin varlığının, acılarının ve tarihinin inkârına dayanan bir muhalefete geçişi temsil ediyordu.

Akademisyenler, kolektif hafızanın inşasının hatırlama ve unutmanın dinamik bir şekilde iç içe geçmesinin gerektirdiğini göstermiştir (Zerubavel, 1995, s. 8-9). Sturken, 'bir kültürde geçmişin unutulmasının genellikle son derece organize ve stratejik olduğunu' belirtmektedir (Sturken, 1997, s. 7). Çeşitli 'kolektif amnezi' (Freud, 1939) veya toplumsal unutmaya türleri arasında ayırım yapmak mümkündür. Ricoeur (2006, s. 12) iki uç arasında bir süreklilik tanımlamaktadır: pasif unutmaya ve aktif unutmaya. Aktif unutmaya, seçici ve sistematik bir unutmaya biçimidir, genellikle 'örgütlü bir unutmadır', 'hatırlama işine ve aynı zamanda tarih işine aittir ... bu unutmaya, kurbanların unutulmasına indirgenir'. Aktif ve pasif unutmaya arasında, 'kişinin kendi bölgesinde işlenen zulümleri bilmeme, bunlardan haberdar olmama ve bunları sorgulamama yönündeki belirsiz bir arzu tarafından yönlendirilen bir kaçınma stratejisi' olan kaçınma tipi unutmaya yer alır (Connerton, 1989, s. 14)

Bugün İsrail toplumu ve siyaseti sürekli olarak Yahudi geçmişini hafızaya kaydetmekle meşguldür. İncil dönemine ve daha sonra Holokost'a vurgu yapan bu yeniden inşa edilmiş ve yeniden dönemlendirilmiş Yahudi tarihi, Siyonist ideolojinin ve ulus inşası sürecinin merkezinde yer almıştır ve hala çağdaş siyasi gündemlerin hizmetinde kullanılmaktadır (Zertal, 2005, s. 45). Aynı zamanda, İsrail toplumu ve siyaseti, Filistin geçmişinin aktif olarak unutulmasının yanı sıra kaçışçı unutmaya ile de karakterize edilmektedir. Sa'di, 'çoğu İsraillinin geçmişi gömmeye, bastırmaya veya görmezden gelmeye devam ettiğini', 'kurbanların sahneden kaybolduğu' bir 'anlatmama stratejisi' kullandığını ileri sürmektedir. Bu yaygın 'inkâr hali' veya hafıza baskısı çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Birçok İsrailli akademisyenin çalışmaları da dahil olmak üzere, birçok Yahudi İsrailli tarafından en güçlü şekilde bastırılan, inkâr edilen ve susturulan olay, Filistin Nakba'sıdır (Sa'di, 2007, s. 310).

Sa'di, Nakba'ya ilişkin ahlaki sorumluluğun inkârının üç biçimini tanımlamaktadır. Bunlardan ilki 'tarihsel olarak belgelenmiş şiddeti inkâr etmek ya da gizlemek'tir (Sa'di, 2007, s. 312) ki bu Cohen'in 'gerçeğin ya da gerçeğe dair bilginin inkâr edildiği' gerçek, olgusal ya da bariz inkâr olarak tanımladığı duruma paraleldir. İkincisi 'odağı daha az ilgili konulara kaydırarak Nakba'nın ahlaki gerekliliklerini etkisiz hale getirmek'tir. Üçüncü yöntem ise 'Nakba'nın gerçeklerini katı bir şekilde onaylamak ancak bunların ahlaki önemini inkâr etmektir'. Bu yöntem Cohen'in 'ima yoluyla inkâr' olarak adlandırdığı yöntemle benzerlikte olup, gerçeklerin 'geleneksel olarak ardından gelen psikolojik, siyasi veya ahlaki sonuçların' inkâr edildiği veya en aza indirildiği gerekçelendirmeleri, rasyonalizasyonları ve kaçamakları içermektedir (Cohen, 2013, s. 45). Son zamanlarda yapılan çalışmalar, İsrail toplumunda Nakba'nın gerçek inkârından ima yoluyla inkârına doğru bir kayma olabileceğini göstermektedir. Nitekim Peled-Elhanan'a göre, çağdaş İsrail okul kitapları 'her zaman Filistinlilerin sürgününü inkâr etmeye çalışmamakta, daha ziyade önlemlerini azaltmaya ve meşrulaştırmaya çalışmaktadır'. Dahası, okul kitapları 'bu Göçü 1948 savaşının olumlu sonuçlarından biri olarak sunmaktadır' (Peled-Elhanan, 2013, s. 87,79).

Ram, Nakba'nın unutulmasının üretildiği üç mekanizma tanımlamaktadır: anlatılan unutmaya, maddi unutmaya ve sembolik unutmaya (Ram, 2009, s. 366). "Tarihsel anlatının oluşturulması ve yayılması" olarak tanımlanan anlatısal unutturma, örneğin 1948 savaşına katılan Yahudi İsraillilerin sessizliğini ve otosansürünü; Nakba'yı inkâr eden İsrail eğitim sistemini; Nakba'yı ihmal eden ve maskeleyen ya da Filistinlilerin yerinden edilmesini tasvir etmek için 'terk edilme anlatısını' yeniden üreten çoğu İsrail tarih kitabını, seyahat rehberini ve çeşitli resmi belgeleri; ve Filistinlilere ait alanların arkeolojik sit alanları listesinden yasal olarak çıkarılmasını içermektedir (Benvenisti, 2000, s. 58).

Örneğin Wermenbol'un (2021) İsrail'de okutulan ders kitaplarını ele aldığı çalışma Holokost'un müfredattaki özel sunumunun, Holokost'un tüm Yahudi ulusuyla evrensel bir ilgisi olan ve dolayısıyla her İsrailli-Yahudi genç için geçerli olan benzersiz bir Yahudi trajedisi olarak açıkça tasvir edilmesine dayandığını göstermektedir. Aynı bu çalışmada, Nazi soykırım politikalarının bir sonucu olarak diğer grupların çektiği acıların görmezden gelinmesi, anakronik tarihsel bilgilerin

aktarılması yoluyla vurgulanmaktadır. Yine bu çalışmada tanımlanan Siyonist üst anlatının, Filistinlilerin 1948 Savaşı'ndaki kaderinin en aza indirilmesi gibi daha ileri dışlayıcı tezahürlerin temellerini attığını göstermektedir. Yahudi yıkımının merkez(ler)inden, “orada” galutta (İbranice: sürgün), “burada” İsrail'de yeniden canlanmaya doğru teleolojik bir hareketi gösteren ders kitapları, Siyonist girişim için Holokost sonrası bir gerekçelendirmeyi savunmakta ve sonuç olarak önceki krizden lekesiz bir iyileşme gerektirmektedir. Savaşın Siyonist, Siyonist-eleştirel ve revizyonist anlatıları arasında ayrım yapan bu bölümün ikincil analizi, 1948 Savaşı üzerine yeni tarihyazımı yazıları ortaya çıkarken, ders kitaplarında Filistinlilerin kitlesel göçünün faydalı ve pratik etkilerinin vurgulandığını göstermektedir. Bu anlatı doğrultusunda, sistematik bir sürgün politikası kesin bir şekilde bir kenara bırakılmakta ve bunun yerine, mucizevi bir yeniden doğuşu formüle eden geleneksel Siyonist tarih yazımının açık hatırlatıcıları kalmaktadır.

Maddi unutmama, hem Filistinlilere ait evler, mahalleler, köyler, dini kültürel ve tarihi mekanlar gibi fiziksel kalıntıların yıkılması ve yok edilmesi hem de bunların Yahudiler tarafından yeniden iskan edilmesi anlamına gelmektedir. Meyve bahçeleri ve zeytinlikler de dahil olmak üzere Filistin tarımının büyük bir kısmı ve teraslar gibi tarımsal peyzaj yok edilmiş veya ihmal edilmiş ve tarım arazilerine el konulmuştur. Araziler üzerinde, bazen Filistin köylerinin kalıntıları üzerinde yeni Yahudi köyleri inşa edildi ve İsrailli-Yahudi yetkililer Filistin köylerinin kalıntıları üzerinde ormanlar dikti, dinlenme parkları ve doğa rezervleri kurdu. Bu tamamen silme süreci esas olarak 1948-1949 yılları arasında gerçekleşti. Son olarak, sembolik unutmama, köylerin, mahallelerin, sitelerin ve sokakların Arapça isimlerinin İbranice isimlerle değiştirilerek yeni bir sembolik harita üretilmesini ve böylece bunların egemen anlatı içinde evcilleştirilmesini içermektedir (Benvenisti, 2000, s. 130).

Shapira ve Raz-Krakotzkin, inkâr mekanizmalarının İsrail'in hem refleksif hem de dışsal olarak yüksek ahlak seviyesine ve Yahudi tarafında mutlak adalet duygusuna sahip bir devlet olarak imajının korunmasına nasıl katkıda bulunduğunu ve böylece dehşet, suçluluk duyguları veya benlik algısının zarar görmesiyle başa çıkmayı kolaylaştırdığını vurgulamaktadır. Hatta Raz-Krakotzkin, Filistinlilerin geri dönüş hakkından bahsetme korkusunun temelinde, Filistinlilerin geri dönüş hakkından yararlanmanın zorluğunun yattığını iddia etmektedir (Shapira, 2000, s. 55, Raz-Krakotzkin, 1993, s. 44-46). Öyle ki Filistinli mülteciler meselesini gündeme getirmeyi bile kesin bir dille reddetmek (geri dönüş hakkından bahsedilmesine itiraz etmek), ülkenin ‘Araplarla dolup taşması’ndan duyulan gerçek korkuyu yansıtanın ötesine geçmekte ve Siyonist ideolojinin temel varsayımlarından kaynaklanan öz-imajla mücadele etme kaygısını yansıtmaktadır’ (Krakotzkin, 1993, s. 44-48).

Son yirmi yılda İsrail'in unutmama rejiminde çatlaklar oluşmaya başlamış ve özellikle entelektüeller ve sivil toplum grupları tarafından buna meydan okunmuştur. Bu sürecin en belirgin tezahürü 2002 yılında kurulan İsrailli bir STK (bir insan hakları STK'sı değil) olan Zochrot'tur (İbranice'de 'Hatırlamak'). Zochrot, İsrail'deki Yahudiler arasında Filistin Nakba'sına ilişkin farkındalık yaratmayı amaçlamakta ve “Nakba'ya ilişkin bilginin, Yahudilerin Filistin Nakba'sında oynadıkları role ilişkin sorumluluklarını kabul etmeleri için gerekli bir koşul olduğunu ve bunun da Filistinlilerle gelecekte uzlaşmanın temel koşulu olduğunu” savunmaktadır. Sorumluluğun kabul edilmesi, Yahudilerin 1948'deki sürgün ve yıkım eylemlerine ilişkin ahlaki yükümlülüklerinin kabul edilmesinin yanı sıra Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkının tanınması ve hayata geçirilmesi anlamına gelmektedir (Itamar, 2007).

Örneğin Zochrot'un 20. Yılına denk gelen 2021 yılında Zochrot yöneticileri ve üyeleri tarafından 4.000'den fazla katılımcı için ellinin üzerinde eğitim ve siyasi etkinlik düzenlendiği kuruluşun yıllık raporunda kayda geçmiştir. Söz konusu rapora bakıldığında Nakba'da yok edilen Filistinli topluluklara turlar, filistine destek veren kuruluşlar ve gruplar için atölye çalışmaları, konferanslar ve paneller, kampanyalar, Filistinlilerin haklarını savunuculuk, araştırma ve hak ihlallerine tanık toplama faaliyetlerinin yer aldığı görülür. Zochrot üyeleri ayrıca, 2020 yılında, STK'nın sesini kısma, çalışmalarını sabote etme ve STK çalışanlarını şiddetle tehdit etme girişimlerine rağmen, Nakba'nın tarihsel hafızasını ve geri dönüş zorunluluğunu İsrail kamuoyunun bilincine taşımak için özenle çalıştıklarını ifade etmektedirler (Zochrot, 2021) Ancak hâkim kolektif inkâra karşı bu açık meydan okumaya rağmen ve hatta belki de bunun bir sonucu olarak, son yıllarda

aktif inkâra ve unutmaya yönelik artan bir eğilim de söz konusudur. Bu eğilim, bu inkârı kurumsallaştırmak ve resmi/meşru hafızayı, örneğin 'Nakba Yasası' gibi yasalar ve hükümet politikaları yoluyla tek hafıza haline getirmek için atılan adımlarda açıkça görülmektedir. Söz konusu adımların daha iyi anlaşılması adına Nakba Yasası hakkında özet bilgi vermekte fayda vardır: Genellikle Nakba Yasası olarak bilinen Bütçe Vakıfları Yasası Mart 2011'de İsrail Parlamentosu tarafından kabul edilmiştir. Bu yasa, “İsrail Devleti'nin Yahudi ve demokratik bir devlet olarak varlığını reddetmek” veya “Bağımsızlık Günü'nü veya devletin kuruluş gününü bir yas günü olarak anmak” olarak görülen eylemleri cezalandırmaktadır. Yisrael Beiteinu partisi tarafından sunulan yasa özünde, Arapça'da “felaket” anlamına gelen ve 1948 Savaşı sırasında ve sonrasında 800,000 kadar Filistinlinin yerlerinden sökülüp atılmasını ifade eden Nakba'yı anan Filistinli İsrail vatandaşlarını hedef almaktadır. Yasanın daha önceki bir taslağı Nakba'yı anmayı hapis cezasıyla cezalandırılabilir bir suç haline getiriyordu, ancak sonunda kabul edilen versiyon bunun yerine devlet tarafından finanse edilen kurumlara mali ceza verilmesini öngörüyor. Yasa, uluslararası hukuka son yıllarda Knesset'ten geçen ya da farklı aşamalarda değerlendirilmekte olan pek çok ayrımcı yasadaki biri olarak kabul edilmektedir. (Bkz. Bashir & Goldberg 2018, s. 2). Yasanın arka planına baktığımızda kolektif kimlik ve kolektif hafıza kolektif amneziyle karşılıklı bir ilişki içindedir. Zira hafıza kimliği oluştururken ve kimlik de hafızayı güçlendirirken yeri geldiğinde söz konusu güçlülüğün pekiştirilmesi için unutulması gerekenler unutulmalıdır (Ram, 2009, s. 366).

İsrail devletinin inşası tutarlı bir ulusal anlatının inşasını kolaylaştırdıysa, aynı zamanda Filistinlilerin kimliğini, hafızasını ve dolayısıyla tarihini ortadan kaldırma girişimine de karşılık geldi. Sürgüne eşlik eden Filistinlilerin toplumsal parçalanması, kolektif hafızanın yeniden inşasını engelleyen çeşitli faktörlerle birleşti. İlk olarak, Filistin'in üçte ikisinde İsrail devletinin kurulması, Filistinlilerin kolektif yaşamını parçalayarak üç farklı nüfus ortaya çıkardı: İsrail içindeki Filistinliler, Batı Şeria ve Gazze'dekiler ve mülteciler; (Said, 1979, s. 116) bu nüfuslar üç farklı kolektif deneyim ve hafıza çalışması alanını temsil ediyordu. Buna Körfez ülkeleri, Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika ve başka yerlerdeki daha geniş Diaspora'daki Filistinliler de eklenmelidir. İkinci olarak, Arap tarihçiler yazılarında genellikle kendilerini baskın İsrail anlatılarından soyutlayamamışlardır (Makdisi, 1999, s. 78). Çeşitli savaşlarda Filistin arşivlerinin yaygın bir şekilde tahrip edilmesi ve kalanlara erişimin kısıtlanması, ayrıca sansür ve birçok Filistin üniversitesinin kapatılması bu eğilimi güçlendirdi. Şehirlerin, sokakların, dağların ve manzaraların yeniden adlandırılması da Filistin varlığının unutulmasına katkıda bulunmuştur. İsrail projesinin, Britanya'nın daha önceki emperyal projesini takip etmesi, özgürce konuşma veya yazma olasılığını engelleyen veya alternatif anlatıların inşasını mümkün kılan tarihsel referans noktalarına erişimi reddeden güçler karşısında anlatısal bir tarih inşa etmenin zorluğunu pekiştirdi. Filistinlilere ait belgesel kayıtların yokluğunda, sözlü tarih ve mülakatlar Filistinlilerin kolektif hafızasının inşası için önemli bir kaynak olmuştur. Sözlü tarih kullanımı, bir metodoloji seçiminden ziyade, herhangi bir tarihin kaydedilip kaydedilmeyeceğine dair bir kararın temsil eder (Masalha, 2005, s. 5-6).

Hem İsraillilerin hem de Filistinlilerin hafızaları travmatik bir geçmişle, bir diasporanın parçası olarak kırılmalı ve zayıflıkla şekillenmiştir. Hem İsrail hem de Filistin örneklerinde, sırasıyla Holokost ve Nakba travmaları on yıllar boyunca büyük ölçüde konuşulamaz olarak kalmış, ancak zamanla siyasi söylem, kolektif hafıza ve pratikle örülmüştür (Jayyusi vd. 2007, s. 114). Diaspora ve evsizlik tarihi göz önüne alındığında hem İsrailli hem de Filistinli anlatıların eve dönüş, güvenliğe ve anlama dönüş metaforu etrafında dönmesi şaşırtıcı olmamalıdır. İsrail devletini inşa ederken Yahudiler uzun bir sürgün döneminden sonra evlerine döndüler. Yeni ev, diğerlerinin yanı sıra, arkeolojik bulgular ve Filistin'de sürgünle kesintiye uğramış, ancak çağdaş eve dönüş anlatısında büyük ölçüde kaybolan eski bir egemen Yahudi varlığını belirleyen bir tarih üzerine inşa edildi. İsrail'in 1950'lerde sistematik hale getirilen, bürokratikleştirilen ve yasallaştırılan ve günümüz devletin temelini oluşturan "geriye dönük transfer" politikası, Yahudilerin geri dönüşü ve Arapların geri dönüşü olmayan bir politikadır (Makdisi ve Silverstein, 2006, s. 186). Bu anlatı içinde Filistin direnişi, İsrail'e varoluşsal bir tehdit oluşturan bir terörizm biçimidir. Filistinlilerin eve dönüş anlatısı ise sürgünün devam eden öfkesini ve aşağılanmasını ifade eder ve Filistinli ve Arap direnişini anavatanlarının ellerinden alınmasına karşı haklı bir tepki olarak sunar (Rotberg, 2006, s. 123). Gerçekten de Filistinliler için travma bitmemiştir, devam etmektedir. Sa'di ve Abu Lughod'un (Sa'di ve Lughod,

2007, s. 10) belirttiği gibi, "Hala mülksüzleştirilmelerini yaşayan, hala geri dönmek için mücadele eden ya da umut eden, çoğu askeri işgal altında olan, çoğu hala hayatta kalma meselelerine dalmış olan Filistinliler için geçmiş ne uzaktır ne de bitmiştir." Sürgündeki Yahudilerin, özellikle de Hitler'in Holokost'unun korkunç deneyiminden sonra evlerine dönmelerinin bedeli, bu süreçte sürgün edilmek ve unutulmak zorunda kalan ve direnişlerinde evlerine dönme hakkı için de mücadele eden başka bir halkın evlerini işgal etmeleri ya da yıkıntıları üzerine inşa etmeleridir. Ev, Yahudiler ve Arapların aynı topraklarda yaşadığı çok daha eski ve büyük ölçüde unutulmuş bir anlatının aksine, Filistinlilerle ortaklığı barındıramayan İsrail söyleminde ayrıcalıklı bir yer haline geliyor.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

İsrail'in kültürel hafızası büyük ölçüde Tevrat'taki 'kutsal tarih döngüsü' ile ilişkili tarihsel travmalar tarafından şekillendirilmiştir. Yahudi tarihindeki sürgünler ve soykırımlar, Yahudi halkının kolektif hafızasında derin izler bırakmış ve İsrail devletinin kuruluşunda olmasa bile kuruluşundan sonraki 80 yıl boyunca iç ve dış politikasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu travma, Yahudi devletinin güvenliğini ve varlığını sağlama arayışında güçlü bir motivasyon kaynağı olmuştur. Öte yandan, Siyonizm sistematik olarak İsrail'in Filistin ile olan çatışmasındaki 'tarihin kutsal döngüsünü' gizemli hale getirmeye ve hafızasının temsili üzerinde kontrol biçimleri inşa etmeye çalışmıştır; Siyonizm ayrıca Nakbah'ı inkâr etmekte ısrar etmekte ve İsrail'in Filistinlilerin çektiği acılardaki kurban rolünü kabul etmeyi reddetmektedir.

Mağduriyet algısı, İsrail'in tarihsel travmalarını ve güvenlik kaygılarını sürekli olarak vurgulayan bir retorik üretmiştir. Bu algı, İsrail'in ulusal kimliğinin bir parçası olarak, hem Yahudi halkının bir arada kalmasını hem de uluslararası arenada destek arayışını şekillendirir. Ancak bu mağduriyet algısının toplumsal sonuçları karmaşıktır. Örneğin, bu algı, bazı İsraillilerin toplumda kendilerini sürekli bir tehdit altında hissetmelerine neden olabilir, bu da zamanla toplumsal gerilimlere yol açabilir.

İsrail'in ötekileştirici siyasetleri hem iç hem de dış dinamiklerle şekillenmiştir. İç politikada, İsrail'deki Arap nüfusuyla ilgili sorunlar, ötekileştirici bir yaklaşımın belirgin örneklerindendir. İsrail devletinin kuruluşundan bu yana, Arap nüfusu genellikle ayrımcılığa ve sosyal dışlanmaya maruz kalmıştır. Bu ayrımcılığın ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları vardır. Arap vatandaşların, İsrail'deki eşitlik ve adalet talepleri genellikle sınırlı kalmış ve bazı durumlarda reddedilmiştir. Dış politikada ise, İsrail'in Filistinli topluluklarla olan ilişkisi ötekileştirici bir karakter taşır. Filistinliler hem işgal altındaki topraklarda hem de mülteci olarak yaşadıkları bölgelerde uzun süredir büyük zorluklar içindedirler. İsrail'in güvenlik politikaları ve yerleşim politikaları, Filistinlilerin topraklarına ve haklarına yönelik ciddi kısıtlamalar getirir. Bu durum, İsrail'in güvenlik kaygıları ile Filistinlilerin hak talepleri arasında sürekli bir gerilim yaratır. Ötekileştirici siyaset, toplumsal çatışmaları beslerken aynı zamanda uluslararası ilişkilerde de İsrail'in yalnızlaşmasına neden olabilir. İsrail'in iç ve dış ötekileştirici yaklaşımları, uluslararası toplumda farklı tepkilere yol açar ve bazen İsrail'in uluslararası imajını zedeler.

Öteki'nin ötekiliğinin tamamen yadsınması ve tarihsel bilgiye yönelik araçsal bir tutumun kolektif kimliğin mevcut oluşumuna nasıl hizmet ettiğinin farkına varılması İsrail toplumunun hafızalarındaki hikâyenin deşifre edilmesine bağlıdır. Hikâyeyi anlatma ve karşı anlatıyı ortadan kaldırma gücü, toprak ve siyasi güç gibi sembolik olmayan kaynaklar üzerindeki gerçek askeri ve siyasi mücadelenin ayrılmaz bir parçası olduğundan, toprak üzerindeki savaş, egemen ulusal varlığın meşrulaştırılması mücadelesi ve kimin kurban kimin mağdur olduğu kavgası, iki kolektif arasındaki genel sembolik ve askeri çatışmanın ayrılmaz parçaları haline geldi. Aynı şekilde, İsrail devletinin Öteki'ni ya da Öteki'nin meşruiyetini ortadan kaldırma becerisinde hayati bir unsur olarak gördüğü kolektif hafızanın kontrolü ve Öteki'nin hafızasının yok edilmesi, rakip eğitim sistemlerinin her birinde merkezi unsurlar haline gelmiştir. Nihayetinde İsrail devletinin kültürel belleği ve toplumsal hafızası, mağduriyet algısı ve ötekileştirici siyasetleri, karmaşık ve çok boyutlu bir etkileşim içindedir. Bu dinamiklerin anlaşılması, İsrail'in toplumsal ve siyasi yapısının daha derinlemesine kavranmasına yardımcı olabilir. Kültürel bellek ve toplumsal hafıza, bir ülkenin kimliğini ve politikalarını

şekillendirirken, mağduriyet algısı ve ötekileştirici siyasetlerin etkilerini anlamak, daha adil ve sürdürülebilir çözümler geliştirmek için kritik öneme sahiptir. Son olarak denilebilir ki Yahudilerin çektikleri acılar sayesinde oluşan hafızanın yapılan savaşlara imkân tanıyan ahlaki sermayeye dönüştüğü ve bu ahlaki sermaye ile işgal ve el koymanın yollarını meşrulaştırdığı görülür.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmada yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Araştırmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı, (2023, November 11). *Israeli officials accused of inciting war crimes in Gaza with violent rhetoric*, Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/israeli-officials-accused-of-inciting-war-crimes-in-gaza-with-violent-rhetoric/3057940> in 20.12.2024.
- Assmann, A. (2008). Transformations between history and memory. *Social Research: An International Quarterly*, 75(1), 49-72.
- Assmann, J., & Czaplicka, J. (1995). Collective memory and cultural identity. *New german critique*, (65), 125-133.
- Bashir, B., & Goldberg, A. (Eds.). (2018). *The Holocaust and the Nakba: A new grammar of trauma and history*. Columbia University Press.
- Bar-Tal, D., & Antebi, D. (1992). Siege mentality in Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 16, 251-275.
- Bar-Tal, D. (2007). *Living with the conflict: Socio-psychological analysis of the Jewish society in Israel*. Jerusalem: Carmel.
- Bell, D. (Ed.). (2006). *Memory, trauma and world politics: Reflections on the relationship between past and present*. Springer.
- Benvenisti, M. (2000). *Sacred landscape: The buried history of the Holy Land since 1948*. Univ of California Press.
- Bishara, A. (ed.) (1997) 'Introduction', in *The enlightenment: an unfinished project?*, pp. 7-25. Tel-Aviv: Hakibbutz Ha-Meuchad, Hebrew.
- Britannica, (2024, 20 Aug). Babylonian Captivity. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/event/Babylonian-Captivity> in 03.06.2024.
- Butler, J. (2012). *Parting ways: Jewishness and the critique of Zionism*. Columbia University Press.
- Chazan, R. (2015). A New Vision of Jewish History: The Early Historical Writings of Salo Baron. *AJS review*, 39(1), 27-47. <http://www.jstor.org/stable/26375003>.
- Cohen, S. (2013). *States of denial: Knowing about atrocities and suffering*. John Wiley & Sons.
- Collins, J. (2004). *Occupied by memory: The intifada generation and the Palestinian state of emergency*. NYU Press.

- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University.
- Dudai, Y. (2022). Persistence of Collective Memory over 3,000 Years: The Case of Ancient Versus Modern Israel, in *National Memories: Constructing Identity in Populist Times*, ed. Henry L. Roediger III, and James V. Wertsch, New York. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197568675.003.0013>, accessed 30 July. 2024
- Estrin, D. (2010). The King's Torah: a rabbinic text or a call to terror? *Haaretz*. Retrieved from <https://www.haaretz.com/2010-01-22/ty-article/the-kings-torah-a-rabbinic-text-or-a-call-to-terror/0000017f-e58c-dea7-adff-f5ff8b080000> in 15.12.2024.
- Fierke, K. M. (2006). Bewitched by the past: Social memory, trauma and international relations. In *Memory, trauma and world politics: Reflections on the relationship between past and present* (pp. 116-134). London: Palgrave Macmillan UK.
- Fierke, K. M. (2008). Memory and violence in Israel/Palestine. *Human Rights & Human Welfare*, 8(1), 21.
- Freud, S. (1939). *Moses and Monotheism*. New York.
- Gartner, L. P. (2009). Salo Baron, Universal Jewish Historian. *Jewish Historical Studies*, 42, 173-188.
- Gellner, E. (1983). *Muslim society* (No. 32). Cambridge University Press.
- Gur-Ze'ev, I., & Pappé, I. (2003). Beyond the destruction of the other's collective memory: Blueprints for a Palestinian/Israeli dialogue. *Theory, Culture & Society*, 20(1), 93-108.
- Halbwachs, M. (2020). *On collective memory*. University of Chicago press.
- Hareven, A. (1983). Victimization: Some comments by an Israeli. *Political Psychology*, 145-155.
- Havel, V. (1990). History of a public enemy. *New York Review of Books*, May, 31(37), 9.
- Hegel, G.W.F. (2005) *Tinin Görüngübilimi*, Çev: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul.
- Itamar I. (2007, February 28). Why Does Zochrot Exist? *Zochrot*. Retrieved from https://www.zochrot.org/publication_articles/view/51044/en in 13.11.2024.
- Jaffee, M. S. (1991). The victim-community in myth and history: Holocaust ritual, the question of Palestine, and the rhetoric of Christian witness. *Journal of ecumenical studies*, 28(2), 223-238.
- Kimmerling B. (1993). Militarism in Israeli society. *Theory and Criticism*, 4, 123-140.
- LaCapra, D. (1998). History and memory after Auschwitz. *Cornell UP*.
- Makdisi, J. S. (1999). *Beirut Fragments: A War Memoir*, New York: Persea Books.
- Makdisi, U., & Silverstein, P. A. (Eds.). (2006). *Memory and violence in the Middle East and North Africa*.
- Mariko, M. (2009). Zionism and the Nakba: The mainstream narrative, the oppressed narratives, and the Israeli collective memory. *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 3(1).
- Margalit, A. (2002). *The Ethics of Memory*. Harvard University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv1smjv21>

- Marton, R. (2004). The Psychological Impact of the Second Intifada on Israeli Society. *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics & Culture*, 11(1).
- Masalha, N. (2005). Catastrophe Remembered: Palestine, Israel and the Internal Refugees: Essays in *Memory of Edward W. Said (1935-2003)*.
- Nasser, I., & Abu-Nimer, M. (2022, December 21). Marginalizing Palestinians in Historic Palestine (Israel) Through Education. *Oxford Research Encyclopedia of Education*.
- Netanyahu, B. (2013, February 18). PM addresses the Jewish Agency Board of Governors. Newsletter of the Israel Ministry of Foreign Affairs, *Time of Israel*. Retrieved from <http://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2013/Pages/PM-Netanyahu-addresses-Jewish-Agency-Board-Feb-2013.aspx>. in 05.12.2024.
- Nevo, J. (1989). The attitude of arab palestinian historiography toward the Germans and the Holocaust. *Remembering for the Future: Working Papers and Addenda*, 2, 2241-2250.31(1), 111–126.
- Newman, M. (2015). IDF Chief cites Holocaust to justify Haredi service. *Times of Israel*. Retrieved from <https://www.timesofisrael.com/idf-chief-cites-holocaust-to-justify-haredi-service/> in 23.10.2024.
- Pappe, I. (1995). Critique and agenda: The post-Zionist scholars in Israel. *History and Memory*, 7(1), 66-90.
- Peled-Elhanan, N. (2013). *Palestine in Israeli school books: Ideology and propaganda in education*. Bloomsbury Publishing.
- Rachlevsky, S. (2023, April 23). Netanyahu and the Laws of Killing 'Goyim, *Haaretz*. Retrieved from <https://www.haaretz.com/opinion/2013-04-23/ty-article/.premium/sefi-rachlevsky-bibi-and-the-goyim/0000017f-db2b-df62-a9ff-dfff1ebb0000> in 16.12.2024.
- Ram, U. (2009). Ways of forgetting: Israel and the obliterated memory of the Palestinian Nakba. *Journal of Historical Sociology*, 22(3), 366-395.
- Raz-Krakotzkin, A. (1993). Exile within sovereignty: Toward a critique of the negation of exile in Israeli culture. *Theory and Criticism*, 4(Fall), 113-132.
- Ricoeur, P. (2006). Memory-forgetting-history. in *Meaning and Representation in History*, ed. Jörn Rüsen New York: Berghahn Books.
- Rivlin, R. (2015, April 15). President Rivlin addresses official ceremony marking the commencement of Israel's Holocaust Memorial Day, *Office of the President*, Retrieved from http://www.president.gov.il/English/ThePresident/Speeches/Pages/news_150415_01.aspx. in 23.12.2024.
- Roediger, H. L., & Abel, M. (2015). Collective memory: a new arena of cognitive study. *Trends in cognitive sciences*, 19(7), 359-361. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198737865.003.0016>, accessed 1 Aug. 2024.
- Rotberg, R. I. (Ed.). (2006). *Israeli and Palestinian narratives of conflict: History's double helix*. Indiana University Press.
- Sa'di, A. H. (2007). Reflections on representation, history, and moral accountability. In *Nakba: Palestine, 1948 and the Claims of Memory* (pp. 285-314). Columbia University Press.

- Sa'di, A. H., & Abu-Lughod, L. (Eds.). (2007). *Nakba: Palestine, 1948, and the claims of memory*. Columbia University Press.
- Said, E. W. (1979). *The question of Palestine*. Vintage.
- Said, E. (1997). Bases for coexistence. *Al-Ahram Weekly*, 15(11), 1-5.
- Sarayah, H., & Bashir, S. (1997). Knowing the Holocaust or the breaking of the Jewish monopoly over it. *Al Hayat*.
- Shapira, A. (2000). Hirbet Hizah: Between remembrance and forgetting. *Jewish Social Studies*, 7(1), 1-62.
- Smith, A. (2013). *Nations and nationalism in a global era*. John Wiley & Sons.
- Sturken, M. (1997). *Tangled memories: The Vietnam War, the AIDS epidemic, and the politics of remembering*. Univ of California Press.
- Triandafyllidou, A. (1998). National identity and the 'other'. *Ethnic and racial studies*, 21(4), 593-612.
- Walzer, M., & Said, E. W. (1986). An Exchange: 'Exodus and Revolution'. *Grand Street*, 246-259.
- Wermenbol, G. (2021). The Holocaust in Israeli Textbooks: Death and Deliverance. In *A Tale of Two Narratives: The Holocaust, the Nakba, and the Israeli-Palestinian Battle of Memories* (pp. 77–117). Cambridge: Cambridge University Press.
- Young, A. (1995). *The Harmony of Illusions: Inventing Post-Traumatic Stress Disorder*. Princeton University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7swhj>
- Zarecka, I. I. (1994). *Frames of remembrance: The dynamics of collective memory*. Transaction Publishers.
- Zertal, I. (2005). *Israel's Holocaust and the Politics of Nationhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zerubavel, E. (2003). *Time maps: Collective memory and the social shape of the past*. University of Chicago Press.
- Zerubavel, Y. (1995). *Recovered roots: Collective memory and the making of Israeli national tradition*. University of Chicago Press.
- Zerubavel, Y. (2005). Transhistorical encounters in the land of Israel: On symbolic bridges, national memory, and the literary imagination. *Jewish Social Studies*, 11(3), 115-140.
- Zochrot. (2021). *Zochrot annual report 2021*. Retrieved from <https://www.zochrot.org/writable/uploads/Zochrot%202021%20Annual%20Report.pdf> in 30.11.20

Extended Abstract

Introduction

Israel's collective memory is based on the experience of exile and genocide as prescribed by the Old Testament conception of 'sacred history' and the perception of victimisation that it has generated. This collective memory has supported the coming together of the Jewish people, the strengthening of national identity and the consolidation of the legitimacy of the state of Israel. The genocide of the Jewish people during the Holocaust and the exile of the Jewish people throughout history have shaped Israel's security policies and national identity. This perception of victimisation causes Israel to feel under constant threat and to adopt harsh security policies. Therefore, this article analyses the shaping of the collective memory of the Israeli state and the Jewish community and its impact on political and social processes. It also discusses how Israel's politics of victimhood affects non-Jewish communities, especially Palestinians, through non-conciliatory discourses and actions, such as policies of marginalisation and denial. It argues that this politics reinforces Israel's national identity, suppresses the collective memory of Palestinians, and that this process of suppression serves to reinforce Israel's perception of victimhood. Moreover, it is one of the aims of this article that collective memory and the politics of victimisation provide a critical analysis for understanding the dynamics of Israeli-Palestinian relations and their political consequences. It also aims to show how Israeli narratives of victimhood are manipulated and used for political purposes, and to highlight the powerful influence of collective memory and the politics of victimhood on international relations and political action. In summary, this article examines the impact of historical events on collective memory by analysing certain periods of Jewish history alongside theories of collective memory in order to critically reveal how the perception of victimhood that feeds Israel's policies of denial creates an ideological framework in the construction of history and memory, and under which power dynamics this memory is shaped.

Findings

The article examines several interconnected themes related to collective memory and identity, particularly in the context of Israel and Palestine. It explores how collective memory plays a pivotal role in the formation of group identity, while also considering how group identity, in turn, shapes collective memory. A key focus is the politics of victimization, where the article discusses how Israeli narratives of victimhood are utilized as political tools and how these narratives are tightly linked to Israel's national identity.

The article delves into the selection and shaping of historical narratives, emphasizing how these stories are inscribed into collective memory. It also explores the role of law in collective memory struggles, highlighting how laws can either support or suppress particular narratives of the past. The influence of Zionist ideology in historiography is another significant area of examination, with a focus on how Jewish history is both told and omitted in these historical accounts. The concept of collective amnesia is addressed, particularly how it intertwines with the idea of the 'other'—the group that is excluded or marginalized in the process of forming national identity. This concept is explored through the lens of Israel and Palestine, where both sides perceive themselves as victims, a perception that deeply influences their political actions.

The article also provides a detailed analysis of the Israeli denial of the Palestinian Nakba, exploring the various forms of this denial and how it impacts the collective memory of both Palestinians and Israelis. Finally, it considers the broader implications of these dynamics for the formation of national identity and the process of othering, demonstrating how collective memory serves as a tool in shaping political and social realities.

Conclusion, Discussion and Recommendations

Israel's cultural memory is largely shaped by historical traumas associated with the 'cycle of sacred history' in the Torah. The expulsions and genocides in Jewish history have left a deep imprint on the collective memory of the Jewish people and have played a decisive role in the domestic and foreign politics of the state of Israel, if not in its creation, then in the 80 years after its establishment. This trauma has been a powerful motivation for the Jewish state in its quest to ensure its security and existence. On the other hand, Zionism has systematically sought to mystify the 'sacred cycle of history' in Israel's conflict with Palestine and to construct forms of control over the representation of its memory; Zionism also insists on denying the Nakbah and refuses to acknowledge Israel's victim role in Palestinian suffering.

Israel's marginalising policies have been shaped by both internal and external dynamics. In domestic politics, problems related to the Arab population in Israel are clear examples of a marginalising approach. Since the establishment of the State of Israel, the Arab population has often been subjected to discrimination and social exclusion. This discrimination has economic, social and cultural dimensions. Arab citizens' demands for equality and justice in Israel have often been limited and in some cases rejected. In foreign policy, Israel's relationship with Palestinian communities is marginalising. Palestinians have long suffered great hardship, both in the occupied territories and in the territories where they live as refugees. Israel's security and settlement policies impose severe restrictions on Palestinian land and rights. This creates a constant tension between Israel's security concerns and Palestinian demands for their rights. While marginalising politics fuels social conflicts, it can also lead to Israel's isolation in international relations. Israel's internal and external marginalising approaches lead to different reactions in the international community and sometimes damage Israel's international image.

The complete negation of the otherness of the Other and the realisation of how an instrumentalist attitude towards historical knowledge serves the current construction of collective identity depends on deciphering the story in the memories of Israeli society. Since the power to tell the story and eliminate the counter-narrative is integral to the actual military and political struggle over non-symbolic resources such as land and political power, the war over land, the struggle for the legitimisation of the sovereign national entity, and the fight over who is the victim and who is the victor have become integral parts of the overall symbolic and military conflict between the two collectives. Likewise, the control of collective memory and the destruction of the memory of the Other, which the Israeli state sees as a vital element in its ability to eliminate the Other or the legitimacy of the Other, have become central elements in each of the rival educational systems. Ultimately, the Israeli state's cultural memory and collective memory, its perception of victimhood and its politics of othering, interact in a complex and multidimensional way. Understanding these dynamics can help to deepen the understanding of Israel's social and political structure. While cultural memory and social memory shape a country's identity and policies, understanding the effects of perceptions of victimisation and marginalising politics is critical for developing more just and sustainable solutions.

İsrail-Filistin Çatışması ve Adlandırma Sorunu: Felsefi Bir İnceleme

Emine CANLI
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
eminecanli07@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0012-6458

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1602085
Geliş Tarihi: 15.12.2024	Kabul Tarihi: 28.02.2025
Revize Tarihi: 26.01.2025	

Atıf Bilgisi

Canlı, E. (2025). İsrail-Filistin çatışması ve adlandırma sorunu: felsefi bir inceleme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 557-571.

ÖZ

7 Ekim 2023'te yeniden gündeme gelen İsrail-Filistin savaşı uluslararası hukuk, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanlarında yeni tartışmalar açığa çıkardığı kadar felsefede de etik ve politik açıdan yeni sorular gündeme gelmiştir. Politika ve hukuk alanında olduğu kadar felsefede de çatışmanın ve savaşın teorik arka planını oluşturan kavramsal yapıyı yeniden düşünmeye ihtiyaç duyulduğu açığa çıkmıştır. Bu çalışma, ilk olarak soruna ilgi duyan çağdaş filozofların Ekim 2023'ten bugüne uzanan süreç içerisinde yaptıkları açıklamaları inceleyecektir. İncelemede görüleceği üzere, filozofların açıklamalarında öne çıkan nokta Filistin sorununu Yahudi sorununun bir uzantısı olarak görmek teorik bir izah sunamamaktadır. Buna dayanarak çalışmanın amacı "Filistin sorunu" adlandırmasını literatüre "Yahudi sorunu" olarak geçen tarihsel olgudan ayırmaya çalışmak olacaktır. "Yahudi sorunu" adlandırması Bruno Bauer ve Karl Marx'tan Hannah Arendt ve Alain Badiou'ya kadar birçok filozof tarafından politik felsefenin bir bahsi kılınmıştır. Çalışmada öncelikle Bauer, Marx, Arendt ve Badiou gibi filozofların "Yahudi sorunu"na dair tespitlerine ve eleştirilerine değinilecek, ardından "Filistin sorunu" adlandırmasının bağlamı belirgin kılınacaktır. Bize göre Filistin sorununu Avrupa'da açığa çıkmış Yahudi sorununun bir uzantısı ya da Filistinlilerin bireysel mülksüzleştirilmesi olarak görmek Siyonizmin sadece Filistinlilerle ilgili bir tehdit olduğu yanılgısı oluşturmakta ve sorunun taraflarının sadece İsrail ve Filistin olduğu düşüncesini beslemektedir. Bu itibarla çalışmada Filistin mücadelesini salt askeri ve politik süreç olarak görmek yerine çağın politik tahayyülüne sunabileceği imkanlara dair bir izlek sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Filistin sorunu, Yahudi sorunu, siyonizm, politik Felsefe

A Philosophical Inquiry into Renaming the Jewish and Palestinian Question

ABSTRACT

On October 7, 2023, the Israeli-Palestinian conflict reemerged on the global agenda, sparking renewed debates in international law, international relations, and political science and raising new ethical and political questions in philosophy. This development has underscored the need to rethink the conceptual framework that underpins the theoretical background of war and conflict, not only in politics and law but also in philosophy. This study will first examine the statements made by contemporary philosophers who have engaged with the issue from October 2023 to the present. As will become evident in the analysis, a key point in these statements is the argument that framing the Palestinian question as an extension of the Jewish question fails to provide an adequate theoretical explanation. Building on this, the study aims to conceptually distinguish the 'Palestinian question' from the historical phenomenon referred to in the literature as the 'Jewish question.' The term 'Jewish question' has been a subject of political philosophy for many thinkers, ranging from Bruno Bauer and Karl Marx to Hannah Arendt and Alain Badiou. This study will first explore the analyses and critiques of philosophers such as Bauer, Marx, Arendt, and Badiou regarding the Jewish question, and then clarify the specific context of the Palestinian question. In our view, interpreting the Palestinian question as a mere extension of the Jewish question that emerged in Europe—or reducing it to the individual dispossession of Palestinians—creates the misconception that Zionism poses a threat only to Palestinians. This perspective also reinforces the idea that the conflict is exclusively between Israel and Palestine. In this regard, rather than viewing the Palestinian struggle solely as a military and political process, this study will outline a trajectory for the broader possibilities it presents to the political imagination of our time.

Keywords: Jewish question, Palestinian question, sionism, political philosophy

Giriş

İsrail ve Filistin arasında 7 Ekim 2023 tarihinden bu yana süren savaşın felsefi açıdan değerlendirilmesi açık mektup, imza kampanyaları ve karşı metinler çerçevesinde yürütüldü. İlk olarak 13 Ekim 2023'te Slavoj Žižek, "The Real Dividing Line in Israel-Palestine" metni kaleme aldı. Hamas'ın saldırısı ile Netanyahu hükümetinin politikalarını mukayese edip mevcut durumu tarihsel

arka planı ile sunan Zizek, İsrail'in radikal politikaları kadar Hamas'ın radikal eylemlerinin kınanması gerektiğini vurguladı ve barış için dışarıda bir düşmana ihtiyaç duyma döngüsünün kırılması gerektiğine işaret etti. Tüm İsraillilerin fanatik olmaması gibi tüm Filistinlilerin de anti-semitik olmadığının altını çizen Zizek, bu argümanına örnek olarak binin üstündeki Filistinli akademisyenin ve entelektüelin İsrail politikalarına karşı olmanın anti-semitizme sebebiyet vermemesi gerektiğine yönelik açık mektubuna referans verdi. Fakat Zizek, ilk açıklamasında İsrail'in politikalarından bahsederken neden Hamas'ın ya da Filistin hükümetinin politikalarından bahsedilemediğine değinmediği gibi Filistinliler hakkında üretilen herhangi bir politik söylemin neden radikal kabul edildiğini tartışmaya açmadı. Nitekim altı ay sonra, 23 Nisan 2024'te yazdığı metinde, Almanya'daki Filistin eylemleri ve Filistin temalı akademik ve kültürel etkinliklerin yasaklanmasıyla Filistin hakkında söylem üretmenin dahi anti-semitizm ile suçlamaya yettiğini dile getirdi. Ancak Zizek, farkındalığını ve çıkarımlarını yine Filistin söylemine değil anti-semitizme dahil etti ve Alman hükümetinin Filistin ile ilgili faaliyetlere baskısının artması durumunda halkın tepkisinin yeni bir anti-semitizm doğurma ihtimaline karşı endişesini dile getirdi.

Zizek'ten sonra Yahudi filozof Judith Butler 19 Ekim 2023'te "The Compass of Mourning" isimli bir metin kaleme aldı. Butler, metinde bölgedeki kayıplardan hangisinin yasının tutulmaya değer olduğu sorusunun, hangisinin yaşamına ne kadar değer verildiği sorusu ile bitişik olduğunu belirtti. Filistin ve İsrail tarafına yönelik söylemlerin tarafların fiillerini kınama ile sınırlandırılmasının sadece bir "kınama ahlakı" yarattığını ve politik, etik düşünmeye ket vurduğunun altını çizdi. İsrail'in bölgedeki askeri yönetiminin sömürgecilik ve aperteid olup olmadığına dair bir tartışmanın dahi yürütülemediği yerde, geçmiş, bugün ve geleceği anlamının mümkün olamayacağına dikkat çekti. Normatif bir düşünmenin ancak bu soruları sorabilmekle mümkün olacağını söyleyen Butler, bunun karşısında Filistin halkının kendi kaderini tayin hakkından ve bölge halklarının özgür, eşit ve birarada yaşama umudundan bahsetmenin naiflikle niteleceğini belirtti. Butler'a göre bunu ummanın naif ve imkansız olarak görüldüğü yerde ihtiyaç duyulacak şey şairler, hayalperestler, evcilleşmemiş aptallar ve nasıl örgütleneceğini bilenlerdir (Butler, 2023).

Zizek ve Butler'ın metinlerinden sonra toplu imza kampanyaları ve açık mektuplar yayınlanmaya başladı. 1 Kasım 2023 tarihli "Philosophy for Palestine" metni bunlardan ilki oldu. Butler ile Étienne Balibar gibi isimlerin de olduğu Kuzey Amerika, Latin Amerika ve Avrupa'dan bir grup felsefecinin yayınladığı bu metne karşı Hannah Arendt Merkezi'nden Şeyla Benhabib karşı metin yazdı. Akabinde 13 Kasım 2023'te Jürgen Habermas ile Goethe Üniversitesi'nden Nicole Deitelhoff, Rainer Forst ve Klaus Günther'in imzasını taşıyan "Dayanışma İlkeleri: Bir Açıklama" adlı metin yayınlandı ve bu metne karşı da 22 Kasım 2023'te Nancy Fraser ve Peter Osborne gibi isimlerin kaleme aldığı "A Response to 'Principles of Solidarity. A Statement'" başlıklı açık mektup yayınlandı. Butler ve Balibar'ın da imzacısı olduğu "Philosophy for Palestine" metninin yazarları filozof olmaları nedeniyle ahlaki, entelektüel ya da başka herhangi benzersiz bir otorite iddiasında bulunmadıklarını belirttiler. Filozofların tarihsel olarak politika yapımcıların dışlayıcı uygulamalarıyla yüzleşmek ve acil müdahale gerektiren adaletsizliklerle doğrudan ilgilenmek konusunda takdire şayan adımlar attığını vurgulayarak meslektaşlarını halihazırdaki suç ortaklığının ve sessizliğin üstesinden gelmeleri için imza kampanyasına davet ettiler. Gazze'deki yıkıma dair rakamlarla veriler sunulan metinde, ikinci bir nakba tehlikesine dikkat çekildi ve ortaya çıkan "soykırım"a karşı sessiz kalmanın suç ortaklığı doğurabileceğine işaret edildi. Şiddetin 7 Ekim 2023 Hamas eylemleriyle başladığı kabulünü eleştiren metin, şiddetin ortadan kalkması için şiddeti ortaya çıkaran koşulların sona erdirilmesi gerektiğine vurgu yaptı. İsrail'in Filistin topraklarındaki varlığını "işgal" olarak tanımlayan metin, ikame edilen yapının ise artık uluslararası hukuktaki "aperteid sistemi" şeklinde adlandırıldığının altını çizdi. Metin, imzacıların vatandaşlık bağları ile bağlı bulundukları ülke yönetimlerinin İsrail'e desteklerini geri çekmeleri gerektiği çağrısıyla birlikte BDS (Boycott, Divestment, Sanctions) hareketinin bileşeni olan PACBI'nin (Palestinian Campaign for the Academic and Cultural Boycott of Israel) akademik boykot çağrısına (<https://bdsmovement.net/pacbi>) davetle bitirildi. Şeyha Benhabib ise bu çağrı metnine karşı yayınladığı açık mektupta İsrail-Filistin çatışmasına yerleşimci-sömürgeci kategorizasyonu ile yaklaşılmasını reddetti ve 7 Ekim 2023 "zulmünün" meşru direniş eylemi olarak görülüp Filistin direnişinin tarihsel sürekliliğiyle gerekçelendirilmesine karşı çıktı. Bir yandan Siyonizmin milliyetçilik, mevcut İsrail yönetiminin ise faşist olduğunu savunan Benhabib diğer yandan 7 Ekim'in

İsrail ve Yahudi diasporası için değil aksine Hamas'ın temsiliyetinden kurtulması gereken Filistinliler için bir dönüm noktası olması gerektiğine işaret etti. Felsefecilere bu tabloda düşenin fikirleri açıklığa kavuşturmak olduğunu vurgulayan Benhabib, Kant'ın etiğin ve politikanın ufkuna yerleştirdiği “ebedi barış” fikrine referans vererek ilkelerimiz aracılığıyla dünyayı değiştirebileceğimizi ummaktan başka seçeneğimiz olmadığını vurguladı (Benhabib, 2023). Fakat söz konusu ilkelerin neler olabileceğini açmadığı gibi İsrail yönetiminin ebedi savaş söylemleri ile Kantçı ebedi barış fikrinin nasıl yanyana düşünülebileceğine de değinmedi.

Jürgen Habermas'ın da imzacılar arasında olduğu ama çoğunlukla ona mâl edilen “Dayanışma İlkeleri” başlıklı mektup ve ona karşı yayınlanan karşı metin bu silsilenin son çalışmaları oldular. “Habermas'ın metnine” göre, İsrail-Filistin çatışmasına dair ard arda yapılan açıklamalarda birçok tartışma yürütülürken esasında tartışılmaya açılmaması gereken ilkeleri saptamak önemlidir. Metinde, Filistin halkının kaderi haklı savaşın ilkelerine bağlanırken, Almanya'daki siyasi kültürü var eden tüm ilkelerin açık ve basit tek bir ilkeyle koşullandı: Federal Almanya Cumhuriyeti'nin insan onuruna saygı yükümlülüğüne dayanan demokratik *ethos*u, Yahudi yaşamına ve İsrail'in var olma hakkına bağlıdır. “Dayanışmanın İlkeleri”ne karşı yayınlanan ve Nancy Fraser ile Peter Osborne'ün de imzacısı olduğu metnin merkezine ise doğal olarak bu koşulluluk ve sınırlamaya eleştiri yerleştirildi. Almanya'nın insanlık onuruna atfedilen demokratik *ethos*'unun Filistinlileri kapsamaya yetmediğini dikkat çeken metin, söz konusu ilkelerin neden sadece İsrail ve Yahudiler lehine listelendiğini, Filistinliler'in yaşam haklarını ve onurlarını koruyabilecek ya da savunabilecek bir öneri sunmadığını sorguladı.

7 Ekim 2023'ten bu yana devam eden süreçte yapılan açıklamalara baktığımızda filozofların merkeze etik ve politik sorumluluğu ve bilinci yerleştirme gayretinde olduklarını söyleyebiliriz. Bahsi geçen her bir filozofun daha önceki çalışmalarında da İsrail ve Filistin çatışması ve savaşını doğrudan veya dolaylı şekilde yer verdiklerini biliyoruz. Söz konusu çalışmalarda da açıklamalarda da açığa çıkan ya da çıkarılanın, hangi tarafın hakkını savunmanın bir diğerinin hakkını ihlal edeceğine ve kimin, neye ve nereye kadar hakkı olduğuna dair endişenin ve bu endişeye yönelik sınır çizme gayretinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Başka deyişle tarafların fiillerinin saldırı mı yoksa karşı-saldırı mı, terör mü yoksa savunma mı, çatışma mı yoksa savaş mı, savaş suçu mu yoksa soykırım mı, öznel çıkarlar savunusu mu yoksa evrensel değerler uğruna mücadele mi olduğuna dair muğlaklık bu konu ile ilgili çoğu çalışmada içkindir. Nitekim 7 Ekim 2023'ten bu yana yayınlanan metinlerin ve karşı-metinlerin de taraflardan her birinin adlandırma girişimine karşı geliştirilen eleştirilerden doğduğunu görmekteyiz. Üstelik sadece filozof metinlerinde değil paralelinde yürütülen politik tartışmalarda da bir konsensüse varılamadığı açıktır. Bu sebeple çalışmamızın amacı söz konusu adlandırma problemine dikkat çekmek olacaktır.

Çalışma hem felsefe literatüründe hem de politik söylemlerde ortak bir adlandırma eki olan “sorun” kavramı ile yapılan tamlamaya yoğunlaşacak ve kimin fiilinin nasıl adlandırılacağına dair muğlaklığın bir sebebinin sorunun ne ve kimin olduğuyla ilişkili olduğu savunulacak. Bize göre faillerinin fiillerinin nasıl adlandırılacağına dair muğlaklığın nedeni sorun şeklinde adlandırılan sürecin bağlamının belirleyiciliğidir. Bu sebeple felsefe ve siyasi tarih literatürüne “Yahudi sorunu” olarak geçen 20. yüzyıl “olay”ı ile 21. yüzyılın ilk çeyreğinde kendisini yeniden düşünölmeye zorlayan “Filistin sorunu” adlandırmalarını inceleyeceğiz. Çalışmada düşünce tarihine “Yahudi sorunu” olarak geçen adlandırmanın ve bu adlandırmanın bağlamına değinilecek. Akabinde “Filistin sorunu” adlandırmasının Yahudi sorunun bir uzantısı ve bağlamı olduğu kabulüne dair endişelerimizi dile getireceğiz. “Filistin sorunu” tamlamasının Filistin konusundaki değerlendirmelere dayattığı sınırlılıklara işaret edilecek ve söz konusu sınırlılıkların doyunluk noktasına ulaştığı iddia edilecek ve bu adlandırmanın yeniden düşünölmeye ihtiyaç duyduğu savunulacak.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı “Yahudi sorunu” ve “Filistin sorunu” şeklinde söylemde ve literatürde yer edinen adlandırmaları felsefi açıdan çözümlemektir. Başka bir deyişle politik bir adlandırmanın felsefi bir problem olarak nasıl ele alınabileceğine dair araştırma yürütmektir. Çalışmada, geçtiğimiz

yüzyılda yürütülen “Yahudi sorunu” adlandırmasına dair tartışmalara yer verilmiş, akabinde “Filistin sorunu” adlandırmasının ne anlama gelebileceğine dair bir soruşturma yürütülmüştür. “Yahudi sorunu” adlandırması için Bruno Bauer, Karl Marx, Hannah Arendt’in metinleri mukayeseli olarak incelenmiş, bu incelemeden yola çıkarak “Filistin sorunu” adlandırması konusunda neden temkinli olunması gerektiğine işaret edilmiştir.

Araştırma Etiği

Bu çalışma etik kurul onayı gerektirecek insan katılımcıların yer aldığı bir araştırma, kişisel verilerin kullanımı veya etik açıdan hassas bir süreç içermemektedir. Çalışmada kullanılan tüm kaynaklar kamuya açık olup herhangi bir izin gerektirmemektedir. Bu nedenle araştırma etiği kapsamında herhangi bir değerlendirme ya da onaya ihtiyaç duyulmamıştır.

“Yahudi Sorunu” Adlandırması

Literal anlamda ilk kullanımını Bruno Bauer’ın 1843 tarihli “Yahudi Sorunu” (Die Judenfrage) çalışmasında gördüğümüz adlandırma, Yahudilerin özgürleşme talebinin dini içeriğine yönelik bir eleştiridir. Bauer’e göre Yahudilik, dini bir kategori olup kamusal alanda özgürleşme sağlama kapasitesine sahip değildir. Aksine özgürleşmek ancak Yahudilik gibi Hristiyanlığın da yadsınmasıyla, daha genel bir ifade ile bizatihi dinin kamusal alandan dışlanmasıyla mümkündür. Oysa Yahudiler kendilerini adlandırdıkları haliyle dini bir kategoriye dahil etmekte ve bu, özgürleşmelerinin önündeki en büyük engeldir. Yahudilerin özgürleşme talepleri bizzat dini kimlikleriyle ilişkilendirmeleri karşılarında konumlandırılacak Hristiyan kimliğini yeniden üretmekle birlikte Hristiyanlardan farklı bir imtiyaz beklentisi ve kendilerine bir istisna olarak muamele edilme isteği içermektedir. Bauer’e göre ise Hristiyan Hristiyan ve Yahudi de Yahudi kaldıkça onları öteki insanlara bağlayacak öz ötelenmiş olacak ve bu dini özler her defasında onları ötekenden ayırmakla nihayetlenecektir (Bauer, 1843).

1844 tarihli Karl Marx’ın “Yahudi Sorunu Üzerine” (Zur Judenfrage) çalışması Bauer’ın çalışmasından bir sene sonra yayınlanmış olup Bauer’ın metninin hem ayrıntılı bir analizi hem de eleştirisidir. Marx’ın Bauer’e temel eleştirisi, sorunun kurgulanışı gibi reddinin de yine din üzerinden yapılmasıdır. Çünkü Marx’a göre (1997) bir sorunun formülasyonu, onun çözümünü de içerir. Başka bir deyişle Yahudilerin özgürleşme talebinin çözümü, soruyu olduğu gibi yanıtlamak değil, başka bir yanıtı mümkün kılacak imkanları barındırabileceği şekilde soruyu yeniden formüle etmek ve böylece onu gerçek bir soruya dönüştürmektir. Aksi takdirde cevap zaten sorunun öğelerinin ve gramerinin imkanları dahilinde olacaktır. Bu da sorunu olduğu gibi kabul etmek, başka ne olabileceğine dair bir soruşturma yürütmemektir. Bauer’ın “Yahudi sorunu” adlandırmasını aynen metne taşıması gibi cevabı (yadsınmış olsa dahi) yine din ile doludur ve bunun ötesine geçebilecek imkânı barındırmamaktadır (Marx, 1997). Marx’a göre Bauer devletin dinsiz bir yapı olmak dışında ne olduğu ya da ne olabileceğine dair yeterince düşünmemiştir. Marx için ise Almanya’da Yahudi sorununun teolojik bir sorun olmasının nedeni, tam da devletin ekonomi-politik bir yapı olduğunun ayırdına varılamamasıdır. Bu nedenle ilk önce sorunun formülasyonundaki yaklaşım değiştirilmelidir, yani; politik sorunları teolojik sorunlara dönüştürmek yerine, teolojik sorunları politik sorunlara dönüştürmek amaçlanmalıdır (Marx, 1997). Aksi halde Yahudilerin sorunu ile Bauer’ın cevabı birbirlerinin üzerine kapanmaktadır.

Marx da Bauer gibi “Yahudi sorunu” adlandırmasının karşısında yine dini bir kategori doğurduğunu ve her bir dini kategorinin bir diğerinden farklılık talep ettiğini düşünmekle birlikte illa Yahudilik şeklinde bir adlandırma talep ediliyorsa Yahudiliğin dünyaya bakan yanının yani sermaye ile ilişkisinin de denkleme dahil edilmesi gerektiğine işaret eder (Marx, 1997). Tıpkı “insan hakları” adlandırmasında tüm maddi gerçekliğinden soyutlanmış insanın hiçbir şeye işaret etmemesi gibi özü din üzerinden tanımlanmış ve tüm maddi bağlamı göz ardı edilmiş (büyük harfle) Yahudi de içi din ile doldurulurken maddi bağlamı boşaltılmış olmaktadır. Oysa yüzü dünyaya dönük (küçük harfle) yahudi ekonomi-politik sermaye ile ilişkili olup, aristokrasiden burjuvaya kapitalin güçlü bir bileşenidir. Ve bir yahudi özgürleşmesinden bahsedilecekse söz konusu ekonomi-politik bağlamı göz önünde

bulundurup, onu kapitalin referans noktalarını çözümleyecek yıkıcı bir güce dönüştürmek amaçlanmalıdır. “Yahudi”, esasında Avrupa’daki sermaye ilişkilerinin diğer adıdır ve Yahudilerin özgürleşmesindeki amaç da bu adı ve bağlamı üstlenmemek ve reddetmek olmalıdır (Marx, 1997). Dolayısıyla Marx’a göre (1997, s. 52) özgürleşmenin formülü şöyledir: “yahudinin *toplumsal* özgürleşmesi, toplumun *yahudilikten özgürleşmesidir*”.

Bauer’in 1843 ve Marx’ın 1844 tarihlerinde metinlerini yayınladıklarında henüz Almanya’da antisemitizmin kavramsallaştırmasına ve Nazizm’in ortaya çıkmasına bir yüzyıl vardır fakat geriye dönük okumalarda Bauer’in de Marx’ın da metinlerinin antisemitik nüveler barındırdığı iddia edilmiştir. Böyle bir iddianın açığa çıkabilmesini sağlayan tam da ikisinin de işaret ettiği gibi “Yahudi sorunu” adlandırmasının teolojik ve sistematik olduğu fikridir. Zira Bauer’in de Marx’ın da metinlerinin “Yahudi sorunu” adlandırmasının dini bir kimliğin öz haline geleceğine ve karşıtını da üreteceğine dair bir uyarı içermektedir. Fakat bir diğer “Yahudi sorunu” düşünürü Hannah Arendt, Marx’ın antisemitizmle suçlanmasını haksızlık olarak görür. Arendt, bir yandan antisemitizm suçlamalarını bertaraf ederken diğer yandan Marx’ın da diğer düşünürlerin de gözden kaçırdığı hususun 19. yüzyılda yükselen ulus-devlet konsepti olduğunu söyler (Arendt, 2014a). Arendt’e göre Yahudi sorunu, Avrupa’da sermaye ile ulus-devlet birlikteliğinin aristokrasiye ve maddi gücü ellerinde bulunduran kendilerinden-olmayan, kendileri ile iş birliği yapmayan topluluklara yaşam hakkı sunmayan politikaların doğal sonucudur. Yahudilerin diğer topluluklardan farkı ise sadece tek bir ülkenin değil birçok farklı ülkenin sınırlarında dağınık olmaları (inter-Avrupalı) ve herhangi birinde ulus konsantrasyonu sağlayacak çokluğa ve toprağa sahip olamamalarıdır (Arendt, 2014a). Başka deyişle Arendt, “Yahudi sorunu”nu içeriğini ve bağlamını Yahudilerin kendilerinin oluşturduğu bir adlandırma olmadığını, 19. yüzyıldan itibaren Yahudileri dışlayan Avrupa’nın ulus-devlet anlayışının ortaya çıkardığını savunur. Bu şekilde düşünüldüğünde dahi, Nazizmden günümüze kadar sadece Yahudiler ya da Yahudilik değil, İsrail ile ilgili en küçük bir eleştirinin dahi Yahudilerin varlığı ve özgürlüğü için tehdit oluşturduğuna dair savunu “Yahudi sorunu” söylemini yeniden üretmektedir. Nitekim İsrail’in tüm söylem ve fiillerinin meşruiyetini dayandığı ~~nokta~~ nokta da burasıdır.

Arendt’in tarif ettiği arka planla birlikte düşündüğümüzde Yahudilerin Avrupa tecrübesinin iki çıkarım yapmalarına sebep olduğunu söyleyebiliriz: İlki, ulus konsantrasyonu sağlayamayan dağınık bir halk olmanın artık mümkün olmadığı, ikincisi ise toprağa ve hakka dair yeniden-bölüşüm çağına başladığıdır. Buna karşı ise iki hamle ile hayatta kalınabilirdi: Toprak edinmek ve bir ulus yaratmak. Bu nedenle Filistin topraklarını mülksüzleştirmek, Yahudiler için toprak-sermaye-yasa üçgenindeki 19. yüzyılda kolonizasyonun ve 20. yüzyıldaki modern ulus devletin “doğal” gerekliliğidir. Yahudi sorunun tek bir çözümü vardır o da dağınık halde bulunan Yahudi halkını (Yahudilerin ilahi ve tarihi kökleri nedeniyle zaten kendi toprakları olan) Filistin’de toplamaktır (Hollstein, 1975). Filistinliler için işgal şeklinde ilerleyen süreç, Yahudiler açısından çağın dayattığı “doğal” ve “açık” gerekliliktir. İsrail Başbakanı Golda Meir’in 1969’da “Sanki daha önceden bir Filistin halkı varmış gibi... Hiçbir zaman bir Filistin halkı olmadı” (akt. Said, 2009) diyerek İsrail devletinin meşruiyetini varetmesi de bu sebeptir. Zira bahsi geçen varlık, fiiliyattaki duruma yani Filistinlilerin orada yaşayıp yaşamadıklarına değil ulus-devlet inşa etme kapasitesi ve kararlılığı göstermiş olup olmadıklarına işaret etmektedir. Bu talepte ve eylemde bulunup kararlılık gösteren ilk topluluk olan Yahudiler toprak ile ulus arasında nedensellik bağı kurarken, bu bağı kuramayan ve kararlılığı gösteremeyen Filistinlilerin ulus olma şansları kalmamıştır. Böylece İsrail için ilk aşama yani ulus-devlet olma kısmı karara bağlanmış, ikinci aşama olan azınlık mevzuu yani Filistinliler’in İsrail’in azınlığı olup olmadıkları hususun karara bağlanması gerekecektir. Bu husus çoğunlukla Yahudilerin Avrupa’daki azınlık olma tecrübesi ile analogi kurularak anlaşılmaya çalışılır. Ancak söz konusu analogiye uymayan noktalar da bulunmaktadır. Arendt’in ulus-devlet ve azınlıklar konusundaki görüşleri bizler için Yahudi tecrübesini anlamak açısından yol gösterici olacaktır.

Avrupa’nın ulus-devlet konseptinin dışında kalan Yahudi halkı üzerinden ulus-devlet ve emperyalizm çözümlemesi yapan Arendt, 20. yüzyılla birlikte tek bir ulusun devletin merkezine yerleşmesinin sadece yönetsel bir değişiklik olmadığına, merkezi ele geçiren ulustan olmayan azınlıkların varolma haklarının inkârı ile nihayetlendiğine işaret eder. Azınlıkların tarih boyunca mevcut olduğunu hatırlatan Arendt, ulusun devleti fethettiği 20. yüzyılda ise azınlıkların hakları için

devletin dışındaki yapıların garantisine ihtiyaç duymalarının yeni olduğunu belirtir. Azınlık haklarının Milletler Cemiyeti gibi uluslararası kuruluşların garantörlüğüne bırakılması, azınlık kalma durumunun artık daimî olacağına ima etmiş ve öyle de olmuştur. BM'nin azınlıklar ile ilgili anlaşmalarında sadece ulusun üyelerinin yurttaşlık haklarından tam yararlanabilecekleri, azınlıkların ise asimile olana kadar istisnai bir yasaya ihtiyaç duydukları teyit edilir. Arendt'e göre BM'nin azınlık anlaşmaları devletin, yasaların bir aygıtı olmaktan çıkıp ulusun aygıtına dönüşme sürecinin tamamlanmasıdır. Fakat tüm bu süreçte göz ardı edilen husus; azınlıkların bir nüfus nakli olasılığı olmadığı ya da barınma hakkı talep edebilecekleri bir ülke kalmadığıdır (Arendt, 2014b). Arendt'e göre (2014b) bulundukları hiçbir ülkede çoğunluğu oluşturamadıkları için devletsizliğin, "azınlık ulusu" olmanın görünür hale geldiği Yahudi halkının haklarının ancak uluslararası korumayla savunulabilecek olması bu durumun yönetsel bir mesele ve "Yahudi sorunu" olarak görülmesine neden olmuş ve ulus-devlet konseptinin dışarıda bıraktığı daimî azınlıklar ile devletsizler sorunu olduğunu göz ardı edilmiştir. Buna karşı Yahudiler de varolma haklarının toprak edinme ve ulus yaratma ile koşullandığını tüm açıklığı ile kavrayarak çağın gerekliliğine uymuş ve Filistin topraklarını sömürgeleştirip kendi mülteci kategorisini yaratmışlardır (Arendt, 2014b).

Arendt'in topraksızlıkların devletsiz, devletsizlerin ise haksız olmaya mahkûm olacağına dair söyleminin örneklemini Yahudiler ile sınırlandırılır ve çözümlemesi Yahudilerin yurt edindiği Filistin topraklarında nihayete erer. Oysa Filistin halkı da Arendt'in düşündüğü şekliyle Avrupa'nın "Yahudi sorunu"nda olduğu gibi İsrail devletinin mülteci kategorisi ve azınlığı olamamıştır. Üstelik Yahudiler tüm çabalarına rağmen, Filistinlileri kendilerinin azınlıkları haline getirebilecekleri çoğunluğa da hala ulaşamamışlardır. Avrupa'da ve birçok farklı bölgede inter-Avrupalı ve *minorite par excellence* olan Yahudiler bir araya gelerek, Filistin topraklarında ulus konsantrasyonu sağlayacak çoğunluğu elde etmeye çalışmış (Arendt, 2014a) fakat tamamlayamamışlardır. Arendt'in varsaydığı gibi, Yahudiler bölgenin çoğunluğu olsa dahi İsrail devletinin hala ayırt edici bir özelliği vardır. İsrail, diğer ulus-devletler gibi Filistin halkını azınlığı olarak görmemiş, bu nedenle asimile etme çabası dahi göstermemiştir. Filistin halkını Yahudileştirmek kategorik açıdan (Yahudi dininin gereklilikleri açısından) mümkün olmadığı için İsrail açısından Filistinliler, yasalarca kendilerine yer açılacak bir azınlık olamaz. Bunun günümüzde politik ve askeri açıdan en açık göstergesi İsrail'in belirli bir şehir planı çerçevesinde yürüttüğü sistematik işgal ve işgal edilen yerler ile henüz edilmeyen yerler arasında ördüğü güvenlik duvarlarıdır. Her defasında genişletilen sınırların ötesine sürüklenen Filistin halkı, diğer ulus-devletlerdeki azınlıklardan ve göçmenlerden farklı olarak, topraklarının kendilerinde kalan kısımlarında da mülteci kamplarında yaşamaktadırlar. Filistin halkı, bir anlamıyla kendi topraklarında mülteci haline getirilmiştir. Dolayısıyla yeni bağlamıyla Yahudi sorunu, devlet olma kapasitesi taşıyamayan İsrail'in bölge halkını yönetiminde yer açmaması ve kapasitesinin tamamını Yahudilikle doldurmuş olmasıdır.

Bauer, Marx ve Arendt'in "Yahudi sorunu"na dair tartışmalarını adlandırmanın sabitliğe bürünmesine mâni olma ve onu soru formuna büründürme çabası olarak görüyor ve bu çabanın gerekliliğini 20. yüzyılda bir ihtiyaç, 21. yüzyılda ise bir zorunluluk olarak açığa çıktığını düşünüyoruz. Çağdaşımız olan Badiou'nun 21. yüzyılda yeniden formüle ettiği haliyle soru şudur: "Avrupa Yahudilerinin yok edilmesindeki suç ortaklığına dayanan Yahudi adının dogmatik biçimde İsrail Devleti'ne bitişik olması zorunlu mudur?" (Badiou, Hazan ve Zizek, 2014, s. 45). Badiou'ya göre savaştan önce Avrupa'daki herhangi bir değerle ilişkisi kurulamayan Yahudiler, günümüzde Ortadoğu'da Avrupalılardan daha çok Avrupalı görülüyor ve "İslamcı barbarlığa" karşı Avrupa değerlerinin temsilcisi ve "ileri karakolu" olarak kabul görmektedir. Üstelik yeni haliyle "Yahudi adı" ile "Batının mukadderatı" birlikte düşünülmekte ve Batı ile İsrail devleti arasında mutlak bir ittifak oluşturulmaktadır. Bu nedenle İslam gericiğin, Yahudilik ise ilericiğin temsili haline bürünmüş ve Yahudi adı veya İsrail'e karşı gelişecek herhangi bir şüphe ilerlemeye ket vurmakla ve eleştiri nereden gelirse gelsin anti-semitizmle suçlanmaktadır. Öyle ki eleştiri bir Yahudi'den dahi gelse kişi anti-semit olmakla suçlanmaktadır. (Badiou vd., 2014). Badiou'nun "Portées Du Mot 'Juif'" çalışmasına katkıda bulunan ve çalışmasında Yahudi kimliğini referans dahi göstermeyen Cécile Winter bunun örneklerinden biridir. Winter kadar kendisi de anti-semitizm suçlamalardan kaçamayan Badiou'ya göre, Yahudi adının ve İsrail devletinin sorgulanamaz karakteri, söz konusu yapının ve söylemin gücünden ziyade eleştirel düşünenlerin ideolojik ve politik zafiyetinden kaynaklanmaktadır (Badiou

vd., 2014). Yahudi sorunu söz konusu olduğunda başta Fransa olmak üzere Avrupa'daki suçluluğun sürekli bir savunu mekanizması oluşturduğuna dikkat çeken Badiou'ya göre, "herhangi bir şey olmadığını" ("Ben anti-semit değilim") kanıtlamak zorunlu olmadığı gibi gerekli de değildir. Bu suçlamaların sıklıkla sorunu düşünülemez kıldığını ve sessizliğe davet ettiğini belirten Badiou, "anti-semitizmin gerçek işlevi nedir?" sorusu ile sorunu soru formunda tutmaya gayret eder ve Yahudi adı-İsrail devleti, İslam-Filistin ve anti-semitizm-Avrupa arasında kurulan zorunluluğu yeniden düşünmeye davet eder (Badiou vd., 2014). Badiou'ya göre (2015) Nazi soykırımının ardından Yahudi adının kutsallaştırılması artık Yahudileri tarihin bir istisnası haline getirmiş ve bu istisnai durum evrensel ve eşitlikçi tartışma zeminini ortadan kaldırmıştır. Yahudilerin mağduriyetine karşı Avrupa'nın suçluluğu İsrail devletine söylemlerinde ve fiillerinde ayrıcalıklar sunmakta, Yahudiliği herhangi bir kimlik olmaktan ziyade gözardı edilmesi teklif dahi edilemez aşamaya ulaştırmıştır.

Bu noktada Badioucu kavramlarla düşünürsek Siyonizm, *terör* şeklinde adlandırdığı kötülük biçimi olan Nazizmin sonucu olarak ortaya çıkmıştır evet; fakat artık bir sonuç olmanın ötesine geçip zorla adlandırmaya dönüşmüştür (Badiou, 2013). Badiou'ya göre radikal kötülük düşüncesiyle Nazizmin düşünülemez, dile getirilemez, öncesi ve sonrası tasarlanamaz olduğu ilan edilmiş ve kendisinden sonra tüm kötülükler ona kıyasla ölçülmüştür. "Ölçüsüz ölçü" olarak Nazizm taklit-edilemezdir tam da bu nedenle sürekli taklittir ve kendisinden sonraki her suç onun taklidi haline bürünmüştür (Badiou, 2013). Avrupa'da uluslaşma ve en nihayetinde Nazizmin bir sonucu olarak ortaya çıkan "Yahudi adı" ise hem Nazizmin politik konseptini hem de ulus-devlet-sermaye konseptinin referans noktalarını hedefleyip onları hükümsüz kılacak evrensel ve eşitlikçi bir çözüm haline gelebilseydi bir hakikat vazede bilirdi. Ancak İsrail, "Yahudi sorununun" içindeki boşluğu değil doluluğu hedeflemiş ve bir ideoloji olarak hem dini bir cemaat hem de militarist bir yapıyı hedefleyen "Siyonizm" adı ile Yahudi kimliğini mutlaklaştırarak adlandırılmayan bir boşluk bırakmamıştır. Bu haliyle Siyonizm, "adlandırılmayanı zorla adlandırarak" kendisi dışında hiçkimseye ve hiçbirşeye varolma imkânı tanımamaktır (Badiou, 2013). Dolayısıyla anti-semitizm söylemi ve bu söylemin ona kazandırdığı hareket alanıyla sürekli güç tazeleyen Siyonizm, artık Yahudilere de Yahudi olmak dışında başka bir şey olma imkânı sunamamaktadır. Bir Yahudinin Filistinlilerin haklarından bahsetmesi değil İsrail'in politikalarına ve fiillerine yönelik eleştirisi dahi onu anti-semit olmakla suçlanmaya açık hale getirmektedir. Siyonist propaganda, Yahudiler için İsrail dışında başka bir yerde yaşam hakkı olmadığını savunurken, gücünü geçmişteki felakete dayandırmakta ve gelecekteki muhtemel felakete karşı öz savunma hattı oluşturmaktadır. Böylece Yahudiliğin dışının zamansal ve mekânsal açıdan tehlikeye açık olduğu fikrini yerleştirmektedir. Oysa felaket tam da Yahudilere Yahudilik dışında başka bir şey olma imkânı bırakılmamasıdır. Bir Yahudiye Yahudi-olmayanla birlikte yaşama imkânı sunmayan bu yapı, Filistinlilerle fiziken komşu olma ihtimalini düşünmelerine dahi mâni olmaktadır. Bu kategorik ayırım ve mutlaklaştırma sadece Yahudiler ve Filistinliler için değil Yahudi-olmayan herkes için felaketle sonuçlanmaya yazgılıdır. Dolayısıyla Filistin sorununu düşünürken onun bir yandan işgal sonucu topraksızlaştırılan ve haklarından mahrum bırakılan Filistinlilerin varlık mücadelesini imlediğini diğer yandan ise Yahudi kategorisinin Yahudiler dışında başka bir topluluğa varlık imkânı sunamayacağını gözardı etmemek gerekir (Keleşoğlu, 2014).

"Filistin Sorunu" Adlandırması

"Filistin sorunu" hem olgu düzeyinde hem de politik bağlamda düşünüldüğünde ilk aşamada topraksızlaştırılma, mülksüzleştirilme süreci olarak kabul görmektedir. Yahudi topluluğun Filistin toprakları üzerinde sistematik olarak yürüttüğü ekonomik ve politik yayılma sonucunda demografik yapı değişmiş ve ikame edilen yeni yapı aracılığıyla politik hak iddia edilmeye başlamıştır. Bölgede toprak edinerek millet olma çabası güden Yahudi topluluk süreçle uluslararası hukukta ve söylemde de kendisine yer açmıştır. İsrail'in devlet olma meşruiyetini dayandığı bu süreç, Filistin halkı için topraksızlaştırılma, mülksüzleştirilme şeklinde ilerlemiştir. Fakat toprak ile hak arasındaki ilişki İsrail ve Yahudiler söz konusu olduğunda devlet düzeyinde tartışılırken, Filistin halkı söz konusu olduğunda bireysel hak ihlalleri olarak görülmüş ve bu yaklaşım günümüzde de devam etmektedir. Öncelikle "Filistin sorunu"nun Filistinlilerin topraklarını ve özel mülklerini yitirdiği de facto bir hak ihlali olmadığını izah etmek gerekmektedir. Bunun için de toprak ve hak arasındaki ilgiyi açığa çıkarmamız gerekecektir.

Yunanca hem yasa hem de toprak anlamına gelen *nomos*, *names* olarak soy ismine işaret eder, süreçle Roma’da hak kavramının bağlamını oluşturur (Vico, 2007). Antik dönemde toprağa sahip olanlar hakka sahipken, olgunun söyleme taşınıp sabitlendiği Roma hukukuyla birlikte ilişki tersine döner ve söylemde yer edinmeyen herhangi bir konu, kişi ve grup olguda kendisine yer bulamaz olur. Roma hukukuna referansla ikame edilen modern hukuk da bu minvalde ilerler. Fakat toprağın doğal sahibi ve “oralı olanlar” ile söylem inşa edebilenler arasındaki gerilim, tarihin belli dönemlerinde çatışma ve beraberinde hem söylemsel hem de olgusal açıdan yeniden bölüşümü dayatır. Süreç, söylem ile olgunun örtüşmemesi nedeniyle bölüşümden adil pay alamayanın hem söylemde hem de politik alanda kendisine yer açmasıyla nihayetlenir (Rancière, 2005).

Tarihin önemli bir dönemeci olarak görülen Fransız Devrimi ve sonrasındaki kazanımlarla, toprak ve haklara dair çatışmanın ileri bir aşamaya taşındığı düşünülmüş ve söylem ile olgu arasında adil bölüşümün yapıldığına ikna olunmuştur. Söz konusu kazanımlara göre yurttaş hakları ve bunlara eşlik eden insan hakları ile birlikte olguda da söylemde de kendisine yer açılmayan kimse kalmayacaktır. Söylemin ikamesi devrimden 150 yıl sonra, 20. yüzyılın ortasında tamamlanmış, ancak bu defa bir ulusa dahil olmadığı için yurttaşlık haklarından yararlanamayan ve asimile edilmeyenlerin ne olacağı paradoks yaratmıştır. Bir ulusa dahil olamamış azınlıkları korumak için başvuru İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ise bu paradoksu çözmeye çabalar ancak söz konusu çaba her defasında çelişkileri daha görünür kılar. Arendt’in de ifade ettiği gibi, beyannamedeki hakların, insanın insan olmasından kaynaklanan “doğal” hakları olduğu kabul edilmiş ve bu nedenle devredilemez, başka yasalara ya da haklara indirgenemez ve onlardan çıkarılamaz oldukları varsayılmıştır. Ancak beyannamede deklare edilen hakların ikamesini ve korunmasını sağlayacak hiçbir otoriteye işaret edilmemiştir. Ulus-devletlerin ikamesinden sonra azınlık ve göçmen kategorisinde kalan halkların, yurttaş haklarından mahrum olmakla insan haklarından da mahrum kaldıkları açığa çıkınca esasında olgusal düzlemde herhangi bir kazanımın elde edilemediği görünür hale gelmiştir (Arendt, 2014b). Çünkü İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi söz konusu hakları sunacak mekanizmanın yine insanların bağlı oldukları ya da olabilecekleri bir devletin yasalarına yönlendirir. Paradoks da buradan kaynaklanır. Marx’ın, yarım yüzyıl öncesinde devrimin kazanımları tartışılırken ileri sürdüğü “Kimdir vatandaştan ayrıışan bu insan?” sorusu da bu paradoksa işaret eder. Marx’a göre insan hakları, öteki insanlardan ve topluluktan ayrıştırılmış tekil insanın haklarıdır ve bu anlamıyla hak, esasında bağlamından kopararak özel mülkiyete dönüştürülmüştür. Bahsi geçen haklar, insanın insana bağlılığına değil tersine ayrılışına işaret eder. Bu nedenle söz konusu “insan hakları” söylemi, insana özgürlük ve yetkinlik sunmak yerine onun diğer insanlardan ve maddi koşullarla bağlantısızlığını kabul edip, onu sınırlama girişimidir (Marx, 1997).

Arendt’in “Yahudi sorunu”, Holokost ve göçmenlik; Marx’ın ise Fransız Devrimi’nin kazanımlarını çözümlerken başvurduğu insan hakları söylemini “Filistin sorunu” için yeniden kurgulayıp buradan hareketle düşünürsek; Filistin topraklarının işgalini tek tek Filistinlilerin topraksızlaştırılması olarak görmek, BM sözleşmelerine referansla “geri dönüş” hakkı talep etmek ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin çalıştırılmasını beklemek esasında bir önceki yüzyıldaki ulus-devlet, azınlıklar ve göçmenler meselesine hapsedmektedir bizleri. Buna göre egemen bir Filistin devleti olmadığı sürece Filistinliler, haklarını koruyacak ve güvence altına alacak daimî bir yasaya ve güce sahip olamayacaklardır. Nitekim Filistinliler, yurttaş oldukları Filistin yönetimine de uluslararası mahkemelere başvurmaları durumunda da bu haklardan yararlanamamaktalar. Yasaların ve uygulamaların vazettiğine göre Filistinlilerin doğal haklarından yararlanabilmeleri için tam bağımsız ve özgür bir Filistin devletinde yurttaş olmaları ön şarttır. Halihazırda Filistin devleti olduğu iddia edilen yönetimin devlet olma kapasitesine dair sorgulama Filistinlilerin söz konusu hakları kendilerine sunabilecek bir devletlerinin olmadığını gösterecektir: Filistin, Batı Şeria’da 84, Gazze’de 7 olmak üzere 91 güvenlik noktası ve sınır kapısı olup, hepsinin İsrail’in ve diğer ülkelerin gözetiminde olduğu bir devlettir. Filistin, bağımsızlığını gerekçe göstererek kendi iradesiyle ordu kuramayan bir devlettir. Filistin, İsrail’in para birimini kullanan bir devlettir. Filistinliler, kendi yönetimlerinde kalan Batı Şeria ve Gazze arasında seyahat edemedikleri gibi başka bir ülkeye çıkışları ve kendi topraklarına dönüşleri dahi İsrail tarafından belirlenen şartlara tabidir. Yani, İsrail bir ulus olup kendi kaderini tayin hakkına sahipken, Filistinlilerin tüm eylemleri İsrail yönetimine bağlıdır (Hollstein, 1975, s. 384). İsrail için

adı konmamış bir şekilde varlık gösteren bir topluluk olarak Filistinlilerin nefes alması veya sokakta yürümesi ile ateş açması eş derecede tehdit oluşturur (Pappe, 2007). Meşru olduğu savunulan hukuki ve siyasi yolların fiili etkisinin olamaması da bu nedenledir. Hem fiili hem de kavramsal sınırların belirsizliği artık uluslararası güçlerin dahi Filistin’i tek başına toprak sorunu ya da Yahudi sorunun bir uzantısı olarak görüp çözüme çabasına ket vurmaktadır. Bu nedenle Filistin halkının fiillerinin meşru savunma hakkı mı, terör mü, saldırı mı şeklinde adlandırılacağı konusundaki belirsizlik de günden güne artmaktadır. İsrail’in fiillerinin nasıl adlandırılacağı da doğal olarak benzeri belirsizlik ve şüphe barındırmaktadır. Çıkışsızlığın nedeni Yahudi sorunu ve Filistin sorunu adlandırmalarının bağlamlarının ve söyleme çizdikleri sınırlardır.

Hem Filistinlilerin mücadelesini hem de İsrail’in fiillerini adlandırmaya dair belirsizliğin çözülmesinin bir yolu güce dayalı savaş olup yakın gelecekte hangi gücün galip geleceği ile ilgiliyken diğer bir yolu ise adlandırmaya yönelik sorgulama yürütmektir. Söz konusu iki ihtimalden ilki savaş koşullarının şekillendirebileceği ve tarafların tasarrufunda bir bahisken ikincisi ilkinin bir uzantısı ya da yan unsuru değil herkesi ilgilendiren asli bir meseledir. Çünkü barış döneminde olduğu kadar savaşta da fiillerin niteliği failin nasıl adlandırıldığı ile ilgilidir ve bu kavramsal ve politik önerilere ihtiyaç duyan kısımdır. Nitekim Solak’ın dikkat çektiği üzere (2024) uzunca bir süredir İsrail’in Filistindeki uygulamaları için “Filistin sorunu”nundan ziyade “apartheid” kavramı kullanılmakta ve Filistin eylemleri de “self-determinasyon” olarak adlandırılmaktadır. Bu çabanın sonucunda 2022 BM İnsan Hakları Konseyi’ne sunulan raporda appertheid kavramı kayda geçmiştir (Solak, 2024). Aparteid ve self-determinasyon kavramlarının kullanımıyla amaçlanan İsrail’in fiillerinin “uluslararası suç” şeklinde adlandırma gerekliliğine işaret etmektedir. Aparteid hem insan hakları ihlalini hem de uluslararası hukuk bağlamında “insanlığa karşı suç” teşkil ettiği için sorunun normatif karakterine gönderimde bulunmaktadır (Solak, 2024). Politika ve uluslararası hukuk normları açısından kazanım olabilecek bu çabaları önemli bulmakla birlikte Yahudi sorununun Avrupa’ya referansla düşünülmesi gibi Filistin sorununun da Güney Afrika’ya referansla düşünmenin diğer imkânları gözardı etme tehlikesi barındırdığını ve bu nedenle temkinli olmak gerektiğini düşünüyoruz.

Sonuç ve Tartışma

“Sorun” kavramı ile oluşturulan tamlamalarda mevzu edilen bahisler, verili koşullar altında düşünülmeyi gerektirir. Mevzu edilen bir bahsin referans noktaları ve bağlamı belirgin olup, norma uygun çözüm arayışlarına gidilir ve çözümlemede norm dışı unsurlara yer verilemediği için ya henüz adlandırılmaz kabul edilir ya da istisna kategorisine eklenir. Bu anlamıyla, bir bahsi sorun olarak ele almak onu mevcut koşullar çerçevesinde yeniden formüle etmekten ve koşulların sınırları içinde çözmeye çalışmaktan öteye gidememektir. Fakat statik olduğu düşünülen bir sorun, süreçle yeni bağlamlar oluşturabilir ve bir önceki aşamadan farklı değerlendirmelere ihtiyaç duyabilir. Bu dinamik yapıya büründüğü haliyle karşımızda beliren bahis, artık sorun değil başka bir adla dile getirilmeye zorlar bizleri.

Buradan yola çıkarak düşünürsek “Yahudi sorunu”nun bağlamı Almanya ve Avrupa’dır ve sorun adlandırmasının karşılığını bulduğu yer de burasıdır. Buna karşı “Yahudi sorunu”nun sonuçları nedeniyle Avrupa’dan Filistin topraklarına göç etmiş Yahudilerin bu coğrafyadaki varlıkları ve Filistinlilerle ilişkileri, artık bir önceki anlamıyla “Yahudi sorunu” değildir. Çünkü açığa çıkan yeni referans noktaları bir önceki bağlamı aşmaktadır. Önce ulus-devlet sürecindeki azınlıklar meselesi olarak, akabinde Almanya ve Avrupa’da gerçekleşen “soykırım” a referansla adlandırılan durum “Yahudi sorunu” iken; İsrail’in tüm varlığıyla kendisini açığa çıkaran durumu hem üstlenerek hem de aşarak Yahudileri tarihin istisnası olarak görmesi ve böyle muamele edilmesini beklemesi yeni bir bağlama ihtiyaç duymaktadır. Yahudi sorunu bahsinde Yahudi halkı sistematik olarak yok sayılmış, sürülmüş, soykırıma uğramış ve varolma mücadelesi veren bir halkken, yeni bağlamıyla birlikte gelişen Siyonizm ile kendisini Yahudi halkının doğal, tarihi ve kutsal temsili olarak tanımlayan “İsrail devleti”, tüm içeriğini Yahudilikten alıp Yahudi-olmayana varolma hakkı tanımayan bir güç haline gelmiştir. Siyonizm Yahudi halkının özgürleşmesini değil tüm içeriğini Yahudilikten aldığı için Yahudilere dahi Yahudi olmak dışında başka bir zemin sunamamaktadır. İsrail’in kendisini tarihin ve hukukun istisnası olarak dayatma çabaları ile Avrupa’daki Yahudi sorununu ayırt edememek,

Siyonizmin başta Filistin olmak üzere bölgedeki ve (bölge dışındaki) tüm fiillerine meşruiyet atfetmeye ve yargılamaz, yargılansa dahi yaptırımları uygulanamaz hale sokmaktadır. Çünkü Yahudilerin yaşam ve varlık mücadelesinin politik, askeri ve ekonomik garantörü olarak görülen Siyonizmin İsrail sınırları içindeki ve dışındaki her bir eylemi yaşamlarına ve varlıklarına karşı yürütülen Nazi politikalarının telafisi olmaktadır. Bu yaklaşım Siyonizmin meşru iradesi olarak görülen İsrail devletine sınırsız (hatta aşkın anlamıyla; sonsuz) meşruiyet tanımaktadır. Ancak Badiou'nun da dediği gibi eğer Ortadoğu'daki sonsuz savaş bitirmek istiyorsak Holokost'u unutmak zorundayız (Badiou, 2015).

Bu bağlamda düşünüldüğünde “Filistin sorunu” şeklinde yapılan adlandırma da süreci bireysel mülksüzleştirme ve dolayısıyla bireysel hak talebi, bölgesel bir güvenlik ve insani yardım meselesiyle ya da Müslüman bir topluluğun özgürleşme çabası olarak görmektedir. Buna rağmen Filistin halkının mücadelesi ve referans noktası yeni bir bağlam yaratmakta ve mücadele ne İsrail ne de uluslararası güçler tarafından nihayetlenilemediği, mevcut referans noktalarına çekilemediği ve o sınırlarda tutulmadığı için Filistin sorunu adlandırmasına direnmektedir. Filistin mücadelesi kendisi dışındaki güçler ve onların kanaatleriyle tanımlanıp karara bağlanamayacağını her defasında yeniden göstermektedir.

Düşünce tarihine “Yahudi sorunu” olarak geçen ve Bauer, Marx, Arendt, Badiou tarafından incelenip referans noktaları açığa çıkarılan süreç bize “Filistin sorunu” adlandırmasında yol gösterebilir. Başa dönüp hatırlarsak, “Yahudi sorunu” kavramsallaştırılmasında Yahudilerin özgürleşme talebine yönelik temel eleştiri ve öngörü, özgürlük taleplerinin tüm doluluğunun dinden alınması ve mevcut ekonomi-politik konseptin gözardı edilmesi idi. Filistinlilerin özgürlük taleplerine baktığımızda ne Filistin halkının ne de örgütlü oluşumların mücadelelerini “söylemsel açıdan” İslam veya Hristiyanlık ile koşullamadıklarını ve sadece Müslüman, Hristiyan nüfus ile sınırlanmadıklarını söyleyebiliriz. Üstelik Filistinlilerin mücadelelerinde ve politik taleplerinde Filistinliliği, Yahudi-olmayan şeklinde tanımlanmasına direnç gösterip Yahudi topluluklarla birarada olma gayreti taşıdıkları da söylenebilir. Bu nedenle Filistin mücadelesinin, Badiocu kavramlarla düşünürsek, hakikat sürecinin kötülükle nihayetlenen tehlikelerden biri olan doluluğa yönelmemekte hatta direnç göstermekte olduğunu söyleyebiliriz. Fakat sürecin tehlikelere açık olduğu taraflar da yadsınmaz. İsrail yönetiminin politikaları sonucu Filistin topraklarında yaşanan demografik değişim, ayının aynı olanla yanyanalığını ile nihayetlenmekte ve bölgedeki heterojen yapı yerini homojenliğe bırakma tehlikesi barındırmaktadır. Filistin ve bölgedeki tüm mücadelelerin ve savaşların sadece din savaşları görünümüne bürünmeleri ya da büründürülme çabaları ile demografik yapının dönüşümü süreçle birbirlerini destekleme tehlikesi taşımaktadır. Bunun karşısında 7 Ekim 2023'ten bugüne dek Filistin halkıyla dayanışma içindeki diğer ülke halklarının, Filistin'in bölgesel ve dini bir “sorun” olmaktan çıkmasına katkıda bulunduklarını göz ardı edemeyiz. Yine de söz konusu dayanışmanın hastanelere, okullara, ibadethanelere yönelik saldırılar ve kadın ile çocuk ölüm oranlarına yönelik ahlaki bir yükümlülükle mi sınırlı olacağı, politik söylem üretmeye katkı sunup sunmayacağı belirsizliğini korumaktadır. Tüm belirsizliğine rağmen mevcut uluslararası dayanışma, bir imkân barındırmakta ve Filistin'in sadece Filistin topraklarının sakinleri için değil aynı zamanda Filistinli-olmayanlar için de bir etik-politik tahayyül sunup sunamayacağına dair ilgi uyandırmaktadır.

Judith Butler'ın *Parting Ways*'te tartışmaya açtığı hususlar işaret ettiğimiz tahayyül için yol gösterici olabilir. Çalışmada, Edward Said ile birlikte yeniden gündeme gelen ve Butler'i de yeniden düşünmeye teşvik eden iki husus vardır (Said, 2017): İlki, son iki yüzyıldır sadece Avrupa ve Avrupa'dan sürgün ile birlikte düşünülen Yahudiliğin, Mısır ve Arap kaynağına dair hatırlatma; ikincisi, tarihleri boyunca yerlerinden edilen Yahudilerin yerlerinden edilme tecrübeleri ile yine yerlerinden edilen Filistinlileri birlikte düşünmenin onarıcılığıdır (Butler, 2012). Butler, Said'in vurgularını önemli bulmakla birlikte söz konusu analogiyi, hem bir grubun felaketini anlamının tek yolunun diğerinin felaketiyle birlikte düşünmekte içkin olan indirgemecilik tehlikesi hem de Yahudi olup Yahudiliğini, Filistinli olup etnik ve dini kimliklerini üstlenmeyenleri kapsamaması nedeniyle sınırlı bulur (Butler, 2012). Butler'ın çok kültürlülüğün ve evrenselliğin koşulunu bir grubun dışındaki ötekinde değil bizzat içinde olup öyle-olmayanda arayan “içkin evrensellik” diyebileceğimiz önerisi, konumuzu bütünlüklü düşünmek açısından yol gösterici niteliktedir (çok kültürlülük ve evrensellik

tartışması ile Butler'in pozisyonuna dair Badiou ve Zizek'in yaklaşımıyla karşılaştıran çalışma için bkz. Ruti, 2015). Butler'in grubun içindeki ötekinin hesaba katılması gerektiğine dair vurguyla savunduğu çok kültürlülük ve evrensellik talebinin, grubun dışındaki ötekinin de yüzünü içeriye dönmesiyle tamamlanabileceğini düşünüyoruz. İsrail ve Filistin arasındaki çatışma ve savaş sadece Yahudileri ve Filistinlileri değil, Yahudi-olmayan ve Filistinli-olmayan öteki olarak bizleri de ilgilendirmektedir. Sadece filyatta ve dayanışma açısından değil kavramlarımızda ve söylemlerimizde yaşanan ya da yaşanması gereken değişim ve dönüşüm açısından yüzümüzü çatışmaya ve felakete dönmemiz gerekiyor. Çünkü bir felaketi anlamak için sadece benzer felaketi yaşayan ötekine değil henüz o felaketi yaşamamış olan ötekine de ihtiyaç vardır. Aksi takdirde benzeri bir çatışma ve savaşın tarafları olmayan ötekiler için felaket, kendi başlarına gelene kadar sadece etik sorumluluk olarak kalacak ve ancak kendileri yaşadığında politik bir anlam kazanacaktır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi geçtiğimiz yüzyılda "Yahudi sorunu" adlandırmasına dair soruşturmanın politik düşünceye ve politik felsefeye açtığı imkanlar gibi bugün de "Filistin sorunu"na dair her bir soruşturma bizlere yeni imkanlar açacaktır. "Yahudi sorunu" adlandırmasında Bauer ve Marx'ın dikkat çektiği ekonomi-politik tehlikelere, Arendt ve Badiou'nun ötekini kapsayamamasına dair sınırlılıklarına işaret etmeleri nasıl ki ulus-devlet konseptinin sonuçlarını teşhir ettiyse "Filistin sorunu" adlandırması da felsefi bir tartışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüz filozoflarının son dönemde yürüttüğü tartışmalardaki gerilim noktaları bölgesel ve dini bir sorun olarak sabitlenmeye çalışılan Filistin sorununun da yeni imkanlar sunma kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. 7 Ekim 2023'ten bu yana filozoflarca yürütülen tartışmalar süreçle kendi bağlamlarını oluşturacak problematikler de yaratacaktır. Bu çalışmada işaret etmeye çalıştığımız üzere bunun bir yolu Filistin sorununu sadece Avrupa'da açığa çıkan Yahudi sorununun bir uzantısı olarak görmemek, diğer yolu ise bireysel mülksüzleşme bahsine hapsedilmesine direnmektir. Böylece "Filistin sorunu" adlandırması yerini "sorun" olarak adlandırılmayan ve bizleri de ilgilendiren kapsayıcı bir etik-politik tahayyüle bırakabilecektir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olup yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Arendt, H. (2014a). *Totalitarizmin kaynakları 1: antisemitizm*. İstanbul: İletişim Yayınları

Arendt, H. (2014b). *Totalitarizmin kaynakları 2: emperyalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları

Badiou, A. (2013). *Etik*. İstanbul: Metis Yayınları

Badiou, A. (2015). *Circonstances 3: portées du mot "Juif"*, France: Editions Léo Scheer

Badiou, A. *The uses of the word "Jew"*: <https://www.lacan.com/badword.htm>

Badiou, A. Hazan, E. Zizek, S. (2014). *Anti-semitizm üzerine*. İstanbul: Encore Yayınları

Bauer, Bruno. (1843). *Die Judenfrage*

Benhabib, Ş. *An open letter to my friends who signed "philosophy for Palestine"* Retrieved from <https://medium.com/amor-mundi/an-open-letter-to-my-friends-who-signed-philosophy-for-palestine-0440ebd665d8> in 15.11.2023.

- Butler, J. (2023). *The compass of mourning*. Retrieved from <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v45/n20/judith-butler/the-compass-of-mourning> in 15.11.2023.
- Butler, J. (2012). *Parting ways: Jewishness and the critique of Zionism*. New York: Columbia University Press
- Giambattista, V. (2007). *Yeni bilim*. Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Habermas, J. *Principles of solidarity. a statement* (“Grundsätze der solidarität. eine stellungnahme”). Retrieved from <https://www.normativeorders.net/2023/grundsätze-der-solidarität/> in 20.10.2023.
- Hollstein, W. (1975). *Filistin sorunu*. Yücel Yayınları
- Keleşoğlu, Erhan. (2014). *İsrail yurttaşı filistinliler: yurttaşlık, kimlik, siyaset*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Marx, K. (1997). *Yahudi sorunu*. Ankara: Sol Yayınları
- Pappe, I. (2007). *Modern Filistin tarihi*. Ankara: Phoenix Yayınevi
- Rancière, J. (2005). *Uyuşmazlık: politika ve felsefe*. İzmir: Ara-lık Yayınları
- Ruti, Mari. (2015). “The posthumanist quest for the universal: Butler, Badiou, Žižek.” *Angelaki: Journal of Theoretical Humanities* Vol.20, 193–210. <https://doi.org/10.1080/0969725X.2015.1096646>.
- Said, E. (2017). *Freud ve Avrupalı olmayan*. İstanbul: Alfa Yayınları
- Said, E. (2009). *Kültür ve direniş*. İstanbul: Agora Kitaplığı
- Solak, G. C. (2024). “Filistin-İsrail sorununda paradigma değişikliği: aparteid, uzatılmış yasa dışı işgal ve self-Determinasyon”, *Filistin Araştırmaları Dergisi* No:15, 195-236. <https://doi.org/10.34230/fiad.1461676>.
- Zizek, S. (2024). *Canceling Palestine*. Retrieved from <https://www.project-syndicate.org/commentary/germany-cancels-palestine-congress-confirms-dangerous-double-standard-by-slavoj-zizek-2024-04> in 20.11.2023.
- Zizek, S. (2023). *The real dividing line in Israil-Palestine*. Retrieved from <https://www.project-syndicate.org/commentary/israel-palestine-hamas-and-hardliners-against-peace-by-slavoj-zizek-2023-10> in 20.10.2023.
- Philosophy for Palestine*. (2023). Retrieved from <https://sites.google.com/view/philosophyforpalestine/home> in 20.11.2023.
- A response to “Principles of solidarity. a statement”. (2023). Retrieved from <https://publicseminar.org/2023/11/a-response-to-principles-of-solidarity-a-statement/> in 20.11.2023.

Extended Abstract

The Israeli-Palestinian war, which resurfaced on October 7, 2023, has reignited discussions in international law, political science, and international relations, while also introducing new dimensions to philosophical debates concerning the conflict. Philosophers and political theorists have critically reassessed the conceptual frameworks that structure contemporary discourse on Israel-Palestine, particularly the issue of renaming. This paper investigates the problem of renaming at the heart of these discussions, particularly by analyzing the designation of the "Palestinian Question" in relation to the historical "Jewish Question." By tracing the intellectual lineage of these terms and examining the limits imposed by their contextual history, this study argues that the saturation point of these categories has been reached, necessitating a fundamental rethinking of the terminology. The misinterpretation of the Palestinian issue as merely an extension of the European Jewish question or as an isolated case of individual dispossession risks framing Zionism solely as a threat to Palestinians, reinforcing the false assumption that the conflict exists solely between Israel and Palestine. Instead, this study proposes a broader perspective that situates Zionism and Palestinian resistance within the political imagination of the contemporary era.

Introduction

Since the resurgence of violence on October 7, 2023, intellectual and academic discussions surrounding the Israel-Palestine conflict have taken various forms, from open letters and petitions to philosophical analyses. Slavoj Žižek was among the first philosophers to respond with his article, *The Real Dividing Line in Israel-Palestine* (October 13, 2023). Žižek compared Hamas' actions with Netanyahu's policies, emphasizing that radicalism on both sides must be condemned while critiquing the cycle of externalizing an enemy to justify violence. However, his initial analysis did not adequately question why critiques of Israel's policies were permitted while discussions on Palestinian resistance were immediately labeled as radical. Similarly, Judith Butler's *The Compass of Mourning* (October 19, 2023) questioned whose suffering was deemed grievable and how moral discourse had been reduced to mere condemnation rather than fostering political and ethical reflection. Butler emphasized that any discussion of Israel's military occupation was obstructed by efforts to prevent critical engagement with the concepts of colonialism and apartheid.

Subsequently, collective statements and open letters emerged, including *Philosophy for Palestine* (November 1, 2023), co-signed by Butler and Étienne Balibar, which framed Israeli actions as part of an apartheid system and called for global academic and cultural boycott movements. Similarly, the *Principles of Solidarity* statement (November 13, 2023), attributed primarily to Jürgen Habermas, emphasized Germany's moral obligation toward Jewish life and Israel's existence. This was in turn critiqued by Nancy Fraser and Peter Osborne in *A Response to 'Principles of Solidarity'* (November 22, 2023), which highlighted how the commitment to human dignity should not be limited to Israel but should extend to Palestinians as well.

These intellectual exchanges illustrate that philosophical discourse on the Israeli-Palestinian conflict is largely shaped by the issue of renaming. The question of how to name and frame the conflict remains deeply contested. This study aims to expose how the renaming of the "Jewish Question" and the "Palestinian Question" shapes political discourse, influencing both conceptual and material realities.

Method

This study employs a philosophical analysis of political renaming by tracing the intellectual history of the "Jewish Question" and its implications for the "Palestinian Question." The works of Bruno Bauer, Karl Marx, and Hannah Arendt serve as key references in contextualizing how political issues are framed through renaming. By engaging with contemporary debates from Alain Badiou,

Judith Butler, and Slavoj Žižek, the paper argues that renaming itself is a site of contestation that shapes political possibilities.

The Jewish Question: Historical Context and Limits

The term "Jewish Question" was first introduced by Bruno Bauer in *The Jewish Question* (1843), where he critiqued Jewish demands for emancipation, arguing that religious identity was an obstacle to true political freedom. Karl Marx's response in *On the Jewish Question* (1844) shifted the focus from religious identity to economic structures, arguing that true emancipation required a transformation of the socio-political order rather than merely granting rights within existing frameworks.

Hannah Arendt later reframed the Jewish Question by linking it to European nationalism and the exclusion of minorities. She argued that Jews, as a stateless minority, were positioned as outsiders in European nation-states, leading to their systematic marginalization. Arendt contended that Zionism emerged as a reaction to this exclusion, attempting to resolve Jewish statelessness through the creation of Israel. However, in doing so, Zionism reproduced the exclusionary logic of nationalism by displacing Palestinians. Badiou further develops this critique, arguing that after the Holocaust, the "Jewish name" became inseparable from the legitimacy of the Israeli state, making any critique of Israel susceptible to accusations of antisemitism. This rhetorical structure, he argues, obscures the colonial and apartheid dimensions of Zionism, reducing all opposition to Israel as an existential threat to Jews.

The Palestinian Question: A New Conceptual Framework

The "Palestinian Question" has historically been framed as a territorial dispute or a humanitarian crisis. However, the issue extends beyond land dispossession, encompassing political sovereignty, identity, and resistance to settler-colonialism. Just as the Jewish Question was shaped by European nation-state formations, the Palestinian Question is shaped by contemporary struggles over statehood, self-determination, and human rights.

Drawing from legal and political philosophy, this paper critiques the renaming of the Palestinian struggle as a "problem" rather than as an active resistance movement. The designation of the issue as a "question" implies an existing framework within which solutions must be sought, yet this very framework often limits what can be conceived as a legitimate solution. The labeling of Palestinian resistance as "terrorism" rather than as part of a broader struggle for self-determination is one example of how renaming shapes political realities.

Conclusion: Rethinking Renaming and Political Possibilities

Both the Jewish Question and the Palestinian Question demonstrate how political discourse is shaped by historical and ideological contexts. The transformation of Jewish statelessness into the foundation of Israeli statehood and the continued displacement of Palestinians illustrate the paradox of these terminological frameworks. The saturation of the "Jewish Question" as a justification for Zionist expansionism and the framing of the "Palestinian Question" as a humanitarian crisis rather than a political struggle reveal the limitations of these categories.

As Badiou argues, overcoming the perpetual war in the Middle East requires moving beyond Holocaust memory as the foundational justification for Israeli actions. Similarly, the Palestinian struggle must be conceptualized not as a regional or religious issue but as a broader ethical-political concern. Judith Butler's call for "radical cohabitation" offers one possible direction, emphasizing coexistence beyond national and religious boundaries.

Ultimately, this study argues that challenging the inherited renaming of the conflict is not merely a linguistic exercise but a necessary step toward rethinking political possibilities. The question remains: can we move beyond fixed categories and develop new conceptual frameworks that reflect

the complexities of contemporary struggles for justice? If political philosophy fails to interrogate the conceptual limits imposed by historical renaming, it risks reinforcing the very structures of oppression it seeks to critique. A genuine rethinking of the Israeli-Palestinian conflict requires not only new terminology but also a radical reconsideration of the political realities that sustain it.

Modern Türk Şiirinde Filistin Duyarlığı

Maksut YİĞİTBAŞ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
maksutyigitbas@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3041-8120

Hüseyin ÖZDEMİR
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
ozdmrhsyn40@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0773-6980

Araştırma Makalesi	DOI: 10.31592/aeusbed.1599778
Geliş Tarihi: 11.12.2024	Kabul Tarihi: 23.02.2025

Atf Bilgisi

Yiğitbaş, M. ve Özdemir, H. (2025). Modern Türk şiirinde Filistin duyarlığı. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Özel Sayı), 572-587.

ÖZ

İslam medeniyetinin önemli önemli mekânlarını barındıran Filistin geçmişten bugüne Türk edebiyatında konu olur ve genellikle tüm semavi dinlerin ortak kutsalı olan Kudüs bağlamında ele alınır. Kudüs, İslam medeniyetinin önemli şehirlerindendir. Müminlerin ilk kiblesi Mescid-i Aksa'dır. Hz. Muhammet buradan, Miraç için semaya yükselmiştir. Yüzyıllarca Müslümanların hâkimiyetinde bulunan Kudüs ve Filistin toprakları 20. yüzyılın başlarında İngilizler tarafından işgal edilmiştir. 1948'de Yahudi Devleti'nin kurulmasıyla ve özellikle 1967 sonrası işgallerle birlikte Filistin toprakları ve Kudüs şehri Müslümanlar için kutsallığın yanında acının da mekânı olur. Kudüs ve Filistin toprakları belirtilen bu önem temelinde Türk edebiyatında her daim değinilen temalardan biri hâlini alır. Klasik Türk edebiyatında kutsallık atfedilenler bağlamında edebî eserler kaleme alınır. Modern Türk edebiyatında ise bu tema farklı bir açıdan ele alınır. İsrail Devleti'nin kurulması ve Filistinlilere yönelik şiddetin artmasıyla birlikte 1950 sonrası Türk edebiyatında İslami duyarlığa sahip, Sezai Karakoç başta olmak üzere pek çok şair şiirlerinde Filistin'e, Kudüs ve bazen de Gazze'ye yer verirler. Bu şiirlerde İslam'ın hâkimiyeti altındaki güzel günlere özlem ve yaşanan şiddet işlenir. Gelişmeler karşısında modern Türk şiirinde genel olarak Filistin olmakla birlikte bu coğrafyanın kutsalına özel bir ilgi gösterilir. Günümüzde İsrail'in Filistin halkına yaptığı zulüm ve soykırım şiddetini artırarak devam etmektedir. Modern Türk şiirinde İslami bir anlayış ve retorikle yaşananlara yüksek perdeden itirazın devam ettiği görülür.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Filistin, Sezai Karakoç, modern Türk şiiri.

Palestinian Sensitivity in Modern Turkish Poetry

ABSTRACT

Palestine, which hosts important places of Islamic civilization, has been the subject of Turkish literature from past to present and is generally discussed in the context of Jerusalem, the common sanctuary of all heavenly religions. Jerusalem is one of the important cities of Islamic civilization. The first qibla of believers is Masjid al-Aqsa. Hz. From here, Muhammad ascended to the sky for Miraj. Jerusalem and Palestine, which were under Muslim rule for centuries, were occupied by the British in the early 20th century. With the establishment of the Jewish State in 1948 and especially with the occupations after 1967, the Palestinian territories and the city of Jerusalem became a place of pain as well as holiness for Muslims. Based on this stated importance, Jerusalem and Palestinian lands become one of the themes always mentioned in our literature. It is seen that it is discussed in literary genres through the sacredness attributed to it in classical Turkish literature. In modern Turkish literature, this theme is handled from a different perspective. With the establishment of the State of Israel and the increase in violence against Palestinians, many poets with Islamic sensitivity in our literature after 1950, especially Sezai Karakoç, included Palestine, Jerusalem and sometimes Gaza in their poems. In these poems, longing for the good days under the rule of Islam and the violence experienced are discussed. In the face of what happened, modern Turkish poetry generally pays special attention to Palestine, but also to the sacred of this geography. Today, Israel's oppression and genocide against the Palestinian people continues with increasing intensity. In modern Turkish poetry, it is seen that high-pitched objections to what is happening with an Islamic understanding and rhetoric continue.

Keywords: Jerusalem, Palestine, Sezai Karakoç, modern Turkish poetry.

Giriş

İsrail'in Filistin topraklarında birtakım nedenlere bağlı olarak Ekim 2023'ten sonra başlattığı savaş ilerleyen süreçte soykırıma dönüşerek devam eder. Elde edilen bilgi ve kanıtlar, bu bağlamda başlatılan hukuk mücadelesi, yaşananların insanlık tarihinde eşî rastlanmayan bir boyut kazandığını göstermektedir. Filistin'de yaşanan trajedilere Türk toplumunun her kesimden tepki gösterilip yüksek perdeden itiraz edilir. Balkanlar, Kafkaslar, Mekke, Medine ve Kudüs Türk toplumunun gönül coğrafyalarıdır. Bu diyarlarla kurulan bağ Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra devam ederek bugünlere ulaşmıştır. Filistin'in kalbi sayılan Kudüs insanlık tarihinin ve İslam medeniyetinin önemli şehirlerindendir. Kudüs, Hristiyanlık ve Musevilik gibi diğer ilahi dinlere göre kutsal bir mekândır. Arapçada al-Quds, "kutsal, kutsal mabed" olarak adlandırılan Kudüs tarih boyunca Müslüman, Hristiyan ve Yahudi dinine mensup milletlerin egemenlik kurmaya çalıştıkları bir beldedir. İslam Devleti'nde Hz. Ömer zamanında fethedilen şehir, bazı dönemlerde hükümrânlık bağlamında el değıştirse bile Osmanlı'nın son dönemine kadar Müslümanların himayesinde kalır. Mescid-i Aksa, Müslümanların ilk kiblesidir. Kaynaklara göre Hz. Muhammed'in Miraç'a yükselmesi yine burada, Mescid-i Aksa'da gerçekleşmiştir.

Klasik Türk Edebiyatı'nda Kudüs ve Mescid-i Aksa İslami açıdan sahip olduğu değerler dünyası çevresinde yer bulur. Şairler sevgilinin güzelliğini vurgulamak için Kudüs'ü benzetme aracı olarak da kullanırlar. "Hz. Muhammed'in miraç hadisesinin yaşandığı yerdir. Bilal Habeşî'nin Hz. Muhammed'in vefatının ardından ezan okuduğu iki yerden biri Kudüs'tür. Müslümanların ilk kiblesidir... Sevgilinin yüzü ve kaşı Mescid-i Aksâ'ya teşbih edilir. Sevgilinin dergâhı Mescid-i Aksâ gibi kutsaldır. Kudüs ve Mescid-i Aksâ Müslümanların ziyaretgâhıdır. Yûsuf u Zeliha mesnevisinde olayın geçtiği mekânlardan biri de Kudüs'tür. Osmanlı'da bir vilayet merkezidir. Bazı yapılar Mescid-i Aksâ'ya teşbih edilir." (Altınova, 2018, ss. 138-158). Seyahatname ve Fetihnamelerin dışında, son yüzyıl öncesine değin Mescid-i Aksa ve Kudüs, Türk edebiyatında belirgin olarak yer bulmaz.

Filistin, özelinde Kudüs ve Mescid-i Aksa modern Türk edebiyatında daha çok 1950 sonrası dönemde İslami duyarlılığa sahip şairlerle gündeme gelir. İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Müslümanlarının uğradığı haksızlıklara sahne olan Kudüs, kutsiyetinin yanı sıra acının da mekânı olur. 1967'de yaşanan 6 Gün Savaşı'nın ardından bölgede İsrail işgalinin hızlanması Modern Türk edebiyatında Filistin'e bakışı değıştirir. Burası geçmişte birçok peygamberin vatanı, menkıbelerinin mekânıdır ancak bugün asli unsurlarından olan Müslüman Filistinlilerin zulüm ve işkence diyarı olur. Kudüs'e ve Mescid-i Aksa'ya atfedilen kutsiyete, Gazze başta olmak üzere tüm ülkede yaşanan zulmün eklenmesi İslami ve insani duyarlılığa sahip şairleri duygularını depreştirir. M. Altınova bu coğrafyada yaşanan trajedinin bilhassa 1950 yılından sonra Kudüs konulu şiirlere yansıdığına, bu bölgede yaşayan Müslümanların türlü sıkıntılarının ele alındığına dikkat çeker (Altınova, 2018, s. 155).

Canlılar arasında daha çok hayatı idame ettirme biçiminde var olan dayanışma, insanlar arasında genellikle bir nedene dayanır. Aile, oymak, boy ve millet, bu dayanışmanın varoluşsal tarafı; ideoloji, din veya inanç bağları, öze ilişkin olanıdır. Hristiyan dünyasında kutsal addedilen Kudüs'e sahip olmak için yola çıkan Avrupa Haçlı ordusunun yağmaya, ötekileştirmeye ve kıyıma dönüştürdüğü seferleri; Soğuk Savaş döneminde Kapitalist ve Marksist ideolojiyle beslenen paktlar (NATO ve Varşova Paktı gibi) ya da Yahudilik gibi ırki dayanışmaları bu bağlamda düşünmek mümkündür. Bu ve benzeri tüm dayanışmalar sosyo-psikolojik ya da görünüşte uhrevî temelli olsalar bile İslam dini gibi kesin ya da telkin edici özellik taşımazlar. İslam dininde tesanüdün (dayanışmanın) önemi çok büyüktür. Kur'an-ı Kerim'de ve hadisîşeriflerde tesanüdü teşvik eden beyanlar vardır: Buyruk, emir içerikli hadisîşerifler Müslümanlar arasındaki bağı sosyo-psikolojik dayanışmadan daha ileriye taşır ve inancın paydaşı kılar, his ya da duyarlıklar arasında koordineyi de temin eder.

Modern Türk edebiyatında Kudüs'e değinen, kutsalın odağı olan bu beldeyi zulmün merkezi kılan Yahudi yönetimine isyan eden şairlerin başında Sezai Karakoç yer alır. Diriliş Dergisi'nin ilk sayısında çıkan "Ey Yahudi" şiirinde Siyonistlerin Mescid-i Aksa'yı yakmasına en yüksek perdeden itiraz eder. Karakoç'un çıktığı bu kıvılcım, İslami duyarlılığa sahip olanlar başta olmak üzere diğer

şairlere de sirayet eder. İsrail'in Filistin'i işgali sonrası yaşanan dram Mehmet Akif İnan, Necip Fazıl Kısakürek, Cahit Zarifoğlu, Arif Ay, Cahit Koytak, Ali Ural gibi birçok şairin Filistinli Müslümanlar ve vatanları üzerine şiir yazmalarına vesile olur. Bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da şairler doğaya, canlılara ve özellikle insanlara karşı ilgilidirler. Duyarlılık konusunda çoğu şair ideolojik ya da dinî ayırım gözetmez. Türk edebiyatında 'İ. Yeni' şiirinin önde gelen şairi Orhan Veli hayatının önemli kısmında Garip hareketi çevresinde kalıp mizahi şiirler yazmış olsa bile dünya meselelerine bigâne kalmayıp bu bağlamda "Karanfil" ve "Cımbızlı Şiir" şiirlerini yazar.

"Ne atom bombası
Ne Londra Konferansı
Bir elinde cımbız,
Bir elinde ayna;
Umurunda mı dünya!" (Kanık, 1988, s. 85).

II. Dünya Savaşı yıllarında yaşananlara ironik olarak dikkat çeken "Cımbızlı Şiir" gibi Türk edebiyatında insanı ve toplumu ilgilendiren pek çok şiir yazılmıştır. Konu insan/ lar ve canlılar olunca şairlerde kendiliğinden bir duyarlılık ortaya çıkar. Eski Türk şiirinde sagular, sonrasında ağıtlar, Divan edebiyatında mersiyeler bu bağlamda yazılmış hüznü yüklü şiirlerdir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel veri analiz yöntemlerinden "doküman analizi" yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada ifade edilecek konu hakkında yazılı ve görsel malzemelerin incelenmesini içeren bu yöntem doğrultusunda, Cumhuriyet Dönemi ve sonrasındaki Türk şairlerin Filistin hakkındaki şiirlerinden ve alanla ilgili araştırmacıların çalışmalarından yararlanılmıştır. Elde edilen bilgi ve belgelerin içerik analizi yapılarak elde edilen bulgular çalışmada kullanılmıştır. Çalışmada etik kurul kararı gerektiren bir durum bulunmamaktadır.

Müslümanca Hassasiyeti Şiire Dönüştüren Şair, Sezai Karakoç

1950'li yılların sonlarına doğru Sezai Karakoç şiirlerinin yanı sıra fikrî yazılarında İslamî duyarlığın yanında ümmet bilincini yoğun biçimde işler. Nitekim Karakoç'un Diriliş fikri bu amaçla ortaya çıkar: Şaire göre diriliş bir arayış akımıdır. Diriliş anlayışı, bütün kültür ve uygarlık alanını kapsar (Karakoç, 2005, 7). Diriliş, Türkiye ile sınırlı tutulmayan, parçalara bölünen İslam coğrafyası ve Müslümanlar arasında birliği hedefleyen bir harekettir. Karakoç'un medeniyet tasavvuru, tarihini ve geleneğini bilen bilinçli Diriliş erinin inşasına dayanır. Bu düşüncede soyut ve somut faaliyetler bir bütünlük arz eder. İslam dünyasının Batı karşısında verdiği savaş sadece fiilî bir savaş değildir. İslam medeniyeti Batı'nın fikrî taaruzuna karşı savaş vermelidir. Sezai Karakoç yazı ve şiirlerinde Diriliş nesline İslam medeniyetinin tarihini, kültürünü, geleneğini hatırlatır; mevcut sorunlara değinir, gelecek ile ilgili hayallerini ve ideallerini aktarır.

"Medeniyetimizin, çağımızda bir tekniği, bir sanat ve estetik ifadesi, bir düşünce dinamiği, bir bilim ağı olmalı ki Batı uygarlığıyla savaşabilelim ve benliğimizi koruyabilelim. Diriliş bu anlamda peygamberimizin bütün sünnetlerini ihya amacını gütmek demektir. Çünkü peygamber, inanmayanların karşısına hem söz ve düşünce, hem ahlâk, hem Tanrı'ya tapınma hem de silah ve Müslüman şairlerin şiirleriyle çıkmıştı." (Karakoç, 2022, s. 32).

İslam medeniyetinin içinde bulunduğu mevcut durumu dert edinen, geleceğe yönelik idealleri olan Diriliş gençliğini yetiştirmeyi amaç edinen Sezai Karakoç yazı ve şiirlerinde Bosna Hersek'ten Eritre'ye, Filistin'den Afrika'ya kadar dünyanın her yerinde zulüm gören Müslümanlara değinir. Müslümanların yaşadığı coğrafya yüzyıllardır farklı milletlere ve farklı dinlere mevcut toplumların yoğun savaşlar verdiği bir coğrafyadır. Sanayi Devrimi'yle birlikte yeraltı ve üstü zenginlikleri elde etmek için Batı, Müslümanların yaşadığı beldeler başta olmak üzere pek çok yeri tahakküm altına almaya çalışmıştır. Diriliş nesli İslam medeniyetinin tarihi öneminin yanında coğrafi öneminin farkına vardığında sorumluluğunun ne kadar fazla olduğunu daha iyi anlayacaktır. Tarihi ve sosyal hayatın imkânlarına sahip vatan coğrafyasının önemine dikkat çeken Mehmet Kaplan şunları ifade eder:

“Millet deyince aynı topraklar üzerinde, aynı tarihî kaderi yaşayan ve aynı kültürü haiz insan topluluğu anlıyoruz. Bu tarife giren “toprak” unsuru, şüphesiz, bir milletin hayatında en mühim âmili teşkil eder. Zira bir milletin iktisadi, içtimai, hatta uzvi ve ruhî hayatı, her şeyden önce içinde yaşadığı coğrafi şartlara bağlıdır.” (Kaplan, 2016, s. 48).

İslam medeniyetinin önemli mekânlarından olan Kudüs sadece orada yaşayan müminlerin değil bütün inananların ortak değeridir. Müslüman doğduğu, yetiştiği ve yaşadığı yerle birlikte İslamın geçmişte ya da bugün hüküm sürdüğü bütün coğrafyalardan da sorumludur. Sezai Karakoç İslam medeniyetinin doğduğu, geliştiği diyarların yaşadığı zorlukları görmüş ve öngörüsü (İslam literatürüne göre feraseti) ile yaşayacaklarını hissetmiştir. Bu nedenle Diriliş neslinde Türkiye başta olmak üzere Suriye ve Şam; Filistin ve Kudüs şehri gibi gönül coğrafyaları için bilinç oluşturmaya amaçlar. Ona göre Diriliş nesli bu yerlerle tarihî ve dinî anlamda ünsiyet kurmalıdır. Sezai Karakoç bilinç dünyasında sıkı sıya bağlı olduğu Kudüs’te yaşananlara, Mescid-i Aksa’ya karşı yapılan saldırılara “Ey Yahudi” şiiriyle tepki gösterir:

Nihayet Mescid-i Aksa’yı da yaktın ey yahudi
Asırlardır insanlığın ruhunu yaktığın gibi ey yahudi (Karakoç, 1969)

1969 yılında Diriliş dergisinin ilk sayısında yayımlanan “Ey Yahudi” şiirinde Sezai Karakoç Mescid-i Aksa ile Kudüs’ün İslam ümmeti için önemine, ulus olarak Yahudilerin karakteristik özelliklerine dikkat çeker. Yahudi ulusunun, tarih boyunca sadece maddi olana ve gözlemlediği, somut olanla bağını şiirinde işler:

Aya çıkarak göğe çıktığını sandın ey yahudi
Göğe çıktığına inanır inanmaz
Büyük Peygamberin göğe çıktığı yeri yaktın ey Yahudi (Karakoç, 1969)

Hiz. Peygamberin gönderilmiş, resul olduğunu bilmelerine karşın Yahudi ırkına mensup olmadığından ötürü reddederler (Bakara Suresi, 89. Ayet). 1969 yılı Ağustos’unda Mescid-i Aksa’yı yakan fanatik Yahudilere gönderme yapan şair, yakılanın gerçeği değil ancak gölgesi olduğunu belirtir. Yahudiler gerçeğini yaktıklarını sanarak yanılırlar sadece. Şair, yaşananlar karşısında sessiz kalan Müslüman dünyasını ise eleştirir: “Belki Mescid’in ateşinden bir köz düşer de/Buzlarımız çözülür ey yahudi” dizeleri ile Mescid-i Aksa’ya yapılan saldırının bir medeniyet uyanışına sebebiyet vermesini umar. Şair, Yahudi toplumunun tarihi boyunca yaptığı zulümlerin cezasız kalmayacağına inanmak ister.

Sen Süleyman Peygamberin ruhunu incittin ey yahudi
Davut Peygamberin ruhunu sarstın ey yahudi (Karakoç, 1969)

Teolojik tarihe göre kendi peygamberlerine dahi ihanet eden Yahudilerin Mescid-i Aksa’yı yakarak bayraklarına taşıdıkları yıldız (Davut yıldızı) sembolünün sahibi Hiz. Davut’la birlikte Hiz. Süleyman’ı da incittiklerini dile getiren Sezai Karakoç Kudüs’te yaşananlara tüm inananların, özellikle Müslümanların dikkatini çeker.

Artık ne Zekeriya ve ne İsa var
Sararmış bir tomar mı mucizeler
Ölümlerin dirilişi şifa veren kelimeler
Ve ne de Miraçtan bir iz
Yerden yükselen kaya
Ve Kudüs şehri. Artık yer şehri, toprak şehri. (Karakoç, 2021, ss. 628-629)

Zekeriya ve İsa’ya inananların yerini onları görmediği için gördüğüne inananlar almış, mucizelerden bahseden kâğıtlar sararmış, Miraç’tan bir iz kalmamıştır. Hiz. Peygamberle semaya yükselen kaya’dan da iz yoktur. Kudüs’e ve bu kutsal mabede reva görülen acılar karşısında Yahudiler

kadar birlik bilincinden yoksun olan Müslümanlar da suçludur. Gönüllerde ve ümmette vahdet olmayınca da;

Kurşundan çiçeklerin şehri.
Gülle kusuyor ana rahmi
Bomba parçalıyor beynini bebeğin.
Tanklar saldırıyor evlere bir anda ev yok tank var
Uçak var gök yok utanç var (Karakoç, 2021, s. 629)

Sezai Karakoç bu şiiri yayımladığı 1969 yılında bugün yaşananları görmüş ve öylece yazmış gibidir. Esasen Yahudilerin geçmişi ile bugünü arasında bir fark yoktur. İmkâna ve iktidara sahip oldukları her zaman aynı karakteristik özelliği gösteren bir ulus kimliğine sahip oldukları Kur'an'da A'râf Suresi, 148. Ayet'te doğrudan dile getirilir. Yahudilerin Müslümanlara karşı inkârcı tavrın benzerinin Hz. İsa ve Hz. Meryem'e yönelik olduğu yine Kur'an-ı Kerim'in Nisâ Suresi, 155- 157. Ayet'te yer alır. Hz. İsa ve Hz. Meryem hakkında iftira içeren düşüncelere sahip olmaları, paraya olan ilgileri, tefeciliği meslek edinmelerinden ötürü tarih boyunca ulusların nefretini celbeden Yahudiler, egemene egemen olma felsefesi ile hareket ederek paraya bağlı bir dünya düzeni inşa etmenin peşinde olurlar. Nitekim emellerinde de önemli ölçüde başarılı olurlar. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kurdukları İsrail devleti ile birlikte tarih boyunca maruz kaldıklarını, Filistin halkına yaşatmaya başlarlar.

Ve kime karşı bütün bunlar
Masûm insanlara karşı
Binlerce yıl oturdukları yurttan kalmak isteyenlere karşı
Ve kim tarafından bütün bunlar
Roma'nın, Babil'in, Asur'un ve Firavunların
Ve nice milletlerin zulmünü görenler tarafından (Karakoç, 2021, s. 629).

Geçmiş ile bugün göz önüne alındığında, imkân ve iktidarı eline geçirdiğinde Yahudi ırkının yapacaklarına işaret eden Sezai Karakoç, bu ulusun gerçek Tevrat'ın emirlerine başkaldırdıklarına, kendi peygamberleri ve (kendi) Allahlarına savaş ilan ettiklerini dile getirir. Zira artık doğru ve doğrudan okunan kitap olan Kur'an yerine "Tersinden okunan Tevrat hükümleri" doğrultusunda müminleri (tek olan Allah'a iman edenleri) yargılamaktadırlar. Oysa tarih boyunca zulüm gördüklerinde onlara kucak açan sadece Müslümanlar olmuşken, onlara karşı vefa yerine ihanet ederler.

Sana hiçbir zarar vermemiş bir ümmet için
Sıkıştığın her sefer seni kurtaran
Seni koruyan
Acımasından ötürü senin kendisine sığınmanı kabul eden
Kerim, cömert, mert bir ümmet için
İnsanlığın son ümidi bir ümmet için
En büyük kını duymaktasın
O fakir de olsa uludur
O mazlumdur
Sen onun ululuğunu ve mazlumluluğunu,
Hakikat taşıyıcılığını kısıkanıyorsun ey Yahudi (Karakoç, 1969).

Hüküm ki:
Haksız yere bir insanı öldüren bütün insanlığı öldürmüş
Gibidir

Ve fitne, Arzı fesada verme, daha büyük suç adam öldürmekten
Fitne bastırılınca kadar savaşın!
Yeryüzünden fesat kalkıncaya kadar

Ey insanlık, ey insanlar
Ey gündüzden daha gündüz,
Hakikatten daha hakikat
Müslümanlar. (Karakoç, 2021, s. 630)

“Hakikatten daha hakikat Müslümanlar”, Yahudilere karşı duracak, mücadele edecektir. Sezai Karakoç’un muhtelif şiirlerinde değinmekle birlikte doğrudan Filistin’i konu edindiği diğer bir şiiri Sepet’tir. “Ey Yahudi” şiirinden bir yıl sonra yayımladığı bu şiirinde cümle mantığı yerine göndermeleri olan, dinler tarihiyle örtüşen, kısmen sembolik bir anlatımı benimser. Sanat dili ortak dilden farklılık gösterir. Bu yönüyle edebi eserlerin dili, edebiyat ve dil bilim unsurlarının çok yönlü yansıması ile estetik bir boyut kazanır (Karabulut, 2019, s. 31).

Bir vakitler niçin
Böyle büyük tutulmuş ölçüleri,
Çocuklar bile biliyor,
Cezayir’in ekmek sepetleri,
Filistin’in ekmek sepetleri

Anne ne koysun içine,
Ekmek mi çocuk mu
Düşmanın ilk baktığı,
Ekmek sepetleri

Dolmayı bekleyen
Ekmek sepetleri
Ve boşalmayı,
Ekmek sepetleri

Her eşya gitse
Kalacak tek eşya
İnsana en aykırı
Filistin’de ekmek sepetleri (1970) (Karakoç, 2021, s. 414)

Sepet şiirinde baskın olarak Filistin’e değinse de Cezayir’e de yer veren Karakoç, sepet metaforu üzerinden bölgede yaşayan Müslümanların yaşadığı ıstıraplara şiir diliyle göndermede bulunur. Firavun, kâhinlerden aldığı habere göre hareket ederek saltanatının devamı için o yıl içerisinde doğan bütün İsrailoğullarının erkek çocuklarının katledilmesini emreder (Uzun, 1996, s. 122). Oğlu Hz. Musa’nın öldürülmesinden endişe eden annesi, onu bir sepete ya da sandığa koyarak Nil Nehri’ne bırakır. Kur’an-ı Kerim’de bu hadise Kasas Suresi 7-9. Ayet’te anlatılır. Firavun’un emriyle İsrailoğulları kıyıya uğratılmaya başladığında, annesi henüz bebek olan Hz. Musa’yı bir sepet ya da tahta sandığa koyarak Nil’e bırakır. Akıntıya bırakılan sepet, Firavun’un sarayının sahiline yönelir. Firavun’un eşi Asiye sepeti/sandığı bulur ve içindeki bebeği sahiplenmek ister. Sezai Karakoç Kur’an ayetlerine göndermede bulunarak Hz. Musa’nın dini, Museviliğe bağlı olduklarını iddia eden Yahudilere seslenir. Ancak bu kez zulme uğrayanlar İsrailoğulları değil, onların yok etmeye çalıştıkları Filistinli Müslümanlardır. Geçmişte Firavun’un İsrailoğullarına uyguladığı yok etme teşebbüsünü onlar Müslümanlara yaparlar.

Diğer Güzel Adamların Şiirlerinde Filistin ve Kudüs

Necip Fazıl Kısakürek etkisinde edebiyat dünyalarına şekil veren pek çok şair onu Üstat, Sezai Karakoç’u da usta ve abi olarak değerlendirirler. Bu şairlerin ortak özelliği İslami bir duyuş ve düşünüşe sahip olmalarıdır. Bu yazar ve şairlerin topluluk özelliği gösteren, adını Cahit Zarifoğlu’nun yazdığı Yedi Güzel Adam şiirinden alan, *Mavera* dergisi çevresindeki şairler İslam coğrafyalarını insanlarıyla birlikte eserlerine taşırlar. Onlar için Kudüs özel bir anlam taşır. Bu yazar ve şairler içinde adı Kudüs ile birlikte anılan ve “Kudüs Şairi” olarak tanınan Nuri Pakdil’in “Anneler ve Kudüs” şiiri

edebiyatı takip edenlerin ve özellikle de şiir okurların dünyasında yer edinir, Filistin ve Kudüs üzerine ilgiyi arttırır.

“Tûr Dağını yaşa
Ki bilesin nerde Kudüs
Ben Kudüs’ü kol saati gibi taşıyorum

Ayarlanmadan Kudüs’e
Boşuna vakit geçirirsin
Buz tutar
Gözün görmez olur

Gel
Anne ol
Çünkü anne
Bir çocuktan bir Kudüs yapar

Adam baba olunca
İçinde bir Kudüs canlanır” (Pakdil, 2015, s. 58)

Şiirde Kudüs’ün bir kol saatine benzetilmesi, zaman olarak merak edilmesi, sıklıkla hatırlanmasını ihsas etmesi açısından önemlidir. Bu benzetmeden hareketle Mücahit Koca onun şiir ve yazılarında Filistin’in yanı sıra Kudüs hassasiyeti için şunları kaydeder: “Filistin ve Kudüs, Pakdil’in çok sık işlediği; acısına ortak olmak istediği coğrafya ve mekânlardı... Kudüs’ü bir kol saati gibi yanında taşır; ‘Tur dağını yaşa/ki bilesin nerde Kudüs/Ben Kudüs’ü kol saati gibi taşıyorum’ Pakdil’in bakışında Mekke, Medine ve Kudüs üçgeni uygarlığın prizmasını oluştururdu. Çünkü Peygamber Efendimiz, Miraç’a çıkarken dünyada son ayak bastığı yer Kudüs’teydi.” (Koca, 2024, s. 58).

Kudüs ve Mescid-i Aksa özelinde dokunaklı şiirler yazanlarından bir diğer şair M. Akif İnan’dır. Akıncılar dergisinin 4 Ekim 1979 tarihli beşinci sayısında yayımladığı Mescid-i Aksa şiiri altı bentten oluşur. İnan, Kudüs ve Filistin hakkında görüşlerini Mescid-i Aksa üzerinden dile getirir. Bu kutsal mabedin Yahudiler tarafından yakılması her Müslüman gibi M. Akif İnan’ı da derinden üzer. Mescid-i Aksa’nın yakılması ve Kudüs’ün işgal edilmesini Hristiyan ve Yahudilerin Müslümanlardan intikam alması olarak yorumlar.

“Kudüs, sadece Müslümanlarındır. Kudüs’ün işgali; Yahudilerin, Hristiyanların, emperyalizmin Müslümanlardan aldığı intikamı gösteren, hakareti sembolleştiren, sömürünün acımasız kararlılığını onaylayan müthiş bir dönüm noktasıdır. Bütün Müslümanların köle gözüyle görülmesinin ispatı hükmünde bir olaydır bu işgal.” (İnan, 2015b: s. 392).

M. Akif İnan, Müslümanlara uygulanan zulmü, ümmet bilinciyle tekrar bir araya gelmeleri için vesile olarak görür. Kudüs’ün içinde bulunduğu durumdan hareketle Müslümanların ortak bir tepki oluşturmaları, İslam’ın geleceği ve fikirde birliği adına bir fırsat olduğunu düşünür.

Mescid-i Aksa’yı gördüm düşümde
Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu
Varıp eşğine alnımı koydum
Sanki bir yer altı nehr çağlıyordu (İnan, 2015a: 109)

İsrail’in işgaliyle İslam Medeniyetinden koparılmaya çalışılan Kudüs’ün özlemini şair rüya formatında yorumlar. Ağlamasına neden ise İslam medeniyetinde geçirdiği mutlu geçmişe özlemi ve yapılan zulüm karşısındaki aczidir. Mescid-i Aksa’nın bir çocuğa benzetilmesini Şaban Sağlık, küçüklük kavramı ve çocukluğun insan hayatının ilk dönemi olması üzerinden açıklar (Sağlık, 2002, s. 91).

M. Akif İnan'ın rüyasında Mescid-i Aksa'yı ağlayan bir çocuğa benzetmesi anne-çocuk ilişkisi bağlamında bir kopuşu imler. Hamilik yapması gereken anne konumundaki Müslüman ümmeti onu, Mescid-i Aksa'yı öksüz bırakmışlardır. Bütün bu yaşananlar karşısında saflığına ve mahsunluğuna sığınan Mescid-i Aksa temiz kalmayı sürdürür. Sorumluluk onun mesuliyetini duymayan, kayıtsız kalan Müslümanlardadır. "varıp eşiğine alnımı koydum" diyen M. Akif İnan gönül coğrafyasında önemli bir edinen Mescid-i Aksa'yla dolayısıyla Kudüs'le dertleşir. Sezai Karakoç'un Diriliş nesline yüklediği sorumluluk bilincini İnan'ın sadece kalbine ve bilinçaltına sirayet ederek ümmetin onur mabedi olan Mescid-i Aksa'yı rüyasında görmekle kalmaz onunla hasbihal eder, dertleşir. Şair duyduğu nehir sesiyle, metaforik düzlemde İslam medeniyetinin sürekliliğini ve tarihsel derinliğini vurgular. M. Akif İnan da Karakoç gibi Kudüs'te yaşananlar karşısında Müslümanların bir isyan ateşi yakmasını umar (İnan, 2015b, s. 365).

Gözlerim yollarda bekler dururum
Nerde kardeşlerim diyordu bir ses
İlk Kiblesi benim ulu Nebi'nin
Unuttu mu bunu acaba herkes (İnan, 2015a, s. 109)

M. Akif İnan'a göre İslam coğrafyasında yaşananlar Müslümanlar için bir imtihandır. Şer'de hayır uman şair bu işgalin Müslümanların göstereceği tepkiyi somut bir kanıt, eylem olark düşünür (İnan, 2015b, s. 392). "Unuttu mu bunu acaba herkes" ifadesi Müslümanların İslamın en önemli coğrafyalarına kayıtsızlığı karşısında bir şaşkınlığı ve sitemi ifade eder. Şair için Kudüs'ü unutmakla kişinin yurdunu, inancını, kişiliğini ve anlamını unutması eş değerdir (İnan, 2015b, s. 390). Kudüs'ün unutulmayı, yurdunu, vatanını unutmakla bir telakki etmesi şairin gönül coğrafyasını Anadolu ile sınırlamadığını gösterir. Bilinç dünyasında yer eden Kudüs'ün gelecekte tekrar vatana katılacağına dair inancı tamdır. Kudüs yeryüzü Müslümanları için ilahi imtihandır (İnan, 2015b, s. 367). Şair Kudüs'ün İslam medeniyeti tarihindeki önemine dizelerinde yer vererek Müslümanlarda bilinç tazelemesi oluşturmaya çalışır.

Şimdi kimsecikler varmaz yanıma
Mü'minden yoksunum tek ve tenhayım
Rüzgârlar silemez gözyaşlarımı
Çöllerde kayıp bir yetim vahayım (İnan, 2015a, s. 110)

"Çöllerde kayıp bir yetim vahayım" diyerek Müslümanlara sitemini sürdüren Mescid-i Aksa fiziksel olarak Müslümanlardan koparılsa dahi bütün Müslümanların gönlünde bilincinde olduğunu bilmektedir. Müslümanlar için kaybedilen vaha bir gün tekrar keşfedilecek ve Müslümanlar dünya denilen çölde Kudüs'le tekrar diriliş suyunu bulacaktır.

Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Götür müslümana selam diyordu
Dayanamıyorum bu ayrılığa
Kucaklasın beni İslam diyordu (İnan, 2015a, s. 109)

M. Akif İnan'ın Mescid-i Aksa'dan iletmiş selamla bu ulu mabedin kendini hatırlatmak isteğine dikkat çeker. Mescid-i Aksa'nın hasret ve sitemini duyan şair bu duyguların Müslümanların gönüllerinde de yer edinmesini umar. İnan'a göre Kudüs'te, Mescid-i Aksa'da ve bütün bir Filistin'de yaşananlar İslam medeniyetinin tekrar diriliş meşalesinin yakılacağına vesile olacaktır. Nitekim Mescid-i Aksa'nın yakılması Müslümanların ilgisinin bölgeye yönelmesinde etkili olur ancak zamanla unutilan, küllenen duyarlılık yakın dönemde Gazze'de yaşanan soykırım ile tekrar harlanıp alevlenir. İnsanlık tarihine soykırım olarak kaydolan bu trajedi ve öncesinde başta Kudüs ve Gazze olmak üzere birçok Filistin beldesinde yaşananlara şairler kalemleriyle dillerini silah yaparak zulümlere dikkat çekmeye çalışırlar. Bu şiirlerde yer alan hemen bütün tasvirler birer trajik gerçeklikten beslenirler. Kendi döneminde İslam dünyasının panoramasını Safahat'ında yansıtan Mehmet Âkif, 1912'de Sırat-ı Müstakim'de 'Tasvir' başlığıyla yayımladığı yazısında betimlemeyi eşyayı, bir yönüyle hâlde yaşanan gerçekliği dile getirme olarak niteler. Bunun için ise gereksiz detaydan kaçınarak söylem

yerine göstermenin esas alınmasını tavsiye eder: “Tasvirin amacı hakikatleri eşyaya söyletmektir.” (Ersoy, 2021: s. 122). Doğrudan betimleme yerine hakikatin eline kalemi vererek yaşananları duyguya dönüştürebilmektir aslolan. Ersoy’un İstiklal Marşı ve Çanakkale Savaşı’nı konu edindiği destansı şiiri başta olmak üzere pek çok manzumesinde yaptığı gibi duygu aktarımını sağlamaktır.

Hermeneutik (yorumlama teorisi ve metodolojisi)’in önemli adlarından olan Dilthey’e göre anlama kendi varlığımızın subjektif sınırları içinden dışarı taşmak, kendi hayat imkânlarımızı ve kendi varlığımızı aşarak başkalarına ait ruh durumlarını içten yaşamak, insanlık dünyasının sınırlarını aşarak başkalarına ulaşmaktır.” (Birand, 1960, s. 29). Yahya Kemal Beyatlı’nın geçmişin asude zamanlarını yorumlamasını; Filistin’i, Kudüs’ü ve orada yaşayan Müslümanların acılarını duyumsayan şairlerin şiirlerini Dilthey’in bu perspektifi çevresinde düşünmek mümkündür. 1950 sonrası, yakın dönem Türk şiirinde, Filistin coğrafyasında Yahudilerin devlet kurması, işgal politikaları ve beraberinde yaşattıkları zulümler, dinî hassasiyet taşıyan şairleri derinden etkiler. Bu duyarlıklarını şiirlerine taşırlar. Yaşanan acıların gerçekliği ve boyutu onları şiirlerinde olabildiğince gerçekçi bir dil kullanmaya yönlendirir. Bundan ötürü Filistin, Kudüs, Mescid-i Aksa ve buralardaki Müslümanlar üzerine yazılan şiirlerde lirik ve sembolik bir dil yerine gerçekliğin retorikine başvururlar. Bu şiirlerde Filistin’in geçmişi, Müslümanların ortak kutsalı olan Kudüs ve Mescid-i Aksa dolayımında açık ya da dolaylı göndermelere yer verilir. Mehmet Kurtoglu, “Savaşın Şehirleri” şiirinde Hz. İbrahim’in Halil/dost sıfatına, Hz. Muhammet ile birlikte birçok peygamberin atası oluşuna, Hz. İsa ve Hz. Peygamber’e göndermede bulunarak yakın tarihte Filistin’de yaşananlar arasında ilişki kurar:

Ey allah dostu Ceddül Enbiya
Ey yarı yolda bırakılan
Ey sapanını çağın çocuklarına miras bırakan
Ey kuşdili konuşup mührünü çaldıran hükümdar
Ey evlat acısıyla gözleri kör olan
Ey aşkı ve iffeti öğreten köle
Ey dertlerini sabrıyla yenen
Ey çarmıha gerilen müjde
Ey Benî İsrail peygamberleri
Ey seçilmişler seçilmiş
Ey düşmanına merhamet dileyen
Merhamete muhtaç şimdi ümmetin...
... (Kurtoglu, 2009, s. 224-226.)

Filistin’de yaşananlara dünya ülkeleri için duyarlılığı en yüksek olan ülkelere biri Türkiye’dir. Türk şairlerinin insanlık başta olmak üzere dinî hassasiyetin de eşlik ettiği bir alakayla bu coğrafyada yaşananlara şiirleriyle tepki gösterirler. 7 Ekim 2023’ten itibaren Filistin’in sahil kenti olan Gazze’de yaşananlara ve halkına uygulanan suça sığacağı sığacağına şiiriyle tepki gösteren şairlerden biri İlhan Kurt olur.

“Uyandırın çocukları ölüm uyanmadan henüz
Kadınların hatimleri var, korkulacak bir şey
yok yani
Hem biz cami çıkışı üç beş TL, belki biraz
daha fazla, korkmayın sakın olun
Sakiniz, sorduk: yokmuş zaten ölümden
erken uyanmak diye bir şey
Çocuklar uyusun, söyleyin rahat uyusunlar
Yokmuş zaten uyanmak diye bir şey ölümden
erken” (Kurt, 2023, ss. 18-19)

Son dönem Türk şiirinin nafi kalemelerinden olan İlhan Kurt’un Gazze’de yaşananlara karşı yazdığı şiirlerdeki dil için Mehmet Güneş şunları kaydeder: “Filistin meselesini oldukça insancıl bir bakışla şiirlerine aktaran Kurt, bazı şiirlerinde bu meseleyi daha yalın bir dille duygularını da aşıtan

ifade ederek işlerken aynı meseleye odaklandığı bazı şiirlerinde ise imgesel bir dili tercih eder.” (Güneş, 2024, s. 61).

Sare Öztürk “Ellerin Kurusun” şiirinde indirilen Hz. Davut’a nazil olunan Zebur’daki Mezmurlar ile metinler arası ilişki kurarak onları tersten okuyarak zulmeden ile zulme uğrayan arasındaki rol değişikliğini şiirine taşır (Mezmurlar, 137/5-9). Bilindiği üzere Yahudiler, İsrailoğulları peygamberlerinden olan Hz. Davud’a atfen anılan yıldızı bayraklarında kullanırlar.

Ey Yerusâlim (Kudüs), seni unutursam
Sağ elim kurusun!
Seni anmaz,
Yerusâlim’i (Kudüs’ü) en büyük sevincimden üstün tutmazsam,
Dilim damağıma yapışsın (Öztürk, 2017, s. 17).

Bu dizelerde yer alan söylemleri Zebur’da yer alan Mezmurlar’la ilişkilendiren Sare Öztürk, metinde zulme uğrayanlar olarak anılan İsrailoğulları’nın yakın geçmişte ve günümüzde yaptıkları zulmü unutmayaacağına Mezmurlardaki dille yemin eder. Şiirin devamında yine Mezmurlarda bahsi geçen ve Babil Kızı ve yavruları için yapılan bedduayı İsrail askerlerinin Filistinli çocuk ve bebeklere fazlasıyla uyguladıklarını dile getirir. Şiirin son dizesinde şair, Tebbet suresine gönderme yaparak Arapça kurusun anlamına gelen ‘tebb’ kelimesi ile Müslümanlara düşmanlığıyla bilinen Hz. Peygamber’in amcası Ebu Leheb ve eşini hatıra getirir: “Ebû Leheb’in elleri kurusun! Kurudu zaten. Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı başka şeyler. O, alev alev yanan ateşe atılacak! Dedikodu yapıp söz taşıyan karısı da. Boynunda da ipten bükülmüş bir halat bulunacak.” ayetikerimesiyle gücüne güvenenlerin acı sonu bildirilmektedir (Tebbet Suresi, 1-5. Ayet).

sen bu çocukları dilim
dilim ucunda tankların
ağlattın, bağırttın, öldürdün
sen bu çocukları dişlerinden çeke
...
ağlayarak, bağırarak, ölerək
sen bu çocukları kese
kese kese...
ellerin kurusun ve tebb!” (Öztürk, 2018, s. 17.)

Hasan Akay, “Kudüs Daima” adlı şiirinde Kudüs ve Mescid-i Aksa özelinde bu beldelerde yaşananlara ve Müslümanların uğradığı zulümlere dikkat çeker. “Kudüs Daima”nın ilk mısrası Sezai Karakoç’un Anneler ve Çocuklar’ını anıştırır, ‘Yaşasın!’ ünlem sözcüğü ile Kudüs’ün annelerini ve çocuklarını överek onları selamlar.

Yaşasın! Anneler ve Kudüsler! (Akay, 2018, s. 9)

Kudüs halkı, Müslümanların duruşu, dirayeti ve bu şehri ulu kılan değerlerden Mescid-i Aksa’nın yüce yapısını nazara veren Akay, şehrin, mabedin ve halkın heybetine ve kararlılığına iki büyük kahraman sahabeyi anarak dikkat çeker: Hz. Hamza ve Hz. Ömer.

İnan Mescid-i Aksa
Cehennem arza aksa
Asla vazgeçmeyecek
Ömer duruşundan ve
Hamza vuruşundan!
...
Ey uğrunda her şeyin feda olduğu şehir!
...
(Akay, 2018, ss. 9-11).

Recep Garip “Filistin’e Ağıt” şiirinde A’râf Suresi’nin 133. Ayet’ine göndermede bulunarak Hz. Musa ve kavmi İsrailoğulları’na zulmeden Firavun’un ve halkının başına gelen musibetleri hatırlatır. Ancak zulümde ısrar eden Firavun ve askerleri sonunda boğularak helak olurlar. Geçmişte yaşananları bugün Firavun rolünü üstlenen Yahudilere hatırlatarak zulümden vazgeçmelerini ister:

Ey İsrail oğulları! Ey Yahudi!
Güzel’in düşmanları;
Size Musa peygamberin mucizeleri bir şey söylemedi mi?
Yılanlaşan asa, ışık veren el, aydınlatmadı mı yüreklerinizi?
Çekirge sürüleri sofranızı sarınca, yok olunca tahıllarınız
Ekin böceği aşsız, katıksız, bırakınca uyanmadınız mı?
...
Artık, fesada uğrayanlardan oldunuz
Dünyayı bozdunuz kundaktaki bebeği vurdunuz.
Lanetliyor sizi, bir milyar insan.” (Garip, 2009, ss. 104-105.)

Ali Seyyah, “Dur İhtarı” şiirinde Filistinli aktivist olan Ahed Tamimi’yi anlatır. Ahed Tamimi’yi dünya ilk olarak 2012 yılında, 11 yaşındayken bir İsrail askerine yumruk atmaya çalışmasının basına yansımalarıyla tanıdı. Ali Seyyah, zayıf kollara sahip olsa da bu genç kızın kocaman, güçlü yüreğini şiirine taşır. Bu şiir aynı zamanda 2022 yılında öldürülen El Cezire muhabiri Şirin Ebu Akile’ye ve bu yıl keskin nişancı bir İsrail askerinin hedef gözeterek öldürdüğü Ayşenur Ezgi Eygi’ye de yazılmış gibidir.

“Ahed Tamimi için
...
ey şehir ve ey gri kubbe
ey şehit ve ey cesur Ahed
ey Cuneydi’nin dik duran başı
ey gün ağardıkça yaklaşan zafer
ey gün battıkça yıkılan kubur
ey öfkesinden sırtı dönük çocuklar
ey dedikçe çoğalan içimdeki hınç
ey dedikçe bilenen paslı kılıçlar
ey dedikçe Allah’ım bizi güçlü kıl” (Seyyah, 2018, s. 18.)

Şiirin alıntıladığımız kısmında ‘ey’ ünlemleri Sezai Karakoç’un ‘Ey Yahudi’ şiirinde, vurgu için tercih ettiği şiir diliyle örtüşür.

Ali Ural, “Gece Merdiveni” şiirinde farklı açıdan Kudüs’ü, Mescid-i Aksa’yı ve onların mukaddesliğini şiirine taşır. Gece Merdiveni İsrail’in zulmüne, Filistinli Müslümanın ıstırapı yerine diyarın anlamını tamamladığı İslam’a, Hz. Peygamber’e ve duaya yönelen bir şiirdir. Aktivist ya da sloganik bir şiir dili yerine Filistin’in sahip olduğu mana iklimini şiirine taşır. Şiirde Hz. Âdem’den Hz. Muhammet’e değin Kudüs’le özdeşleşen peygamberler ve Miraç lirik düzlemde şiire taşınmışlardır. “Gece Merdiveni” bu yönüyle Akif İnan’ın ‘Mescid-i Aksa’ şiiriyle özdeş bir dile sahiptir.

“...
Âdem, İsa, Yusuf, İdris, Harun, Musa, İbrahim
Selam, selam üstüne serveriyle aşkın, hu Allah
Dinle kalemlerin sesi geliyor yürüdükçe kâğıtta.
Tekbir getirmeye görsün Muhammed Mustafa
Tekbir getirir yer gök ay bir kez daha bölünür
Enbiya saf tutar, nur kesilir Mescid-i Aksa
Taş olsa da hissiz kalmaz gitmek ister peşinden
Dur demese, O’nunla birlikte yükselecekti

Ya ben, boşluktaki ben, ey sahra-i muallak” (Ural, 2017, ss. 31-33).

Sonuç

Şairler insana, topluma, canlılara ve doğaya karşı hemen her zaman duyarlıdırlar, bu açıdan kendilerini sorumlu hissederler. Bu sorumluluk kimi zaman şairlerin poetik yazılarına da yansır. Necip Fazıl Kısakürek’in Poetikasında Şiir ve Cemiyet, Şiir ve Hayat, Şiir ve Devlet’i bu düzlemde okumak mümkündür. Konu Filistin ve işgale maruz kalan bu coğrafyanın mazlum insanı olunca şairlerin ilgisi daha da artar. İslam diyarlarının asude olduğu dönemde, Osmanlı Devleti’nin kudretli olduğu evrede şiirlere mazmun olarak taşınan Kudüs ve Mescid-i Aksa, Filistin’in Osmanlı’dan kopuşu ile başlayan makûs kaderi şiirlere keder olarak yansır. Kudüs ve Mescid-i Aksa, sonrasında bütün Filistin, özellikle de Gazze için yazılan şiirlerin pek çoğu yaşanan drama, tepkiyi açıkça vurgulama adına lirik şiir dilinden daha çok cümle mantığı ile yazılmışlardır. İnanç, sosyal sorumluluk duygusu ve ümmet bilinciyle yazılan şiirlerde aşk yerini acımaya, kardeşliğe, masum çocuk ve annelere şefkate bırakır. Okuyucuda algı oluşturma ve hamiyet duygularını depreştirmeyi hedef edinen şairler yazdıkları şiirlerle bir sosyal uyanışı hedeflerler. Bundan ötürü şiirlerinde baskın olan anlatım şekli şiirden ziyade konuşmaya özgü bir dildir.

Son dönem Osmanlı ve Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında mazlum İslam coğrafyasına duyarlılığını ziyadesi ile gösteren şairi Mehmet Akif olur. Bu ilgi Sezai Karakoç’un şiirleri ile artarak devam eder. Maverâ şairleri, özellikle M. Akif İnan, Nuri Pakdil, Kudüs ve Mescid-i Aksa üzerine etkili, yankısı bugün de devam eden şiirler yazarlar. 1947’de Yahudilerin işgal ettikleri Filistin’de kurdukları devletle başlayan zulüm dozunu artırarak son zamanlarda soykırıma dönüşmüştür. Yaşanan trajedilerin son bulmasını, şiire kırım ve kıyım içerikli malzeme olmamasını şairlerin ve şiirin ortak duası olmasını temenni ederiz.

Araştırmacıların Katkı Oranı

1. yazarın katkı oranı %70, 2. yazarın katkı oranı ise %30’dır.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur.

Kaynaklar

Akay, H. (2018). Kudüs daima. *Karabatak*, 36.

Altınova, M. (2018). Klasik Türk şairlerinin dilinden Kudüs ve Mescid-i Aksâ. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2, 138-158.

Birand, K. (1960). *Manevi ilimler metodu olarak anlama*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çoklar, I. (2014). Kişilik özellikleri ile bağışlama eğilimi arasındaki ilişkinin intikam güdüsü ve adalete duyarlılık temelinde incelenmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ersoy, M. A. (2021). *Safahat*. D. Mehmet Doğan (Haz.). Ankara: Yazar Yayınları.

Garip, R. (2009). Filistin’e ağıt. Âsım Öz (Haz.). *Haritada Kan Lekesi* içinde. İstanbul: Pınar Yayınları.

Güneş, M. (2024). İlhan Kurt’un şiirlerinde Filistin meselesine bakış. *Bûtimar*, 22.

İnan, M. A. (2015a). *Mehmet Akif İnan eserleri 1*, Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları.

- İnan, M. A. (2015b). *Mehmet Akif İnan eserleri 2*, Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları.
- Kanık, O. V. (1998). *Bütün şiirleri*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kaplan, M. (2016). *Nesillerin ruhu*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabulut, M. (2019). *Üslupbilim (stilistik) ve Necip Fazıl Kısakürek'in şiirleri üzerinde stilistik bir inceleme*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karakoç, S. (Ekim 1969). Ey Yahudi. *Diriliş*, 1.
- Karakoç, S. (2004). *Gün doğmadan*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2005). *Batı şiirlerinden*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2012). *Alınyazısı saatleri*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2021). *Gün doğmadan*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, S. (2022). *Diriliş neslinin amentüsü*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Koca, M. (2024). *Nuri Pakdil*, Bursa: Sur Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim ve Meâli (2024). *A'râf suresi 148. ayet*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'râf-suresi/1102/148-ayet-tefsiri> adresinden 30 Kasım 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Kur'an-ı Kerim ve Meâli (2024). *Bakara suresi 88. ayet*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/95/88-ayet-tefsiri> adresinden 30 Kasım 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Kur'an-ı Kerim ve Meâli (2024). *Bakara suresi 89. ayet*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/96/89-ayet-tefsiri> adresinden 30 Kasım 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Kur'an-ı Kerim ve Meâli (2024). *Bakara suresi 90. ayet*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/97/90-ayet-tefsiri> adresinden 30 Kasım 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Kur'an-ı Kerim ve Meâli (2024). *Bakara suresi 145. ayet*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/152/145-ayet-tefsiri> adresinden 30 Kasım 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Kur'an-ı Kerim ve Meâli (2024). *Bakara suresi 159. ayet*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/166/159-ayet-tefsiri> adresinden 30 Kasım 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Kur'an-ı Kerim ve Meâli (2024). *Kasas suresi 7.-9. ayet*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kasas-suresi/3259/7-9-ayet-tefsiri> adresinden 30 Kasım 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Kur'an-ı Kerim ve Meâli (2024). *Nisâ suresi 155.-161. ayet*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nisâ-suresi/648/155-161-ayet-tefsiri> adresinden 30 Kasım 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Kur'an-ı Kerim ve Meâli (2024). *Tebbet suresi 1.-5. ayet*. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Tebbet-suresi/6217/1-5-ayet-tefsiri> adresinden 30 Kasım 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Kurt, İ. (2023). Ölümünden erken uyanmak diye bir şey. *Üçüncü Yeni Dergisi*, 30.
- Kurtoğlu, M. (2009). Savaşın şehirleri. Adem Turan (Haz.). *Şairlerin Gazzesi/Geride Kalanların Türküsü* içinde. İstanbul: İlke Yayıncılık.

- Mezmurlar (2024). <https://kutsalkitap.info.tr/?q=Mezmurlar+137> adresinden 30 Kasım 2024 tarihinde erişilmiştir.
- Nebevi, İ. (2015). *Riyâzü 's-sâlihîn - metin ve çeviri I*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Öztürk, M. (2017). Türk edebiyatında Kudüs teması. *Journal of Islamicjerusalem Studies*, 17(2), 39-57.
- Öztürk, S. (2018). Ellerin Kurusun. *Karabatak*, 37.
- Pakdil, N. (2015). *Anneler ve Kudüsler III*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.
- Seyyah, A. (2018). Dur ihtarı. *Karabatak*, 37.
- Sağlık, Ş. (2002). “Mescid-i Aksa” şiiri örneğinde bir şiirin dilbilim terimleriyle çözümlenmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2, 79-105
- Ural, A. (2017). *Mara ve öteki şiirler*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Uzun, M. (1996). Firavun. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/122.

Extended Abstract

Introduction

Palestine, specifically Jerusalem and Al-Aqsa Mosque, come to the fore in modern Turkish literature mostly in the post-1950 period with poets with Islamic sensitivities. Jerusalem, which is the scene of the injustices suffered by its Muslims, becomes the place of pain in addition to its holiness. The acceleration of Israeli occupation in the region changes the perspective on Palestine in Modern Turkish literature. Palestine, in addition to being the lost and missed homeland of the Prophets, also becomes the land of oppression and torture suffered by marginalized Muslim Palestinians. After the attacks, poets expressed objections to what happened with Islamic sensitivity.

Sezai Karakoç is one of the poets who touched on Jerusalem in modern Turkish literature and rebelled against the Jewish administration, which made it the center of oppression as well as the focus of the sacred. In his poem "O Jew" published in the first issue of *Diriliş* Magazine, he objects in the loudest voice to the Zionists burning the Masjidi al-Aqsa. The spark of objection ignited by Karakoç spread to our other poets, especially poets with Islamic sensitivities. The drama that occurred after Israel's occupation of Palestine caused many poets such as Seven Beautiful Men, Necip Fazıl Kısakürek, Arif Ay, Cahit Koytak and Ali Ural to write poems about Palestinian Muslims and their homeland. When the subject is people and living things, a sensitivity arises spontaneously in poets.

The Poet Who Transformed Muslim Sensitivity into Poetry, Sezai Karakoç

Towards the end of the 1950s, Sezai Karakoç's poems as well as his intellectual writings included Islamic sensitivity and ummah awareness as one of the most important issues. As a matter of fact, Karakoç's idea of Resurrection emerges for this purpose. The resurrection movement is not limited to the Republic of Türkiye, it tries to create a unity between the divided Islamic geography and people. Karakoç's vision of civilization is based on the construction of conscious men of Resurrection who know their history and tradition. In this idea, abstract and concrete activities form a unity. The war waged by the Islamic world against the West is not just a literal war. Islamic civilization must also fight against the intellectual war of the West. In his writings and poems, Sezai Karakoç reminds the *Diriliş* generation of the history, culture and tradition of the Islamic civilization; He touches on current problems and conveys his dreams and ideals for the future. Sezai Karakoç is against the attacks against Jerusalem and Masjidi al-Aqsa, to which he is closely attached in the world of consciousness O Jew reveals his reaction with his poem and curses the Jews.

In his poem "O Jew", published in the first issue of *Diriliş* magazine in 1969, Sezai Karakoç draws attention to the importance of Jerusalem and Masjidi al-Aqsa, the importance of this city and temple for the Islamic Ummah, and the characteristic features of the Jews as a nation. It draws attention to the Jewish nation's attachment to the materialistic, material, observed and concrete throughout history. Referring to the fanatic Jews who burned the Masjidi al-Aqsa in August 1969, the poet states that what was burned was not the real thing but only the shadow of this holy mosque. Jews are simply mistaken in thinking that they are burning the truth. He does not hesitate to criticize the Muslim world, which remains silent in the face of what is happening. By saying, "Perhaps an ember will fall from the fire of the Masjidi/Our ice will thaw, O Jews," he hopes that the attack on the Masjidi al-Aqsa will cause an awakening of civilization. The poet states that the atrocities committed by the Jewish community throughout its history will be punished.

Although he predominantly touches upon Palestine in his poem "Basket", Karakoç also includes Algeria and refers to the suffering of Muslims living in the region through the metaphor of a basket. They attempt to destroy Muslims, as Pharaoh did to the Israelites in the past.

Other Beautiful Men's Poems on Palestine and Jerusalem

Seven Beautiful Men include many lands where Muslims live, along with their people, in their works. M. Akif İnan writes the most well-known poem, as well as being touching in the community, specifically about Jerusalem and Masjid al-Aqsa. M. Akif İnan expresses his views about Jerusalem and Palestine through the Masjid al-Aqsa temple. The burning of Masjid al-Aqsa caused deep sadness in M. Akif İnan, just like every Muslim. M. Akif İnan interprets the burning of Al-Aqsa Mosque and the occupation of Jerusalem as revenge of Christians and Jews on Muslims.

Sare Öztürk's poem "Let Your Hands Be Dry" By establishing an intertextual relationship with the Psalms in the Psalms, which were revealed to David, he carries the change of role between the oppressor and the oppressed into his poetry by reading them backwards (Psalms, 137/5-9).

Hasan Akay, in his poem "Jerusalem is Always", draws attention to the events in Jerusalem and Masjid al-Aqsa, and the oppression suffered by Muslims in these cities. In his poem "Lamentation for Palestine", Recep Garip refers to the 133rd verse of the Surah al-A'raf and mentions the Prophet Muhammad. It reminds us of the disasters that befell Pharaoh and his people, who oppressed Moses and his people, the Israelites. However, Pharaoh and his soldiers, who insisted on cruelty, eventually drowned and perished. He reminds the Jews who play the role of Pharaoh today of what happened in the past and asks them to give up oppression.

Ali Seyyah tells about Palestinian activist Ahed Tamimi in his poem "Stop Warning". The world first came to know Ahed Tamimi in 2012, when it was reported in the press that she punched an Israeli soldier when she was 11 years old. Even though Ali Seyyah has weak arms, he carries the big, strong heart of this young girl into his poetry. This poem also seems to have been written for Al Jazeera reporter Şirin Ebu Akile, who was killed in 2022, and for Ayşenur Ezgi Eygi, who was targeted and killed by a sniper Israeli soldier this year.

In his poem "Night Staircase", Ali Ural brings Jerusalem, Masjid al-Aqsa and their sanctity into his poetry from a different perspective. Instead of the oppression of Israel and the suffering of the Palestinian Muslim, the Night Staircase is about Islam, where the land has completed its meaning, and about the Prophet Muhammad. It is a poem directed towards the Prophet and prayer. Instead of an activist or sloganistic poetic language, he brings the spiritual climate of Palestine to his poetry.

Conclusion

The poems written for Palestine, Jerusalem and Masjid-Aqsa have verses that have the characteristics of a cause and therefore are constructed with more sentence logic. The most important factors that push the poets to write these poems are faith, sense of social responsibility and awareness of the ummah. When this is the case, love, which is the real valley of the poem, is replaced by the understanding of brotherhood where pity is dominant. Poets, who aim to create perception in the readers and stimulate feelings of patriotism, aim for a social awakening with the poems they write. For this reason, the dominant language in his poems is specific to speech rather than poetry.